Lett

6
9-e
22

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
8 G
16

6-9, e, 22

Digitized by Google

M. F BII

QVINTILIA-
NI INSTITVTIO-
NVM ORATORIA-
RVM LIBRI
DVODE-
CIM,

Summa diligentia ad fidem vetuſtißimorum codicum recogniti, ac reſtituti, cum rerum verbórumque Indice locupletißimo.

Declamationum Liber eiuſdem.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

LVGDVNI,
APVD THEOBALDVM
PAGANVM
1558.

M. FABII QVINTILIANI VITA.

Marcus Fabius Quintilianus Romæ natus eſt: quibus conſulibus, aut quo imperãte Cæſare, nõ legi. Veriſſima cõiectura adducor, ut fidem libris temporum non habeã, ubi legitur, Quintilianus Calagura urbe Hiſpaniæ oriũdus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cum Iberos memoria dignos ſuis epigrammatibus inſerat, nullam de Quintiliano mentionem facit, ſed eum ſeparatim cum ueneratione nominat,

> Quintiliane uagæ moderator ſumme iuuentæ,
> Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipſe dicit, ſe, cùm eſſet adoleſcẽtulus, cognouiſſe Domitium Afrũ, & Senecã: qui ambo ſub Nerone periere. Seneca in libro ſexto Diuiſionũ, Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extãt multæ declamationes acutæ & breues, ſtylo aliquantulùm remiſſiore. Is auus fuit M. Fabij Quintiliani, qui Romæ multis annis rhetoricẽ cũ ſumma laude docuit. Et ipſe rurſus Quintilianus mẽtionem facit patris, qui cauſsidicus fuit apud principem. Neq; notitia, neq; gratia caruit. Domitiani enim Cæſaris nepotũ cura ei delegata fuit. Diſciplinæ eius caſtigatiſſimæ pleniſſimum teſtimonium Caius Cælius affert: qui ſub tali præceptore tantũ profecit, ut ſui temporis oratores facilè ſuperauerit. Duxit uxorem ex nobili familia, ex qua liberos ſuſcepit: quæ acerbiſſima fatorũ ſorte in primo iuuẽtutis flore rapta fuit. Alterũ ex liberis, quũ librũ de cauſis corruptæ eloquẽtiæ edidiſſet, amiſit: poſtea cũ rhetorices libros ſcriberet, Marcellũ unicũ parentis lumen ac ſolatium rogo dedit, teſtis & ipſe infelix ſenex ſuarum lacrymarum. Eius filiola ex alia (ut credo)

Digitized by Google

uxore, Tutilij equitis Romani filia, genita, nupſit Nouio Celeri, uiro claro. Quo tempore deceſſerit, affirmare nõ audeo, quoniam is qui tradit, fide caret.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EX ANGELI POLITIANI PRAEFATIONE IN M. FAB. Quintiliani Inſtitutiones oratorias.

QVINTILIANVM *uerò nõ nos quidem illum Ciceroni prætulerimus, ſed has certè eius oratorias inſtitutiones Rhetoricis Ciceronis libris pleniores uberioréſq; eſſe exiſtimamus: nẽpe quæ ab ipſa quaſi infantia, atque ipſis incunabulis inſtituendũ oratorem ſuſceperint, ſummámq; eius eloquẽtiæ manum impoſuerint. Itaq; ne ipſe quidẽ Cicero ſatis quæ de arte oratoria ſcripſerit, probaſſe omnia uidetur. Nam & Rhetoricos libellos, in ijs qui de Oratore ſint, haud uſquequaq; ſequitur, & rudes inchoàtóſq; adoleſcẽti ſibi excidiſſe è manibus affirmat, & ab his ipſis de oratore in alio ad Brutum libro identidem deſciſcit: neq; in hoc quoq; quem extremũ abſoluerit, ulla de arte præcepta ponit, ſed oratorẽ quaſi ipſum informat, & quod dicendi ſit optimum genus, decernit. Ergo ut Philoſophi noſtri non, cum in primis Ariſtotelẽ ſequãtur, ſtatim illũ Platoni anteponũt: ita nos quòd Quintilianũ quàm Ciceronem interpretari maluimus, non quidẽ Ciceronis ſacroſanctam illam gloriã detrectauimus, ſed ad Ciceronem feſtinantibus uobis egregiè conſuluimus. Hæc igitur & de Quintiliano noſtra ratio fuerit. Sed neq; inuſitatas uias indagamus, cũ ueterũ libros autorũ in manus ſumpſerimus, qui tamẽ ſi minus in uſum*

consuetudinémq; hominum aliquot iam antè ſeculis non uenerunt, non tam ipſorũ culpa, quàm fortunæ ac tẽporum iniuria effectũ eſt. Quid enim nunc attinet ſuperiorum calamitatẽ temporum memoria repetere? quod ſine ſummo dolore facere uix piè poſſumus: quibus inſignes illi, atq; immortalitate digniſsimi ſcriptores, partim à Barbaris cæſi, fœdéq; laniati ſunt, partim ab his ipſis ad noſtrorũ uſq; parentũ memoriam uelut in carcerẽ coniecti, atq; in cõpedibus habiti, uix tandẽ aliquando, ſicut erant ſemilaceri atq; trũci, multúmq; à ſeipſis immutati, ſuã hanc in patriam reuerterũt. Perquàm igitur inhumanũ facinus à nobis fieret, ſi de nobis, déq; maioribus noſtris optimè meritos inſigneis hos uiros, dudũ depoſita capitis diminutione, iure poſtliminij ciuitatẽ repetẽtes, nõ uel quamlubentiſsimè agnoſcamus, atq; in ipſam, quæ his maximè debet, latinitatẽ, ſuã in Rempublicam, ſuũ in ordinẽ, atq; adeò intra priuatos parietes noſtros, intra noſtrũ ſinũ benignè admiſerimus. Quod quidem ſi me nunc primùm autore adipiſcẽtur, cur mihi tandẽ id uitio uertatur, aut cur nõ ſumma potius gratia ab omnibus habeatur, quòd quaſi mea priuata pecunia publicum omniũ æs alienũ diſſoluere nõ dubitarim? Poſtremò ne illud quidẽ magnifecerim, quòd horũ ſcriptorũ ſeculo corrupta iam fuiſſe eloquẽtia obijciatur. nã ſi rectius inſpexerimus, nõ tam corruptã atq; deprauatã illã, quàm dicendi mutatũ genus intelligemus. Neq; autẽ ſtatim deterius dixerimus, quod diuerſum ſit. maior certè cultus in ſecũdis eſt, crebrior uoluptas, multæ ſententiæ, multi flores, nulli ſenſus tardi, nulla iners ſtructura, omninóq; nõ tantũ ſani, quin & fortes ſunt omnes, & læti, & alacres, & pleni sãguinis atq; coloris. Quapropter ut plurima

rima ſummis illis ſine ulla controuerſia tribuerimus, ita priora in his aliqua, multóq; potiora exiſtere iure contenderimus. Itaq; cùm maximum ſit uitium, unum tandem aliquem ſolúmq; imitari uelle, haud ab re profectò facimus, ſi non minus hos nobis, quàm illos proponimus, ſi quæ ad noſtrum uſum faciunt, undique elicimus, atque (ut eſt apud Lucretium.)

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Atq; hoc profectò eſt, quòd cũ diu Marcus Cicero Atticis illis limatis & emunctis oratoribus operã dediſſet, poſt illa tamen & Rhodijs & Aſiaticis oratoribus aures cõmodauit: quorum lenti illi quidem, atq; remiſsi: ij uerò inflati, uani, atq; iactantes: utriq; uerò minores Atticis, quaſiq; ab ijs degenerantes exiſtimarentur. Itaque egregiè nobilis pictor, qui cũ interrogaretur quonam in primis magiſtro profeciſſet, illo, inquit, populum intuens. & rectè id quidẽ. Nam cũ nihil in natura hominũ ſit ab omni parte beatũ, plurium bona ante oculos ponenda, ut aliud ex alio hæreat: & quod cuiq; conueniat, aptandũ eſt. Eſt autem Quintiliano propoſitũ, oratorẽ eum inſtituere, qualẽ fuiſſe neminem memoriæ ſit proditum: qui & moribus perfectus, & omni ſcientia, omníq; dicẽdi facultate ſit abſolutus. quapropter qui tãtæ moli ſit deſtinatus, eum recens natum, quaſi de matris gremio ſuũ in ſinum continuò accipit, nihilq; ſibi reliqui facit, quod quidẽ ad educandum, erudiendum, informandúmq; illũ pertinere intelligat: nunquàm à ſe antè dimiſſurus, quàm cũ uiuendi, ſciẽdi, dicẽdiq; omnibus numeris perfectum atq; abſolutum, planéq; oratorem ſummum ſingularémq; reddiderit. Atque ad hunc unum terminum,

omnes non ſuas modò, ſed omniũ, ut quique probatiſſimi forent, ueterum ſcriptorum ſentẽtias, omniáq; præcepta quaſi ſagittas in ſcopum rectiſſimè collimat. Ac de intentione hactenus. Vtilitas autem tanta in his uoluminibus exiſtit, quantam uix fortaſſe in unius alteriúſue ex omni Græcorum Latinorúmque copia inueneritis.

Marcus Fabius Quintilianus ex Hiſpaniæ oppido Calaguriæ, maximè propter obſeſſum in eo Sertorium inſigni, Nerone imperãte, à Galba (qui & ipſe deinde imperator fuit) Romã adoleſcẽs admodũ perductus eſt. Patre autem, quantũ colligimus, cùm erudito uiro, tum in Reipublicæ ſuæ adminiſtratione honeſtiſſimè uerſato, uſus eſt. Ipſe cũ in ea tẽpora incidiſſet, quibus & Anneus Seneca, & Iulius Africanus, & Vibius Criſpus, & Tracallus, & Afer Domitius, aliáq; Romanũ forũ præclariſſima ingenia illuſtrarẽt: Domitiũ in primis ſenem iam colendũ ſibi affectandúmq; propoſuit, hominẽ cùm omnium eius ætatis oratorum eminẽtiſſimum, tum præcipua quadam facetiarũ atque urbanitatis laude memorandum. neq; illius ſolùm actiones, uerùm & domeſticos ſermones diligentiſſimè omnes obſeruauit. Amauit etiam familiariſſimè æqualem ſuum Iulium Secundũ, miræ facundiæ miræq; gratiæ uirũ: cui tametſi properata mors iniuriam fecit, magnum tamẽ ſic quoq; inter laudata ingenia ſibi locũ uindicat. Cum uerò & probatiſſimis moribus, & ſumma ingenij ui, & acerrimo ſtudio Quintilianus eſſet, prima ſtatim iuuẽta celebrare forũ, atque in ſummis patronorũ numerari occœpit: ad eámq; uirtutis & ingenij cõmendationem repentè peruenit, ut non ſolùm maximæ quæq; ad illum cauſæ deferrẽtur, ſed & notarij, qui eius dicẽtis uerba exciperent, uulgò à ſtudioſis

homin

hominibus conducerentur. Quoties uerò cum alijs agebat, omnium non ſolùm conceſſu, ſed & conſenſu ferè ab ipſo ponendæ cauſæ initium exigebatur. Primam uerò actionem iuuenili quadam cupiditate gloriæ ductus, eam emiſit, quæ Næuij Arpiniani cauſam continebat, in qua quæſitum fuerat, præcipitatáne eſſet ab illo uxor, an ſe ipſa ſua ſponte iecißet. Inter cæteras autē quas egit cauſas Quintilianus, duæ in primis inſignes habētur: altera, quam pro regina Berenice apud eam dixit: altera, qua ream tuebatur, quæ ſubieciſſe dicebatur mariti teſtamētum, & chirographum marito expirante hæredibus dediſſe: quod uerum erat. Nam quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommiſſum peruenirent. Et caput quidem quæri facile erat, ſi hoc diceret palàm, ſed peribat hæreditas. Ita ergo figuratè cauſam egit, ut iudices illud intelligerent factum, delatores autem non poſſent apprehendere ut dictum: idque cum maxima Quintiliani laude utrunq; contigit. Verùm præter ingenium, quod in illo fuit eminentißimū, tantam etiam uim concipiendarū imaginū, quas phantaſias uocant, habuiſſe accepimus, ut frequēter ita motus ſit, ut non ſolùm lacrymæ illum, ſed & pallor & uero ſimilis dolor deprehēderent. Sed cùm diu iam in foro tanto ſucceſſu tātaq; gloria uerſatus foret, ut inde nō ingenteis modò opes, ſed & Romanā ciuitatē, omniáq; nobilitatis iura cōſequutus eſſet, & iam maximus (ut Iuuenalis inquit) orator haberetur, honeſtißimū ſibi agēdi cauſas finē ſtatuēs, dum adhuc deſideraretur, receptui cecinit, ſuámq; mox operā uir proculdubio hominū cauſa natus, ad præcipiēdi munus transferre coactus eſt. Quo loco adnotandū nobis eſt primū omnium, Quin-

tilianum Romæ publicum iuuentutis gymnaſium, & è fiſco eximium ſtipendium accepiſſe: multique ex eius ludo quaſi ex equo Troiano literarum proceres extiterũt, inter quos & Plinius ille iunior fuit, qui etiam in epiſtolis Quintilianum præceptorem ſuum libentiſsimè agnoſcit: & Iuuenalem item fuiſſe (ut quidam arbitrantur) maximè ueriſimile eſt, qui de illo his uerbis honorificè mentionem facit, -Vnde igitur tot

Quintilianus habet ſaltus? exempla nouorum
Fatorum tranſi: felix & pulcher, & acer,
Felix & ſapiens, & nobilis, & generoſus,
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ.
Felix orator quoque maximus, & iaculator.
Et ſi perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cætera adeò exprompta fideliſque memoria, ut quæ ex tempore aliquando dixiſſet, ad uerbum etiam repetita redderet: cuius rei ſæpiſsimè periculum fecit, ſiquando interuentus aliquorum qui hunc honorem merentur, iterare declamationis partem coëgiſſet. Poſtquam uerò in erudiendis iuuenibus uiginti annos tanta ſua gloria tantáque iuuẽtutis Romanæ utilitate poſuit, ut ab ingenioſiſsimo Latinorũ epigrammatum poëta, & uagæ iuuentutis moderator, & Romanæ togæ gloria uere meruerit appellari: etiam hũc laborem deprecatus, ſtudijs aliquando ſuis quietem impetrauit: atque ut non ſolùm ætatis ſuæ hominibus, ſed & poſteris quoq; conſuleret, totum illud otium ad hos de oratoria inſtitutione libros componẽdos tranſtulit: quorum cùm tertiũ iam in manibus uolumen haberet, Domitianus Auguſtus curam illi ſororis ſuæ nepotum delegauit. Vxorẽ prætorij uiri filiam, omnes quæ in fœminam cadunt laudes

des (ut ipſe inquit) ſupergreſſam, cùm nondum ætatis undeuigeſimum expleſſet annum, duos enixam filios, amiſit. Quorum alterum quintum iam annum egreſſum, miræ gratiæ, iucunditatis, ingeniiq; puerum, defleuit extinctum. Alter autē ſui nomē parentis referens, iámq; ætatis decimum egreſſus annum, omnibus etiam quas uix illa capiat ætas, corporis animique laudibus cumulatus, & conſulari nuper adoptione ad omnium ſpes honorū prius admotus, atque auunculo prætori gener deſtinatus, & omnium ſpe ſacris eloquētiæ candidatus, cùm octo menſium ualetudinē perpeſſus eſſet, infelici parenti hos ipſos etiam in pueri uſum elucubranti libros, alterū orbitatis uulnus inflixit. atq; hunc ſuum caſum in horum librorū ſexto uir pius, ſed omnium ſuorū ſuperſtes, miſerabiliter delamentatur. Hos autē qui nūc in manibus noſtris libri uerſantur, Victorio Marcello quum ſumma ſibi amicitia coniuncto, tum eximio ſtudiorum amore flagrāti, dicauit: de quibus, id quod de Carthagine Salluſtius ait, ſilere ſatius puto, quàm pauca dicere. Ferebantur autē & alij duo ſub Quintiliani nomine libri artis rhetoricæ, neque editi, ut ipſe inquit, à ſe, neq; in hoc comparati. Nam alterum ſermone per biduum habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperant: alterum pluribus ſanè diebus, quantum notando conſequi potuerant, interceptū, boni iuuenes temerario editionis honore uulgauerant. Hos deinde compoſuit, in quibus eadē ſunt aliqua, multa mutata, plurima adiecta. Fuit enim in homine, ut in nullo unquā, ingenuus quidam animus. Itaque omnia in his libris ſedulò præcipit, & omiſſo interdum ſpecioſiore ſtyli genere, ad utilitatem ſe diſcentiū ſummittit: omniáq; in ijs quæ ſecutus ipſe eſt, quæ partim præceptis, partim ratione co-

gnouerit uſurpata, ſine ulla diſsimulatione promit. Sed neq; ueterē prorſusque uulgatam opinionē ſuam damnare ipſe in his libris eſt ueritus, neq; in tanta re homo candidiſsimus conſcius eſſe ſibi diſsimulanti in ulla parte iudicij ſui ſuſtinuit. Præter hos autē, & unum librum de cauſis corruptæ eloquentiæ, & alterum item, qui nunc quoque extat, declamationum compoſuit. Miro autem candore ueterū ingenia uirtuteſque omnium indicauit. Senecam tantùm damnare, inuiſúmque habere eſt creditus: quod accidiſſe ſibi ipſe ſcribit, dum corruptum & omnibus uitijs deprauatum dicēdi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendit. Nam cum ſolus ferè Seneca in manibus adoleſcentium foret, non quidem ipſum omnino conabatur excutere, ſed potioribus præferri non ſinebat. Hactenus mihi de Quintiliano comperta ſunt.

DOCTISS. HVMANISS.QVE VIRO, D. PETRO CASTELLANO TVTElenſium Epiſcopo, anagnoſtæ Regio, Petrus Galandius S. P. D.

SAEPENVMERO mirari ſoleo, Antiſtes ornatiſsime, cur in tanta præclarorum ingeniorum multitudine, tanta bonorum autorum luce, qui quotidie nouo ſplendore prodeunt, tam pauci cùm in cæteris artibus ſummis, tum præcipuè in eloquentia, admirabiles exiſtant. Ac poſsit aliquis iure quodammodo in alijs reconditioribus diſciplinis linguæ Græcæ ignorantiam prætexere, cum ad hanc diem Latina ferè ſola nobis in uſu fuerit, & qui diſciplinas eas tradere ſunt aggreſsi, tam

procul à uera Græcorũ methodo abſuerint, ut nulla eos propinquitate cõtingere uideãtur. Nã & plurima aliena fide miſcendo Plinius, centones infirciſſe, & de medicina loquẽs Celſus, Latinè quidẽ, temerè tamẽ, multa pronuntiaſſe, & quod ait Perſius, coruos paßim ſecutus dici poteſt: & hoc præſtare philoſophi Seneca, quòd uitia ſtrenuè & Stoicè inſectetur. Porrò Ciceronẽ conſtat in eo genere ad Platonis æmulationẽ per dialogos philoſophiæ fruſta quædã ab alijs tractata concinnaſſe ad pompam potius & ſplendorem, quàm ulla methodi cõmoditate inſtitiſſe. Eloquẽtiam uerò, rerũ, ut Euripides ait, reginam, a nobis in hodiernum diem turpiter neglectã, quo ore excuſabimus? Ea enim non poëtis & hiſtoricis modò, quibus Græcis pares eſſe facilè poſſumus, uerũ etiam Ciceronis immortalibus orationibus, & ad eã uia perueniendi eiuſdem & Quintiliani præceptionibus certißima, tam ad uiuum expreſſa eſt, ut non æquatam hac parte Græciã ſolùm, uerùm etiam longißimo interuallo ſuperatam exiſtimẽ. Nam cum tenui, medio, & ſublimi, tribus dicendi generibus, quæ nobis docere, delectare, mouere, tria oratoris officia referũt, uniuerſa contineatur eloquentia: ijs ita omnibus ubertim effloruit Cicero, ut non modò qui in horum ſingulis excelluerunt apud Græcos plurimi, uerùm etiam Demoſthenem ipſum, cui hæc laus uni tanquã principi tribuitur, facile præcipuis in eloquẽtia rebus anteuerterit. Nam ut cum eo Demoſthenes docendi diligentia atq; omni inueniendi acumine paria fecerit, ornatu tamẽ & ſalibus, commotioniſque & commiſerationis uehemẽtia cedat neceſſe eſt. Iam uerò de præceptis uiam ad eloquentiam communientibus ſi ſermo inſtituatur, quis Græcorum de Rhetorica libros,

magna,

magna ſuperſtitione atque ambitione ad ingenij oſtentationem comparatos, cum Ciceronis & Quintiliani politiſſimis ſcriptis, quæ nihil ſuperuacui, nihil impediti, nihil non ad artem pertinentis complectũtur, comparauerit? Et ſanè peruulgata quædam Rhetorum præcepta negligẽs prætermiſerit aut breuiter perſtrinxerit Cicero, uiri Cõſularis & in eloquentia eminẽtiſſimi ſeruata dignitate: quid in Quintiliano, uiuo quodã præceptionum omnis generis exundãte gurgite, quod uel ad mores, uel ad docẽtis diſcentiſq; utilitatem pertineat, deſiderare poſſis? Quo magis Ciceronis quibuſdam ſimiis, nihil eius præter umbram & laruam habentibus, infenſus ſum, qui Quintilianum prolixum, & nullo certo docentẽ ordine clamitantes, de manibus ſtudioſorũ excutere meditãtur. Cuius mentem, & ſuſceptam à principio ad finem inſtituendi rationẽ, ſi intentis oculis acrius intueãtur, facilè obſtinatũ in praua ſententia animũ mutauerint. Tanta enim facundia, diligentia, dexteritate, induſtria ab imis fundamẽtis ad ſumma faſtigia partibus omnibus expreſſam hanc eloquẽtiæ architecturã comperient, ut prauis affectibus depoſitis facilè cõfeſſuri ſint, nihil in eo genere ne mẽte quidẽ & cogitatione perfectius concipi poſſe. Tradiderunt Rhetorica uarij cùm Latini, tum Græci: quorum cùm alij tãquam neglectis carceribus metam ſolam ſpectarent, elementa, & omniũ diſciplinarũ ſtudia, ſine quibus eloquentiæ corpus nullo modo coaleſcere poteſt, prætermiſerũt. Alij ex difficultate inuſitata, nominis & famæ cupiditate, his flexibus & Mæandris Rhetorica implicuerunt, ut è Dædali iuxta poëtas labyrintho te facilius, quàm è ſinuoſis eorum diuiſionibus explicare queas. Alij ea ſermonis inopia & paupertate eadẽ tradere

dere ſunt aggreßi, ut non modò nõ inflammarent ad eloquentiæ ſtudium bene dicendi cupidos, uerumetiã deterrerent. Pleriq; uerò cùm linguæ atq; animi diuortiũ facerent, tam ſunt ſubtiliter de rebus ijſdem nugati, ut de moribus, officio, & omni uirtutum uſu, nõ aliter conticuerint, quàm ſi ea ab oratoris profeßione alienißima fuiſſent. At Fabius cùm faſtigia non poſſe conſiſtere niſi bene iactis fundamentis iudicaret, ad ipſam pueri ſtatim nati balbutientem infantiam, & minima quæq;, ſine quibus maioribus locus eſſe nequit, demittere ſeſe nõ recuſauit. A` nutricibus enim, æqualibus, pædagogiſq; ſanctis iuxtà ac diſertis incipiens, cùm puerum tanquam gremio fouendum ſuſcepiſſet, ad præceptorem in ſchola publica præſtantißimũ, qui non acerbus ſtudiorũ exactor ſit, ſed per luſum & iucundã æmulationẽ aßiduus magis quàm uehemens excitator, deducit. Legere, ſcribere, pronuntiare ſingulari artificio docet exercitatione optima & grauißima paulatim ediſcendi, memoriam firmat. Ipſius etiã præceptoris officia perſequens, ut illi diſcipuli ingenium explorandũ ſit: ut ad eius naturam ſeipſum accommodare, optimis animũ imbuere, mores ſuos auſteritate & comitate temperare, ut alias omnes diſciplinas ordine ante Rhetorica tradere (quod utinam noſtris temporibus negligi, iure queri nõ poſſemus) ut profeßionum diſcrimen facere, autorúmq; delectũ habere debeat, grauißimè præcipit. Hinc rhetorices progymnaſmatis breuiter percurſis, ſumma eiuſdẽ capita oratione locupletißima diſcutit, de ipſius utilitate, materia, ſimul & diuiſione, totóq; genere & ſubſtantia. His accedunt ex libro tertio ſtatim ſcitu perquàm neceſſariæ quæſtiones de rhetorices origine & initio, progreſſu, perfectione,

partibus,ſtatibus,quæſtionum & cauſarum generibus, in quibus inuentionis & diſpoſitionis fontes aperiuntur. & hæc quidem tribus primis libris. Quatuor autem ſequẽtibus in partibus orationis ordine quodam doctrinæ faciliori inuentionis & diſpoſitionis uſum oſtendit. Et quanuis diſpoſitionẽ coniunctam eſſe uelit cum inuentione, quam duplicem facit, unam quæ ad docẽdum, alteram quæ ad affectus mouendos pertineat: illam tamen peculiariter libro ſeptimo deſcribit, ubi quotuplex ſit, quid ſit, quanta ſit eius utilitas, primùm in uniuerſum: deinde in ſingulis cauſarum generibus & ſtatibus prudẽtiſſimè docet. Elocutionem autẽ, quòd & difficillima, & in immenſum effuſa ſit, cui memoriam & pronuntiationẽ adnectit, ad peculiarem tractationem in quatuor libros ſequẽtes reijcit. Quibus cùm quicquid de arte dici poteſt, abundè ediſſeruiſſet, cúmq; ad partes diuiſionis libro ſecundo factæ, de artifice, arte, & opere, reſpiceret, ultimo libro, qui mores ipſius oratoris, quæ cauſas ſuſcipiẽdi, diſcendi agendíq; ratio, finiſq;, & quæ poſt finem ſtudia eſſe debeant, magna cum dignitate præſcribit. Et ne parum alere facundiam & augere uires eloquentiæ poſſet, ſi aliorum more præcepta ſterilia & nuda traderet, ſine ulla ſubtilitatis affectatione, quæ robur omne naturæ & uirtutem artium debilitare concidendo ſolet, bonos medicos, qui cùm abſynthiũ propinãt, prælito melle poculo fallũt, imitatus eſt. Ea enim tanto uerborum ornatu uelut oſſa carne operuit, & ſententiarum interiectarum grauitate tanquam neruoſis toris adſtrinxit, tanta ſermonis copia, quæ à Cicerone breuitate conſtricta, rudioribus obſcura eſſe poterant, latè perſequendo explanauit, ut luce clariora omnia, omnia admirabi-

lia,

lia, iucunda, amabiliáque iuuenibus reddiderit. Quem ſi quis obijciat nõ eſſe ſtructuræ artificio, cõpoſitioniſque concinnitate & numeris Ciceroni ſimilem, reſpondebo, non propterea diſertum & eloquentem non eſſe. An idcirco non habet orationem, quãtum in hac præceptorum traditione fieri poteſt, numeroſam? Quænam rerum natura eſt, quæ in eodem genere nõ habeat complura diſsimilia, conſimili tamẽ laude digna? Id nos docent innumerabiles, quas auribus atq; oculis colligimus, uoluptates, quæ diuerſæ noſtros tamẽ ſenſus ita delectãt, ut difficillimum ſit iudicare à qua maximè afficiantur. Quid Cæſar propriè elegantérque dicere cõtentus, Plinius, Suetonius, Titus Liuius, in quo Pollio patauinitatem notauit, Ciceroni diſsimillimi: an propterea non legendi, non in diuerſo genere ſuſpiciendi? Quanquã in his inſtitutionibus oratorijs, in quibus oratione perpetua uti nõ poteſt, minus id à Fabio requirẽdum erat, quàm in eius orationibus aut declamationibus: quæ ſi extarent hodie earum loco quæ ſuppoſititiæ Quintiliani nomine circumferũtur, quãplurimas uirtutes Tullianis proximas in his fortaſſe animaduerteremus. Atq; ut quod ſentio, exẽplo plane familiari patefaciam, tantum utilitatis adferre eloquentiæ ſtudioſis poſt Ciceronem mihi Fabius uidetur, quãtum medicinam tractantibus poſt Hippocratem Galenus. Ne igitur eum qui tot res tam diſsipatas & genere diſtantes, uinculo tamen naturæ quodam inter ſe colligatas, nec aliter ad eum quem quærimus perficiendum, quàm flores & ſuccos diuerſorum generũ ad mellis ſuauiſsimum ſaporem, neceſſarias, in unum tanto facilitatis ſtudio congeſſerit, perfricta fronte tanquã confuſum aut prolixum uituperemus: neque præſtantiſsimorum autorum,

rum, quos omnino duos in hoc genere habemus, perniciosum diuortium admittamus: nec uerò ſi nobis terra in Italiam uia pateat, mare ad magnas merces importandas accommodatius, intercludamus. Sed ut ad id unde digreſſa eſt, noſtra reuertatur oratio, hanc ego faſtidioſam & inſolentem quorundam cenſuram, qui pro Cicerone non aliter umbram eius, quàm apud poëtas pro Iunone nubem Ixion, amplectuntur, inter cæteras cauſam ſtatuo, cur tam pauci hodie uerè eloquentes euadant: & Ciceronis amore inflammati, cutem ſummam atque extima quædam lineamenta, non animum aut ſpiritum aſſequãtur. Ac cùm me animo & cogitatione ad exquirendas huius eloquentium penuriæ cauſas attentius conuerto, longè maximam eloquentiæ peſtem adferre mihi uidentur, qui pro grauioris notæ autoribus, ineptiſsimos libellos (qui quotidie primo cogitationis impetu, tanquam è ſatis Cadmi ſerpentis dentibus emergunt) imperitæ iuuentuti obtrudunt. Cùm enim grauium autorum ſententia, idem eſſe in animorum affectionibus atque ſaporibus coloribúſque cõſtet, ut quemadmodum quo primùm colore ſimplex uellerum candor tingitur, elui, quem liquorem teſta recens combiberit, abſtergi non poßit, ſic quæ tenellis animis primùm inſederunt, uitioſa præſertim, uix unquam mutari contingat: à prodigioſis eiuſmodi libellis par erat adoleſcẽtes eſſe primis annis remotiſsimos, & Ciceroni Quintilianóque, qui acuere & alere ingenia poſſunt, addictiſsimos. In hos itaq; rei literariæ ſcopulos cum ſemel incurrerunt nullo iudicio prædití adoleſcentes, uel cùm uoluptatum ſtudio laborem detrectant, uel ad quæſtuoſas artes præproperè feſtinant, facilè tanquam naufragio ſtudiorum omnium facto, elo-

quentiæ

quentiæ & ſapientiæ curam abijciunt: nõ alia quidem dementia, quàm qui riuulis aut potius turbidis lacunis contenti, lympidiſſimos fontes, & pleno torrentes alueo fluuios aſpernantur. Quid aliud his qui ante tempus à grauium autorum monumentis abducuntur, contingere putandum eſt, quàm ſpurijs eiectis, qui certæ nutricis uberum beneficio priuati, nunquam uirile corporis robur colligunt? Qui poterunt auaritia atque ambitione quaſi abortu quodam ad honores & ſordidam aduocationum ſtipem præmaturè abrepti, ſibi utiles, aut patriæ ciues ſalutares eſſe? Nulla ſeueriore diſciplina in tuto collocatis moribus, nulla ſubnixi bonarum artium ſcientia, effreni uitæ licentia, & falſa doctrinæ perſuaſione tumẽtes, cùm ſe ad gubernacula Reipublicæ tractanda euehi uident, quid non ſibi licere autumant? quàm inſoleſcunt? in quæ flagitia ſeſe non ingurgitant? quid fœcunditate inſcitiæ ſuæ, immundo contactu ueluti Harpyiæ Vergilianæ non contaminant? Quid diſcordijs non committunt, & in rem priuatam conuertunt? Quem non uirum bonum religionis aut æquitatis aſſimulatæ ſpecie opprimere conantur? Itaque pro pacificatoribus, diſcordiarum flabella: pro religionis & legum aſſertoribus, proditores & pernicioſiſſima buſta: pro ciuibus honeſtis utilibus & ſalutaribus, probra, peſtes & funera ſunt Reipublicæ. Quis bene natus non indigniſſimè ferat, ſacrorum concionatorum ex horum autorum contemptu fœdam inſcitiam? qui cùm ex ſophiſtarum & barbarorum hominum tenebris prodigioſa quadam rerum & uerborum farragine ſint inſtructi, nec populum docent ueram de religione perſuaſionem, & ſpinis quibuſdam omnia exaſperantes, nullis dictionis aut ſententiarum ornamentis delectant, nec ma-

ioribus affectibus ad ueram pietatem inflammant. Quibus eo minus ignoſcendum eſſe puto, quòd omnibus ferè curijs & iudicijs excluſa hodie uetus illa fori Romani dicendi facultas, apud hos ſolos locum habere uideatur, quódq; ipſi in his rebus uerſentur, quæ nullum ornamentorum, amplificationum, aut locorum communium genus reſpuant. Harum ego rerum cauſa, ut ad Quintiliani lectionem aliqua facilitatis illecebra ſtudioſos adoleſcentes inuitarem, argumenta noſtra ſingulis capitibus præfixa, ſub incudem reuocaui, & caſtigatiora plenioráq; rurſus typis excudi ad publicam utilitatem paſſus ſum. Idq; eò feci lubentius, rogante & multis precibus præter cæteros à me contendente Vaſcoſano noſtro, huius Academiæ Typographo præſtantiſſimo, cui in hoc genere denegare quidquã, magnopere inhumanum iudicabam. Ea eſt enim hominis in arte typographica excellens induſtria, in conquirendis uetuſtis exemplaribus, conferendis & caſtigandis diligentia, in doctos homines, quorum opera utitur, liberalitas, in omnes beneuolentia, ut generoſos eius conatus non adiuuare, ſtudióq; honeſtiſſimo non obſequi, nefas eſſe exiſtimem. Hæc ad te doctiſſimum hominem pro tua prudentia atque dignitate occupationúmque magnitudine nimis fortaſſe multa, pro rei uerò neceſſitate pauca admodum, ſcribenda duxi: non ut Quintiliano ſatis ex ſeſe iudicijs ſanis commendato, aliquam oratione noſtra commendationem conciliarem, uerùm ut quid tu de reſtituenda perturbata diſciplina uetere, & certo tradendarum artium conſtituendo ordine, non ita pridem ſenſiſſes, tibi in memoriam reuocarem. Memineram enim te ante annum Regis ſapientiſſimi, humaniſſimi, atq; omnium literarum ſtudioſiſſimi iuſſu id nõ animo ſolùm agitaſſe, ac

uſurp

uſurpaſſe ſermonibus, uerumetiã ſcriptis acutiſsimis mandauiſſe, & uehementer ei placuiſſe primam deſcriptionem tuam. Cúmque autoritate & gratia tantum hodie apud illum diſcendi cupidiſsimum, quantum mortalium nemo, ualeas, ſiſque reconditarũ omniũ artium cognitione, atq; inſuper incomparabili eloquentia clariſsimus: facile rectam uiam qua ad eam perueniendum ſit, tuis auſpicijs alijs indicari & præſcribi, & loco motã perturbatámq; ueterem inſtituendi rationem in gradum & priſtinam dignitatem reponi poſſe ſperauimus. Quam ad rem egregiè ſtabiliendam, quàm eſſet optandum à regia prouidentia & poteſtate, ut Critici prauis affectibus exuti, & diſciplinis omnibus non leuiter tincti deligerentur, qui, ne ſtatim cum nutricis lacte errorem ſugere poſſemus, conſtitutam cum ratione formam retinerent, & ne in poſterum libellorum nouorum peruerſitate deprauari, extinctis naturæ igniculis, poſſent inconſiderati iuuenes, prouiderent. Nam quos adhuc experti ſumus ficulnos planè cenſores, qui frugibus glandem anteponunt, & de literis non aliter quàm de coloribus cæci iudicant, quis aliquo iudicio præditus diutius ferat? Hæc me uehemens iuuandæ rei literariæ cura ſtudiúmq; impulit ut ad te ſcriberem; & ut ſimul opus ipſum noſtra induſtria illuſtratum mitterem, inſignis cupiditas tibi ſignificandi quantum laboris in eo, uetuſta cum nouis exemplaria conferendo, cum doctis uiris communicando, animaduerſione digna notando, obſcura explicando, deprauata reponẽdo et corrigendo, exhauſiſſemus. Nam cùm omnes docti certatim tibi uelut Apollini Muſarum choro præſidenti, non quantum merere hac eruditione & moribus, uerùm quantum poſſunt deferant, multis ego beneficijs, nec ijs uulgaribus, à te affectus, ingratiſsimus

ſim omnium mortalium, niſi aliquo ingenij monumento, quanti te faciam, quantúmque tibi literæ debeant, apud omnes teſtatum relinquam. Vale. Pariſijs è gymnaſio noſtro Becodiano.

M. FAB. QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE SALVTEM.

ARGVMENTVM.

Cauſam edendi operis profert, quòd illud efflagitari vehementer intelligat: & beneuolentiam captat à ſua modeſtia, & fide diligentiáque Tryphonis.

EFFLAGITASTI *quotidiano conuicio, ut libros quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperem: nam ipſe eos nondum opinabar ſatis maturuiſſe: quibus componendis (ut ſcis) paulò plus quàm biennium, tot alioqui negotijs diſtrictus, impendi: quod tempus non tam ſtylo, quàm inquiſitioni inſtituti operis propè infiniti, & legendis autoribus, qui ſunt innumerabiles, datum eſt. Vſus deinde Horatij conſilio, qui in arte poëtica ſuadet, ne præcipitetur editio, nonúmque prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Sed ſi tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & oram ſoluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia poſitum eſt, ut in manus hominum quàm emendatiſſimi ueniant.*

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI IN ORATORIAE INSTITVTIONIS LIBROS XII. AD MARCELLVM VICTORINVM PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Procemium quatuor continet: cauſas condendi operis Marcello dicandi, Qualem oratorem inſtituat, Quo pacto vniuerſum opus partiatur. Operis condendi cauſæ: vt inter opiniones varias facilior eſſet electio quid potiſsimum ſequendum. Cauſæ copioſius etiam ſcribẽdi quàm ab amicis efflagitatũ erat, vt eos plenius ſibi demereretur, ne alienis ſolùm veſtigiis inſiſtere videretur, ſi prioribus nihil adderet: ne duo libelli de rhetorica impoliti & mãci diutius ſub eius nomine circũferrẽtur. Cauſæ Marcello dicandi: quia amiciſsimus, quia literarum amore flagrans: quia inſtituendo eius filio plurimum profuturos putauerit.

Oratorem inſtituit perfectiſsimum, eloquentiſsimum, omnibus diſciplinis & virtutibus inſtructiſsimum: atque in philoſophorum arrogantiam inuehitur, vltimam hanc partem ab oratoribus ſeparantium, & ſibi vendicantium.

Totum opus in duodecim libros partitur: quorũ primus elementa ante rhetoris officium cõtinet: Secundus rhetorices progymnaſmata: Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, Septimus, inuentionem & diſpoſitionem, cum orationis partibus. Octauus, Nonus, Decimus, elocutionem. Vndecimus, memoriam & pronuntiationem. Duodecimus, vltimam partem definitionis oratoris, id eſt mores eius, virtutes, & officia. Primæ partes ad beneuolentiam ſunt comparatæ, dum ſuam modeſtiam, & ſcribendi cauſas profert, Marcellóque opus dicat. Attentos reddit, oratorem inſtituendo, & pleniora omnia quàm vetera promittendo. Diuiſio operis ad docilitatem pertinet.

POST impetratam ſtudijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cùm à me quidam familiariter poſtularent ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu ſum equidem reluctatus: quòd autores utriuſque linguæ clariſsimos non ignorabam multa quæ ad hoc opus pertinerent, diligentiſsimè ſcripta poſteris reliquiſſe. Sed qua ego ex cauſa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quòd inter diuerſas opiniones priorum, & quaſdam etiam inter ſe contrarias, difficilis eſſet electio: ut mihi ſi non inueniendi noua, at certè iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuſtè uiderentur. Quanuis autem non tam me uinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia: latiùs ſe tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, ſponte ſuſcepi: ſimul ut pleniori obſequio demererer amantiſsimos mei: ſimul ne uulgarem uiam ingreſſus, alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ, ſummam in eloquentia manum imponerent: ſiue contemnentes tanquam parua quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue non ad ſuum pertinere officium opinati, quando diuiſæ profeſsionum uices eſſent: ſeu, quod proximum uero, nullam ingenij ſperantes gratiam circa res etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas: ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego cùm nihil exiſtimem arti oratoriæ alienum, ſine quo oratorem non poſſe fieri fatendum eſt: nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initijs perueniri: ad minora illa, ſed

quæ

quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus, demittere me non recuſabo: nec aliter quàm ſi mihi tradatur educandus orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus: quē cùm amiciſſimū nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò (quanquam ſunt magna) digniſſimum hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, ſed quòd erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iter ad ingenij lumen oſtendit, non inutiles fore libri uidebantur, quos ab ipſis diſcendi uelut incunabulis, per omnes quæ modò aliquid oratori futuro conferant artes, ad ſummam eius operis perducere deſtinabamus. Atque eo magis, quòd duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricæ, neque editi à me, neque in hoc comparati. Nanque alterum, ſermone per biduum habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperant: alterum pluribus ſanè diebus, quantum notando conſequi potuerant, interceptum, boni iuuenes, ſed nimium amantes mei, temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uerò compoſitiora, & quàm nos poterimus elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum, qui eſſe niſi uir bonus non poteſt. Ideóque non dicendi modò eximiam in eo facultatem, ſed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim, rationem rectæ honeſtǽque uitæ (ut quidam putauerunt) ad philoſophos relegandam: cùm uir ille uerè ciuilis, & publicarū priuatarúmq; rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere conſiliis urbes, fundare legibus, emēdare iudiciis poſſit, nō alius ſit profectò quàm orator. Quare tametſi me fateor uſurum quibuſdam quæ philoſophorū libris continētur, tamē ea iure ueréq; contenderim

 eſſe

eſſe operis noſtri, proprieq; ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequentiſsimè de iuſtitia, fortitudine, temperantia, cæteriſq; ſimilibus ſit diſſerendum, & adeò, ut uix ulla poßit cauſa reperiri, in quam non aliqua quæſtio ex his incidat, eáque omnia inuentione atque elocutione ſint explicanda, dubitabitur, ubicunque uis ingenij & copia dicendi poſtulatur, ibi partes oratoris eſſe præcipuas? Fuerúntque hæc, ut Cicero apertiſsimè colligit, quemadmodũ iuncta natura, ſic officio quoq; copulata, ut ijdem ſapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atque inertia factum eſt ut artes eſſe plures uiderentur. Nam ut primùm lingua eſſe cœpit in quæſtu, inſtitutúmque eloquentiæ bonis malè uti, curam morum qui diſerti habebantur, reliquerunt. Ea uerò deſtituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, ſtatuendáſque uitæ leges regreßi, partem quidem potiorem, ſi diuidi poſſet, retinuerunt: nomen tamen ſibi inſolentiſsimum arrogauerunt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi uocarentur: quod neq; ſummi imperatores, neq; in conſilijs rerum maximarum, ac totius adminiſtratione Reipublicæ præclariſsimè uerſati, ſibi unquam uendicare ſunt auſi. facere enim optima quàm promittere maluerũt. Ac ueterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos & honeſta præcepiſſe, & ut præceperunt, etiam uixiſſe, facilè conceſſerim: noſtris uerò temporibus ſub hoc nomine maxima in pleriſque uitia latuerunt. Non enim uirtute ac ſtudijs ut haberentur philoſophi, laborabant, ſed uultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum peßimis moribus prætendebant. Nunc autem quæ uelut propria philoſophiæ aſſeruntur, paßim tractamus omnes. Quis enim non de iuſto, æquo ac bono,

Lib. 3. de Oratore.

bono, modò non uir peßimus, loquitur? Quis non etiã ruſticorũ aliqua de cauſis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui ſermonẽ curæ habent, debet eſſe cõmunis. Sed ea & ſciet optimè & eloquetur orator: qui ſi fuiſſet aliquãdo perfectus, nõ à philoſophorũ ſcholis uirtutis præcepta peterentur: nunc neceſſe eſt ad eos aliquãdo autores recurrere, qui deſertam, ut dixi, partẽ oratoriæ artis, meliorẽ præſertim, occupauerũt, et ueluti noſtrũ repoſcere: nõ ut nos illorũ utamur inuentis, ſed ut illos alienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uerè ſapiens appellari poßit: nec moribus modò perfectus (nam id mea quidẽ opinione, quãquam ſint qui diſſentiant, ſatis non eſt) ſed etiã ſcientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſummam tendendum eſt, quod fecerunt pleriq; ueterũ: qui etſi nõdum quenquã ſapientẽ repertũ putabant, præcepta tamen ſapientiæ tradiderunt. Nam eſt certè aliquid conſummata eloquẽtia, neq; ad eam peruenire natura humani ingenij probibet: quod ſi non cõtingat, altius tamen ibunt qui ad ſumma nitentur, quàm qui præſumpta deſperatione quò uelint euadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetrãda erit uenia, ſi ne minora quidẽ illa, uerùm operi quod inſtituimus, neceſſaria, præteribo. Nam liber primus ea quæ ſunt ante officium rhetoris, continebit. Secũdò, prima apud rhetorẽ elemẽta, & quæ de ipſa rhetoricæ ſubſtãtia quærũtur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni (nã & huic diſpoſitio ſubiũgitur) quatuor elocutioni (in cuius partẽ memoria ac pronũtiatio ueniũt) dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipſe informãdus eſt, ut qui mores eius, quæ in ſuſcipiẽdis, diſcẽdis, agẽdis cauſis ratio, quod elo-

Orator perfectus nondum inuentus.

Operis diuiſio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

quentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra ualebit infirmitas, diſſeramus. His omnibus admiſcebitur, ut quiſq; locus poſtulabit, dicendi ratio, quæ non eorum modò ſcientia, quibus ſolis quidam nomen artis dederũt, ſtudioſos inſtruat, et (ut ſic dixerim) ius ipſum rhetorices interpretetur, ſed alere facundiã, uires augere eloquẽtiæ poßit. Nã plerunq; nudæ illæ artes, nimia ſubtilitatis affectatione frãgunt atq; cõcidunt quicquid eſt in oratione generoſius, & omnem ſuccum ingenij bibunt, & oſſa detegũt: quæ ut eſſe, & adſtringi neruis ſuis debẽt, ſic corpore operienda ſunt. Ideóq; nos non particulã illã, ſicut pleriq;, ſed quicquid utile ad inſtituendũ oratorẽ putabamus, in hos duodecim libros cõtulimus breuiter oĩa demõſtrãdo. Nã ſi quãtũ de quaq; re dici poteſt, proſequamur, finis operis nõ reperietur. Illud tamẽ in primis teſtandũ eſt, nihil præcepta atq; artes ualere, niſi adiuuãte natura. Quapropter ei cui deerit ingeniũ, nõ magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita quidẽ adiumẽta, uox, latus patiens laboris, ualetudo, conſtantia, decor: quæ ſi modica obtigerũt, poſſunt ratione ampliari: ſed nõnunquã ita deſunt, ut bona etiã ingenij ſtudiiq; corrumpãt: ſicut et hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per ſe nihil proſunt.

Quid circa primam pueri inſtitutionem prouidendum ſit: & quemadmodum prima elementa tradenda ſint. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Patrem de filio, quò ſit circa eius inſtitutionem diligẽtior, nõ diffidere, ſed ſpem optimã capere iubet: cũ vis percipiendi quæ traduntur, ſit hominibus propria: vt auibus volandi facultas, & equis

equis currendi. Nutrices, pueróſque inter quos educabitur infans vitioſo ſermone, maliſque moribus infames, repudiandos: quia tenacius hæreant quæ rudibus annis percipiuntur. In parentibus etiam plurimum eruditionis optat. Pædagogos quoq; moribus probatis,& doctos eſſe vult, aut qui ſe doctos non eſſe intelligant. A ſermone Græco puerum incipere mauult,& quia Latinus pluribus in vſu vel nolentibus ſe præbeat, & quia diſciplinis Græcis prius inſtituendus ſit,vnde Latinæ fluxerut, ita tamen,vt Latina ſtatim ſubſequātur, & citò pariter eant. Eúmq; ſtatim vt fandi potens erit, literis inſtituendum,nec expectandū annum ſeptimum,cùm initia literarum ſola memoria conſtent, quæ in pueris tenaciſsima eſt. Eundem docendum eſſe per luſum, & iucundam æmulationem, legere primùm, deinde ſcribere:quorum primum vt expeditiſsimè faciat, literarum formas prius quàm nomina, contextum & ſyllabas perdiſcat. ad quod profuturum ait,literas eburneas,aut quid ſimile, obieciſſe, quo facilius ad diſcendum allici tenera illa ætas poſsit. Hinc ſyllabas omnes, & ſtatim difficillimas quaſque perdiſcendas: nec in continuanda lectione nimium properādum, cùm hanc feſtinationem incommoda plurima conſequantur. Scribere verò & celeriter & rectè perdiſcere poſſe, ſi literæ ex ſolida materia tabellæ inſculpantur, quarum ſulcos ſtylo ſequens puer articulos firmet. Sed primam operam non in vulgaribus & fortè occurrentibus verbis ponendam, verùm iis & verbis & ſententiis, vnde plurimum fructus ad puerum redeat,qui etiam nomina quædam verſúſque difficultatis affectatæ,ſyllabis aſperrimæ coeuntibus catenatos celeriter proferre conſueſcat, vt os abſolutius, & ſermo expreſsior eſſe poſsit.

IGITVR nato filio, pater ſpem de illo primùm quàm optimam capiat. Ita diligentior à principiis fiet. Falſa enim eſt querela, pauciſsimis hominibus uim percipiendi quæ tradantur, eſſe conceſſam,pleroſque uerò laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà plures reperias, & faciles in excogitando, & ad diſcendum promptos.quippe id eſt homini naturale,ac ſicut

aues

aues ad uolatū, equi ad curſum, ad ſæuitiā feræ gignūtur: ita nobis propria eſt mētis agitatio atq; ſolertia: unde origo animi cæleſtis creditur. Hebetes uerò & indociles non magis ſecūdum naturā hominis eduntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia: ſed hi pauci admodum. fuerit argumētum, quòd in pueris elucet ſpes plurimorū: quæ cùm emoritur ætate, manifeſtum eſt non naturam defeciſſe, ſed curam. Præſtat tamen ingenio alius alium: concedo: ſed ut plus efficiat, aut minus: nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil cōſecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parēs factus, acrem quammaximè curā ſpei futuri oratoris impendat. Ante omnia, ne ſit uitioſus ſermo nutricibus: quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit: certè, quātū res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morū quidē in his haud dubiè prior ratio eſt: rectè tamen etiam loquantur. Has primū audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorū quæ rudibus annis percipimus: ut ſapor quo noua imbuas, durat: nec lanarū colores quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facilè mutātur in peius: nunc quādo in bonum uerteris uitia? Non aſſueſcat ergo, ne dum infans quidem eſt, ſermoni qui dediſcendus ſit.

Nutrices probæ & diſertæ.

In parentibus uerò quamplurimū eſſe eruditionis optauerim. Verū nec de patribus tantū loquor. nam Gracchorū eloquētiæ multum contuliſſe accepimus Corneliā matrē, cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt epiſtolis traditus: & Lælij filia reddidiſſe in loquendo paternam eloquentiam dicitur: & Quinti Hortenſij filiæ oratio apud Triumuiros habita, legitur nō tantùm in ſexus honorem. Nec tamē ij quibus diſcere ipſis nō cōtigit, minorē curam

Parentes eruditi.

Cicero in Bruto, & Val. lib. 8. titu 3.

docen

docendi liberos habeant:ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De pueris, inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem quod de nutricibus dictum ſit. De pædagogis hoc amplius, ut aut ſint eruditi planè, quam primam eſſe curam uelim: aut ſe non eſſe eruditos ſciant. nihil enim peius eſt ijs qui paulũ aliquid ultra primas literas progreßi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, et uelut iure quodam poteſtatis, quo ferè hoc hominũ genus intumeſcit, imperioſi atq; interim ſæuiẽtes, ſtultitiam ſuã perdocẽt. Nec minus error eorũ nocet moribus. Siquidem Leonides Alexãdri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam eũ uitijs imbuit, quæ robuſtum quoq; et iam maximũ regẽ ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Sicui multa uideor exigere, cogitet oratorem inſtitui, rem arduam: etiã cùm ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora ſupereſſe. Nam & ſtudio perpetuo, & præſtantißimis præceptoribus, & pluribus diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipiẽda ſunt optima: quæ ſi quis grauabitur, nõ rationi defuerit, ſed homini. Si tamen non continget quales maximè uelim, habere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certè ſit aßiduus dicendi non imperitus: qui ſi qua erunt ab his præſente alumno dicta uitiosè, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat: dum tamẽ intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe: hoc, remedium. A ſermone Græco puerum incipere malo: quia Latinus, qui pluribus in uſu eſt, uel nobis nolentibus ſe perhibet: ſimul quia diſciplinis quoq; Græcis prius inſtituendus eſt, unde & noſtræ fluxerunt. Non tamẽ hoc adeò ſuperſtitiosè uelim fieri, ut diu tãtùm loquatur Græcè, aut diſcat, ſicut pleriſq; moris eſt. hinc enim accidunt & oris

Pædagogi optimi & eruditißimi.

A Græcis auſpicandum.

plurima

plurima uitia in peregrinũ ſonũ corrupti, & ſermonis,
cui cùm Græcæ figuræ aſsidua cõſuetudine hæſerint, in di
uerſa quoq; loquendi ratione pertinaciſsimè durant. Non
longè itaq; Latina ſubſequi debent, et citò pariter ire. Ita
fiet, ut quũ æquali cura linguã utrãq; tueri cœperimus,
neutra alteri officiat. Quidã literis inſtituẽdos, qui mi-
nores ſeptem annis eſſent, non putauerunt, quòd illa prima
ætas et intellectũ diſciplinarũ capere, & laborẽ pati non
poſsit. In qua ſententia Heſiodũ eſſe plurimi tradunt, qui
ante Grammaticum Ariſtophanem fuerunt. nam is primus
ὑποθήκας, in quo libro ſcriptũ hoc inuenitur, negauit eſſe
huius poëtæ. Sed alij quoq; autores, inter quos Eratoſthe
nes, idẽ præceperunt. Melius autẽ, qui nullum tempus ua-
care cura uolunt, ut Chryſippus. nam is quãuis nutricibus
trienniũ dederit, tamẽ ab illis quoq; iam informandã quã
optimis inſtitutis mentẽ infantium iudicat. Cur autem nõ
pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq;
ignoro, toto illo de quo loquor tempore, uix tantũ effici,
quantum cõferre unus poſtea poſsit annus: ſed tamẽ mihi,
qui hoc ſenſerunt, uidentur nõ tam diſcentibus in hac par-
te, quàm docentibus peperciſſe. Quid melius alioqui fa-
ciẽt, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid neceſſe
eſt. Aut cur hoc, quantulumcunq; eſt, uſq; ad ſeptẽ annos
lucrũ faſtidiamus? Nam certè quamlibet parum ſit quod
contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua diſcet puer eo
ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos
prorogatum, in ſummam proficit: & quantum in infantia
præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem
etiam de ſequentibus annis præceptum ſit, ne quod cuique
diſcendum eſt, ſerò diſcere incipiat. Non ergo perdamus
primũ ſtatim tempus: atq; eo minus, quòd initia literarum
ſola

Latina ſtatim Græca ſubſequi debent.

ſola memoria conſtant: quæ non modò iam eſt in paruis, ſed tum etiam tenaciſſima eſt. Nec ſum adeò ætatum imprudens, ut inſtandum teneris protinus acerbè putem, exigendámq; plenã operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne ſtudia qui amare nõdum poteſt, oderit, & amaritudinẽ ſemel præceptam, etiã ultra rudes annos reformidet. Luſus hic ſit: & rogetur, & laudetur: & nonnũquam ſciſſe ſe gaudeat. aliquãdo ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat. contẽdat interim, & ſæpius uincere ſe putet. præmijs etiam, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus, inſtituendum oratorem profeſſi: ſed eſt ſua etiam ſtudijs infantia: & ut corporũ mox etiã fortiſſimorũ educatio à lacte cuniſq; initiũ ducit: ita futurus eloquẽtiſſimus edidit aliquãdo uagitũ, & loqui primùm incerta uoce tẽtauit, & hæſit circa formas literarum. Nec ſi quid diſcere ſatis nõ eſt, ideo neceſſe nõ eſt. Quòd ſi nemo reprehendit patrẽ qui hæc nõ negligenda in ſuo filio putet, cur improbetur ſi quis ea quæ domi ſuæ rectè faceret, in publicũ promit? Atque eo magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt: & ut corpora ad quoſdam membrorum flexus formari niſi tenera non poſſunt, ſic animos quoque ad pleraque duriores robur ipſum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio ſuo prima literarum elementa tradi ab Ariſtotele ſummo eius ætatis philoſopho uoluiſſet, aut ille ſuſcepiſſet hoc officiũ, ſi non ſtudiorum initia à perfectiſſimo quoq; tractari, pertinere ad ſummam crediſſet? Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impoſitum gremio, dignũ tanta cura infantẽ (quãquam ſuus cuiq; dignus eſt) pudeat'ne me in ipſis ſtatim elementis etiam breuia docendi monſtrare compendia? Neq; enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum nomina

Infantia per luſum docenda.

Literarum traditio. nomina & contextum prius quàm formas paruuli diſcāt. Obſtat hoc agnitioni earũ, nõ intendentibus mox animum ad ipſos ductus, dum antecedentem memoriam ſequuntur. Quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam cùm ſatis affixiſſe eas pueris recto illo quo primũ ſcribi ſolent contextu uidentur, retroagant rurſus, & uaria permutatione perturbẽt, donec literas, qui inſtituũtur, facie norint, nõ ordine. Quapropter optimè, ſicut hominũ, pariter & habitus et nomina edocebuntur. Sed quod in literis obeſt, in ſyllabis nõ nocebit. Non excludo autẽ, id quod eſt notũ, irritandæ ad diſcendum infantiæ gratia, eburneas etiã literarũ formas in luſum offerre, uel ſi quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare, iucundũ ſit. Cùm uerò iam ductus ſequi cœperit, non inutile erit eas tabellæ quamoptimè inſculpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neq; errabit quẽadmodum in ceris (cõtinebitur enim utrinq; marginibus) neque extra præſcriptũ poterit egredi: & celerius ac ſæpius ſequendo certa ueſtigia, firmabit articulos: neq; egebit adiutorio manũ ſuã manu ſuperimpoſita regẽtis. Nõ eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene ac uelociter ſcribẽdi. Nã cùm ſit in ſtudijs præcipuũ, quóq; ſolo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere: tardior ſtylus cogitationẽ moratur, rudis et cõfuſus intellectu caret: unde ſequitur alter dictandi quæ ex his trãsferẽda ſunt, labor. Quare cùm ſemper et ubiq;, tũ præcipuè in epiſtolis ſecretis et familiaribus delectabit ne hoc quidẽ neglectũ reliquiſſe.

De ſyllabis. Syllabis nullũ compendiũ eſt: perdiſcẽdæ omnes: nec, ut fit plerũq;, difficillima quæq; earum differẽda: ut in omnibus ſcribẽdis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem memoriæ temerè credendum: repet

repetere, & diu inculcare, fuerit utilius: & in lectione quoq; nõ properare ad continuandã eam uel accelerandã: niſi cùm inoffenſa atq; indubitata literarũ inter ſe coniunctio ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltẽ mora poterit: tũc ipſis ſyllabis uerba complecti, & his ſermonem cõnectere incipiat. Incredibile eſt quantũ moræ lectioni feſtinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermiſsio, repetitio, plus quàm poſſunt audentibus: deinde cùm errarunt, etiã ijs quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in primis lectio, deinde cõiuncta, & diu lentior, donec exercitatione cõtingat emendata uelocitas. Nam proſpicere in dextrũ (quod omnes præcipiunt) & prouidere, nõ rationis modò, ſed uſus quoq; eſt: quoniã ſequẽtia intuenti, priora dicẽda ſunt, & quod difficillimũ eſt, diuidenda intẽtio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curaſſe, cùm ſcribere nomina puer (quemadmodum moris eſt) cœperit, ne hãc operã in uocabulis uulgaribus & fortè occurrentibus perdat. Protinus enim poteſt interpretationẽ linguæ ſecretioris, quas Græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediſcere, & inter prima elementa conſequi rẽ poſtea propriũ tempus deſideraturã. Et quoniã adhuc circa res tenues moramur: ij quoq; uerſus qui ad imitationem ſcribendi proponẽtur, nõ otioſas uelim ſentẽtias habeãt, ſed honeſtũ aliquid monẽtes. Proſequitur hæc memoria in ſenectutem: & impreſſa animo rudi, uſque ad mores proficiet. Etiã dicta clarorũ uirorũ, & electos ex poëtis maximè (nanq; eorũ paruis cognitio gratior eſt) locos ediſcere inter luſum licet. Nam & maximè neceſſaria eſt oratori (ſicut ſuo loco dicã) memoria: & ea præcipuè firmatur atq; alitur exercitatione: & in ijs de quibus nũc loquimur ætatib⁹, quæ nihildũ ipſæ ex ſe generare queũt, propè

Quæ ſcribendo proponẽda.

Ariſtoteles li. de Poët. & Feſt. Pomp.

Lib. 11. ca. 2.

ſola eſt quæ iuuare curam docentium poßit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quò ſit abſolutius os, & expreßior ſermo, ut nomina quædam uersúſque affectatæ difficultatis ex pluribus aſperrimè coëuntibus inter ſe ſyllabis catenatos, & uelut confragoſos, quàm citatißimè uoluāt: χαλεποὶ Græcè uocātur. res modica dictu: qua tamē omiſſa, multa linguæ uitia, niſi primis eximūtur annis, inemendabili in poſterum prauitate durantur.

Vtrū vtilius domi, an in ſcholis erudiātur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Refellit eorū opiniones qui puerum à ſchola publica arcētes, domi inſtitui volunt, duplici nitentes argumēto, ꝙ in ſchola facilius corrumpantur, quódq; vnus magis vacaturus ſit vni. Priorem cauſam oſtendit ad ſcholas nō pertinere, & retorquet in aduerſarios: cùm pueri licentia parentū corrupti, domo malos mores adferant, qui tamen præceptoris ſancti & grauis vigilantia corrigi queant: qui vt talis ſit, multis vndique ſtimulis vrgetur, cùm domeſticus ille maiori ſecuritate turpitudinē domi exercere poſsit. Secundum planè falſum oſtendit, cùm contrà optimus quiſq; præceptor maiori theatro & frequētia accendi ſoleat. Ergo vtilius publicè quàm domi inſtitui: quāuis nō ſit incommodum futurum, ſi domeſticus aliquis doctus & probus lateri puerorum adiungatur. Inſerit & obiectiones duas, doctum illum præceptorem publicū non ſe ad pueri captum accommodaturum: & numerum auditorum impedire præceptoris caſtigationē prælectionémque. Primū oſtendit eſſe falſum: ſecundum in ſpeciem probabile, multis commodis compenſat. His argumentis confirmat, quòd in ſcholis diſcat nō reformidare homines: quòd amicitias contrahat perduraturas in extremam ſenectutē: quòd ibi prudentiam & ſenſum communem diſcat: quòd ex æmulatione inflammetur ad diſcendum: quòd audiat etiā quæ ad alios pertineant: quòd condiſcipulorum facilitas accommodatior iucundiorem faciat imitationem Poſtremò, quòd præceptor vno præſente nō concipiat idem ſpiritus, nec effundat eas vires, quas in celebritate. His morem pueros inſtituendi laudatiſsimū, ſuis olim præceptoribus familiarem, interſerit.

Sed

SEd nobis iã paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potiſsimũ loco tractãda quæſtio eſt, utiliúſne ſit domi atq; intra priuatos parietes ſtudẽtẽ cõtinere, an frequẽtiæ ſcholarũ et uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidẽ quũ ijs à quibus clariſsimarũ ciuitatũ mores ſunt inſtituti, tũ eminẽtiſsimis autoribus uideo placuiſſe. Nõ eſt tamẽ diſsimulandũ, eſſe nõnullos q̃ ab hoc propè publico more priuata quadã perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſequi uidẽtur: Vnã, quòd moribus magis cõſulant fugiẽdo turbã hominũ eius ætatis, quæ ſit ad uitia maximè prona: unde cauſas turpiũ factorũ ſæpe extitiſſe utinã falsò iactaretur. Alteram, q̃ quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tẽpora ſua impẽſurus uni uidetur, quàm ſi eadẽ in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nã ſi ſtudijs quidẽ ſcholas prodeſſe, moribus autẽ nocere cõſtaret, potior mihi ratio uiuẽdi honeſtè, quàm uel optimè dicẽdi uideretur. Sed mea quidẽ ſentẽtia, iũcta iſta atq; indiſcreta ſunt. Neq; enim eſſe oratorẽ niſi bonum uirũ iudico: & fieri etiã ſi poſſet, nolo. de hac re igitur prius. Corrumpi mores in ſcholis putant: nã & corrũpũtur interim: ſed domi quoq; & ſunt multa eius rei exempla, tã læſæ hercle q̃ conſeruatæ ſanctiſsimè utrobiq; opinionis. Natura cuiuſq; totũ curáq; diſtat. Da mẽtem ad peiora facilem, da negligentiam formãdi cuſtodiendiq; in ætate prima pudoris nõ minorẽ flagitiis occaſionem ſecreta præbuerint. nã & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parũ modeſtos, conuerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi nõ cæca ac ſopita parentum ſocordia eſt: & præceptorem eligere ſanctiſsimũ quemq; (cuius rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinam

quæ maximè ſeuera fuerit, licet: & nihilominus amicũ graue uirum, aut fidelem libertum lateri filij ſui adiungere: cuius aßiduus comitatus etiã illos meliores faciat, qui timebuntur. Facile erat huius metus remedium. Vtinam liberorum noſtrorũ mores nõ ipſi perderemus. Infantiã ſtatim delicijs ſoluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes et mẽtis & corporis frãgit. Quid non adultus cõcupiſcet, qui in purpuris repit? Nondũ prima uerba exprimit, & iam coccum intelligit, iam conchylium poſcit. Antè palatũ eorũ quàm os inſtituimus. In lecticis creſcunt. ſi terrã attigerint, è manibus utrinq; ſuſtinentiũ pendent. Gaudemus ſiquid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidẽ permittẽda delicijs, riſu & oſculo excipimus. Nec mirum: nos docuimus, ex nobis audierunt: noſtras amicas, noſtros cõcubinos uident. Omne conuiuiũ obſcœnis canticis ſtrepit: pudenda dictu ſpectantur. Fit ex his cõſuetudo, deinde natura. Diſcũt hæc miſeri antè quàm ſciant uitia eſſe inde ſoluti ac fluentes, nõ accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferũt. Verùm in ſtudijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil probibet eſſe iſtum neſcio quem unum, etiam cum eo qui in ſcholis eruditur. Sed etiamſi iungi utrunq; nõ poſſet, lumen tamẽ illud conuẽtus honeſtißimi, tenebris ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore ſe theatro dignũ putat. At uerò minores ex conſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodammodo pædagogorũ nõ indignãtur. Sed præſtet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctißimum atq; incomparabilem magiſtrum domi habeat: num tamen ille totum in uno diem conſumpturus eſt? aut poteſt eſſe ulla tã perpetua diſcentis intentio, quæ nõ ut uiſus oculorũ obtutu continuo fatigetur,

Parẽtum indulgẽtia perniciosa.

tur, cùm præſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſiderent? Neq; enim ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aſsiſtit: quorũ aliquid agẽtibus, cuiuſcunq; interuẽtus impedimento eſt. Lectio quoque non omnis nec ſemper præeunte uel interpretante eget. Quando enim tot autorũ notitia cõtingeret? Ergo modicũ tempus eſt, quo in totum diem uelut opus ordinetur. Ideóque per plures ire poſſunt etiã quæ ſingulis tradẽda ſunt. Pleraq; uerò hanc cõditionẽ habent, ut eadẽ uoce ad omnes ſimul perferãtur. Taceo de partitionibus et declamationibus Rhetorũ: quibus certè quãtuſcunq; numerus adhibeatur, tamen unuſquiſq; totum feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus ſufficit: ſed ut ſol, uniuerſis idẽ lucis caloriſque largitur. Grãmaticus quoq; de ratione loquẽdi ſi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poëmata enarret: tot illa diſcẽt, quot audient. Atenim emẽdationi prælectioniq; numerus obſtat. Sit incommodũ (nam quid ferè undiq; placet?) mox illud cõparabimus cõmodis. Nec ego tamẽ eò mitti puerũ uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore ſe turba, quàm ut ſuſtinere eã poſsit, onerauerit: & in primis ea habẽda cura eſt, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus: nec officiũ in dicendo ſpectet, ſed affectũ. ita nunquã erimus in turba. Nec ſanè quiſquã literis ſaltẽ leuiter imbutus, eũ in quo ſtudiũ ingeniúmq; perſpexerit, nõ in ſuam quoq; gloriã peculiariter fouebit. Sed ut fugiẽdæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſe quidẽ rei aſſentior) ſi ad aliquẽ meritò concurritur: nõ tamen hoc eoualet, ut fugiẽdæ ſint omnino ſcholæ. Aliud eſt enim uitare eas, aliud eligere. Et ſi refutauimus quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipſi ſequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate, et in media Reipub. luce uiuendum

Partitionibus, id eſt, materiis diuiſis diſcipulis, quæ dicũtur παρεγχειρήσεις.

Non fugiẽdæ magnæ ſcholæ.

dum eſt, aſſueſcat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa ſolitaria et uelut umbratili uita palleſcere. Excitanda mens & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendã uelut in opaco ſitũ ducit: aut contrà tumeſcit inani perſuaſione. Neceſſe eſt enim ſibi nimium tribuat qui ſe nemini comparat. Deinde cùm proferẽda ſunt ſtudia, caligat in Sole, & omnia noua offendit: ut qui ſolus didicerit quod inter multos faciẽdũ eſt. Mitto amicitias, quæ ad ſenectutẽ uſq; firmißimæ durãt, religioſa quadã neceßitudine imbutæ. Neq; enim eſt ſanctius, ſacris iiſdem quam ſtudiis initiari. Sẽſum ipſum qui cõmunis dicitur, ubi diſcet, cũ ſe à cõgreſſu, qui non hominibus ſolũ, ſed mutis quoq; animalibus naturalis eſt, ſegregarit? Adde, quòd domi ea ſola diſcere poteſt, quæ ipſi præcipiẽtur: in ſchola, etiã quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata deſidia, proderit laudata induſtria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum ſuperaſſe maiores. Accẽdunt omnia hæc animos: & licet ipſa uitiũ ſit ambitio, frequenter tamen cauſa uirtutum eſt. Non inutilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morẽ, qui cùm pueros in claſſes diſtribuerant, ordinẽ dicẽdi ſecundũ uires ingenij dabant: et ita ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur. ea nobis ingẽs palmæ cõtentio. ducere uerò claſſem, multò pulcherrimũ. Nec de hoc ſemel decretũ erat: triceſimus dies reddebat uicto certaminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curã remittebat, & dolor uictũ ad depellendã ignominiã concitabat. Id nobis acriores ad ſtudia dicendi faces ſubdidiſſe, quam exhortationes docentium, pædagogorum cuſtodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura

Senſus communis.

Ducere claſſem, id eſt primum locum tenere.

Semel, id eſt in perpetuu.

colligere poſſum, cõtenderim. Sed ſicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris, cõdiſcipulorũ quàm præceptoris, iucundior, hoc ipſo quòd facilior, imitatio eſt. Vix enim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingendæ, quam ſummã putant, eloquentiæ, audebũt: proxima amplectũtur magis: ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehẽdendo ramos, in cacumina euadunt. Quod adeò uerum eſt, ut ipſius etiam magiſtri, ſi tamen ambitioſis utilia præferret, hoc opus ſit, cùm adhuc rudia tractabit ingenia, nõ ſtatim onerare infirmitatem diſcentiũ, ſed temperare uires ſuas, & ad intellectũ audientis deſcendere. Nam ut uaſcula oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autem influentibus, uel etiam inſtillatis complentur: ſic animi puerorum quãtum excipere poſſint, uidẽdum eſt. Nam maiora intellectu uelut parum aptos ad percipiendum animos non ſubibunt. Vtile igitur eſt habere quos imitari primùm, mox uincere uelis. ita paulatim et ſuperiorũ ſpes erit. His adiicio, præceptores ipſos nõ idem mentis ac ſpiritus in dicendo poſſe cõcipere ſingulis tãtùm præſentibus, quod illa celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ cõſtat animo. hunc affici, hunc cõcipere imagines rerùm, & transformari quodammodo ad naturã eorũ de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò quò generoſior celſiórq; eſt, hòc maioribus uelut organis cõmouetur: ideóq; & laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnũ agere gaudet. Eſt quædã tacita dedignatio, uim dicẽdi tantis cõparatam laboribus, ad unum auditorem demittere pudet ſupra modũ ſermonis attolli. Et ſanè concipiat quis mẽte uel declamantis habitum, uel orantis uocem, inceſſum, pronuntiationẽ, illũ deniq; animi & corporis motum, ſudorẽ, ut

Elemẽta pro elemẽtariis, vt ſeruitia pro ſeruis.

alia prætercam, & fatigationẽ, audiente uno, nónne quiddam pati furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Duo tradit hoc capite, puerorum ingenia primùm perſpicienda, eóſque non temere cædendos eſſe. Nam cùm primum & præcipuum omnium in puero, quem in oratorem euadere deſideramus, ſit natura, qua inuita, nequicquam tentantur omnia, ad ſummam illam ſpem quenque alere conari, natura eius & ingenio non diligenter explorato, eſſe vehementer abſurdum. Signa quibus id colligi poſsit, hæc eſſe: Memoriam primum, quæ duas habet partes, facilè percipere, & fideliter continere. Deinde imitationem, non illam quidem vitiorum, aut rerum per ſe parum momenti habentium, vt eſt habitus & inceſſus, ſed omnium bonorum: nam vt à probitate ſeiuncta ſit imitatio, nullo pacto ferendum. Subiungit & hæc, ſi vltro interroget: ſi non ingenium tanquam præcox effundat ante tempus: ſi laude excitetur & iuuetur: ſi victus fleat: ſi luſu aliquo liberali cupiat interdum recreari. Poſtremò, temerè non eſſe cædendos, quia turpe & ſeruile ſit.

TRadito ſibi puero, docendi peritus ingenium eius inprimis naturámq; perſpiciat. Ingenij ſignũ in paruis præcipuum, memoria eſt. Eius duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoq; eſt docilis naturæ: ſic tamen, ut ea quæ diſcit, effingat, nõ habitũ fortè et inceſſum, et ſi quid in peius notabile eſt. Non dabit mihi ſpẽ bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nã probus quoq; in primis erit ille uere ingenioſus: alioqui nõ peius duxerim tardi eſſe ingenij, quam mali. Probus autẽ ab illo ſegni et iacẽte plurimũ aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet: *Quæ imitanda.*

quædam

quædam etiam interrogabit: ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugem. Hi ſunt qui parua facilè faciunt: & audacia prouecti, quicquid illud poſſunt, ſtatim oſtendunt. Poſſunt autem id demum quod in proximo eſt: uerba continuant: hæc uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt, non multum præſtant, ſed citò. non ſubeſt uera uis, nec penitus immiſsis radicibus nititur: ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt: & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcũt. Placẽt hæc annis cõparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cùm animaduerterit, perſpiciat deinceps quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris, remiſsi: quidã imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extundit, in aliis plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit. in hoc deſidiam nunquã uerebor. Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſsio: non ſolùm quia nulla res eſt quæ perferre poſsit continuum laborem: atque ea quoque, quæ ſenſu & anima carent, ut ſeruare uim ſuã poſsint, uelut alterna quiete retenduntur: ſed quòd ſtudium diſcendi, uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaq; & uirium plus afferunt ad diſcendum renouati ac recentes, & acriorem animum, qui ferè neceſsitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris: eſt & hoc ſignum alacritatis: neq; illum triſtem, ſempérq; demiſſum, ſperare poſſum erectæ circa ſtudia mentis fore, cũ in hoc quoq; maximè naturali ætatibus illis impetu, iaceat. Modus tamẽ ſit remiſsionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant

Remiſsio.

Retẽduntur, id eſt, laxantur & recreantur.

ciant negatæ, aut otij conſuetudinẽ nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingeniis nõ inutiles luſus, quum poſitis inuicem cuiuſq; generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoq; ſe inter ludendum ſimplicius detegunt: modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ nõ protinus quid rectum prauúmque ſit, diſcat, tum uel maximè formanda, cùm ſimulandi neſcia eſt, et præcipiẽtibus facillimè cedit. Frangas enim citius quàm corrigas quæ in prauum indurauerunt. Protinus ergo nequid cupidè, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eſt puer, habendúmq; in animo ſemper illud Virgilianum,

Georgic. 2. —Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.

Non eſſe cædendos pueros.

Cædi uerò diſcentes, quanquam & receptum ſit, & Chryſippus non improbet, minimè uelim: primùm, quia deforme atque ſeruile eſt: & certè, quod conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria. deinde, quòd ſi cui tam eſt mens illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peßima quæque mancipia, durabitur. poſtremò quòd ne opus quidem erit hac caſtigatione, ſi aßiduus ſtudiorũ exactor adſtiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum ſic emendari uidetur, ut pueri non facere quæ recta ſunt cogantur, ſed cur nõ fecerint puniantur. Deniq; cùm paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, et maiora diſcẽda ſunt? Adde, quòd multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura, ſæpe dolore uel metu accidunt: qui pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipſius lucis fugam & tædium dictat. Iam ſi minor in deligẽdis cuſtodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnũquam occaſionem hic miſerorũ metus. Non morabor

in parte

in parte hac. nimium eſt quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus qui ſic formabitur, ut fieri poßit orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Puerum huic ſpei deſtinatum, legendi ſcribendíq; iam peritũ, bonis moribus, bono ingenio præditũ, Grammaticis tradendum præcipit. Grammatices facit duas partes, vnam rectè loquendi ſcientiam, quam horiſticen alij, alij methodicen nominãt, quòd præcepta, primas rerũ finitiones, & methodum emẽdatè loquẽdi ſcribendíque tradat, ſub qua ſcribendi rationem continet. Alteram poëtarum & hiſtoricorum enarrationem, quam exegeticen vocant, ad quam emendatam lectionem refert. In hac Grãmatices profeſsione muſicen propter rhythmum & metrum requirit. Aſtrologiæ etiam cognitionem, propter poëtas, qui ſiderum ortu & occaſu tempora rerum declarare conſueuerunt. Et philoſophiam, propter locos plurimos in autoribus ex intima philoſophia petitos, & propter Empedòclem Varronémque, qui præcepta ſapientiæ uerſibus tradiderunt. Addit & eloquentiã, vt omnia propriè & copiosè demonſtrare queat. Hinc elementorũ vim ſtatim tradendam: & non ſolùm quo pacto vocales à conſonãtibus diſtinguãtur, & hæ rurſus in ſemiuocales & mutas partiantur: verùm etiam quas literas à Græcis mutuemur ſcribendis eorum nominibus, nempe y & z, & in Latinis an Aeolicum digamma deſideretur. Et qui ſonus medius ſit inter I & V. An redundent H & K & X. Quo pacto I & V tranſeant in conſonantes, præpoſitæ vocalibus, vt Venus, Iuno. Quid in literis propriũ, quid commune. Quę mutationes accidant declinatione aut prępoſitione, vt ſeco ſecui, cadit, excidit. Quę cum quibus cognatio, vt R & S, Valerij Valeſij, arbos labos. T & S, pultare, pulſare. & olim T cum D, Alexanter Alexander. Et pro aſpiratione Digamma vel F. fordeũ, fœdus, pro hordeũ & hœdus. B pro P, F, & H. Byrrhus, Bruges, Belena. O pro V, & contrà, Hecoba, Culchides E & I, leber, Menerua. Hinc quot ſint partes orationis, & quo

pacto

pacto earum numerus ad octo paulatim deductus ſit, reiectis articulis, aſſeueratione, & attractione, vocabulo appellationéq; nomini ſubiectis. His cognitis ad declinationes nominum & verborum accedit: quibus neglectis, ambitioſi quidam ſuos diſcipulos humi adhuc reptantes, circa ſublimiora oſtentare volentes, præpoſterè docebant. Et primum declinare nomina & verba præcipit, doceri genera, nominum origines ſcrutari, vnde Burrhi, Agrippæ, Poſthumi. Deinde ſitne aliqua uis ſexti caſus apud Latinos, ſeptimi apud Græcos. In verbis quoque præter accidentia noſſe quæ ſint anomala, vt in nominibus quæ heteroclita. Vt participia tranſeant in nomina uerbalia, vt ſapiens, nutritor. Cuius rationis ſunt illa imperſonalia paſsiua, Itur in antiquam ſyluam. Et illud, -Totis Vſqueadeo turbatur agris. Item & illud, Campus curritur. Vt quædam paſsiua Poſitione, actiuam habeant ſignificationem: vt pranſus, potus. Vt quædam nomina tranſeant in aduerbia, noctu, diu. Et quædam his ſimile quid patiantur: vt dictu, factu.

Grammatices diuiſio.

Criticorum veterũ cenſura.

P*Rimus in eo qui legẽdi ſcribẽdiq; adeptus erit facultatem, grammaticis eſt locus.* Nec *refert,* de *Græco,* an de *Latino loquar: quãquam Græcum eſſe priorem placet. Vtriq; eadẽ uia eſt. Hæc igitur profeſsio cùm breuiſsimè in duas partes diuidatur, rectè loquẽdi ſciẽtiã, et poëtarũ enarrationẽ: plus habet in receſſu, quàm in fronte promittit.* Nam *& ſcribẽdi ratio coniuncta cũ loquendo eſt, & enarrationẽ præcedit emendata lectio: & miſtum his omnibus iudiciũ eſt: quo quidẽ ita ſeuerè ſunt uſi ueteres grãmatici, ut nõ uerſus modò cenſoria quadã uirgula notare, & libros qui falsò uiderẽtur inſcripti, tanquã ſubdititios ſummouere familia permiſerint ſibi: ſed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Nec *poëtas legiſſe ſatis eſt: excutiendũ omne ſcriptorum genus: nõ propter hiſtorias modò, ſed uerba, quæ frequẽter ius ab autoribus ſumũt.* T*um nec citra muſicẽ grammatice poteſt eſſe perfecta, cum ei de metris, rhythmiſque*

miſque dicendum ſit. Nec ſi rationem ſiderum ignoret, poëtas intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu occaſúq; ſignorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philoſophiæ, cùm propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæſtionum naturalium ſubtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in Græcis, Varronẽ ac Lucretium in Latinis: qui præcepta ſapiẽtiæ uerſibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri eſt opus, ut de unaquaq; earum, quas demonſtrauimus, rerum dicat propriè & copioſè. Quo minus ſunt ferendi qui hanc artẽ ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ niſi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris, corruet: neceſſaria pueris, iucũda ſenibus: dulcis ſecretorum comes: & quæ uel ſola omni ſtudiorũ genere plus habet operis quàm oſtentationis. Ne quis igitur tanquam parua faſtidiat grãmatices elemẽta: nõ quia magnæ ſit operæ, cõſonãtes à uocalibus diſcernere, ipſáſq; eas in ſemiuocalium numerum, mutarúmq; partiri: ſed quia interiora uelut ſacri huius adeuntibus apparebit multa rerum ſubtilitas, quæ non modò acuere ingenia puerilia, ſed exercere altiſſimã quoq; eruditionẽ ac ſciẽtiam poſſit. An cuiuslibet auris eſt exigere literarum ſonos? Non Hercule magis, quàm neruorum. At Grammatici ſaltem omnes in hanc deſcẽdent rerum tenuitatẽ, deſíntne aliquæ nobis neceſſariæ literæ, non quum Græca ſcribimus (tum enim ab iiſdem duas mutuamur) ſed propriè in Latinis, ut in his, Seruus, & Vulgus, Aeolicũ digamma deſideratur. Et medius eſt quidã V & I literæ ſonus. Nõ enim ſic optimũ dicimus, ut opimũ. Et in Here, neq; E planè, neq; I auditur. An rurſus aliæ redundent, præter illã aſpirationis, ⱶ: quæ ſi neceſſaria eſt, etiam contrariam ſibi poſſit, ꟶ. Et Q, quæ

De literis, & earum poteſtate.

Duas. y et Z.

Nam in optimo media breui plenũ ſonum nõ habet, ut in opimo longa.

& ipſa

& ipſa quorundam nominum nota eſt. Et K, cuius ſimilis effectus ſpeciéſq;, niſi quòd paulùm à noſtris obliquatur, Kappa apud Græcos: nũc tantũ in numero manet. Et noſtrarũ ultima χ, qua tamen carere potuimus, ſi non quæſiſſemus. Atq; etiam in ipſis uocalibus Grammatici eſt uidere an aliquas pro cõſonantibus uſus acceperit, quia Iam ſicut Tã ſcribitur, & Quos ut Cos. Atq; ut uocales iungantur. aut enim unam lõgam faciũt, ut ueteres ſcripſere, qui geminatione earũ uelut apice utebantur: aut duas, niſi quis putat etiã ex tribus uocalibus ſyllabã fieri, quod nequit, ſi nõ aliquæ officio conſonantiũ fungantur. Quæret etiã hoc, quomodo duabus demũ uocalibus in ſeipſas coëundi natura ſit, cùm cõſonantiũ coëat nulla, niſi alterã frangat. Atqui litera I ſibi inſidit. Coniicit enim eſt ab illo Iacit. Et V, quomodo nũc ſcribitur Vulgus & Seruus. Sciat etiam Ciceroni placuiſſe Aiio Maiiámq; geminata I ſcribere. Quod ſi eſt, etiã iungetur ut cõſonans. Quare diſcat puer quid in literis proprium, quid cõmune, quæ cũ quibus cognatio: nec miretur cur ex Scamno fiat Scabellum: aut à pinna (quod eſt acutum) ſecuris utrinq; habens aciẽ, Bipennis: ne illorum ſequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas auiũ dici uolunt. Neq; has modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpoſitio, ut ſecat ſecuit, cadit excidit, cædit cecìdit, calcat exculcat: & ſic à lauãdo lotus, & inde rurſus illotus & mille alia: ſed & quæ rectis quoq; caſibus ætate tranſierunt. Nã ut Valeſij & Fuſij in Valerios Furióſque uenerunt: ita arbos, labos, uapos etiam & clamos ac laſes, ætatis fuerũt. Et hæc ipſa S litera ab his nominibus excluſa, in quibuſdã ipſa alteri ſucceſsit: nã mertare atq; pultare dicebant. Quin fœdũ fœdúſq;, pro aſpiratione,* F, uel ſimili

In Oratore.

*Vau, uel ſi.

ſimili litera utentes: nã contrà Græci aſpirare ſolent Φ: ut pro Fundanio Cicero teſtẽ qui primam eius literã dicere non poſſet, irridet. Sed B quoq; in locũ aliarũ dedimus aliquãdo, unde Burrhus, & Bruges, & Balæna. Nécnon eadem fecit ex duello bellũ, unde Duellios quidã dicere Bellios auſi. Quid ſtlocum ſtlitéſque? Quid T literæ cũ D quædã cognatio? Quare minus mirũ ſi in uetuſtis operibus urbis noſtræ, & celebribus templis legãtur Alexãter & Caſſantra. Quid O atq; V permutatæ inuicem? ut Hecoba & notrix, Culchides, & Pulyxena ſcriberentur: ac ne in Græcis id tãtùm notetur, dederont, ac probaueront. Sic ὀδυσσεὺς, quem ὀδυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyxem deductus eſt. Quid? non E quoq; I loco fuit? ut Menerua, & leber, & magester, & Diioue & Veioue, pro Diioui & Veioui?* Sed mihi locum ſignare ſatis eſt. Nõ enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura tranſibit, de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit ad quem hoc pertinet, quot & quæ ſint partes orationis: quanquã de numero parùm cõuenit. Veteres enim, quorũ fuerũt Ariſtoteles quoq; atq; Theodectes, uerba modò & nomina & cõuinctiones tradiderũt: uidelicet quòd in uerbis uim ſermonis, in nominibus materiã, (quia alterum eſt quod loquimur, alterũ de quo loquimur) in cõuinctionibus aũt cõplexũ eorũ eſſe iudicauerũt, quas cõiunctiones à pleriſque dici ſcio, ſed hæc uidetur ex συνδέσμων magis propria translatio. Paulatim à philoſophis, ac maximè Stoicis, auctus eſt numerus: ac primũ cõuinctionibus articuli adiecti, pòſt præpoſitiones, nominibus appellatio, deinde pronomẽ, deinde miſtum uerbo participiũ, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos nõ deſiderat, ideóque in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus

Pyrrh', Phryges, phalæna

Cicero in Oratore.

pro, Locum, litéſq; Sext. Põp. fragm. 19.

Gell. li. 5. ca. 12.

**aliàs, Deioue uictore, non Deioui uictori.*

De partibus orationis.

ribus interiectio. Alij tamē ex idoneis dūtaxat autoribus octo partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmo, qui uocabulū ſiue appellationē nomini ſubiecerunt tanquā ſpecies eius. At ij qui aliud nomē, aliud uocabulū faciunt, nouē. Nihilominus fuerūt qui ipſum adhuc uocabulū ab appellatione diducerēt, ut eſſet uocabulum, corpus uiſu tactú q; manifeſtum, domus, lectus: appellatio, cui uel alterū deeſt, uel utrunq;, uētus, cœlū, deus, uirtus. Adijciebant & aſſeuerationem, ut heu: & attractionē, ut faſceatim. quæ mihi nō approbantur. Vocabulū, an appellatio dicenda ſit προσηγορία, & ſubijciēda nomini, nécne, quia parui refert, liberū opinaturis relinquo. Nomina declinare & uerba in primis pueri ſciant: neq; enim aliter peruenire ad intellectū ſequentiū poſſunt. quod etiā monere ſuperuacuū fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione pleriq; à poſterioribus inciperēt: & dū oſtentare diſcipulos circa ſpecioſa malunt, cōpendio morarētur. At ſi quis & didicerit ſatis, & (quod nō minus deeſſe interim ſolet) uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & quæ ſint duobus omnibúſue communia. Nec ſtatim diligentē putabo, qui promiſcua, quæ & epicœna dicuntur, oſtenderit, in quibus ſexus uterque per alterum apparet: aut quæ fœminina poſitione mares aut neutrali fœminas ſignificāt, qualia ſunt Muræna, & Glyceriū. Scrutabitur mille præceptor acer atq; ſubtilis origines nominū: ut quæ ex habitu corporis *Cicerones, Rufos Lōgóſq; fecerūt: (*niſi erit aliud ſecretius, Syllæ, Burrhi, Galbæ, Plāci, Pāſæ, Scauri, taliáq;) et ex caſu naſcētiū: hinc Agrippa & Opiter & Cordus & Poſthumus erūt. et ex iis quæ poſt natos eueniūt, unde Vopiſcus. Iā Cottæ, Scipiones, Lænates, Serani ſunt: & ex uarijs cauſis. Gētes quoq;

Nomen. *Vocabulum.* *Appellatio.*

Genus epicænum.

Origines nominum.

**Allobros, Ciceros, Rufos.*

**Vbi erit aliquid ſecre.*

quoq; ac loca, & alia multa reperias inter nominum cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus quod ducebatur à domino, unde Marcipores, Publiporéſque. Quærat etiã, ſit'ne apud Græcos uis quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. Nã cùm dico, haſta percußi, non utor ablatiui natura: nec ſi idem Græcè dicam datiui. Sed in uerbis quoq; quis eſt adeò imperitus, ut ignoret genera & qualitates & perſonas & numeros? Literarij penè iſta ſunt ludi, & triuialis ſcientiæ. Iam quoſdã illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædã, participia, an uerbi appellationes ſint, dubitari poteſt, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & ſapiens. Quædam appellationibus ſimilia, ut fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquam ſyluam, nónne propriæ cuiuſdam rationis eſt? nã quod initium eius inuenias? cui ſimile Fletur accipimus: aliter ut,

Vis ſexti caſus apud Græcos & ſepti-mi apud Latinos.

Aeneid. 6.

In Andria.

Pãditur interea domus Omnipotẽtis olympi. Aliter ut, *Aeneid. 10.*

-Totis Vſque adeò turbatur agris- *Aegloga 1.*

Eſt etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur: unde & campus curritur, mare nauigatur. Pranſus quoq; atq; potus diuerſum ualent, quàm indicant. Quid quòd multa uerba nõ totũ declinationis ordinem ferunt? Quædam etiã mutãtur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demũ perſonæ figura dicũtur, ut licet, piget. Quædam ſimile quiddam patiuntur uocabulis in aduerbium tranſeuntibus. Nã ut noctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidem, nõ tamẽ qualia dicto factóq;.

De virtutibus & vitiis orationis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Orationis virtutes & vitia aggreditur, virtutes tres eſſe numero, vt oratio ſit emendata, dilucida & ornata. nam aptè dicere ornatui ſubiici. Hãc exigi verbis, primùm ſingulis, deinde cõiunctis. In ſingulis an Latina ſint, peregrina, ſimplicia, compoſita,

propria, translata, vſitata, aut ficta, conſiderari. In cõiunctis laudari verba bene rebus accommodata, in quibus meritò placeat bona vocalitas, quã Græci euphoniã vocent. Duo eſſe orationis nõ emẽdatę vitia, barbariſmũ & ſolœciſmũ. Et barbariſmũ quidem eſſe in ſingulis verbis: fieríq; ſcripto vel dicto tribus modis. Primò, ſiquis nomẽ peregrinũ Latinæ orationi inſerat. Secundò, animi natura, vt ſiquis quid dicat inſolẽter, minaciter, aut crudeliter. Tertiò, partim ſcripto, partim dicto, additione, detractione, mutatione, trãſmutatione, diuiſione, cõplexione, aſpiratione, ectaſi, ſyſtole, genere, numero, ſonis, quales ſunt iotaciſmi, lambdaciſmi, iſchnotetes, plateiaſmi, chiloſtomia. Accentu, cuius Græcis longè ſit ratio difficilior, quàm Latinis, vt cùm acuta & grauis alia pro alia ponitur. vbi breuiter quæ ratio accentuum ſit, pręſcribit: antepenultimã longam natura circũflecti, Rôma: longã poſitione acui, feruor: breuẽ in polyſyllabis reiicere acutũ in antepenultimã, vt tártarus: monoſyllaba, natura circũflecti, ros: breuia, aut lõga poſitione, acui, ób, lúx. Verùm hîc notãdum eſſe tertiũ barbariſmi genus in poëtis aut venia dignũ, aut etiã laudi duci. In proſa quoq; immutationẽ recipi: vt Canopitarũ apud Ciceronẽ, p pro b. literarũ adiectionem, vt in aſſentior. Quædã etiã iuncta ſine reprehenſione dici, quæ ſingula vitioſa ſint, vt duapondo, trepondo. Solœciſmũ cõplexu orationis fieri, etiã cũ in verbo eſt vitiũ. Adiectione, detractione, trãſmutatione, immutatione: atq; etiã in partibus orationis ꝑ varia earũ accidẽtia, per genera, tẽpora, perſonas, modos, numeros: per cõparationes, ſuperlationes, atq; vbi patriuni pro poſſeſsiuo ponitur: vbi quies ꝓ motu: & vt in ſumma dicã, vbi quæuis particula alterius officio ſeu poteſtate fungitur. Quędã etiã faciẽ ſolœciſmi habere, quæ ſchemata ſint: vt Thyeſtes tragœdia, ludi Floralia. His omnibus ad finẽ adiũgit ſibi placere, vt in peregrinis quibus Latini pro ſuis vtũtur, accentuũ & caſuũ rationẽ Latinã ſequamur, quouſq; patitur decor, quia in quibuſdã cõſuetudo ſuperet autoritatẽ, & quædã ſint quę vtroq; modo nõ indecenter efferri poſſunt. Poſtremò, quæ ratio ſit vocũ compoſitarũ: & Græcos componẽdis nominibus fingendíſque, Latinis eſſe feliciores oſtẽdit: & quæ propria & translata verba ſint, definitione explicat.

IAm cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata ſit (quia dicere aptè, quod eſt præcipu

præcipuum, pleriq; ornatui ſubijciunt) totidem uitia, quæ ſunt ſupradictis contraria, emẽdatè loquendi regula, quæ grãmatices prior pars eſt, examinet. Hæc exigitur uerbis aut ſingulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo: nam duplex eorũ intellectus eſt: alter, qui omnia per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horatium:

Duplex verborum intellectus.

Verbáque prouiſam rem non inuita ſequentur.

Alter, in quo eſt una pars orationis, lego, ſcribo. Quam uitantes ambiguitatẽ quidã dicere maluerunt, uoces, dictiones, locutiones. Singula ſunt aut noſtra, aut peregrina: aut ſimplicia, aut cõpoſita: aut propria, aut translata: aut uſitata, aut ficta. Vni uerbo uitiũ ſæpius quàm uirtus ineſt. Licet enim dicamus aliquid propriũ, ſpecioſum, ſublimè, nihil tamẽ horũ niſi in cõplexu loquẽdi ſerieque cõtingit. Laudamus enim uerba bene rebus accommodata: ſola eſt quæ notari poſsit uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur: cuius in eo delectus eſt, ut inter duo quæ idem ſignificant, ac tantũdem ualent, quod melius ſonat, malis.

De vocibus quibus ſingulis vitium ſæpius quã virtus ineſt.

Euphonia.

Prima barbariſmi ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed quia interim excuſantur hæc uitia aut conſuetudine, aut autoritate, aut uetuſtate, aut deniq; uicinitate uirtutum (nam ſæpe à figuris ea ſeparare, difficile eſt) ne quem tam lubrica obſeruatio fallat, acriter ſe in illud tenue diſcrimen grammaticus intẽdat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitiũ quod fit in ſingulis uerbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliquis, quid hic promiſſo tanti operis dignũ? aut quis hoc neſcit, alios barbariſmos ſcribẽdo fieri, alios loquẽdo? quia quod malè ſcribitur, malè etiã dici neceſſe eſt: quæ uitioſè dixeris, nõ utiq; & ſcripto peccãt. Illud prius adiectione, detractione, immutatione, tranſmutatione: hoc ſecundum,

Lib.9.cap.1.

Barbariſm⁹.

Alluſio ad illud in arte Poëti.

Quid dignũ tãto feret hic promiſſor hiatu?

 diuiſione,

diuiſione, complexione, aſpiratione, ſono contineri? Sed ut parua ſint hæc, pueri docentur adhuc: & grammaticos officij ſui commonemus. Ex quibus ſi quis erit planè impolitus, & ueſtibulum modò artis huius ingreſſus, intra hæc quæ profitentium commentariolis uulgata ſunt, conſiſtet: doctiores multa adijcient: uel hoc primùm, quòd barbariſmum pluribus modis accipimus. Vnum gente, quale ſit, ſi quis Afrum uel Hiſpanum Latinæ orationi nomen inſerat: ut ferrum quo rotæ uinciuntur, dici ſolet cãthus, quanquam eo tanquam recepto utitur Perſius. ſicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit: & in oratione Labieni, ſiue illa Cornelij Galli eſt, in Pollionem, caſnar aſſectator è Gallia ductum eſt. nam maſtrucam, quod Sardum eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit. Alterum genus barbariſmi accipimus, quod fit animi natura, ut is à quo inſolenter quid aut minaciter aut crudeliter dictum ſit, barbarè locutus exiſtimetur. Tertium eſt illud uitium barbariſmi, cuius exempla uulgò ſunt plurima, ſibi etiam quiſque fingere poteſt, ut uerbo cui libebit adijciat literam ſyllabámue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio quàm rectum eſt loco ponat. Sed quidam ferè in iactationẽ eruditionis ſumere illa ex Poëtis ſolent: & autores quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud ſcriptores carminum aut uenia digna, aut etiam laude duci: potiúſque illa docendi erunt minus uulgata. nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca Placentinus (ſi reprehendenti Hortenſio credimus) preculam pro pergulã dicens, & immutatione, cum c pro g uteretur: & tranſmutatione, cum r præponeret e antecedenti. At in eadem uitij geminatione Metieo Suffetieo dicens Ennius, poëtico iure defenditur.

Barbariſmi tres ſpecies.

Satyra 5.

Ad Aemilium.

Pro Scauro, & de prouinciis conſularibus.

Barbariſmi apud poëtas aut uenia digni, aut etiã laudi ducendi.

Ex Cicerone in Bruto.

Sed

*Sed in proſa quoq; iam eſt quædã recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipſi Canobon uocant: & Tharſomenum pro Thraſumeno multi autores, etiãſi eſt in eo tranſmutatio, uendicauerunt: ſimiliter alia. nam ſiue eſt falſum * aſſentior, Siſenna dixit aſſentio,* *ſentior. Vide Gel. lib. 2. cap. 25. *multiq; & hunc & analogiam ſecuti. ſiue illud uerum eſt, hæc quoque pars conſenſu defenditur. At ille pexus pinguiſque doctor, aut illic detractionem, aut hîc adiectionẽ putabit. Quid quòd quædã quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur? Nã & dua & tre & pondo, diuerſorum generum ſunt barbariſmi: at duapondo & trepondo, uſq; ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & rectè dici Meſſala confirmat. Abſurdum forſan uideatur dicere, barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitiũ, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum: ſcala tamẽ & ſcopa, contráq; hordea & mulſa, * li-* *muſta. *cet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quòd pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter efferũtur: & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus ſum, ne arti culpa quorũdam peruicacium perplexæ, uidear & ipſe quæſtionẽ addidiſſe. Plus exigunt ſubtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorũ tradi ſcripto non poſſunt, niſi cùm in uerſus inciderunt, ut *διαίρεσις Europaï. & ei contrarium uicium, quod* *diuiſio. *συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis eſt apud P. Varronem:*

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas enuntiare ueris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpatio, ſiue cùm ſyllaba correpta producitur, ut,

Italiam fato profugus-

Ibidem. Seu longa corripitur, ut, Vnius ob noxā & furias-, extra carmē nō deprehēdas: ſed nec in carmine uitia ducēda ſunt. Illa uerò nō niſi aure exigūtur, quæ fiunt per ſonos: quā quā per aſpirationē, ſiue adijcitur uitioſè, ſiue detrahitur, apud nos poteſt quæri an in ſcripto ſit uitiū, ſi H litera eſt, nō nota: cuius quidē ratio mutata cum tēporibus eſt ſæpius. Parciſsimè ea ueteres uſi etiā in uocalibus, cùm œdos ircóſq; dicebant. Diu deinde* ſeruatū ne conſonātibus aſpiraretur, ut in Graccis, et triumpis. Erupit breui tēpore nimius uſus, ut chorone, chenturiones, præchones adhuc quibuſdā inſcriptionibus maneāt. qua de re Catulli nobile epigrāma eſt. Inde durat ad nos uſq; uehementer, & comprehendere, & mihi: nā mehe quoq; pro me* apud antiquos Tragœdiarū præcipuè ſcriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obſeruatio eſt per tenores, quos quidē ab antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à Græcis uerbo, qui τόνȣς dicunt: uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocāt, cùm acuta et grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Cámillus, ſi acuitur prima. Aut grauis pro flexa, ut Chêtegus, & hîc prima acuta: nā ſic media mutatur. Aut flexa pro graui, ut apici circūducta ſequēte, quā ex duabus ſyllabis in unā cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccāt, ſed id ſæpius in Græcis nominibus accidit: ut Atrēus: quē nobis iuuenibus doctiſsimi ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſariò ſecunda grauis eſſet. Item Terĕi, Nerĕiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterùm iam ſcio quoſdam eruditos, nōnullos etiā grāmaticos ſic docere ac loqui, ut propter quædā uocū diſcrimina, uerbū interim acuto ſono finiant, ut in illis:

-Quæ circum littora, circum Piſcôſos ſcopulos-, ne

ſi grau

[Marginal notes: H. aſpiratio. — *reſeruatū, obſeruatum. Cic. in Orat. — De Arrio. Vide Polit. c. 19. Miſcell. — *mee. — De accentuū ratione. — A'treus. — Térei. — Nérei. — Aeneid. 4.]

ſi grauem poſuerint ſecundam, circus dici uideatur, non circuitus. Itē quantū, quale, interrogātes, graui: cōparātes, acuto tenore concludunt: quod tamen in aduerbijs ferè ſolis ac pronominibus uindicant, in cæteris ueterē legē ſequuntur. Mihi uidetur conditionē mutare, quòd his locis uerba coniungimus. Nam cùm dico, circum littora, tanquam unum enuntio, diſsimulata diſtinctione: itaque tanquam in una uoce, una eſt acuta: quod idem accidit in illo,

-Troiæ qui primus ab oris. *Aeneid. 1.*

Euenit ut metri quoq; conditio mutet accentum: ut,

-Pecudes, pictǽque uolúcres. *Ibidem.*

Nam uolúcres media acuta legā: quia etſi natura breuis, tamē poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quē nō recipit uerſus heroicus. Separata uerò hæc, à præcepto noſtro nō recedēt, aut ſi cōſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur: cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt, (quia plura illis loquēdi genera, quas Διαλέκτους uocant: et quod aliàs uitioſum, interim alias rectū eſt) apud nos uerò rectiſsima ratio, ac etiā breuiſsima. Nāq; in omni uoce, acuta intra numerū triū ſyllabarū cōtinetur, ſiue hæ ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ: & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Triū porrò de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit: eodē loco breuis, utiq; grauē habebit ſonū: ideóq; poſitā ante ſe, id eſt ab ultima tertiam, acuet. Eſt aūt in oī uoce utiq; acuta, ſed nūquā plus una: nec ultima unquā: ideóq; in diſſyllabis prior. Præterea nūquā in eadē, flexa et acuta, quoniā eadē flexa ex acuta. itaq; neutra claudet uocē Latinā. Ea uerò quæ ſunt ſyllabæ unius, erūt acuta aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa per ſonos accidūt, quæ demōſtrari ſcripto nō poſſunt, uitia oris & linguæ: ἰωτακισμοὺς & λαμβδακισμοὺς, ἰσχνότητας &

πλατειασμὸς, fœliciores fingendis nominibus Græci uocāt: ſicut κοιλοςομίαν, cùm uox quaſi in receſſu oris auditur. *Sunt etiā proprij quidā & ineuitabiles ſoni, quibus nōnunquā nationes reprehēdimus. Remotis igitur omnibus quæ ſuprà diximus uitijs, erit illa quæ uocatur ὀρθοέπεια, id eſt emendata cum ſuauitate uocum explanatio. nā ſic accipi poteſt recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus ſunt, quorū eſt ſolœciſmus: quāquā circa hoc quoq; diſputatū eſt. nam etiam qui cōtextu uel cōplexu orationis accidere eū confitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi poſsit, in uerbo eſſe uitiū, nō in ſermone cōtendunt: cū ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmū. quorū neutrū quidē reprehēdo, cùm ſit utriuſq; Virgilius autor. Sed fingamus utrumlibet non rectè dictū: mutatio uocis alterius in qua uitium erat: rectam loquēdi rationē ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice. quod manifeſtæ calumniæ eſt: neutrum enim uitioſum ſeparatū eſt, ſed compoſitione peccatur, quæ iam ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoq; uerbis poſsit fieri ſolœciſmus: ut ſi unum quis ad ſe uocās, dicat, Venite. aut ſi plures à ſe dimittens, ita loquatur, Abi, aut, Diſcede. Nécnon cum reſponſum ab interrogatione diſſentit, ut ſi dicenti, Quē uideo? ita occurras, Ego. In geſtu etiā nōnulli putant idē uitium ineſſe, quum aliud uoce, aliud nutu uel manu demōſtratur. Huic opinioni neque omnino accedo, neq; planè diſſentio. nā id fateor poſſe accidere uoce una, nō tamē aliter, quam ſi ſit aliquid quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur: ut ſolœciſmus ex cōplexu fiat eorū quibus res ſignificantur, & uoluntas oſtenditur. Atq; ut omnem effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nūquam in ſolo uerbo.

*diuiditur.

De ſolœciſmo.

Aeglog. 6. & Geor. 2.

An in geſtu fiat ſolœciſmus.

Per

Per quot autẽ & quas accidat ſpecies, nõ ſatis cõuenit. Qui pleniſſimè, quadripertitam uolunt eſſe rationem, nec aliã quam barbariſmi: ut fiat adiectione: ut, Veni de Suſis in Alexandriam. Detractione, Ambulo uiam, Aegypto uenio, Ne hoc fecit. Tranſmutatione, qua ordo turbatur, Quoq; ego, Enim hoc uoluit, Autẽ nõ habuit. Ex quo genere an ſit Igitur, in initio ſermonis poſitum, dubitari poteſt, quia maximos autores in diuerſa fuiſſe opinione uideo, cùm apud alios ſit etiã frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducũt à ſolœciſmo, & adiectionis uitiũ, πλεονασμὸν: detractionis, ἔλλειψιν: inuerſionis, ἀναστροφὴν uocant: quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπέρβατον quoq; appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controuerſia eſt, cùm aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehẽdimus, frequentiſſimè in uerbo, quia plurima huic accidũt, ideóq; in eo fiunt ſolœciſmi per genera, tempora, perſonas, modos, ſiue cui ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet, uel ſex, uel (ut alij uolunt) octo: nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eorũ quidq;, de quibus ſuprà dictum eſt, diuiſeris. Præterea numeros, in quibus nos ſingularem ac pluralem habemus, Græci & δυϊκόν. Quanquam fuerunt qui nobis quoq; adijcerent dualem, ſcripsêre, legêre: quod euitandæ aſperitatis gratia mollitum eſt, ut apud ueteres pro malè merêris, malè merêre. ideóque quod uocant duale, in illo ſolo genere conſiſtit, cùm apud Græcos & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, & ſic quoq; rariſſimus eius ſit uſus, apud noſtrorũ uerò neminem hæc obſeruatio reperiatur: quin è contrario, Aene.1.et 6

Deuenêre locos-: &, Cõticuêre omnes-: &, Cõſedere duces-, apertè nos doceant, nihil horũ ad duos pertinere: Aeneid.2. Metam.13.

Dixêre quoq;, quãquã id Antonius Rufus ex diuerſo po-nit exẽplũ, de pluribus patronis præco pronũtiet. Quid? nõ Liuius circa initia ſtatim primi libri, Tenuêre, inquit, arcem Sabini? & mox, In aduerſum Romani ſubiêre? Sed quẽ potius ego quàm M. Tulliũ ſequar? qui in Oratore, Nõ reprehẽdo, inquit, ſcripsêre: ſcripſerũt eſſe uerius ſentio. Similiter in uocabulis & nominibus fit ſolœciſmus genere, numero, propriè autẽ caſibus. Quicquid eorũ alteri ſuccedet, huic parti ſubiungatur licet, per comparationes & ſuperlationes: itémq; in quibus* patriũ pro poſſeßiuo dicitur, uel contrà. Nam uitiũ quod fit per quantitatẽ, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent, quia pro nomine integro poſitum ſit diminutum. Ego dubito an id improprium potius appellem: ſignificatione enim deerrat. Solœciſmi porrò uitiũ nõ eſt in ſenſu, ſed in cõplexu. In participio, per genus, & caſum, ut in uocabulo: per tẽpora, ut in uerbo: per numerum, ut in utroque, peccatur. Pronomẽ quoq; genus, numerũ, caſus habet: quæ omnia recipiũt huiuſmodi errorẽ. Fiunt ſolœciſmi, et quidẽ plurimi, per partes orationis: ſed id tradere ſatis nõ eſt: ne ita demum uitium eſſe credat puer, ſi pro alia ponatur alia: ut uerbum, ubi nomẽ eſſe debuerit: uel aduerbium, ubi pronomen, & ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicũt, id eſt eiuſdem generis, in quibus qui alia ſpecie quàm oportet utetur, nõ minus quam ipſo genere permutato deliquerit. Nã & an & aut, coniunctiones ſunt: malè tamẽ interroges, hic, aut ille ſit. Et ne ac non, aduerbia: qui tamen dicat pro illo, Ne feceris, Non feceris, in idẽ incidat uitium: quia alterũ negandi eſt, alterũ uetandi. Hoc amplius, intro & intus, loci aduerbia: Eo tamẽ intus, & Intro ſum, ſolœciſmi ſunt. Eadẽ in diuerſitate pronominũ, interiectionũ, præpoſi

*Primitiuum.

An, aut.

Ne, non.

Intro, Intus.

præpoſitionum, accidunt. Eſt enim ſolœciſmus in oratione cõprehẽſionis unius ſequentiũ ac priorũ inter ſe inconueniẽs poſitio. Quædam tamẽ & faciẽ ſolœciſmi habẽt, & dici uitioſa nõ poſſunt, ut tragœdia Thyeſtes, & ludi Floralia ac Megaleſia: quanquã hæc ſequenti tempore interciderũt, nunquã aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequẽtiora quidẽ apud poëtas, ſed oratoribus quoq; permiſſa. Verùm ſchema ferè habebit aliquã rationem, ut docebimus eo quẽ paulò antè promiſimus loco. Sed hoc quoque quod ſchema uocatur, ſi ab aliquo per imprudẽtiã factũ erit, ſolœciſmi uitio nõ carebit. In eadẽ ſpecie ſunt, ſed ſchemate carẽt, ut ſuprà dixi, nomina fœminina quibus mares utuntur, & neutralia quibus fœminæ. Hactenus de ſolœciſmo. Neq; enim artẽ Grãmaticam componere aggreßi ſumus: ſed cùm in ordinẽ incurreret, inhonoratam tranſire noluimus. Hoc amplius, ut inſtitutum ordinẽ ſequar, uerba aut Latina aut peregrina ſunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiã multa, uenerũt. Taceo de Tuſcis & Sabinis, & Præneſtinis quoque: nam ut eorum ſermone utentẽ Vectium Lucillius inſectatur: quemadmodum Pollio deprehẽdit in Liuio Patauinitatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica ualuerũt, ut rheda ac petoritum: quorũ altero Cicero tamẽ, altero Horatius utitur. Et mappã quoq; uſitatum Circo nomen, Pœni ſibi uendicant: & Gurdos, quos pro ſtolidis accipit uulgus, ex Hiſpania duxiſſe originem audiui. Sed hæc diuiſio mea ad Græcum ſermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde cõuerſus eſt, & confeßis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi noſtra deſunt, ſicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur,

Solœciſmi definitio.

Schemata.

Lib. 9. cap. 1.

Ca. de decli. nominum.

Peregrina uerba.

Patauinitas Liuij.

Pro Milone

Ser. 1. Sat. 6.

Marti. li. 12.

Roma. ſermo ex Græco cõuerſus.

tur, an eadem ratione per caſus duci externa, qua noſtra, cõueniat. Ac ſi reperias grammaticũ ueterum amatorem, neget quicquã ex Latina ratione mutandum: quia cùm ſit apud nos caſus ablatiuus, quẽ illi non habent, parum conueniat, uno caſu noſtro, quinq; Græcis uti. Qui etiã laudet uirtutẽ eorum, qui potentiorẽ facere linguam Latinã ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fatebantur: inde Caſtôrem media ſyllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorũ prima poſitio in eaſdẽ quas Caſtor literas exit: et ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nã ſic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerũt: quia Latinũ quod o & n literis finiretur, nõ reperiebant. Ne in a quidem atq; s literas exire temerè maſculina Græca nomina recto caſu patiebãtur: ideóq; & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus: & apud Meſſalam, Bene fecit Euthia: & apud Ciceronem, Hermagora: ne miremur quòd ab antiquorum pleriſq; Aenea & Anchiſa ſit dictus. Nam ſi ut Mecœnas, Suffenas, Aſprenas dicerentur, genitiuo caſu nõ e litera, ſed tis ſyllaba terminarẽtur. Inde olýmpo & tyránno acutam mediã ſyllabã dederunt, quia duabus longis ſequentibus primam breuem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyſsi fecit, ſic alia plurima. Nunc recẽtiores inſtituerũt Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare: quod tamẽ ipſum nõ ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinã rationẽ ſequi, quouſq; patitur decor. Neq; enim iam Calypſonem dixerim, ut Iunonem: quanquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatẽ conſuetudo ſuperauit. In cæteris quæ poterunt utroque modo nõ indecenter efferri, qui Græcã figuram ſequi malit, non Latinè quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur.*

Propria nomina in o.

In as.

Rhet. 1. & in Bruto.

**Per ſynæreſin ab Achilleus & Vlyſſeus.*

quetur. Simplices uoces, prima poſitione, id eſt natura ſua conſtant: compoſitæ, aut præpoſitionibus ſubiunguntur, ut innocens: interdum repugnantibus inter ſe duabus, quale eſt imperterritus: alioqui poſſunt aliquãdo cõtinuari duæ, ut incompoſitus, recõditus, & quo Cicero utitur, ſubabſurdum. Aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut maleficus. Nam ex tribus noſtræ utiq; linguæ non conceſſerim: quamuis capſis Cicero dicat compoſitum eſſe ex cape ſi uis: & inueniantur qui Lupercalia æquè tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum. nam *Solitaurilia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, & tauro. & ſanè ita ſe habet ſacrum quale apud Homerum quoque eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterùm etiam ex præpoſitione & duobus uocabulis durè uidetur ſtruxiſſe Pacuuius, -Nerëi

Repandiroſtrum incuruiceruicum pecus.

Iungũtur autem aut ex duobus Latinis integris, ut ſuperfui, ſubterfugi: (quanquã ex integris an cõpoſita ſint, quæritur) aut ex integro et corrupto, ut maleuolus: aut ex corrupto et integro, ut noctiuagus: aut ex duobus corruptis, ut pediſequus: aut ex noſtro & peregrino, ut bicliniũ: aut contrà, ut epitogiũ, & Anticato: aut ex duobus peregrinis, ut epirhedium. Nam cùm ſit præpoſitio ἐπὶ Græca, rheda Gallicũ: nec Græcus tamen nec Gallus utitur compoſito: Romani ſuum ex alieno utroq; fecerũt. Frequenter autem præpoſitiones quoq; copulatio iſta corrumpit: inde abſtulit, aufugit, amiſit: cũ præpoſitio ſit ab, ſola: & coit, cũ ſit præpoſitio con: ſic ignaui, & * erepti, & ſimilia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus ſuccedit: nec id fieri natura puto, ſed alienis fauemus: ideóque cũ κυρταύχενα mirati ſumus, incuruiceruicũ uix à riſu defendimus.

Propria

2. de Orat.
In Orator. et Quintil. infrà lib. 6. ca. de riſu.
Ouid. lib. 11. Faſt.
* Suouetaurilia. Liu. decad. primæ lib. 1.
Odyſſeæ 8.
Vide Crinit. lib. 19. ca. 5.
Cic. in Orat.
* è rep.

Propria ſunt uerba, cùm id ſignificant, in quod primùm denominata ſunt. Translata, cùm alium natura intellectũ, alium loco præbent. Vſitatis tutius utimur: noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferũt orationi: repudiata, etiam in iocos exeunt. Audendum tamen: nanque, ut Cicero ait, etiam quæ primò dura uiſa ſunt, uſu molliuntur. Sed minimè nobis conceſſa eſt ὀνοματοποιΐα. quis enim ferat ſiquid ſimile illis meritò laudatis, λίγξε βιός, et σίζει ὀφθαλμός, fingere audeamus? Iam ne balare quidem aut hinnire fortiter diceremus, niſi iudicio uetuſtatis niterentur.*

*Cic. 1. de natu. Deorum. Hom. 4. Ili. & Odyſſ. 9. * ἄτιμος.*

De quatuor quibus ſermo conſtat. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Profert quatuor quibus ſermo cõſtat: rationem, autoritatem, vetuſtatem, & conſuetudinem. Rationem duobus conſtare, analogia præcipuè, & etymologia. Analogiam duplici ratione exigi, comparatione ſimilium, & diminutione. Comparationẽ aut genere deprehendi, aut declinatione. Genere: vt cùm panis maſculinum ſit, ſic etiam funis. Declinatione: vt cùm ornatus, quartæ ſit: ita ſenatus. Diminutione: vt cuius generis ſit diminutiuũ, eiuſdem intelligatur eſſe & primitiuum, vt cùm funiculus maſculini ſit generis, eiuſdem intelligatur funis. Primam etiam poſitionem ex obliquis inueniri: vt cùm cecidi à cado ſit, ſic & pepigi à pago. Verùm cùm analogia ſibi plurimis in locis repugnet, rationem eius per omnia duci non poſſe. Quare eruditorum quorundam nimiam curioſitatem circa hanc partem irridendam, qua per eam omnia defendere velint, cùm in plurimis vſui & conſuetudini, cedat. Addit, etymologiam, quam alij originationem, Cicero notationem vocauerit, habere in ſe multam eruditionem: vel cùm ex Græcis orta tractet, vel cùm ex hiſtoriis veterum, nomina hominum, locorum, gentium, vrbium, requirat: vt vnde Bruti, Publicolæ. Et hanc neceſſarium habere vſum quoties res de qua quæritur, interpretatione eget: vt ſi dicat Cicero aſsiduum ab aſsibus dandis locupletem. Verùm & hanc aliquando conſuetudini ſeruire, vt in triquetra & meridie.

Quare

Quare hic non aliter quàm in analogia eruditos nimis curioſos ridet,qui ad hanc omnia exigentes, ad fœdiſsima vſque ludibria dilabantur. Vetera orationi maieſtatē afferre cū delectatione, modò nō ſint nimis crebra,& ab vltimis & iam obliteratis temporibus repetita:qualia ſint Topper & Antigerio. Similem eſſe circa autoritatē rationem:quare videndum eſſe non ſolùm quid dixerint quantumuis magni,ſed quid perſuaſerint. Nam hoc tēpore laturum neminem tuburchinabundum & lurchabundum, quibus Cato vſus ſit. In conſuetudine conſtituendum in primis quid conſuetudinem vocari velimus : nempe loquendo conſenſum eruditorum,ſicut viuendo conſenſum bonorum.

Est etiam ſua loquentibus obſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, uetuſtate, autoritate, cōſuetudine. Rationem *præſtat præcipuè analogia, nonnunquam & etymologia.* Vetera, *maieſtas quædam, & ut ſic dixerim, religio commendat.* Autoritas *ab oratoribus uel hiſtoricis peti ſolet. nam poëtas metri neceßitas excuſat, niſi ſiquando nihil impediente in utroque modulatione pedum, alterum malunt: qualia ſunt,* -Imo de ſtirpe reciſum. *&,*- Aëriæ *quò congeſſere palumbes. &,*-Silice in *nuda. & ſimilia: cum ſummorum in eloquentia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honeſtus eſt magnos duces ſequentibus.* Conſuetudo *uerò, certißima loquendi magiſtra: utendúmque planè ſermone, ut numo, cui publica forma eſt.* Omnia *tamen hæc exigunt acre iudicium, analogia præcipuè, quam proximè ex* Græco *transferentes in* Latinum, *proportionem uocauerunt.* Eius *hæc uis eſt, ut id quod dubiū eſt, ad aliquid ſimile de quo non quæritur, referat: ut incerta certis* probet: Quod *efficitur duplici uia: comparatione ſimilium in extremis maximè ſyllabis, (propter quod ea quæ ſunt è ſingulis, negantur debere rationem) & diminutione.* Comparatio *in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem:* Genus, *ut ſi*

Aeneid. 11.

Aeg. 3. & 1.

Conſuetudo.

Analogia.

quærat

quæratur, funis maſculinũ ſit, an fœmininum, ſimile illi ſit panis. Declinationẽ, ut ſi ueniat in dubiũ, hac domu dicendum ſit, an hac domo, & domuum an domorum: ſimilia ſint domus, anus, manus. Diminutio genus modò detegit: & ne ab eodem exemplo recedam, funem maſculinum eſſe funiculus oſtendit. Eadem in uerbis quoque ratio comparationis: ut ſi quis antiquos ſequutus, féruere breui media ſyllaba dicat, deprehendatur uitioſè loqui, quòd omnia quæ (Fatendi .i. indicandi.) e & o literis fatendi modo terminantur, eadem ſi in infinitis e literam media ſyllaba acceperunt, utique productam habent, prandeo pendeo ſpondeo, prandêre pendêre ſpondêre. At quæ o ſolam habẽt, dummodo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego dico curro, legĕre dicĕre currĕre, etiamſi eſt apud Lucillium,

Feruit aqua, & feruet: feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditiſsimi liceat, ſi feruit putat illi ſimile currit & legit, feruo dicetur, ut curro & lego: quod nobis inauditũ eſt. Sed nõ eſt hæc uera cõparatio: nã feruit illi eſt ſimile ſeruit: quã proportionẽ ſequẽti dicere neceſſe eſt feruire, ut ſeruire. Prima quoq; aliquãdo poſitio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me qui reprehẽderant quòd hoc uerbo uſus eſſem, pepigi. Nã id quidẽ dixiſſe ſummos autores cõfitebantur, rationẽ tamẽ negabãt permittere. quia prima poſitio paciſcor, cũ haberet naturã patiẽdi, faceret tempore præteritò pactus ſum. Nos præter autoritatẽ oratorum atq; hiſtoricorum analogia quoq; dictũ tuebamur. Nam cùm in XII. tabulis legeremus, Ni ita pagũt: inueniebamus ſimile huic, cadunt. inde prima poſitio, etiãſi uetuſtate exoleuerat, apparebat, pago, ut cado: unde non erat dubiũ ſic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ

poſſe

poſſe rationẽ, cũ ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Quæ dã ſine dubio conãtur eruditi defendere, ut cũ deprehẽſum eſt, lepus & lupus ſimili poſitione, quãtum caſibus numeriſque diſſentiant: ita reſpondent, non eſſe paria, quia lepus epicœnũ ſit, lupus maſculinũ: quãquam Varro in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat, lupum fœminã dicit, Ennium Pictorémq; Fabium ſecutus. Illi autẽ iidem cùm interrogãtur cur aper apri, & pater patris faciat: illud nomen poſitũ, hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea quoniam utrunq; à Græco ductũ ſit, ad eã rationẽ recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου capri faciat. Illa tamẽ quomodo effugiẽt, ut nomina quãuis fœminina ſingulari nominatiuo u, s, literis finita, nunquã genitiuo caſu in ſyllabã termināntur, faciat tamẽ Venus Veneris? Itẽ cũ e, s, literis finita, per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadẽ ris ſyllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris? Quid uerò quæ tota poſitionis eiuſdem, in diuerſos flexus exeunt? cũ Alba faciat Albanos et Albẽſes, Volo uolui & uolaui. Nã præterito quidẽ tempore uariè formari uerba prima perſona o, litera terminata, ipſa analogia confitetur. Siquidẽ facit cado cecidi, ſpondeo ſpopõdi, pingo pinxi, lego legi, pono poſui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cùm primùm fingerentur homines, analogia demiſſa cælo formã loquẽdi dedit: ſed inuenta eſt poſtquã loquebãtur, & notatũ in ſermone, quid quomodo caderet. itaq; non ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: ut ipſam analogiã nulla res alia fecerit, quàm cõſuetudo. Inhærent tamẽ quidã moleſtißima diligẽtiæ peruerſitate, ut audaciter potius dicãt quã audacter, licet omnes oratores aliud ſequantur: & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus et audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, &

e facil

faciliter, dicere. frugalis quoq; ſit apud illos, nõ frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem cẽtũ millia nummûm, & fidem Deûm, oſtendant duplices ſolœciſmos eſſe, quãdo & caſum mutant, & numerum. Neſciebamus enim, ac non conſuetudini & decori ſeruiebamus: ſicut in plurimis quæ Tullius in Oratore diuinè, ut omnia, exequitur. Sed Auguſtus quoq; in epiſtolis ad C. Cæſarẽ ſcriptis emendat quòd is calidum dicere quam caldum malit: nõ quia illud nõ ſit Latinũ, ſed quia ſit odioſum, et ut ipſe Græco uerbo ſignificauit, περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolã putant, quã ego minimè excludo. Quid enim tam neceſſariũ, quàm recta locutio? Imò inhærendũ ei iudicio quo ad licet: diu etiã mutãtibus repugnãdũ: ſed abolita atq; abrogata retinere, inſolẽtiæ cuiuſdã eſt, et friuolæ in paruis iactãtiæ. Multũ enim literatus, qui ſine aſpiratione & pducta ſecũda ſyllaba ſalutauit, auete (eſt enim) & calefacere dixerit potius quàm qđ dicimus, & cõſeruauiſſe: his adiiciat face, & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc uia: quis negat? ſed adiacet & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm q̃ obliquis caſibus ducti, etiã primas ſibi poſitiones nõ inuenire, ſed mutare permittunt: ut cùm ebur et robur, ita dicta ac ſcripta ſummis autoribus, in o, literã ſecundæ ſyllabæ transferũt, quia ſit roboris et eboris: ſulfur autem & guttur, u, literam in genitiuo ſeruẽt: ideóq; etiam iecur & femur controuerſiã fecerunt. quod nõ minus eſt licentioſum, quàm ſi ſulfuri et gutturi ſubiicerent in genitiuo literam o mediam, quia eſſet eboris & roboris: ſicut Antonius Gnipho, qui robur quidẽ & ebur atq; etiã marmur fatetur eſſe, uerùm fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quòd ſi animaduerterent literarũ affinitatem, ſcirent ſic ab eo quod eſt robur, roboris fieri:

C. Caſarem, Agrippæ, et Iuliæ filiũ, quẽ adoptauit Auguſtus. Sueto.

Gnipho grãmaticus, quẽ & Cicero, teſte Tranquillo, audiit.

quomo

quomodo ab eo quod eſt miles limes, militis limitis: iudex uindex, iudicis uindicis: et quæ ſuprà iam attigi. Quid? nõ ſimiles quoq; (ut dicebã) poſitiones, in longè diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt? ut uirgo, Iuno: fuſus, luſus: cuſpis, puppis, & mille alia? cũ illud etiã accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædã cõtrà ſingulari numero, quædam caſibus careant: quædã à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiã accidit, ut fero tuli: cuius præteritũ perfectũ, & ulterius nõ inuenitur. Nec plurimũ refert, nulla hæc, an prædura ſint. Nam quid progenies genitiuo ſingulari, quid plurali ſpes faciet? Quomodo aũt quire & ruere, uel in præterita patiẽdi modo, uel in participia trãſibũt? Quid de alijs dicã, cũ ſenatus ſenatus ſenatui, an ſenatus ſenati ſenato faciat, incertũ ſit? Quare mihi non inuenuſtè dici uidetur, aliud eſſe Latinè, aliud Grãmaticè loqui. Ac de analogia uel nimiũ. Etymologia, quæ uerborũ originẽ inquirit, à Cicerone dicta eſt notatio, quia nomẽ eius apud Ariſtotelẽ inuenitur σύμβολον, quod eſt nota: nã uerbũ è uerbo ductũ, id eſt ueriloquiũ, ipſe Cicero q finxit, reformidat. Sunt q uim potius intuiti, originationẽ uocẽt. Hæc habet aliquãdo uſũ neceſſariũ, quoties interpretatiõe res de qua quæritur, eget: ut cũ M. Cælius ſe eſſe hominẽ frugi uult probare, nõ quia abſtinens ſit (nam id ne mentiri quidẽ poterat) ſed quia utilis multis, id eſt fructuoſus, unde ſit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aſsignatur etymologiæ locus. Nonnunquam etiã barbara ab emendatis conatur diſcernere, ut cũ Triquetrã dici Siciliam, an Triquedram: meridiẽ, an medidiẽ oporteat, quæritur, aliaq; quæ cõſuetudini ſeruiunt. Continet autẽ in ſe multã eruditionẽ, ſiue illa ex Græcis orta tractemus, quæ ſunt plurima, præci-

In Topic.

Ariſtot. lib. περὶ ἑρμηνείας.

Frugalitas.

Cic. in Orat.

pueq; Aeolica ratione (cui eſt ſermo noſter ſimillimus) declinata: ſiue ex hiſtoriarũ ueterũ notitia, nomina hominũ, locorũ, gentiũ, urbiũ requiramus, unde Bruti, Publicolæ, *Pici: cur Latiũ, Italia, Beneuẽtũ: quæ Capitolium, collẽ Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maximè ſtudioſi eius rei fatigãtur, qui uerba paulũ declinata, uariè et multipliciter ad ueritatẽ reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adiectis aut detractis, aut permutatis literis ſyllabiſue. Inde prauis ingeniis ad fœdiſsima uſque ludibria dilabuntur: ſítne Conſul à conſulendo, an à iudicãdo: nam & hoc conſulere ueteres appellauerũt: unde adhuc remanet illud, Rogat, boni cõſulas: id eſt bonũ iudices. Senatui nomen dederit ætas: nã iidẽ Patres ſunt: et Rex, rector: et alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulǽq;, & ſimilium his, rationẽ. Iam ſit & claſsis a calãdo, & lepus leuipes, & uulpes uolipes: etiámne à contrariis aliqua ſinemus trahi? ut lucus, quia umbra opacus, parũ luceat? & ludus, quia ſit lõgiſsimè ab luſu? et Dis, quia minimè diues? Etiámne hominẽ appellari quia ſit humo natus? (quaſi uerò nõ omnibus animalibus eadẽ origo, aut illi primi mortales antè nomen impoſuerint terræ, quàm ſibi) et uerba ab aëre uerberato? Pergamus: ſic peruenìemus eoúſq;, ut ſtella, luminis ſtilla credatur: cuius etymologiæ autorẽ, clarũ ſanè in literis, nominari ea parte qua à me reprehẽditur, inhumanũ eſt. Qui uerò talia libris cõplexi ſunt, nõia ſua ipſi inſcripſerũt, ingenioſéq; ſibi uiſus eſt Caius Granius cælibes dicere ueluti cælites, q̃ onere grauiſsimo uacẽt, idq; Græco argumẽto. ἠΐθεος enim eadẽ de cauſa dici affirmat. Nec ei cedit Modeſtus inuẽtione: nam quia Cælo Saturnus genitalia abſciderit, hoc nomine appellatos q̃ uxore careãt. At* L. Aelius pituitã, quia

*Pythici.

Conſulere.

Caninius legit Valla in Dialecticis: alij Gabinius.

*Lælius.

quia petat uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit uenia, qui agrũ, quòd in eo agatur aliquid: & Graculos, quia gregatim uolẽt, dictos, Ciceroni perſuadere uoluit, cũ alterum ex Græco ſit manifeſtũ duci, alterũ ex uocibus auiũ? Sed huic tãti fuit uertere, ut Merula, qa ſola uolat, quaſi mera uolãs nominaretur. Quidã nõ dubitauerũt etymologiæ ſubiicere omnẽ nominis causã: ut ex habitu, quẽadmodũ dixi, lõgos, & rufos: ex ſono, ſtrepere, murmurare: etiã deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox: & cõpoſita pleraque his ſimilia, quæ ſine dubio aliũde originẽ ducũt, ſed arte non egent, cuius in hoc opere non eſt uſus niſi in dubiis. Verba à uetuſtate repetita, nõ ſolũ magnos aſſertores habẽt, ſed etiã afferũt orationi maieſtatẽ aliquã, nõ ſine delectatione: nã & autoritatẽ antiquitatis habẽt: & quia intermiſſa ſunt, gratiam nouitati ſimilẽ parant. Sed opus eſt modo, ut neq; crebra ſint hæc, neq; manifeſta, quia nihil eſt odioſius affectatione: nec utiq; ab ultimis & obliteratis repetita tẽporibꝰ, qualia ſunt topper, & antigerio, & exãclare, & proſapia, & Saliorũ carmina uix ſacerdotibus ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & cõſecratis utẽdũ eſt. Oratio uerò, cuiꝰ ſumma uirtus eſt perſpicuitas, q̃ ſit uitioſa ſi egeat interprete? Ergo ut nouorũ optima erũt maximè uetera, ita ueterũ maximè noua. Similis circa autoritatẽ ratio. Nã etiã ſi poteſt uideri nihil peccare qui utitur iis uerbis quæ ſumi autores tradiderũt, multũ tamẽ refert nõ ſolùm quid dixerint, ſed etiam quid perſuaſerint. Neq; enim tuburchinabũdũ & lurchabũdum iã in nobis quiſquã ferat, licet Cato ſit autor: nec hos lodices, quãquã id Pollioni placeat: nec gladiola, atq; Meſſala dixit: nec parricidatũ, q̃d in Cælio uix tolerabile uidetur: nec collos mihi Caluꝰ perſuaſerit: quæ nec ipſi iã

Lib. 4. de lingua Latina.

Supra pag. 48.

De verbis vetuſtis: & quatenus iis vtẽdum.

Affectatio odioſa.

De autoritate.

De conſuetudine vide Gellium libr. 1. cap. 10.

dicerent. Supereſt igitur conſuetudo: nã fuerit penè ridiculum, malle ſermonẽ quo locuti ſunt homines, quam quo loquantur. Et ſanè quid eſt aliud uetus ſermo, quam uetus loquendi conſuetudo? Sed huic ipſi neceſſarium eſt iudiciũ, conſtituendúmque in primis, id ipſum quid ſit, quod conſuetudinem uocemus. Quæ ſi ex eo quòd plures faciunt, nomen accipiat, periculoſiſsimum dabit præceptum, non orationi modò, ſed (quod maius eſt) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta ſunt placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaſerint ciuitatem, non erit conſuetudo, quia nihil horum caret reprehenſione: at lauamus & tondemus & conuiuimus, ex conſuetudine: ſic in loquendo, non ſi quid uitiosè multis inſederit, pro regula ſermonis accipiendum erit. Nam ut tranſeam quemadmodum uulgò imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & omnem Circi turbam exclamaſſe barbarè ſcimus. Ergo cõſuetudinem ſermonis, uocabo conſenſum eruditorum: ſicut uiuendi, conſenſum bonorum.

De Orthographia. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Poſt rationem loquẽdi, ad ſcribendi regulam accedit: hanc Græcis orthographiã dictã, locũ habere in dubiis, quo apice ſignãdæ. neque enim in aliis deſiderari, quia his quæ natura verbi ſatis pateant, apponere apicem ſit ineptiſsimum. At in málus pro arbore, & pálus ſecundæ declinationis, longa nota monendos eſſe. Cõducere & ad hoc orthographiã, vt quo pacto præpoſitiones cum verbis iungendæ ſint, ſciamus: vt ex, cũ ſpecto remanente ſ, exſpecto: cũ pecto, remota ſ, expecto. Nã in iis ſolùm fieri, in quibus id dubij propter affinitatẽ ſuboriri poſsit. Præpoſitiones per d ſcribendas, vt ad: aduerbia & coniunctiones per t, at, ſet. Quædam quæ per b ſcribantur, magis efferri per p, obtinuit. Per n, ſcripta, commutari in m, immunis. In cõpoſitione ma-

ne manentibus omnibus, mediã literarum couſonantẽ ſequenti iungi, aru ſpex: quia ſit à ſpectando. Cõtra in abſtemius, priori, quia ſit ex abſtinentia temeti, abſ temius. Orthographiam quoque conſuetudini ſeruire. Olim ſemiuocales non fuiſſe geminatas. Ciceronis temporibus ſ, literam mediam vocalium longarum, vel ſubiectam lõgis, geminatam: vt diuiſsio, cauſſas. Vſum fuiſſe, ei diphthongi, vbi eſſet i, in pluralibus & in datiuis ſingularibus: quod ſuperuacuum erat. Et ai, pro æ, in genitiuis & datiuis primæ: vt aulai, aquai. Quædam eſſe quæ ſcribantur aliter quàm enuncientur, Cneus, Caius. Alioqui ſic ſcribendum eſſe quodque, quomodo ſonat, niſi contrà conſuetudo obtinuerit.

NVnc quoniã diximus quæ ſit loquẽdi regula, dicẽdũ quæ ſcribẽtibus cuſtodiẽda: qđ Græci ὀρθογραφίαν uocãt, nos rectè ſcribẽdi ſciẽtiã nominemus. Cuius ars nõ in hoc poſita eſt, ut nouerimus quibus quæq; ſyllaba literis cõſtet (nã id quidẽ infra Grãmatici officiũ eſt) ſed totã, ut mea fert opinio, ſubtilitatẽ in dubiis habet: ut lõgis ſyllabis omnibus apponere apicẽ, ineptiſſimũ eſt, quia plurimæ natura ipſa uerbi quod ſcribitur, patẽt: ſed interim neceſſarium, cũ eadem litera aliũ atq; alium intellectum, prout correpta uel producta eſt, facit: ut malus, utrũ arborẽ ſignificet, an hominẽ non bonum, apice diſtinguitur. Palus aliud priore ſyllaba lõga, aliud ſequẽti ſignificat: et cùm eadẽ litera nominatiuo caſu breuis, ablatiuo lõga eſt, utrũ ſequamur, plerũq; hac nota monẽdi ſumus. Similter putauerũt illa quoq; ſeruãda diſcrimina, ut ex præpoſitionẽ, ſi uerbũ ſequeretur ſpecto, adiecta ſecũdæ ſyllabæ ſ litera, exſpecto: ſed ſi pecto, remota ſ ſcriberemus. Illa quoq; ſeruata eſt à multis differẽtia, ut ad, cũ eſſet præpoſitio, d literam: cũ autẽ coniunctio, t acciperet. Itẽ cum, ſi tempus ſignificaret, per q, ſi comitẽ, per c: ſi uerò cauſam, per q, ac duas ſequẽtes u u, ſcriberetur. Frigidiora his alia, ut quic quid, c quartã haberet, ne interrogare bis uideremur. Et

Quando apicis appoſitio neceſſaria.

**per q, u, o, m: ſi comitẽ, per c, u, m.*

*Vide Vallã lib.6.cap.60.

quotidie,nõ cotidie,ut ſit,quot diebus.*Verùm hæc iã inter ipſas ineptias euanuerũt. Quæri ſolet in ſcribẽdo,præpoſitiones,ſonũ quẽ iũctæ efficiunt,an quẽ ſeparatæ, obſeruare cõueniat:ut cũ dico,obtinuit:ſecundã enim b literam ratio poſcit,aures magis audiũt p. Et immunis, illud n,quod ueritas exigit,ſequẽtis ſyllabæ ſono uictũ, m geminã cõmutatur. Eſt etiã in diuidẽdis uerbis obſeruatio, mediã literã conſonantẽ priori an ſequẽti ſyllabæ adiungas. Aruſpex enim,quia pars eius poſterior a ſpectãdo eſt, ſ,literã tertiæ dabit:abſtemius,quia ex abſtinentia temeti compoſita uox eſt,primæ relinquetur. Nam K, quidem in nullis uerbis utendũ puto,niſi quæ ſignificat,etiam ut ſola ponatur.Hoc eò non omiſi, quòd quidã eam quoties a ſequatur,neceſſariã credunt:cũ ſit c litera,quæ ad omnes uocales uim ſuã perferat.Verùm orthographia quoq; conſuetudini ſeruit, ideóq; ſæpe mutata eſt.Nã illa uetuſtiſſima trãſeo tẽpora,quibus & pauciores literæ,nec ſimiles his noſtris earũ formæ fuerũt,& uis quoq; diuerſa:ſicut apud Græcos o literæ,quæ interim lõga ac breuis,ut apud nos:interim pro ſyllaba quam nomine ſuo exprimit,poſita eſt:ut Latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultimã adiectam:quod manifeſtũ eſt etiã ex columna roſtrata quæ eſt C.Duellio in foro poſita.Interim g quoq;,ut in puluinari Solis qui colitur iuxta ædẽ Quirini, ueſperug:quæ, ueſpergĩnẽ accipimus.De mutatione etiã literarũ , de qua ſuprà dixi,nihil repetere hîc neceſſe.Fortaſſe enim ſicut ſcribebãt,etiam ita loquebantur.Semiuocales nõ geminare, diu fuit uſitatiſſimi moris:atq; ecõtrario uſq; ad Acciũ & ultra,porrectas ſyllabas geminis,ut dixi, uocalibus ſcripſerũt.Diutius durauit ut e,i,iũgẽdis, eadẽ ratiõe qua Græci ει,uterẽtur.ea caſibus numeriſq; diſcreta ſunt, ut Lucillius

In verbis diuidendis obſeruatio.

Plin.li.34.cap.5.

Cap.4.

cilius præcipit. Iã puerei uenêre, e poſtremũ facito, atq; i,

Vt pueri plures fiant. ac deinceps idem,

Mendacei fureiq; addes e, cùm dare furi Iuſſeris.

Quod quidẽ cùm ſuperuacuum eſt, quia i, tam longæ quàm breuis naturã habet: tum incommodum aliquando. Nam in iis quæ proximã ab ultima literam e habebunt, & i longa terminabuntur, illam rationẽ ſequentes, utemur e gemina, qualia ſunt hæc, aureei, argenteei, & ſimilia. idq; iis præcipuè qui ad lectionem inſtituentur, etiam impedimento erit: ſicut in Græcis accidit adiectione ι literæ, quã non ſolùm datiuis caſibus in parte ultima aſſcribunt, ſed quibuſdam etiam interponunt, ut in ληιςῆι, *quia etymologia ex diuiſione inter* ſyllabas facta, deſideret eam literam. æ ſyllabã, cuius ſecundã nunc e literã ponimus, uariè per a & i efferebant, quidã ſemper ut Græci: quidã ſingulariter tantum, cùm in datiuum uel genitiuum caſum incidiſſent, unde pictai ueſtis, & aquai, Virgilius amantiſsimus uetuſtatis, carminibus inſerit. In iiſdem plurali numero e utebãtur, hi Syllæ, Galbæ. Eſt in hac quoque parte Lucilij præceptum: quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſi quis parũ credat, apud ipſum in nono requirat. Quid quòd Ciceronis tẽporib⁹, paulúmq; infrà, ferè quoties ſ litera media uocalium longarum, uel ſubiecta lõgis eſſet, geminabatur: ut cauſſæ, caſſus, diuiſsiones: quo modo & ipſum, & Virgiliũ quoq; ſcripſiſſe, manus eorũ docent. Atqui paulùm ſuperiores, etiam illud quod nos gemina ſ dicimus iuſsi, una dixerunt, iuſi. Etiã optimus, maximus, ut mediam i literã, quæ ueteribus u fuerat, acciperent, C. primùm Cæſaris inſcriptione traditur factum. Here, nunc e littera terminamus: at ueterum Comicorum adhuc libris inuenio, Heri ad me uenit, quod idem in epi-*

*in triſyllabis.

Aen. 9. & 3

Vide Caliũ. lib. 14. ca. 39 & Politianũ miſcella. cap. 43.

ſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emēdauit, deprehenditur. Quid? non Cato Cenſorius, dicam & faciam, dicem & faciē ſcripſit? eundémq; in cæteris quæ ſimiliter cadunt, modum tenuit? quod & ex ueterib⁹ eius libris manifeſtū eſt, & à Meſſala in libro de S. litera poſitū. Sibe & quaſe, ſcripū in multorū libris eſt: ſed an hoc uoluerint autores, neſcio: T. Liuiū ita his uſum, ex Pediano comperi, qui & ipſe eū ſequebatur. hæc nos i litera finimus. Quid dicā uortices, & uorſus, cæteráq; ad eūdē modū, quæ primò Scipio Africanus in e literā ſecundā uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom ſeruómq;, u & o literis ſcripſerūt, quia ſubiecta ſibi uocalis, in unū ſonū coaleſcere, & cōfundi nequiret: nunc u gemina ſcribuntur, ea ratione quam reddidi: neutro ſanè modo uox quā ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos uſus F literā adiecerat. Illud nunc melius, quod, cui, tribus quas propoſui literis enotamus: in quo pueris nobis, ad pinguē ſanè ſonū, *qu & oi utebantur, tantū ut ab illo qui, diſtingueretur. Quid, quæ ſcribūtur aliter quàm enuntiantur? Nā & Gaius C litera notatur, quæ inuerſa Ɔ mulierē declarat: quia tam Caias eſſe uocitatas, quàm Caios, etiā ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eā literā in prænominis nota accipit, qua ſonat: *& columa, exempta n litera: & Cōſules, geminata s litera Coſſ. legimus: et Suburra quū tribus literis notatur, *c tertiā oſtendit. Multa ſunt generis hui⁹: ſed hæc quoq; uereor ne modū tā paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudiciū autē ſuum grāmaticus interponat his omnibus. Nā hoc ualere plurimum debet. Ego (niſi quod conſuetudo obtinuerit) ſic ſcribendum quicque iudico, quomodo ſonat. Hic enim uſus eſt literarum, ut cuſtodiant uoces, & uelut depoſitū reddant legentibus. itaq; id expri-

Supra ca. 4.

**Vide Polit. c. 89. miſcell. Geneus Sexto Pōpeio ſcribitur à generando.*

** & columa & Coſſ. exēpta n litera legimus.*

**Suc. à pago Succuſano.*

exprimere debet, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatè loquendi ſcribẽdiq; partes: duas reliquas, ſignificanter ornatéq; dicẽdi, non equidẽ grãmaticis auſero: ſed cũ mihi, officia Rhetoris ſuperſint, maiori operi reſeruo. Lib. 8. *Redit autẽ illa cogitatio, quoſdã fore, qui hæc quæ diximus, parua nimiũ, & impedimenta quoq; maius aliquid agẽdi, putent. Nec ipſe ad extremã uſq; anxietatẽ, & ineptas cauillationes deſcendendũ, atq; his ingenia concidi & cõminui credo. Sed nihil ex grãmatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuũ eſt. An ideo minor eſt M. Tullius orator, q, idẽ artis huius diligentiſsimus fuit, & in filio (ut in epiſtolis apparet) rectè loquẽdi uſquequaq; aſper quoq; exactor? Aut uim C. Cæſaris fregerũt editi de analogia libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdã totos libellos nõ de uerbis modò ſingulis, ſed etiã literis dedit? Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærẽtibus.*

De lectione pueri. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Hactenus de his quæ ad methodicen grammaticam pertinebant: nunc quæ ad hiſtoricen ſiue exegeticen, proponit. In legendi ratione docendum puerum eſſe, vbi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco verſum diſtinguere, vbi claudatur ſenſus, vnde incipiat, quando attollenda vel ſubmittenda vox, quid lentius, celerius, concitatius, lenius, dicendum. Lectionem virilem eſſe debere, & cũ ſuauitate grauem. Et quia teneræ mentes altius trahant quicquid rudibus annis inſederit, placere, vt lectio ab Homero & Virgilio incipiat, vt præter alia commoda ſublimitate carminis heroici animus aſſurgat, & magnitudine rerum ſpiritum ducat. Vtiles eſſe etiam & tragœdos. Alere lyricos, ſi partes operum præſertim quæ vacant obſcœnitate, eligantur. Elegiam quæ amat, repudiandam. Comœdiam quæ plurimùm ad eloquentiam conferat, cùm mores erunt in tuto, inter præcipua legendam. In quibus grãmatici officium ſit, curare partes orationis ſibi ſoluto verſu reddi, & pedum proprietates: vt quæ barbara,

bara, quæ impropria, deprehendat: oſtendátq; vel venia digna propter neceſsitatem, vel etiam laudi ducenda: vt etiam demonſtret quot quæq; verba modis intelligenda ſint. Circa gloſſemata quoq;, id eſt voces minus vſitatas, pueros diligenter exerceat. Præterea tropos maiore curâ, & figuras tum ſententiarum tum verborum excutiat. His etiam vt accedat enarratio hiſtoriarũ non nimis operoſa. Nam fabulas etiam contemptiſsimas perſequi, eſſe inſani. In omnibus doceat quæ in œconomia virtus, quid in decoro rerum, quid perſonæ cuique conueniat, quid in ſenſibus, vbi copia probabilis, vbi modus.

*Superest lectio: in qua puer ut ſciat ubi ſuſpendere ſpiritũ debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quando attollenda uel ſubmittenda ſit uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt. Vnum eſt igitur quod in hac parte præcipiam: ut omnia iſta facere poßit: intelligat. Sit autem * in primis lectio uirilis, & cum ſuauitate quadam grauis: & non quidẽ proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe poëtæ canere teſtantur: non tamen in canticum diſſoluta, nec plaſmate (ut nunc à pleriſq; fit) effœminata. de quo genere optimè C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe: Si cantas, malè cantas: ſi legis, cantas. Nec proſopopœias, ut quibuſdam placet, ad comicum morem pronuntiari uelim: eſſe tamen flexum quendam, quo diſtinguantur ab iis in quibus poëta perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egent: in primis, ut tenere mẽtes, tracturáq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris inſederit, non modò quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt, diſcant: ideóque optimè inſtitutum eſt ut ab Homero atque Virgilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes, firmiore iudicio opus eſſet. ſed huic rei ſupereſt tempus: neque enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate*

**poëtarum in primis lec. Vide Cæliũ Rhodi. lib. 5. cap. 24.*

heroici

heroici carminis animus aſſurgat, et ex magnitudine rerũ ſpiritum ducat, & optimis imbuatur. Vtiles Tragœdiæ. Alunt & Lyrici: ſi tamen in his nõ autores modò, ſed etiã partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, & Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uerò, utiq; quæ amat, & Hendecaſyllaba, quibus ſunt commata Sotadeorũ (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem eſt) amoueantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certè ad firmius ætatis robur reſeruẽtur. Comœdiæ, quæ plurimum conferre ad eloquentiã poteſt, cùm per omnes & perſonas & affectus eat, quẽ uſum in pueris putem, paulò pòſt ſuo loco dicam. Nam cùm mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit. de Menandro loquor: nec tamen excluſerim alios. Nã Latini quoq; autores afferẽt utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maximè ingenium alant, atq; animũ augeant, prælegenda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas ſpatium dabit. Multum autẽ ueteres etiã Latini cõferũt: quãquam pleriq; plus ingenio quàm arte ualuerũt. in primis copiam uerborũ: quorũ in Tragœdiis grauitas, in Comœdiis elegantia, & quidam uelut ἀττικισμὸς inueniri poteſt. Oeconomia quoq; in his diligentior, quàm in pleriſq; nouorum erit, qui omnium operũ ſolam uirtutem ſententias putauerunt. Sanctitas certè, & ut ſic dicam, uirilitas ab his petẽda, quando nos in omnia deliciarum genera uitiáq;, dicendi quoq; ratione defluximus. Denique credamus ſummis Oratoribus, qui ueterũ poëmata uel ad fidem cauſarum, uel ad ornamentum eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronẽ, frequenter tamen apud Aſiniũ etiam, & cæteros, qui ſunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucillij, Terentij, Cæcilij, & aliorũ inſeri uerſus, ſumma non eruditionis modò gratia, ſed etiã iucundi

Pro Cælio, pro Cor. Balbo, in Antonium, in Piſonem.

iucunditatis: cum poëticis uoluptatibus aures à forenſi aſperitate reſpirẽt. quibus accedit non mediocris utilitas, cùm ſentẽtiis eorũ uelut quibuſdã teſtimoniis, quæ propoſuere cõfirmẽt. Verùm priora illa ad pueros magis, hæc ſequentia ad robuſtiores pertinebunt, cùm Grammatices amor, & uſus lectionis, non ſcholarũ temporibus, ſed uitæ ſpatio terminentur. In *prælegendo Grammaticus & illa quidem minora præſtare debebit, ut partes orationis reddi ſibi ſoluto uerſu deſideret, et pedũ proprietates: quæ adeò debẽt eſſe notæ in carminibus, ut etiam in oratoria cõpoſitione deſiderentur: deprehendátq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legẽ loquendi ſunt poſita: nõ ut ex his utiq; improbẽtur Poëtæ (quibus quia plerunq; metro ſeruire coguntur, adeò ignoſcitur, ut uitia ipſa aliis in carmine appellationibus nominẽtur. metaplaſmos enim, & ſchematiſmos, et ſchemata, ut dixi, uocamus, & laudẽ uirtutis neceſſitati damus) ſed ut cõmoneat artificialiũ, & memoriam agitet.* Id *quoque inter prima rudimenta nõ inutile, demõſtrare quot quæq; uerba modis intelligẽda ſint. Circa gloſſemata etiã, id eſt uoces minus uſitatas, nõ ultima eius profeßionis diligentia eſt.* Enimuero *iam maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modò, ſed etiam oratio ornatur: ſchemata utraque, id eſt figuras quæque* λέξεως, *quæque* διανοίας *uocantur: quorum ego, ſicut troporũ, tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit.* Præcipuè *uerò illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decoro rerum: quid perſonæ cuique conuenerit: quid in ſenſibus laudandum, quid in uerbis: ubi copia probabilis, ubi modus.* His *accedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamẽ uſque ad ſuperuacuum laborem occupata.* Nam

Supra ca. 5. de uirtutibus & uitiis orationis.

Gloſſemata.

Libro 8.

receptas,

præceptas, aut certè claris autoribus memoratas expoſuiſſe ſatis eſt. Perſequi quidem quod quiſque unquam uel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt: & detinet atque obruit ingenia melius aliis uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt. Atqui pleni ſunt eiuſmodi impedimentis Grammaticorum commẽtarij, uix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cùm hiſtoriæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat. Quod euenit præcipuè in fabuloſis uſque ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbiſſimo cuique pleraque fingendi licentia eſt, adeò ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tutò, quia inueniri, qui nunquam fuere, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſſimè deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua neſcire. *Neſcienda aliqua.*

De officio Grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Perfectis duabus grammaticæ partibus, nempe methodice & hiſtorice, adiicit ueluti corollarium Grammaticorum curæ quædam dicendi primordia: Fabellas primùm Aeſopicas, & earum tractandarum rationem: chrias etiam & ethologias, atque ſententias: & chriarũ plura genera, aliud in voce ſimplici, aliud in reſpondendo, aliud in facto, aliud huic penè par quod chriodes appellant.

ET *finitæ quidem ſunt partes duæ quas hæc profeßio pollicetur, id eſt ratio loquẽdi, & enarratio autorũ:*

quarum

quarum illam methodicen, hanc hiſtoricē uocant. Adiiciamus tamen eorum curæ quædam dicēdi primordia, quibus ætates nondum Rhetorem capienteis inſtituant. Igitur Aeſopi fabellas, quæ fabulis nutricularū proximè ſuccedunt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſupra modum extollēte, deinde eandē gracilitatē ſtylo exigere condiſcant: Verſus primò ſoluere, mox mutatis uerbis interpretari: tum paraphraſi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare, ſaluo modò Poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus, etiam cōſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunq; diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoque & chriæ & ethologiæ* ſubiectis dictorū rationibus apud Grammaticos ſcribantur, quia initium ex lectione* ducunt. Quorū omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa: quia ſentētia uniuerſalis eſt uox, ethologia* perſonis continetur. Chriarum plura genera tradūtur. Vnū, ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, Dixit ille, aut, Dicere ſolebat. Alterum, quod eſt in reſpondēdo: Interrogatus ille, uel, Cùm hoc ei dictum eſſet, reſpondit. Tertium huic non diſsimile, cùm quis non dixiſſet, ſed aliquid feciſſet. Etiam in ipſis factis eſſe chriam putant: ut, Crates cùm indoctum puerum uidiſſet, pædagogum eius percuſsit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειῶδες: ut, Milo quem uitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eoſdem ducitur caſus, & tam factorum quàm dictorum ratio eſt. Narratiunculas à Poëtis celebratas, notitiæ cauſa non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis ac ſpiritus, Latini Rhetores relinquendo, neceſſaria Grammaticis fecerunt: Græci magis operum ſuorum & onera & modum norunt.

*ætiologiæ.

* ratione.

*ætiologia.

chriarū genera.

An

An Oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Puerũ hactenus à grãmaticis doctũ,priuſquã Rhetori tradatur,vt efficiatur orbis ille doctrinæ, quẽ Græci encyclopædian vocãt,mathematicis inſtituendũ contendit:quę etiã ſi in dicẽdo ſe nõ oſtẽdũt & proferũt,vim tamẽ occultè ſuggerere, & tacitè ſentiri cõfirmat.nec aliter ex iis oratorẽ conſummatum effici, quàm antidota & pharmaca ex multis diuerſas vires habentibus perfectiſsima,aut mel vario florũ ac ſuccorũ genere ſuauiſsimũ euadere.Primã mathematicarũ Muſicã tractat, cuius laudes primũ ab efficientibus,adiunctis,exẽplis,& teſtimoniis maiorũ celebrat.Deinde ad vſum eius accedit, eámq; apud veteres cõiunctam cũ Grãmatica fuiſſe probat. Oratorẽ etiã ab ea petere numeros qui in corpore ſint, & in voce, quorũ alij ad geſtũ, alij ad collocationẽ verborum,ad flexus vocis alij pertineãt. Deniq; de qua muſica præcipiat oſtendit,nẽpe nõ de effœminata, & impudicis modis fracta, ſed de graui & ſancta, rationíſq; cognitionẽ habente:quæ ad mouẽdos leniẽdóſque affectus plurimũ valeat. Geometriã probat oratori eſſe neceſſariã, eámq; latè accipiẽdo ad Arithmeticã & Aſtrologiã extendit.ſummas & cõputationes incidere frequẽter in cauſas,quę Arithmetices beneficio ſint explicãdæ. Eſſe etiã & ſæpe de terminis,mẽſuris,finibus & magnitudinibus cõtrouerſias: quare lineares illas formas tenẽdas eſſe. Porrò maiorẽ geometriæ cum arte oratoria eſſe cognationem, propter ordinẽ vtrobiq; neceſſariũ. nam quod in demonſtrando faciant Geometræ,vt ex prioribus probent inſequentia,ex certis incerta:idem facere & Oratores dicẽdo. hinc ſecundum pleroſque cum Dialectica maiorem habere affinitatem. Geometriæ vſum aliquẽ formis ſubiectis cõmonſtrat: & formã quidem orbicularem eſſe omniũ capaciſsimã & perfectiſsimã, quadratam triangulis eſſe perfectiorem,triangula æquis lateribus, inæqualibus:& hanc ſe tollere vſque ad rationem mundi: vnde numeris cognoſcimus certos eſſe ſiderum conſtitutóſque curſus:quod & ad Oratorem pertinere ſubiectis exemplis probat.

HAec de Grãmatica, q̃ breuiſsimè potui,nõ ut omnia dicerẽ,ſectatus,quod infinitum erat: ſed ut maximè

neceſſaria: nūc de cæteris artibus, quibus inſtituēdos prius quàm tradantur Rhetori, pueros exiſtimo, ſtrictim ſubiungā, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocāt. Nam iiſdem ferè annis aliarum quoq; diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt: quæ quia & ipſæ artes ſunt, &* eſſe perfecta ſine his orandi ſcientia nō poteſt, nec rurſus ad efficiēdum Oratorem ſatis ualent ſolæ: an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur. Nā quid, inquiūt, ad agendam cauſam, dicendámue ſententiam pertinet, ſcire quemadmodum in data linea cōſtitui triangula æquis lateribus poſſint? Aut quo melius uel defendet reum, uel reget cōſilia, qui citharæ ſonos nominibus & ſpaciis diſtinxerit? Enumerent etiam fortaſſe multos quamlibet utiles foro, qui nec Geometrem audiuerint, nec Muſicos niſi hac cōmuni uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primū hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutū libro frequētius teſtatur, nō eum à nobis inſtitui Oratorē, qui ſit, aut fuerit: ſed imaginem quandam concepiſſe nos animo perfecti illius, ex nulla parte ceſſantis. Nam & ſapientem formantes eum, qui ſit futurus conſummatus undiq;, & (ut dicunt) mortalis quidam Deus, nō modò cognitione cœleſtium uel mortaliū putāt inſtituendū, ſed per quædā parua ſanè ſi ipſa demū æſtimes, ducunt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates: nō quia Ceratinæ aut Crocodilinæ poſſint facere ſapientem, ſed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter Oratorem (qui debet eſſe ſapiens) nō Geometres faciet, aut Muſicus, quæq; his alia ſubiūgā, ſed hæ quoq; artes ut ſit conſummatus, iuuabunt. Niſi fortè antidotū quidē, atq; alia quæ morbis aut uulneribus medētur, ex multis atq; interim cōtrariis quoq; inter ſe effectibus componi uidemus, quorum ex diuerſis fit illa miſtura una,

*Aliàs, & eſſe perfecta ſine or. ſc. poſſunt, nec rurſ. &c.

Politianus Miſcel. ca. 54. & 55.

una, quæ nulli earũ ſimilis eſt quibus cõſtat, ſed ꝓprias ui
res ex omnibꝰ ſumit: & muta animalia mellis illũ inimita-
bilẽ humanæ rõni ſaporẽ, uario florũ ac ſuccorũ genere
ꝑficiũt: nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtãtius ho-
mini dedit Prouidẽtia, pluribꝰ artibꝰ eget: quæ etiã cũ ſe
nõ oſtẽdũt in dicẽdo, nec ꝓferũt, uim tamẽ occultã ſugge
rũt, & tacitè quoq; ſentiũtur. Fuit aliq̃s ſine his diſertus:
at ego Oratorẽ uolo. Nõ multũ adiiciũt: ſed æquè nõ erit
totũ, cui uel parua deerũt: et optimũ quidẽ hoc eſſe cõue
niet: cuius etiã ſi in arduo ſpes eſt, nos tamen præcipiamus
omnia, ut ſaltẽ plura fiãt. Sed cur deficiat animꝰ? Natura
enim ꝑfectũ Oratorẽ eſſe nõ ꝓhibet: turpitérq; deſpera-
tur, quicquid fieri põt. Atq; ego uel iudicio ueterũ po — *Cic. 3. de Ora*
terã eſſe cõtẽtus. Nã quis ignorat Muſicẽ (ut de hac pri- — *10. & Strabo*
mùm loquar) tantũ iã illis antiquis tẽporibꝰ nõ ſtudij mo — *1. de geogra.*
dò, uerũ etiã uenerationis habuiſſe, ut iidẽ Muſici, & ua — *lib. & 10.*
tes & ſapiẽtes iudicarẽtur: mittã alios, Orpheus et Linꝰ: — *Virgi. Ae-*
quorũ utrũq; diis genitũ, alterũ uerò, quòd rudes quoq; — *glog. 4. Hora. in art.*
atq; agreſtes animos admiratiõe mulceret, nõ feras modò, — *Apud Hom.*
ſed ſaxa etiã ſyluáſq; duxiſſe, poſteritatis memoriæ tradi- — *Achilles, et*
tum eſt. Et Timagenes autor eſt omniũ in literis ſtudiorũ — *Phemius.*
antiqſſimã Muſicẽ extitiſſe: & teſtimonio ſunt clariſſimi — *Odyſſ. 1.*
poëtæ, apud quos inter regalia cõuiuia laudes Heroũ ac
Deorũ ad citharã canebãtur. Iopas uerò ille Virg. nónne

–canit errantem Lunam, Soliſq; labores? & cætera. — *Aenei. 1. &*

Quibus certè palàm cõfirmat Autor eminentiſſimus, — *Aeglog. 4.*
Muſicẽ cũ diuinarũ etiã rerũ cognitione eſſe coniunctã.
Quòd ſi datur, erit etiã Oratori neceſſaria. Siquidem (ut
diximus) hæc quoque pars quæ ab Oratoribus relicta, à — *In proœmio.*
philoſophis eſt occupata, noſtri operis fuit: ac ſine om-
nium talium ſcientia non poteſt eſſe perfecta eloquentia.

Vide Macro. lib.2. ſomnij Scipionis.

Atq; claros nomine Sapiētiæ uiros, nemo dubitauerit ſtudioſos Muſices fuiſſe, quū Pythagoras, atq; eū ſecuti, acceptā ſine dubio antiquitus opinionē, uulgauerint, mūdum ipſum eius ratione eſſe cōpoſitū, quā poſtea ſit lyra imitata. Nec illa modò cōtenti diſsimiliū cōcordia, q̄ uocāt ἁρμονίαν, ſonū quoq; his motib⁹ dederūt. Nā Plato cū in aliis quibuſdā, tū præcipuè in Timæo, ne intelligi quidē niſi ab iis qui hāc quoq; partē diſciplinæ diligēter perceperint poteſt. Quid de philoſophis loquor, quorū fons ipſe Socrates iam ſenex inſtitui lyra non erubeſcebat: Duces maximos & fidibus & tibiis ceciniſſe traditum, & exercitus Lacedæmoniorū Muſicis accēſos modis. Quid autē aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorū concentus quantò eſt uehementior, tātò Romana in bellis gloria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra Plato ciuili uiro, quē πολιτικὸν uocant, neceſſariā Muſicen credidit. Et ei⁹ ſectæ, quæ aliis ſeueriſsima, aliis aſperrima uidetur, principes in hac fuere ſententia, ut exiſtimarent ſapientū aliquos nōnullā operā his ſtudiis accōmodaturos. Lycurgus duriſsimarū Lacedæmoniis legū autor, Muſices diſciplinam probauit. Atq; eā natura ipſa uidetur ad tolerandos facilius labores uelut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec ſolū in iis operibus, in quibus pluriū conatus præeunte aliqua iucunda uoce conſpirat, ſed etiā ſingulorū fatigatio quālibet ſe rudi modulatione ſolatur. Laudē adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nōdum tamē eā Oratori cōiungere. Trāſeamus igitur id quoq;, ꝙ Grāmatice quondā ac Muſice iunctæ fuerunt. Siquidē Archytas atq; Ariſtoxenus etiam ſubiectam Grāmaticen Muſicæ putauerunt: & eoſdem utriuſq; rei præceptores fuiſſe, cùm Sophron oſtendit Mimorū quidē ſcriptor,

Cic. in Cato. Valer. lib.2. ti. de Inſtitu. anti. & Gel. lib.1. cap.11.

Li.2. de leg. Stoicos intellige.

ſcriptor:ſed quē Plato adeò probauit,ut ſuppoſitos capiti libros eius,cũ moreretur , habuiſſe credatur:tũ Eupolis, apud quē Prodamus & Muſicen & literas docet.Et Maricas,qui eſt Hyperbolus, nihil ſe ex Muſicis ſcire niſi literas cõfitetur.Ariſtophanes quoq; nõ uno libro ſic inſtitui pueros antiquitus ſolitos eſſe demõſtrat.Et apud Menandrũ in Hypobolimæo,ſenex repoſcenti filium patri,uelut rationē impendiorũ quæ in educationē contulerat,opponens,pſaltis ſe & geometris multa dicit dediſſe. Vnde etiã ille mos,ut in cõuiuiis poſt cœnã circũferretur lyra:cui⁹ cũ ſe imperitũ Themiſtocles cõfeſſus eſſet, ut uerbis Ciceronis utar,habitus eſt indoctior.Sed ueterũ quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoq; Saliorũ habēt carmē. Quæ cũ omnia ſint à Numa Rege inſtituta,faciunt manifeſtũ,ne illis quidē qui rudes ac bellicoſi uidētur,curã Muſices , quantã illa recipiebat ætas,defuiſſe.Deniq; in ꝓuerbiũ uſq; Græcorũ celebratũ eſt,Indoctos à Muſis atq; Gratiis abeſſe. Verùm quid ex ea ꝓpriè petat futurus Orator, diſſeramus.Numeros Muſice duplices habet,in uocibus,& in corpore. utriuſq; enim rei aptus quidã modus deſideratur. Vocis rationem Ariſtoxenus Muſicus diuidit in ῥυθμὸν, &* μέλος ἔμμετρον: quorum alterũ modulatione, alterũ canore ac ſonis cõſtat.Num igitur nõ hæc omnia Oratori neceſſaria? quorum unũ ad geſtũ , alterũ ad collocationē uerborũ,tertiũ ad flexus uocis,qui ſunt in agēdo quoq; plurimi,pertinet. Niſi fortè in carminibus tantùm & in canticis exigitur ſtructura quædã & inoffenſa copulatio uocum, in agendo ſuperuacua eſt:aut non compoſitio & ſonus in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, ſicut in Muſice. Nanque & uoce & modulatione grandia elatè , iucunda

Ariſtopha. in Nebu.
In ἱππεῦσι.
Tuſcula. 1.
** Alij legũt, & μέλος, et μέτρον. Vide Gell. li. 16. c. 18. & Boëtiũ de Muſica libro 1.*

dulciter, moderata leniter canit: totáq; arte cōſentit cum eorũ quæ dicũtur, affectibus. Atqui in orãdo quoq; intentio uocis, remiſsio flexus, pertinet ad mouẽdos audientiũ affectus: aliáq; & collocatiōis & uocis (ut eodẽ utar uerbo) modulatiōe cōcitationem Iudicũ, alia miſericordiã petimus: cũ etiam organis, quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in diuerſum habitum ſentiamus. Corporis quoq; decẽs & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, eſt neceſſarius: nec aliunde peti poteſt, in quo pars actionis non

Lib.11. minima cōſiſtit: qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age, ſi habebit in primis curam uocis Orator, quid tam Muſices propriũ? Sed ne hæc quidẽ præſumẽda pars eſt, ut uno in-

Cic.3. de Orato.& Gell.li.1.cap.11.

terim cōtenti ſimus exẽplo C. Gracchi præcipui ſuorũ tẽporum Oratoris, cui cōcionãti cōſiſtens poſt eũ muſicus, fiſtula quã τονάριον uocãt, modos quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc ei cura inter turbidiſsimas actiones, uel terrẽti optimates uel iam timẽti fuit. Libet propter quoſdam imperitiores, etiã craſsiore, ut uocant, muſa, dubitationẽ huius utilitatis eximere. Nã poëtas certè legendos Oratori futuro conceſſerint. num igitur hi ſine Muſice? At ſiquis tam cæcus animi eſt, ut de aliis dubitet: illos certè, qui carmina ad lyram cōpoſuerũt. Hæc diutius forẽt dicẽda, ſi hoc ſtudiũ uelut nouũ præciperẽ. Cũ uerò antiquitus uſq; à Chirone atque Achille ad noſtra tempora apud omnes, qui modò legitimã diſciplinã nō ſint peroſi, durauerit, non eſt cōmittendũ ut illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quanuis autẽ ſatis iam ex ipſis quibus ſummodò uſus exẽplis, credam eſſe manifeſtum, quæ mihi, & quatenus Muſice placeat: apertius tamẽ profitendũ puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminata, & impudicis modis fracta, nō ex parte minima, ſiquid in nobis

bis uirilis roboris manebat, excîdit: ſed qua laudes fortiū canebantur, quáque & ipſi fortes canebant, nec pſalteria & ſpadicas etiam uirginibus probis recuſanda: ſed cognitionem rationis, quæ ad mouendos leniendôſque affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iuſſa mutare in Spondeum modos tibicina, compoſuiſſe: & Chryſippus etiam nutricum quæ adhibentur infantibus, allectationi ſuū quoddam carmen aſsignat. Eſt etiā nō ineruditè ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, q; cauſa mortis extiterit. quæ ſi dici debet ab Oratore, nec dici citra ſcientiam Muſices poteſt, quomodo non hanc quoq; artē neceſſariam eſſe operi noſtro uel iniqui conſentiant? In Geometria partem fatentur eſſe utilem teneris ætatibus. agitari nāq; animos, atque cui ingenia, & celeritatem percipiendi uenire inde, concedunt: ſed prodeſſe eam, nō ut cæteras arteis, cùm perceptæ ſint, ſed cùm diſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt. Nec ſine cauſa ſummi uiri etiā impenſam huic ſcientiæ operā dederunt. Nam quum ſit Geometria diuiſa in numeros atq; formas: numerorū quidē notitia nō Oratori modò, ſed cuicūq; primis ſaltē literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis uerò uel frequentiſsimè uerſari ſolet: in quibus actor, nō dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorū ſaltē incerto aut indecoro geſtu à cōputatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, et ipſa quidē cadit frequēter in cauſas: nā de terminis mēſuriſq; ſunt lites: ſed habet maiorē quādā aliā cū arte oratoria cognationē. Iā primū ordo eſt geometriæ neceſſarius: nónne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat inſequentia, & cer-

Cælius lib. 5. cap. 23.

Boëtius in procœmio de muſica.

De Harmoniis multa Athæneus lib. 14.

Arithmeticem ſub Geometria cōprehēdit, vt paulò pòſt aſtrologiam.

tis incerta:non'ne id in dicendo facimus? Quid? illa propoſitarum quæſtionum cõcluſio, nõ tota ferè cõſtat ſyllogiſmis? propter quod plures inuenias qui dialecticæ ſimilẽ, q̃ qui rhetoricæ fateãtur hãc artẽ. Verùm & Orator, etiã ſi raró, nõ tamẽ nunquã, pbabit dialecticè. Nã & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur: & certè enthymemate, qui rhetoricus eſt ſyllogiſmꝰ. Deniq; probationũ quæ ſunt potẽtiſſimæ, γραμμικαὶ ἀποδείξεις uulgò dicũtur. Quid autẽ magis oratio quàm probationem petit? Falſa quoq; uerisſimilia, geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam quas ψευδογραφίας uocãt, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis non ita proponenti credat, Quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt, eorum ſpatium quoq; quod his lineis continetur, par ſit neceſſe eſt? At id falſum eſt. Nam plurimum refert cuius ſit formæ ille circuitus: reprehenſique à Geometris ſunt Hiſtorici qui magnitudines inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæque forma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideóque illa circuncurrens linea ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maximè perfecta, amplius ſpatium complectetur, quàm ſi quadratum paribus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, triangula ipſa plus æquis lateribus quàm inæqualibus. Sed alia forſitan obſcuriora: nos facillimum etiam imperitis ſequamur experimentum. Iugeri menſuram, ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimidióque in latitudinem patere, non ferè quiſquam eſt qui ignoret: & qui ſit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni & octogeni in quãque partem pedes, idem ſpatium extremitatis, ſed multò amplius * diuiſæ quatuor lineis areæ faciunt. Id ſi computare

Ariſtote. in Poſter. analyticis.

* clauſæ.

putare quem piget, breuioribus numeris idem diſcat. nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At ſi quindeni per latera, quini in fronte ſint: ex illo quod amplectuntur, quartã deducent eodem circunductu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtẽt, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, eiuſdem ſpatij erit cuius ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri poteſt, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus uallibúſq; etiam imperito patet plus ſoli eſſe quàm cæli. Quid quòd ſe eadem Geometria tollit ad rationem uſq; mundi? in qua cùm ſiderum certos cõſtitutóſque curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum atq; fortuitũ: quod ipſum nonnunquam pertinere ad Oratorem poteſt. An uero cùm Pericles Athenienſes Solis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut cùm Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de Lunæ defectione diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerentur, nõ uidetur eſſe uſus Oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet: ſicut Dion, cùm ad deſtruendam Dionyſij tyrannidem uenit, non eſt tali caſu deterritus. Sint exempla licet uſus bellici, tranſeamúſq; quòd Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in lõgius traxit: illud utique iam proprium eſt ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæſtiones, quarum difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione diuidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus ſolui ſolere: ut ſi eſt Oratori (quod proximus de-

Plutar. in vitam Periclis. Pli. lib. 2. ca. 12, Valer. li. 8. cap. 11. Thucy. li. 7.

Plutar. in vitã Dionis, et Marcelli.

monſtrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine Geometria eſſe poßit Orator.

Ca. de materia Rhetorices.

De prima pronuntiationis & geſtus inſtitutione. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Comœdo & palæſtritæ operã aliquã propter pronũtiationẽ, geſtũ, & motũ, dandam cenſet. Non quia puerũ fœmineæ vocis exilitate frangi, aut ſeniliter tremere, aut ebrietatis effingere vitia, & corporis cura mentẽ obruere oporteat, ſed vt eorũ imitatione oris vitia emendet: geſtũ & motũ quantũ Oratoris grauitas poſtulat, cõponat: quomodo narrãdũ, qua ſit autoritate ſuadendum, quidq; ſingulis partibus agendũ, diſcat. Ad quæ omnia plurimũ profuturũ ſit, ſi electa ex grauibus orationibus ediſcere, & ſtans ea dicere, & quemadmodum agere oporteat, cogatur.

DAndum aliquid Comœdo quoque, dum eatenus, quà pronuntiandi ſcientiam futurus Orator deſiderat. Non enim puerũ quẽ in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut ſeniliter tremere. Nec uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectum: quæ neq; Oratori ſunt neceſſaria, & mẽtem præcipuè in ætate prima tenerã adhuc & rudem inficiunt. Nam freq̃uẽs imitatio tranſit in mores. Ne geſtus quidẽ omnis ac motus à Comœdis petẽdus eſt. Quanquã enim utrunq; eorũ ad quẽdam modum præſtare debet Orator: plurimum tamen aberit à ſcenico, nec uultu nec manu nec excurſionibus nimius. Nam ſiqua in his ars eſt dicentium, ea prima eſt, ne ars eſſe uideatur. Quod eſt igitur in his doctoris officiũ? In primis uitia ſiqua ſunt oris, emendet: ut expreſſa ſint uerba, ut ſuis quæque literæ ſonis enuntientur. Quarundam enim uel exilitate uel pinguedine nimia laboramus: quaſdam uelut acriores parum efficimus, & aliis non diſsimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demoſthenes

Cælius lib. 7. cap. 22. Cic. 1. de Oratore. Vide Halicar. in arte.

quoque

quoq; laborauit, λ ſuccedit: quarũ uis eſt apud nos quoq;. Et cùm C ac ſimiliter T nõ ualuerũt, in G ac D molliuntur. Ne illas quidẽ circa S literam delicias hic magiter feret: nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate reſonare: nec, quod minimè ſermoni puro cõueniat, ſimplicẽ uocis naturã pleniore quodã ſono circunlinire, qđ Græci κατ απεπλασμένον dicũt. ſic appellatur cantus tibiarũ, quæ præcluſis quibus clareſcunt foraminibus, recto modo exitu grauiorẽ ſpiritũ reddunt. Curabit etiam ne extremæ ſyllabæ intercidãt, ut par ſibi ſermo ſit: ut quoties exclamandum erit, laterũ conatus ſit ille, nõ capitis: ut geſtus ad uocẽ, uultus ad geſtũ accõmodetur. Obſeruãdum erit etiam, ut recta ſit facies dicentis: ne labra diſtorqueantur: ne immodicus hiatus rictũ diſtendat: ne ſupinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nã frõs pluribus generibus peccat. Vidi multos quorum ſupercilia ad ſingulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorum cõſtricta, aliorũ etiam diſſidẽtia, cũ altero in uerticem tenderent, altero penè oculus ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoq; reb' momentũ eſt. Et nihil poteſt placere, quod nõ decet. Debet etiã docere Comœdus, quomodo narrandum, qua ſit autoritate ſuadendum: qua cõcitatione cõſurgat ira, qui flexus deceat miſerationem. Quod ita optimè faciet, ſi certos ex Comœdiis elegerit locos, et ad hoc maximè idoneos, id eſt actionibus ſimiles. Iidem autẽ nõ ad pronũtiandũ modò utiliſſimi, uerùm ad augendam quoq; eloquentiã maximè accõmodati erũt. Et hæc, dum infirma ætas maiora nõ capiet. Cæterùm cũ legere orationes oportebit, cũ uirtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus aſſiſtat: neq; ſolùm lectione formet, uerũ etiam ediſcere electa ex his

Libr. xx. cap. de pronũtiatione.

*pronuntiationem.

ex his cogat, & ea dicere ſtantē clarè, & quemadmodum agere oportebit: ut protinus pronuntiatione * uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulùm etiam palæſtricis uacauerint. Non de his loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino conſumitur, qui corporis cura mentem obruerunt (hos enim abeſſe ab eo quem inſtituimus, quàm longiſſimè uelim) ſed nomē eſt idem iis à quibus geſtus motúſq; formantur: ut recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput oculíq; ad alia corporis inclinatione diſſideant. Nam nec hoc eſſe in parte pronuntiationis negauerit quiſquam, nec ipſam pronuntiationem ab Oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignā dum eſt diſcere, cum præſertim hæc chironomia, quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſt⁹, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, & ab ipſo etiā Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuiliū poſita uirtutum, & à Chryſippo in præceptis de liberorum educatione compoſitis non omiſſa.

Odyſſ.3 & 8. Iliad.17. Li.3. de Re. et de legi.7.

Nam Lacedæmonios quidē etiam ſaltationē quandam, tanquam ad bella quoq; utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit: argumentum eſt, ſacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio: & illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Craſſi, quibus præcepit ut Orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiā à palæſtra: cuius etiam diſciplinæ uſus in noſtram uſq; ætatem ſine reprehenſione deſcendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu. Neq; enim geſtum Oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex

Pyrrhichem. Saliorum. Inflexione, habet Cice.

hac

hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus proſequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſsit CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum ſententiam, qui artes de quibus egit hoc primo libro, eodem tempore tradi vetabãt. Quod oportere probat ſimilibus, ab agricolis, citharœdis, & oratoribus. Efficientibus, à natura puerorum, priuſquam obduruerunt, aut laboris iudiciũ collegerunt, maximè docili, & laborum patientiſsima. Id probat effectis, quòd breuiſsimo tẽpore ſine cuiuſquam opera rectiſsimè omnia loqui conſueſcant, quòd nouitiis ſeruis vix tota vita cõtingit: quódq; nullo labore diſcurſationibus & reptationibus vnquam defatigentur. Poſtremò Platonis exemplo, cuiuis bono ingenio prædito ea omnia ineſſe poſſe contendit.

QVæri ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia & percipi poßint. Negant *enim quidã, quia cõfundatur animus ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tẽdẽtibus ad quas nec mẽs, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat: & ſi maximè patiatur hæc ætas robuſtior, tamẽ pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed nõ ſatis perſpiciunt quantum natura humani ingenij ualeat: quæ ita eſt agilis et uelox, ſic in omnẽ partẽ, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poßit quidẽ aliquid agere tãtùm unum: in plura uerò, non eodem die modò, ſed eodem temporis momento uim ſuã impendat. An uerò citharœdi non ſimul & memoriæ, & ſono uocis, & pluribus flexibus ſeruiunt, cùm interim alios neruos dextra * percutiunt, alios læua trahunt, cõtinent, probant, ne pes quidẽ otioſus, certã legẽ temporũ ſeruat, & hæc pariter omnia? Quid? nos agendi ſubita neceßitate deprehenſi, nónne alia dicimus, alia prouidemus, cũ pariter inuẽtio rerũ, electio uerborum*

*percurrunt

uerborũ, cõpoſitio geſtus, pronũtiatio, uultus, motúſq; deſiderentur? Quæ ſi uelut ſub uno conatu tam diuerſa parent ſimul, cur non pluribus horis diuerſa patiamur, cùm præſertim reficiat animos ac reparet uarietas ipſa, cõtráque ſit aliquantò difficilius in labore uno perſeuerare? Ideóq; & ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædiũ uicibus leuatur. Quãlibet multa egerimus, quodã tamẽ modo recẽtes ſumus ad id qđ incipimus. Quis nõ obtũdi poßit, ſi per totũ diẽ cuiuſcũq; artis unũ magiſtrũ ferat? Mutatione recreabitur: ſicut in cibis, quorũ diuerſitate reficitur ſtomachus, & pluribus minore faſtidio alitur. Aut dicãt iſti mihi, quæ ſit alia ratio diſcendi? Si Grãmatico ſoli deſeruiamus, deinde Geometræ tantũ? omittamus interim qđ didicimus, mox trãſeamus ad Muſicũ, excidãt priora? & quũ Latinis ſtudebimus literis, nõ reſpiciamus ad Græcas? & ut ſemel finiã, nihil faciamus niſi nouiſſimũ? Cur nõ idẽ ſuademus agricolis, ne arua ſimul & uineta, & oleas & arbuſtũ colãt? ne pratis & pecoribus, et hortis & aluearibus accõmodẽt curã? Cur ipſi aliquid forẽſibus negotiis, aliquid deſideriis amicorũ, aliquid rationibus domeſticis, aliquid curæ corporis, nõnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittẽtes fatiget. Adeò facilius eſt multa facere, quã diu. Illud quidẽ minimè uerendũ eſt, ne laborẽ ſtudiorum pueri difficilius tolerẽt: neq; enim ulla ætas minus fatigatur. Mirũ ſit forſitã, ſed experimẽtis deprehẽdas. Nã & dociliora ſunt ingenia priuſquam obduruerũt. Id uel hoc argumẽto patet, q intra biẽniũ quã uerba rectè formare potuerũt, quãuis nullo inſtãte, omnia ferè loquũtur: at no uitiis noſtris, per quot annos ſermo Latinus repugnat? Magis ſcias, ſi quẽ iam robuſtũ inſtituere literis cœperis,

Varietas ſuauißima.

non

non ſine cauſa dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſua quidq; arte optimè faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris quàm iuuenibus. Videlicet ut corpora infantiũ, nec caſus quo in terrã toties deferuntur, tam grauiter affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec poſt breue tẽpus cõtinui luſus, & totius diei diſcurſus, quia põdus illis abeſt, nec ſe ipſi grauant: ſic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouẽtur, nec ſuo niſu ſtudiis inſiſtunt, ſed formandos ſe tantummodo præſtant, nõ ſimiliter fatigãtur. Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, uelut ſimplicius docenteis ſequũtur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis etiam adhuc laboris iudiciũ. Porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquã plus erit: quia his ætatibus omnis in audiẽdo profectus eſt. Cùm ad ſtylum ſecedet, cùm generabit ipſe aliquid atq; cõponet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem occupare non poßit, nec debeat, ne diſcentis animum tædio auertat: quibus potius ſtudiis hæc temporum uelut ſubſidia donabimus? Nam nec ego cõſumi ſtudentem in his artibus uolo: nec ut moduletur, aut muſicis modis cantica excipiat, nec utique ad minutißima Geometriæ opera deſcẽdat. Non comœdum in pronũtiando, nec ſaltatorẽ in geſtu facio: quæ ſi omnia exigerẽ, ſuppeditabat tamẽ tempus. Longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingeniis loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ diſcenda Oratori futuro puto, eminuit Plato, qui non contentus diſciplinis quas præſtare poterant Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat: Aegypti quoq; ſacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit? Difficultatis patrocinia præteximus ſegnitiæ. neque enim

Plato. Cic. 4. Tuſc. & 5. Finiũ.

enim nobis operis amor eſt:nec quia ſit honeſta,atque pulcherrima rerũ eloquẽtia,petitur ipſa,ſed ad uilẽ uſum et ſordidum lucrum accingimur. Dicant *ſine his in foro multi,& acquirant,dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotiator, & plus uoci ſuæ debeat præco: ne uelim quidẽ lectorẽ dari mihi,quid ſtudia referant cõputaturũ.* Qui *uerò imaginẽ ipſam eloquentiæ diuina quadã mente conceperit,quiq; illam(ut ait nõ ignobilis tragicus*) reginã rerum orationẽ ponet ante oculos, fructumq; nõ ex ſtipe aduocationũ,ſed ex animo ſuo, & cõtemplatiõe ac ſcientia petet,perpetuũ illũ,nec fortunæ ſubiectũ, facilè perſuadebit ſibi,ut tẽpora quæ ſpectaculis, campo,teſſeris,otioſis deniq; ſermonibus,ne dicã ſomno, et cõuiuiorum mora cõterunt,* Geometræ *potius ac* Muſico *impendat,quantò plus delectationis habiturus,quàm ex illis ineruditis uoluptatibus?* Dedit *enim hoc,puidẽtia hominibus munus,ut honeſta magis iuuarẽt. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit.* Hactenus *ergo de ſtudijs, quibus antequam maiora capiat,puer inſtituẽdus eſt: proximus liber uelut nouũ ſumet exordiũ,et ad* Rhetoris *officia trãſibit.*

* *Euripides in Hecuba, vnde & Pacuuius apud No. Marcel. trãſtulit. vide Cice. 2. de Orat. cir. medium.*

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SECVNDVS.

*

Quando ſit Rhetori tradendus puer. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Agitat hoc capite tria, Quando Rhetori tradendus ſit puer, Quouſque Grammatici profeſsio extendatur, Vnde Rhetoris inchoet. Prima, quæ præcipua eſt, ex aliis pendet. Rhetori tra-

dendum

dendum eſſe puerũ monet quando per iuſtam eruditionẽ poterit. neq; enim ætatis habendam rationem. Id autem verè æſtimari non poſſe, niſi Rhetoris & Grammatici profeſsiones ſuis terminis circunſcribantur, & quaſi certis cancellis includantur. Et Grammaticum quidem ſuæ artis appellatione, quę intra literas conſiſtit, aſſumptis Poëtarum & Hiſtoricorũ viribus, contentnm eſſe debere. Rhetorem etiam prima ſuæ artis opuſcula, vt ſunt narrationes, laudes, vituperationes, loci communes, non oportere detrectare, quamuis conſuetudo, huius aut ignauia aut faſtu, vel illius temeritate licentiáque diuerſum obtinuerit: quæ ſi locum habeat, Rhetore tardius: ſin minus, eodem citius opus fore, etiam cùm Grammaticis puer operam dabit: neque enim incommodum eſſe, ut eodem tempore Grammatico & Rhetori diuerſis horis det operam puer, quòd horum quiſque rectius ſuas partes obiturus ſit.

TENVIT *conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem ſemper, ſed etiã Græcis interim, diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat, traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa: quòd & Rhetores utique noſtri ſuas partes omiſerunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiam declamandi ac facultatem tradere, officij ſui ducunt, idque intra deliberatiuas iudicialéſque materias: nam cætera ut profeſsione ſua minora deſpiciunt: & hi non ſatis credunt excepiſſe quæ relicta erant (quo nomine gratia quoq; his eſt habenda) ſed ad proſopopœïas uſque, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius nouiſsima: & ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſideat, ac Rhetoricem apud Grammaticos exerceat. Ita, quod eſt maximè ridiculũ, nõ antè ad declamãdi magiſtrũ mittẽdus uidetur puer, quàm declamare iam ſciat. Nos ſuum cuiq; profeſsioni modũ de-*

mus. Et Grammatice (quam in Latinum transferẽtes, literaturã uocauerunt) fines ſuos norit, præſertim tantùm ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quã primi illi cõſtitêre, prouecta. Nã tenuis à fonte, aſſumptis Poëtarum Hiſtoricorúmq; uiribus, pleno iam ſatis alueo fluit: cùm præter rationẽ rectè loquendi, non parùm alioqui copioſam, propè omniũ maximarũ artium ſcientiã amplexa ſit. Et Rhetorice, cui nomẽ uis eloquẽdi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentẽ ad ſe laborem: quæ dũ operæ cedit, iam penè poſſeßione depulſa eſt. Nec inficiabor, ex iis aliquẽ qui Grammaticen profitentur, eouſq; ſciẽtiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda ſufficiat: ſed cũ id aget, Rhetoris officio fungetur, nõ ſuo. Nos porrò quærimus, quãdo iis quæ Rhetorice præcipit, percipiendis puer maturus eſſe uideatur. In quo quidẽ non id eſt æſtimandum, cuius quiſq; ſit ætatis, ſed quãtum in ſtudiis iam effecerit. Et ne diutius diſſeram quando ſit Rhetori tradẽdus, ſic optimè finiri credo, cùm poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione. Nam ſi Grammatices munus uſq; ad ſuaſorias (*quæ ſunt apud Rhetorẽ materiæ inter rudimenta dicẽdi) prorogatur, tardius Rhetore opus eſt. Si Rhetor prima operis ſui officia nõ recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi uituperãdiq; opuſculis cura eius deſideratur. An ignoramus antiquis hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theſes dicerent, & communes locos, & cætera circa complexum rerũ perſonarúmq;, quibus ueræ fictǽq; controuerſiæ cõtinentur? Ex quo palàm eſt quàm turpiter deſerat eã partem Rhetorices inſtitutio, quam & primã habuit, & diu ſolam. Quid autẽ eſt ex iis de quibus ſuprà dixi, quod non tum in alia quæ ſunt Rhetorũ propria, tum certè in illud

Cicero in Oratore.

**Hæc parentheſis non eſt in uetuſtis codicibus ſcriptis.*

iudiciale

iudiciale cauſæ genus incidat? An non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum. Nõ laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur? Nõ cõmunes loci? ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone compoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur, quales ſunt editi à Quinto quoq; Hortẽſio: ut, ſit'ne paruis argumentis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes, in mediis litiũ medullis uerſantur. Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cùm res poſcet, utaris. Quæ qui pertinere ad Oratorem non putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cùm eius membra fundẽtur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) feſtinationem meã ſic quiſquam calumnietur, tanquam eum qui ſit Rhetori tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora ſua: neq; erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creſcet, ſed diuidetur qui ſub uno miſcebatur labor: & erit ſui quiſque operis magiſter utilior: quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omiſſum eſt: & fieri uidetur excuſatè, quia ſunt qui labori iſti ſucceſſerunt.

Vt in Paradoxis.

De moribus & officiis præceptoris. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Eligendum eſſe Rhetorices præceptorem maxima cura, ſanctiſsimis præditum moribus, & omnibus quæ illam profeſſionem deceant, officiis inſignem: quia pueri tum adulti ferocientes, & iam ad libidinem procliuiores facti, grauitate & ſanctitate docentis in officio contineri debent. Officia connumerat. Inuehitur in puerorum petulantiam, & aſſurgendi exultandíque aliis declamantibus licentiam, quos ex præceptoris uultu & iudicio pendere oportebat. Poſtremò pueros ab adoleſcentibus ſeparandos cenſet, ne ab illis ad vitia illectari, & ante tempus corrumpi queant.

ERgo cùm ad eas in ſtudiis uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta Rhetorũ diximus, mente cõſequi poßit, tradẽdus eius artis magiſtris erit. Quorũ in primis inſpici mores oportebit. Quod ego nõ idcirco potißimùm in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia nõ in cæteris quoq; doctoribus idem hoc examinandũ quàm dili-
Cap. 1. & 2. gẽtißimè putẽ, ſicut teſtat⁹ ſum libro priore: ſed q, magis neceſſariã eius rei mentionẽ facit ætas ipſa diſcentiũ. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferũtur, & apud eos iuuenes etiã facti perſeuerãt: ideóque maior adhibẽda tũ cura eſt, ut et teneriores annos ab iniuria ſanctitas docẽtis cuſtodiat, & ferociores à licẽtia grauitas deterreat. Neq; uerò ſatis eſt ſummam præſtare abſtinentiã niſi diſciplinæ ſeueritate cõuenientium quoq; ad ſe mores adſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parẽtis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à qui-
Præceptoris officia & res. bus ſibi liberi traduntur exiſtimet. Ipſe nec habeat uitia, nec ferat. Nõ auſteritas eius triſtis, nõ diſſoluta ſit comitas: ne inde odium, hinc contẽptus oriatur. Plurimus ei de honeſto ac bono ſit ſermo. Nã quo ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minimè iracundus: nec tamen eorum quæ emendãda erunt, dißimulator. ſimplex in docendo, patiens laboris, aßiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultro. In laudãdis diſcipulorũ dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatẽ parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus, miniméq; contumelioſus. nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quòd quidam ſic obiurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imò multa, quotidie dicat, quæ ſecũ audita referant. Licet enim ſatis exemplorum ad imitandum ex le-

ctione

ctione ſuppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipuéq; præceptoris, quē diſcipuli, ſi modò rectè ſunt inſtituti, & amant, et uerentur. Vix autē dici poteſt quantò libētius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permittenda pueris, ut fit apud pleroſq;, aſſurgēdi exultandíq; in laudando licentia: quinetiā iuuenum modicum eſſe, cùm audient, teſtimoniū debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulus pendeat, atq; id ſe dixiſſe rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitioſiſſima, quæ iā humanitas uocatur, inuicē qualiacūq; laudandi, cùm eſt indecora & theatralis, & ſeuerè inſtitutis ſcholis aliena, tū ſtudiorū pernicioſiſſima hoſtis. Superuacua enim uidetur cura, ac labor, parata, qcquid effuderint, laude. Vultū igitur præceptoris intueri tā qui audiunt, debēt, quàm ipſe qui dicit. Ita enim probāda atq; improbāda diſcernent: ſic ſtylo facultas continget, auditioni iudiciū. At nūc proni atq; ſuccincti ad omnē clauſulam non exurgunt modò, uerumetiā excurrūt, & cū indecora exultatione conclamāt. Id mutuū eſt, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio, uſq; adeò, ut illo condiſcipulorū tumultu inflati, ſi parū à præceptore laudentur, ipſi de illo malè ſentiāt. Sed ſe quoq; præceptores intētè ac modeſtè audiri uelint. Nō enim iudicio diſcipulorū dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin, ſi fieri poteſt, intendendus animus in hos quoq;, ut perſpiciat quæ quiſq; & quomodo laudet: & placere quæ bene dicet, non ſuo magis quàm eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt.

Pueros adoleſcentibus ſedere permiſtos, nō placet mihi. Nam etiamſi uir talis, qualem eſſe oportet ſtudiis moribúſq; præpoſitum, modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparāda eſt: &

Cæſaris apophthegma. *carendum non ſolùm crimine turpitudinis, uerùm etiam ſuſpitione. Hæc notãda breuiter exiſtimaui. Nam ut abſit ab ultimis uiciis ipſe præceptor, ac ſchola ne præcipiendũ quidem credo. Ac ſi quis eſt qui flagitia manifeſta in deligendo filij præceptore non uitet, iam hinc ſciat cætera quoq; quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, eſſe ſibi hac parte omiſſa ſuperuacua.*

An protinus præceptore optimo ſit vtendum. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum opinionem qui puerum eminentiſsimo ſtatim tradendum negabant, ſed mediocri committendum, his argumentis perſuaſi, quòd & minores illi ſufficerent docendis rudioribus, quódque eminentes ad minora ſeſe demittere nollent. Sufficere minores non poſſe probat, cùm illi non minus, ſed peius, & dedocenda doceant. Id Timothei muſici exemplo confirmat. Optimum verò quenque non faſtidire hanc curam, quia per initia ad ſummam tendendum eſſe intelligat, rationémque & viam maximè compendiariam noſcat, per quem ad eloquentiam peruenerit. Inde aliquas obiectiones ſoluit, & quo pacto prudens & probus præceptor ſe ad menſuram diſcentis ſubmittat, & magna perſpicuitate, quæ prima ſit eloquentiæ virtus, vtatur commemorat.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cũ idoneos Rhetori pueros putauerũt, nõ tamẽ continuò tradendos eminentiſſimo credunt, ſed apud minores aliquãdiu detinent: tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cùm ad intellectũ atq; imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorũ moleſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtẽdam quantò ſit melius optimis imbui, quantáq; in eluẽdis quæ ſemel inſederint uitiis, difficultas conſequatur: cũ geminatũ onus ſuccedẽtes premat, & qui dem

dem dedocendi grauius ac prius quàm docẽdi. Propter qđ Timotheum clarũ in arte tibiarum, ferunt duplices ab ijs quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex. Vnus, q interim ſufficere illos minores exiſtimãt: et bono ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quãquam & ipſa reprehẽſione digna ſecuritas, tamẽ eſſet utcunq; tolerabilis, ſi eiuſmodi præceptores minus docerẽt, non peius. Alter, ille etiã frequentior, q eos qui ampliorẽ dicendi facultatem ſunt conſecuti, nõ putant ad minora deſcendere: idq; interim fieri, quia faſtidiãt præſtare hãc inferioribus curã: interim, q omnino non poſſint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientiũ non habeo: poſſe autẽ maximè, ſi uelit, optimũ quenq; contendo. Primum, quòd eũ cui eloquentia cæteris præſtet, illa quoq; per quæ ad eloquẽtiã peruenitur, diligentiſſimè pcepiſſe credibile eſt. Deinde, quia plurimũ in præcipiẽdo ualet ratio, quæ doctiſſimo cuiq; planiſſima eſt. Poſtremò, quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eũ minora deficiant: niſi fortè Iouem quidẽ Phidias optimè fecit, illa autẽ quæ in ornamentũ operis eius accedunt, alius melius elaboraſſet: aut Orator loqui neſciet: aut leuiores morbos curare nõ poterit medicus præſtãtiſſimus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia maior quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poſſit? Ego uerò cõfiteor: ſed hunc diſertum præceptorẽ, prudentem quoq;, & nõ ignarum docendi eſſe oportebit, ſummittentem ſe ad menſuram diſcẽtis: ut uelociſſim[us] qſq; ſi fortè iter cũ paruulo faciat, det manũ, & gradũ ſuũ minuat, nec pcedat ultrà q̃ comes poſſit. Quid ſi plerũq; accidit ut faciliora ſint ad intelligẽdũ, et lucidiora multò, quæ à doctiſſimo quoq; dicũtur? Nã & prima eſt eloquẽtiæ uirtus, perſpicuitas, et quo quiſq;

Duplices pro duplo maiores.

Vide Pauſaniã Heliacôn primo.

ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere et dilatare conatur: ut ſtatura breues, in digitos erigũtur, et plura infirmi minãtur. Nã tumidos, & corruptos, et tinnulos, & quocunque alio cacozeliæ genere peccãtes, certum habeo non uirium, ſed infirmitatis uitio laborare: ut corpora nõ robore, ſed ualetudine inflantur: & recto itinere lapſi, plerunq; diuertunt. Erit ergo *obſcurior etiam quo quiſque*
Cap. 2. *deterior.* Non *excedit mihi, ſcripſiſſe me in libro priore, cùm potiorẽ in ſcholis eruditionẽ eſſe, quàm domi dicerẽ, libentius ſe prima ſtudia teneróſq; profectus ad imitationẽ condiſcipulorũ, quæ facilior eſſet, erigere. quod à quibuſdã ſic accipi poteſt, tanquã hæc quã nunc tueor, ſententia, priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit. nanque ea cauſa uel maxima eſt cur optimo cuiq; præceptori ſit tradendus puer, quòd apud eum diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicẽt quod inutile nõ ſit imitari: aut ſiquid errauerint, ſtatim corrigentur: at indoctus ille etiã probabit fortaſſe uitioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo*
Ilia. 9. & Cice. 3. de Orato. *tam eloquentia quàm moribus præſtantiſſimus, qui ad* Phœnicis Homerici *exemplum dicere ac facere doceat.*

De primis apud Rhetorem exercitationibus.

CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primas apud Rhetorẽ exercitationes aggreditur, narrationis, præter eã quæ propria cauſarũ eſt, quam in librũ quartũ differt, tres ſpecies facit, fabulã, argumẽtũ, & hiſtoriam, hanc apud Rhetorẽ ſtatim tractandã puero proponit: nã poëticas, quæ fabuloſę ſunt, Grammaticis addixit: eámq; vult eſſe non ieiunam & aridam, ſed ſplendentem: nec rurſus ſinuoſam, aut poëtica licentia laſciuientem. Quorũ vtrunq; cùm vitioſum ſit, minus tamẽ eſſe copiæ quàm inopiæ vitium. In paruis etiã copiam illam redundantem maximè probãdam: quia cùm ſterilia nullo labore vincantur, facilè remedium ſit vbertatis. Eam ob rem magiſtrũ aridum, & ex ſeſe nil niſi maciem & infirmitatem gignẽtem, in primis

mis euitandum. Atq; obiter quæ ratio ſit emẽdandi quæ à pueris conſcripta ſunt, præſcribit, nempe nimia ſeueritate non eſſe ad deſperationem & diffidentiam redigendos, ſed mediocri laude, & dictatis interdum totis ferè materiis: quas illi mirentur, & tanquam ſuas ament, excitandos, nec ferẽdam in illis extemporalem ſine cogitatione garrulitatem, quã plurima incommoda conſequantur. Narrationibus confirmationes & confutationes ſubiungit, rerũ non ſolùm à poëtis, verùm etiam ex ipſis annalium monumentis petitarum. Laudes clarorũ hominum ac vituperationes, ſimplices primùm, deinde comparatas annectit: ex quibus incredibilem manare vtilitatem oſtendit. Hinc theſes ex rerum comparatione, vt, viri militaris ſítne maior gloria quàm iuriſperiti. Deinde locos cõmunes in vitia citra complexũ perſonarum. alios item de teſtibus & argumentis nõ minus ad forẽſes actiones pertinentes: quibus qui velut emblematis, nulla cognitione rerum inſtructi ad omnem occaſionem vtuntur, vehementer improbat. Admiſcet exercitationes quæ præparant ad coniecturales cauſas: vt cùm quæritur cur armata apud Lacedæmonios Venus. Atq; vltimo loco legum tractãdarum rationem ad laudem aut vituperationem, ad ſuaſionem, aut accuſationem pro conſuetudine & iure ciuitatum, & quicquid circa has refelli aut aſtrui poſsit (quod genus propter difficultatem exercitationes omnes ſuperet) diligenter exequitur.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

Hinc iam quas primas in docendo partes Rhetorum putẽ, tradere incipiã: dilata parumper illa quæ ſola uulgò uocatur arte Rhetorica. Ac mihi opportunus maximè uidetur ingreſſus ab eo cuius aliquid ſimile apud Grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationũ, excepta qua in cauſis utimur, tres accipimus ſpecies: Fabulã, quæ uerſatur in tragœdiis atq; carminibus, non à ueritate modò, ſed etiam à forma ueritatis remotam: Argumentum, quod falſum, ſed uero ſimile Comœdiæ fingunt: Hiſtoriã, in qua eſt geſtæ rei expoſitio: Grammaticis autem poëticas dedimus: apud Rhetorem initium ſit hiſtoria, tantò robuſtior, quantò uerior. Sed narrãdi quidem quæ nobis optima ra- Cic. Rhet. 1. Lib. 1. ca. 4.

tio uideatur, tum demonſtrabimus, cùm de iudiciali partē
Libro 4. dicemus. Interim admonere illud ſatis eſt, ut ſit ea neq; arida prorſus atq; ieiuna: (nam quid opus erat tãtum ſtudiis laborē impendere, ſi res nudas atq; inornatas indicare ſatis uideretur?) neq; rurſus ſinuoſa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licẽtiæ ducũtur, laſciua. Vitium utrunq;: peius tamē illud quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec ſperari poteſt: melior autem eſt indoles læta, generoſiq; conatus, & uel plura iuſto concipiens interim ſpiritus. Nec unquã me in his diſcẽtis annis offendat ſi quid ſuperfuerit. Quin ipſis doctoribus hoc eſſe curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & ſatiari uelut quodam iucũdioris diſciplinæ lacte patiantur: Erit illud plenius interim corpus, qđ mox adulta ætas adſtringat. Hinc ſpes roboris. Maciē nãq; & infirmitatē in poſterũ minari ſolet protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, ſint licet illa nõ ſatis interim ſicca & ſeuera. Facile remediũ eſt ubertatis, ſterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimũ ſpei dabit, in qua ingenium iudicio præſumitur. Materiam eſſe primũ uolo uel abundãtiorē, atq; ultra quàm oporteat fuſam. Multũ inde decoquẽt anni, multũ ratio limabit, aliquid uelut uſu ipſo deteretur, ſit modò unde excîdi poſsit, & quod exculpi. erit autē, ſi nõ ab initio tenuē nimiũ laminam duxerimus, & quã cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus
3. de Orat. ſentire minus mirabitur qui apud Ciceronē legerit, Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, magiſter aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccum & ſine hu-

more

more ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & uelut terrã ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt: & dũ ſatis putant uitio carere, in id ipſum incidunt uitiũ, quòd uirtutibus carẽt. Quare mihi ne maturitas quidẽ ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ferent, & uetuſtate proficient. Ne illud quidẽ quod admoneamus indignũ eſt, ingenia puerorum nimia interim emendationis ſeueritate deficere. nam & deſperãt, & dolent, & nouiſsimè oderunt: &, quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conãtur. Quod etiam ruſticis notũ eſt, qui frondibus teneris non putant adhibendam eſſe falcem, quia reformidare ferrũ uidentur, & cicatricẽ nõdum pati poſſe. Iucũdus ergo tũ maximè debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura ſunt aſpera, molli manu leniantur: laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione: illuminare, interponẽdo aliquid ſui. Nonnũquam hoc quoq; erit utile, totas ipſum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi tam negligens ei ſtylus fuerit, ut emẽdationem non recipiat: expertus ſum prodeſſe, quoties eãdem materiam rurſus à me tractatam, ſcribere de integro iuberem: poſſe enim eum adhuc melius, quatenus nullo magis ſtudia quàm ſpe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda eſt, & pro modo uirium exigẽdum & corrigendũ opus. Solebam ego dicere pueris aliquid auſis licẽtius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturũ tempus quo idẽ nõ permitterẽ. ita & ingenio gaudebant, & iudicio nõ fallebãtur. Sed ut eò reuertar, unde ſum egreſſus: Narrationes ſtylo cõponi quãta maxima poßit adhibita diligẽtia uolo. Nã ut primò cùm ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint,

Virg. Geor. 2

utile

utile eſt pueris ad loquendi facultatem, ideóque & retro agere expoſitionem, & à media in utranq; partem diſcurrere, ſanè meritò cogantur, ſed ad præceptoris gremium, & dum aliud non poſſunt, & dum res ac uerba cõnectere incipiunt, ut protinus memoriã firmẽt: ita cùm iam formã rectæ etq; emendatæ orationis accipiẽt, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix ſurgendi mora, circulatoriæ uerè iactationis eſt. Hinc parentũ imperitorum inane gaudiũ, ipſis uerò cõtemptus operis, & inuerecunda frons, & conſuetudo peßimè dicendi, & malorũ exercitatio, &, quæ magnos quoq; profectus frequenter Li.10.cap.7. *perdidit, arrogãs de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuũ parãdæ facilitati tẽpus, nec à nobis negligẽter locus iſte tranſibitur. Interim ſatis eſt ſi puer omni cura, et ſummo quantũ ætas illa capit, labore, aliquid probabile ſcripſerit: in hoc aſſueſcat, huius rei naturã ſibi faciat. Ille demũ in id quod quærimus, aut ei proximũ poterit euadere, qui antè diſcet rectè dicere, quã citò. Narrationibus nõ inutiliter ſubiũgitur opus deſtruendi cõfirmandiq; eas, quod* ἀνασκευὴ *&* κατασκευὴ *uocatur. Id porrò non tantùm in fabuloſis & carmine traditis fieri poteſt, uerùm etiã in ipſis annaliũ monumentis: ut ſi quæratur an ſit credibile, ſuper caput* Liuius dec. 1.libr.7. *Valerij pugnãtis ſediſſe coruũ, qui os oculóſq; hoſtis Gal-* Gel.li.9.c.11 *li roſtro atq; alis euerberaret: ſit in utrãq; partẽ ingens ad* Gel.li.7.c.1 *dicendum materia. ut de ſerpente, quo Scipio traditur ge-* Li.dec.3.li.6 *nitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam Græcis* et dec.1.li.10. *hiſtoriis plerũq; poëticæ ſimilis eſt licẽtia. Sæpe etiã quæri ſolet de tempore, de loco, quo geſta res dicitur. Nõnunquam de perſona quoq;, ſicut Liuius frequentißimè dubitat, & alij ab aliis Hiſtorici diſſentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uitupe-*

rare

rare improbos:quod nõ ſimplicis utilitatis opus eſt.Nãq;
& ingeniũ exercetur multiplici uariáq; materia, & ani=
mus contemplatione recti prauiq; formatur,& multa in=
de cognitio rerum uenit:exemplíſq;,quæ ſunt in omni ge=
nere cauſarum potentiſsima,iam tum inſtruitur, cùm res
poſcet uſurus.Hinc illa quoq; exercitatio ſubit compara=
tionis,uter melior,utérue deterior: quæ quanquam uer=
ſatur in ratione ſimili, tamen & duplicat materiam, &
uirtutum uitiorúmq; non tantùm naturam,ſed etiam mo=
dum tractat.Verùm de ordine laudis, contráq;, quoniam
tertia hæc Rhetorices pars eſt,præcipiemus ſuo tempore.
Cõmunes loci(de iis loquor quibus citra perſonas in ipſa *Libro.3.*
uitia moris eſt perorare,ut in adulterum, aleatorem,
petulantem) ex mediis ſunt iudiciis, & ſi reum ddiicias,
accuſationes:quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu
ad quaſdam deduci ſpecies ſolent,ut ſi ponatur adulter cæ=
cus,aleator pauper,petulans ſenex.Habent autem nonnũ-
quam etiam defenſionem.Nã & pro luxuria, & pro amo
re dicimus,& leno interim paraſitúſq; defenditur: ſic ut
nõ homini patrocinemur,ſed crimini.Theſes autẽ quæ ſu
muntur ex rerum comparatione,ut ruſticáne uita an ur=
bana potior,Iuriſperiti an militaris uiri laus maior, mi=
rè ſunt ad exercitationem dicendi ſpecioſæ atq; uberes:
quæ uel ad ſuadendi officium,uel etiã ad iudiciũ diſcepta
tionémq; iuuant plurimum. Nam poſterior ex prædictis
locus,in cauſa Murænæ copioſiſsimè à Cicerone tracta=
tur.Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuum pertinentes
genus,ducendáne uxor,petendíne ſint magiſtratus. Nanq;
hæ perſonis modò adiectis ſuaſoriæ erunt.Solebant præce=
ptores mei,neq̃; inutili,& nobis etiam iucũdo genere exer
citationis, præparare nos coniecturalibus cauſis, cùm

quæ=

quærere atq; exequi iuberent, cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & ſagittis ac face armatus: & ſimilia, in quibus ſcrutabamur uoluntatem, cuius in controuerſiis frequens quæſtio eſt: quod genus chriæ uideri poteſt. Nam locos quidem, quales ſunt de teſtibus ſempérne his credendum: & de argumentis, an habenda etiam paruis fides: adeò manifeſtum eſt ad forenſes actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officiis ciuilibus, ſcriptos eos, memoriáq; diligentiſsimè mandatos, in promptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extemporales eorum dictiones his uelut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim eius rei iudicium differre ſuſtineo) ſummã uidebantur mihi infirmitatem de ſe confiteri. Nam quid hi poſsint in cauſis, quarũ uaria ac noua ſemper eſt facies, proprium inuenire, quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpondere, altercationibus uelociter occurrere, teſtem rogare, qui etiam in iis quæ ſunt communia, & in plurimis cauſis tractantur uulgatiſsimos ſenſus uerbis, niſi tanto antè præparatis, proſequi nequeant? Neceſſe eſt, his, cùm eadem iudiciis pluribus dicunt, aut faſtidium moueant, uelut frigidi & repoſiti cibi: aut pudorem deprehenſa toties audientium memoria infelix ſupellex: quæ, ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuerſis officiis conteratur: cum eo quidem, quòd uix ullus eſt tam communis locus, qui poſsit cohærere cum cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo copulatus: appareátq; eum non tam inſertum, quàm applicitũ, uel quòd diſsimilis eſt cæteris, uel quòd plerunq; aſſumi etiam parum aptè ſolet: non quia deſideratur, ſed quia paratus eſt: ut quidam ſententiarum gratia uerboſiſſimos locos arceſſunt, cùm ex locis debeat naſci ſententia.

Auſo. ſect. 1. Lactanti⁹ de falſa religio. lib. 1. cap. 11. Proper. li. 11.

Ita ſunt autem ſpecioſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriam tendit, utiq; ſuperuacua, ſed interim etiam contraria eſt. Verùm hactenus euagari ſatis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores ac propè ſummis operibus ſuffecturas uires deſiderant: quæ quidem Suaſoriis magis an Controuerſiis accommodata ſit exercitatio, conſuetudine & iure ciuitatum differt. Apud Græcos enim lator earum ad iudicem uocabatur: Romanis pro concione ſuadere ac diſſuadere moris fuit. Vtroque autem modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam et genera ſunt tria, Sacri, Publici, Priuati iuris. Quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus augeat, quòd Lex, quòd Publica, quòd ad religionẽ Deûm comparata ſit. Ea quidem de quibus quæri ſolet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur: aut de ipſius rogationis, quod eſt uarium, ſiue nõ * trino ferè nundino promulgata, ſiue non idoneo die, ſiue contra interceſſiones, uel auſpicia, aliud'ue quid quod legitimè obſtet, dicitur lata eſſe uel ferri, ſiue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent. Nam ſunt hæ citra complexum perſonarum, temporum, cauſarum. Reliqua eadem ferè uero fictóque certamine huiuſmodi tractantur. Nam uitium aut in uerbis eſt, aut in rebus. In uerbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in populum ferri debeat, an in ſingulos homines. Maximè uerò commune eſt quærere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſque partes: ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteráque his ſimilia, honeſto

Vide Demoſthen. in ora. πρὸς λεπτίνην καὶ κατὰ τιμοκράτους.

Suet. in Cæſa. & Cic. in Ora. pro domo ſua.

* Vide Macrobiũ lib. 1. Saturn. c. 19.

honeſto cõplectimur. Iuſti tamẽ ſpecies nõ ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de re ipſa quæritur, ut digna'ne pœna uel præmio ſit: aut de modo præmij, pœnæue, qui tam maior quam minor culpari poteſt. Vtilitas quoq; interim natura diſcernitur, interim tempore. Quędã an obtineri poßint, ambigi ſolet. Ne illud quidẽ ignorare oportet, leges aliquãdo totas, aliquãdo ex parte reprehẽdi ſolere, cũ exemplũ rei utriuſq; nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoq; leges eſſe, quæ non in perpetuũ rogẽtur, ſed de honoribus aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Conſtant enim propria rerum de quibus agitur, non cõmuni qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerũt, aſſumpta tamen à Dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationẽ fori conſiliorúmq; materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum (ut alio quoque libro ſum confeſſus) parũ comperi: ſed ne ij quidem qui hoc fortißimè affirmant, ullo ſatis idoneo autore nituntur. Latinos uerò dicendi præceptores extremis L. Craßi temporibus cœpiſſe, Cicero autor eſt: quorum inſignis maximè Plotius fuit.

Cicer. in ora. pro lege agraria.

Demoſthenis & Aeſchinis.

Libro 3. de Oratore.

De lectione Oratorum & Hiſtoricorum apud Rhetorem. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Profuturum diſcipulis plurimum ait, ſi Rhetor eos Hiſtoriæ atque etiam magis Orationũ lectione inſtruxerit. Atq; hoc loco quod ſit Rhetoris officium docet, nempe ſilentio facto vnũ aliquem per vices conſtituere lectorem, in quo virtutes demõſtrare, vel, ſi ita incidat, vitia poſsit, vt reliqui protinus pronũtiationi quoque aſſueſcant: tum diligenter partes omnes orationis, earum vim & proprietatem excutere: ne quid maneat intactum,

quid

quid elocutionis inuentioníſue proprium, quæ prudentia diuidẽdi, quæ ſubtilitas argumentandi: frequenter etiam ſuos interrogare, & eorum iudicium experiri. Fore etiam vtile, ſi corruptæ & vitioſæ orationes pueris nõ quidem ad imitationem, ſed vt vitari vitia facilius queant, proponantur. Neque interim prohibet vt vel ipſe præceptor declamet, vel ſuos declamationibus exerceat: verùm multò plus collaturum diſcipulis, ſi hanc operam in grauium hominum orationibus poſuerit. Et quia periculum eſt, ſine delectu quemuis in manum ſumere, optimos quoſque & candidiſsimos, ſuaui copia & perſpicuitate amabiles, quales Cicero & Liuius, eligendos cenſet. Atque autorum genera duo eſſe cauenda: horridum vnum, & iam obliteratę illius antiquitatis: alterum nouæ licentiæ lenociniis ſine grauitate laſciuiens. Solidis tamẽ & iam firmis ingeniis in vtriſq; verſari permittit, vt ex illis virile quiddam, ex his floſculos & nitorem detergendo rudis ſeculi ſqualori aptum colligere poſsint.

SEd de ratione declamãdi pòſt paulò: interim, quia prima rhetorices rudimẽta tractamus, non omittendũ uidetur id quoq; ut moneam, quantũ ſit collaturus ad profectum diſcentiũ rhetor, ſi quemadmodũ à grãmaticis exigitur poëtarũ enarratio, ita ipſe quoq; hiſtoriæ, atq; etiã magis orationum lectione ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit: quod nos in paucis, quorũ id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderãt, ſeruauimus. Cæterùm ſentientibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quòd & longa cõſuetudo aliter docẽdi fecerat legẽ, & robuſti ferè iuuenes, nec hunc laborẽ deſiderantes, exemplum noſtrum ſequebantur. Nec tamen etiam ſi quid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterum puderet. Nũc uerò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per adiutores: quia nõ uidentur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facilè atq; diſtinctè pueri ſcripta oculis ſequantur, etiã illa quæ uim cuiuſq; uerbi, ſi quod minus uſitatum *Cap. 21. infrà.*

incidat, docet, multum infra Rhetoris officiū exiſtimandā eſt. At demōſtrare uirtutes, uel, ſiquādo ita incidat, uitia: id profeßionis eius atq; promißi, qui ſe magiſtrū eloquētiæ pollicetur, maximè propriū eſt: eò quidem ualidius, q̃ nō utiq; hunc laborē docentiū poſtulo, ut ad gremiū reuocatis, cuius quiſq; eorū uelit libri lectioni deſeruiāt. Nam mihi cùm facilius, tum etiā multò magis uidetur utile, facto ſilētio unū aliquē (quod ipſum imperari p̄ uices optimum eſt) cōſtituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; aſſueſcant: tū expoſita cauſa in quā ſcripta legetur oratio (nā ſic clarius quæ dicētur, intelligi poterunt) nihil otioſum pati, quódq; in inuētione, quódque in elocutione annotandū erit: quæ in proœmio conciliandi Iudicis ratio: quæ narrandi lux, breuitas, fides: quod aliquādo conſiliū, & quàm occulta calliditas. Nanque ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi niſi ab artifice nō poßit. Quanta deinceps in diuidēdo prudētia, quàm ſubtilis & crebra argumētatio: quibus uiribus inſpiret, qua iucunditate permulceat: quāta in maledictis aſperitas, in iocis urbanitas. ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animúmq; Iudicū ſimilem iis quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquēdi, quod uerbū propriū, ornatum, ſublime: ubi amplificatio laudāda, quæ uirtus ei cōtraria: q̄d ſpecioſè tranſlatum, quæ figura uerborū, quæ lenis & quadrata: ſed uirilis tamē cōpoſitio. Ne id quidē inutile, etiā corruptas aliquādo & uitioſas orationes, quas tamē pleriq; iudiciorum prauitate mirātur, legi palàm pueris, oſtēdiq; in his quàm multa impropria, obſcura, tumida, humilia, ſordida, laſciua, effœminata ſint: quæ nō laudātur modò à pleriſq;, ſed (quod peius eſt) propter hoc ipſum q̃ ſunt praua, laudantur. Nam ſermo rectus, & ſecundum naturā enun-

tiatus, nihil habere ex ingenio uidetur: illa uerò quæ utcũque deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora miramur: non aliter quàm diſtortis, & quocũq; modo prodigioſis corporibus apud quoſdã maius eſt pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt: atq; etiam qui ſpecie capiuntur, uulſis, læuatíſque, & inuſtas comas acu comentibus, & nõ ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putant, quàm poßit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec ſolùm *hæc ipſe debebit docere præceptor, ſed frequenter interrogare, & iudicium diſcipulorũ experiri. Sic audiẽtibus ſecuritas aberit, nec quæ dicẽtur, perfluẽt aures: ſimúlq; ad id perducẽtur, quod ex hoc quæritur, ut inueniãt ipſi, & intelligant.* Nam *quid aliud agimus docendo, eos quàm ne ſemper docendi ſint?* Hoc *diligentiæ genus auſim dicere plus collaturum diſcẽtibus, quàm omnes omniũ artes, quæ iuuãt ſine dubio multũ: ſed latiore quadã cõprehenſione, per omnes quidẽ ſpecies rerũ quotidie penè naſcentiũ ire quî poßũt? Sicut de re militari quãquã ſunt tradita quædam præcepta cõmunia, magis tamẽ proderit ſcire, qua ducum quiſq; ratione, in quali loco, tẽpore, ſit uſus ſapiẽter, aut cõtrà.* Nã *in omnibus ferè minus ualẽt præcepta, q̃ experimenta.* An *uerò declamabit quidẽ præceptor, ut ſit exẽplo ſuis auditoribus, non plus contulerint lecti* Cicero *ac* Demoſthenes? Corrigetur *palàm ſiquid in declamando diſcipulus errauerit: non potẽtius erit emẽdare orationem? quinimo etiã iucundius.* Aliena *enim uitia quiſq; reprehẽdi mauult, quàm ſua.* Nec *deerant plura quæ dicerẽ: ſed neminẽ hæc utilitas fugit: atq; utinã tam nõ pigeat facere iſtud, quàm non diſplicebit.* Quod *ſi potuerit obtineri, nõ ita difficilis ſupererit quæſtio, qui legẽdi ſint incipiẽ-*

 tibus.

tibus. Nam quidã illos minores, quia facilior eorũ intellectus uidebatur, probauerũt: alij floridius genus, ut ad alẽda primarũ ætatũ ingenia magis accõmodatũ. Ego optimos quidẽ & ſtatim, & ſemper, ſed tamen eorũ candidiſsimum quenq;, & maximè *expolitum uelim: ut Liuium à pueris magis quàm Salluſtiũ: & hic hiſtoriæ *maioris eſt autor: ad quem tamẽ intelligendum iam profectu opus ſit. Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientib⁹ quoq; & apertus eſt ſatis: nec prodeſſe tantùm, ſed etiam amari poteſt, tum (quemadmodum Liuius præcipit) ut quiſq; erit Ciceroni ſimilimus. Duo autem genera maximè cauenda pueris puto: Vnum, ne quis eos antiquitatis nimius admirator, in Gracchorũ, Catoniſq;, et aliorũ ſimilium lectione dureſcere uelit. Fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neq; uim eorum adhuc intellectu conſequentur: & elocutione, quæ tum ſine dubio erat optima, ſed noſtris temporibus aliena, contenti, quod eſt peſsimum, ſimiles ſibi magnis uiris uidebũtur. Alterum, quod huic diuerſum eſt, ne recentis huius laſciuiæ floſculis capti, uoluptate quadã praua deliniẽtur, ut prædulce illud genus, & puerilibus ingenijs hòc gratius, quò propius eſt, adament. Firmis autẽ iudicijs, iámq; extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac uirilis ingenij uis, deterſo rudis ſeculi ſqualore, tum noſter hic cultus clarius eniteſcet: & nouos, quibus & ipſis multa uirtus adeſt. Nec enim nos tarditatis natura dãnauit: ſed dicendi mutauimus genus, & ultrà nobis, quàm oportebat, indulſimus. ita non tam ingenio illi nos ſuperarunt, q̃ propoſito. Multa ergo * oportebit eligere: ſed curandum erit, ne iis quibus permiſta ſunt, inquinentur. Quoſdã uerò etiã quos totos imitari oporteat, & fuiſſe *nuper, & nunc

*expoſitum

*maior

In epiſt. ad filiũ: cuius meminit lib. 10. cap. 1.

*licebit.

*ſemper.

nunc eſſe quidem, libẽter non cõceſſerim modò, uerùm etiã contenderim. Sed hi qui ſint, non cuiuſq; eſt pronuntiare. Tutius circa priores uel erratur: ideóq; hãc nouorum diſtuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.* **eſt imitatio*

De diuiſione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qua ratione pueri ad veram compoſitionem & plenã ſtyli facultatem à præceptoribus perducendi ſint, docet. Et primùm duplicem oſtendit viam à diuerſis vſu receptã, vnam, qua materias quas diſcipulis dabant in ſumma capita partitas, latius dicendo proſequebantur, & argumentis affectibúſque implebant: Alteram, qua eaſdem ſimplices proponere contenti, poſt declamationem in quo quiſque erraſſet, oſtendebant. quarum, ſi ſeparandæ ſint, priorem ſubiectis rationibus longè commodiorem eſſe probat. Vtranque rationem miſcendam ſuadet, & primùm materias velut præformatas tradere ſecundum cuiuſque vires: deinde cum profectu breuia quædam ſignare veſtigia: poſtremò ſuis eos permittere viribus, auium exemplo, ſuos pullos ad volatum ita paulatim inſtituentium.

FVit etiam in hoc diuerſum præcipientium propoſitum, quòd eorum quidã materias quas diſcipulus ad dicendũ dabant, non contenti diuiſione dirigere, latius dicendo proſequebãtur: nec ſolùm probationibus implebãt, ſed etiam affectibus. Alij cùm primas modò lineas duxiſſent, poſt declamationes, quid omiſiſſet quiſq; tractabant: quoſdam uerò locos non minore cura, quàm cùm ad dicendũ ipſi ſurgerent, excolebant. Vtile utrunq;: & ideo neutrum ab altero ſeparo: ſed ſi facere tantum alterum neceſſe ſit, plus proderit demonſtraſſe rectam protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapſos. Primùm, quia emendationem auribus modò accipiunt, diuiſionem uerò ad cogitationem etiam & ſtylum perferunt: deinde, quòd libentius præcipientem audiunt, quàm reprehendentẽ. Siqui uerò paulò ſunt uiuaciores, in his præſertim moribus, etiam

iraſcuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia apertè coarguenda ſunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta eſſe quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miſcenda eſt, & ita tractanda, ut ipſæ res poſtulabũt. Nãq; incipientibus danda erit uelut præformata materia ſecundũ cuiuſque uires. At cũ ſatis compoſuiſſe ſe ad exemplũ uidebuntur, breuia quædam demonſtranda ueſtigia: quæ perſecuti, iam ſuis uiribus ſine adminiculo progredi poßint. Nõnunquam credi ſibi eos oportebit, ne mala conſuetudine ſemper alienum laborẽ ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciãt. Quòd ſi ſatis prudenter dicẽda uiderint, iam propè conſummata fuerit præcipientis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei ſimile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris infirmiſque fœtibus cibos ore ſuo collatos partiuntur: at cùm uiſi ſunt adulti, paululum egredi nidis, & circunuolare ſedem illam præcedentes ipſæ docent: tum expertas uires, libero cœlo ſuæque ipſorum fiduciæ permittunt.

De ediſcendo. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Conſuetudinem ſui temporis improbat, qua pueri quæ ſcribebant, omnia ediſcebant & declamabant. Id quemadmodum aliquando permittere non inutile, maximè cùm aliquid politius & limatius ſcripſerint, ita longè vtilius electos ex claris autoribus locos ediſcere, & hanc operam in illis ponere cenſet, quod argumentis ſubiectis probat.

ILlud ex conſuetudine mutandũ prorſus exiſtimo in his de quibus nunc diſſerimus ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint, ediſcant, & certa, ut moris eſt, die dicãt: quod quidem maximè patres exigũt: atque ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quã frequentißimè declamauerint, credũt, cùm profe-

profectus præcipuè diligentia cõſtet. Nã ut ſcribere pueros, plurimúmq; eſſe in hoc opere, planè uelim: ſic ediſcere electos ex orationibus uel hiſtoriis, alióue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multò magis ſuadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quàm ſua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uerſati, ſine moleſtia, quæ ipſi compoſuerunt, iam familiarius animo ſuo affigent, & aſſueſcent optimis, ſempérq; habebunt intra ſe quod imitētur: etiã non ſentiētes, formã orationis illam quam mente penitus acceperint, expriment. Abundabunt autē copia uerborũ optimorum, & compoſitione, ac figuris iam non quæſitis, ſed ſponte & ex repoſito uelut theſauro ſe offerentibus. Accedit his & iucunda in ſermone bene à quoq; dictorũ relatio, & in cauſis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea quæ nõ præſentis gratia litis ſunt comparata, & laudem ſæpe maiorē, quàm ſi noſtra ſint, conciliant. Aliquando tamē permittendum, quæ ipſi ſcripſerint, dicere, ut laboris ſui fructũ etiam ex illa quæ maximè petitur laude, plurimũ capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cùm aliquid commodius elimauerint: ut eo uelut præmio ſtudij ſui donentur, ac ſe meruiſſe ut dicerent, gaudeant.

An ſecundum ſui quiſque ingenii docendus ſit naturam. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Diſcrimina ingeniorum noſſe, & quò quenq; natura ferat: & hinc quēq; maximè qui imbecillo eſt ingenio, ſecũdum vim naturámque ingenii ſui docere, primam boni pręceptoris virtutem eſſe dicit, liberaliore autem ingenio præditum, quem Oratorem fieri poſſe ſperamus, per omnia quæ Oratorem perficiunt, exercendum & verſandum, Pancratiaſtæ exemplo, & Phonaſci, qui non vno aliquo ſuarum artium aut certaminum genere, reliquis omiſsis, contenti, in omnibus excellere ſtudent.

VIrtus præceptoris haberi ſolet, nec immeritò, diligẽter in iis quos erudiẽdos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorũ, & quò quenq; natura maximè ferat, ſcire. Nã eſt in hoc incredibilis quædam uarietas: nec pauciores animorũ penè q̃ corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis Oratoribus põt, q tantũ inter ſe diſtãt genere dicẽdi, ut nemo ſit alteri ſimilis: quãuis plurimi ſe ad eorum quos probabãt, imitationẽ compoſuerint. Vtile deinde pleriſq; uiſum eſt ita quẽq; inſtituere, ut propria naturæ bona, doctrina fouerent, & in id potiſſimũ ingenia quò tenderent, adiuuarentur: ut ſiquis palæſtræ peritus, cùm in aliquod plenũ pueris gymnaſium uenerit, expertus eorũ omnimodò corpus, animúmque diſcernat cui quiſque certamini ſit præparãdus: ita præceptorẽ eloquẽtiæ, cũ ſagaciter fuerit intuitus cuius ingeniũ preſſo limatóq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita ſe cõmodaturum ſingulis, ut in eo quo quiſque eminet, prouehatur: ꝙ & adiuta cura natura magis eualeſcat: & qui in diuerſa ducatur, nec in iis quibus minus aptus eſt, ſatis poßit efficere: & ea in quæ natus uidetur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel cõtra receptas perſuaſiones rationẽ ſequenti, ſentẽtia eſt) in parte uerũ uidetur. Nã proprietates ingeniorũ diſpicere prorſus neceſſariũ eſt. In his quoq; certũ ſtudiorũ facere delectũ nemo diſſuaſerit. Nãq; erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius cõpoſitus ad carmẽ, alius utilis ſtudio iuris, ut nonnulli rus fortaſſe mittendi. Sic diſcernet hæc dicendi magiſter, quo modo palæſtricus ille curſorem faciet, aut pugilẽ, aut luctatorẽ, aliudúe quid ex iis quæ ſunt ſacrorum certaminum. Verùm ei qui foro deſtinabitur, non in unam partem aliquam, ſed in omnia quæ ſunt eius operis, etiam

Cicer. de opt. dicendi genere, et de clar. oratoribus.

De his Ariſto. lib. 1 rhe et Cælius lib. 7. cap. 51. antiquitat.

etiam ſiqua difficiliora diſcenti uidebuntur, elaborandum eſt. Nam & omnino ſuperuacua erat doctrina, ſi natura ſufficeret. An ſiquis ingenio corruptus ac tumidus, ut pleriq; ſunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur: aridum atq; ieiunum non alemus, & quaſi ueſtiemus? Nam ſi quædam detrahere neceſſarium eſt, cur non ſit adiicere conceſſum? Neq; ego contra naturam pugno. Non enim deſerendum id bonum, ſiquod ingenitum eſt, exiſtimo, ſed augendum, addendúmq; quod ceſſat. An uerò clarißimus ille præceptor Iſocrates, quem non magis libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtantur, cùm de Ephoro atque Theopõpo ſic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus eſſe diceret: aut in illo lẽtiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti cõcitationẽ adiuuandã docẽdo exiſtimauit, cùm alterũ alterius natura miſcendũ arbitraretur? Imbecillis tamẽ ingeniis ſanè ſic obſequẽdũ ſit, ut tantũ in id quò uocat natura, ducãtur. Ita enim quod ſolũ poſſunt, melius efficiẽt. Si uerò liberalior* natura cõtigerit, & in qua meritò ad ſpem Oratoris ſimus aggreßi, nulla dicendi uirtus omittẽda eſt. Nam licet ſit aliquã in partẽ pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamen non repugnabit, atq; ea cura paria faciet iis, in quibus eminebit: ſicut ille (ne ab eodẽ exemplo recedamus) exercẽdi corpora peritus, non ſi docendũ Pancratiaſten ſuſceperit, pugno ferire uel calce tantũ, aut nexus modò, atq; in his certos aliquos docebit, ſed omnia quæ ſunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non poßit? In id maximè quod poterit incumbet. Nam ſunt hæc duo uitanda prorſus: Vnũ, ne tentes quod effici nõ poßit. Alterũ, ne ab eo qđ quis optimè facit, in aliud cui minus eſt idoneus, transferas. At ſi fuerit qui docebitur, ille quẽ adoleſcentes ſenem uidimus, Nicoſtratus, omnibus in eo docẽdi partibus

Cic.3.de Orat.

**materia.*

De Nicoſtrato vide Pauſaniam Heliacôn.1.

ſimiliter utetur: efficiétq; illum, qualis hic fuit, luctandó; pugnãdóq; (quorũ utroq; certamine iiſdẽ diebus coronabatur) inuictum. Et quãto id magis oratoris futuri magiſtro prouidendũ erit? Non enim ſatis eſt dicere preſsè tantùm, aut ſubtiliter, aut aſperè: nõ magis q̃ phonaſco acutis tãtũ, aut mediis, aut grauibus ſonis, aut horũ etiã particulis excellere. Nam ſicut cithara, ita oratio perfecta nõ eſt, niſi ab imo ad ſummũ omnibus intenta neruis conſentiat.

De officio diſcipulorum. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Quia parum profuerit docere niſi diſcipuli ſe præbeant dociles: quo pacto id fieri poſsit, demonſtrat, nimirum ſi pietatem in præceptores exerceant, & eos tanquam animorum parentes colant améntque.

PLura de officiis docentiũ locutus, diſcipulos id unum interim moneo, ut præceptores ſuos non minus quàm ipſa ſtudia amẽt: & parentes eſſe nõ quidẽ corporum, ſed mentiũ credant. Multũ hæc pietas confert ſtudio. nam ita & libenter audient, & dictis credent, & eſſe ſimiles concupiſcent: in ipſos deniq; cœtus ſcholarum læti & alacres conuenient: emendati nõ iraſcentur, laudati gaudebunt, ut ſint chariſsimi, ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles: alioqui neutrum ſine altero ſufficiet. Et ſicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & fruſtra ſparſeris ſemina, niſi illa præmollitus fouerit ſulcus: ita eloquentia coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis accipientiſque concordia.

De vtilitate & ratione declamandi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Præexercitationes hactenus traditæ ſunt, & orationũ membra à reliquis ſeiuncta: nunc corpus ipſum, declamationes iudiciales & ſuaſorias, vltimum Rhetoris munus aggreditur: & primùm eas ab vtilitate commendat: deinde formam depingit, oſtend

oſtendítque quid ſit earum proprium, nempe vt veris actionibus ſint quàm ſimillimæ, quanuis pluſculum nitoris aſſumere permittantur. Inuehitur in licentiam atque inſcitiam declamatorum: & quatenus poëtica themata pertractanda iuuenibus permitti oporteat, ſtatuit, nempe vt vberius luxuriantes creſcant, & eloquentiæ vires maiores adiiciant.

IN his primis operibus, quæ nõ ipſa parua ſunt, ſed maiorũ quaſi mẽbra atq; partes, benè inſtituto, ac ſatis exercitato, iam ferè tẽpus appetet aggrediendi ſuaſorias iudicialéſq; materias: quarũ antequã uiã ingredior, pauca mihi de ipſa declamãdi ratione dicenda ſunt: quæ quidem ut ex omnibus nouiſſimè inuenta, ita multò eſt utiliſſima. Nã *&* *cuncta illa de quibus diximus, in ſe ferè cõtinet, & ueritati proximã imaginẽ reddit: ideóq; ita eſt celebrata, ut pleriſque uideretur ad formãdã eloquentiã uel ſola ſufficere.* Neq; *enim uirtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri poteſt, quæ nõ ſit cũ hac dicendi meditatione communis.* Eò *quidẽ res iſta culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiã, cauſas, licentia atq; inſcitia declamantiũ fuerit. Sed eo quod natura bonũ eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ quæ fingentur, quãſimillimæ ueritati: & declamatio inquãtum maximè poteſt, imitetur eas actiones in quarũ exercitationem reperta eſt.* Nã *magos & peſtilentiã, & reſponſa, & ſæuiores* Tragicis *nouercas, aliáq; magis adhuc fabuloſa, fruſtra inter ſponſiones & interdicta quæremus. Quid ergo?* Nunquã *hæc ſupra fidẽ, & poëtica (ut uerè dixerim) themata, iuuenibus pertractare permittemus, ut expatientur, & gaudeãt materia, & quaſi *in corp⁹ eãt?* Erat *optimum: ſed certè ſint grandia & tumida, nõ ſtulta etiam, & acrioribus oculis intuẽti ridicula: ac ſi iã cedendũ eſt, impleat ſe declamator aliquãdo, dũ ſciat, ut quadrupedes cũ*

* σωματοῦσθαι Græci dicunt.

uiri-

uiridi pabulo diſtētæ ſunt, ſanguinis detractione curãtur, & ſic ad cibos uiribus cõſeruãdis idoneos redeũt: ita ſibi quoq; tenuãdos adipes, & quicquid humoris corrupti cõtraxerit, emittendũ, ſi eſſe ſanus ac robuſtus uolet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiuſq; ueri operis conatu deprehendetur. Totũ autẽ declamãdi opus qui diuerſum omnino à forenſibus cauſis exiſtimãt, ij profectò ne rationem quidem qua iſta exercitatio inuenta ſit, peruident. Nã ſi foro non præparat: aut ſcenicæ oſtẽtationi, aut furioſæ uociferationi ſimilimũ eſt. Quid enim attinet iudicem præparare, qui null⁹ eſt? narrare qd' omnes ſciãt falſum? probationes adhibere cauſæ, de qua nemo ſit pronuntiaturus? Et hæc quidẽ otioſa tãtùm: affici uerò, & ira uel luctu permouere, cuius eſt ludibrij, niſi quibuſdã pugnæ ſimulacris ad uerum diſcrimen aciemq; iuſtam conſueſcimus? Nihil ergo inter forenſe genus dicendi, atque hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinám que adiici ad conſuetudinem poſſet, ut nominibus uteremur! & perplexæ magis, & longioris aliquando actus cõtrouerſiæ fingerentur, & uerba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & iocos inſerere moris eſſet: quæ nos, quãlibet per alia in ſcholis exercitati ſumus, tyrones in foro inueniunt. Si uerò in oſtentationem cõparetur declamatio, ſanè paululũ aliquid inclamare ad uoluptatem audientiũ debemus. Nam & iis actionibus quæ in aliqua ſine dubio ueritate uerſantur, ſed ſunt ad popularẽ aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totúmq; hoc demonſtratiuum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnémq; artẽ (quæ latere plerunq; in iudiciis debet) non confiteri modò, ſed oſtentare etiã hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniã eſt iudiciorum conſiliorúmque*

* nominib⁹, intellige propriis.

Panegyrici.

rúmq; imago, ſimilis eſſe debet ueritati : quoniã autẽ aliquid in ſe habet ἐπιδεικτικὸν, nõnihil ſibi nitoris aſſumere. Quod faciunt actores Comici, qui nec ita prorſus, ut nos uulgò loquimur, pronuntiant, quod eſſet ſine arte: nec procul tamẽ à natura recedũt, quo uitio periret imitatio: ſed morẽ cõmunis hui⁹ ſermonis decore quodã ſcenico exornãt Sic quoq; aliqua nos incõmoda ex his quas finxerim⁹ materiis cõſequẽtur, in eo præcipuè, ꝙ multa in his relinquũtur incerta, quæ ſumimus, ut uidẽtur ætates, facultates, liberi, parẽtes, urbiũ ipſarũ uires, iura, mores, aliaq; his ſimilia. Quin aliquãdo etiã argumẽta ex ipſis poſitionum uitiis ducimus. Sed hæc ſuo quæq; loco. Quãuis enim omne propoſitũ operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut Orator inſtituatur: tamẽ nequid ſtudioſi requirãt, ſiquid erit quod ad ſcholas pertineat propriè, in tranſitu non omittemus.

An artis huius neceſſaria cognitio ſit. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Naturam ad eloquentiam minimè ſufficere, verùm artem adiungendam contendit, refellendo & ridendo eorum ineptiã inſcitiámque, qui contempta arte, naturæ & ingenij viribus gloriantes, pro terſa, culta, nitida, & vbique conſona oratione, hiulca, diſſoluta, & monſtroſa vtantur.

IAm hinc ergo nobis inchoanda eſt ea pars artis, ex qua capere initiũ ſolẽt qui priora omiſerũt: quanquã uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, qui nihil egere huiuſmodi præceptis eloquentiam putẽt: ſed natura ſua, & uulgari modo, & ſcholarũ exercitatione cõtenti, rideãt etiam diligentiã noſtrã, exemplo magni quoq; nominis profeſſorũ, quorũ aliquis, ut opinor, interrogatus quid eſſet σχῆμα & νόημα, neſcire ſe quidẽ, ſed ſi ad rẽ pertineret, eſſe in ſua declamatione reſpõdit. Alius percõtanti, Theo

ti, Theodorêus, an Apollodorêus eſſet, Egò, inquit, parmularius ſum. Nec ſanè potuit urbanius ex cõfeßione inſcitiæ ſuæ elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præſtantes ſunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerũt: plurimos habẽt ſimiles negligẽtiæ ſuæ, paucißimos naturæ. Igitur impetu dicere ſe, & uiribus uti gloriãtur. Nec enim opus eſſe probatione aut diſpoſitione in reb' fictis: ſed (cuius rei gratia plenũ ſit auditorium) ſententiis grãdibus, quarũ optima quæq; à periculo petatur. Quin etiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnũ aliquid quod ultro ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectantes, aut murmure incerto uelut claſſico inſtincti, concitatißimũ corporis motũ non enũtiandis, ſed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa ſibi initia priuſquam ſenſum inuenerint deſtinãt, quibus aliquid diſerti ſubiungendum ſit: eáq; diu ſecũ ipſi claréque meditati, deſperata connectendi facultate, deſerunt: & ad alia deinceps, atq; inde alia nõ minus communia atque nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in cauſas tantùm laborem ſuum, ſed in locos intendunt: atque in his non corpori proſpiciunt, ſed abrupta quædam, ut fortè ad manum uenêre, iaculantur. Vnde fit, ut diſſoluta & ex diuerſis congeſta oratio cohærere non poßit, ſimiliſque commentariis puerorũ ſit, in quos ea quæ aliis declamantibus laudata ſunt, regerunt. magnas tamen ſententias, & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt. nam & barbari, & ſerui: & ſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.

Quare ineruditi ingenioſiores vulgò habeantur. CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Hoc caput ex ſuperiori pendet. rationes etenim proferẽ

quibus

quibus moti imperiti,ineruditos & artis expertes melius artificibus & eruditis dicere iudicent:quia trahant,nõ ducant : rumpãt, non ſoluant : effringant, non aperiant, quod illis videtur robuſtius. Quia diuiſione(quæ ſpeciem virium minuere videtur)non vtuntur:quia ſine delectu omnia dicant, vnde copioſiores apparent:quia argumentis minus inhæreant:quia effuſius maledicãt: quia inter ſordes magis emicent eorum ſententiæ : quia geſtu, motu,& pronuntiatione impotentius ſe iactent : quæ tamen omnia à vera eloquentia ſunt alieniſsima.

*NE hoc quidẽ negauerim, ſequi plerũq; hanc opinionẽ,ut fortius dicere uideantur indocti. Primùm uitio malè iudicantium, qui maiorẽ habere uim credunt ea quæ non habẽt artẽ:ut effringere,quàm aperire : rumpere, quàm ſoluere:trahere, quàm ducere,putant robuſtius. Nam & gladiator qui armorũ inſcius in pugnam ruit,& luctator qui totius corporis niſu in id quod ſemel inuaſit, incumbit,fortior ab his uocatur: cùm interim & hic frequenter ſuis uiribus ipſe proſternitur, & illum uehementis impetus,excipit aduerſarij mollis articulus. Sed ſunt in hac parte quæ imperitos etiam naturaliter fallant. Nam & diuiſio cùm plurimum ualeat in cauſis,ſpeciem uirium minuit:& rudia politis maiora, & ſparſa compoſitis numeroſiora creduntur. Eſt præterea quædam uirtutum uitiorúmque uicinia, qua maledicus pro libero,temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & ſæpius uel cum periculo ſuſcepti litigatoris,frequẽter etiam ſuo. Affert & iſta res opinionem,quia libentiſsimè homines audiunt ea quæ dicere ipſi *noluiſſent.* *voluiſſent. *Illud quoq; alterũ quod eſt in elocutione ipſa periculũ,minus uitat,conaturq; perditè:unde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat qui ſemper quærit quod nimium eſt:uerùm & rarò euenit, & cætera uitia non penſat. Propter hoc quoq; interdum uidentur indocti*

copiam

copiã habere maiorem, q̃ dicunt omnia: doctis eſt & electio, & modus. His accedit, q̃ à cura docẽdi quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæſtionũ & argumẽtorũ apud corrupta iudicia frigus, euitant: nihilque aliud quàm quo uel prauis uoluptatibus aures aſsiſtentium permulceant, quærunt. Sentẽtiæ quoq; ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminẽt, cùm omnia circa illas ſordida & abiecta ſunt: ut lumina nõ inter umbras (quemadmodum Cicero dicit) ſed planè in tenebris clariora ſunt. Itaq; ingenioſi uocẽtur ut libet, dum tamen conſtet, cõtumelioſè ſic laudari diſertum. Nihilominus confitendum eſt etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limã rudibus, et cotes hebetibus, & uino uetuſtatem: ſed uitia detrahit: atque eo ſolo minus eſt quod literæ perpolierunt, quo melius. Verùm hi pronũtiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata (ut ipſi uocant) manu, emugiũt, multo diſcurſu, anhelitu, iactatione, geſtu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, fœmur, pectus, frontem cædere, mirè ad pullatum circulum facit: cùm ille eruditus, ut in oratione multa ſummittere, uariare, diſponere, ita etiam in pronuntiando ſuum cuiq; eorũ quæ dicet, colori, accommodare actũ ſciat: & ſiquid ſit perpetua obſeruatione dignũ, modeſtus & eſſe & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ eſt potius uiolentia: cùm interim non actores modò aliquos inuenias, ſed (quod eſt turpius) præceptores etiã, qui breuẽ dicendi exercitationem conſecuti, omiſſa ratione, ut tulit impetus, paſsim tumultuentur, eóſque qui plus honoris literis tribuerũt, & ineptos, & ieiunos, & trepidos, et infirmos, ut quodq; uerbũ contumelioſiſsimum occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis: nos

tis:nos qñ & præcipiẽdi munus etiã pridem deprecati ſumus,et in foro quoq; dicẽdi,quia honeſtiſſimũ finẽ putabamus,deſinere dum deſideraremur:inquirẽdo ſcribendóque talia conſolemur otium noſtrũ,quæ futura uſui bonæ mentis iuuenibus arbitramur,nobis certè ſunt uoluptati.

Quis modus ſit in arte. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Eſſe artẽ ad naturã adiũgendã,cõtra imperitos oſtẽdit. Nũc autẽ quis modus in arte ſtatui debeat(ne in hanc etiã partẽ anili ſuperſtitione obſtricti ſimus)docet nẽpe Rhetorices præceptis, quæ catholica vocent, ita adhærendum eſſe, vt intelligamus ea pro ratione loci,temporis,& perſonarũ, pro neceſsitate,aut occaſione (quibus tota dicendi doctrina conſtat) mutari. Id probat & illuſtrat ſimilitudine à bonis Imperatoribus, ſtatuariis, & pictoribus ducta:qui etiam ſi de acie inſtituẽda, de ſtatuis,& picturis faciendis,ordinẽ certum,conſtitutúmque habeant,de illo tamen plurima frequenter mutent, varios flexus auerſionéſque ſequentes. Quare in omni actione duo ſpectanda monet, quid deceat,& quid expediat:ad quæ reſpicientes, artem dicendi non ſolis præceptis,verùm multo labore,aſsiduo ſtudio,varia exercitatione,pluribus experimentis,altiſsima prudentia, præſentiſsimo conſilio conſtare,cognoſcamus.

NEmo autem à me exigat id præceptorũ genus, quod eſt à pleriſq; ſcriptoribus artium traditũ, ut quaſi quaſdam leges immutabili neceſſitate conſtrictas ſtudioſis dicẽdi feram:utiq; procœmium,& id quale:proxima huic narratio: quæ lex deinde narrandi: propoſitio poſt hanc, uel,ut quibuſdam placuit,excurſio:tum certus ordo quæſtionũ,cæteráq; quæ uelut ſi aliter facere fas nõ ſit, quidã tanquã iuſſi ſequuntur. Erat enim Rhetorice res prorſus facilis ac parua,ſi uno et breui præſcripto cõtineretur:ſed mutantur pleraq; cauſis, tẽporibus,occaſione,neceſſitate. Atq; ideo res in Oratore præcipua conſiliũ eſt,quia uariè & ad rerũ momenta conuertitur. Quid ſi enim præcipias

i Impera

Imperatori quoties aciem inſtruet,dirigat frontẽ,cornua
utrinq; promoueat,equites pro cornibus locet? Erit hæc
quidẽ rectiſsima fortaſſe ratio,quoties licebit:ſed mutabi-
tur natura loci,ſi mons occurret,ſi flumẽ obſtabit,ſi colli-
bus,ſyluis,aſperitate alia prohibebitur. Mutabit hoſtium
genus,mutabit præſentis cõditio diſcriminis:nunc acie di-
recta,nũc cuneis,nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur:
nonnunquã terga etiam dediſſe ſimulata fuga proderit. Ita
proœmium neceſſarium,an ſuperuacuũ:breue,an longius:
ad iudicem omni ſermone directo,an aliquando auerſo per
aliquã figuram,dicendum ſit: cõſtricta an latius fuſa nar-
ratio,continua an diuiſa,recta an ordine permutato: cau-
ſæ docebunt. Itémq; de quæſtionũ ordine,cùm in eadẽ cõ-
trouerſia aliud alij parti prius quæri frequẽter expediat.
Neque enim rogationibus plebiſue ſcitis ſancta ſunt iſta
præcepta, ſed hoc quicquid eſt, utilitas excogitauit. Non
negabo autẽ ſic utile eſſe plerũq;,alioqui nec ſcriberẽ:ue-
rùm ſi eadem illa nobis aliud ſuadebit utilitas, hãc relictis
Æneidos 3. magiſtrorũ autoritatibus ſequemur. Equidem id maximè
præcipiã,ac repetens iterũ iterúmq; monebo, Res duas in
omni actu ſpectet Orator,quid deceat,quid expediat. Ex-
pedit autẽ ſæpe mutare ex illo conſtituto traditóq; ordine
aliqua,& interim decet:ut in ſtatuis atq; picturis uidemus
uariari habitus,uultus,ſtatus. Nam recti quidẽ corporis
uel minima gratia eſt. Nempe enim aduerſa ſit facies, &
demiſſa brachia,& iuncti pedes,et à ſummis ad ima rigẽs
**aliàs, actũ quẽdam, & factum.* opus:flexus ille,& ut ſic dixerim,motus,dat* actum quẽ-
dam effictis. Ideo nec ad unũ modum formatæ manus, & in
uultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetum,
Plin.lib.34. cap.8. ſedent alia,uel incumbunt. nuda hæc,illa uelata ſunt: quæ-
dam miſta ex utroq;. Quid tam diſtortum & elaboratum,

quàm

quàm eſt ille diſcobolos Myronis? Si quis tamen ut paruũ
rectũ improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit, in
qua uel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa nouitas, ac diffi=
cultas? Quam quidẽ gratiã & delectationẽ afferũt figu-
ræ, quæq; in ſenſibus, quæq; in uerbis ſunt. Mutãt enim ali
quid à recto, atq; hãc præ ſe uirtutẽ ferũt, quòd à cõſue=
tudine uulgari receſſerũt. Habet in pictura ſpeciẽ tota fa
cies: Apelles tamẽ imaginẽ Antigoni látere tantùm altero *Plin. lib. 35. cap. 10.*
oſtẽdit, ut amiſsi oculi deformitas lateret. Quid? nõ in ora
tione aperiẽda ſunt quædã, ſiue oſtẽdi nõ debent, ſiue ex=
primi pro dignitate nõ poſſunt, ut fecit Timãthes, ut opi=
nor, Cithnius, in ea tabula qua Colotẽ Teiũ uicit? Nã cùm
in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtẽ Calchantẽ, tri- *Cic. in Orat. Pli. li. 35. ca. 10. et Valeri° lib. 8. cap. 12.*
ſtiorẽ Vlyſſem, addidiſſet Menelao quàm ſummũ poterat
ars efficere mœrorem: conſumptis affectibus, nõ reperiẽs
quo dignè modo patris uultum poſſet exprimere, uelauit
eius caput, et ſuo cuiq; animo dedit æſtimãdũ. Nónne huic
ſimile eſt illud Salluſtianũ, Nã de Carthagine tacere ſatius
puto, quàm parũ dicere? Propter quæ mihi ſemper moris *In Iugurtha*
fuit, quamminimè alligare me ad præcepta quæ καθολικὰ
uocant, id eſt (ut dicamus quomodo poſſumus) uniuerſalia,
uel perpetualia. Raró enim reperitur hoc genus, ut nõ la=
befactari parte aliqua, aut ſubrui poſsit. Sed de his pleniùs
ſuo quæque loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis
inſtructos, ſi quẽ ex his qui breues plerũq; circũferuntur,
artis libellũ edidicerint, & uelut decretis Technicorũ tu=
tos putẽt. Multo labore, aſsiduo ſtudio, uaria exercitatio
ne, pluribus experimẽtis, altiſsima prudẽtia, præſentiſsimo
cõſilio cõſtat ars dicẽdi. Sed adiuuatur his quoq;, ſi tamen
rectam uiam, non unã orbitam monſtrent: à qua declinare
qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illã per funes in=

gredientium tarditatem. Itaque & ſtratum militari labõre iter ſæpe deſerimus compendio ducti: & ſi rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & ſi ianua tenebitur incẽdio, per parietem exibimus. Latè fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamen tradita, quid ex his optimum, & ſi quid mutari, adiici, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Rhetorices etymon, & totius operis diuiſio. CAP XIIII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen nõ aptè in Latinũ ſermonẽ transferri poſſe, atq; ideo Græco nomine nobis vtendũ, quod & in multis retinendũ ſit, concludit. Deinde in partes, quæ rurſus in alias libro tertio & quarto deducantur, diuidit: mempe in Artẽ, Artificem, & opus.

*RHetoricen in Latinũ transferentes, tũ Oratoriã, tũ Oratricem nominauerũt. Quos equidẽ non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani ſermonis augere tentauerint. Sed nõ omnia nos ducẽtes ex Græco ſequũtur, ſicut ne illos quidẽ, quoties ſuis utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerũt. Et hæc interpretatio nõ minus dura eſt, quàm illa *Plauti eſſentia atq; entia: ſed ne propria quidẽ. Nã oratoria ſic effertur, ut elocutoria: oratrix, ut elocutrix. Illa aũt de qua loquimur Rhetorice, talis eſt, qualis eloquẽtia. nec dubiè apud Græcos quoq; duplicẽ intellectum habet. Nãq; uno modo fit appoſitũ, ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero nomẽ rei, qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiã, ut Grãmatice literatura eſt, nõ literatrix quẽadmodũ oratrix: nec literatoria, quẽadmodũ oratoria. Verùm in Rhetorice non ſic. Ne pugnemus igitur cùm præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendũ. Nã certè & * Phyſicos, & Muſicos, & Geome*

** aliàs Flauÿ, vt & infrà li. 3. c. 6. de ſtatu. & lib. 8. cap 3. de ornatu.*

Philoſophos.

Geometras dicam: nec uim afferam his nominibus indecora in Latinum ſermonem mutatione. Denique cum M. Tullius etiam ipſis librorum quos hac de re primùm ſcripſerat, titulis Græco nomine utatur, profectò non eſt uerendum ne temerè uideamur Oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur Rhetorice (iam enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optimè diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina percipi debet: ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex eſt, qui percepit hanc artem, id eſt Orator, cuius eſt ſumma, bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Quid ſit Rhetorice, & quis eius finis. CAP. XV.

ARGVMENTVM.

Profert varias, atq; etiã inter ſe pugnãtes vterũ de Rhetorica, de fine eius, & oratore, opiniones: aſtruẽtibus aliis eam eſſe vim perſuadendi, aliis κακοτεχνίαν, id eſt artis prauitatem, aliis vim inueniendi, aliis ducẽdi in id quod vellet actor, aliis ſcientiã circa quæſtiones ciuiles verſantem, artem aliis ſed nõ virtutẽ putãtibus, aliis vſum ſolùm, atq; exercitationem dicẽdi, aliis quoque adulãdi peritiam, aliis etiã Oratorem & peſsimũ virum eſſe aſſeuerantibus. Quorũ omnium opiniones refellit, & Rhetoricen bene dicendi ſcientiam: eius finem, bene dicere, non perſuadere: & Oratorem virum bonum eſſe debere, concludit.

ANte omnia, quid ſit Rhetorice: quæ finitur quidẽ uariè, ſed quæſtionẽ habet duplicem. aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborum diſſenſio eſt. Prima ac præcipua opinionũ circa hoc differẽtia, quòd alij malos quoq; uiros poſſe Oratores dici putãt: alij (quorum nos ſententiæ accedimus) nomen hoc, artémq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autẽ qui di

cendi facultatem à maiore ac magis expetenda uitæ laude ſecernunt, quidã Rhetoricen uim tantùm, quidam ſcientiã, ſed nõ uirtutẽ, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſciẽtia & uirtute ſeiunctam, quidã etiã prauitatem quã-dam artis, id eſt κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo appoſitè ad perſuadendũ; poſitum orandi munus ſunt arbitrati. Id enim fieri poteſt ab eo quoq;, qui uir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſsimus finis Rhetorices, uis perſuadendi. Quod ego uim appello, pleriq; poteſtatẽ, nõnulli facultatẽ uocãt: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originẽ ab Iſocrate (ſi tamẽ re uera ars quæ circũfertur, eius eſt) duxit. Qui cũ lõgè ſit à uoluntate infamantium Oratoris officia, finẽ artis temere cõprehẽdit, dicẽs eſſe Rhetoricen perſuadẽdi opificẽ, id eſt πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiſerim eadẽ uti declinatione, qua En-

Cicero in Bruto & Catone.

nius M. Cethegũ Suadæ medullã uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro qui nomine eius inſcriptus eſt, idẽ ferè dicit: ſed hãc Plato illius opinionẽ uult accipi, nõ ſuã.

De Orat. 1.

Cicero pluribꝰ locis ſcripſit, Oratoris officiũ eſſe, dicere appoſitè ad perſuadendũ. In Rhetoricis etiã, quos ſine dubio ipſe non probat, finẽ facit perſuadere. Verùm & pecunia perſuadet, & gratia, & autoritas dicẽtis, & dignitas, & poſtremò aſpectus etiã ipſe ſine uoce, quo uel recordatio meritorũ cuiuſq;, uel facies aliqua miſerabilis; uel

Cicero 2. de Orato. & 7. in Verrẽ act.

formæ pulchritudo ſententiã dictat. Nã & M. Aquiliũ defendẽs Antonius, quũ ſciſſa ueſte cicatrices quas is pro patria pectore aduerſo ſuſcepiſſet, oſtendit, nõ orationis habuit fiduciã, ſed oculis populi Romani uim attulit: quẽ illo

Vale. libr. 8. tit. 1.

aſpectu maximè motũ in hoc ut abſolueret reum, creditũ eſt. Sergium quidẽ Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos

modò

modò liberos paruulos in concionẽ produxerat, ſed Galli etiã Sulpitij filiũ ſuis ipſe manibus circuntulerat, elapſum eſſe, cùm aliorũ monumentis, tũ Catonis oratione teſtatum eſt. Et Phrynẽ nõ Hyperidis actione, quanquã admirabili, ſed cõſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſsimũ alioqui, diducta nudauerat tunica, putãt periculo liberatã. Quæ ſi omnia perſuadẽt, nõ eſt hic de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideóq; diligẽtiores uiſi ſunt ſibi, qui cum de Rhetorice idẽ ſentirent, exiſtimauerunt eã uim dicendo perſuadendi. Quẽ finẽ Gorgias in eodẽ de quo ſuprà diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. à quo nõ diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt quod de Rhetorice nomine eius inſcribitur: ſiue, ut creditũ eſt, Ariſtotelis: in quo eſt, finem eſſe Rhetorices, ducere homines dicẽdo in id quod actor uelit. Sed ne hoc quidẽ ſatis eſt cõprehẽſum. perſuadẽt enim dicẽdo, uel ducũt in id quod uolũt, alij quoq;, ut meretrices, adulatores, corruptores. At cõtrà nõ pſuadet ſemp Orator: ut interim nõ ſit proprius hic finis eius: interim ſit cõmunis cũ iis qui ab Oratore pcul abſunt. Atqui nõ multũ ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens iudicialis orationis primũ & ſuper omnia eſſe perſuadere iudici, & ſentẽtiã eius ducere in id quod uelit. Nã & ipſe Oratorẽ fortunæ ſubiicit: ut ſi nõ perſuaſerit, nomẽ ſuũ retinere nõ poſsit.

Athenæus 13. Dipnoſ.

Vide Valer. lib. 8. cap. 15.

Quidã receſſerunt ab euẽtu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, Rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud uitiũ de quo ſuprà diximus, habet: et inſuper, quod nihil niſi inuẽtionem complectitur, quæ ſine elocutione nõ eſt oratio. Hermagoræ, qui finẽ eius eſſe ait perſuaſibiliter dicere, & aliis qui eandem ſententiam non eiſdem tantùm uerbis explicant, ac finẽ eſſe demonſtrãt dicere quæ oporteat omnia ad perſuadẽdum: ſatis reſpõſum

Lib. 1. Rhetoric.

eſt cùm perſuadere non tantùm Oratoris eſſe conuicimus.

Addita ſunt his alia uariè. Quidā enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uerſari Rhetoricē putauerūt. quorum uerius utrum ſit, in eo loco qui huius quæſtionis proprius eſt, dicā. Omnia ſubieciſſe Oratori uidetur Ariſtoteles, cùm dixit uim eſſe dicendi quid in quaq; re poßit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidem adiicit, in quaq; re: ſed nihil excipiendo, idē oſtēdit. Vim enim uocat inueniēdi quod ſit in oratione perſuaſibile. qui fines et ipſi ſolā complectuntur inuentionē. Quod uitiū fugiēs Theodorus, uim putat inueniendi & eloquēdi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cùm eodē modo credibilia quo perſuaſibilia etiā non Orator inueniat: adiiciendo, in omni oratione, magis quàm ſuperiores cōcedit ſcelera quoque perſuadentibus, pulcherrimæ rei nomē. Gorgias apud Platonē, perſuadēdi ſe artificē in iudiciis & aliis cœtibus eſſe ait: de iuſtis quoq; & iniuſtis tractare: cui Socrates perſuadendi, nō docendi concedit facultatē. Qui uerò non omnia ſubiiciebāt Oratori, ſoliciti⁹ ac uerboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina: quorū fuit Ariſton Critolaï Peripatetici diſcipulus, cuius hic finis eſt ſcientia uidendi & agēdi in quæſtionibus ciuilibus per orationē popularis perſuaſionis. Hic ſcientiam, quia Peripateticus eſt, non, ut Stoici, uirtutis loco ponit: popularē autē comprehēdendo perſuaſionē, etiam contumelioſus eſt aduerſus artē orādi, quā nihil putat doctis perſuaſuram. Illud de omnibus qui circa ciuiles demū quæſtiones Oratorē iudicant uerſari, dictū ſit, excludi ab his plurima Oratoris officia: illā certè Laudatiuā totam, quæ eſt Rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus qui artem quidē eſſe eam, ſed nō uirtutem, putauerunt. Ita enim

Cap. 21. huius libr. de materia Rhetori.

Vide Ioach. Camerariū hic.

dicit (ut ipſis eorũ uerbis utar qui hoc ex Græco tranſtulerunt) Ars inuẽtrix, & iudicatrix, et enũtiatrix decente ornatu ſecundum * menſionẽ eius quod in quoq; poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Itémq; Cornelius Celſus, qui finẽ Rhetorices ait, dicere perſuaſibiliter in dubia, et ciuili materia. Quibus ſunt nõ diſsimiles, qui ab aliis traduntur, qualis eſt ille, Vis dicẽdi & eloquẽdi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi, cũ quadã perſuaſione, & quodã corporis habitu, & eorũ quæ dicet pronũtiatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex eiſdem cõpoſita: quibus item cum de materia Rhetorices dicendũ erit, reſpõdebimus. Quidam eam neq; uim, neq; ſciẽtiam, neq; artẽ putauerunt: ſed Critolaus uſum dicẽdi: nam hoc τριβὴν ſignificat. Athenæus fallendi artẽ. Pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperitè excerpta, legere cõtenti, neq; hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluũt, in maximũ errorem inciderunt: credúntq; eum in hac eſſe opinione, ut Rhetoricẽ non artem, ſed peritiam quandam gratiæ ac uoluptatis exiſtimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ ſimulacrũ, et quartam partem adulationis: quòd duas partes ciuilitatis corpori aſſignet, medicinã, & quam interpretantur exercitatricẽ: duas animo, legalem, atq; iuſtitiam: Adulationẽ autẽ medicinæ, uocet coquorũ artificium, & exercitatricis, mangonũ, qui colorẽ fuco, & uerũ robur inani ſagina mentiantur: legalis, cauillatricẽ: iuſtitiæ, Rhetoricẽ. Quæ omnia ſunt quidẽ ſcripta in hoc libro, dictáque à Socrate, cuius pſona uidetur Plato ſignificare quid ſentiat: ſed alij ſunt eius ſermones ad coarguendos qui contrà diſputant cõpoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς uocãt. alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellãtur. Socrates autẽ, ſeu Plato, eam quidem quæ tũ exercebatur Rhetoricẽ, talem putauit. nã &

*Aliàs, inuentionem.

Rhetorice κακοτεχνία falſo ex Platone.

Plato in Gorgia.

*Aliàs πολιτεύεσθε.

dicit his uerbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς *πολιτεύεσθε. Non ueram autē & honeſtā intelligit. Itaq; diſputatio illa cōtra Gorgiā ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράσσειν. Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonē ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſideratior: cōtra quē illa de ſimulacro et adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc cōcitatior, qui tamen ad hanc perducitur clauſulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι, καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. ut appareat Platoni non Rhetoricē uideri malā, ſed eam uerā niſi iuſto ac bono nō contingere. Adhuc autē in Phædro manifeſtius facit hāc artē cōſummari citra iuſtitiæ quoq; ſcientiā nō poſſe: cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionē Socratis, & eorū qui pro patria ceciderāt, laudē ſcripſiſſet? quæ certè ſunt Oratoris opera. Sed in illud hominū genus, quod facultate dicendi malè utebatur, inuectus eſt. Nā & Socrates inhoneſtā ſibi credidit orationē, quā ei Lyſias reo cōpoſuerat: & tū maximè ſcribere litigatoribus quæ illi pro ſe ipſi dicerēt, erat moris: atq; ita iuri, quo nō licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis parū idonei Platoni uidebantur, qui Rhetoricē à iuſtitia ſepararent, & ueris credibilia præferrent. nā id quoq; dicit in Phædro. Cōſenſiſſe aūt illis ſuperioribus uideri poteſt etiā Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt, Orator ſimile tātùm ueri petit. Deinde paulò pòſt, Nō enim bona cōſcientia, ſed uictoria, litigātis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peßimorū hominū foret, hæc tā pernicioſa nocentißimis moribus dare inſtrumēta, & nequitiā præceptis adiuuare. Sed illi rationē opinionis ſuæ uiderint: nos aūt ingreßi formare perfectū Oratorē, quē in primis eſſe uirū bonū uolumus, ad eos qui de hoc

Cic. 1. de ora. Valer. lib. 6. titu. 4. & Laërt.

de hoc opere melius ſentiũt, reuertamur. Rhetoricē autē quidã eandē ciuilitatē eſſe iudicauerũt: Cicero ſciētiæ ciuilis partē uocat. Ciuilis autē ſciētia idē qđ ſapiētia eſt. Quidã etiã philoſophiæ, quorũ eſt Iſocrates. Huic ei⁹ ſubſtãtiæ maximè cõuenit finitio, Rhetoricē eſſe bene dicēdi ſcientiã. Nã & oratiõis omnes uirtutes ſemel cõplectitur, & protinus mores etiã Oratoris, cũ bene dicere nõ poßit niſi uir bonus. Idē ualet Chryſippi finis ille ductus à Cleãthe, ſciētia rectè dicēdi. Sũt plures eiuſdē, ſed ad alias quæſtiones magis pertinēt. Idē ſentiret finis hoc modo cõprehēſus, Perſuadere quod oporteat, niſi q artē ad exitũ alligat. Bene Areus, Dicere ſecundũ uirtutē orationis. Excludũt à Rhetorice malos & illi qui ſciētiã ciuiliũ officiorũ eã putauerũt, ſi ſcientiã uirtutē iudicãt: ſed anguſtè intráq; ciuiles quæſtiones cöërcēt. Albutius nõ obſcur⁹ profeſſor atq; autor ſciētiã bene dicēdi eſſe cõſentit: ſed exceptionibus peccat, adiiciēdo, circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter. quarũ iã utriq; reſpõſum eſt. Probabilis et illi uoluntatis, q rectè ſentire et dicere, Rhetorices finē putauerũt. Hi ſunt ferè fines maximè illuſtres, & de quib⁹ præcipuè diſputatur. Nã omnes quidē perſequi, nec attinet, nec poſſum: cùm prauũ quoddã (ut arbitror) ſtudiũ circa ſcriptores artiũ extiterit, nihil eiſdē uerbis quæ prior aliquis occupaſſet, finiēdi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, ſed quæ placebunt: ſicut hoc, Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam: cùm reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis ſimul manifeſtum eſt illud quoque, quem finem, uel quid ſummum & ultimum habeat Rhetorice. quod τέλ☉ dicitur, ad quod omnis ars tendit: nam ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis eius & ſummum eſt bene dicere.

Rhetor. 1.

Aliàs, Ar bene artis di.

An uti

An vtilis ſit Rhetorice. CAP. XVI.

ARGVMENTVM.

Probat Rhetorices eſſe maximam vtilitatem dignitatémque. Et primũ refutat eorũ calumnias, qui in eam tanquã rem pernicioſam inuehi ſolent, in eam vitium conferentes, quod in homines ſceleratos erat conferendum: quo etiam modo medicinam, ſapientiam, magiſtratus, reprehenſioni obnoxia fieri, ſubiectis exemplis & ſimilibus docet. Deinde aliis contrariis, propriis & effectis eius dignitatem vtilitatémq; colligit, quòd deus nullo magis homines ſeparauerit à brutis, quàm dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate, viribus, & magnitudine, à brutorũ quamplurimis homines ſuperari, eſſe etiam intellectum & vſum rationis in quibuſdam, proximè ad homines accedentem, verùm vim dicendi verè hominis propriã eſſe, qua etiã homo nõ ſolùm brutis, ſed aliis hominibus præſtet. Addit quòd nulla res plenius gratiã referat, quòd ea amici defendãtur, regatur Senatus populúſq;, exercitus quocunq; ducatur, quòd ea verbis etiã in cõmuni vſu poſitis, homines nõ loqui, ſed tonare ac fulgurare videantur.

Vt Picus Mirãdula aduerſus Hermolaum.

Sequitur quæſtio, an utilis Rhetorice. *Nam quidã uehementer in eã inuehi ſolẽt: & , quòd ſit indigniſsimũ, in accuſationẽ orationis utũtur orãdi uiribus:* Eloquen*tiam eſſe quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude dãnẽtur interim boni: conſilia ducantur in peius: nec ſeditiones, modò turbæq; populares, ſed bella etiã* inexpiabilia excitentur: cuius deniq; tũ maximè ſit uſus, cùm pro falſis contra ueritatẽ ualet.* Nã *& Socrati obiiciũt Comici, docere eũ quomodo peiorẽ cauſam meliorẽ faciat: & cõtrà Tiſiam & Gorgiã ſimilia dicit polliceri* Plato. *Et his adiiciũt exẽpla Græcorũ Romanorúmq;, & enumerãt qui pernicioſa nõ ſingulis tantũ, ſed rebus etiã publicis uſi eloquẽtia, turbauerint ciuitatũ ſtatus, uel euerterint: eóq; &* Lacedæ*moniorũ ciuitate expulſam: &* Athenis *quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orãdi poteſtatẽ. Quo quidẽ modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus,*

**Inexpugnabilia.*

Ariſtopha. ἐν νεφέλαις.

In Gorgia. et Phædro.

nec

nec medicina, nec ipſa deniq; ſapiētia. Nām & dux Flaminius, & Gracchi Saturnini Glauciæ magiſtratus, & in medicis uenena, & in iis qui philoſophorū nomine malè utuntur, grauiſſima nonnunquā flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe ualetudinis cauſas. Nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodē ferro latro. Quis neſcit ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunámq; præcipua ſiderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformē Pyrrhi pacē cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciā? & ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in tota meruit? Nō perterritos militū animos frequēter à metu reuocat Orator (& tot pugnādi pericula ineūtibus, laudē uita potiorē eſſe perſuadet? Neq; uerò me Lacedæmonij atq; Athenienſes magis mouerint, quā populus Romanus, apud quem ſumma ſemper Oratoribus dignitas fuit. Equidē nec urbiū conditores reor aliter effecturos fuiſſe ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce cōmota: nec legū repertores ſine ſumma ui orādi cōſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutē iuris adſtringerēt. Quin ipſa uitæ præcepta, etiā ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formādas mētes ualēt quoties pulchritudinē rerū claritas orationis illuminat. Quare etiā ſi in utranque partē ualēt arma facūdiæ, nō tamē eſt æquū id haberi malū, quo bene uti licet. Verùm hæc apud eos fortaſſe querātur qui ſummā Rhetorices ad perſuadēdi uim retulerunt, Si uerò eſt bene dicēdi ſciētia, quē nos finē ſequimur, ut ſit Orator in primis uir bonus: utilē certè eā eſſe cofitendum eſt.

Liu. dec. 3. li. 2. & Cic. in Brut.

Li. li. 13. & Flo. Plin. li. 7. cap. 30.

L. tamē Craſſus cēſor magiſtros dicendi ſuſtulit. Cicer. 3. de Ora. & Sueto. de claris Rheto.

eſt. Et hercle Deus ille princeps parẽs rerum, fabricatórque mundi, nullo magis hominẽ ſeparauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præſtantiora in illis mutis, uidemus eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas citra docentẽ natura ipſa ſciũt. Et pleraq; cõtra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma his ingenita quædã, & ex obuio ferè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuã dedit, eiúſq; nos ſocios eſſe cũ diis immortalibus uoluit. Sed ipſa ratio neq; tã nos iuuaret, neq; tã eſſet in nobis manifeſta, niſi, quæ concepiſſemus mẽte, promere etiã loquendo poſſemus: quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum & mellis, efficere, nõnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quæ id faciũt, muta atq; irrationabilia uocantur. Denique homines quibus negata uox eſt, quantulum adiuuat animus ille cæleſtis? Quare ſi nihil à Diis oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præſtare hominibus, quàm quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant? Eò quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitauerimus, unde, & quouſq; iã prouecta ſit orãdi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittã, defendere amicos, regere cõſiliis ſenatũ, populũ, exercitum in quæ uelit ducere, quàm ſit utile, conueniátq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc

ipſum eſt, ex communi intellectu, uerbiſq; quibus utantur omnes, tantũ aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis. Cic. in Orat. ex Ariſtophane.

An Rhetorice ſit ars. CAP. XVII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artẽ eſſe probat teſtimoniis primùm, nõ Oratorũ modò, verùm etiam philoſophorũ: & ex cõparatione aliarum artium, à minori. Item ſub finẽ capitis à definitione eius, à pari, & effectis. In medio verò tredecim artem oppugnantium obiectiones interſerit, & eaſdẽ refutat, quæ ſunt huiuſmodi: Non eſſe artem quod à natura ſit, quoniam natura ſola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricẽ eſſe eiuſmodi: ergo non eſſe artẽ. Secundò, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe: atqui orationes ante artem fuiſſe: ergo, &c. Tertiò, Non eſſe artis quod faciant qui non didicerint: atqui oraſſe Aeſchinem & Demadem, qui nõ didicerant: igitur. Quartò, Omnes artes habere materiã, Rhetoricen non habere: ergo. Quintò, Nullam artem aſſentiri falſis opinionibus, Rhetoricen aſſentiri: ergo. Sextò, Omnes artes habere finem propoſitum, Rhetoricen non habere: ergo. Septimò, Artes ſcire quãdo finem ſunt conſequutæ, Rhetoricẽ neſcire: ergo. Octauò, Non eſſe artem quæ vitiis vtatur, Rhetoricẽ vitiis vti: ergo. Nonò, Nullam artem eſſe ſibi contrariam: Rhetoricen eſſe contrariam: ergo. Decimò, Nullam artem deſtruere quod effecerit: id accidere Rhetoricæ: ergo. Vndecimò, Nullam artem docere dicenda & non dicẽda: id accidere Rhetoricæ: ergo, Duodecimò, Artes non in opinionibus eſſe, ſed in ſcientia, Rhetoricẽ eſſe in opinionibus: ergo. Decimotertiò, Nullam artem oppugnare diuerſo tempore quod defenderit: id accidere Rhetorices operi: ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propoſitionem aſſumptionémue negando: vel diſtinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut concluſionem non ex præmiſsis ſequi oſtendendo.

Finis nõ erit, ſi expatiari parte in hac, et indulgere uoluptati uelim. Trãſeamus igitur ad eam quæſtionẽ quæ ſequitur, an Rhetorice *ars ſit. Quod quidẽ adeò ex iis qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiã ipſis* Rhetori. 1.

librorum

librorum titulis teſtatũ ſit ſcriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uerò etiã quæ Rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tãtùm uindicarũt, ut ſtudiis aliquid ſuis præſtitiſſe uideãtur: ſed cùm his philoſophi & Stoici & Peripatetici pleriq; cõſentiunt. Ac me dubitaſſe cõfiteor, an hãc partẽ quæſtionis tractãdã putarem. nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texẽdi, & è luto uaſa ducẽdi artẽ putet, Rhetoricen autẽ, maximũ ac pulcherrimũ (ut ſuprà diximus) opus, in tã ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe? Equidẽ illos qui cõtrà diſputarunt, nõ tã id ſenſiſſe q̃ dicerẽt, quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratẽ cũ Buſirim laudaret, & Clytæmneſtrã: quanquã is, q̃ his diſsimile nõ eſſet, cõpoſuiſſe orationẽ, quæ eſt habita cõtra Socratẽ, dicitur. Quidã naturalẽ eſſe Rhetoricẽ uolũt, et tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur: ut in libris Ciceronis de
Lib. 1. Oratore dicit Antonius obſeruationẽ quãdã eſſe, nõ artẽ. Quod nõ ideo, ut pro uero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſsimulator artis fuit. Hãc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur: cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quòd indocti & barbari & ſerui pro ſe cùm loquũtur, aliquid dicãt ſimile principio, narrẽt, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciũt illas uerborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuiſſe: atqui dixiſſe homines pro ſe, et in alios, ſemper: doctores artis ſerò iam & circa Tiſiam & Coraca primùm repertos. orationem igitur ante artem fuiſſe, eóque artẽ non eſſe. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus: quanquã apud Homerũ, et
Iliad. 9. præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi,
& ora

& oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iuuenes, inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites ſunt, & actores. Illud admonere ſatis eſt, omnia quæ ars cõſummauerit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur Medicina, quæ ex obſeruatione ſalubriũ atq; his contrariorum reperta eſt, &, ut quibuſdam placet, tota conſtat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequàm hæc ars eſſet: & febrem quiete & abſtinẽtia, nõ quia rationẽ uidebat, ſed quia id ualetudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica ſit ars: caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec Muſica: cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita ſi Rhetorice uocari debet ſermo quicũq;, fuiſſe eam antequàm eſſet ars, confitebor. Si uerò nõ quiſquis loquitur, Orator eſt, et tum nõ tanquã Oratores loquebantur: neceſſe eſt oratorem factũ arte, nec ante artẽ fuiſſe fateantur. Quo illud quoq; excluditur quod dicunt, nõ eſſe artis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines & qui nõ didicerunt. Ad cuius rei confirmationẽ afferũt Demadem remigem & Aeſchinẽ Hypocritem oratores fuiſſe, falsò. Nã neq; Orator eſſe qui nõ didicit, poteſt: & hos ſerò potius quàm nunquã didiciſſe quis dixerit: quãquã Aeſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiã docebat: Demadem neq; nõ didiciſſe certũ ſit, & continua dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quãtuſcunq; poſtea fuit, feciſſe. Nam id potentiſſimũ diſcendi genus eſt. Sed & præſtantiorem, ſi didiciſſet, futurũ fuiſſe dicere licet. Neq; enim orationes ſcribere eſt auſus, ut eum multũ ualuiſſe in dicẽdo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia, quædã ſubtilitatis ſuæ argumẽta excogitauit in Gryllo: ſed idem & de arte Rhetorica treis libros ſcripſit, & in eorũ pri-

Iliad. 3.
Iliad. 18.
Iliad. 6.

mo non artem ſolùm eam fatetur, ſed ei particulam ciuilitatis, ſicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua Rhetorices accuſationē profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argumentatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerum: Rhetorices nullam eſſe propriam: quod eſſe falſum in ſequentibus probabo. Altera eſt calumnia, nullam artem falſis aſſentiri opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione nō poßit, quæ ſemper uera ſit: Rhetoricen aſſentiri falſis: non eſſe igitur artem. Ego Rhetoricen nōnunquam dicere falſa pro ueris confitebor, ſed non ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam: quia longè diuerſum eſt, ſibi ipſi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falſis utitur ſæpe: ut Hannibal, cùm incluſus à Fabio, ſarmentis circa cornua boum deligatis, incenſiſque, per noctē in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit: ſed illum fefellit, ipſe quid uerū eſſet, non ignorauit. Nec uerò Theopōpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionē habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Itē Orator cùm falſo utitur pro uero, ſcit eſſe falſum, eóq; ſe pro uero uti: nō ergo falſam habet ipſe opinionē, ſed fallit aliū. Nec Cicero cùm ſe tenebras offudiſſe Iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cùm ui artis ſuæ efficit ut quædā eminere in opere, quædā receßiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiā, omnes artes habere finē aliquē propoſitū, ad quē tendāt. hūc modò nulli

Liu. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc ſcribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dò nullũ eſſe in Rhetorice,modò nõ præſtari eũ qui pro-
mittatur. Mentiuntur.nos enim eſſe finẽ iam oſtẽdimus,& quis eſſet diximus. Præſtabit hũc ſemper Orator. ſemper enim bene dicet. Firmũ autẽ hoc quod opponitur,aduerſus eos fortaſſe ſit,qui perſuadere finẽ putauerũt. Noſter Orator,árſq; à nobis finita,nõ ſunt poſita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit:ſed cũ bene dixit,etiã ſi nõ uincat,id quod arte cõtinetur,effecit. Nã et gubernator uult ſalua naue in portũ peruenire:ſi tamẽ tẽpeſtate fuerit abreptus,nõ ideo minus erit gubernator,dicétq; notũ illud, Dũ clauũ rectũ teneam. Et medicus ſanitatẽ ægri petit:ſi tamẽ aut ualetudinis ui,aut intẽperãtia ægri, alio'ue quo caſu ſumma nõ cõtingit,dũ ipſe omnia ſecundũ rationẽ fecerit medicinæ fine nõ excidit. Ita Oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea,ut pòſt paulũ clarius oſtendemus, in actu poſita,non in effectu. Ita falſum erit illud quoq; quod dicitur, Artes ſcire quãdo ſint finẽ conſecutæ, Rhetoricẽ neſcire. nã ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitiis Rhetoricen,quod ars nulla faciat,criminantur: quia & falſum dicat,& affectus moueat. Quorũ neutrũ eſt turpe,cùm ex bona ratione proficiſcitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere,etiã ſapienti aliquãdo conceſſum eſt:& affectus,ſi aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit,neceſſariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum conciones,atq; omne concilium,nihil inuidia ualeat,nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſi'que teſtes: perquam ſit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum eſt, &

Eraſ. in chiliad.

Cap. ſeq.

adhibēda quæ proſunt. nec enim qui recta uia depulſus eſt reduci ad eā niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò ex eo cōtra Rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam eſſe artem ſibi contrariā, Rhetoricen eſſe contrariā ſibi. Nullā artē deſtruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicēda eam docere, aut nō dicēda: itaq; uel per hoc nō eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat; uel per hoc, quòd cū dicenda præceperit, etiā contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta: alioqui ubi iniuſta cauſa eſt, ibi Rhetorice nō eſt: adeò ut uix ex admirabili quodā caſu poſſit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id eſt uir bon⁹, dicat. Tamē quoniā hoc quoq; in rerū naturā cadit, ut duos ſapiētes aliquādo iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quando etiā pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduerſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non eſt cōtraria ſibi. Cauſa enim cū cauſa, nō illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi, inter ſe cōponūtur. Nec gubernandi, quia naualibus præliis gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim poſitū à ſe argumentū ſoluit Orator, ſed ne Rhetorice qdē: quia apud eos q in perſuadendo finem putant, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, uериſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt quod

fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Nõ ſemper autẽ, etiamſi frequentiſsime, tuenda ueritas erit, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in ſecũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ eſſe quæ ſciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non ſciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando* quod neſciat. Ex his alterũ, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri reſpondendũ, Ars earũ rerũ eſt, quæ ſciuntur. Rhetorice ars eſt bene dicẽdi, bene autem dicere ſcit Orator: ſed neſcit an uerũ ſit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſiderum, & mẽſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinam tamen ſuam, artem uocant. Quòd ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur: eadem ratio idem præſtare Oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui ſe pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ ſit, & erit ars medicina. Quid q, Rhetorice non utiq; propoſitũ habet ſemper uera dicendi: ſed ſemper ueriſimilia: ſcit autem eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in aliis litib[9] impugnarũt actores cauſarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam eſſe artem, breuiter. Nam ſiue (ut Cleãthes uoluit) ars eſt po-

*quæ.

ſubiicitur, conſummatione* finem accipiunt, quã ποιητι- κὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandũ eſt Rhe toricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & poteſt aliquãdo ipſa res inſpectione eſſe cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cõtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda ſit, qa maximus ei⁹ uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſſima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nã & hoc eiuſdẽ rei nomen eſt.

*In ſcrip. codicibus legitur, conſummationẽ, nõ finem accipiunt.

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatũ Oratorẽ fieri non poſſe, niſi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorẽ eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

 coëant,

coëant, in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credam eſſe momentum, conſummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, ſicut terræ nullam fertilitatem habẽti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiã nullo colente naſcetur. At in ſŏlo fœcũdo plus cultor quàm ipſa per ſe bonitas ſŏli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignũ aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Pariũ marmor mallem rude: at ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

An virtus ſit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorũ ſentẽtia Rhetoricen illã bene dicendi ſcientiam (non autẽ atechniã, aut matæotechniã, cacotechniámue, quibus homines vel ad ſuã impudentiã, vel ſtultitiã, aut etiã improbitatem abutuntur) virtutẽ eſſe probat, quę ſibi in dicendis & nõ dicendis cõſonet, quæ prima ſuæ facultatis ſemina in optimũ finẽ à natura trahat. Adiungit etiã argumentũ à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quæ nulla eſt citra honeſtorũ ac inhoneſtorum, iuſti & iniuſti, virtutúmque omnium & vitiorum ſcientiam. Ab actione Rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem deſideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus ineſſe virtus dicitur. Vltimo loco obiectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, ſoluit à ſimili.

ILla quæſtio eſt maior, an ex mediis artibus, quæ neque laudari per ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles aut ſecus ſecundũ mores utentiũ fiunt, habẽda ſit Rhetorice: an ſit, ut compluribus etiã philoſophorũ placet, uirtus. Equidem illud quod in ſtudiis dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo, ſine ratione, ſine literis, quà uel impu-

dentia

dentia uel ſames duxit, ruentes) aut malam quaſi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & *fuiſſe multos, & eſſe nõnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt.* Ματαιοτεχνία *quoque eſt quædam, id eſt ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec mali habeat, ſed uanũ laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acũ continuò & ſine fruſtratione inſerebat: quẽ cùm ſpectaſſet* Alexander, *donaſſe dicitur eiuſdẽ leguminis modio.* Quod *quidẽ præmiũ fuit illo opere digniſſimũ.* His* *ergo cõparãdos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſſimillimas uolunt, ætatẽ multo ſtudio ac labore cõſumunt.* Verùm *hæc quã inſtituere conamur, et cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera* Rhetorice, *uirtus erit.* Quod *philoſophi quidẽ multis & acutis concluſionibus colligũt: mihi uerò etiã planiore ac propriè noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuũ.* Ab *illis hæc dicuntur,* Si *cõſonare ſibi in faciẽdis ac nõ faciẽdis, uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur: eadẽ in dicẽdis ac nõ dicendis erit.* Et *ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiã antè q̃ doceremur, initia quædã ac ſemina ſunt conceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi nõ perfectè, tamen ut ineſſent quædam (ut dixi) ſemina eius facultatis, manifeſtũ eſt.* Non *eadem aũt his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ.* Itaq; *cũ duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ* Rhetorice *dicitur: altera cõciſa, quæ* Dialectice: *quas quidem* Zeno *adeò cõiunxit, ut hãc cõpreſſæ in pugnũ manus, illã explicitæ diceret ſimilem, etiã diſputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atq; apertior eſt, nihil dubitabitur.*

* ego.

Vide Cice. 2. de fi. in Ora. & in Parti.

bitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nã quid Orator in laudãdo faciet, niſi honeſtorũ ac turpium peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate propoſita & perſpecta? aut in iudiciis, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? nõ fortitudinẽ poſtulat res eadẽ, cũ ſæpe cõtra turbulentas populi minas, ſæpe cũ periculoſa potentiũ offenſa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circunfuſa militũ arma dicendum ſit: ut ſi uirtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poßit oratio? Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ eſt: cur nõ tam in eloquentia quàm in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? Rectéq; hoc apud Ciceronem diſſerit Craſſus. Eſt enim Eloquentia una quædã de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero in ſua perſona, cùm ad Brutũ in epiſtolis, tũ aliis etiã locis, uirtutem eã appellat. At procœmiũ aliquãdo & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: et tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamen doloris laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Ariſtot. Politicorum 1. cap. 2.

Cice. 1. de Oratore.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicentibus aliis eam orationem eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quæſtiones ciuiles aliis, aliis totam vitam, aliis propter aliquam virtutũ, locum ei in Ethice aſsignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum Oratori ſubiectas, materiã Rhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in De Oratore. Hinc varias obiectiones ſoluit: multiplicem eius eſſe materiam, circà quam verſetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri oſtẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & ſculptura,

atque

atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honeſto diſputa-
re, non philoſophi modò, ſed etiam Oratoris eſse. Omnium
autem rerū ita demū peritū eſse debere, vt cū illa ab artificibus
acceperit & cognouerit, de illis longè melius ipſis artificibus di-
cat. Diſputationem de inſtrumento in librū duodecimū differt.

*MAteriam Rhetorices quidā dixerunt eſſe orationē:
quā ſententiā ponit apud Platonē Gorgias. Quæ ſi
ita accipitur ut ſermo quacunq; de re compoſitus, dicatur
oratio, nō materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarij, ſtatua. nam &
oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uer-
ba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia
faciunt. Quidā argumēta perſuaſibilia: quæ et ipſa in par-
te ſunt operis, & arte fiūt, & materia egent. Quidā ciui-
les quæſtiones: quorū opinio nō qualitate, ſed modo erra-
uit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed nō ſola. Quidā,
quia uirtus ſit Rhetorice, materiā eius totā uitam uocāt.
Alij, quia nō omniū uirtutū materia ſit tota uita, ſed ple-
ræq; earū uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo,
cōtinentia, proprijs officijs & ſuo fine intelligūtur: Rhe-
toricen quoq; dicūt in una aliqua parte ponendā: eiq; locū
in Ethice negotialem aſsignant, id eſt πραγματικόν. Ego
(neq; id ſine autoribus) materiam eſſe Rhetorices iudico,
omnes res, quæcūq; ei ad dicendū ſubiectæ erunt. Nam So-
crates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, nō in uerbis* In Gorgia.
*eſſe materiā, ſed in rebus. Et in Phædro palàm nō in iudi-
cijs modò & concionibus, ſed in rebus etia priuatis ac do-
meſticis Rhetoricē eſſe demōſtrat. Quo manifeſtū eſt hāc
opinionē ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodā loco ma-* 2. de Orat.
*teriā Rhetorices uocat res quæ ſubiectæ ſunt ei: ſed certas
demū putat eſſe ſubiectas. Alio uerò, de omnibus reb⁹ Ora-
tori dicendum arbitratur, his quidē uerbis, Quanquā uis
Oratoris, profeßióq; ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac*

pol-

polliceri uideatur, ut omni de re, quæcũq; ſit propoſita, ornatè ab eo copioſéq; dicatur. Atq; adhuc alibi, Verùm enim Oratori, quæ ſunt in hominũ uita (quãdoquidẽ in ea uerſatur Orator, atque ea eſt ei ſubiecta materia) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Hanc autem quã nos materiã uocamus, id eſt res ſubiectas, quidã modo infinitã, modò nõ propriã Rhetorices eſſe dixerunt: eamq; artẽ circũcurrẽtem uocauerũt, quòd in omni materia diceret. Cũ quibus mihi minima pugna eſt. Nã de omni materia dicere eam fatentur: propriã habere materiam, quia multiplicẽ habeat, negãt. Sed neq; infinita eſt, etiã ſi eſt multiplex: et aliæ quoq; artes minores habent multiplicẽ materiam, uelut Architectonice. Nanq; ea in omnibus quæ ſunt ædificio utilia, uerſatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam ſculptura etiam lignum, ebur, marmor, uitrũ, gẽmas præterea quæ ſuprà dixi, complectitur. Neq; protinus non eſt materia Rhetorices, ſi in eadem uerſatur & alius. Nam ſi quæram quæ ſit materia ſtatuarij, dicetur æs: ſi quærã quæ ſit excuſoris, id eſt eius fabricæ quam Græci χαλκευτικὴν uocãt, ſimiliter æs eſſe reſpondeãt. Atqui plurimũ ſtatuis differunt uaſa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio & exercitatio cũ palæſtrica, ciborũ uerò qualitas etiam cũ coquorum ei ſit arte cõmunis. Quod uerò de bono, utili, iuſto diſſerere, philoſophiæ officiũ eſſe dicũt, nõ obſtat. Nã cũ philoſophũ dicũt, hoc accipi uolũt, uirũ bonũ. Cur igitur Oratorem, quem à bono uiro non ſeparo, in eadem materia uerſari mirer? cùm præſertim primo libro iam iam oſtenderim, philoſophos omiſſam hãc ab Oratoribus partẽ occupaſſe, quæ Rhetorices propria ſemper fuiſſet, ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Deniq; cùm ſit

In procemio 1. lib.

Diale=

Dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autem Dialectices oratio cõciſa, cur nõ eadẽ perpetuæ quoque materia uideatur? Solet à quibuſdã & illud poni, Omniũ igitur artiũ peritus erit Orator, ſi de omnibus ei dicẽdum eſt. Poſſem hîc Ciceronis reſpõdere uerbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidẽ ſentẽtia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus Orator, niſi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artium ſcientiã cõſecutus: ſed mihi ſatis eſt eius eſſe Oratorẽ rei de qua dicet, nõ inſciũ. Neq; enim omnes cauſas nouit, & debet poſſe de omnib⁹ dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendũ erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica meli⁹, aut de muſice muſicus? Si neſciat Orator quid ſit de quo quæritur, planè melius. Nã & litigator ruſticus illiteratúſq; de cauſa ſua melius quàm Orator qui neſcit quid in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius Orator q̃ ipſe q docuerit. Verùm & faber cũ de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſiquid cõfirmationem deſiderauerit, dicet: non erit quidẽ Orator, ſed faciet illud quaſi Orator: ſicut cũ uuln⁹ imperitus deligabit, nõ erit medicus, ſed faciet ut medicus. An huiuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt? Ergo cũ de faciendo portu Hoſtienſi deliberatũ eſt, nõ debuit dicere ſententiã Orator? Atqui opus erat ratione architectorũ. Liuores & tumores in corpore, crudelitatis an ueneni ſigna ſint, nõ tractat Orator? At eſt id ex ratione medicinæ. Circa menſuras & numeros nõ uerſabitur? dicamus has geometriæ eſſe partes. Equidẽ omnia ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiũ Oratoris: qđ ſi nõ accidet, nõ erũt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; rectè diximus materiã Rhetorices eſſe oẽs res ad dicẽdum ei ſub-

De Orato. 1.

Illum facere deſtinauerat Iul. Cæſ per fecit Claud. Imper.

librorum titulis teſtatũ ſit ſcriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uerò etiã quæ Rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tãtùm uindicarũt, ut ſtudiis aliquid ſuis præſtitiſſe uideãtur: ſed cùm his philoſophi & Stoici & Peripatetici pleriq; cõſentiunt. Ac me dubitaſſe cõfiteor, an hãc partẽ quæſtionis tractãdã putarem. nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texẽdi, & è luto uaſa ducẽdi artẽ putet, Rhetoricen autẽ, maximũ ac pulcherrimũ (ut ſuprà diximus) opus, in tã ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe? Equidẽ illos qui cõtrà diſputarunt, nõ tã id ſenſiſſe q̃ dicerẽt, quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratẽ cũ Buſirim laudaret, & Clytæmneſtrã: quanquã is, q̃ his diſsimile nõ eſſet, cõpoſuiſſe orationẽ, quæ eſt habita cõtra Socratẽ, dicitur. Quidã naturalẽ eſſe Rhetoricẽ uolũt, et tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur: ut in libris Ciceronis de
Lib. 1. Oratore dicit Antonius obſeruationẽ quãdã eſſe, nõ artẽ. Quod nõ ideo, ut pro uero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſsimulator artis fuit. Hãc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur: cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quòd indocti & barbari & ſerui pro ſe cùm loquũtur, aliquid dicãt ſimile principio, narrẽt, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciũt illas uerborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuiſſe: atqui dixiſſe homines pro ſe, et in alios, ſemper: doctores artis ſerò iam & circa Tiſiam & Coraca primùm repertos. orationem igitur ante artem fuiſſe, eóque artẽ non eſſe. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus: quanquã apud Homerũ, et
Iliad. 9. præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi,

& ora

& oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis *Iliad.3.*
genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iu- *Iliad.18.*
uenes, inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites *Iliad.6.*
ſunt, & actores. Illud admonere ſatis eſt, omnia quæ ars
cõſummauerit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur Medi-
cina, quæ ex obſeruatione ſalubriũ atq; his contrariorum
reperta eſt, &, ut quibuſdam placet, tota conſtat experi-
mentis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequàm hæc ars
eſſet: & febrem quiete & abſtinẽtia, nõ quia rationẽ ui-
debat, ſed quia id ualetudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec
fabrica ſit ars: caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec
Muſica: cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo mo-
do. Ita ſi Rhetorice uocari debet ſermo quicũq;, fuiſſe eam
antequàm eſſet ars, confitebor. Si uerò nõ quiſquis loqui-
tur, Orator eſt, et tum nõ tanquã Oratores loquebantur:
neceſſe eſt oratorem factũ arte, nec ante artẽ fuiſſe fatean-
tur. Quo illud quoq; excluditur quod dicunt, nõ eſſe ar-
tis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines &
qui nõ didicerunt. Ad cuius rei confirmationẽ afferũt De-
madem remigem & Aeſchinẽ Hypocritem oratores fuiſſe,
falsò. Nã neq; Orator eſſe qui nõ didicit, poteſt: & hos ſe-
rò potius quàm nunquã didiciſſe quis dixerit: quãquã Ae-
ſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiã
docebat: Demadem neq; nõ didiciſſe certũ ſit, & continua
dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quãtuſcunq; poſtea fuit,
feciſſe. Nam id potentiſſimũ diſcendi genus eſt. Sed & præ-
ſtantiorem, ſi didiciſſet, futurũ fuiſſe dicere licet. Neq; enim
orationes ſcribere eſt auſus, ut eum multũ ualuiſſe in dicẽ-
do ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia, quædã
ſubtilitatis ſuæ argumẽta excogitauit in Gryllo: ſed idem
& de arte Rhetorica treis libros ſcripſit, & in eorũ pri-

k mo

mo non artem ſolùm eam fatetur, ſed ei particulam ciuilitatis, ſicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua Rhetorices accuſationẽ profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argumentatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerum: Rhetorices nullam eſſe propriam: quod eſſe falſum in ſequentibus probabo. Altera eſt calumnia, nullam artem falſis aſſentiri opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione nõ poßit, quæ ſemper uera ſit: Rhetoricen aſſentiri falſis: non eſſe igitur artem. Ego Rhetoricen nõnunquam dicere falſa pro ueris confitebor, ſed non ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam: quia longè diuerſum eſt, ſibi ipſi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falſis utitur ſæpe: ut Hannibal, cùm incluſus à Fabio, ſarmentis circa cornua boum deligatis, incensiſque, per noctẽ in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit: ſed illum fefellit, ipſe quid uerũ eſſet, non ignorauit. Nec uerò Theopõpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionẽ habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Itẽ Orator cùm falſo utitur pro uero, ſcit eſſe falſum, eóq; ſe pro uero uti: nõ ergo falſam habet ipſe opinionẽ, ſed fallit aliũ. Nec Cicero cùm ſe tenebras offudiſſe Iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cùm ui artis ſuæ efficit ut quædã eminere in opere, quædã receßiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiã, omnes artes habere finẽ aliquẽ propoſitũ, ad quẽ tendãt. hũc modò null

Liu. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc ſcribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dò nullũ eſſe in Rhetorice, modò nõ præſtari eũ qui promittatur. Mentiuntur. nos enim eſſe finẽ iam oſtẽdimus, & quis eſſet diximus. Præſtabit hũc ſemper Orator. ſemper enim bene dicet. Firmũ autẽ hoc quod opponitur, aduerſus eos forti iſſe ſit, qui perſuadere finẽ putauerũt. Noſter Orator, árſq; à nobis finita, nõ ſunt poſita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit: ſed cũ bene dixit, etiã ſi nõ uincat, id quod arte cõtinetur, effecit. Nã et gubernator uult ſalua naue in portũ peruenire: ſi tamẽ tẽpeſtate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicétq; notũ illud, Dũ clauũ rectũ teneam. Et medicus ſanitatẽ ægri petit: ſi tamẽ aut ualetudinis ui, aut intẽperãtia ægri, alió ue quo caſu ſumma nõ cõtingit, dũ ipſe omnia ſecundũ rationẽ fecerit medicinæ fine nõ excidit. Ita Oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea, ut pòſt paulũ clarius oſtendemus, in actu poſita, non in effectu. Ita falſum erit illud quoq; quod dicitur, Artes ſcire quãdo ſint finẽ conſecutæ, Rhetoricẽ neſcire. nã ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitiis Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrũ eſt turpe, cùm ex bona ratione proficiſcitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiã ſapienti aliquãdo conceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, neceſſariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſí que teſtes: perquam ſit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum eſt, &

Eraſ. in Chiliad.

Cap. ſeq.

adhibẽda quæ proſunt. nec enim qui recta uia depulſus eſt reduci ad eã niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò ex eo cõtra Rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam eſſe artem ſibi contrariã, Rhetoricen eſſe contrariã ſibi. Nullã artẽ deſtruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicẽda eam docere, aut nõ dicẽda: itaq; uel per hoc nõ eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat; uel per hoc, quòd cũ dicenda præceperit, etiã contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta: alioqui ubi iniuſta cauſa eſt, ibi Rhetorice nõ eſt: adeò ut uix ex admirabili quodã caſu poſſit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id eſt uir bon⁹, dicat. Tamẽ quoniã hoc quoq; in rerũ naturã cadit, ut duos ſapiẽtes aliquãdo iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quando etiã pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduerſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non eſt cõtraria ſibi. Cauſa enim cũ cauſa, nõ illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi, inter ſe cõponũtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cũ imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim poſitũ à ſe argumentũ ſoluit Orator, ſed ne Rhetorice q̃dẽ: quia apud eos q̃ in perſuadendo finem putant, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, ueriſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt quod

fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Nõ ſemper autẽ, etiamſi frequentiſsimè, tuenda ueritas erit, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in ſecũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ eſſe quæ ſciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non ſciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando* quod neſciat. Ex his alterũ, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri reſpondendũ, Ars earũ rerũ eſt, quæ ſciuntur. Rhetorice ars eſt bene dicẽdi, bene autem dicere ſcit Orator: ſed neſcit an uerũ ſit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſiderum, & mẽſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinam tamen ſuam, artem uocant. Quòd ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur: eadem ratio idem præſtare Oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui ſe pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ ſit, & erit ars medicina. Quid q̃ Rhetorice non utiq; propoſitũ habet ſemper uera dicendi: ſed ſemper ueriſimilia: ſcit autem eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in aliis litibꝰ impugnarũt actores cauſarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam eſſe artem, breuiter. Nam ſiue (ut Cleãthes uoluit) ars eſt po-

*quæ.

*In vetuſtis quibuſdã codicib⁹ & ſcriptis et impreſſis legitur, poteſtas via id eſt ordine efficiens.

teſtas * uiam ac ordinem efficiens: eſſe certè uiam atq; ordinem in bene dicendo nemo dubitauerit. ſiue ille ab omnib⁹ ferè probatus finis obſeruatur, artẽ cõſtare ex præceptionibus cõſentientibus & coëxercitatis ad finẽ uitæ utilem: iam oſtendimus nihil non horum in Rhetorice ineſſe. Quid quòd & inſpectione & exercitatione, ut artes cæteræ, cõſtat? Nec poteſt ars nõ eſſe, ſi ars eſt Dialectice, quod ferè conſtat: cùm ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt, quæ in re alius ſe inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea eſſe artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quam qui non didicerit, eſſe artem. Atqui nõ ſolùm doctus indoctum, ſed etiam doctior doctum in Rhetorices opere ſuperabit: neq; eſſent eius aliter tam multa præcepta, támque magni qui docerent. Id quod cùm omnibus confitendum eſt, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono uiro non ſeperamus.

Generalis artium diuiſio, & ex quibus ſit Rhetorica. CAP. XVIII.

ARGVMENTVM.

Diuiſionem artiũ facit in tria genera, vnũ vocat Theoreticũ, quod cõſtat inſpectione ſeu contẽplatione, vt aſtrologia. Alterũ practicũ, quod in actu cõſiſtit, vt ſaltatio. Tertiũ poëticũ, quod in effectu eſt, & poſt ſe opus relinquit, vt pictura. Rhetoricen verò maximè actu contineri, eſſe igitur practicam, quãuis ex aliis generibus multum aſſumat, vnde media videri poſsit.

CVm ſint autem artiũ aliæ poſitæ in inſpectione, id eſt cognitione & æſtimatione rerũ, qualis eſt Aſtrologia, nullũ exigens actũ, ſed ipſo rei cuius ſtudium habet, intellectu contẽta, quæ θεωρητικὴ uocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu * perficitur, nihilque poſt actum operis * relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis eſt ſaltatio. Aliæ in effectu, quæ operis, qd' oculis

*perficiũtur.

*relinquunt

ſubiicitur, conſummatione finem accipiunt, quã ποιητι=κὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandũ eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & poteſt aliquãdo ipſa res inſpectione eſſe cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cõtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda ſit, qa maximus ei⁹ uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſſima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nã & hoc eiuſdẽ rei nomen eſt.*

**In ſcrip. codicibus legitur, conſummationẽ, nõ finem accipiunt.*

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatũ Oratorẽ fieri non poſſe, niſi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorẽ eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

*Aliàs πολιτεύεσθε.

dicit his uerbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς* πολιτεύεσθε. Non ueram autẽ & honeſtã intelligit. Itaq; diſputatio illa cõtra Gorgiã ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράσσειν. Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonẽ ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſideratior: cõtra quẽ illa de ſimulacro et adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc cõcitatior, qui tamen ad hanc perducitur clauſulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι, καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. ut appareat Platoni non Rhetoricẽ uideri malã, ſed eam uerã niſi iuſto ac bono nõ contingere. Adhuc autẽ in Phædro manifeſtius facit hãc artẽ cõſummari citra iuſtitiæ quoq; ſcientiã nõ poſſe: cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionẽ Socratis, & eorũ qui pro patria ceciderãt, laudẽ ſcripſiſſet? quæ certè ſunt Oratoris opera. Sed in illud hominũ genus, quod facultate dicendi malè utebatur, inuectus eſt. Nã & Socrates inhoneſtã ſibi credidit orationẽ, quã ei Lyſias reo cõpoſuerat: & tũ maximè ſcribere litigatoribus quæ illi pro ſe ipſi dicerẽt, erat moris: atq; ita iuri, quo nõ licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis parũ idonei Platoni uidebantur, qui Rhetoricẽ à iuſtitia ſepararent, & ueris credibilia præferrent. nã id quoq; dicit in Phædro. Cõſenſiſſe aũt illis ſuperioribus uideri poteſt etiã Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt, Orator ſimile tãtùm ueri petit. Deinde paulò pòſt, Nõ enim bona cõſcientia, ſed uictoria, litigãtis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peßimorũ hominũ foret, hæc tã pernicioſa nocentißimis moribus dare inſtrumẽta, & nequitiã præceptis adiuuare. Sed illi rationẽ opinionis ſuæ uiderint: nos aũt ingreßi formare perfectũ Oratorẽ, quẽ in primis eſſe uirũ bonũ uolumus, ad eos qui

Cic. 1. de ora. Valer. lib. 6. titu. 4. & Laërt.

de hoc

de hoc opere melius ſentiũt, reuertamur. Rhetoricẽ autẽ quidã eandẽ ciuilitatẽ eſſe iudicauerũt: Cicero ſciẽtiæ ciuilis partẽ uocat. Ciuilis autẽ ſciẽtia idẽ qđ ſapiẽtia eſt. Quidã etiã philoſophiæ, quorũ eſt Iſocrates. Huic ei⁹ ſubſtãtiæ maximè cõuenit finitio, Rhetoricẽ eſſe bene dicẽdi ſcientiã. Nã & oratiõis omnes uirtutes ſemel cõplectitur, & protinus mores etiã Oratoris, cũ bene dicere nõ poßit niſi uir bonus. Idẽ ualet Chryſippi finis ille ductus à Cleãthe, ſciẽtia rectè dicẽdi. Sũt plures eiuſdẽ, ſed ad alias quæſtiones magis pertinẽt. Idẽ ſentiret finis hoc modo cõprehẽſus, Perſuadere quod oporteat, niſi q̃ artẽ ad exitũ alligat. Bene Areus, Dicere ſecundũ uirtutẽ orationis. Excludũt à Rhetorice malos & illi qui ſciẽtiã ciuiliũ officiorũ eã putauerũt, ſi ſcientiã uirtutẽ iudicãt: ſed anguſtè intráq; ciuiles quæſtiones cöërcẽt. Albutius nõ obſcur⁹ profeſſor atq; autor ſciẽtiã bene dicẽdi eſſe cõſentit: ſed exceptionibus peccat, adiiciẽdo, circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter. quarũ iã utriq; reſpõſum eſt. Probabilis et illi uolũtatis, q̃ rectè ſentire et dicere, Rhetorices finẽ putauerũt. Hi ſunt ferè fines maximè illuſtres, & de quib⁹ præcipuè diſputatur. Nã omnes quidẽ perſequi, nec attinet, nec poſſum: cùm prauũ quoddã (ut arbitror) ſtudiũ circa ſcriptores artiũ extiterit, nihil eiſdẽ uerbis quæ prior aliquis occupaſſet, finiẽdi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, ſed quæ placebunt: ſicut hoc, Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam: cùm reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis ſimul manifeſtum eſt illud quoque, quem finem, uel quid ſummum & ultimum habeat Rhetorice. quod τέλ☉ dicitur, ad quod omnis ars tendit: nam ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis eius & ſummum eſt bene dicere.

Rhetor. 1.

Aliàs, At bene artis di.

An uti

An vtilis ſit Rhetorice. CAP. XVI.

ARGVMENTVM.

Probat Rhetorices eſſe maximam vtilitatem dignitatémque. Et primũ refutat eorũ calumnias, qui in eam tanquã rem pernicioſam inuehi ſolent, in eam vitium conferentes, quod in homines ſceleratos erat conferendum: quo etiam modo medicinam, ſapientiam, magiſtratus, reprehenſioni obnoxia fieri, ſubiectis exemplis & ſimilibus docet. Deinde aliis contrariis, propriis & effectis eius dignitatem vtilitatémq; colligit, quòd deus nullo magis homines ſeparauerit à brutis, quàm dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate, viribus, & magnitudine, à brutorũ quamplurimis homines ſuperari, eſſe etiam intellectum & vſum rationis in quibuſdam, proximè ad homines accedentem, verùm vim dicendi verè hominis propriã eſſe, qua etiã homo nõ ſolùm brutis, ſed aliis hominibus præſtet. Addit quòd nulla res plenius gratiã referat, quòd ea amici defendãtur, regatur Senatus populúſq;, exercitus quocunq; ducatur, quòd ea verbis etiã in cõmuni vſu poſitis, homines nõ loqui, ſed tonare ac fulgurare videantur.

Vt Picus Mirãdula aduerſus Hermolaum.

**Inexpugnabilia.*

Ariſtopha. ἐν νεφέλαις.

In Gorgia. et Phædro.

SEquitur quæſtio, an utilis Rhetorice. *Nam quidã uehementer in eã inuehi ſolẽt: & , quòd ſit indigniſſimũ, in accuſationẽ orationis utũtur orãdi uiribus:* Eloquen*tiam eſſe quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude dãnẽtur interim boni: conſilia ducantur in peius: nec ſeditiones, modò turbæq; populares, ſed bella etiã* inexpiabilia excitentur: cuius deniq; tũ maximè ſit uſus, cùm pro falſis contra ueritatẽ ualet.* Nã *&* Socrati *obiiciũt* Comici, *docere eũ quomodo peiorẽ cauſam meliorẽ faciat: & cõtrà Tiſiam &* Gorgiã *ſimilia dicit polliceri* Plato. *Et his adiiciũt exẽpla* Græcorũ Romanorúmq;, *& enumerãt qui pernicioſa nõ ſingulis tantũ, ſed rebus etiã publicis uſi eloquẽtia, turbauerint ciuitatũ ſtatus, uel euerterint: eóq; &* [1]Lacedæmoniorũ *ciuitate expulſam: &* Athenis *quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orãdi poteſtatẽ. Quo quidẽ modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus,*

nec

nec medicina, nec ipſa deniq; ſapiētia. Nām & dux Flaminius, & Gracchi Saturnini Glauciæ magiſtratus, & in medicis uenena, & in iis qui philoſophorū nomine malè utuntur, grauiſsima nonnunquā flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe ualetudinis cauſas. Nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodē ferro latro. Quis neſcit ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunámq; præcipua ſiderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformē Pyrrhi pacē cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciā? & ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in tota meruit? Nō perterritos militū animos frequēter à metu reuocat Orator (& tot pugnādi pericula ineūtibus, laudē uita potiorē eſſe perſuadet? Neq; uerò me Lacedæmonij atq; Athenienſes magis mouerint, quā populus Romanus, apud quem ſumma ſemper Oratoribus dignitas fuit. Equidē nec urbiū conditores reor aliter effecturos fuiſſe ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce cōmota: nec legū repertores ſine ſumma ui orādi cōſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutē iuris adſtringerēt. Quin ipſa uitæ præcepta, etiā ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formādas mētes ualēt quoties pulchritudinē rerū claritas orationis illuminat. Quare etiā ſi in utranque partē ualēt arma facūdiæ, nō tamē eſt æquū id haberi malū, quo bene uti licet. Verùm hæc apud eos fortaſſe querātur qui ſummā Rhetorices ad perſuadēdi uim retulerunt, Si uerò eſt bene dicēdi ſciētia, quē nos finē ſequimur, ut ſit Orator in primis uir bonus: utilē certè eā eſſe cōfitendum eſt.

Liu. dec. 3 li. 2. & Cic. in Brut.

Li. li. 13. & Flo. Plin. li. 7. cap. 30.

L. tamē Craſſus cēſor magiſtros dicendi ſuſtulit. Cicer. 3. de Ora. & Sueto. de claris Rheto.

eſt. Et hercle Deus ille princeps parẽs rerum, fabricatórque mundi, nullo magis hominẽ ſeparauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præſtantiora in illis mutis, uidemus eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas citra docentẽ natura ipſa ſciũt. Et pleraq; cõtra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma his ingenita quædã, & ex obuio ferè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuã dedit, eiúſq; nos ſocios eſſe cũ dijs immortalibus uoluit. Sed ipſa ratio neq; tã nos iuuaret, neq; tã eſſet in nobis manifeſta, niſi, quæ concepiſſemus mẽte, promere etiã loquendo poſſemus: quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum & mellis, efficere, nõnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quæ id faciũt, muta atq; irrationabilia uocantur. Denique homines quibus negata uox eſt, quantulum adiuuat animus ille cæleſtis? Quare ſi nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præſtare hominibus, quàm quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant? Eò quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitauerimus, unde, & quouſq; iã prouecta ſit orãdi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittã, defendere amicos, regere cõſilijs ſenatũ, populũ, exercitum in quæ uelit ducere, quàm ſit utile, conueniátq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc

ipſum

ipſum eſt, ex communi intellectu, uerbiſq; quibus utantur omnes, tantũ aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis. Cic. in Orat. ex Ariſtophane.

An Rhetorice ſit ars. CAP. XVII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artẽ eſſe probat teſtimoniis primùm, nõ Oratorũ modò, verùm etiam philoſophorũ: & ex cõparatione aliarum artium, à minori. Item ſub finẽ capitis à definitione eius, à pari, & effectis. In medio verò tredecim artem oppugnantium obiectiones interſerit, & eaſdẽ refutat, quæ ſunt huiuſmodi: Non eſſe artem quod à natura ſit, quoniam natura ſola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricẽ eſſe eiuſmodi: ergo non eſſe artẽ. Secundò, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe: atqui orationes ante artem fuiſſe: ergo, &c. Tertiò, Non eſſe artis quod faciant qui non didicerint: atqui oraſſe Aeſchinem & Demadem, qui nõ didicerant: igitur. Quartò, Omnes artes habere materiã, Rhetoricen non habere: ergo. Quintò, Nullam artem aſſentiri falſis opinionibus, Rhetoricen aſſentiri: ergo. Sextò, Omnes artes habere finem propoſitum, Rhetoricen non habere: ergo. Septimò, Artes ſcire quãdo finem ſunt conſequutæ, Rhetoricẽ neſcire: ergo. Octauò, Non eſſe artem quæ vitiis vtatur, Rhetoricẽ vitiis vti: ergo. Nonò, Nullam artem eſſe ſibi contrariam: Rhetoricen eſſe contrariam: ergo. Decimò, Nullam artem deſtruere quod effecerit: id accidere Rhetoricæ: ergo. Vndecimò, Nullam artem docere dicenda & non dicẽda: id accidere Rhetoricæ: ergo. Duodecimò, Artes non in opinionibus eſſe, ſed in ſcientia, Rhetoricẽ eſſe in opinionibus: ergo. Decimotertiò, Nullam artem oppugnare diuerſo tempore quod defenderit: id accidere Rhetorices operi: ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propoſitionem aſſumptionémue negando: vel diſtinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut concluſionem non ex præmiſsis ſequi oſtendendo.

Finis nõ erit, ſi expatiari parte in hac, et indulgere uoluptati uelim. Trãſeamus igitur ad eam quæſtionẽ quæ ſequitur, an Rhetorice *ars ſit. Quod quidẽ adeò ex iis qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiã ipſis* Rhetori. 1.

librorum

librorum titulis teſtatũ ſit ſcriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uerò etiã quæ Rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tãtùm uindicarũt, ut ſtudiis aliquid ſuis præſtitiſſe uideãtur: ſed cùm his philoſophi & Stoici & Peripatetici pleriq; cõſentiunt. Ac me dubitaſſe cõfiteor, an hãc partẽ quæſtionis tractãdã putarem. nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texẽdi, & è luto uaſa ducẽdi artẽ putet, Rhetoricen autẽ, maximũ ac pulcherrimũ (ut ſuprà diximus) opus, in tã ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe? Equidẽ illos qui cõtrà diſputarunt, nõ tã id ſenſiſſe q̃ dicerẽt, quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratẽ cũ Buſirim laudaret, & Clytæmneſtrã: quanquã is, q̃ his diſsimile nõ eſſet, cõpoſuiſſe orationẽ, quæ eſt habita cõtra Socratẽ, dicitur. Quidã naturalẽ eſſe Rhetoricẽ uolũt, et tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur: ut in libris Ciceronis de
Lib. 1. Oratore dicit Antonius obſeruationẽ quãdã eſſe, nõ artẽ. Quod nõ ideo, ut pro uero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſsimulator artis fuit. Hãc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur: cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quòd indocti & barbari & ſerui pro ſe cùm loquũtur, aliquid dicãt ſimile principio, narrẽt, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciũt illas uerborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuiſſe: atqui dixiſſe homines pro ſe, et in alios, ſemper: doctores artis ſerò iam & circa Tiſiam & Coraca primùm repertos. orationem igitur ante artem fuiſſe, eóque artẽ non eſſe. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus: quanquã apud Homerũ, et
Iliad. 9. præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi, & ora

& oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis *Iliad.3.*
genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iu= *Iliad.18.*
uenes, inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites *Iliad.6.*
ſunt, & actores. Illud admonere ſatis eſt, omnia quæ ars
cõſummauerit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur Medi=
cina, quæ ex obſeruatione ſalubriũ atq; his contrariorum
reperta eſt, &, ut quibuſdam placet, tota conſtat experi=
mentis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequàm hæc ars
eſſet: & febrem quiete & abſtinẽtia, nõ quia rationẽ ui=
debat, ſed quia id ualetudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec
fabrica ſit ars: caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec
Muſica: cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo mo=
do. Ita ſi Rhetorice uocari debet ſermo quicũq;, fuiſſe eam
antequàm eſſet ars, confitebor. Si uerò nõ quiſquis loqui=
tur, Orator eſt, et tum nõ tanquã Oratores loquebantur:
neceſſe eſt oratorem factũ arte, nec ante artẽ fuiſſe fatean=
tur. Quo illud quoq; excluditur quod dicunt, nõ eſſe ar-
tis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines &
qui nõ didicerunt. Ad cuius rei confirmationẽ afferũt De=
madem remigem & Aeſchinẽ Hypocritem oratores fuiſſe,
falsò. Nã neq; Orator eſſe qui nõ didicit, poteſt: & hos ſe-
rò potius quàm nunquã didiciſſe quis dixerit: quãquã Ae=
ſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiã
docebat: Demadem neq; nõ didiciſſe certũ ſit, & continua
dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quãtuſcunq; poſtea fuit,
feciſſe. Nam id potentiſſimũ diſcendi genus eſt. Sed & præ=
ſtantiorem, ſi didiciſſet, futurũ fuiſſe dicere licet. Neq; enim
orationes ſcribere eſt auſus, ut eum multũ ualuiſſe in dicẽ
do ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia, quædã
ſubtilitatis ſuæ argumẽta excogitauit in Gryllo: ſed idem
& de arte Rhetorica treis libros ſcripſit, & in eorũ pri=

mo non artem ſolùm eam fatetur, ſed ei particulam ciuilitatis, ſicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua Rhetorices accuſationẽ profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argumentatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerum: Rhetorices nullam eſſe propriam: quod eſſe falſum in ſequentibus probabo. Altera eſt calumnia, nullam artem falſis aſſentiri opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione nõ poßit, quæ ſemper uera ſit: Rhetoricen aſſentiri falſis: non eſſe igitur artem. Ego Rhetoricen nõnunquam dicere falſa pro ueris confitebor, ſed non ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam: quia longè diuerſum eſt, ſibi ipſi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falſis utitur ſæpe: ut Hannibal, cùm incluſus à Fabio, ſarmentis circa cornua boum deligatis, incensiſque, per noctẽ in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit: ſed illum fefellit, ipſe quid uerũ eſſet, non ignorauit. Nec uerò Theopõpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionẽ habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Itẽ Orator cùm falſo utitur pro uero, ſcit eſſe falſum, eóq; ſe pro uero uti: nõ ergo falſam habet ipſe opinionẽ, ſed fallit aliũ. Nec Cicero cùm ſe tenebras offudiſſe Iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cùm ui artis ſuæ efficit ut quædã eminere in opere, quædã receßiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiã, omnes artes habere finẽ aliquẽ propoſitũ, ad quẽ tendãt. hũc modò null

Liu. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc ſcribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dō nullū eſſe in Rhetorice, modò nō præſtari eū qui pro-mittatur. Mentiuntur. nos enim eſſe finē iam oſtēdimus, & quis eſſet diximus. Præſtabit hūc ſemper Orator. ſemper enim bene dicet. Firmū autē hoc quod opponitur, aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finē putauerūt. Noſter Orator, árſq; à nobis finita, nō ſunt poſita in euentu. Tendit quidē ad uictoriā qui dicit: ſed cū bene dixit, etiā ſi nō uincat, id quod arte cōtinetur, effecit. Nā et gubernator uult ſalua naue in portū peruenire: ſi tamē tēpeſtate fuerit abreptus, nō ideo minus erit gubernator, dicétq; notū illud, Dū clauū rectū teneam. Et medicus ſanitatē ægri petit: ſi tamē aut ualetudinis ui, aut intēperātia ægri, alio'ue quo caſu ſumma nō cōtingit, dū ipſe omnia ſecundū rationē fecerit medicinæ fine nō excidit. Ita Oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea, ut pòſt paulū clarius oſtendemus, in actu poſita, non in effectu. Ita falſum erit illud quoq; quod dicitur, Artes ſcire quādo ſint finē conſecutæ, Rhetoricē neſcire. nā ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiā uitiis Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorū neutrū eſt turpe, cùm ex bona ratione proficiſcitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiā ſapienti aliquādo conceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatē perduci iudex nō poterit, neceſſariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicāt, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſi'que teſtes: perquam ſit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum eſt, & adhi-

Eraſ. in Chiliad.

Cap. ſeq.

adhibēda quæ proſunt. nec enim qui recta uia depulſus eſt reduci ad eā niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò ex eo cōtra Rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam eſſe artem ſibi contrariā, Rhetoricen eſſe contrariā ſibi. Nullā artē deſtruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicēda eam docere, aut nō dicēda: itaq; uel per hoc nō eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat; uel per hoc, quòd cū dicenda præceperit, etiā contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta: alioqui ubi iniuſta cauſa eſt, ibi Rhetorice nō eſt: adeò ut uix ex admirabili quodā caſu poßit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id eſt uir bon⁹, dicat. Tamē quoniā hoc quoq; in rerū naturā cadit, ut duos ſapiētes aliquādo iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quando etiā pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduerſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non eſt cōtraria ſibi. Cauſa enim cū cauſa, nō illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi, inter ſe cōponūtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim poſitū à ſe argumentū ſoluit Orator, ſed ne Rhetorice quidē: quia apud eos q in perſuadendo finem putant, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, ueriſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt quod

fuit

ſuit credibile. Nam *ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius.* Nec *præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt.* Nõ *ſemper autẽ, etiamſi frequentiſsime, tuenda ueritas erit, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendãtur.* Ponũtur *hæ quoque in ſecũdo* Ciceronis *de* Oratore *libro contradictiones,* Artẽ *earũ rerũ eſſe quæ ſciãtur,* Oratoris *omnem actionẽ opinione non ſciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando* quod neſciat.* Ex *his alterũ, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad* Oratoris *artẽ: alteri reſpondendũ,* Ars *earũ rerũ eſt, quæ ſciuntur.* Rhetorice *ars eſt bene dicẽdi, bene autem dicere ſcit* Orator: *ſed neſcit an uerũ ſit quod dicit.* Ne *hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſiderum, & mẽſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinam tamen ſuam, artem uocant.* Quòd *ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur: eadem ratio idem præſtare* Oratori *poteſt.* Sed *an cauſa uera ſit, neſcit.* Ne Medicus *quidẽ, an dolorem capitis habeat qui ſe pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ ſit, & erit ars medicina.* Quid ꝗ *Rhetorice non utiq; propoſitũ habet ſemper uera dicendi: ſed ſemper ueriſimilia: ſcit autem eſſe ueriſimilia quæ dicit.* Adiiciunt *his qui cõtrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in aliis litibꝰ impugnarũt actores cauſarum, eadem in aliis defendant.* Quod *non artis, ſed hominis eſt uitiũ.* Hæc *ſunt præcipua quæ contra* Rhetoricen *dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata.* Confirmatur *autem eam eſſe artem, breuiter.* Nam *ſiue (ut* Cleãthes *uoluit) ars eſt po-*

*quæ.

ſubiicitur, conſummatione finem accipiunt, quã ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandũ eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & poteſt aliquãdo ipſa res inſpectione eſſe cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cõtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda ſit, qa maximus ei⁹ uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſsima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nã & hoc eiuſdẽ rei nomen eſt.*

**In ſcrip. codicibus legitur, conſummationẽ, nõ finem accipiunt.*

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatũ Oratorẽ fieri non poſſe, niſi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorẽ eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

coëant, in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credam eſſe momentum, conſummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, ſicut terræ nullam fertilitatem habẽti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiã nullo colente naſcetur. At in ſŏlo fœcũdo plus cultor quàm ipſa per ſe bonitas ſŏli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignũ aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Pariũ marmor mallem rude: at ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

An virtus ſit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorũ ſentẽtia Rhetoricen illã bene dicendi ſcientiam (non autẽ atechniã, aut matæotechniã, cacotechniámue, quibus homines vel ad ſuã impudentiã, vel ſtultitiã, aut etiã improbitatem abutuntur) virtutẽ eſſe probat, quę ſibi in dicendis & nõ dicendis cõſonet, quæ prima ſuæ facultatis ſemina in optimũ finẽ à natura trahat. Adiungit etiã argumentũ à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quæ nulla eſt citra honeſtorũ ac inhoneſtorum, iuſti & iniuſti, virtutúmque omnium & vitiorum ſcientiam. Ab actione Rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem deſideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus ineſſe virtus dicitur. Vltimo loco obiectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, ſoluit à ſimili.

ILla quæſtio eſt maior, an ex mediis artibus, quæ neque laudari per ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles aut ſecus ſecundũ mores utentiũ fiunt, habẽda ſit Rhetorice: an ſit, ut compluribus etiã philoſophorũ placet, uirtus. Equidem illud quod in ſtudiis dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo, ſine ratione, ſine literis, quà uel impu-

dentia

dentia uel fames duxit, ruentes) aut malam quaſi artem; quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuiſſe multos, & eſſe nõnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. Ματαιοτεχνία quoque eſt quædam, id eſt ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec mali habeat, ſed uanũ laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acũ continuò & ſine fruſtratione inſerebat: quẽ cùm ſpectaſſet Alexander, donaſſe dicitur eiuſdẽ leguminis modio. Quod quidẽ præmiũ fuit illo opere digniſſimũ. His* ergo cõparãdos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſſimillimas uolunt, ætatẽ multo ſtudio ac labore cõſumunt. Verùm hæc quã inſtituere conamur, et cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philoſophi quidẽ multis & acutis concluſionibus colligũt: mihi uerò etiã planiore ac propriè noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuũ. Ab illis hæc dicuntur, Si cõſonare ſibi in faciẽdis ac nõ faciẽdis, uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur: eadẽ in dicẽdis ac nõ dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiã antè q̃ doceremur, initia quædã ac ſemina ſunt conceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi nõ perfectè, tamen ut ineſſent quædam (ut dixi) ſemina eius facultatis, manifeſtũ eſt. Non eadem aũt his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cũ duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera cõciſa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò cõiunxit, ut hãc cõpreſſæ in pugnũ manus, illã explicitæ diceret ſimilem, etiã diſputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atq; apertior eſt, nihil dubitabitur.

* ego.

Vide Cice. 2. de fi. in Ora. & in Parti.

bitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nã quid Orator in laudãdo faciet, niſi honeſtorũ ac turpium peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate propoſita & perſpecta? aut in iudiciis, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? nõ fortitudinẽ poſtulat res eadẽ, cũ ſæpe cõtra turbulentas populi minas, ſæpe cũ periculoſa potentiũ offenſa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circunfuſa militũ arma dicendum ſit: ut ſi uirtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poſſit oratio? Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ eſt: cur nõ tam in eloquentia quàm in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? Rectèq; hoc apud Ciceronem diſſerit Craſſus. Eſt enim Eloquentia una quædã de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero in ſua perſona, cùm ad Brutũ in epiſtolis, tũ aliis etiã locis, uirtutem eã appellat. At procemiũ aliquãdo & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: et tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamen doloris laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Ariſtot. Politicorum 1. cap. 2.

Cice. 1. de Oratore.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicentibus aliis eam orationem eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quæſtiones ciuiles aliis, aliis totam vitam, aliis propter aliquam virtutũ, locum ei in Ethice aſsignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum Oratori ſubiectas, materiã Rhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in De Oratore. Hinc varias obiectiones ſoluit: multiplicem eius eſſe materiam, circà quam verſetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri oſtẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & ſculptura, atque

atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honeſto diſputare, non philoſophi modò, ſed etiam Oratoris eſse. Omnium autem rerũ ita demũ peritũ eſse debere, vt cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis longè melius ipſis artificibus dicat. Diſputationem de inſtrumento in librũ duodecimũ differt.

Materiam Rhetorices quidã dixerunt eſſe orationẽ: quã ſententiã ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ ſi ita accipitur ut ſermo quacunq; de re compoſitus, dicatur oratio, nõ materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarij, ſtatua. nam & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. Quidã argumẽta perſuaſibilia: quæ et ipſa in parte ſunt operis, & arte fiũt, & materia egent. Quidã ciuiles quæſtiones: quorũ opinio nõ qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, *ſed nõ ſola. Quidã, quia uirtus ſit* Rhetorice, *materiã eius totã uitam uocãt. Alij, quia nõ omniũ uirtutũ materia ſit tota uita, ſed pleræq; earũ uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, cõtinentia, proprijs officijs & ſuo fine intelligũtur:* Rhetoricen *quoq; dicũt in una aliqua parte ponendã: eiq; locũ in* Ethice *negotialem aßignant, id eſt* πραγματικόν. Ego *(neq; id ſine autoribus) materiam eſſe* Rhetorices *iudico, omnes res, quæcũq; ei ad dicendũ ſubiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis eſſe materiã, ſed in rebus. Et in Phædro palàm nõ in iudicijs modò & concionibus, ſed in rebus etiã priuatis ac domeſticis* Rhetoricẽ *eſſe demõſtrat. Quo manifeſtũ eſt hãc opinionẽ ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodã loco materiã* Rhetorices *uocat res quæ ſubiectæ ſunt ei: ſed certas demũ putat eſſe ſubiectas. Alio uerò, de omnibus reb⁹ Oratori dicendum arbitratur, his quidẽ uerbis, Quanquã uis Oratoris, profeßióq; ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac* *In Gorgia.* *1. de Orat.*

pol=

Dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autem Dialectices oratio cõciſa, cur nõ eadẽ perpetuæ quoque materia uideatur? Solet à quibuſdã & illud poni, Omniũ igitur artiũ peritus erit Orator, ſi de omnibus ei dicẽdum eſt. Poſſem hîc Ciceronis reſpõdere uerbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidẽ ſentẽtia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus Orator, niſi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artium ſcientiã cõſecutus: ſed mihi ſatis eſt eius eſſe Oratorẽ rei de qua dicet, nõ inſciũ. Neq; enim omnes cauſas nouit, & debet poſſe de omnib⁹ dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendũ erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica meli⁹, aut de muſice muſicus? Si neſciat Orator quid ſit de quo quæritur, planè melius. Nã & litigator ruſticus illiteratúſq; de cauſa ſua melius quàm Orator qui neſcit quid in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius Orator q̃ ipſe q̃ docuerit. Verùm & faber cũ de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſiquid cõfirmationem deſiderauerit, dicet: non erit quidẽ Orator, ſed faciet illud quaſi Orator: ſicut cũ uuln⁹ imperitus deligabit, nõ erit medicus, ſed faciet ut medicus. An huiuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt? Ergo cũ de faciendo portu Hoſtienſi deliberatũ eſt, nõ debuit dicere ſententiã Orator? Atqui opus erat ratione architectorũ. Liuores & tumores in corpore, crudelitatis an ueneni ſigna ſint, nõ tractat Orator? At eſt id ex ratione medicinæ. Circa menſuras & numeros nõ uerſabitur? dicamus has geometriæ eſſe partes. Equidẽ omnia ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiũ Oratoris: qđ ſi nõ accidet, nõ erũt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; rectè diximus materiã Rhetorices eſſe oẽs res ad dicẽdum ei ſub-

De Orato. 1.

Illum facere deſtinauerat Iul. Cæſ per fecit Claud. Imper.

*ſubiectas:quod quidẽ probat etiã ſermo cõmunis. Nã cũ aliquid de quo dicamus accepimus, poſitã nobis eſſe materiã frequenter etiã præfatione teſtamur. Gorgias quidem adeò Rhetori de omnibus putauit eſſe dicendũ, ut ſe in auditoris interrogari pateretur, qua quiſq; de re audire uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam eſſe in cauſa & in quæſtionibus, omnes res ſubiectas erat complexus. Sed quæſtiones ſi negat ad Rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis: ſi autem ad Rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt enim quod nõ in cauſam aut quæſtionem cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis, Iudicialẽ, Deliberatiuam, Demonſtratiuam, penè & ipſe Oratori ſubiecit omnia, nihil enim nõ in hæc cadit. Quæſitũ à paucißimis etiam de inſtrumento eſt. Inſtrumentum uoco, ſine quo formari materia, & * in id quod uelimus effici opus nõ poßit. Verùm hoc ego nõ artem credo egere, ſed artificem. Neq; enim ſcientia deſiderat inſtrumentum, quæ poteſt eſſe conſummata, etiã ſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum quo de Oratore dicturi ſumus, differamus.*

Cic.1.et 3. de Orat. item de finibus.

** Quidam codices non habent in.*

In lib.12.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER TERTIVS.

De ſcriptoribus artis Rhetoricæ. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter ſumma quædam capita ex libro ſecũdo, inde maximè vnde tractatus artis incipit, & tranſit ad ſequẽtem operis partẽ, ſtatímq; auditorem reddit attentũ, à difficultate operis, propter inquiſitionem diuerſarũ opinionum, vnde futurum ait, ut ſequẽtibus minus nitoris aſperſurus ſit, quàm primis duobus libris: quos quare dicendi maiore ſuauitate condierit, ex

Lucre

ex Lucretio reſpondet,vt iuuentutē ad cognitionē rerũ vtilium quidē,ſed amari quiddam præ ſe ferentiũ, facilius alliceret:dein de ſe etiã metuere ait,ne hic liber eò minus gratus ſit,quòd non à ſe inuēta contineat: qua ſolicitudine contra inuidiam ſe ipſum præmunit. Et quia in nullo tanta erat diuerſarũ opinionũ cõgeries,quãta in hoc libro,recenſet ſcriptores artis Rhetoricę Græcos primùm,deinde Latinos : & quo quiſque affectu , & quando ſcripſerit,prodit: poſt quos ſe operæ pretium facturũ exiſtimat, ſi ſuam ſententiam adferat, quæ nulli ſectæ ſit addicta ſed,liberè de omnibus pronuntiet , vt ipſe electuris liberum relinquat quod commodiſsimum videbitur,ſequi.

QVONIAM *in libro ſecundo quæſitum eſt quid eſſet* Rhetorice*,& quis finis eius:artem quoq; eam eſſe,et utilem,& uirtutem,ut uires noſtræ tulerunt,oſtendimus:materiámq; et res omnes de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iam hinc,unde cœperit,quibus conſtet, quo quæq; in ea modo inueniēda atq; tractanda ſint,exequar: intra quē modum, pleriq; ſcriptores artiũ cõſtiterunt,adeò ut* Apollodôrus *contentus ſolis* Iudicialibus *fuerit.* Nec *ſum ignarus,hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat opus, ſtudioſos eius deſideraſſe,ut inquiſitione opinionũ,quæ diuerſiſsimæ fuerũt,longè difficillimũ,ita neſcio an minimè legētibus futurũ uoluptati:quippe quod propè nudã præceptorũ traditionē deſideret.* In *cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, nõ iactandi ingenij gratia(nãq; in id eligi materia poterat uberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuētutē ad cognitionē eorũ quæ neceſſaria ſtudiis arbitrabamur,ſi ducti iucũditate aliqua lectionis, libētius diſcerent ea,quorũ ne ieiuna atq; arida traditio auerteret animos,& aures præſertim tã delicatas raderet,uerebamur. qua ratione ſe* Lucretius *dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõplexũ:nãq; hac,ut eſt notũ,ſimilitudine utitur:*

Ac

Lucr.lib.1. item 4.

Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Aſpirāt mellis dulci flauóq; liquore: & quæ ſequūtur. Sed nos ueremur ne parū hic liber mellis, & abſinthij multū habere uideatur, ſitq; ſalubrior ſtudiis quàm dulcior. Quin etiā hoc timeo, ne ex eo minorē gratiā ineat, ꝙ pleraq; nō inuēta per me, ſed ab aliis tradita, cōtinebit: habeat etiā quoſdā qui cōtrà ſentiāt et aduerſentur, propterea ꝙ plurimi autores, quāuis eodē tenderēt, diuerſas tamē uias

*inuenerūt.

*munierūt, atq; in ſuā quiſq; induxit ſequētes. Illi aūt probant qualecūq; ingreßi ſunt iter: nec facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo nō didiciſſe mauult, quàm diſcere. Eſt autē, ut procedēte libro patebit, infinita diſſenſio autorū, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erāt, adiiciētibus quod inueniſſent ſcriptoribus: mox, ut aliqd ſui uiderētur afferre, etiā recta mutātibus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderūt, mouiſſe aliqua circa Rhetoricē Empedocles dicitur. Artiū autē ſcriptores antiquißimi, Corax et Tiſias Siculi: quos inſecutus eſt uir eiuſdem inſulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) diſcipulus. Is beneficio longißimæ ætatis (nā cētū & nouē uixit annos) cū multis ſimul floruit: ideóq; & illorū de quibus ſuprà dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem uſq; durauit. Thraſymachus Chalcedonius cū hoc, & Pro-

Vide Gelliū lib.5.cap.10.

dicus Ceius, & Abderites Protagoras, à quo decē millibus denariorū didiciſſe artē, quā edidit Euathlus, dicitur: & Hippias Eleus, & quē Palamedem Plato appellat, Alcidamas Eleates. Antiphon quoq; & orationem primus omniū

Lib.2.ca.17. In Phædro. & Cicer. in Orat.

ſcripſit, & nihilominus artem ipſe cōpoſuit, et pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus: etiā Polycrates, à quo ſcriptā in Socratē diximus orationē: & Theodôrus Byzātius, ex iis

& ipſe

quos Plato appellat λογοδαιδάλους. Horũ primi cõmunes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptum quicquam quod ornatum oratoriũ habeat: eius aliqua ferri. Equidẽ non reperio quicquã tanta eloquẽtiæ fama dignũ: ideóq; minus miror eſſe qui nihil ab eo ſcriptũ putent: hæc autẽ quæ ferũtur, ab aliis eſſe cõpoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditorũ, Iſocrates, quanquã de præceptore eius inter autores nõ cõuenit. nos autẽ Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eóq; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidẽ illo (ut traditur) uerſu ex Philocteta frequẽter uſus, Cicero 3. de Orato. & 1. Tuſcul.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Ars eſt utriuſq;, ſed plurib⁹ eã libris Ariſtoteles cõplexus eſt. Eodẽ tẽpore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictũ eſt. Lib. 2. ca. 15. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus de Rhetorice diligẽter ſcripſit: atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi quã Rhetores, præcipuéq; Stoicorũ ac Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriã Hermagoras uiam, quã plurimi ſunt ſecuti: cui maximè par atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, et Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamẽ in ſe cõuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodiũ: quẽ ſtudioſè audiſſe, cũ in eã inſulã ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Vide Strabo. lib. 17. Hi diuerſas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde

Apollodorei et Theodorei, ad morẽ certas in philoſophia ſectas ſequẽdi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas: quorũ diligẽtiſsimus in tradẽdo Latinè fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nã ipſius ſola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras miſſa ad Domitiũ epiſtola non agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram ſunt qui uiderint. Romanorũ primus (quantum ego quidem ſciam) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Cenſorius, pòſt M. Antonius inchoauit. Nam hoc ſolũ opus eius, atq; id ipſum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorũ memoriam ſi quo loco res poſcet, nõ omittam. Præcipuum uerò lumen ſicut Eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicum apud nos ſpecimẽ orandi, docendiq; oratorias artes, M. Tullius: poſt quẽ tacere modeſtiſsimum foret, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcẽti ſibi elapſos diceret, & in Oratoriis hæc minora, quæ plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadem materia nõ pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nõnihil pater Gallio: accuratè uerò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiuſdẽ operis autores: qui ſi omnia cõplexi forẽt, cõſuluiſſent labori meo: ſed parco nominibus uiuentiũ, ueniet eorũ laudi ſuum tempus: ad poſteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen poſt tot ac tantos autores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſentẽtiam. Neq; enim me cuiuſquam ſectæ, uelut quadam ſuperſtitione imbutus, addixi: & electuris quæ uolent facienda copia fuit: ſicut ipſe plurium in unum cõfero inuẽta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ teſtimonium meruiſſe contentus.

Cice. 1. de Orat.

Quod initium Rhetorices. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ad id quod initio præcedentis capitis promiſerat, accingitur;

tur: docet Rhetoricem principium à natura duxiſſe: ſtudium & incrementum debere vtilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione eſſe conſecutam: Artem, vt medicinam, ex longa obſeruatione factam. Refellit etiam eos qui curam dicendi à conditoribus vrbium, aut legum autoribus cœpiſſe, aut è defenſione potius quàm ab accuſatione, putabant.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nā cui dubiū eſt quin ſermonē ab ipſa rerū natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principiū eſt eius rei) huic ſtudiū et incrementū dederit utilitas, ſummā ratio & exercitatio? Nec uideo quare curā dicēdi putēt quidā inde cœpiſſe, quòd ij qui in diſcrimē aliquod uocabantur, accuratius loqui defendēdi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita nō utiq; prior eſt: cū præſertim accuſatio præcedat defenſionem: niſi quis dicit etiā gladiū fabricatū ab eo prius qui ferrū in tutelā ſui, q̄ qui in perniciē alterius cōparauit. Initiū ergo dicēdi dedit natura: initiū artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina cū uiderēt alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatiōe eorū effecerūt artē: ita cū in dicēdo alia utilia, alia inutilia deprehenderēt, notarūt eą ad imitādum uitandúmque, & quædā ſecundū rationē eorū adiecerūt ipſi quoq;: hæc cōfirmata ſunt uſu: tū quæ ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidē initium orādi cōditoribus urbiū ac legumlatoribus dedit: in quibus fuiſſe uim dicēdi neceſſe eſt: cur tamē hinc primā originē putet, nō uideo, cū ſint adhuc quædam uagæ & ſine urbibus ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in his nati, & legationibus fungātur, & accuſent aliqua ac defendant, & deniq; aliū alio melius loqui credant. *In prologo Rhetoricorū veterum.*

Quinque eſſe partes Rhetoricæ. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria hoc capite cōplectitur: partitionē Rhetorices, ordinem

adhibẽda quæ proſunt. nec enim qui recta uia depulſus eſt reduci ad eã niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò ex eo cõtra Rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam eſſe artem ſibi contrariã, Rhetoricen eſſe contrariã ſibi. Nullã artẽ deſtruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicẽda eam docere, aut nõ dicẽda: itaq; uel per hoc nõ eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat; uel per hoc, quòd cũ dicenda præceperit, etiã contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta: alioqui ubi iniuſta cauſa eſt, ibi Rhetorice nõ eſt: adeò ut uix ex admirabili quodã caſu poſſit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id eſt uir bon⁹, dicat. Tamẽ quoniã hoc quoq; in rerũ naturã cadit, ut duos ſapiẽtes aliquãdo iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quando etiã pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduerſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non eſt cõtraria ſibi. Cauſa enim cũ cauſa, nõ illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi, inter ſe cõponũtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cũ imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim poſitũ à ſe argumentũ ſoluit Orator, ſed ne Rhetorice qdẽ: quia apud eos q in perſuadendo finem putant, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, uериſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt quod

fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Nõ ſemper autẽ, etiamſi frequentiſſime, tuenda ueritas erit, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in ſecũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ eſſe quæ ſciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non ſciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando quod neſciat. Ex his alterũ, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri reſpondendũ, Ars earũ rerũ eſt, quæ ſciuntur. Rhetorice ars eſt bene dicẽdi, bene autem dicere ſcit Orator: ſed neſcit an uerũ ſit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſiderum, & mẽſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinam tamen ſuam, artem uocant. Quòd ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur: eadem ratio idem præſtare Oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui ſe pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ ſit, & erit ars medicina. Quid q̧ Rhetorice non utiq; propoſitũ habet ſemper uera dicendi: ſed ſemper ueriſimilia? ſcit autem eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in aliis litib' impugnarũt actores cauſarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam eſſe artem, breuiter. Nam ſiue (ut Cleãthes uoluit) ars eſt po-*

*quæ.

ſubiicitur, conſummatione* finem accipiunt, quā ποιητι=κὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandū eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictū eſt. Mihi autē uidetur etiam ex illis cæteris artibus multū aſſumere. Nā & poteſt aliquādo ipſa res inſpectione eſſe cōtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiā tacēte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nō magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nā eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiā, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarū, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cōtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habēda ſit, qa maximus eiꝰ uſus actu cōtinetur, atq; eſt in eo frequētiſsima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nā & hoc eiuſdē rei nomen eſt.

*Inſcrip. codicibus legitur, conſummationē, nō finem accipiunt.

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatū Oratorē fieri non poſſe, niſi ars cū natura iungatur, contēdit: & naturā quidē, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorē eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiā, naturáne plus ad eloquentiā cōferat, an doctrina. Quod ad propoſitū quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cōſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimū tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionē uelimus. Nā ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

coëant, in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credam eſſe momentum, conſummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, ſicut terræ nullam fertilitatem habēti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiã nullo colente naſcetur. At in ſŏlo fœcũdo plus cultor quàm ipſa per ſe bonitas ſŏli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignũ aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Pariũ marmor mallem rude: at ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

An virtus ſit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorũ ſentẽtia Rhetoricen illã bene dicendi ſcientiam (non autẽ atechniã, aut matæotechniã, cacotechniámue, quibus homines vel ad ſuã impudentiã, vel ſtultitiã, aut etiã improbitatem abutuntur) virtutẽ eſſe probat, quę ſibi in dicendis & nõ dicendis cõſonet, quæ prima ſuæ facultatis ſemina in optimũ finẽ à natura trahat. Adiungit etiã argumentũ à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quæ nulla eſt citra honeſtorũ ac inhoneſtorum, iuſti & iniuſti, virtutúmque omnium & vitiorum ſcientiam. Ab actione Rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem deſideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus ineſſe virtus dicitur. Vltimo loco obiectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, ſoluit à ſimili.

ILla quæſtio eſt maior, an ex medihs artibus, quæ neque laudari per ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles aut ſecus ſecundũ mores utentiũ fiunt, habẽda ſit Rhetorice: an ſit, ut compluribus etiã philoſophorũ placet, uirtus. Equidem illud quod in ſtudiis dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo, ſine ratione, ſine literis, quà uel impu-

dentia uel fames duxit, ruentes) aut malam quaſi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuiſſe multos, & eſſe nõnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. Ματαιοτεχνία quoque eſt quædam, id eſt ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec mali habeat, ſed uanũ laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acũ continuò & ſine fruſtratione inſerebat: quẽ cùm ſpectaſſet Alexander, donaſſe dicitur eiuſdẽ leguminis modio. Quod quidẽ præmiũ fuit illo opere digniſſimũ. His ergo cõparãdos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſſimillimas uolunt, ætatẽ multo ſtudio ac labore cõſumunt. Verùm hæc quã inſtituere conamur, et cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philoſophi quidẽ multis & acutis concluſionibus colligũt: mihi uerò etiã planiore ac propriè noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuũ. Ab illis hæc dicuntur, Si cõſonare ſibi in faciẽdis ac nõ faciẽdis, uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur: eadẽ in dicẽdis ac nõ dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiã antè q̃ doceremur, initia quædã ac ſemina ſunt conceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi nõ perfectè, tamen ut ineſſent quædam (ut dixi) ſemina eius facultatis, manifeſtũ eſt. Non eadem aũt his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cũ duo ſint genera orationis: altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera cõciſa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò cõiunxit, ut hãc cõpreſſæ in pugnũ manus, illã explicitæ diceret ſimilem, etiã diſputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atq; apertior eſt, nihil dubitabitur.*

* *ego.*

Vide Cice. 2. de fi. in Ora. & in Parti.

bitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nã quid Orator in laudãdo faciet, niſi honeſtorũ ac turpium peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate propoſita & perſpecta? aut in iudiciis, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? nõ fortitudinẽ poſtulat res eadẽ, cũ ſæpe cõtra turbulentas populi minas, ſæpe cũ pericoloſa potentiũ offenſa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circunfuſa militũ arma dicendum ſit: ut ſi uirtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poſſit oratio? Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ eſt: cur nõ tam in eloquentia quàm in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? Recteq; hoc apud Ciceronem diſſerit Craſſus. Eſt enim Eloquentia una quædã de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero in ſua perſona, cùm ad Brutũ in epiſtolis, tũ aliis etiã locis, uirtutem eã appellat. At procemiũ aliquãdo & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: et tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamen doloris laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Ariſtot. Politicorum 1. cap. 2.

Cice. 1. de Oratore.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicentibus aliis eam orationem eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quæſtiones ciuiles aliis, aliis totam uitam, aliis propter aliquam uirtutũ, locum ei in Ethice aſsignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum Oratori ſubiectas, materiãRhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in De Oratore. Hinc varias obiectiones ſoluit: multiplicem eius eſſe materiam, circà quam verſetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri oſtẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & ſculptura, atque

atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honeſto diſputare, non philoſophi modò, ſed etiam Oratoris eſse. Omnium autem rerũ ita demũ peritũ eſse debere, vt cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis longè melius ipſis artificibus dicat. Diſputationem de inſtrumento in librũ duodecimũ differt.

Materiam Rhetorices quidã dixerunt eſſe orationẽ: quã ſententiã ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ ſi ita accipitur ut ſermo quacunq; de re compoſitus, dicatur oratio, nõ materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarij, ſtatua. nam & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. Quidã argumẽta perſuaſibilia: quæ et ipſa in parte ſunt operis, & arte fiũt, & materia egent. Quidã ciuiles quæſtiones: quorũ opinio nõ qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed nõ ſola. Quidã, quia uirtus ſit Rhetorice, materiã eius totã uitam uocãt. Alij, quia nõ omniũ uirtutũ materia ſit tota uita, ſed pleræq; earũ uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, cõtinentia, proprijs officijs & ſuo fine intelligũtur: Rhetoricen quoq; dicũt in una aliqua parte ponendã: eiq; locũ in Ethice negotialem aſſignant, id eſt πραγματικόν. Ego (neq; id ſine autoribus) materiam eſſe Rhetorices iudico, omnes res, quæcũq; ei ad dicendũ ſubiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis eſſe materiã, ſed in rebus. Et in Phædro palàm nõ in iudicijs modò & concionibus, ſed in rebus etia priuatis ac domeſticis Rhetoricẽ eſſe demõſtrat. Quo manifeſtũ eſt hãc opinionẽ ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodã loco materiã Rhetorices uocat res quæ ſubiectæ ſunt ei: ſed certas demũ putat eſſe ſubiectas. Alio uerò, de omnibus reb⁹ Oratori dicendum arbitratur, his quidẽ uerbis, Quanquã uis Oratoris, profeſſióq; ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere ac

In Gorgia.

1. de Orat.

pol=

Dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autem Dialectices oratio cōciſa, cur nō eadē perpetuæ quoque materia uideatur? Solet à quibuſdā & illud poni, Omniū igitur artiū peritus erit Orator, ſi de omnibus ei dicēdum eſt. Poſſem hîc Ciceronis reſpōdere uerbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidē ſentētia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus Orator, niſi erit omniū rerū magnarū atq; artium ſcientiā cōſecutus: ſed mihi ſatis eſt eius eſſe Oratorē rei de qua dicet, nō inſciū. Neq; enim omnes cauſas nouit, & debet poſſe de omnib⁹ dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendū erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nō aut faber de fabrica meli⁹, aut de muſice muſicus? Si neſciat Orator quid ſit de quo quæritur, planè melius. Nā & litigator ruſticus illiteratúſq; de cauſa ſua melius quàm Orator qui neſcit quid in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius Orator q̃ ipſe q docuerit. Verùm & faber cū de fabrica, & muſicus cū de muſica, ſiquid cōfirmationem deſiderauerit, dicet: non erit quidē Orator, ſed faciet illud quaſi Orator: ſicut cū uuln⁹ imperitus deligabit, nō erit medicus, ſed faciet ut medicus. An huiuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationē, nec in iudiciū ueniūt? Ergo cū de faciendo portu Hoſtienſi deliberatū eſt, nō debuit dicere ſententiā Orator? Atqui opus erat ratione architectorū. Liuores & tumores in corpore, crudelitatis an ueneni ſigna ſint, nō tractat Orator? At eſt id ex ratione medicinæ. Circa menſuras & numeros nō uerſabitur? dicamus has geometriæ eſſe partes. Equidē omnia ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiū Oratoris: qd' ſi nō accidet, nō erūt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; rectè diximus materiā Rhetorices eſſe oēs res ad dicēdum ei

De Orato. 1.

Illum facere deſtinauerat Iul. Cæſ per fecit Claud. Imper.

*ſubiectas: quod quidẽ probat etiã ſermo cõmunis. Nã cũ aliquid de quo dicamus accepimus, poſitã nobis eſſe materiã frequenter etiã præfatione teſtamur. Gorgias quidem adeò Rhetori de omnibus putauit eſſe dicendũ, ut ſe in auditoris interrogari pateretur, qua quiſq; de re audire uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam eſſe in cauſa & in quæſtionibus, omnes res ſubiectas erat complexus. Sed quæſtiones ſi negat ad Rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis: ſi autem ad Rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt enim quod nõ in cauſam aut quæſtionem cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis, Iudicialẽ, Deliberatiuam, Demonſtratiuam, penè & ipſe Oratori ſubiecit omnia, nihil enim nõ in hæc cadit. Quæſitũ à paucißimis etiam de inſtrumento eſt. Inſtrumentum uoco, ſine quo formari materia, & * in id quod uelimus effici opus nõ poßit. Verùm hoc ego nõ artem credo egere, ſed artificem. Neq; enim ſcientia deſiderat inſtrumentum, quæ poteſt eſſe conſummata, etiã ſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum quo de Oratore dicturi ſumus, differamus.*

Cic. 1. et 3. de Orat. item de finibus.

** Quidam codices non habent in.*

In lib. 12.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER TERTIVS.

De ſcriptoribus artis Rhetoricæ. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter ſumma quædam capita ex libro ſecũdo, inde maximè vnde tractatus artis incipit, & tranſit ad ſequẽtem operis partẽ, ſtatímq; auditorem reddit attentũ, à difficultate operis, propter inquiſitionem diuerſarũ opinionum, vnde futurum ait, ut ſequẽtibus minus nitoris aſperſurus ſit, quàm primis duobus libris: quos quare dicendi maiore ſuauitate condierit, ex

Lucre

ex Lucretio reſpondet,vt iuuentutẽ ad cognitionẽ rerũ vtilium quidẽ,ſed amari quiddam præ ſe ferentiũ, facilius alliceret:deinde ſe etiã metuere ait,ne hic liber eò minus gratus ſit,quòd non à ſe inuẽta contineat: qua ſolicitudine contra inuidiam ſe ipſum præmunit. Et quia in nullo tanta erat diuerſarũ opinionũ cõgeries,quãta in hoc libro,recenſet ſcriptores artis Rhetoricę Græcos primùm,deinde Latinos: & quo quiſque affectu, & quando ſcripſerit,prodit: poſt quos ſe operæ pretium facturũ exiſtimat, ſi ſuam ſententiam adferat, quæ nulli ſectæ ſit addicta ſed,liberè de omnibus pronuntiet, vt ipſe electuris liberum relinquat quod commodiſsimum videbitur,ſequi.

QVONIAM *in libro ſecundo quæſitum eſt quid eſſet* Rhetorice,*& quis finis eius:artem quoq; eam eſſe,et utilem,& uirtutem,ut uires noſtræ tulerunt,oſtendimus:materiámq; ei res omnes de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iam hinc,unde cœperit,quibus conſtet, quo quæq; in ea modo inueniẽda atq; tractanda ſint,exequar: intra quẽ modum, pleriq; ſcriptores artiũ cõſtiterunt,adeò ut* Apollodôrus *contentus ſolis* Iudicialibus *fuerit.* Nec *ſum ignarus,hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat opus, ſtudioſos eius deſideraſſe,ut inquiſitione opinionũ,quæ diuerſiſsimæ fuerũt,longè difficillimũ,ita neſcio an minimè legẽtibus futurũ uoluptati:quippe quod propè nudã præceptorũ traditionẽ deſideret.* In *cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, nõ iactandi ingenij gratia(nãq; in id eligi materia poterat uberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuẽtutẽ ad cognitionẽ eorũ quæ neceſſaria ſtudiis arbitrabamur,ſi ducti iucũditate aliqua lectionis, libẽtius diſcerent ea,quorũ ne ieiuna atq; arida traditio auerteret animos,& aures præſertim tã delicatas raderet,uerebamur. qua ratione ſe* Lucretius *dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõplexũ:nãq; hac,ut eſt notũ,ſimilitudine utitur:*

Ac

Lucr.lib.1. item 4. Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Aſpirãt mellis dulci flauóq; liquore: & quæ ſequũtur.

Sed nos ueremur ne parũ hic liber mellis, & abſinthij multũ habere uideatur, ſitq; ſalubrior ſtudiis quàm dulcior. Quin etiã hoc timeo, ne ex eo minorẽ gratiã ineat, ꝙ pleraq; nõ inuẽta per me, ſed ab aliis tradita, cõtinebit: habeat etiã quoſdã qui cõtrà ſentiãt et aduerſentur, propterea ꝙ plurimi autores, quãuis eodẽ tenderẽt, diuerſas tamẽ uias *munierũt, atq; in ſuã quiſq; induxit ſequẽtes. (*inuenerũt.) Illi aũt probant qualecũq; ingreßi ſunt iter: nec facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo nõ didiciſſe mauult, quàm diſcere. Eſt autẽ, ut procedẽte libro patebit, infinita diſſenſio autorũ, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erãt, adiiciẽtibus quod inueniſſent ſcriptoribus: mox, ut aliqd ſui uiderẽtur afferre, etiã recta mutãtibus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderũt, mouiſſe aliqua circa Rhetoricẽ Empedocles dicitur. Artiũ autẽ ſcriptores antiquißimi, Corax et Tiſias Siculi: quos inſecutus eſt uir eiuſdem inſulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) diſcipulus. Is beneficio longißimæ ætatis (nã cẽtũ & nouẽ uixit annos) cũ multis ſimul floruit: ideóq; & illorũ de quibus ſuprà dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem uſq; durauit. Thraſymachus Chalcedonius cũ hoc, & Prodicus Ceius, & Abderites Protagoras, à quo decẽ millibus denariorũ didiciſſe artẽ, quã edidit Euathlus, dicitur: (Vide Gelliũ lib.5.cap.10.) & Hippias Eleus, & quẽ Palamedem Plato appellat, Alcidamas Eleates. Antiphon quoq; & orationem primus omniũ ſcripſit, & nihilominus artem ipſe cõpoſuit, et pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus: etiã Polycrates, à quo ſcriptã in Socratẽ diximus orationẽ: (Lib.2.ca.17. In Phædro. & Cicer. in Orat.) & Theodôrus Byzãtius, ex iis

& ipſe

quos Plato appellat λογοδαιδάλους. Horũ primi cõmunes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptum quicquam quod ornatum oratoriũ habeat: eius aliqua ferri. Equidẽ non reperio quicquã tanta eloquẽtiæ fama dignũ: ideóq; minus miror eſſe qui nihil ab eo ſcriptũ putent: hæc autẽ quæ ferũtur, ab aliis eſſe cõpoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditorũ, Iſocrates, quanquã de præceptore eius inter autores nõ cõuenit. nos autẽ Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eóq; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidẽ illo (ut traditur) uerſu ex Philocteta frequẽter uſus,

Cicero 3. de Orato. & 1. Tuſcul.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Ars eſt utriuſq;, ſed pluribus eã libris Ariſtoteles cõplexus eſt. Eodẽ tẽpore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictũ eſt. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus de Rhetorice diligẽter ſcripſit: atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi quã Rhetores, præcipuéq; Stoicorũ ac Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriã Hermagoras uiam, quã plurimi ſunt ſecuti: cui maximè par atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, et Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamẽ in ſe cõuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodiũ: quẽ ſtudiosè audiſſe, cũ in eã inſulã ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde

Lib.2.ca.15.

Vide Strabo. lib.17.

tur: docet Rhetoricem principium à natura duxiſſe: ſtudium & incrementum debere vtilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione eſſe conſecutam: Artem, vt medicinam, ex longa obſeruatione factam. Refellit etiam eos qui curam dicendi à conditoribus vrbium, aut legum autoribus cœpiſſe, aut è defenſione potius quàm ab accuſatione, putabant.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices *origo ſit. Nã cui dubiũ eſt quin ſermonẽ ab ipſa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principiũ eſt eius rei) huic ſtudiũ et incrementũ dederit utilitas, ſummã ratio & exercitatio? Nec uideo quare curã dicẽdi putẽt quidã inde cœpiſſe, quòd ij qui in diſcrimẽ aliquod uocabantur, accuratius loqui defendẽdi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita nõ utiq; prior eſt: cũ præſertim accuſatio præcedat defenſionem: niſi quis dicit etiã gladiũ fabricatũ ab eo prius qui ferrũ in tutelã ſui, q̃ qui in perniciẽ alterius cõparauit. Initiũ ergo dicẽdi dedit natura: initiũ artis, obſeruatio. Homines enim ſicut in medicina cũ uiderẽt alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatiõe eorũ effecerũt artẽ: ita cũ in dicẽdo alia utilia, alia inutilia deprehenderẽt, notarũt ea ad imitãdum uitandúmque, & quædã ſecundũ rationẽ eorũ adiecerũt ipſi quoq;: hæc cõfirmata ſunt uſu: tũ quæ ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidẽ initium orãdi cõditoribus urbiũ ac legumlatoribus dedit: in quibus fuiſſe uim dicẽdi neceſſe eſt: cur tamẽ hinc primã originẽ putet, nõ uideo, cũ ſint adhuc quædam uagæ & ſine urbibus ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in his nati, & legationibus fungãtur, & accuſent aliqua ac defendant, & deniq; aliũ alio melius loqui credant.*

In prologo Rhetoricorũ veterum.

Quinque eſſe partes Rhetoricæ. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria hoc capite cõplectitur: partitionẽ Rhetorices, ordinem

partiũ,& appellationẽ. Partes ex quibus ſermo nectitur,rebus & verbis conſtare, & eſſe numero quinq; oſtẽdit, refellens eorum ſententiam, qui eas vel plures vel pauciores fecerũt. Docet memoriã & actionẽ excludi non poſſe:iudiciũ contrà & ordinẽ nõ poſſe adiici,quòd illud tribus primis partibus ſit permixtũ,ordo verò ad diſpoſitionẽ referatur.In ordine partiũ primã eſſe inuentionẽ,ſecundã diſpoſitionẽ,tertiã elocutionẽ , hinc memoriã & pronũtiationẽ ſubſequi.Vltimo loco vocandas eſse partes contendit,quia totũ perficiãt:non opera ,quia oratio opus dicatur. Non etiã elementa,quia eſsent ſolùm initia quæ totũ non conſtituerent:oſtenditque quibus cauſis in hos errores inducti fuerint qui ita ſenſerunt:hinc ad cauſarum genera tranſit, quæ ita rectius quàm Rhetorices genera vocata eſse iudicat.

OMnis autẽ orãdi ratio,ut plurimi maximiq; autores tradiderũt,quinq; partibus cõſtat,inuẽtione,diſpoſitione,elocutione,memoria,pronũtiatione ſiue actiõe: utroq; enim modo dicitur.Omnis uerò ſermo,quo quidem uolũtas aliqua enũtiatur,habeat neceſſe eſt & rẽ,& uerba. Ac ſi eſt breuis,& una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultra deſiderat:at oratio lõgior plura exigit. Nõ enim tantũ refert quid,& quomodo dicamus,ſed etiã quo loco. opus ergo eſt diſpoſitione.Sed neq; omnia quæ res poſtulat dicere,neq; ſuo quæq; loco poterimus,niſi adiuuãte memoria.quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verùm hæc cũcta corrũpit,ac propemodũ perdit indecora uel uoce uel geſtu pronũtiatio.Huic quoq; igitur tribuẽdus eſt neceſſariò quintus locus.Nec audiẽdi quidã,quorũ eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes uolunt, quia memoria atq; actio natura,nõ arte cõtingant:quarũ nos præcepta ſuo loco dabimus:licet Thraſymachus quoq; idẽ de actione crediderit.His adiecerũt quidã ſextã partẽ,ita ut inuẽtioni iudiciũ ſubnecterẽt,quia primũ eſſet inuenire, deinde iudicare.Ego porrò ne inueniſſe quidẽ credo eũ,qui nõ

iudica-

iudicauit. nec enim cõtraria, cõmunia, ſtulta, inueniſſe dici
*tur quiſquã, ſed nõ *uitaſſe.* Et Cicero *quidẽ in ** Rhetori- * *iudicaſſe*
cis iudiciũ ſubiecit inuẽtioni: mihi autẽ adeò tribꝰ primis **Topicis*
partibus uidetur eſſe permiſtũ, (nã neq; diſpoſitio ſine eo,
neq; elocutio fuerit) ut ꝓnũtiationẽ quoq; uel plurimũ ex
eo mutuari putẽ. Quod *hoc audacius dixerim, ꝙ in* Par-
titionibꝰ oratoriis ad eaſdẽ de quibus ſuprà dictũ eſt, quin
que peruenit partes. Nã *cũ dupliciter primũ diuiſiſſet, in*
inuẽtionẽ atq; elocutionẽ: res ac diſpoſitionẽ inuẽtioni, uer
ba et ꝓnũtiationẽ elocutiõi dedit: quintãq; cõſtituit cõmu
nẽ, ac uelut cuſtodẽ omniũ memoriã. Idẽ *in* Oratore, *quin-*
que rebus cõſtare eloquẽtiã dicit: in quibꝰ poſtea ſcriptis
certior eius ſententia eſt. Non *minus mihi cupidi nouitatis*
alicuius uidentur fuiſſe, qui adiecerunt ordinẽ, cũ diſpo-
ſitionẽ dixiſſent: quaſi aliud ſit diſpoſitio, quã rerũ ordine
quã optimo collocatio. Diõ *inuẽtionẽ modò et diſpoſitionẽ*
tradidit, ſed utrãq; duplicẽ, rerũ, ac uerborũ: ut ſit elocu-
tio inuẽtionis, ꝓnũciatio diſpoſitionis: his quinta pars me
moria accedat. Theodorei *ferè inuẽtionẽ duplicẽ, rerũ, at*
que elocutionis, deinde treis cæteras partes. Hermagoras,
iudiciũ, partitionẽ, ordinẽ, quæq; elocutionis ſunt, ſubiicit
œconomiæ, quæ Græcè *appellata ex cura rerũ domeſtica-*
rũ, & hîc ꝑ abuſionẽ poſita, nomine Latino *caret.* Eſt &
circa hoc quæſtio, ꝙ memoriã in ordine partiũ quidã inuẽ
tioni, quidã diſpoſitioni ſubiũxerũt: nobis quartus eius lo
cus maximè placet. Nõ *enim inuẽta tantùm tenere ut diſpo-*
namus, nec diſpoſita ut eloquamur, ſed etiã uerbis formata
memoriæ mãdare debemꝰ. Hac *enim omnia quæcũq; in ora*
tionẽ collata ſunt, cõtinẽtur. Fuerũt *etiã in hac opiniõe nõ*
pauci, ut has non Rhetorices *partes eſſe exiſtimarent, ſed*
opera Oratoris: *eius enim eſſe inuenire, diſponere, eloqui,*

& cætera. Quod ſi accipimus, nihil arti relinquemus. Nã bene dicere, eſt Oratoris: Rhetorice tamen eſt bene dicẽdi ſciẽtia: uel, ut alij putãt, artificis eſt perſuadere: uis autem perſuadẽdi, art[illegible]a inuenire quidẽ et diſponere, Oratoris inuentio autẽ & diſpoſitio Rhetorices propria uideri poteſt. In eo plures diſſenſerũt, utrúmne hæ partes eſſent Rhetorices, an eiuſdẽ opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ uocant ςοιχεῖα. Sed neq; elementa rectè quis dixerit: alioqui tantũ initia erũt, ut mũdi uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſecabilia: nec operũ rectè nomẽ accipiẽt, q̃ nõ ab aliis perficiũtur, ſed et aliud ipſa perficiũt. Partes igitur. Nã cũ ſit ex his Rhetorice, fieri nõ poteſt ut totũ ex partibus cõſtet, niſi ſint partes totius, ex q̃bus cõſtet. Videntur autẽ mihi qui hæc opera dixerũt, eo quoq; moti, quòd in alia rurſus diuiſione nollent in idẽ nomẽ incidere. Partes enim Rhetorices eſſe dicebãt laudatiuã, deliberatiuã, iudicialem. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius quàm artis. Nanq; in his ſingulis Rhetorice tota eſt, quia & inuẽtionẽ, & diſpoſitionẽ, & elocutionẽ, & memoriã, & pronũtiationẽ quæcunq; earum deſiderat. Itaq; quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerũt: optimè autem ij, quos ſecutus eſt Cicero, qui genera cauſarũ.*

* quidem

Ariſtote. ad Theodec. li. 1. cap. 3.

Tria eſſe genera cauſarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Genera cauſarum optimè genera dici docuit: nunc cõfutatis aliorũ opinionibus, tria eſſe numero colligit: Demõſtratiuũ, Deliberatiuũ, & Iudiciale. Sed primùm hãc opinionẽ oppugnãtiũ argumẽta profert: plura eſſe genera, ſed hoc numero cõprehẽſa frequẽtiſsima pro ſolis. Cõtra quos probat aliorũ argumẽtis & ſuis, ſolùm eſſe tria. Aliorũ ſic: tot eſſe genera cauſarũ, quot auditorum: auditores omnes aut delectationẽ ſequi, aut conſilium capere, aut iudicare velle. Ergo eſſe tria ſolùm genera. Suis, hoc pacto: Oratoris officium eſſe in iudiciis, & extra. Quę ſunt extra, tempus

tempus habere præteritum,vel futurũ: præterita laudari, futura in deliberationem cadere: ergo ſolùm eſſe tria genera.& rurſus, Oratori certa eſſe omnia,aut dubia: certa laudari aut vituperari: dubia aũt in deliberationẽ,aut in iudiciũ cadere. Recenſet diuerſas multorum partitiones:& Platonem duobus aliis tertiũ genus proſomileticon (quod & didacticon dicimus)adieciſſe,cuius vis è dialectica ſit,in quo queramus quid ſit res,quæ partes eius,quę cauſæ,&c. Atq; ad extremũ omnia reduci ad illa tria,Demõſtratiuũ,Deliberatiuum,& Iudiciale concludit. Et Demonſtratiuum vocari à meliore parte laudatiuũ : quorũ vtrunq; à Græcis profluxiſſe potuerit,qui encomiaſticon & epidicticon dicãt:niſi Latina interpretatione malimus eſſe cõtẽti, cùm qui laudatur,pingi & demõſtrari videatur. Vbi breuiter,quo differat epidicticon ab encomiaſtico, docet. Ad finem eos improbat qui honeſtum, finem laudatiui:vtile,deliberatiui: æquum iudicialis pronuntiarent,cùm ſint illi omnium generum communes.

SEd tria an plura ſint,ambigitur. Nec dubiè propè oẽs *utiq; ſummæ apud antiquos autoritatis ſcriptores* Ariſtotelẽ *ſecuti, q nomine tãtũ alio cõcionalẽ pro deliberatiua appellat,hac partitione cõtẽti fuerũt.Verũ et tũ leuiter eſt tentatũ,cùm apud Græcos quoſdã,tũ apud Ciceronẽ in libris* de Oratore,*& nunc maximo temporũ noſtrorũ autore propè* impulſum,ut nõ modò plura hæc genera, ſed etiã penè innumerabilia uideantur.Nã ſi laudãdi ac uituperãdi officiũ in parte tertia ponimus: in quo genere uerſari uidebimur cũ querimur,cõſolamur,mitigamus,cõcitam⁹, terremus,cõfirmamus,præcipimus,obſcurè dicta interpretamur, narramus,deprecamur,gratias agimus, gratulamur,obiurgamus,maledicimus,deſcribimus,mãdamus,renuntiamus,optamus,opinamur,et plurima alia? ut mihi in illa uetere perſuaſione permanenti, uelut petẽda ſit uenia: quærẽdúmq;,quo moti priores,rẽ tam latè fuſam,tã breuiter adſtrinxerint.Quos qui erraſſe putãt,hoc ſecutos arbitrãtur,q in his ferè uerſari tũ Oratores uidebãt. Nam* Plinium intelligere videtur. *perſuaſum.

& laudes ac uituperationes ſcribebãtur, et ἐπιταφίους dicere erat moris, et plurimũ in cõſiliis ac iudiciis inſumebatur operæ, ut ſcriptores artiũ pro ſolis cõprehẽderint frequẽtiſſima. Qui uerò defendũt, tria faciũt genera auditorũ: unũ, quod ad delectationẽ conueniat: alterũ, quod conſiliũ accipiat: tertiũ, quod de cauſis iudicet. Mihi cũcta rimãti, talis quædã ratio ſuccurrit, ꝙ omne Oratoris officiũ aut in iudiciis eſt, aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæritur, manifeſtũ genus eſt: ea quæ ad iudicẽ non ueniunt, aut præteritũ habent tẽpus, aut futurũ. Præterita laudamus aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itẽ omnia de quibus dicẽdũ eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuiq; eſt animus, laudat aut culpat: ex dubiis partim nobis ipſis ad electionẽ ſunt libera, de his deliberatur: partim aliorũ ſentẽtiæ cõmiſſa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialẽ & concionalẽ generales partes eſſe uoluit, ſeptẽ aũt ſpecies, hortandi, dehortãdi, laudãdi, uituperãdi: accuſandi, defendendi, exquirẽdi, quod ἐξεταστικὸν dixit: quarũ duæ primæ deliberatiui, duæ ſequẽtes demõſtratiui, tres ultimæ iudicialis generis ſunt partes. Protagorã tranſeo, qui interrogãdi, reſpõdẽdi, mãdandi, precãdi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſta, iudiciali & cõcionali tertiã adiecit προσομιλητικὴν, quã ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricem: quæ à forẽſi ratione diſiungitur, & eſt accõmodata priuatis diſputationibus: cuius uis eadẽ profectò eſt, quæ dialecticæ. Iſocrates in omni genere ineſſe laudẽ ac uituperationẽ exiſtimauit. Nobis & tutiſſimũ eſt autores plures ſequi, & ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus quo laus ac uituperatio continetur, ſed eſt appellatũ à parte meliore laudatiuũ: idẽ alij demonſtratiuũ uocant.

Vide Ariſtot. rheto. 1. cap. 3.

In dialogo de ente.

utrunq;

utrunq; nomē ex Græcò creditur fluxiſſe. Nā & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν nō tam demonſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. nam ut continet laudatiuum in ſe genus, ita non intra hoc ſolùm conſiſtit. An quiſquā negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formā ſuadendi habēt, et plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut cauſarū quidē genera tria ſint, ſed ea tū in negotiis, tū in oſtētatione poſita. Niſi fortè nō ex Græco mutantes demonſtratiuū uocāt: uerùm id ſequuntur, quòd laus ac uituperatio quale ſit quicq; demonſtrat. Alterū eſt deliberatiuum: tertium, iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidūt genera: nec inuenitur ex his ulla, in qua nō laudare aut uituperare, ſuadere aut diſſuadere, intēdere quid uel depellere debeamus. Illa quoq; ſunt cōmunia, cōciliare, narrare, docere, augere, minuere, cōcitandis cōponēdiſue affectibus animos audiētium fingere. Ne his quidem acceſſerim, qui laudatiuam materiam honeſtorū, deliberatiuā utilium, iudicialē iuſtorum quæſtione contineri putant, celeri magis ac rotūda uſi diſtributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxiliis omnia. Nam & in laude iuſtitia utilitáſque tractantur, & in conſiliis honeſtas: & raró iudicialem inueneris cauſam, in cuius non parte aliqua eorum quid quæ ſuprà diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quia locutus eſt de tribus generibus, & ſequitur tractatio de ſtatibus, orationis officia, & quæſtionū diuerſitatem explicat, & præcedentes cauſas, ex quibus naſcitur, repetit. Omnē enim orationem rebus & verbis cōſtare tradit. Facultatem orādi, natura, arte (cui ſubiicitur imitatio) & exercitatione conſummari. Tria eſſe quæ præſtet Orator, vt doceat, delectet, moueat: quæ non

ſemper in omnem orationem cadāt. Alia eſſe quæ probationem deſiderēt, alia quæ nō deſiderent: cōtrà Celſum, qui Oratorē ſolùm de incertis dicere voluit. Alias quæſtiones eſſe in ſcripto, de iure: alias de non ſcripto, in re. Et omnes eſſe aut finitas certis perſonis, locis, & temporibus incluſas, quæ hypotheſes dicātur: aut ſeparatas ab omnibus circunſtantiis, quæ theſes vocentur, ad quas diſputando hypotheſes reducantur. Et quaſdā eſſe quęſtiones inter theſes & hypotheſes medias, theséſq; nō minus ad Oratorē pertinere, quàm hypotheſes: atq; illas à Cicerone ſcientia & actione diſtingui. Prius, trium generū eſſe, an ſit, quid ſit, quale ſit ſequēs, duorū: quomodo adipiſcamur, quomodo vtamur: eoſdémq; ſtatus in theſes cadere, qui in hypotheſes. Et alias eſſe in rebus ipſis, alias ad aliud referri. Poſtremò, hypotheſeos refert multa nomina, & varias ſecundum diuerſos finitiones.

Cice. in Bruto. *OMnis autem oratio conſtat aut ex his quæ ſignificātur, aut ex his quæ ſignificāt, id eſt, rebus, et uerbis. Facultas orādi conſummatur natura, arte, exercitatione: cui quartā partē adiiciūt quidā imitationis, quā nos arti ſubiicimus. Tria ſunt item quæ præſtare debet Orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorū qui totū opus in res & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur, materiā cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui ut non ubiq; habent locū, ita quocūq; irruperint, plurimum ualent. Præſtātiſſimis autoribus placet, alia in Rhetorica eſſe quæ probationem deſiderent, alia quæ non deſiderent: cum quibus ipſe conſentio. Quidam uerò, ut Celſus, de nulla re dicturū Oratorē, niſi de qua quæratur, exiſtimāt: cui cùm maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio: niſi fortè laudare quæ cōſtet eſſe honeſta, & uituperare quæ ex cōfeſſo ſint turpia, nō eſt Oratoris officiū. Illud iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in nō ſcripto. In ſcripto ſunt de iure: in nō ſcripto de re. Illud*

legale,

legale, hoc rationale genus: Hermagoras, atq; eum ſecuti,
uocant νομικὸν, & λογικόν. Idem ſentiunt qui omnẽ quæ-
ſtionem ponunt in rebus, & in uerbis. Item cõuenit quæ-
ſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ re-
motis perſonis & tẽporibus & locis, cæteriſq; ſimilibus,
in utranq; partem tractantur: quod Græci θέσιν dicunt,
Cicero propoſitũ, alij quæſtiones uniuerſales ciuiles, alij
quæſtiones philoſopho conueniẽtes, Athenæus partẽ cau-
ſæ appellat. Hoc genus Cicero ſciẽtia et actione diſtinguit: *In Topicis*
ut ſit ſcientiæ, an prouidẽtia mundus regatur: actionis, an
accedendum ad Remp. adminiſtrandam. Prius, trium gene
rum, an ſit, quid ſit, quale ſit. omnia enim hæc ignorari poſ
ſunt. Sequens, duorum, quomodo adipiſcamur, quomodo
utamur. Finitæ autẽ ſunt ex complexu rerũ, perſonarum,
tẽporũ, cæterorúmq;. hæ ὑποθέσεις à Græcis dicũtur, cau
ſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res perſo-
náſq; conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita: inde enim fi-
nita deſcendit. Quod ut exemplo pateat, infinita eſt, An
uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda: ideóq; eſſe ſuaſo-
ria poteſt. Sed etiã remotæ à perſonis propriis, ad aliquid
referri ſolent. Eſt enim ſimplex, an Reſpublica adminiſtrã
da: refertur ad aliquid, an in tyrãnide adminiſtrãda. Sed
hîc quoq; ſubeſt uelut latẽs perſona: tyrannus enim gemi-
nat quæſtionẽ, ſubéſtq; & tẽporis et qualitatis tacita uis:
nõdum tamen hoc propriè dixeris cauſam. Hæ autẽ quas
infinitas uoco, & generales appellãtur. quod ſi eſt uerum,
finitæ ſpeciales erũt. In omni autẽ ſpeciali utiq; ineſt gene
ralis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio an in cauſis quoque quic-
quid in quæſtionẽ uenit qualitatis, generale ſit. Milo Clo-
dium occidit: iure occidit inſidiatorẽ. nõ ne hoc quæritur,
an ſit ius inſidiatorẽ occidendi? Quid in coniecturis? non

*illa generalia, an cauſa ſceleris odium? cupiditas? an tormentis credendũ? teſtibus an argumẽtis maior fides habẽda? Nã finitione quidẽ cõprehẽdi nihil nõ in uniuerſum certũ erit. Quidã putãt etiam eas poſſe theſeis aliquãdo nominari, quæ perſonis cauſiſq; cõtineãtur, aliter tantũmodo poſitas: ut cauſa ſit, cũ Oreſtes accuſatur: Theſis, an Oreſtes rectè ſit abſolutus. cuius generis eſt, an Cato rectè Martiã Hortẽſio tradiderit. Hi theſin à cauſa ſic diſtinguunt, ut illa ſit ſpectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim ueritatis tãtùm gratia diſputari, hîc negotiũ agi. Quanquã inutiles quidã Oratori putant uniuerſales quæſtiones, quia nihil proſit ꝗ cõſtet ducendã eſſe uxorẽ, uel adminiſtrãdam Rẽpublicã, ſiquis uel ætate uel ualetudine impediatur. Sed nõ omnibus eiuſmodi quæſtionibus ſic occurri poteſt, ut illis, Sit'ne uirtus finis, Regatúrne prouidẽtia mundus. Quin etiam in iis quæ ad perſonã referuntur, ut non eſt ſatis generalẽ tractaſſe quæſtionẽ, ita perueniri ad ſpeciẽ, niſi illa prius excuſſa nõ poteſt. Nã quomodo an ſibi uxor ducẽda ſit, deliberabit Cato, niſi cõſtiterit uxores eſſe ducẽdas? Et quomodò an ducere Martiã debeat quæretur, niſi Catoni ducẽda uxor eſt? Sunt tamẽ inſcripti nomine Hermagoræ libri, qui cõfirmẽt illam opinionem, ſiue falſus eſt titulus; ſiue alius hic Hermagoras fuit. Nã eiuſdẽ eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa cõpoſuit, cùm ſicut ex Ciceronis quoq; Rhetorico primo manifeſtũ eſt, materiã Rhetorices in theſeis & cauſas diuiſerit? Quod reprehẽdit Cicero: ac theſin nihil ad Oratorẽ pertinere cõtendit, totũq; hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. Sed me liberauit *reprehẽdẽdi uerecũdia, & quòd ipſe hos libros improbat, & quòd in Oratore, atq; iis quos de Oratore ſcripſit, libris, & Topicis, præcipit, ut à propriis perſonis atque*

De Inuẽtiõe.

* reſpondẽdi.

Libro 3.

atq; tẽporibus auocemus cõtrouerſiã, quia latius dicere liceat de genere quã de ſpecie, & quod in uniuerſo probatũ ſit, in parte probatũ eſſe neceſſe ſit. Status autẽ in hoc omne genus materiæ iidẽ qui in cauſas cadũt. Ad hoc adiicitur, alias eſſe quæſtiones in rebus ipſis, alias quæ ad aliud referãtur. Illud, an uxor ducẽda: hoc, an ſeni ducẽda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, et ſimilia. Cauſam finit Apollodor⁹, ut interpretatione Valgij diſcipuli eius utar, ita, Cauſa eſt negotiũ omnibus ſuis partib⁹ ſpectãs ad quæſtionẽ: aut, Cauſa eſt negotiũ, cuius finis eſt cõtrouerſia. Ipſum deinde negotiũ ſic finit, Negotiũ eſt cõgregatio perſonarũ, locorum, tẽporum, cauſarũ modorũ, caſuũ, factorũ, inſtrumentorũ, ſermonũ, ſcriptorũ, & non ſcriptorum. Cauſam nũc intelligimus ὑπόθεσιν, negotiũ περίστασιν. Sed ipſam cauſam quidẽ ſimiliter finierunt ut Apollodorus negotiũ. Iſocrates cauſam eſſe ait quæſtionẽ finitã ciuilẽ, aut rẽ cõtrouerſam in perſonarũ finitarum cõplexu. Cicero his uerbis, Cauſa certis perſonis, locis, tẽporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſq; eorum.

Quid ſit ſtatus: vnde ducatur: reus an actor eum faciat: quot & qui ſint. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Quia nulla cauſa, niſi prius cognitio eius ſtatu, tractari poteſt: antequam cauſarum genera ſigillatim deſcribat, quorum capite ſuperiori facta fuerat mentio: tractationem ſtatuum, qui in quoq; genere cauſarum ſunt, aggreditur: quã omnem in tria capita ſumma diducit, quid ſit ſtatus, vnde dicatur, quot & qui ſint. Et priuſquam ſtatum definiat, nominis diuerſam appellationem (quę obſcuritatẽ gignere poterat) attingit. Inde qui ſtatum primã cauſarum cõflictionem definierunt, rectè ſenſiſſe, ſed nõ ſatis elocutos ait, cùm potius id quod ex prima cauſarum cõflictione naſcitur, ſtatum dici oporteat. Et hanc conflictionem aut quęſtionem, nõ quãuis, quæ vel primo loco ponatur, aut extrinſecus

ſecus adducatur, ſtatũ vocandum, ſed quæ ſit cauſarum propria, de qua iudici ſentẽtia dicẽda ſit. Et ſimplices qdem cauſas vno ſtatu contentas eſſe, multiplices verò tot ſtatus habere, quot quæſtiones. Statũ ergo rectè dici concludit id quod in cauſa ſit potentiſsimũ, in quo cauſa ſtet, & maximè res tota vertatur: quod vt primũ cogitãdum ſit, ita non primũ exequendum. Adfer & aliã quorundam definitionẽ, ſtatum eſſe primam depulſionem eius cum quo agitur. Ex qua noua quæſtio oritur, quod ſecundũ eſt partitionis iam factæ mẽbrum: Vnde ſtatus ducatur, & vtrũ ſtatum ſemper faciat qui reſpõdet. Et primùm Celſum refutat, qui ſemper ſtatum naſci voluit ab eo qui ſuam propoſitionẽ confirmaret. quod falſum eſſe oſtẽdit: & eũ quidẽ in cõiecturalibus cauſis ex propoſitione naſci videri poſſe, quia magis cõiectura vtatur qui agit: alioqui ex depulſione colligi, quæ modò à reo, modo etiã ab actore fiat. Ab actore, vt in qualitate, cũ reus dicit ſe iure occidiſſe inſidiatorẽ, ſi neget actor inſidiatorẽ fuiſſe, depellit, ex quo naſcitur ſtatus. Ergo ab vtroq; naſci, ſed per depulſionem quã intentio præcedat. Tertio loco, qui huius diuiſionis vltimus eſt, quot & qui ſtatus ſint, docet. Profert varietatẽ opinionũ de numero ſtatuũ, obitérq; decẽ elemẽta (quæ nos prædicamẽta dicimus) ab Ariſtotele cõſtituta attingit, eſſentiã, qualitatem, quãtitatẽ, ad aliquid, vbi, quando, facere, pati, habere, cõpoſitum eſſe. Ex quibus quatuor prima ad ſtatus, reliqua ad quoſdã locos argumentorũ pertinere videantur. Quæ tamen alij nouẽ ſolùm numero poſuerint, perſonam, locum, tempus, opportunitatem, actũ, numerũ, cauſam, modũ, occaſionem. Sed hæc ſibi non placere, quia nec ſtatus omnes, nec argumentorum loci his elementis contineri poſsint. Deinde qui ſolùm qualitatis ſtatũ aut coniecturæ fecerint: & coniecturam à directione quadam rationis ad veritatem, dictã oſtẽdit. Hinc qui duos, qui tres, quatuor, quinq;, ſex, ſeptem, octo, & qua diuerſitate tradiderint: quíque rurſus omnes ad duo capita redegerint: nempe vt dicerent alios eſſe rationales, alios legales, & in rationalibus, vt Hermagoras, negotialem poſuerint. tum quid negotialis ſtatus ſit. & quo pacto Cicero in Rhetoricis præceptores ſecutus, non ſatis apta quędam de eo tradiderit: Vt que Hermagoras primũ tranſlationem addiderit, & legalem ſtatum in quatuor partitus ſit, in ſcriptum & ſententiã, in ratiocinatiuum, ambiguitatem, & leges cõtrarias, ſubiungit. Qua opinionum varietate de ſtatibus prolata & commemorata,

memorata, ſuam ſentētiam interponit, excuſata prius & mutata quā vſq; ad illa tempora eadem de re habuerat, ſéque Ciceronis & Hippocratis exemplo tuetur, quos non puduerit malè ſcripta retractare, & editos libros aliis poſtea ſcriptis damnare. Ergo ſe de ſtatibus ita olim ſenſiſſe ait, vt rationales tres ſtatus faceret, coniecturam, finitionem, & qualitatem, vnum legalem, quem in quinq; partes ſubdiuideret, & ſcripti & voluntatis, legum cōtrariarum, collectiuum, ambiguitatis, & translationis. Verùm pòſt aliquāto ſanius eandem partitionē feciſſe. Primùm, legalem non ſtatum, ſed quæſtionis genus vocaſſe, & è quinq; ſpecialibus ſub legali comprehenſis, translationem remouiſſe: quia etiamſi perſonæ, tempora, & actiones transferantur, nō ſit tamē in translatione quæſtio, ſed in eo propter quod transferantur. ita ſi ſcripto nititur, ſuccedere legitimis quæſtionibus: ſi cauſa extrinſecus allata, ſtatibus rationalibus. Addit etiam errare eos qui translationem accipiunt pro remotione. Et tandem ſuam ex Ciceronis autoritate de ſtatibus ſententiam pronūtiat. Tria eſſe quæ in omni diſputatione quærantur, an ſit, quid ſit, quale ſit. Et idcirco tres ſolùm ſtatus eſſe, finitionem, coniecturam, & qualitatem, quibus quæſtiones finitæ & infinitæ contineantur. Neq; enim quidquā eſſe in rationali parte vel in legali, quod non his tribus explicetur, extra quos nihil quærendum ſit. Attamen rudes inſtituentibus, non inutilem fore rationem latius fuſam, vt doceamus quadruplicem in iure rationem eſse defendendi: aut factum negando, aut nomen facti: aut iure defendendo: aut ſi nos hæc omnia deficiant, ad actionem aut translationem, vt aliquo iuris adiutorio elabi poſsimus, confugiendo. Tradit inſuper in cauſis ſimplicibus vnicum tantùm ſtatum, ſed plures quæſtiones: in coniunctis verò plures ſtatus vel eiuſdem vel etiam diuerſi generis eſſe poſſe: quòd ſubiectis è iure pluribus exēplis patefacit. Poſtremò cauſæ, iudicationis, continentis tractationem, capite de iudicialibus cauſis, quia in eo genere potiſsimùm exiſtant, promittit.

ERgo cùm omnis cauſa contineatur aliquo ſtatu, prius quàm dicere aggredior quomodo genus quodq; cauſæ ſit tractandum, id quod commune eſt omnibus, quid ſit ſtatus, & unde ducatur, & quot & qui ſint, intuendum puto: quanquam id nōnulli ad iudiciales tantùm pertinere

materias

materias putauerunt. Quorum inſcitiam, cùm omnia tria genera fuero executus, res ipſa deprehēdet. Quod nos ſtatum, id quidam conſtitutionem uocant, alij quæſtionē, alij quod ex quæſtione appareat. Theodorus generale caput, id eſt κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referantur omnia. Quorū diuerſa appellatio, uis eadē eſt: nec intereſt diſcentium, quibus quicq; nominibus appelletur, dū res ipſa manifeſta ſit. Statū Græci ϛάσιν uocāt: quod nomē nō primū ab Hermagora traditū putāt, ſed alij ab Naucrate Iſocratis diſcipulo, alij à Zopyro Clazomenio: quāquā uidetur Aeſchines quoq; in oratione contra Cteſiphontem uti hoc uerbo, cùm à iudicibus petit ne Demoſthenē permittāt euagari, ſed eū dicere de ipſo cauſæ ſtatu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo quòd ibi ſit primus cauſæ congreſſus, uel quòd in hoc cauſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid ſit: Statum quidam dixerunt primā cauſarū conflictionē: quos rectè ſenſiſſe, ſed parū elocutos puto. Nō eſt enim ſtatus prima cōflictio, Feciſti, nō feci: ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt genus quæſtionis: Feciſti, nō feci, an fecerit. Hoc feciſti, nō hoc feci, quid fecerit. quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendū, atq; in eo pars utraq; inſiſtit: erit quæſtio coniecturalis, uel finitiui ſtatus. Quid ſi enim dicat quis, Sonus eſt duorum inter ſe corporum conflictio? Erret, ut opinor: non enim ſonus eſt cōflictio, ſed ex conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim utcunq; dictum. Inde uerò ingens malè interpretantibus innatus eſt error: qui quia primam conflictionem legerant, credidere ſtatum ſemper ex prima quæſtione ducēdum: quod eſt uitioſiſſimum. Nam quæſtio nulla non habet utique ſtatum. conſtat enim ex intentione, & depulſione: ſed aliæ ſunt propriæ cauſarum, de quibus

ferenda

ferenda ſentẽtia eſt: aliæ adductæ extrinſecus: aliquid tamẽ ad ſummã cauſæ cõferẽtes, uelut auxilia quædã: quo fit ut in cõtrouerſia una plures quæſtiones eſſe dicantur. Harũ porrò plerũq; leuiſſima quæq; primo loco fugitur. Nãq; & illud frequẽs eſt, ut ea quibus minus cõfidimus, cũ tractata ſunt, omittamus: interim ſpõte noſtra uelut donãtes, interim ad ea quæ ſunt potentiora, gradũ ex his feciſſe cõtenti. Simplex autẽ cauſa etiãſi uariè defenditur, nõ poteſt habere plus uno de quo pronuntietur: atque inde erit ſtatus cauſæ, quod & Orator præcipuè ſibi obtinendũ, & iudex ſpectandum maximè intelligit. in hoc enim cauſa cõſiſtet. Cæterũ quæſtionũ poſſunt eſſe diuerſi. Quod ut breuiſſimo pateat exẽplo, cũ dicit reus, Etiã ſi feci, rectè feci: qualitatis utitur ſtatu. cùm dicit, Nõ feci, coniecturã mouet. Sẽp autẽ firmius eſt nõ feciſſe: ideóq; in eo ſtatũ eſſe iudicabo, qđ dicerẽ ſi mihi plus q̃ unũ dicere nõ liceret. Rectè igitur eſt appellata cauſarũ prima cõflictio, nõ quæſtionũ. Nã & pro Rabirio Poſthumo Cicero prima parte orationis in hoc intẽdit, ut actionẽ cõpetere in equitẽ Romanũ neget: ſecũda, nullũ ad eũ pecuniã perueniſſe, confirmat. ſtatũ tamẽ in eo dicã fuiſſe, qđ eſt potẽtius. Nec in cauſa Milonis circa primas quæſtiones, quæ ſunt ante prooemiũ poſitæ, iudicabo cõflixiſſe cauſam: ſed ubi totis uiribus inſidiator Clodius, ideóq; iure interfectus, oſtenditur. Et hoc eſt qđ ante oĩa cõſtituere in animo ſuo debeat Orator, etiã ſi pro cauſa plura dicturus eſt, quid maximè liquere iudici uelit. Quod tamẽ ut primũ cogitãdũ, ita nõ utiq; primũ dicẽdũ erit. Alij ſtatũ crediderũt primã eius cum quo ageretur,* deprecationẽ. Quã ſentẽtiã his uerbis Cicero cõplectitur, In quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnandum cõgreſſa defenſio. Vnde rurſus alia quæſtio, an eum

In Topicis.

**Id eſt, depulſionem.*

m ſemper

ſemper is faciat qui reſpõdet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celſus, dicẽs nõ à depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionẽ ſuam cõfirmet: ut ſi hominẽ occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur, quia is uelit probare. ſi iure occiſum reus dicit, trãslata ꝓbationis neceßitate idẽ à reo fiat, & ſit eius intẽtio. Cui nõ accedo equidẽ. nam eſt uero propius q̃ contrà dicitur, nullã eſſe litẽ, ſi is cum quo agitur, nihil reſpõdeat: ideóq; fieri ſtatum à reſpondente. Mea tamẽ ſentẽtia uariũ id eſt, & accidit pro conditione cauſarũ: quia & uideri poteſt propoſitio aliquando ſtatũ facere, ut in cõiecturalibus cauſis. utitur enim cõiectura magis qui agit. Quo moti quidã, eundem à reo inficialem eſſe dixerũt: et in ſyllogiſmo tota ratiocinatio ab eo eſt qui intendit. Sed quia uidetur illis quoq; neceßitatẽ hos ſtatus exequendi facere qui negat (is enim ſi dicat, Non feci, coget aduerſariũ coniectura uti: & ſi dicat, Nõ habet legẽ, ſyllogiſmo) concedamus ex depulſione naſci ſtatũ. Nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, ſtatũ faciat. Sit enim accuſatoris intẽtio, Hominem occidiſti: ſi neget reus, faciet ſtatum qui negat. Quod ſi confitetur, ſed iure à ſe adulterum dicit occiſum (nẽpe legẽ eſſe certũ eſt quæ permittat) niſi aliquid accuſator reſpõdeat, nulla lis eſt. Nõ fuit (inquit) adulter. Ergo depulſio incipit eſſe actoris: ille ſtatum faciet. Ita erit quidem ſtatus ex prima depulſione, ſed ea fiet ab accuſatore, nõ à reo. Quid q̃ eadẽ quæſtio poteſt eundẽ uel accuſatorem facere, uel reum? Qui artẽ ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat. qui ſe Prætori in hortis oſtẽderat, neq; erat productus, ſedit in quatuordecim ordinibus. Nẽpe intẽtio eſt, Artẽ ludicrã exercuiſti. depulſio, Nõ exercui artẽ ludicrã. quæſtio, quid ſit ar-

tem ludicram exercere. Si accuſabitur theatrali lege, de=pulſio erit rei. ſi excitatus fuerit de ſpectaculis, & aget in=iuriarum: depulſio erit accuſatoris. Frequẽtius tamẽ illud accidet, quod eſt à pluribus traditũ. Effugerũt has quæ=ſtiones qui dixerunt ſtatũ eſſe id quod appareat ex inten=tione & depulſione: ut, feciſti, non feci: aut, rectè feci. Vi=derimus tamẽ utrùm id ſit ſtatus, an in eo ſtatus. Hermago=ras ſtatum uocat, per quẽ ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiã partiũ referãtur. Noſtra opinio ſemper hæc fuit, quum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtionum ſtatus, in eo credere ſtatũ cauſæ, quod eſſet in ea potentiſsimum, & in quo maximè res uerteretur. Id ſi quis generalẽ quæſtionẽ, uel caput generale dicere malit, cũ hoc mihi nõ erit pugna: non magis quàm ſi aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomẽ inuenerit: quanquam tota uolumina in hanc diſputationem impendiſſe multos ſciam. nobis ſtatũ dici placet. Sed cùm in aliis omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc præcipuè uidetur mihi ſtudiũ quoq; diuerſa tradendi fuiſſe: adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales quíue ſpeciales ſint ſtatus, conuenit. Ac primùm Ariſtoteles ele=menta decem conſtituit, circa quæ uerſari uideatur omnis quæſtio: Οὐσίαν, quam Flauius * eſſentiam uocat: neq; ſanè aliud eſt eius nomẽ Latinũ: ſed ea quæritur an ſit. Qualita=tem, cuius apertus intellectus eſt. Quantitatẽ, quæ duplici=ter à poſterioribus diuiſa eſt, quàm magnũ, & q̃ multũ ſit. Ad aliquid, unde ductæ trãslatio & cõparatio. Poſt hæc, ubi, & quando: deinde facere, pati: habere, quod eſt quaſi armatũ eſſe, & ueſtitum eſſe. Nouiſsimè κεῖσθαι, quod eſt compoſitum eſſe quodammodo, ut * ſedere, ſtare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad ſtatus pertinere,

Lib. Categoriarum.

*Plautus.

*calefacere. ſtare, iraſci.

cætera ad quoſdã locos argumẽtorũ uidẽtur. Alij nouẽ elementa poſuerũt. Perſonã, qua de animo, corpore, extrà poſitis, quæratur: quod pertinere ad cõiecturæ & qualitatis inſtrumenta uideo. Tempus, quod χρόνον *uocãt, ex quo quæſtio, An is quẽ dum addicta eſt mater peperit, ſeruus ſit natus. Locum, unde cõtrouerſia uidetur, An fas fuerit Tyrãnũ in tẽplo occidere: an exulauerit qui domi latuit. Tempus iterũ quod* καιρὸν *appellãt. Hanc autem uideri uolunt ſpeciẽ illius tẽporis, ut æſtatẽ, uel hyemẽ. Huic ſubiicitur ille in peſtilẽtia comeſſator. Actũ, id eſt* πρᾶξιν *: qđ eò referũt, ſciẽs cõmiſerit, an inſciẽs: neceßitate, an caſu, & talia. Numerũ, qui cadit in ſpeciẽ quãtitatis, An Thraſybulo triginta præmia debeãtur, qui tot tyrãnos ſuſtulerit. Cauſam, cui plurimæ ſubiacẽt lites, quoties factũ non negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factũ, defenditur.* Τρόπον, *cùm id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ: hinc eſt adulter loris cæſus, uel fame necatus. Occaſionem factorũ, quod eſt apertius, quàm ut uel interpretãdũ, uel exẽplo ſit demõſtrandũ: tamen* ἀφορμὰς ἔργων *uocãt. Hi quoq; nullã quæſtionẽ extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, numerũ, & occaſionem: & pro illo quẽ dixi actu, ſubiiciũt res, id eſt* πράγματα. *Quæ ne præteriſſe uiderer, ſatis habui attingere. Cæterũ his nec ſtatus ſatis oſtẽdit, nec omnes cõtineri locos credo: quod apparebit diligẽtius legẽtibus quæ de utraq; re dicã. Erunt enim plura multò, quàm quæ his elemẽtis cõprehẽdũtur. Apud plures autores legi, placuiſſe quibuſdã, unũ omnino ſtatum eſſe coniecturalẽ. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderũt, neq; ego uſquã reperire potui. Rationẽ tamẽ hãc ſecuti dicũtur, q̃ res omnis ſignis colligeretur: quo modo licet qualitatis quoq; ſolũ ſtatũ faciãt, quia ubiq; qualis ſit*

Thraſybulus Vide Iuſtinũ

lis ſit cuiuſq; rei natura, quæri poteſt. Sed utrocũq; modo ſequeretur ſumma confuſio. Neq; intereſt unũ quis ſtatũ faciat, an nullũ, ſi omnes cauſæ ſint cõditionis eiuſdẽ. Cõiectura dicta eſt à coniectu, id eſt directione quadã rationis ad ueritatẽ: unde etiã ſomniorum atq; omniũ interpretes coniectores uocantur. Appellatũ tamẽ eſt hoc genus uariè, ſicut in ſequẽtibus apparebit. Fuerũt qui duos ſtatus facerẽt: Archidemus cõiecturalẽ, & finitiuũ, excluſa qualitate, q̃a ſic de ea quæri exiſtimabat, quid eſſet iniquũ, quid iniuſtũ, quid dicto audiẽtem nõ eſſe: quod uocat, de eodẽ & alio. Huic diuerſa ſentẽtia eorũ fuit, q duos quidẽ ſtat⁹ eſſe uoluerũt, ſed unũ inficialẽ, alterũ iuridicialẽ. Inficialis, quẽ nos dicimus coniecturalẽ, cui ab inficiando nomẽ alij in totũ dederunt, alij in partẽ, quia accuſatorẽ cõiectura, reũ inficiatione uti putauerũt. Iuridicialis eſt qui δικαιολογικὸς Græcè dicitur. Sed quẽadmodũ ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio, nã ſubiiciũt eã iuridiciali: quærendúmq; arbitrãtur, iuſtũ ne ſit ſacrilegiũ appellari quod obiiciatur, uel furtũ, uel amentiã. Qua in opinione Pãphilus fuit: ſed qualitatẽ in plura partitus eſt: plurimi deinceps, mutatis tantũ nominibus, in rẽ de qua nõ cõſtet, & in rẽ de qua cõſtet. Nã eſt uerũ, nec aliter fieri poteſt, q̃ ut aut certũ ſit factũ eſſe quid, aut nõ ſit. Si nõ eſt certũ, cõiectura ſit: ſi certũ eſt, reliqui ſtatus. Nã idẽ dicit Apollodorus, quum quæſtionẽ aut in rebus extrà poſitis, quibus coniectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimat poſitã, quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat. Idem, qui ἄπορον & προληπτικὸν dicũt, quo dubiũ & præſumptũ ſignificatur: de quo liquet. Idẽ Theodorus, qui de eo an ſit, & de accidẽtibus ei quod eſſe cõſtat, id eſt περὶ οὐσίας καὶ συμ-

 βεβηκότων

βεβηκότων existimat quæri. Nã in his omnibus prius genuã coniecturã habet, ſequẽs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult eſſe, qualitatẽ, et de nomine, id eſt finitiuã: Theodorus, quid, quale, quãtũ, ad aliquid. Sunt & qui de eodẽ, & de alio, modò qualitatẽ eſſe, modò finitionem uelint. In duo et Poſidonius diuidit, uocẽ, et res. In uocẽ quæri putat an ſignificet quid, q̃ multa, quõ: in rebus cõiecturã, qđ κατ' αἴσθησιν uocat: & qualitatẽ: & finitionẽ, cui nomẽ dat κατ' ἔννοιαν: & ad aliquid. Vnde & illa diuiſio eſt, alia eſſe ſcripta, alia inſcripta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionẽ, quia æquè quæratur an ſit ſacrilegus q nihil ſe ſuſtuliſſe de tẽplo dicit, & qui priuatã pecuniã cõfitetur ſuſtuliſſe. Qualitatẽ, in rẽ & ſcriptũ diuidit. Scripto, quatuor partes legales, excluſa trãslatione: quãtitatẽ & mẽtis quæſtionẽ, cõiecturæ ſubiecit. Eſt etiã alia in duos diuidẽdi ſtatus ratio, quæ docet aut de ſubſtãtia cõtrouerſiã eſſe, aut de qualitate: ipſam porro qualitatẽ aut in ſummo genere cõſiſtere, aut in ſuccedẽtibus. De ſubſtãtia eſt cõiectura. Quæſtio enim tractatur rei, an facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdũ etiã mẽtis: idq; melius, q̃ quod iis placuit qui ſtatũ eũdẽ facti nominauerũt, tanquã de præterito tantũ, & tãtũ de facto quæreretur. Pars qualitatis quæ eſt de ſummo genere, rarò in iudiciũ uenit: quale eſt, id ne ſit honeſtũ qđ uulgò laudatur. Succedẽtium autẽ aliæ de cõmuni appellatione, ut, ſit ne ſacrilegus qui pecuniã priuatã ex tẽplo furatus eſt. Aut de re denominata, ubi & factũ eſſe certũ eſt, nec dubitatur quid ſit qđ factũ eſt. Cui ſubiacẽt oẽs de honeſtis, iuſtis, utilibꝰ, quæſtiones. His etiã cæteri ſtatus cõtineri dicũtur, quia & quãtitas modò ad cõiecturam refertur, ut, maior ne Sol quàm terra: modò ad qualitatẽ, quanta pœna quẽpiam, quãto ue præmio ſit

affici iuſtum: & trãslatio uerſetur circa qualitatẽ, et deſinitio pars ſit translationis. quin & cõtrariæ leges, et ratiocinatiuus ſtatus, id eſt ſyllogiſmus, et plerunq; ſcripti et uoluntatis, æquo nitãtur: niſi q̧ hic tertius aliqñ coniecturã accipit, quid ſenſerit legis cõſtitutor: ambiguitatẽ uerò ſemp̃ coniectura explicari neceſſe ſit: q̃a cùm ſit manifeſtũ uerborũ intellectum eſſe duplicẽ, de ſola quæritur uoluntate. A plurimis tres ſunt facti generales ſtatus, quib⁹ & Cicero in Oratore utitur, et omnia quæ aut in cõtrouerſiã aut in cõtentionẽ ueniãt, cõtineri putat, Sitne, q̃d ſit, quale ſit: quorũ nomina apertiora ſunt, q̃ ut dicẽda ſint. Idẽ Patrocles ſentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem uerbis, Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes naſcũtur, factum nõ factum, ius iniuria, bonũ malũ. Sed quoniã q̃d' iure dicimur feciſſe, non hunc ſolùm intellectum habet, ut lege, ſed illũ quoq;, ut iuſtè feciſſe uideamur: ſecuti Antonium apertius uoluerunt eoſdẽ ſtatus diſtinguere. Itaq; dixerũt cõiecturalẽ, legalẽ, iuridicialẽ: qui et Virginio placent. Horum deinde fecerũt ſpecies, ita ut legali ſubiicerẽt finitionẽ, et alios qui ex ſcripto dicuntur: legũ contrariarum, quæ ἀντινομία dicitur: & ſcripti, et ſentẽtiæ uel uoluntatis, id eſt κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν: & μετάληψιν, quam nos uariè trãslatiuã, trãſſumptiuã, trãſpoſitiuã uocamus: συλλογισμὸν, quẽ accipim⁹ ratiocinatiuũ, uel collectiuũ: ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur: quos poſui, quia & ipſi à pleriſque ſtatus appellantur. quibuſdam legales potius quæſtiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικὴν στάσιν, uel παραινετικὴν, id eſt exhortatiuum, qui ſuaſoriæ eſt proprius. συντελικὴν, qua coniecturam ſignificari, magis ex his quæ ſequuntur, quàm ex ipſo nomine apparet. ὑπαλλακτικήν: ea finitio eſt, muta-

Libro 2.

Ibidem.

tione enim nominis conſtat. Iuridicialẽ, eadẽ appellationẽ Græci, qua cæteri, uſus. Nã eſt (ut dixi) multa in nominibus differẽtia. Sũt qui ὑπαλλακτικὴν *translationẽ eſſe exiſtimẽt, ſecuti hãc mutationis ſignificationẽ. Fecerũt alij totidẽ ſtatus, ſed alios, an ſit, quid ſit, quale ſit, quantũ ſit: ut Cæcilius et Theon. Ariſtoteles in Rhetoricis etiã ſic omne opus diuidit, in ueritatẽ, & petenda ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ: & eodẽ atq; alio partiẽdo ad hoc peruenit, ut, an ſit, quid, quale, quãtũ, & quàm multũ ſit, quærẽdũ putet. Quodã tamẽ loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit quædã ſic defendi, Suſtuli, ſed nõ furtũ feci: Percuſsi, ſed nõ iniuriã feci. Poſuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto cõiectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligeretur. Iuri ſubiecerat trãslationẽ. Verùm hic legales quoq; quæſtiones alio loco tractat ut ſpecies actionis. Fuerunt qui facerẽt qnq;, cõiecturã, finitionẽ, qualitatẽ, quãtitatẽ, ad aliquid: Theodorus quoq; (ut dixi) iiſdẽ gñalibus capitibus utitur, an ſit, quid ſit, quale ſit, quãtum ſit, ad aliquid: Hoc ultimũ maximè in cõparatiuo gñe uerſari putat: quoniam melius ac peius, maius & minus, niſi aliò relata non intelligũtur. Sed in illas quoq; trãslatiuas, ut ſuprà ſignificaui, quæſtiones incidũt, an huic ius agẽdi ſit, uel facere aliquid cõueniat, an cõtra hũc, an hoc tẽpore, an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt. Alij ſex ſtatus putant: coniecturã, quã* γένεσιν *uocãt, & qualitatẽ: & proprietatem, id eſt* ἰδιότητα, *quo uerbo finitio oſtẽditur: & quãtitatẽ, quã* ἀξίαν *dicũt: et cõparationẽ: & trãslationẽ, cuius ab hoc nouũ nomẽ inuẽtũ eſt** μετάστασις, *nouũ inquã in ſtatu, alioqui ab Hermagora inter ſpecies iuridiciales uſitatum. Aliis ſeptem eſſe placuit: à quibus nec*

In Partitio. (margin, beside "tur. Iuri ſubiecerat")

* μετάληψις. (margin)

transla

tranſlatio, nec quãtitas, nec comparatio recepta eſt: ſed in horũ triũ locũ ſubditæ quatuor legales, adiectáq; tribus illis rationalibus. Alij peruenerũt uſq; ad octo, tranſlatione ad ſeptẽ ſuperiores adiecta. A quibuſdã deinde diuiſa ratio eſt, ut ſtatus rationales appellarent, quæſtiones (quemadmodum ſupra dixi) legales. In illis de re, in his de ſcripto quæreretur. Quidã in diuerſum hos ſtatus eſſe, illas quæſtiones maluerũt. Sed alij rationales tres putauerunt, an ſit, quid ſit, quale ſit: Hermagoras ſolus quatuor, cõiecturã, proprietatẽ, trãslationẽ, qualitatẽ, quã ꝑ accidẽtia, id eſt κατὰ συμβεβηκότα uocat, hac interpretatione, an illi accidat uiro bono eſſe, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetẽdis et fugiẽdis, quæ eſt pars deliberatiua. De ꝑſona, ea oſtẽditur laudatiua. Negotialẽ, quã πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipſis quæritur remoto perſonarũ cõplexu, ut, ſitne liber qui eſt in aſſertione: an diuitiæ ſuperbiã pariãt: an iuſtũ ſit quid, an bonũ ſit. Iuridicialẽ, in qua fere eadẽ, ſed certis deſtinatiſq; ꝑſonis quærantur: an ille iuſte hoc fecerit uel bene. Nec me fallit, in primo Ciceronis Rhetorico aliã eſſe* loci negotialis interpretationẽ, cũ ita ſcriptũ ſit, Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more et æquitate ſit, cõſideratur: cui diligẽtiæ præeſſe apud nos Iuriſcõſulti exiſtimãtur. Sed qđ ipſiꝰ de his libris iudiciũ fuerit, ſupra dixi. Sunt enim uelut regeſtæ in hos cõmẽtarios, quas adoleſcens deduxerat, ſcholæ: & ſiqua eſt in his culpa, tradẽtis eſt: ſiue eũ mouit, ꝙ Hermagoras prima in hoc loco poſuit exẽpla ex quæſtionibus iuris, ſiue ꝙ Græci πραγματικοὺς uocãt iuris interpretes. Sed Cicero quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideóq; culpari tanquã falſa præcipiat, non poteſt. Nos ad Hermagorã. Tranſlationẽ hic primus omniũ tradidit, quãquam ſemina

*Vocem loci, quidã tollũt. Lib. 1. de Inuent.

eius quædã citra nomẽ ipſum apud Ariſtotelẽ reperiũtur.

Rheto.3. Legales aũt quæſtiones has fecit, ſcripti et uolũtatis (quã ipſe uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id eſt dictũ, & exceptionẽ. quorũ prius ei cũ omnibus cõmune eſt, exceptionis nomẽ minus uſitatũ) ratiocinatiuũ, ambiguitatis, legũ cõtrariarũ. Albutius eadem diuiſione uſus, detrahit tranſlationẽ, ſubiiciẽs eã iuridiciali. In legalibus quoq; quæſtionibus nullum putat eſſe qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuẽturos adhuc qui legere antiquos ſtudioſius uolent: ſed ne hæc quoq; exceſſerint modum, uereor. Ipſe me paulùm in alia, q̃ prius habuerim, opinione nunc eſſe cõfiteor. Et fortaſſe tutiſſimũ erat famæ modò ſtudẽti, nihil ex eo mutare quod multis annis nõ ſenſiſſem modò, uerũ etiam approbaſſem. Sed nõ ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulãti, in eo præſertim opere, quod ad bonorũ iuuenũ aliquam utilitatẽ cõponimus, in ulla parte iudicij mei. Nã & Hippocrates clarus arte medicinæ, uidetur honeſtiſſimè feciſſe, qui quoſdã errores ſuos, ne poſteri errarẽt, cõfeſſus eſt.

Lib. epiſt. ad Atticũ 13. Et M. Tullius nõ dubitauit aliquos iam editos libros aliis poſtea ſcriptis ipſe dãnare, ſicut Catulũ atq; Lucullum, et hos ipſos, de quibus modò ſum locutus, artis Rhetoricæ. Etenim ſuperuacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamẽ quicquã ex his quæ tum præcepi, ſuperuacuũ fuit: ad eaſdẽ enim particulas hæc quoq; quæ nũc præcipiã, reuertẽtur. Ita neminẽ didiciſſe pœniteat. Colligere tãtũ eadẽ, ac diſponere paulò ſignificãtius conor. Omnib⁹ aũt ſatisfactũ uolo, nõ me hæc ſerius demonſtrare aliis, q̃ mihi ipſe pſuaſerim. Secundum plurimos autores ſeruabã treis rationales ſtatus, cõiecturã, qualitatẽ, finitionẽ: unum legalẽ. Hi mihi ſtatus generales erãt. Legalẽ in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti & uoluntatis,

lūtatis, legū cōtrariarū, collectiuū, ambiguitatis, trāslationis: nūc quartū ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus alios rationales, alios legales eſſe. ita nō erit ſtatus, ſed quæſtionum genus: alioqui et rationalis ſtatus eſſet. Ex his etiā quos ſpeciales uocabā, remoui trāslationē: frequēter qdē, ſicut omnes qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſūt, teſtatus, & ipſis etiā illis ſermonib⁹ me nolēte uulgatis, hoc tamē cōplexus, uix in ulla cōtrouerſia trāslationis ſtatū poſſe reperiri, ut non & alius in eadē rectè dici uideretur: ideóq; à qbuſdā eū excluſum. Neq; ignoro multa trāsferri, cū in omnibus ferè cauſis in quib⁹ cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cū hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tēpore liceat agere, & ſiqua ſunt talia: ſed perſonæ, tēpora, actiones, cæteráq; propter aliquā cauſam trāsferūtur. ita nō eſt in trāslatione quæſtio, ſed in eo propter quod trāferūtur. Nō debes apud Prætorē petere fideicōmiſſum, ſed apud Cōſules: maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. quæritur an maior ſumma ſit: facti cōtrouerſia eſt. Nō licet tibi agere mecū: cognitor enim fieri nō potuiſti. iudicatio eſt; an potuerit. Nō debuiſti interdicere, ſed petere: an rectè interdictū ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedūt legitimis quæſtionibus. An nō præſcriptiones, etiā in quibus maximè uidetur manifeſta trāslatio, eaſdē omnes ſpecies habēt quas eæ leges qb⁹ agitur, ut aut de nomine, aut ſcripto & ſentētia uel ratiocinatione quæratur, deinde ſtatus ex quæſtione oriatur: translatio nō habeat quæſtionē de qua cōtēdit Orator, ſed propter quā contendit? Hoc apertius: Occidiſti hominem, nō occidi: quæſtio, an occiderit: ſtatus, cōiectura. Non eſt tale, Habeo ius actionis, nō habes: ut ſit quæſtio, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionē,

nec ne

nec'ne, ad euentum pertinet, nõ ad cauſam: & ad id quod pronũtiat Iudex, nõ id propter qđ pronũtiat. Hoc illi ſimile eſt, Puniẽdus es, nõ ſum: uidebit Iudex an puniendus ſit: ſed nõ hîc erit quæſtio, nec hîc ſtatus. Vbi ergo? Puniẽdus es, hominẽ occidiſti: non occidi: an occiderit. Honorandus ſum, nõ es: nõ ſtatũ habet? Nõ, ut puto. Honorãdus ſum, q̃a tyrannũ occidi: nõ occidiſti: quæſtio, & ſtatus. Similiter, nõ rectè agis, rectè ago: non habet ſtatũ. Vbi eſt ergo? nõ rectè agis, ignominioſus. quæritur an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat: & quæſtio eſt, & ſtatus. Ergo trãslatiuũ genus cauſæ eſt, ut cõparatiuũ, et mutuæ accuſationis. Atenim ſimile eſt illi, habeo ius, nõ habes: occidiſti, rectè occidi. Nõ nego: ſed nec res hæc ſtatũ facit. non enim ſunt hæ ꝓpoſitiones, alioqui cauſa nõ explicabitur, ſed cũ ſuis rationib⁹. Scelus cõmiſit Horatius, ſororẽ enim occidit: nõ commiſit, debuit enim occidere eam, quæ hoſtis morte mœrebat. quæſtio, an hæc iuſta cauſa. ita qualitas. Ac ſimiliter in trãslatiõe, nõ habes ius abdicãdi, quia ignominioſo nõ eſt actio. habeo ius, q̃a abdicatio actio non eſt. quæritur qđ ſit actio. finiemus. nõ licet abdicare: ſyllogiſmus. Itẽ cætera ꝑ omnes et rationales et legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdã qui trãslationẽ in rationali quoq; genere ponerẽt, hoc modo, Hominẽ occidi iuſſus ab Imperatore. dona tẽpli cogẽti tyrãno dedi. deſerui, tẽpeſtatibus, fluminib⁹, ualetudine impeditus: id eſt, nõ ꝑ me ſtetit, ſed ꝑ illa. A quib⁹ etiã liberius diſſẽtio. Nõ enim actio trãsfertur. ſed cauſa facti: qđ accidit penè in omni defenſione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, nõ recedit à forma qualitatis. dicit enim ſe culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio faciẽda ſit, altera, qua & factum defenditur: altera, qua tantũ re⁹. Credẽdũ eſt igitur iis, quorũ autoritatẽ ſecutus

Li. dec. 1. li. 1.

cutus

cutus eſt Cicero, tria eſſe quæ in omni diſputatione quæ-rãtur, an ſit, quid ſit, quale ſit. qđ ipſa nobis etiã natura præſcribit. nã primũ oportet ſubeſſe aliquid de quo ambigitur: qđ quid ſit, & quale ſit, certè non poteſt æſtimari, niſi prius eſſe cõſtiterit: ideóq; ea prima quæſtio. ſed non ſtatim qđ eſſe manifeſtũ eſt, etiã quid ſit apparet. Hoc quoque cõſtituto, nouiſſima qualitas ſupereſt: nec his exploratis aliud eſt ultrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ cõtinẽtur. Horũ aliqua in demõſtratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractãtur. Hæc rurſus iudiciales cauſas et rationali parte et legali cõtinet. Nec enim ulla iuris diſceptatio, niſi finitiõe, qualitate, cõiectura poteſt explicari. Sed inſtituẽtibus rudes, nõ erit inutilis latius primò fuſa ratio, etſi nõ ſtatim rectiſſima linea tẽſa, facilior tamẽ & aptior uia. Diſcãt igitur ante omnia quadripertitã in omnib⁹ cauſis eſſe rationẽ, quã primã intueri debeat qui acturus eſt. Nã ut à defenſore potiſſimũ incipiã, lõgè fortiſſima tuẽdi ſe ratio eſt, ſi qđ obiicitur, negari poteſt. Proxima, ſi nõ id qđ obiicitur, factũ eſſe dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua rectè factum defenditur. Quibus ſi deficiamur, ultima quidẽ, ſed iã ſola ſupeſt ſalus, aliquo iuris adiutorio elabẽdi ex crimine qđ neq; negari neq; defendi poteſt, ut nõ uideatur iure actio intẽdi. Hinc illæ quæſtiones ſiue actionis, ſiue trãslationis. Sũt enim quædã nõ laudabilia natura, ſed iure cõceſſa, ut in XII. tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quã legẽ mos public⁹ repudiauit. Et aliquid æquũ, ſed ꝓhibitũ iure: ut libertas teſtamẽtorũ. Accuſatori nihilo plura intuẽda ſunt, q̃ ut ꝓbet factũ eſſe, hoc eſſe factũ, nõ rectè factũ, iure ſe intẽdere. Ita circa ſpecies eaſdẽ lis oĩs uerſabitur, trãslatis tãtũ aliquãdo partibus: ut in cauſis in quib⁹ de præmio agitur, rectè factũ petitor

prob

probat. Hæc quatuor uelut propoſita formǽq; actionis, quæ tũ generales ſtatus uocabã, in duo (ut oſtendi) genera diſcedũt, rationale, et legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantũ naturæ contẽplatiõe cõſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtẽdiſſe cõiecturã, finitionẽ, qualitatem. Legaliũ plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea ꝙ multæ ſunt leges, & uarias habẽt formas. Alia eſt cuius uerbis nitimur, alia cuius uolũtate: alias nobis, cũ ipſi nullã habem⁹, adiũgimus: alias inter ſe cõparamus: alias in diuerſum interpretamur. Sic naſcũtur hæc uelut ſimulacra ex illis trib⁹, interim ſimplicia, interim & mixta, ꝓpriã tamẽ faciẽ oſtendẽtia, ut ſcripti et uolũtatis, quæ ſine dubio aut qualitate aut cõiectura cõtinẽtur: & ſyllogiſmus, ꝙ eſt maximè qualitatis: & leges cõtrariæ, quæ iiſdẽ qb⁹ ſcriptũ & uolũtas, cõſtãt: & ἀμφιβολία, quæ ſemper cõiectura explicatur. Finitio quoq; utrique generi, quódq; rerũ, quódq; ſcripti cõtemplatione cõſtat, cõmunis eſt. Hæc oĩa etiã ſi in illos tres ſtatus ueniũt, tamẽ qa (ut dixi) habẽt aliqd uelut ꝓpriũ, uidẽtur demõſtrãda diſcẽtibus: & permittẽdũ ea dicere uel ſtat⁹ legales, uel quæſtiones, uel capita quædã minora: dũ ſciãt, nihil ne in his qdẽ præter tria quæ prædiximus, quæri. At quãtũ, & ꝙ multũ, & ad aliquid, & (ut nõnulli putauerũt) cõparatiuus, nõ eandẽ rationẽ habẽt. Sũt enim hæc nõ ad uarietatẽ iuris, ſed ad ſolã rationẽ referenda: ideóq; ſemper in parte aut cõiecturæ aut qualitatis ponẽda ſunt, ut qua mẽ-
Lib. 7. te, & quo tẽpore, & quo loco. Sed de ſingulis dicem⁹ quæſtionibus cũ tractare præcepta Diuiſionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in cauſis ſimplicibus ſingulos ſtatus eſſe cauſarũ: quæſtionũ autẽ, quæ uelut ſubiacẽtes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, ſæpe in unã cadere plures poſſe. Etiam credo aliquãdo dubitari, quo ſtatu ſit uten-

ſtendũ cùm aduerſus unã intentionẽ plura opponũtur: & ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimũ, quem actor optimè tueatur: ita hîc quoq; poſſe dici, eũ ſtatũ eſſe faciendũ, in quo tuẽdo plurimũ adhibere uiriũ poßit Orator. Ideóq; pro Milone, aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud Bruto cũ exercitationis gratia cõponeret orationem: cùm ille iure tãquã inſidiatorẽ occiſum, et nõ tamẽ nõ Milonis cõſilio, dixerit: hic etiã gloriatus ſit occiſo malo ciue. In cõiunctis uerò poſſe duos uel tres inueniri, uel diuerſos: ut ſiquis aliud ſe nõ feciſſe, aliud rectè feciſſe defendat: uel generis eiuſdẽ, ut ſiquis duo crimina uel omnia neget. Quod accidit etiã ſi de una re quæratur aliqua, ſed eã plures petant, uel eodẽ iure, ut proximitatis: uel diuerſo, ut cùm hic teſtamẽto, ille proximitate nitatur. Quoties aũt aliud alij petitori opponitur, dißimiles eſſe ſtatus neceſſe eſt: ut in illa controuerſia, Teſtamẽta legibus facta, rata ſint: Inteſtatorũ parẽtũ liberi hæredes ſint: Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat: Nothus ante legitimũ natus, legitimus filius ſit, poſt legitimũ natus, tãtùm ciuis: In adoptionẽ dare liceat: In adoptionem dato redire in familiã liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit: Qui ex duobus legitimis alterũ in adoptionẽ dederat, alterum abdicauerat, ſuſtulit nothum: inſtituto hærede abdicato deceßit. Omnes tres de bonis cõtẽdũt. Nόϑον, qui nõ ſit legitimus, Græci uocãt: Latinũ rei nomẽ, ut Cato quoq; in oratione quadã teſtatus eſt, nõ habemus, ideóq; utimur peregrino. Sed ad propoſitum: Hæredi ſcripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat: fit ſtatus ſcripti & uoluntatis, an ullo modo capere poßit, an ex uolũtate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit quæſtio, ꝙ poſt legitimos natus ſit, & ꝙ nõ ſit ante legitimũ natus. Prior ſyllogiſmũ habet, an pro non natis

Bruti oratio pro Milone.

natis ſint habēdi, q̄ à familia ſunt alienati. Altera ſcripti et uolūtatis. Nō enim eſſe hūc natū ante legitimū cōuenit: ſed uolūtate legis ſe tuebitur, quā dicet talē fuiſſe, ut legitim⁹ eſſet nothus tū natus, cū alius legitimus in domo non eſſet. Scriptū quoq; legis excludet, dicēs, nō utiq; ſi poſtea legitimus natus nō ſit, notho nocere: utetúrq; hoc argumento, finge ſolū natū nothū, cuius cōditionis erit? tātū ciuis? atqui nō erit poſt legitimū natus. filius? atqui nō erit ante legitimos natus. quare ſi uerbis legis ſtari non poteſt, uoluntate ſtandū eſt. Nec quēquā turbet, q̄ ex una lege duo ſtatus fiāt. duplex eſt, ita uim duarū habet. Redire in familiā uolenti, dicitur ab altero. Primū, ut tibi redire liceat, hæres ſum, idē ſtatus, q̄ in petitione abdicati. quæretur enim an poßit eſſe hæres abdicatus. Adiicitur cōmuniter à duobus, redire tibi in familiā nō licet: nō enim pater ſine liberis deceßit. Sed in hoc propria quiſq; eorū quæſtione nitetur. Alter enim dicet abdicatū quoq; inter liberos eſſe: & argumentū ducet ex ipſa qua repellitur lege. Superuacuū enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatū, ſi eſſet numero alienorū: nūc quia filij iure futur⁹ fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legē, quæ tamē nō id efficiat ne filius ſit, ſed ne hæres ſit. Status finitiuus, quid ſit filius. Rurſus nothus eiſdē colligit argumentis, nō ſine liberis patrem deceßiſſe, quibus in petitione uſus eſt ut ꝓbaret eſſe ſe filiū: niſi fortè & hic finitionē mouet, an liberi ſint etiā nō legitimi. Cadent igitur in unā cōtrouerſiā uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti et uolūtatis, et ſyllogiſmus, et præterea finitio: uel tres illi, qui natura ſoli ſunt, coniectura in ſcripto & uolūtate, qualitas in ſyllogiſmo, et quæ ꝑ ſe eſt aperta finitio. Cauſa quoq;, et iudicatio et cōtinēs eſt in omni genere cauſarū. Nihil enim dicitur cui nō inſit ratio, & quò

iudicium

iudiciũ referatur, et qđ rẽ maximè cõtineat. Sed qa magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab iis qui de iudicialibus cauſis aliqua cõpoſuerũt, in illã partẽ differã tur. Nunc quia in tria genera cauſas diuiſi, ordinẽ ſequar. *cap. huius lib. II.*

De demonſtratiuo, quod conſtat laude & vituperatione. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Propoſitis tribus cauſarum generibus, à demõſtratiuo (quod dignitate & facilitate cætera præcedit) orditur. Id ab Ariſtotele à parte negotiali remotum eſſe ait, & ad ſolam delectationem tranſlatum: at Romæ etiam forẽſibus negotiis inſertũ, & ex publico officio vel ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe demandari ſolitũ. Eſſe tamen quaſdã materias cõcedit ad ſolam delectationem cõparatas; vt laudes deorũ, quæ certæ ſunt: quæ vt nõ deſiderent probationẽ, queẽadmodũ quæ negotiis adhibentur, ſpeciẽ tamen aliquã probationis habeant: ut ſi quis ad probandam diuinitatem Romuli, adferat, quòd proiectus in profluentem, non potuerit extingui. Ornare & amplificare, laudis proprium eſſe oſtendit, & laudari primùm deos, deinde homines bruta quoque animantia: & carentia anima: vt vrbes, flumina. Facta quoque, & dicta, & res omnis generis, vt mortem, & ſomniũ. Tum quomodo quæq; laudãda ſint, ſigillatim fuſiſsimè docet. hoc tamẽ vnũ ex arte admonet, habendã eſſe loci vbi quis laudet aut vituperet, magnã diſcretionem, cùm nõ iidem ſint apud omnes mores, & perſuaſio publicè recepta, diuerſa. Poſtremò circa ſolã qualitatis quæſtionem non verſari hoc genus: atq; in illud omnes ſtatus cadere poſſe, quanuis maximè qualitate contineatur, concludit.

AC potiſsimùm incipiã ab ea quæ cõſtat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Ariſtoteles, atq; eũ ſecutus Theophraſtus, à parte negotiali, hoc eſt πραγματικῆς, remouiſſe, totámq; ad ſolos auditores relegaſſe; & id eius nominis, qđ ab oſtẽtatione ducitur, ꝓpriũ eſt. Sed mos Romanus etiã negotiis hoc munus inſeruit. Nam & funebres laudationes pẽdent frequẽter ex publico aliquo officio, atq; ex ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe mãdantur:

& laudare teſtē, uel cōtrà, pertinet ad momentū iudiciorū: & ipſis etiā reis dare laudatores licet: et editi in cōpetitores, in L. Piſonē, in Clodiū et Curionē libri, uituperationē cōtinēt, & tamē in Senatu loco ſunt habiti ſentētiæ. Neq; inficias eo, quaſdā eſſe ex hoc genere materias ad ſolā cōpoſitas oſtētationē, ut laudes deorū, uirorúmq; quos priora tēpora tulerūt. Quo ſoluitur quæſtio ſuprà tractata: manifeſtúmq; eſt errare eos qui nūquā Oratorē dicturū niſi de re dubia putauerūt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua ſacri certaminis materia, uel dubiæ ſunt, uel non oratorio genere tractātur? Vt deſiderat autē laus quæ negotiis adhibetur, probationē: ſic etiā illa quæ oſtētationi cōponitur, habet interim aliquā ſpeciē probationis: ut qui Romulū Martis filium, educatúmq; à lupa dicat, in argumentū cæleſtis ortus utatur his, quòd abiectus in profluētem, nō potuerit extingui: quòd omnia ſic egerit, ut genitū præſide bellorū Deo, incredibile nō eſſet: q ipſum quoque cælo receptū tēporis eius homines nō dubitauerint. Quædā uerò etiā in defenſionis ſpeciē cadent: ut ſi in laude Herculis, permutatum cum Regina Lydiæ habitū, & imperata (ut traditur) penſa Orator excuſet. Sed propriū laudis eſt, res amplificare, et ornare. Quæ materia præcipuè quidē in deos & homines cadit: eſt tamē & aliorum animalium, & carentium anima. Verùm in Deis generaliter primùm maieſtatem ipſius eorū naturæ uenerabimur: deinde propriā uim cuiuſq;, & inuēta, quæ utile aliquid hominibus attulerint. Vis oſtenditur, ut in Ioue, regēdorum omnium: in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inuenta, ut artium, in Minerua: Mercurio, literarum: medicinæ, Apolline: Cerere, frugū: Libero, uini. Tum ſi qua ab his acta uetuſtas tradidit, cōmemorāda. Addunt etiam diis honorem

parent

parentes, ut ſiquis ſit filius Iouis. Addit antiquitas, ut iis qui ſunt ex Chao. Progenies quoque, ut Apollo ac Diana Latonæ. Laudandũ in quibuſdã, quòd geniti immortales: in quibuſdã, quòd immortalitatẽ uirtute ſunt cõſecuti: qđ pietas principis noſtri, præſentiũ quoq; temporũ decus fecit. Magis eſt uaria laus hominũ. Nam primùm diuiditur *Domitianũ intelligit.* in tẽpora, quódq; ante eos fuit, quoq; ipſi uixerunt. In iis autem qui fato ſunt functi, etiã quod eſt inſecutũ. Ante hominem, patria, ac parẽtes, maioréſq; erunt. quorũ duplex tractatus eſt. aut enim reſpondiſſe nobilitati, pulchrũ erit: aut humilius genus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipſum fuit, tẽpore trahentur, quæ reſponſis uel auguriis futurã claritatem promiſerint: ut eum qui ex Thetide natus eſſet, maiorem patre ſuo futurum ceciniſſe dicũtur oracula. *Achillem intelligit ex Ouidij Met.* Ipſius uerò laus hominis, ex animo, et corpore, & extrà poſitis peti debet. Et corporis quidem fortuitorúmq; cùm leuior, tum non uno modo tractanda eſt. Nam & pulchritudinem interim robúrq; proſequimur honore uerborũ, ut Homerus in Agamemnone atq; Achille. *Iliad. 2.* Interim cõfert admirationi multũ etiã infirmitas, ut cùm idem Tydea paruũ, ſed bellatorẽ dicit fuiſſe. *Iliad. 5.* Fortuna uerò cùm dignitatẽ affert, ut in regibus principibúſq; (nãq; eſt hæc materia oſtẽdendæ uirtutis uberior(tũ quo minores opes fuerũt, eo maiorem benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona ſunt, quǽq; hominibus fortè obtigerũt, nõ ideo laudãtur, ꝗ habuerit quis ea, ſed ꝗ his honeſtè ſit uſus. Nã diuitiæ, & potẽtia, & gratia, cũ plurimũ uiriũ dent in utrãq; partẽ, certiſſimũ faciũt morũ experimentũ. aut enim meliores ꝓpter hæc, aut peiores ſumus. Animi ſemper uera laus: ſed nõ una per hoc opus uia ducitur. Nãq; aliâs ætatis gradus, geſtarũq; rerũ ordinẽ ſequi *Cic. in Part.*

ſpecioſius fuit: ut in primis annis laudaretur indoles, tũ diſciplinæ, poſt hoc operũ, id eſt factorũ dictorũq; cõtextus: aliâs in ſpecies uirtutũ diuidere laudẽ, fortitudinis, iuſtitiæ, cõtinẽtiæ, cæterarúmq;, ac ſingulis aſsignare quæ ſecũdũ quanq; earũ geſta erũt. Vtra ſit autẽ harũ uia utilior, cum materia deliberabimus: dũ ſciamus gratiora eſſe audiẽtibus quæ ſolus quis, aut primus, aut certè cũ paucis feciſſe dicetur: ſiquid præterea ſupra ſpẽ aut expectationẽ, præcipuè quod aliena potius cauſa, quàm ſua. Tẽpus quòd finẽ hominis inſequitur, nõ ſemper tractare cõtingit: non ſolùm quòd uiuẽtes aliquãdo laudam⁹, ſed quòd rara hæc occaſio eſt, ut referri poſsint diuini honores, & decreta, ut publicè ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ numerauerim ingeniorũ monumẽta quæ ſeculis probarentur. Nam quidã, ſicut Menãder, iuſtiora poſterorũ quã ſuæ ætatis iudicia ſunt cõſecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuẽtoribus, necnõ inſtitu-
Liui⁹ 1. et 2. ta quoq; autorib⁹, ut à Numa traditũ deos colere, & à Publicola faſces populo ſummittere. Qui omnis etiã in uituperatione ordo cõſtabit, tãtũ in diuerſum. Nã & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quoſdã claritas ipſa notiores circa uitia, & inuiſos magis fecit: & in quibuſ-
Iliad. 6. dã, ut in Paride traditũ eſt, prædicta pernicies: & corpo-
*formæ. Ilia. 2. ris ac *fortunæ quibuſdã mala cõtemptum, ut Therſitæ: at
* cliſthenem uerò quibuſdã bona uitiis corrupta, odiũ attulerũt, ut Nirea imbellẽ, *Pliſtẽnẽ impudicũ, à poëtis accepimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes ſunt: nec minus q̃ in laudib⁹, duplici ratione tractãtur. Et poſt mortẽ adiecta q̃buſdam
Lio. dec. 1. ignominia eſt: ut Melio, cui⁹ domus ſolo æquata: Marcóq;
li. 4. & li. 6. Mãlio, cui⁹ prænomẽ è familia in poſterũ exẽptũ eſt. Et parẽtes malorũ odimus. Et eſt cõditoribus urbiũ infame, cõ-
traxiſſe

traxiſſe aliquã pernicioſam cæteris gentẽ,qualis eſt primꝰ
Iudaicæ ſuperſtitionis autor,& Gracchorũ leges inuiſæ:
& ſi quod eſt exẽplum deforme poſteris traditũ,quale li-
bidinis uir Perſes in muliere Samia inſtituere auſus dici-
tur primus. Sed in uiuẽtibus quoq; iudicia hominũ uelut *Vide Cælium*
argumẽta ſunt morũ,& honos aut ignominia ueram eſſe *li.10.cap.18.*
laudẽ uel uituperationẽ probat. Intereſſe tamẽ Ariſtoteles *Lib.1. Rhet. ad Theodec.*
putat ubi quidq; laudetur,aut uituperetur. Nã plurimũ
refert q̃ ſint audiẽtiũ mores,quæ publicè recepta perſua-
ſio: ut illa maximè quæ probãt,eſſe in eo qui laudabitur,
credãt: aut in eo cõtra quẽ dicemus,ea quæ oderint. Ita nõ
dubiũ erit iudiciũ,qđ orationẽ præceſſerit. Ipſorũ etiam
iudicũ permiſcẽda laus ſemper. nã id beneuolos facit. quo
ties aũt fieri poterit,cũ materiæ utilitate iungẽda. Minus
Lacedæmone ſtudia literarũ,q̃ Athenis,honoris merebũ- **Vide Poli.*
tur: plus patiẽtia,fortitudo. Rapto uiuere quibuſdã hone *ca.15. Miſce.*
ſtũ,aliis cura legũ. Frugalitas apud *Sybaritas forſitã o- *& Eraſm.in*
dio foret,ueteribꝰ Romanis ſummũ luxuria crimẽ. Eadem *prout. Sybaritica mẽſa.*
in ſingulis differẽtia. Maximè fauet iudex,qui ſibi dicentẽ **aſſentari.*
*aſſentiri putat. *Idẽ præcepit illud quoq;,qđ mox Corne ** Ariſtot.1.*
lius Celſus propè ſupra modũ inuaſit: quia ſit quædã uir- *Rhetor ad Theodectẽ.*
tutibus ac uitiis uicinitas,utẽdũ proxima deriuatione uer
borũ,ut pro temerario fortẽ,pro prodigo liberalem,pro
auaro parcũ uocemꝰ: quæ eadẽ etiã cõtrà ualẽt. Quod qui
dẽ Orator,id eſt uir bonus,nũquã faciet,niſi fortè cõmu-
ni utilitate ducatur. Laudãtur aũt urbes ſimiliter atq; ho
mines. Nã ꝓ parẽte eſt cõditor: & multũ autoritatis af-
fert uetuſtas,ut iis q̃ terra dicũtur orti: et uirtutes ac ui-
tia circa res geſtas: eadẽq; in ſingulis. Illa ꝓpria,quæ ex lo
ci poſitiõe ac munitione ſunt. Ciues illis, ut hominibus libe
ri,decori. Eſt laus & operũ,in qbꝰ honor,utilitas,pulchri

tudo, autor ſpectari ſolet. Honor, ut in tẽplis: utilitas, ut in muris, pulchritudo uel autor utrobiq;. Eſt et locorũ, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ. in qb⁹ ſimiliter ſpeciẽ & utilitatẽ intuemur: ſpeciẽ, maritimis, planis, amœnis: utilitatẽ, ſalubrib⁹ fertilib⁹. Erit etiã dictorũ factorũq; laus generalis: erit & rerũ omnis modi. Nã et ſomni et mortis ſcriptæ laudes, et quorũdã à medicis ciborũ. Itaq; ut nõ cõſenſi hoc laudatiuũ gen⁹ circa ſolã uerſari honeſti quæſtionẽ, ſic qualitate maximè cõtineri puto: quanq̃ oẽs tres ſtat⁹ cadere in hoc opus poſſint, hiſq; uſum C. Cæſarẽ in uituperãdo Catone, notauerit Cicero. Totũ autẽ habet aliquid ſimile ſuaſoriis: quia plerunq; eadem illic ſuaderi, hic laudari ſolẽt.

Act. 4. in Ver.

In Topicis.

De ſuaſoria ſeu deliberatiua, & Proſopopœia. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Suaſoriæ finem ſolùm nõ eſſe vtilitatẽ contẽdit, & mentẽ eorum qui hoc genus ita finierũt, interpretatur: docétq; apud imperitos, aliquãdo honeſtũ ab vtili ſeparandũ, quod apud ſapientes nullo modo fiat. Eius eſſe duas partes, ſuadendi & diſſuadendi, quarũ vtraq; vel priuata ſit, vel publica. Procœmio, quale eſt in iudicialibus, nõ egere, maximè ſi priuata ſit: publicã verò eſſe liberiorẽ, breuiore tamen, & velut quodã capite & initio cõtentam. Narrationẽ in priuata nõ eſſe neceſſariã, extrinſecus tamen poſſe multa narrari. In cõcionibus eſſe illã ſæpe neceſſariam ad affectus mouendos, quæ ordinẽ rei docet. Tria eſſe in ſuaſoriis ſpectanda: Quid ſit de quo deliberetur: Qui ſint qui deliberẽt: Quis ſit qui ſuadeat. Rem de qua deliberatur, certum eſſe fieri poſſe, aut nõ poſſe: ſi incertũ, ductu duplici pugnãdum. primùm qualitate, ſi fieri poſſet, faciendũ nõ eſſe. deinde cõiectura, quæ potentiſsima eſt, fieri nõ poſſe. Omnia conſultari aut propter ipſa, aut propter aliud. propter ipſa, an militi ſtipendium conſtitui oporteat: propter aliud, an Romani Fabios dedant Gallis bellum minitantibus. Partes ſuadendi honeſtum, vtile (ſub quo neceſſarium) & poſsibile: ad quæ fas, iuſtum, pium, magnum, facile, æquum, referantur, quæ in omnem conſultationem non

c adant.

cadant. Omnẽ conſultationem eſſe de dubiis. Nullã eſſe conſultationem de ſola iucunditate. Vtilitatẽ aliquando collidi cũ honeſtate, & contrà, periculáq; maiora minoribus opponi. Vtilia etiã ipſa inter ſe nõnunquam cõparari. Videndũ eſſe diligenter, quid cõſequuturi ſimus, & per quid: vt cõmoda, & incõmoda inter ſe cõferamus. Perſonã aut deliberantiũ aut noſtrã diligenter ſpectandã. nam in conſiliis autoritatem valere plurimũ, vt etiã exempla & experimẽta. Conſultare aut plures, aut ſingulos: plures, aut Senatũ, aut populũ: aut Romanos, aut Fidenates: Singulos, aut Catonẽ, aut Marium, aut Scipionẽ: aut ſenem, aut iuuenem: quorũ omniũ maxima ſit habenda ratio. Turpibus honeſta aliquando ſuaderi, & quo pacto: contrà, bonis parum decora: ita tamen inhoneſta ſuadenda eſſe, quaſi inhoneſta nõ ſint: nam turpibus colorem eſſe dandũ. In perſona ſuadentis multum referre, qui, qua vita, genere, ætate, fortuna: prouidendúmq; eſſe, ne quæ dicũtur, ab eo diſſentiant qui ſuadet: quod factu non eſt facile: vnde fit vt Proſopopœiæ ſint difficillimę in quibus ad reliquũ ſuaſoriæ laborẽ perſonæ difficultas accedat. In ſcholis etiã materias fingi ad deliberãdũ, ex genere iudiciali & ſuaſorio cõmixtas, iudicialibus ſimiliores quàm ſuaſionibus: vt cõſultatio de pœna Theodoti apud Caiũ Cæſarẽ. Vltimo loco inuentione & diſpoſitione ſuaſoriæ tractata, quæ illi elocutio cõueniat præſcribit. Grauiter primùm declamatores accuſat, qui dicẽdi genus in totũ diuerſum in hoc à iudiciali putabant, abrupta initia, concitatam orationẽ, breuitatem & verborũ magnificentiam illi tribuentes. Exordia vt nõ ſint tam longa, negat tamen abrupta eſſe oportere: nec orationem torrentem & concitatam admittit, cũ moderatione conſilia maximè conſtent: magnificentiam non affectari, ſed contingere, quia res grauiſsimæ in ſuaſorias incidant. Porrò breuitatem, & aliquanto maiorem, ineſſe, propterea quòd quæſtio ſimplicior ſit, & membra habeat pauciora. ergo illis vt iudicialibus accommodandam ſecundum conditionem ipſius quæ tractabitur rei, dicendi rationem iubet.

DEliberatiuas quoq; miror à qbuſdã ſola utilitate finitas. Ac ſiquid in his unũ ſeq oporteret, potior fuiſſet apud me Ciceronis ſentẽtia, q̃ hoc materiæ genus dignitate maximè cõtineri putat. Nec dubito qñ hi q̃ ſunt in illa

priore ſentētia, ſecundum opinionē pulcherrimā, ne utilē quidē, niſi quod honeſtum eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio uerißima, ſi cōſilium cōtingat ſemper bonorum atq; ſapiētum. Verùm apud imperitos, apud quos frequēter dicenda ſententia eſt, populúmq; præcipuè, qui ex pluribus cōſtat indoctis, diſcernēda ſunt hæc, et ſecundum cōmunes magis intellectus loquendum. Sūt enim multi qui etiā quæ credunt honeſta, nō tamē ſatis eadē utilia quoq; exiſtimēt: quæ turpia eſſe dubitare nō poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probēt: ut fœdus Numātinū, iugúmq; Caudinum. Ne qualitatis quidē ſtatu, in quo & honeſtorū & utilium quæſtio eſt, complecti eas ſatis eſt. Nā frequēter in his etiā cōiecturæ locus eſt: nōnunquàm tractatur aliqua finitio: aliquādo etiam legales poſſunt incidere tractatus, in priuata maximè cōſilia, ſiquādo ambigitur an liceat. De coniectura paulò pòſt pluribus interim, éſtne finitio apud Demoſthenē, det Halōneſum Philipp⁹, an reddat? apud Ciceronē in Philippicis, quid ſit tumultus? Quid? nō illa ſimilis iudicialiū quæſtio, de ſtatua Seruij Sulpitij, an iis demū ponēda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti? Ergo pars deliberatiua (quæ eadē ſuaſoria dicitur) de tēpore futuro cōſultās, quærit etiā de præterito: officiis cōſtat duob⁹, ſuadēdi, ac diſſuadendi. Proœmio, quale eſt in iudicialibus, nō ubiq; eget, quia cōciliatus eſt ei quiſq;, quē cōſulit. Initiū tamē quodcunq; debet habere aliquā proœmij ſpeciem. nec enim abruptè, nec unde libuit, incipiēdū: quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primū. In Senatu, et utiq; in cōcionibus, eadē ratio quæ apud iudices, acquirēdæ ſibi plerūq; eorū apud quos dicēdū ſit, beneuolētiæ. Nec mirū, cùm etiā in Panegyricis petatur audiētiū fauor, ubi emolumētū nō in utilitate aliqua, ſed in ſola laude cōſiſtit. Ariſtoteles quidem,

De fœdere Numantino Cice. li. 3. Of. et Plutar. in vita Tiberij & C. Gracc. De iugo Caudino Liu. de cad. 1. lib. 1.

In Olynth. Philip. 8. Philip. 9.

Rheto. 3.

quidē, nec ſine cauſa, putat et à noſtra, et ab eius qui diſſentiet, pſona, duci frequēter in cōſiliis exordiū, quaſi mutuātibus hoc nobis à iudiciali genere: nonnunquā etiam ut minor res maiórue uideatur. In demonſtratiuis uerò proœmia eſſe maximè libera exiſtimat. Nam & lōgè à materia duci, ut in Helenes laude Iſocrates fecerit: et ex aliqua rei uicinia, ut idē in Panegyrico cō queritur plus honoris corporū quàm animorū uirtutibus dari: et Gorgias in Olympico laudās eos qui primi tales inſtituerūt cōuētus. Quos ſecutus, uidelicet Criſpus Salluſtius, in bello Iugurthino et Catilinario nihil ad hiſtoriā ptinentibus principiis orſus eſt. Sed nūc ad Suaſoriā, in qua etiā quum proœmio utemur, breuiore tamē & uelut quodā capite tantū et initio debebimus eſſe cōtenti. Narrationē uerò nūquā exiget priuata deliberatio, eius dūtaxat rei, de qua dicēda ſententia eſt: qa nemo ignorat id de quo cōſulit. Extrinſecus poſſunt pertinētia ad deliberationē multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa quæ ordinē rei docet, neceſſaria,* affectus, ut quæ maximè, implēda. Nā & cōcitāda & leniēda frequēter eſt ira, & ad metū, cupiditatē, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquā etiam mouenda miſeratio eſt, ſiue ut auxilium obſeſſis feratur, ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionē deflebimus. Valet autē in conſiliis autoritas plurimum. Nā & prudētiſſimus eſſe haberiq; & optimus is debet, qui ſententiæ ſuæ de utilibus atq; honeſtis credere omnes uelit. In iudiciis enim uulgò fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo: Conſilia nemo eſt qui neget ſecundū mores dari. Græcorum quidē plurimi omne hoc officiū cōcionale eſſe iudicauerūt, et in ſola Reipublicæ adminiſtratione poſuerūt. Quin et Cicero in hac maximè parte uerſatur. Ideóq; ſuaſuris de pace, bello, co-

* In ſcriptis codicib. legitur, affectus, ut quæ maximè, poſtulanda. Impreſſi ferè habent, ad (ſiue &) affectus, ut quæque maximè poſtulabit.

Ariſtot. 1. Rhetoric.

2. de Orat.

n s piis,

piis, operibus, uectigalib⁹, hæc duo præcipuè nota eſſe uoluit, uires ciuitatis, et mores: ut ex natura cùm ipſarũ rerũ, tũ audiẽtiũ, ratio ſuadẽdi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas. nã et cõſultantiũ & cõſiliorum plurima ſunt genera. Quare in ſuadendo & diſſuadẽdo tria primũ ſpectanda erunt, Quid ſit de quo deliberetur, Qui ſint qui deliberent, Qui ſit qui ſuadeat. Rẽ de qua deliberatur, aut certũ eſt poſſe fieri, aut incertũ. Si incertũ, hæc erit quæſtio ſola, aut potentiſſima. Sæpe enim accidet ut prius dicamus, ne ſi poſſit quidẽ fieri, eſſe faciẽdũ: deinde fieri nõ poſſe. Cùm autem de hoc quæritur, cõiectura eſt, an Iſthmos intercidi, an ſiccari palus Pontina, an portus fieri Hoſtiæ poſſit, an Alexãder terras ultra Oceanũ ſit muẽturus. Sed in iis quoq; quæ cõſtabit poſſe fieri, coniectura aliquando erit: ut ſi quæratur an utiq; futurũ ſit ut Carthaginẽ ſuperent Romani, ut redeat Hãnibal, ſi Scipio exercitũ in Africam trãſtuleri: ut ſeruent fidẽ Samnites, ſi Romani arma depoſuerint. Quædã & fieri poſſe, et futura eſſe credibile eſt: ſed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi cõiecturæ nõ erit locus, alia ſunt intuẽda. Et primùm, aut propter ipſam rẽ de qua ſentẽtiæ rogantur, cõſultabitur: aut ꝓpter alias interueniẽtes extrinſecus cauſas. Propter ipſam deliberant Patres conſcripti, an ſtipendiũ militi cõſtituant. Hæc materia ſimplex erit. Accedunt cauſæ aut faciẽdi, ut deliberãt P. C. an Fabios dedãt Gallis bellũ minitãtibus. Aut nõ faciendi, ut delibérat C. Cæſar an perſeueret in Germaniã ire, cùm milites paſſim teſtamẽta facerẽt. Hæ ſuaſoriæ duplices ſunt. Nã & illic cauſa deliberãdi eſt, ꝙ bellũ Galli minitẽtur: eſſe tñ quæſtio põt, dedẽdine fuerint etiã citra hanc denũtiationẽ, qui cõtra fas, cũ Legati miſſi eſſent, prælitũ inierint, regẽmq; ad quẽ mãdata acceperant,

Suet. in Cæſare. Vide Iuſtinum.

Liuius deca. 3. lib. 8.

Liuius deca. 1. lib. 4.
Deca. 1. li. 5.
Comment. 1.

trucidarint. Et hîc nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hãc militũ perturbationẽ: eſt tamẽ locus quærẽdi, an citra hũc quoq; caſum penetrandũ in Germaniã fuerit. Sẽper aũt de eo prius loquemur, de quo deliberari etiã detractis ſequẽtib⁹ poſſet. Partes ſuadẽdi quidã putauerũt honeſtũ, utile, neceſſariũ. Ego nõ inuenio huic tertiæ locũ. Quãtalibet enim uis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere: de faciẽdo aũt deliberatur. Quòd ſi hãc uocãt neceßitatẽ, in quã homines grauiorũ metu coguntur, utilitatis erit quæſtio: ut ſi obſeßi, & impares, et aqua cibóq; defecti, de faciẽda ad hoſtẽ deditione deliberẽt, & dicatur, neceſſe eſt: nẽpe ſequitur ut hoc ſubiiciatur, alioqui pereũdũ eſt. ita propter id ipſum nõ eſt neceſſe, quia perire potius licet. deniq; nõ fecerũt Sagũtini, nec in rate Opitergina circũuẽti. Igitur in his quoq; cauſis aut de ſola utilitate ambigetur, aut quæſtio inter utile atq; honeſtũ cõſiſtet. Atenim ſiquis liberos procreare uolet, neceſſe habeat uxorẽ ducere, quis dubitat? ſed ei qui pater uult fieri, liqueat, neceſſe eſt uxorẽ eſſe ducendã. Itaq; mihi ne cõſiliũ qdẽ uidetur, ubi neceßitas eſt. nõ magis q̃ ubi conſtat quid fieri nõ poſſe. Omnis enim deliberatio de dubiis eſt. Melius igitur, qui tertiã partẽ dixerũt δυνατὸν, quod noſtri poſſibile nominãt. quæ ut dura uideatur appellatio, tamẽ ſola eſt. Quas partes nõ omnes in omnẽ cadere Suaſoriã, manifeſtius eſt quàm ut docendũ ſit. Tamẽ apud pleróſq; earum numerus augetur, à quib⁹ ponũtur ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nã fas, iuſtũ, piũ, æquũ, mãſuetũ quoq; (ſic enim ſunt interpretati τὸ ἥμερον) & ſiqua adhuc adiicere quis eiuſdẽ generis uelit, ſubiici poſſunt honeſtati. An ſit aũt facile, magnũ, iucundũ, ſine periculo, ad quæſtionẽ pertinet utilitatis: qui loci oriũtur ex cõtradictione, Eſt quidem

Vt Caſilinenſes De. 3. li. 3.

Deca. 3. li. 1. Florus in Epit. li. 110.

Ari. 3. Ethi. & Rhetor. 1.

Poßibile.

Ariſt. 1. Rhetor. ad Alexandr.

dem utile,ſed difficile,paruũ,iniucũdũ,periculoſum.Tamen quibuſdã uidetur eſſe nõnunquam de iucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro, inſtituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeò ſolutũ luxu puto,ut nihil cauſa ſuadẽdi ſequatur præter uoluptatẽ. Præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt,ut in ludis honor deorũ,in theatro nõ inutilis laborũ remiſſio,deformis & incõmoda turbæ,ſi id nõ ſit,cõflictatio: & nihilominꝰ eadẽ illa religio, cũ theatrũ ueluti quoddã illius ſacri tẽplum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatẽ deſpiciẽdã eſſe dicimus ut honeſta faciamus:ut cũ illis Opiterginis damus cõſiliũ,ne ſe hoſtibus dedãt,quãquã perituri ſint niſi fecerint. Et utilia honeſtis præferimus:ut cũ ſuademus ut bello Punico ſerui armẽtur.Sed tamẽ neq; hîc planè cõcedẽdum eſt eſſe id inhoneſtũ:liberos enim natura omnes, & eiſdẽ cõſtare elementis,& fortaſſe antiquis etiã nobilibus ortos,dici poteſt:et illic ubi manifeſtũ periculũ eſt,opponẽda alia:ut crudeliꝰ etiã perituros affirmemꝰ ſi ſe dediderint,ſiue hoſtis nõ ſeruauerit fidẽ,ſiue Cæſar uicerit,qđ eſſe uero ſimilius. Hæc autẽ,quæ tantũ inter ſe pugnãt,plerunq; nominibus deflecti ſolent.Nã & utilitas ipſa expugnatur ab iis qui dicũt nõ ſolũ potiora eſſe honeſta quã utilia,ſed ne utilia quidẽ eſſe quæ nõ ſint honeſta:& cõtrà qđ nos honeſtum,illi uanum,ambitioſum,ſtolidũ,uerbis quàm re probabilius uocant.Nec tantùm inutilibus cõparantur utilia,ſed inter ſe quoq; ipſa:ut ex duobus eligamus,in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam ſuaſoriæ incidunt:ut cùm Pompeius deliberauit,Parthos,an Aphricã, an Aegyptũ peteret. Ita non tãtùm utrũ ſit meliꝰ,ſed quid ſit optimũ,quæritur.Itémq; cõtrà.Nec unquã incidet in hoc genere materiæ dubitatio

Florus in Epitome libr. 110.

Li.de.3 li.4.

Plutar.in Põpeio.

rei

rei quæ undiq; ſecundũ nos ſit. Nã ubi cõtradictioni locus nõ eſt, quæ poteſt eſſe cauſa dubitandi? Ita *ferè omnis Suaſoria nihil eſt aliud quàm cõparatio.* Vi*dẽdúmq;, quid cõſecuturi ſimus, & per quid: ut æſtimari poßit, plus in eo quod petimus, ſit cõmodi: an uerò in eo per quod petimus, incõmodi.* E*ſt utilitatis & in tẽpore quæſtio,* Expedit, *ſed nõ nunc.* Et *in loco,* Non *hîc.* Et *in perſona,* N*õ nobis, non cõtra hos.* Et *in genere agẽdi,* Non *ſic.* Et *in modo,* N*õ in tantũ. Sed perſonã ſæpius decoris gratia intuemur, quæ et in nobis, & in iis qui deliberãt, ſpectanda eſt.* Itaq; *quãuis exempla plurimũ in cõſiliis poſſunt, quia facillimè ad conſentiendũ homines ducũtur experimẽtis: refert tamẽ quorũ autoritas, & quibus adhibeatur.* Diuer*ſi ſunt enim deliberãtium animi, duplex cõditio.* N*ã cõſultãt aut plures, aut ſinguli: ſed in utriſq; differentia: quia & in pluribus multũ intereſt Senatus ſit, an populus:* R*omani, an* F*idenates* Gr*æci, an* Barbari. *& in ſingulis, Catoni petẽdos honores ſuademus, an* C. M*ario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet.* Proinde *intuẽda, ſexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè diſcrimen dabunt.* Et *honeſta quidẽ honeſtis ſuadere facillimũ eſt: ſi uerò apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuerſam uitæ ſectam, cauendum eſt.* E*t animus deliberãtis, nõ ipſa honeſti natura, quam ille nõ reſpicit, permouẽdus: ſed laude, uulgi opinione, & ſi parũ proficiet hæc uanitas, ſecutura ex his utilitate: aliquãto uerò magis obiiciendo aliquos, ſi diuerſa fecerint, metus.* N*ã præter id quòd his leuißimi cuiuſq; animus facillimè terretur, neſcio an etiã naturaliter apud plurimos plus ualeat malorũ timor, q̃ ſpes bonorum: ſicut facilior eiſdẽ turpiũ, quã honeſtorũ intellectus eſt.* Aliquã*do bonis quoq; ſuadẽtur parũ decora, dãtur parũ bonis cõ*

ſilia:

ſilia: in quibus ipſorum qui conſulunt, ſpectatur utilitas. Nec me fallit quæ ſtatim cogitatio ſubire poßit legentem. Hoc ergo præcipis? & hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita ſcribit ad Brutũ, Propoſitis plurimis quæ honeſtè ſuaderi Cæſari poſſent, ſim'ne bonus uir ſi hæc ſuadeam? Minimè, Suaſoris enim finis eſt utilitas eius cui quiſq; ſuadet, At recta ſunt: quis negat? ſed nõ eſt ſemper rectis in ſuadẽdo locus. Sed quia eſt altior quæſtio, nec tantũ
Cap. 1. ad Suaſorias pertinet, deſtinatus eſt mihi hic locus duodecimo (qui ſummus futur⁹ eſt) libro. Nec ego quicquã fieri turpiter uelim: uerùm interim hæc uel ad ſcholarũ exercitationes pertinere credãtur. nam & iniquorũ ratio noſcẽda eſt, ut melius æqua tueamur. Interim ſi quis bono inhoneſta ſuadebit, meminerit non ſuadere tanquã inhoneſta, ut quidã declamatores Sextũ Pomp. ad piraticam, propter hoc ipſum, quòd turpis & crudelis ſit, impellunt: ſed dãdus illis deformibus color: idque etiam apud malos. Nec enim eſt quiſquã tam malus, ut malus uideri uelit. Sic Catilina apud Salluſt. loquitur, ut rẽ ſceleratißimã nõ malitia, ſed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium,

Iam fero (inqt) infandißima, iam facere cogor. Quanto magis eis quib⁹ cura famæ fuit, cõſeruãdus eſt hic uel ambitus? Quare et cũ Ciceroni dabimus cõſiliũ ut Antoniũ roget, uel etiã ut Philippicas (ita uitã pollicente eo) exuerat, nõ cupiditatẽ lucis allegabim⁹ (hæc enim ſi ualet in animo eius, tacẽtibus quoq; nobis ualet) ſed ut ſe Reipublicæ ſeruet, hortabimur. Hac illi opus eſt occaſione, ne eũ taliũ precũ pudeat. Et Caio Cæſari ſuadẽtes regnũ, affirmabimus ſtare iam Rẽpublicã niſi uno regente non poſſe. Nam qui de re nefaria deliberat, id ſolùm quærit, quomodo quã nimiũ peccare uideatur. Multũ refert etiam quæ ſit pſona

ſuad

ſuadẽtis:quia anteacta uita,ſi illuſtris fuit,aut clarius genus,aut ætas,aut fortuna,affert expectationẽ. Prouidendũ eſt,ne quæ dicuntur,ab eo qui dicit,diſſentiant. At his cõtraria ſummißiorẽ quẽdam modum poſtulant. Nã quæ in aliis libertas eſt,in aliis licẽtia uocatur. Et q̃buſdã ſufficit autoritas,quoſdã ratio ipſa ægrè tuetur. Ideóq; lõgè mihi difficillimæ uidentur Proſopopœiæ, in quibus ad reliquũ Suaſoriæ laborẽ accedit etiam perſonæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæſar,aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtilißima uerò hæc exercitatio,uel quod duplicis eſt operis,uel quòd Poëtis quoq;, aut Hiſtoriarũ futuris ſcriptoribus plurimũ cõfert:uerùm et Oratoribus neceſſaria. Nã ſunt multæ à Græcis Latiniſq; cõpoſitæ orationes,quibꝰ alij uterẽtur,ad quorũ cõditionẽ uitámq; aptãda quæ dicebãtur fuerũt. An eodẽ modo cogitauit,aut eandẽ perſonã induit Cicero,cùm ſcriberet Cn. Põpeio,et cùm C. Appio,cæteriſue:ac nõ uniuſcuiuſq; eorũ fortunam,dignitatẽ,res geſtas intuitus,omniũ quibus uocẽ dabat,etiã imaginẽ expreßit? ut melius quidẽ,ſed tamẽ ipſi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitioſa eſt oratio,ſi ab homine, quàm ſi à re cui accõmodari debuit,dißidet: ideóq; Lyſias optimè uidetur in iis quæ ſcribebat indoctis, ſeruaſſe ueritatis fidẽ. Enimuero præcipuè declamatoribus cõſiderãdũ eſt,quid cuiq; perſonæ cõueniat:qui paucißimas cõtrouerſias ita dicũt ut aduocati:plerũq; filij,patres,diuites,ſenes, aſperi,lenes,auari,denique ſuperſtitioſi,timidi,deriſores fiũt:ut uix comœdiarũ actoribus plures habitus in pronũtiãdo cõcipiẽdi ſint,quã his in dicẽdo. Quæ omnia uideri poſſunt proſopopœiæ,quas ego ſuaſoriis ſubieci,q̃a nullo alio ab his quã perſona diſtãt. Quãquã hæc aliquãdo etiã in controuerſias ducitur,quæ ex hiſtoriis cõpoſitæ,certius

agen

agentiũ nominibus cõtinẽtur. Neq; ignoro plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas et hiſtoricas, ut Priami uerba apud Achillẽ, aut Syllæ dictaturã deponẽtis in concione. Sed hæc in partes cedunt triũ generũ in quæ cauſas diuiſimus. Nã & rogare, indicare, rationẽ reddere, et alia de quib⁹ ſuprà dictũ eſt, uariè, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonſtratiua ſubiicere ſolemus. Frequẽtiſſimè uerò in his utimur ficta perſonarũ quas ipſi ſubſtituimus, oratione, ut apud Ciceronẽ pro Cælio in Clodiã, et Cæcus Appius, et Clodius frater, ille in caſtigationẽ, hic in rationẽ amorũ cõpoſitus alloquitur. Solẽt in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores cõtrouerſiis, ex utroq; genere cõmiſtæ: ut cũ apud C. Cæſarẽ cõſultatio de pœna Theodoti ponitur. Cõſtat enim accuſatione et defenſione cauſæ, quod eſt iudicialiũ propriũ. Permiſta autẽ eſt et utilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Põpeium: an timendũ à Rege bellũ ſi Theodotus ſit occiſus: an id minimè opportunũ hoc tẽpore, & periculoſum, et certè longũ ſit futurum. Quæritur & de honeſto, deceátne Cæſarem ultio Põpeij: an ſit uerẽdũ ne peiorẽ faciat ſuarum partiũ cauſam, ſi Põpeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiã ueritati poteſt. Non ſimplex autẽ circa Suaſorias error in pleriſque declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuerſum, atq; in totum illi iudiciali cõtrariũ eſſe exiſtimarunt. Nã & principia abrupta, & cõcitatam ſemper orationẽ, & in uerbis effuſionẽ (ut ipſi uocãt) cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; cõmẽtarios quàm* iudicialis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò ut procemio uideo nõ utiq; opus eſſe Suaſoriis, ꝓpter quas dixi ſuprà cauſas: ita cur initio furioſo ſit exclamandũ, nõ intelligo, cùm propoſita cõſultatione rogatus ſentẽtiam, ſi modò

Iliad. 24. Vide Plutar. in Sylla.

*legalis.

modò eſt ſanus, nõ quiritet, ſed quãmaximè poteſt ciuili et humano ingreſſu mereri aſſenſum deliberantis uelit. Cur aũt torrẽs, et utiq; æqualiter cõcitata ſit in ea dicẽtis oratio, cũ uel præcipuè moderationẽ rationẽq; cõſilia deſiderent? Neq; ego negauerim ſæpius ſubſidere in controuerſiis impetũ dicẽdi proœmio, narratione, argumẽtis: quæ ſi detrahas, id ferè ſuperit, quo Suaſoriæ cõſtãt: uerũ id quoq; æqualius erit, nõ tumultuoſius atq; turbidius. Verborum aũt magnificẽtia nõ ualidius eſt affectãda Suaſorias declamãtibus, ſed cõtingit magis. Nã et pſonæ ferè magnæ fingẽtibus placẽt, Regũ, Principum, Populi, Senatus, & res ampliores. ita cũ uerba rebus aptẽtur, ipſo materiæ nitore clareſcunt. Alia ueris cõſiliis rõ eſt: ideóq; Theophraſtus quãmaximè remotũ ab omni affectatione in deliberatiuo gñe uoluit eſſe ſermonẽ, ſecutus in hoc autoritatẽ præceptoris ſui, quãquã diſſentire ab eo nõ timidè ſolet. Nãq; Ariſtoteles idoneã maximè ad ſcribẽdũ demõſtratiuã, ꝓximãq; ab ea iudicialẽ putauit: uidelicet quoniã prior illa tota eſſet oſtẽtationis, hæc ſecunda egeret artis, uel ad fallendũ, ſi ita popoſciſſet utilitas: cõſilia fide prudẽtiáq; cõſtarent. Quibus in demõſtratiua cõſentio. nam & oẽs alij ſcriptores idẽ tradiderũt. In iudiciis aũt cõſiliiſq; ſecũdũ cõditionẽ ipſius quæ tractabitur rei, accõmodãdã dicendi credo rõnẽ. Nã & Philippicas Demoſthenis eiſdẽ quibus habitas in iudiciis orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis ſentẽtiæ et cõciones, nõ minus clarũ ꝙ eſt in accuſationibus ac defenſionibus, eloquẽtiæ lumẽ oſtẽdũt. Dicit tamẽ idẽ de Suaſoria hoc modo, Tota aũt oratio, ſimplex & grauis, & ſentẽtiis debet ornatior eſſe ꝙ uerbis. Vſum exemplorũ nulli materiæ magis conuenire meritò ferè oẽs cõſentiũt, cũ plerũq; uideãtur reſpõdere futura præteri-

Quiritare, deos hominéſque inclamare.

In Partitio.

tis, habeaturq; experimentũ uelut quoddã rationis teſtimoniũ. Breuitas quoq; aut copia non genere materiæ, ſed modo cõſtãt. Nã ut in cõſilijs plerunq; ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſis minor. Quæ oĩa uera eſſe ſciet, ſiquis nõ orationes modò, ſed hiſtorias etiã (nã q; in his cõciones atq; ſentẽtiæ plerũq; ſuadẽdi ac diſſuadẽdi fungũtur officio) legere maluerit, quàm in cõmẽtarijs Rhetorũ conſeneſcere. Inueniet enim nec in conſilijs abrupta initia, & cõcitatius ſæpe in iudicijs dictũ, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquanto cauſarũ orationes quàm ſententiarũ. Ne illa quidẽ in his uitia deprehendet, quibus quidã declamatores laborant, quòd & cõtrà ſentientibus inhumanè conuitiantur, & ita plerunq; dicunt, tanquam ab iis qui deliberant, utiq; diſſentiant: ideóq; obiurgantibus ſimiliores ſunt, quàm ſuadentibus. Hæc adoleſcẽtes ſibi ſcripta ſciant, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, & in deſueſcendis morẽtur. Cæterùm cùm aduocari cœperint in conſilia amicorum, dicere ſententiam in Senatu, ſuadere ſiquid conſulet Princeps: quod præceptis fortaſſe non credunt, uſu docebuntur.

De partibus cauſarum iudicialium. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Pergit ad tertiũ genus omniũ difficillimũ, quod officiis duobus cõſtare intẽtionis & depulſionis, & partibus quinq, ait, proœmio, narratione, ꝓbatione, refutatione, & cõcluſione. Repudiat eos qui partitionẽ, propoſitionẽ, & exceſſum adiiciebãt: quarum duæ priores ſub cõfirmatione cõtineantur. Exceſſum verò, ſi in cauſa ſit, eſſe adiutoriũ aut ornamẽtũ partis ex qua egreditur: ſin extra cauſam ſit, nõ eſſe partem cauſæ. Refutationẽ inter partes retinẽt. Nec vt quidq; primũ dicendũ, ita primũ cogitandũ. Ergo ante oĩa intuendũ, quod genus cauſæ, qui ſit ſtatus, quid proſit, quid noceat, quomodo confirmandũ & cõfutandum. Deinde quomodo narrandum. Poſtremò quo pacto exordio & peroratione

tione ſit conciliandus iudex. Hoc igitur ordine inſpiciendã materiam eſſe, ſed ſcribendam eo quo apud iudicem dicimus.

NVnc de iudiciali genere, quod eſt præcipuè multiplex; ſed officiis conſtat duobus, intẽtionis, ac depulſionis. cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinq; ſunt, proœmiũ, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His *adiecerũt quidã partitionẽ, ꝓpoſitionẽ, exceſſum: quarũ priores duæ probationi ſuccedũt.* Nã *proponere quidẽ quæ ſis ꝓbaturus, neceſſe eſt: ſed & cõcludere.* Cur *igitur ſi illa pars cauſæ eſt, non & hæc ſit?* Partitio *uerò diſpoſitionis eſt ſpecies, ipſa diſpoſitio pars* Rhetorices, *& per omnes materias totúmq; earũ corpus æqualiter fuſa, ſicut inuẽtio, & elocutio.* Ideóq; *eam non orationis totius partẽ unã eſſe credendũ eſt, ſed quæſtionũ etiam ſingularũ.* Quæ *nanq; eſt quæſtio, in qua non promittere poßit Orator quid primo, quid ſecundo, quid tertio ſit loco dicturus? quod eſt proprium partitionis.* Quàm *ergo ridiculum eſt, quæſtionem quidem ſpeciem eſſe probationis: partitionem autem, quæ ſit ſpecies quæſtionis, partem totius orationis uocari?* Egreßio *uerò uel (quod uſitatius eſſe cœpit) exceſſus, ſiue eſt extra cauſam, non poteſt eſſe pars cauſæ: ſiue eſt in cauſa, adiutorium uel ornamentum partium eſt earũ ex quibus egreditur.* Nam *ſi quicquid in cauſa eſt, pars cauſæ uocabitur: cur non argumentum, ſimilitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocentur?* Tamen *nec iis aſſentior qui detrahunt refutationem, tanquam probationi ſubiectã, ut* Ariſtoteles. *hæc enim eſt quæ cõſtituat, illa, quæ deſtruat.* Hoc *quoq; idem aliquatenus nouat, quod proœmio nõ narrationem ſubiũgit, ſed propoſitionẽ.* Verũ *id facit, quia propoſitio genus, narratio ſpecies uidetur: & hac non ſemper, illa uerò ſemper & ubiq; credit opus*

eſſe. Verùm ex his quas cõſtitui partibus, non ut quidque primũ dicẽdũ, ita primũ cogitandũ eſt: ſed ante omnia intueri oportet q d'ſit genus cauſæ, quid in ea quæratur, quæ ꝓſint, quæ noceant: deinde quid cõfirmãdũ ſit, ac refellendũ: tũ quomodo narrãdũ. Expoſitio enim ꝓbationũ eſt præparatio: nec eſſe utilis poteſt, niſi prius cõſtiterit q d debeat de probatione ꝓmittere. Poſtremò intuendũ quẽadmodũ iudex ſit cõciliãdus. Neq; enim niſi totis cauſæ partibus diligẽter inſpectis, ſcire poſſumus qualẽ nobis facere animũ cognoſcẽtis expediat, ſeuerũ an mitẽ, cõcitatũ an remiſſum, aduerſum gratiæ, an obnoxiũ. Neq; ideo tamẽ eos probauerim, qui ſcribẽdũ quoq; procemiũ nouiſſimè putãt. Nã ut cõferri materiã omnẽ oportet, et quid quoq; loco ſit opus, cõſtare debet antequam dicere aut ſcribere ordiamur: ita incipiendũ ab iis quæ prima ſunt. Nã nec pingere quiſquã aut fingere cœpit à pedibus: nec deniq; ars ulla conſummatur ibi, unde ordiendum eſt. Quid fiet alioqui, ſi ſpatium cõponendi orationem ſtylo, non fuerit? non'ne nos hæc inuerſa conſuetudo deceperit? Inſpicienda igitur materia eſt quo præcipimus ordine, ſcribenda quo dicimus.

De generibus iudicialium controuerſiarum. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Genus iudiciale dixit eſſe multiplex: illud iam in ſpecies diuidit. primam ſimplicem, ſecundam coniunctam vocat, quæ etiam diuidatur bifariam: aut eſſe vnius generis, vt repetundarum. Aut plurium, vt furti & homicidij: quibus tertium genus adiicit comparatiuum, ad quod diuinationem, & mutuas accuſationes, quæ anticategoriæ dicuntur, poſſe reduci ait: quarum duo ſint genera: vnum quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum quo diuerſa. Poſtremò, genere cauſæ cognito, ſtatum diligenter inſpiciendum monet.

Ceter

CAeterùm cauſa omnis, in qua pars altera agẽtis eſt, altera recuſantis: aut unius rei cõtrouerſia conſtat, aut pluriũ. Illa ſimplex dicitur, hæc cõiuncta. Vna controuerſia eſt per ſe furti, per ſe adulterij. Plures aut eiuſdẽ generis, ut in pecuniis repetũdis: aut diuerſi, ut ſiquis ſacrilegij ſimul & homicidij accuſetur. Quod nũc in publicis iudiciis non accidit, quoniam Prætor certa lege ſortitur. Principium autẽ & Senatus cognitionibus frequens eſt, & Populi fuit. Priuata quoq; iudicia ſæpe unũ iudicem habere multis & diuerſis formulis ſolent: nec aliæ ſpecies erũt, etiam ſi unus à duobus dũtaxat eãdẽ rem, atq; ex eadẽ cauſa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus. quod accidere in hæreditariis litibus interim ſcimus: quia quãuis in multis perſonis, cauſa tamẽ una eſt, niſi ſi conditio perſonarum quæſtiones uariauerit. Diuerſum his tertiũ genus, quod dicitur cõparatiuũ, cuius rei tractatus in parte cauſæ frequẽs eſt: ut cùm apud Cẽtumuiros poſt alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate ſit. Rarũ eſt autẽ ut in foro iudicia propter id ſolũ cõſtituãtur, ſicut diuinationes. quæ fiũt de accuſatore cõſtituẽdo, & nõnunquã inter delatores, uter præmiũ meruerit. Adiecerũt quidã numero mutuã accuſationẽ, quæ ἀντικατηγορία uocatur: aliis uidelicet ſuccedere hãc quoq; cõparatiuo generi exiſtimãtibus: cui ſimilis erit petitionũ inuicẽ diuerſarũ: quod accidit uel frequẽtiſsimè. Id ſi & ipſum uocari debet ἀντικατηγορία (nã proprio caret nomine) duo erũt genera eius: alterũ, quo litigatores idẽ crimẽ inuicẽ intentãt: alterũ, quo aliud atq; aliud. cui & petitionũ cõditio par eſt. Cùm apparuerit genus cauſæ, tum intuebimur, negetur ne factum quod intẽditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: unde ſunt ſtatus.

Quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, continens, & quatenus neceſſaria. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Genus cauſſæ & ſtatū intuēda præcepit, nūc vt omne dubium diſcutiat circa hūc, Hermagoræ & quorūdā aliorū affectatam ſubtilitatē, & in particulas minutas cōciſam, reprehēdit: qui quæſtionē, rationē, cōtinēs ſeu firmamētū, & indicationem, diuerſas ante ſtatū particulas ſtatuebāt. oſtēdit quid extra iudicia quęſtio ſignificet, et duplicē eius in iudiciis acceptionē, tū q̄d per reliqua quæ ſtatū pręcedūt, ſignificari autores velint. Veriúſq; multò & ſimplicius locutos affirmat q̄ illa omnia idē eſſe voluerūt, cū abſurdiſsimū videatur, corpus orationis in parua momēta & minutas partes cōcidēdo cōſumere, quorū cognitio ſuperuacua futura ſit, ſi quid in cōtrouerſiam veniat, quid in eo & per quid velit efficere aduerſarius, quídq; nos fuerimus diligenter intuiti.

HIS inuentis, intuēdū deinceps Hermagoræ uidetur quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, continens, id eſt συνέχον, uel ut alij uocant, firmamētum. Quæſtio latius intelligitur omnis de qua in utrāq; partē uel in plures dici credibiliter poteſt. In iudiciali autē materia dupliciter accipienda eſt: Altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiā, quo etiā minores omnes cōplectimur: altero, quo ſignificamus ſummā illā in qua cauſa uertitur. de hac nunc loquor, ex qua naſcitur ſtatus, an factū ſit, quid factū ſit, an rectè factum ſit. Has Hermagoras & Apollodorus & alij plurimi ſcriptores propriè quæſtiones uocant: Theodorus (ut dixi) capita generalia: ſicut illas minores, aut ex illis pendentes, ſpecialia. Nā & quæſtionē ex quæſtione naſci, & ſpeciē in ſpecies diuidi conuenit. Hāc igitur quæſtionē ueluti principalē uocāt ζήτημα. Ratio autē eſt, qua id quod factū eſſe cōſtat, defenditur. Et cur nō utamur eodē, quo ſunt uſi ferè omnes, exēplo? Oreſtes matrē occidit. hoc cōſtat. dicit ſe iuſtè feciſſe:

ſtatus erit qualitatis. quæſtio, an iuſtè fecerit. ratio, q; Clytæmneſtra maritũ ſuũ patrẽ Oreſtis occidit: hoc ἄιτιον dicitur. κρινόμενον autẽ indicatio, an oportuerit uel nocẽtem matrẽ a filio occidi. Quidam diuiſerũt ἄιτιον & ἀιτίαν, ut eſſet altera, propter quam iudiciũ conſtitutũ eſt, ut occiſa Clytæmneſtra: altera, qua factum defenditur, ut occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa uerba diſſenſio, ut alij ἀιτίαν cauſam iudicij, ἄιτιον autẽ facti uocent: alij eadem in contrariũ uertant. Latinorũ quidã hæc initiũ & rationẽ uocauerũt: quidam utrũq; eodem nomine appellant. Cauſa quoque ex cauſa, id eſt ἄιτιον ἐξ ἀιτίας naſci uidetur: quale eſt, Occidit Agamemnonem Clytæmneſtra, quia ille filiam cõmunẽ immolauerat, & captiuã pellicẽ adducebat. Iidem putãt & ſub una quæſtione plures eſſe rõnes: ut ſi Oreſtes & alterã afferat matris necatæ cauſam, q; reſponſis ſit impulſus. Quot autẽ cauſas faciendi, totidẽ iudicationes. Nã & hæc erit iudicatio, an reſpõſis parêre debuerit. Sed & una cauſa plures habere quæſtiones & iudicationes (ut ego arbitror) poteſt: ut in eo qui cũ adulterã deprehenſam occidiſſet, adulterũ, qui tum effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt una, adulter fuit: quæſtiones & iudicationes, an illo tẽpore, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut cùm ſint plures quæſtiones, omnéſque ſuos ſtatus habeant, cauſæ tamẽ ſtatus unus ſit, ad quẽ referuntur omnia: ita iudicatio maximè propria, de qua pronũtiatur. Συνέχον aũt (qđ, ut dixi, cõtinẽs alij, firmamẽtũ alij putãt, Cicero firmiſſimã argumẽtationẽ defenſoris, et * appoſitiſſimã adiudicationẽ) quibuſdã id uidetur eſſe, poſt qđ nihil quæritur: quibuſdã id qđ adiudicationẽ firmiſſimũ affertur. Cauſa facti nõ in oẽs cõtrouerſias cadit. Nã quæ fuerit cauſa faciendi, ubi factũ negatur? At ubi cauſa tractatur,

Rheto. 2.

*aptiſſimã.

negãt eodẽ loco eſſe iudicationẽ, quo quæſtionẽ. Idq́; et in Rhetoricis Cicero & in Partitionibus dicit. Nã in coniectura eſt quæſtio ex illo, factũ, nõ factũ, an factũ ſit. Ibi ergo iudicatio, ubi quæſtio: quia in eadẽ re prima quæſtio, & extrema diſceptatio. At in qualitate, Matrem Oreſtes occidit, rectè, nõ rectè: an rectè occiderit, quæſtio, nec ſtatim iudicatio. Quãdo ergo? Illa patrẽ meũ occiderat. Sed nõ ideo tu matrẽ debuiſti occidere: an debuerit, hîc iudicatio. Firmamentũ autem uerbis ipſius ponam, Si uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animũ matris ſuæ in patrẽ ſuũ, in ſeipſum ac ſorores, in regnũ, in famam generis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. Vtũtur alij & talibus exẽplis, Qui bona paterna cõſumpſerit, ne cõcionetur. in opera publica cõſumpſit. quæſtio, an quiſquis cõſumpſerit, prohibendus ſit: iudicatio, an qui ſic. Vel ut in cauſa militis* Mariani, qui C. Luſiũ Tribunũ uim ſibi inferentem interfecit, quæſtio, an iure fecerit. ratio, ꝙ is uim afferebat. iudicatio, an indemnatũ, an Tribunũ à milite occidi oportuerit. Alterius etiã ſtatus quæſtionẽ, alterius iudicationẽ putant. Quæſtio qualitatis, an rectè Clodium Milo occiderit. Iudicatio coniecturalis, an Clodius inſidias fecerit. Ponũt & illud, ſæpe cauſam in aliquã rẽ dimitti, quæ nõ ſit propria quæſtionis, & de ea iudicari. A quibus multũ diſſentio. Nã & illa quæſtio, an omnes qui paterna bona cõſumpſerint, cõcione ſint prohibẽdi, habeat oportet ſuã Iudicationẽ. Ergo nõ alia quæſtio, alia iudicatio erit, ſed plures quæſtiones, & plures iudicationes. Quid? nõ in cauſa Milonis ipſa coniectura refertur ad qualitatẽ? nam ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur ut rectè ſit occiſus. Cum uerò in aliquam rem miſſa cauſa eſt, & receſſum à quæſtione, quæ erat cõſtituta: hîc quæſtio,

*Arunci. Plutarchus in Mario, et Valer. lib. 6. titu. 1. de pudicitia.

ubi

ubi iudicatio eſt. Paulùm in his ſecũ etiã Cicero diſſentit. Nã in Rhetoricis (quẽadmodum ſuprà dixi) Hermagorã eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionẽ κρινόμενον exiſtimat. Idq; Trebatio, qui iuris erat cõſultus, alludens, qua de re agitur appellat: quibus id cõtineatur, cõtinẽtia, quaſi firmamẽta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in Partitionibus Oratoriis, firmamentũ, quod opponitur defenſioni: quia cõtinẽs quod primũ ſit, ab accuſatore dicatur: ratio, à reo: ex rationis & firmamẽti quæſtione, diſceptatio ſit iudicationũ. Verius igitur et breuius qui ſtatũ & cõtinens & iudicationẽ idem eſſe uoluerunt: continẽs autẽ id eſſe, quo ſublato, lis eſſe nõ poſſit. Hi mihi uidentur utrãq; cauſam cõplexi, & quòd Oreſtes matrẽ, & q Clytæmneſtra Agamemnonẽ occiderit. Iidem iudicationẽ & ſtatũ conſentire ſemper exiſtimarunt. Nec enim aliud eorũ rationi conueniẽs fuiſſet. Verùm hæc affectata ſubtilitas, circa nomina rerũ ambitioſè laboret, à nobis in hoc aſſumpta ſolùm, ne parũ diligẽter inquiſiſſe de opere qđ aggreßi ſumus, uideremur: ſimplicius aũt inſtituẽti, nõ eſt neceſſe p tam minutas rerũ particulas rationẽ docendi cõcidere: quo uitio multi quidẽ laborarũt, præcipuè tamẽ Hermagoras, uir alioqui ſubtilis, et in plurimis admirandus, tãtũ diligẽtiæ nimiũ ſolicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua nõ indigna ſit. Hæc aũt breuior, et uel ideo lucidior multo uia, neq; diſcẽtẽ p ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momẽta diducẽdo cõſumet. Nã qui uiderit quid ſit qđ in cõtrouerſiã ueniat, quid in eo, et per quæ uelit efficere pars diuerſa, quid noſtra, qđ in primis eſt intuẽdũ: nihil eorũ ignorare, de quibus ſuprà diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquã, modò nõ ſtultus, atq; ab omni prorſus uſu dicẽdi remotus, quin ſciat et quid litẽ faciat,

(quod ab illis cauſa uel cõtinẽs dicitur) et quæ ſit inter litigãtes quæſtio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idẽ ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, quod in cõtrouerſiam uenit: & de eo iudicatur, de quo quæſtio eſt. Sed nõ perpetuò intendimus in hæc animũ, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicẽdi uoluptate euagamur, quãdo uberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in cõtrouerſia pauca ſunt, extra omnia: & hîc dicitur de iis quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendũ eſt, ut quæſtionẽ, continẽs, iudicationẽ inueniamus, (nam id quidem facile eſt) quàm ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreſſi fuerimus, ſaltem reſpiciamus, ne plauſum affectantibus, arma excidant. Theodori ſchola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Vno modo ſumma quæſtio, item ut ſtatus: altero cæteræ quæ ad ſummã referuntur: tertio, propoſitio cũ affirmatione: ut dicimus, Caput rei eſt apud Menãdrum, κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuerſum autem quicquid probandum eſt, erit caput, ſed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artiũ tradita, uerboſius etiam quàm neceſſe erat expoſuimus: præterea quæ partes eſſent iudicialiũ cauſarũ, ſuprà dictum eſt: proximus liber procemia, id eſt exordia cõcipiet.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Hac præfatione Poëtarum more deos in auxilium inuocat, & Domitiani numen, quod ad beneuolentiã eius emerendã non parum facit: cuius rei cauſam duplicem aſsignat: & quia eius expectat

pectationi iudicióq; grauiſsimo reſpondendũ erat, qui ſororis ſuæ filios inſtituẽdos ſibi tradidiſſet:& quia quæ ſequũtur,præcedẽtibus ſunt longè difficiliora,quo poſteriore ſibi attẽtionẽ parat. Ea quę ſint proponit,ordo cauſarũ iudicialiũ,officiũ exordij, narrãdi,cõfirmãdi & cõfutãdi ratio,vis perorationis:quæ vel mouẽdis affectibus,vel reficiẽda breui repetitione memoria cõſtet.

PERFECTO, Marcelle uictori, operis tibi dedicati tertio libro,& iam quarta ferè laboris parte tranſacta, nouæ inſuper mihi diligẽtiæ cauſa,& altior ſolicitudo,quale iudiciũ hominũ emererer,acceßit. Adhuc enim uelut ſtudia inter nos cõferebamus:& ſi parũ noſtra inſtitutio probaretur à cæteris,cõtẽti fore domeſtico uſu uidebamur,ut tui meiq; filij formare diſciplinã ſatis putaremus. Cũ uerò mihi Domitianus Auguſtus ſororis ſuæ nepotũ delegauerit curã,nõ ſatis honorẽ iudiciorũ cæleſtiũ intelligam,niſi ex hoc quoq; oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolẽdi ſit modus,ut eos nõ immeritò ꝓbauerit ſanctißimus cẽſor: aut ſtudia,ne feſelliſſe in his uidear Principẽ ut in omnibꝰ,ita in eloquẽtia quoq; eminẽtißimũ? Quòd ſi nemo miratur Poëtas maximos ſæpe feciſſe,ut nõ ſolùm initiis operũ ſuorũ Muſas inuocarent, ſed prouecti quoq; lõgius,cùm ad aliquẽ grauiorẽ ueniſſent locũ,repeterẽt uota,& uelut noua precatione uterẽtur:mihi quoq; profectò poterit ignoſci,ſi quod initio quũ primũ hãc materiã inchoaui,nõ fecerim,nũc omnes in auxiliũ Deos,ipſúmq; in primis,quo neq; præſentius aliud, neq; ſtudiis magis propitiũ, numen eſt, inuocem:ut quantum nobis expectationis adiecit,tantũ ingenij aſpiret,dexterq; ac uolẽs adſit,& me qualẽ eſſe credidit,faciat. Cuius mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima eſt, ſed alia,qua ſic procedit ipſum opus,ut maiora præteritis, ac

magis

magis ardua ſint quæ ingredior. Sequitur enim ut iudicia litũ cauſarũ, quæ ſunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod prooemij ſit officiũ: quæ ratio narrandi, quæ probationũ ſit fides, ſeu propoſita cõfirmamus, ſeu cõtradicta diſſoluimus: quãta uis in perorando, ſeu reficiẽda breui repetitione rerum memoria eſt iudicis, ſiue affectus (quod eſt longè potentiſsimum) commouendi. De quibus partibus ſingulis quidã ſeparatim ſcribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, & ſic quoq; complureis de unaquaq; earũ libros ediderũt: quas ego omnes auſus contexere, propè infinitũ mihi laborẽ proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigor. Sed durãdũ eſt, quia cœpimus: & ſi uiribus deficiemur, animo tamẽ perſeuerãdũ.

Proponit quæ deinceps tractãda ſint li. 4. 5. & 6.

De exordio CAP. I.

ARGVMENTVM.

In oratoris opere, id eſt oratione, primum locũ prooemiũ obtinet, circa quod hæc conſideranda dicit: Quid Prooemiũ, Quot eius ſpecies, Quãdo inſinuatione vtendũ, Quæ cauſa prooemij, Quis vſus, quæ propria, & quomodo præſtentur, Quæ varietas ſingulorũ generũ, Quę in eo intuenda, & quod optimum, Quæ eius figuræ, habitus & elocutio, & quãdo nõ eſt eius vſus, Quæ vitioſa exordia. Qualis eorũ finis. Prooemiũ ſignificãtius à Græcis dictũ quã à Latinis, ex eius etymologia: & eſse id quod apud iudicẽ dici priuſquã cauſam cognouerit, profit, demõſtrat. Eius eſse duas ſpecies, principiũ, & inſinuationẽ. Cuius tria ſunt tẽpora: Vnũ, quãdo frons cauſæ parũ honeſta eſt. Secundũ, quãdo dicendũ eſt apud fatigatos. Tertiũ, cũ aduerſarij actio iudicũ animos occupauerit. Prooemij vſum & officia, attẽtos dociles & beneuolos reddere. Beneuolentiã verò duci à perſonis, rebus, & adiunctis vtriq;. A perſonis quinq; modis: Actoris, patroni, litigatoris, rei, & iudicis. Actoris, ductum officio cognationis, amicitię, Reip. vel magni exẽpli ueniſse ad agendũ dicendo, nõ auaritia vel ambitiõe, aut odio, nec contumelioſè vel in perſonam vel in ordinẽ quẽquam agendo, Patroni, eloquẽtiã actoris & gratiã timere ſimulãdo, cũ honore, aut etiã per contumeliã ſuſpectam

reddendo.

reddẽdo.Litigatoris,eius dignitatem allegãdo,aut infirmitatem cõmendãdo,aut ſexũ,ætatẽ cõditionémue,ex quibus moueatur miſeratio,proferẽdo.Rei, inuidiã,ſi potẽs ſit: cõtemptũ,ſi vilis & abiectus:odiũ,ſi nocens aut turpis,ei conflando. Iudicis, eum modeſtè & ad cauſam accõmodatè laudãdo,opinionẽ domo allatã cõfirmãdo,vel detrahendo,metũ amouendo vel adhibẽdo.

A cauſa aliqua in vſum principij quæ maximè fauorabilia vi debũtur,decerpẽdo,& augẽdo,cõtraria repellẽdo & minuendo, miſerationẽ ab infelici noſtro exitu,& ſuperbo aduerſarij ſi vincamur,mouẽdo. Ab iis quę perſonis adiũcta ſunt, liberos,parẽtes propinquitates,amicitias, rogationes,ciuitates, proferendo.

Ab adiũctis cauſę,locũ, tẽp⁹,habitũ,expectationẽ vulgi,actionẽ ꝓponẽdo,optãdo,abominãdo,rogãdo,ſolicitũ agẽdo. Attẽtionẽ parari,res nouas,atroces,magnas,& ad exẽplũ vel ad ipſos iudices ꝑtinẽtes, neq; diu nos moraturos , neq; extra cauſam dicturos,ꝓmittẽdo:& ĩ his etiã optãdo,abominãdo,rogãdo,ſolicitũ agẽdo.Dociles fieri,vt in attẽtiõe,neq; diu nos moraturos, neq; extra cauſam dicturos promittẽdo,ſummámq; cauſę breuiter & dilucidè indicãdo.Quæ omnia quẽadmodũ in vna oratione nõnunquã præſtãda ſint,ita in omnibus locũ nõ habere:cùm ſint quæ beneuolẽtiã,alia quæ docilitatẽ & attẽtionẽ deſiderẽt. Quocirca genera cauſarũ , pro quorũ varietate aliud atq; aliud pręſtãdũ eſt,eſſe cognoſcẽda:quæ plurimi quinq; fecerint,honeſtũ,humile,dubiũ vel anceps,admirabile, obſcurũ.nã turpe ſubhumili vel admirabili cõprehẽdi,& in ancipiti q̃dẽ iudicẽ maximè beneuolũ reddi oportere,in obſcuro docilẽ, in humili attentum,in admirabili & turpi remediis per inſinuationẽ opus eſſe: vt ſi perſona laboremus,ad cauſam:ſi cauſa,ad perſonã confugiamus:ſi his deſtituamur,quod aduerſarium lædat quæramus:aut ſi fatigati ſunt,vrbanitate opportuna animum reficiamus:aut ſi perſuaſit illis aduerſarius,noſtras probationes promittendo,aduerſas eluamus.Inuehitur in declamatores qui plura eſſe tribus ſuprà nominatis exordij munera volebant, quæ omnia in hæc tria recidere oſtendit. Hinc generalẽ de exordij ratione præceptionem tradit,vt in eo intueamur , quid,apud quẽ, pro quo, contra quem:quo tẽpore,quo loco,qua vulgi fama,quo rerũ ſtatu,qua iudicis opiniõe ſit dicendũ. Laudatiſſima eſſe exordia demonſtrat quæ ab actione partis aduerſæ materiam trahant,quia ſuſpecta nõ ſint quaſi domi meditata.Elocutionis item & actio-

nis ge-

nis genus exordio conuenire maximè, in quo erunt omnia mediocria & modeſta, ſentẽtiæ, vox, vultus, cõpoſitio, à quo aberit verbũ omne inſolens, audacius trãslatũ, ab obſoleta vetuſtate repetitũ, à poëtica licẽtia ſumptũ, quódq; argumẽtoſum nimis, vt eſt cõfirmatio: nec prorſus ſine argumẽtationibus, vt eſt narratio: neq; luxu nimis diffluens, vt ſunt perorationis loci: ſed quod mediũ quiddã inter hæc omnia obtinebit: in quo turbari memoria ſit lõgè turpiſsimũ futurũ. Breue aut lõgũ eſſe debere, prout cauſa erit perplexa, infamis, vel lõga, aut cõtrà. Figurari nõnũquã his ſchematib⁹ poſſe, occupatione, apoſtrophe, ꝓſopopœia loquẽtis. Eius vſum nõ eſſe, cùm iudex eſt ſatis præparatus, aut quando non indiget præparatione, cùm eſt nonnunquã occupatus, cùm anguſta ſunt tẽpora, cùm maior poteſtas ab ipſa re incipere cogit. Exordia uitioſa recenſet, vulgare, commune, commutabile, ſeparatum, translatum, longum. Poſtremò exordij vſum etiam in aliis partibus eſſe, & eius finem cum ſequenti orationis parte commodiſsimè connectendum præcipit.

*QVod principiũ Latinè uel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione Græci uidẽtur προοίμιον nominaſſe: qa à noſtris initiũ modò ſignificatur, illi ſatis clarè partẽ hãc eſſe ante ingreſſum rei de qua dicẽdũ ſit, oſtẽdũt. Nã ſiue propterea quòd οἴμη cantus eſt, & citharœdi pauca illa quæ antequã legitimũ *certamẽ inchoẽnt, emerẽdi fauoris gratia canũt, proœmiũ *cognominauerũt: oratores quoq; ea quæ prius quàm cauſam exordiãtur, ad cõciliãdos ſibi iudicũ animos præloquũtur, eadẽ appellatione ſignarunt: ſiue q. οἶμον iidẽ Græci uiã appellãt, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic uocare eſt inſtitutũ: certè proœmium eſt, quod apud iudicẽ prius q̃ cauſam cognouerit, profit. Vitioſéq; in ſcholis facimus, q. exordio ſemper ſic utimur, quaſi cauſam iudex iã nouerit. Cuius rei licẽtia ex hoc eſt, q. ante declamationẽ illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cõtingere iſtud principiorũ gen⁹ ſecũdis actionib⁹ poteſt: primis qdẽ rarò unquã, niſi fortè apud eũ cui*

**carmen.*
**vocauerunt*

res

res aliunde iam nota ſit, dicimus. Cauſa principij nulla eſt alia, quàm ut auditorem, quò ſit nobis, in cæteris partibus accõmodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter autores plurimos conſtat, ſi beneuolũ, attentũ, docilẽ fecerimus: nõ quia iſta nõ per totam actionẽ ſint cuſtodiẽda, ſed quia initiis præcipuè neceſſaria, per quæ in animũ iudicis, ut procedere ultrà poßimus, admittimur. Beneuolentiã aut à perſonis aut à cauſis duci accepimus: ſed perſonarũ nõ eſt (ut pleriq; crediderunt) triplex ratio, ex litigatore, & aduerſario, & iudice. Nã exordiũ duci nõnunquã etiã ab actore cauſæ ſolet. Quanquã enim pauciora de ſeipſo dicit, & parcius, plurimũ tñ ad omnia momenti eſt in hoc poſitũ, ſi uir bonus creditur. Sic enim cõtinget, ut non ſtudiũ aduocati uideatur afferre, ſed penè teſtis fidẽ. Quare in primis exiſtimetur ueniſſe ad agẽdum ductus officio uel cognatiõis, uel amicitiæ, maximéq; ſi fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè nõ mediocris exẽpli. Quod ſine dubio multo magis ipſis litigatorib⁹ faciẽdũ eſt, ut ad agẽdũ magna atq; honeſta rõne aut etiã neceßitate acceßiſſe uideantur. Sed ut præcipua in hoc dicẽtis autoritas, ſi oĩs in ſubeũdo negotio ſuſpitio ſordiũ aut odiorũ aut ambitionis abfuerit: ita quædã in his quoq; cõmẽdatio tacita, ſi nos infirmos et impares ingeniis cõtrà agẽtiũ dixerimus, qualia ſunt pleraq; Meſſalæ proœmia. Eſt enim naturalis fauor ꝓ laborãtibus: & iudex religioſus libẽtißimè patronũ audit quẽ iuſtitiæ ſuæ minimè timet. Inde illa ueterũ circa occultãdã eloquẽtiam ſimulatio, multũ ab hac noſtrorũ tẽporũ iactatione diuerſa. Vitãdũ etiã, ne cõtumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenquã hominẽ ordinémue uideamur, præcipuéq; eorũ qui lædi niſi auerſa iudicũ uoluntate non poſſunt. Nã in iudicẽ ne quid dicatur, non modò palàm, ſed

quod

qđ omnino intelligi poßit, ſtultũ erat monere, niſi fieret.
*Etenim. *Etiã partis aduerſæ patronus dabit exordio materiã: interim cũ honore, ſi eloquẽtiã eius ac gratiã nos timere fingẽdo, ut ea ſuſpecta ſint iudici, fecerimus: interim ꝑ contumeliam, ſed hoc perquã rarò, ut Aſinius pro Vrbiniæ hæredibus Labienum aduerſarij patronũ inter argumenta malæ cauſæ poſuit. Negat hæc eſſe procemia Cornelius Celſus, quia ſint extra litẽ. Sed ego cũ autoritate ſummorũ oratorũ magis ducor, tum pertinere ad cauſam puto quicquid ad dicentẽ pertinet: cũ ſit naturale, ut iudices iis quos libẽtius audiunt, facilius etiã credant. Ipſius autem litigatoris perſona tractãda uariè eſt. Nã tũ dignitas eius allegatur, tũ cõmendatur infirmitas: nõnunquã contingit relatio meritorũ: de quibus uerecũdius dicendum erit ſua quàm aliena laudanti. Multũ agit ſexus, ætas, cõditio, in fœminis, ſenibus, pupillis, liberos, parẽtes, coniuges allegantibus. Nã ſola rectũ quoq; iudicem inclinat miſeratio. Deguſtanda tamẽ hæc procemio, nõ conſumenda. Aduerſarij uerò perſona propè iiſdẽ omnibus, ſed è contrario ductis, impugnari ſolet. Nã & potentes ſequitur inuidia, & humiles abiectóſq; contẽptio, & turpes ac nocentes odiũ: quæ tria ſunt ad alienandos iudicũ animos potentißima. Neq; hæc dicere ſatis eſt, quod datur etiã imperitis: pleraq; augenda aut minuenda, ut expediet. Hoc enim Oratoris eſt, illud cauſæ. Iudicẽ conciliabimus nobis non tantùm laudando eũ (quod & fieri cũ modo debet, & eſt tamẽ parti utriq; cõmune) ſed ſi laudẽ eius ad utilitatem noſtræ cauſæ coniunxerimus, ut allegemus pro honeſtis dignitatẽ illi ſuã, pro humilibus iuſtitiã, pro infelicibus miſericordiã, pro læſis ſeueritatẽ, et ſimiliter cætera. Mores quoq; (ſi fieri põt) iudicis uelim noſſe. Nã prout aſperi, lenes, iucũdi, graues, duri, remißi erunt,

erũt,aut aſſumere in cauſam naturas eorũ quà cõpetent, aut mitigare quà repugnabunt,oportebit. Accidit autem interim hoc quoque,ut aut nobis inimicus,aut aduerſario ſit amicus,qui iudicat:quæ res utriq; parti tractanda eſt, ac neſcio an ei magis,in quã uidetur propenſior. Eſt enim nonnũquã prauis hic ambitus,aduerſus amicos,aut pro his quibuſcũ ſimultates gerãt,pronũtiandi,faciendíq;,iniuſtè ne feciſſe uideantur. Fuerunt etiã quidã rerũ ſuarũ iudices. Nam & in libris obſeruationum à Septimio editis,affuiſſe Ciceronẽ tali cauſæ inuenio:& ego pro Regina Berenice apud eã ipſam dixi. Similis hic quoq; ſuperioribus ratio eſt. Aduerſarius enim fiduciam partis ſuæ iactat,patronus timet cognoſcentis uerecundiam. Præterea detrahenda uel confirmãda opinio ſiquã præcipuè domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiã nonnunquã eſt amouendus: ut Cicero pro Milone,ne arma Pompeij contra ſe diſpoſita putaret,laborauit. Nonnunquã adhibendus,ut idem in Verrem facit:ſed adhibendi modus alter ille frequẽs eſt & fauorabilis, ne malè ſentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur. Act.2 *alter autẽ aſper & rarus,quo minatur corruptis accuſationẽ,& id quidẽ in cõcilio ampliore utcũq; tutius,nam & mali inhibentur,& boni gaudent. Apud ſingulos uerò nũquã ſuaſerim,niſi defecerint omnia.Quod ſi neceſſitas exigit, non erit iam ex arte oratoria:nõ magis quàm appellare,etiã ſi id quoq; ſæpe utile eſt:aut antequã pronuntiet,reũ facere. Nã & minari & deferre etiam nõ Orator poteſt. Si cauſa, conciliandi nobis iudicis materiã dabit,ex hac potiſſimũ aliqua in uſum principij,quæ maximè fauorabilia uidebuntur,decerpi oportebit.quo in loco Virginius fallitur,qui Theodoro placere tradit,ut ex ſingulis quæſtionibus ſinguli ſenſus in procœmiũ conferãtur.*

Nã ille nõ hoc dicit, ſed ad potẽtiſſimas quæſtiones iudicẽ præparandum. In quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſa deſiderat. Nã protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis eſt, quomodo ex quæſtionibus ducemus ſentẽtias? nimirũ res erũt indicãdæ prius. Demus aliquas (nã id exigit ratio nõnunquã) etiámne potẽtiſſimas omnes, id eſt totam cauſam? ſic erit in procœmio peracta narratio. Quid uerò ſi (ut frequẽter accidit) paulò eſt durior cauſa? nõ beneuolẽtia iudicis petẽda ex aliis partibus erit, ſed nõ antè cõciliato eius animo nuda quæſtionũ committetur aſperitas? Quæ ſi rectè ſemper initio dicendi tractarentur, nihil procœmio opus eſſet. Aliqua ergo nõnunquã, quæ erunt ad conciliandũ nobis iudicẽ potẽtiſſima, nõ inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabũtur. Quæ ſint porrò in cauſis fauorabilia, enumerare non eſt neceſſe, quoniam & manifeſta erunt cognita cuiuſq; cõtrouerſiæ cõditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate nõ poſſunt. Vt autẽ hæc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex cauſa eſt. Miſeratio quoq; aliquãdo ex eadẽ uenit, ſiue quid paſſi ſumus graue, ſiue paſſuri. Nec enim ſum in hac opinione, qua quidã, ut eo diſtare procœmiũ ab epilogo credã, quòd in hoc præterita, in illo futura dicãtur: ſed quòd in ingreſſu parcius & modeſtius prætentanda eſt iudicis miſericordia: in epilogo uerò liceat totos effundere affectus, et fictam orationẽ induere perſonis, et defunctos excitare, et pignora eorũ producere: quæ min⁹ exordiis ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſuprà dixi, nõ mouere tãtũ, uerũ ex diuerſo amoliri quoq; procœmio opus eſt. Vt aũt noſtrũ miſerabilẽ, ſi uincamur, exitũ: ita aduerſariorũ ſuperbũ, ſi uicerint, utile eſt credi. Sed ex iis quoq;

quæ non ſunt perſonarũ nec cauſarũ, uerùm adiuncta perſonis & cauſis, duci prooemia ſolẽt. Perſonis applicantur *nõ pignora modò, de quibus ſuprà dixi, ſed propinquitates, amicitiæ, interim regiones, etiã, ciuitatéſq;, & ſi quid aliud eius quẽ defendimus, caſu lædi poteſt.* Ad cauſam extrà *pertinet tẽpus, unde principiũ* pro Cælio. Locus, *unde* pro Deiotaro. Habitus, *unde* pro Milone. Opinio, *unde in* Verrem. *Deinceps, ne omnia enumerẽtur, fama iudiciorũ, expectatio uulgi. nihil enim horũ in cauſa, eſt ad cauſam tamẽ pertinet.* Adiicit Theophraſtus *ab*actione principiũ, quale uidetur eſſe* Demoſthenis pro Cteſiphonte, *ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogãtis, quã eo modo quẽ accuſator actiõe præſcripſerat. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt fauorẽ & illa penè cõmunia, non tamẽ omittẽda uel ideo, ne occupentur, optare, abominari, rogare, ſolicitũ agere: quia plerunq; attentum quoq; iudicẽ facit ſi res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exẽplũ: præcipuè tamen ſi iudex aut ſua uice aut* Reipublicæ *cõmouetur: cuius animus ſpe, metu, admonitione, precib⁹, uanitate deniq;, ſi id pro futurũ credemus, agitandus eſt. Sunt & illa excitãdis ad audiendum non inutilia, ſi nos neq; diu moraturos, neq; extra cauſam dicturos exiſtiment.* Docilem *ſine dubio & hæc ipſa præſtat attentio: ſed & illud, ſi breuiter & dilucidè ſummam rei de qua cognoſcere debeat, indicauerimus: quod* Homerus atq; Virgilius *operum ſuorũ principiis faciunt.* Nam *iſtius rei modus eſt, ut propoſitioni ſimilior ſit, quã expoſitioni: nec quomodo quicq; ſit actũ, ſed de quibus dicturus ſit* Orator *oſtẽdat.* Nec *uideo quod huius rei poſſit apud* Oratores *reperiri melius exemplũ, quàm* Ciceronis pro A. Cluentio, Animaduerti Iudices *omnẽ accuſatoris orationẽ in duas di*

Act. 1.

*oratione

*uiſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere
cōfidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij* Iuniani:
*altera tantūmodo cōſuetudinis cauſa timidè & diffidēter
attingere rationē ueneficij criminū, qua de re lege eſt hæc
quæſtio conſtituta. Id tamē totū reſpondenti facilius eſt,
quam ꝓponenti: quia hîc admonendus iudex, illic docēdus
eſt. Nec me quāquā magni autores in hoc duxerint, ut nō
ſemper facere attētū ac docilē iudicē uelim: nō q̄a neſciā
id quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa, qualis ea ſit,
nō intelligi, uerùm quia iſtud non negligētia iudicis cōtin
git, ſed errore. Dixit enim aduerſarius, & fortaſſe perſua
ſit: nobis opus eſt eius diuerſa opinione: quæ mutari non po
teſt, niſi illum fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & at
tentum. Quid ergo? Imminuenda quædam, & eleuanda, &
quaſi contemnenda eſſe conſentio, ad remittendam intentio-
nem iudicis, quā aduerſario præſtat: ut fecit pro Ligario
Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæ-
ſar minus ſe in rem tanquam non nouam intenderet? Quid
pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur?
Verū ex iis quæ propoſui, aliud in alio genere cauſæ deſi-
derari palàm eſt. Genera porrò cauſarum plurimi quinq;
fecerūt, honeſtū, humile, dubiū uel anceps, admirabile, ob-
ſcurum: id eſt,* ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπα
ρακολούθητον. *Sunt quibus rectè uideatur adiici turpe, q̄d
alij humili, alij admirabili ſubiiciunt. Admirabile autē uo
cant, quod eſt præter opinionē hominū conſtitutum. In an-
cipiti maximè beneuolum iudicē, in obſcuro docilē, in hu-
mili attētum parare debemus. Nam honeſtū quidem ad cō
ciliationē ſatis per ſe ualet: in admirabili & turpi, reme-
diis opus eſt. Et eò quidā exordiū in duas diuidunt partes,
principiū, & inſinuationē: ut ſit in principiis recta bene-*

uolen-

uolentiæ & attentionis poſtulatio: quæ quia eſſe in turpi cauſæ genere non poßit, inſinuatio ſurrepat animis, maximè ubi frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, uel quia res ſit improba, uel quia hominibus parũ probetur: aut ſi facie quoq; ipſa premitur, uel inuidia conſiſtentis ex diuerſo pàtroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidem quibus aduerſus hæc modis ſit medendũ, uerboſius tradunt, materiáſq; ipſi ſibi fingunt, & ad morẽ actionum proſequũtur: ſed hæ cùm oriãtur ex cauſis, quarũ ſpecies conſequi omnes nõ poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitũ ſunt extrahẽdæ. Quare ſingulis conſiliũ ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum præceptũ ſit, ut ab iis quæ lædunt, ad ea quæ proſunt, refugiamus. Si cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit, quæramus quid aduerſariũ lædat. Nam ut optabile eſt, plus fauoris mereri: ſic proximũ, odij minus. In iis quæ negari non poterunt, elaborandum ut aut minora quàm dictum eſt, aut alia mente facta aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iam punita uideantur. Ideóq; agere aduocato quàm litigatori facilius: quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquãdo utiliter etiã reprehendere poteſt. Nã ſe quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dũ aditũ ſibi ad aures faciat, et autoritatẽ induat uera ſentientis, quo magis credatur uel defendenti eadẽ, uel negãti. Ideóq; hoc primũ intuemur, litigatoris an aduocati perſona ſit utendũ, quoties utrunq; fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarũ, ut ſit idoneus rei ſuæ quiſq; defenſor. Declamaturus autẽ maximè poſitas in affectibus cauſas propriis perſonis debet induere. Hi ſunt enim qui mandari non poſſunt: nec eadem

ui perferũtur alieni animi, qua ſui, motus. His etiã de cau-
ſis inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio iudicũ
animos occupauerit, uel ſi dicẽdũ apud fatigatos eſt: quo-
rum alterũ promittendo noſtras probationes, & aduerſas
eludẽdo, uitabimus: alterũ & ſpe breuitatis, & iis quibus
attentũ fieri iudicẽ docuimus. Et urbanitas opportuna re
ficit animos, & undecũq; petita iudicis uoluptas leuat tæ
diũ. Nõ inutilis etiã eſt ratio occupãdi quæ uidẽtur ob-
ſtare: ut Cicero dicit ſcire ſe mirari quoſdã, quòd is qui
per tot annos defenderit multos, læſerit neminẽ, ad accuſan
Act. 1. dum Verrẽ deſcenderit. deinde oſtendit hãc ipſam ſociorũ
defenſionẽ. quod ſchema πρόληψις dicitur. Id cùm ſit utile
aliquãdo, nũc à Declamatoribus quibuſdã penè ſemper aſ
ſumitur, qui fas non putant niſi à cõtrario incipere. Ne-
gãt Apollodorũ ſecuti, treis eſſe (de quibus diximus) præ-
parandi iudicis partes: ſed multas ſpecies enumerant, ut ex
moribus iudicis, ex opinionibus ad cauſam extrà pertinen
tibus, ex opinione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ:
tũ iis, ex quibus omnes controuerſiæ conſtant, perſonis, fa-
ctis, dictis, cauſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris.
Quas ueras eſſe fateor, ſed in hæc tria genera recidere. Nã
ſi iudicẽ beneuolũ, attentũ, docilẽ habeo, quid amplius de-
beã optare, nõ reperio, cũ metus ipſe, qui maximè uidetur
eſſe extra hæc, & attẽtum iudicẽ faciat, & ab aduerſo fa-
uore deterreat. Verùm quoniã nõ eſt ſatis demõſtrare di-
ſcentibus quæ ſint in ratione proœmij, ſed dicẽdũ etiã quo-
modo perfici facillimè poſſint: hoc adiicio, ut dicturus in-
tueatur, quid, apud quẽ, pro quo, cõtra quẽ, quo tempo-
re, quo loco, quo rerũ ſtatu, qua uulgi fama dicendũ ſit:
quid iudicẽ ſentire credibile ſit antequã incipiamus: tũ qd
aut deſiderem⁹, aut deprecemur: ipſa illũ natura eò ducet,

ut ſciat

ut ſciat quid primũ dicendũ ſit. At nũc omne quod cœpe-rint, procœmiũ putant, & ut quicq; ſuccurrerit, utique ſi aliqua ſententia blandiatur, exordiũ. Multa autẽ ſine dubio ex aliis partibus ſunt, aut aliis partibus cauſæ cõmunia: nihil tamen in quaq; melius dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non poßit. Multũ gratiæ exordio eſt quod ab actione diuerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, q̃ non compoſitũ domi, ſed ibi atq; è re natũ, & facilitate famam ingenij auget, et facie ſimplicis ſumptiq; è proximo ſermonis fidẽ quoq; acquirit: adeò ut etiã ſi reliqua ſcripta atq; elaborata ſint, tñ plerunq; uideatur tota extẽporalis oratio, cuius initium nihil præparatũ habuiſſe manifeſtũ eſt. Frequẽtißimè uerò procœmiũ decebit & ſententiarum & cõpoſitionis et uocis & uultus modeſtia: adeò ut in genere cauſæ etiã indubitabili, fiducia ſe ipſa nimiũ excrere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis ſecùritatẽ: cúmque ius ſuũ intelligat, tacitus reuerentiã poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus ulla parte, uitandum: propter quod minimè oſtentari debet in principiis cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipſum iſtud euitare, ſummæ artis eſt. Nã id ſine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum eſt, uerùm aliquatenus temporũ cõditione mutatur: quia quibuſdã in iudiciis, maximéq; capitalibus, ut apud Cẽtumuiros, ipſi iudices exigunt ſolicitas et accuratas actiones: cõtemniq; ſe, niſi in dicẽdo etiam diligentia appareat, credũt: nec doceri tantùm, ſed etiam delectari uolũt. Et eſt difficilis huius rei moderatio: quæ tamẽ ita temperari poteſt, ut uideamur accuratè, nõ callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod inſolens uerbum, ne audacius translatũ, ne aut ab abſoleta uetuſtate, aut à poëtica licẽtia ſumptũ, in principio depre-

bendatur. Nōdum enim recepti ſumus, & custodit nos recens audientium intentio. magis conſiliatis animis, & iam calētibus, hæc libertas feretur, maximéq; cùm in locos fuerimus ingreßi, quorũ naturalis ubertas licētiã uerbi notari circunfuſo nitore nõ patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in procemio debet oratio, neq; tamē deducta ſemper, atq; circunlata, ſed ſæpe ſimplici atq; illaboratæ ſimilis, nec uerbis uultúq; nimia promittens. Dißimulata enim, & ut Græci dicunt, ἀνεπίφατος actio, melius ſæpe ſurrepit. Sed hæc prout formari animos iudicum expediet. Turbari memoria, uel cõtinuandi uerba facultate deſtitui, nuſquã turpius: cũ uitioſum pœmiũ poßit uideri cicatricoſa facies: & peßimus certè gubernator, qui nauē, dum portum egreditur, impegit. Modus autē principij, p causa. Nã breuius ſimplices, longius perplexæ ſuſpectæq; & infames deſiderant. Ridēdi uerò, qui uelut leges procemiis omnibus dederũt, ut intra quatuor ſenſus terminarētur. Nec minus euitãda eſt immodica eius lõgitudo, ne in caput excreuiſſe uideatur, et quo præparare debet, fatiget. Sermonē à perſona iudicis auerſum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, qdã in totũ à procemio ſummouēt. nõnulla quidē in hãc perſuaſionē ratione ducti. Nã prorſus eſſe hoc magis ſecundũ naturã cõfitendũ eſt, ut eos alloquamur potißimũ, quos cõciliare nobis ſtudemus. Interim tamen & eſt* hîc procemio neceſſarius ſenſus aliquis: & is acrior fit atq; uehemētior ad perſonam directus alterius. Quod ſi accidat, quo iure, aut qua tãta ſuperſtitione prohibemur dare per hanc figuram ſententiæ uires? Nec enim iſtud ſcriptores artiũ, quia nõ liceat, ſed quia non putent utile, uetãt. Ita ſi uincet utilitas, propter eandē cauſam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demoſthenes

*Hoc procemium.

autem

autē ad Aeſchinē orationē in proœmio cōuertit, & Marcus Tullius cùm pro aliis quibuſdā, ad quos ei uiſum eſt, tū pro Ligario ad Tuberonē. Nā erat multo futura languidior, ſi eſſet aliter figurata. quod facilius cognoſcet ſi quis illā totā partē uehemētiſſimā, cuius hæc forma eſt, Habes igitur Tubero qd' eſt accuſatori maximè optādū, &c. cōuertat ad iudicē: tū enim uerè auerſa uideatur oratio, & langueſcat uis oīs dicētibus nobis, Habet igitur Tubero qd' eſt accuſatori maximè optādū. Illo enim modo preſſit atq; inſtitit, hoc tātū indicaſſet. Quod idē in Demoſthene, ſi flexū illi mutaueris, accidet. Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronē, in quē ipſum dicebat, uſus eſt principio, et quidē protinus? Grauiter et iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. ſicut et Cicero fecerat in Catilinā, Quouſq; tandem abutêre patientia noſtra? Ac ne quis Apoſtrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in Cōmētariis (nā bis eundē defendit) Proſopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uerò Poſthumo, eodemq; Scauro reo Repetūdarū, etiā exēplis: pro Cluentio (ut modò oſtēdi) partitione. Nō tamē hæc, quia poſſunt bene aliquādo fieri, paſſim faciēda ſunt, ſed quoties præceptū uicerit ratio: quo modo & ſimilitudine, dū breui, & trāſlatione, atq; aliis tropis (quæ oīa cauti illi ac diligētes prohibēt) utemur interim: niſi ſi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò antè dixerā, diſplicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures cauſas accōmodari pōt, uulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquādo tamen non inutiliter aſſumimus: magnis ſæpe Oratoribus nō euitatum. Quo & aduerſarius uti poteſt, commune appellatur. Quod aduerſarius in ſuā utilitatē deflectere poteſt, commutabile. Quod cauſæ nō cohæret, ſepa-

ratũ. Quod aliũde trahitur, trãslatũ. Præterea quod longum, quod cõtra præcepta eſt, quorũ pleraq; nõ principij modò ſunt uitia, ſed totius orationis. Hæc de Procemio, quoties erit eius uſus. Nõ ſemper aũt eſt. Nã et ſuper uacuũ aliquãdo eſt, ut ſi ſit præparatus ſatis etiã ſine hoc iudex, aut ſi res præparatione nõ egeat. Ariſtoteles quidẽ in totũ id neceſſariũ apud bonos iudices negat: aliqñ tamẽ uti, nec ſi uelimus, eo licet, cũ iudex occupatus, cũ anguſta ſunt tẽpora, cũ maior poteſtas ab ipſa re cogit incipere. Cõtráq; eſt interim procemij uis etiã nõ exordio. Nã iudices & in narratione nõnunquã, & in argumẽtis, ut attẽdant, & ut faueãt, rogamus: quo Prodicus uelut dormitãtes eos excitari putabat: quale eſt Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt: Hoc, quæſo, Iudices, diligẽter attẽdite. Vtiq; ſi multiplex cauſa eſt, ſua qbuſq; partibus dãda præfatio eſt: ut, Audite nũc reliqua. &, Tranſeo nũc illuc. Sed in ipſis etiã ꝓbationib⁹ multa funguntur ꝓœmij uice, ut facit Cicero pro Cluẽtio, dicturus cõtra Cẽſores: pro Muræna, cũ Seruio ſe excuſat. Verũ id frequẽtius eſt, quàm ut exẽplis cõfirmãdũ ſit. Quoties autẽ procemio fuerimus uſi, tũ ſiue ad expoſitionẽ trãſibimus, ſiue protinus ad probationẽ, id debebit in principio poſtremũ eſſe, cui cõmodiſſimè iũgi initiũ ſequẽtiũ poterit. Illa uerò frigida et puerilis eſt in ſcholis affectatio, ut ipſe trãſitus efficiat aliquã utiq; ſentẽtiã, et huius uelut præſtigiæ plauſum petat: ut Ouidius laſciuire in Metamorphoſi ſolet, quẽ tñ excuſare neceſſitas poteſt, res diuerſiſſimas in ſpeciẽ unius corporis colligẽtẽ. Oratori uerò quid eſt neceſſe ſurripere hãc tranſgreſſionẽ, et iudicẽ fallere, qui ut ordini rerũ animũ intẽdat, etiã cõmonẽdus eſt? Peribit enim prima pars expoſitionis, ſi iudex narrari nõdum ſciet. Quapropter ut

Rheto.3.

Metamorphoſis Ouidij.

non

nõ abruptè cadere in narrationẽ, ita nõ obſcurè trãſcendere, eſt optimũ. Si uerò lõgior ſequetur ac perplexa magis expoſitio, ad eam ipſam præparãdus erit iudex: ut Cicero ſæpius, ſed hoc præcipuè loco fecit, Paulo lõgius exor Pro cluent. *diũ rei demõſtrãdæ repetam, quod quæſo iudices ne moleſtè patiamini. principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc ferè ſunt mihi de exordio cõperta.*

De narratione CAP. II.

ARGVMENTVM.

Cõſtituto ad audiendũ per exordiũ iudice, locũ habet narratio, per quã quid in cõtrouerſiã veniat, cognoſcit. Circa quã hęc præcipuè tãgit: Quid narratio: Quæ eius propria, Quæ partes: An exordio ſemper ſubiungatur: An ſemper neceſſaria: Qui ſit narrationis ordo: Quomodo in fictis narrationibus color veritatis tuẽdus ſit: & quot illæ ſint. Quæ virtutes narrationis, aut quę vitia, & quæ elocutio: Quale initiũ, & finis. Narrationẽ eſſe rei factæ, vel nõ factæ: vtilem ad perſuadendũ expoſitionem definit. Narrationis tria eſſe ꝓpria: vt ſit dilucida, breuis, & veriſimilis. Dilucidã fore, ſi verbis propriis & ſignificãtibus exponatur: non ſordidis, nõ nimis exquiſitis, ſi locis, tẽporibus, perſonis, & cauſis diſtinguatur: ſi rebus cõſentiat pronũtiatio. Breuẽ, ſi inde cœperimus, vnde ad iudicẽ pertinet: ſi ſuperuacua reciderimus: ſi partitione vtamur: ſi nimiã breuitatẽ, quę obſcuritatem parit, vitauerimus: ſi in lõgis breui interfatione & cõmonitione vtamur. Credibilẽ, ſi omnia cõuenientia perſonis, locis, tẽporibus, naturæ, cõſuetudini, hominũ opinionibus, & cauſas rationéſq; factis conſentaneas ꝓtulerimus: ſi argumentorũ ſemina per totã narrationẽ ſparſerimus: ſi verbis vulgaribus & cõmunibus, callida ſimplicitatis imitatione fuerimus vſi. Narrationẽ in iudiciis duplicẽ eſſe tradit: vnã ipſius cauſæ, alterã rerũ ad cauſam pertinẽtiũ. hãc locũ habere vbi factũ negatur, & longã etiã eſſe circa argumẽta criminis, de anteacta vita, de cauſis ꝓpter quas innocẽs in periculũ deducatur, aliiſq;, quibus quod obiicitur, incredibile fiat. Id Vlyſsis à Teucro accuſati exẽplo apertius reddit. Hinc repetũdarũ & ambitus cauſas, tot narrationes, quot obiiciãtur crimina, habere poſſe. Subiungit & alias, nõ ipſius cauſæ, ſed ad cauſam pertinẽtes: quarũ aliæ exẽpli cauſa fiãt: aliæ excutiendi alicuius

cuius extrinſecus criminis:aliæ augēdi. Fictas etiā introduci monet, vel ad concitandos iudices, vel ad recreādos aliqua vrbanitate: interdū etiam per digreſsionē, decoris gratia. Quibus duabus formis cōtentus, aliarum plura genera facientiū, vt perſonæ, loci, tēporis, cauſarū, &c. nimis ſubtiles diuiſiones nō recipit. Narrationem ordine naturali exordio ſubiungendā aſſerit. Id tamen interdum cōditione cauſarū mutari, vt ſi præiudiciis grauemur, vt in cauſa Milonis: aut multis anteactæ vitæ criminibus onceremur, vt in cauſa Cælij: quæ prius amolienda ſunt, quàm ad cauſam accedamus. Non eſſe ſemper narrandū cōtendit, cū cauſę tā breues ſunt, vt propoſitionē potius habeāt, quàm narrationē: aut cùm iudici omnia ſunt cognita, maximè vt nobis expedit. Adfert & alia actoris vel patroni propria tempora. Si narratio cōtra nos erit, nō prætermittendā (vt quidā volebant) ſed extenuanda, melius interpretāda, aliis cauſis præmunienda, quę cōtra nos faciāt, cōtendit: quod quo pacto in tribus ſtatibus faciendum ſit, cōiectura, finitione, & qualitate, fuſiſsimè docet. Quòd ſi mixta erit, partē quæ pro nobis facit, prius eſſe tractandā, deinde aduerſus reliqua remediis vtendū. ſi plura erunt quę proſunt, in mediis tanquam auxiliis ponenda quę obſtāt, minus viriū ſic habitura. Narrationis ordinē eſſe vt quo pacto quid geſtum eſt, ſic à nobis cōmemoretur: niſi, vt ordinem inuertamus, magis expediet: nā pro re & tēpore intuēda varia quæ proſint: quod pluribus figuris fieri poteſt: ſimulādo excidiſſe, quod vtiliore loco reducatur: aut expoſita re, cauſas quæ anteceſſerunt, ſubiungendo. Circa narrationes fictas (quarū genus vnū inſtrumentis adiuuetur, alterū dicentis ingenio tuendū ſit) curandū primùm, vt quod fingitur, fieri poſsit: vt loco, perſonæ, tempori conueniat. & rationem credibilem ordinémq; habeat, nequa inter ſe pugnēt: & ea fingenda, quæ nō poſsint refutari per teſtes. Item quæ à defunctis, vel ab eo cui expediet, vel ab aduerſario, cui neganti nemo lubens credet. Vitioſa eſſe in narratione, Excurſum, Apoſtrophen, Proſopopœiam, Argumentationes, quæ tamen ratione cogente in eadem virtutū obtinent locū, præter argumentationes, quæ ab hoc loco ſunt alienæ. Elocutionem, quantū res patitur, debere excultā eſſe, omníq; venere exornatā, & verbis quaſi ſenſu tinctis, id eſt ſentētiæ cuiuſdā aut argumenti admonentibus diſtinctā, ad rē tamē accōmodatā, vt parua preſsè, grauia atrociter, triſtia miſerabiliter dicamus: ad quod plurimū cōducet quæ

res

res quaſi ante oculos ponit,hypotypoſis, & narrantis autoritas, quæ & bona vita & ſancto oratiõis genere pareť. Narratiõis initiũ eſſe à perſona,vel à re:& perſonã poni interdũ cũ ſuis accidẽtibus,interdũ ſine his.Finẽ eius perduci eò poſſe, vnde quæſtio oritur,maximè à petitore: nam à defenſore non ſemper item.

MAximè naturale eſt,& fieri frequentiſsimè ſolet,ac debet,ut præparato per hæc quæ ſupra dicta ſunt, iudice,res de qua pronuntiaturus eſt,indicetur.Ea eſt narratio.In qua ſciens tranſcurrã ſubtiles nimium diuiſiones quorundã plura eius genera facientiũ. Non enim ſolã uolunt eſſe illã negotij de quo apud iudices quæritur, expoſitionem,ſed Perſonæ:ut,Marcus Acilius Palicanus,humili loco Picens,loquax magis quàm facundus.Loci,ut,Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum,Iudices.Temporis,ut Vere nouo,gelidus canis quũ mõtibus humor Liquitur. Cauſarũ,quibus hiſtorici frequẽtiſsimè utuntur,cũ exponunt unde bellum, ſeditio, peſtilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adiiciunt expoſitionem & præteritorum eſſe temporum, quæ eſt frequentiſsima:& præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum,Chryſogonus poſtquam eſt nominatus.& futurorum,quæ ſolis dari uaticinantibus poteſt. Nam ὑποτύπωσις non eſt habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Pleriq; ſemper narrandum putauerunt:quod falſum eſſe pluribus coarguitur.Sunt enim ante omnia quædam tam breues cauſæ,ut propoſitionem potius habeant quàm narrationem.Id accidit aliquando utrique parti,cùm uel nulla expoſitio eſt,uel de re conſtat, de iure quæritur:ut apud Centumuiros,filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres:pubertas, annis,an habitu corporis æſtimetur. An cum eſt quidem narrationi locus, ſed antè aut iudici nota ſunt omnia,aut priore loco rectè expoſita.Accidit

Pro cluent.

In Verrem act.3.

Pro Sexto. Roſc. Amer.

Vide tit. qb. mod tut.fin. in Inſtit.

ab actore. cidit aliquando alteri, & ſæpius actori, uel quia ſatis eſt proponere, uel quia ſic magis expedit. Satis eſt dixiſſe, Certam creditã pecuniã peto ex ſtipulatione: legatũ peto ex teſtamẽto. Diuerſæ partis expoſitio eſt, cur ea nõ debeãtur. Et ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare, Dico ab Li.li.2.de.1. Horatio ſororẽ ſuã interfectã. Namq; & propoſitione iudex crimẽ omne cognoſcit, & ordo & cauſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus cõtrà tunc narrationẽ ſubtrahit, cùm id quod obiicitur, nec negari nec excuſari poteſt, ſed in ſola iuris quæſtione cõſiſtit: ut in eo qui cùm pecuniam priuatã ex æde ſacra ſurripuerit, ſacrilegij reus eſt, cõfeſſio uerecũdior, quã expoſitio, Nõ negamus pecuniã de templo eſſe ſublatã, calumniatur tamẽ accuſator actiõe ſacrilegij, cũ priuata fuerit, nõ ſacra: uos autẽ de hoc cognoſcitis, an ſacrilegiũ ſit admiſſum. Sed ut has aliquãdo nõ narrãdi cauſas puto, ſic ab illis diſſentio, qui nõ eſſe narrationẽ exiſtimẽt, cũ reus, qd' obiicitur, tantũ negat. In qua eſt opinione Cornelius Celſus, qui cõditionis huius eſſe arbitratur pleráſq; cædis cauſas, & omnes ambitus ac repetũdarũ. Nõ enim putat eſſe narrationẽ, niſi quæ ſummã criminis de quo iudiciũ eſt, continet: ac deinde fatetur ipſe pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronẽ: atqui ille et negauit pueniſſe ad Rabiriũ pecuniã, qua de re erat quæſtio cõſtituta: et in hac narratiõe nihil de crimine expoſuit. Ego autem, magnos alioqui ſecutus autores, duas eſſe in iudiciis narrationũ ſpecies exiſtimo: alterã ipſius cauſæ, alterã rerũ ad cauſam pertinentiũ expoſitionẽ. Nõ occidi hominem, nulla narratio eſt: cõuenit: ſed erit aliqua, & interim etiã longa, circa argumenta eius criminis, de anteacta uita, de cauſis ppter quas innocens in periculũ deducatur, aliiſq;, quib⁹ incredibile id quod obiicitur, fiat. Nec enim accuſa-

tor

tor hoc tãtũ dicit, occidiſti: ſed quib⁹ id probet, narrat: ut in tragœdiis, cũ Teucer Vlyſſem reũ facit Aiacis occiſi, dicens inuẽtũ eũ in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici cũ gladio cruẽto: nõ id modò Vlyſſes reſpondet, nõ eſſe à ſe id facinus admiſſũ, ſed ſibi nullas cũ Aiace inimicitias fuiſſe: de laude inter ipſos certatũ. deinde ſubiungit quomodo in eã ſolitudinẽ uenerit, iacẽtẽ exanimẽ ſit cõſpicatus, gladiũ è uulnere extraxerit. his ſubtexitur argumẽtatio. Sed ne illud quidẽ ſine narratione eſt, dicẽte accuſatore, Fuiſti in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus eſt: nõ fui. dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoq; cauſæ et repetundarũ, hoc etiã plures eiuſmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipſa quidẽ neganda ſunt, ſed argumẽtis expoſitione cõtraria reſiſtendũ, interdũ ſingulis, interdũ uniuerſis. An reus ambitus malè narrabit quos parẽtes habuerit, quẽadmodũ ipſe uixerit, quibus meritis fretus ad petitionẽ deſcẽderit? Aut qui repetũdarũ inſimulabitur, nũ & anteactã uitã, & quibus cauſis uel prouinciã uniuerſam, uel accuſatorẽ aut teſtẽ offenderit, nõ utiliter exponet? Quæ ſi narratio nõ eſt, ne illa quidẽ Ciceronis pro Cluẽtio prima, cuius eſt initium, A. Cluẽtius habitus. Nihil enim hic de ueneficio, ſed de cauſis quib⁹ ei mater inimica ſit, dicit. Illæ quoq; ſunt pertinẽtes ad cauſam, ſed non ipſius cauſæ narrationes, uel exẽpli gratia, ut in Verrẽ de L. Domitio, qui paſtorẽ, q̃ is aprũ quẽ ipſi muneri obtulerat, exceptũ eſſe à ſe uenabulo cõfeſſus eſſet, in crucẽ ſuſtulit. Vel excutiẽdi alicuius extrinſec⁹ criminis: ut pro Rabirio Poſthumo, Nã ut uẽtũ Alexãdriã eſt, Iudices, hæc una ratio à Rege propoſita Poſthumo eſt ſeruandæ pecuniæ, ſi curationẽ et quaſi diſpẽſationẽ regiã ſuſcepiſſet. Vel augẽdi, ut deſcribitur iter Verris. Ficta interim narratio introduci

Actio. 7.

Actio. 3.

duci ſolet, uel ad cōcitandos iudices, ut pro Roſcio cōtra Chryſogonū, cuius paulò antè habui mentionē. Vel ad ſoluēdos aliqua urbanitate, ut pro Cluētio cōtra fratres Cepaſios. Interdū per digreßionē decoris gratia, qualis rurſus in Verrē de Proſerpina, In his quōdā locis mater filiā
Actio.6. quæſiſſe dicitur. Quæ omnia eò pertinēt, ut appareat non utiq; non narrare eum qui negat, ſed illud ipſum narrare quod negat. Ne hoc quidē ſimpliciter accipiendū quod eſt à me poſitū, ſuperuacuā eſſe narrationē rei quā iudex nouerit. Quod ſic intelligi uolo, ſi non modò factum quid ſit, ſciet: ſed ita factū etiā, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta eſt, ut tantū cognoſcat iudex, ſed aliquāto magis ut cōſentiat. Quare etiāſi nō erit docēdus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cū præparatione quadā, Scire quidē eū in ſumma quid actū ſit, tñ rationē quoq; facti cuiuſq; cognoſcere ne grauetur. Interim propter aliquē in cōſilium adhibitum nos repetere illa ſimulemus: interim ut rei quæ ex aduerſo proponatur, iniquitatē omnes etiā circūſtantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uariāda expoſitio, ad effugiendū tædiū nota audientis: ſicut, Meminiſti. &, Fortaſſe ſuperuacuū fuerit hîc cōmorari. Sed qd ego diutius, cū tu optimè noris? Illud quale ſit, tu ſcias. & his ſimilia. Alioqui ſi apud iudicē cui nota cauſa eſt, narratio ſemper uidetur ſuperuacua, poteſt uideri nō ſemper eſſe etiā ipſa actio neceſſaria. Alterū eſt de quo frequentius quæritur, an ſit utiq; narratio procemio ſubiicienda. Quod qui opinātur, nō poſſunt uideri nulla ratione ducti. Nā cùm procemiū idcirco cōparatū ſit, ut iudex ad rē accipiēdā fiat cōciliatior, docilior, et intētior, et ꝓbatio niſi cauſa prius cognita nō poßit adhiberi, ꝓtinus notitia rerū inſtruēdus uidetur. Sed hoc quoq;
interim

interim mutat cõditio cauſarũ, niſi fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima quã pro Milone ſcriptã reliquit, malè diſtuliſſe narrationẽ uidetur tribus præpoſitis quæſtionib⁹: aut profuiſſet exponere quomodo inſidias Miloni feciſſet Clodius, ſi reũ qui à ſe hominẽ occiſum fateretur, defendi omnino fas nõ fuiſſet: aut ſi iam præiudicio Senatus damnatus eſſet Milo: aut ſi Cn. Põpeius, ꝗ propter aliquã gratiã iudicium militibus armatis clauſerat, tanquam aduerſus exiſtimaretur. Ergo hæ quoq; quæſtiones uim proœmij obtinebũt, cùm omnes iudicẽ præparauerint. Sed aliter ꝓ L. Muræna poſtea quoq; narrauit, cũ obiecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimẽ nõ repellendũ tãtùm, ſed etiã transferendũ erit, ut prius his defenſis uelut initium ſit aliud culpãdi narratio: ut in armorũ ratione antiquior cauẽdi quàm ictum inferẽdi cura eſt. Erunt quædã cauſæ (neq; id rarò) crimini quidẽ de quo cognitio eſt, faciles diluendo, ſed multis anteactæ uitæ flagitiis & grauibus criminib⁹ oneratæ: quæ prius amoliẽda ſunt, ut propitius iudex defenſionẽ ipſius negotij, cuius propria quæſtio eſt, audiat: ut ſi defendẽdus eſt M. Cælius, nónne optimè patronus occurrat prius cõuitiis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm ueneficij, in quibus ſolis omnis Ciceronis uerſatur oratio: deinde tum narret de bonis paulatim, totámq; dein explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa? Sed nos ducit ſcholarũ cõſuetudo, in quib⁹ certa quædã ponũtur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluẽdũ: Ideóq; narratio proœmio ſemper ſubiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiã ſecũdo partis ſuæ loco narrare uideantur. Nam quũ pro petitore dicũt, & expoſitione, tanquã prius agãt, uti ſolẽt: & cõtradictione, tanquã reſpondeãt: id qđ fit nõ rectè. Nã cùm ſit declamatio, forẽſiũ actionũ medita-

tio, cur non utrũq; protinus locũ exerceat? Cuius rationis ignari, ex more cui aſſueuerũt, nihil in foro putãt eſſe mutandũ. Sed in ſcholaſticis quoq; nõnũquã euenit ut pro narratione ſit propoſitio. Nã qd exponet quæ zelotypũ malæ tractationis accuſat? aut qui Cynicũ apud Cẽſores reũ de morib⁹ facit, cũ totũ crimẽ uno uerbo in qualibet actionis parte poſito ſatis indicetur? Sed hæc hactenus. Nũc quæ ſit narrãdi ratio, ſubiungã. Narratio eſt rei factæ aut nõ factæ utilis ad pſuadendũ expoſitio. Vel (ut Apollodorus finit) oratio docẽs auditorẽ qd in cõtrouerſia ſit. Eã pleriq; ſcriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, uolũt eſſe lucidã, breuẽ, uerisſimilẽ. Nec enim refert an pro lucida perſpicuã, pro uériſimili probabilẽ credibilémue dicamus. Eadẽ nobis placet diuiſio: quãquã & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit, præceptũ breuitatis irridẽs, tanquã neceſſe ſit lõgã aut breuẽ eſſe expoſitionẽ, nec liceat ire p medium. Theodorei quoq; ſolã relinquunt ultimã partẽ, quia nec breuiter ubique nec dilucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligẽtius diſtinguẽda ſunt ſingula, ut qd quoq; loco proſit, oſtẽdã. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſario, aut miſta ex utriſq;. Si erit tota pro nobis, cõtẽti ſimus iis tribus partib⁹, p quas efficitur quò iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec qſquã reprehẽſiõe dignũ putet, q̃ propoſuerim eã quæ ſit tota p nobis, debere eſſe ueriſimilẽ, cũ uera ſit. Sũt enim plurima uera quidẽ, ſed parũ credibilia, ſicut falſa quoq; frequẽter ueriſimilia. Quare nõ minus laborãdũ eſt ut iudex quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus, credat. Sũt qdẽ hæ, quas ſuprà retuli, uirtutes, aliarũ quoq; partiũ. Nã et p totã actionẽ uitãda eſt obſcuritas, et modus ubiq; cuſtodiẽdus, & credibilia eſſe oportet omnia quæ dicuntur. Maximéque hæc in ea parte

cuſtodiēda ſunt,quæ prima iudicē docet:in qua ſi acciderit
ut aut nō intelligat,aut nō meminerit,aut non credat, fru
ſtra in reliquis laborabimus. Erit aūt aperta narratio
atq; dilucida,ſi fuerit primū expoſita uerbis propriis et ſi
gnificātibus,& nō ſordidis quidē,nō tamē exquiſitis,&
ab uſu remotis:tum diſtincta rebus,perſonis,tēporibus,lo
cis, cauſis,ipſa etiā ꝓnuntiatione in hoc accōmodata , ut
iudex quæ dicūtur,q̃ facillimè accipiat. Quæ quidē uirtꝰ
negligitur à plurimis,qui ad clamorē diſpoſitæ uel etiam
fortè circūfuſæ multitudinis cōpoſiti, nō ferūt illud intē-
tionis ſilētiū:nec ſibi diſerti uidētur,niſi omnia tumultu ac
uociferatiōe cōcuſſerint:rē indicare,ſermonis quotidiani
& in quēcūq; etiā indoctiorū cadētis,exiſtimāt:cùm inte-
rim qđ tāquā facilè cōtemnūt,neſcias præſtare minus ue-
lint,an poſſint. Neq; enim aliud in eloquētia cūcta experti
difficilius reperiēt,q̃ id quod ſe dicturos fuiſſe omnes pu-
tāt,poſtquā audierūt:qa nō bona iudicāt eſſe illa , ſed ue-
ra. Tū aūt optimè dicit Orator,cùm uidetur uera dicere,
At nunc uelut cāpū nacti expoſitionis, hîc potiſſimū & uo
cē flectunt,& ceruicem reponunt, & brachiū in latus ia-
ctant,totóq; & rerū & uerborum & cōpoſitiōis genere
laſciuiūt:deinde (id quod ſit monſtro ſimile)placet actio,
cauſa nō intelligitur. Verùm hæc omittamus, ne minꝰ gra
tiæ præcipiendo recta,quàm offenſæ reprehendendo pra-
ua,mereamur. Breuis erit narratio ante omnia , ſi inde
cœperimus rem exponere,unde ad iudicem pertinet:dein-
de ſi nihil extra cauſam dixerimus: tum etiam ſi recideri-
mus omnia,quibus ſublatis,nec cognitiōi quicquā,nec uti
litati detrahatur:ſolet enim eſſe quædam partiū breuitas,
quæ longam tamen efficit ſummam. In portum ueni,na-
uim proſpexi,quanti ueheret interrogaui , de pretio con-

ueni, cõſcẽdi, ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, proue ƈti ſumus. Nihil horũ dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere, è portu nauigaui. Et quoties exitꝰ rei ſatis oſtẽdit priora, debemꝰ hoc eſſe cõtẽti, quo reliqua intelligũtur. Quare cũ dicere liceat, Eſt mihi filius iuuenis: omnia illa superuacua, Cupidus ego liberorũ, uxorẽ duxi, natũ ſuſtuli, filiũ educaui, in adoleſcẽtiã ꝑduxi. Ideóq; Græcorũ aliqui aliud circũciſam expoſitionẽ, id eſt σύντομον, aliud breuẽ putauerũt: ꝙ illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliqd ex neceſſariis deſiderare. Nos aũt breuitatẽ in hoc ponimus, nõ ut minus, ſed ne plus dicatur q̃ oporteat. Nã iterationes qdẽ, & ταυτολογίας, & περιαττολογίας, quas in narratiõe uitãdas quidam ſcriptores artiũ tradiderũt, tranſeo. Sũt enim hæc uitia nõ tantũ breuitatis gratia refugienda. Nõ minus aũt cauẽda erit, quæ nimiũ corripiẽtes omnia ſequitur obſcuritas: ſatiúſq; eſt aliqd narratiõi ſupereſſe, quã deeſſe. Nã ſuperuacua cũ tædio dicũtur, neceſſaria cum periculo ſubtrahũtur. Quare uitanda etiã illa Salluſtiana (quãquã in ipſo uirtutis locũ obtinet) breuitas, & abruptũ ſermonis genus: quod ocioſum fortaſſe lectorẽ minus fallit, audiẽtem tranſuolat, nec dũ repetatur expectat: cũ præſertim lector non ferè ſit niſi eruditus, iudicẽ rura plerũq; in decurias mittãt, de eo pronũtiaturũ, qđ intellexerit: ut fortaſſe ubiq;, in narratione tamẽ utiq; præcipuè, media hæc tenẽda ſit uia dicẽdi, quãtũ opus eſt, quãtũ ſatis eſt. Quãtum opus eſt aũt, nõ ita ſolũ accipi uolo, quãtũ ad iudicandum ſufficit: quia nõ inornata debet eſſe breuitas, alioqui ſit indocta. nã & fallit uoluptas, & minꝰ lõga quæ delectãt uidẽtur: ut amœnũ ac molle iter etiãſi eſt ſpatij amplioris, minus fatigat, q̃ durũ* arduũq; cõpẽdiũ. Nec enim mihi unq̃ tanta fuerit cura breuitatis, ut nõ ea quæ credibilẽ faciũt

*aridúmque

expoſi

expoſitionẽ, inſeri uelim. Simplex enim, & undiq; præciſa, nõ tã narratio uocari poteſt, quã cõfuſio. Sũt porrò multæ cõditiõe ipſa rei lõgæ narrationes, quibꝰ extrema (ut præcepi) proœmij parte ad intẽtionẽ præparãdus eſt iudex deinde curãdũ, ut omni arte uel ex ſpatio eius detrahamus aliquid, uel ex tædio. Vt minus lõga ſit efficiemus, quæ poterimus differẽdo, nõ tamẽ ſine mentione eorũ quæ differemus. Quas cauſas occidẽdi habuerit, quos aſſumpſerit cõſcios, quẽadmodũ diſpoſuerit inſidias, pbationis loco dicã. Quædã uerò ex ordine prætermittẽda, quale eſt apud Ciceronẽ, Moritur Fulcinius: multa enim quæ ſunt in re, quia remota ſũt à cauſa, prætermittã. At partitio tædiũ leuat. Dicã quæ acta ſint ante ipſum rei cõtractũ, dicã quæ in re ipſa, dicã quæ poſtea. Ita tres potius modicæ narratiões uidebũtur, q̃ una longa. Interim expediet expoſitiones breui interfectione diſtinguere. Audiſtis quæ antè acta ſunt, accipite nũc quæ inſequũtur. Reficietur enim iudex priorũ fine, & ſe uelut ad nouũ rurſus initiũ præparabit. Si tamẽ adhibitis his quoq; artibus in lõgũ exierit ordo rerũ, erit nõ inutilis in extrema parte cõmonitio, qđ Cicero etiã in breui narratione facit. Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret. domo eſt egreſſus nõ modò nullũ ad bellũ, ſed ne ad minimã qdẽ belli ſuſpicionẽ. et cætera. Credibilis autẽ erit narratio ante oĩa, ſi priꝰ cõſuluerimus noſtrũ animũ, ne qd naturæ dicamꝰ aduerſum: deinde ſi cauſas ac rõnes factis præpoſuerimus, nõ oĩbꝰ, ſed de qbꝰ quæritur. Si perſonas cõueniẽtes iis quæ facta credi uolemus, cõſtituerimus: ut furti reũ, cupidũ: adulterij, libidinoſum: homicidij, temerariũ. Vel cõtrà, ſi defendemꝰ. Præterea loca, tẽpora, & ſimilia. Eſt aũt qdã etiã ductꝰ rei credibilis, qualis in Comœdiis, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter ſequũtur & cohærent,

Pro Cecinna

Interfatio.

hærēt,ut ſi bene priora narraueris,iudex ipſe quod poſteà ſis narraturus,expectet. Ne illud quidē fuerit inutile,ſemina quædā probationū ſpargere:uerùm ſic,ut narrationē eſſe meminerimus,nō probationē.Nōnūquā etiā argumēto aliquo confirmabimus quod propoſuerimus,ſed ſimplici et breui:ut in ueneficiis.Sanus bibit, ſtatim concidit, liuor ac tumor cōfeſtim eſt inſecutus.Hoc faciūt & illæ præparationes,cū reus dicitur robuſtus,armatus,ſolicitus,cōtrà infirmos, inermes,ſecuros. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi ſumus,perſonā,cauſam,locū, tēpus,inſtrumentū,occaſionē,narratiōe deliberabimus. Aliquādo ſi deſtituti fuerim⁹ his,etiā fatebimur uix eſſe credibile,ſed uerū, & hoc maius habēdū ſcelus:neſcire nos quomodo factū ſit, aut quare:mirari,ſed ꝓbaturos.Optimæ uerò præparationes erunt quæ latuerint,ut à Cicerone ſunt qdē utiliſſimè prædicta omnia per quæ Miloni Clodi⁹, nō Clodio Milo inſidiat⁹ eſſe uideatur:plurimū tamē facit illa callidiſſima ſimplicitatis imitatio:Milo aūt cū in Senatu fuiſſet eo die quoad Senat⁹ eſt dimiſſus,domū uenit:calceos & ueſtimēta mutauit:pauliſper dū ſe uxor,ut fit,cōparat, cōmoratus eſt. Quàm nihil præparatò,nihil feſtinatò feciſſe uidetur Milo! Quod nō ſolū reb⁹ ipſis uir eloquētiſſimus,qb⁹ moras & lectū ꝓfectionis ordinē ducit,ſed uerbis etiā uulgarib⁹ & quotidianis,& arte occulta cōſecutus eſt:quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum iudicē, deinde patronū excitaſſēt. Frigida uidētur iſta pleriſq;:ſed hoc ipſum manifeſtū eſt quo iudicē fefellerit,qđ uix à lectore deprehēditur.Hæc ſunt quæ credibilē faciūt expoſitionē.Nā ne cōtraria aut ſibi repugnātia in narratiōe dicamus,ſi cui præcipiēdū eſt, is reliqua fruſtra docetur:etiāſi qdā ſcriptores artiū hoc quoq; tanquā occultū,& à ſe prudenter erutū,

tradunt. His tribus narrãdi uirtutibus adiiciũt quidã magnificẽtiã, quã μεγαλοπρέπειαν uocãt, quæ neq; in omnes cauſas cadit (nã quid in pleriſq; iudiciis priuatis de re certa credita, locato et conducto, interdictis, habere loci põt ſupra modũ ſe tollẽs oratio?) nec ſemp̃ eſt utilis, ut uel p̃ximo exẽplo Miloniano patet. Et meminerimus multas eſſe cauſas, in quibus cõfitendũ, excuſandũ, ſummittendũ ſit qđ exponimus: quibus omnibus aliena eſt illa magnificẽtiæ uirtus. Quare nõ magis propriũ narrationis eſt magnificè dicere, q̃ miſerabiliter, inuidioſè, grauiter, dulciter, urbanè: quæ cùm ſuo quæq; loco ſint laudabilia, nõ ſunt huic parti propriè aßignata, et uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cæteris partibus cõmunis eſt uirtus, quã Theodectes huic uni propriè dedit. nõ enim magnificã modò uult eſſe, uerũ etiã iucũdã expoſitionẽ. Sunt qui adiiciãt his euidẽtiã, quæ ἐνάργεια Græcè uocatur. Neq; ego quẽquã deceperim, ut dißimulẽ Ciceroni quoq; plures partes placere. *In Topicis.* Nã præterquã planã, & breuẽ, & credibilẽ, uult eſſe euidentẽ, moratam cũ dignitate. Sed in oratione morata debẽt *In Partitio.* eſſe oĩa cũ dignitate quæ poterũt. Euidẽtia in narratione, quãtũ ego intelligo, eſt qdẽ magna uirtus, cũ qd ueri nõ dicẽdũ, ſed quodãmodo etiã oſtẽdẽdũ eſt: ſed ſubiici p̃ſpicuitati poteſt: quã quidã etiã cõtrariam interim putauerunt, quia in quibuſdã cauſis obſcurãda ueritas eſt. qđ eſt ridiculũ. Nã qui obſcurare uult, narrat falſa pro ueris: in quo debet laborare ut uideãtur quàm euidẽtißima. Sed quatinus etiã *ſorte quadã peruenimꝰ ad difficilius narrationũ *ſorte genus, iam de his loquamur in qbus res cõtra nos erit: quo loco nõnulli prætereundam narrationẽ putauerũt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totã cauſam omnino nõ agere. Sed ſi aliqua iuſta ratione huiuſmodi ſuſceperis litẽ: cuius

artis eſt, malam eſſe cauſam ſilentio cõfiteri? Niſi fortè tam hebes futurus eſt iudex, ut ſecundũ id pronũtiet, quod ſciet narrare te noluiſſe. Neq; inficias eo, in narratiõe ut aliqua negãda, aliqua adijciẽda, aliqua mutanda, ſic aliqua etiã tacẽda: ſed tacẽda quæ tacere oportebit, et liberũ erit. Quod fit nonnunquã breuitatis quoq; gratia, quale illud eſt, Reſpõdit quod ei uiſum eſt. Diſtinguamus igitur genera cauſarũ. Nã in quibus non de culpa quæritur, ſed de actione, etiãſi erunt cõtra nos themata, cõfiteri nobis licebit: Pecuniam de tẽplo ſuſtulit, ſed priuatam: non ideo ſacrilegus eſt. Virginẽ rapuit, nõ tamẽ optio patri dabitur. Ingenuũ ſtuprauit, et ſtupratus ſe ſuſpẽdit: nõ tamẽ ideo ſtuprator capite ut cauſa mortis punietur: ſed decẽ millia, quæ pœna ſtupratori cõſtituta eſt, dabit. Verũ in his quoq; cõfeſſionibus eſt aliquid quod ex inuidia quã expoſitio aduerſarij fecit, detrahi poßit, cũ etiam ſerui noſtri de peccatis ſuis mollius loquãtur. Quædam enim quaſi nõ narrãtes mitigabimus: Nõ quidẽ (ut aduerſarius dicit) conſiliũ furti in templũ attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus: ſed occaſiõe & abſentia cuſtodũ corrupt⁹, et pecunia, quæ nimiũ quã in animis hominũ poteſt, uictus eſt. Sed qd refert? peccauit, et fur eſt. nihil attinet id defendere, cuius pœnã nõ recuſamus. Interdũ quaſi dãnemus ipſi: Vis te dicã uino impulſum? errore lapsũ? nocte deceptũ? uera ſunt iſta fortaſſe, tu tamẽ ingenuũ ſtupraſti: ſolue decẽ millia. Nõnunquã propoſitione præparari poteſt cauſa, et deinde exponi. Cõtraria ſunt omnia tribus filiis, qui in mortẽ patris cõiurarãt. ſortiti nocte ſinguli per ordinẽ cũ ferro cubiculũ intrarũt patre dormiẽte. cũ occidere eũ nemo potuiſſet, excitato omnia indicarũt. Si tamen pater, qui diuiſit patrimoniũ, et reos parricidij defendit, ſic agat, Quod cõtra legẽ ſufficit,

parricid

parricidiũ obijcitur iuuenibꝰ quorũ pater uiuit,atq; etiã
liberis ſuis adeſt.ordinẽ rei narrare q̃dẽ nihil neceſſe eſt,
cũ ad legẽ nihil pertineat:ſed ſi cõfeßionẽ culpæ meæ exi=
gitis,ego fui pater durus,et patrimonij,quod iã melius ab
his adminiſtrari poterat,tenax cuſtos.Deinde ſubiicitur,
ſtimulatos ab ijs quorũ indulgẽtiores parẽtes erãt:ſemꝑ
tamẽ eũ habuiſſe animũ,qui ſit euẽtu deprehenſus, ut occi
dere patrẽ nõ poſſent.Nec enim iureiurando opus fuiſſe,ſi
alioqui hoc mẽtis habuiſſent:nec ſorte,niſi quòd ſe quiſq;
eximi uoluerit.Omnia hæc qualiacũq; placidioribus ani=
mis accipiẽtur,illa breui primæ ꝓpoſitiõis defenſiõe molli
ta.At cũ quæritur an factũ ſit,uel quale factũ ſit,licet oĩa
cõtra nos ſint,quomodo tamẽ euitare expoſitionem ſalua
cauſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator,nec ita,ut
quæ eſſent acta tantũ indicaret:ſed adiecit inuidiã,rẽ uer=
bis exaſperauit,acceßerũt ꝓbatiões,peroratio incẽdit,et
iræ plenos reliquit.Expectat naturaliter iudex q̃d narre=
tur à nobis.Si nihil exponimus,illa eſſe, quæ aduerſarius
dixit,& talia qualia dixit,credat neceſſe eſt. Quid ergo?
eadẽ exponemꝰ?Si de qualitate agetur,cuius tũ demũ quæ-
ſtio eſt, cũ de re cõſtat,eadẽ,ſed nõ eodẽ modo:alias cau=
ſas,aliã rationẽ dabo.Verbis eleuare quædã licebit:luxu=
ria,hilaritatis:auaritia,parſimoniæ:negligẽtia, ſimplici=
tatis noĩe lenietur.Vultu deniq;,uoce,habitu, uel fauoris
aliq̃d,uel miſeratiõis merebor.Solet nõnũquã mouere la
crymas ipſa cõfeßio.Atq; egò libẽter interrogẽ,ſintne illi
defenſuri quæ nõ narrauerint, nécne?Nã ſi neq; defende=
rint, neq; narrauerint, tota cauſa ꝓdetur.At ſi defenſuri
ſũt,ꝓponere certè plerũq; id q̃d' cõfirmaturi ſumus,opor
tet.Cur ergo nõ exponamus quod & dilui poteſt? Vt hoc
cõtingat,utiq; indicandũ eſt.Aut quid inter probationem

& narrationẽ intereſt, niſi q narratio eſt probationis cõtinua ꝓpoſitio, rurſus probatio narrationi cõgruẽs cõfirmatio? Videamus ergo num expoſitio hæc lõgior demũ ẽſſe debeat, & paulo uerboſior præparatione, et quibuſdã argumẽtis (argumẽtis dico, non argumẽtatione, cui tñ plurimũ confert frequẽs affirmatio) effecturos nos qđ dicimus: nõ poſſe uim rerũ oſtẽdi prima expoſitione: expectent, & opiniones ſuas differãt, et bene ſperẽt. Deniq; narrãdũ eſt utiq;, quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit, narrari poteſt aut eò etiã procemia ſunt in his cauſis ſuperuacua: quæ quid magis agũt, q̃ ut cognitioni rerũ accõmodatiorẽ iudicẽ faciãt? Atqui cõſtat nuſquã eorũ eſſe maiorẽ uſum, q̃ ubi animus iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectẽdus eſt Coniecturales aũt cauſæ, in quibus de facto quæritur, nõ tã ſæpe rei de qua iudiciũ eſt, q̃ eorũ per quæ res colligẽda eſt, expoſitionẽ habẽt. Quæ cũ accuſator ſuſpitioſè narret, reus leuare ſuſpitionẽ debeat: aliter ab hoc atq; ab illo ad iudicẽ ꝑferri oportet. At enim quædã argumẽta turba ualẽt, diducta leuiora ſunt. Id quidẽ nõ eò pertinet, ut quæratur an narrãdũ, ſed quõ narrandũ ſit. Nam congerere plura expoſitione quid prohibet, ſi id utile eſt cauſæ? & promittere, ſed & diuidere narrationẽ, & probationẽ ſubiungere partibus, atq; ita tranſire ad ſequẽtia? Nam ne iis quidẽ accedo, qui ſemper eo putãt ordine, quo quid actũ ſit, eſſe narrandũ: ſed eo modo quo expedit. Quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquãdo excidiſſe ſimulamus, cũ quid utiliore loco reducimus: & interim nos reducturos reliquum ordinem teſtamur, quia ſic futura ſit cauſa lucidior. Interim re expoſita, ſubiungimus cauſas quæ anteceſſerunt. Nec enim eſt una lex defenſionis, certúmque præſcriptum: pro re, pro tempore, intuenda quæ

proſint:

proſint:atq; ut erit uulnus,ita uel curandũ protinus: uel ſi curatio differri poteſt,interim deligãdũ. Nec ſæpius narrare duxerim nefas,quod Cicero pro Cluentio fecit: éſtq; non conceſſum modò,ſed aliquando etiã neceſſarium, ut in cauſis repetundarum, omnibúſq; quæ ſimplices non ſunt. Amẽtis eſt enim ſuperſtitione præceptorũ cõtra rationem cauſæ trahi. Narrationẽ ideo ante probationes ponere eſt inſtitutũ,ne iudex,qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probãda aut refellenda erũt, non ſingula etiã narrẽtur? Me certè,quãtacũq; noſtris experimẽtis habẽda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſiderabat utilitas,probãtibus & eruditis,& iis qui iudicabãt ,ſcio: & (quod nõ arrogãter dixerim,quia ſunt plurimi quibúſcũ egi, qui me refellere poſſint ſi mẽtiar) ferè ponendæ à me cauſæ officiũ exigebatur.Neq; ideo tamẽ non ſæpius facere oportebit ut rerũ ordinẽ ſequamur. Quædã uerò etiã turpiter cõuertuntur:ut ſi peperiſſe narres,deinde concepiſſe:apertum teſtamentum,deinde ſignatum:in quibus ſi id quod poſterius eſt dixeris,de priore tacere optimũ eſt.Sũt quædam & falſæ expoſitiones,quarum in foro duplex eſt genus.Alterum,quod inſtrumentis adiuuatur: ut Publius Clodius fiducia teſtium,qua nocte inceſtum Romæ commiſerat,Interamnæ ſe fuiſſe dicebat. Alterum,quod eſt tuendum dicẽtis ingenio.Id interim ad ſolam uerecundiã pertinet,unde etiã mihi uidetur dici Color:interim ad quæſtionem.Sed utrũcunq; erit,prima ſit curarũ,ut id quod fingimus,fieri poßit:deinde,ut & perſonæ & loco & tempori congruat,& credibilem rationẽ & ordinem habeat:ſi continget etiã,ueræ alicui rei cohæreat:aut argumento quod ſit in cauſa, confirmetur. Nanquæ tota extra rem petita ſunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipuè

(quod

(quod fingẽtibus frequẽter accidit) ne qua inter ſe pugnẽt. Quædã enim partibus blãdiuntur, ſed in ſummã nõ conſentiunt. Præterea, ne iis quæ uera eſſe cõſtabit, aduerſa ſint. In ſchola etiã, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autẽ Orator meminiſſe debebit actione tota quid finxerit, quoniã ſolẽt excidere quæ falſa ſunt: uerúmq; eſt illud qđ uulgò dicitur, Mendacẽ memorẽ eſſe oportere. Sciamus autem, ſi de noſtro facto quæratur, unũ nobis aliquid eſſe dicendũ: ſi de alieno, mittere in plurimas ſuſpitiones licere. Eſt tamẽ quibuſdã ſcholaſticis cõtrouerſiis, in quibus ponitur aliquẽ nõ reſpondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerãdi quæ reſpõderi potuiſſent. Fingenda uerò meminerimus ea quæ nõ cadẽt in teſtẽ. Sunt autẽ quæ noſtro dicũtur animo, cuius ipſi tantũ conſcij ſumus. Itẽ quod à defunctis: nec hoc enim eſt qui neget. Itẽq; ab eo cui idẽ expediet: is enim non negabit. Ab aduerſario quoq;: quia nõ eſt habiturus in negãdo fidẽ. Somniorũ & ſuperſtitionũ colores ipſa iã facilitate autoritatẽ perdiderũt. Nõ eſt autẽ ſatis in narratiõe uti colorib⁹, niſi p totã actionẽ cõſentiãt: cùm præſertim quorundam probatio ſola ſit in aſſeueratione & perſeuerantia: ut ille paraſitus qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & abſolutum, tanquam ſuum filium aſſerit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatẽ ſibi cauſam exponendi fuiſſe: & ideo à ſe paraſiti perſonam eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideò illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non eſſet. Niſi tamen omnibus uerbis & amorem patrium, atque hunc quidem ardentiſſimum oſtenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculosè manſuetum in illa domo, in qua tã inuiſus ſit, ſciat: ſuſpitione ſubiecti petitoris nõ carebit. Euenit aliquando in ſcholaſticis

contro=

cõtrouerſiis,qđ in foro an poßit accidere, dubito,ut eodẽ colore utraq; pars utatur,deinde eũ pro ſe quiſq; defendat:ut in illa cõtrouerſia:Vxor marito dixit appellatã ſe de ſtupro à priuigno,& ſibi cõſtitutũ tempus,& locum: eadẽ cõtrà filius detulit de nouerca,edito tantũ alio tempore,ac loco:pater in eo quẽ uxor prædixerat,filiũ inuenit:in eo quẽ filius,uxorẽ:illã repudiauit:qua tacẽte,filiũ abdicat. Nihil dici poteſt pro iuuene,qđ nõ idẽ ſit,ꝑ nouerca. Ponẽtur*tamẽ omnia cõmunia,deinde ex perſonarũ *etiam cõparatione,& indicij ordine,& ſilẽtio repudiatæ, argumẽta ducẽtur. Ne illud quidẽ ignorare oportet, quædam eſſe quæ colorẽ nõ recipiãt,ſed tamẽ defendẽda ſint:qualis eſt ille diues,qui ſtatuã pauperis inimici flagellis cecîdit, reus eſt iniuriarũ. Nã factũ eius modeſtũ eſſe nemo dixerit:fortaſſe ut ſit tutũ,obtinebit. Quòd ſi pars expoſitionis pro nobis,pars cõtra nos erit,miſcenda ſit,an ſeparanda narratio, cũ ipſa cauſæ conditione deliberandũ eſt. Nã ſi plura ſunt quæ nocẽt,quæ proſunt obruẽtur. Itaq; tunc diuidere optimũ erit,& ijs quæ partẽ noſtrã adiuuabũt, expoſitis & cõfirmatis, aduerſus reliqua uti remedijs de qbꝰ ſuprà dictũ eſt. Si plura proderũt,etiã cõiungere licebit:ut quæ obſtãt in medio, uelut auxilijs noſtris poſita, minus habeãt uiriũ. quæ tamẽ nõ erũt nuda ponẽda,ſed ut & noſtra aliqua argumẽtatiõe firmemus,& diuerſa cur credibilia nõ ſint,adijciamus:qa niſi diſtinxerimus,uerendũ eſt ne bona noſtra ꝑmiſtis malis inquinẽtur. Illa quoq; de narratiõe præcipi ſolent,ne qua ex ea fiat excurſio, ne auertatur à iudice ſermo,ne alienæ ꝑſonæ uocẽ demus, ne argumẽtemur:adijciũt quidã etiã,ne utamur affectibus. Quorũ pleraq; sũt frequẽtißimè cuſtodiẽda:imò nũquã, niſi ratio coëgerit,mutãda:ut ſit expoſitio perſpicua & breuis.

breuis. Nihil quidẽ tam rarò poterit habere rationẽ, quàm excurſio: nec unquã debebit eſſe niſi breuis, & talis, ut ui quadã uideamur affectus uelut recto itinere depulſi: qualis eſt Ciceronis circa nuptias Saßiæ, O mulieris ſcelus incredibile, et præter hãc unã in omni uita inauditũ. O libidinẽ effrenatã, et indomitã. O audaciã ſingularẽ, nõ timuiſſe, ſi minus uim deorũ, hominũq; famã, at illa ipſam noctẽ, faceſq; illas nuptiales? nõ limẽ cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes deniq; ipſos ſuperiorũ teſtes nuptiarum? Sermo auerſus à iudice, et breuius indicat interim, et coarguit magis. Qua de re idẽ quod de proœmio dixerã, ſentio, ſicut de proſopopœia quoq;: qua tamẽ nõ Serui⁹ modò Sulpiti⁹ utitur pro Aufidia, Somnóne te languidũ, an graui lethargo putem oppreſſum? ſed M. quoq; Tullius circa nauarchos. Nã ea quoq; rei expoſitio eſt, ut, Adeas, tantũ dabis, et reliqua. Quid? pro Cluẽtio, Staleni Bulbiq; colloquiũ nonne ad *credulitatẽ plurimũ & fidẽ confert? Quæ ne feciſſe ſine obſeruãtia quadã uideatur, quanquã hoc in illo credibile nõ eſt, in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio ſuauitatẽ, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia perſonarũ, omnes affectus. Argumẽtabimur in narratione, ut dixi, nũquã: argumẽtũ ponemus aliquãdo: quod facit pro Ligario Cicero, cũ dicit ſic eũ prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacẽ eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni et breuẽ cùm res poſcet defenſionẽ, et rationẽ factorũ. Nec enim narrãdum eſt tanquã teſti, ſed tanquã patrono. Rei ordo per ſe talis eſt, Quintus Ligarius legatus in Africã cum C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo Marcus Tullius? Quint⁹ igitur, inquit, Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpitio, legatus in Africã cum C. Conſidio profectus eſt. Alibi, Non modò nullũ ad bellum, ſed ne ad minimam quidẽ ſuſpitionem

Pro Cluent.

In Verrem act. 7.

*celeritatem

nem belli. Et cùm eſſet indicaturo ſatis, Quintus Ligarius nullo ſe implicari negotio paſſus eſt, adiecit, Domũ ſpectãs, & ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, et ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis mi ror eos qui nõ putãt in narratione eſſe utendũ affectibus. Qui ſi hoc dicũt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecum ſentiũt. Effugiẽdæ ſunt enim moræ. Cæterũ cur ego iudicẽ nolim, cũ eum doceo, etiã moueri? Cur qđ in ſumma parte ſum actionis petiturus, nõ in primo ſtatim rerũ ingreſſu, ſi fieri põt, cõſequar, cũ præſertim etiã in probationibus facilio re ſim animo eius abuſurus, occupato uel ira, uel miſeratio ne? An nõ Marcus Tullius circa uerbera ciuis Romani oẽs breuiſsmè mouet affectus, nõ ſolũ cõditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberũ, ſed animi quoq; cõmẽdatione? Summũ enim uirũ oſtẽdit, qui cùm uirgis cæderetur, nõ ingemuerit, nõ rogauerit, ſed tantũ ciuẽ ſe Romanũ eſſe, cũ inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid? Philodami caſum nónne cùm per totam expoſitionẽ incendit inuidia, tũ in ſupplicio ipſo lacrymis impleuit, cùm flentes nõ tam narraret quàm oſtẽderet, patrẽ de morte filij, filiũ de patris? Quid ulli epilogi poſſunt habere miſerabile magis? Serum eſt enim aduocare iis rebus affectũ in peroratione, quas ſecurus narraueris. Aſſueuit illis iudex, iámq; eas ſine motu mentis accipit, quibus cõmotus nouis nõ eſt: & difficile eſt mutare habitũ animi ſemel conſtitutum. Ego uerò (neq; enim diſsimulabo iudicium meum: quãquam id quod ſum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur) narrationẽ, ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & uenere exornãdam puto. Sed plurimũ refert, quæ ſit natura eius rei quam exponimus. In paruis ergo, quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus et uelut applicitus

Actio. 7. in Verrem.

Act. 5.

citus

citus rei cultus: in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu ferũtur, et circũiectæ orationis copia latẽt: hîc expreſſa, et ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebũt: cõpoſitio diſsimulata quidẽ, ſed tamẽ quã iucũdiſsima: figuræ nõ illæ poëticæ, et cõtra rationẽ loquẽdi autoritate ueterũ receptæ. Nã debet eſſe quã puriſsimus ſermo, & qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animũ leuet: ne in eundẽ caſum, ſimilẽ compoſitionẽ, pares elocutionũ tractus incidamus. Caret enim cæteris lenociniis expoſitio, & niſi cõmẽdetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in ulla parte intẽtior eſt iudex: eóq; nihil rectè dictum perit. Præterea, neſcio quõ, etiã credit facilius quæ audiẽti iucunda ſunt, & uoluptate ad fidẽ ducitur. Vbi uerò maior res erit, & atrocia inuidioſè, et triſtia miſerabiliter dicere licebit: nõ ut conſumantur affectus, ſed ut tñ uelut primis lineis deſignentur: ut planè qualis futura ſit imago rei, ſtatim appareat. Ne ſentẽtia quidem uelut fatigatũ intentione ſtomachũ Iudicis reficere diſſuaſerim, maximè quidem breui interiecta, qualis eſt illa, Fecerũt ſerui Milonis qđ ſuos q̃ſque ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulo liberiore, qualis eſt illa, Nubit genero ſocrus, nullis auſpiciis, nullis autoribus, funeſtis omnibus omniũ. Quod cũ ſit factũ iis quoq; tẽporibus, quibꝰ omnis ad utilitatẽ potius quàm ad oſtentationem componebatur oratio, et erant adhuc ſeueriora iudicia: quãto nũc faciendum magis, cùm in ipſa capitis aut fortunarũ pericula irrupit uoluptas? Cui hominum deſiderio quantũ dari debeat, alio loco dicã. Interim aliquid indulgendũ eſſe confiteor. Multũ confert adiecta ueris credibilis rerũ imago, quæ uelut in rem præſentem perducere audiẽtes uidetur: qualis eſt illa M. Cælij in Antoniũ deſcriptio, Nãq; ipſum offendunt temulento ſopore proflig*

Margin notes: * *fidem.* — *Pro Milone.* — *Pro Cluẽtio.* — *Hypotypoſis.*

profligatū, totis præcordiis ſtertētem, ructuoſos ſpiritus geminare: præclaráſque contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circumiacere paßim: quæ tñ exanimatæ terrore, hoſtiū aduētu percepto excitare Antoniū conabantur: nomen inclamabant: fruſtra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiā nonnulla feriebat. Quarū cùm omnium uocē tactúmq; noſcitaret, proximæ cuiuſq; collum amplexu petebat: neq; dormire excitatus, neque uigilare ebrius poterat: ſed ſemiſomno ſopore inter manus Cēturionum cōcubinarúmq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehemētius exprobrari, neq; manifeſti⁹ oſtēdi pōt. Ne illud quidē præteribo, quātā afferat fidē expoſitioni, narrantis autoritas: quā mereri debemus ante omnia quidē uita, ſed & ipſo genere orationis. qđ quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmādo quoq; pōderis. Effugiēda igitur in hac præcipue parte omnis calliditatis ſuſpicio: (neq; enim ſe uſquā cuſtodit magis iudex) nihil uideatur fictū, nihil ſolicitū: omnia potius à cauſa q̃ ab Oratore profecta credātur. Sed hoc pati nō poſſumus, et perire artē putamus, niſi appareat: cùm deſinat ars eſſe, ſi apparet. Pēdemus ex laude, atq; hāc laboris noſtri ducimus ſummā. Ita quæ circunſtantibus oſtentare uolumus, iudicibus prodimus. Eſt & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, ſanè res declamatoria magis q̃ forenſis, ideo reperta, ut q̃a narratio breuis eſſe debet, fuſius et ornatius res poſſet exponi: qđ fit uel inuidiæ gratia, uel miſerationis. Id rarò faciendū iudico, neq; ſic unquā, ut totus ordo repetatur. licet enim ꝑ partes idē conſequi. Cæterùm qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rē loco ſtringat, & contētus indicare quid factū ſit, quo ſit modo factum, ple-

Autoritas dicentis.

Ars nō oſtētanda.

Repetita narratio.

Narrationis initium. *nius ſe loco ſuo expoſiturũ eſſe, pmittat. Initiũ narrationis quidã utiq; faciendũ à perſona putãt: eámq;, ſi noſtra ſit, ornãdã: ſi aliena, infamandã ſtatim. Hoc ſanè frequẽtiſsimũ eſt, qa perſonæ ſunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cum ſuis accidentibus ponẽdæ, cùm id profuturũ eſt:* *Pro Cluẽtio.* *ut, A. Cluẽtius habitus, fuit pater huiuſce, Iudices, homo nõ ſolùm municipij Laninatis, ex quo erat, ſed etiã regionis illius & uicinitatis, uirtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Interim ſine his: ut, Q. Ligarius cũ eſſet.* *Pro Ligario.* *Frequẽter uerò & à re: ſicut pro Tul. Cicero, Fũdũ habet in agro Tigurino M. Tullius paternũ. Demoſthenes, p Cteſiphõte, τȣ̃ γὰρ φωκαϊκȣ̃ συςάντος πολέμȣ. De fine narrationis cũ his cõtẽtio eſt, qui pduci expoſitionẽ uolũt eò, unde quæſtio oritur.* *Narrationis finis.* *Pro Cecinna.* *His reb⁹ ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, ut eſt cõſuetudo, de ui hominib⁹ armatis, ſine ulla exceptiõe: tantũ, ut unde deieciſſet, reſtitueret. reſtituiſſe ſe dixit. ſponſio facta eſt. hac de ſpõſione uobis iudicandũ eſt. Id à petitore ſemp fieri poteſt, à defenſore nõ ſemper.*

De Egreſsione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Antequam ad confirmationẽ veniat, quæ narrationẽ ſequi debet, quorũdã refellit opiniones: qui inter has egreſsionẽ, vel partitionẽ, vel propoſitionẽ, tanquam partes & ſemper neceſſarias, collocabãt. Egreſsionẽ hoc capite tractat: cui locũ non eſſe neceſſarium inter cõfirmationẽ & narrationem, docet: narrationi tamẽ, & quæſtionibus vel vniuerſis vel ſingulis opportunè aliquãdo ſubiũgi, cũ res poſtulat, aut permittit. Opus ea eſſe, cùm narratio nullã dubitationẽ habẽs, circa finẽ atrox, velut ſpiritu erũpente indignatione, proſequẽda eſt. Quãdo etiã poſt merita cõmemorata inuehi volumus vt in ingratos. Itẽ quando aliquid aſperum, quod tueri volumus, præparatione aliqua ĩ præmolliẽdum erit. Hinc quid egreſsio, & quàm latè pateat, demonſtrat.

ORdine ipſo narrationẽ ſequitur cõfirmatio. Probãda ſunt enim quæ pp̃ter hoc expoſuimus. Sed priuſquam

quam

quam ingrediar hanc partẽ, pauca mihi de quorũdam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerũ ordine protinus utiq; in aliquẽ lætũ ac plauſibilem locum quammaximè poßint fauorabiliter excurrere. Quod quidẽ natum ab oſtentatione declamatoria, iam in forũ uenit, poſtquam agere cauſas non ad utilitatẽ litigatorum, ſed ad patronorum iactationẽ repertum eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur) narrationis gracilitati coniũcta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus oratio refrigeſcat. In quo uitiũ illud eſt, quòd ſine diſcrimine cauſarũ atq; utilitatis, hoc, tanquã ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit, faciũt: eò quòd deſumptas ex his partibus, quarũ alius erat locus, ſententias, in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo nõ poſſunt. Ego autẽ confiteor hoc expatiandi genus nõ modò narrationi quidẽ, ſed etiã quæſtionibus uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportunè poſſe ſubiungi, cùm res poſtulat, aut certè permittit: atq; eo uel maximè illuſtrari ornariq; orationẽ: ſed ſi cohæret & ſequitur, non ſi per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erãt, diſtrahit. Nihil enim tã eſt conſequẽs, quàm narrationi probatio: niſi ſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi initiũ probationis eſt. Erit ergo illi nõnũquã locus: ut ſi expoſitio circa finẽ atrox fuerit, proſequamur eã uelut erũpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationẽ non habebit: alioqui prius eſt, quod obiicias, uerùm efficere, quàm magnũ: quia criminis inuidia pro reo eſt priuſquã probatur. Difficillima eſt enim grauißimi cuiuſq; ſceleris fides. Idẽ fieri non inutiliter poteſt, ut ſi merita in aduerſariũ aliqua expoſueris, in ingratũ inueharis: aut ſi uarietatem criminũ narratione

demõſtraueris, quantum ab ea periculum intentetur, oſtẽdas. Verùm hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito feſtinat ad probationem, & quamprimũ certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauendum eſt ne ipſa *expoſitio uaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non ſemper eſt neceſſaria poſt narrationem illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionem præparatio, utique ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, ſi legẽ aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Eſt hic locus uelut ſequentis exordij, ad conciliandum probationibus noſtris iudicẽ. Quod liberius hîc & uehemẽtius fieri poteſt, quia iudici nota iam cauſa eſt. His igitur uelut fomentis, ſiquid erit aſperum, præmolliemus, quò facilius, aures iudicum, quæ pòſt dicturi erimus, admittant, ne ius noſtrum oderint. Nihil enim facilè perſuadetur inuitis. Quo loco tamẽ iudicis quoq; noſcẽda natura eſt, iuri magis an æquo ſit appoſitus: proinde enim magis aut minus erit hoc neceſſarium. Cæterùm res eadem & poſt quæſtionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν Græci uocant, Latini egreſſum, uel egreſsionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſam uarios habẽt excurſus: ut laus hominũ locorúmq;, ut deſcriptio regionũ, expoſitio quorundã rerum non ſolùm geſtarũ, ſed etiã fabuloſarũ. Quo ex genere eſt in orationibus cõtra Verrem cõpoſitis Siciliæ laus, proſerpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio: in quam ille diuinus Orator, uelut nomine ipſo ducis curſus dicẽdi teneretur, abrupto quẽ inchoauerat ſermone, diuertit *actutũ.

Παρέκβασις eſt (ut mea quidẽ fert opinio) alienæ rei, ſed ad utilitatẽ cauſæ pertinẽtis, extra ordinẽ excurrens tractatio. Quapropter nõ uideo cur hũc ei potiſsimũ locũ aſsig-

*poſitio.

Quæ res per egreſsionem tractentur.

Act. 4. et 6.

*Ac tamen

παρέκβασις. Quid egreſſio, & quàm late pateat.

aſsignent, qui rerum ordinem ſequitur: nõ magis quàm illud, cur hoc ita demũ propriũ putẽt, ſi aliquid in digreſſu ſit exponẽdũ, cũ tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinq; quas fecimus partes, egreſsio eſt, indignatio, miſeratio, inuidia, conuitium, excuſatio, conciliatio, maledictorũ refutatio: ſimilia his quæ nõ ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atq; ea maximè iucundã & ornatam faciunt orationẽ, de luxuria, de auaritia, de religione, de officiis: quæ cũ ſunt argumẽtis ſubiecta ſimiliũ rerũ, quia cohærent, egredi non uidẽtur. Sed plurima ſunt quæ rebus nihil ſecũ cohærentibus inſerũtur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorũ alia ſic præparata afferimus: quædam ex occaſione uel neceſsitate dicimus, ſiquid nobis agẽtibus noui accidit, interpellatio, interuẽtus alicuius tumultꝰ. Vnde Ciceroni quoq; in proœmio cũ diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, ut ipſa oratiũcula qua uſus eſt, patet. Poterit aũt paulo lõgius exire, q̃ præparat aliqd ante quæſtionẽ, & qui finitæ probationi uelut commendationẽ adiicit. Atq̃ ex media erũpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

Cic. pro Milone alia uſus oratione, quã quæ hodie extat.

De Propoſitione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Propoſitionem duplicem eſſe docet: Vnam quæ principalem quæſtionem continet: Alteram quæ ſingulis argumentationibus præponitur. Vſum eius, vt cauſa ſit & dilucidior, & magis moueat: Ea non eſſe ſemper opus: nempe quando narratio ibi finem habet, vbi initium quæſtio: quo fit, vt quædam ſumma collectio expoſitioni, vel commonitio quædã Iudicis ſubiũgatur. Aliam etiam diuiſionem propoſitionum facit, alias eſſe ſimplices, duplices alias, alias multiplices: & quó pacto hæ à partitionibus differant. alias item nudas, alias ratione ſubiecta, alias etiam vtriuſque intentione conſtantes: ut ego illud, hoc ait aduerſarius.

Lib.3.cap.9. SVnt qui narrationi propoſitionẽ ſubiũgãt tanquã partem iudicialis materiæ: cui opinioni reſpõdimus. Mihi autẽ propoſitio uidetur omnis cõfirmationis initiũ: qđ nõ modò in oſtẽdenda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiã in ſingulis argumẽtis poni ſolet, maximéq; in his quæ ἐπιχειρήματα uocãtur. Sed nũc de priore loquimur. Ea nõ ſemper neceſſaria eſt. Aliquãdo enim ſine propoſitione quoque aliqua ſatis manifeſtũ eſt quid in quæſtione uerſetur: utiq; ſi narratio ibi finẽ habet, ubi initiũ quæſtio: adeò ut aliquãdo ſubiũgatur expoſitioni, quæ ſolet in argumentis

Pro Milone. eſſe ſumma collectio: Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt, iudices: inſidiator ſuperatꝰ, ui uicta uis, uel potius oppreſſa uirtute audacia eſt. Sed nõnunquã ualde utilis eſt, præcipuè ubi res defendi nõ poteſt, de *iure quæritur: ut ꝑ eo qui pe-

*al. ſine. al. nomine. cuniã priuatã de tẽplo ſuſtulit, ſacrilegij agitur, De ſacrilegio cognoſcitis. ut iudex intelligat id unũ eſſe officij ſui, quærere an id qđ obiicitur, ſacrilegiũ ſit. Itẽ in cauſis obſcuris, aut multiplicibꝰ. Nec ſemper ꝓpter hoc ſolũ, ut ſit cauſa lucidior, ſed aliquãdo etiã ut magis moueat. Mouet aũt, ſi protinꝰ ſubtexãtur aliqua quæ proſint, Lex apertè ſcripta eſt, ut peregrinus qui murũ aſcẽderit, morte mulctetur. peregrinũ te eſſe certũ eſt: quin aſcẽderis murũ, nõ quæritur. quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio cõfeßionẽ aduerſarij premit, & quodammodo iudicãdi morã tollit: nec indicat quæſtionẽ, ſed adiuuat. Sunt autẽ propoſitiones & ſimplices, & duplices uel multiplices. Quod accidit non uno modo. Nã & plura crimina iũgũtur: ut cũ Socrates accuſatus eſt quòd corrũperet iuuẽtutẽ, & nouas ſupſtitiones introduceret. Et ſingula ex pluribꝰ colligũtur: ut cũ legatio malè geſta obiicitur Aeſchini, quòd mẽtitus ſit, quòd nihil ex mandatis fecerit,

quòd

quòd moratus ſit, quòd munera acceperit. Recuſatio quoque *plures interim propoſitiones habet: ut contra petitionem pecuniæ, Male petis: procuratori enim tibi eſſe nõ licuit: ſed neq; illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: ſed neq; es hæres eius à quo accepiſſe mutuam dicor: nec ipſi debui.* Multiplicari hæc in quantumlibet poſſunt, *ſed rem oſtẽdiſſe ſatis eſt. Hæ ſi ponantur ſingulæ ſubiectis probationibus, plures ſunt propoſitiones: ſi coniungantur, in partitionem cadunt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè in coniecturalibus: Cædis ago, furtum obiicio. Eſt ratione ſubiecta: ut, Maieſtatem minuit Caius Cornelius: nam codicem Tribunuſplebis ipſe pro concione legit. Præter hæc utimur propoſitione aut noſtra, ut, Adulterium obiicio: aut aduerſarij, ut, Adulterij mecũ agitur: aut cõmuni, ut, Inter me & aduerſarium quæſtio eſt, uter ſit inteſtato propior. Nonnunquã diuerſas quoq; iungimus, Ego hoc dico, aduerſarius hoc. Habet interim uim propoſitionis etiam ſi per ſe nõ eſt propoſitio: ut cùm expoſito rerũ ordine ſubiicimus, De his cognoſcitis, ut ſit hæc cõmonitio iudicis, quò ſe ad quæſtionem acrius intendat, & quodam uelut iactu excitatus finẽ eſſe narrationis, & initium probationis intelligat: & nobis cõfirmationem ingredientibus, ipſe quoque nouum quodammodò audiendi ſumat exordium.*

De Partitione. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Partitionem finit, & quando ea vtendum non ſit, & contrà, & quibus ex cauſis, qui ſit eius modus, lex, & officia, docet. Proponit primùm duas quorundã cauſas partitionẽ vetantiũ, itẽ aliorũ vltra tres propoſitiones extendi prohibentiũ, quas nõ approbat. Demũ ſuas profert, propter quas aliquãdo partitione ſuperſedere poſsimus. Primùm, quia plerunq; gratiora ſint inuẽta ſubito, quàm antè præuiſa. Quia iudex interdum fallendus ſit, cùm propoſitio nimis eſt dura: quod facile fit, partitionẽ omittendo.

Quia congeſta ſimul fortiora ſint noſtra, quàm partitione diſiuncta. Quia in partitione ſi ſit aliquid potentiſsimũ (quod ferè fit) reliqua ſint ſuperuacua. Inde exẽpla rectè & ſecus factæ partitionis à Cicerone proponit. Duplicẽ pugnãdi ductũ addit: per qualitatẽ primùm, deinde per cõiecturã, hoc pacto: ſi feci, rectè feci: ſed nõ feci. Quem, quoties noſtra negatio nõ erit ſatis potens, vt vno ſtare poſsimus, aut etiã poſt rem cõfirmatã ex abundanti, Ciceronis pro Milone exẽplo permittit, & quomodo durior partitio ſit tractãda, & quibus figuris, adiungit. Porrò eius vſum neceſſariũ eſſe, cùm plura vel obiicienda vel diluẽda ſunt, atque utilem & iucundã fore, vt cauſa lucidior fiat, & iudex certo ſingularũ partium fine reficiatur. Modum autem eius eſſe, vt non nimis conciſa & velut articuloſa ſit, cui fruſta minuta plurimum autoritatis detrahant. Legem, vt ſit lucida, aperta, breuis, nec vllo ſuperuacuo onerata verbo, ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit, ne in ſpecies partiamur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut cõtrà. Officia, vt quid ſit de quo cõueniat, quid de quo ambigatur, proponat: in quo vt quidque propoſitum erit, ita tractãdum.

PArtitio eſt noſtrarũ aut aduerſarij propoſitionũ, aut utrarumq; ordine collata enumeratio. Hac quidã utẽdum ſemper putant, quòd ea & fiat cauſa lucidior, & iudex intẽtior ac docilior, ſi ſcierit & de quo dicimus, & de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidã periculoſum id Oratori arbitrãtur, duabus ex cauſis, quòd nonnunquam & excidere ſoleant quæ promiſimus, et ſiqua in partiẽdo præterierimus, occurrere. Quod quidẽ nemini accidet, niſi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agẽdũ nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifeſta et lucida eſt ratio, quàm rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducẽ, adeò ut memoriæ id maximum ſit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidẽ probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propoſitiones extẽdere. Quæ ſine dubio ſi nimiũ ſit multiplex, fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionẽ. Hoc tamen numero uelut lege non eſt alliganda, cùm poſsit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt

magis propter quæ partitione nõ ſemp̱ ſit utendũ. Primũ, quia pleraq; gratiora ſunt, ſi inuẽta ſubitò, nec domo allata, ſed inter dicẽdũ ex re ipſa nata uideantur. Vnde illa nõ iniucũda ſchemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propoſitis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiã fallẽdus eſt iudex, et uariis artibus ſubeũdus: ut aliud agi, quã quod petimus, putet. Nã eſt nõnũquã dura propoſitio, quã iudex ſi prouidet, nõ aliter reformidat, quàm ꝗ ferrũ medici prius quàm curetur, aſpexit. At ſi re nõ ante propoſita, ſecurũ, ac nulla denũtiatione in ſe cõuerſum, intrarit oratio, efficiet qđ promittenti nõ crederetur. Interim refugienda nõ modò diſtinctio quæſtionũ eſt, ſed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim ſolùm Oratoris eſt docere, ſed plus eloquẽtia circa mouendũ ualet. Cui rei contraria eſt maximè tenuis illa et ſcrupuloſè in parteis ſectæ diuiſionis diligẽtia eo tẽpore, quo cognoſcẽti iudiciũ conamur auferre. Quid quòd interim quæ per ſe leuia ſunt & infirma, turba ualẽt? Ideóq; cõgerenda ſunt potius, et uelut eruptione pugnandum: quod tamen rarũ eſſe debet, & ex neceſſitate demũ, cùm hoc ipſum qđ diſſimile rationi eſt, coëgerit ratio. Præter hæc in omni partitione eſt utiq; aliquid potentiſſimũ, qđ cùm audiuit iudex, cætera tanquã ſuperuacua grauari ſolet. Itaq; ſi plura uel obiiciẽda ſunt, uel diluẽda, & utilis et iucũda partitio eſt: ut quid quaq; de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unũ crimẽ uariè defendemus, ſuperuacua: ut ſi ita partiamur, Dicã nõ talẽ eſſe hũc quẽ tueor, ut in eo credibile uideri poſſit homicidiũ: dicã occidendi cauſam huic nõ fuiſſe: dicã hunc eo tempore quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe. Omnia quæ antequam id

quod ultimũ eſt, exequeris inania uideri neceſſe eſt. Feſtinat enim iudex ad id quod potentiſsimũ eſt, & uelut obligatũ promiſſo patronũ, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi uel occupatus, uel in aliqua poteſtate, uel etiã ſic moribus cõpoſitus, cũ cõuitio efflagitat. Itaq; nõ defuerunt qui Ciceronis illã pro Cluentio partitionẽ improbarent, qua ſe dicturũ eſſe promiſit primùm, neminẽ maioribus criminibus, grauioribus teſtibus in iudiciũ uocatũ, quàm Oppianicum: deinde, præiudicia eſſe facta ab ijs ipſis iudicibus, à quibus cõdemnatus ſit. poſtremò, iudiciũ pecunia tentatũ nõ à Cluẽtio, ſed cõtra Cluentiũ: quia ſi probari poſſet qđ eſt tertium, nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo tam erit aut iniuſtus, aut ſtultus, quin eũ fateatur optimè pro Muræna eſſe partitũ, Intelligo iudices treis totius accuſationis partes fuiſſe, & earũ unam in reprehẽſione uitæ, alteram in cõtentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe uerſatam. Nã ſic & oſtendit lucidiſsimè cauſam, & nihil fecit altero ſuperuacuũ. De illo quoq; genere defenſionis pleriq; dubitãt: Si occidi, rectè feci: ſed nõ occidi. quò enim prius pertineret, ſi ſequens firmũ ſit? hæc inuicem obſtare, & utroq; utentibus, in neutro haberi fidem. Quod ſanè in parte uerũ eſt, & illo ſequẽti (ſi modò indubitabile ſit) ſolo utendum. At ſi quid in eo quod eſt fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri ſolet: & qui factum putauit, iuſtũ credere poteſt: qui tanquã iuſto nõ mouebitur, factũ fortaſſe non credet. Vt certa manus uno telo poſsit eſſe contenta, incertæ plura ſpargenda ſunt, ut ſit & fortunæ locus. Egregiè uerò Cicero pro Milone inſidiatorẽ primò Clodium oſtendit: tum addit ex abundanti, etiam ſi id non fuiſſet, talem tamen ciuẽ cũ ſumma uirtute interfectoris & gloria necari potuiſſe.

Neque

Neque illum tamen ordinẽ,quo prius dixi , damnauerim: quia quædam etiamſi ipſa ſunt dura,in id tamen ualent, ut ea molliant quæ ſequuntur.Nec omnino ſine ratione eſt qđ uulgò dicitur,Iniquum petendum,ut æquum feras.Quod tamen nemo ſic accipiat , ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt , Non tentanda quæ effici omnino non poſſunt.Sed quoties hac,de qua loquor,duplici defen-ſione utemur,id laborandum eſt,ut in illam partem ſequen tem fides ex priore ducatur. Poteſt enim uideri qui tutò etiam confeſſurus fuit,mentiendi cauſam in negando non habere.Et illud utiq; faciendum eſt,ut quoties ſuſpicabi-mur à iudice aliam probationem deſiderari , quàm de qua loquimur,promittamus nos plenè & ſtatim de eo ſatis eſ-ſe facturos:præcipuéq; ſi de pudore agitur.Frequenter au tem accidit,ut cauſa parum uerecũda,iure tuta ſit:de quo ne inuiti iudices audiant,& auerſi,frequentius ſunt admo nendi ſecuturam defenſionem probitatis ac dignitatis:expe ctent paulùm, & agi ordine ſinant. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus ſimulandũ eſt dicere:quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legẽ. Nonnunquam quaſi interpellemur ab his , ſubſiſtere. Sæpe auertenda ad ipſos oratio.Hortandi,ut ſinant nos uti noſtro conſilio.Ita ſurrepetur animo iudicis,& dũ ſperat probationem pudo ris,aſperioribus illis minus repugnabit.Quæ cũ receperit, etiam uerecũdiæ defenſioni facilior erit.Sic utraq; res in-uicẽ iuuabit, eritq; iudex circa ius noſtrũ ſpe modeſtiæ at tẽtior,circa modeſtiã iuris ꝓbatione procliuior.Sed ut nõ ſemper neceſſaria,aut etiam ſuperuacua partitio eſt , ita opportunè adhibita plurimũ orationi lucis & gratiæ cõ fert.Neq; enim id ſolũ efficit,ut clariora fiant quæ dicun-tur,rebus uelut ex turba extractis,& in conſpectu iudicũ

poſitis:

poſitis: ſed reficit quoq; audientem certo ſingularũ partiũ fine: nõ aliter quàm facientibus iter, multũ detrahunt fatigationis, notata inſcriptis lapidibus ſpatia. Nã & exhauſti laboris noſſe menſurã uoluptati eſt, et hortatur ad reliqua fortius exequẽda, ſcire quantũ ſuperſit. Nil enim longum uideri neceſſe eſt, in quo quid ultimum ſit, certũ eſt. Nec immeritò multũ ex diligẽtia partiendi tulit laudis Quintus Hortẽſius: cuius tamẽ diuiſionẽ in digitos diductã, nõnunquã Cicero leuiter eludit. Nã eſt certus eius modus, et euitanda maximè conciſa nimiũ & uelut articuloſa partitio. Nã & autoritati plurimũ detrahunt multa illa non membra, ſed fruſta: & huius gloriæ cupidi, quò ſubtilius & copioſius diuiſiſſe uideantur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecãt: nec tam plura faciũt, quam minora: deinde cùm fecerũt mille particulas, in eandem incidũt obſcuritatem, cõtra quã partitio inuenta eſt. Diuiſa & ſimplex propoſitio quoties utiliter adhiberi poteſt, primùm eſſe debet aperta atq; lucida, (nã quid ſit turpius, quam id eſſe obſcurum ipſum, quod in eũ ſolũ adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura?) tũ breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Non enim de quo dicamus, ſed de quo dicturi ſimus, oſtẽdimus. Obtinendũ etiã, nequid in ea deſit, nequid ſuperſit. Supereſt autẽ ſic ferè, cùm aut in ſpecies partimur quod in genera partiri ſit ſatis: aut genere poſito ſubiicitur ſpecies: ut, Dicã de uirtute. iuſtitia, cõtinẽtia: cùm iuſtitia atq; continentia uirtutis ſint ſpecies. Partitio prima eſt, quid ſit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod cõuenit, quid aduerſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi ſimus, quæ noſtræ propoſitiões, quæ partis aduerſæ. Turpiſſimũ uerò eſt, non eo ordine exequi, quo quidq; propoſueris.

Pro Quintio. & in Diui. in Q. Celiũ.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVINTVS.

PROLOGVS.

ARGVMENTVM.

Attentos hac præfatione reddit. docet enim quàm ſit neceſſaria probationum tractatio ad cõfirmandũ, & confutadũ: & quia ſine probatione nulla controuerſia ſit: cùm omniũ aliarũ partiũ aliqua ſemper abeſſe poſsit. Addit alias cauſas, quia ad hãc partem omnia alia tendãt: quæ intueri niſi huc perueniamus, ſuperuacuũ ſit. Quorundã opiniones leuiter attingit: quorũ alij docere, vnicum Oratoris officiũ, alij tria, ſed docere præcipuum dictitabant: quorũ vtrique huic parti plurimum tribuant.

FVERVNT, *& clari quidẽ autores quibus ſolùm uideretur Oratoris officium, docere. Nanq; & affectus duplici ratione excludendos putabant: primùm, quia uitium eſſet omnis animi perturbatio, deinde quia iudicem à ueritate depelli miſericordia, uel ira, ſimilibúſq;, non oporteret: & uoluptatem audiẽtium petere, cùm uincendi tantùm gratia diceretur, non modò agenti ſuperuacuũ, ſed uix etiam uiro dignum arbitrabantur. Plures uerò, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſummouerent, hoc tamen proprium, atq; præcipuũ crederent opus, ſua confirmare, & quæ ex aduerſo proponerentur, refutare. Vtruncunq; eſt (nec enim hoc loco meã interpono ſententiã) hic erit liber illorum opinione maximè neceſſarius, quo toto hæc ſola tractantur: quibus ſanè & ea quæ de iudicialibus cauſis iam dicta ſunt, ſeruiunt. Nam neq; prooemij, neque narrationis eſt alius uſus, quã ut iudicẽ præparent: & ſtatus*

tus noſſe, atque ea de quibus ſuprà ſcripſimus, intueri, ſu=peruacuum foret, niſi ad hanc perueniremus. Denique ex *quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæ=cunq; alia poteſt aliquando neceſſaria cauſæ non eſſe: lis nulla eſt cui probatione opus non ſit. Eius præcepta ſic optimè diuiſuri uidemur, ut prius in commune quæ ad omnes quæſtiones pertinent, oſtendamus: deinde quæ in quoque cauſæ genere propria ſunt, exequamur.*

De Probationum diuiſione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quia finitio probationum cognita eſt, diuiſionem aggreditur in artificiales & inartificiales: quæ vt arte non inueniantur, magnis tamen eloquentiæ viribus tractandę ſint. Tum ſpecies earum enumerat.

Rhetorico. I.

A*C prima quidem illa partitio ab Ariſtotele tradita, cõſenſum ferè omniũ meruit, alias eſſe probationes quas extra dicendi rationẽ acciperet Orator: alias quas ex cauſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret. Ideóq; illas* ἀτέχνους, *id eſt inartificiales: has* ἐντέχνους, *id eſt artificiales uocauerũt: Ex illo priore genere ſunt præiudicia, rumores, tormẽta, tabulæ, iuſiurandũ, teſtes: in quibus pars maxima contẽtionũ forẽſium cõſiſtit. Sed ut ipſa per ſe carẽt arte, ita ſummis eloquẽtiæ uiribus & * alleuanda ſunt plerũq;, & refellẽda. Quare mihi uidẽtur magnopere damnãdi, qui totũ hoc genus à præceptis remouerũt.* Nec ta*men in animo eſt, omnia quæ aut ꝓ his aut cõtrà dici ſolẽt, cõplecti. Nõ enim cõmunes locos tradere deſtinamus, quod eſſet operis infiniti, ſed uiam quandã atq; rationem. Quibus demonſtratis, nõ modò in exequendo ſuas quiſq; uires debet adhibere, ſed etiã inueniendo ſimilia, ut quæq; conditio litium poſcet. Neque enim de omnibus cauſis dicere quiſq-*

**eleuanda.*

Inartificialia à præceptis non remouenda.

quiſquam poteſt, ſaltem præteritis, ut taceam de futuris.

De Præiudiciis. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Præiudicia in tres ſpecies diuidit: quas finitione & ſubiectis exēplis manifeſtas reddit. Confirmari autē eas oſtendit ſimilitudine rerū de quibus quæritur, & iudicum autoritate. Refelli verò, diſsimilitudinem oſtendēdo, negligētiam actorū incuſando, de perſonarū contra quas iudicatum eſt, infirmitate, de teſtiū corruptione, aut iudicum culpa (ſi manifeſta eſt) conquerendo, aut iudicium poſterius priori opponendo, aut ſi his omnibus deſtituamur, ad locum communem confugiendo. Multas præiudiciorum cauſas ad iniquè pronūtiandum valere: quod manifeſtum faciant Rutilij damnatio, Catilinæ & Clodij abſolutio.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uerſatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus cauſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: ut de reſciſsis patrum teſtamentis, uel contra filios confirmatis: Iudiciis, ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomen ductum eſt, qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduerſus Milonem. Aut cum de eadem cauſa pronuntiatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & partibus Centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Cōfirmantur præcipuè duobus: autoritate eorum qui pronuntiauerūt, & ſimilitudine rerū de quibus quæritur. Refelluntur autem rarò per contumeliam iudicum, niſi fortè manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentium quiſq; firmā eſſe alterius ſententiam: & ipſe pronuntiaturus non libenter exemplum quod in ſe fortaſſe recitat, facit. Confugiendū ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquā diſſimilitudinē cauſæ. Vix autē ulla eſt per omnia alteri ſimilis. Si id nō continget, ac eadē cauſa erit: aut actorū incuſanda neglig ētia, aut de infirmitate perſonarū querēdū, cōtra *quas*

Exempla. *Vide Valer. lib. 7. cap. 7. & 8.* *Pro Cluent.* *Pro Milo.*

quas erit iudicatum: aut de gratia quæ teſtes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia: aut inueniẽdum quod cauſæ poſtea acceſſerit. Quorum ſi nihil erit, licet tamẽ dicere multas iudiciorum cauſas ad iniquè pronuntiandũ ualere: ideóq; damnatum Rutilium, abſolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam Iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iureiurando alieno ſuum donent. Aduerſus conſulta autẽ ſenatus, & decreta principum uel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuenta quantulacunq; cauſæ differentia, aut aliqua uel eorundem uel eiuſdem poteſtatis hominũ poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

De Rutilij damnatione vide Florum lib. 3.

De Rumore & Fama. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Contra famam, aut pro ea, ſtatu finitiuo litigantium vtrique contendendum: & finitiones diuerſas, exemplis in vtranq; partem confirmandas eſſe monet.

Cicero in Topicis.

FAmam atq; rumores pars altera conſenſum ciuitatis, & uelut publicũ teſtimonium uocat: altera ſermonẽ ſine ullo certo autore diſperſum, cui malignitas initiũ dederit, incrementum credulitas: quod nulli non etiam innocentiſsimo poſsit accidere fraude inimicorum falſa uulgãtium. Exempla utrinque non deerunt.

De Tormentis. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Circa tormẽta, generalia quædam ſpecialia tangit. Primùm, vt in fama, diuerſam tormentorum deſcriptionem ex accidentibus in vtramuis partem generaliter adferri docet. Hinc propria conſiderari, quis, quem poſtulet aut offerat, in quẽ, ex qua cauſa, quo quæſitore, &c. quæ variè in vtranq; partem tractari poſsint.

Vide Ariſt. in Rhetor. ad Alex. Cice. in Part. et Vale. li. 8. ca. 4

SIcut in tormẽtis quoq;, qui eſt locus frequẽtiſsimus, cũ pars altera, quæſtionẽ, uera fatendi neceſsitatẽ uocet, altera

altera ſæpe etiam cauſam falſa dicēdi, q̧ aliis patientia facile mendaciū faciat, aliis infirmitas neceſſariū. Quid attinet de his plura? Plenæ ſunt orationes ueterum ac nouorū. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſque litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quē poſtulet aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quo modo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe cōſtātia: perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutarit: prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu. Quæ utrinq; tam infinita ſunt, quàm ipſa rerū uarietas.

De Tabulis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Docet circa tabulas dupliciter peccari, aut fraude ſignatorū, aut ignorantia, & hoc genus poſtremum refelli, aliud etiam accuſari. Tum vnde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quàm variè, explicat.

Contra tabulas quoq; ſæpe dictū, ſæpe dicendū eſt, cū eas nō ſolùm refelli, ſed etiā accuſari, ſciamus eſſe uſitatū. Cùm ſit autē in his aut ſcelus ſignatorū, aut ignorantia: tutius ac facilius id q̄d ſecūdo loco diximus, tractatur, q̧ pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit, ſi fortè aut incredibile eſt id actū eſſe quod tabulæ cōtinēt: aut (ut frequētius euenit) aliis probationibus æquè inartificialibus ſoluitur: ſi aut is in quē ſignatū eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus: ſi tēpora nō cōgruūt: ſi uel antecedētia uel inſequentia tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

De Iureiurando. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Iuriſiurandi formas quatuor deſcribit: oblationem ſui, recuſationē alieni, delationē aut exactionem alieni, aut recuſationem

ſui,& quo pacto ſingulæ quæq; tractandæ ſint. Præterea ex ſententia ſeniorũ quos puer audierat, iuſiurandũ nõ eſſe facilè deferendũ alteri: nec optionẽ iudicis aduerſario permittendam, neq; ex aduocatis partis aduerſæ iudicem eligendum præcipit.

*nõ reſpuũt.

Iuſiurandum litigatores aut offerunt ſuum, aut nõ recipiunt oblatũ: aut ab aduerſario exigunt, aut recuſant cùm ab ipſis exigatur. Offerre ſuum ſine illa cõditione, ut uel aduerſarius iuret, fere improbum eſt. Qui tamẽ id faciet, aut uita ſe tuebitur, ut cùm nõ ſit credibile peieraturũ: aut ipſa ui religionis: in qua plus fidei cõſequetur ſi id egerit, ut non cupidè ad hoc deſcendere, ſed ne hoc quidem recuſare uideatur: aut ſi cauſa modò patietur litis, ꝓpter quam deuoturus ſe ipſe non fuerit: aut ſi præter alia cauſæ instrumẽta adiicit ex abundanti hãc quoq; cõſcientiæ ſuæ fiduciam. Qui nõ recipiet conditionem, à multis cõtemni iuriſiurandi metum dicet: cùm etiã philoſophi quidam ſint reperti, qui deos habere curam rerum humanarum negarent: eũ uerò qui nullo offerẽte iurare ſit paratus, et ipſum uelle de cauſa ſua pronũtiare: & quàm id quod offert, leue ac facilè credat, oſtendere. At is qui defert, agere modeſtè uidetur, cùm litis aduerſarium iudicem faciat, & eũ cuius cognitio eſt, onere liberet, qui profectò alieno iuriſiurãdo ſtari quàm ſuo malit. Quo difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt ea, quam credibile ſit notam ipſi non eſſe. Quæ excuſatio ſi deerit, hoc unum relinquetur, ut inuidiam ſibi quæri ab aduerſario dicat, atq; id agi, ut in cauſa in qua uincere non poßit, queri poßit. Itaque hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuiſſe, ſe autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquã relinquere an peierarit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unquam iuſiurandum deferremus: ſicut neque optio iudicis aduerſario eſſet*

cic. de natura Deorũ 1.

eſſet permittenda: nec ex aduocatis partis aduerſæ iudex eligēdus. Nam ſi dicere contraria turpe aduocato uideretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De Teſtibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Teſtimonia primùm aut diuina eſſe aut humana tradit: & diuina duobus modis tractari, generaliter, & ſpecialiter: de quibus ad finē capitis loquitur, vbi varias eorū ſpecies enumerat. Humanorū fieri alia per tabulas, alia à præſentibus. Tabularū aut refellendarū aut cōfirmādarū rationē, quia ſit facilior, primo loco explicat, deinde ad teſtes præſentes aggreditur: eóſq; dupliciter aut defendi aut oppugnari poſſe, vel actione perpetua, vel interrogatione cōciſa, oſtēdit. In actionibus tribus modis. Primò locis cōmunibus in vtrāq; partē pro teſtibus, & cōtrà, generaliter. Secūdò ſpecialiter, ita tamē, vt multos inuadamus: vt ſi Græcorū teſtimonia eleues, aut eorū qui in cauſis repetūdarū ſe reo numeraſſe pecunias dicūt. Tertiò aduerſus ſingulos: qđ genus vel orationi permixtū eſt, vel ſeparatim editū: vt in Vatiniū. His peractis, ad modū interrogādi accingitur: & teſtiū duo facit genera, vnū volūtariorū, aliud quibus lege teſtimoniū denūtietur: quorū alij cupidi ſint reo nocēdi, alij verū inuiti dicturi: quod interim accuſatori vel cognitū ſit, vel incognitū. Quæ omnia quomodo variè ab accuſatore & patrono verſanda ſint & pertractāda, non minus doctè quàm fusè explicat. In teſtibus tamē interrogādis teſtē probè noſſe præcipuū eſſe monet, vt pro ſua natura quò volumus facilè perducat. Atq; omnē interrogationē eſſe aut in cauſa aut extra cauſam docet. In cauſa rē altius repetēdo, vnde nihil ſuſpecti ſit, per Socraticam inductionem extorquendū etiam ab inuitis quod nobis proſit. Extra cauſam de vita teſtium, de amicitia aut inimicitiis cum reo, & cæteris huiuſmodi interrogandum, ex quibus vel lædendi cupiditas vel mendaciū deprehendi poſſit. Interrogationis hanc legem eſſe addit, vt ſit circūſpecta, vt verbis quammaximè è medio ſumptis conſtet. Porrò teſtes cum tabulis abſentium collidi, argumenta quoque cum teſtibus, & teſtes cum aliis teſtibus. Poſtremò voces per vinū, ſomnium, dementiam, vel à paruulis emiſſas, ad confirmationē aut deſtructionem ſui magnam Oratoris induſtriam in vtran-

uis partem exigere:& teſtimonia deſiderata, vbi cætera deſint. Vt pro Cluentio, plurimum virium habere demonſtrat.

MAximus tamen patronis circa teſtimonia ſudor eſt. Ea dicũtur aut per tabulas, aut à præſentibus. Simplicior cõtra tabulas pugna. Nã & minus obſtitiſſe uidetur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidẽtia premitur abſentia. Si reprehẽſionẽ non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadã ſignificatione refragatur his omnib⁹, ꝙ nemo per tabulas dat teſtimoniũ niſi ſua uolũtate: quo ipſo nõ eſſe amicũ ei ſe cõtra quẽ dicit, fatetur. Neq; tamẽ ꝓtinus ceſſerit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus cõtra inimicũ poſſit uerũ (ſi integra ſit ei fides) dicere. Sed latè locus uterq; tractatur. Cũ præſentibus uerò ingẽs dimicatio eſt, ideóq; uelut duplici cõtra eos próq; his acie cõfligitur, actionũ, & interrogationũ. In actionibus primùm generaliter pro teſtibus, atq; in teſtes dici ſolet. Eſt hic cõmunis locus, cùm pars altera nullã firmiorẽ probationẽ eſſe cõtendit, quàm quæ ſit hominũ ſciẽtia nixa: altera ad detrahẽdã illis fidẽ, omnia per quæ fieri ſoleãt falſa teſtimonia, enumerat. Sequẽs ratio eſt, cùm ſpecialiter qdẽ, ſed tamẽ multos pariter inuadere patroni ſolẽt. Nã & gẽtiũ ſimul uniuerſarũ eleuata teſtimonia ab Oratoribus ſcimus, & tota genera teſtimoniorũ: ut de auditionib⁹: nõ enim ipſos eſſe teſtes, ſed iniuratorũ afferre uoces. ut in cauſis repetũdarũ, q ſe reo numeraſſe pecunias iurãt, litigatorũ nõ teſtiũ habẽdos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio: qđ inſectationis genus & permiſtũ defenſioni legimus in orationib⁹ plurimis, & ſeparatim editũ, ſicut in Vatinium teſtẽ. Totum igitur excutiamus locũ, quãdo uniuerſam inſtitutionem aggreßi ſumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio

cic. pro Flacco.

cice. pro Cecinna.

Afro

Afro in hãc rem compoſiti, quẽ adoleſcẽtulus ſenem colui, ut nõ lecta mihi tantùm ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is ueriſsimè præcepit, primũ eſſe in hac parte officiũ Oratoris, ut totam cauſam familiariter norit: quod ſine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, quum ad deſtinatum huic parti locũ uenerimus. Ea res ſuggeret materiam interrogationi, & uelùti tela ad manum ſubminiſtrabit. Eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione ſit præparãdus. Debet enim uel fieri uel detrahi teſtibus fides oratione perpetua: quia ſic quiſq; dictis mouetur, ut eſt ad credendũ uel nõ credendũ antè formatus. Et quoniã duo genera ſunt teſtiũ, aut uolũtariorũ, aut eorũ quibus iudex in publicis iudiciis lege denũtiare ſolet: quorũ altero utraq; pars utitur, alterum accuſatoribus tantùm conceſſum eſt: [illegible]remus officiũ dantis teſtes, & refellẽtis. Qui uolũtariũ producit, ſcire quid is dicturus ſit, poteſt: ideóq; faciliorẽ uidetur in rogãdo habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumẽ & uigilantiã poſcit: prouidendúmq;, ne timidus, ne incõſtans, ne imprudens teſtis ſit. Turbãtur enim, & à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueũ: & plus deprehẽſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multũ igitur domi antè uerſandi: ac uariis percontationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorandi ſunt. Sic fit ut aut cõſtent ſibi, aut ſiquid titubauerint, opportuna rurſus eius à quo producti ſunt, interrogatione uelut in gradũ reponãtur. In his quoq; adhuc qui conſtiterint ſibi, uitandæ ſunt inſidiæ. nam frequẽter ſubiici ab aduerſario ſolẽt, & omnia profutura polliciti, diuerſa reſpõdent, & autoritatẽ habẽt nõ arguentiũ illa, ſed cõfitentiũ. Explorandũ igitur quas cauſas lædendi aduerſariũ afferant: nec id ſat eſt, inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an per

 hoc

hoc ipſum reconciliari uelint:ne corrupti ſint:ne pœnitentia propoſitũ mutauerint. Quod cùm in iis quoq;, qui ea quæ dicturi uidẽtur, re uera ſciunt, neceſſariũ eſt præcauere: tum multo magis in iis qui ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicẽtur. Nã & frequẽtior eorũ pœnitẽtia eſt, & promiſſum ſuſpectius: & ſi perſeuerauerint, reprehenſio facilior. Eorum uerò quibus denuntiatur, pars teſtiũ eſt quæ reũ lædere uelit, pars quæ nolit. Id'que interim ſcit accuſator, interim neſcit. fingamus in præſentia ſcire. in utroque enim genere ſummis artibus interrogantis opus eſt. Nam ſi habet teſtẽ cupidũ lædendi, cauere debet hoc ipſum, ne cupiditas eius appareat: nec ſtatim de eo quod in iudiciũ uenit, rogare, ſed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi q́d maxime dicere uoluit, uideatur expreſſum. Nec nimiũ inſtare interrogationi, ne omnia reſpondẽdo teſtis fidẽ ſuam minuat: ſed in tantũ euocare eũ, quantũ ſumere ex uno ſatis ſit. At in eo qui uerũ inuitus dicturus eſt, prima felicitas interrogãtis eſt extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri poteſt, quã lõgius interrogatione repetita. Reſpondebit enim quæ nocere cauſæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ cõfeſſus erit, eò perducetur, ut quod dicere nõ uult, negare nõ poßit. Nã ut in oratione ſparſa plerũq; colligimus argumenta, quæ per ſe nihil reum aggrauare uideãtur, cõgregatione deinde eorũ factũ cõuincimus: ita huiuſmodi teſtis multa de anteactis, multa de inſecutis, loco, tempore, perſona, cæteris, eſt interrogãdus, ut in aliquod reſponſum incidat, poſt quod illi uel fateri quæ uolumus neceße ſit, uel iis quæ iam dixerit, repugnare. Id ſi non cõtingit, reliquũ erit ut eum nolle dicere manifeſtum ſit: protrahendúſq;, ut in aliquo quod uel extra cauſam ſit, deprehendatur. Tenendus etiam diutius, ut omnia

ac plura quàm res deſiderat, pro reo dicẽdo, ſuſpectus iudici fiat: quo non minus nocebit, quàm ſi uerũ in reũ dixiſſet. At ſi (qđ ſecũdo loco diximus) neſciet actor quid propoſiti teſtis attulerit: paulatim, & (ut dicitur) pedetentim interrogando experietur animum eius, & ad id reſpõſum quod eliciẽdum erit, per gradus ducet. Sed quia nõnunquã ſunt hæ quoq; teſtium artes, ut primò ad uoluntatẽ reſpõdeant, quò maiore fide diuerſa poſtea dicant: eſt Oratoris, ſuſpectum teſtem dum prodeſt, dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio eſt. Difficilior hoc, q raròunquã poſſunt ante iudicium ſcire quid teſtis dicturus ſit. Expeditior, quòd cùm interrogãdus eſt, ſciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum eſt, cura & inquiſitione opus eſt, quis reum premat, quas & quibus ex cauſis inimicitias habeat: eáq; in oratione prædicenda atq; amolienda ſunt, ſiue odio conflatos teſtes, ſiue inuidia, ſiue gratia, ſiue pecunia uideri uolumus. Et ſi deficietur numero pars diuerſa, paucitatẽ: ſi abundabit, conſpirationẽ: ſi humiles producet, utilitatem: ſi potentes, gratiam oportebit inceſſere. Plus tamẽ proderit cauſas propter quas reum lædant, exponere: quæ ſunt uariæ, & pro conditione cuiuſq; litis aut litigatoris. Nam cõtra illa quæ ſuprà diximus, ſimili ratione reſponderi locis cõmunibus ſolet, quia & in paucis atq; humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quòd neminem præter eos* qui poſſunt ſcire, quæſierit: & multos atq; honeſtos commendare aliquanto eſt facilius. Verùm interim & ſingulos ut exornare, ita deſtruere contingit, aut recitatis in actione, aut teſtibus nominatis. Quod iis temporibus, quibus teſtis non niſi poſt finitas actiones rogabatur, et facilius et frequẽtius fuit. Quid autẽ in quẽq; teſtium dicendum ſit, ſumi niſi ex

Hæc facit Cicer. pro Flac.

* quos putarit.

ipſorũ perſonis nõ poteſt. Reliquæ interrogãdi ſunt partes. Qua in re primũ eſt, noſſe teſtẽ. nã timidus terreri, ſtultus decipi, iracũdus cõcitari, ambitioſus inflari poteſt: prudẽs uerò & cõſtans, uel tãquã inimicus & peruicax dimittẽdus ſtatim, uel nõ interrogatione, ſed breui interlocutione patroni refutãdus eſt: aut aliquo, ſi cõtinget, urbanè dicto refrigerãdus: aut ſiqđ in eius uitã dici poterit, infamia criminũ deſtruẽdus. Probos quoſdã et uerecundos nõ aſperè inceſſere profuit. nã ſæpe qui aduerſus inſectantem pugnaſſent, modeſtia mitigantur. Omnis autẽ interrogatio, aut in cauſa eſt, aut extra cauſam. In cauſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoq; altius, et unde nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione, priora ſequẽtibus applicãdo, ſæpe eò perducit homines, ut inuitis qđ proſit extorqueat. Eius rei ſine dubio nec diſciplina ulla in ſcholis, nec exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut uſu cõtingit hæc uirtus. Siquod tamẽ exemplũ ad imitationem demõſtrãdũ ſit, ſolũ eſt quod ex dialogis Socraticorũ, maximéq; Platonis, duci poteſt: in quibus adeò ſcitæ ſunt interrogationes, ut cũ pleriſq; bene reſpõdeatur, res tñ ad id quod uolunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præſtat, ut aliquid qđ inter ſe parũ cõſentiat, à teſte dicatur: interim (qđ ſæpius euenit) ut teſtis teſti diuerſa dicat. Acuta autẽ interrogatio, ad hoc qđ caſu fieri ſolet, etiã ratione perducet. Extra cauſam quoq; multa quæ proſint, rogari ſolent, de uita teſtiũ aliorũ, de ſua quiſq;, ſi turpitudo, ſi humilitas, ſi amicitia accuſatoris: ſi inimicitiæ cũ reo: in quibus aut dicant aliquid quod proſit, aut in mendacio uel cupiditate lædendi deprehẽdantur. Sed in primis interrogatio debet eſſe circunſpecta, quia multa contra patronos uenuſtè teſtis ſæpe reſpondet, eiq; præcipuè uulgò fauetur.

tur. Tum uerbis quàmaximè ex medio ſumptis: ut qui rogatur (is aũt eſt ſæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere ſe neget, qđ interrogantis nõ leue frigus eſt. Illæ uerò peßimæ artes, teſtẽ ſubornatũ in ſubſellia aduerſarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cum quo ſederit: uel cùm adiuuiſſe teſtimonio uidebitur, faciendo ex induſtria multa immodeſtè atq; intemperanter, per quæ nõ à ſe tantùm dictis detrahat fidem, ſed cæteris quoq; qui profuerant, auferat autoritatẽ. Quorũ mentionem habui, non ut fierent, ſed ut uitarentur. Sæpe inter ſe collidi ſolent, inde teſtatio, hinc teſtes: locus utrinq;. Hæc enim ſe pars iureiurando, illa conſenſu ſignãtiũ tuetur. Sæpe inter teſtes & argumẽta quæſitũ eſt. Inde ſcientiam in teſtibus & religionẽ, ingenia eſſe in argumẽtis dicitur: hinc teſtem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumẽta ex natura duci: in his iudicẽ ſibi, in illis alij credere. Cõmunia hæc pluribus cauſis, multúmq; iactata ſunt, ſempérq; iactabuntur. Aliquando utrinq; ſunt teſtes, & quæſtio ſequitur, ex ipſis, utri meliores uiri. ex cauſis, utri magis credibilia dixerint. ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adiicere ſiquis uolet ea quæ diuina teſtimonia uocantur, ex reſpõſis, oraculis, ominibus, duplicẽ ſciat eorũ eſſe tractatum: generalẽ alterũ, in quo inter Stoicos & Epicuri ſectã ſecutos pugna ꝑpetua eſt, regatúrne prouidẽtia mundus. ſpecialẽ alterũ, cõtra parteis diuinationis, ut quæq; in quæſtionem cadit. Aliter enim oraculorũ, aliter aruſpicũ, augurũ, cõiectorũ, & mathematicorũ fides cõfirmari, aut refelli poteſt, cùm ſit rerũ earũ ratio diuerſa. Circa eiuſmodi quoq; inſtrumenta firmanda, uel deſtruenda, multũ habet operis oratio, ſiquæ ſint uoces per uinum, ſomnũ, dementiã emiſ-*

* utilitatem.

Val. lib. 1. cap. 7.

ſæ, uel excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare dictura eſt. Nec tantũ præſtari hoc genus poteſt, ſed etiã ubi non eſt, deſiderari ſolet: Pecuniam dediſti, quis numerauit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quem dedi? quo conſcio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuiſsimè potui.

De probatione artificiali. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Abſolutis argumentationibus inartificialibus, artificiales aggreſſurus, in eos inuehitur qui locis cõmunibus, & iis ſolis quę ad delectandũ & mouẽdos affectus pertinent, deliniti, argumẽtorũ tractationẽ tanquã aſperã refugiunt, cùm delectatio & affectuũ cõmotio parũ proſint, niſi prius argumẽtatione doceamus. Deinde generales quaſdã probationũ diuiſiones facit, alias in rebus eſſe, alias in perſonis: alias ꝑ ſe inſpici, alias ad aliud referri: alias ab antecedentibus, ex cõſequentibus alias, alias etiã ex pugnãtibus, quæ vel ex præterito tp̃e, vel ex p̃ſenti vel ex futuro petãtur. Rurſus alias eſſe neceſſarias, credibiles alias, alias nõ repugnãtes. Poſtremò ꝓpoſitionũ hypotheticarũ ſpecies quatuor enumerat.

PArs altera probationũ, quæ eſt tota in arte, cõſtátq; rebus ad faciendã fidem appoſitis, plerũq; aut omnino negligitur, aut leuiſsimè attingitur ab iis q argumẽta uelut horrida et cõfragoſa uitantes, amœnioribus locis deſident: neq; aliter q̃ ij qui traduntur a Poëtis guſtu cuiuſdã Odyſſ. 10. *apud Lotophagos graminis, & Sirenũ cantu deliniti, uo*- Odyſſ. 12. *luptatẽ ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem ſequuntur, ipſa, propter quã dicitur, uictoria cedũt. Atqui cætera quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliũ atq; ornamẽtũ argumentorũ comparãtur, neruiſq; illis quibus cauſa cõtinetur, adiiciũt ſuperinducti corporis ſpeciẽ: ut ſi fortè quid factũ ira uel metu uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiuſq; affectus natura ſit, ꝓſequamur.*

Iiſdem

Iiſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, querimur, cõſolamur, hortamur. Sed horũ eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tãquã certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multũ uerò in cõmouẽdis affectibus: ſed hæc ipſa plus ualent cùm ſe didiciſſe iudex putat: quod cõſequi niſi argumẽtatione, aliáq; omni fide rerũ non poſſumus. Quorũ priuſquam partior ſpecies, indicandũ reor, eſſe quędã in omni probationũ genere cõmunia. Nam nec ulla quæſtio eſt quæ non ſit aut in re aut in perſona: nec eſſe argumentorũ loci poſſunt, niſi in iis quæ rebus aut perſonis accidũt: eáq; aut per ſe inſpici ſolẽt aut ad aliud referri. nec ulla cõfirmatio, niſi aut ex antecedẽtibus, aut ex cõſequentibus, aut ex pugnãtibus: & hæc neceſſe eſt aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex ſequẽti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt: eáq; ſit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumẽta uerò reperiũtur aut in quæſtionibus, quæ etiã ſeparatæ à cõplexu rerũ perſonarúmq; ſpectari per ſe poßint: aut in ipſa cauſa, cũ inuenitur aliquid in ea nõ ex cõmuni ratione ductũ, ſed eius iudicij de quo cognoſcitur, propriũ. Probationũ præterea omniũ aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ nõ repugnãtes. Adhuc, omniũ probationũ quadruplex ratio eſt, ut uel quia aliqd eſt, aliud non ſit: ut, dies eſt, nox nõ eſt. uel quia eſt aliquid, & aliud ſit: ut, Sol eſt ſuper terram, dies eſt. uel quia aliquid non eſt, aliud ſit: ut, nox non eſt, dies eſt. uel quia aliquid non eſt, nec aliud ſit: ut, non eſt rationale, nec homo eſt. His in uniuerſum prædictis partes ſubiiciam.

De Signis. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Artificiales probationes in tres ſpecies diuidit, ſigna, argumenta

menta,& exempla. Quare ſigna ab argumentis ſeparet, duplicem cauſam aſsignat. Prima, quia ſigna ad probationes inartificiales propius quã ad argumẽta accedat. Secũdã, quia ſi certa ſint, argumẽta nõ ſint, quia nõ ſit ibi quæſtio: ſi dubia, aliis egeãt ad cõfirmationẽ ſui: quare neutro modo ſint argumẽta. Verũ hæc poſterior ratio doctis nõ ꝓbatur. Signa diuidit in neceſſaria & veriſimilia. Neceſſaria definit eſſe quæ ſe habere aliter nõ poſsunt: quorũ aliqua recurrãt in cõtrariũ, vt ſpirare & viuere: alia nõ, vt moueri & ingredi. Veriſimilia definit eſſe quæ ſola ad tollẽdam dubitationẽ nõ ſufficiant, ſed adiũcta cæteris plurimũ valeãt, vt ſanguis, adiũctis inimicitiis, & minis, ad probandã cædẽ. Hermagorã nõ probat, qui adiũcta ſub hæc ſigna retulit. Et ſignũ generaliter definit id eſſe quod ex eo de quo quærit, natũ, ſub oculos venit. Et quomodo prognoſtica ad ſigna reduci queãt, oſtendit.

OMnis igitur probatio artificialis conſtat aut ſignis, aut argumẽtis, aut exẽplis. Nec ignoro pleriſq; uideri ſigna partẽ argumẽtorũ: quæ mihi ſeparãdi ratio hæc fuit prima, quòd ſunt penè ex illis inartificialibus. Cruẽta enim ueſtis, & clamor, & liuor, & talia, ſunt inſtrumẽta, qualia tabulæ, rumores, teſtes: nec inueniũtur ab Oratore, ſed ad eũ cum ipſa cauſa deferũtur. Altera, quòd ſigna ſiue indubitata ſint, nõ ſunt argumenta: quia ubi illa ſunt, quæſtio non eſt: argumẽto autẽ niſi in re cõtrouerſa locus eſſe nõ poteſt, ſiue dubia, nõ ſunt argumẽta, ſed ipſa argumẽtis egẽt. Diuidũtur autẽ in has primas duas ſpecies, quòd eorũ alia ſunt (ut dixi) quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci uocant τεκμήρια: alia non neceſſaria, quæ σημεῖα. Priora illa ſunt, quæ aliter habere ſe non poſſunt: quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi eſt ſignum inſolubile, ibi ne lis quidem eſt. Id autem accidit, cùm quid aut neceſſe eſt fieri, factum'ue eſſe, aut certè omnino non poteſt fieri, uel eſſe factum: quo in cauſis poſito, lis non eſt niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet. Nam & coiſſe eam cum uiro, quæ peperit, quod eſt præteriti:

Vide cenſuram Agricolæ de hoc loco libr. 2. cap. 22.

& ſin-

& fluctus eſſe, cùm magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor eſt uulneratum, quod futuri, neceſſe eſt. Nec fieri poteſt ut ibi ſit meſsis, ubi ſatum non eſt, ut quis Romæ ſit, cùm eſt Athenis: ut ſit ferro uulneratus, qui ſine cicatrice eſt. Sed quædã & retrorſus idem ualent, ut uiuere hominem, qui ſpirat: & ſpirare, qui uiuit. Quædam in contrariũ non recurrunt. Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur qui mouetur. Quare poteſt & coiſſe cũ uiro, quæ nõ peperit: & non eſſe uentus in mari, cùm eſſet fluctus: nec utique cor eius uulneratũ eſſe, qui perit: ac ſimiliter ſatũ fuiſſe poteſt, ubi non fuit meſsis: fuiſſe Romæ, qui fuit Athenis: nec fuiſſe ferro uulneratũ, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ εἰκότα Græci uocant: quæ etiamſi ad tollendã dubitationẽ ſola nõ ſufficiunt, tamen adiuncta cæteris, plurimũ ualent. Signum uocant (ut dixi) σημεῖον, quanquã id quidã indiciũ, quidã ueſtigiũ nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per ſanguinem cædes. At quia ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtẽ poteſt, uel è naribus profluxiſſe: nõ utiq; qui ueſtẽ cruentam habuerit, homicidiũ fecerit. Sed ut per ſe nõ ſufficit, ita cæteris adiunctum, teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi minatus antè, ſi eodẽ loco fuit: quibus ſignũ cùm abceſsit, efficit ut quæ ſuſpecta erãt, certa uideãtur. Alioqui ſunt quædã ſigna utrique parti cõmunia, ut liuores, tumores. Nam uideri poſsũt & ueneficij, & * cruditatis. Et uulnus in pectore, ſua manu, et aliena periſſe dicẽtibus in quo eſt. Hæc perinde firma habẽtur, atq; extrinſecus adiuuantur. Eorũ autẽ quæ ſigna ſunt quidẽ, ſed nõ neceſſaria, genus Hermagoras putat nõ eſſe uirginem Atalantam, quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi receperimus, uereor ne omnia quæ ex fa-

* Aliàs, crudelitatis, vt lib. 2. cap. 21. pag. 157. vbi etiam cruditatis legi poteſt.

cto

cto ducuntur,ſigna faciamus. Eadem tamen ratione quā ſigna,tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ cū damnauerūt puerum coturnicū oculos eruentem,aliud iudicaſſe,quàm id ſignum eſſe pernicioſiſsimæ mentis,multiſq; malo futuræ,ſi adoleuiſſet. Vnde Spurij Melij, Marciq; Manlij popularitas,ſignum affectati regni eſt exiſtimatū. Sed uereor ne lōgè nimium nos ducat hæc uia. Nam ſi eſt ſignū adulteræ,lauari cum uiris,erit & conuiuere cum adoleſcentibus, deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti: ut fortaſſe corpus uulſum,fractum inceſſum,ueſtem muliebrem, dixerit mollis & parum uiri ſigna, ſicui (cùm ſignum id propriè ſit, quod ex eo de quo quæritur, natum ſub oculos uenit) ut ſanguis è cæde,ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoque quia plerunq; obſeruata ſunt,uulgò ſigna creduntur, ut prognoſtica,

Li.lib.ab ur. cond.4. et 5.

Georg. 1.

-Vento rubet aurea Phœbe:

Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:

ſi cauſas ex qualitate cæli trahunt, ſanè ita appellentur. Nam ſi uento rubet Luna,ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, ut idem Poëta colligit,denſatus & laxatus aër facit ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem ſigna etiam parua magnorum,ut uel hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.

Ibidem.

De Argumentis. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Poſt ſigna,argumenta aggreditur,quorū nomine enthymemata,epicheremata,& apodixes cōplectitur,quorū omniū varia ſignificata & diuerſas acceptiones apud Græcos eſſe oſtēdit:ipſe verò q̄d p̄ illa intelligi velit,explicat,nēpe p̄ enthymema rhetoricū ſyllogiſmū imperfectū,ex cōſequētibus ꝓpriè vel repugnātibus:per epicherema ratiocinationē rhetoricā ſyllogiſmo affinē:p̄ apodixin euidentē ꝓbationē demōſtrationib' aptā:p̄ argumentū rationē ꝓbationē præſtātem qua p̄ aliud colligat aliud,

quo

quo quod dubiũ erat,cõfirmetur. Quare in omni cauſa cognoſcendũ,aliqua habenda eſſe pro certis: vt deos eſſe,& pietatẽ præſtandã parentibus:& quæ ſenſibus percipiuntur, vt viſu & auditu. Alia credibilia,quorum tria ſint genera. Primũ firmiſsimũ,vt liberos à parentibus amari. Alterum propenſius,vt qui rectè valeat,in craſtinũ peruenturũ. Tertiũ nõ repugnãs,in domo furtũ factũ ab eo qui domi fuit. Quæ vt optimè tractentur, vim naturãq; rerũ omniũ exploratiſsimã habere cõueniat. Locos definit eſſe argumentorũ ſedes. Cognitionis eorũ cõmoda ꝓponit:deinde diuidit in locos perſonarũ & rerum, inter quos quaſi medios locos factorum ponit, Perſonarũ vnde argumẽta ſumãtur, hos enumerat,à Genere,Natione,Patria,Sexu,Aetate, Educatione,Habitu,Fortuna,Conditione,Natura animi, Victu, Studiis, Antè actis dictiſq;,& Nomine. His locos factorũ ex cauſis impultricibus ſubiungit,quæ in oẽs tres ſtatus cadãt:ſed bifariã diuiduntur. aut enim nos mouent propter bonorũ adeptionẽ, incrementum,cõſeruationem,& vſum:aut malorum euitationẽ,liberationẽ,imminutionẽ, conuerſionẽ. Et ex quibus praua facta veniunt,qualis eſt Ira,Odiũ,Inuidia,Cupiditas, Spes, Ambitus, Audacia,Metus. Et fortuita,vt ebrietas,ignorãtia,quæ aliquãdo ad veniã,aliquãdo ad criminis probationẽ valeãt. Itẽ à loco,qui ad oẽs tres ſtatus pertineat. Et à tẽpore,quorum aliud generale ſit,vt olim:aliud ſpeciale,vt æſtate,hyeme, quæ etiã ad oẽs ſtatus vim adferant. A caſu,à facultatibus,quæ in cõiecturis maximè ſint intuendæ. Ab inſtrumento & modo,id eſt vt quicq; ſit actum. Deinde rerũ locos recenſet,& finitionẽ primùm,cui genus, ſpeciem,propriũ & differens ſubiicit, oſtendítq; eã fieri vi ſua, etymologia quoq;, & partium enumeratione. Et genus ad probãdam ſpeciẽ nihil habere viriũ, verùm ad refellendã ſatis: quia nõ ſequatur,ſi arbor ſit,platanũ eſſe:ſed cõtrà, quia platanus ſit, arborẽ. In ſpecie cõtraria omnia. Proprium definit eſſe q đ ſoli accidat,vt homini ſermo:& quod etiã nõ ſoli,vt igni calefacere,quibus finitio cõſtituatur,cùm differentibus cõtrà ſoluatur. His diuiſionẽ ſubiungit,qua ex Ciceronis ſentẽtia,adiuuari finitionem credit:& quid à partitione differat,oſtendit. Ex diuiſione argumẽtũ ex remotione naſci, qua modo totũ efficitur falſum partes oẽs negãdo,modò vnũ verũ,oĩa præter vnũ negãdo:quò dilẽmata quoq; referãtur. His reliqua ſubiũgit, Ab initio ad ſũmã,& cõtrà: Ab incremẽto, A ſimilibꝰ, A diſsimilibꝰ, à Cõ-

trariis.

trariis, A repugnãtibus: A Cõſequentibus, ab Adiunctis, quorũ multæ ſint ſpecies. Ex iis quæ ſub eãdẽ rationẽ cadunt. Ab efficientibus & Effectis, ſiue à cauſis & euentis, à Cõiugatis, ex Appoſitis ſeu Cõparatis, vt maiori, minori, pari: à quib⁹ exẽpla vim ſuã trahãt. Itẽ à fictione quoties cõfeſſa deſunt. Poſtremò à circunſtãtia, Ex ipſo cauſarũ cõplexu, quę cuiuſq; cauſę propria, & cum nulla alia cõmunia, quę quomodo elici ex cauſis debeant, exẽplo luculento de Theſſalis & Thebanis ſubiecto demõſtrat: vnde locorũ cognitionẽ generalẽ & pręceptorũ artis mãcã eſſe monet, niſi magna prudentia quę ſingularũ cauſarũ ſint ꝓpria cognoſcamus: quę omnia vt nõ in omnẽ orationẽ cadant, ita debere cognita & perſpecta eſſe, vt ſtatim in prõptu ſint & occurrant quę in quãq; cauſam incurrere debeãt: quam velocitatẽ ſtudio exercitatã ita nobis parare debeamus, vt intentionẽ noſtrã non magis remorentur, quàm citharœdi manum ſonorum diuerſitas, aut ſcribentium articulos literæ ſyllabæue retardent.

*NVnc de argumentis. Hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quãquã apud illos eſt aliqua horũ nominũ differentia, etiam ſi uis eôdem ferè tendit. Nam enthymema (qđ nos cõmentũ ſanè aut cõmentationẽ interpretemur, quia aliter nõ poſſumus, Græco melius uſuri) unũ intellectũ habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur: alterum, quo ſententiã cum ratione: tertium, quo certam quandam argumẽti concluſionem, uel ex conſequentibus, uel ex repugnantibus: quanquã de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius epicherema dicãt: pluréſque inuenias in ea opinione, ut id demũ quo pugna conſtat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat: hunc alij rhetoricum ſyllogiſmũ, alij imperfectũ ſyllogiſmũ uocauerũt, quia nec diſtinctis, nec totidẽ partibus cõcluderetur: quod ſanè nõ utiq; ab Oratore deſideratur. Epicherema Valgius aggreſſionem uocat, *Celſus aũt iudicat nõ noſtram adminiſtrationẽ, ſed ipſam rem*

Lib. 4. ad Herenniũ.

* al. Verrius al. Verius autem iudicio.

rem

rem quā aggredimur, id eſt argumētum quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondū uerbis explanatum, iam tamē mente conceptū, epicherema dici. Aliis uidetur nō deſtinata, uel inchoata, ſed perfecta oratio hoc nomē accipere ultima ſpecie. Ideóq; propria eius appellatio, & maximè in uſu poſita, eſt, qua ſignificatur certa quædā ſententiæ cōprehenſio, quæ ex tribus partibus cōſtat. Quidā epicherema rationē appellarūt, Cicero melius ratiocinationē: quāquā & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur. Nam & ſtatū ſyllogiſticū, ratiocinatiuum appellat, exēpliſq; utitur philoſophorū. Et quoniā eſt quædā inter ſyllogiſmū et epicherema uicinitas, poteſt uideri hoc nomine rectè abuſus. Ἀπόδειξις eſt euidēs probatio, ideóque apud Geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicūtur. Hāc & ab epicheremate differre Cæcilius putat. ſolo genere cōcluſionis, & eſſe apodixin imperfectū epicherema, eadem cauſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nā & * epicherema ſyllogiſmi pars eſt. Quidā ineſſe epicheremati apodixin putant, et eſſe partē eius confirmantē. Vtrūq; aūt quāquā diuerſi autores, eodem modo finiunt, ut ſit ratio per ea quæ certa ſunt, fidē dubiis afferens. quæ natura eſt omniū argumentorum. neq; enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: qđ etſi propria interpretatione dicere fidē poſſumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentū quoq; plura ſignificat. Nā & fabulæ ad actus ſcenarū compoſitæ, argumēta dicuntur: & orationū Ciceronis uelut thema ipſe exponēs Pedianus, Argumentum, inquit, tale eſt. & ipſe Cicero ad Brutū ita ſcribit, Veritus fortaſſe ne nos in Catonē noſtrū trāsferamus illinc mali quid, etſi argumētū ſimile nō erat. Quo apparet omnē ad ſcribēdum deſtinatam materiam ita

In Rheto. & alibi.

*enthymema.

t appellari,

appellari. nec mirum, cùm id inter opifices quoq; uulgatū
Aenei. 7. ſit: unde Virgilio Argumentū ingens: uulgóq; paulo nume
cir. fi. roſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendū argumento eſt, quod probationē, indicium, fidem, aggreſsionē, eiuſdem rei nomina, Celſus facit, parum distinctè, ut arbitror. Nā probatio et fides efficitur nō tātùm per hæc quæ ſunt rationis, ſed etiā per inartificialia. Signū autem, quod ille indiciū uocat, ab argumentis iam ſeparaui. Ergo cùm ſit argumentū, ratio probationem præſtans, qua colligitur aliud per aliud, et quæ quod eſt dubiū, per id quod dubium non eſt, confirmat: neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſa quod probatione nō egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, niſi fuerit qd' aut ſit uerū, aut uideatur, ex quo dubiis fides fiat. Pro certis aūt habemus primùm quæ ſenſibus pcipiūtur, ut quæ uidemus, audimus: qualia ſunt ſigna. Deinde ea in quæ cōmuni opinione cōſenſum eſt, Deos eſſe, præſtandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione etiam ſi nō omnium hominū, eius tamen ciuitatis aut gētis in qua res agitur, in mores recepta ſunt: ut pleraq; in iure nō legibus ſed moribus conſtant. Siquid inter utrāq; partē conuenit, ſiquid probatum eſt, deniq; cuicūq; aduerſarius nō contradicit. Sic enim fiet argumentū, Cùm prouidentia mundus regatur, adminiſtranda eſt Reſpub. ut adminiſtrāda Reſpublica ſit, ſi liquebit mūdum prouidētia regi. Debet etiā nota eſſe rectè argumēta tractaturo, uis & natura omnium rerū, et quid quæq; earum plerunq; efficiat. hinc enim ſunt quæ εἰκότα dicuntur.

Credibilium autē genera ſunt tria. Vnum firmiſsimum, qd' ferè accidit, ut liberos à parētibus amari. Alterū uelut propēſius, Eū qui rectè ualeat, in craſtinū peruēturū. Tertiū tantùm non repugnans, In domo furtum factum ab

eo qui

*eo qui domi fuit.*Ideóq; *Ariſtoteles in ſecundo de arte* Rhe*torica libro diligētiſsimè eſt executus quid cuiq; rei, & qd cuiq; homini ſoleat accidere: & quas res, quóſq; homines, qbus rebus aut hominibus uel cōciliaſſet uel alienaſſet ipſa* Natura:*ut diuitias q ſequatur, aut ambitū, aut ſuperſtitionē: qd boni ꝓbēt, quid mali petant, quid milites, quid ruſtici: quo quæq; modo res uitari uel appeti ſoleat.* Verū *hoc exequi mitto.* Nō *enim lōgū tātū, ſed etiā impoſsibile, ac potius infinitū eſt, præterea poſitū in cōmuni omniū intellectu. Siquis tamē deſiderauerit, à quo peteret, oſtēdit.* Omnia *aūt credibilia, in q b⁹ pars maxima cōſiſtit argumētationis, ex huiuſmodi fontibus fluūt,* An *credibile ſit à filio patrē occiſum, inceſtū cū filia cōmiſſum: & cōtrà ueneficiū in nouerca, adulteriū in luxurioſo.* Illa *quoq;,* An *ſcel⁹ palàm factū, an falſum dixerit ꝑpter exiguā ſummā: quia ſuos quiſq; horū uelut mores habet, plerūq; tamē, nō ſemper: alioqui indubitata eſſēt, nō argumēta.* Excutiamus *nūc argumētorū locos quāquā quibuſdā ij quoq; de qbus ſuprà dixi, uidētur.* Locos *appello, nō ut uulgò nūc intelliguntur, in luxuriā, & adulteriū, & ſimilia: ſed ſedes argumentorū, in quibus latent, ex quibus ſunt petenda.* Nam *ut in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias, ubi quæq; naſci aut morari ſoleat, ignarus: & piſcium quoq; genera alia planis gaudēt, alia ſaxoſis, regionibus etiā littoribúſq; diſcreta ſunt, nec* Helopem *noſtro mari, aut* Scarū *ducas: ita nō omne argumētū undiq; uenit: ideóq; nō paſsim quærendū eſt.* Multus *alioqui error eſt: et exhauſto labore, qđ nō ratione ſcrutabimur, nō poterimus inuenire niſi caſu.* At *ſi ſcierimus ubi quicq; naſcatur, cū ad locū uētū erit, facilè qđ in eo eſt, peruidebimus.* In *primis igitur argumenta ſæpe à perſona ducenda ſunt: cùm ſit, ut*

Horat. in arte poët.

dixi, diuiſio ut omnia in hæc duo partiamur, res, atq; perſonas: ut cauſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumentū, modus, & cætera, rerū ſunt accidentia. Perſonis autē non quicquid acccidit, exequendum mihi eſt, ut pleriq; fecerūt, ſed unde argumēta ſumi poſſunt. Ea porrò ſunt genus: nam ſimiles parentibus ac maioribus ſuis filij plerunq; creduntur: & nonnunquā ad honeſtè turpitérq; uiuendū inde cauſæ fluunt. Natio: nam & gentibus proprij mores ſunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile eſt. Patria: quia ſimiliter etiā ciuitatū leges, inſtituta, opiniones habent differentiā. Sexus: ut latrociniū facilius in uiro, ueneficiū in fœmina credas. Aetas: quia aliud aliis annis magis cōuenit. Educatio & diſciplina: quoniam refert à quibus, & quo quiſq; modo ſit inſtitutus. Habitus corporis: ducitur enim frequēter in argumentū ſpecies libidinis, robur petulātiæ his cōtraria in diuerſum. Fortuna: nec enim idem credibile eſt in diuite, ac paupere: propinquis, amicis, cliētibus abūdāte, & his omnibus deſtituto. Cōditionis etiā diſtātia eſt. nam clarus an obſcurus, magiſtratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an ſeruus, maritus an cælebs, parēs liberorū an orbus ſit, plurimū diſtat. Animi natura: etenim auaritia, iracūdia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliáq; his ſimilia afferūt fidē frequenter, aut detrahunt: ſicut uictus, luxurioſus, an frugi, an ſordidus, quæritur. Studia quoq;: nā ruſticus, forenſis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum & quid affectet quiſq; locuples uideri an diſertus, iuſtus an potēs. Spectantur antè acta dictáq;. Ex præteritis enim æſtimari ſolēt præſentia. His adiiciunt quidā cōmotionē. hanc accipi uolunt temporarium animi motū. ſicut irā, pauorem. Conſilia autem, & præſentis & præteriti & futuri tem-

ri tēporis: quæ mihi etiamſi perſonis accidunt, referēda tamen ad illā partē argumentorū uidentur, quā ex cauſis ducimus: ſicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, inimicus. Ponūt in perſona et nomē, quod quidē ei accidere neceſſe eſt: ſed in argumēto rarò cadit: niſi cùm aut ex cauſa datum eſt, ut ſapiens, magnus, planus: aut & ipſum alicuius cogitationis attulit cauſam, ut Lētulo cōiurationis, quòd libris Sibyllinis Aruſpicúmq; reſpōſis dominatio dari tribus Corneliis dicebatur, ſéq; eum tertiū eſſe credebat poſt Syllā Cinnamq;, quia & ipſe Cornelius erat. Nā & illud apud Euripidē frigidū ſanè, quòd nomē Polynicis ut argumētū morū frater inceſſit. Iocorū tamē ex eo frequēs materia, qua Cicero in Verrē nō ſemel uſus eſt. Hæc ferè circa perſonas ſunt, aut his ſimilia. Nec enim cōplecti omnia uel hac in parte, uel in cæteris poſſumus cōtenti rationem plura quæſituris oſtendere. Nūc ad res trāſeo, in quibus maximè ſunt perſonis iūcta quæ agimus, ideóq; prima tractāda. In omnibus porrò quæ fiūt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quādo, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Ducūtur igitur argumēta ex cauſis factorū, uel futurorū: quorū materiā, quā ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerūt, in duo genera, ſed quaternas utriuſq; diuidūt ſpecies. Nam ferè uerſatur ratio faciēdi circa bonorū adeptionē, incremētū, cōſeruationē, uſum: aut* malorū euitationē, liberationē, imminutionē, cōuerſionem. nanq; & hæc in deliberādo plurimùm ualēt. Sed has cauſas habēt recta: praua cōtrà ex falſis opinionibus ueniūt. Nā eſt his initiū ex his quæ credūtur bona aut mala, inde errores exiſtunt, & peſſimi affectus: in quib⁹ ſunt ira, odiū, inuidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cæteráque generis eiuſdem. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ

In Phœniciu.

*in ſcrip. codici. legitur dūtaxat, aut malorū euitationem, & imminutionē. nanq; & hæc, &c.

interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminis: ut ſiquis dum alij inſidiatur, alium dicatur intereműſſe. Cauſæ porrò non ad conuincendum modò quod obiicitur, ſed ad defendendũ quoq; excuti ſolent, cùm quis ſe rectè feciſſe, id eſt honeſta cauſa contendit. qua de re latius in tertio libro dictum eſt. Finitiones ex cauſis interim pendent. An tyrannicida, qui tyrannum à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducũtur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidẽ probationis, mõtanus an planus, maritimus an mediterraneus, conſitus an incultus, frequens an deſertus, propinquus an remotus, opportunius conſiliis an aduerſus. quã partem uidemus uehementiſſimè pro Milone tractaſſe Ciceronẽ. Et hæc quidem ac ſimilia ad coniecturã frequentius pertinent: ſed interim ad ius quoq;, priuatus an publicus, ſacer an profanus, noſter an alienus: ut in perſona, magiſtratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur: Priuatam pecuniã ſuſtuliſti, uerùm quia de templo, non furtũ, ſed ſacrilegium eſt. Occidiſti adulterum, quod lex permittit: ſed quia in lupanari, cædes eſt. Iniuriã feciſti: ſed quia magiſtratui, maieſtatis actio eſt. Vel cõtrà, Licuit, quia pater eram, quia magiſtratus. Sed circa facti controuerſiã argumenta, præſtant circa iuris lites materiã quæſtionum. Ad qualitatẽ quoq; frequẽter pertinet locus. Neq; enim ubiq; idẽ aut licet, aut decorũ eſt. Quinetiã in qua quicq; ciuitate quæratur, intereſt. Moribus enim & legibus diſtant. Ad cõmendationẽ quoq; & inuidiam ualet. Nã & Aiax apud Ouidiũ, Ante rates, inquit, agimus cauſam, & mecũ confertur Vlyſſes. Et Miloni inter cætera obiectũ eſt, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorũ ſuorũ eſſet occiſus. Ad ſuadendi momenta

cap. 6.

mentа

menta idem ualet,ſicut tēpus,cuius tractatum ſubiungam. Eius aũt(ut alio loco iam dixi)duplex ſignificatio eſt. Generaliter enim et ſpecialiter accipitur. Prius illud eſt, Nũc, Olim, Sub Alexandro, Cùm apud Ilion pugnatũ eſt, deniq; præteritũ, inſtans, futurũ. Hoc ſequẽs habet & cõſtituta diſcrimina, æſtate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in peſtilẽtia, in bello, in conuiuio. Latinorũ quidã ſatis ſignificari putauerunt, ſi illud generale, hoc ſpeciale uocarent. Quorũ utrorunq; ratio & in conſiliis quidem, & in illo demõſtratiuo genere uerſatur: ſed in iudiciis frequẽtiſsima eſt. Nam & iuris quæſtiones facit, et qualitatẽ diſtinguit, & ad coniecturam plurimũ confert: ut cùm interim probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt ſi dicatur (ut ſupra poſui) ſignator, qui ante diẽ tabularũ deceſsit: aut cõmiſiſſe aliquid uel cũ infans eſſet, uel cùm omnino natus nõ eſſet. præter id, quod omnia facilè argumẽta aut ex iis quæ ante rem facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut inſequẽtibus ducuntur. Ex antecedẽtibus, Mortẽ minatus es, noctu exiſti, proficiſcẽtem anteceſsiſti. Cauſæ quoq; factorũ, præteriti ſunt tẽporis. Sed tẽpus ſubtilius quidã quàm neceſſe erat diuiſerũt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt: adhærẽtis, clamor ſublatus eſt: inſequẽtis illa, latuiſti, profugiſti, liuores & tumores apparuerũt. Iiſdem temporũ gradibus defenſor utetur ad detrahẽdã ei quod obiicitur, fidem. In his omnis factorũ dictorúmq; ratio uerſatur, ſed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud poſtea futurum eſt: quædã, quia aliud antea factum eſt: ut cùm obiicitur reo lenocinij ſpecioſæ marito, quòd adulterij damnatã quandam emerit: aut parricidij reo luxurioſo, ꝙ dixerit patri, Nõ amplius me obiurgabis: Nam & ille non quia emit, leno eſt: ſed quia leno erat, emit. Nec hic ꝙ ſic erat locutus, occidit: ſed quia

Supra pa. 180.

cap. de tabulis.

A caſu. erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autẽ, qui & ipſe præſtat argumẽtis locũ, ſine dubio eſt ex inſequẽtibus: ſed quadã proprietate diſtinguitur: ut ſi dicã, Melior dux Scipio quàm Annibal: uicit Annibalẽ. Bonus gubernator: nũquã fecit naufragiũ. Bonus agricola: magnos ſuſtulit fructus. Et contrà, Sumptuoſus fuit, patrimonium exhauſit, turpiter uixit: uel, omnibus inuiſus eſt. Intuẽdæ ſunt, præcipuéq; in coniecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilãtibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorũ contraria in diuerſum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudiciis ad duas res ſolemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. nam & uoluntatem ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura. Inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum ſeruis robuſtis, hic cũ mulierum comitatu: ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet inſtrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex inſtrumento aliquãdo etiam ſigna naſcuntur, ut ſpiculum in corpore inuentum. His adiicitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid ſit factum: id quod tum ad qualitatẽ ſcriptúmq; pertinet: ut ſi negemus adulterum ueneno licuiſſe occidere, ſed ferro oportuiſſe. tum ad coniecturam quoq;: ut ſi dicam bona mente factum, ideóq; palàm: mala, ideóq; ex inſidiis, nocte, in ſolitudine.

A facultate quæ in coniecturis præcipuè intuenda eſt.

Ab inſtrumento.

A modo.

Is rebus autem omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quáſq; etiam citra complexum perſonarum, cæterorúmque ex quibus fit cauſa, per ſe intueri poſſumus, tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt, an ſit, quid ſit, quale ſit. Sed quia ſunt quidam loci argumẽtorũ his omnibus communes, diuidi hæc tria genera non poſſunt: ideóq; locis potius,

An ſit, qd ſit, quale ſit.

tius, ut quoſq; incurrent, ſubiicienda ſunt. Ducuntur *igitur argumēta ex finitione, ſeu fine: nam utroq; modo traditur.* Eius duplex ratio eſt. Aut enim ſimpliciter quæritur, ſitne hoc uirtus: aut antecedente finitione, quid ſit uirtus. Id aut uniuerſum uerbis complectimur, ut, Rhetorice eſt bene dicēdi ſcientia: aut per partes, ut, Rhetorice eſt rectè inueniendi, & diſponēdi, & eloquendi cū firma memoria, & cū dignitate actionis, ſcientia. Præterea finimus aut ui, ſicut ſuperiora: aut ἐτυμολογία, ut aßiduum ab ære dando, & locupletem à locorū, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni ſubiecta maximè uidentur genus, ſpecies, differens, proprium. Ex his omnibus argumēta ducuntur. Genus ad probandā ſpeciem minimū ualet, plurimū ad refellendam. Itaq; non quia eſt arbor, platanus eſt: at quod non eſt arbor, utiq; platanus non eſt. Nec quod non eſt uirtus, utiq; non poteſt eſſe iuſtitia. Itaq; à genere perueniendum eſt ad ultimā ſpeciē: ut homo eſt animal, nō eſt ſatis, id enim genus eſt: mortale, etiā ſi eſt ſpecies, cū aliis tamen communis finitio: rationale, nihil ſupererit ad demōſtrandū quod uelis. Contrà ſpecies firmā probationē habet generis, infirmā refutationē. Nā quod iuſtitia eſt, utiq; uirtus eſt: quod nō eſt iuſtitia, pōt eſſe uirtus, ſi eſt fortitudo, cōſtātia, cōtinētia. Nunquā itaq; tolletur à ſpecie genus, niſi ut omnes ſpecies quæ ſunt generi ſubiectæ, remoueantur: hoc modo, Quod neq; immortale eſt, neq; mortale, animal non eſt. His adiicīūt propria, et differētia. Propriis cōfirmatur finitio, differētibus ſoluitur. Proprium aūt eſt aut qđ ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut qđ utiq; accidit, ſed non ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt eiuſdē rei plura propria, ut ipſius ignis lucere, calere. Itaq; quodcūq; propriū deerit, ſoluet finitionē: non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpißimè

Ex finitione.

Cicero in Topicis.

Genus

Species.

Proprium.

autem quid ſit propriũ cuiuſq;, quæritur: ut ſi per ἐτυμο-λογίαν dicatur, Tyrannicidæ propriũ eſt tyrannũ occidere, negemus. non enim ſi traditũ ſibi eũ carnifex occiderit, tyrãnicida uocetur: nec ſi imprudẽs, uel inuitus. Quod aũt

Differens. propriũ nõ erit, differẽs erit: ut aliud eſt ſeruũ eſſe, aliud ſeruire: qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet. Qui ſeruus eſt, ſi manumittatur, fit libertinus, nõ idẽ addictus: et plura, de quibus alio loco. Illud quoq; differẽs uocãt, quũ genere in ſpecies diducto, ſpecies ipſa diſcernitur. Animal, genus: mortale, ſpecies: terrenũ uel bipes, differẽs. Nondum enim propriũ eſt, ſed iã differt à marino uel quadrupede. Quod nõ tam ad argumẽtũ pertinet, q̃ ad diligentẽ finitionis cõprehenſionẽ. Cicero genus & ſpeciem, quam eandem formã uocat, à finitione diducit, et iis quæ ad aliquid ſunt, ſubiicit: ut ſi is cui argẽtũ omne legatũ eſt, petat ſignatũ quoq;, utatur genere: at ſi quis cùm legatũ ſit ei quæ uiro materfamilias eſſet, neget deberi ei quæ in manũ nõ cõuenerit, ſpecie: quoniã duæ formæ ſint matrimoniorũ. Diuiſione autẽ adiuuari finitionẽ docet, eámq; differre à partitiõe: q̃ hæc ſit totius in partes, illa generis in formas: Partes incertas eſſe, ut q̃bus cõſtet Reſpublica: formas certas, ut quot ſint ſpecies Rerũpublicarũ, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorũ, quæ unius poteſtate regerẽtur. Et ille quidẽ nõ his exẽplis utitur, quia ſcribẽs ad Trebatiũ, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora poſui. Propria uerò ad coniecturæ quoq; ptinẽt partẽ: ut q̃a propriũ eſt boni, rectè facere: iracũdi uerbis excãdeſcant. At cõtra quædã in quibuſdã utiq; non ſunt, & ratio quãuis ex diuerſo, eadẽ eſt. Diuiſio & ad probandũ ſimili uia ualet, & ad refellẽdum. Probãti interim ſatis eſt unũ habere, hoc modo, Vt ſit ciuis, aut natus ſit oportet, aut factus. Negãti, utrũq; tollendum

eſt, nec

eſt, nec natus nec factus eſt. Fit hoc et multiplex, idq; eſt argumentorũ genus ex remotione, quo modo efficitur totũ falſum, modò id quod relinquitur, uerũ. Totum falſum eſt hoc modo, Pecuniã te credidiſſe dicis: aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti. Si neque domi habuiſti, neq; ab aliquo accepiſti, & cætera, nõ credidiſti. Reliquũ fit uerũ ſic, Hic ſeruus, quẽ tibi uendicas, aut uerna tuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus: aut alien⁹. deinde remotis prioribus, ſupererit alienus. Periculoſum, & cũ cura intuendũ genus: quia ſi in proponẽdo unũ quodlibet omiſerim⁹, cùm riſu quoq; tota res ſoluitur. Tutius qđ Cicero pro Cecinna facit, cùm interrogat, Si hæc actio nõ ſit, quæ ſit? Simul enim remouẽtur omnia. Vel cùm duo ponẽtur inter ſe cõtraria quorũ tenuiſſe utrũlibet ſufficiat: quale Ciceronis eſt, Vnũ quidẽ certè, nemo erit tã iniquus Cluẽtio, qui mihi nõ cõcedat, ſi cõſtet corruptũ illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptũ. ſi doceo nõ ab Habito, uinco ab Oppianico: ſi oſtẽdo ab Oppianico, purgo Habitũ. Fit etiã ex duobus, quorũ neceſſaria eſt alterutrũ eligendi aduerſario poteſtas: efficitúrq;, ut utrũ elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrũ cùm Cottã appetiſſet, aut cũ ipſe ſeſe conaretur occidere, telũ ei è manibus ereptũ eſt? Et ꝑ Vareno, Optio uobis datur, utrũ uelitis caſu illo itinere Varenũ uſum eſſe, an huius perſuaſu et inductu. Deinde utraq; facit accuſatori cõtraria. Interim duo ita ꝓponũtur, ut utrũlibet electũ, idẽ efficiat: quale eſt, Philoſophandũ eſt, etiam ſi nõ eſt philoſophãdũ. Et illud uulgatũ, Quò ſchema, ſi intelligitur? quò, ſi non intelligitur? Et, Mẽtietur in tormẽtis, qui dolorẽ pati poteſt: mẽtietur, qui nõ poteſt. Vt ſunt autẽ tria tẽpora, ita ordo rerũ

Pedianus in diuinationẽ Ciceronis & Gell. libr. 5. cap. 15.

trib-

tribus momẽtis cõſertus eſt: habẽt enim omnia initiũ, incrementũ, ſummam: ut iurgiũ, deinde cædes. Eſt ergo hîc quoq; argumentorũ locus inuicẽ probantium. Nam & ex initiis ſumma colligitur: quale eſt, Non poſſum togã prætextã ſperare, cùm exordiũ pullum uideã & cõtrà, Non dominationis cauſa Syllam arma ſumpſiſſe, argumentũ eſt dictatura depoſita. Similiter & ex incremẽto in utranque partem ducitur ratio, cùm in cõiectura, tũ etiã in tractatu æquitatis, an ad initiũ ſumma referẽda ſit: id eſt an ei cædes imputãda ſit, à quo iurgiũ cœpit. Eſt argumentorũ locus ex ſimilibus, Si cõtinẽtia uirtus, utiq; & abſtinẽtia. Si fidẽ debet tutor, & procurator. Hoc eſt ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν *Græci uocãt, Cicero inductionẽ. Ex diſsimilib⁹, Non ſi lætitia bonum, & uoluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex cõtrariis, Frugalitas bonũ, luxuria enim malum. Si malorũ cauſa bellũ eſt, erit emẽdatio pax. Si ueniam meretur qui imprudẽs nocuit, nõ meretur præmium qui imprudẽs profuit. Ex pugnantibus, Qui eſt ſapiens, ſtultus nõ eſt: Ex cõſequẽtibus, ſiue adiũctis, Si eſt bonum iuſtitia, rectè iudicandũ. Si malũ perfidia, nõ eſt fallendũ. Idem retro: Nec ſunt his diſsimilia, ideóq; huic loco ſubiicienda, cùm & ipſa naturaliter congruãt: Quod quis non habuit, nõ perdidit. Quẽ quis amat, ſciens nõ lædit. Quẽ quis hæredẽ ſuum eſſe uoluit, charũ habuit, habet, habebit: Sed cùm ſint indubitata, uim habent penè ſignorũ immutabilium. Sed hæc cõſequẽtia dico* ἀκόλουθα. *eſt enim cõſequens ſapientiæ bonitas. Illa ſequentia* ἐπαγόμενα, *quæ poſtea facta ſunt, aut futura. Nec ſum de nominib⁹ anxius. uocet enim ut uoluerit quiſq;, dum uis rerũ ipſa manifeſta ſit appareátq;, hoc tẽporis, illud eſſe naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; cõſequentia, quamuis ex prioribus dent argumen*

gumen

gumentū ad ea quæ ſequūtur. Quorum quidā duas ſpecies eſſe uoluerunt: actionis, ut pro Oppido, Quos educere inuitos in prouinciā nō potuit, eos inuitos retinere quî potuit? Tēporis, in Verrē, Si finē Prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarij, cur nō initiū quoq; edicti naſcatur a Calendis Ianuarij? Quod utrūq; exemplū tale eſt, ut idē in diuerſum, ſi retroagas, ualeat. Cōſequēs enim eſt, eos qui inuiti duci non potuerint, inuitos non potuiſſe retineri. Illa quoq; quæ ex reb9 mutuā cōfirmationē præſtātibus ducūtur, quæ proprij generis uideri quidam uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα. Cicero ex rebus ſub eandem rationē uenientibus, fortiter cōſequētibus iunxerim: Si portorium Rhodiis locare honeſtū eſt, & Hermacreonti conducere. &, Quod diſcere honeſtū, & docere. Vnde illa, nō hac ratione dicta, ſed efficiēs idē Domitij Afri ſententia eſt pulchra, Ego accuſaui, uos damnaſtis. Eſt inuicē cōſequens & quod ex diuerſis idē oſtendit: ut qui mundū naſci dicit. per hoc ipſum & deficere ſignificet, q͞a deficit omne quod naſcitur. Simillima eſt his argumētatio quæ colligi ſolēt ex iis quæ faciūt ea quæ efficiūtur, aut cōtrà: q͞d genus à cauſis uocāt. Hæc interim neceſſariò fiūt, interim plerūq;, ſed nō neceſſariò. Nā corpus in lumine utiq; umbrā facit, & umbra ubicunq; eſt, ibi eſſe corpus oſtendit. Alia ſunt, ut dixi, non neceſſaria, uel utrinq;, uel ex altera parte. Sol colorat: nō utiq; qui eſt coloratus, à ſole eſt. Iter puluerulentū facit: ſed nec omne iter puluerē mouet: nec quiſquis eſt puluerulētus, ex itinere eſt. Quæ utiq; fiūt, talia ſunt. Si ſapiētia bonū uirū facit, bonus uir eſt utiq; ſapiēs. Ideóq; boni eſt honeſtè facere: mali, turpiter: & q̄ honeſtè faciūt, boni: q̄ turpiter, mali rectè iudicātur. Ad hoc, exercitatio plerūq; robuſtū corpus facit: ſed nō quiſquis eſt robuſtus, exercita-

Actio. 3.

De inuētiōe.

exercitatus: nec quiſquis exercitatus, robuſtus eſt. Nec quia fortitudo præſtat ne mortẽ timeamus, quiſquis mortẽ nõ timuerit, uir fortis erit exiſtimandus. Nec ſi capitis dolorẽ facit, inutilis hominibus Sol eſt. Et hæc ad hortatiuũ maximè genus pertinẽt. Virtus facit laudẽ, ſequẽda igitur: at uoluptas infamiã, fugiẽda igitur. Rectè aũt monemur, cauſas nõ utiq; ab ultimo eſſe repetẽdas: ut Medea, Vtinã ne in nemore Pelio-. Quaſi uerò id eam fecerit miſerã aut nocentem, quòd illic ceciderit Abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi, *Si imperaſſes tibi, ego nunc non eſſem miſer. Quo modo peruenire quò libet, retro cauſas legentibus licet. His illud adiicere ridiculũ putarem, niſi eo Cicero uteretur, quod coniugatũ uocant: ut, Eos qui rem iuſtam faciant, iuſtè facere. quod certè nõ eget probatione. Quod cõpaſcuũ eſt, cõpaſcere licere. Quidã hæc quæ uel ex cauſis uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, id eſt exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Appoſita, uel comparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus confirmantur. Coniectura ex maiore; Si quis ſacrilegiũ facit, faciet & furtum. Ex minore, Qui facilè ac palàm mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falſum teſtimoniũ accipiet. Iuris confirmatio eſt eiuſmodi, Ex maiore Si adulterũ occidere licet, & loris cædere. Ex minore, Si furẽ nocturnũ occidere licet, quid latronẽ? Ex pari, Quæ pœna aduerſus interfectorẽ patris iuſta eſt, eadẽ aduerſus matris. Quorum omniũ tractatus uerſatur in ſyllogiſmis. Illa magis finitionib⁹ aut qualitatibus proſunt, Si robur corporibus bonum non eſt, minus ſanitas. Si furtũ ſcelus, magis ſacrilegiũ. Si abſtinentia uir-

Ennius in Medea.

Medea.

Accius.

*Si par tibi eſſes, non ego nũc eſſem miſer.

Vide Rodolphũ li. 1. c. 10.

tus, & cōtinentia. Si mundus prouidētia regitur, adminiſtranda eſt Reſpublica. Si domus ædificari ſine ratione nō poteſt, quid agendū in naualium cura, et armorū? Ac mihi quidē ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur. Nam & ex pluribus ad unū, & ex uno ad plura (unde eſt, Quod ſemel, & ſæpius) & ex parte ad totum, & ex genere ad ſpeciem, & ex eo quod continet, ad id quod continetur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longè poſitis ad propiora, & ad omnia quæ cōtra ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certè uim ſimilem obtinēt: quæ ſi perſequamur, nullus erit ea cōcidendi modus. Infinita eſt enim rerum comparatio, iucūdiora, grauiora, magis neceſſaria, honeſtiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipſam quā uito loquacitatē incidam. Exemplorū quoq; ad hæc infinitus eſt numerus, ſed paucißima attingā. Ex maiore, ꝓ Cecinna, Quod exercitus armatos mouet, id aduocationē togatorum non uidebitur mouiſſe? Ex faciliore, in Clodium & Curionem, Ac uide an facilè fieri tu potueris, cùm is factus non ſit, cui tu cōceßiſti. Ex difficiliore, Vide quæſo Tubero, ut ꝗ de meo facto nō dubitē, de Ligarij audeam cōfiteri. Et ibi, An ſperandi Ligario cauſa nō ſit, cùm mihi apud te locus ſit etiā pro altero deprecādi? Ex minore, pro Cecinna, Itáne uerò ſcire eſſe armatos ſat eſt ut uim factā probes, in manus eorum incidere non eſt ſatis? Ergo ut breuiter contrahā ſummā, ducuntur argumenta à perſonis, cauſis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, inſequens) facultatibus (quibus inſtrumētū ſubiecimus) modo (id eſt ut quicq; ſit factū) finitione, genere, ſpecie, differētibus, proprijs, remotione, diuiſione, initio, incrementis, ſumma; ſimilibus, dißimilibus, pugnātibus, conſequētibus,

efficien

efficientibus, effectis, euẽtis, iugatis, comparatione, quæ in pluréis diducitur ſpecies. Illud adiiciendum uidetur, duci argumẽta non à confeſſis tantùm, ſed etiam à fictione, quod Græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. Et quidem ex omnibus iiſdẽ locis quibus ſuperiora, quia totidẽ ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot ueræ. Nã fingere hoc loco eſt proponere aliqd: quod ſi uerũ ſit, aut ſoluat quæſtionem, aut adiuuet: deinde id de quo quæritur, facere illi ſimile. Id quò facilius accipiant iuuenes nõdum ſcholam egreßi, primò familiaribus magiſq; uſitatis exẽplis oſtendã. Lex eſt, Qui parentes nõ aluerit, uinciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus recuſat. Vtitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi Reipublicæ cauſa abſit. Et illa contra optionẽ fortiũ, ſi tyrãnidẽ petat, ſi templorũ euerſionem. Plurimúmq; ea res uirium habet contra ſcriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna, Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me uillicus tuus ſolus deieciſſet, nõ familia deieciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia. Si uerò ne habeas quidẽ ſeruum præter eum qui me deiecerit: & alia in eodẽ libro plurima. Verùm eadem fictio ualet & ad qualitates, Si Catilina cũ ſuo conſilio nefariorũ hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, condemnaret L. Murænã. Et ad amplificationem, Si hoc tibi inter cœnã in illis immanibus poculis tuis accidiſſet. Sic &, Si Reſpub. uocẽ haberet. Has ferè ſedes accepimus probationũ in uniuerſum: quas neq; generatim tradere ſat eſt, cùm ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur: neq; per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rerũ: quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incõmoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totũ. Vnde plurimi cùm in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnẽ etiam quẽ ex ingenio ſuo potuerãt habere conatum,

Cic. pro Muræna.

Philip. 2.

conatũ, uelut adſtricti certis legũ uinculis perdiderũt: & magiſtrũ reſpicientes, naturã ducem ſequi deſierunt. Nam ut ꝑ ſe non ſufficit ſcire omnes probationes aut à perſonis aut à rebus peti, quia utrũq; in plura diuiditur: ita ex antecedẽtibus & iunctis & inſequẽtibus trahenda eſſe argumẽta qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut qđ in quaq; cauſa dicendũ ſit, ex his ſciat: præſertim cũ plurimæ probationes in ipſo cauſarũ complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nulla cõmunes, eæq; ſint & potentiſsimæ, & minimè obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumentorũ ſanè dicamus ex circũſtantia, quia περίστασιν dicere aliter nõ poſſumus: uel ex iis quæ cuiuſque cauſæ propria ſunt: ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua unius ſeruãdi poteſtatẽ habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, propriũ eſt cõtrouerſiæ dicere. Nõ unũ nocentẽ ſeruabis, quia te dimiſſo adulterã occidere non licebit. Hoc enim argumẽtũ lex facit, quæ prohibet adulterã ſine adultero occidi. Et illa, in qua lex eſt, ut argentarij dimidiũ ex eo quod debebãt, ſoluerẽt, creditum ſuũ totum exigerent. Argẽtarius ab argẽtario ſolidũ petit. Propriũ ex materia eſt argumentũ creditoris, idcirco adiectũ eſſe in lege, ut argentarius totũ exigeret. Aduerſus alios enim non opus fuiſſe lege: cùm omnes præterquã ab argentariis totũ exigẽdi ius haberent. Cùm multa autẽ nouantur in omni genere materiæ, tũ præcipuè in iis quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, quia uocũ eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipſa pluriũ legũ aliorúmue ſcriptorũ uel congruentium uel repugnantium complexu uariẽtur neceſſe eſt: cũ res rei, aut ius iuris quaſi ſignũ eſt: Non debui tibi pecuniam, nũquam me appellaſti. Vſurã non accepiſti, ultro à me mutuatus es. Lex eſt, Qui

patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit. Negat: niſi ſi pater abſolutus ſit. Quid ſigni? Lex altera, Proditionis dānatus, cū aduocato exulet. Cicero pro Cluētio P. Popiliū & Tib. Guttam dicit non iudicij corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos. Quid ſigni? quòd accuſatores eorū, qui erāt ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hanc uictoriam reſtituti.

Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quàm quomodo ſit quod propoſueris, probandū. Hîc omnino uis inuētionis, ſi nō maior, certè prior. Nam ut tela ſuperuacua ſunt neſcienti quid petat: ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibenda ſint Hoc eſt quod comprehēdi arte non poßit. Ideóq; cū plures eadē didicerint, generibus quidem argumentorū ſimilibus utentur: alius tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit exēpli gratia propoſita controuerſia, quæ minimè communes cum aliis quæſtiones habet: Cùm Thebas euertiſſet Alexāder, inuenit tabulas quibus centum talenta mutua Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat uſus commilitio Theſſalorū, donauit his ultro. poſtea reſtituti à Caſſandro Thebani repoſcunt Theſſalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta & crediđiſſe eos conſtat, & non recepiſſe. Lis omnis ex eo quòd Alexander ea Theſſalis donaſſe dicitur, pendet. Conſtat illud quoq;, non eſſe his ab Alexandro pecuniā datam. Quæritur ergo, an perinde ſit quod datum eſt, ac ſi pecuniam dederit. Quid proderunt argumētorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentium iure, quod ui ſit ablatum: ſed hinc aſpera & uehemēs quæſtio exoritur de iure belli, dicentibus Theſſalis hoc regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Inueniendum contrà eſt quo diſtet

ſtet

ſtet hæc cauſa à cæteris quæ in poteſtatem uictoris ueniſrent: nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo quod in iudicium deduci poteſt, nihil ualere ius belli: nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaq; ubi illa ualeāt, nō eſſe iudicem: ubi iudex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniēdum eſt, ut adhiberi poßit argumentū. Ideo captiuos, ſi in patriā ſuam redierint, liberos eſſe, quia bello parta, non niſi eadem ui poßideantur. Propriū eſt & illud cauſæ, quòd Amphictyones iudicant: ut alia apud Centūuiros, alia apud priuatū iudicē in iiſdē quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecūdo gradu nō potuiſſe donari à uictore ius, quia id demū ſit eius, quod ipſe teneat: ius, quòd ſit incorporale, apprehēdi manu nō poſſe: Hoc reperire difficilius, quàm cùm inueneris, argumētis adiuuare: ut alia ſit conditio hæredis, alia uictoris: quia ad illum ius, ad hunc res trāſeat. Propriū deinde materiæ, ius publici crediti trāſire ad uictorē nō potuiſſe, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quādiu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eum totius ſummæ creditorē: Thebanos autem nō omnes in Alexādri manu fuiſſe Hoc nō extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, non in tabulis eſſe ius: itaq; multis argumentis defendi poteſt. Mens quoq; Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rurſus materiæ propriū, & uelut nouæ controuerſiæ, quòd reſtitutione recepiße ius, etiā ſiquod amiſerint, Thebani uidentur. Hîc & quid Caſſander uelit, quæritur: ſed uel potentißima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc nō idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidiſſem: ſed ne ſiqui cognouerint iſta,

ſi cætera negligant, perfectos ſe protinus atq; conſummatos putẽt: & niſi in cæteris quæ mox præcipiẽda ſunt, elaborauerint, mutã quandam ſciẽtiã cõſecutos intelligant. Nec enim artibus editis factũ eſt ut argumẽta inuenirem⁹: ſed dicta ſunt omnia antequã præciperẽtur: mox ea ſcriptores obſeruata & collecta ediderũt. Cuius rei ꝓbatio eſt, ꝙ exẽplis eorũ ueteribus utũtur, & ab Oratoribus illa repetũt: ipſi nullũ nouũ, & quod dictũ nõ ſit, inueniũt. Artifices ergo illi, qui dixerũt: ſed habẽda iis quoq; gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nã quæ priores beneficio ingenij ſingula inuenerũt, nobis & nõ ſunt requirenda, & nota omnia. Sed nõ magis hoc ſat eſt, quàm palæſtrã didiciſſe, niſi corpus exercitatiõe, cõtinẽtia, cibis, ante omnia natura iuuetur: ſicut cõtrà ne illa quidẽ ſatis ſine arte profuerint.

μελέτη πάντα δύναται.

Illud quoq; ſtudioſi eloquẽtiæ cogitẽt, neq; omnibus in cauſis ea quæ demõſtrauimus, cũcta poſſe reperiri: neq; cùm propoſita fuerit materia dicẽdi, ſcrutanda ſingula, & uelut oſtiatim pulſanda, ut ſciãt an ad probandũ id quod intendimus, fortè reſpõdeãt: niſi cùm diſcũt, & adhuc uſu carẽt. Infinitã enim faciet ipſa res dicẽdi tarditatẽ, ſi ſemper neceſſe ſit ut tẽtantes unũquodq; eorũ, quod ſit aptũ atq; cõueniẽs, experiẽdo noſcam⁹: neſcio an etiã impedimẽto futura ſint, niſi & animi quædã ingenita natura, et ſtudio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ conueniunt cauſæ, ferãt. Nam ut cantus uocis plurimũ iuuat ſociata neruorũ cõcordia, ſi tamẽ tardior manus, niſi inſpectis dimenſiſq; ſingulis quibus quæq; uox fidibus iũgẽda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentũ eo, quod ſimplex canendi natura tulerit: ita huiuſmodi præceptis debet quidem aptata eſſe & citharæ modo intenta ratio doctrinæ: ſed hoc exercitatione multa conſequendum, ut quemadmodum illorum

rum artificum, etiamſi aliò ſpectent, manus tamen ipſa conſuetudine ad graues, acutos, medióſque horum ſonos fertur: ſic Oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, ſed quaſi offerat ſe, & occurrat: & ut literæ ſyllabǽque ſcribentium cogitationem non exigunt, ſic rationes ſponte quadam ſequantur.

De Exemplis. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Ad exẽpla, tertiũ huius diuiſionis mẽbrũ, accedit, quæ Græci paradigmata vocẽt, quo nomine omnia ſimilia quoq; cõplectátur: qđ & ſe facturũ hoc capite promittit: quãuis Latinos ſciat, exẽplũ rerũ geſtarũ autoritatẽ, & ſimile quod Græci dicũt parabolã, vocare maluiſſe. His adiũgit quæ extrinſecus in cauſam adhibẽtur vulgò recepta & perſuaſione populari, autoritatéſue, vt ſi quid ita diis reſpõſum, viſum gẽtibus, populis, ſapiẽtibus viris, claris ciuibus, illuſtrib⁹ poëtis, nõ quidẽ cauſis accõmodata, aut earũ ꝓpria: nã ſic ſub teſtimonia quæ inartificialia ſunt, caderẽt: ſed liberis odio & gratia mẽtibus tãtùm dicta factáq;, quia aut honeſtiſsima aut veriſsima videbãtur, quæ aliũde accerſita, per ſe nihil valeãt, niſi ad aliquã præſentis diſceptationis vtilitatem ingenio applicentur. Quid ſit inductio Socratica, & quomodo à ratiocinatione differat, exponit: nẽpe vt in argumẽtatione cõcludatur quod in inductione interrogetur. Omnia ex hoc loco ducta, aut ſimilia eſſe, aut diſsimilia, aut contraria, aut ex maiori, aut ex minori, aut pari oſtẽdit. Exẽplũ definit, aut rei geſtæ, aut tanquã geſtæ, vtile ad perſuadendũ id quod intẽderis, cõmemorationẽ. Intuẽdũ eſſe an totũ ſimile ſit, an ex parte: vt ex eo aut omnia ſumamus, aut quæ erũt vtilia. Exempla quædã tota aliquando cõmemorari, quædã ſtrictim attingi. Fabuloſorũ exemplorũ, Aeſopicorũ Apologorũ, & Prouerbiorũ eandẽ rationem eſſe: maximè ſi veris ſubiungãtur: & plurimũ poſſe præſertim in animis ſimplicium, & imperitorum. Similitudinem & eius ſpecies exequitur, parabolam, analogiam, & imaginem: quas etiã definitione explicat. Et imaginis quidem, quam icona Græci vocant, rariorem vſum, formarum aliarum frequentiorem eſſe commonet, quæ in controuerſiis maximè ſint efficaces, ſi ex iure ciuili petãtur. Exempla profert ex Ciceronis Topicis, quibus faci-

lè occurri poſsit argumentatione ex diſsimilibus ſumpta. Quare adhibendum magna cura iudicium, ne fallaces ſimilitudines nos pro veris & germanis decipere poſsint.

*Tertium genus ex iis quæ extrinſecus adducuntur in cauſam, Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in iis quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Noſtri ferè ſimilitudinem uocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam & hoc, ſimile eſt: & illud, exemplũ. Nos quo facilius propoſitum explicemus, utrunq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exẽplum. Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem ſeparat ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas partes, inductionem, & rationem, ut pleriq; Græcorum in παραδείγματα & ἐπιχειρήματα: dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa qua plurimum Socrates eſt uſus, hanc habuit uiam, ut cùm plura interrogaſſet quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſsimè id de quo quærebatur, inferret, cui ſimile conceſsiſſet. Id eſt inductio. Hoc in * oratione fieri nõ poteſt: ſed quod illic interrogatur, hîc ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod eſt pomum generoſiſsimum? non'ne quod optimum? concederetur. Quid equus? qui generoſiſsimus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modũ. Deinde, cuius rei gratia rogatum eſt, quid homo? non'ne is generoſiſsimus, qui optimus? fatendũ erit. Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimum, in oratione perpetua diſsimile eſt. etenim ſibi ipſe reſpõdet Orator. Quod pomum generoſiſsimum? puto quod optimum: & equus, qui velociſsimus: ita hominũ, non qui claritate naſcẽdi, ſed qui uirtute, maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumpta neceſſe eſt au ſimilia eſſe, aut diſsimilia,*

De Inuẽt. 1.

* ratiocinatione.

aut

aut cõtraria.* Similitudo aſſumitur interim et ad oratio-nis ornatũ, ſed illa cùm res exiget: nunc ea quæ ad proba-tionem pertinẽt, exequar. Potentiſſimum autem eſt inter ea quæ ſunt huius generis, qd' propriè uocamus exemplũ, id eſt rei geſtæ, aut ut geſtæ, utilis ad* perſuadendũ id qd' intenderis, cõmemoratio. Intuendum igitur, totũ ſimile ſit, an ex parte: ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erũt. Simile eſt. Iure occiſus eſt Saturninus, ſicut Gracchi. Diſſimile, Brutus occidit liberos proditionẽ moliẽtes, Mã lius uirtutẽ filij morte multauit. Cõtrariũ, Marcellus or-namẽta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eadẽ ſocijs abſtulit. Et probandorum & culpandorum ex his confir-matio eoſdem gradus habet. Etiam in iis quæ futura dice-mus, utilis ſimiliũ admonitio eſt: ut ſiquis dicẽs Dionyſium idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorũ adiutus armis tyrannidem occupet: hoc referat exemplum, eadem ratione Piſiſtratũ ad dominationem perueniſſe. Sed ut ſunt exem-pla interim tota ſimilia, ut hoc proximũ: ſic interim ex ma-ioribus ad minora, ex minorib⁹ ad maiora ducũtur. Si pro-pter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt, quid fieri adul-tero par eſt? Tibicines cùm ab urbe diſceſſiſſent, publicè reuocati ſunt: quãto magis principes ciuitatis uiri, et be-ne de Republica meriti, cũ inuidiæ ceſſerint, ab exilio re-ducẽdi? Ad exhortationẽ uerò præcipuè ualent imparia, Admirabilior in fœmina q̃ in uiro uirtus. Quare ſi ad for-titer faciẽdũ accẽdatur aliquis, nõ tãtũ afferẽt momẽti Ho-ratius et Torquatus, quãtũ illa mulier cuius manu Pyrrh⁹ eſt interfectus: et ad moriẽdũ nõ tã Cato et Scipio, q̃ Lucre-tia: qd' ipſum eſt ex minorib⁹ ad maiora. Singula igitur ho-rũ generũ ex Cicerone (nã unde potius?) exẽpla ponamus. Simile eſt hoc pro Muræna, Etenim mihi ipſi accidit, ut cũ

*Diſſimili-tudo.

*ſuaden-dum.

In Verrem act. 3.

Valer. lib. 2. titu. de inſti-tu. antiq.

duobus patritiis, altero improbiſſimo atq; audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atq; optimo uiro peterē: ſuperaui tñ dignitate Catilinā, gratia Galbā. Maius minoris, pro Milone, Negāt intueri lucē eſſe fas ei qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tādē urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nēpe in ea, quæ primū iudiciū de capite uidit M. Horatij fortiſſimi uiri, qui nōdum libera ciuitate, tñ populi Romani comitiis liberatus eſt, cùm ſua manu ſororem eſſe interfectā fateretur. Minus maioris, Occidi, nō Spuriū Melium, qui annona leuādā, iacturáq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebē putabatur, in ſuſpitionē incidit regni appetendi, &c. deinde, Sed eū (auderet enim dicere, cū patriā periculo liberaſſet) cuius nefariū adulteriū in pul- *caſus. uinaribus: & totus in Clodiū locus. Diſsimile plures* cauſas habet. fit enim genere, modo, tēpore, loco, cæteriſq;, p quæ ferè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio uidebātur facta, ſubuertit: Cōtrario uerò exēplo cēſoriā notam, laudādo Cenſorē Aphricanū, qui eum quē peieraſſe Vale. lib 4. tit. de Animi moderat. conceptis uerbis palàm dixiſſet, teſtimonium etiā pollicitus ſiquis contradiceret, nullo accuſante, traducere equum paſſus eſt. quæ quia erāt longiora, nō ſuis uerbis expoſui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum eſt,

Aeneid. 2. At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo.

Quædam autē ex iis quæ geſta ſunt, tota narrabimus: ut Cicero pro Milone, Pudicitiam cùm eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caij Marij, propinquus eius Imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui uim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſè, quàm ꝑpeti turpiter maluit: atq; hūc ille ſummus uir ſcelere ſolutū, periculo liberauit. Quædā ſignificare ſatis erit, ut idem, ac pro eodem, Neq; enim poſſet aut Hala

ille

ille Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut me Conſule Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos interfici nefas eſſet. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas cauſæ aut decor poſtulabit. Eadem ratio eſt eorũ quæ ex Poëticis fabulis ducũtur, niſi quòd iis minus affirmationis adhibetur: cuius uſus qualis eſſe deberet, idem optimus autor ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplũ: Itaq; hoc, iudices, non ſine cauſa etiã fictis fabulis doctiſsimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi cauſa matrem necauiſſet, uariatis hominum ſententiis, non ſolùm humana, ſed etiam ſapiẽtiſsimæ Deæ ſententia liberatũ. Ille quoque fabulæ, quæ etiamſi originẽ non ab Aeſopo acceperũt (nam uidetur earum primus autor Heſiodus) nomine tamẽ Aeſopi maximè celebrantur, ducere animos ſolent, præcipuè ruſticorum, & imperitorum: qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt, et capti uoluptate, facilè iis quibus delectãtur, conſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum Patribus in gratiam traditur reduxiſſe nota illa de membris humanis aduerſus uentrem diſcordantibus fabula. Et Horatius ne in poëmate quidem humilem generis huius uſum putauit, in illis uerſibus,

Pro Milone.

Liuius Dec. 1. lib. 2.

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni, &c.

Epiſt. lib. 1 epiſt. 1.

Αἶνον Græci uocãt, & αἰσωποποίητον, ut dixi, λόγους μυθικοὺς: noſtrorũ quidã nõ ſanè recepto in uſum nomine apologationẽ. Cui cõfine eſt παροιμίας genus illud, qđ eſt uelut fabella breuior, et ꝑ allegoriã accipitur: Nõ noſtrũ, inquit, onus: bos clitellas. Proximas exempli uires habet ſimilitudo, præcipuéq; illa quæ ducitur citra ullã trãslationũ miſturã ex rebus penè paribus. Vt qui accipere in Campo conſueuerũt, iis candidatis quorũ nummos ſuppreſſos eſſe

Cicero pro Cluentio.

putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic eiuſmodi Iudices infeſtũ tum reo uenerant. Nam παραβολὴ, *quam Cicero collationẽ uocat, longius res quæ cõparẽtur, repetere ſolet.* Nec *hominũ modò inter ſe opera ſimilia ſpectãtur, ut Cicero pro Muræna facit, Quòd ſi è portu ſoluentibus, ij qui iam in portũ ex alto inuehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent et tempeſtatum rationẽ, & prædonũ, & locorũ: q, natura fert, ut iis faueamus qui eadẽ pericula quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo me tandem animo eſſe oportet propè iam ex magna iactatione terrã uidentẽ, in hunc, cui uideo maximas* Reip. *tempeſtates eſſe ſubeundas? Sed & à mutis atq; etiam inanimis interim huiuſmodi ducitur.* Et *quoniã ſimiliũ alia facies in tali ratione, admonẽdũ eſt, rarius eſſe in oratione illud genus qd'* εἰκόνα *Græci uocãt (quo exprimitur rerũ aut pſonarũ imago: ut Caßius, Quis iſtã faciẽ planipedis ſenis torquens?) q̃ id quo probabilius fit qd' intẽdimus: ut ſi animũ dicas excolendũ, ſimilitudine utaris terræ, quæ neglecta ſentes atque dumos, culta fructus creat: aut ſi ad curã* Reip. *horteris, oſtendas apes etiã, formicáſq;, nõ modò muta, ſed etiã parua animalia, in cõmune tñ laborare.* Ex *hoc genere dictũ illud eſt Ciceronis, Vt corpora noſtra ſine mẽte, ita ciuitas ſine lege, ſuis partibus ut neruis ac ſanguine et mẽbris uti nõ poteſt. Sed ut hac corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio, equorũ: pro Archia, ſaxorum quoq; uſus eſt ſimilitudine. Illa (ut dixi) propiora, ut remiges ſine gubernatore, ſic milites ſine* Im*peratore nihil ualere. Solẽt tamẽ fallere ſimilitudinũ ſpecies: ideóq; adhibẽdũ eſt his iudiciũ.* Neq; *enim ut nauis utilior noua quàm uetus, ſic amicitia: uel ut laudãda quæ pecuniam ſuã pluribus largitur, ita quæ formam.* Verba *ſunt in his ſimilia, uetuſtatis, & largitionis: uis quidẽ longè diuerſa,*

uerſa, pecuniæ, & pudicitiæ. Itaq; in hoc genere maximè quæritur, an ſimile ſit quod infertur. Etiã in illis interrogationibus Socraticis, quarũ paulò antè feci mẽtionẽ, cauẽdũ ne incautè reſpõdeas: ut apud Aeſchinẽ Socraticũ malè reſpõdit Aſpaſia Xenophõtis uxor: quod Cicero his uerbis trãsfert, Dic mihi, quæſo, Xenophõtis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurũ, quam tu habes, utrũ illius, an tuũ malis? Illi⁹, inqt. Quid ſi ueſtẽ & cæterũ ornatũ muliebrẽ pretij maioris habeat, q̃ tu habes, tuũ, an illius malis? Illius uerò, reſpõdit. Age, inqt, ſi uirũ illa meliorẽ habeat, quàm tu habes, uirum´ne tuũ, an illi⁹ malis? Hîc mulier erubuit, meritò: malè enim reſpõderat, ſe malle alienũ aurum quàm ſuũ: nã eſt id improbũ. At ſi reſpõdiſſet, malle ſe aurũ ſuũ tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudicè reſpõdere, malle ſe uirũ ſuum talẽ eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligẽtia per minutiſsimas iſta partes ſecuiſſe, & eſſe aliquid minus ſimile, ut ſimia homini, et ut marmora deformata prima manu aliquid plus, ut illud, Non ouũ tã ſimile ouo. Et diſsimilibus ineſſe ſimile, ut eſt formicæ & elephãto genus, quia ſunt animalia. Et ſimilibus diſsimile,

De Inuent.

Plautus in Capt.

—Vt canibus catulos, & matribus hœdos:

Virg. Aeglog. 1.

differunt enim ætate. Contrariorũ quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctẽ luci: aliter noxia, ut frigidã febri: aliter repugnãtia, ut uerũ falſo: aliter diſparata, ut dura nõ duris Sed quid hæc ad præſens ꝓpoſitũ magnopere pertineãt, nõ reperio. Illud eſt annotandũ magis, argumẽta duci ex iure ſimili: ut Cicero in Topicis, Ei cui domus uſus fructus relictus ſit, nõ reſtituturũ hæredem ſi corruerit, quia nõ reſtituat ſeruũ ſi is deceſſerit. Ex cõtrario, nihil obſtat quò minus iuſtũ matrimoniũ ſit mente cœuntium, etiam ſi tabulæ ſignatæ nõ fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi

mentem

mentem matrimonij non fuiſſe conſtabit. Ex diſsimili, *quale eſt* Ciceronis *pro* Cecinna: *Vt ſiquis me exire domo coëgiſſet armis, haberem actionē: ſiquis introire prohibuiſſet, non haberem?* Diſsimilia *ſic deprehēdūtur,* Non *ſi qui argentū omne legauit, uideri poteſt ſignatam quoq; pecuniā reliquiſſe: ideo etiā quod eſt in nominibus, dari uoluiſſe creditur.* Αναλογίαν *quidā a ſimili ſeparauerūt, nos eam ſubiectam huic generi putamus.* Nam *ut unū ad decem, ſic decē ad centum, ſimile certè eſt: & ut hoſtis, ſic malus ciuis, quāquam hæc ulterius quoq; procedere ſolent. Si turpis dominæ conſuetudo cum ſeruo, turpis domini cū ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facillimè occurrit ex diſsimilibus argumentatio,* Nō *idem eſt dominum cum ancilla coiſſe, quod dominā cum ſeruo.* Nec *ſi mutis finis uoluptas, rationalibus quoq;: imò ex contrario, quia mutis, ideo non rationalibus.* Adhibetur *extrinſecus in cauſam & autoritas.* Hæc *ſecuti* Græcos, *à quibus* κρίσεις *dicūtur, iudicia aut iudicationes uocāt, nō de quibus ex cauſa dicta ſententia eſt: (nam ea quidē in exēplorū locum cedunt) ſed ſiquid ita uiſum gētibus, populis, ſapiētibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt* Ne *hæc quidē uulgò dicta, et recepta ꝑſuaſione populari, ſine uſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora etiā, ꝙ non cauſis accōmodata, ſed liberis odio & gratia mētibus: ideo tantū dicta factáq;, q̄ aut honeſtiſſima, aut ueriſsima uidebantur.* An *uerò me de incōmodis uitæ differentē non adiuuabit earū perſuaſio nationū, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequūtur?* Aut *ſi miſericordiā cōmendabo iudici, nihil proderit ꝙ prudētiſsima ciuitas* Athenienſiū, *nō eā pro affectu, ſed ꝓ numine accepit?* Nā *illa ſeptem præcepta ſapientū, nónne quaſdam uitæ le-*

*tæ leges exiſtimamus? Si cauſam ueneficij dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem eſſe ueneficam dixit? Iam ſententiis quidem Poëtarum non orationes modò ſunt refertæ, ſed libri etiam Philoſophorum: qui quanquam inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credunt, repetere tamen autoritatem à plurimis uerſibus non faſtidierunt. Neq; eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenienſibus, cùm de Salamine contenderent, uictos Homeri uerſu, qui tamen ipſe non in omni editione reperitur, ſignificans Aiacem naues ſuas Athenienſibus iunxiſſe. Ea quoq; quæ uulgò recepta ſunt, hoc ipſo quòd incertum autorem habent uelut omniũ fiunt: quale eſt, Vbi amici, ibi opes. & Conſcientia mille teſtes. & apud Ciceronem. Pares autem (ut eſt in uetere prouerbio) cum paribus facillimè congregantur. Neque enim duraſſent hæc in æternum, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibuſdam, & quidem in parte prima, Deorũ autoritas, quæ eſt ex reſponſis: ut Socratem eſſe ſapientiſſimum. Id rarum eſt: tamẽ utitur eo Cicero in libro de Aruſpicum reſponſis: & in concione contra Catilinam, cùm ſignum Iouis columnæ impoſitum populo oſtendit: & pro Ligario, cùm cauſam C. Cæſaris meliorem, quia hoc dij iudicauerint, confitetur. Quæ cùm propria cauſæ ſunt, diuina teſtimonia uocantur: cùm aliunde arceſſuntur, argumenta. Nõnunquã contingit iudicis quoq;, aut aduerſarij, aut eius qui ex diuerſo agit, dictũ aliquod aut factum aſſumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt q exẽpla & has autoritates, probationũ inartificialium eſſe arbitrarentur, quòd ea non inueniret Orator, ſed acciperet. Plurimũ autẽ refert. Nã teſtis, & quæſtio, & his ſimilia, de ipſa re quæ in iudicio eſt, * pronuntiant: extrà*

Iliad. β. — Plau. in Trucul. — De Senectu. — Actione 3. — *renuntiant

extrà petita, niſi ad aliquam præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

De vſu argumentorum. CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Poſteaquã vnde argumẽta ducerentur, oſtendit: quẽadmodũ iis oporteat vti, apertiſsimè docet. Ergo de argumẽtorũ vſu loquitur, de quo tredecim præcepta tradit. Primũ, argumẽtũ oportere eſſe cõfeſſum: qa dubia dubiis probari nõ poſsint. Secundũ, Quædã eſſe quę aliis ꝓbãda ſint: vt iure occidit, qa erat inſidiator: ꝓbãdũ erit inſidiatorẽ eũ fuiſſe. Tertiũ, illa eſſe firmiſsima, quę ex dubiis facta ſunt certa: vt ſi cõuincaẗ qui negabat. Quartũ, argumẽta, ſi infirma ſunt, cõgregãda: ſi firma, ſingulis inſtandũ. Quintũ, quædã argumẽta nõ nuda ponenda, ſed amplificatione veſtiẽda, vt q̃ cuiuſq; affectus vis ſit, iræ aut odij, dicaẗ. Sextum, ꝓferẽdã eſſe cauſam cuiuſq; affectus: vt ſi odiũ eſt, ex inuidiáne, an ex iniuria: & vetus, an nouũ, atq; erga quẽ intelligaẗ. Septimũ, nõ eſſe omnib⁹ argumẽtis quæ inuenerimus, iudicẽ onerãdũ, qa tædiũ adferãt, & fidẽ detrahãt. Octauũ, in rebus apertis nõ eſſe argumẽtãdũ. Nonũ, patheticas ꝓbationes ex affectibus ductas, multũ valere: & potentiſsimũ eſſe, ſi qui iis vtiẗ, vir optimus ſit, & habeaẗ. Decimũ, intuẽdũ q ſit apud quẽ dicimus, & quod illi maximè ꝓbabile videaẗ, requirendũ. Vndecimũ, ꝓbationes ex aſſeueratione inter cætera etiã aliquid poſſe, Ego hoc feci, tu mihi dixiſti. &, O facinus indignũ. Duodecimũ, ꝓbatiões ex ſua cuiuſq; perſona firmiores eſſe, vt ſi dicaẗ adultera venefica, meretrix ꝓterua, ſceleratus filius quẽ accuſet parẽs. Decimũtertium, argumenta prout cauſæ cuiuſq; ratio poſtulabit, ordinanda, vno excepto, ne à potẽtiſsimis ad leuiſsima decreſcat orõ: nã in principio aut medio poni poſſe ſi cauſa exiget, nunquã verò in fine, niſi totã cauſam debilitare velimus. Poſtremò breuitatis ſuæ in tractãdis argumẽtis rationẽ reddẽs, declamatores ineptos taxat, omnia ad voluptatem referentes, nõ ad imitationem veritatis

HAec ferè de ꝓbatiõe uel ab aliis tradita, uel uſu percepta in hoc tẽpus ſciebã. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe cõtendã: quinimo hortor ad quærẽdũ, & inueniri poſſe fateor: quæ tamẽ adiecta fuerint, nõ multũ ab his abhorrebũt. Nũc breuiter quẽadmodũ ſit utendum his, ſubiungam

iungam. Traditũ ferè eſt, argumentũ oportere eſſe confeſſum. Dubiis enim probari dubia quî poſſunt? Quædã tñ quæ in alterius rei probationẽ ducimus, ipſa probãda ſunt. Occidiſti uirũ, eras enim adultera. Prius de adulterio cõuincẽdum eſt: ut cùm id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumẽtũ. Spiculum tuũ in corpore occiſi inuẽtũ eſt. negat ſuũ. ut probationi proſit, probãdum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubiis facta ſunt certa. Cædes à te cõmiſſa eſt, cruentam enim ueſtẽ habuiſti. Non eſt tam graue argumentũ ſi fatetur, quàm ſi cõuincitur. Nã ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruẽta eſſe ueſtis. Si negat, hic cauſæ cardinẽ ponit: in quo ſi uictus fuerit, etiã in ſequẽtibus ruit. Non enim uidetur in negando mẽtiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi ſi confiteretur. Firmiſsimis argumẽtorũ ſingulis inſtandũ, infirmiora congreganda ſunt: quia illa per ſe fortia, nõ oportet circũſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt appareãt: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinẽtur. Itaq; ſi nõ poſſunt ualere quia magna* ſunt, ualebũt quia multa ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationẽ omnia ſpectant: ut ſi quis hæreditatis gratia hominẽ occidiſſe dicatur, Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellabaris: & offenderas eum cuius hæres eras, et mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt, & cõmunia: uniuerſa uerò nocent, etiam ſi non ut fulmine, tamẽ ut grandine. Quædam argumẽta ponere ſatis nõ eſt, adiuuanda ſunt: ut ſi cupiditas cauſas ſceleris fuit, quæ ſit uis eius: ira, quãtũ efficiat in animis hominũ talis affectio. Ita et firmiora erũt ipſa, & plus habebũt decôris, ſi nõ nudos et uelut carne ſpoliatos artus oſtẽderint. Multũ etiam refert, ſi argumento nitemur odij, utrũ hoc

*non ſunt.

ex

ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu: uetus, an nouum: aduerſus inferiorẽ, parem, an ſuperiorẽ: alienũ, an propinquũ. Suos habẽt omnia iſta tractatus, & ad utilitatẽ partis eius quã tuemur, referẽda ſunt. Nec tamẽ omnibus ſemper, quæ inuenerimus, argumẽtis onerãdus eſt iudex: quia & tædiũ afferunt, & fidẽ detrahunt. Neq; enim poteſt iudex credere ſatis eſſe ea potẽtia, quæ nõ putamus ipſi ſufficere qui dicimus. In rebus uerò apertis argumẽtari tam ſit ſtultũ, quàm in clariſſimũ ſolem mortale lumen inferre. His quidã probationes adiiciũt quas παθητικὰς uocãt, ductas ex affectibus. Atq; Ariſtoteles quidẽ potẽtiſſimũ putat ex eo qui dicit, ſi ſit uir optimus: qđ ut optimũ eſt, ita longè quidẽ, ſed ſequitur tñ, uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defenſio, Quintus Varius Sucronẽſis ait Aemilium Scaurũ Rẽpub. populi Romani prodidiſſe: Aemilius Scaurus negat. Cui ſimile quiddã feciſſe Iphicrates dicitur, qui cũ Ariſtophontẽ, quo accuſante ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet an is accepta pecunia Rempubl. proditurus eſſet, iſq; id negaſſet: Quod igitur, inqt, tu nõ feciſſes, ego feci? Intuendũ aũt & qui ſit apud quẽ dicimus: & id qđ illi maximè probabile uideatur, requirendũ. Qua de re locuti ſumus & in Proœmij & Suaſoriæ præceptis. Altera ex *aſſeueratione probatio eſt, Ego hoc feci. Tu mihi hoc dixiſti. &, O facinus indignum. & ſimilia. Quæ non debent quidẽ deeſſe orationi, & ſi deſunt, multum nocent: non tamen habenda ſunt inter magna præſidia, cùm hoc in eadem cauſa fieri ex utraq; parte ſimiliter poſſit. Illæ firmiores, ex ſua cuiuſq; perſona probationes, quæ credibilẽ rationẽ ſubiectam habent: ut uulneratus aut filio orbatus nõ fuerit aliũ accuſaturus, quàm nocẽtẽ: quãdo ſi negotiũ innocenti facit, liberet eum noxa qui admiſerit. Hinc & patres aduerſus

Rheto. 2.

Valer. Maximus libr. 3. cap. 7.

*affirmatione.

uerſus liberos, et aduerſus ſuos quiſq; neceſſarios autoritatem petunt. Quæſitum etiam, potentiſſima argumenta primóne ponēda ſint loco, ut occupent animos: an ſummo, ut inde dimittāt: an partita primo ſummóq;, ut Homerica diſpoſitione in medio ſint infirma: an à minimis creſcant. Quæ prout ratio cauſæ cuiuſq; poſtulabit, ordinabūtur, uno (ut ego cenſeo) excepto, ne à potentiſſimis ad leuiſſima decreſcat oratio. Ego hæc breuiter demonſtraſſe cōtentus, ita poſui, ut locos ipſos & genera quàm poſſem apertiſſimè oſtēderem. Quidam executi ſunt uerboſius, quibus placuit propoſita locorū cōmunium materia, quo quæq; res modo dici poſſet, oſtendere: ſed mihi ſuperuacuum uidebatur. Nam & ferè apparet quid in inuidiam, quid in auaritiam, quid in teſtē inimicū, quid in potentes amicos dicendum ſit. Et de omnibus his omnia dicere infinitū eſt, tā hercule, quàm ſi controuerſiarū, quæ ſunt, quæq; futuræ ſunt, quæſtiones, argumēta, ſententias tradere uelim. Ipſas aūt argumētorū uelut ſedes, nō me quidē omnes oſtendiſſe cōfido, plurimas tamē. Quod eo diligētius faciendū fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forēſem uelut præpilatis exerceri ſolebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi receſſerunt, atq; ad ſolam cōpoſitæ uoluptatē, neruis carent, nō alio medius fidius uitio dicētiū, quàm quo mācipiorū negotiatores, formæ puerorū uirilitate excīſa lenocinātur. Nā ut illi robur ac lacertos, barbámq; ante omnia, & alia quæ natura ꝓpria maribus dedit, parū exiſtimāt decôra: quǽq; fortia, ſi liceret, forēt, ut dura molliūt: ita nos habitū ipſum orationis uirilē, et illam uim ſtrictè robuſtéq; dicēdi, tenera quadā elocutionis cute operimus: et dū læuia ſint ac nitida, quātū ualeāt, nihil intereſſe arbitramur. Sed mihi naturā intuenti nemo nō uir ſpadone formoſior erit:

Iliad. 4. ubi imbecilliores Neſtor in medio collocat.

nec tam auerſa unquam uidebitur ab opere ſuo Prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta ſit. Nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod ſi naſceretur, monſtrũ erat. Libidinem iuuet ipſum effœminati ſexus mẽdacium, nunquã tamẽ hoc continget malis moribus regnũ, ut ſiqua pretioſa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut ſentio enim dicã) libidinoſam reſupina uoluptate auditoria probent: nullã eſſe exiſtimabo, quæ ne minimũ quidẽ in ſe indicium maſculini & incorrupti, ne dicam grauis et ſancti uiri, oſtendet. An uerò ſtatuarũ artifices, pictoréſq; clariſsimi, cùm corpora quàm ſpecioſiſsima fingendo pingendóue efficere cuperent, nũquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquẽ in exemplum operis ſumerent ſibi, ſed Doryphoron illũ aptũ uel militiæ uel palæſtræ, aliorúmq; iuuenũ bellicoſorũ & athletarũ corpora, quæ eſſe decora uerè exiſtimarint: nos qui Oratorem ſtudemus effingere, nõ arma, ſed tympana eloquẽtiæ demus? Igitur & ille quẽ inſtituimus, adoleſcẽs, quàm maximè poteſt componat ſe ad imitationẽ ueritatis: initurúſq; frequẽter forenſium certaminũ pugnam, iam in ſchola uictoriam ſpectet, & ferire uitalia ac tueri ſciat: & præceptor id maximè exigat, & inuẽtum præcipuè probet. Nã ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis *malent. Nunc illud mali eſt, quòd neceſſaria plerunq; ſilentio tranſeũt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata ſunt opere, et in hoc ſæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

Plutarchus in vita Alexan. Plin. li. 35. c. 10. & li. 34. cap. 8. & Cic. in Orat.

*gaudent.

De refutatione. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Confirmationẽ ordine ſequitur refutatio. Eam dupliciter accipi docet, pro defenſoris actione tota, & quarta orationis parte, quæ

quæ ex aduerſo dicta vtrinq; refellit,& cõfirmationi ſubiũgitur. Vtriuſq; eãdẽ eſſe cõditionẽ,& ex iiſdẽ locis argumẽta ſumi ad cõfutãdũ,qui ſumebãtur ad cõfirmãdũ:eundẽ quoq; in vtraque elocutionis habitũ.Defendere quàm accuſare multo eſſe difficilius,ex officiorũ vtriuſq; cõparatione probat. Refutãti eſſe duo intuẽda:q̃d & quomodo quidq; obiectũ ſit. Et illud, ſit'ne cauſę proprium,an extrà ad cauſam pertinẽs.Si cauſæ ſit propriũ, aut negãdũ factũ,aut nomẽ facti,aut iure defendendũ : aut cùm his nõ erit locus,trãsferendũ,tũ quæ negãda,defendẽda vel transferenda ſint,tradit. Deprecationẽ verò merã,apud iudices ſeueros locũ nõ habere:verùm apud principẽ,aut populũ liberũ pro ſuo arbitratu iudicãtẽ,valere aliquando:ſed tũc ad deliberatiuas potius quàm ad iudiciales pertinere:id tamẽ rarò ſine aliqua defenſionis ſpecie fieri,quæ via defendẽdi quinquepartita ad tres ſtatus referatur:cõiecturã, finitionẽ,& qualitatẽ,ſub qua trãſlatio & deprecatio cõtineantur.Si plura ſint quæ aduerſarius obiicit, & infirma,aut moleſta,quæ facile dilui queant,ſimul inuadẽda: ſin turba valitura ſint,ſeparãda:quod reo ſæpius expediet,quàm accuſatori,cuius eſt multa ſimul cõgerere. Si refutatu difficilia erũt,efficere oportere vt noſtra cũ illorũ argumentis cõparata, valẽtiora videantur.Falſa ab aduerſario obiecta,obſcura,ſine teſte aut argumẽto facta,ſatis eſſe negare.Cõtraria ſuperuacua,& ſtulta reprehẽdere oportere:quod ad cauſam nõ pertinet,cõtemnere:q̃d nobis obiicitur velut aduerſum,oſtẽdere cauſæ noſtræ cõiũctũ eſſe,& pro nobis facere.Cõtra ſimilia diſsimile quid aſſumẽdũ. Itidẽ cõtra iudicata & exẽpla agẽdũ:quæ ſi dubia ſint, fabuloſa eſſe vocãda.Rationẽ intuẽdi quid aduerſarij obiiciant, docuit.Iam quomodo proponãt,intuendũ monet.Si minus efficaciter locutus eſt,eius verba ponenda:ſi contra eos efficaciter, eandẽ rem verbis mutatis & mitioribus proferẽdam. nec vnquã eius dicta cũ ſua cõfirmatione ponẽda,niſi irridere illũ velimus. Si erit ordo rei quã narrat,incredibilis,totũ crimen exponendũ: ſi cõtextu nocebit , per partes diſſoluendũ.Vitioſè propoſita,& reprehẽſu facilia hæc eſſe:cõmunia,cõtraria,quæ in actione aduerſarij inueniẽda ſint:dubia pro neceſſariis poſita:controuerſa pro cõfeſsis,cõmunia plurib⁹ pro propriis,vulgaria,ſuperuacua, ſerius cõſtituta,& ſupra fidẽ.Itẽ ſi crimẽ augeat,cùm eſt ꝓbãdũ: ſi de facto diſputet,cũ de autore quærit:ſi impoſsibilia aggrediatur:ſi pro effectis vixdum inchoata relinquat:ſi quæſtionis ſum-

mam nõ intueatur:ſi nõ ad propoſita reſpondeat, quod tamen permittat, cũ mala cauſa adhibitis extrinſecus remediis tuenda eſt:qđ optimè fit cũ pro criminibus virtutes cõmemorãtur. Refutãtiũ duo genera notat:Vnũ eorũ qui cõtendit his quæ meditata domo attulerũt, aduerſariis nõ reſpõdẽt. Alterũ eorũ qui nimia diligẽtia omnibus verbis & ſentẽtiolis reſpõdendũ putãt. Vitã quoq;, vultũ, inceſſum, habitũ rectè incuſari. Nõnulla etiã minuẽdę inuidiæ cauſa, quæ aſperius dicta ſunt, eludi, quod patronis maximè cõceditur. Declamatorũ vitia reprehẽdit, & quid ad ipſos pertineat, quóq; à veris actionibus declamatio differat, oſtẽdit. Locos cõmunes, ad probationẽ ſingulorũ argumẽtorũ, aut pluriũ etiã aliquãdo multũ valere, aliquãdo ad totius cauſæ inclinationẽ:qui an ſingulis quæſtionibus ſubiiciẽdi ſint, an totã cauſam, docẽdi prius iudices, cũ ipſius cauſæ vtilitate deliberãdũ. Confirmationis & refutationis pro varietate perſonarũ hunc ordinem eſſe cõtendit, vt actor ſua prius cõfirmet: tũ oppoſita ab aduerſario refutet:defenſor verò à refutatione incipiat.

Refutatio dupliciter accipi poteſt. Nam & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione: & quæ dicta ſunt ex diuerſo, debẽt utrinq; diſſolui: & hæc eſt propriè, cui in cauſis quartus aßignatur locus. Sed utriuſq; ſimilis cõditio eſt. Neq; uerò ex aliis locis ratio argumentorũ in hac parte peti poteſt, quàm in confirmatione: nec locorũ aut ſententiarum, aut uerborum & figurarũ alia eſt conditio. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non ſine In Orat. *cauſa tamen difficilius ſemper eſt creditũ (quod Cicero ſæpe teſtatur) defendere, quàm accuſare: Primũ, quòd eſt res illa ſimplicior. proponitur enim uno modo, diſſoluitur uariè: cùm accuſatori ſatis ſit plerunq;, uerum eſſe id quod obiecerit: patronus neget, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat, minuat, auertat, deſpiciat, derideat: quare indirecta ferè, atque, ut ſic dixerim, clamoſa eſt actio. Hinc mille flexus & artes deſiderantur. Accuſator præmeditata pleraq; domo affert: patronus etiã inopinatis frequenter*

quẽter occurrit. Accuſator dat teſtẽ: patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminũ inuidia, etſi falſa ſit, materiam dicẽdi trahit, de parricidio, ſacrilegio, maieſtate: quæ patrono tantũ negãda ſunt. Ideoq; accuſationib⁹ etiã mediocres in dicẽdo ſuffecerũt: bonus defenſor nemo, niſi qui eloquẽtiſsimus fuit. Nã ut quod ſentio ſemel finiã, tãto eſt accuſare q̃ defendere, quãto facere quã ſanare uulnera facilius. Plurimũ aũt refert, & quid pretulerit aduerſarius, & quomodo. Primũ igitur intuẽdũ eſt, id cui reſponſuri ſumus, ꝓpriũ ſit eius iudicij, an ad cauſam extrà arceſsitũ. Nã ſi eſt ꝓpriũ, aut negãdũ aut defendẽdũ, aut trãsferendũ. extra hæc in iudiciis ferè nihil eſt. Deprecatio quidẽ, quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis: rara admodũ, & apud eos ſolos iudices, qui nulla certa pronũtiãdi forma tenentur: quãquã illæ quoq; apud C. Cæſarẽ & Triũuiros pro diuerſarũ partiũ hominibus actiões, etiã ſi precib⁹ utũtur, adhibẽt tamẽ patrocinia: niſi hoc nõ fortiſsimè defendẽtis eſt, dicere, Quid aliud egim⁹ Tubero, niſi ut qđ hic poteſt nos poſſemus? Quòd ſiquãdo apud principẽ, aliumúe cui utrũ uelit liceat, dicẽdũ erit, dignũ quidẽ morte eũ, ꝑ quo loquemur, clemẽtia tamẽ ſeruãdũ eſſe uel talẽ: primũ omniũ nõ erit res nobis cũ aduerſario, ſed cũ iudice: deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, q̃ iudicialis utemur. Suadebimus enim ut laudẽ humanitatis potius quàm uoluptatem ultionis cõcupiſcat. Apud iudices quidẽ ſecundũ legẽ dicturos ſententiã, de cõfeſsis præcipere ridiculũ eſt. Ergo quæ neq; negari neq; transferri poſſunt utiq; defendenda ſunt, qualiacunq; ſunt: aut cauſa *cadendum. Negãdi duplicem oſtẽdimus formam: aut nõ eſſe factũ, aut nõ hoc eſſe, qđ factũ ſit. Quæ neq; defendi neq; transferri poſſunt, utiq; neganda: nec ſolùm ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi

Pro Ligario.

*cedendum.

nuda inficiatio supereſt. Teſtes erunt? multa in eos dicere licet. Chirographum? de ſimilitudine literarũ diſſerendũ. Vtiq; nihil erit peius quàm cõfeßio. Vltima eſt actionis cõtrouerſia, cũ defendendi negandiue non eſt locus, trãslatio. Atqui quædã ſunt quæ neq; negari neq; defendi neq; trãſferri poſſunt. Adulterij rea eſt, quæ quum anno uidua fuiſſet, enixa eſt. lis nõ erit. Quare illud ſtultißimè præcipitur, quod defendi nõ poßit, ſilẽtio dißimulandum, ſi quidẽ eſt id de quo iudex pronũtiaturus eſt. At ſi extra cauſam ſit adductum, & tamen coniũctum; malim quidem dicere, nihil id ad quæſtionẽ, nec eſſe in his morandum, & minus eſſe quàm aduerſarius dicit: tamẽ uelut huic ſimulationi obliuionis ignoſcam. Debet enim bonus aduocatus pro rei ſalute breuẽ negligentiæ reprehẽſionẽ non pertimeſcere. Videndum etiam, ſimul nobis plura aggrediẽda ſint, an amoliẽda ſingula. Plura ſimul inuadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poßint: aut tam moleſta, ut pedem conferre cũ ſingulis nõ expediat. Tũ enim toto corpore enitendũ, & ut ſic dixerim, directa fronte pugnandũ eſt. Interim ſi reſoluere ex parte diuerſa dicta difficilius erit, noſtra argumẽta cùm aduerſariorũ argumentis conferemus, ſi modò, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erũt: ut quod paulò antè dixi: Hæres eras, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturũ tabulas teſtamenti ſciebas. Vrgent uniuerſa. At ſi ſingula quæq; diſſolueris, iã illa flamma quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet: ut ſi uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet tranſitũ præbẽt. Itaque propoſitio quoque ſecundum hanc utilitatem accõmodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nunc cõplectamur uniuerſa. Nam interim

terim q́d' plurib' collegit aduerſarius, ſat eſt ſemel proponere: ut ſi multas cauſas faciẽdi quod arguit, reo dicet accuſator fuiſſe, nos nõ enumeratis ſingulis, ſemel hoc intuendũ negemus, quia nõ quiſquis cauſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamẽ accuſatori congerere argumenta, reo diſſoluere expediet. Id autem quod erit ab aduerſario dictũ, quomodo refutari debeat, intuendum eſt. Nam ſi erit palàm falſum, negare ſatis eſt: ut pro Cluentio Cicero, eũ quẽ dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuum. Palàm etiã contraria & ſuperuacua et ſtulta reprehẽdere, nullius eſt artis: ideóq; nec rationes eorum nec exempla tradere, neceſſe eſt. Id quoque (obſcurum uocãt) q́d' ſecretò et ſine teſte aut argumẽto dicitur factũ, ſatis natura ſua infirmum eſt. Sufficit enim quòd aduerſarius non probat. Item ſi ad cauſam non pertinet. Sed tamen interim oratoris eſt efficere ut quid aut cõtrariũ eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile: aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſæ uideatur eſſe coniunctum. Obiicitur Oppio, quòd de militũ cibariis detraxerit, aſperum crimen: ſed id contrariũ oſtendit Cicero, quia iidem accuſatores obiecerint Oppio, quòd is uoluerit exercitũ largiendo corrumpere. Teſtes in Corneliũ accuſator lecti à Tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero ſuperuacuum, quia idẽ fateatur ipſe. Petit accuſationẽ in Verrem Quintus Cæcilius, q́ fuerat quæſtor eius: ipſum Cicero ut pro ſe uideretur effecit. Cætera quæ proponũtur, cõmunes locos habẽt. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera ſint: aut finitione, an ꝓpria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, et cætera quæ ei generi accidũt. Eáq; nõ modò in propoſitionibus aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuenda. An ſit crudelis, ut Labieni Rabi- In Diuinat.

rium lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis Ligariũ exulem accuſantis, atq; id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat. Superba, ut in Oppium ex epiſtola Cottæ reum factũ. Proinde præcipites, inſidioſæ, impotẽtes deprehẽdũtur. Ex quibus tamẽ fortiſſimè inuaſeris quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicitur Cicero pro Tullio, Quis hoc ſtatuit unquã, aut cui concedi ſine ſummo omniũ periculo poteſt, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat ne ipſe poſterius occideretur? Aut ipſis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equeſtrem ordinẽ admittant. Nonnunquã tamen quædam bene contemnũtur, uel tanquã leuia, uel tanquã ad cauſam nihil pertinẽtia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc ſimulatio interim huсuſq; procedit, ut quæ dicẽdo refutare nõ poſſumus, quaſi faſtidiendo calcemus. Quoniã uerò maxima pars eorũ ſimilibus conſtat, rimandum erit diligentiſſimè, quid ſit in quoq; quod aſſumitur, diſſimile. Id in iure facilè deprehenditur. Eſt enim ſcriptũ de rebus utiq; diuerſis, tantóq; magis ipſarũ rerum differentia poteſt eſſe manifeſta. Illas uerò ſimilitudines quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile eſt eludere. Exempla rerũ uariè tractãda ſunt, ſi nocebunt. quæ ſi uetera erunt, fabuloſa dicere licebit: ſi indubia, maximè quidem diſſimilia. Neq; enim fieri poteſt, ut paria ſint omnia: ut ſi Naſica poſt occiſum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius eſt interfectus: Melium regni affectatorẽ fuiſſe, à Graccho leges modò latas eſſe populares: Halam magiſtrum equitum fuiſſe. Naſicam priuatum eſſe dicatur. Si defecerint omnia, tũ uidendum erit, an obtineri poſſit ne illud quidem rectè factũ. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obſeruandum. Quod aũt poſui, referre, quo quicq; modo accuſator dixe-

rit,

rit, huc pertinet, ut ſi eſt minus afficaciter elocutus, ipſa eius uerba ponãtur: ſi acri & uehemẽti fuerit uſus oratione, eandem rem noſtris uerbis mitioribus proferamus: ut Cicero pro Cornelio: Codicem attigit. et protinus cũ quadam defenſione: ut ſi pro luxurioſo dicẽdum ſit, Obiecta eſt paulo liberalior uita. Sic et pro ſordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum eſt, ut aduerſariorũ dicta cum ſua confirmatione referamus, aut etiã* loci alicuius executione adiuuemus, niſi cùm eludenda: Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cùm tam longo interuallo ueneris, cũ iis qui in foro habitarint, de dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Boſtarem facit, uelut orationẽ diuerſæ partis imitatus. Aut pluribus propoſitionibꝰ iũctis: ut pro Vareno, Cùm iter per agros & loca ſola faceret cũ Populeno, in familiam Anchariamã incidiſſe dixerunt: deinde Populenũ occiſum eſſe: illico Varenum uinctũ adſeruatum, dum hic oſtenderet quid de eo fieri uellet. Quod eſt utiq; faciendũ, ſi erit incredibilis rei ordo, et ipſa expoſitione fidẽ perditurus. Interim per partes diſſoluitur quod contextu nocet: & plerunq; id eſt tutius. Quędã contradictiones natura ſunt ſingulæ. id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, nõ tantùm quia utriuſq; ſunt partis, ſed quia plus proſunt reſpõdẽti. Neque enim pigebit, quod ſæpe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Eſt enim contrariũ, quo aduerſarius bene uti poteſt. At enim nõ ueriſimile eſt tantũ ſcelus M. Cottam eſſe commentũ. Quid? hoc ueriſimile eſt, tantum ſcelus Oppium eſſe conatũ? Artificis autem eſt inuenire in actione aduerſarij, quæ inter ſemet ipſa pugnẽt,

*ioci alicui excuſsione. Cicero pro Murena.

aut pugnare uideantur: quæ aliquando ex rebus ipſis manifeſta ſunt: ut in cauſa Cæliana, Clodia aurum ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſignũ magnæ familiaritatis eſt: uenenũ ſibi paratũ, quod ſummi odij argumentum eſt. Tubero Ligariũ accuſat, quòd is in Africa fuerit: & queritur q ab eo ipſe in Africam nõ ſit admiſſus. Aliquando uerò præbet eius rei occaſionẽ minus conſiderata ex aduerſo dicẽtis oratio: quod accidit præcipuè cupidis ſententiarum, ut ducti occaſione dicendi, nõ reſpiciant quid dixerint, dum locum præſentem nõ totam cauſam intuentur. Quid, tam uideri poteſt contra Cluentium, quàm cenſoria nota? Quid tam cõtra eũ quàm filiũ ab Egnatio corrupti iudicij quo Cluẽtius Oppianicũ circumueniſſet, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare inuicẽ oſtẽdit. Sed tu Acci cõſideres cenſeo diligẽter, utrũ cenſoriũ iudiciũ graue uelis eſſe, an Egnatij. Si Egnatij, leue eſt quod cẽſores de cæteris ſubſcripſerũt. Ipſum enim Egnatiũ quẽ tu grauẽ eſſe uis, ex ſenatu eiecerunt. Sin autẽ cenſoriũ, hunc ipſum Egnatiũ quem pater cẽſoria ſubſcriptione exhæredauit, cenſores in ſenatu, cũ patrẽ eiicerent, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicũtur, quàm acutè reprehenduntur, argumentũ dubium pro neceſſario, cõtrouerſum pro cõfeſſo, cõmune pro proprio, uulgare, ſuperuacuum, conſtitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandũ eſt: de facto diſputent, cùm de autore quæratur: impoßibilia aggrediãtur, pro effectis relinquãt uix dum inchoata: de homine dicere quàm de cauſa malint: hominum uitam rebus aßignent: ut ſiquis decemuiratum accuſet, nõ Appium. manifeſtis repugnent: dicant quod aliter accipi poßit: ſummam quæſtionis non intueantur: non ad propoſita reſpondeant: quod unum aliquando recipi poteſt, cum

mala

mala cauſa adhibitis extrinſecus remediis tuẽda eſt: ut cùm peculatus reus Verres, fortiter & induſtriè tuitus contra piratas Siciliã dicitur. Eadem aduerſus cõtradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt: hoc tamẽ amplius, quòd circa eas multi duobus uitiis diuerſis laborãt. Nam quidam etiã in foro tanquam rem moleſtam & odioſam prætereũt: & iis plerũq; quæ cõpoſita domo attulerunt, contenti, ſine aduerſario dicunt: & ſcilicet multo magis in ſcholis, quibus nõ ſolùm cõtradictiones omittuntur, uerùm etiã materiæ ipſæ ſic plerunq; finguntur, ut nihil dici pro parte altera poſsit. Alij diligentia lapſi, uerbis etiam uel ſententiolis omnibus reſpondendũ putant: quod eſt & infinitum, & ſuperuacuũ. non enim cauſa reprehẽditur, ſed actor: quẽ ego ſemper uideri malim ſic diſertũ, ut ſi dixerit quod rei proſit, ingenij credatur laus eſſe, nõ cauſæ: ſi fortè quod lædat, cauſæ, non ingenij culpa. Itaq; illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in Rullũ eſt: aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem: aut inſcitiæ rerũ uerborúmq;, & inſulſitatis etiã, qualis in Antoniũ eſt* animo dãtur, ut iuſtis odiis: ſúntq; utiles ad conciliandum iis quos inuiſos facere uolueris, odiũ. Alia reſpondendi patronis ratio: & aliquãdo tamen eorum non oratio modò, ſed uita etiam, uultus deniq;, inceſſus, habit[9] rectè incuſari ſolet: ut aduerſus Quintium Cicero, non hæc ſolùm, ſed ipſam etiã prætextam demiſſam ad talos, inſectatus eſt. Preſſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt, eluduntur: ut à Cicerone Triarius. Nam cùm Scauri columnas per urbem plauſtris uectas eſſe dixit, Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accuſatore conceſſum eſt, quibus conuitiari

aliq

Actione 7.

Phil. 2. & 3.

* accõmodantur iuſtis od.

Pro Cluen.

aliquando patrocinij fides cogit. Illa uerò aduerſus omnes & recepta, & nõ inhumana, cõqueſtio, ſi callidè quid tacuiſſe, breuiaſſe, obſcuraſſe, diſtuliſſe dicũtur. Defenſionis quoq; permutatio reprehẽditur ſæpe, ut Accius aduerſus Cluentiũ, Aeſchines aduerſus Cteſiphõtẽ facit: cùm ille Ciceronẽ lege uſurũ modò, hic minimè de lege dicturũ Demoſthenẽ quæritur. Declamatores uerò in primis ſunt admonẽdi, ne cõtradictiones eas ponãt, qb⁹ facillimè reſponderi poſſit: neu ſibi ſtultũ aduerſariũ fingãt. Facimus aũt, quòd maximè uberes loci, populareſq; ſentẽtiæ naſcũtur, materiã dicẽdi nobis quod uolumus ducẽtibus: ut nõ ſit inutilis ille uerſus, Non malè reſpondit, malè enim prior ille rogarat. Fallet hæc nos in foro cõſuetudo, ubi aduerſario, nõ ipſi nobis reſpõdebimus. Aiunt Acciũ interrogatũ cur cauſas nõ ageret, cùm apud eum in Tragœdiis tãta uis eſſet: hãc reddidiſſe rationẽ, ꝙ illic ea dicerẽtur quæ ipſe uellet, in foro dicturi aduerſarij eſſent quæ minimè uellet. Ridiculũ eſt ergo in exercitationibus quæ foro præparãtur, prius cogitare quid reſpõderi, quàm ꝗd ex diuerſo dici poſſit. Et bonus præceptor nõ minus laudare diſcipulũ debet ſi quid pro diuerſa, quàm ſiquid pro ſua parte acriter excogitarit. Rurſus *aliquid in ſcholis permittẽdũ ſemper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo cõtradictione uti quî poſſumus, ubi uera res agitur, cũ aduerſarius adhuc nihil dixerit? Incidũt tamen pleriq; in hoc uitiũ uel cõſuetudine declamatoria, uel etiã cupiditate dicendi: dántque de ſe reſpõdẽtib⁹ uenuſtiſſimos luſus, cũ modò ſe uerò nihil dixiſſe, neq; tã ſtultè dicturos: modò bene admonitos ab aduerſario, & agere gratias, quòd adiuti ſint, iocantur: frequẽtiſſimè uerò id quod firmiſſimum eſt, nũquã iis reſpõſurum aduerſarium fuiſſe, quæ propoſita non eſſent, niſi ill

Accius trag.

*illud

niſi illa ſciret uera eſſe, & adfatendū conſcientia eſſet impulſus: ut pro Cluentio Cicero, Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renūtiari, me habere in animo cauſam hāc præſidio legis defendere. itáne eſt? ab amicis imprudentes uidelicet ꝑdimur? & eſt neſcio quis de iis quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra cōſilia ad aduerſariū deferat? Quiſnā hoc tibi renūtiauit? quis tam improbus fuit? cui ego aūt narraui? Nemo (ut opinor) in culpa eſt, nimirū tibi iſtud lex ipſa renūtiauit. At quidam cōtradictiōe non cōtēti, totos etiā locos explicant, ſcire ſe hoc dicturos aduerſarios, & ita perſecuturos. Quod factū uenuſtè noſtris temporibus eluſit Vibius Criſpus, uir ingenij iucūdi & elegātis: Ego uerò, inqt, iſta nō dico. quid enim attinet illa bis dici? Non nunquā tamē aliquid ſimile cōtradictioni poni poteſt, ſiqd ab aduerſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatū. Reſpōdebimus enim rei ab illis dictæ, nō à nobis excogitatæ: aut ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poſſimus certa, extra quæ dici nihil poſſit: ut cùm res furtiua in domo deprehēſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitā apud ſe, aut donatam ſibi. quib⁹ omnibus etiam ſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis rectè & cōtradictionibus occurremus, ut in utrūque locū, id eſt primū & ſecūdū, ſimul exerceamur. quod niſi fecerimus, nūquā utemur cōtradictione. non enim erit cui reſpōdeamus. Eſt & illud uitiū, nimiū ſoliciti, et circa omnia momēta luctātis. Suſpectam enim facit iudici cauſam, & frequēter quæ ſtatim dicta omnē dubitationē ſuſtuliſſent, dilata, ipſis præparationibus fidē perdūt, quia patronus & aliis crediderit opus fuiſſe. Fiduciā igitur Orator præ ſe ferat, ſempérq; ita dicat, tāquā de cauſa optimè ſentiat. Quod (ſicut omnia) in Cicerone præcipuū eſt.

Nam

Nam illa ſumma cura ſecuritatis eſt ſimilis, tantáq; in oratione autoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis nõ audẽtib⁹. Porrò qui ſcierit quid pars aduerſa, q̃d noſtra habeat ualẽtiſsimum, facilè iudicabit quib⁹ maximè rebus uel occurrendũ ſit, uel inſtandum. Ordo quidẽ in parte nulla minus affert laboris. Nam ſi agimus, noſtra cõfirmãda ſunt primũ: tũ quæ noſtris opponũtur, refutãda. Si reſpõdebimus, prius incipiendũ eſt à refutatione. Naſcũtur autẽ ex his quæ cõtradictioni oppoſuimus, aliæ cõtradictiones, eúntq; interim lõgius: ut gladiatorũ manus quæ ſecũdæ uocãtur, fiũt & tertiæ, ſi prima ad euocãdũ aduerſarij ictũ prolata erat: et quartæ, ſi geminata captatio eſt, ut bis cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio et ultrà ducit. Sed illa etiã quã ſuprà oſtẽdit ſimplicẽ ex affectibus atq; ex affirmatiõe ſola probationẽ recipit refutatio: qualis eſt illa Scauri, de qua ſuprà dixi: quin neſcio an etiã frequẽtior, ubi q̃d negatur. Videndũ præcipuè utriq; parti, ubi ſit rei ſumma. Nã ferè accidit ut in cauſis multa dicãtur, de paucis iudicetur. In his probãdi refutandíq; ratio eſt, ſed adiuuãda uirib⁹ dicẽtis, & adornãda. Quãlibet enim ſint ad dicẽdũ q̃d uolumus accõmodata, tamẽ erũt infirma, niſi maiore quodã Oratoris ſpiritu impleãtur. Quare & illi cõmunes loci de teſtib⁹, de tabulis, de argumẽtis, aliiſq; ſimilibus, magnã uim animis iudicum afferũt, et hi proprij quibus factũ quoq; laudamus, aut contrà, iuſtum uel iniuſtum docemus, maius aut minus, aſperius aut mitius. Ex his autẽ alij ad comparationẽ ſingulorũ argumentorũ faciũt, alij ad pluriũ, alij ad totius cauſæ inclinationem. Ex quibus ſunt qui præparẽt animũ iudicis, ſunt qui cõfirmẽt. Sed præparatio quoq; aut cõfirmatio, aliquãdo totius cauſæ eſt, aliquãdo partium, & perinde ut cuique

conueniunt, ſubiicienda. Ideóque miror inter duos diuerſarum ſectarum uelut duces nõ mediocri contentione quæſitum, ſingulíſne quæſtionibus ſubiiciendi eſſent loci, ut Theodoro placet: an prius docendus iudex quàm mouendus, ut præcipit Apollodorus: tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipſius cauſæ utilitate ſit deliberãdum. Hæc præcipiunt qui ipſi nõ dicunt in foro: ut acies à ſecuris otioſiſq; compoſitæ, ipſa pugnæ neceſſitate turbentur. Nanque omnes ferè qui legem dicendi quaſi quædam myſteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, ſed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt: de quibus breuiſſimè prælocutus, quid ipſe ſentiam, id eſt quid clariſſimos Oratores feciſſe uideam, non tacebo.* *apert.

Quid Enthymema, & quotuplex: quibus conſtet epicherema, & quomodo refellatur. CA. XIIII.

ARGVMENTVM.

De argumentorũ inuẽtione, quæ è locis eruantur, déq; eorum vſu tam ad confirmandũ quàm ad confutandũ, locutus, de eorũdem diſpoſitione & forma tractare aggreditur. Et quia Rhetores frequẽtiſsimè enthymematis & epicherematis vtãtur, de his præcipuè loquitur. Quid ſit enthymema, repetit: duplex eſſe oſtẽdit: ex conſequentibus cum propoſitione & coniuncta probatione: & ex repugnantibus, quod aliquãdo multiplicetur coniunctis multis cõtrariis. Quorũ omniũ optimũ illud eſſe cẽſet, cui, propoſito contrario, vel diſsimili, ratio ſtatim ſubiungitur, exẽplum eius ꝓfert ex Demoſthene tũ quo differat à ſyllogiſmo, & rectè à quibuſdã ſyllogiſmũ imperfectũ vocari, docet. Epicherematis partes ſecundũ varias opiniones enumerat. nã quid ſit, ſuprà capite de argumẽtis dixit. duas, tres, quatuor, quinq; ſecundũ diuerſos recenſet. Secundũ Ciceronẽ quinq;: propoſitionẽ, rationẽ, aſſumptionẽ, eius probationẽ, & cõcluſionẽ. Verũ quia ratio propoſitioni, & probatio aſſumptioni ſuccedant, ipſe eorũ ſententiã comprobat, qui tres ſolummodo partes epicherematis fecerunt, propoſitionem, aſſumptionem, & cõcluſionem: in quibus forma

non

non ſit ſemper eadẽ. Nam aliqñ idem cõcludi quod intendi: aliquãdo nõ idẽ, ſed quod vim habeat parẽ: aliqñ etiam diuerſum: & propoſitionẽ, aſſumptionémq; aut cõfeſſas eſſe, quæ probatione nõ egeant: aut dubias, quæ eadẽ egeant. Hanc inter ſyllogiſmũ & epicherema differentiã aſsignat, ꝙ ſyllogiſmorum variæ formæ ſint, & vera colligant veris, nec partium ordinem mutẽt, quaſi immutabili neceſsitate conſtricti: minutius etiam & ſcrupuloſius omnia ſcrutentur, & ad liquidũ cõfeſsúmq; magis perducere velint: cùm epicheremata circa credibilia verſentur, partium ordinẽ & numerũ frequẽter mutent, & inuertant, nõ conciſè & minutim, ſed amplè, latè, copioſè, ornatè, eloquẽtiæ magna vi vbiq; affuſa, quod ſuſceperũt probent. Poſtremò refellẽdi epicherematis rationẽ ſubiungit, nẽpe propoſitionẽ aſſumptionémue falſam, aut non ex iis concluſionem ſequi oſtendendo.

IGitur enthymema, & argumentũ ipſum, id eſt rem quæ probationi alterius adhibetur, appellant & argumenti elocutionẽ. Eam uerò dixi duplicẽ. Ex cõſequẽtibus, quod habet propoſitionẽ, coniunctámq; ei protinus probationẽ: quale pro Ligario, Cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in utraq; parte quod probari poſſet: nũc melior ea certè iudicanda eſt, quã etiã dij adiuuerũt. Habet enim propoſitionẽ, probationémq;, nõ habet cõcluſionẽ. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnãtibus uerò, quod etiam ſolum enthymema quidam uocãt, fortior multo probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. Quod quidẽ etiã aliquãdo multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem & pro eodẽ reo factũ, Quẽ igitur cum omniũ gratia noluit, hunc uoluit cũ aliquorũ querela? quem iure, quem loco, quẽ tempore, quẽ impunè non eſt auſus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tẽpore, cũ periculo capitis nõ dubitauit occidere? Optimũ autem uidetur enthymematis genus, cùm propoſito diſsimili uel contrario ratio ſubiungitur:

quale

quale eſt Demoſthenis, Non enim ſiquid unquã cõtra leges factũ eſt, idq; tu es imitatus, idcirco te cõuenit pœna liberari: quin è cõtrario damnari multo magis. Nam ut ſi quis eorũ damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, nõ ſcribet alius. Epicherematos & quatuor, & quinq;, & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam. Cicero maximè quinque defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, & eius probatio, quinta complexio: quia uerò interim & propoſitio non egeat rationis, & aſſumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus nõ ſit, & quadripartitam, & tripartitã, & bipartitam quoq; fieri poſſe ratiocinationẽ. Mihi & plurimis nihilo minus autoribus tres ſummùm uidentur. Nam ita ſe habet natura, ut ſit de quo quæratur, & per qđ probetur: tertium adiici poteſt uelut ex conſenſu duorum antecedentium. Ita erit prima intẽtio, ſecũda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac ſecundæ partis exornatio, eiſdẽ cedere poſſunt, quibus ſubiiciuntur. Sumamus autẽ ex Cicerone quinq; partium exemplum. Melius gubernãtur ea quæ cõſilio regũtur, quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrantur. Hanc primã partẽ numerãt: eam deinceps rationibus uariis, & quàm copioſiſſimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totũ cum ſua ratione, unum puto: alioqui ſi ratio pars eſt, eſt aũt uaria ratio, plures partes eſſe dicãtur. Aſſumptionẽ deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt probationẽ, de quo idẽ qđ ſuprà dico. Quintò inducũt loco cõplexionẽ, quæ aut id infert ſolũ, qđ ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Conſilio igitur mundus adminiſtratur. aut unũ in locũ cùm cõduxerit breuiter propoſitionẽ

De Inuen. lib. 2.

Rheto. 2.

& aſſumptionẽ, adiungit quid ex his conficiatur, ad hunc modum, Quòd ſi melius geruntur quæ conſilio, quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur: nihil aũt omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur: cõſilio igitur mundus adminiſtratur. Cui parti conſentio. In tribus autẽ quas fecimus partibus, non eſt forma ſemper eadem, ſed una, in qua idem concluditur quod intenditur. Anima immortalis eſt. Nã quicquid ex ſeipſo mouetur, immortale eſt: anima autẽ ex ſeipſa mouetur: immortalis igitur eſt anima. Hoc fit nõ ſolùm in ſingulis argumẽtis, ſed in totis cauſis quæ ſunt ſimplices, & in quæſtionibus. Nam & hæ primã habent propoſitionem, Sacrilegium cõmiſiſti, hominẽ occidiſti. Non quiſquis hominẽ occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc eſt in cauſis & quæſtionibus lõgior, quàm in ſingulis argumentis. Et plerunq; ſumma complexione, uel per enumerationẽ, uel per breuẽ concluſionẽ teſtantur quid effecerint. In hoc genere propoſitio dubia eſt. de hac enim quæritur. Altera eſt complexio nõ par intentioni, ſed uim habens parem. Mors nihil ad nos. nam quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret: quod autẽ ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere nõ eadem propoſitio eſt, quæ cõnexio. Omnia animalia meliora ſunt quàm inanima, nihil autẽ melius eſt mundo, mundus igitur animal. Hic poteſt uideri de re contẽtio. Potuit enim ſic cõſtitui ratiocinatio, Animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quàm inanima. Cæterũ hæc propoſitio aut confeſſa eſt, ut proxima: aut probanda, ut, Qui beatam uitam uiuere uolet, philoſophetur oportet. Nõ enim conceditur. Cætera ſequi, niſi confirmata prima parte, nõ poſſunt. Eſt & aſſumptio interim cõfeſſa: ut, Omnes autẽ uolunt beatam uitam uiuere. Interim probãda, ut illa, Quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret: cũ ſoluta corpore ani

Platonis argumentatio in Axiocho.

re ani

re animæ, an ſit immortalis, uel ad tempus certũ maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionem alij rationẽ uocant, alij epicherema. Epicherema autẽ nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quòd illi & plures habent ſpecies, & uera colligunt ueris: epicherematis frequẽtior circa credibilia eſt uſus. Nam ſi cõtingeret ſemper controuerſa confeſſis probare, uix eſſet in hoc genere uſus Oratoris. Nam quid ingenio eſt opus ut dicas, Bona ad me pertinent, ſolus enim ſum filius defuncti, uel ſolus hæres cùm iure bonorũ poſſeſſio teſtati ſecundum tabulas teſtamẽti detur: ad me igitur pertinẽt? Sed cũ ipſa ratio in quæſtionẽ uenit, efficiendũ eſt certũ id qđ probaturi ſumus, qđ incertũ eſt: ut ſi ipſa fortè intẽtione dicatur, Aut filius non es, aut non es legitimus, aut nõ eſt ſolus. Itémq;, Aut hæres non es, aut iuſtum teſtamentũ nõ eſt, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ eſt iuſtũ, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma connexio, cùm interuenit oratio largior. Aliquando ſufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma, nec ſe expectari iubent, cùm ei qui expectare uelit, antè iniuſta pœna luenda ſit, quàm iuſta repetenda. Ideóq; id enthymema quod eſt ex conſequentibus, rationi ſimile dixerunt. Sed & ſingula quoq; interim rectè ponuntur: ut ipſum illud, Silent leges inter arma. Et à ratione fas eſt incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quòd ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe telo defenderet, interfici impunè uoluerunt: quis eſt qui quoquo modo quis interfectus ſit, puniendũ putet? Variat autẽ hic adhuc, et rurſus rationẽ tertio loco ponit, Cùm uideat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinẽ: Inſidiatori autem & latroni quæ poteſt inferri *Pro Milone.*

iniuſta nex? hæc intẽtio. Quid comitatus noſtri, quid gladij uolũt? hæc ratio. Quos habere certè nõ liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. hæc ex intentione & ratione cõnexio.

Huic generi probationis trib9 occurritur modis, id eſt per omnes partes. Aut enim expugnatur intẽtio, aut aſſumptio, aut cõcluſio, nõnũquã omnia: ſed hæc omnia tria ſunt. Intẽtio expugnatur, Iure occidi eũ, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt, an ſit ei fas lucẽ intueri, qui à ſe hominẽ necatũ eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnib9 iis quæ de refutatiõe diximus. Et ratio quãdẽ nõnunquã eſt uera, cùm eius propoſitio uera nõ ſit. Interim ueræ propoſitionis falſa ratio eſt. Virtus bonũ eſt, uerũ eſt ſi quis rationẽ ſubiiciat, q ea locupletes faciat, ueræ intẽtionis falſa ſit ratio. Connexio aut uera negatur, cùm aliud colligit q̃ id quod ex priorib9 cõficitur: aut nihil ad quæſtionẽ dicitur pertinere. Non eſt uera, ſic, Inſidiator iure occiditur. nã qui curauit ut uim afferat ut hoſtis, debet etiã ut hoſtis repelli. rectè igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Nõ utiq;. Nõdũ enim Clodiũ inſidiatorẽ oſtẽdimus: ſed ſit uera cõnexio, Rectè igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. nondũ enim Clodius inſidiator apparet. Sed ut poteſt eſſe uera cõnexio, & tamen falſa intẽtio, & ratio: ita ſi illa uera ſunt, nunquã eſt falſa cõnexio. Enthymema ab aliis oratorius ſyllogiſmus, ab aliis pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quòd ſyllogiſmus utiq; cõcluſionẽ et propoſitionẽ habet, & per omnes partes efficit quod propoſuit: enthymema tantùm intẽtũ intelligi cõtentũ ſit. Syllogiſmus talis, Solũ bonũ uirtus: nã id demũ bonum eſt quo nemo malè uti poteſt. uirtute nemo malè uti poteſt. bonũ eſt ergo uirtus. Enthymema ex cõſequẽtibus, Bonũ eſt uirtus, qua nemo malè uti poteſt. Et cõtrà, Non eſt bonũ pecunia:

cunia:nō enim bonum, quo quiſquã malè uti poteſt:pecunia poteſt quis malè uti:nō igitur bonum eſt pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonũ eſt pecunia, qua quiſq; poteſt malè uti? Si pecunia quæ eſt in argēto ſignato, argētum eſt: qui argētum omne legauit, & pecuniã quæ eſt in argēto ſignato, legauit. Argentũ autē omne legauit: igitur & pecuniã quæ eſt in argēto, legauit. Habebit formã ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere, Cùm argētũ legauerit omne, pecuniã quoq; legauit, quæ eſt in argēto. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradentiũ artes, ſed cōſilio locus ſupereſt. Nãq; ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti nefas nō duco, ita conſtare totam, aut certè confertam eſſe aggreſsionũ & enthymematum ſtipatione minimè uelim. Dialogis enim & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus, quæ quidē inter ſe plurimũ differunt. Nãq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius & ſcrupuloſius ſcrutãtur omnia, & ad liquidũ confeſſúmq; perducũt: ut qui ſibi & inueniendi & iudicãdi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorũ iudicia cōponēda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atq; aliarũ certè ignaros literarũ loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnũquã turbamus affectibus: ipſa quæ iuſta ac uera ſunt, tenere nō poſſumus. Locuples & ſpecioſa uult eſſe eloquētia: quorũ nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis & crebris, & in unã propè formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed campis: non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſsimi amnes totis uallibus fluat, ac

ſibi uiam, ſiquando non acceperit, faciat. Nam quid lege mi ſerius illa uelut præformatas infantibus literas perſequentium, & ut Græci dicere ſolent, quem mater amictū dedit, ſolicitè cuſtodientiū? Propoſitio ac concluſio ex conſequentibus & repugnātibus nō inſpiret, non augeat, nō mille figuris uariet ac uerſet: ut ea naſci, & ipſa prouenire natura, non manufacta, & arte ſuſcepta, magiſtrū fateri ubiq; uideantur? Quis unquam ſic dixit Orator? Non'ne apud ipſum Demoſthenem pauciſsima huiuſmodi reperiuntur? Quæ apprehenſa Græci magis (nam hoc ſolū nobis peius faciunt) in catenas ligāt, & inexplicabili ſerie connectūt, & indubitata colligūt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles uocant. Deinde interrogati, nunquā reſpōdebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adiiciendum, ne iis quidem conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro & dilucido & diſtincto, cæterùm minimè lato ornatóq; putant eſſe dicenda. Nanq; ea diſtincta quidem ac perſpicua debere eſſe confiteor: in rebus uerò minoribus etiā ſermone ac uerbis quammaximè propriis, & ex uſu. At ſi maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa translatio, cùm etiam ipſi Iuriſconſulti, quorū ſummus circa uerborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeant dicere, quà fluctus eludit. Quóq; quid natura magis aſperum, hòc pluribus condiendum eſt uoluptatibus: & nimis ſuſpecta argumētatio, diſſimulatione: & multū ad fidem adiuuat audientis uoluptas: niſi fortè exiſtimamus Ciceronem malè in hac ipſa argumentatione dixiſſe, ſilere leges inter arma, & gladiū nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut ſint ornamento, non impedimento.

Græcorum adagium.

Iuriſcōſultorū labor circa verborum proprietatē.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEXTVS.

Procemium, in quo de fortuna ſua queritur.

ARGVMENTVM.

Hęc prętatio, materię quæ libro ſexto tractatur, aptiſsima eſt: maioribus enim affectibus abundat, & hic liber perorationē tractat, quæ mouēdis in omnē partē affectibus accōmoda eſt. Deplorat immaturū filij maioris interitū, qui cùm ſingularibus ingenij animiq; virtutibus emineret, ad hoc opus ſcribendū edendúmue, ſibi parēti, pręter tres alias cauſas, quas initio repetit, veluti calcar dū viueret ſubiiciebat. Cuius morte, vt antè vxoris & filij minoris, cū ſcriberet de corruptę eloquētiæ cauſis, debilitatus, opus iā lōgè progreſſum intermiſiſſe, & ſtudia ſua diſtuliſſe fatetur: at tandē ꝓculcatis doloribus, & ſpretis oībus fortunę ludibriis, ad opus inceptū redire: & quia clari viri aduerſorū ſolatiū à literis petāt, & quia glorioſius ſit, aliorū q̄ priuatis cōmodis inſudare: qui totus locus ad cōciliandam beneuolentiam pertinet.

HAEC Marcelle Victori ex tua uolūtate *maximè ingreſſus, tum ſiqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utilitas, nouiſsimè penè, et neceſsitate quadam officij delegati mihi, ſedulò laborabam, reſpiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium, ſolicitam quoq; parētis diligentiā merebatur, hanc optimā partem relicturus hæreditatis uidebar: ut ſi me, quod æquū et optabile fuit, fata intercepiſſent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentē diebus ac noctibus, feſtinantémq; metu meæ mortalitatis, ita ſubitò proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minus q̄ ad me pertineret. Illum enim de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem uni-*

eam ſenectutis meæ reponebam, repetito uulnere orbitatis amiſi. Quid nunc agam? aut quem ultrà eſſe uſum mei diis reprobãtibus credam? Nam ita fortè accidit, ut eum quoq; librũ quem de cauſis corruptæ eloquentiæ emiſi, iam ſcribere aggreſſus, ſimili ictu ferirer. Tũc igitur optimũ fuit, infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infeliciũ literarum, ſuper immaturũ funus cõſumpturis uiſcera mea flammis iniicere, neq; hanc impiam uiuacitatem nouis inſuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum? ac nõ oderit hanc animi mei firmitatẽ, ſi quis in me eſt alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos, ſuperſtes omnium meorũ? nullam terras deſpicere prouidentiam teſter? ſi nõ meo caſu, cui tamẽ nihil obiici, niſi q̃ uiuam, poteſt: at illorum certè, quos utiq; immeritos mors acerba damnauit: erepta mihi prius eorundem matre, quæ nondũ expleto ætatis undeuiceſimo anno duos enixa filios, quãuis acerbiſſimis rapta fatis, felix deceſſit. Ego uel hoc uno malo ſic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna poſſet efficere felicem. Nam cùm omni uirtute quæ in fœminas cadit, fũncta, inſanabilẽ attulit marito dolorem: tum ætate ea puellari, præſertim meæ comparata, poteſt & ipſa numerari inter uulnera orbitatis. Liberis tamẽ ſuperſtitibus oblectabar: & quod nefas erat, ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintũ egreſſus annũ, ut in malis agerẽ, prior alterũ ex duobus eruit lumen. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lacrymarũ cauſas uolo: utinámq; eſſet ratio minuendi. Sed diſſimulare quî poſſum? quid illi gratiæ in uultu, quid iucũditatis in ſermone, quos ingenij igniculos, quã præſtantiam placidæ, & (quod ſcio uix poſſe credi tantùm) altæ mẽtis oſtenderit? qualis amorem quicunq;

alienus

alienus infans mereretur. Illud uerò inſidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandiſsimus, me ſuis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus qui ſolicitare ſolent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quẽ ex matre optima, atq; laudẽ omnem ſupergreſſa, paucos ante menſes ceperã, gratulor. Minus enim eſt q̃ flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendũ eſt. Vna poſt hæc Quintiliani mei ſpe ac uoluptate nitebar: & poterat ſufficere ſolatio. Non enim floſculos, ſicut prior, ſed iam decimũ ætatis ingreſſus annum, certos atq; deformatos fructus oſtenderat. Iuro per mala mea, per infelicẽ conſcientiã, ꝑ illos manes numina doloris mei, has me in illo uidiſſe uirtutes ingenij, non modò ad percipiẽdas diſciplinas, quo nihil præſtantius cognoui, plurima expertus, ſtudiiq; iam tum nõ coacti (ſciũt præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis: ut prorſus poßit hinc eſſe tanti fulminis metus: q̃ obſeruatũ ferè eſt, celerius occidere feſtinatam maturitatem: & eſſe neſcio quã, quæ ſpes tantas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultrà q̃ homini datũ eſt, noſtra prouehantur. Etiã illa fortuita aderant omnia, uocis iucũditas claritáſq;, oris ſuauitas, et in utracunq; lingua, tanquã ad eã demũ natus eſſet, expreſſa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc ſpes adhuc: illa maiora, conſtantia, grauitas; cõtra dolores etiã ac metus robur. Nã quo ille animo, qua medicorũ admiratione, mẽſiũ octo ualetudinẽ tulit? ut me in ſupremis cõſolatus eſt? q̃ etiã deficiens, quámq; non tunc ipſum illũ alienatæ mẽtis errorem circa ſolas literas habuit? Tuóſne ego, ô meæ ſpes inanes, labẽtes oculos, tuũ fugientẽ ſpiritũ uidi? Tuum corpus frigidũ exangue complexus, animã recipere, aurámq; cõmunẽ haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogi-

tationibus. Téne conſulari nuper adoptione ad omniũ ſpes bonorũ patris admotũ, te auunculo prætori generũ deſtinatũ, te omniũ ſpe Atticæ eloquẽtiæ candidatũ, ſuperſtes parens tantùm ad pœnas, amiſi? Et ſi nõ cupido lucis, certè patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam fruſtra mala omnia ad crimen Fortunæ relegamus. Nemo niſi ſua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda eſt: credendúmq; doctiſſimis hominibus, qui unicũ aduerſorũ ſolatium literas putauerunt. Siquando tamẽ ita reſederit præſens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſſit, nõ iniuſtè petierim moræ ueniam. Quis enim dilata ſtudia miretur, quæ potius nõ abrupta eſſe mirandũ eſt? Tũ ſiqua minus fuerint effecta iis quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittãtur: quæ ſiquid mediocriũ alioqui noſtro ingenio uiriũ fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamẽ. Sed uel propter hos nos cõtumacius erigamus, q̃ illam ut perferre nobis difficile eſt, ita facile cõtẽnere. Nihil enim ſibi aduerſus me reliquit, et infelicẽ quidẽ, ſed certiſſimã tñ attulit mihi ex his malis ſecuritatẽ. Boni autẽ cõſulere noſtrũ laborẽ uel propter hoc certum eſt, q̃ in nullum iam propriũ uſum perſeueramus, ſed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (ſi modò qd utile ſcribimus) ſpectat. Nos miſeri, ſicut facultates patrimonij noſtri, ita hoc opus aliis paramus, aliis relinquemus.

Plin. lib. 2. cap. 7.

De Concluſione, ſeu Peroratione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Perorationem variè vocari docet, eiúſq; duplicem rationem eſſe, vnam quæ argumentorũ repetitione, alterã quæ affectibus conſtet. Priorem, enumerationem vocari: cuius officium ſit memoriam reficere, & totã cauſam ante oculos ponere: Legem ſiue modum, breuiter per capita decurrere: Elocutionẽ, quæ omnia grauiter & cũ põdere dicat, ſentẽtiis aptis excitet, & figurarũ va-

rietate diſtinguat, locum habere in cauſis multiplicibus, & quæ pluribus argumẽtis defenſæ ſunt, & tã actori quàm patrono cõmunẽ eſſe. Alterã, quæ affectuũ cõmotione cõſtat, vtriq; cõmunẽ eſſe, magis tamẽ actori quàm patrono, & verbis fieri vel rebus: Verbis totã cauſam veluti ſub oculos ſtatuẽdo: qđ maximè miſerabile vel inuidioſum videbitur, quo moueri iudex poſsit, latius proſequẽdo: Atrociſsima quę obiiciũtur, faciẽdo: & variis circũſtãtiis amplificãdo, vt à loco, à tẽpore, à perſonis, & reliquis ſimilibus in omnẽ partẽ: quod propriè accuſatoris eſt, ad quẽ miſerationẽ mouere nonnũquã etiã ꝑtinere ait: cùm caſum eius quẽ vlciſcitur, aut liberorũ aut parẽtũ ſolitudinẽ cõquerit: aut futuri tẽporis imagine quid accuſatori vel iudicib⁹ futurũ ſit, ſi reus abſoluatur, præmonet. Sed affectus frequẽtius moueri, iudicẽ à miſeratione auertendo: quid dicturũ facturúmue aduerſariũ putet, occupando: quid iudices rogãtibus reſpõdere debeãt, docendo. A' defenſore quoq; maximos affectus & miſerationẽ moueri oſtẽdit: de aduerſariorũ calumnia, cõſpiratione, aut crudelitate cõquerendo: dignitatẽ rei, ſtudia fortia, cicatrices bello ſuſceptas, nobilitatẽ, aut maiorũ merita commendando: quæ omnia variis circunſtantiis amplificãda ſint. Per proſopopœias aut ſe ipſum, aut res mutas, aut ipſum reũ loquentẽ inducẽdo. Miſerationẽ tamen vt nõ longã eſſe oportere: ita ad finẽ vſq; orationis attolli ſemper, atq; creſcere debere, admonet. Hactenus verbis, nũc etiã rebus & factis magnos affectus moueri oſtendit, miſerabilia quædam faciẽdo. Reos qui periclitãtur, ſqualidos, deformes, aut eorum liberos parentẽſue producendo, per eoſdẽ obſecrando, deos inuocando, cicatrices aduerſo pectore pro Rep. publ. ſuſceptas oſtentando, vt in cauſa Aquilij fecit Antonius: gladiũ cruentum, veſtes ſanguine perfuſas proferendo: vt in funere Cæſaris, ſtratos iacendo, genua complectendo, niſi perſonæ grauitas, aut vita anteacta, aut rei conditio prohibeat, cùm omnia cum dignitate facienda ſint: neque quicquam ſit tam riſu dignum aut etiam odioſum, quàm mimica ſcenicáue ad cõmouendos affectus geſticulatio. In cauſis quoque priuatis eſſe perorationis genus vtrunque, & quod ex argumentorum enumeratione eſt, quódque ex lacrymis conſtat: niſi fortè cauſa ſit parua, aut leuis: quæ nihil tale recipiat. Porrò ad lacrymas mouendas aggredi quenquã prohibet, niſi ſummis ingenij viribus præditus ſit. Diſcutere miſerationem nõ eſſe minus epilogi proprium.

prium,quàm mouere:cùm oratione cõtinua,tũ etiã vrbanè dictis,quibus iudex à lacrymis ad iuſtitiã reducatur. Et leniores interdum eſſe epilogos,quibus aduerſariis ſatisfacimus aliqua dignitate & modeſtia præditis. Poſtremò affectus non ſolùm in procemio & epilogo eſſe,verũetiã per totã orationẽ ſpargi, vbi crimina expoſita ſint,quãuis præcipuè in epilogo dominentur.

PEroratio ſequebatur,quã cumulũ quidã, cõcluſionẽ alijuocãt. E ius duplex ratio eſt,poſita aut in reb⁹,aut in affectibus. Rerũ repetitio & cõgregatio, quæ Græci dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à quibuſdã Latinorũ enumeratio, et memoriã iudicis reficit,et totã ſimul cauſam ponit ante oculos, & etiãſi per ſingula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus quãbreuiſſimè dicenda ſunt, &, qd' Græco uerbo patet,decurrendũ per capita. Nã ſi morabimur,nõ iam enumeratio,ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autẽ enumerãda uidentur,cũ pondere aliquo dicẽda ſunt, & aptis excitanda ſentẽtiis, & figuris utiq; uariãda:alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicũ diffidẽtis. Sũt autẽ innumerabiles: optiméq; in Verrem Cicero, Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret, cùm hæc probarẽtur? & deinde ſubiecit enumerationẽ. Aut cũ idẽ in eundem, per inuocationem deorũ ſpoliata à Prætore tẽpla dinumerat. Licet & dubitare nunquid nos fugerit, & quid reſpõſuri ſint aduerſarij his & his: aut quã ſpẽ accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa uerò iucundiſſima, ſi cõtingat aliquod ex aduerſario ducere argumẽtũ: ut ſi dicas, Reliquit uerò hãc partẽ cauſæ. aut, Inuidia premere maluit. aut, Ad preces cõfugit. et, Meritò, cũ ſciret hæc et hæc. Sed nõ ſunt ſingulæ ſpecies proſequẽdæ, ne ſola uideantur, quæ fortè nũc dixero: cũ occaſiones & ex cauſis, & ex dictis aduerſariorũ, et ex qbuſdã fortuitis quoq; oriãtur. Nec referenda modò noſtra, ſed poſtulandũ etiã ab aduerſariis,

ſaris,ut ad quædam reſpondeāt.Id autē,ſi & actionis ſu-
pererit locus,et ea propoſuerimus,quæ refelli nō poſſunt.
Nā prouocare quæ deſint fortia,nō arguentis eſt, ſed mo-
nentis.Id unū epilogi genus uiſum eſt pleriſq; Atticorum,
& philoſophis ferè omnibus,qui de arte Oratoria ſcriptū
aliquid reliquerūt.Id ſenſiſſe Atticos credo,quia Athenis
affectus mouere etiā per præconē prohibebatur Orator.
Philoſophos minus miror,apud quos uitij eſt loco, affici:
nec boni mores uidentur:ſic à uero iudicē auerti:nec cōue
nire bono uiro uitiis uti.Neceſſarios tamē affectus fatebū
tur,ſi aliter obtineri uera & iuſta et in cōmune profutura
nō poßint.Cæterùm illud cōſtitit inter omnes,etiā in aliis
partibus actionis,ſi multiplex cauſa ſit, & pluribus argu
mētis defenſa,utiliter ἀνακεφαλαιῶσιν fieri ſolere:ſicut ne-
mo dubitauerit multas eſſe cauſas,in quibus nullo loco ſit
neceſſaria,ſi breues & ſimplices fuerint.Hæc pars perora
tionis accuſatori patronóq; æquè cōmunis eſt. Affectibus
quoq; eiſdē ferè utūtur:ſed rarius hic,ille ſæpius ac magis.
Nā huic cōcitare iudices,illi flectere cōuenit. Verùm &
accuſator habet interim lacrymas ex miſeratione eius rei
quē ulciſcitur:& reus de indignitate calūniæ conſpiratio
nis uehemētius interim queritur.Diuidere igitur hæc of-
ficia,cōmodißimū,quæ plerūq; ſunt,ut dixi, proœmio ſi-
milia,ſed liberiora,plenioráq;. Inclinatio enim iudicū ad
nos,petitur initio parcius,cùm admitti ſatis eſt,& oratio
tota ſupereſt.In epilogo uerò eſt,qualē animū iudex in cō
ſiliū ferat,& iā nihil ampliꝰ dicturi ſumus,nec reſtat quò
ſeruemus.Eſt igitur utriſq; cōmune,cōciliare ſibi,auerte-
re ab aduerſario iudicē:cōcitare affectus,& cōponere.Et
breuißimū quidē hoc præceptū dari utriq; parti poteſt,
ut totas cauſæ ſuæ uires Orator ante oculos ponat:et cùm
uid-

Vide Ariſtotelem in principio Rhetori. li. 1

uiderit quid inuidioſum, fauorabile, inuiſum, miſerabile aut ſit in rebus, aut uideri poßit: ea dicat, quibus, ſi iudex eſſet ipſe, maxime moueretur. Sed certius eſt ire per ſingula. Et quæ conciliant quidẽ accuſatorẽ, in præceptis exordij iam diximus. Quædam tamẽ quæ illic oſtendere ſatis eſt, in peroratione implenda ſunt magis, ſi contra impòtentem, inuiſum, perniciosum ſuſcepa cauſa eſt: ſi iudicib⁹ ipſis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura abſolutio. Nã egregiè in Vatinium Caluus, Factum, inquit, ambitũ ſcitis
Act.2. omnes, & hoc uos ſcire omnes ſciũt. Cicero quidem in Verrem etiam emendari poſſe infamiam iudiciorũ damna-
Act.7. to reo dicit: quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam ſi eſt adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorẽ
Lib.4. quàm in procemio. Qua de re quid ſentirem, alio iam libro expoſui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit: quorum inuidiam gratia, odiũ turpitudo, iram offenſio iudicis facit, ſi contumax, arrogans, ſecurus ſit, qui non ex facto modò, dictóue aliquo, ſed uultu, habitu, aſpectu moueri ſolet. Egregiéq; nobis adoleſcẽtibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis uidebatur, Græcè quidẽ, ſed in hunc ſenſum, Erubeſcit Cæſarẽ timere. Summa tamen concitãdi affectus accuſatori in hoc eſt, ut id quod obiicit, aut quàm atrociſſimum, aut etiam, ſi fieri poteſt, quàm maximè miſerabile eſſe uideatur. Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quẽ, quo animo, quo tẽpore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulſatũ querimur: de re primùm ipſa dicendũ: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de Repub. meritus. Etiam ſi percuſſus ſit à uili aliquo contẽptóq;: uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo à quo minimè oportuit. Et ſi die fortè ſolẽni, aut iis tẽporibus,

bus, cùm iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in ſolicito ciuitatis ſtatu. Itẽ in theatro, in templo, in concione. Creſcit inuidia etſi nõ errore, nec ira: uel etiã ſi fortè ira, ſed iniqua, q patri affuiſſet, quod reſpondiſſet, q honores contrà peteret: & ſi plus etiã uideri poteſt uoluiſſe quàm fecit. Plurimũ tamen affert atrocitatis modus, ſi grauiter, ſi contumelioſè: ut Demoſthenes ex parte percuſsi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. Occiſus eſt, utrũ ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere an pluribus, ſubitò an expectatione tortus, ad hanc partẽ maximè pertinet. Vtitur frequẽter accuſator & miſeratione, cùm aut eius caſum quẽ ulciſcitur, aut liberorũ aut parentũ ſolitudinẽ conqueritur. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos caſus, qui de ui & iniuria queſti ſunt, niſi uindicẽtur: fugiẽdum de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quæcũq; inimicus fecerit, perferenda. Sed ſæpius id eſt accuſatoris, auertere iudicẽ à miſeratione qua reus ſit uſurus, atq; ad fortiter iudicandũ concitare. Cuius loci eſt etiã occupare quæ dicturum facturúmue aduerſariũ putes. Nam & cautiores ad cuſtodiam ſuæ religionis iudices facit, & gratiã reſponſuris aufert, cùm ea quæ prædicta ſunt ab accuſatore, iam ſi pro reo petẽtur, nõ ſint noua: ut Seruius Sulpitius contra Aufidiã, ne ſignatorum ab ipſis diſcrimen obiiciatur ſibi, præmonet. Necnõ ab Aeſchine, quali ſit uſurus Demoſthenes actione, prædictum eſt. Docẽdi interim quoq; Iudices, quid rogantibus reſpondere debeant: quod eſt unũ repetitionis genus. Periclitantẽ uerò commendat dignitas, & ſtudia fortia, & ſuſceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorũ. Hoc quod proximè dixi, Cicero atq; Aſinius certatim ſunt uſi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Cõmendat

Miſerationẽ accuſator etiã interdũ mouet.

dat

dat & cauſa periculi, ſi ſuſcepiſſe inimicitias ob aliquod factum honeſtum uidetur: præcipuè bonitas, humanitas, miſericordia. Iuſtè enim tunc petere ea quiſq; uidetur à iudice, quæ alij ipſe præſtiterit. Referenda pars hæc quoq; *ad utilitatem* Reipub. *ad iudicum gloriã, ad exemplũ, ad memoriam poſteritatis. Plurimum tamen ualet miſeratio, quæ iudicem flecti non tantùm cogit, ſed motum quoq; animi ſui lacrymis confiteri.* Hæc *petẽtur aut ex iis quæ paſſus eſt reus, aut ex iis quæ tum maximè patitur, aut ex iis quæ damnatum manent: quæ & ipſa duplicantur cùm dicimus ex qua illi fortuna, & in quã recidendum ſit.* Affert *in his momentum & ætas, & ſexus, & pignora: liberi, dico, & parentes, & propinqui. Quæ omnia tractari uariè ſolent.* Nonnunquam *etiam & ipſe patronus has partes ſubit: ut* Cicero *pro* Milone, *Ò me miſerum, ô me infelicem* Reuocare *me tu in patriam* Milo *potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero?* Maximéq; *ſi(ut tunc accidit) non conuenient ei qui accuſatur, preces.* Nam *quis ferret* Milonem *pro capite ſuo ſupplicantem, qui à ſe uirum nobilẽ interfectũ, quia id fieri oportuiſſet, fateretur?* Ergo *& ille captauit ex illa præſtantia animi, fauorẽ, & in locum lacrymarũ eius ipſe ſucceßit.* His *præcipuè locis utiles ſunt proſopopœiæ, id eſt fictæ alienarum perſonarum orationes: quales litigatorẽ decent, uel patronum.* Mutæ *tamẽ res mouent, aut cùm ipſis loquimur, aut cùm ipſas loqui fingimus.* Ex *perſonis quoq; trahitur affectus.* Non *enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, ſed ſenſum ac uocem auribus accipere miſerorum: quorũ etiã mutus aſpectus lacrymas mouet: quantóq; eſſent miſerabiliora ſi ea dicerent ipſi, tanto ſunt quadam ſua portione ad efficiendum potentiora, cùm uelut ipſorum ore dicuntur:*

ut ſcen

ut ſcenicis actoribus eadẽ uox, eadem pronũtiatio plus ad mouẽdos affectus ſub perſona ualet. Itaq; idẽ Cicero quãquam preces nõ dat Miloni, eúmq; potius animi præſtãtia cõmendat: accõmodauit ei tamẽ & uerba, & conuenientes etiã forti uiro conqueſtiones. O fruſtra, inqt, mei ſuſcepti labores. O ſpes fallaces. O cogitatiões inanes meæ. Nũquã tamen debet eſſe longa miſeratio: nec ſine cauſa dictum eſt, Nihil facilius q̃ lacrymas inareſcere. Nam cùm etiã ueros dolores mitiget tẽpus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa quã dicendo effinximus, imago: in qua ſi moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requieſcit, et ab illo quẽ ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigeſcere hoc opus: & affectũ cùm ad ſummũ perduxerimus, relinquamus: nec ſperemus fore, ut aliena quiſquã diu ploret. Ideóq; cùm in aliis, tum maximè in hac parte debet creſcere oratio: quia qcquid nõ adiicit prioribus, etiã detrahere uidetur: & facilè deficit affectus qui deſcẽdit. Non ſolũ autẽ dicẽdo, ſed etiã faciendo quædam, lacrymas mouemus: unde & producere ipſos qui periclitẽtur, ſqualidos atq; deformes: & liberos eorũ ac parẽtes, inſtitutũ, & ab accuſatoribus oſtendi cruẽtum gladiũ, & lecta è uulneribus oſſa, et ueſtes ſanguine perfuſas uidemus, et uulnera reſolui, ac uerberata corpora nudari. Quarũ rerũ ingẽs plerũq; uis eſt, uelut in rem præſentẽ animos hominũ ducentiũ. Et populũ Romanũ egit in furorẽ prætexta Caij Cæſaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectũ eũ, corpus deniq; ipſum impoſitũ lecto erat: ueſtis tamẽ illa ſanguine madẽs, ita repræſentauit imaginẽ ſceleris, ut non occiſus eſſe Cæſar, ſed tũ maximè occidi uideretur. Sed nõ ideo probauerim, quod factũ & lego, & ipſe aliqñ uidi, depictam tabulam ſupra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex

Cicero in Partit. & de Inuentio. 1.

Suet. in vita Cæſaris, & Appianus lib. 2. bel. ciuil.

erat cõmouendus. Quæ enim eſt actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationẽ pro ſe putet locuturam? At ſordes, & ſquallores, et propinquorũ quoq; ſimilem habitũ ſcio profuiſſe, & magnũ ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa iudicũ per chariſſima pignora, utiq; ſi & reo ſint liberi, cõiux, parẽtes, utilis erit. Et deorũ etiã inuocatio, uelut ex bona conſcientia profecta uideri ſolet. Stratũ deniq; iacere, & genua cõplecti: niſi tamen perſona nos, et anteacta uita, et rei cõditio prohibebit. Quædã enim tam fortiter tuẽda, quàm facta ſunt. Verùm ſic eſt habẽda autoritatis ratio, ne ſit inuiſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſſimũ id, quo Luciũ Murænã Cicero accuſantibus clariſſimis uiris eripuiſſe præcipuè uidetur. Perſuaſit enim nihil eſſe ad præſentẽ rerũ ſtatũ utilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi Cõſulatũ. Quod genus noſtris tẽporibus totũ penè ſublatũ eſt, cùm omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu poſſint. De accuſatoribus & reis ſum locutus, quia in periculis maximè uerſatur affectus. Sed priuatæ quoq; cauſæ utrũq; habent perorationis genus: et illud quod eſt ex enumeratione probationũ, et hoc quod ex lacrymis: ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nã in paruis quidẽ litibus has tragœdias mouere, tale eſt, quale ſi perſonã Herculis et cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ quidẽ admonitione, ingẽs in epilogis meo iudicio uerti diſcrimẽ, quõ ſe dicenti, qui excitatur, accõmodet. Nã & imperitia, & ruſticitas, & rigor, et deformitas afferunt interim frigus: diligẽterq; hæc ſunt actori prouidẽda. Equidẽ repugnanteis eos patrono, & nihil uultu cõmotos, & intẽpeſtiuè ridentes, & facto aliquo uel ipſo uultu riſum mouentes ſæpe etiã uidi, præcipuè

Vide chiliades.

cipuè uero cùm aliqua uelut ſcenicè fiunt. Trãſtulit patronus aliquãdo puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduerſa ſubſellia, tãquã in gremio fratris relicturus. at is à nobis præmonitus diſceſſerat. Tũ ille alioqui uir facundus, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantẽ ſuã frigidiſsimè reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit: at ea ſæpius riſum fecit. Nã & ij quorũ officij erat ut traderẽt eam, ignari qui eſſet epilogus, quoties reſpexiſſet patronus, offerebant palam, & prolata nouiſsimè, deformitate ipſa, nã (ſenis cadaueri infuſa) præteritã quoq; oratiõis gratiã perdidit. Nec ignotum quid Glyconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quẽ in ius productũ, quid fleret interrogabat, ex pædagogo ſe uellicari reſpõdit. Sed nihil illa cõtra Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorũ. Omnia tamẽ hæc tolerabilia, qb⁹ actionem mutare facile eſt. at q̃ à ſtylo nõ recedũt, aut cõticeſcũt ad hos caſus, aut frequẽtiſsimè falſa dicũt. Inde eſt enim, Tẽdit ad ueſtra genua ſupplices manus. et, Hæret in cõplexu liberorũ miſer. &, Reuocat ecce me. etſi nihil horũ is de quo dicitur, faciat. Et è ſcholis hæc uitia. in quib⁹ omnia liberè fingimus, & impunè, q̃a pro facto eſt quicqd uolumus. nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Caſsius dicẽti adoleſcẽtulo, Quid me toruo uultu intueris Seuere? Nõ me hercule, inqt, faciebã, ſed ſic ſcripſiſti, ecce. & q̃ potuit truculẽtiſsimè eũ aſpexit. Illud præcipuè monẽdũ, ne qs niſi ſummis ingenij uiribus ad mouẽdas lacrymas aggredi audeat. Nã ut eſt lõgè uehemẽtiſsimus hic cũ inualuit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet: quẽ melius infirm⁹ actor tacitis iudicũ cogitationib⁹ reliqſſet. Nã & uult⁹, & uox, & ipſa illa excitati rei facies, ludibrio etiã plerũq; ſunt hominib⁹ quos nõ per

mouerunt. Quare metiatur ac diligẽter æſtimet uires ſuas actor: & quantũ onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res mediũ, ſed aut lacrymas meretur, aut riſum. Nõ autem cõmouere tantùm miſerationẽ, ſed etiã diſcutere, epilogi eſt propriũ quũ oratione cõtinua, quæ motos lacrymis iudices ad iuſtitiã reducat, tũ etiã quibuſdã urbane dictis: quale eſt, Date puero panẽ, ne ploret. Et corpulẽto litigatori, cuius aduerſari⁹ itẽ puer circa iudices erat, ab aduocato latus, Quid faciã? ego te baiulare nõ poſſum. Sed hæc tamẽ nõ debẽt eſſe mimica. Ita neq; illũ ꝓbauerim, qui inter clariſsimos ſui tẽporis Oratores fuit, qui pueris in epilogũ productis, talos proiecit in mediũ, quos illi diripere cœperũt. Nãq; hæc ipſa diſcriminis ſui ignorãtia potuit eſſe miſerabilis. Neq; illũ, qui cùm eſſet cruẽtus gladi⁹ eius ab accuſatore prolatus, quo is hominẽ probabat occiſum, ſubitò ex ſubſelliis ut territ⁹ fugit, et capite ex parte uelato, cũ ad agẽtem ex turba proſpexiſſet, interrogauit an iã ille cũ gladio receſsiſſet. Fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit. Diſcutiẽdæ tamen oratione huiuſmodi ſcenæ. Egregieq; Cicero, q & cõtra imaginẽ Saturnini pro Rabirio grauiter, & cõtra iuuenẽ cuius ſubinde uulnus in iudicio reſoluebatur, pro Vareno multa dixit urbanè. Sunt & illi leniores epilogi, quib⁹ aduerſario ſatisfacimus: ſi fortè ſit eius perſona talis, ut illi debeatur reuerẽtia, aut quum amicè aliq̃d cõmonemus, & ad cõcordiã hortamur: q̃d eſt gen⁹ egregiè tractatũ à Paſsieno, cũ Domitiæ uxoris ſuæ pecuniariã litẽ aduerſus fratrẽ eius Aenobarbũ ageret. Nã quũ de neceſsitudine multa dixiſſet, de fortuna quoq;, qua uterq; abũdabat, adiecit, Nihil uobis minus deeſt, quàm de quo cõtenditis. Omnes aũt hos affectus, etiã ſi quibuſdã uidẽtur in proœmio atq; in epilogo ſedẽ habere, in quibus ſanè

ſanè ſunt frequẽtiſſimi, tamen aliæ quoq; partes recipiũt, ſed breuiores, ut cũ ex his plurima ſint reſeruãda. At hîc, ſi uſquã, totos eloquẽtiæ aperire fontes licet. Nã ex his, ſi bene diximus reliqua, poſſidemus iam iudicũ animos: & cõ fragoſis atq; aſperis euecti, tota pãdere poſſumus uela: & cùm ſit maxima pars epilogi, amplificatio, uerbis atq; ſententiis uti licet magnificis, atq; ornatis. Tũc eſt commouẽdũ Theatrũ, quum uentũ eſt ad ipſum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; claudũtur, Plaudite. In aliis autẽ partibus tractandus affectus erit ut quiſq; naſcetur. Nã neq; exponi ſine hoc res atroces & miſerabiles debẽt. Cùm de qualitate alicuius rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcuiuſq; rei rectè ſubiũgitur. Vbi uerò cõiunctã ex pluribus cauſam agimus, etiã neceſſe erit uti plurib⁹ quaſi epilogis: ut in Verrẽ Cicero fecit. Nã et Philodamo, et Nauarchis, Act. 3. et 7. *& cruciatis ciuibus Romanis, & aliis plurimis ſuas lacrymas dedit. Sũt q hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocẽt, quo partitã perorationem ſignificãt. Mihi nõ tã partes eius q̃ ſpecies uidẽtur. Siquidẽ hæc epilogi & perorationis nomina ipſa apertè ſatis oſtendunt hanc eſſe cõſummationẽ orationis.*

De diuiſione affectuum, & quomodo mouendi ſint. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quid in affectibus mouẽdis fieri oporteret, executus, hoc capite quo id modo conſequi poſsimus oſtẽdit. Primùm omniũ affectuũ cõmouẽdorũ laudes ſimpliciter & comparatè prædicat: iiſq; eloquẽtiã verè regi, & ſuas vires omnes diffundere demonſtrat. Affectus diuidit in Pathos & Ethos, id eſt in concitatos & mites cõpoſitóſq;: quorũ hi comœdiæ, tragœdiæ alij ſimiles videri poſsint. Quid vtriuſq; propriũ, & quomodo inter ſe differãt, amplè docet. Nẽpe hos vniuſcuiuſq; perſonæ mores, & rerũ omniũ naturã magna cũ delectatione, procul ab ira, odio & furore exprimere: illos totos circa iram, odiũ, metum, inuidiã, & miſera

tionem verſari: per quæ orationis grauitas, aut attrocitas, vim rebus indignis, aſperis, aut inuidioſis addat. In qb⁹ hoc præcipuũ & ſummũ eſſe cõcẽdit, vt qui cõmouere alios velimus, prius cõmoueamur: & qui lacrymas aliis excutere conamur, in fletũ primùm prorũpamus ipſi. Id facilẽ fieri poſſe, ſi quas Græci phãtaſias, Latini viſiões vocãt, animis cõcipiamus, ꝑ quas rerũ abſentiũ imagines ita nobis repræſentem⁹, vt cernere videamur ipſi, vt q̃ in quaq; re acerba accidere ſoleãt, imaginemur, & oculis animiſq; ſubiiciam⁹. ſic enim fore vt ἐνάργεια, quã euidẽtiã dicim⁹, cõſequat: quæ alios quoq; nõ vulgariter & ꝓmoueat & ꝑturbet.

QVanuis autem pars hæc iudicialium cauſarum ſit ſumma, præcipuéq; cõſtet affectibus, & aliqua de his neceſſariò dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum iſtum in unam ſpeciem concludere. Quare adhuc opus ſupereſt, cùm ad obtinenda quæ uolumus, potentiſsimum, tum ſupradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atq; in eum quem uolumus habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ poſtulabat hæc materia, ſic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quã quo id modo cõſequi poſſemus, oſtenderẽ. Nunc altius omnis rei repetenda ratio eſt. Nam & per totã (ut diximus) cauſam locus eſt affectibus: & eorũ nõ ſimplex natura, nec in trãſitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orãdi poteſt. Nam cætera forſitan tenuis quoq; & anguſta ingenij uena, ſi modò uel doctrina uel uſu ſit adiuta, generare atq; ad frugem aliquam perducere queat. Certè ſunt, ſempérq; fuerũt non parũ multi, qui ſatis peritè, quæ eſſent probationibus utilia reperirent: quos equidem non cõtemno, ſed hactenus utiles credo, nequid per eos iudici ſit ignotum: atq; (ut dicam quod ſentio) dignos à quibus cauſas diſerti docerentur. Qui uerò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi poſſet perducere, quo dicto flendũ & iraſcendum eſſet, rarius fuit. Atq; hoc eſt quod dominatur in

iudiciis. hæc eloquentiam regunt. Nãq; argumenta plerũque naſcuntur ex cauſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper: ut qui per hæc uicit, tantũ non defuiſſe ſibi aduocatum ſciat. Vbi uerò animis iudicũ uis afferenda eſt, & ab ipſa ueri cõtẽplatione abducenda mens, ibi propriũ Oratoris opus eſt. Hoc non docet litigator: hoc libellis nõ continetur. Probationes enim efficiunt ſanè ut cauſam noſtrã meliorem eſſe iudices putẽt: affectus præſtant ut etiam uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nam cùm iraſci, fauere, odiſſe, miſereri cœperint, agi iam rem ſuam exiſtimant: & ſicut amantes de forma iudicare non poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor, ita omnem inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus: æſtu fertur, & uelut rapido flumini obſequitur. Ita argumenta ac teſtes quid egerint, pronuntiatio oſtendit: commotus autem ab Oratore iudex, quid ſentiat, ſedens adhuc atque audiens confitetur. An cùm ille, qui pleriſq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palam dicta ſententia eſt? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius, hic labor eſt: ſine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt. adeò uelut ſpiritus operis huius atque animus eſt in affectibus. Horum autem, ſicut antiquitus traditum accepimus, duæ ſunt ſpecies: Alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes rectè ac propriè affectum dicimus: Alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus, mores appellantur: atque inde pars quoque illa philoſophiæ ἠθικὴ, moralis eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari uidentur, quàm morum quædam proprietas. nam ipſis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores, uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus

igitur hos concitatos, illos mites atq; cōpoſitos eſſe dixerunt. in altero uehementer cōmotos, in altero lenes, deniq; hos imperare, illos perſuadere. hos ad perturbationē, illos ad beneuolentiā præualere. Adiiciunt *quidā peritorū* πάθος *temporale eſſe.* Quod *ut accidere frequētius fateor, ita nonnullas credo eſſe materias, quæ continuū deſiderent affectū.* Nec *tamē minus artis aut uſus hi leniores habent, uiriū atq; impetus non tantundē exigūt.* In *cauſis uerò etiā pluribus uerſantur, imò ſecundū quēdam intellectū in omnibus.* Nam *cùm niſi ex illo & hoc loco nihil ab* Oratore *tractetur, quicquid de honeſtis, & utilibus, deniq; faciendis & nō faciēdis dicitur, huc uocari poteſt.* Quidam *cōmendationē atq; excuſationē propria huius officij putauerunt: nec abnuo eſſe iſta in hac parte, ſed nō cōcedo ut ſola ſint: quin illud adhuc adiicio,* πάθος *atq;* ἦθος *eſſe interim ex eadem natura, ita ut illud maius ſit, hoc minus: ut amor* πάθος, *charitas* ἦθος. Interdū *diuerſa inter ſe, ſicut in epilogis.* Nāq; πάθος *concitat,* ἦθος *ſolet mitigare.* Pro*pria tamè mihi huius nominis exprimēda natura eſt, quatenus appellatione ipſa non ſatis ſignificari uidetur.* ἦθος *quod intelligimus, quódq; à docētibus deſideramus, id erit, quod ante omnia bonitate cōmēdabitur: non ſolùm mite ac placidū, ſed plerūq; blandum & humanū, & audientibus amabile atq; iucundū: in quo exprimēdo ſumma uirtus ea eſt, ut fluere omnia ex natura rerū hominúmq; uideantur, quò mores dicētis ex oratione pelluceant, et quodammodo agnoſcantur.* Quod *eſt ſine dubio inter cōiunctas maximè perſonas, quoties perferimus, ignoſcimus, ſatisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio.* Sed *tamen alia patris aduerſus filiū, tutoris aduerſus pupillum, mariti aduerſus uxorē moderatio eſt.* Hi *enim præ ſe ferunt eorū ipſorum*

à qui

à quibus læduntur, charitatem: neq; alio modo inuiſos eos faciunt, quàm q amare ipſi uidentur. Alia *cùm ſenex adoleſcentis, alia cum conuitium honeſtus inferioris fert.* Hîc *enim tantùm concitari, illic etiam affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, ſed motus adhuc minoris, ueniam petere, adoleſcentiæ defendere amores.* Nõnunquã *etiã leuis alieni caloris deriſus ex hac forma uenit: ſed nõ his ex locis tantũ, uerùm aliquãtò magis propriæ ſunt uirtutes ſimulationis, ſatisfaciendi, rogandi, &* εἰρωνείας, *quæ diuerſum ei quod dicit, intellectum petit.* Hinc *etiam ille maior ad concitandum odium naſci affectus ſolet, cũ hoc ipſo quòd nos aduerſariis ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio.* Nanq; *eos graues & intolerabiles id ipſum demõſtrat, quòd cedimus: & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quàm conuitiũ poſſe. nam inuidia aduerſarios, conuitiũ nos inuiſos facit.* Ille *iam penè medius affectus eſt, ex amoribus & ex deſideriis amicorũ & neceſſariorum.* Nam *& hoc maior eſt, & illo minor.* Non *parum ſignificãter etiã illa in ſcholis* ἤθη *dixerimus, quibus plerunq; ruſticos, ſuperſtitioſos, auaros, timidos, ſecundum conditionẽ propoſitorũ effingimus.* Nã *ſic* ἤθη *mores ſunt, cùm hos imitamur, & ex his ducimus orationẽ.* Deniq; *hoc omne, bonũ & comem uirum poſcit.* Quas *uirtutes cùm etiã in litigatore debeat* Orator, *ſi fieri poteſt, approbare, utiq; ipſe aut habeat, aut habere credatur.* Sic *proderit plurimũ cauſis, quibus ex ſua bonitate faciet fidem.* Nam *qui dum dicit, malus uidetur, utiq; malè dicit. non enim uidetur iuſta dicere, alioqui* ἦθος *uideretur.* Quare *ipſum etiã dicendi genus in hoc placidũ debet eſſe ac mite: nihil ſuperbũ, nihil elatũ ſaltẽ ac ſublime deſideret: propriè, iucũdè, credibiliter dicere, ſat eſt.* Ideóq; *et*

y 5 medius

medius ille orationis modus maximè conuenit. Diuerſum *eſt huic quod πάθος dicitur, quódq; nos affectū propriè uocamus: & ut proximè utriuſq; differentiā ſignem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimile.* Hæc *pars circa irā, odiū, metum, inuidiam, miſerationem, ferè tota uerſatur.* Quæ *quibus ex locis ducenda ſint, & manifeſtum omnibus, & à nobis in ratione procemij atq; epilogi dictum eſt.* Et *metū tamen duplicē intelligi uolo: quem patimur: & quem faciamus.* Et *inuidiam: nanq; altera inuidum, altera inuidioſum facit.* Hoc *autē hominis, illud rei eſt, in quo & plus habet operis oratio.* Nam *quædam uidentur grauia per ſe, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda ſunt.* Id *autē contingit, aut cùm magnis alioqui malis grauius eſſe id qđ paſsi ſumus, oſtenditur: quale eſt apud* Virgilium,

Aeneid 3. O *felix una ante alias* Priameïa *uirgo,*
Hoſtilem *ad tumulum* Troiæ *ſub mœnibus altis*
Iuſſa *mori.–* Quàm *miſer enim caſus* Andromachæ, *ſi*

cōparata ei felix Polyxena? Aut *cùm ita exaggeramus iniuriā noſtrā, ut etiā quæ multo minora ſunt, intoleranda dicamus: Si pulſaſſes, defendi non poteras: uulneraſti.* Sed *hæc diligētius, cùm ad amplificationē uenerimus, dicemus.*

Lib. 8. Interim *notaſſe cōtentus ſum, nō id ſolùm agere affectus, ut quæ ſunt oſtendantur acerba ac luctuoſa, ſed etiam ut quæ tolerāda haberi ſolent, grauia uideātur: ut cū in maledicto plus iniuriæ, q̃ in manu: in infamia plus pœnæ dicimus, q̃ in morte.* Nanq; *in hoc eloquentiæ uis eſt, ut iudicē non ad id tantùm impellat, in quod ipſa rei natura duceretur: ſed aut qui nō eſt, aut maiorē quàm eſt, faciat affectum.* Hæc

δείνωσις. *eſt illa quæ δείνωσις uocatur, rebus indignis, aſperis, inuidioſis addēs uim oratio: qua uirtute præter alios plurimū* Demoſthenes *ualuit.* Quòd *ſi tradita mihi ſequi præcepta*

ſuffice

ſufficeret, ſatisfecerã huic parti, nihil eorum quæ legi uel didici, quod modò probabile fuit, omittẽdo: ſed mihi in animo eſt, quæ latẽt penitus, ipſa huius loci aperire penetralia: quæ quidem nõ aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Summa enim (quantũ ego quidem ſentio) circa mouẽdos affectus in hoc poſita eſt, ut moueamur ipſi. Nam *& luctus & iræ & indignationis aliquãdo ridicula fuerit imitatio, ſi uerba uultúmq; tantùm non etiã animũ accommodauerimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugẽtes utiq; in recẽti dolore diſertiſsimè quædam exclamare uideantur, & ira nonnũquã indoctis quoque eloquentiã faciat, quàm quòd illis ineſt uis mẽtis, & ueritas ipſa morũ? Quare in iis quæ uériſimilia eſſe uolemus, ſimus ipſi ſimiles eorũ qui uerè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere iudicẽ uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cùm hoc dicã, nõ dolẽtem? Iraſcetur, ſi nihil ipſe qui in irã concitat, ídq; exigit, ſimile patietur? Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri nõ poteſt. Nec incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore: nec res ulla dat alteri colorẽ, quẽ ipſa non habet. Primũ eſt igitur, ut apud nos ualeãt ea quæ ualere apud iudicem uolum⁹: afficiamúrq; antequã afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? Neq; enim ſunt mot⁹ in noſtra poteſtate. Tẽtabo etiã de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci uocant, nos ſanè uiſiones appellemus: per quas imagines rerũ abſentiũ ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere uideamur. has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus potentiſsimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασιωτόν, qui ſibi res, uoces, actus, ſecundum uerum optimè finget: quod quidem nobis uolẽtibus facilè continget. Nam ut inter otia animorũ, & ſpes inanes, & uelut*

ſomn

ſomnia quædã uigilãtiũ, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines ꝑſequũtur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarũ quas nõ habemus, uſum uideamur diſponere: nec cogitare, ſed facere, hoc animi uitiũ ad utilitatem nõ transferamus? Vt hominem occiſum querar, non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet circunuentus? exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? nõ ferientem, non concidentem uidebo? non animo ſanguis, & pallor, & gemitus, extremus deniq; expirãtis hiatus inſidet? Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio & euidentia nominatur: quæ non tam dicere uidetur, quàm oſtẽdere: & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. An non ex his uiſionibus illa ſunt,

De Ora. 3. et Acad. quæſt. lib. 4.

Excuſsi manibus radij, reuolutáq; penſa? &,
-Leuíq; patens in pectore uulnus? Et equus ille in funere Pallantis, -poſitis qui inſignibus-
It lacrymãs, guttíſq; humectat grãdibus ora? Quid? nõ idẽ poëta penitus ultimi fati cepit imaginẽ, ut diceret,
-Et dulceis moriens reminiſcitur Argos?

Aen. 9. et 10.

Aeneid. 11.

Vbi uerò miſeratione opus erit, nobis ea de quibus queriamur, accidiſſe credamus, atq; id animo noſtro perſuadeamus. Nos illi ſim⁹, quos grauia, indigna, triſtia paſſos queramur. Nec agamus rẽ quaſi alienã, ſed aſſumamus parũper illũ dolorẽ. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe hiſtriones atq; comœdos, cùm ex aliquo grauiore actu perſonã depoſuiſſent, flentes adhuc egredi. Quòd ſi in alienis ſcriptis ſola ꝓnuntiatio ita falſis accedit affectibus, qd nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitãtiũ uice poſsimus? Sed in ſchola rebus quoq; ipſis affici cõuenit, eáſq; ueras ſibi fingere, hoc magis,

Huc refert Polũ hiſtrionem, de quo Gellius li. 7. cap. 5.

magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequẽtius, quã ut aduocati. Orbũ agimus, & naufragũ, & periclitãtẽ: quorũ induere perſonas q̃d attinet, niſi affectus aſſumim⁹? Hæc diſsimulanda mihi nõ fuerunt, quibus ipſe, quãtuſcũque ſum, aut fui, (nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus ſum, ut me non lacrymæ ſolùm deprehenderint, ſed pallor, & uero ſimilis dolor.

De Riſu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Riſus excitati vim, excitandi difficultatẽ, difficultatis cauſas, vnde facultas eius, quàm variè nominetur, quo loco, quibus eius ſpeciebus, & quomodo vtendũ, quis eius modus, & quæ Oratori in riſu cauẽda, quomodo diuidatur, vnde petatur, & ex quibus locis, & quid vrbanitas ſit, hoc capite tradit. Vim habere docet ad affectus triſtes ſoluẽdos exẽplo iuuenũ Tarentinorũ, qui Pyrrhũ riſu placarũt: ad auertẽdũ ab intentione, ad reficiendũ, & renouandũ. Difficultatẽ eius mouẽdi ex eo colligit, ꝙ Demoſthenes & Cicero eo in genere perfecti eſſe nõ potuerint, cùm hic in eo nimius, ille procul ab excitãdi riſus facultate abfuerit: Cauſas difficultatis has eſſe cõtendit, quia riſus plerũq; ſit anceps, ratio, ꝓpter varia hominũ iudicia: qui nõ ratione aliqua de dictis ridiculis iudicẽt, ſed quodã animi latẽte motu: quòd etiam ſalsè dicta parũ ſint honorifica, quódq; eius rei nulla ſit exercitatio, nulli præceptores. Facultatẽ riſus excitãdi in natura eſſe & occaſione poſitã, nõ in arte, quãuis eius rei nõnulla obſeruatio ſit & præcepta tradita. Ridiculi hæc nomina tradit, vrbanũ, cui ruſticũ opponit: venuſtũ, ſalſum, facetũ, iocoſum, dicax: & q̃d quódque ſignificet, explicat. His quo quis loco vtatur, & quomodo, apud quẽ, ex qua cauſa, plurimũ referre affirmat: cùm aliis in cõuictu & ſermone quotidiano ſit vtẽdũ, aliis in pugna forẽſi: vbi Oratori cauenda hæc monet, vultũ geſtúmq; diſtortũ, dicacitatem ſcurrilẽ, & ſcenicã obſcœnitatẽ, affectationẽ & captationẽ ridiculi: iocũ in atroci cauſa aut miſerabili, dictum petulans, ſuperbum, loco & tempori alienum: præparatum, domo allatum: quod in plures conuenit, & multorum ſtudia labefactat. Ridiculum diuidit, vt ſit aliud in rebus aut factis, aliud in verbis ſeu dictis: quibus tertium genus adiicit, quod in decipiendis expe-

ctationibus,dictíſq; aliter accipiendis verſetur:quod è mediis rebus vocat:in quibus riſum petamus vel ex nobis, vel ex aliis. Ex aliis,reprehendendo,refutãdo,eleuãdo,repercutiẽdo,eludendo. Ex nobis,noſtra ridicula indicãdo,& aliqua ſubabſurda, nõ q̃dẽ per imprudẽtiã,ſed per ſimulationẽ, ꝑ quã venuſtiſsima futura ſunt.In his riſum cõciliari oſtẽdit aut ex corpore, aut ex animo, aut ex iis q̃ extrà ſunt poſita, trib⁹ modis:vel ea oſtẽdẽdo, & ſub oculos ſubiiciẽdo, vel narratione explicãdo , vel dicto notãdo: quæ ſingula ſubiectis exemplis manifeſta facit. Ex quibus locis petatur riſus,infinitũ eſſe ait.vt tamen confuſionẽ tollat , ex his peti tradit:ex locis argumentorũ,ex tropis,ex figuris dictionum & ſententiarũ:quorũ omnium ſpecies dinumerat.Ridiculum ex verbis,quibus modis venuſtè fiat,quatenus amphibolias & ænigmata recipiat,primùm exequitur. Hinc quæ ex vi rerũ fiant multo acriora & elegantiora,tractat,quorum vſum exemplis è figuris ſententiarum,tropis & locis argumentorũ, latiſsimè docet. His perfectis tertium propoſitę diuiſionis membrũ aggreditur,quod mediũ inter res & verba vocauit,& ad decipiẽdas expectationes,vel dicta aliter intelligenda accommodatum eſſe dixit,& omnium longè venuſtiſsimũ , quod per inopinatũ fiat,occurrendo,ſimulando , diſsimulando, ambiguum aliquid ponendo,aliena aut ſua fingendo,contra ſimulantem ſimulando. Inter quæ leuia ridicula iucundiſsima eſſe contendit, quæ vrbana dici debeant.Poſtremò quib⁹ vrbanitas adiuuetur, & quid ſit,contra Domitium Marſum definit,nempe Latinis virtutem eſſe,qua nihil abſonum,nihil agreſte,nihil inconditum,nihil peregrinum,neque ſenſu, neque verbis,neque, ore , geſtúue poſsit deprehendi,qualis Græcis Atticiſmos fuit.

HVic diuerſa uirt⁹,quæ riſum iudicis mouẽdo,et illos triſtes ſoluit affect⁹,& animũ ab intẽtione rerũ freq̃ẽter auertit,& aliquãdo etiã reficit,& à ſatietate uel à fatigatiõe renouat. Quãta ſit autẽ in ea difficultas, uel duo maximi Oratores,alter Græcæ,alter Latinæ eloquẽtiæ principes,docẽt. Nã pleriq; Demoſtheni facultatẽ hui⁹ rei defuiſſe credũt,Ciceroni modũ.Nec uideri põt noluiſſe Demoſthenes,cuius pauca admodũ dicta, nec ſanè cæteris

eius

eius uirtutibus reſpõdentia palàm oſtẽdunt nõ diſplicuiſſe illi iocos, ſed nõ contigiſſe. Noſter uerò nõ ſolùm extra iudicia, ſed in ipſis etiam orationibus habitus eſt nimius riſus affectator. Mihi quidẽ, ſiue id rectè iudico, ſiue amore immodico præcipui in eloquẽtia uiri laboro, mira quædã uidetur in eo fuiſſe urbanitas. Nã & in ſermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogãdis teſtibus plura q̃ quiſquã, dixit facetè: & illa ipſa quæ ſunt in Verrem dicta frigidius, aliis aßignauit, & teſtimonij loco poſuit: ut quo ſunt magis uulgaria, eo ſit credibilius illa ab Oratore nõ ficta, ſed paßim eſſe iactata. *Vtinã Quintus, et libertus eius Tyro, aut alius quiſquis fuit qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorũ numero indulſiſſent, & plùs iudicij in eligẽdis q̃ in cõgerẽdis ſtudij adhibuiſſent: minus obiectus calumniãtibus foret: qui tñ nũc quoq;, ut in omni eius ingenio, facilius quid reiici, q̃ quid adiici poßit, inueniẽt. Affert autẽ ſummã rei difficultatẽ, primùm, q; ridiculũ dictũ plerunq; falſum eſt, hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatũ: præterea nunquã honorificũ, tũ uaria hominũ iudicia in eo, quia nõ ratione aliqua, ſed motu quodam, neſcio, an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde riſus quidem nõ ſolùm facto aliquo dictóue, ſed interdũ quodã etiã corporis tactu laceßitur. Præterea nõ una ratione moueri ſolet. Neq; enim acutè tantũ ac uenuſtè, ſed ſtultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridentur. Ideóq; anceps eius rei ratio eſt, quòd à deriſu non procul abeſt riſus. Habet enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ cùm in aliis demõſtrantur, urbanitas: cùm in ipſum dicentem recidũt, ſtultitia uocatur. Cùm uideatur autem res leuis, & quæ à ſcurris, mimis, inſipientibus

Act. 3.

* Vtinámq; libertus eius.

Macrob. sat. 2. cap. 1.

2. de Orat.

deniq;

deniq; ſæpe moueatur, tamē habet uim neſcio an imperioſiſsimā, & cui repugnari minimè poteſt. Erūpit enim etiā inuitis ſæpe, nec fultus ope: nec uultus modò ac uocis exprimit confeſsionē, ſed totū corpus ui ſua concutit. Rerū autē ſæpe (ut dixi) maximarū momēta uertit, cùm odiū irámq; frequētiſsimè frangat. Documento ſunt iuuenes Tarētini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnā locuti, cùm rationē facti repoſcerētur, & neq; negari res, neq; defendi poſſet, riſu ſunt & opportuno ioco elapſi. Nanq; unus ex his, Imo, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Eáq; urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verùm hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere carere omnino arte, quia nõnullam obſeruationē habet, ſuntq; ad id pertinētia & à Græcis & à Latinis cõpoſita præcepta: ita planè affirmo præcipuè poſitū eſſe in natura & occaſione. Porrò natura nõ tantùm in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior ſit ad inueniendum: nam id ſanè doctrina poſſet augeri: ſed ineſt proprius quibuſdā decor in habitu atq; uultu, ut eadē illa minus dicēte alio uideantur urbana eſſe. Occaſioni uerò & in rebus eſt tanta uis, ut ſæpe adiuti ea nõ indocti modò, ſed etiam ruſtici ſalsè dicant in eum, quiſquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè uenuſtiora omnia in reſpondendo, q̃ in prouocādo. Accedit difficultati, ꝙ eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Vtiq; in cõuiuiis & ſermonibus multi dicaces: ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte ꝓpria, ſed ad hāc cõſuetudinē accõmodata. Nihil aūt uetabat & cõponi materias in hoc idoneas, ut cõtrouerſiæ ꝑmiſtis ſalibus fingerētur: uel res proponi ſingulas ad iuuenū talē exercitationē. Quin illæ ipſæ, quæ dicta ſunt, ac uocantur: quas certis diebus feſtæ licētiæ dicere ſolebamus, ſi paulū adhibita ratione

Val. lib. 5. titu. 1.

tione fingerētur, aut aliquid in his ſeriū quoq; eſſet admiſtum, plurimū poterunt utilitatis afferre: quæ nunc iuuenum, uel ſibi ludentiū exercitatio eſt. Pluribus autē nominibus in eadem re uulgo utimur: quæ tamen ſi diducas, ſuā propriam quādam uim oſtendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem ſignificari uideo ſermonē præ ſe ferentem in uerbis & ſono & uſu propriū quendam guſtum urbis, et ſumptam ex conuerſatione doctorū tacitā eruditionem: deniq; cui contraria ſit ruſticitas. Venuſtum eſſe, quod cū gratia quadā & uenere dicatur, apparet. Salſum in conſuetudine pro ridiculo tātùm accipimus: natura nō utiq; hoc eſt: quanquā & ridicula oporteat eſſe ſalſa. Nam & Cicero, omne quod ſalſum ſit, ait eſſe Atticorum: non quia ſunt maximè ad riſum compoſiti: & Catullus cùm dicit, *2. de Orat.*

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis, *In epigram.*

hoc dicit, nihil in corpore eius eſſe ridiculū. Salſum igitur erit, quod nō erit inſulſum, uelut quoddā ſimplex orationis condimentū, quod ſentitur latēte iudicio uelut palato, excitátq;, & à tædio defendit orationē. Sanè tamē ut ille in cibis paulo liberalius aſperſus, ſi tamē non ſit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoq; in dicēdo habent quiddā quod nobis faciat audiendi ſitim. Facetū quoq; non tantùm circa ridicula opinor conſiſtere. Neq; enim diceret Horatius facetū carminis genus natura cōceſſum eſſe Virgilio. Decoris hanc magis, et excultæ cuiuſdā elegātiæ appellationē puto. Ideóq; in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert uerba, Næ illi ſunt pedes faceti, ac deliciis ingrediēti molles. Quod conuenit cum illo Horatiano, *Ser. 1. Sat. 10.*

–Molle atq; facetum Virgilio–. Iocum uerò accipimus quod eſt cōtrariū ſerio. Nā & fingere, & terrere, & pmittere interim, iocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicēdo,

A quod

quod eſt omni generi cõmune, ducta eſt: propriè tamẽ ſignificat ſermonẽ cũ riſu aliquo inceſſentẽ. Ideo Demoſthenẽ urbanũ fuiſſe dicũt, dicacẽ negant. Propriũ aũt materiæ de qua nũc loquimur, eſt ridiculũ. Ideóq; hæc tota diſputatio à Græcis περὶ γελοίε inſcribitur. Eius prima diuiſio traditur eadẽ quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitũ in rebus, aut in uerbis. Vſus aũt maximè ſimplex. Aut enim ex aliis riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehẽdimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Noſtra, ridicula indicamus, et ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua ſubabſurda. Nãq; eadẽ quæ ſi imprudẽtibus excidant, ſtulta ſunt: ſi ſimulamus, uenuſta credũtur. Tertiũ eſt genus, ut idẽ dicit, in decipiẽdis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæteriſq; quæ neutrã perſonã contingũt, ideóq; à me media dicũtur. Itẽ ridicula aut dicimus, aut facimus. Facto riſus conciliatur interim admiſta grauitate: ut Marcus Cælius Prætor, cũ ſellã eius curulẽ Cõſul Iſauricus fregiſſet, alterã poſuit loris intẽtam. dicebatur aũt Cos. à patre aliqñ cæſus flagris: Interim ſine reſpectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana. quod neq; Oratori, neq; ulli graui uiro cõueniat. Idẽ aũt de uultu geſtúq; ridiculo dictũ ſit: in quibus eſt quidem ſumma gratia, ſed maior cũ captare riſum nõ uidẽtur. Nihil enim ex iis quæ dicũtur ſalſa, dicitur ſalſius. Quanquã aũt gratiæ plurimũ dictis ſeueritas affert, ſitq; ridiculũ id ipſum, quia q dicit, nõ ridet: eſt tñ interim & aſpectus et habitus oris et geſtus nõ inurbanus, cũ iis modus cõtingit, id porrò qđ dicitur, aut eſt laſciuũ et hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut cõtumelioſum, qualia nuꝑ Iunij Baßi: aut aſperũ, qualia Caßij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert, his ubi qs utatur. Nã in cõuiuiis et quotidiano ſermõe laſciua humilib

[Margin notes: "2. de Orat." beside "mus, aut eludimus"; "Pro Cælio." beside "tam. dicebatur"]

humilibus, hilaria omnibus conueniũt. Ludere nunquã uelimus, lõgéq; abſit propoſitũ illud, Potius amicũ quàm dictũ perdidi. In hac quidẽ pugna forẽſi malim mihi lenibus *interdicere: quanquã & cõtumelioſè et aſperè dicere in aduerſariors permiſſum eſt, cùm accuſare etiã palàm, et caput alterius iuſtè petere cõceſſũ ſit. Sed hîc quoq; tamẽ inhumana uideri ſolet fortunæ inſectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiã in ipſos qui obiecerunt, poteſt. Primùm itaq; cõſiderãdũ eſt, & quis, & in qua cauſa, & apud quẽ, & in quẽ, & quid dicat. Oratori minimè cõuenit diſtortus uultus, geſtúſq;, quæ in mimis rideri ſolẽt. Dicacitas etiã ſcurrilis & ſcenica huic perſonæ alieniſſima eſt. Obſcœnitas uerò nõ à uerbis tantùm abeſſe debet, ſed etiã à ſignificatione. Nã ſi quãdo obiici poteſt, nõ in omni loco exprobranda eſt. Oratorem præterea ut dicere urbanè uolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidẽ ſalsè quoties poterit, & dictum potius aliquãdo perdet, quã minuet autoritatẽ. Nec accuſatorẽ autẽ atroci in cauſa, nec patronũ in miſerabili iocãtem feret quiſquã Sunt etiã iudices quidã triſtiores, quàm ut riſum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id qđ in aduerſariũ dicimus, aut in iudicẽ cõueniat, aut in noſtrũ quoque litigatorẽ: quanquã aliqui reperiũtur qui ne id quidẽ quod in ipſos recidere poſſit, euitẽt: quod fecit Longus Sulpitius, qui cùm ipſe fœdiſſimus eſſet, eũ cõtra quẽ iudicio liberali aderat, ne faciẽ quidẽ habere liberi hominis dixit: cui reſpõdẽs Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi ſententia Lõge? qui malã faciem habet, liber non eſt? Vitãdum etiã ne petulans, ne ſuperbũ, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatũ et domo allatũ uideatur quod dicimus. Nã aduerſus miſeros, ſicut ſuprà dixerã, inhumanus eſt

*Vti licere

iocus. Sed quidã ita ſunt receptæ autoritatis & notæ uerecũdiæ, ut nocitura ſit in eos dicẽdi petulãtia. Nam de amicis iam præcepiũ eſt. Illud non ad orãdi ferè cõſiliũ, ſed ad omnia pertinet, ne laceſſat hoc modo quẽ lædere ſit periculoſum, ne aut inimicitiæ graues inſequãtur, aut turpis ſatisfactio. Malè etiã dicitur qd' in plures cõuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut cõditio aut ſtudia multorũ. Ea quæ dicit uir bonus, omnia ſalua dignitate ac uerecũdia decẽt. Nimiũ enim riſus pretiũ eſt, ſi probitatis impẽdio cõſtat. Vnde autẽ cõcilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficillimũ eſt dicere. Nã ſi ſpecies omnes perſequi uelimus, nec modũ reperiemus, & fruſtra laborabimus. Neq; enim numeroſi minus ſunt loci ex quibus hæc dicta, quàm illi ex quibus eæ quas ſentẽtias uocamus, ducũtur, neq; alij. Nã hîc quoq; eſt inuẽtio & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis, alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriũtur aut ex corpore eius in quẽ dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictíſq; colligitur, aut ex his quæ ſunt extrà poſita. Intra hæc enim eſt oĩs uituperatio: quæ ſi grauius poſita ſit, ſeria eſt: ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtẽdũtur, aut narrãtur, aut dicto notãtur. Rarũ eſt autem, ut oculis ſubiicere cõtingat, ut fecit C. Iulius, * qui cùm Helmio Mãciæ ſæpius obſtrepẽti ſibi diceret, Iam oſtẽdã qualis ſis: iſq; planè inſtaret interrogatione qualẽ ſe tandẽ oſtẽſurus eſſet, digito demõſtrauit imaginẽ galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictã, cui Mãcia tũ ſimillimus eſt uiſus. Tabernæ aũt erãt circa forũ, ac ſcutũ illud ſigni gratia poſitũ. Narrare quæ falſa ſint, in primis eſt ſubtile, & oratoriũ: ut Cicero pro Cluẽtio narrat de Cepaſio atq; Fabritio ac Marcus Cælius de illa C. Lælij collegǽq; eius in prouinciã feſtinãtiũ cõtẽtione. Sed in his omnibus cùm elegãs & uenuſt

2. de Orat. *Craſſus, habet Plinius li. 35. ca. 4.

uenuſta exigitur tota expoſitio, tũ id eſt feſtiuiſſimũ, quod adiicit Orator. Nã & à Cicerone ſic eſt Fabritij fuga illa cõdita, Itaq; cùm callidiſſimè ſe putaret dicere, et cùm illa Pro Cluen. *uerba grauiſſima ex intimo artificio deprõpſiſſet: Reſpicite Iudices hominũ fortunas, reſpicite uarios duróſq; caſus, reſpicite. C. Fabritij ſenectutẽ: cùm hoc Reſpicite, ornãdæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe: at Fabritius à ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat, et cætera quæ adiecit: nã eſt notus locus: cũ in re hoc ſolũ eſſet, Fabritiũ à iudicio receſſiſſe. Et Cælius cũ omnia uenuſtiſſimè finxit, tũ illud ultimũ ſic ſubſecutus: Quomodo trãſierit, utrũ rate, an piſcatorio nauigio, nemo ſciebat. Siculi quidẽ, ut ſunt laſciui & dicaces, aiebãt in Delphino ſediſſe, & ſic tanquã Ario na trãſuectũ. In narrãdo autẽ Cicero cõſiſtere facetias putat, dicacitatẽ in iaciẽdo. Mirè fuit in hoc genere uenuſtus Afer Domitius, cuius orationib⁹ cõplures huiuſmodi narrationes inſertæ reperiũtur: ſed dictorũ quoq; ab eodẽ urbanè, ſunt editi libri. Illud quoq; genus eſt poſitũ nõ in hac ueluti iaculatione uerborũ, & incluſa breuiter urbanitate, ſed in quodã lõgiore actu: qđ de Craſſo cõtra Brutũ Cicero in ſecũdo de Oratore libro, & alijs q buſdã locis narrat. Nã cùm Brutus in accuſatione Cn. Plãci, ex duobus lectoribus oſtẽdiſſet cõtraria L. Craſſum patronum eius in oratione quã de Colonia Narbonenſi habuerat, ſuaſiſſe iis quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipſe lectores, hiſq; patris eius dialogos dedit legẽdos: quorũ cùm in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti ſermonẽ habitũ cõplecteretur, requirebat ubi eſſẽt eæ poſſeſſiones. Omneis aũt illas Brutus uẽdiderat: & cũ paterna mãcipaṙet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & qbuſdã etiã interim hiſtoriis exponẽdis gratia cõſequi*

 ſolet.

ſolet. Sed acutior eſt illa atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidẽ duplex eſt forma, dicẽdi, ac reſpõdendi, ſed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in laceſsẽdo dici poteſt, quod nõ etiã in repercutiendo. At ꝑpria quædã ſunt reſpõdentiũ: illa etiã ira cõcitati afferre ſolẽt: hæc plerunq; in altercatione, aut in rogãdis teſtibus requirũtur. Cũ ſint aũt loci plures ex quibus dicta ridicula ducãtur, repetendũ eſt mihi, nõ omneis eos Oratorib⁹ cõuenire. In primis autẽ ex amphibolia, neq; illa obſcura, quæ Atellanæ more captẽt, nec qualia uulgò iactãtur à uiliſsimo quoq;, cõuerſa in maledictũ ferè ambiguitate. Ne illa qdẽ, quæ Ciceroni aliquãdo, ſed nõ in agẽdo, exciderũt, ut dixi, cũ is cãdidat⁹ qui coqui filius habebatur, corã eo ſuffragiũ ab alio peteret, Ego quoque tibi iure fauebo. *Nõ quia excludẽda ſint omnino uerba duos ſenſus ſignificantia, ſed quia rarò bellẽ reſpõdeãt, niſi cũ prorſus reb⁹ ipſis adiuuãtur. Quare non hoc modò penè & ipſum ſcurrile* Ciceronis *eſt in eũdẽ, de quo ſuprà dixi,* Iſauricũ, Miror *quid ſit ꝙ pater tuus homo cõſtãtiſsimus te nobis uariũ reliquit: ſed illud ex eodẽ genere præclarũ, cùm obiiceret* Miloni *accuſator in argumentũ factarũ* Clodio *inſidiarũ, ꝙ* Bouillas *ante horã nonã diuertiſſet, ut expectaret dũ* Clodius *à uilla ſua exiret, & idẽtidẽ interrogaret quo tẽpore* Clodius *occiſus eſſet, reſpondit,* Serò. *Quod uel ſolũ ſufficit, ut hoc genus nõ totum repudietur. Nec plura modò ſignificari ſolẽt, ſed etiã diuerſa: ut* Nero *de ſeruo peſsimo dixit,* Nulli *apud ſe plus fidei haberi: nihil ei neq; occluſum neq; obſignatũ eſſe.* Per*uenit res uſq; ad ænigma: quale eſt* Ciceronis *in* Pletoriũ Fonteij *accuſatorẽ, cuius matrẽ dixit, dũ uixiſſet, ludum: poſtquã mortua eſſet, magiſtros habuiſſe.* Dicebantur *autem, dum uixit, infames fœminæ ab eam conuenire ſolitæ:*

Vide Donatũ in Adelphos Terent.

poſt

poſt mortē eius bona ueniebāt. quāquā hic ludus ꝑ transla tionē dictus eſt, magiſtri per ambiguitatem. In metalepſin quoq; cadit ratio dictorum: ut Fabius Maximus incuſans Auguſti congiariorū quæ amicis dabātur, exiguitatē, hemi naria eſſe dixit. Nā congiariū cùm ſit cōmune liberalitatis atq; menſuræ, à mēſura ducta imminutio eſt rerū. Et hæc tā frigida, quàm eſt nominū fictio, adiectis, detractis, mu tatis literis: ut Aciſculū, qa eſſet pactus, Paciſculū: et Pla cidū nomine, quia is acerbus natura eſſet, Acidū: & Tul liū, cū fur eſſet, Tollium, dictos inuenio. Sed hæc eadem ge nera commodius in rebus q̄ in nominibus reſpondent. Afer enim uenuſtè Manlium Suram multū in agendo diſcurſan tem, ſalientem, manus iactantem, togam deiicientē et repo nentē, non agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictum per ſe urbanū, ſatagere, etiam ſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimili tudo. Fiūt & detracta et adiecta aſpiratione, & binis cō iunctis uerbis ſimiliter ſæpius frigida, aliquādo tamē reci piēda. Eadémq; conditio eſt in iis quæ à nominibus trahū tur. Multa ex hoc Cicero in Verrē, ſed ut ab aliis dicta: mo dò futurū ut omnia uerreret, cùm diceretur Verres, modò Herculi quē expilauerat, moleſtiorem apro Erymanthio fuiſſe: modò malum Sacerdotē, qui tam nequā uerrem reli quiſſet: quia Sacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tn̄ ali quādo occaſionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi: ut pro Cecinna Cicero in teſtē Sex. Clodium Phor mionem, Nec minus niger, inquit, nec minus confidēs, quàm ille Terētianus eſt Phormio. Acriora igitur ſunt & elegā tiora, quæ trahūtur ex ui rerū. In his maximè ualet ſimili tudo, ſi tn̄ ad aliquid inferius leuiúſq; referatur: qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulū Spintherē, & Scipio nem Serapionē eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus mo

Act. 6.

Plin. lib. 7 cap. 12.

Val. lib. 9. titu. 5. Cice. ad Attic. lib. 6.

dò petitur, uerũetiã ab animalibus: ut nobis pueris Iunius Baſſus, homo in primis dicax, Aſinus albus uocabatur. Et Sarmẽtus ſeu Publius Bleſſus Iunium hominẽ nigrũ et macrũ & pandum, fibulã ferream dixit. Quod nunc riſus petẽdi genus frequẽtiſsimũ eſt. Adhibetur aũt ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabolæ: cui⁹ eſt generis id Auguſti, q militi libellũ timidè porrigẽti, Noli, inqt, dubitare, tãquã aſſem elephantodes. Sũt quædã etiã uerisſimilia: unde Vatinius, cùm reus agẽte in eum Caluo, cãdido frontẽ ſudario tergeret, ídq; ipſum accuſator in inuidiam uocaret: Quãuis reus ſum, inquit, et panẽ cãdidũ edo. Adhuc eſt ſubtilior illa ex ſimili translatio, cùm qđ in alia re fieri ſolet, in aliam mutuamur. Ea dicatur ſanè fictio: ut Chryſippus, cùm in triũpho Cæſaris eborea oppida eſſent translata, et poſt dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas eſſe oppidorũ Cæſaris dixit. Et Pedo de Mirmillone q Retiariũ cõſequebatur, nec feriebat, Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ ſimilitudo: ut L. Galba pilã negligenter petenti, Sic, inquit, petis, tanquã Cæſaris cãdidatus. Nã illud petis, ambiguũ eſt, ſecuritas ſimilis. Quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt. Cæterùm frequẽtiſsima aliorũ generũ cũ aliis miſtura eſt: eáq; optima, quæ ex pluribus cõſtat. Eadẽ diſsimiliũ ratio eſt. Hinc eques Romanus, ad quẽ in ſpectaculis bibẽtẽ cùm miſiſſet Auguſtus qui ei diceret, Ego ſi prãdere uolo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locũ perdas. Ex contrario nõ una ſpecies. Neq; enim eodem modo dixit Auguſtus præfecto quẽ ignominia notabat, ſubinde interponẽti precibus, Quid reſpondebo patri meo? Dic me tibi diſplicuiſſe: quo Galba penulã rogãti, Nõ poſsũ cõmodare: domi maneo: cũ cœnaculũ eius pplueret. Tertiũ adhuc illud (ſiquidẽ ut ne auctorẽ ponã, uerecũdia

ipſius

ipſius facit) Libidinoſior es, q̃ ullus ſpado: quo ſine dubio et opinio decipitur. ſed ex cõtrario. Et hoc ex eodem loco eſt, ſed nulli priorũ ſimile, qđ dixit Marcus Veſtinius, cũ ei nũtiatũ eſſet,* Aliqñ deſinet putere. Onerabo librũ exẽplis, ſimilémq; iis qui riſus gratia componũtur, efficiam, ſi perſequi uoluero ſingula ueterũ. Ex omnibus argumẽtorũ locis eadẽ occaſio eſt. Nã & finitione uſus eſt Auguſtus de Pantomimis duobus, qui alternis geſtibus cõtendebãt, cùm eorũ alterũ ſaltatorẽ dixit, alterũ interpellatorẽ. Et partitione Galba, cùm penulã roganti reſpõdit, Non pluit, nõ eſt opus tibi: ſi pluit, ipſe utar. Proinde genere, ſpecie, propriis, differẽtibus, iugatis, adiunctis, cõſequẽtibus, antecedẽtibus, repugnãtibus, cauſis, effectis, cõparatione pariũ, maiorũ, minorũ, ſimilis materia præbetur. Sicut in tropos quoq; omneis cadunt. An nõ plurima καθ' ὑπερβολὴν dicũtur? quale refert Cicero de Mẽmio homine prælõgo, caput eũ ad fornicẽ Fabij offendiſſe. Et qđ P. Oppius dixit de genere Lẽtulorũ, cũ aſsiduè minores parẽtib⁹ liberi eſſent in naſcẽdo, decreſcere genus Lẽtulorũ. Interim utrũq;. Quid ironia? nõ'ne etiã quæ ſit uerißima, ioci ꝓpè gen⁹ eſt? Qua urbanè uſus eſt Afer cũ Didio Gallo, q prouinciã ambitioſißimè petierat, deinde impetrata ea tanquã coactus querebatur, Age, inquit, aliquid & Reipublicæ cauſa elabora. Quáq; Cicero uſus eſt, cũ Vatinij morte nũtiata, cuius parũ certus dicebatur autor, Interim, inquit, uſura fruar. Idẽ per allegoriã M. Cælium melius obiicientẽ crimina quàm defendentẽ, Bonã dextram, malam ſiniſtrã habere dicebat. Emphaſi Liuius dicit ferro cotẽ Accium Nauiũ incidiſſe. Figuras quoq; mẽtis, quæ σχήματα διανοίας dicũtur, res eadẽ recipit omneis, in quas nõnulli diuiſerũt ſpecies dictorũ. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus,

*Deeſt hic aliquid.

Ex tropis. 2. de Orat.

& minamur, & optamus. Quędā ut miſerantes, & quædam ut iraſcentes dicimus. Ridiculum eſt autē omne quod apertè fingitur. Stulta reprehēdere facillimū eſt: nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem urbanā facit aliqua ex nobis adiectio. Stultè interrogauerat exeuntē de theatro Carpathiū Tityus Maximus, an ſpectaſſet: fecit Carpathius dubitationē eius ſtultiorem dicendo, Non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio cùm ſit in negādo, redarguēdo, defendendo, eleuando, ridiculè negauit Manius Curius. Nā cùm eius accuſator, in Sipario omnibus locis aut nudū eum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxiſſet, Ergo ego (inquit) nūquā uici. Redarguimus interim apertè, ut Cicero Vibiū Curium multū de annis ætatis ſuæ mentientem: Tum ergo cùm unà declamabamus, nō eras natus. Interim & ſimulata aſſenſione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta ſe annos habere, Verū eſt, inquit: nā hoc iam uiginti annis audio. Bellè interim ſubiicitur pro eo qđ neges, aliud mordacius, ut Iunius Baſſus querēte Domitia Paßieni, quòd incuſans eius ſordes, calceos eā ueteres diceret uendere ſolere: Nō mehercule, inquit, hoc unquā dixi, ſed emere te ſolere. Defenſionē imitatus eſt eques Romanus, qui obiicientī Auguſto ꝙ patrimonium comediſſet: Meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio eſt duplex, ut aut ueniā quis, aut iactantiā minuat: quemadmodum C. Cæſar Pomponio oſtendenti uulnus ore exceptū in ſeditione Sulpitiana, qđ ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantē gloriabatur, Nunquam fugiens reſpexeris, inquit. Aut crimē obiectū, ut Cicero obiurgantibus quòd ſexagenarius Popiliam uirginē duxiſſet, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, conſequēs uocant quidam, atq; illi ſimile, quo Cicero Curionē ſemper ab excuſatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere

bere dixit: quia iſta natura ſequi & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus eſt etiã cauſarũ relatio, qua Cicero eſt uſus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cùm uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret ſe iã bina millia paſſuum ambulare: Dies enim, inquit, longiores ſunt. & Auguſtus nũtiantibus Tarraconẽſibus palmã in ara eius enatam, Apparet, inquit, ꝙ ſæpe accẽdatis. Tranſtulit crimen Caßius Seuerus. Nam cùm obiurgaretur à Prætore, quòd aduocati eius L. Varo Epicureo Cæſaris amico conuitium feciſſent, Neſcio, inquit, qui cõuitiati ſint: & puto Stoicos fuiſſe. Repercutiẽdi multa ſunt genera: uenuſtißimũ, quod etiã ſimilitudine aliqua uerbi adiuuatur: ut Thracallus dicenti Suellio, Si hoc ita eſt, is in exiliũ: ſi nõ eſt ita, rediſ, inquit. Eluſit Caßius Seuerus obiiciente quodã quòd ei domo ſua Proculeius interdixiſſet, reſpõdẽdo, Nũquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculũ ridiculo: ut diuus Auguſtus, cùm ei Galli torquẽ aureũ centũ pondo dediſſent, & Dolabella per iocũ, tentans tamẽ ioci ſui euentũ, dixiſſet, Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mendaciũ quoq; mendacio: ut Galba dicente quodã, Victoriato ſe uno in Sicilia quinq; pedes longam murænam emiſſe: Nihil, inquit, mirũ: nam ibi tam lõgæ naſcuntur, ut iis piſcatores pro reſtibus utantur. Cõtraria eſt negãti confeßionis ſimulatio, ſed ipſa quoq; multũ habet urbanitatis. Sic Afer cùm ageret contra libertum Claudiſ Cæſaris, & ex diuerſo quidã conditionis eiuſdem cuius erat litigator, exclamaſſet, Præterea tu ſemper in libertos Cæſaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui uicinum eſt, non negare quod obiicitur, cùm & id palàm falſum eſt, & inde materia bene reſpondendi datur: ut Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. Cicero 2. de Oratore.

In ſe

In ſe dicere, non eſt ferè niſi ſcurrarũ, & in Oratore utiq; minimè probabile. Quod fieri totidẽ modis, quot in alios, poteſt. Ideóq; hoc, quãuis frequẽs ſit, trãſeo. Illud uerò etiã ſi ridiculũ, indignũ tamẽ eſt homine liberali, quod aut turpiter, aut impotẽter dicitur: quod feciſſe quendã ſcio, qui humiliori liberè aduerſus ſe loquẽti, Colaphũ, inqt, tibi ducã, & formulã ſcribã, q caput durũ habeas. Hic enim dubiũ eſt, utrũ ridere audiẽtes, an indignari debuerint. Supereſt genus decipiẽdi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia uel uenuſtiſſima. Inopina tũ & à laceſſente poni ſolet: quale eſt quod refert Cicero, Quid huic abeſt, niſi res & uirtus? Aut illud Afri, Homo

2. de Orato. in agẽdis cauſis optimè ueſtitus. Et in occurrẽdo, ut Cicero audita falſa Vatinij morte, cũ Ouiniũ libertũ eius interrogaſſet, Rectè ne omnia? dicẽti, Rectè, Mortuus eſt, inqt. Plurimus aũt circa ſimulationẽ & diſſimulationẽ riſus eſt, quæ ſunt uicina, & ꝓpè eadẽ: ſed ſimulatio eſt certã opinionẽ animi ſui imitãtis: diſſimulatio, aliena parũ ſe intelligere fingẽtis. Simulauit Afer, q cũ in cauſa ſubinde dicẽtibus Celſinã dicere, cognouiſſet q erat potens fœmina: Quis eſt, inqt iſte? Celſinã enim uideri ſibi uirũ finxit. Diſſimulauit Cicero, cũ Sex. Annalis teſtis reũ læſiſſet, et inſtaret idẽtidẽ accuſator ei, Dic M. Tulli, nũqd potes de Sexto Annali? Verſus tũc dicere cœpit de libro Ennij annali ſexto, Qui potis ingentis cauſas euoluere belli.

Cui ſine dubio frequẽtiſſimã dat occaſionẽ ambiguitas: ut Caſſelio, qui cõſultori dicẽti, Nauẽ diuidere uolo: Perdes, inqt. Sed auerti intellectus etiã aliter ſolet, cùm ab aſperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus qd ſentiret de eo qui in adulterio deprehẽſus eſſet, Tardũ fuiſſe reſpondit. Ei confine eſt quod dicitur per ſuſpitionem: quale illud

illud apud Ciceronẽ, quærẽti quòd uxor ſua è fico ſe ſuſpẽdiſſet: Rogo des mihi ſurculũ ex illa arbore, ut inſeram. Intelligitur enim qđ nõ dicitur. Et hercle omnis ſalsè dicendi ratio in eo eſt, ut aliter quàm eſt, rectũ uerũq; dicatur. Quod fit totũ fingẽdis aut noſtris aut alienis ꝑſuaſionib⁹, aut dicẽdo quod fieri nõ poteſt. Aliena finxit Iuba, q̧ querenti quòd ab equo ſuo eſſet aſperſus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurũ putas? Sic C. Caßius, qui militi ſine gladio diſcurẽti, Heus commilito, pugno bene utêris, inquit. Et Galba de piſcibus, qui cùm pridie ex parte adeſi, & uerſati poſtero die oppoſiti eſſent, Feſtinemus, alij ſubcœnãt, inquit. Tertiũ illud Ciceronis (ut dixi) aduerſus Curiũ. fieri enim certè nõ poterat, cùm declamaret, natus nõ eſſet. Eſt & illa ex ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. Nã cùm teſtis diceret, à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehẽſio cur illã potißimũ partẽ corporis uulnerare uoluiſſet: Quid enim faceret, inq̃t, cùm tu galeã & loricã haberes? Vel optima eſt ſimulatio cõtra ſimulationẽ: qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat teſtamentũ, & unus ex amicis recẽtioribus ſperãs aliquid ex mutatione tabularũ, falſam tabulã intulerat, cõſulẽs eũ, an primipilaris ei teſtamẽto ſuaderet ordinare ſuprema iudicia. Noli, inquit, facere: offendis illũ. Iucũdißima ſunt aũt ex his omnibus lenia, & (ut ſic dixerim) boni ſtomachi: ut Afer ingrato litigatori cõſpectũ eius uitãti in foro, per nomẽclatorẽ mißũ ad eũ, Amas me, inq̃t, quòd te nõ uidi? Et diſpẽſatori, qui cùm ad reliqua nõ reſpõderet, dicebat ſubinde: Nõ comedi panẽ, & aquã bibo: Paſce, & redde quod debes. Quæ ὑπα τωγὰς uocãt. Et gratus iocus, qui minus exprobrat q̃ poteſt: ut idẽ dicẽti cãdidato, Sẽper domũ tuã colui: cũ poſſet palàm negare, Credo, inquit, & uerũ eſt. Interim de ſe dicere,

2.de Orat. & Acad. 2.

dicere, ridiculum eſt: & quod in aliũ, ſi abſentem diceret, urbanũ non eſſet, quoniã ipſi palàm exprobratur, mouet riſum: quale Auguſti eſt, cùm ab eo miles neſcio quid improbè peteret, ueniret cõtrà Martian⁹, quẽ ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſtè rogaturũ: Nõ magis, inquit, faciam cõmilito quæ petis, quam quod Martianus à me petiturus eſt. Adiuuãt urbanitatẽ & uerſus cõmodè poſiti, ſeu toti ut ſunt: quod edeò facilè eſt, ut Ouidius ex tetraſticho Macri carmine librũ in malos poëtas cõpoſuerit. qd' fit grati⁹, ſiqua etiã ambiguitate cõditur: ut Cicero in Acciũ hominẽ callidũ & uerſutũ, cùm is in quadã cauſa ſuſpectus eſſet, Niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eũ qui cùm antea ſtultiſſimus eſſet habitus, poſt acceptam hæreditatẽ primus ſentẽtiam rogabatur, Cuius hæreditas eſt, quã uocant ſapientiã, pro illo facultas eſt. Seu fictis nouis uerſibus. Simile eſt quod παροιμία dicitur, & prouerbia opportunè aptata, ut de homine in aquã lapſo, & ut alleuaretur rogãti, Tollat te, qui non nouit. Ex hiſtoria etiã ducere urbanitatẽ, eruditũ: ut Cicero fecit, cùm ei teſtem in iudicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, cùm Sphingen domi habeas. Acceperat autẽ ille à Verre Sphingem æneam magnæ pecuniæ. Subabſurda illa cõſtant ſtultis ſimili imitatione, & quæ niſi fingãtur, ſtulta ſunt: ut qui mirãtibus ꝙ humile candelabrũ emiſſet, Prãſoriũ erit, inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, quæ tãquã ſine ratiõe dicta fcrũtur, ut ſeruus Dolabellæ cùm interrogaretur an dominus eius auctionem propoſuiſſet, Domum, inquit, uendidit. Deprehẽſi interim pudorẽ ſuũ ridiculo aliquo explicãt: ut ꝗ teſtẽ dicẽtẽ ſe à reo uulneratũ, interrogauerat an cicatrices haberet: cùm ille ingẽtem in femore

Horat. Epiſtola 1. ad Sænam.

Plutarchus in vita Cice.

femore oſtendiſſet, Latus, inquit, oportuit. Contumeliis quoq; uti bellè datur: ut Hiſpo obiicienti bis acerba crimina accuſatori, Mentiris, inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus eſſet: Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni, frequentiſsimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt infinitas eſſe tam ſalsè dicendi, quàm ſeuerè, quas præſtat perſona, locus, tempus, caſus deniq;, qui eſt maximè uarius. Itaq; hæc ne omiſiſſe uiderer, attigi: illa autem quæ de uſu ipſo & modo iocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed planè neceſſaria. His adiicit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſsimè ſcripſit, quædam non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſsimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda: quæ ſunt quidem urbana, ſed riſum tamen non habent. Neq; enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ ciuitatis ait: & ſerò ſic intelligi cœptam, poſtquam Vrbis appellationem, etiam ſi nomen proprium non adiiceretur, Romam tamen accipi ſit receptum. eámq; ſic finit, Vrbanitas eſt uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos mouendóſq; homines in omnem affectum, maximè idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendum, prout quæq; res ac perſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis uirtutes complexa ſit. Nam ſic conſtat rebus & perſonis: et quod in utriſq; oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ eſt. Cur autem breuem eam eſſe uoluerit, neſcio quidem. at quam in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis, narrandi urbanitatem, paulò pòſt ita finit, Catonis (ut ait) opinionem ſequutus, Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta reſponſáq; erunt: et qui in ſermonibus, circulis, conuiuiis, item in concionibus, omni deniq; loco ridiculè commodéq; dicet. Riſus erunt, quicunq; hæc faciet

Orator.

orator. Quas ſi recipimus finitiones, qcquid bene dicetur & urbanè, dicti nomē accipiet. Cæterùm illi qui hoc propoſuerat, conſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorū urbanorū alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nā eadē eſt omniū bene dictorum. Verùm mihi etiam iocoſa quædam uidētur poſſe nō ſatis urbanè referri. Nam meo quidem iudicio, illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonū, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; ſenſu, neq; uerbis, neque ore geſtúue poßit deprehendi: ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi: qualis apud Græcos Atticiſmos ille redolens Athenarū propriū ſaporem. Ne tamē iudicium Marſi hominis eruditißimi ſubtraham, ſeria partitur in tria genera, honorificū, cōtumelioſum, mediū. Et honorifici ponit exemplū Ciceronis quoq; pro Ligario apud Cæſarē, Qui nihil ſoles obliuiſci, niſi iniurias. Et cōtumelioſi, qd' Attico ſcripſit de Pōpeio & Cæſare, Habeo quē fugiā, quē ſequar nō habeo. Et medij, quod ἀποφθεγματικὸν *uocat, et eſt cùm ita dixit, Neq; grauē mortē accidere forti uiro poſſe, neq; immaturam conſulari, neq; miſeram ſapiēti. Quæ omnia ſunt optimè dicta: ſed cur propriè nomen urbanitatis accipiant, nō uideo. Quod ſi non ſolùm totus (ut mihi uidetur) orationis color meretur, ſed etiam ſingulis dictis tribuēdū eſt: illa potius urbana eſſe dixerim, quæ ſunt generis eiuſdē, quæ ridicula dicuntur, & tñ ridicula nō ſunt: ut de Pollione Aſinio ſeriis iociſq; pariter accōmodato dictū eſt, eſſe eum omnium horarū. Et de actore facilè dicente ex tēpore, ingeniū eum in numerato habere. Etiam Pompeij quod refert Marſus, in Ciceronem diffidentem eius partibus, Tranſi ad Cæſarem, me timebis. Erat enim, ſi de re minore aut alio animo, aut denique non ab ipſo dictum fuiſſet, quod poſſet inter ridicula numerari.*

Epiſto. libr. 8. In Catil. orat. 4.

Etiam

Etiam illud quod Cicero Cereliæ ſcripſit, reddens rationẽ cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco ſimile. Hæc quæ mouebant, diſsimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuerſa opinione, quam ſequi magis probantibus liberum eſt.

De Altercatione. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Principio huius capitis rationẽ reddit cur altercationis præcepta ſtatim inuẽtioni, ante reliquas Rhetoricæ partes, ſubiungat: nempe ꝙ illa tota ex ſola inuẽtione pẽdeat, nec quidquã à diſpoſitione mutuetur, neq; multum à reliquis tribus partibus adiuuetur. Deſcribit altercationem orationem eſſe breuem, atq; cõciſam, quæ intentione aut depulſione conſtet, interrogandóq; aut reſpondendo fiat: qua deſcriptione, quid à perpetua actione differat, ſatis indicat. Locum habere aut in cauſis quę ſolis probationibus inartificialibus, vt in teſtiũ interrogatione, vel etiã miſtis, continentur. Nam & ſeparatim fit altercatio, & perpetuæ etiam actioni poteſt inſeri. Altercandi hæc præcepta tradit: opus eſſe primùm magna ingenij velocitate, animi præſentia, & acrimonia: vt ex tẽpore quiduis dici poſsit: ad quod cauſas, inſtrumenta, tempora, locos & perſonas familiariter noſſe, plurimũ profuturũ ſit. Præterea iracundiæ vitio carendũ eſſe, & moderatione vtendum. Omnia etiam non ſolùm refutanda ſed vrbanè contemnẽda, eleuanda, & ridenda. Atq; in altercando præcipuum eſſe ſemper, id de quo quæritur, & quid efficere velimus, in oculis habere. Atq; id quidem ingenij acumine præſtari quod à natura proficiſcens, etiã arte iuuetur. Poſtremò multas huius acuminis cõmoditates ad omnia quæ volumus egregiè præſtanda, quas ſtupidi, indocti & clamoſi non aſſequantur, dinumerat.

ALtercationis præcepta poterãt uideri tunc inchoãda, cùm omnia quæ ad cõtinuã orationẽ ptinẽt, peregiſſem: nã eſt uſus eius ordine ultimus: ſed cùm ſit poſita in ſola inuentione, neq; habere diſpoſitionẽ poßit, nec elocu-

tionis ornamenta magnopere deſideret, aut circa memoriã & pronuntiationẽ laboret: prius quàm ſecundam quinque partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus nõ alieno loco uideor: quã ſcriptores ideo fortaſſe alij reliquerũt, quia ſatis cæteris perceptis, in hac quoque uidebatur eſſe profectum. Cõſtat enim aut intẽtione, aut depulſione,
Lib. 3. de quibus ſatis traditum eſt: quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt, id & in hac breui atque cõciſa proſit neceſſe eſt. Neq; alia dicuntur in altercatione, ſed aliter, aut interrogãdo, aut reſpõdendo. Cuius rei ferè
Lib. 5. cap. 7. omnis obſeruatio in illo teſtiũ loco excuſſa nobis eſt. Tamẽ quia latius hoc opus aggreßi ſumus, neq; pfectus Orator ſine hac uirtute dici põt, paululũ impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidẽ in quibuſdã cauſis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectène factũ quid, an contrà ſit, quæritur, perpetua dominatur oratio, et quæſtionẽ finitionis actionis plerũq; ſatis explicat, et omnia penè in quibus de facto conſtat, aut cõiectura artificiali ratiõe colligitur: ita in iis cauſis (quæ ſunt frequẽtißimæ) quæ uel ſolis extra artem probationibus, uel miſtis continẽtur, aſperrima in hac parte dimicatio eſt, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmißima quæq; memoriæ iudicis inculcãda ſunt, et præſtãdum quicquid in actione promiſimus, et refellenda mendacia. Nuſquã eſt deniq; qui cognoſcit, intentior. Nec immeritò quidã, quanquã in dicendo mediocres, hac tamẽ altercandi præſtantia meruerunt nomẽ patronorũ. At quidam litigatoribus ſuis illũ modò ambitioſum declamãdi ſudorẽ præſtitiſſe contẽti, cùm turba laudantiũ deſtituũt ſubſellia, pugnámq; illã decertatoriam imperitis ac ſæpe pullatæ turbæ relinquũt. Itaq; uideas alios plerũq; iudiciis priuatis ad

tis ad actiones uocari, alios ad probationes. Quæ ſi diuidẽda ſunt officia, hoc certè magis neceſſariũ eſt: pudendúmq; dictu, ſi plus litigatorib⁹ proſunt minores. In publicis certè iudiciis uox illa præconis, præter patronos, ipſum qui egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præſenti & acri. Non enim cogitandum, ſed dicẽdũ ſtatim eſt, & propè ſub conatu aduerſarij, manus erigenda. Quare cùm in omni parte huiuſce officij plurimum facit, totas non diligenter modò, ſed etiã familiariter noſſe cauſas: tum in altercatione maximè neceſſariũ eſt, omnium perſonarũ, inſtrumentorũ, temporũ, locorũ habere notitiã: alioqui & tacendum eſt ſæpe, & aliis ſubiicientibus, plerũq; ſtudio loquẽdi fatuè modò accedendũ: quo nõnunquã accidit, ut in noſtra credulitate, aliena ſtudia erubeſcam⁹. Neq; tantũ hoc ipſis monitoribus clareſcit: quidã faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim pleroſq; ita percitos exclamantes, ut iudex audiat contrariũ id eſſe quod admoneatur, ſciátq; ille qui pronũtiaturus eſt, in cauſa malũ quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſam, & plerunq; deformia cõuitia facere ac mereri cogit, & ipſos nõnunquam iudices incitat. Melior moderatio, ac nõnunquam etiam patientia. Neq; enim refutanda tantùm quæ è contrario dicũtur, ſed contẽnenda, eleuanda, ridẽda ſunt: nec uſquã plus loci reperit urbanitas, odiũ mordet & pudor: cõtra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter reſiſtẽdum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant ingẽti clamore, & medios ſermones intercipiãt, & omnia tumultu confundãt: quos ut non imitari, ſic acriter propulſare oportebit: & ipſorum improbitas retundenda: & Iudices uel præſidentes magiſtratus

appellandi frequenter, ut loquendi uices ſeruentur. Nam eſt res animi iacētis, & mollis ſupra modū frontis, fallitq; plerūq;, quòd probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. Valet autē in altercatione plurimū acumē: quod ſine dubio ex arte non uenit. natura enim nō docetur, arte tamē adiuuatur. In qua præcipuū eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere: quia propoſitū tenētes, in rixā non ibimus: nec cauſæ debita tempora conuitiando cōteremus: gaudebimúſq; ſi hoc aduerſarius facit. Omnia tempora ferè parata ſunt meditatis diligenter quæ aut ex aduerſo dici, aut reſpōderi à nobis poßint. Nonnunquā tamen ſolet hoc quoq; eſſe artis genus, ut quædam in actione dißimulata, ſubitò in altercādo proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex inſidiis citißimo facto ſimillimū. Id autē tū faciendū, cùm eſt aliquid cui reſpōderi nō ſtatim poßit: potuerat aūt ſi tēpus ad diſponendum fuiſſet. Nam quod fideliter firmū eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimum eſt, quò ſæpius diutiúſq; dicatur. Illud uix ſaltem præcipiendū uidetur, ne turbidus & clamoſus tātùm ſit altercator, & quales ferè ſunt qui literas neſciunt. Nā improbitas licet aduerſario moleſta ſit, iudici inuiſa eſt. Nocet etiā diu pugnare in iis quæ obtinere nō poſſis. Nā ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere: quia ſiue plura ſunt de qbus q̄ritur, facilior erit in cæteris fides: ſiue unū, mitior ſolet irrogari pœna uerecūdiæ. Nā culpā præſertim deprehēſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt. Dum ſtat acies, multi in re conſilij atq; artis eſt, ut errantē aduerſariū trahas, & ire quàm lōgißimè cogas, ut uana interim ſpe exultet. Ideo quædā bene dißimulātur inſtrumēta. Inſtant enim, & ſæpe diſcrimē omne cōmittūt, quod deeſſe nobis putāt, & faciūt ꝓbationibus noſtris autoritatē po-

ſtul-

ſtulando. Expedit etiã dare aliquid aduerſario, quod pro ſe putet: quod apprehẽdens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarũ utrãlibet malè ſit electurus: qđ in altercatione fit potẽtius, quàm in actione: quia in illa nobis ipſi reſpondemus, in hac aduerſariũ quaſi cõfeſſum tenemus. Eſt in primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid reſpuat: quod ex uultu ſæpiſsimè, & aliquãdo etiã dicto aliquo factóue eius deprehẽditur. Et inſtare proficiẽtibus: & ab iis quæ nõ adiuuãt, q̃ molliſsimè pedẽ oportet referre. Faciũt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perſeuerẽt adhibere, uel deſinãt, ut illa recipi uel reſpui uidẽt. Nõnunquã ſi rẽ euoluere propoſitam facile nõ ſit, inferẽda eſt alia quæſtio: atq; in eã, ſi fieri poteſt, iudex auocãdus. Quid enim cùm reſpõdere nõ poſsis, agendũ eſt, niſi ut aliud inuenias, cui aduerſarius reſpõdere nõ poſsit? In pleriſq; iudex eſt auocãdus, ut dixi, qui circa teſtes eſt locus, & perſonis modò diſtat, quòd hîc patronorũ inter ſe certamẽ, illic pugna inter teſtẽ & patronũ. Lib. 5. Exercitatio uerò huius rei lõgè facilior. Nã eſt utiliſsimum, frequẽter cum aliquo qui ſit ſtudiorũ eorundẽ, ſumere materiam uel ueræ uel etiã fictæ cõtrouerſiæ, & diuerſas partes altercationis modo tueri: quod idem etiã in ſimplici genere quæſtionũ fieri poteſt. Ne illud quidẽ ignorare aduocatũ uolo, quo quæq; ordine probatio ſit apud iudices proferenda: cuius rei eadẽ in argumentis ratio eſt, ut potentiſsima prima & ſumma ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De Iudicio & Conſilio. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Priuſquã ad diſpoſitionẽ trãſeat, quæ lib. 7. tractatur, eorũ opiniones refutat, qui iudiciũ inuẽtioni ſubiiciebãt, tanquã Rhetoricæ

ricæ ſecundã partẽ: contra quos libro 3. diſputauit. Oſtẽdit ergo iudiciũ ſic per omnes orationis partes fuſum, vt ſanguis per vniuerſum corpus: & naturale eſſe, cùm non magis arte tractetur quàm guſtus & ſapor, & maximè tribus primis Rhetoricæ partibus, inuẽtioni, diſpoſitioni & elocutioni permiſtũ. Hãc inter iudicium & conſiliũ differentiã aſsignat, quòd cõſiliũ latẽtibus reb', iudiciũ ſe proferentibus adhibeatur: quódq; hoc frequentiſsimè certum ſit, illud verò arte petitum, & reconditum. Quædam ex iudicio conſilióue cauenda ſequandáq; admonet, quæ exemplis ex Demoſthene & Cicerone petitis manifeſta reddit.

His pro noſtra facultate tractatis, non dubitaſſem trãſire protinus ad diſpoſitionem, quæ ordine ipſo ſequitur: niſi uererer, ne quoniã fuerunt qui iudiciũ inuentioni ſubiungerent, præteriſſe hunc locũ quibuſdã uiderer, q mea quidẽ opinione adeò partibus operis huius omnib' connexus ac miſtus eſt, ut ne à ſententiis quidem aut uerbis ſaltem ſingulis poßit ſeparari: nec magis arte traditur, quàm guſtus aut odor. Ideóq; nos quid in quaq; re ſequendũ cauendúnq; ſit, docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipuum igitur, ne quod effici non poteſt, aggrediamur: ut cõtraria uitemus, & cõmunia: ne quid in eloquendo corruptum obſcurúmq; ſit, referatur oportet ad ſenſus, qui non docẽtur. Nec multũ à iudicio credo diſtare cõſilium, niſi q illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hòc latentibus, & aut omnino nondũ repertis, aut dubiis: & quòd iudicium frequentißimè certum eſt: cõſiliũ uerò eſt ratio quædam altè petita, & plerũq; plura perpendens & cõparans, habénſq; in ſe & inuentionẽ, & iudicationẽ. Sed ne hæc quidẽ præcepta in uniuerſum ſpectãda ſunt. nã ex re ſumitur, cui locus ante actionẽ eſt frequẽter. Nã Cicero ſummo cõſilio uidetur in Verrẽ uel cõtrahere tẽpora dicẽdi maluiſſe, quàm in eum annũ quo erat Quin. Hortenſius Conſul futurus, incidere. Et in ipſis actionibus primum ac potentißimum

Cice. de Orato. & de Inuentione 1.

mum obtinet locū. nam quid dicendum, quid tacendū, quid diſſitendum ſit, exigere, conſilij eſt: negare ſit ſatius, an defendere: ubi prooemio utendū, & quali: narrandúmne, & quomodo: iure prius pugnādum, an æquo: qui ſit ordo utiliſsimus: tum omnes colores, aſperè an leniter, an etiā ſubmiſſè loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quiſque paſſus eſt locus, monuimus: idémq; in reliqua parte faciemus. pauca tñ exempli gratia ponā, quib⁹ manifeſtius appareat quid ſit quod demōſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, q̃ cùm ſuaderet bellum Athenienſibus parū id proſperè expertis, nihil adhuc factū eſſe ratione monſtrat. poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratū, melioris in poſterum ſpei nō erat ratio. Idē cùm offenſam uereretur, ſi obiurgaret populi ſegnitiē, in aſſerēda libertate Reipublicæ, maiorū laude uti maluit, qui eam fortiſsimè adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & natura ſequebatur ut meliora probāteis, peiorū pœniteret. Ciceronis quidē uel una pro Cluentio quālibet multis exēplis ſuffecerit oratio. Nam quod in eo conſilium maximè mirer? primámne expoſitionem, quæ matri, cuius filium premebat autoritas, abſtulit fidem? an q̃ idem corrupti iudicij crimē transferre in aduerſariū maluit, quàm negare propter inueteratam (ut ipſe dicit) infamiam? An q̃ in re inuidioſa, legis auxilio nouiſsimè eſt uſus? quo genere defenſionis etiam offendiſſet nondū præmollitas iudicum mentes. an quòd ſeipſum inuito Cluentio facere teſtatus eſt? Quid pro Milone, quòd non antè narrauit, quàm præiudiciis omnibus reum liberaret? quòd inſidiarum inuidiam in Clodium uertit? quanquā re uera fuerat pugna fortuita: q̃ factū & laudauit: & tamen uoluntatem Milonis remouit? q̃ illi preces non dedit, & in earū locum ipſe

Olynth. 2.

Olynth 3.

 ſucceſſ

ſucceßit? Infinitũ eſt enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem: ut pro Ligario ſe oppoſuerit: Cornelium ipſa cõfeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe nõ modò in orando, ſed in omni uita, prius conſilio: fruſtráque ſine eo tradi cæteras artes: plúſq; uel ſine doctrina prudentiam, q̃ ſine prudentia facere doctrinã. Aptare etiã orationem locis, temporibus, perſonis, eſſe eiuſdẽ uirtutis. Sed hic quia latius fuſius eſt locus, miſtúſq; cũ elocutione, tractabitur cùm præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEPTIMVS.

Præfatio de diſpoſitionis vtilitate.

ARGVMENTVM.

Tranſitionẽ facit ab iis quæ hactenus de inuentione & motu dicta ſunt, ad diſpoſitionem, cuius tractationi hunc ſeptimũ addixit: vires eius & laudes hac præfatione prædicat, & cur ſecundum in ordine partium Rhetorices locũ obtineat, rationẽ reddit. Omnia præclaris ſimilitudinibus illuſtrat.

Pro hoc 7. libro vide Sulpitij Inſtitutiones.

DE inuentione (ut arbitror) ſatis dictum eſt. Neq; enim ea demũ quæ ad dicendũ pertinẽt, executi ſumus, uerũetiã motus animorũ tractauimus. Sed ut opera extruẽtibus ſatis non eſt, ſaxa atq; materiã, & cætera ædificãti utilia cõgerere, niſi diſponẽdis iis collocãdiſq; artificũ manus adhibeatur: ſic in dicẽdo quãlibet abũdans rerũ copia, cumulũ tantùm habeat atq; cõgeſtũ, niſi illas eaſdẽ diſpoſitio in ordinẽ digeſtas, atq; inter ſe cõmiſſas deuinxerit. Nec immeritò ſecũda quinq; partiũ poſita eſt, cũ ſine ea prior nihil ualeat. Neq; enim,

enim, quãquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur: et ſiquã in corporibus noſtris aliorumue animalium partem permutes atq; transferas, licet habeat eadẽ omnia, prodigiũ ſit tamen. Et artus etiã leuiter loco moti, perdunt quo uiguerũt uſum: et turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi uidẽtur errare, qui ipſam rerum naturã ſtare ordine putãt: quo confuſo, peritura ſint omnia. Sic oratio carens hac uirtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi: multa repetat, multa trãſeat, uelut nocte in ignotis locis errãs: nec initio nec fine ꝓpoſito, caſum potius quàm conſiliũ ſequatur. Quapropter totus hic liber ſeruiat diſpoſitioni. quæ quidẽ ſi certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet. Sed cùm infinitæ litiũ formæ fuerint, futuræq; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſa quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & conſiliũ à ſeipſo petat. Neq; inficias eo, quædam eſſe quæ demonſtrari poßint, eáq; non omittam.

De diſpoſitione facienda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quia ad bonã diſpoſitionẽ faciendã neceſſariũ eſt, quæ multiplicia ſunt, in ſuas partes aut ſpecies ſecare: principio ſtatim capitis, quid partitio aut diuiſio ſit, & quo inter ſe differant, definitione explicat, nẽpe vt partitio ſit totius in partes, diuiſio generis in ſpecies ſectio. Poſt hæc diſpoſitionẽ finit eſſe vtilẽ rerũ ac partium in loco diſtributionẽ. Huius ordinẽ naturalem eſſe cõmonet, vt primæ quæſtiones primo loco tractentur, verũtamen id plerunq; cauſæ vtilitate mutari: neq; ſemper eandem eſſe actiori quæ defenſori rationẽ, Demoſthenis & Aeſchinis exemplo docet. Ergo quid ipſe diſponendo cùm præceptis, tum ratione ſæpe factitarit, vt ad bonã diſpoſitionem viam ſternat, aperit: ex quo facienda eſſe hæc elicimus. Omnia quæ in cauſa verſantur, tam ea quæ pro aduerſariis, quàm quæ pro nobis faciant, & quid efficere vterq; velit, cognoſcẽda, atq; oculis ſubiiciẽda. Ante omnia

actori hanc eſſe diſpoſitioné ſeruandã, vt primo & ſummo loco firmiſsima, in medio infirmiora collocet. Reo grauiſsimũ quodque primũ refutãdũ, niſi leuiora multa falſa palàm erũt, per quæ in grauiſsimo detrahamus aduerſariis fidẽ, cũ aliqua tamẽ præfatione & excuſatione dilati criminis. Anteactæ vitæ crimina plerũq; prima purgãda. Intuẽdũ eſſe diligẽter ſi quæſtio ſimplex ſit, aut cõiũcta: Si ſimplex, an vnũ reſpõdeamus, an plura: ſi vnũ, an illud ſit in re, an in ſcripto: ſi plura, quæ ſint illa, & quo ordine ponenda, nempe vt ab infirmis ad potentiſsima perueniamus: ſi quæſtio coniuncta, quàm diuerſi ſint ſtatus. Item à prima ſpecie retrorſum quærendũ eſſe vſq; ad primã generalem quæſtionẽ: vel à genere ad extremã ſpeciẽ deſcẽdendũ: vt ſi quis accuſet te furti, quæras an furto ſit illi quid ſublatũ, an auferri potuit, an habuit quod auferretur. Excerpendũ eſſe quid cũ aduerſario nobis cõueniat, ſi pro nobis facit, & partiendo multiplicandũ, quia hæc congregatio accuſantem adiuuet, ſeparatio defendentẽ. In tota aliquãdo materia faciendum eſſe, vt multis prolatis, remotione partiũ aut ſpecierũ vtentes, id vnũ remaneat, quod magnopere cupiebamus. Et excutiendũ eſſe quicquid dicit, & velut reiectione facta, ad optimũ perueniendũ: quod diuiſioni atq; inuentioni viam facillimam præſtat: vt occiſus eſt Clodius, à Milone, an ab alio? A Milone: iure, an iniuria? iure. voluntate igitur, an imprudentia, an neceſsitate? neceſsitate, &c. Et quia plurimæ ſunt cauſæ in quibus vtra pars prior dicere debeat, incertum ſit, hoc in foro diiudicari ait vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel ſorte: quanquam id in multis inuentu videatur difficillimũ. Occultiores quæſtiones, & in ipſis ſententias, verba, figuras, colores: ingenio, cura & exercitatione inueniri. Atq; in deligendis quæſtionibus vtilia ſpecioſis eſſe præponenda. Omnia ſubiectis exemplis fuſiſsimè etiam deſcriptis explanat.

SIt igitur (ut ſuprà ſignificaui) diuiſio, rerũ plurium in ſingulas: partitio, ſingularũ in partes, diſcretus ordo, et recta quædã locatio priorib⁹ ſequẽtia annectẽs: diſpoſitio, utilis rerũ ac partiũ in locos diſtributio. Sed meminerim⁹ ipſam diſpoſitionẽ plerũq; utilitate mutari, nec eandẽ ſemper primã quæſtionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exẽpla prætereã, Demoſthenes quoq; atq;

Aeſchines

Aeſchines poſſunt eſſe documento, in iudicio Cteſiphontis diuerſum ſecuti ordinem, cùm accuſator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit: patronus omnia uel penè omnia ante ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legũ præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui ſemper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in accuſatiõe mutua, ut ſe uterq; defendat priuſquã aduerſariũ arguat, omniũ rerũ neceſſe eſt ordinẽ eſſe diuerſum. Igitur quid ego ſim ſecutus, quod partim præceptis, partim uſurpatũ ratione cognoueram, promam: nec unquã diſsimulaui. Erat mihi curæ in controuerſiis forenſibus, noſſe omnia quæ in cauſa uerſarentur. Nam in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationẽ exponũtur, quæ θέματα Græci uocãt, Cicero propoſita. Cùm hæc in cõſpectu quodãmodo collocaueram, nõ minus pro aduerſa parte quàm pro mea cogitabã: Et primùm (quod non difficile dictu eſt, ſed tamen ante omnia intuendũ) conſtituebam quid utraq; pars uellet efficere, tum per quid, hoc modo: Cogitabam quid primũ petitor diceret. Id aut cõfeſſum erat, aut controuerſum. Si confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio. Trãſibam ergo ad reſponſum partis alterius, idem intuebar: nõnũquam etiã qđ inde obtinebatur, confeſſum erat. Vbi primùm cœperat nõ cõuenire, quæſtio oriebatur. Id tale eſt, Occidiſti hominẽ, occidi, cõuenit: tranſeo. Rationẽ reddere debet reus quare occiderit. Adulterũ, inqt, cũ adultera occidere licet. legẽ eſſe certũ eſt. Tertiũ iam aliquid uidẽdũ eſt, in quo pugna cõſiſtat. Nõ fuerũt adulteri: fuerũt, quæſtio. de facto ambigitur, cõiectura eſt. Interim uerò & tertiũ confeſſum eſt, adulteros fuiſſe: ſed tibi, inqt accuſator, illos non licuit occidere. exul enim eras, & ignominioſus. de iure quæritur. At ſi ptimus dicẽti, occidiſti: reſpõdeatur, nõ occidi: ſtatim

pugna

pugna eſt. Sic explorandũ eſt ubi cõtrouerſia incipiat, & conſiderari debet quæ primã quæſtionẽ facit. Intẽtio ſimplex, Occidit Saturninũ Rabirius. cõiuncta, Lege de ſicariis commiſit L. Varenus. Nam C. Varenũ occidẽdo, & Cn. uulnerando, & Salarium itẽ occidendo, cadit. Nam ſic diuerſæ propoſitiones erunt. quod idẽ de petitionibus dictũ ſit. Verùm ex cõiuncta propoſitione plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt, ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit, In quo genere agenti eſt diſpiciẽdũ quid quoq; loco diluat. Quod pertinet ad actorẽ, nõ planè diſſentio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tamẽ huic parti uehemẽtius, ut putet primo firmum aliqd eſſe ponẽdũ, ſummo firmiſsimũ, imbecilliora medio: quia & initio mouẽdus ſit iudex, & ſummo impellẽdus. At pro reo plerũq; grauiſsimũ quicq; primũ mouendum eſt, ne illud ſpectãs iudex, reliquorũ defẽſioni ſit auerſior. Interim tamẽ & hoc mutabitur, ſi leuiora illa palàm falſa erũt, grauiſsimi defenſio difficilior: ut detracta pri⁹ accuſatoribus fide, aggrediamur ultimũ, iã iudicib⁹ omnia uana eſſe credẽtibus. Opus erit tamẽ præfatione, qua et ratio reddatur dilati criminis, & ꝑmittatur defenſio: ne id quod nõ ſtatim diluemus, timere uideamur. Anteactæ uitæ crimina plerũq; prima purgãda ſunt, ut id de quo latur⁹ eſt ſententiã iudex, audire ꝓpitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimũ diſtulit: nõ quid frequẽtiſsimè, ſed quid tũ expediret, intuitus. Cũ ſimplx intẽtio eſt, uidendũ eſt an unũ aliquid reſpõdeam⁹, an plura. Si unũ, in re quæſtionẽ inſtituamus, an in ſcripto: ſi in re, negandũ ſit qđ obiicitur, an tuendũ: ſi in ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de uerbis, an uolũtate quæratur. Id ita conſequemur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex quæ litẽ faciat, hoc eſt,

Vt pro Murena.

qua iu-

qua iudicium ſit conſtitutum. Nam quædã in ſcholaſticis ponuntur ab coniugendã modò actæ rei ſeriẽ: ut, Pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimẽtis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expoſitũ recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere uult filiã pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad affectũ pertinet, iudiciũ pendet ex lege abdicationis. Nec tamẽ ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομίᾳ. *His ſpectatis apparebit circa quæ pugna ſit. Cõiuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio, Si occidiſſet, rectè feciſſet, ſed nõ occidit. Vbi uerò multa contra unã propoſitionem dicimus, cogitandum eſt primùm quicquid dici poteſt: tum ex his quoquicque loco dici expediat, ordinandũ. In quo nõ idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quódq; de argumentis probationũ loco cõceßi, aliquãdo nos incipere à firmioribus. Nã uis quæſtionũ ſemper creſcere debet, & ad potentißima ab infirmißimis peruenire, ſiue ſunt eiuſdem generis, ſiue diuerſi. Iuris autẽ quæſtiones ſolẽt eſſe nonnũquam ex aliis atq; aliis cõflictationibus: facti ſemper idem ſpectant. in utroq; genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſſimilibus, ex qb⁹ infirmißimũ quicq; primũ tractari oportet. Ideóq; quaſdã quæſtiones executi donare ſolemus, & cõcedere. Neq; enim trãſire ad alias poſſumus, niſi omißis prioribus. Quod ipſum ita fieri portet, nõ ut dãnaße eas uideamur. ſed omiſiſſe, quia poſſumus etiã ſine eis uincere. Procurator alicuius pecuniã petit ex fœnore hæreditario: poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat. Finge nos, poſtquã tractauim⁹, remittere, uel etiã cõuinci quæretur, an ei cui⁹ nomine litigatur, procuratorẽ habẽdi ſit ius. Diſcedamus hinc quoq;, recipit materia quæſtionẽ, an ille cui⁹ nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex aſſe*

hæres

hæres. Hæc quoq; cõceſſa ſint, quæretur an debeatur. Contrà nemo tam demens fuerit, ut id quod firmiſſimum duxerit ſe habere, remittat. & ad leuiora tranſcendat. Huic in ſchola ſimile eſt, Non abdicabis adoptatum: ut hũc quoq;, non uirum fortem: & fortem, nõ quicunq; uoluntati tuæ non paruerit: & ut in alia omnia ſubiectus ſit, nõ propter opinionem: & ut propter opinionem, nõ propter talẽ opinionem. Hæc iuris quæſtionum differentia eſt. In factis aũt ad idẽ tendentia ſunt plura: ex quibus aliqua citra ſummã quæſtionem remitti ſolent: ut ſi is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuiſſe: proba perdidiſſe, proba furto perdidiſſe, proba mea fraude. Priora enim remitti poſſunt: ultimum non poteſt. Solebam & hoc facere præcipuè, ut uel ab ultima ſpecie (nam ea ferè eſt quæ continet cauſam) retrorſum quærerem uſq; ad primam generalem quæſtionem, uel à genere ad extremam ſpeciem deſcenderem, etiam in ſuaſoriis, ut deliberat Numa, an regnum offerẽtibus Romanis recipiat. Primum id eſt genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi ſint Romani talem Regem. Similiter & in controuerſiis. Optet enim uir fortis alienam uxorem. Vltima ſpecies eſt, an optare poſſit alienam uxorem. Generale eſt, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritũ habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod eſt ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideóq; diuiſionẽ perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentum eſſe: quæratur aliquid quod eſt ultrà. ſi ne uiduam quidem: adhuc plus, ſi nihil ex priuato: ultimum retrorſum, quod idem à capite primum eſt. ſi nihil iniquũ. Itaq; propoſitione uiſa, quod eſt facillimum, cogitemus, ſi fieri

poteſt,

poteſt, quid naturale ſit primũ reſponderi. Id ſi tanquã res agatur, & nobis ipſis reſpõdendi neceſſitas ſit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id nõ contigerit, ſeponamus id quod primùm ſe obtulerit, & ipſi nobiſcũ ſic loquamur: Quid ſi hoc non eſſet? id iterũ & tertium, & dum nihil ſit reliqui. Ita inferiora quoq; ſcrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicẽ in ſumma quæſtione faciẽt. Non diſſimile huic eſt & illud præceptũ, ut à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim cõmunia generalia ſunt. Commune eſt, tyrannum occidit: proprium, *Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cũ aduerſario conueniret, ſi modò id pro me erat: nec ſolùm premere confeſſionẽ, ſed partiendo multiplicare: ut in illa controuerſia, Dux qui competitorẽ patrẽ in ſuffragiis uicerat, captus eſt. Euntes ad redimẽdum eum legati, obuium habuerunt patrẽ reuertentem ab hoſtibus. is legatis dixit, Serò itis. Excuſſerũt illi patrem, & aurum in ſinu eius inuenerunt: ipſi perſeuerarũt ire quò intenderant: inuenerunt ducem crucifixũ, cuius uox fuit, Cauète proditorem. Reus eſt pater. Quæ conueniunt? Proditio nobis prodita eſt, & prodita à duce, quærimus proditorẽ. te iiſſe ad hoſtes fateris, et iiſſe clàm, et ab his incolumẽ rediiſſe, aurum retuliſſe, & aurũ occultũ habuiſſe. Nã quod fecit, id nõnunquã potẽtius fit in propoſitione: quæ ſi animos occuparit, propè aures ipſi defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accuſantem adiuuat, ſeparatio defendentem. Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet, omnibus, deinde cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, Vt abſoluatur reus, aut innocentia ipſius fit, aut interueni

*Virum tamen tyran.

teruent

teruueniente aliqua poteſtate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocētē fuiſſe cōfiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptũ iudiciũ nõ quereris, nulla probãdi difficultas fuit: qd ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poterã, tñ plura amoliebar. Hominẽ occiſum eſſe conſtat, nõ in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer: nõ prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. odium igitur in cauſa. quis inimicus? Quæ res aũt faciliorem diuiſioni uiam præſtat, eadẽ inuẽtioni quoq;, excutere quicquid dicitur, poteſt; et uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accuſatur Milo ꝙ Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimũ erat negare: ſi nõ poteſt, occidit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure: aut uoluntate igitur, aut neceßitate. nã ignorantia prætendi non poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro Repub. fuerit. Neceßitate, ſubita igitur pugna, nõ præparata. alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profectò Clodius. Vidéſne ut ipſa rerum neceßitas deducat ad defenſionem? Adhuc, Aut utiq; uoluit occidere inſidiatorẽ Clodiũ, aut non. Tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſerui Milonis, neq; iubente neq; ſciente Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit autoritatẽ illi, qua rectè dicebamus occiſum. Adiicitur, Quod ſuos quiſq; ſeruos in tali re facere uoluiſſet. Hoc eo eſt utilius, ꝙ ſæpe nihil placet, et aliqd dicendũ eſt. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id qđ optimũ eſt, aut id quod minimè malum. Propoſitione aliqñ aduerſæ ij uiẽdum: & eſſe nõnunquã cõmunẽ eam ſuo loco dictũ eſt. Multis millibus uerſuum ſcio apud quoſdã eſſe quæſitũ, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere: quod in foro uel atrocitate formularũ, uel modò pe-
titionum

titionum, uel nouiſſimè ſorte diiudicatur. In ſchola quæri nihil attinet: cũ in declamationibus iiſdẽ narrare, et cõtradictiones ſoluere, tã ab actore q̃ à defenſore conceſſum ſit. Sed in plurimis cõtrouerſiis ne inueniri quidem poteſt: ut in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorẽ, Philoſophũ, et Medicũ, teſtamẽto quatuor partes fecit, et ſingulas ſingulis dedit: unã eius eſſe uoluit, q eſſet utiliſſimus ciuitati. Cõtẽdunt quis primus dicat: incertũ eſt, propoſitio tñ certa. Ab eo enim cuius perſonã tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidẽ de diuidẽdo in uniuerſum præcipi poſſunt. At q̃uo inueniemus etiã illas occultiores quæſtiones? ſcilicet q̃uo ſentẽtias, uerba, figuras, colores? Ingenio, cura, exercitatione. Non tamẽ ferè unquã niſi imprudentẽ fugerint, ſi (ut dixi) naturã ſequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquẽtiæ famã affectantes, contenti ſunt locis ſpecioſis modò, uel nihil ad probationẽ cõferẽtibus. Alij nihil uitãtes, ea quæ in oculos incurrũt, exq̃rẽda putãt. Quod quò facilius appareat, unã de ſchola cõtrouerſiã non ita ſanè difficilem aut nouã proponã in exemplũ: Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres ſit. proditionis dãnatus, cum aduocato exulet. Reo proditionis patri diſertus filius affuit, ruſticus non affuit: dãnatus abiit cũ aduocato in exiliũ. Ruſticus cũ fortiter feciſſet, præmij noĩe impetrauit reſtitutionẽ patris, et fratris. Pater reuerſus inteſtatus deceſſit: petit ruſticus partẽ bonorũ, Orator totũ ſibi uẽdicat. Hîc illi eloquẽtes, quibúſq; nos circa lites raras ſolicitiores, ridiculi uidemur, inuadẽt pſonas fauorabiles. Actio pro ruſtico cõtra diſertũ, pro uiro forti cõtra imbellẽ, pro reſtitutore cõtra ingratũ, pro eo qui parte cõtentus ſit, contra eũ qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ omnia ſunt in materia, et multũ iuuant, uictoriã tamẽ nõ tradunt. In hac quærẽtur

C ſentent-

ſententiæ,ſi fieri poterit,præcipites,uel obſcuræ. Nam ea nunc uirtus eſt, ut pulchrè fuerit cũ materia tumultu & clamore tranſactũ. Illi uerò quibus propoſitũ quidẽ melius,ſed cura in proximo eſt, hæc uelut innatãtia uidebũt, excuſatũ eſſe ruſticũ,qui nõ interfuerit iudicio,nihilcollaturus patri: ſed ne diſertũ quidẽ habere qđ imputet reo, cùm is damnatus ſit. Dignũ eſſe hæreditate reſtitutorẽ,nõ auarũ,impiũ,ingratũ,qui diuidere nolit cum fratre, eóq; ſic meritò. Quæſtionẽ quoq; illã primã ſcripti & uoluntatis,qua nõ expugnata non ſit ſequẽtibus locus. At qui naturã ſequetur,illa cogitabit profectò,primò,hoc dicturũ ruſticũ.Pater inteſtatus duos nos filios reliquit,partẽ iure gentiũ peto. Quis tam imperitus,quis tam procul à literis, quin ſic incipiat, etiam ſi neſcierit quid ſit propoſitio? Hanc communẽ omnium legem leuiter adornabit,ut iuſtã. Nẽpe ſequetur, ut quæramus quid huic tã æquæ poſtulationi reſpõdeatur. At id manifeſtum eſt. Lex eſt quæ iubet exhæredẽ eſſe eũ,qui patri proditionis reo nõ affuerit: tu autẽ nõ affuiſti. Hãc propoſitionẽ neceſſariò ſequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit,uituperatio. Adhuc uerſamur in cõfeſſis:redeat animus ad petitorẽ:nũ quid nõ hoc cogitet neceſſe eſt, niſi qui ſit planè hebes? Si lex obſtat,nulla lis eſt,inane iudicium eſt: atqui & legẽ eſſe, & hoc quod ea puniat,à ruſtico factũ, extra dubitationẽ eſt. Quid ergo dicemus? Ruſticus eram. Sed lex erat,oẽs complectitur:nihil proderit. Quæramus ergo,nũ infirmari in aliqua parte lex poßit. Quid aliud (ſæpius dicam) natura ꝑmittit,quàm ut cùm uerba cõtrà ſint,de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæſtio, uerbis, an uoluntate ſit ſtandũ. Sed enim in cõmune de iure omni diſputandum ſemper,nec unquã ſatis iudicatũ eſt. Quærendũ igitur in hac

ipſa,

ipſa, qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poßit quod ſcripto aduerſetur. Ergo quiſquis non affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione? Iam ſe illa uel ultro offerēt argumēta, Filius infans & æger nō affuit, & qui aberat, et qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multū acti eſt: poſſet aliquis non affuiſſe, & hæres eſſe. Transeat nunc idem ille qui cogitauit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad diſertum: Vt ita concedam: tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuiſti, nec militaſti, nec in legatione fuiſti. Non aliud occurrit q̃ illud, Sed ruſticus ſum. Cōtrà quod palàm eſt, dicet, Vt agere nō potueris, aßidere potuiſti. & uerū eſt. quare redeundum eſt ruſtico ad animum legūlatoris: Impietatē punire uoluit, ego autē impius nō ſum. Cōtra quæ diſertus, Tu impiè feciſti, inquit, cùm exhæredationē meruiſti: licet te poſtea uel pœnitētia uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus eſt pater, Videbaris enim de cauſa pronūtiaſſe. Ad hæc ruſticus, Tu uerò cauſa damnationis fuiſti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale cō ſiliū, ne uniuerſam domū periculo ſubiiceret. Hæc prima quæſtione ſcripti & uoluntatis cōtinentur. Intēdamus ultrà animū, uideamúſq; an aliquid inueniri præterea poßit quo id modo fiat. Sedulò imitor quærentem, ut quærere doceā, & omiſſo ſpecioſiore illo ſtyli genere, ad utilitatem me ſummitto diſcentiū. Omnes adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius duximus: cur nō aliqd circa patrē quærimus? Dictū uerò eſt, Cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur & hîc quærere, num cuicūque non affuerit? Facimus hoc ſæpe in iis controuerſiis, in quibus petuntur in uincula qui parētes ſuos non alunt, an eū qui

Pro Muren.

teſtimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi poteſt? Damnatus eſt. Nũquid igitur lex ad abſolutos tãtum patres pertinet? dura prima frõte quæſtio. Nõ deſperemus, credibile eſt hoc uoluiſſe legumlatorẽ, ne auxilia liberorum innocẽtibus deeſſent. Sed hoc dicere ruſtico uerecũdum eſt, quia innocentẽ fuiſſe patrem fatetur. Dat aliud argumentũ cõtrouerſiæ, Damnatus proditionis cũ aduocato exulet. Vix uidetur poſſe fieri, ut pœna filio eadẽ, patri & ſi affuerit, & ſi nõ affuerit, conſtituta ſit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile eſt, de nõ aduocato dãnati ſcriptum. An poßint enim bona eſſe ulla exulis, ruſticus in utraq; parte dubiũ facit. Diſertus & uerbis inhærebit, in quib⁹ nulla exceptio eſt: & propter hoc ipſum pœnã eſſe conſtitutã eis qui nõ affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & ruſticũ innocẽti non affuiſſe dicet. Illud protinus non indignum qđ annotetur, poſſe ex uno ſtatu duas generales fieri quæſtiones, an quiſquis, an cuicunq;. Hæc ex duabus perſonis quæſita ſunt. E tertia autẽ, quæ eſt aduerſarij, nulla oriri quæſtio poteſt: quia nulla fit ei de ſua parte controuerſia. Nondũ tamẽ cura deficiat. Iſta enim omnia dici poſſent etiã nõ reſtituto patre. Nec ſtatim eò tendamus, quod occurrit ultro, à ruſtico reſtitutũ. Qui id ſubtiliter quæret, aliqd ſpectabit ultrà. Nam ut genus ſpeciẽ ſequitur, ita ſpeciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio reſtitutũ, ratiocinatiua atq; collectiua quæſtio orietur, an reſtitutio pro ſublatione iudicij ſit, & perinde ualeat, ac ſi iudiciũ nõ fuiſſet. Vbi tẽtabit ruſticus dicere, ne impetrare quidẽ aliter potuiſſe ſuorũ reſtitutionẽ uno præmio, niſi patre perinde ac ſi accuſatus nõ eſſet, reuocato: quæ res, aduocati quoq; pœnam,

pœnã, tãquã is non affuiſſet, remiſerit. Tũ ueniemus ad id quod primũ occurrebat, à ruſtico reſtitutum eſſe patrem. Vbi rurſus ratiocinamur, an ruſticus reſtitutor accipi debeat pro aduocato, quãdo id præſtiterit, quod aduocatus petiit: nec improbũ ſit pro ſimili accipi, quod plus eſt. Reliqua iam æquitatis ſunt, utrius iuſtius ſit deſiderium. Id ipſum adhuc diuiditur, etiã ſi uterq; ſibi totũ uẽdicaret, nũc utiq;, cùm alter ſemiſſẽ, alter uniuerſa, fratre excluſo. Sed his tractatis, etiã magnũ momentũ habet apud iudices patris memoria, cũ præſertim de bonis ei⁹ quæratur. Erit ergo cõiectura, qua mẽte pater inteſtatus deceſſerit. Sed ea pertinet ad qualitatẽ, quæ alterius ſtatus inſtrumentũ eſt. Plerũq; aũt in fine cauſarũ de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiũt. Aliquãdo tamẽ hũc ordinẽ mutabit utilitas: ut ſi in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicẽ præparem⁹. Nihil habui amplius qđ in uniuerſum præciperẽ. Nũc eamus per ſingulas cauſarũ iudicialiũ partes, quas ut pſequi ad ultimã ſpeciẽ, id eſt ad ſingulas lites cõtrouerſiáſq; nõ poſſum: ita de generalib⁹ ſcribere licet, ut quæ in quẽ ſtatũ frequẽtiſſimè incidãt, tradam. Et quia natura prima quæſtio eſt, factum'ne ſit, ab hac ordiar.

De Coniectura. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Hactenus de diſpoſitione in vniuerſum, nũc de eadẽ ſpecialius in ſingulis ſtatib⁹: quorũ natura primus eſt cõiecturalis, quo an ſit res quæritur, præcipere aggreditur. Ergo à cõiectura ordi-tur, quã primũ diuidit, nã antè lib. 3. definierat. Eã aut in re, aut in animo, & vtrãq; triũ tẽporũ eſſe docet: pręſentis, pręteriti, & futuri. Quæ in re ſit, quæſtionẽ habere generalẽ, aut ſpecialẽ: generalem, vt, an mũdus prouidẽtia gubernetur, ſpecialẽ, vt, an regnũ affectet Mãlius. Ex præterito iudicia eſſe, & factorũ cauſas, vt cùm quæritur vnde bellũ. Quæ fiunt, & futura ſunt, ex præteritis colligi. Animi cõiecturas in omnia etiã tẽpora cadere: & eſſe

tibi perſona eſt,& de facto cōſtat:vt qua mēte Ligarius in Africa fuerit,&c. Per cōiecturas etiã de qualitate & quãtitate quęri:vt,an ſol maior terra? An luna globoſa? Cōiecturæ quæ accuſatione & defenſione cōſtet, triplex genus eſſe:vnũ de autore & facto:alterũ de facto tãtùm:tertium de autore tãtùm. Ex tertio criminum translationes in alium,& mutuas accuſationes naſci: quæ varia inter ſe comparatione vel ex toto, vel ex parte aliqua cōſtent.In quibus noſtra defenſio accuſationē aduerſarij pręcedere debeat,rationes ſubiũgit.Tum quo quæq; modo tractanda ſint,ſiue negētur,ſiue confeſſa ſint, fuſiſsimè explicat. Addit & coniecturam duplicē accuſationi mutuæ ſimillimã:vt in qua tyrannicidij duo medici præmium petãt:quorũ primus venenum dedit,quo non eſt ille mortuus:alter antidotũ qua ſtatim deceſſit.Vbi perſonæ,cauſæ,facultates, tempora,inſtrumēta, teſtimonia,nō aliter quàm in mutua accuſatione cōparētur. Qua etiam ratione tractari illud oporteat, in quo de duob' citra accuſationem quæritur vtrùm factũ ſit.Cōiecturæ locos & tractationem adiungit:eam his tribus capitibus contineri oſtēdit:an voluerit, an potuerit,an fecerit.In primo tria ſpectari:perſonas,cauſas, & cōſilia:& quid de vnoquoq; in vtrãq; partē dicendum ſit,copioſiſsimè tradit.In ſecũdo,an potuerit,locũ,tempus, difficultates, occaſiones,quæ etiã ad animi cōiecturã valeãt,conſiderari. In tertio,in quo an fecerit quæritur,cōiuncta,conſequentia,ſigna, antecedētia,antedicta & facta noſtra & aliena diſcuti.Ad quam rationē reliqua omnia cōiecturæ genera reduci poſsint:vt furti, crediti,depoſiti,proditionis,affectatæ tyrannidis,adulterij,falſi, niſi quòd adulterij cauſæ aliquid habeant proprij, quia duorum plerunque diſcrimen ſit, & de vtriuſque vita dicere oporteat: quæ ratio in crimine falſi ferè ſit eadem.

*Coniectura omnis aut de re,aut de animo eſt.Vtriuſq; tria tempora,præteritũ,præſens,futurum.*De re *& generales quæſtiones ſunt,& definitæ,id eſt & quæ nō cōtinentur,& quæ cōtinentur.* De *animo quæri non poteſt, niſi ubi perſona eſt,& de facto cōſtat.* Ergo *cùm de re agitur,aut quid factum ſit,in dubium uenit,aut quid fiat,aut quid ſit futurum:ut in generalibus,an atomorum concurſu Mũdus ſit effectus:an prouidentia regatur:an ſit aliquãdo*

caſur-

caſurus. In definitis, an parricidiū commiſerit Roſcius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maximè ualet. Nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. Nam & quæ fiāt, & quæ futura ſint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde qd ortū: ut peſtilētia, ira deûm, an intēperie cæli, an corruptis aqs, an noxio terræ halitu. Et quæ cauſa facti: ut quare ad Troiā quinquaginta Reges nauigauerint, iureiurādo adacti, an exēplo moti, an gratificantes Atridis. quæ duo genera non multū inter ſe diſtāt. Ea uerò quæ ſunt præſentis temporis, ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt præceſſiſſe, ſed oculis deprehēdenda ſunt, non egēt cōiectura: ut ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt uideri extra hoc propoſitū coniecturæ genus, cùm de aliquo homine quæritur, qui ſit: ut eſt quæſitū contra Vrbiniæ hæredes, ſi is qui tanquā filius petebat bona, Cluſinius Figulus eſſet, an Soſipater: nā et ſubſtātia eius ſub oculos uenit, ut nō poſſit quæri an ſit: quomodo ultra Oceanū, nec quid ſit, nec quale ſit, ſed an quid ſit. Verùm hoc quoque genus litis ex præterito pendet, an hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius Figulus. Fuerūt autē tales noſtris etiā tēporibus cōtrouerſiæ, atq; aliquæ in meū quoq; patrociniū inciderunt. Animi coniectura non dubiè in omnia tēpora cadit, Qua mēte Ligarius in Africa fuerit, Qua mēte Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus ſit Cæſar ſi Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas & qualitas circa modum, ſpeciem, numerum. An ſol maior quàm terra, Luna globoſa, an plana, an acuta. Vnus Mūdus, an plures. Itémq; extra naturales quæſtiones, maius bellū Troianū, an Peloponneſiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In

Vide Iuſtin. lib. 2.

iis autē quæ accuſatione ac defenſione conſtant, unū eſt genus in quo quæritur & de facto, et de autore. Quod interim cõiunctā quæſtionē habet, & utrūq; pariter negatur: interim ſeparatā, cùm et factū ſit, nécne: & ſi de facto cõſtet, à quo factū ſit, ambigitur. Ipſum quoq; factum aliqñ ſimplicē quæſtionē habet, an homo perierit: aliqñ duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterū eſt genus de facto tātùm, cùm ſi id certū ſit, nõ poteſt de autore dubitari. Tertium de autore tantùm, cùm factum conſtat: ſed a quo factū ſit, in controuerſiam uenit. Et quod tertio loco poſui, non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantūmodò ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterū quidem transferēdi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorum quidam concertatiuam. Interdum in aliquam perſonā, quæ extra diſcrimē iudicij eſt, trāsfertur, & aliâs certā, aliâs incertam. Et cùm in certam, aut in extrariam, aut in ipſius qui periit, uoluntatem. In quibus ſimilis atq; in ἀντικατηγορία, perſonarum, cauſarū, cæterorū comparatio eſt: ut Cicero pro Vareno in familiā Anchariauā: pro Scauro circa mortē Boſtaris in matrē auertens crimē, facit. Eſt etiā illud huic contrariū cõparationis genus, in quo uterq; à ſe factū eſſe dicit: et illud, in quo nõ perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res collidūtur, id eſt, nõ uter fecerit, ſed utrū factū ſit. Cū de facto et de autore cõſtat, de animo quæri poteſt. Nūc de ſingulis. Cū pariter utrunq; negatur, hoc modo, Adulteriū non cõmiſi. Tyrannidem non affectaui. In cædis ac ueneficij cauſis frequens eſt illa diuiſio, Non eſt factum: & ſi eſt factum, ego non feci. Sed cùm dicimus, Proba hominem occiſum, accuſatoris tantùm partes ſunt: à reo nihil dici contrà præter aliquas fortaſſe ſuſpitiones põt, quas ſpargere quam

ἀντικατηγορίαν Sulpitius repercuſſiuā & apologationem appellat.

quãmaximè uariè oportebit: quia ſi unũ aliquid affirmaris, probãdũ eſt, aut cauſa periclitãdũ. Nã ut cũ inter id qđ ab aduerſario, et id quod à nobis propoſitũ eſt, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerũ: ita ex aduerſo unũ eſt quo defendimur, reliquũ eſt quo premimur. At cũ quærimus de ambiguis ſignis, * cruditatis & ueneni, nihil tertiũ eſt: ideóq; utraq; pars qđ propoſuit tuetur. Interim autẽ ex re quæritur, ueneficiũ fuerit, an cruditas, cũ aliqua ex ipſa citra perſonã quoq; argumenta ducũtur. Refert enim, conuiuiũ præceſſerit, an triſtitia: labor, an otium: uigilia, an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, diſcrimẽ facit. Intereſt, ſubitò defecerit, an lõgiore ualetudine cõſumptus ſit. Liberior adhuc in utrãq; partẽ diſputatio, ſi tantùm ſubita mors in quæſtionẽ uenit. Interim ex pſona probatio rei petitur, ut ppterea credibile ſit uenenũ fuiſſe, qa credibile eſt ab hoc factũ ueneficiũ: uel contrà. Cùm uerò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo eſt, ut prius factũ eſſe accuſator probet, deinde à reo factũ. Si tñ plures in perſonã probationes habuerit, conuertet hũc ordinẽ. Defenſor aũt prius negabit eſſe factũ: qa ſi in hac parte uicerit, reliqua nõ neceſſe habet dicere: uicto ſupeſt ut tueri ſe poſſit. Illic quoq; ubi de facto tantùm controuerſia eſt, quod ſi probetur, non poſſit de autore dubitari: ſimiliter argumẽta et ex pſona, et ex re ducũtur, ſed in unã facti quæſtionẽ: ſicut in illa cõtrouerſia (utendũ eſt enim et his exẽplis, quæ ſunt diſcentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ ſtuduit. cũ pater eius ægrotaret, deſperãtib⁹ de eo cæteris medicis, adhibitus, ſanaturũ ſe dixit, ſi is potionẽ à ſe datã bibiſſet. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenũ ſibi datũ: filius qđ reliquũ erat, exhauſit: pater deceſſit: ille parricidij reus eſt. Manifeſtũ eſt quis potionem dederit, nulla quæſtio de

* Aliàs, crudelitatis, ut ſupra duob⁹ locis.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

autore: tantùm an fuerit uenenũ, ex argumentis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertium, in quo factum eſſe conſtat aliqd: à quo ſit factũ, quæritur. Eius rei ſuperuacuũ eſt ponere exemplũ, cùm plurima ſint huiuſmodi iudicia: ut ſi hominẽ occiſum eſſe manifeſtũ eſt, uel ſacrilegiũ commiſſum, is autẽ qui arguitur feciſſe, neget: ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία. *Vtiq; hoc factũ eſſe conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere cauſarum admonet Celſus, fieri id in foro non poſſe: quod neminẽ ignorare arbitror. De uno enim reo conſiliũ cogitur: & ſiqui ſunt qui inuicẽ accuſent. alterũ iudiciũ perferre neceſſe eſt. Apollodorus quoq;* ἀντικατηγορίαν *duas eſſe cõtrouerſias dixit: et ſunt re uera ſecundũ forenſe ius duæ lites. Poteſt tamẽ hoc genus in cognitionem uenire Senatus, aut Principis. Sed in iudicio quoq; nihil intereſt actionũ, utrùm ſimul de utroq; pnuntietur, an de uno ſeorſum. Quo in genere ſemp prior debebit eſſe defenſio. Primùm, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quàm aduerſarij pernicies. Deinde, quòd plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius de innocẽtia noſtra cõſtiterit. Poſtremò, quòd ita demũ duplex cauſa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partẽ, ut dicat, tu occidiſti. At qui dicit, tu occidiſti, ſuperuacuũ habet poſtea dicere, ego nõ occidi. Hæ porrò actiões cõſtant cõparatione: ipſa cõparatio nõ una uia ducitur. Aut enim totam cauſam noſtrã cum tota aduerſarij cauſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis. Quorũ utrum ſit faciendũ, nõ poteſt niſi ex ipſius litis utilitate cognoſci: ut Cicero ſingula pro Vareno cõparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cùm perſona alieni cũ perſona matris temerè comparetur. Quare optimũ eſt, ſi fieri poterit, ut ſingula uincãtur à ſingulis. Sed ſiquãdo in partibus laborabimus,*

rabimus, uniuerſitate pugnandũ eſt: ſiue inuicem accuſant, ſiue crimen reus citra accuſationẽ in aduerſariũ uertit: ut Roſcius in accuſatores ſuos, quãuis reos non feciſſet: ſiue in ipſos quos ſua manu periiſſe dicemus, factũ deflectitur: nõ aliter quàm in iis quæ mutuã accuſationẽ habẽt, utriuſq; partis argumẽta inter ſe cõparantur. Id autẽ genus, de quo nouiſsimè dixi, nõ ſolùm in ſcholis ſæpe tractatur, ſed etiã in foro. Nã id eſt in cauſa Næuij Apruniani ſolũ quæſitũ, præcipitatá ne eſſe ab eo uxor, an ſe ipſa ſua ſpõte ieciſſet. Quã actionẽ equidẽ ſolã in hoc tẽpus emiſerã, quod ipſum feciſſe ſeductũ iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ ſub nomine meo ferũtur, negligentia excipientiũ in quæſtum notariorũ corruptæ, minimã partem mei habẽt. Quintiliani oratio prima. Quintiliani ſcripta.

Eſt & alia duplex coniectura, huic ἀντικατηγορίᾳ nõ diuerſa, de præmiis, ut in illa cõtrouerſia, Tyrãnus ſuſpicatus à medico ſuo datũ ſibi uenenũ, torſit eum: & cùm id dediſſe ſe negaret, accerſit alterum medicum: ille datũ ei uenenum dixit, ſed ſe antidotũ daturum: & dedit ei potionẽ, qua epota tyrannus deceſsit. De præmio duo medici contendũt. Nã ut illic factũ in aduerſariũ trãsferentiũ, ita hìc ſibi uendicantiũ perſonæ, cauſæ, facultates, tempora, inſtrumẽta, teſtimonia comparantur. Illud quoq; etiamſi nõ eſt ἀντικατηγορία, ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur utrùm factum ſit. Vtraq; enim pars expoſitionẽ ſuam habet, atq; eã tuetur: ut in lite Vrbiniana petitor dicit Cluſiniũ Figulũ filiũ Vrbiniæ acie uicta in qua ſteterat, fugiſſe: iactatúmq; caſibus uariis, retentũ etiã a Rege, tandẽ in Italiam ac patriã ſuã Marginos ueniſſe, atq; ibi agnoſci. Pollio cõtrà, ſeruiſſe eũ Piſauri dominis duobꝰ, medicinã factitaſſe, manumiſſum alienæ ſe familiæ uenali immiſcuiſſe, ac rogãtem ut eis ſer-

eis ſeruiret, emptũ. Non'ne *tota lis cõſtat duarũ cauſarum cõparatione, & cõiectura duplici atq; diuerſa? Quæ autẽ accuſantiũ atq; defendentiũ, eadem petentiũ & inficiantiũ ratio eſt.* Ducitur *cõiectura primùm à præteritis.* In *his ſunt perſonæ, cauſæ, cõſilia.* Nam *is ordo eſt, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit.* Ideóq; *intuendũ ante omnia, qualis ſit de quo agitur.* Accuſatoris *autẽ eſt efficere, ut ſi quid obiecerit, nõ ſolùm turpe ſit, ſed etiã crimini de quo eſt iudiciũ, quãmaximè cõueniat.* Nã *ſi reũ cædis, impudicum uel adulterũ uocet, lædat quidẽ infamia: minus tamẽ hoc ad fidem ualeat, quã ſi audacẽ, petulantẽ, crudelẽ temerariũ oſtenderit.* Patrono, *ſi fieri poterit, id agendũ eſt, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat: proximum eſt, ut à præſenti quæſtione ſeparet.* Sũt *enim pleraq; nõ ſolùm diſſimilia, ſed etiã aliquãdo cõtraria: ut ſi reus furti, prodigus dicatur, aut negligens.* Neq; *enim uidetur in eundẽ & cõtemptus pecuniæ, & cupiditas cadere.* Si *deerunt hæc remedia, ad illa declinandũ eſt, nõ de hoc quæri, nec eum qui aliquãdo peccauerit, utiq; cõmiſiſſe omnia: & hãc fiduciã fuiſſe accuſatoribus falſa obiiciendi, quòd læſum & uulneratũ reum ſperauere hac inuidia opprimi poſſe.* Alia *propoſitio eſt accuſatoris, cõtra quã loci oriũtur ſæpe à perſona, & interim generaliter,* Incredibile *eſſe à filio patrẽ, ab uxore uirũ occiſum, ab* Imperatore *proditam hoſtibus patriam.* Facilè *reſpõdetur, uel quòd omnia ſcelera in malos cadãt, ideóq; ſæpe deprehẽſa ſint: uel quòd indignũ ſit, crimina ipſa atrocitate defendi.* Interim *propriè, qđ eſt uariũ.* Nam *dignitas & tuetur reum, & nonnunquã ipſa in argumentũ facti cõuertitur, tanquã inde fuerit ſpes impunitatis: ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis eſt, in diuerſum trahũtur.* Probi *uerò mores, &*

antea=

anteactæ uitæ integritas, nunquã non plurimũ profuerint. Si nihil obiicietur, patronus quidem in hoc uehemẽter incumbet: accuſator autẽ ad præſentẽ quæſtionẽ, de qua ſola iudiciũ ſit, cognitionẽ allegabit, dicẽs neminẽ non aliquãdo cœpiſſe peccare, nec per ἐνκάινια ducendũ ſcelus primum. Hoc in reſpõdendo. Sic autẽ præparabit actione prima iudicũ animos, ut noluiſſe potius obiicere, quàm nõ potuiſſe credatur. Eóq; ſatius eſt, omni ſe anteactæ uitæ abſtinere cõuitio, quàm leuibus aut friuolis aut manifeſtò falſis reũ inceſſere, qa fides cæteris detrahitur: & qui nihil obiicit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquã ſuperuacua: qui uana cõgerit, cõfitetur uanũ in anteactis argumentũ, in qbus uinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumẽtorũ locis expoſuimus. Proxima eſt ex cauſis probatio, in qb⁹ hæc maximè ſpectantur, ira, odiũ, metus, cupiditas, ſpes: nam reliqua in has ſpecies cadũt. Quorum ſi q d in reũ cõueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendũ cauſæ ualere uideãtur, eáſq; quas in argumentũ ſumet, augere. Si min⁹, illuc cõferẽda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latẽtes fuiſſe, aut nihil ad rẽ pertinere cur fecerit, ſi fecit: aut etiã dignius eſſe odio ſcelus, quod nõ habuerit cauſam. Patron⁹ uerò quoties poterit, inſtabit huic loco, ut nihil credibile ſit factũ eſſe ſine cauſa. Quod Cicero uehemẽtiſſimè multis orationibus tractat: præcipuè tamẽ pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nã & damnatus eſt. At ſi ꝓponitur cur factũ ſit, aut falſam, cauſam aut leuẽ, aut ignotã reo dicet. Poſſunt eſſe aliquæ interim ignotæ: an hæredẽ habuerit: an accuſaturus fuerit eũ à quo dicitur occiſus. Si alia defecerint, nõ utiq; ſpectandas eſſe cauſas. Nã quẽ poſſe reperiri, q nõ metuat, oderit, ſperet? plurimos tñ hæc ſalua innocẽtia facere. Neq; illud eſt omit

tendum

Vt pro Lucio Muræna.

Hanc Cicero vt multo præſtãtiſſimam, ſic etiam firmiſſimã putat: quare Sulpitius vi ctricem probationem vocat.

tendum, non omnes cauſas in omnibus perſonis ualere. Nã ut alicui ſit furãdi cauſa paupertas, nõ erit idẽ in T. Curio Fabricióq; momentũ. De cauſa prius, an de perſona dicendũ ſit, quæritur: uariéq; eſt ab Oratoribus factum: à Cicerone etiã prælatæ frequentiſsimè cauſæ. Sed mihi, * ſi neutrò litis conditio præpõderet, ſecũdum naturã uidetur incipere à perſona. Nã hoc magis generale eſt. rectiórq; diuiſio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Poteſt tamẽ idipſum, ſicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantùm cauſæ uoluntatis ſunt quærendæ: ſed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorãtia. Nã ut hæc in qualitate crimẽ eleuãt, ita in cõiectura premunt. Et perſona quidẽ neſcio an unquã utiq; in uno actu rei poſsit incidere, de qua ueutra pars dicat: de cauſis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulteriis, in furtis: quia illas per ſe ipſa crimina ſecũ habẽt. Poſt hæc intuenda uidẽtur & cõſilia, quæ latè patẽt, an credibile ſit reũ ſperare id à ſe ſcelus effici poſſe: an ignorari cũ feciſset. an etiã ſi ignoratũ non eſſet, abſolui, uel pœna leui trãſigi, uel tardiore, uel ex qua minus incõmodi cõſecuturus, quàm ex facto gaudij uideretur: an etiã tanti putauerit pœnã ſubire. Poſt hæc, an alio tẽpore, et aliter facere, uel facilius, uel ſecuriꝰ potuerit: ut dicit Cicero ꝑ Milone, enumerãs plurimas occaſiones qbus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea, cur potiſsimũ in illo loco, illo tẽpore, illo modo ſit aggreſſus: q & ipſe diligẽtiſsimè tractatur ꝑ eodẽ locus. An etiã ſi nulla ratione ductus eſt, impetu raptꝰ ſit, & abſq; ſentẽtia. Nã uulgò dicitur, Scelera nõ habere cõſiliũ. An etiã cõſuetudine peccãdi ſit allectꝰ. Excuſſa prima parte, an uoluerit, ſequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tẽpus: ut furtũ in loco clauſo uel recluſo, frequenti uel ſolo: tẽpore uel diurno, cũ teſtes plures: uel no-

Quidam codices habẽt, ſi ſine vllo litis conuitio præponere-tur, &c.

ᵭturno,

cturno, cùm maior difficultas. Inſpiciũtur utiq; difficultates & occaſiones, quæ ſunt plurimæ, ideóq; exemplis non egẽt. Hic ſequẽs locus talis eſt, ut ſi fieri nõ potuit, ſublata lis ſit: ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi cõiecturã pertinẽt: nã & ex his colligitur an ſperauerit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæſtio an fecerit, incipit à ſecundo tẽpore, id eſt præſenti: ac deinde cõiuncto, hoc eſt inſequenti: quorũ ſunt ſonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, ſimilia. His accedũt ſigna, de quibus tractatũ eſt. Verba etiã & facta, quæq; anteceſſerũt, quæq; inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. Sed uerba magis nocẽt, aut minus. Magis nocent & minus proſunt noſtra, quàm aliena: magis pſunt & minus nocẽt aliena, q̃ noſtra. Facta autẽ interim magis proſunt noſtra, interim aliena: ut ſi quid quod pro nobis ſit, aduerſarius fecit. Semper uerò magis nocent noſtra q̃ aliena. Eſt & illa in uerbis differẽtia, q aut aperta ſunt, aut dubia. Seu noſtra ſeu aliena ſunt, infirmiora in utrũq; ſint neceſſe eſt dubia: tamẽ noſtra ſæpe magis nocẽt: ut in illa cõtrouerſia: Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit, Vbicũq; eſt, uiuit. at ille in puteo mortuus eſt inuẽtus. Aliena quæ ſunt dubia, nũquã poſſũt nocere niſi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita eſt uox, Caueto tyrannicidã: & interrogat⁹ cuius ueneno moreretur, reſpõdit, Nõ expedit tibi ſcire. Nã ſi eſt qui poſſit interrogari, ſoluet ambiguitatẽ. Cùm autẽ dicta factáq; noſtra defendi ſolo animo poſſint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere coniecturaliũ controuerſiarũ locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depoſiti, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur: & à perſonis, an illũ depoſuiſſe

apud hūc, uel huic crediдiſſe credibile ſit: an petitorem calumniari, an reū inficiatorē eſſe, uel furē. Sed etiā in furti reo, ſicut in cædis, quæritur de facto, et de autore. Crediti et depoſiti duæ ſunt quæſtiones, ſed nōnūquā iūctæ, an datū ſit, an redditum. Habēt aliquid proprij, adulterij cauſæ, q plerunq; duorū diſcrimen eſt, & de utriuſq; uita dicendū: quanquā & id quæritur, an utrūq; pariter defendi oporteat. Cuius rei conſiliū naſcetur ex cauſa. Nam ſi adiuuabit pars altera, coniungā: ſi nocebit, ſeparabo. Ne quis aūt mihi putet temerè excidiſſe, q plerunq; duorum crimen eſſe adulteriū, nō ſemper, dixerim: poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij: Munera domi inuēta ſunt: pecunia, cuius autor nō extat: codicilli, dubiū ad quē ſcripti. In falſo quoque ratio ſimilis: aut enim plures in culpam uocantur, aut unus. Et ſcriptor quidē ſemp tueri ſignatorē neceſſe habet, ſignator ſcriptorē non ſemper: nam & decipi potuit. Is aūt qui hos adhibuiſſe, et cui id factū dicitur, & ſcriptorē et ſignatores defendet. Iidem argumentorū loci in cauſis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verùm illa ſcholarū conſuetudo ituris in forum poteſt nocere, q omnia quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus. Adulteriū obiicis, quis teſtis? quis index? quod pretiū? quis conſcius? Venenum, ubi emi? à quo? quādo? quanti? per quē dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neq; hæc nego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nā et in foro, ſiquādo aduerſarius probare nō poterit, deſiderabo. Sed in foro tantū illam facultatē olim deſiderauimus, ubi nō ferè cauſa agitur, ut nō aliqd ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, q in epilogis quidā, quibus uolunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: niſi quòd magis conceſſeris ea quæ nō ſint poſita, deſiderare, quàm dicere.

Pro Cælio.

De

De animo quo modo quæratur, ſatis dictũ eſt, cùm ita diuiſerimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nã qua uia tractatur an uoluerit, eadẽ quo animo fecerit. Id enim eſt, an malè facere uoluerit. Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem, multò ſcilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc niſi in ipſo complexu cauſarum non deprehenduntur. Quærendum tamen ſemper, quid cui connectatur, & quid cui conſentiat.

De Finitione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Qui factũ negare nõ poteſt, ei nomẽ facti negandũ docet: ergo coniecturę finitionem proximã eſſe: in qua quid ſit res quæritur. In hãc nos aliquãdo à qualitate delabi oſtendit: vt in actionibus Reip. leſæ: in quibus ad nomen cõfugimus, ſi quod obiicitur, rectè factũ eſſe defendi nõ poteſt. Quid finitio ſit explicat, propria, dilucida. & breuiter cõprehenſa rei propoſitæ expoſitio. His locis cõſtare cõtendit, genere, ſpecie, differentia, & proprio. Adhiberi autẽ illã pluribus cauſis, aut cùm certum de nomine ſit, ſed de re per illud intelligenda incertũ: Quod interim ex cõiectura pendeat, vt quid ſit Deus: interim ex qualitate, vt quid Rhetorice: Aut cùm re manifeſta, de nomine non conſtat: vt an ſit tyrannicida, qui tyrannũ ad mortẽ cõpulit. Porrò hãc omnẽ materiã in tres ſpecies diuidi. Prima totũ crimẽ negari, nec aliud nomen ſubiici, etiã ſi rẽ fatemur: vt cùm obiicitur adulterium in in lupanari. Secũda ſic negari crimẽ, vt aliud nomẽ edatur: vt ſi obiicienti ſacrilegiũ, dicatur eſſe furtũ: vbi vtrunq; finiendũ. Tertia quæri in rebus ſpecie diuerſis, an hoc eodẽ nomine ſit appellandũ, vt amatoriũ, venenũ. Formã oratoriæ finitionis deſcribit, quã ſeruitute ex cõſuetudine philoſophorũ ducta, immutabili neceſsitate nõ vult eſſe aſtrictã, aut per argumẽta verborũ cauillatricem, ſed expoſitis rei partibus & proprietatibus latius oratione ductã. Cuius exẽpla luculẽta ex Ciceronis orationib⁹ profert. Finitionis hunc eſſe ordinem certũ, quid ſit quo finitionem cõfirmamus: & an hoc ſit, quo in rem finitionẽ applicamus. Illud generale eſſe, & ferè difficilius: hoc particulare, & ad aliud ſequi. In finitione prouidendũ eſſe ne ſit ſuperuacua, nihil ad cau-

ſam pertinens, ambigua, cōmunis, cōtraria, falſa, parum plena, quibus duobus vltimis euerti præcipuè poſsit. Excuſſa priore parte quid ſit: facilè quod ſecundū eſt, id eſt, an hoc ſit, perfici: cùm ex primo non aliter inferatur, quàm ex theſi hypotheſis, adiunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus. Exēplis ex Cic. oratione pro Cecinna, & quibuſdā fictis, id demōſtrat. Circa finem quartum quoddam genus addit, quam finitionem certam vocat, de qua inter vtranque partem conueniat, vt in cauſa Cornelij de maieſtate, quam ad qualitatem reducit.

SEquitur coniecturā finitio. Nam qui non poteſt dicere nihil feciſſe, proximum habebit ut dicat, non id feciſſe quod obijcitur. Itaque plerunque legibus ijſdem, quibus coniectura, uerſatur, defenſionis tantùm genere mutato: ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtū, non accepi depoſitū, non cōmiſi adulterium: ita, non eſt hoc furtum, non eſt hoc depoſitum, nō eſt hoc adulteriū. Interim à qualitate ad finitionem deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, Reipub. læſæ. In quibus ſi rectè facta eſſe quæ obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, Non eſt hoc dementē eſſe, malè tractare, Remp. lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria & dilucida & breuiter comprehenſa uerbis enuntiatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictū, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) genus eſt animal: ſpecies, mortale: differentia, irrationale (nam & homo mortale erat) proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur quæ res ei ſubijcienda ſit: tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re, cùm dubium eſt, interim coniectura eſt: ut ſi quæratur quid ſit Deus. Nam qui id neget, Deum eſſe ſpiritum

Deus quid ſit. *omnibus partibus immiſtum, non hoc dicat, falſam eſſe illius diuinæ naturæ appellationē, ſicut Epicurus, q humanam*

nam ei formam, locúmque inter mundos dedit: ſed nomine uterq; uno utitur: utrum ſit in re, coniectat. Interim qualitas tractatur, ut quid ſit Rhetorice, uis perſuadendi, an bene dicendi ſcientia. Quod genus eſt in iudiciis frequẽtiſſimum. Sic enim quæritur, an deprehenſus in lupanari cum aliena uxore, adulter ſit: quia non de appellatione, ſed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam ſi peccauit, non poteſt aliud eſſe quàm adulter. Diuerſum eſt genus cũ controuerſia conſiſtit in nomine, quod pendet ex ſcripto, nec uerſatur in iudiciis niſi propter uerba, quæ litem generant. An qui ſe interficit, homicida ſit: an qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida: an carmina magorũ, ueneficiũ. Res enim manifeſta eſt, ſcitúrq; non idem eſſe occidere ſe, quod aliũ: non idem occidere tyrannũ, quod compellere ad mortem: non idẽ carmina, ac mortiferã potionẽ: quæritur tamen an eodẽ nomine appellanda ſint. Quãquã autem diſſentire uix audeo à Cicerone, qui permultos ſecutus autores dicit finitionem eſſe de eodem & de altero, (ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius) tamen in eandem treis habeo uelut ſpecies. Nam interim ſic conuenit quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari. Cùm hoc negamus, non neceſſe eſt dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an ſacrilegium: non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud: quo in loco utrunque finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an & hoc eodem modo ſit appellandum, cùm res utraq; habeat ſuum nomen, ut amatoriũ, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiã hoc: quia nomen de quo ambigitur, utiq; in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rẽ ſacram de tẽplo ſurripere:

In Topicis.

num & priuatã? Adulteriũ: cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari? Tyrannicidiũ, occidere tyrannũ, an etiã in mortẽ cõpellere? Ideóq; συλλογισμὸς, de quo poſtea di-
cap. 8. cam, uelut infirmior eſt finitio, quia hac quæritur, an idẽ ſit huius rei nomẽ, quod alterius: illo, an perinde habenda ſit hæc, atq; illa. Eſt & talis finitionũ diuerſitas, ut quidã ſentiunt, num idẽ diuerſis uerbis cõprehendatur: ut Rhetorice, bene dicendi ſcientia, & eadẽ bene inueniendi, & bene enuntiandi, & dicendi ſecundũ uirtutem orationis, & dicendi quid ſit officij. Atq; prouidendũ, an ſi ſenſu non pugnant, cõprehenſione diſſentiãt. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione obſcurioribus & ignotioribus uerbis, ut quid ſit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis: ut q̃d ſit penus, quid litus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidã coniecturæ, quidã qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubiecerint. Quibuſdã ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morẽ Dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in Oratoris officio multũ allatura momẽti. Licet enim ualeat in ſermone tantùm, ut conſtrictũ in uinculis ſuis habeat eũ qui reſponſurus eſt, & uel tacere, uel etiã inuitũ id quod ſit cõtrà, cogat fateri: nõ eadẽ eſt tamẽ eius in cauſis utilitas. Perſuadendũ enim iudici eſt: qui etiã ſi uerbis deuinctus eſt, tamẽ niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti uerò quæ tanta eſt huius præciſæ cõprehenſionis neceßitas? An ſi nõ dixero, homo eſt animal rationale mortale, nõ potero expoſitis tot corporis animiq; ꝓprietatibus, latius oratione ducta uel à diis eũ uel à mutis diſcernere? Quid, quòd nec uno modo definitur res eadem, ſed latiore, uarióq; tractatu? ut facit Cicero, ut oẽs Oratores plerũq; fecerũt. Rarißima
enim

enim apud eos reperietur illa ex cõſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus (eſt enim certè ſeruitus) ad certa ſe uerba adſtringendi. Id'que faciendũ in libris Ciceronis de Oratore *uetat* M. Antonius. *Nam etiã periculoſum, cùm ſi uno in uerbo ſit erratũ, tota cauſa cecidiſſe uideamur. Optimáque eſt illa media uia, qua utitur* Cicero pro Cecinna, *ut res proponatur, uerba non periclitentur:* Etenim, Recuperatores, *non ea ſola uis eſt, quæ ad corpus noſtrũ uitámq; peruenit, ſed etiã multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ perterritũ loco ſæpe & certo ſtatu dimouet. Aut cũ finitionẽ præcedit probatio, ut in* Philippicis Cicero Seruiũ Sulpitium *occiſum ab* Antonio *colligit, & in clauſula demum ita finit,* Is ei profectò mortẽ attulit, qui cauſa mortis fuit. *Nõ negauerim tamẽ hæc quoque ut expedit cauſæ, eſſe faciẽda, & ſiquãdo firma cõprehẽdi poterit, & breui cõplexu uerborũ finitio, eſſe id tũ elegans, tũ etiã fortiſſimum, ſi modò erit illa inexpugnabilis.* Eius *certus ordo eſt, quid ſit, an hoc ſit: & in hoc ferè labor maior eſt, ut finitionẽ cõfirmes, quã ut in rem finitionem applices.* In eo, *quid ſit, duplex opus eſt. Nã & noſtra cõfirmanda eſt, & aduerſæ partis deſtruenda finitio.* Ideóq; *in ſchola, ubi nobis ipſis fingimus cõtradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; eſſe optimi poterunt. At in foro prouidendũ, nũ fortè ſuperuacua, & nihil ad cauſam pertinẽs, an ambigua, an cõtraria, an cõmunis ſit finitio: quorũ nihil nõ accidere agẽtis culpa poteſt. Vt rectè autẽ finiamus, ita fiet, ſi prius in animo cõſtituerimꝰ, ꝗd uelimus efficere. Sic enim accõmodari ad uolũtatẽ uerba poterũt. Atq; ut à notiſſimo exemplo, quò ſit res lucidior, nõ recedamus:* Qui priuatã pecuniã de tẽplo ſurripuit, ſacrilegij reꝰ eſt. *Culpa manifeſta. quæſtio eſt, an huic* Philip. 9.

crimini nomẽ quod eſt in lege, cõueniat. Ergo ambigitur, an hoc ſacrilegiũ ſit accuſator, q.a de tẽplo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatã ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegiũ, ſed furtũ fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegiũ eſt ſurripere aliquid de ſacro. Reus ita finiet, Sacrilegiũ eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterq; alterius finitionẽ impugnat. Ea duobus generib⁹ euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parũ plena. Nã illud tertiũ niſi ſtultis nõ accidit, ut nihil ad quæſtionẽ pertineat. Falſa eſt ſi dicas, Equ⁹ eſt animal rationale: nã eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autẽ cõmune cũ alio eſt, deſinet eſſe proprium. Hic reus falſam dicit eſſe finitionẽ accuſatoris: accuſator autem nõ poteſt dicere falſam rei. Nã eſt ſacrilegiũ, ſurripere aliquid ſacri. Dicit parum plenã: adiiciendũ enim, aut ex ſacro. Maximus autem uſus in approbando refellendóq; fine propriorũ ac differentiũ, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, ſicut in cæteris, cõfirmat æquitas, nonnunquã etiam cõiectura mentis. Etymologia maxime rara eſt. Quid enim eſt aliud tumultus, niſi perturbatio tãta, ut maior timor oriatur? Vnde etiã nomen ductũ eſt tumultus. Circa propria ac differẽtia magna ſubtilitas: ut cũ quæritur, an addictus, quẽ lex ſeruire donec ſoluerit iubet, ſeruus ſit: altera pars finit ita, Seruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute. Altera, qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeru⁹: aut ut antiqui dixerũt, qui ſeruitutẽ ſeruit. Quæ finitio etiam ſi conſtat æquo, niſi tamẽ propriis & differẽtib⁹ adiuuetur, inanis eſt. Dicet enim aduerſarius ſeruire eũ ſeruitutẽ, aut

Cap. 10. *eo iure quo ſeruũ. Videamus ergo propria differentiáque liberorũ, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigeram. Seruus cùm manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate eſt ingenuus. Seruus inuito domino libertatem nõ*

conſeque-

cōſequetur: addictus ſoluēdo, citra uoluntatē domini cõſequetur. Ad ſeruũ nulla lex pertinet: addictus legē habet. Propria liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomen, nomen, cognomē, tribũ: habet hæc addictus. Excuſſo quid ſit, prope peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. Id enim agimus, ut ſit cauſæ noſtræ conueniens finitio. Potentiſsima autem eſt in ea qualitas, an amor, an inſania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitionis, ex antecedētibus, cōſequentibus, adiunctis, repugnãtibus, cauſis, effectis, ſimilibus: de quorum argumētorum natura dictũ eſt. Breuiter autē pro Cecinna Cicero initia, cauſas, effecta, antecedentia, conſequētia cōplexus eſt: Quid igitur? fugiebant propter metũ? Quid metuebant? Vim uidelicet. Poteſtis igitur principia negare, cùm extrema conceditis? Sed ſimilibus quoq; uſus eſt, Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut ſi quæratur an amatoriũ, uenenũ ſit, néc ne: quia uenenum, amatoriũ non ſit. Illud alterũ genus, quò ſit manifeſtius adoleſcentibus meis, (meos enim ſemper adoleſcentes putabo) hîc quoq; fictæ cōtrouerſiæ utar exēplo: Iuuenes qui conuiuere ſolebãt, conſtituerũt ut in littore cœnarēt. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater eius à tranſmarina peregrinatione cùm ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicũtur hi cauſa mortis fuiſſe. Hîc finitio eſt accuſatoris, Per quem factum eſt ut quis perierit, cauſa mortis eſt. Rei eſt, Qui fecit quid ſciens, per quod perire homini neceſſe eſſet. Remota finitiōe, accuſatori ſat eſt dicere, Cauſa mortis fuiſtis, per uos enim factum eſt ut homo periret: quia niſi uos illud feciſſetis, uiueret. Contrà, non ſtatim per quem factum eſt ut quis periret, is damnari debet, ut

In Topicis.

Lib. 5.

accuſator, teſtis, iudex rei capitalis. Nec undecunq; cauſa fluxit, ibi culpa eſt: ut ſi cui quis profectionẽ ſuaſerit, ut ad amicũ accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic cõtracta deceſſerit. Nec fuit in cauſa mortis ſolùm adoleſcentiũ factũ, ſed credulitas ſenis, & in dolore ferundo infirmitas: deniq; ſi fortior fuiſſet aut prudẽtior, uiueret. Nec mala mẽte fecerũt: & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario ſuſpicari nõ eſſe monumentũ. Qui ergo puniri debẽt, in quibus omnia ſunt homicidæ præter manũ? Eſt interim certa finitio, de qua inter utrãq; partẽ conuenit: ut Cicero dicit, Maieſtas eſt in imperio, atq; in omni populi Romani dignitate. Quæritur tñ an maieſtas minuta ſit, ut in cauſa Cornelij quæſitũ eſt. Sed hic etiã ſimilis uideri poteſt finitiuæ: tamẽ quia de finitiõe nõ ambigitur, iudicatio eſt qualitas, atq; ad eũ potius ſtatũ reducẽda, ad cuius forte quadã uenimus mentionẽ, ſed & erat ordine proximus locus.

De Qualitate. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Cõiectura & finitione abſolutis, qualitatẽ, quod ordine naturę tertiũ eſt, aggreditur: quam latè accipiendo, ad quãtitatem cõtinuam & diſcretã extendit: cuius ſtatu ſuaſorias, demonſtratiuas, & bonam partẽ iudicialiũ contineri tradit. Qualitatem diuidit in abſolutam & aſſumptiuã: in quibus omnis lis ſit aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Culpæ defenſionẽ in vtraq; primam tractat. Abſolutã definit eã eſſe, in qua quod obiicitur, honeſtũ eſſe defendimus. Cuius loci ſunt natura, lex, mos, iudicatũ, pactũ: vt ſi quis in ciuitate libera cædẽ tyranni obiiciat. Aſſumptiuam, in qua factum per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxiliis defenditur, vt ſi Oreſtes accuſetur quòd matrem ſuã occiderit, huius ſpecies multas enumerat: Cõparationem criminis, tranſlationẽ vel remotionẽ, excuſationẽ, quã ſubdiuidit in ignorantiã, neceſsitatẽ, & fortunã: culpæ imminutionẽ, & deprecationem, quã in Senatu, apud populũ, & principẽ, & vbicũq; iuris clementia

mentia eſt,locũ habere dicit.Hactenus de culpę defenſione: de prę̨miis duo quæri:an vllo ſit quis prę̨mio dignꝰ,an tãto:de duobus,vter,& quis de pluribus dignior.Quibus abdicatiõis cauſas, demẽtię,malæ tractationis,& orbarũ nuptias indicẽtiũ ſubiungit.Multas prę̨terea cõtrouerſiarũ ſpecies enumerat,quę in qualitatem cadũt.Poſtremò quantitatem qualitati ſubiacere:ſeu ratione modi,quo facti magnitudo æſtimatur,ſeu numeri, vt cùm quæritur an Thraſybulo triginta prę̨mia debeantur,colligit.

EST autẽ qualitas alia de ſummo genere, atq; ea quidẽ nõ ſimplex. Nã & qualis ſit cuiuſq; rei natura, et quæ forma, quæritur: an immortalis Anima, an humana ſpecie Deus: & de magnitudine ac numero, quãtus Sol, an unus Mundus. Quæ oĩa cõiectura quidẽ colliguntur, quæſtionẽ tamẽ habẽt in eo, qualia ſint. Hæc & in ſuaſorijs aliquãdo tractari ſolẽt, ut ſi Cæſar deliberet an Britãniã impugnet: quæ ſit Oceani natura, an Britannia inſula, (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militũ aggrediẽda, in conſiliũ ferendũ ſit. Eidẽ qualitati ſuccedũt faciẽda, ac non faciẽda: appetenda, uitãda: quæ in ſuaſorias quidẽ maximè cadunt, ſed in controuerſiis quoq; ſunt frequẽtia: hac ſola differentia, quia illic de futuris, hîc de factis agitur. Itẽ demõſtratiuæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu: factũ eſſe cõſtat: quale ſit factũ, quæritur. Lis eſt omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quãtitate. Igitur primum genus cauſæ aut ſimplex, aut comparatiuũ. Illic quid æquũ, hîc quid æquius, aut quid æquiſſimũ ſit, excutitur. Cum de pœna iudiciũ eſt, à parte eius qui cauſam dicit, aut defenſio eſt criminis, aut imminutio, aut excuſatio, aut, ut quidam putãt, deprecatio. Defenſio longè potẽtiſſima eſt, qua ipſum factũ quod obijcitur, dicimus honeſtũ eſſe. Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, uxorẽ duxerit: tuemur quod fecimus. Partẽ hãc uocãt Hermagorei κατ' ἀντίληψιν, ad intellectũ id nomẽ referentes.

ferẽtes. Latinè ad uerbũ trãslatũ nõ inuenio: abſolutã appellãt. Sed enim de re ſola quæſtio, iuſta ſit ea, nec ne. Iuſtũ omne cõtinetur natura, uel cõſtitutione. Natura, quod ſit ſecundũ cuiuſq; rei dignitatẽ. Hæc ſunt pietas, fides, continẽtia, & talia. Adijciũt & id qđ ſit par: uerùm id nõ temere intuendũ eſt. Nã & uis cõtra uim, & talia nihil habent aduerſum eũ qui prior fecit iniuſte: & nõ quoniã res pares ſunt, etiã id eſt iuſtũ, quod anteceſſit. Illa utrinq; iuſta, eadẽ lex, eadẽ cõditio: ac forſitan ne ſint quidẽ paria, quæ ulla parte ſunt diſſimilia. Cõſtitutio eſt in lege, more, iudicato, pacto. Alterũ eſt defenſionis genus, in quo factũ p ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxilijs tuemur: id uocãt * προσληπτικήν. Latini hoc quoq; nõ ad uerbũ trãsferũt. Aſſumptiua enim dicitur cauſa. In quo genere fortiſſimũ eſt, ſi crimẽ cauſa facti tuemur, qualis eſt defenſio Oreſtis, oratio Milonis. ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis noſtra defenſio cõſtat eius accuſatiõe, qui uindicatur. Occiſus eſt, ſed latro: exectus, ſed raptor. Eſt & illa ex cauſis facti ducta defenſio priori contraria, in qua neq; factũ ipſum p ſe, ut in abſoluta quæſtiõe defenditur: neq; ex cõtrario facto, ſed ex aliqua utilitate aut Reip. aut hominũ multorũ, aut etiã ipſius aduerſarij, nonnunquã & noſtra, ſi modò id erit quod facere noſtra cauſa fas ſit: quod ſub extrario accuſatore & legibus agẽte prodeſſe nunquã poteſt, in domeſticis diſceptationib⁹ põt. Nã & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, ſi malæ tractationis accuſabitur: & patri filius, ſi demẽtiæ cauſa erit, non inuerecundè dicet multũ ſua interfuiſſe. In quo tamen incommoda uitantis melior quam cõmoda petẽtis eſt cauſa. Quibus ſimilia etiã in uera rerum quæſtione tractãtur. Nam quæ in ſcholis abdicatorũ, hæc in foro exhæredatorũ a parentibus, & bona

*κατ' ἀντίθεσιν.

bona apud Cõſules repetentiũ ratio eſt. quæ illic malæ tractationis, hîc rei uxoriæ, cùm quæritur utri⁹ culpa diuortiũ factũ ſit. quæ illic demẽtiæ, hîc petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi peius aliquid futurum fuit. Nã in cõparatione malorũ, boni locũ obtinet leuius: ut ſi Mãcinus fœdus Numantinũ ſic defendat, quod perituris, niſi id factũ eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίςασις Græcè nominatur: cõparatiuum noſtri uocãt. Hæc circa defenſionẽ facti: quæ ſi neq; per ſe ipſam, neq; adhibitis auxiliis dabitur, proximũ eſt in aliũ trãsferre crimẽ, ſi poſſumus. Ideóq; etiã in hos qui iã ſcripti ſunt ſtatus, uiſa eſt cadere trãslatio. Interdũ ergo culpa in hominẽ relegatur: ut ſi Gracchus reus fœderis Numãtini, cui⁹ metu leges populares tuliſſe in Tribunatu uidetur, miſſũ ſe ab Imperatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rẽ: ut ſi is q teſtamẽto qd iuſſus nõ fecerit, dicat p leges id fieri nõ potuiſſe. Hoc μετάςασιν dicũt. Excluſis quoq; his, excuſatio ſupeſt. Ea eſt aut ignorãtiæ: ut ſi qs fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eóq; ingenuo iudicato, neget ſe liberũ eũ ſciſſe. Aut neceſſitatis: ut cũ miles ad cõmeatus diẽ nõ affuit, dicit ſe fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoque ſæpe ſubſtituitur culpæ: nõnunquã malè feciſſe nos, ſed bono aĩo dicimus. Vtriuſq; rei multa et manifeſta exẽpla ſunt. Idcirco nõ eſt eorum neceſſaria expoſitio. Si oĩa quæ ſuprà ſcripta ſunt deerunt, uidẽdum an minui culpa poſſit. Hic eſt ille q à qbuſdã dicitur ſtat⁹ quãtitatis. Sed ea cũ ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti cõſtituitur: eóq; nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur: ſicut eius quoq; q̃ ad numerũ refertur à Græcis. nã & ποιότητα, & ποσότητα dicũt, nos utrũq; eadẽ appellatione cõplectimur. Vltima eſt deprecatio: qđ gen⁹ cauſæ pleriq; negarũt in iudiciũ unquã uenire.

Quin

Quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idē teſtari uidetur, cū dicit, Cauſas Cæſar egi multas, & q̄dē tecū, dū te in foro tenuit ratio honorū tuorū: certè nunquā hoc modo, Ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, nō putauit, ſi unquā poſthac, & cætera. In Senatu uerò, & apud populum, & apud principē, & ubicūq; iuris clemētia eſt, habet locum deprecatio. In qua plurimū ualet, ex ipſo qui reus eſt, hæc tria in uita præcedere, ſi innocēs, ſi bene meritus, ſi ſpes in futurū innocēter uicturi, & in aliquo uſi futuri: præterea ſi uel aliis incōmodis, uel præſenti periculo, uel pœnitētia uideatur ſatis pœnarū dediſſe. Extrà, nobilitas, dignitas, ꝓpinqui, amici. In eo tamē qui cognoſcit, plurimū ponēdū, ſi laus eum miſericordis potius quam reprehēſio diſſoluti cōſecutura eſt. Verùm & in iudiciis etiā ſi nō toto genere cauſæ, tamē ex parte magna hic locus ſæpe tractatur. Nā & diuiſio freques eſt, etiā ſi feciſſet, ignoſcēdum fuiſſe, idq; in cauſis dubiis ſæpe præualuit: & epilogi omnes in eadē ferè materia uerſari ſolent. Sed nonnunquam etiā reus hîc totius ſummam cōſtituit, ſi exhæredatū à ſe filiū pater teſtatus fuerit elogio: propterea quòd is meretricē amauerit. Nam omnis hîc quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, & Centumuiri tribuere debeāt ueniā. Sed etiā in formulis, cū pœnariæ ſunt actiones, nos ita cauſam partimur, an cōmiſſa ſit pœna, an exigi debeat. Id autē q̄d' illi uiderūt, uerū eſt reū à iudicibus hoc defenſionis modo liberari nō poſſe. De præmiis autē quærūtur duo, an ullo ſit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis digniſsimus. Quorū tractatus ex ipſo meritorū genere ducūtur. Et intuebimur nō rem tantū, ſiue allegan da, ſiue cōparāda erit: ſed perſonā quoq;. Nā & multū intereſt, tyrannū iuuenis occiderit, an ſenex: uir, an fœmina:

alie

alienus, an cõiũctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannis aſſueta, an libera ſemper: an arce, an domi. Et quomodo factũ ſit, ferro, an ueneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cùm depoſiturus eſſet eã poteſtatẽ, an cùm aliquid noui ſceleris auſurus. Habetur in meritis gratia, periculũ quoq; ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit refert. Nã in paupere gratior quàm in diuite, dãte beneficiũ quàm reddente, patre quàm orbo. Item quã rem dederit, & quo tẽpore, & quo animo: id eſt nũ in aliquam ſpẽ ſuã: ſimiliter alia. Et ideo qualitas, maxima Oratoris recipit opera: quia in utrãq; partẽ plurimũ eſt ingenio loci, nec uſquã tantũ affectus ualent. Nã cõiecturæ extrinſecus quoq; adductas frequẽter probationes habet, & argumẽta ex materia ſumit: & quale qdq; uideatur, eloquẽtiæ opus eſt: hic regnat, hic imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiũgit Virginius cauſas abdicatiõis, demẽtiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indiſcẽtiũ. Nã & iudiciũ ferè ſic accidit: inuentiq; ſunt, qui has materias officiorũ uocarẽt. Ad alios quoq; nõnunquã leges hæ recipiunt ſtatus. Nã et cõiectura eſt aliquãdo in pleriſq; horũ, cũ ſe uel non feciſſe, uel bona mẽte feciſſe cõtẽdũt. Cuius generis exẽpla ſunt multa. Et qd ſit demẽtia, ac mala tractatio, finitur. Nã iuris quæſtiones plerũq; leges præcurrere ſolẽt, & ex qbus cauſis non fiat ſtatutũ. Quod tamen facto defendi nõ poterit, iure nitetur. Et quod & quibus cauſis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accuſare dementiæ non permittatur. Abdicationũ formæ ſunt duæ: altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione poſiti: quales ſunt, in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa ſemper aſperam abdicantis act*

*non fiant ſtatus.

tis actionem habet, (immutabile eſt enim quod factum eſt) hæc ex parte blandam, & ſuadenti ſimilem. mauult enim pater corrigere, quã abdicare. At pro filiis in utroq; genere ſummiſſam, & ad ſatisfaciendũ compoſitã. A quo diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figurã lædunt. quod non auſim dicere, nunquã eſſe faciendum (poteſt enim materia incidere quæ hoc exigat) cæterùm uidendũ eſt quoties aliter agi poteſt. Sed de figuris alio libro tractabimus. Nõ diſsimiles autẽ abdicationũ actionibus ſunt malæ tractationis actiones. Nam & ipſæ habent eandem in accuſationibus moderationẽ. Dementiæ quoq; iudicia, aut propter id quod factum eſt, aut propter id quod adhuc fieri uel non fieri poteſt, inſtituũtur: & actor in eo quod factũ eſt, liberum habet impetũ: ſic tamẽ, ut factũ accuſet, ipſius patris tanquã ualetudine lapſi miſereatur, in eo uerò cuius libera mutatio eſt, diu roget & ſuadeat, & nouiſsimè demẽtiã rationi queratur obſtare, nõ mores quos quãto magis in præteritũ laudauerit, tãto facilius ꝓbabit morbo eſſe mutatos. Reus, quoties cauſa patietur, debebit eſſe in defenſione moderatus, q̃a ferè ira, cõtẽtio & cõcitatio furori ſunt ſimilia. Omnibus his cõmune eſt quòd rei nõ ſemper defenſione facti, ſed excuſatione ac uenia freqũeter utuntur. Eſt enim domeſtica diſceptatio, qua & ſemel peccaſſe, & per errorẽ, & leuius quàm obiiciatur, abſolutioni nõnunquã ſufficit. Sed alia quoq; multa controuerſiarum genera in qualitatẽ cadũt. Iniuriarũ: quãquã enim reus aliquãdo feciſſe negat, plerũq; tamen hæc actio facto atq; animo continetur. De accuſatore cõſtituẽdo, quæ iudicia diuinatiões uocantur: in quo genere Cicero quidẽ qui mãdantibus ſociis Verrẽ accuſabat, hac uſus eſt diuiſione, ſpectandum à

Act. 1. quo maximè agi uelint hi, quorũ de ultiõe quæritur: à quo

mini-

minimè uelit is qui accuſatur: frequẽtiſsimè tamen hæ ſunt quæſtiões, uter maiores cauſas habeat, uter plus induſtriæ aut uirium ſit allaturus ad accuſandum, uter id meliore fide facturus. Tutelæ præterea: in quo iudicio ſolet quæri, an alia de re quàm de calculis cognoſci oporteat: an fides præſtari debeat tantùm, nõ etiam conſilium & euẽtus. Cui ſimile eſt malæ geſtæ procurationis in foro: negotiorũ geſtorũ nã & mãdati actio eſt. Præter hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an ſcriptũ ſit: aut hoc, an maleficiũ ſit: rarò utrunq;. Malè geſtæ legationis apud Græcos & ueris cauſis frequẽs: ubi iuris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere quàm mandatum ſit, liceat: & quouſq; ſit legatus: quoniã aliæ in renuntiando ſunt: ut in hoc qui teſtimoniũ in Verrem dixerat poſt perlatã legationẽ. Plurimũ tamen eſt in eo, quale ſit factũ. Reipub. læſæ. Hinc mouentur quidẽ mille iuris cauillationes, quid ſit Rẽpub. lædere: & læſerit'ne, an profuerit: &, ab ipſo, an propter ipſum læſa ſit. in facto tamẽ plurimum ineſt. Ingrati quoq;. In quo genere quæritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficiũ: quod rarò negandũ eſt: ingratus eſt enim qui negat, an quantũ acceperit, reddiderit: an protinus q̃ nõ reddiderit, ingratus ſit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo ſit. Simpliciores illæ, iniuſti repudij, ſub qua lege cõtrouerſiæ illud ꝓpriũ habẽt, quòd à parte accuſantis defenſio eſt, & defendẽtis accuſatio. Præterea cũ quis rationẽ mortis in Senatu reddit: ubi una quæſtio eſt iuris, an is demum prohibẽdus ſit, qui mori uult ut ſe legũ actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Fingũtur & teſtamẽta, in quibus de ſola quæratur uolũtate: ut in controuerſia quam ſuprà expoſui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater digniſsimo

ex fi

ex filijs reliquerat, cōtendũt Philoſophus, Medicus, Orator. Quod itē accidit ſi orbæ nuptias indicãt pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec omnes mihi pſeq materias in animo eſt (fingi enim adhuc poſſunt) nec cōmunes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutãtur. Hoc tantùm admiror, Flauiũ, cuius apud me meritò ſumma eſt autoritas, cùm artem ſcholæ tãtùm cōponeret, tam anguſtè materiã qualitatis terminaſſe. Quãtitas quoque (ut dixi plerunq;) etiã ſi nō ſemper, tamē plerũq; eidē ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquãdo conſtat æſtimatione facti, quãta ſit culpa, quantúmue beneficiũ: aliquãdo iure, cùm id in controuerſiã uenit, qua quis lege puniēdus, uel honorãdus ſit. Stuprator an decē millia dare debeat, quæ pœna huic crimini cōſtituta eſt: an quia ſtupratus ſe ſuſpendit, capite puniri tanquã cauſa mortis. Quo in genere fallũtur qui ita dicũt, tanquã inter duas leges quæratur. Nam de decē millibus nulla controuerſia eſt, quæ nec petuntur. Iudiciũ redditur, an reus cauſa ſit mortis. In cōiecturã quoq; eadē ſpecies cadit: quũ, perpetuo, an quinquēnali ſit exilio multãdus, in cōtrouerſiã uenerit: num prudens cædē cōmiſerit, quæritur. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: an Thraſybulo triginta præmia debeãtur: & cùm duo fures pecuniã abſtulerunt, ſeparatim quadruplũ quiſq;, an duplum debeat. Sed hîc factũ quoq; æſtimatur, & tñ ius ipſum pēdet ex qualitate.

De actionis quæſtione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qui neq; ſtatu coniecturæ, neq; finitionis, neq; qualitatis tueri ſe volet, aut poterit, huic ad aliquod iuris adiutoriũ, id eſt ad agendi cōditionē & modũ cōfugiendũ monet. Cuius duas partes facit, intentionē, & præſcriptionē: quæ à ſtatu qualitatis alienæ non ſunt, ſed litigandi formã habent diuerſam. Intentio eſt quãdo

do contra id quod intendit aduerſarius, pugnamus, nec admittendum dicimus. Præſcriptio, exceptio qua aduerſario facultatem litigãdi adimimus propter certam cauſam, aut actionem in aliam perſonam aut locum transferre uolumus, quæ tum tranſlatio dicitur. Præterea legis aut etiam ſcripti cuiuſque varias vires enumerat, & ad ſtatus legitimos tranſit.

QVi neq; feciſſe ſe negabit, neq; aliud eſſe quod fecerit, dicet, neq; factũ defendet, neceſſe eſt in ſuo iure conſiſtat: in quo plerũq; actionis eſt quæſtio: quæ non ſemper eadẽ eſt, ut quidã putauerunt. Nam & iudiciũ antecedit, qualia ſunt præturæ curioſa cõſilia, cùm de iure accuſatoris ambigitur: & in ipſis freqũetiſſimè iudicijs uerſatur. Eſt enim duplex eius diſceptationis conditio, ꝙ aut intentio, aut præſcriptio habet cõtrouerſiam. Ac fuerunt qui præſcriptionis ſtatũ facerent, tanquã ea non iiſdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæſtionibus contineretur. Cùm ex præſcriptione lis pendet, de ipſa re quæri non eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit: de eo ſolo iudicatio eſt, an liceat. Quoties tamẽ poterimus, efficiendũ eſt ut de re quoque bene ſentiat. Sic enim iuri noſtro libentius indulgebit: ut in ſpõſionibus quæ ex interdictis fiunt, etiãſi non proprietatis eſt quæſtio, ſed tantùm poſſeßionis: tamẽ nõ ſolùm poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrũ poſſediſſe docere oportebit. Sed frequẽtius etiã quæritur de intentione. Vir fortis optet quod uolet. nego illi dandum quicquid optauerit. nõ habeo præſcriptionem, ſed tñ uoluntate contra uerba præſcriptionis modò utor. In utroq; autẽ genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut ꝑmittit. Litẽ habet, aut propter ſeipſam, aut propter alteram. Quæſtio eſt aut in ſcripto, aut in uoluntate. In ſcripto, aut apertũ eſt, aut obſcurum, aut ambiguũ. Quod de legibus dico, idem accipi uolo

E de teſta

de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus, omni deniq; ſcripto idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæſtiones uel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

De ſtatu ex ſcripto & voluntate. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Status legales ſuprà quatuor enumerauit, qui à tribus aliis nō re ipſa, ſed ratione tractandi ad docendum accommodata, ſeparati ſunt. Primi ſpecies tres facit. Vnā in qua de ſcripto & voluntate quæritur, cùm ſcriptum obſcurum eſt, & vterq; ſuam interpretationem confirmat, & aduerſarij labefactat. Alteram in qua intellectus vnus certus, alter dubius. Tertiam in qua altera pars ſcripto, altera voluntate nititur. Scripto, tribus modis occurri poſſe docet. Primò, quando ſcriptum ſemper ſeruari nō poſſe ex ipſo apparet. Secundò, quando nullū argumentū ex ipſa lege peti poteſt. Tertiò, quando ex verbis ſcripti, ſcriptoris aliam mentem fuiſſe probamus. Qui ſcriptū defendit, vt ſe voluntate quoque ſcriptoris adiuuare tentet, præcipit. Omnia ſubiectis exemplis manifeſta erunt.

Scripti & uolūtatis frequētiſſima inter conſultos quæſtio eſt, et pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet: quo minus id in ſcholis accidere mirū eſt, ubi etiā ex induſtria fingitur. Eius genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & de uolūtate quæritur. Id tum accidit, cùm eſt in lege aliqua obſcuritas, & in ea aut uterq; ſuā interpretationē cōfirmat, aut aduerſarij ſubuertit: ut hîc, Fur quadruplū ſoluat. duo ſurripuerūt pariter decē millia, petūtur ab utroq; quadragena, illi poſtulāt ut uicena conferant. Nā & actor dicit hoc eſſe quadruplū quod petat, & rei hoc quod offerant. uoluntas quoq; utrinq; defenditur. Aut cùm de altero intellectu certū eſt, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, proſtare cœpit. Prohibetur adoleſcēs cōcione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum eſt: an eadem huius cauſa ſit,

dubium eſt, quia ex hac natus, & hæc meretrix eſt. Solet & illud quæri, quò referatur quod ſcriptum eſt, Bis de eadē re ne ſit actio. id eſt, hoc bis, ad actorē, an ad actionē. Hæc ex iure obſcuro. Alterū genus eſt ex manifeſto: quod qui ſolùm uiderunt, hūc ſtatū plani & uolūtatis appellauerunt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Sed cōtra ſcriptū tribus generibus occurritur. Vnū eſt, in quo id ſeruari ſemper nō poſſe, ex ipſo patet. Liberi parētes alāt, aut uinciātur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia tranſitus, & diuiſio, num quiſquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponūt quidam tale genus controuerſiarū, in quo nullum argumentū eſt quod ex lege ipſa peti poſſit, ſed de eo tātùm de quo lis eſt, quærendū ſit. Peregrinus ſi murū aſcenderit, capite puniatur. Cùm hoſtes murū aſcendiſſent, peregrinus eos depulit. petitur ad ſuppliciū. Non erunt hîc ſeparatæ quæſtiones, an quiſquis, an hic: quia nullū poteſt afferri argumentū cōtra ſcriptū, uehemētius eo qđ in lite eſt: ſed hoc tātùm, an ne ſeruādæ quidē ciuitatis cauſa. Ergo & æquitate et uolūtate pugnādū. Fieri tamen poteſt, ut ex aliis legibus exēpla ducamus, per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto non poſſe, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertiū, cùm in ipſis uerbis legis reperimus aliquid per quod probemus aliud legūlatorem uoluiſſe: ut in hac controuerſia, Qui nocte cū ferro deprehēſus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum magiſtratus alligauit. Hîc quia eſt uerbum in lege Deprehēſus, ſatis etiam ſignificatum uidetur non contineri lege niſi noxiū ferrum. Sed ut qui uolūtate nitetur, ſcriptū quoties poterit infirmare debebit: ita qui ſcriptū tuebitur, adiuuare ſe etiā uolūtate tētabit. In teſtamētis et illa accidūt, ut uolūtas manifeſta ſit, ſcriptū nihil ſit: ut in iudicio Curiano, in quo nota

L. Craſsi & Scæuolæ fuit cõtẽtio. Subſtitutus hæres erat, ſi poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceſsiſſet: Nõ eſt nat⁹. Propinqui bona ſibi uendicabãt. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis, ut is nõ nato filio hæres eſſet, qui mortuo? ſed hoc nõ ſcripſerat. Id quoq;, quod huic contrariũ eſt, accidit nuper, ut eſſet ſcriptũ quod appareret ſcriptorem noluiſſe: Qui ſeſtertiûm numûm quinq; millia legauerat, cùm emẽdaret teſtamentũ, ſublatis ſeſtertiis numis, argẽti pondo poſuit, quinq; millia remanſerunt. Apparuit tamem quinq; pondo dari uoluiſſe, quia ille in argẽto legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiã ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto, an uolũtate ſtandũ ſit: quæ fuerit ſcribẽtis uoluntas. Tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

De contrariis legibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Scripto & ſententiæ, leges cõtrarias ſubiũgit: quia in his quæ duæ ſunt, duo ſint ſcripti & volũtatis ſtatus. Quæ etiã ſi cõtrariæ dicãtur, cõtrarias tamẽ iure ipſo nõ eſſe, ſed caſu quodã collidi admonet. Porrò aut pares inter ſe collidit, aut ipſas ſecũ, aut diuerſas, aut ſimiles, aut etiã impares. Præterea vt lex alia aliam abroget, aut labefactet, ius vtriuſq; cognoſcendũ eſſe, quod aut in vtraq; dubiũ ſit, aut cõfeſſum. Si cõfeſſum, videndũ eſſe an ad deos pertineat, an ad homines: an ad Rẽpublicã, an ad priuatos, &c Si dubiũ, alteri, aut inuicẽ vtriq; cõtrouerſiã de iure moueri. Poſtremò duplices leges vt duas cõmitti, & quod de legibus dicitur, idẽ de ſenatuſcõſultis & omnibus ſcriptis intelligendum.

Vide Budæum in annotationib⁹. PRoximum eſt de legibus cõtrariis dicere, quia inter omnes artiũ ſcriptores conſtat in antinomia duos eſſe ſcripti & uolũtatis ſtatus: neq; immeritò: quia cùm lex legi obſtet, utrinq; cõtra ſcriptũ dicitur, & quæſtio eſt de uolũtate: in utraq; id ambigitur, an utiq; illa legẽ ſit utẽdũ. Omnibus autẽ manifeſtũ eſt, nunquã eſſe legẽ legi contra-

riam

riam iure ipſo: quia ſi diuerſum ius eſſet, alterũ altero abrogaretur: ſed eas caſu colli di, & euentu. Colliduntur autẽ aut pares inter ſe: ut ſi optio tyrãnicidæ & uiri fortis cõparentur, utriq; data quod uelit petẽdi poteſtate, hîc meritorũ, temporis, præmij collatio eſt. Aut ſecum ipſæ, ut duorũ fortium, duorum tyrãnicidarum, duarũ raptarum: in qbus nõ poteſt eſſe alia quæſtio quàm tẽporis, utra prior ſit: aut qualitatis, utra iuſtior ſit petitio. Diuerſæ quoq; leges cõſtĩgũt, aut ſimiles. Diuerſæ, quib⁹ etiã citra aduerſam legẽ cõtradici poßit: ut in hac cõtrouerſia, Magiſtratus ab arce ne diſcedat: Vir fortis optato quæ uolet: * uel alia nulla obſtãte, quæri poteſt an quicqd optarit, accipere debeat: & à magiſtratu multa dicẽtur, quib⁹ ſcriptum expugnatur, Si incẽdiũ in arce fuerit, ſi in hoſtes recurrẽdũ. Similes, cõtra quas nihil opponi poteſt, niſi lex altera. Tyrãnicidæ imago in gymnaſio ponatur: contrà mulieris imago in gymnaſio ne ponatur. Mulier tyrãnũ occidit. Nã neq; mulieris imago ullo alio caſu poni poteſt, neq; tyrãnicidæ ullo alio caſu ſummoueri. Impares ſunt, cũ alteri multa ſunt quæ opponi poſſunt, alteri nihil, niſi qđ in lite eſt: ut cũ uir fortis impunitatẽ deſertoris petit. Nã cõtra legẽ uiri fortis (ut ſuprà oſtendi) multa dicũtur: aduerſus deſertores ſcripta, nõ poteſt niſi optione ſubuerti. Itẽ aut cõfeſſum eſt ex utraq; parte ius, aut dubiũ. Si cõceßũ eſt, hæc ferè quærũtur: Vtra lex potẽtior, ad deos pertineat, an ad homines: ad Rempublicã, an ad priuatos: De honore, an de pœna: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra ſit antiquior, & uelut potẽtißima, utra minus perdat: ut in deſertore, et uiro forti, q̃ illo nõ occiſo lex tota tollatur: occiſo, ſit reliqua uiro forti alia optio. Plurimũ tamẽ eſt in hoc, utrũ fieri ſit me-

*vel alia nulla obſtante, nõ erat in vetuſto codice.

Similes.

lius, atq; æquius de quo nihil præcipi niſi ꝓpoſita materia poteſt. Si dubiũ, aut alteri, aut inuicẽ utriq; de iure ſit cõtrouerſia: ut in re tali, Patri in filiũ, patrono in libertum man⁹ iniectio ſit: liberti hæredẽ ſequãtur. Liberti filiũ q̃dã fecit hæredẽ, inuicẽ petitur manus iniectio: ei patronus negat ius patris illi fuiſſe, q̃a ipſe in manu patroni fuerit. Duplices leges ſicut duæ colliduntur: ut, Noth⁹ ante legitimũ nat⁹, legitim⁹ ſit: poſt legitimũ, tãtũ ciuis. Quod de legibus, idẽ de Senatuſconſultis dictũ: quæ ſi aut inter ſe pugnent, aut obſtẽt legib⁹, nõ tamẽ aliud ſit eius ſtatus nomẽ.

De Syllogiſmo ſeu Ratiocinatione. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Quid ſyllogiſmus habeat ſcripto & volũtati ſimile, & in quo ab iiſdẽ differat, & quã cũ finitione cõiunctionẽ habeat, primùm oſtendit. Deinde duas eius ſpecies facit. Primã, quæ ex eo q̃d ſcriptũ eſt, id quod incertũ eſt ducit. vnde q̃a ratiocinatiõe colligit, ratiocinatiua dicatur, hui⁹ multas ſpecies cũ exẽplis dinumerat. Alterã quæ ex ſcripto ducit quod ſcriptũ nõ eſt: in quarũ vtraq; voluntas legiſlatoris, & æquitatis tractatio ſit potentiſsima.

SYllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & uoluntati, quia ſemper pars in eo altera ſcripto nititur: ſed hoc intereſt, quòd illic contra ſcripum dicitur, hîc ſuper ſcriptũ: illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; quod ſcriptũ eſt: hîc ne aliud quàm ſcriptum eſt. Eius nonnulla etiam cũ finitione coniunctio. Nam ſæpe ſi finitio infirma eſt, in ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur, Sæpe ſecubanti amatoriũ dedit, eundẽ repudiauit: per propinquos rogata ut rediret, nõ eſt reuerſa. ſuſpẽdit ſe maritus. Mulier ueneficij rea eſt. Fortiſſima eſt actio dicentis amatoriũ uenenũ eſſe, id erit finitio: quæ ſi parũ ualebit, fiet ſyllogiſmus: ad quẽ uelut remiſſa priore contentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi uirum uene-

no necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt: quod quoniam ratiocinatione colligi tur, ratiocinatiuus dicitur. In has autẽ ferè ſpecies uenit, An quod ſemel ius eſt, idem & ſæpius: Inceſti damnata, & præcipitata de ſaxo, uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus: Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & poſtea: Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionem. An quod in toto, idẽ in parte: Aratrum accipere pignori nõ licet, uomerem accepit. An quod in parte, idẽ in toto: Lanas uehere Tarẽto non licet, oues uexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter niti tur, alter non ſatis cautũ eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta, lex eſt: et rapta optionem petit, & in oue lanæ ſunt: ſimiliter alia. Sed quia reſpõderi poteſt, nõ eſt ſcriptũ ut ſæpius præcipitetur damnata, aut quandocunq; rapta optet, aut tyrãnicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautũ, nihil de ouibus: ex eo quod manifeſtũ, colligitur quod dubium eſt. Maioris pugnæ eſt, ex ſcripto ducere quod ſcriptũ non eſt. Qui patrẽ occiderit, culeo inſuatur, matrẽ occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendum: an id de quo agitur, ei de quo ſcriptũ eſt, ſimile ſit. Simile autẽ & maius eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an & ſi parum cautum eſt, hac ſit utendum. In utroq; de uoluntate legumlatoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.* *bis.

De Ambiguo, ſeu Amphibolia. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Amphiboliam duobus modis fieri primùm docet, aut uocibus ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis, tribus modis. Primò homonymia, cùm uox plura ſignificat. Secũdò, cùm alium ſenſum habet ſimplex dictio integra, alium diuiſa. Tertiò, cùm idem ac-

cidit compoſitis. In coniunctis per caſus, per collocationem, per flexum, per ſitum, per productioné & correptionem. Quæ quibus modis ſoluendæ ſint omnes, ordine tradit.

Vide Gelliū lib.11.ca.12.

Amphiboliæ ſpecies ſunt innumerabiles, adeò, ut philoſophorum quibuſdam nullum uideatur eſſe uerbum, quod non plura ſignificet: genera admodū pauca. Aut enim uocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus aut etiā hominibus eadē appellatio eſt: ὁμωνυμία *dicitur, ut Gallus. Vtrùm enim auem, an gentem, an nomē, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt: & Aiax, Telamonis, an Oilei filius. Verba quoq; quædā diuerſos intellectus habēt, ut Cerno. quæ ambiguitas plurimis modis accidit: unde ferè lites, præcipuè ex teſtamentis, cùm de libertate, aut etiā de hæreditate cōtendunt ij quibus idē nomē eſt: aut quid ſit legatū, quæritur. Alterū eſt, in quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſo: ut ingenua, & armamētū, et coruinū, ineptæ ſanè cauillationes, ex quo tamē Græci cōtrouerſias ducūt: inde* ἀυλητρὶς *illa uulgata, cùm quæritur, utrū aula quæ ter ceciderit, aut tibicina ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex cōpoſitis, ut ſi quis corpus ſuū in occulto loco poni iubeat, circáq; monumētū multū agri ab hæredibus in tutelā cinerum, ut ſolet, leget, Sit latus* occultū. Sic apud Græcos cōtēdit* λέων *&* παν\|αλέων*, cùm ſcriptura dubia eſt, bona omnia* λέον\|ι*, an bona* πάν\|α λέοντι *relicta ſint. In cōiunctis plus ambiguitatis eſt. Fit aūt per caſus: ut,*

ἀυλητρὶς ſi ceciderit, publicetur.

Vide Laërtium in vita Zenonis.

**Littus.*

Per caſus.

Ennius apud Cic.2.de Diuinat.

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Per collocationem, ubi dubium eſt quid quò referri oporteat: ac frequentiſsimè cùm id quod medium eſt, utrinque poſsit trahi, ut de Troilo Virgilius,

Aeneid.1.

Lora tenens tamen-

Hic

Hic utrum q̃ teneat tamẽ lora, an quãuis teneat, tamẽ trabatur, quæri poteſt. Vnde controuerſia illa, Teſtamento quidam iuſsit poni ſtatuam auream haſtam tenentẽ. Quæritur, ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexũ idem magis,

Quinquaginta ubi erant cẽtum inde occidit Achilles.

Sæpe utri duorum antecedentium ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt: unde eſt controuerſia, Hæres meus uxori meæ dare damnâs eſto argenti, quod elegerit, pondo centum. Vter eligat quæritur. Verùm id quod ex his primum eſt, mutatione caſuũ: ſequẽs, diuiſione uerborũ, aut trãslatione emẽdatur: tertiũ adiectione. Accuſatiui geminatione facta amphibolia, ſoluitur ablatiuo: ut illud, Lachetẽ audiui ꝑcuſsiſſe Demeã, fiat, à Lachete ꝑcuſſum Demeã. Sed ablatiuo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibolia,

— Cœlo decurrit aperto: utrùm per apertum cœlum, an cùm cœlum apertum eſſet. Diuiſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde auream haſtam: uel ſtatuam auream, deinde haſtam. Adiectio talis eſt, argentũ quod elegerit ipſe, ut hæres intelligatur: uel ipſa, ut uxor. Adiectione facta amphibolia, qualis ſit, Nos flentes illos deprehendimus, detractione ſoluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi eſt id, quod quò referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguũ. Hæres meus dare illi damnâs eſto omnia ſua. In quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannij ſoceri inſtituto, Quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cùm ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt. Productio quoq; in ſcripto & correptio in dubio relicta, cauſa eſt ambiguitatis: ut in hoc, Cato. aliud enim oſtẽdit breuis *In Bruto.*

ſecunda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadē ſyllaba producta caſu datiuo aut ablatiuo. Plurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas pſequi nihil neceſſe eſt. Nec refert quo modo facta ſit amphibolia, aut quo reſoluatur. Duas enim res ſignificari manifeſtū eſt: et qđ ad ſcriptū uocémue ptinet, in utranq; par eſt partē. Ideóq; fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu uocē ipſam ad noſtrā partē conemur uertere. Nā ſi id fieri poteſt, amphibolia non eſt. Amphiboliæ aūt omnis in his erit quæſtio, aliqñ uter ſit ſecundum naturā magis ſermo, ſemper utrùm ſit æquius, utrùm is qui ſic ſcripſit ac ſic dixit, ſic uoluerit. Quarum in utranq; partem ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Pertractatis diligēter ſtatibus qui legales dicũtur, quæ ſit illorũ inter ſe, & quorundam etiã cũ finitione cognatio, quæ rurſus differentia, qua diſtincti ſunt, ne qui illos ſepararũt, errare videantur, demonſtrat. Atq; de diſpoſitione hoc in genere ait, non poſſe oĩa quæ ad ipſam pertinẽt, arte & præceptis tradi: ſed à natura quoq;, doctrina & ſtudio, hanc facultatē parari: id pictorum atq; imperatorũ exēplis probat. Præterea magno iudicio opus eſſe, vt certa nobis ꝓpoſita materia, diſpoſitione œconomica velut in re præſenti vtamur: quæ pro rei varietate quotidie alia atq; alia futura ſit, hoc vno ſemper neceſſario, vt quocũq; collocationis vtamur ordine, aptè inter ſe iungantur omnia, & cohęreant.

EST autē quædā inter hos ſtatus cognatio. Nā & in finitione, quæ ſit uoluntas nominis, quæritur: & in ſyllogiſmo, qui ſecũdus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur qđ uoluerit ſcriptor: et ex contrariis legibus duos eſſe ſcripti et uolũtatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodãmodo eſt amphibolia, cũ in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptũ & uoluntas habet in uerbis uocis quæſtionem:

quod

*quod idē in antinomia petitur. Ideóq; omnia hæc quidam ſcriptū & uoluntatē eſſe dixerūt: alij in ſcripto & uoluntate amphiboliam eſſe quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt. aliud eſt enim obſcurū ius, aliud ambiguū. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionē habet generalē, & quæ eſſe etiā citra cōplexū cauſæ poßit: Scriptū & uoluntas de eo diſputat uerbo, quod eſt in lege: Syllogiſmus de eo quod nō eſt. Amphiboliæ lis in diuerſum trahit: Legū contrariarū ex diuerſo pugna eſt. Neq; immeritò & recepta eſt à doctißimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudētißimos durat. Et de hoc quidē genere *diſpoſitionis, etiā ſi nō omnia tradit, tamen aliqua potuerūt. Sūt alia, quæ niſi ꝓpoſita de qua dicendū eſt materia, uiam docēdi nō præbeant. Non enim cauſa uniuerſa in quæſtiones ac locos diducenda eſt: ſed hæ ipſæ partes habent rurſus ordinē ſuum. Nam & in proœmio primū eſt aliquid, & ſecundū, ac deinceps. Et quæſtio omnis ac locus habet ſuā diſpoſitionē, ut theſes etiā ſimplices. An ſic fortè ſatis erit diuidendi peritus, qui cōtrouerſiā in hæc diduxerit, an omne præmiū uiro forti dādū ſit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta ſit, an hæc? deinde cùm fuerit de prima quæſtione dicendū, paßim, & ut quicq; in mētem ueniet, miſcuerit? nō primū in ea ſcierit eſſe tractandū, uerbis legis ſtandū ſit, an uolūtate? huius ipſius particulæ aliquod initiū fecerit? deinde proxima ſubnectēs, ſtruxerit orationē, ut pars hominis eſt manus, eiꝰ digiti, illorū quoq; articuli? Eſt & hoc, qđ ſcriptor demōſtrare nō poßit, niſi certa, definitáq; materia. Sed qd una faciat, aut altera? quinimo centū ac mille in re infinita, atq; materia? Præceptoris eſt, in alio atq; alio genere quotidie oſtēdere qs ordo ſit rerū, & quæ copulatio: ut paulatim fiat uſus, et ad ſimilia tranſitus. Tradi enim oīa*

*diſceptationis.

quæ

quæ ars efficit, nõ poſſunt. Nam quis pictor omnia quæ in rerum natura ſunt, adumbrare didicit? ſed percepta ſimul imitandi ratione, aſsimilabit quicquid acceperit. Quis enim nõ faber uaſculũ aliquod quale nunquam uiderat, facit? Quædã uerò non docentiũ ſunt, ſed diſcentium. Nam & medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendũ ſit, quid quibus ſignis prouidendum, docebit. Vim ſentiẽdi pulſus uenarum, caloris motus, ſpiritus meatũ, coloris diſtantiam, quæ ſua cuiuſq; ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cũ cauſis deliberemus, cogitemúſque homines antè inueniſſe artem, quam docuiſſe. Illa enim potentiſsima eſt, quáq; uerè dicitur œconomica totius cauſæ diſpoſitio, quæ conſtitui niſi uelut in re præſenti non poteſt: Vbi aſſumendũ procemium, ubi omittendũ: ubi utendum expoſitione continua, ubi partita: ubi ab initiis incipiendum, ubi more Homerico à mediis, uel ultimis: ubi omnino non exponendũ: Quando à noſtris, quãdo ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus: Quando à firmiſsimis probationibus, quãdo à leuioribus: Quãdo in cauſa proponendæ procemiis quæſtiones, qua præparatione præmuniendæ: quid iudicis animus accipere poſsit ſtatim dictum, quò paulatim deducẽdus: ſingulis, an uniuerſis opponenda refutatio: reſeruãdi perorationi, an per totã orationẽ diffundendi affectus: de iure prius, an de æquitate dicendũ: an anteacta crimina, an de quibus iudiciũ eſt, prius obiicere uel diluere conueniat: ſi multiplices cauſæ erunt, quis ordo faciendus, quæ teſtimonia, tabuléue cuiuſq; generis in actione recitandæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partientis ad caſus præliorũ, retinẽtis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendáſue urbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari deniq; ac terra diui-

ra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui aſfuerint natura, doctrina, ſtudiũ. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore ſit diſertus. Vigilandũ ducat, iterum enitendũ, pallendum: eſt facienda ſua cuiq; uis, uſus, ſua ratio: non reſpiciendũ ad hæc, ſed in promptu habẽda: nec tãquam tradita, ſed tanquã innata. Nam uiam demonſtrare uelociter ars poteſt, ſiqua eſt: uerùm ars ſatis præſtat, ſi copias eloquẽtiæ ponit in medio: noſtrũ eſt uti eis ſcire. Reliqua partiũ eſt demũ diſpoſitio: & in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius: qui nõ modò ut ſint ordine collocati, elaborandũ eſt, ſed ut inter ſe iuncti, atq; ita cohærentes, ne cõmiſſura pelluceat: corpus ſit, non membra. Quod ita cõtinget, ſi & quid in quoq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, nõ pugnãtia, ſed quæ inuicẽ complectantur. Ita res diuerſæ diſtantibus ex locis quaſi inuicẽ ignotæ nõ collidẽtur, ſed aliqua ſocietate cum priorib⁹ ac ſequẽtibus ſe, copuláq; tenebunt: ac uidebitur nõ ſolũ cõpoſita oratio, ſed etiã cõtinua. Verũ lõgius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter atq; eleganter quę hactenus ſeptẽ primis libris de inuẽtione & diſpoſitione tractata ſunt: in quibus quã rationẽ præcipiendi incipientibus adhibere præceptores debeant, docet: nempe ſimplicẽ & breuẽ, quæ ex omnibus (quæ noſſe ad ſcientiæ perfectionẽ neceſſariũ ſit(optima quæq; duntaxat eligat:

gat: quod ita fieri oportere, quatuor ſubiectis rationibus probat. Repetitione facta, maximũ eſſe naturæ momentũ, ſine qua fruſtra tentētur omnia, admonet: & ad partē operis ſequētē tranſit, nempe ad elocutionē Rhetoricæ partem tertiā, vt pulcherrimā, ita difficillimā: qđ Marci Antonij & Ciceronis autoritate probat: & quo inter ſe differant diſertus & eloquēs, quídque ſit eloqui, definitione explicat. Et quoniā elocutio propriè verborũ ſit, ne, cura rerum reiecta, in iis omne ſtudium ponere velle videatur, importunorũ cauillationibus ſtatim occurrit, ſe nullo pacto elocutionem mollem & effœminatā, quæ natura res non conſequatur, ſed affectata atq; accerſita nimia diligentia dignitatē orationis corrũpat, approbare aut deſiderare: verùm eam quæ à veritate profecta, ſenſum animi noſtri optimè promat, res ipſas (quarum gratia verba reperta ſunt) auditorũ animis exactè repręſentet, & earũ naturam ad viuum exprimat: quáq; decēter cohærentia omnia iucundam atq; admirabilem orationem facere poſſint. Tota præfatio ad docilitatem ex rerum præteritarũ repetitionis ordine & perſpicuitate, atq; ad attentionem ex ſequētium pulchritudine & difficultate eſt comparata.

HIS ferè quæ in proximos quinq; libros collata ſunt, ratio inueniendi, atq; inuēta diſponēdi, continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummam ſcientiæ neceſſarium eſt, ita incipientib⁹ breuius ac ſimplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atq; perplexæ deterreri ſolēt: aut eo tēpore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur: aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur: aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſſimè fuerint. Via tamen opus eſt incipientibus, ſed ea plana, & cùm ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex

ptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præſentia, quæ placēt, remota refutandi cætera mora. Sequūtur enim diſcipuli quò duxeris. Mox cū robore diſcēdi creſcet etiā eruditio. Iidem primò ſolum iter credāt eſſe in quod inducentur, mox illud cogituri etiam optimū. Sunt autem neque obſcura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ ſcriptores diuerſis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiuſce tractatu difficilius eſt iudicare quid doceas, quàm cùm iudicaris, docere: præcipuéque in duabus his partibus perquam ſunt pauca, circa quæ ſi is qui inſtituetur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhauſimus, ut oſtenderemus, Rhetoricē bene dicendi ſcientiam, & utilem, et artem, & uirtutem eſſe: materiam eius, res omnes de quibus dicendum eſſet. Tum & eas in tribus ferè generibus, demōſtratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porrò omnem conſtare rebus, & uerbis. In rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionē, in utriſque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expoſitio & argumentatio: ad mouendum, affectus pertinerent: quos per omnem quidem cauſam, ſed maximè tamē in ingreſſu ac fine dominari. Nam delectationem, quanuis in utroq; ſit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria eſſe quærenda, an ſit, quid ſit, quale ſit. His adiiciebam, demonſtratiuam laude ac uituperatione conſtare. In ea, quæ ab ipſo de quo diceremus, quæ poſt eū acta eſſent, intuendum. Hoc opus tractatu honeſtorū utiliúmq; conſtare.

conſtare. Suaſorijs accedere tertiã partem ex coniectura, poßétne fieri, et an eſſet futurũ, de quo deliberaretur. Hic præcipuè diximus ſpectandũ, quis, apud quẽ, quid diceret. Iudicialiũ cauſarũ alias in ſingulis, alias in pluribus controuerſiis, conſiſtere: & in quibuſdã ſufficere modò intentionẽ, modò depulſionẽ: porrò depulſionẽ omnẽ inficiatione duplici, factúmne, & an hoc factũ eſſet, præterea defenſione ac trãslatione conſtare. Quæſtionẽ, aut ex facto, aut ex ſcripto eſſe. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex ſcripto, de uerborũ ui, aut uolũtate: in quibus uis tum cauſarũ, tum actionũ inſpici ſoleat, quæq; aut ſcripti & uolũtatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legũ contrariarũ ſpecie cõtinetur. In omni porrò cauſa iudiciali quinq; eſſe partes: quarũ exordio cõciliari audientẽ, narratione cauſam proponi, cõfirmatione roborari, refutatione diſſolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri. His argumẽtandi & afficiẽdi locos, & quibus generibus cõcitari, placari, reſolui iudices oportet, adiecimus. Acceßit ratio diuiſiõis. Credere modò qui diſcet uelit, certã quandã uiã eſſe, in qua multa etiam ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſa natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inuẽta à præceptoribus, quam cũ fierẽt, obſeruata eſſe uideãtur. Plus exigũt laboris & curæ quæ ſequũtur. Hinc enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partẽ operis, ut inter oẽs Oratores cõuenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius ſuprà habuimus mẽtionem, ait à ſe diſertos uiſos eſſe multos, eloquentẽ autẽ neminẽ. *De Orat. 1.* Diſertis ſatis putat dicere quæ oporteat: ornatè autem dicere, propriũ eſſe eloquentißimi. Quæ uirtus ſi uſq; ad eũ in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidẽ, aut L. Craſſo, certum eſt & in his & in prioribus eam deſideratam,

quia

Quia difficillima fuit. Et Marcus Tullius inuẽtionẽ quidẽ ac diſpoſitionẽ prudentis hominis putat, eloquentiã Oratoris. Ideóq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit. Quod eũ meritò feciſſe, etiã ipſo rei de qua loquimur nomine palàm declaratur. Eloqui enim hoc eſt, omnia quæ mente conceperis, promere, atq; ad audiẽtes perferre: ſine quo ſuperuacua ſunt priora, et ſimilia gladio cõdito, atq; intra uaginam ſuam hærenti. Hoc itaq; maximè docetur: hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt: huc ſtudiũ adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hîc omnis ætas cõſumitur: hoc maximè Orator Oratore præſtãtior: hoc genera ipſa dicendi alia aliis potiora. Neq; enim Aſiani, aut quocũq; alio genere corrupti, res nõ uiderunt, aut eas non collocauerũt: neq; quos aridos uocamus, ſtulti, aut in cauſis cæci fuerunt: ſed his iudicium in eloquẽdo ac modus, illis uires defuerunt: ut appareat in hoc & uitium et uirtutem eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborũ. Occurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehẽſuris hanc confeſſionẽ meam, reſiſtã, iis qui omiſſa rerũ (qui nerui ſunt in cauſis) diligẽtia, quodam inani circa uoces ſtudio ſeneſcunt: idq; faciunt gratia decoris: quod eſt in dicendo mea quidem opinione pulcherrimũ, ſed cùm ſequitur, nõ cùm affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex iiſdem his ſpeciẽ accipiunt, ex quibus uires: nãq; & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadẽ ſi quis uulſa atq; fucata muliebriter comat, fœdiſsima ſint ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, ut Græco uerſu teſtatum eſt, autoritatẽ: at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentẽ. Similiter illa tranſlucida & uerſicolor quorundam elocutiò, res ipſa effœminat,

2. de Orat.

Vide Eraſmum in Prouerbio, Veſtis virum facit.

minat, quæ illo uerborũ habitu ueſtiũtur. Curã ergo uerborũ, rerum uolo eſſe ſolicitudinem. Nam plerũq; optima rebus cohærent, & cernũtur ſuo lumine: at nos quærimus illa tanquã lateant ſemper, ſeq; ſubducant. Ita nunquã putamus circa id eſſe, de quo dicendũ eſt: ſed ex aliis locis petimus, & inuẽtis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt: quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit ad curã ſuam pertinere. Sed euenit plerũq;, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primùm, quia ſunt optima minimè accerſita, et ſimplicibus atq; ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curã fatẽtur, & ficta atq; cõpoſita uideri etiã nolũt, nec gratiã conſequũtur, & fidẽ amittunt, propter id quòd ſenſus obumbrant, et uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nã & quod rectè dici poteſt, circumim⁹ amore uerborũ: & quod ſatis dictum eſt, repetimus: et quod uno uerbo patet, pluribus oneramus: et pleraq; ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid q̃ nihil iam propriũ placet, dum parum creditur diſertum, quod et alius dixiſſet? A corruptiſſimo quoq; Poëtarũ figuras ſeu translationes mutuamur: tũ demũ ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero præceperat, in dicẽdo uitium uel maximum eſſe, à uulgari genere orationis, atq; à conſuetudine cõmunis ſenſus abhorrere. Sed ille durus, atq; ineruditus: nos melius, quibus ſordent omnia quæ natura dictauit: qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. quaſi uerò ſit ulla uerborũ, niſi rei cohærẽtium, uirtus: quæ ut propria ſint & dilucida et ornata, & aptè collocentur, ſi tota uita laborandũ eſt, omnis ſtudiorũ fructus amiſſus eſt. Atq; pleroſq; uideas hærentes circa ſingula, & dum inueniũt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur.

2. de Orat. in prologo.

Quod

Quod etiam ſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & curſum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miſer enim, & (ut ſic dicam) pauper Orator eſt, qui nullum uerbũ æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet quidem, qui rationẽ loquẽdi primùm cognouerit, tum lectione multa & idonea copioſam ſibi uerborũ ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artẽ collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nanq; iſta quærendi, iudicandi, cõparandi anxietas, dũ diſcimus, adhibẽda eſt, nõ cùm dicimus. Alioqui ſicut qui patrimonium nõ pararunt, ſubinde quærunt: ita in oratione, qui non ſatis laborarunt. Si præparata uis dicendi fuerit, erunt in officio: ſic ut non ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideantur, atq; ut umbra corpus ſequi. Tamen in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis. Nã cùm Latina, ſignificãtia, ornata, aptè ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdã tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis penè ſyllabis commorandi: qui etiam cùm optima ſint reperta, quærũt aliquid qđ ſit magis antiquũ, remotũ, inopinatũ: nec intelligunt iacere ſenſus in oratione in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quãmaxima, dum ſciamus tamen nihil uerborũ cauſa eſſe faciendum, cùm uerba ipſa rerũ gratia ſint reperta: quorũ ea ſunt maximè ꝓbabilia, quæ ſenſum animi noſtri optimè promũt, atq; in animis iudicũ quod uolumus efficiunt. Ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verùm admirabilẽ non ſic quomodo prodigia

miramur, & iucundam orationem non deformi uoluptate, ſed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in Elocutione ſpectanda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quid eſſet elocutio, ex prooemio cognouimus; proximũ erat, vt quomodo diuideretur, & quibus conſtaret, diceremus. Spectari ergo elocutionẽ ait in verbis aut ſingulis, aut coniunctis, vtraque ſuis propriis circumſcribit, repetita quorundam ex primo libro mentione, atq; hoc inſuper addito, ne verba ſint nimis peregrina & externa; néue curioſa & affectata oratio.

IGitur quam Græci φράσιν *uocãt, Latinè dicimus elocutionem. Eam ſpectamus in uerbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis intuendũ eſt, ut ſint Latina, perſpicua, ornata, & ad id quod efficere uolumus, accõmodata. In cõiunctis, ut emẽdata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione Latinè atq; emendatè loquẽdi fuerunt dicenda, in libro primo cùm de Grammatice loqueremur, executi ſumus. Verùm illic tãtùm ne uitioſa eſſent, præcepimus: hic nõ alienũ eſt admonere, ut ſint quãminimè peregrina, & externa. Multos enim quibus loquẽdi ratio nõ deſit, inuenias, quos curioſè potius loqui dixeris, quàm Latinè: quo modo & illa Attica anus Theophraſtũ hominẽ alioqui diſertiſſimũ, annotata unius affectatione uerbi, hoſpitẽ dixit: nec alio ſe id deprehẽdiſſe interrogata reſpõdit, q̃ quòd nimiũ Atticè loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat ineſſe Pollio Aſini⁹ quãdã Patauinitatẽ. Quare, ſi fieri poteſt, & uerba omnia, & uox, huius alũnũ urbis oleãt: ut oratio Romana planè uideatur, nõ ciuitate donata.*

De Perſpicuitate. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Elocutionis has eſſe virtutes dicit, vt in ſingulis verba perſpicua ſint, & ornata: in coniunctis collocata & figurata. Nam vt Latina ſint & emendata, ad Grammaticum pertinere oſtendit.

Prim-

Primam ergo virtutē perſpicuitatē aggreditur, quā effici verborū proprietate contendit: cuius octo modos enumerat, quorū primo vitiū quod impropriū vocāt, opponit: docétq; nō omnia quæ ꝑpria non ſint, improprij vitio laborare: cùm abuſio & trāſlatio neceſſariæ ſint, & pro propriis recepta quæ per eas efferuntur. Nā proprietatē non ad nomen ſed ad vim ſignificādi referri. Et quia obſcœna, ſordida & humilia vitāda ſint primi modi vſum nō eſſe ſemper oſtendit: & qui humilia ſemper vitantes etiā vbi cauſa nō poſtularet, ea quæ in vſu ſunt, reformidāt, ridendos eſſe iudicat. Perſpicuitati obſcuritatē opponit, cuius in verbis ſingulis tres modos enumerat: nimis vetuſta, regionibus familiaria, & artium propria, & homonyma. In cōiunctis modos octo: ſermonē nimis longū, hyperbaton, parētheſin nimis longā, amphiboliā, inaniū verborum turbam, obſcurationē, nimiam breuitatem, ſermonem verbis apertis occultos ſenſus habentem.

Quibus enumeratis, quæ ſit perſpicuitatis obſeruatio, virtus, & forma, cum ſumma eius commendatione præſcribit.

PErſpicuitas in uerbis præcipuā habet ꝑprietatē: ſed proprietas ipſa nō ſimpliciter accipitur. Prim⁹ *enim intellectus eſt, ſua cuiuſq; rei appellatio: qua nō ſemꝑ utimur.* Nam *& obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autē humilia infra dignitatē rerū, aut ordinis. In quo uitio cauēdo non mediocriter quidā errare ſolent, qui omnia quæ ſunt in uſu, etiamſi cauſæ neceßitas poſtulet, reformidant: ut ille q in actione* Ibericas *herbas ſe ſolo nequicquā intelligente dicebat, niſi irridēs hanc uanitatē Caßius Seuerus, ſpartū eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo qua re clarus* Orator *duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id quod uitabat. In hac autē proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt: atq; ei contrarium eſt uitium id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur: quale eſt,*

Tantum ſperare dolorē. Aut quod in oratione Do- *Aeneid. 4.*
labellæ emendatum à Cicerone *annotaui,* * *Morem ferre.* **Mortem*

*de cruce. aut qualia nunc laudantur à quibuſdam, quorum eſt * decernere, uerba deciderunt. Non tamen quicquid non erit propriũ, protinus & improprij uitio laborabit: quia primum omniũ multa ſunt & Græcè & Latinè nõ denominata. Nã & qui iaculũ emittit, iaculari dicitur: qui pilã aut ſudem, appellatione priuatim ſibi aßignata caret: & ut lapidare quid ſit manifeſtũ eſt, ita glebarũ teſtarúmq; iactus nõ habet nomen. Vnde abuſio, quæ κατάχρησις dicitur, neceſſaria. Translatio quoq;, in qua uel maximus eſt orationis ornatus, uerba nõ ſuis rebus accommodat. Quare proprietas nõ ad nomen, ſed ad uim ſignificãdi refertur: nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secundo modo dicitur propriũ inter plura quæ ſunt eiuſdẽ nominis, id unde cætera ducta ſunt: ut uertex eſt contorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur. inde propter flexum capillorũ, pars eſt ſumma capitis: & ex hoc, quod eſt in mõtibus eminentißimũ. Rectè inquam dixeris hæc omnia uertices, propriè tamen unde initiũ eſt. Sic ſoleæ & turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cùm res cõmunis pluribus, in uno aliquo habet nomẽ eximiũ: ut carmen funebre propriè Nænia: & tabernaculũ ducis, Auguſtale. Itẽ quod commune eſt & aliis nomẽ, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut urbem, Romã accipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra: cùm ſint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurũ & argentũ, quàm æs Corinthiũ. Sed ne in his quidẽ uirtus Oratoris inſpicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo ſolet ut propriè dictum, id eſt quo nihil inueniri poßit ſignificãtius: ut Cato dixit C. Cæſarẽ ad

Aeglog 9. euertendã Rempublicam ſobriũ acceßiſſe: ut Virgilius de-

Serm. 1. ductũ carmen, & Horatius acrem tibiam, Hannibalémq;

dirum

dirum. In quo modo illud quoq; eſt à quibuſdam traditum proprij genus ex appoſitis, quæ epitheta dicũtur, ut, Dulce muſtum: & , Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendũ eſt. Etiam quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Interim autem quæ ſunt in quoq; genere præcipua, proprij locũ accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cũctator eſt appellatus. Poſſunt uideri uerba quæ plus ſignificant quàm eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis: intellectũ enim adiuuant. Ego autem libentius emphaſim retulerim ad ornatũ orationis, quia non ut intelligatur efficit, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit etiam uerbis ab uſu remotis: ut ſi commentarios quis pontificũ, & uetuſtiſſima fœdera, & exoletos ſcrutatus autores, id ipſum petat ex his, ut quæ inde cõtraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædã ſoli ſcire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus quibuſdã magis familiaria, uel artiũ propria, ut Atabulus uentus, & nauis Saccaria, & , In malaco ſanũ. Quæ uel uitanda apud iudicem ignarũ ſignificationũ earum, uel interpretanda ſunt: ſicut in his quæ homonyma dicuntur, ut, Taurus animal ſit, an mons, an ſignũ in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctũ nõ intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, ut eum proſequi nõ poſſit intẽtio: nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior eſt miſtura uerborum, qualis in illo uerſu, Vide Caliũ lib. 3. ca. 15.

Saxa uocant Itali mediis quæ in fluctibus, aras. Aeneid. 1.

Etiam interiectione, quã et Oratores & Hiſtorici frequẽter utuntur, ut medio ſermone aliquẽ inſerãt ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi qđ interponitur, breue eſt. Nam

Virgilius illo loco quo pullũ equinũ deſcribit, cũ dixiſſet,

Georg. 3. Nec uanos horret ſtrepitus:-

compluribus inſertis, alia figura quinto demũ uerſu redit,

-Tum ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit.-

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolùm de cuius genere ſuprà dictũ eſt, quæ incertũ intellectũ facit, ut, Chremetẽ audiui percuſsiſſe Demeam: ſed illa quoq;, quæ etiãſi turbare nõ poteſt ſenſum, in idẽ tamen uerborũ uitium incidit: ut ſi quis dicat uiſum à ſe hominẽ librum ſcribentem. Nã etiamſi librũ ab homine ſcribi pateat, malè tamẽ compoſuerat, fecerátq; ambiguũ, quãtũ in ipſo fuit. Eſt etiam in quibuſdã turba inanium uerborũ, qui dum cõmunẽ loquendi morẽ reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate quæ dicere uolũt: ipſam deinde illam ſeriẽ cũ alia ſimili iungentes, miſcentéſq;, ultrà quàm ullus ſpiritus durare poſsit, extendũt. In hoc malũ etiam à quibuſdã laboratur: neq; id nouũ uitiũ eſt, cùm iam apud Titũ Liuium inueniam fuiſſe præceptorẽ aliquẽ qui diſcipulos obſcurare quæ dicerẽt, iuberet, Græco uerbo utens, σκότισον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio, Tãto melior: ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis æmuli, neceſſaria quoq; orationi ſubtrahũt uerba, et uelut ſatis ſit ſcire ipſos quæ dicere uelint, quãtũ ad alios pertineat, nihil putãt. At ego otioſum ſermonẽ dixerim, quẽ auditor ſuo ingenio nõ intelligit. Quidã emutatis in peruerſum dictis, de figuris idẽ uitiũ conſequuntur. Peſsima uerò ſunt ἀδιανόητα, hoc eſt, quæ uerbis aperta, occultos ſenſus habẽt: ut, Conductus eſt cæcus ſecus uiam ſtare: et qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe. Ingenioſa hæc et fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur perficiũt. At peruaſit

Lachetem dicit ſuprà lib. 7. cap. 9. de Ambiguo.

quidem

quidē iam multos iſta perſuaſio,ut id iam demū eleganter atq; exquiſitè dictum putent,quod interpretandum ſit.Sed auditoribus etiā nonnullis grata ſunt hæc, quæ cùm intellexerint,acumine ſuo delectantur,et gaudent nō quaſi audiuerint,ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitas,propria uerba,rectus ordo,nō in longum dilata concluſio:nihil neq; deſit,neq; ſuperfluat.Ita ſermo & doctis probabilis,& planus imperitis erit.Hæc eſt eloquēdi obſeruatio.Nam rerum perſpicuitas quo modo præſtāda ſit,diximus in præceptis narrationis.Similis autē ratio eſt in omnibus.Nam ſi neq; pauciora quàm oportet,neq; plura,neq; inordinata aut indiſtincta dixerimus,erūt dilucida,& negligenter quoq; audiētibus aperta:quia id ipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionē,ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat,& tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumē: ſed multis eum frequenter cogitationibus auocari: niſi tā clara fuerint quæ dicemus,ut in animum eius oratio,ut Sol in oculos,etiamſi in eam non intendatur, incurrat. Quare nō ut intelligere poßit,ſed ne omnino poßit nō intelligere,curandum.Propter quod etiam repetimus ſæpe quæ nō ſatis percepiſſe eos qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt:qua cauſa ad planiora & communia magis uerba deſcendimus: cùm id ipſum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè feciſſe ſimulamus.

De Ornatu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Laudem ornatus amplificat ab eius pulchritudine & difficultate,per cōparationē;quātáq; ſit eius vis, ex Ciceronis oratione pro Cornelio,eiuſdémq; alio loco teſtimoniis & variis ſimilitudinibus probat.Qualis ornatus eſſe debeat,definit:nō effœminatus, nō adſcititius aut fucatus,ſed ſanctus,fortis,virilis, & ſpeciē

cum vtilitate iunctã habens. Et undẽ pro diuerſo materiæ genere variandum monet, atq; in genere demonſtratiuo: in quo plenis velis ferri debet, longè aliũ eſſe quàm in deliberatiuo & iudiciali, à quibus etiã ſi preſsior & caſtigatior ſit, nõ tamẽ excludatur. Ornatum eſſe in ſingulis verbis, & cõiunctis, vt perſpicuitatem: nã quòd ſuprà dixit in verbis ſingulis ſpectari an perſpicua & ornata ſint, ad primã poſitionẽ referendũ eſt, vt poſtea toti orationis corpori eædẽ virtutes ſeruiant. Primùm in ſingulis magnum eſſe ſynonymiæ vſum: quia cùm plura idẽ ſignificent, aliáq; honeſtiora, ſublimiora, iucũdiora, aut vocaliora ſint, licet, quæ rebus accõmodatiſsima erũt, eligere: vt attrocibus verba ipſo auditu aſpera dare, à rebus humilibus ſublimia procul auferre. Cõtrà vbi ſubmittenda erit oratio, in verbis humilibus magnã vim repoſitã exiſtimare. omnia Ciceronis, Horatiíq; & Virgilij illuſtribus exemplis demonſtrat. Verborũ ex quibus ornatus petatur, triplicem ſectionẽ facit. aut enim propria eſſe, aut ficta, aut trãſlata. Propria, ornata eſſe, & dignitatẽ conſequi, ſi antiqua ſint, & cum modo ſumãtur, nec ab illis obliteratis tẽporibus repetãtur. Ficta verò Græcis quàm Latinis eſſe magis cõceſſa: quibus nouare vix permittitur, niſi his ſe remediis premuniãt: permitte mihi vt ſic loquar, liceat ita dicere, &c. At verba flectere, deriuare, cõponere, ſatis cõcedi. Trãſlata, de quib⁹ cap. de tropis amplius loquetur, extra contextũ orationis probari nõ poſſe, nec vlla ſingula per ſe vim habere tradit. Itaq; à ſingulis ad cõiuncta trãſit. Coniuncti ſermonis ornatũ in duo partitur: quam elocutionem cõcipiamus, & quomodo efferamus. In primo conſtare debere, minuendúmne, an augendũ ſit: remiſsè dicẽdũ, an cõcitatè, &c. In ſecũdo, quibus tranſlationibus, figuris, & ſentẽtiis, & qua collocatione intentionẽ perficiamus. Et quia vitio carere prima ſit virtus, antequam ad ornatũ & eius virtutes accedat, orationis vitia eidẽ cõtraria recenſet, cacophaton, cuius plures ſpecies facit, tapinoſin, & ei vitiũ cõtrariũ, rebus paruis exceſſum immoderatum tribuens, mioſin, tautologian, epanalepſin, homœologian, macrologian, pleonaſmon, periergiã, cacozelon, anœconometon, aſchematon, cacoſyntheton, cœniſmon, quæ omnia excẽplis appoſitis explicat. His enumeratis ad ornatũ redit, cuius partibus ſuprà nominatis cultũ qui omnia nitidiora facit, quóq; orationis ornamẽta cõtinentur, adiungit, inter quæ energiã, quam repræſentationem alij vocent, numerat, & expreſſam rei imaginem

nem hypotypoſin aliis dictam, aliis rerum ſub oculos ſubiectionem: quibus oratio maximè redditur illuſtris. Exempla ex Cicerone & Virgilio & à ſe ficta profert. Valere ſimilitudines quoq; plurimum ad res illuſtrandas, præter illas quæ rebus probandis adhibentur: & quid circa illam obſeruandum, quæq; ſimilitudinis ſit & parabolæ: quæ eiuſdē ſpecies eſt, ratio, quotq; genera, docet. His brachylogian, virtutem qua res breuiter ante oculos ponitur atq; emphaſin, qua plus intelligitur quàm dicitur, & diuerſa virtute magnam vim orationi adferentem aphelian adiungit: aceruatin verò dinoſim, phantaſiā, exergaſiam, hyperexergaſiam, energian recenſet. Poſtremò vim Oratoris in augendo & minuendo, vt ad ſequens caput tranſitum faciat, concludit.

VEnio nūc ad ornatū: in quo ſine dubio plus q̄ in cæteris dicēdi partib⁹ ſibi indulget Orator. Nā emēdatè quidē ac dilucidè dicētiū, tenue præmiū eſt, magiſq; uitiis carere, q̄ ut aliquā magnā uirtutē adeptus eſſe uidearis. Inuētio cū imperitis ſæpe cōmunis: diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt: & quæ ſunt artes altiores, plerūq; occultantur, ut artes ſint. deniq; omnia hæc ad utilitatē cauſarū ſolam referenda ſunt. Cultu uerò atq; ornatu ſe quoq; cōmēdat ipſe qui dicit, & in cæteris iudiciū doctorū, in hoc uerò etiā popularē laudē petit. Nec fortibus modò, ſed etiā fulgentibus armis præliatus in cauſa eſt Cicero Cornelij: q nō aſſecutus eſſet docendo iudicē tantùm, & utiliter demū ac Latinè perſpicuéq; dicendo, ut populus Romanus admirationē ſuā nō acclamatione tātùm, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificētia, & nitor, & autoritas expreſſit illū fragorē. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicētē, ſi uſitata & cæteris ſimilis fuiſſet oratio. Atq; ego illos credo qui aderāt, nec ſenſiſſe quid facerent, nec ſpōte iudicióq; placuiſſe: ſed uelut mēte captos, et quo eſſēt in loco ignaros, erupiſſe in hūc uolūtatis affectū. Sed ne cauſæ quidē parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendūt, & facilius

neſtus ornatus,pro materiæ genere debet eſſe uariatꝰ. Atq;
ut à prima diuiſione ordiar,non idẽ demõſtratiuis, & deli
beratiuis,& iudicialibus cauſis cõueniet.Nãq; illud genus
oſtẽtationi cõpoſitũ,ſolã petit audientiũ uoluptatẽ:ideóq;
omnes dicendi artes aperit,ornatúmq; orationis exponit:
ut qui non inſidietur,nec ad uictoriã, ſed ad ſolum finem
laudis & gloriæ tendat.Quare quicquid erit ſententiis po
pulare,uerbis nitidũ,figuris iucundũ, trãlationibus ma-
gnificũ,cõpoſitione elaboratũ,uelut inſtitor quidã eloquẽ
tiæ,intuendũ, & penè pertractandũ dabit. Nam euentus
ad ipſum nõ ad cauſam refertur. At ubi res agitur, & ue
ra dimicatio eſt,ultimus ſit famæ locus.Propterea non de-
bet quiſquã,ubi maxima rerũ momẽta uerſantur, de uer-
bis eſſe ſolicitus.Neq; eò pertinet,ut in his nullus ſit orna-
tus,ſed uti preſsior & ſeuerior,eò minus confeſſus, præci
puè ad materiã accõmodatus. Nã & ſuadẽdo ſublimius ali
quid ſenatus,cõcitatius populus,& in iudiciis publicæ ca
pitaléſq; cauſæ poſcunt accuratius dicẽdi genus. At priua
tum conſiliũ,cauſáſq; paucorũ,ut frequẽter accidit,calcu
lorũ,purus ſermo,& diſsimilis curæ magis decuerit. An
nõ pudeat certam creditã pecuniã periodis poſtulare?aut
circa ſtillicidia affici?aut in mancipij redhibitione ſudare?
Sed ad propoſitũ. Et quoniã orationis tam ornatus quàm
perſpicuitas aut in ſingulis uerbis eſt,aut in pluribꝰ poſi-
tus:quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſideremus.
quanquã rectiſsimè traditũ eſt,perſpicuitatem propriis,
ornatũ translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum
eſſe,quod ſit improprium. Sed cũ idem frequẽtiſsimè plu-
ra ſignificẽt,quod συνωνυμία uocatur, iam ſunt aliis alia συνωνυμία.
honeſtiora,ſublimiora,nitidiora,iucundiora, uocaliora. Cic. in Par
Nã ut ſyllabæ è literis melius ſonãtibus clariores ſunt,ita

uerba

uerba à ſyllabis magis uocalia: & quo plus quæq; ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit ſyllabarũ, idẽ uerborũ quoq; inter ſe copulatio, ut aliud alij iunctũ melius ſonet. Diuerſus eſt tamẽ uſus. Nã rebus atrocibus uerba etiã ipſo auditu aſpera magis conuenient. In uniuerſum quidem: optima ſimpliciũ creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima. Et honeſta quidẽ turpib⁹ potiora ſemper, nec ſordidis unquã in oratione erudita locus Clara illa atq; ſublimia plerunq; materiæ modo cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificũ, tumidũ alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius uerbum, & uelut macula: ita à ſermone tenui ſublime nitidúmq; diſcordat, ſit´que corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm ſenſu iudicantur: ut illud,

Æneid. 8. –Cæſa iungebant fœdera porca, fecit elegans, fictio nominis: quod ſi fuiſſet porco, uile erat. in quibuſdã ratio manifeſta eſt. Riſimus, & meritò, nuper Poëtã q dixerat,

Prætextam in ciſta mures roſere Camilli.

Georg. 4. At Virgilij miramur illud, –Sæpe exiguus mus.

Nam epitheton exiguus, aptũ propriũ effecit ne plus expectarem⁹, & caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ non uſitata, addidit gratiã. Imitatus eſt itaq;

In art. Poët. utrunq; Horatius, –Naſcetur ridiculus unus.

Nec augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nõnunquã eſt. Vim rebus aliquãdo & ipſa uerborũ humilitas affert. An cùm dicit in Piſonẽ Cicero, Cùm tibi tota cognatio in ſarraco aduehabatur, incidiſſe uidetur in ſordidũ nomẽ, non

Pro Cælio. eo contemptũ hominis quem deſtructũ uolebat, auxiſſe? Et alibi, Caput opponis cum eo coniſcãs. Vnde interim grati idiotis ioci: qualis eſt ille apud M. Tulliũ, Puſio qui cum

maiore

maiore ſorore cubitabat. Et, Cn. Flauius, qui cornicū ocu- Pro Murena.
los confixit. Et pro Milone illud, Heus ubi Ruſcio? et, Eru-
tius Antoniaſter. Id tñ in declamationibus eſt notabilius, Pro Vareno, autore Priſciano.
laudariq; me puero ſolebat, Da patri panem. & in eodem,
Etiam canem paſcis. Res quidem præcipuè in ſcholis an-
ceps, ſed frequenter cauſa riſus, nunc utiq;, cùm hæc exer-
citatio procul à ueritate ſeiūcta, laboret incredibili uer-
borū faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis abſciderit.
Cùm ſint autē uerba propria, ficta, translata: propriis di-
gnitatem dat antiquitas. nāq; & ſanctiorem & magis ad-
mirabilē faciunt orationē, quibus non quilibet fuerat uſu-
rus: eóq; ornamēto acerrimi iudicij P. Virgilius unicè eſt Aenei. 1. 5. & 2.
uſus. Olli enim, & quianam, & mis, & ponè, pellucent &
aſpergūt illam, quæ etiam in picturis eſt gratiſſima, uetu-
ſtatis inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modò,
nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis eſt uetus Quæſo,
quid neceſſe eſt dicere? Oppidò, quo ſunt uſi paululū tēpo-
re noſtro ſuperiores, uereor ut iam nō ferat quiſquā: cer-
tè Antigerio, cuius eadē ſignificatio eſt, nemo niſi ambitio-
ſus utetur. Aerumnas quid opus eſt? tanquā parum ſit ſi di- Cice. 2. de fi.
catur labor. Horridum, reor: tolerabile, autumo: tragicū, Cicer. 3. de Orat.
prolem ducendam: uniuerſam eius proſapiam, inſulſum.
Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam ta-
mē adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitēt, quædā etiam 3. de Orat.
neceſſariò interim ſumuntur, nuncupare, & fari: & multa
alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demū,
ſi non appareat affectatio: in qua mirificè Virgilius eſt, In Priapeis.

*Hormethiorum amator iſte uerborum, *Corinthiorum.
Iſte iſte rhetor, nanq; quatinus totus *Tyrannus.
Thucydides* Britannus, Atticæ febres, Vide Baptiſtam Pium cap. 43.
Tau Gallicum imminet: ipſemet malè illiſit.

Ita

Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

Philip.11. Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt, Germanũ Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceßitur,

Et uerba antiqui multum furate Catonis
Criſpe, Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Odioſa cura. nam eſt cuilibet facilis: & hoc peßima, q rei ſtudioſus, nõ uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſſit, quibus hæc uerba cõueniãt. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis conceſſum eſt, qui ſonis etiã quibuſdã & affectibus nõ dubitauerũt nomina aptare: nõ alia libertate, q̃ qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autẽ in iungendo aut deriuando paulũ aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nã memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecã etiam præfationibus eſſe tra-

3.de Orat. ctatum, an, gradus eliminat, apud Acciũ in Tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat quidẽ timuerũt. Et ſanè eiuſdẽ notæ eſt, exanimat. At in tractu & declinatio-

De natura deorum.1. Lib.epiſt.ad Att.9.epiſt. 181. ne talia ſunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas & beatitudo: quæ dura quidẽ ſentit eſſe, uerũtamẽ uſu putat poſſe molliri. Nec à uerbis modò, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædã, ut à Cicerone ſullaturit,* & ab Aſinio fimbriaturit et figulaturit. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio; quorũ dura quædã admodũ uidẽtur, ut ens, et eſſentia: quæ cur tantopere aſpernemur, nihil uideo, niſi q iniqui iudices aduerſus nos ſumus, ideóq; paupertate ſermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nã & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua, & quædã in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatũm, munerarium Auguſtus primus, dixerũt. Piraticam quoq; ut muſicam & fabricã dici adhuc dubitabãt mei præceptores.

* Subuculatũ, et ab Aſi. fimbriatũ et fibulatum.

Fauorem

Fauorem, & urbanum, Cicero noua credit. Nam & in epiſtola ad Brutũ, Eum, inquit, amorẽ, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in conſilium aduocabo. Et ad Appium Pulchrum, Te hominẽ non ſolùm ſapientẽ, uerumetiam (ut nũc loquuntur) urbanum. Idẽ putat à Terẽtio primùm dictum eſſe obſequiũ. Cæcilius ad Siſennam, Albenti cœlo. Ceruicẽ uidetur Hortẽſius primus dixiſſe. nã ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;. neq; enim accedo Celſo, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cùm ſint eorum alia (ut dicit Cicero) natiua, id eſt quæ ſignificata ſunt primo ſenſu: alia reperta, quæ ex his facta ſunt: ut iam nobis ponere alia q̃ quæ illi rudes homines primiq; fecerũt, fas nõ ſit: at deriuare, flectere, coniungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, qñ deſiit licere? Et ſi quid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdam remediis præmuniẽdum eſt, Vt ita dicam, ſi licet dicere, quodammodo, permitte mihi ſic. Quod idem etiam in iis quæ licentius translata erunt, proderit, quæ nõ tutò dici poſſunt. In quo nõ falli iudicium noſtrũ, ſolicitudine ipſa manifeſtũ erit. Qua de re Græcum erit illud elegantiſſimũ, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari niſi in contextu ſermonis nõ poſſunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictum, quæ, ut alio loco oſtendi, per ſe, nullam uirtutẽ habent. Sed ne inornata ſunt quidẽ, niſi cùm ſunt infra rei de qua loquendũ eſt, dignitatẽ: excepto, ſi obſcœna nudis nominibus enũtientur. Quod uiderint qui nõ putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis: & ſiqua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectũ eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam reſpondi talibus, uerecundiã ſilẽtio uindicabo. Iam hinc igitur ad cõiuncti ſermonis rationẽ trãſeamus. Cuius ornatus in hæc

Epiſt. lib. 3.

In Andria.

3. de Orat. & in Part.

Lib. 1. cap. 5.

Cicer. epiſt. famil. 9. epiſtol. 22.

duo prima diuiditur, quã cõcipiamus elocutionẽ, quo modo efferamus. Nam primũ eſt, ut liqueat augere quid uelimus, an minuere: concitatè dicere, an moderatè: lætè, an ſeuerè: abundanter, an preßè: aſperè, an leniter: magnificè, an ſubtiliter: grauiter, an urbanè. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus ſententiis, quo modo, qua poſtremò collocatione, id qđ intẽdimus, efficere poßimus. Cæterũ dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingã: nã prima uirtus eſt, uitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis non erit. Probabile autẽ Cicero id genus dicit, quod non plus minúſue eſt quàm decet. Non quia comi expolirique non debeat, (nam & hæc ornatus pars eſt) ſed quia uitium eſt ubique quod nimium eſt. Itaque uult eſſe autoritatem & pondus in uerbis, ſentẽtias uel graues, uel aptas opinionibus hominũ ac moribus. His enim ſaluis licet aſſumere ea quibus illuſtrẽ fieri orationẽ putat. Delectant translata, ſuperlata, ad nomẽ adiuncta, duplicata, & idem ſignificantia, ab ipſa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniã uitia prius demonſtrare aggreßi ſumus, uel hoc uitiũ ſit quod κακόφατον uocatur: ſiue mala conſuetudine in obſcœnũ intellectum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, et patrare bellum, apud Salluſtiũ dicta ſanctè et antiquè, ridentur à nobis, ſi diis placet. quã culpã non ſcribentiũ quidem iudico, ſed legẽtium: tamẽ uitanda, quatinus uerba honeſta moribus pdidimus, & euincẽtibus etiã uitiis cedẽdum eſt. ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cũ hominib' notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum homini bus mediũ ſit, in præfata uidemur incidere: qa ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coẽuntibus non põt, aut interſiſtere nos indecẽtißimè cogit, aut cõtinuata

In Partit.

cum

cũ inſequẽte, in naturã eius corrũpitur. Aliæ cõiũctiones aliqd ſimile faciunt, quas pſequi longũ eſt, in eo uitio qd' uitãdũ dicimus, cõmorãtes. Sed diuiſio quoq; affert eandẽ iniuriã pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcripto modo id accidit, ſed etiã ſenſu pleriq; obſcœnè intelligere, niſi caueris, cupiũt: ut apud Ouidiũ,

Quæq; latent, meliora putat. – ac ex uerbis quæ lõgiſſimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionẽ turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat, Metam. 1.

Incipiunt agitata tumeſcere. – quod ſi recipias, nihil loqui tutũ eſt. Deformitati proximũ eſt humilitatis uitiũ. ταπείνωσιν uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur: ut Saxea eſt uerruca in ſummo mõtis uertice. Cui natura cõtrariũ, ſed errore par eſt, paruis dare excedẽtia modũ nomina, niſi cùm ex induſtria riſus inde captatur. Itaq; nec parricidã, nequã dixeris hominẽ: nec debitũ fortè meretrici, nefariũ: quòd alterũ parũ, ulterũ nimiũ eſt. Proinde quædam hebes, ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facillimè fiũt manifeſta cõtrariis uirtutibus. Nã primum acuto, ſecundũ nitido, tertiũ copioſo, deinceps hilari, iucũdo, accurato diuerſum eſt. Vitanda & μείωσις, cùm ſermoni quidẽ deeſt aliquid quò minus plenus ſit, quanquã id obſcuræ potius quàm inornatæ orationis uitiũ eſt. Sed hoc quoq; cùm à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut ταυτολογία, id eſt eiuſdẽ uerbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquam nõ magnopere ſummis autoribus uitata, interim uitium uideri poteſt: in quod ſæpe incidit etiam Cicero, ſecurus tã paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco, Non ſolum igitur illud iudiciũ iudicij ſimile iudices nõ fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atq; eſt & ipſum inter ſchemata: quorũ exempla illo loco reddam, Georg. 1. Pro Cluen.

quo uirtutes erũt. Peior hac ὁμοιολογία eſt, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædiũ: atq; eſt tota coloris unius, quæ maximè deprehẽditur carẽs arte Oratoria: eáq; & in ſententiis, & figuris, et cõpoſitione lõga, nõ animis ſolùm, ſed etiã auribus eſt ingratiſſima. Vitãda μακρολογία, id eſt lõgior quàm oporteat ſermo, ut apud Liuiũ, Legati nõ impetrata pace, retro domũ, unde uenerãt, abierũt. Sed huic uicina periphraſis uirtus habetur. Eſt & πλεονασμὸς uitiũ, cùm ſuperuacuis uerbis oneratur oratio, Ego meis oculis uidi. Satis eſt enim, uidi. Emendauit hoc nõ inurbanè in Hirtio Cicero, qui cũ in Panſam declamãs, filiũ à matre decẽ mẽſibus in utero latũ eſſe dixiſſet, Quid? aliæ, inqt, in penula ſolent ferre? Nõnunquã tamẽ illud genus, cuius exẽplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur,

Lib. 8. ab. Vrbe cond.

Aeneid. 4.

—Vocémq; his aurib⁹ hauſi. At uitiũ erit, quoties otioſum fuerit, & ſupererit, nõ cùm adiicietur. Eſt etiã quæ περιεργία uocatur, ſuperuacua (ut ſic dixerim) operoſitas, ut à diligẽti curioſus, & à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiã, uerbũ omne quod neq; intellectũ adiuuat neq; ornatũ, uitioſum dici poteſt. Κακόζηλον, id eſt mala affectatio, per omne dicẽdi genus peccat. Nã & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundãtia, & arceſſita, & exultantia, ſub idẽ nomẽ cadunt. Denique κακόζηλον uocatur quicquid eſt ultra uirtutẽ, quoties ingeniũ iudicio caret, et ſpecie boni fallitur: omniũ in eloquẽtia uitiorũ peſſimũ. Nã cætera cùm uitẽtur, hoc petitur. Eſt autẽ totũ in elocutione. Nam rerũ uitia ſunt, ſtultum, cõmune, contrariũ, ſuperuacuum: corrupta oratio in uerbis maximè improprijs, redundãtibus, comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, uocũ ſimiliũ aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Eſt autem omne κακόζηλον utique falſum, etiam

ſi non

ſi nõ omne falſum κακόζηλον, ut cùm dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm oportet, & quàm ſat eſt. Totidẽ autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictũ eſt; & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibꝰ locis. Loquentes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda, ſimilia uirtutibus uitia, dicemus. Sunt inornata & hæc, Quod malè diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον: Quod male figuratũ, id ἀσχήματον: Quod malè collocatũ, id κακοσύνθετον uocant. Sed de diſpoſitione diximus: de figuris & compoſitione dicemus. Κοινισμὸς quoq; appellatur quædam miſta ex uaria ratione linguarum oratio, ut ſi Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. Cui ſimile uitiũ eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat. Id enim tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poëtica fingit,

In libro de cauſis corrupta eloquẽtiæ.

Humano capiti ceruicẽ pictor equinã Iũgere ſi uelit,

& cætera ex diuerſis naturis ſubiiciat. Ornatum eſt quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Eius primi ſunt gradus in eo quod uelis exprimẽdo concipiẽdóq;: tertius, qui hæc nitidiora faciat: quod propriè dixeris cultum. Itaque ἐνάργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mẽtionẽ, quia plus eſt euidentia, uel, ut alij dicunt, repræſentatio, quàm perſpicuitas: & illud quidem patet, hæc ſe quodammodo oſtendit: inter ornamẽta ponamus. Magna uirtus eſt, res de quibus loquimur, clarè, atq; ut cerni uideantur, enũtiare. Non enim ſatis efficit, neq; ut debet plenè dominatur oratio, ſi uſq; ad aures ualet, at ea ſibi iudex de quibus cognoſcit, narrari credit, nõ exprimi, & oculis mẽtis oſtẽdi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidẽ in omnes eam particulas ſecabo, quarũ ambitioſè à quibuſdam nu-

merus augetur, ſed maximè neceſſarias attingam.

Et igitur unum genus quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur,

Aeneid. 5. *Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,*

& cætera, quæ nobis illam pugilum congredientiũ faciem ita oſtendunt, ut nõ clarior futura fuerit ſpectãtibus. Plurimũ in hoc genere, ſicut in cæteris, eminet Cicero. An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerũ abeſt, ut

Act. 7. *cùm illa in Verrẽ legit, Stetit ſoleatus Prætor populi Romani cũ pallio purpureo, tunicáq; talari, muliercula nixus in littore: non ſolùm ipſum os intueri uideatur, & locũ & habitũ, ſed quædam etiã ex iis quæ dicta nõ ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certè mihi cernere uideor & uultũ, & oculos, & deformes utriuſq; blãditias, & eorũ qui aderãt, tacitam auerſationẽ, ac timidã uerecundiã. Interim ex pluribus efficitur illa, quã conamur exprimere, facies, ut*

Vide Aquilam Romanum de Prodiorthoſi. *eſt apud eundẽ (nãq; ad omniũ ornãdi uirtutũ exẽpla uel unus ſufficit) in deſcriptiõe cõuiuij luxurioſi, Videbar uidere alios intrãtes, alios uerò exeũtes, quoſdã ex uino uacillãtes, quoſdã heſterna potatione oſcitãtes. Verſatur inter hoc Gallius unguẽtis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immũda, lutulenta uino, coronis lãguidulis, & ſpinis cooperta piſciũ. Quid plus uideret qui intraſſet? Sic urbiũ captarũ creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe ciuitatẽ, cõplectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit: ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nũtius. At ſi aperias hæc quæ uerbo uno incluſa erant, apparebunt & fuſæ per domos ac tẽpla flãmæ, & ruentiũ tectorũ fragor, & ex diuerſis clamoribus unus quidã ſonus, aliorũ fuga incerta, alij in extremo cõplexu ſuorũ cohærẽtes, & infantiũ fœminarúmq; ploratus, & malè uſq;*

in illum diem ſeruati fato ſenes: tum prophanorum ſacrorúmq; direptio, efferentium prædas repetentiúmq; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſq; prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius lucrum eſt, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) complectatur euerſio, minus eſt tamẽ totũ dicere, quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint ueriſimilia: & licebit etiam falsò adfingere quicquid fieri ſolet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus,

Mihi frigidus horror *Aeneid. 2.*
Membra quatit, gelidúſq; coit formidine ſanguis. &,
–Trepidæ matres preſſere ad pectora natos.

Atq; huius ſummæ iudicio quidẽ meo uirtutis facillima eſt uia. Naturam intueamur, hãc ſequamur. Omnis eloquẽtia circa opera uitæ eſt, ad ſe refert quiſq; quæ audit: et id facillimè accipiũt animi, quæ agnoſcũt. Præclarè uerò ad inferẽdã rebus lucẽ, repertæ ſunt ſimilitudines, quarũ aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumẽta ponũtur, aliæ ad exprimẽdã rerũ imaginẽ cõpoſitæ, quod eſt huius loci propriũ, *Aeneid. 7.*

–Indè lupi ceu Raptores atra in nebula.– & *Aeneid. 2.*
–Aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta. *Aeneid. 4.*

Quo in genere id eſt præcipuè cuſtodiẽdũ, ne id quod ſimilitudinis gratia adſciuimus, aut obſcurũ ſit, aut ignotũ. Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. Quare ſanè Poëtis quidem permittamus huiuſmodi exempla,

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xantique fluenta *Aeneid. 4.*
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Non idem decebit Oratorem, ut occultis aperta demõſtret. Sed illud quoq; de quo in argumẽtis diximus, ſimilitudinis

genus ornat orationẽ, facitq; ſublimem, floridam, iucundã, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis eſt. Illa uulgaria uideri poſſunt, & utilia tñ ad cõciliandam fidem, Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorẽ uberioremq; fieri. Et ut medici ab alienata morbis mẽbra præcidunt, ita turpes ac pnicioſos, etiã ſi nobis ſanguine cohæreant, amputãdos. Iam ſublimius illud pro Archia, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atq; cõſiſtunt, & cætera. Quod quidem genus à quibuſdã declamatoria maximè licentia corruptũ eſt. Nã & falſis utũtur: nec illa iis quibus tandẽ ſimilia uideri uolũt, applicãt: quorũ utrunq; in iis eſt quæ me iuuene ubiq; cantari ſolebant, Magnorũ fluminũ nauigabiles fontes ſunt. &, Generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autẽ parabola aut præcedit ſimilitudo, et res ſequitur: aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur. Sed interim libera & ſeparata eſt: interim, quod longè optimũ eſt, cum re cuius eſt imago, connectitur, collatione inuicẽ reſpondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit ſimilitudo illa, cuius modò feci mẽtionem, -Inde lupi ceu

Raptores atra in nebula.- Sequitur in primo Georgicôn poſt lõgã de bellis ciuilibus atq; externis cõqueſtionẽ,

Vt cùm carceribus ſeſe effudêre quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utrãq; quã comparat, uelut ſubiicit oculis, et pariter oſtẽdit. Cuius præclara apud Virgiliũ multa reperio exẽpla, ſed oratoriis potius utendũ eſt. Dicit Cicero pro Muræna, ut aiunt in Græcis artificibus eos aulœdos eſſe, qui citharœdi

rœdi fieri nõ potuerũt: ſic nos uidemus, qui Oratores eua dere nõ potuerunt, eos ad iuris ſtudiũ deuenire. Illud pro eodẽ, iam penè poëtico ſpiritu, ſed tñ cũ ſua redditione, qđ eſt ad ornatũ accommodatius: Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno cõmouẽtur, ſæpe improuiſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa concitantur: ſic in hac comitiorũ tẽpeſtate populari ſæpe intelligas quo ſigno cõmota ſit: ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe uideatur. Sunt & illæ breues, Vagiq; per ſyluas ritu ferarũ. Et illud Ciceronis in Clodiũ, Quo ex iudicio uelut ex incẽdio nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt cuicũq; etiã ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Huic ſubiacet uirtus nõ ſolũ apertè ponẽdi rẽ ante oculos, ſed circũcisè atq; uelociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, ſed ea minus præſtat quoties nihil dicit niſi qđ neceſſe eſt, βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter ſchemata. Eſt uerò pulcherrima, cũ plura paucis cõplectimur, quale illud Salluſtij eſt, Mithridates corpore ingẽti perinde armatus. Hoc malè imitãtes ſequitur obſcuritas. Vicina prædictæ, ſed amplior uirtus eſt ἔμφασις, altiorẽ præbẽs intellectũ, q̃ quẽ uerba per ſe ipſa declarãt. Eius duæ ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat q̃ dicit: altera, quæ etiã id quod nõ dicit. Prior eſt & apud Homerũ, cùm Menelaus Graios in equo ſediſſe dicit: nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit. & apud Virgiliũ, Odyſſ. 4. & 8.

Demiſſum lapſi per funem.– Nam ſic quoque altitudo demonſtrata eſt. Idẽ Cyclopa cùm iacuiſſe dicit per antrũ, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſita eſt in uoce aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero, Quòd ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta nõ eſſet, quãtã tu per te, per te inquã obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim Aeneid. 2. Aeneid. 3.

illud,quod nihilominus accipimus,non deeſſe homines qui ad crudelitatē eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν,quæ quoniā eſt figura,reddetur ſuo loco.Eſt in uulgaribus quoq; uerbis emphaſis,Virū eſſe oportet.&,Homo eſt ille,&,Viuēdum eſt. Adeò ſimilis eſt arti plerunq; natura. Non tamen ſatis eloquētiæ eſt,ea de quibus dicat, clarè atq; euidenter oſtēdere:ſed ſunt multi ac uarij excolendæ orationis modi.Nam & ipſa illa ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur,ornatum:& ſunt quædam uelut è tenui diligētia circa proprietatē ſignificationémq; mūditiæ. Alia copia locuples,alia floribus læta,uirium nō unū genus.Nam qcquid in ſuo genere ſatis effectū eſt, ualet. Præcipua tamē eius opera δείνωσις in exaggeranda indignitate: & in cæteris altitudo quædam:φαντασία in concipiēdis uiſionibus:ἐξεργασία in efficiēdo uelut opere propoſito:cui adiicitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiuſdē,& cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his eſt,ab agendo ducta, & cuius propria ſit uirtus,nō eſſe quæ dicūtur,otioſa.Eſt & amarum quiddam,quod ferè in cōtumelia eſt poſitum, quale eſt Caßij,Quid facies cùm in bona tua inuaſero?hoc eſt cū te docuero neſcire maledicere?Et acre,ut illud Craſſi,Ego te Cōſulem putem, cùm tu me nō putes Senatorem? Sed uis Oratoris omnis in augendo minuendóque conſiſtit. Vtriq; parti totidem modi,ex quibus præcipuos attingemus:reliqui ſimiles erunt.Sunt autē poſiti in rebus,et uerbis.Sed quæ ſit rerum inuentio ac ratio,tractauimus:nunc quid elocutio attollat aut deprimat,dicendum.

In Philippum.

De Amplificatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primam amplificandi vel minuendi rationem in nomine eſſe

docet

docet: vt cùm improbũ, latronẽ: contrà, vulneratum, læſum dicimus. Aliam etiã ex nominibus maiorem & manifeſtiorẽ, ex cõparatione ampliorũ verborũ cum inferiorib⁹: quale eſt illud, nõ furem, ſed raptorem: nõ ſacrilegũ, ſed hoſtẽ ſacrorũ. Et quia ſpecies huiuſmodi poſſunt plurimæ recenſeri, vt confuſionẽ ex multitudine tollat, quatuor amplificationis genera conſtituit: incrementũ, comparationẽ, ratiocinationẽ, congeriem. Incremẽti quatuor modos recenſet, Comparationis tres: vbi cõparationem nõ ſemper ad amplificandũ, ſed aliquãdo etiam ad probandũ adhiberi monet: Ratiocinationis quinq;. Cur hunc amplificãdi modum ita vocet, rationem reddit. Congeriei duos, & quid à ſynathrœſmo figura, id eſt coaceruatione, differat. Poſtremò minuendi totidẽ modos eſſe quot amplificandi tradit: & cur hyperbolen in tractatum de tropis differat, cúrque continuò tropos non ſubiungat, rationem aſsignat.

PRima eſt igitur amplificãdi uel minuẽdi ſpecies in ipſo rei nomine, ut cùm eũ qui ſit cæſus, occiſum: eũ qui ſit improbus, latronẽ: cõtráq; eũ qui pulſauit, attigiſſe: qui uulnerauit, læſiſſe dicimus. Vtriuſq; pariter exemplum eſt pro M. Cælio, Si uidua liberè, proterua petulãter, diues effuſè libidinoſa meretricio more uiueret, adulterũ ego putarem, ſiquis hãc paulo liberius ſalutaſſet? Nã & impudicã meretricẽ uocauit: & eũ cui lõgior cum illa fuerat uſus, liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora uerba cũ ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, cõferãtur: ut Cicero in Verrẽ, Nõ enim furẽ, ſed raptorẽ: nõ adulterũ, ſed expugnatorẽ pudicitiæ: nõ ſacrilegũ, ſed hoſtem ſacrorum, religionúmq;: nõ ſicariũ, ſed crudeliſsimum carnificem ciuium ſociorúmq; in ueſtrum iudicium adduximus. Illo enim modo ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit efficitur. Act. 5 *Quatuor tamẽ maximè generibus uideo conſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potẽtiſsimũ, cùm magna uidentur etiam quæ inferiora ſunt. Id*

aut

aut uno gradu ſit, aut pluribus. Per id uenitur nõ modò ad ſummum, ſed interim quodamodo ſupra ſummũ. Omnibus
Act.7. *his ſufficit uel unũ Ciceronis exemplũ, Facinus eſt uincere ciuem Romanum, ſcelus uerberare, propè parricidiũ necare: quid dicam in crucem tollere? Nam & ſi tantum uerberatus eſſet, uno gradu increuerat, ponendo etiã id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantùm occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cùm uerò dixerit, propè parricidium necare, ſupra quod nihil eſt adiecit: quid dicã in crucem tollere? Ita cùm id quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod ultrà eſt, uerba deficere. Fit & aliter ſupra ſummum adiectio: ut apud Virgilium de Lauſo,*
Aeneid.8. *-Quo pulchrior alter*
Non fuit, exepto Laurentis corpore Turni.
Summum eſt enim, quo pulcrior alter nõ fuit. huic deinde aliqd ſuprapoſitũ eſt. Tertius quoq; eſt modus, ad quẽ nõ per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximũ, ſed quo nihil maius eſt. Matrem tuam occidiſti. Quid dicã amplius? Matrẽ tuam occidiſti. Nã & hoc augẽdi genus eſt, tãtùm aliqd efficere, ut nõ poßit augeri. Creſcit oratio minus apertè, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cùm citra diſtinctionẽ in cõtextu & curſu ſemper aliqd priore maius
Philipp.2. *inſequitur: ut de uomitu in Antoniũ Cicero, In cœtu uerò populi Romani negotiũ publicũ gerẽs magiſter equitum. Singula incrementũ habẽt. Per ſe deforme, uel nõ in cœtu uomere: in cœtu etiã nõ populi: populi etiam nõ Romani: uel ſi nullũ negotiũ ageret, uel ſi nõ publicũ: uel ſi nõ magiſter equitũ. Sed alius diuideret hæc, & circa ſingulos gradus moraretur: hic in ſublime etiã currit, & ad ſummum peruenit nõ nixu, ſed impetu. Verùm ut hæc amplificatio in ſuperiora tẽdit, ita quæ fit per cõparationẽ, incremẽtũ*
ex mi-

ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infrà, neceſſe extollat id quod ſuprà poſitũ eſt: ut idẽ, atq; in eodẽ loco, Si hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, quis nõ turpe duceret? In cœtu uerò populi Romani. & in Catilinã, Serui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerẽt, ut te metuũt omnes ciues tui, domũ meã relinquẽdam putarẽ. Interim propoſito uelut ſimili exẽplo, efficiẽdũ eſt ut ſit maius id quod à nobis exaggerandũ eſt: ut idẽ pro Cluentio, cùm expoſuiſſet Mileſiã quandã à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniã accepiſſe, Quãto eſt, inqt, Oppianicus in eadẽ iniuria maiore ſupplicio dignus? Si qdẽ illa cũ ſuo corpori uim attuliſſet, ſe ipſa cruciauit: hic aũt idẽ illud effecit per alieni corporis uim atq; cruciatũ. Nec putet quiſquã hoc, quãquã eſt ſimile, illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colligũtur, idẽ eſſe. Illic enim probatio petitur, hìc amplificatio: ſicut in Oppianico nõ id agitur in illa cõparatione, ut ille malè fecerit, ſed ut peius. Eſt tamẽ quãquã diuerſarũ rerũ quædã uicinia. Repetã igitur hic quoq; idẽ, quo ſum illic uſus, exemplũ, ſed nõ in eundẽ uſum. Nam hoc mihi oſtẽdendũ eſt, augẽdi gratia nõ tota modò totis, ſed etia partes partibus cõparari: ſicut hoc loco, An uerò uir ampliſsimus P. Scipio põtifex maximus Tib. Gracchũ mediocriter labefactantẽ ſtatũ Reipublicæ, priuatus interfecit: Catilinã orbẽ terrarũ cæde atq; incẽdio uaſtare cupientẽ, nos Cõſules perferemus? Hìc & Catilina Graccho, & ſtatus Reipublicæ orbi terrarũ, & mediocris labefactatio cædi & incẽdiis & uaſtationi, & priuatus Cõſulibus cõparatur: quæ ſi qs dilatare uelit, plenos ſingula locos habẽt. Quas dixi p ratiocinationẽ fieri amplificationes, uideamus an ſatis proprio uerbo ſignauerim. Nec ſum in hoc ſolicitus, dũ res ipſa uolẽtibus diſcere

Inuect. 1.

In Catil. 1.

diſcere appareat. Hoc ſum tamen ſecutus, quòd hæc ampli ficatio alibi poſita eſt, alibi ualet: et ut aliud creſcat, aliud augetur: inde ad id quod extolli uolumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merũ & uomitũ, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corpo ris firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Mini mè ſunt otioſa. Nã reſpiciẽtes ad hæc, poſſumus æſtima re quãtũ ille uini in Hippiæ nuptiis exauſerit, quod ferre & coquere nõ poſſet illa gladiatoria corporis firmitate. Er go ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatũ nomẽ eſt ratiocinationis, ut quod ex eadem cauſa inter ſtat⁹ quoq; habemus. Sic et inſequẽtib⁹ amplificatio ducitur. ſi quidẽ tãta uis fuit uini erũpentis, ut nõ caſum afferret aut uoluntatẽ, ſed neceßitatẽ, ubi minimè deceret, uomendi: et cibus nõ recẽs, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed q uſq; in poſterũ diem redundaret. Idem hoc præſtant quæ anteceſſerunt. Nam cùm Aeolus à Iunone rogatus,

Philipp. 2.

—Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta, ruunt: —, apparet quãta ſit futura tẽ peſtas. Quid? cùm res atrocißimas quaſq; in ſummã ipſi ex tulimus inuidiã, eleuamus conſultò, quò grauiora uideantur quæ ſecutura ſunt: ut à Cicerone factũ eſt cũ illa diceret, Leuia ſunt hæc in hoc reo crimina: Metũ uirgarũ Na uarchus nobilißimæ ciuitatis pretio redemit: humanũ eſt. Alius, ne ſecuri feriretur: pecuniã dedit: uſitatũ eſt. Nónne uſus eſt ratiocinatiõe, q̃ colligerẽt audiẽtes quãtũ illud eſſet qd' inferebatur, cui cõparata hæc humana uiderẽtur atq; uſitata? Sic quoq; ſolet ex alio aliud augeri, ut cũ Anniba lis bellicis laudib⁹ ampliatur uirt⁹ Scipionis. Et fortitudi nẽ Gallorũ Germanorũq; miramur, quò ſit maior C. Cæſa ris glo-

Aeneid. 1.

Act. 7.

ris gloriæ. Illud quoq; eſt ex relatione ad aliqd, qd' nõ eius rei gratia dictũ uidetur, amplificationis gen⁹. Nõ putãt indignũ Troiani principes, Graios Troianóſq; ꝑpter Helenæ ſpeciẽ tot mala tãto tẽporis ſpatio ſuſtinere: quænã igitur illa forma credẽda eſt? Nõ enim hoc dicit Paris, qui rapuit: nõ aliqs iuuenis, nõ un⁹ è uulgo: ſed ſenes & prudẽtiſſimi, & Priamo aſsidentes. Verũ & ipſe Rex decẽni bello exhauſt⁹, amiſsis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciẽ illã, ex qua tot lacrymarũ origo fluxiſſet, inuiſam atq; abominãdã eſſe oportebat, et audit hæc, & eã filiã appellãs iuxta ſe locat, et excuſat etiã, atq; ſibi eſſe malorũ cauſam negat. Nec mihi uidetur in Sympoſio Plato, cũ Alcibiadẽ cõſitẽtẽ de ſe qd à Socrate pati uoluerit narrat, ut illũ culparet hæc tradidiſſe: ſed ut Socratis inuictã cõtinẽtiã oſtẽderet, quæ corrũpi ſpecioſiſsimi hominis tã obuia uoluntate nõ poſſet. Quin ex inſtrumẽto quoq;, heroũ illorũ magnitudo æſtimãda nobis datur. ad hoc ꝑtinet clypeus Aiacis, & haſta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie eſt uſus in Cyclope Virgilius. Nã qd' illud corpus concipiã, cuius *Iliad. 3.* *Iliad. 6.* *Iliad. 16.* *Aeneid. 4.*

Trunca manum pinus regit? —. Quid? cùm uix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrẽt, quantus Demoleos, qui indutus eam, — curſu palantes Troas agebat? *Aeneid. 5.*

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantũ fingere ſaltem potuiſſet, quantũ oſtendit dicẽdo, Conchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis ſeruorũ in cellis ſtratos lectos uideres? Cõchyliata periſtromata, et Cn. Põpeij, et in cellis ſeruorum, nihil dici poteſt ultrà: & neceſſe eſt tamen infinito plus in domino cogitare. Eſt hoc ſimile illi quod ἔμφασις dicitur: ſed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturã facit: tantóq; plus ualet, quanto res ipſa uerbis eſt firmior. Põt adſcribi amplificationi congeries quoq; uerborũ ac ſentẽtiarũ idem *Philipp. 2.*

ſignifi

ſignificantium. Nam etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille Pro Liga. *Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorũ? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ quã* συναθροισμὸν *uocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiã creſcere ſolet uerbis omnibus altius in*- Act. 7. *ſurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrórq; ſociorum, & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus. Ideóq; uno ero exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamen, qui proximi adſtiterãt, neſcio quid illum de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabãtur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatẽ, incrementum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpeciem amplificationis hyperbolen quoque. nam & hæc in utranq; partem ualet: ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparata ratio dicendi, quæ conſtat non propriis, ſed translatis. Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico, ne omittamus eum quem plerique præcipuum ac penè ſolum putant orationis ornatum.*

De generibus ſententiarum. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Rationem dicendi quæ translatis conſtat, ab ea quæ propriis conſtaret, ſeparandam eſſe in fine capitis ſuperioris dixit: in quo cum de amplificandi modis locutus eſſet ante tropos qui tranſlatis conſtant, amplificationibus tractatum de ſententiis ſubiungendum exiſtimauit. Quæ vox cùm ſit homonyma, quot modis accipi poſsit, quot ſint earum genera, quis vſus, quæ vitioſæ, quis modus,

modus,explicat. Triplicẽ ſententiæ acceptionẽ oſtendit. Prima ſignificari id omne quod animo ſentimus : ſecũda cõſilium aut decretũ: tertia, ad huius ſimilitudinẽ, orationẽ ſumptam de vita, quæ quid in ea eſſe oporteat, breuiter oſtendit. Et huius eſſe varia genera. Nã aut ad rẽ vniuerſaliter referri, aut ad perſonam. Simplicẽ eſſe, aut duplicẽ, ſine, & cum ratione ſubiecta. Ex diuerſis quod cũ mutatione figuræ addit acrimoniã. Quod à communi vertit ad propriũ: Quod à rebus ad perſonas trãsfert. Enthymema, cũ nõ eſt argumentũ, ſed ad ornatũ refertur. Epiphonema, in clauſula additũ. Noëma, clauſulã ſenſus ferientẽ. Quibus nouarũ ſentẽtiarũ genera ſubiũgit, ex inopinato, aliò relata, aliũde petita, geminata, cõtrariè poſita, cõparata, quorũ quædã bona dici poſsint, quædã vitioſa. quæ ſint illa, cõmemorat. Sententiarũ modũ hunc eſſe, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, vt à viris autoritate prędiris proferãtur. Quare iis nimiũ frequẽter vtẽtes, & cõtrà in totũ dãnantes vituperat, viam quandã mediã inter vtroſq; indicans, & vſum eius mediocrem commendans.

SEntentiã ueteres quod animo ſenſiſſent uocauerunt. Id *cùm eſt apud* Oratores *frequentiſsimũ, tum etiã in uſu quotidiano quaſdã reliquias habet.* Nã *et iuraturi ex animi noſtri ſentẽtia, & gratulantes ex ſentẽtia dicimus.* Non *raro tamẽ & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dicerẽt: nã ſenſus, corporis uidebãtur. Sed cõſuetudo iam tenuit, ut mẽte cõcepta, ſenſus uocaremus: lumina aũt, præcipuéq; in clauſulis poſita, ſentẽtias.* Q*uæ minus crebra apud antiquos, noſtris tẽporibus modo carẽt.* Ideóq; *mihi et de generibus earũ, &* de *uſu arbitror pauca dicenda.* Antiqui*ſsimæ ſunt, quæ propriè, quãuis omnibus idẽ ſit nomẽ, ſentẽtiæ uocãtur, quas* Græci *γνώμας appellant.* V*trũq; autẽ nomen ex eo acceperunt, q̃ ſimiles ſunt cõſiliis aut decretis.* E*ſt autẽ hæc uox uniuerſalis, quæ etiam citra complexũ cauſæ poſſit eſſe laudabilis, interim ad rem tantùm relata: ut,* Nihil *eſt tam populare q̃ bonitas. interim ad perſonam: quale eſt* A*fri* Domitij, *Princeps qui uult omnia ſcire, neceſſe habet* *Pro Liga.*

multa ignoſcere. Hãc quidã partẽ enthymematis, quidam initiũ aut clauſulã epicherematis eſſe dixerũt: et eſt aliqñ, non tamẽ ſemper. Illud uerius, eſſe eam aliquando ſimplicẽ, ut eam quã ſuprà dixi. Aliquãdo ratione ſubiecta. Nam in omni certamine qui opulẽtior eſt, etiã ſi accipit iniuriam, tamẽ quia plus poteſt, facere uidetur. Nõnunquã duplicẽ, Obſequiũ amicos, ueritas odium parit. Sunt etiã qui decẽ genera fecerũt, ſed eo modo quo fieri uel plura poſſunt, ꝑ interrogationẽ, comparationem, inficiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cætera huiuſmodi. per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis, Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectæ quidem ſunt tales, Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Sed maiorem uim accipiunt commutatione figuræ: ut,

Saluſt. in Iugurth.

Aeneid. 12.

Vſque adeóne mori miſerum eſt? – Acrius enim hoc, quàm per ſe, Mors miſera nõ eſt. Et trãslatione à communi ad propriũ. Nam cùm ſit rectum, Nocere facile eſt, prodeſſe difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poßim rogas? Vertit ad perſonam Cicero, Nihil habet, Cæſar, nec fortuna tua maius, quàm ut poßis: nec natura melius, quàm ut uelis ſeruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum, propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ (quales frequenter ab iis dicuntur qui hæc καθολικὰ uocãt: & quicquid pro cauſa uidetur, quaſi indubitatum pronuntiant) & ne paßim & à quocunque dicantur. Magis enim decent eos in quibus eſt autoritas, ut rei põdus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adoleſcẽtulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicẽdo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoq; eſt omne quod mẽte concipimus.

Pro Ligá.

mus: propriè tamen dicitur quæ eſt ſentẽtia ex cõtrariis,
ꝓpterea q̃ eminere inter cæteras uidetur, ut Homer⁹ poë-
ta, urbs Roma. De hoc in argumẽtis ſatis dictũ eſt. Nõ ſem
per aũt ad probationẽ adhibetur, ſed aliquãdo ad ornatũ.
Quorũ igitur impunitas, Cæſar, tuæ clemẽtiæ laus eſt, eo- Pro Lig.
rũ te ipſorũ ad crudelitatẽ acuet oratio? Nõ quia ſit ratio
diſsimilis, ſed quia iam per alia ut id iniuſtum appareret,
effectum erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis mo
do non tam probatio, q̃ extrema quaſi inſultatio. Eſt enim
epiphonema, rei narratæ uel probatæ ſumma acclamatio,

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Aeneid.1.

Facere enim probus adoleſcẽs periculoſè, quàm perpeti Pro Milo.
turpiter maluit. Eſt & qđ appellatur à nouis νόημα, qua
uoce omnis intellectus accipi poteſt: ſed hoc nomine dona-
rũt ea quæ nõ dicũt, uerũ intelligi uolũt, ut in eũ quẽ ſæ-
pius à ludo redemerat ſoror, agentẽ cum ea talionis, quòd
ei pollicẽ dormiẽti recidiſſet, Eras dignus ut haberes, in-
tegrã manũ. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur ali
quid & clauſula: quæ ſi eſt quod cõcluſionẽ dicimus, & re
ctè, & quibuſdã in partib⁹ neceſſaria eſt. Quare prius de
facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpâ ullã Pro. Liga.
reprehẽdatis. Sed nũc illud uolũt, ut omnis locus, omnis ſen
ſus in fine ſermonis feriat aurem. Turpe aũt ac propè ne-
fas ducũt, reſpirare ullo loco qui acclamationẽ nõ petie-
rit. Inde minuti corruptiq; ſenſiculi, & extra rẽ petiti. Ne
que enim poſſunt tã multæ bonæ ſentẽtiæ eſſe, q̃ neceſſe eſt
multæ ſint clauſulæ. Iã hæc magis noua ſentẽtiarũ genera:
Ex inopinato: ut dixit Vibius Criſpus in eũ qui cùm lori-
catus in foro ambularet, prætendebat id ſe metu facere,
Quis tibi ſic timere ꝑmiſit? Et inſigniter Africanus apud
Neronẽ de morte matris, Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut

felicitatẽ tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius cũ Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen quòd uirũ qui inter rebellãtes fuerat, ſepeliſſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquẽs, Matrẽ tamẽ, inqt, pueri ſepelitote. Et aliunde petita, id eſt in aliũ locum ex alio trãslata: ut pro Spathale Criſpus, quam qui hæredẽ amator inſtituerat deceßit, cùm haberet annos duodeuiginti, O` hominẽ diuinũ, qui ſibi indulſit. Facit quaſdã ſententias ſola geminatio: qualis eſt Senecæ in eo ſcripto quod Nero ad Senatũ miſit occiſa matre, cùm ſe periclitatũ uideri uellet, Saluũ me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cùm ex contrariis ualet, Habeo quẽ fugiã, quẽ ſequar

Ad Att. 8. nõ habeo. Quid? quòd miſer cùm loqui nõ poſſet, tacere nõ poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cùm aliqua cõparatione clareſcit. Trachallus cõtra Spathalẽ, Placet hoc ergo ô leges diligentißimè pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus? Sed horũ quidẽ generũ & bonæ dici poſſunt, & malæ. Illæ ſemper uitioſæ, uti à uerbo, Patres cõſcripti. Sic enim incipiendũ eſt mihi, ut memineritis patrũ. Peius adhuc, quo magis falſum eſt, & lõgius petitũ. Cõtra eandem ſororẽ gladiatoris, cuius modò feci mentionẽ, * At digito pugnaui. Eſt etiã generis eiuſdẽ, neſcio an uitioſißimũ, quoties uerborũ ambiguitas cũ rerũ falſa quadã ſimilitudine iũgitur. Clarum autorem iuuenis audiui, cũ lecta * è capite cuiuſdã oſſa ſententiæ gratia tenẽda matri dediſſet, Infelicißima fœmina nondũ extuliſti filiũ, & iam oſſa legiſti. Ad hoc pleriq; minimis etiã inuẽtiunculis gaudẽt, quæ excuſſæ riſum habẽt inuentæ facie ingenij blãdiũtur. De eo qui naufragus, & antè agrorum ſterilitate uexatus, in ſcholis fingitur ſe ſuſpendiſſe, Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic ſimile in illo de

* Ad digitũ mihi pugna eſt.

* in capite.

quo

quo ſuprà dixi, cui pater ſua membra laceranti uenenũ dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxurioſum, q̃ ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur, Necte laqueũ, habes qđ faucibus tuis iraſcaris, Sume uenenũ, decet luxurioſum bibendo mori. Alia uana: ut ſuadẽtis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incẽdio ſepeliant: Alexandrũ ſepelio, hoc quiſquã ſpectabit è tecto? Quaſi uerò id ſit in re tota indigniſſimũ. Alia nimia: ut de Germanis dicentẽ quendã audiui. Caput neſcio ubi impoſitum. Et de uiro forti, Bella umbone propellit. Sed finis non erit, ſi ſingulas corruptorũ perſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſariũ. Duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorũ ſententias ſolas penè ſpectantium, aliorum omnino damnantiũ: quorũ mihi neutrum admodum placet. Denſitas earum obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus fructibúſq; arborũ nihil ad iuſtam magnitudinẽ adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat caret. Nec pictura in qua nihil circũlitum eſt, eminet. Ideóq; artifices etiam cùm plura in unam tabulam opera cõtulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quoq; orationẽ. Subſiſtit enim omnis ſententia: ideóq; poſt eam utiq; aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis nõ membris ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cùm illa rotũda & undiq; circũciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicendi quanlibet clarus, multis tamen ac uariis uelut maculis conſpergitur. Porrò ut affert lumẽ clauus purpuræ loco inſertus, ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc enitere, & aliquatenus extare uideãtur, tamẽ lumina illa non flãmæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris: quæ ne apparent quidem ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſidera ipſa deſinunt cer

ni: & quæ crebris paruiſq; conatibus ſe attollunt, inæqualia tantùm, & uelut confragoſa, nec admirationẽ cõſequũtur eminentiũ, & planorũ gratiã perdunt. Hoc quoq; accedit, quòd ſolas captãti ſentẽtias, multas neceſſe eſt dicere leues, frigidas, ineptas. Nõ enim poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuiſionẽ pro ſentẽtia poni, & argumentũ, ſi tantùm in clauſula & calce pronũtietur. Occidiſti uxorẽ ipſe adulter: nõ ferrẽ te etiã ſi repudiaſſes. diuiſio eſt. Vis ſcire uenenũ eſſe amatoriũ? uiueret homo niſi illud bibiſſet. argumentũ eſt. Nec multas pleriq; ſententias dicũt, ſed omnia tanquã ſentẽtias. Huic quibuſdam contrariũ ſtudiũ, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicẽdo uoluptatem, nihil probãtes niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita dum timẽt ne aliquãdo cadant, ſemper iacẽt. Quod enim tantum in ſententia bona crimẽ eſt? non cauſæ prodeſt? nõ iudicẽ mouet? nõ dicentẽ commẽdat? At eſt quoddã genus, quo ueteres nõ utebãtur. At quã uſq; nos uocatis uetuſtatẽ? Nam ſi ad illã extremam, multa Demoſthenes, quæ ante eũ nemo. Quomodo poteſt Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchíſq; mutãdum? Sed ante hos ſimplicior adhuc loquẽdi ratio fuit. Ego uerò hæc lumina orationis, uelut oculos quoſdam eſſe eloquentiæ credo. Sed neq; oculos eſſe toto corpore uelim, ne cætera mẽbra officiũ ſuum perdãt: & ſi neceſſe ſit, ueterem illũ horrorem dicendi malim, quàm iſtam nouam licẽtiã. Sed patet media quædã uia, ſicut in cultu uictúq; acceſſit aliquis citra reprehẽſionem nitor, quẽ ſicut poſſumus adiiciamus uirtutibus. Prius tamẽ ſit uitiis carere: ne dũ uolumus eſſe meliores ueteribus, ſimus tantùm diſsimiles. Reddam nunc, quã proximam eſſe dixeram, partem de tropis, quos motus clariſsimi noſtrorũ autores uocant. Horũ tra-

Cic. 3. de Oratore.

dere

dere præcepta & Grāmatici ſolēt. Sed à me, cùm de illorū officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi ſeruandus.

De Tropis. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Definit tropū eſſe verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliā cum virtute mutationē. Troporū quoſdam ſignificationis vehementioris cauſa, quoſdā decoris aſſumi oſtendit. Et in aliis verba verti, in aliis ſenſus ipſos. Horū primo loco metaphoram recenſet cuius vim, vtilitatem & iucunditatē prædicat, fieríq; quattuor de cauſis docet, neceſsitatis, ſignificationis vehementioris, ornatus, & turpitudinis vitandæ cauſa. Quo differat à ſimilitudine, & vim eius eſſe quadruplicē tradit: cùm animata pro animatis, inanima pro inanimis, inanima pro animatis, aut animata pro inanimis ponūtur. Eius vſum modicū eſſe debere, ne nimia frequentia obſcuret, aut tædio afficiat. Vitioſas metaphoras has eſſe, humilē, ſordidā, maiorē, minorē, redundātem, diſsimilē, durā. Synecdochen, cuius plures eſſe ſpecies docet: nam aut à parte totū, aut à ſpecie genus, aut à pręcedentibus ſequentia, & cōtrà intelligit: Poëtíſq; liberior eſt quàm Oratoribus. Metonymiā, id eſt nominis pro nomine poſitionem, ad quam inuentum pro re inuenta, poſſeſſa pro poſſeſſoribus, & cōtrà, contenta pro continētibus, effecta pro efficiētibus refert. Antonomaſiā, quæ fit per epitheton, & ex his quę in quoq; ſunt pręcipua, & ex factis, quibus perſona ſignificatur. Onomatopœiā, id eſt nominis fictionē, Gręcis quā Latinis magis cōceſſam. Catachreſin, id eſt abuſionē, quę nō habētibus nomē accommodat quod in proximo eſt, & quo pacto à metaphora diſcernatur, oſtēdit. Metalepſin, quæ ex alio in aliud velut viam pręſtat. Epitheton, quo poëtæ frequētius vtuntur, quia apud oratores niſi vim rei exprimat, locū nō habet, quod quādo ad antonomaſiā referatur, aut nomē ſuū retineat, docet. Allegoriam, cùm aliud verbis, aliud ſenſu oſtēditur. Et eius totius vſum nōnunquā eſſe in oratione, etiā ſi rarò, frequentius verò ex parte. Specioſum aūt eſſe illud genus quod tribus permiſtū ſit, ſimilitudine, allegoria, & trāſlatione. Alia eiuſdē genera recēſet, id quod in e[illegible]lis eſt, & ænigma nō euitatū magnis Oratoribus: & ironiā, [illegible] illuſionē

vocamus:cuius ſpecies ſint ſarcaſmus, aſtiſmus, antiphraſis, parœmia, myčteriſmus, Periphraſin, id eſt circuitu m loquẽdi, quæ nõnunquã neceſsitatis cauſa, vt dictu deformia tegãtur, nõnunquam ornatus adhibetur. Cùm verò in vitiũ incidit, periſſologia dicitur. Hyperbatõ, quod opportuna ordinis mutatione, aliquid ex ſignificatione mutãdo, numeroſam orationẽ reddit. Nã ſi ſola ſtructura variaretur, nullo ex ſignificatiõe mutato, figura verborũ potius eſſet quàm tropus: quod cùm duobus verbis fit, anaſtrophe dicit. Vltimã hyperbolen, quæ augẽdo vel minuẽdo fit pluribus modis: augẽdo, plus facto eſſe dicẽdo, aut p ſimilitudinẽ attollẽdo, ſignis vel trãſlatiõe, vel alia inſuper addita: In qua mẽſura ſeruãda ſit, vt naturalẽ modũ nõ excedamus, etiã ſi quid vltra fidem dicamus: cuius in minuẽdo totidem ſint genera.

TRopus eſt uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliã cũ uirtute mutatio. Circa quẽ inexplicabilis et Grãmaticis inter ipſos, et Philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quis cui ſubiiciatur. Nos omiſsis quæ nihil ad inſtituendũ Oratorem pertinẽt, cauillationibus, neceſſarios maximè atq; in uſum receptos exequemur: hoc modò in his annotaſſe contenti, quoſdã gratia ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in uerbis propriis, alios in translatis: uertiq; formas nõ uerborũ modò, ſed & ſenſuũ, et cõpoſitionis. Quare mihi uidentur erraſſe, qui nõ alios crediderunt tropos, q̃ in quibus uerbũ pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iiſdẽ ferè qui ſignificãdi gratia adhibẽtur, eſſe & ornatũ: ſed nõ idẽ accidet cõtrà: eruntq; quidã tantùm ad ſpeciẽ accõmodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cùm frequẽtiſsimus eſt, tũ longè pulcherrimus, translatione dico, quæ metaphora Græcè uocatur. Quæ quidẽ cũ ita eſt ab ipſa nobis cõceſſa natura, ut indocti quoq; nõ ſentiẽtes ea frequẽter utãtur: tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quãlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neq; enim uulgaris eſſe, nec humilis,

*humilis, nec inſuauis, rectè modò adſcita, poteſt. Copiam quoq; ſermonis auget pmutando, aut mutuando qđ nõ habet: quódq; difficillimũ eſt, præſtat ne ulli rei nomen deeſſe uideatur. Trãsfertur ergo nomẽ aut uerbum ex eo loco in quo propriũ eſt, in eũ in quo aut propriũ deeſt, aut tranſlatũ proprio melius eſt. Id facimus aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificãtius eſt, aut (ut dixi) quia decentius. Vbi nihil horũ præſtabit quod transferetur, impropriũ erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemmã in uitibus, (quid enim dicerent aliud?) & ſitire ſegetes, & fructus laborare. Neceſsitate nos, durũ hominem, aut aſperum. Non enim propriũ erat quod daremus his affectionibus nomen. Iam incenſum ira: &, inflammatũ cupiditate: &, lapſum errore, ſignificandi gratia. Nihil enim horum ſuis uerbis, quàm his arceſsitis, magis proprium erat. Illa ad ornatũ, lumen orationis: &, generis claritatem: &, concionũ procellas: &, eloquentiæ *flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriæ eius uocat, & alio loco ſegetem ac materiam. Quædam etiam parum ſpecioſa dictu, per hanc explicantur,* *fulmina

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus Georg. 4.
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

In totũ autẽ metaphora breuior eſt quàm ſimilitudo: eóq; diſtat, quòd illa comparatur rei quã uolumus exprimere, hæc pro ipſa re dicitur. Cõparatio eſt, cũ dico feciſſe quid hominẽ ut leonem: translatio, cùm dico de homine, leo eſt. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur: cùm in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut de agitatore,

-Gubernator magna contorſit equũ ui. & ut Liuius Scipionẽ a Catone adlatrari ſolitũ refert. Inanima p aliis Dec. 4. li. 7.
generis eiuſdẽ ſumuntur: ut, -Claſsiq; immittit habenas. Aeneid. 6.
Aut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato uirtus* *metus.

Aeneid.2. Argiuûm óccidit. Aut contrà, -Sedet inſcius alto

Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor.

Præcipuéq; ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaci & proximè periculum translatione tolluntur, cũ rebus ſenſu carentibus, actum quendam & animos damus, qualis eſt,

Aeneid.8. -Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis, Quid

Pro Ligario. enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorũ tuorũ? Duplicatur interim hæc uirtus apud Virgiliũ,

Aeneid.7. -Ferrũq; armare ueneno. Nã & ueneno armare, & ferrũ armare, trãslatio eſt. Secãtur hæc in plures: ut à rationali ad rationale, et idẽ de irrationalibus: & hæc inuicẽ, quibus ſimilis ratio eſt, et à toto, & à partibus. Sed iam nõ pueris præcipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere nõ poſsint. Vt modicus aũt atq; opportunus eius uſus illuſtrat orationẽ: ita frequẽs & obſcurat, & tædio cõplet: cõtinuus uerò in allegoriã et ænigma exit. Sunt quædã etiã humiles trãslationes: ut id de quo modò dixi, Saxea eſt uerruca. Et ſordidæ. Non enim ſi Cicero rectè ſentinã Reipub. dixit, fœditatẽ hominũ ſignificãs: idcirco probẽ illud quoque ueteris oratoris, Perſecuiſti Reipub. uomicas. Optiméq; Cicero demõſtrat cauendũ, ne ſit deformis translatio: qualis eſt (nam ipſis eius utar exemplis) Caſtratam morte Aphricani Rẽp. &, Stercus curiæ Glauciã. Ne nimio maior: aut, quod ſæpius accidit, minor. Ne diſsimilis: quorum exempla nimiũ freqũeter deprehẽdet, qui ſcierit hæc uitia eſſe. Sed & copia quoq; modũ egreſſa uitioſa eſt, præcipuè in eadẽ ſpecie. Sunt & duræ, id eſt à lõginqua ſimilitudine ductæ: ut, Capitis niues. &, Iupiter hybernas cana niue conſpuit Alpes. In illo uerò plurimum erroris, quòd ea quæ poëtis (qui & omnia ad uoluptatẽ referunt, & plurima

In Catil. & Salluſt.

Ib Orat. et de Orat.3.

Hora. Carm.

Horat. ſerm. 2. ſatyr.5.

rima uertere etiã ipſa metri neceßitate cogũtur) permiſſa ſunt, cõuenire quidã etiã proſæ putant. At ego in agendo nec paſtorẽ populi autore Homero dixerim: nec uolucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus ac Dædalo ſpecioſißimè ſit uſus. Metaphora enim aut uacantẽ occupare locũ debet, aut ſi in alienũ uenit, plus ualere eo quod expellit. Quod aliquãdo penè iam magis de ſynecdoche dicã. Nã trãslatio permouẽdis animis plerunq;, & ſignãdis rebus, ac ſub oculos ſubiiciendis reperta eſt. Hæc uariare ſermonẽ poteſt, ut ex uno plures intelligamus, parte totũ, ſpecie genus, præcedẽtibus ſequẽtia, uel cõtrà: omnia liberiora Poëtis, quàm Oratoribus. Nã proſa ut mucronem pro gladio, & tectũ pro domo recipiet: ita nõ puppim pro naui, nec abietẽ pro tabellis. Et rurſus ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedẽ. Maximè autẽ in orãdo ualebit numerorũ illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prælio uictor: cùm Romanos uiciſſe ſignificat. Et cõtrà Cicero ad Brutũ: Populo, inquit, impoſuimus, & Oratores uiſi ſumus. cũ de ſe tantũ loqueretur. Quod genus nõ orationes modò ornat, ſed etiã quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidã συνεκδοχὴν uocãt, cùm & id in contextu ſermonis qđ tacetur accipimus. Verbũ enim ex uerbo intelligitur, qđ inter uitia ἔκλειψις uocatur. Arcadas ad portas ruere.- Mihi hanc figurã eſſe magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio, — *Iliad a.* — *Geor. 4.* — *Aeneid. 6.* — *Aeneid. 11.*

Aſpice, aratra iugo referũt ſuſpenſa iuuenci. — *Aeglog. 2.*

unde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an Oratori conueniat, niſi in argumentãdo, cùm rei ſignũ eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio: cuius uis eſt, pro eo qđ dicitur, cauſam propter quã dicitur, ponere:

Ad Brutũ. nere:ſed,ut ait Cicero, ὑπαλλαγὴν Rhetores dicunt. Hæc ὑπαλλαγή. inuenta ab inuẽtore,& ſubiecta ab obtinẽtibus ſignificat, Aeneid.1. ut, Cererem corruptam undis, &, -Receptus Terra Hor. in Art. Neptunus claſſes Aquilonibus arcet. Quod ſit retro dubius. Refert autẽ inquãtum dictus tropus Oratorẽ ſequatur. Nã ut Vulcanũ pro igne uulgò audiuimus, &, Vario Marte pugnatũ, eruditus eſt ſermo: & Venerẽ quàm coitũ dixiſſe magis decet: ita Liberũ & Cererẽ pro uino & pane licentius, quam ut fori ſeueritas ferat: ſicut ex eo quod continet, id qđ cõtinetur, uſus recipit: ut bene moratas urbes, & poculũ epotũ, & ſeculũ fœlix. Ad id qđ cõtrà eſt, rarò audeat quis, niſi Poëta, Aeneid.6. -Iã proximus ardet Vcalegõ. Niſi fortè hoc potius eſt, a poſſeſſore, quod poßidetur: ut hominẽ deuorari, cuius patrimoniũ conſumitur. Quomodo fiũt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt generis, cũ ab Annibale cæſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus, & apud Tragicos ab Aegialeo: et carmina Virgilij ueniſſe, & uenire cõmeatus qui afferãtur: & ſacrilegiũ deprehẽſum, nõ ſacrilegũ: & armorũ ſciẽtiã habere, nõ artis. Illud quoq; & Poëtis & Oratorib⁹ frequẽs, quo eũ qui efficit, ex eo qđ efficitur, oſtendim⁹. Nã et carminũ autores,

Hor.car.1. Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regúmq; turres. Et,
Aeneid.6. Pallentéſq; habitant morbi, triſtíſq; ſenectus.

Et Orator præcipitẽ iram, hilarẽ adoleſcentiã, ſegne otiũ dicit. Eſt etiã huic tropo quædã cũ ſynecdoche uicinia. Nã cùm dico uultus hominis pro uultu, dico pluraliter quod ſingulare eſt: quod plurale eſt, ſingulariter. Sed non id ago, ut unũ ex multis intelligatur (nã id eſt manifeſtũ) ſed nomen immuto: ut cùm aurata tecta, aurea puſillũ a uero diſcedo, quia nõ eſt niſi pars aurata. Quæ ſingula perſequi,

minutioris

minutioris eſt curæ etiã nõ Oratorẽ inſtituentibus, Ἀντονομασία, quæ aliud pro nomine ponit, Poëtis quoq; modò frequẽtiſsima, & per epitheton, q̃a detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine, Tydides, Pelides: *& ex his quæ in quoq; ſunt præcipua,* -Diuûm pater, atq; hominũ rex. Et *ex factis quibus perſona ſignatur,* -Thalamo quæ fixa reliquit Impius.- *Oratoribus etiã ſi rarus eius rei, nõnullus tamen uſus eſt. Nã ut* Tydiden & Pelidẽ *nõ dixerint, ita dixerũt impiũ pro parricida: euerſorẽ quoq;* Carthaginis & Numãtiæ *pro* Scipione, *et* Romanæ eloquẽtiæ principẽ *pro* Cicerone *poſuiſſe nõ dubitẽt.* Cicero *ipſe certè uſus eſt hac libertate:* Nõ *multa peccas, inq̃t ille fortiſsimo uiro ſenior magiſter: & ſi peccas, te regere poſſum,* Neutrum *enim nomẽ poſitum eſt, & utrunq; intelligitur.* Ὀνοματοποιΐα *quidẽ, id eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur.* Et *ſunt plurima ita poſita ab iis qui ſermonẽ primi fecerũt, aptãtes affectibus uocẽ.* Nã Mugitus & Sibilus & *murmur inde uenerũt.* Deinde *tãquã cõſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cũ multa quotidie ab antiq̃s ficta moriãtur.* Vix *illa quæ* παραγόμενα *uocãt, quæ ex uocibus in uſum receptis quocũq; modo declinãtur, nobis permittimus, qualia ſunt* Sullaturit, & Proſcripturit: *atq; laureati poſtes, pro illo lauro coronati, ex eadem fictione ſunt.* Sed *hoc feliciter eualuit: at cõtrà, uio pro eo, infelicius.* In Græcis *obeliſco*, coludumo, &c. durè etiã iũgere uetamur, qui tolerãter uidere Septẽtriones uidemur.* Eo *magis neceſſaria* κατάχρησις, *quã rectè dicimus abuſionẽ, quæ nõ habẽtibus nomen ſuum, accõmodat quod in proximo eſt, ſic,* -Equũ diuina Palladis arte Aedificant:- & *apud* Tragicos, Et iã leo pariet, & pater eſt. Mille *ſunt hæc.* & Acetabula, quic-

Æneid. 4 (beside line 7)
Pro Muren. (beside line 13)
Vt ſupra ca. 3. de Ornatu. (beside lines 25–26)
Æneid. 2. (beside line 32)

la,quicquid habet,& Pyxides cuiuſcũq; materiæ ſunt.& Parricida,matris quoq; aut fratris interfector.Diſcernẽdúmq; eſt hoc totũ à translatione genus, quòd abuſio eſt, ubi nomẽ defuit:trãlatio,ubi aliud fuit.Nam poëtæ ſolent abuſiuè etiã in his rebus quibus nomina ſua ſunt,uicinis potius uti,qđ rarũ in proſa eſt.Illa quoq; quidã κατάχρησις eſſe uolũt,cũ pro temeritate uirtus,aut pro luxuria liberalitas dicitur. À quibus hæc quidẽ diſſonãtia ſunt. q in his nõ uerbũ pro uerbo ponitur,ſed res pro re.Neq; enim putat quiſquã luxuriã & liberalitatẽ idẽ ſignificare, uerùm id qđ fit,alius luxuriã eſſe dicit,alius liberalitatem: quãuis neutri dubiũ ſit hæc eſſe diuerſa Supeſt ex his quæ aliter ſignificãt, μετάληψις, id eſt tranſſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiã præſtat:tropus & rariſsim⁹, & maximè improprius:Græcis tamẽ frequẽtior, q Cẽtaurũ Chirona,& νήσους θοὰς ὀξείας dicũt.Nos qs ferat.ſi Verrem, ſuẽ:aut Læliũ,doctũ nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura,ut inter id qđ trãfertur,ſit medius quidã gradus,nihil ipſe ſignificãs,ſed præbẽs tranſitũ:quẽ tropũ magis affectamus ut habere uideamur,q̃ ut ullo in loco deſideremus.Nã eius frequẽtiſsimũ exemplũ eſt,cano,cãto,dico: ita cano,dico.Item eſt mediũ illud cano. Nec diutius in eo morandũ:nihil enim uſus admodũ uideo,niſi,ut dixi,in medijs.Cætera iam nõ ſignificandi gratia,ſed ad ornandã modò,nõ augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον,quod rectè dicimus appoſitũ:à nõnullis ſequẽs dicitur.Eo Poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Nanq; illis ſatis eſt conuenire uerbo cui apponitur:& ita Dentes albi, & Humida uina in his non reprehenduntur. Apud Oratorem,niſi aliquid efficitur,redundat. Tum autẽ efficitur,ſi ſine illo qđ dicitur,minus eſt:qualia ſunt,O ſcelus

Aeneid. 8. Georg. 3.

abo

abominãdum, ô deforment libidinem. Exornatur autem res tota maximè tranſlationibus, Cupiditas effrænata, & Inſanæ ſubſtructiones. Et ſolet fieri aliis adiũctis Epitheton tropis, ut apud Virgiliũ, Turpis egeſtas, & Triſtis ſenectus. Verũtamẽ talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit & uelut incompta oratio. Ne oneretur tamen multis. nã fit longa & impedita, ut in quæſtionibus eã iudices ſimilem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;, in quo & numerus eſt duplex, nec duplũ uiriũ: quãquã nõ ſingula modò, ſed etiã plura uerba apponi ſolẽt: ut, Pro cluent. Pro Milo. Aeneid. 6.

Coniugio Acchiſa Veneris dignate ſuperbo. Aeneid. 3.

Sed hoc quoque modo duo uerba uni appoſita, ne uerſum quidẽ decuerint. Sunt autẽ quibus nõ uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Neceſſe eſt enim ſemper, ut id qđ eſt appoſitum, ſi à proprio diuiſeris, per ſe ſignificet, & faciat antonomaſian. Nam ſi dicas, Ille qui Carthaginẽ & Numantiã euertit, antonomaſia eſt: ſi adieceris Scipio, appoſitum. Non poteſt ergo nõ eſſe iunctum. At ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur, aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut,

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa Portum. Carmi. 1. od. 14.

totiuſq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro Republica, fluctuum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius,

Auia Pieridum peragro loca.- & Virgilius, Lib. 4.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor: Georg. 1.
Et iam tempus equûm ſpumantia ſoluere colla.

Sine tranſlatione uerò in Bucolicis,

Certè equidem audieram, quà ſe ſubducere colles Aeglog. 9.
Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo,

Vſque

Vſque ad aquam, & ueteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomẽ cætera ꝓpriis deciſa ſunt uerbis: uerũ nõ paſtor Menalcas, ſed Virgilius eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequẽter oratio, ſed rarò totius: plerũq; apertis permiſta eſt. Tota apud Ciceronem talis, Hoc miror enim, queróq;, quenquã hominẽ ita peſſundare alterũ uerbis uelle, ut etiã nauẽ ꝑforet in qua ipſe nauiget. Illud cõmiſtum frequentiſsimũ, Equidem cæteras tempeſtates et procellas in illis dũtaxat fluctibus concionũ ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adieciſſet dũtaxat fluctibus cõcionũ, eſſet allegoria: nũc eã miſcuit. Quo in genere et ſpecies ex arceſsitis uerbis uenit, et intellectus ex propriis. Illud uerò lõgè ſpecioſiſsimũ genus orationis, in quo triũ permiſta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, et translationis: Quod fretũ, quẽ Euripũ, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, cõmutationes, fluctus, quãtas ꝑturbationes, et quãtos æſtus habet ratio comitiorũ? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe et perturbat omnia, et totã opinionẽ parua nõnunquã commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiẽdum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc deſinas. Multi enim cùm initiũ à tẽpeſtate ſumpſerũt, incẽdio aut ruina finiunt: quæ eſt inconſequẽtia rerũ fœdiſsima. Cæterùm allegoria paruis quoq; ingeniis, et quotidiano ſermoni frequẽtiſsimè ſeruit. nã illa in agẽdis cauſis iam detrita, Pedẽ conferre, & Iugulum petere, & Sanguinẽ mittere, inde ſunt: nec offendũt tamen. Eſt enim grata in eloquendo nouitas, & cõmutatio: & magis inopinata delectãt. Ideóq; iam in his amiſimus modũ, & gratiã rei nimia captatione conſumpſimus. Eſt in exẽplis allegoria, ſi nõ prædicta ratione

Pro Milo. — Pro Mura.

tione ponãtur. Nã ut Dionyſium Corinthi eſſe, quo Græci omnes utũtur, ita plura ſimilia dici poſſunt. Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, ænigma dicitur: uitiũ meo qdẽ iudicio, ſi qdẽ dicere dilucidè, uirtus: quo tñ & Poëtæ utũtur, Vide Eraſmum in adagio, Dionyſius Corinthi.

Dic quibus in terris, & æris mihi magnus Apollo,

Treis pateat cœli ſpatium, non amplius ulnas? Aeglog.3.

Et Oratores nõnunquã: ut, Cæcilius* quadrantariã Clytæmneſtrã in triclinio coam, in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã ſoluuntur, & tum erant notiora cùm dicerẽtur, et ænigmata ſunt tamẽ, nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere quo cõtraria oſtẽduntur, ironia eſt: illuſionẽ uocãt: quæ aut pronũtiatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. nã ſiqua earũ uerbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi uoluntatẽ. quãquã in pluri mis id tropis accidit, ut interſit quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) uerũ eſt, aut laudi ſimulatione detrahere, aut uituperationi laude, cõceſſum eſſe: quale eſt q̃ C. Verres Prætor urbanus, homo ſanctus et diligẽs, ſubſortitionẽ eius eo die nõ haberet. Et contrà, Oratores uiſi ſumus, & populo impoſuimus. Aliquãdo cũ riſu quodã contraria dicũtur iis quæ intelligi uolunt: quẽadmodũ in Clodiũ, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta ſeruauit. Præter hæc uſus eſt allegoriæ, ut triſtia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrariis ſignificemus, aliud textu: quæ & enumerauimus. Hæc ſiquis profectò ignorat quibus Græci nominibus appellẽt, σαρκασμὸν, ἀςεισμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sũt etiã qui hæc nõ ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicũt: acri quidẽ ratione, q̃ illa obſcurior ſit, et in his omni bus apertè appareat q̃d uelimus. Cui accedit hoc quoq;, q̃ genus cũ diuiditur in ſpecies, nihil habet ꝓpriũ: ut arboris

Vide Cæliũ lib.10.ca.16. et An. Alcia. parerg. lib.2.ca.12.

Pro Cluent. Cicero in Oratore.

ſpecies ſunt pinus, & olea, et cupreſſus, et ipſius ꝑ ſe nulla proprietas: Allegoria uerò habeat aliqd propriũ. qđ quõ fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad utendũ nihil refert. Adiicitur his μυκτηρισμὸς, ſimulatus quidẽ, ſed nõ latẽs deriſus. Pluribus aũt uerbis cùm id quod uno aut paucioribus certè dici poteſt, explicatur, περίφρασιν uocãt, circuitũ loquendi, qui nõnunquã neceſſitatẽ habet, quoties dictu deformia operit: ut Salluſtius, Ad requiſita naturæ. Interim ornatũ petit ſolùm, qui eſt apud Poëtas frequẽtiſſimus: ut,

Æneid. 2. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratiſſima ſerpit.

Et apud Oratores nõ rarus, ſemper tñ adſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtẽditur, περίφρασις eſt: cui nomẽ Latinè datũ eſt, nõ ſanè orationis aptũ uirtuti, circumlocutio. Verùm hæc ut cùm decorẽ habet, periphraſis: ita cũ in uitiũ incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat enim quicquid nõ adiuuat. Hyperbaton quoq;, id eſt uerbi tranſgreſſionẽ, quã frequẽter ratio comparationis et decor poſcit, nõ immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequẽtiſſimè aſpera et dura, et diſſoluta & hians oratio, ſi ad neceſſitatẽ ordinis ſui uerba redigãtur, et ut quodq; oritur, ita proximis etiamſi uinciri nõ poteſt, alligetur. Differẽda igitur quædã, & præſumẽda, atq; ut in ſtructuris lapidũ impolitiorũ, loco quo cõuenit quicq; ponẽdũ. Non enim recidere ea, nec polire poſſumus, quæ coagmentata ſe magis iungant, ſed utendum his qualia ſunt, eligẽdæq; ſedes. Nec aliud põt ſermonẽ facere numeroſum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ, Platonis inuẽta ſunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operũ in Piræũ deſcendiſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quòd eũ quoq; maximi

1. de Republ.

facere

facere experiretur. Verùm id cùm duobus uerbis fit, ἀνα-
στροφὴ dicitur, reuerſio quædã. qualia ſunt uulgò, Mecũ, ſe
cum: apud Oratores & Hiſtoricos, Quibus de rebus. At
cũ decoris gratia cõtrahitur lõgius uerbũ, propriè hyper-
bati tenet nomẽ: ut, Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris
orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Nã in duas partes di *Pro Cluent.*
uiſam eſſe: rectũ erat, ſed durũ & incomptũ. Poëtæ quidẽ
etiam uerborum diuiſionem faciunt, & tranſgreßionem,
-Hyperboreo ſeptẽ ſubiecta trioni. quod orationequa- *Georg. 3.*
quam recipiet. Ad id quidẽ eſt, ꝓpter quod cũ dicitur, tro
pus fit, quia componendus eſt è duobus intellectibus. Alio-
qui ubi nihil ex ſignificatione mutatũ eſt, & ſtructura ſo
la uariatur, figura potius uerborũ dici poteſt: ſicut multi
narrationẽ longis mutãt hyperbatis. Ex cõfuſis quæ uitia
accidũt, ſuo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatus
ſummo loco poſui. Eſt hæc emẽtiẽs ſuperiectio. Virtus eius
ex diuerſo par augẽdi atq; minuẽdi. Et fit pluribus modis.
Aut enim plus facto dicimus, Vomẽs fruſtis eſculentis gre
mium ſuũ & totum tribunal impleuit. -Geminiq; mi- *Philip. 2.*
nãtur In cœlũ ſcopuli.- Aut res per ſimilitudinem *Aeneid 1.*
attollimus, -Credas innare reuulſas Cycladas. Aut per *Aeneid. 8.*
cõparationem: ut, -Fulminis ocyor alis. Aut ſignis *Aeneid. 5.*
quaſi q̃buſdã, Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.
Vel trãslatione, ut ipſum illud uolaret. Creſcit interim hy *Aeneid. 7.*
perbole, alia inſuꝑ addita: ut Cicero in Antoniũ dicit, Quæ
Charybdis tã uorax? Charybdin dico? q̃ ſi fuit, fuit animal
unũ: Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tã dißipa- *Philip. 2.*
tas, tã diſtãtibus in locis poſitas, tã citò abſorbere potuiſſe.
Exquiſitã uerò figurã huius rei deprehẽdiſſe apud prin-
cipem Lyricorũ Pindarũ uideor in libro quem inſcripſit

ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Co dicũtnr habitaſſe, nõ igni, nec uẽtis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe: ut illa minora, hoc par eſſet.
Act.7. Quod imitat⁹ Cicero, illa cõpoſuit in Verrẽ, Verſabatur in Sicilia lõgo interuallo nõ Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quõdã inſula multos & crudeles tyrãnos) ſed nouũ quoddã monſtrũ ex uetere illa immanitate, q̃ in iiſdẽ uerſata locis dicitur. Nõ enim Charybdin tã infeſtam neq; Scyllã nauib⁹, quàm iſtũ in eodẽ freto fuiſſe arbitror.
Aeglog. 2. Nec pauciora ſunt genera minuẽdi. -Vix oſsibus hærent. Et quod Cicero in quodam ioculari libello,

Fundum Varro uocat, quem poſsim mittere funda:
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

Sed huius quoque rei ſeruetur menſura quædam. Quãuis enim eſt omnis hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum: nec alia uia magis in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cùm præſertim minimè ſint ignóta & obſcura. Monere ſatis eſt, mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendũ eſt, quouſque deceat extollere quod nobis nõ creditur. Peruenit hæc res frequentiſsimè ad riſum: qui ſi captatus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgò quoq; et inter eruditos, et apud ruſticos, uidelicet quia natura eſt omnibus augendi res uel minuẽdi cupiditas inſita, nec quiſquã uero contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia nõ affirmamus. Tũ eſt hyperbole uirtus, cùm res ipſa de qua loquẽdum eſt, naturalem modum exceſsit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantũ eſt, nõ poteſt: meliùſq; ultrà quàm citrà ſtat oratio. Sed de hoc ſatis, quia eundem locum plenius in eo libro quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER NONVS.

Quo differant figuræ à tropis. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Troporũ abſoluta tractatione,ad figuras trāſit. Primùm quæ ſit inter tropos & figuras cõueniētia,explicat. Deinde quo inter ſe differāt,ex vtriuſque definitione colligit. Prçterea figuræ duplicem acceptionē oſtendit.Primam,ſententiæ qualemcũq; formam & habitũ.Secũdam,à ſimplici ac in promptu poſito dicēdi modo mutationē,de qua hoc capite tractat. Hoc itaq;, quod ambiguum erat,diſcuſſo, figuram definit eſſe arte aliqua nouatam dicēdi formā. Deinde dupliciter diuidit, in figurā ſententiarũ,& verborũ. Et quia natura res verbis priores ſunt,de figuris ſententiarũ prius loquitur, eáſq; non vulgariter ab vtilitate cõmendat: quia& ad fidem faciendā,& ad mouendos affectus plurimũ poſſint.id ſimilitudine à re militari ſumpta euidētius reddit. Poſtremò figurarũ nõ eſſe infinitũ numerũ,vt quot affectus ſint,totidem figuras eſſe dicamus,ſed certũ eſſe modum quendā docet: quámq; viā in figuris enumerādis Cicero ſecutus ſit, locis integris ex Oratore eius & de Oratore lib. 3. citatis oſtendit.

CVM ſit proximo libro de tropis dictũ,ſequitur pertinēs ad figuras, quæ ſchemata Græcè uocantur,locus,ipſa rei natura cõiunctus ſuperiori. Nam *pleriq; has tropos eſſe exiſtimauerunt,quia ſiue ex hoc duxerint nomen, quòd ſint formati quodā modo:ſiue ex eo quòd uertāt orationē,unde & motus dicũtur:fatēdũ erit eſſe utrũq; eorũ etiā in figuris.* V*ſus quoq; eſt idem. nam & uim rebus adiiciũt,& gratiā præſtant.* Nec *deſunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum eſt* C. Artorius Proculus. *Quin adeò ſimilitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernere non ſit in promptu.* Nam

quo modo quædã in his ſpecies planè diſtant, manẽte tamẽ generali illa ſocietate, quòd utraq; res à recta & ſimplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur: ita quædam perquam tenui limite diuiduntur: ut cùm ironia tam inter figuras ſententiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν aũt, & ὑπέρβατον, & ὀνοματοποιΐαν, & ἐπίθετον,, clari quoq; Autores figuras uerborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt utriuſq; rei differentia. Eſt igitur tropus ſermo à naturali & principali ſignificatione tranlatus ad aliam ornandæ orationis gratia: uel, (ut pleriq; Grammatici finiuut) dictio ab eo loco in quo propria eſt, translata in eum in quo propria non eſt. Figura (ſicut nomine ipſo patet) eſt cõformatio quædã orationis remota à communi & primùm ſe offerente ratione. Quare in tropis ponũtur uerba alia pro aliis, ut in μεταφορᾷ, μετονυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, plerunq; ὑπερβολῇ. nãq; & rebus fit, & uerbis. ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. ergo hoc quoq; pro aliis ponitur, quibus uſuri fuimus ſi illud nõ fingeremus. περίφρασις etiamſi frequenter & id ipſum in cuius locum aſſumitur, nomen complecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno. ἐπίθετον quoniam plerũq; habet antonomaſiæ partem, coniunctione eius fit tropus. In hyperbato commutatio eſt ordinis: ideóq; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum aut partem eius à ſuo loco in alienum, Horũ nihil in figuras cadit. Nam & propriis uerbis, & ordine collocatis figura fieri poteſt. Quomodo autẽ ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddam. Nomine enim fateor eſſe cõmunia hæc, & ſcio quàm multiplicem habeant, quámq; ſcrupuloſam diſputationẽ: ſed ea non pertinet ad præſens meũ propoſitũ. Nihil enim refert

quo

quo modo appelletur utrũlibet eorũ, ſi quid oratiõi proſit, apparet. Nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et ſicut homines ſi aliud acceperũt q̃ quod habuerãt nomẽ, ijdẽ ſunt tamẽ: ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicentur, idem efficiẽt. Non enim nominibus proſunt, ſed effectibus: ut ſtatũ cõiecturalẽ, an inficialẽ, an facti, an ſubſtãtiæ, an de ſubſtãtia nominemus, nihil intereſt, dũ idẽ quæri ſciamus. Optimũ ergo in his ſequi maximè recepta, & rẽ ipſam quocũq; appellabitur modo, intelligi. Illud tamẽ notandũ, coire frequenter in eaſdem ſententias & tropon & figurã. Tã enim trãslatis uerbis quàm proprijs figuratur oratio. Eſt autẽ non mediocris inter Autores diſſenſio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quàm multæ ſint ſpecies. Quare primũ intuendũ eſt, quid accipere debeamus figurã. Nã duobus modis dicitur: Vno qualiſcũq; forma ſentẽtiæ: ſicut in corporibus, quibus, quoquo modo ſint cõpoſita, utiq; habitus eſt aliquis: Altero, quo ꝓpriè ſchema dicitur, in ſenſu uel ſermone aliqua à uulgari & ſimplici ſpecie cũ ratione mutatio: ſicut nos ſedemus, incũbimus, reſpicimus. Itaq; cùm in eoſdẽ caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiã pedes, cõtinuò quis aut certè nimiũ frequẽter incurrit, præcipere ſolemus uariãdas figuras eſſe uitãdæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis ſermo habeat figurã. Itẽq; eãdẽ figura dicimus curſitare, qua lectitare, id eſt eadẽ ratiõe declinari. Quare illo intellectu priore & cõmuni nihil nõ figuratũ eſt. Quo ſi cõtenti ſumus, nõ immeritò Apollodorus, ſi tradẽti Cæcilio credimus, incõprehenſibilia partis huius præcepta exiſtimauit. Sed ſi habitus quidã, & quaſi geſtus ſic appellãdi ſunt, id demum hoc loco accipi ſchema oportebit, quod ſit à ſimplici atq; in promptu poſito dicẽdi modo poëticè uel

oratoriè mutatum. Sic enim uerũ erit aliam eſſe orationẽ ἀσχηματιστον, id eſt carentem figuris, quod uitiũ nõ inter minima eſt: aliam ἐσχηματισμένην, id eſt figuratã. Verùm id ipſum anguſtè Zoilus terminauit, qui id ſolũ putauerit ſchema, quo aliud ſimulatur dici, quàm dicitur: quod ſanè uulgo quoq; ſic accipi ſcio: unde & figuratæ cõtrouerſiæ quædã, de quibus paulò pòſt dicã, uocantur. Ergo figura ſit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unũ quidã putauerũt, in hoc ipſo diuerſas opiniones ſecuti. Nam hi quia uerborum mutatio ſenſus quoq; uerteret, omnes figuras in uerbis eſſe dixerũt: illi quia uerba rebus accõmodarentur, omnes in ſenſibus. Quarũ utraq; manifeſta cauillatio eſt. Nam ut eadem dici ſolent aliter atq; aliter, manétq; ſenſus elocutione mutata: ita & figura ſentẽtiæ, plures habere uerborũ figuras poteſt. Illa eſt enim poſita in concipiẽda cogitatione, hæc in enũtianda: ſed frequẽtiſſimè coëunt:
Act. 3. *ut in hoc, Nemo iam iam Dolabella neq; tui, neq; tuorum liberûm. Nam oratio à Iudice auerſa, in ſentẽtia: iam iam, & liberûm, in uerbis ſunt ſchemata. Inter plurimos enim, quod ſciam, cõſenſum eſt duas eius eſſe partes: διανοίας, id eſt mentis, uel ſenſus, uel ſentẽtiarum, nã iis omnibus modis dictũ eſt: & λέξεως, id eſt uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel ſermonis, uel orationis. nam & uariatur, & nihil refert. Cornelius tñ Celſus adiicit uerbis & ſententiis figuras colorum: nimia profectò nouitatis cupiditate ductus. Nã quis ignoraſſe eruditũ alioqui uirũ credat colores & ſentẽtias ſenſus eſſe? Quare ſicut omnẽ orationẽ, ita figuras quoq; uerſari neceſſe eſt in ſenſu, & in uerbis. Vt uerò natura prius eſt concipere animo res, q̃ enũtiare: ita de iis figuris antè loquẽdũ eſt, quæ ad mẽtẽ pertinẽt: quarũ quidẽ utilitas cũ magna, tũ multiplex, in nullo nõ ora-*

tionis

tionis opere uel clariſsimè elucet. Nā etſi minimè uidetur pertinere ad probationē, qua figura quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos Iudicū quà nõ obſeruatur irrepit. Nanq; ut in armorū certamine aduerſos ictus, & rectas ac ſimplices manus cùm uidere, tū etiā cauere ac ꝓpulſare facile eſt: aduerſæ tectæq; minus ſunt obſeruabiles: & aliud oſtēdiſſe q̄ petas, artis eſt: ſic oratio quæ aſtu caret, pondere, mole, & impulſu præliatur: ſimulanti, uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurrere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uerò affectus nihil magis ducit. Nam ſi frons, oculi, manus multū ad motū animorū ualent, quātò plus orationis ipſius uultus ad id quod intēdimus efficere, cōpoſitus? Plurimum tamē ad cōmendationē facit, ſiue in cōciliandis agētis moribus, ſiue ad promerendū actioni fauorē, ſiue ad leuandū uarietate faſtidiū, ſiue ad quædā uel decētius indicāda uel tutius. Sed antequā quæ cuiq; rei figura cōueniat, oſtendā, dicendū eſt nequaquā eas eſſe tā multas, quàm ſunt à quibuſdā conſtitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; Græcis promptiſsimū eſt. Ante omnia igitur illi qui totidē figuras putant, quot affectus, repudiādi: nõ quia affectus non ſit quædā qualitas mentis: ſed quia figura, quam nõ cōmuniter, ſed propriè nominamus, nõ ſit ſimplex rei cuiuſq; enuntiatio. Quapropter in dicēdo iraſci, dolere, miſereri, timere, confidere, contēnere, nõ ſunt figuræ, nõ magis quàm ſuadere, minari, rogare, excuſare. Sed fallit parū diligenter intuētes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earū exēpla ex orationibus excerpūt. Neq; enim pars ulla dicēdi eſt, quæ nõ recipere eas poſsit. Sed aliud eſt admittere figurā, aliud figurā eſſe. Neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequētiorē eiuſdē nominis

repetitionẽ. Quare dabũt mihi aliquã in iraſcẽte, deprecãte, miſerãte, figurã, ſcio: ſed nõ ideo iraſci, miſereri, deprecari, figura erit. Cicero quidẽ omnia orationis lumina in hunc locũ congerit, mediã quandã (ut arbitror) ſecutus uiã: ut nec omnis ſermo ſchema iudicaretur, nec ea ſola quæ haberẽt aliquam remotã ab uſu cõmuni fictionẽ: ſed quæ eſſent clariſsima, & ad mouendũ auditorem ualerent plurimũ: quem duobus ab eo libris tractatũ locum ad literam ſubieci, ne fraudarẽ legentes iudicio maximi autoris.

Locus Cic de figuris elocutionis ex tertio de Oratore, & ex Orato. ad Brutũ, ad literam.

In tertio de Oratore ita ſcriptũ eſt: In perpetua autẽ oratione, cùm & cõiunctionis lenitatem, & numerorũ quam dixi rationẽ tenuerimus, tũ eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequẽtanda omnis oratio ſententiarũ atq; uerborũ. Nam & cõmoratio una in re, permultũ mouet, & illuſtris explanatio, rerúmq;, quaſi gerãtur, ſub aſpectũ penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, & ad illuſtrandũ id quod exponitur, & ad amplificãdum: ut iјs qui audiẽt, illud quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantũ eſſe uideatur: & huic cõtraria ſæpe præciſio eſt: & ad plus intelligendũ q̃ dixeris, ſignificatio: & diſtinctè conciſa breuitas, & extenuatio: & huic adiũcta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrẽs: & ab re digreſsio: in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rẽ aptus & cõcinnus eſſe debebit: propoſitióq; quid ſis dicturus: & ab eo quod eſt dictũ, ſeiũctio: & reditus ad propoſitũ, & iteratio: & rationis apta cõcluſio: tum augẽdi minuẽdi´ue cauſa ueritatis ſuperlatio, atq; traiectio: & rogatio, atq; huic finitima quaſi percõtatio: expoſitióq; ſentẽtiæ ſuæ: tũ illa quæ maximè quaſi irrepit in hominũ mẽtes, alia dicentis ac ſignificãtis diſsimulatio, quæ eſt periucũda, cũ in oratione nõ contẽtione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum

distrib

diſtributio, tũ correctio uel antè uel pòſt quàm dixeris, uel cũ aliquid à teipſo reijcias, præmunitio etiã eſt ad id quod aggrediare: & reiectio in aliũ: cõmunicatio, quæ eſt quaſi cũ ijs ipſis apud quos dicas, deliberatio: morũ ac uitæ imitatio, uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentũ orationis, & aptũ ad animos conciliandos uel maximè, ſæpe autẽ etiam ad cõmouendos: perſonarũ ficta inductio, uel grauiſsimũ lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulſio, antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouẽt, ſimilitudo, & exemplũ: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: uox quædã libera, atq; etiã effrenatior augendi cauſa: iracundia, obiurgatio, promiſsio, deprecatio, obſecratio, declinatio: breuis à propoſito, nõ ut ſuperior illa, digreſsio: purgatio, cõciliatio, læſio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquã armorũ eſt uel ad uſum cõminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatẽ ipſa tractatio. Nam & geminatio uerborũ habet interdũ uim, lepôrem aliâs: et paululũ immutatũ uerbũ atq; deflexum: & eiuſdem uerbi crebro tum à primo repetitio, tum in extremũ cõuerſio: & in eadẽ uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio: & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædã diſtinctio, & reuocatio uerbi: & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadũt ſimiliter: aut quæ paribus paria referũtur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſsio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitũ ſubiecta ratio, & item in

diſtrib

diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio & rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatũ, & interruptũ, & imago, & ſibi ipſi reſpõſio, & immutatio, & diſiũctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circũſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atq; horũ ſimilia, uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationẽ, uerborúmq; cõformationibus illuminent. Eadẽ ſunt in Oratore plurima, nõ omnia tamen, & paulo magis diſtincta: quia poſt orationis & ſententiarũ figuras, tertiũ quendã ſubiecit locũ ad alias (ut ipſe ait) quaſi uirtutes dicendi pertinentẽ: ET reliqua ex collocatione uerborũ quæ ſumũtur quaſi lumina, magnum afferũt ornatũ orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellãtur inſignia, nõ quòd ſola ornẽt, ſed quòd excellant. Eadẽ ratio eſt horũ quæ ſunt orationis lumina, & quodãmodo inſignia: cũ aut duplicantur iterãtúrq; uerba, aut breuiter cõmutata ponũtur: aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius oratio: aut in idẽ coniicitur, aut in utrũq;, aut adiungitur idẽ iteratũ, aut idẽ ad extremũ refertur: aut cõtinenter unũ uerbũ nõ in eadẽ ſentẽtia ponitur: aut cùm ſimiliter uel cadũt uerba, uel deſinũt: aut multis modis cõtrariis relata cõtraria: aut cùm gradatim ſurſum uerſus reditur: aut cùm demptis coniũctionibus diſſolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtẽdimus: aut cũ corrigimus noſmeipſos, quaſi reprehẽdẽtes: aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis uel cõqueſtionis: aut cùm eiuſdẽ nominis caſus ſæpius cõmutãtur. Sẽtentiarũ ornamenta maiora ſunt: qbus q̃a frequẽtiſſimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquẽtiã maximè eſſe laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus ſine quadam confirmatione ſententiæ edicitur:

Verba Ciceronis in Bruto.

tur:

tur:nec aliud quicquã eſt dicere, niſi omnes aut certè pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſentẽtias. Quas cùm tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quẽ expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadẽ cõmoretúrq; ſentẽtia. Sæpe etiã ut extenuet aliquid: ſæpe ut irrideat: ut declinet à propoſito, deflectátq; ſentẽtiam: ut proponat quid dicturus ſit: ut cùm trãſegerit, iam aliquid definiat: ut ſe ipſe reuocet: ut quod dixit, iteret: ut argumentũ ratione concludat: ut interrogãdo urgeat: ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpõdeat: ut cõtrà ac dicat, accipi & ſentiri uelit: ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat: ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipſo in quo reprehendatur, culpã in aduerſariũ conferat: ut ſæpe cũ iis qui audiunt, nonnunquã etiã cũ aduerſario quaſi deliberet: ut hominũ mores ſermonéſq; deſcribat: ut muta quædã loquẽtia inducat: ut ab eo quod agitur, aduertat animos: ut ſæpe in hilaritatem riſum'ue cõuertat: ut antè occupet quod uideat opponi: ut cõparet ſimilitudines: ut utatur exẽplis: ut aliud alij tribuẽs diſpertiat: ut interpellatorẽ coërceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denũtiet quid caueat: ut liberius quid audeat: ut iraſcatur etiã: ut obiurget aliquãdo: ut deprecetur: ut ſupplicet, ut medeatur: ut à ꝓpoſito declinet aliquãtulum: ut optet: ut execretur: ut fiat iis apud quos dicet, familiaris: atq; alias etiã dicẽdi quaſi uirtutes ſequatur: breuitatẽ, ſi res petet: ſæpe etiã rẽ dicẽdo ſubiiciet oculis, ſæpe ſuprà feret q̃ fieri poſſit: ſignificatio ſæpe erit maior q̃ oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ naturarúmq; imitatio. Hoc in genere (nã quaſi ſyluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De Figuris ſententiarum. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ciceronē de figuris mediā quādā viā ſecutū eſſe oſtēdit, vt nō eas modò quę ab vſu cōmuni remotā dicēdi formā haberent, figuras vocaret, verùm etiā quæcūq; eſſent clariſsima, & ad mouēdū auditorē potētiſsima. quæ vt ab illo rectè facta ſint, ſe tamen hoc capite de illis figuris quæ ab illo ſimplici indicādi modo recedunt, locuturū profitetur. Nā alia vt figuras admittāt, figuras tamē nō eſſe. id interrogationis exēplo ꝓbat: qua cū nihil ſit cōmuniꝰ, figuratā tamē eſſe, cū inſtādi gratia fit, vel inuidiæ, vel miſerationis, vel auferēdæ diſsimulationis, aut acrius imperādi, vel vbi negari qd nō poteſt, vel vbi difficilis eſt ratio reſpōdēdi. Interrogationi ꝓximā figurā in reſpōdēdo enumerat, cū aliud interrogāti, ad aliud occurritur, augēdi criminis cauſa, vel declinādi. Itē interrogādi ſe ipſum, & ſibi reſpōdēdi viciſsitudinē: & ſubiectionis ſchema. Pręſumptionē, cuius varię ſint ſpecies, pręmunitio, cōfeſsio, pręclictio, emēdatio, pręparatio, reprehēſio. Dubitationē. Cōmunicationē cū iudice aut aduerſario, cuius ſpecies ſit ſuſtētatio dicta ab aliis paradoxō, quorū ſentētię nō accedit. Permiſsionē. Simulationē, ex qua ſit exclamatio aſsimulata, & arte cōpoſita, & licētia ex eodē ferè fonte manās. Proſopopœiā, cuius varię ſpecies: ſermocinatio, ficta imaginatio, parode, formę fictio, incertę ꝑſonę ficta oratio, iactus ſine ꝑſona ſermo, obliqua allocutio, aut narratio. Apoſtrophen, quę fit vel cùm aduerſarios inuadimus, vel cū ad inuocationē vel ad inuidioſam imploratione cōuertimur, vel cū à ꝓpoſita quæſtione audiētē abducimus. Subiectionē ſub oculos, qua nō ſolū quę facta ſunt, aut fiūt, ſed etiā quę futura ſunt, aut fuerūt, imaginamur: cuius ſpecies metaſtaſis, & locorū deſcriptio, quę topographia vocať. Ironiā, quæ quo pacto figura à tropo differat, breuiter explicat, nēpe quo metaphora ab allegoria, cuius ſpecies apophaſis, cōfeſsio nihil nocitura, cōceſsio iniqui, cauſę fiducia, cōſenſio, ficta ꝑmiſsio, & iuſſio. Cōceſsio eorū quę videri nolumus, laus, amplificatio eorum quę dilui facilè poſſunt. Apoſiopeſis, quę fit irę, ſolicitudinis, trāſitionis, digreſsionis cauſa. Et ꝑ pręciſionē. Ethopœiā vel mimeſin, id eſt morū alienorū, imitationē, in eludendo poſitā, quæ in factis & dictis verſatur. Diſsimulationē artificij, & negligentiæ cōfeſsionē, quibus dicti pœnitentia ſubiacet. Dilationē & repetitionē. Emphaſin, cùm ex aliquo latens aliqd eruitur. Ex quo genus illud

nus illud à quo figuratæ cõtrouerſiæ dicũtur, cuius triplex vſus, ſi dicere palàm parũ tutũ eſt, vel ſi nõ decet, vel ſi nouitate & varietate magis delectat, quàm ſi relatio recta ſit. Quæ tria ſigillatim tractat, in quibus quis figurarũ modus, quæ declamatorũ vitia, quõ figuris reſpondendum ſit, quámq; variæ figuræ à diuerſis poſitæ ſint, & quę à figuris excludendę, fuſiſsimè præſcribit.

*Ergo cui latius cõplecti cõformatiões uerborũ ac ſententiarũ placuerit, habet quod ſequatur: nec affirmare auſim quicquã eſſe melius, ſed hæc ad ppoſiti mei rationẽ legat. Nam mihi de his ſententiarũ figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici modo * indicãdi recedunt: quod idẽ multis doctiſsimis uiris uideo placuiſſe. Omnia tamẽ illa etiã quæ ſunt alterius modi lumina, adeò ſunt uirtutes orationis, ut ſine his nulla intelligi uerè poſsit oratio. Nã quo modo iudex doceri poteſt, ſi deſit illuſtris explanatio, ppoſitio, pmiſsio, finitio, ſeiunctio, expoſitio ſentẽtiæ ſuæ, rationis apta cõcluſio, præmunitio, ſimilitudo, exẽplũ, digeſtio, diſtributio, interpellatio, interpellãtis coërctio, cõtẽtio, purgatio, læſio? Quid uerò agit oĩno eloquẽtia detractis amplificãdi minuẽdíq; ratiõib⁹? Quarũ prior deſiderat illã pluſquã dixeris ſignificationẽ, id eſt ἔμφασιν, & ſuperlationẽ ueritatis, & traiectionẽ: hæc altera extenuationẽ, deprecationémq;. Qui affect⁹ erũt uel cõcitati detracta uoce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione, execratiõe? uel illi mitiores, niſi adiuuãtur commẽdatione, cõciliatione, ad hilaritatẽ impulſiõe? Quæ delectatio, aut qđ mediocriter ſaltẽ docti hominis iudiciũ, niſi alia repetitiõe, alia cõmoratiõe infigere: digredi à re, & redire ad ppoſitũ ſuũ ſcierit: remouere à ſe, in aliũ traijcere: quæ relinquenda, quæ contemnẽda ſit, iudicare? Motus eſt in his oratiõis atq; actus: quibus detractis iacet, & uelut agitãte corpus ſpiritu caret. Quæ cũ adeſſe debẽt, tum diſpon*

* Aliàs, dicendi.

diſponēda atq; uariāda ſunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni ſono mulceant. Verùm ea plerūq; recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed confitentur. Admittunt autē (ut dixi) figuras: quod uel ex proximo doceri poteſt. Quid enim tam cōmune, quàm interrogare, uel percontari? Nā utroq; utimur indifferenter, cùm alterū noſcendi, alterū arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiā multiplex habet ſchema. Incipiamus enim ab iis quibus acrior ac uehemētior fit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare,

Aeneid.1. Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?

Figuratū autē, quoties nō ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtādi: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? & Quouſq; tandē abutêre Catilina patiētia noſtra? & Patêre tua conſilia nō ſentis? & totus deniq; hic locus. Quanto enim magis ardet, q̃ ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra: & Patēt tua cōſilia. Interrogamus etiā quod negari non poßit: Dixitne tandē cauſam C. Fidiculanius Falcula? Aut ubi reſpondēdi difficilis eſt ratio, ut uulgò uti ſolemus, Quo modo? q fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecā, –Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, ut Sinon apud Virgiliū,

Pro Liga. *In Catil.* *Ibidem.* *Pro Cluent.*

Aeneid.2. Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere? – Aut inſtandi, et auferēdæ dißimulationis: ut Aſinius, Audiſne? furioſum, inquam, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt uarietatis: nam & indignationi conuenit,

Aeneid.1. –Et quiſquam numē Iunonis adoret? Et admirationi,

Aeneid.3. –Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames! – Eſt interim acrius imperādi genus,

Aeneid. 4. Non arma expedient, totáque ex urbe ſequentur?

Et ipſi

Et ipſi noſmet rogamus: quale eſt illud Terentianum,

Quid igitur faciam?- Eſt aliqua etiã in reſpõdendo figura, cùm aliud interrogãti, ad aliud, quia ſic utilius ſit, occurritur, tum augẽdi criminis gratia, ut teſtis in reum rogatus, an ab reo fuſtibus uapulaſſet, Et innocẽs, inquit. Tum declinandi quod eſt frequentiſſimum: Quæro an occideris hominem, reſpondetur, Latronem. An fundum occupaueris, reſpondetur, meum. Vt confeſſionem præcedat defenſio: ut apud Virgilium in Bucolicis dicenti, — *In Eunucho.*

Non ego te uidi Damonis, peſſime, caprum — *Aeglog. 4.*
Excipere inſidijs?- occurritur,
An mihi cantando uictus non redderet ille?

Cui eſt confinis diſſimulatio, nõ alibi quàm in riſu poſita, ideóq; tractata ſuo loco. Nã ſeriò ſi fiat, pro cõfeſſione eſt. Cæterùm et interrogãdi ſeipſum, & reſpõdendi ſibi, ſolẽt eſſe nõ ingratæ uices: ut Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hoc dico? nẽpe apud eũ, q cũ hoc ſciret, tũ me anteaquã uidit, Reipublicæ reddidit. Aliter ꝑ Cælio ficta interrogatio eſt: Dicet aliquis, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcẽtes? et totus locus. Deinde, Ego ſi qs Iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis ac cõtinẽtiæ fuit, &c. Cui diuerſum eſt, cũ aliũ rogaueris, nõ expectare reſpõſum, & ſtatim ſubijcere: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? ategebas. Quod ſchema quidã per * ſubiectionẽ uocãt. Fit et cõparatione: Vter igitur facilius ſuæ ſentẽtiæ rationẽ redderet? Et alijs modis tũ breuius, tũ latius, tum de una re, tum de pluribus. Mirè uerò in cauſis ualet præſumptio, quæ πρόληψις dicitur, cũ id qđ obijci poteſt, occupamus. Id neq; in alijs partibus parũ eſt, & præcipuè prooemio conuenit. Sed quanquã generis unius, diuerſas tamẽ ſpecies habet. Eſt enim quædam præ — *Cic. in Orat.* — **ſuggeſtionem.* — *Pro Milo.*

In Diuin. munitio, qualis Ciceronis cõtra Q. Cæciliũ, quòd ad accuſandũ deſcẽdat, qui ſemper defenderit. Quædã cõfeſsio: ut pro Rabirio Poſthumo, quẽ ſua quoq; ſentẽtia reprehẽdendũ fatetur, q pecuniam regi crediderit. Quædã prædictio: ut, Dicam enim nõ augẽdi criminis gratia. Quædam emẽdatio: ut, Rogo ignoſcatis mihi, ſi lõgius ſum euectus. Frequẽtiſsima præparatio, cũ pluribus uerbis, uel quare facturi qd ſimus, uel quare fecerimus, dici ſolet. Verborũ quoq; uis ac ꝓprietas cõfirmatur uel præſumptione: Quãquã illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit. Aut reprehẽſione: Ciues, ciues inquã, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquã fidẽ ueritatis et dubitatio, cũ ſimulamus quærere nos unde incipiendũ, ubi deſinendũ: quid potiſsimũ dicendũ, an omnino dicendũ ſit: cuiuſmodi exẽplis plena ſunt omnia: ſed unũ interim ſufficit, Equidẽ quod ad me

Pro cluent. attinet, quò me uertã neſcio. Negem fuiſſe infamiã iudicij corrupti? &c. Hoc etiã in præteritũ ualet: nã & dubitaſſe nos fingimus. A quo ſchemate nõ procul abeſt illa quæ dicitur cõmunicatio, cùm aut ipſos aduerſarios cõſulimus, ut Domitius Afer ꝓ Cloantilla, At illa neſcit trepida quid liceat fœminæ, quid cõiugẽ deceat: forte uos in illa ſolicitudine obuios caſus miſeræ mulieri obtulit: tu frater, uos paterni amici, qđ conſiliũ datis? Aut cùm iudicibus quaſi deliberamus, qđ eſt frequẽtiſsimũ: Quid ſuadetis? &, Vos interrogo, quid tandẽ fieri oportuit? ut Cato: Cedo, ſi uos in eo loco eſſetis, qd aliud feciſſetis? Et alibi, Cõmunẽ rẽ agi putatote, ac uos huic rei præpoſitos eſſe. Sed nõnũquã cõmunicãtes aliquid inexpectatũ ſubiungimus, quod & ꝑ

Act. 7. ſe ſchema eſt: ut in Verrẽ Cicero, Quid deinde? quid cenſetis? furtũ fortaſſe, aut prædã aliquã? Deinde cùm diu ſuſpendiſſet iudicũ animos, ſubiecit quod multo eſſet improbius.

bius. Hoc Celſus ſuſtentationem uocat. Eſt autem duplex:
nam contrà frequenter cùm expectationẽ grauiſsimorum
fecimus, ad aliquid quod ſit leue, aut nullo modò crimino-
ſum, deſcendimus. Sed quia non tantùm per cõmunicationẽ
fieri ſolet, παράδοξον alij nominauerũt, id eſt inopinatũ.
Illis nõ accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant etiam ſiquid no-
biſipſis dicamus inexpectatũ accidiſſe: ut Pollio, Nũquã fo-
re credidi Iudices, ut reo Scauro, ne qd in eius iudicio gra-
tia ualeret precarer. Penè idẽ fons eſt illius quã permiſsio-
nem uocãt, qui cõmunicationis: cùm aliqua ipſis iudicibus
relinquimus æſtimanda, aliqua nõnũquã aduerſariis quo-
que: ut Caluus Vatinio: Perfrica frontẽ, & dic te dignio-
rem qui prætor fieres, quàm Catonem. Quæ uerò ſunt
augendis affectibus accõmodatæ figuræ, conſtant maximè
ſimulatione. Nanq; & iraſci nos, & gaudere, & timere,
& admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæque
ſunt ſimilia his, fingimus. Inde ſunt illa, Liberatus ſum.
Reſpiraui. &, Bene habet. &, Quæ amentia eſt hæc? O tẽ- *Philip. 2.*
pora, o mores. O miſerum me. conſumptis enim lacrymis *Pro Milon.*
infixus tamen pectori hæret dolor. &,

-Magnæ nunc hiſcite terræ! Quod exclamationẽ
quidã uocant, ponúntq; inter figuras orationis. Hæc quo-
ties uera ſunt, nõ ſunt in ea forma de qua nunc loquimur.
Aſsimulata, & arte cõpoſita, proculdubio ſchemata ſunt
exiſtimanda. Quod idẽ dictũ ſit de oratione libera, quam *Lib. 4. ad*
Cornificius licentiã uocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim *Herennium.*
minus figuratũ, quàm uera libertas? Sed frequẽter ſub hac
facie latet adulatio. Nã Cicero cũ dicit pro Ligario, Suſce
pto bello, Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna, nulla ui
coactus, cõſilio ac uolũtate mea ad ea arma profectus ſum,
quæ erant contra te ſumpta: non ſolùm ad utilitatẽ Ligarij

reſpicit, ſed magis laudare uictoris clemẽtiam nõ poteſt. In illa uerò ſentẽtia, Quid autẽ aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? admirabiliter utriuſq; partis facit bonã cauſam: ſed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorũ (ut Cicero exiſtimat) laterũ, fictiones perſonarũ, quæ προσωποποιΐαι dicũtur. Mirè nãq; cùm uariãt orationẽ, tũ excitãt. His aduerſariorũ cogitationes uelut ſecum loquentiũ protrahimus: quæ tamen ita demũ à fide nõ abhorrẽt, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos nõ ſit abſurdũ: & noſtros cũ aliis ſermones, & aliorũ inter ſe credibiliter introducim⁹: & ſuadẽdo, obiurgãdo, querẽdo, laudãdo, miſerando, perſonas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, conceſſum eſt. Vrbes etiã populiq; uocẽ accipiũt. Ac ſunt quidam qui has demum προσωποποιΐας dicãt, in q̃bus & corpora & uerba fingimus. Sermones hominũ aſſimilatos dicere διαλόγους malũt, quã quod Latinorũ quidã dixerũt, ſermocinationẽ. Ego iã recepto more utrũq; eodẽ modo appellaui. Nam certè ſermo fingi nõ poteſt, ut nõ ꝑſonæ ſermo fingatur. Sed in his quæ natura nõ permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim

In Catilin. inuect. 1. ſi mecũ patria, quæ mihi uita mea multo eſt charior, ſi cũcta Italia, ſi omnis Reſpublica ſic loquatur, M. Tulli quid

ibidem. agis? Illud audacius genus, Quæ tecũ Catilina ſic agit, & quodãmodo tacita loquitur, Nullũ iã aliquot annis facinus extitit, niſi per te. Cõmodè etiã aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerũ perſonarũ ue imagines fingimus, aut eadẽ aduerſariis aut iudicib⁹, nõ accidere miramur: qualia ſunt, Videtur mihi. &, Nõ ne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquẽtiæ deſideratur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moueãt, quia ſupra uera ſunt: aut

pro ua-

Pro uanis accipiãtur, quia uera nõ ſunt. Vt dicta aũt quædã, ita ſcripta quoq; fingi ſolẽt: quod facit Aſinius pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tũ chariſſima, tum dulciſſima fuit, quǽq; mihi uixit, biſq; eadẽ die mihi uitã dedit, & reliqua: deinde, exhæres eſto. Hæc cũ ꝑ ſe figura eſt, tũ duplicatur, quoties, ſicut in hac cauſa, ad imitationẽ alteriꝰ ſcripturæ cõponitur. Nã cõtra recitabatur teſtamentũ, P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritiſſimo uolo et debeo pro eius animi in me ſumma uolũtate. et adiectis deinceps aliis, hæres eſto. Incipit eſſe quodãmodo παρῳδή, quod nomẽ ductũ à cãticis ad aliorũ ſimilitudinẽ modulatis, abuſiuè etiã in uerſificatione, ac ſermonũ imitatione ſeruatur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famã Virgilius: ut uoluptatẽ ac uirtutẽ (quẽadmodũ à Xenophõte traditur) Prodicus: ut mortẽ ac uitã, quas cõtẽdentes in Satyra tradit Ennius. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio. Hîc aliqs. &, Dicat aliqs. Eſt & iactus ſine perſona ſermo, Hîc Dolopũ ma- *Aeneid. 2.*
nus, hîc ſæuus tendebat Achilles. Quod fit miſtura figurarũ, cùm προσωποποιΐα accedit illa quæ eſt orationis per detractionẽ: detractum eſt enim quis diceret. Vertitur interim προσωποποιΐα in ſpeciẽ narrãdi. Vnde & apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Liuij primo ſtatim libro, Vrbes quoq;, ut cætera, ex infimo naſci: deinde quas ſua uirtꝰ ac dij iuuẽt, magnas opes ſibi, magnũ'q; nomẽ facere. Auerſus quoq; à iudice ſermo, q̃ dicitur ἀποστροφή, mirè mouet, ſiue aduerſarios inuadimus, *Pro Ligar.*
Quid enim tuꝰ ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Siue ad inuocationẽ aliquã cõuertimur, Vos enim iã *Pro Milo.*
ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidioſã imploratio- nẽ, O leges Porciæ, legéſq; Sẽproniæ. Sed illa quoq; uoca- *Pro Seſtio, & Ac. in Verrem. 7.*
tur auerſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audiẽtem:

Aeneid.4. Non ego cum Danais Troianā excindere gentem
Aulide iuraui.- Quod fit & multis & uariis figuris, cùm aut aliud expectaſſe nos, aut maius aliqd timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri poſſe ignorātib⁹: quale eſt proœmiū pro Cælio. Illa uerò (ut ait Cicero) ſub oculos ſubiectio, tū fieri ſolet, cùm res nō geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtēditur: nec uniuerſa, ſed per partes: quē locū proxi-
In Verr 7. mo libro ſubiecimus euidentiæ: & Celſus hoc nomē iſti figuræ dedit. ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, propoſita quædam forma rerū ita expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur, quam audiri: Ipſe inflammatus ſcelere ac furore, in forū uenit. ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolùm quæ facta ſint aut fiant, ſed etiā quæ futura ſint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerat Clodius ſi præturā inuaſiſſet. Sed hæc quidē trāslatio tēporū, quæ propriè μετάστασις dicitur, in διατυπώσει uerecundior apud priores
Pro cluent. fuit. Proponebāt enim talia, Credite uos intueri. ut Cicero, Hæc quæ non uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis. Noui uerò, & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercule ſine motu quodā imaginantur: ut Seneca in cōtrouerſia cuius ſumma eſt ꝙ pater filiū & nouercā, inducēte altero fi-
Hæc decla. non extat. lio, in adulterio deprehenſos occidit. Duc, ſequor: accipe hāc ſenilē manū, & quocūq; uis imprime. Et paulo pòſt, Aſpice, inqt, qd' diu nō credidiſti. Ego uerò nō uideo, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliqd. Nō enim narrari res, ſed agi uidetur. Locorū quoq; dilucida & ſignificās deſcriptio, eidē uirtuti aſſignatur à quibuſdā: alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν inueni qui diſſimulationē uocarent: quo nomine quia parū totius huius figuræ uidentur uires oſtendi, nimirū ſicut in pleriſq;

Græca

Græca erimus appellatione contēti. Igitur εἰρωνεία quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodum diſtat: (in utroq; enim cōtrariū ei qd' dicitur, intelligendū eſt) ſpecies uerò prudētius intuenti, diuerſas eſſe facile eſt deprehēdere: Primū, q tropus aptior eſt: et quāquā aliud dicit ac ſentit, nō tñ aliud ſimulat. Nā & omnia circa ferè recta ſunt: ut illud in Catilinā, A quo repudiatus, ad ſodalē tuū uirū optimū M. Marcellū demigraſti. In duobus demū uerbis eſt ironia, ergo etiam breuior eſt tropus. At in figura, totius uolūtatis fictio eſt, apparēs magis q̃ cōfeſſa: ut illic uerba ſint uerbis diuerſa, hîc ſermonis ſenſus, uoci: et tota interim cauſæ cōformatio, tū etiā uita uniuerſa, ironiā habere uidetur, qualis eſt uiſa Socratis. Nā ideo dictus εἴρων, id eſt agēs imperitū, et admirator aliorū tanquā ſapiētiū: ut quēadmodū ἀλληγορίαν facit cōtinua μετα φορὰ, ſic hoc ſchema faciat troporū ille contextus. Quædā uerò genera huius figuræ nullā cū tropis habēt ſocietatē: ut illa ſtatim prima quæ dicitur à negādo, quā nōnulli uocāt ἀπόφασιν, Non agā tecū iure ſummo, nō dicā qd' forſitan obtinerē. &, Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, qd hæreditatū poſſeßiones datas, quid ereptas proferam? &, Mitto illā primā libidinis iniuriā. &, Ne illa quidē teſtimonia recito, quæ dicta ſunt de ſeſtertiis ſeptingentis millibus. &, Poſſum dicere. Quibus generib⁹ p totas interim quæſtiones decurrimus: ut Cicero, Hoc ego ſi ſic agerē tanquā mihi crimē eſſet diluendū, hæc pluribus dicerē. Εἰρωνεία eſt et cū ſimiles imperātibus uel permittētibus ſumus,

I, ſequere Italiā uentis. – Et cū ea quæ nolumus uideri in aduerſariis eſſe, cōcedimus eis. Id acrius fit cùm eadem in nobis ſunt, et in aduerſario nō ſunt: – Méq; timoris

Argue tu Drance, quandò tot cædis aceruos.

Inuect. I.

Cicero 2. de Oratore & 4. Acad.

Act. 5.

Aeneid. 4.

Aeneid. II.

Teucrorum tua dextera dedit.-

Quod idẽ cõtrà ualet, cùm aut ea quæ à nobis abſunt, aut etiam quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur:

Aeneid. 10. *Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.*

Nec in ꝑſonis tãtùm, ſed & in rebus uerſatur hæc cõtraria dicẽdi q̃ quæ intelligi uelis, ratio: ut totũ ꝓ Quin. Ligario proœmiũ, & illæ eleuationes: uidelicet, O dij boni.

Aeneid. 4. *Scilicet is ſuperis labor eſt.- Et ille ꝓ Oppio locus, O amorẽ mirũ, O beneuolẽtiã ſingularẽ. Non procul autẽ abſunt ab hac ſimulatione tres inter ſe ſimiles. Cõfeſsio nihil nocitura: qualis eſt, Habes igitur Tubero qd' eſt accuſatori maximè optandũ, confitentẽ reũ. Et cõceſsio, cũ aliquid etiã iniquũ uidemur cauſæ fiducia pati: Metũ uirgarũ Nauarchus nobiliſsimæ ciuitatis pretio redemit: humanũ eſt. Et ꝓ Cluẽtio de inuidia, Dominetur in cõcionibus, iaceat in iudicijs. Tertia cõſenſio: ut pro eodẽ, Iudiciũ eſſe corruptũ. Hæc euidentior figura eſt, cũ alicui rei aſſentimur quæ eſt futura ꝓ nobis: uerùm id accidere ſine aduerſarij uitio nõ poteſt. Quædã etiã uelut laudamus, ut Cicero in Verrẽ circa crimẽ Apollonij Drepanitani, Gaudeo etiã ſiqd ab eo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factũ eſſe dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare: qd' eſt frequẽtius, q̃ ut exẽplũ deſideret. Interim hoc ipſo fidẽ detrahimus illis, ꝗ ſint tã grauia: ut ꝓ Roſcio Cicero, cũ immanitatẽ parricidij, quanquã ꝑ ſe manifeſtã, tamẽ etiã ui orationis exaggerat.* Ἀποσιώπησις, *quã idẽ Cicero reticentiã, Celſus obticẽtiã, nõnulli interruptionẽ appellãt, et ipſa oſtẽdit affectus uel iræ, ut,*

Pro Ligat. — Act. 6. (marginal references)

Aeneid. 1. *Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.*

Pro Milo. *Vel ſolicitudinis, et quaſi religiõis: An hui⁹ ille legis, quã Clodius à ſe inuentã gloriatur, mentionẽ facere auſus eſſet*

uiuo

uiuo Milone, ne dicã conſule? de noſtrũ enim omnium: non
audeo totũ dicere. Cui ſimile eſt in proœmio ꝑ Cteſiphon-
te Demoſthenis. *Vel aliò tranſeundi gratia: Cõmunis autẽ,*
tametſi, ignoſcite mihi iudices. In quo eſt & illa (ſi tñ inter
ſchemata numerari debet, cùm aliis etiã pars cauſæ uidea-
tur) digreſsio: Abit enim cauſa in laudes Cn. Pompeij. *Id*
quod fieri etiã ſine ἀποσιωπήσει *potuit. Nã breuior illa, ut*
ait Cicero, *à re digreſsio, plurimis fit modis. Sed hæc exem-*
pli gratia ſufficiẽt, Tũ Caius Varenus, *is qui à familia An-*
chariana occiſus eſt: hoc, quæſo, iudices diligẽter attẽdite.
Et pro Milone, *Et aſpexit me illis quidẽ oculis quibus tũ*
ſolebat, cùm omnibus omnia minabatur. Eſt alia non quidẽ
reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tñ præciſa ue-
lut ante legitimũ finem oratio: ut illud, Nimis urgeo, com-
moueri uidetur adoleſcẽs. &, Quid plura? ipſum adoleſcẽ- Pro Liga.
tem dicere audiſtis. Imitatio morũ alienorum, *quæ* ἠθο-
ποιΐα, *uel ut alij malunt,* μίμησις *dicitur, iã inter leuiores*
affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita ferè in eludẽdo:
ſed uerſatur & in factis, et in dictis. In factis, qđ eſt ὑπο-
τυπώσει *uicinum. In dictis, quale eſt apud* Terentium,

At ego neſciebam quorſum tu ires. Paruula In Eunuc.
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua,
Soror dicta eſt: cupio abducere ut reddam ſuis.

Sed noſtrorum quoq; dictorũ factorúmq; ſimilis imitatio
eſt per relationẽ, niſi ꝙ frequẽtius aſſeuerat quàm eludit:
Dicebã habere eos actorẽ Quim. Cæciliũ: *Sũt & illa iucũ-* Act. 1.
da, & ad cõmendationẽ cùm uarietate, tũ etiã ipſa natura
plurimũ proſunt, quæ ſimplicẽ quãdã, & nõ præparatam
oſtẽdẽdo orationẽ, minus nos ſuſpectos iudici faciũt. Hinc
eſt quaſi pœnitẽtia dicti: ut pro Cælio, Sed qđ ego ita gra-
uẽ perſonã introduxi? Et quibus utimur uulgò, Imprudẽs

incidi. Vel cũ quærere nos q̃d dicamus fingimus, Quid reliquũ eſt? &, Nũ quid omiſi? Et cùm ibidẽ in Verrẽ ait Cicero, Vnũ etiã mihi reliquũ huiuſmodi crimẽ eſt. et, Aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam uenuſti trãſitus fiunt: nõ quia tranſitus ipſe ſit ſchema: ut Cicero narrato Piſonis exemplo, qui anulũ ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo iuſſerat, uelut hoc in memoriã adductus, adiecit, Hic modò me cõmonuit Piſonis annulus, quod totũ effluxerat, q̃ multis iſtũ putatis hominib⁹ honeſtis de digitis anulos aureos abſtuliſſe? Et cùm aliqua uelut ignoramus, Sed earũ rerum artificẽ, quẽ? quem nã? rectè admones Polycletũ eſſe dicebant. Quod quidẽ nõ in hoc tantùm ualet. Quibuſdã enim dũ aliud agere uidemur, aliud efficimus: ſicut hîc Cicero cõſequitur, ne cùm morbum in ſignis atq; tabulis obijciat Verri, ipſe quoq; earũ rerũ ſtudioſus eſſe credatur. Et Demoſthenes iurãdo p̃ interfectos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneã acceptæ laboret. Faciũt illa quoq; iucũdã orationẽ, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã iudicis, & repoſcere quæ depoſueris, & ſeparare quædã ſchemate aliquo (non enim eſt ipſa per ſe iteratio ſchema) & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudẽt enim res uarietate: & ſicut oculi diuerſarũ aſpectu rerũ magis detinẽtur, ita ſemper animis præſtant in quod ſe uelut nouum intendant. Eſt emphaſis etiã inter figuras, cùm ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Virgiliũ,

Act. 6. *Pro Cteſiphonte.* *Aeneid. 4.*

Non licuit thalami expertem ſine crimine uitam

Degere more feræ? — Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tñ huc erupit eius affect⁹, ut ſine thalamis uitã nõ hoĩm putet, ſed ferarũ. Aliud apud Ouidiũ genus, apud quẽ & Myrrha nutrici amorẽ patris ſic cõfitetur,

—O, dix

–O, dixit, felicem coniuge matrem. *Metam. 8*

Huic uel confinis, uel eadẽ eſt, qua nũc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentiſsimũ eſt, & expectari maximè credo, ueniendũ eſt: in quo per quandã ſuſpitionem, quod nõ dicimus, accipi uolumus: nõ utiq; contrarium, ut in εἰρωνείᾳ: ſed aliud latẽs, & auditori quaſi inueniendũ: quod, ut ſuprà oſtendi, iã ferè ſolũ ſchema a noſtris uocatur, & unde cõtrouerſiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex uſus eſt. Vnus, ſi dicere palàm parũ tutũ eſt. Alter, ſi non decet. Tertius, qui uenuſtatis modò gratia adhibetur, & ipſa nouitate ac uarietate magis quàm ſi relatio ſit recta, delectat. Ex his qđ eſt primũ, frequẽs in ſcholis eſt. Nã & actiones deponentiũ imperiũ tyrannorũ, & poſt ciuile bellũ ſenatuſcõſulta fingũtur, & capitale eſt obiicere anteacta: ut quod in foro nõ expedit, illic nec liceat. Sed ſchematũ cõditio nõ eadẽ eſt. Quãlibet enim apertũ, quod modò & aliter intelligi poſsit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantùm, nõ etiam offenſa uitatur. Quod ſi ambiguitate ſentẽtiæ poſsit eludi, nemo nõ illi furto fauet. Vera negotia nunquã adhuc habuerũt hãc ſilentij neceſsitatẽ, ſed aliã huic ſimilem, uerùm multo ad agendũ difficiliorẽ, cùm perſonæ potẽtes obſtant, ſine quarũ reprehẽſione teneri cauſa non poſsit. Ideóq; hoc parcius & circunſpectius faciendum: quia nihil intereſt quomodo offendas: & aperta figura perdit hoc ipſum, quod figura eſt. Ideóq; à quibuſdã tota res repudiatur, ſiue intelligatur, ſiue nõ. Sed licet modũ adhibere: in primis, ne ſint manifeſtæ. Non erũt aũt, ſi nõ ex uerbis dubiis et quaſi duplicib⁹ petẽtur: qualis eſt in ſuſpecta nuru, Duxi uxorẽ, q̃ patri placuit. Aut, quod eſt multo ineptius, cõpoſitionibus ambiguis: ut illa cõtrouerſia, in q̃ infamis amore uirginis filiæ pater, raptã eã *Ex Dionẏ.*

interr

interrogat à quo uitiata ſit, Quis te, inqt, rapuit? Tu pater neſcis? Res ipſæ perducāt iudicē ad ſuſpitionē, & amoliamur cætera, ut hoc ſolū ſuperſit, in quo multū etiā affectus iuuāt, & interrupta ſilētio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut iudex quærat illud neſcio quid, quod ipſe fortaſſe nō crederet ſi audiret: & ei qđ à ſe inuentū exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ quidē ſint, eſſe debent frequentes. Nā denſitate ipſa figuræ aperiūtur, nec offenſæ minus habēt, ſed autoritatis. Nec pudor uidetur ꝙ nō palā obiicias, ſed diffidētia. In ſumma, ſic maxime iudex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Equidē quādoq; & in perſonas incidi tales, & in rē quoq; (qđ eſt magis rarū) quæ obtineri niſi hac arte nō poſſet. Reā tuebar, quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtamentū, & dicebatur chirographum marito expirāte hæredibꝰ dediſſe: & uerū erat. Nā qa per leges inſtitui uxor nō poterat hæres, id fuerat actū, ut ad eam bona per hoc tacitū fideicōmiſſum peruenirēt. Et caput quidē ueri facile erat, ſi hoc diceremus palàm: ſed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendū, ut iudices illud intelligerēt factū, delatores nō poſſent apprehēdere ut dictū: & contingit utrūq;. Quod nō inſeruiſſem, ueritus opinionē iactātiæ, niſi ꝓbare uoluiſſem, in foro quoq; eſſe his figuris locū. Quædā etiā quæ probare nō poßis, figura potius ſpargēda ſunt. Hæret enim nōnunquā telū iſtud occultum, & hoc ipſo quòd nō apparet, eximi nō poteſt. At ſi idē dicas palam, & defenditur, & probandū eſt. Cùm aūt obſtat nobis perſonæ reuerētia (quod ſecundū poſuimus genus) tanto cautius dicendū eſt, quāto ualidius bonos inhibet pudor, quam metus. Hîc uerò tegere nos iudex quod ſciamus, & uerba ui quadā ueritatis erūpentia credat coërcere. Nam quanto minus aut ipſi in quos dicimus, aut iudices,

dices, aut aßiſtentes oderint hanc maledicendi laſciuiam, ſi nolle nos credãt? Aut quid intereſt quo modo dicatur, cùm & res & animus intelligitur? Quid deniq; dicẽdo proficimus, niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciẽdũ? Atq; præcipuè prima quib9 præcipere cœperã, tẽpora hoc uitio laborarũt. Dicebãt enim libẽter tales cõtrouerſias, quæ difficultatis gratia placẽt, cũ ſint multo faciliores. Nã rectum genus approbari niſi maximis uiribus nõ poteſt: hæc diuerticula & anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis: ut qui curſu parũ ualẽt, flexu eludũt: cũ hæc quæ affectatur ratio ſentẽtiarũ, nõ procul à ratione iocãdi abhorreat. Adiuuat etiã quòd auditor gaudet intelligere, et fauet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat. Itaq; nõ ſolùm ſi perſona obſtaret rectè oratiõi (quo in genere ſæpius modo quã figuris opus eſt) decurrebãt ad ſchemata, ſed faciebant illis locũ etiã ubi perſonæ inutiles ac nefariæ eſſent: ut ſi pater qui infamẽ in matrẽ filiũ ſecretò occidiſſet, re9 malæ tractationis, iacularetur in uxorẽ obliquis ſentẽtiis. Nã quid impurius quàm retinuiſſe talẽ? Quid porrò tam contrariũ, quàm eum qui accuſetur quia ſummum nefas ſuſpicatus de uxore uideatur, confirmare id ipſa defenſiõe, quod diluendũ eſt? At ſi iudicũ ſumerẽt animũ, ſcirent quã eiuſmodi actionẽ laturi nõ fuiſſent: multóq; etiam minus, cùm in parẽtes abominãda crimina ſpargerentur. Et quatinus huc incidimus, paulo plus ſcholis demus. Nã & in his educatur Orator: & in eo, quo modo declametur, poſitum eſt etiam quo modo agatur. Dicedum ergo de iis quoq; in quibus non aſperſas figuras, ſed palàm contrarias cauſæ pleriq; fecerũt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conſcios indicet: accuſator eius optet quod uolet. Patrem qui accuſauit, optat ne is torqueatur. pater ei contrad-

contradicit. Nemo ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filiũ faceret, tanquã illũ conſciũ pater in tormẽtis eſſet nominaturus. Quo quid ſtultius? Nã cùm hoc Iudices intellexerint, aut nõ torquebitur, cùm ideo torqueri uelit: aut torto nõ credetur. At credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe. Diſsimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) qd proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergo ſi uerè ageretur, ſimiliter cõſiliũ illud latens prodidiſſemus? Quid ſi neq; utiq; uerũ eſt, & habere alias hic dãnatus cõtradicendi cauſas poteſt, uel q legẽ conſeruandã putet, uel quòd nolit accuſatori debere beneficiũ, uel (quod ego maximè ſequerer) ut ſe innocentẽ in tormentis eſſe prætẽdat? Quare ne illud quidẽ ſemper ſuccurret ſic dicentibus, Patrociniũ hoc uoluit, qui cõtrouerſiã finxit. Fortaſſe enim noluit: ſed eſto, uoluerit: cõtinuó ne ſi ille ſtultè cogitauit, nobis quoq; ſtultè dicendũ eſt? At ego in cauſis agẽdis frequẽter nõ puto intuendũ quid litigator uelit. Eſt & ille in hoc genere frequẽs error, ut putẽt aliud quoſdam dicere, aliud uelle: præcipuè cùm in themate eſt aliquẽ ut ſibi mori liceat poſtulare: ut in illa cõtrouerſia, Qui aliquãdo fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia uacaret ex lege, q quinquagenari⁹ eſſet, aduerſante filio ire in aciẽ coactus deſeruit. Filius q fortiter eodẽ prælio fecerat, incolumitatẽ eius optat: cõtradicit pater. Nõ enim, inquiũt, mori uult, ſed inuidiã filio facere. Egdẽ rideo, q illi ſic timent tãquã ipſi morituri, & in cõſiliũ ſuos metus ferũt, obliti tot exẽplorũ circa uolũtariã mortẽ, cauſarũ quoq; quas habet, fact⁹ ex uiro forti deſertor. Sed de una cõtrouerſia loqui ſupuacuũ eſt. Ego in uniuerſum neq; Oratoris puto eſſe unquã præuaricari: neq; litẽ intelligo, in qua pars utraq; idẽ uelit: neq; tã ſtultũ quenquã, qui ſi uiuere uelit,

mortem

*mortẽ potius malè petat, q̃ omnino nõ petat. Nõ tamẽ nego eſſe controuerſias huiuſmodi figuratas: ut eſt illa, Reus parricidij, q fratrẽ occidiſſet, damnatũ iri uidebatur. Pater pro teſtimonio dixit eũ ſe iubente feciſſe: abſolutũ abdicat. Nã neq; in totũ filio parcit, nec q̃d priore iudicio affirmauit, mutare palàm poteſt: & ut nõ durat ultra pœnã abdicationis, ita abdicat tamẽ: & *obliqua figura in patre plus facit quàm licet, in filio minus. Vt aũt nemo cõtra id quod uult dicit, ita poteſt melius aliquid uelle quàm dicit: quomodo ille abdicatus, qui à patre ut filiũ expoſitũ et ab eo educatũ ſolutis alimẽtis recipiat poſtulat, reuocari fortaſſe mauult, nõ tamẽ quod petit, nõ uult. Eſt latẽs & illa ſignificatio, qua cùm ius aſperius petitur à iudice, fit ei tamẽ ſpes aliqua clemẽtiæ: nõ palàm, ne paciſcamur, ſed per quandã credibilẽ ſuſpitionẽ, ut in multis cõtrouerſijs, ſed in hac quoq;: Raptor niſi intra trigeſimum diem & raptæ patrẽ & ſuum exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patre ſuũ non exorat, agit cũ eo dementiæ. Nam ſi permittat hic pater, lis tollitur: ſi nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certè uideatur, & à ſe iudicẽ auertat. Latro igitur optimè, Occidet ergo, ſi potero. Remiſſi⁹, et p ſuo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura: heri fortior fuiſti. Cõfinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, p quæ res aſperas mollius ſignificant. Nã Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, ut urbem apud deos deponerẽt: quia durũ erat dicere, ut relinquerẽt. & qui uictorias aureas in uſum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendũ eſſe. Totũ autẽ allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæſitũ etiã eſt, quomodo reſpõderi contra figuras oporteret. Et q̃dã ſemp ex diuerſo aperiẽdas putauerũt, ſicut latẽtia uitia reſcindũtur. Idq;*

* *alioqui*

Val. lib. 1. de neglecta relig.

ſanè

ſanè frequẽtiſsimè faciendum eſt. aliter enim dilui obiecta nõ poſſunt, utiq; cùm quæſtio in eo cõſiſtit, qđ figuræ petunt. At cũ maledicta ſunt tantùm, nõ intelligere interim, bonæ cõſcientiæ eſt. Atq; etiã cùm fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſsimulari poſsint, poſtulandũ eſt, ut illud neſcio quid qđ aduerſarij obliquis ſentẽtijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciãt palàm: aut certè non exigant, ut quod ipſi nõ audẽt dicere, id iudices non modò intelligant, ſed etiã credãt. Vtilis etiã aliquãdo diſsimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cùm eſſet cõtra eũ dictũ, Iura per patroni tui cineres, paratũ ſe eſſe reſpõdit: & iudex conditione uſus eſt, clamante multũ aduocato, ſchemata de rerum natura tolli: ut protinus etiã præceptũ ſit, eiuſmodi figuris utendũ temerè nõ eſſe. Tertiũ eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio: ideóq; id Cicero non putat eſſe poſitũ in contẽtione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodiũ, Quib⁹ iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facilè ab ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequẽtiſsima eſt. Sed eruditiſsimũ longè, ſi per aliã rem alia inducatur: ut cùm aduerſus tyrannũ qui ſub pacto abolitionis dominationẽ depoſuerat, ait cõpetitor, Mihi in te dicere nõ licet, tu in me dic, & potes: Nuper te uolui occidere. Frequens illud eſt, nec magnopere captandũ, quod petitur à iureiurando: ut, ꝑ exhæredato, Ita mihi contingat, hærede filio mori. Nã & in totũ iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parũ conuenit: & eſt à Seneca dictũ eleganter, non patronorũ hoc eſſe, ſed teſtiũ. Nec meretur fidẽ, qui ſentẽtiolæ gratia iurat: niſi ſi poteſt tã bene quàm Demoſthenes, ut ſuprà dixi. Leuiſsimũ autem longè genus ex uerbo, etiam ſi eſt apud Ciceronẽ in Clodiam, Præſertim quam omnes amicam omniũ potius quàm cuiuſquam inimicam

Pro domo ſua.

Pro Cælio.

inimicā putauerūt. Comparationem equidem uideo figurā non eſſe, cùm ſit interim probationis, interim etiā cauſæ genus: & ſit talis eius forma, qualis eſt, p Muræna, Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpōdeas: ille, ut quò cōtendit, maturè cū exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarū cantus excitat, &c. Neſcio an orationis potius quàm ſentētiæ ſit. Id enim ſolum mutatur, quòd nō uniuerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingulis opponūtur. Et Celſus tñ, & nō negligēs autor Viſellius in hac eam parte poſuerūt: Rutilius quidem Lupus in utroq; genere, ídque ἀντίθετον uocat. Præter illa uerò quæ Cicero inter lumina poſuit ſententiarū, multa alia & idē Rutilius Gorgiam ſecutus, nō illum Leontinū, ſed aliū ſui tēporis, cuius quatuor libros in unum ſuum tranſtulit, et Celſus uidelicet Rutilio accedens, poſuerunt ſchemata. Conſummationē, quam Græcus διαλλαγὴν uocat, cùm plura argumenta ad unum effectū deducuntur. Conſequens, ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumētis diximus. Collectionem, qui apud illū eſt συλλογισμός. Minas, id eſt κατάπληξιν. Exhortationem, παραινετικόν. Quorum nihil non rectū eſt, niſi cùm aliquā ex his de quibus locuti ſumus, figuram accipit. Præter hæc Celſus, excludere, aſſeuerare, detrectare, excitare iudicē, prouerbiis uti, & uerſibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen, quod eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionē quoq;, & propoſitionē, & diuiſionem, et rerū duarum cognationem, quod eſt ut idem ualeant quæ uidentur eſſe diuerſa, ut non is demū ſit ueneficus, qui uitā abſtulit data potione, ſed etiā qui mētem: quod eſt in parte finitionis. Rutilius ſiue Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίρρησιν, παράυξησιν, προέκθεσιν, quod eſt

Lib. 5. cap. 8. & 10.

dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factũ ſit: ἐναντιότητα, unde ſunt enthymemata κατ᾽ ἀιτίασιν: μετάληψιν etiã, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſellius quanquã pauciſsimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamẽ, qđ cõmentũ uocat: & rationem appellans ἐπιχείρημα, inter has habet. quod quidẽ recipit quodammodo & Celſus: nam conſequẽs an epicherema ſit, dubitat. Viſellius adiicit & ſententiam. Inuenio qui aggregẽt his διασκευάς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc nõ ſunt ſchemata, ſic alia uel ſint forſitan, ac nos fugerint: uel etiam noua fieri adhuc poſsint, eiuſdem tamen naturæ cuius ſunt ea de quibus dictum eſt.

De figuris verborum. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Sentẽtiarũ figuras, verborũ ſequũtur, quorũ duo facit genera: vnũ, quod ad loquẽdi rationẽ pertinet, grãmaticũ appellãt: fieri quibus vitia oſtẽdit: atq; ne vitioſum ſit, excuſari autoritate, vetuſtate, cõſuetudine, & ratione. Quod genus ab vtilitate cõmẽdat, quia ſermonis eodẽ modo formati tædiũ leuet. Deinde quot quíbúſq; modis figuræ in hoc genere fiãt, recẽſet. In nominibus & verbis circa genus: vt timidi damæ, punitus es inimicos. In numero, Romani gens pugnaciſsima. Per partiũ mutationẽ, & tẽporum, vt ſcire tuũ, & vicimus pro vincemus. Per parẽtheſin, hyperbaton, adiectionẽ & detractionẽ, deniq; ꝑ omnia genera per quę fit ſolœciſmus. Abſoluto priore genere, ad ſecundum quod Rhetoricũ dicitur, accedit, quod ipſis ſenſibus tũ gratiã, tũ vires accõmodare dicit. Cuius genera pręcipua tria enumerat, ꝑ adiectionẽ, detractionẽ, & ſimilitudinẽ. Primã adiectionẽ ponit, cuius multas ſpecies facit. Geminationẽ amplificãdi, miſerandi, vel ꝑ ironiã eleuãdi cauſa: & repetitionẽ, cùm ab iiſdẽ verbis plura acriter & inſtãter incipiũt: vel cũ iiſdem deſinunt, vel vbi media primis reſpõdent, & vltima primis. Epanodon regreſsionẽ vocant, polyptoton, metabolen, diſsipata, flocẽ verbórũ & ſenſuũ idem ſignificantiũ, cõgregationẽ: diallagen, cùm diuerſa cõgeruntur: aſyndeton, id eſt diſſolutionẽ, & polyſyndeton, quod cõiunctionibus abũdat. Itẽ gradationẽ. Hactenus adiectionis figuras, poſtea verò detractionis, quę breuitatis vel nouitatis gratia

fiunt,

ſiũt,enumerat. Synecdochẽ, cùm verbũ ſubaudit,quę quo differat ab apoſiopeſi,explicat. Diſſolutionẽ,quam etiã ſuprà fieri p adiectionẽ demonſtrauit. Synezeugmenon,quãdo plures ſentẽtiæ ad vnũ verbũ referũtur,quod multas habet ſpecies. Syñœceioſin duas res diuerſas colligentẽ. Tertiũ genus adiungit ex ſimilitudine,cuius ſpecies agnominatio,& ei affinis antanaclaſis: quarũ variæ ſpecies,paria & cõtraria, quorũ gratiã cõmendat: ſub quibus pariſon,homœoteleuton, homœoptoton , iſocolon, antitheton, quod cõtrapoſitũ vocãt,cuius ſeptẽ modos enumerat:cui etiã antimetabolen ſubiicit. Quaſdã etiã alias adiungit, quæ diuerſa ratione,ſententiarũ & dictionum figuræ eſſe poſſint:dubitationẽ,correctionẽ, hyperbaton , & proſopopœiam: vt quãdo in vno verbo ſunt,verborũ figuræ ſint:in pluribus,ſententiarum. Poſtremò figuras varias à quibuſdã figurarũ numero habitas recenſet , in figurarũ numerũ non admittendas: & quo pacto figuris vtendum ſit,grauiſsimè præcipit.

VErborum uerò figuræ & mutatæ ſunt ſemper , & utcunq; ualuit conſuetudo,mutantur. Itaque ſi antiquum ſermonem noſtro comparemus,penè iam quicquid loquimur,figura eſt:ut huic rei inuidere,non,ut omnes ueteres,& Cicero præcipuè,hanc rem:& incumbere illi,nõ in illum:& plenum uino,non uini, & huic non hunc adulari:iam dicitur,& mille alia:utinámque non peiora uincant. Verùm ſchemata λέξεως duorum ſunt generum:alterum loquendi rationem uocant:alterũ,quod ad collocationem maximè exquiſitũ eſt. Quorum tametſi utrunq; cõuenit orationi,tamen poßis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iiſdem generibus,quibus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitiũ,ſi non peteretur,ſed accideret. Verùm autoritate,uetuſtate, conſuetudine plerunq; defenditur. ſæpe etiam ratione quadã. Ideóq; cùm ſit à ſimplici rectóque loquendi genere deflexa , uirtus eſt,ſi habet probabile aliquid quod ſequatur. Vna tamen in re maximè utilis,ut quotidiani & ſemper eodẽ modo formati ſermonis

Tuſcul. quæſtio. 3.

monis faſtidiū leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo ſi quis parcè, & cùm res poſcet utetur, uelut aſperſo quodā cōdimento, iucūdior erit: at qui nimiū affectauerit, ipſam illā gratiā uarietatis amittet. quāquā ſunt quædā figuræ ita receptæ, ut penè iā hoc ipſum nomē effugerint: quæ etiā ſi fuerint crebriores, aures cōſuetas min[9] ferient. Nā ſecretæ, & extra uulgarem uſum poſitæ, ideóq; magis nobiles, ut nouitate aurē excitāt, ita copia ſatiant: nec ſe obuias fuiſſe dicēti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas cōgeſtáſq; declarāt. Fiūt ergo & circa genus figuræ in nominibus. Nā & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicūtur à Virgilio: ſed ſubeſt ratio, quia ſexus uterq; altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damáſq; q̃ fœminas certū eſt. Et in uerbis ut, Fabricatus eſt gladiū: &, Inimicos punit[9] es. Quod mirū min[9] eſt, q. in natura uerborū eſt & quæ facim[9] patiēdi modò ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor: et cōtra faciēdi, q̃ patimur, ut uapulo: ideóq; frequēs ꝑmutatio eſt: et pleraq; utroq; modo efferūtur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, aſſētior aſſētio, reuertor reuerto. Eſt figura & in nūero: uel cū ſingulari pluralis ſubiūgitur, Gladio pugnaciſſima gēs Romani. gēs enim ex multis. Vel è diuerſo, -Quoi nō riſêre parētes, Nec deus hūc mēſa, dea nec dignata cubili eſt. Ex illis enim qui non riſêre, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satyra,

Georg. 1. Aeglog. 8. Pro Rab. Poſthumo. Pro. Milone. Politian[9] in Miſcel. c. 89. Aeglog. 4.

Perſ. Sat. 1. -Et noſtrum iſtud uiuere triſte Aſpexi:

cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtrā enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, ut

Aeneid. 5. -Magnum dat ferre talentum,

tanquā ferendū. Et participio ꝑ uerbo. Volo datū. Interim etiam dubitari poteſt cui ſimile uitio ſit ſchema, ut in hoc,

Virtus

Virtus eſt uitiũ fugere.- Aut enim partes orationis mutat ex illo, Virtus eſt fuga uitiorũ. aut caſus ex illo, Virtutis eſt uitiũ fugere. Multa tamen hoc utroq; excitatius iũgũtur interim ſchemata. Sthenelus ſciẽs pugnæ. Eſt enim, ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat eſſe ei periculũ è ſecuri. Præſens enim pro præterito poſitum eſt. Et futurum pro præſenti, Horat. Epiſt. lib. 1. Car. 1. Act. 7.

Hoc Ithacus uelit. Et ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit ſolœciſmus. Hæc eſt quoq; quã στρέφων *uocãt. cũ diſsimilis eſt, Zeugma dicitur: ut apud Salluſtiũ, Neq; ea res falſum me habuit. &, Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatẽ breuitas etiam peti ſolet. Vnde eouſq; proceſſum eſt ut nõ pœniturũ, pro nõ acturo pœnitentiã: & uiſuros, ad uidendũ miſſos, idem autor dixerit. Quæ ille quidẽ fecerit ſchemata, an idẽ uocari poſsint: uidendũ, quia recepta ſint. Nam receptis etiam uulgo autore cõtenti ſumus. Verùm natura eualuit agẽtibus, qđ Pollio in Labieno damnat: & contumeliã fecit, quod à Cicerone reprehendi notũ eſt. affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetuſtatis, cuius amator unicè Virgilius fuit,* Aeneid. 2. In Iugur. Philip. 3.

Vel cùm ſe pauidum contra mea iurgia iactat. Aeneid. 11.

Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci Aeneid. 1.

Audierat.- Quorũ ſimilia apud ueteres Tragicos Comicóſq; ſunt plurima. Illud etiã in cõſuetudine remãſit, Enimuero. His amplius apud eundem.

Nam quis te iuuenum confidentiſsime: - Georg. 4.

cum quis, ſermonis initium ſit. &,

Tam magis illa tremens, & triſtibus effera flammis, Aeneid. 7.

Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ:

Quod eſt uerſum ex illo, Quàm magis ærũna uiget, tam magis ad malefaciẽdum urget. Pleni talibus antiqui: ſicut

initio Eunuchi Terentius, Quid igitur faciam? -inquit.
Alluſit tandem leno. Catullus in epithalamio,
-Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt.
Sed prius dũ, ſignificat quoad: ſequẽs, uſq; eo. Ex Græco uerò trãslata uel Salluſtij plurima: quale eſt, uulgus amat fieri: uel Horatij. * Nã id maximè probat hoc Ciceronis.
Hor. ſer. 2. ſat. 6. Et mutatio caſus: ut, -Nec longæ inuidit auenæ.
Et Vergilij, -Tyrrhenum nauigat æquor.
Aeneid. 1. Etiam uulgatum actis quoque, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & abiectio eſt. Illáq; prior uideri poteſt ſuperuacua, ſed non ſine gratia eſt,
Aeglog. 10. Nam neque Parnaßi uobis iuga, nam neque Pindi.
Poteſt enim deeſſe alterum nam. Et apud Horatium illud,
Carm 1. Ode 12. Fabritiúmq;, Hunc, & intonſis Curium capillis.
In Eunuc. Eſt etiam adiectio, quæ in complexu ſermonis aut uitium habet, aut figurã. Figurã, ut, Accede ad ignẽ hunc: iã caleſces plus ſatis. plus enim quàm ſatis eſt. De altera quæ detractio eſt, pluribus dicendũ eſt. Vtimur uulgò & comparatiuis pro abſolutis, ut cùm ſe quis infirmiorem eſſe dixerit. Duo inter ſe comparatiua committimus, Si te iã Catilina comprehendi, ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius à me quàm quiſquam crudelius factũ eſſe dicat. Sunt illa non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen numerum mutantia, quæ & tropis aßignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus,
Georg. 2. Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor.
Et de pluribus ſingulariter,
Ibidem. Haud ſecus ac patriis acer Romanus in armis.
Specie diuerſa, ſed genere eadem & hæc ſunt,
Néue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.
Nec mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,

Neu

Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas.
Nõ enim neſcio cui alij prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquã de alijs: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et noſtra perſona utimur pro aliena, & alios pro aliis fingimus: Vtriuſq; rei exemplum pro Cecinna. Piſonem aduerſæ partis aduocatum alloquẽs Cicero dicit, Reſtituiſſe te dixti, Nego me edicto prætoris reſtitutũ eſſe. Verum enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit: Nego me, Cecinna, edicto prætoris reſtitutum eſſe. Vbi & ipſum dixti, extrita ſyllaba, figura in uerbo eſt. Illa quoq; ex eodẽ genere poſſunt uideri, quã nos interpoſitionẽ, uel interclusionẽ dicimus, Græci παρένθεσιν uocãt, dũ cõtinuationi ſermonis medius aliquis ſenſus interuenit. Ego cũ te (mecũ enim ſæpiſsime loqtur) patriæ reddidiſſem. Cui adijciũt hyperbaton, nõ illud quod inter tropos eſſe uoluerũt: ſed alterũ, quod eſt eius figuræ ſententiarũ, quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile, cũ nõ ſenſus mutatur, uerũ forma eloquẽdi, *Pro Mil.*

-Decios, Marios, magnóſque Camillos, *Georg. 2.*
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro *Aeneid. 3.*
Vi potitur.-
-Quid nõ mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?

Qui tam parua momẽta nominibus diſcreuerunt, μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant:

Quid loquor? aut ubi ſum?- Cõiunxit autem παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco, *Aeneid. 4.*

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ *Aeneid. 8.*
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)-
Raptabátque uiri mendacis uiſcera Tullus.

Hæc ſchemata, et his ſimilia, quæ erũt per mutationẽ, adie-

ctionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorẽ, nec languere patiũtur ſubinde aliqua notabili figura excitatũ: & habent quandam ex illa uitij ſimilitudine gratiã, ut in cibis interim acor ipſe iucundus eſt. Quod cõtinget, ſi neq; ſupra modũ multæ fuerint, nec eiuſdẽ generis aut iunctæ, aut frequentes: quia ſatietatẽ ut uarietas earũ, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, qđ nõ tantùm in ratione poſitũ eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus cũ gratiam, tum etiã uires accommodat. E quibus primùm ſit quod fit per adiectionẽ. plura ſunt genera. Nã & uerba geminãtur, uel Pro Mil. *amplificãdi gratia: ut, Occidi, occidi, nõ Sp. Meliũ. Alterũ eſt enim qđ indicat, alterũ quod affirmat. Vel miſerãdi: ut,*

Aeglo. 1. Ah Corydon, Corydon.– *Quæ eadem figura nonnunquã per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis poſt aliquã interiectionem repetitio eſt, ſed paulo* Philip. 2. *etiam uehementior, Bona, miſerũ me (conſumptis enim lacrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn.* In Catil. 1. *Põpeij acerbiſſimæ uoci ſubiecta præconis. Viuis, & uiuis nõ ad deponendã, ſed ad confirmandã audaciam. Et ab iiſdẽ* In eadem. *uerbis plura acriter & inſtanter incipiũt: Nihilne te nocturnũ præſidiũ palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorũ omniũ, nihil hic munitiſſimus habẽdi Senatus locus, nihil horũ ora uultúſq; mouerũt? Et* Pro Mil. *iiſdẽ deſinũt, Quis eos poſtulauit? Appius. quis produxit? Appius. Quanquam hoc exemplum ad aliud quoq; ſchema ꝑtinet, cuius initia inter ſe & fines iidẽ ſunt, quis et quis,* Cornif. li. 4. *Appius & Appius. Quale eſt, Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperũt? Carthaginiẽſes. Qui ſunt q crudele bellũ in Italia geſſerũt? Carthaginiẽſes. Qui ſunt qui Italiã deformauerunt? Carthaginiẽſes. Qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginienſes. Etiã in cõtrapoſitis uel comparatiuis ſolet reſpõdere primorũ uerborum alterna repetitio, quod*

modò huius eſſe loci poti' dixi, Vigilas tu de nocte, ut tuis *Pro Muræ.*
conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò quò intēdit, maturè cū exercitu perueniat. Te gallorū, illum buccinarum cantus exuſcitat. Tu actionē inſtituis, ille aciē inſtruit. Tu caues ne cōſultores tui, ille ne urbes aut caſtra capiātur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, uertit in contrariū eandē figurā: Ille tenet & ſcit ut hoſtiū copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagādis finibus, tu in regēdis. Poſſunt media quoq; reſpōdere, uel primis: ut,

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis, *Aeneid. 7.*
Hæc nauis onuſta præda Sicilienſi. cùm ipſa quoq; eſſet ex *Act. 7.*
præda. Nec qſquā dubitauit idē poſſe fieri iteratis utrinq; medijs. Reſpōdent primis & ultima, Multi et graues do- *Ibidem.*
lores inuenti parētibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat & diuidit,

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo *Aeneid. 2.*
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyſsi.

ἐπάνοδος dicitur Græcè, noſtri regreſsionem uocant. Nec ſolùm in eodē ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadem uerba contrà ſumūtur, Principū dignitas erat penè par, nō par for- *Pro Lig.*
taſſe eorū qui ſequebātur. Interim uariatur caſibus hæc & generibus iteratio: Magnus eſt labor dicēdi, magna res eſt. Et apud Rutiliū lōgiore περιόδῳ, et hæc initia ſentētiarū ſunt, Pater hic tuus? patrē hūc appellas? patris tu huius filius es? Fit caſibus modo hoc ſchema quod πολύπτωτον uocāt. Conſtat & alijs etiā modis: ut pro Cluētio, Quod aūt tēpus ueneni dādi? illo die? in illa frequētia? Per quē porrò datū? unde ſumptū? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro aūt datum? Hanc rerum coniunctam diuerſitatē Cæcilius μεταβολὴν uocat: qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicū, Illū tabulas publicas uiolaſſe, cenſorias corru-

 piſſe,

piſſe, decuriones uniuerſi iudicarunt: cũ illo iam nemo rationẽ, nemo rem ullam cõtrahebat: nemo illũ ex tam multis cognatis & affinibus tutorẽ unquã liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unũ congeruntur, ita contrà illa diſperſa ſunt, quæ a Cicerone diſsipata dici puto,

Georg. 1. Hîc ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ,
Arborei fœtus alibi, & deinceps.

Illa uerò apud Ciceronẽ mira figurarũ miſtura deprehẽditur, in qua & primo uerbo lõgo pòſt interuallo redditũ eſt ultimũ, & media primis, & mediis ultima congruunt: Veſtrũ iam hîc factum deprehẽditur Patres conſcripti, nõ meum: ac pulcherrimũ quidem factum: uerùm, ut dixi, non meum, ſed ueſtrũ. Hanc frequẽtiorem repetitionẽ πλοκὴν uocant, quæ fit ex permiſtis figuris, ut ſuprà dixi, utq; ſe habet epiſtola ad Brutũ, Ego cùm in gratiam redierim cũ Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeiũ, te ego ergo cum redierim. Et in iiſdem ſententiis crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum: ut apud Perſium,

Satyr. 1. —Vſqueadeóne
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?

Et apud Ciceronẽ, Neq; enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabãtur. Sed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt deſinẽt: Venit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum? Trib. pleb. uenit ex Aſia. In eadẽ tamẽ periodo & uerbum ultimũ primo refertur, tertium iam ſermone adiectum eſt, Act. 7. Veruntamen uenit. Interim ſentẽtia quidem repetitur, ſed eodem uerborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim poſſum quenquã inſimulare falsó. Quid, inquã, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris ſentẽtiæ uerbum ultimum, ac ſequentis primum frequenter eſt idem: quo quidem ſchemate utuntur Poëtæ ſæpius,

Pierid

Pierides, uos hæc facietis maxima Gallo, *Aeglog. 1*
Gallo, cuius amor tantùm mihi creſcit in horas.

Sed ne Oratores quidẽ raró: Hic tamen uiuit, uiuit? Imò ue *In Catil. 1.*
rò etiam in Senatũ uenit. Aliquando, *ſicut in geminatione uerborũ diximus, initia quoq; et clauſulæ ſentẽtiarũ aliis, ſed nõ alið tendẽtibus uerbis, inter ſe conſonant.* Initia hoc modo, *Dederim periculis omnib⁹, obtulerim inſidiis, obiecerim inuidiæ.* Rurſus *clauſulæ: ibidẽ ſtatim. Vos enim ſtatuiſtis, uos ſentẽtiã dixiſtis, uos iudicaſtis.* Hoc *alij* μετωνυμίαν, *alij diſiũctionẽ uocãt, utrũq; (etiamſi eſt diuerſum) rectè. Nã eſt nominũ idẽ ſignificantiũ ſeparatio. Congregantur quoq; uerba idẽ ſignificãtia: Quæ cùm ita ſint Catilina, perge quò cœpiſti: egredere aliquãdo ex urbe: patẽt portæ, proficiſcere.* Et *in eũdẽ alio libro,* Abiit, exceſſit, erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς *uidetur, id eſt abũdãs ſupra neceßitatẽ oratio: ſicut illa,* Vidi *oculos ante ipſe meos. -In illo enim uidi, ineſt ipſe. Verũ id, ut alio quoque loco dixi, cùm ſuperuacua oneratur adiectione, uitiũ dicitur: cùm aũt auget manifeſtã ſentẽtiã, ſicut hîc, uirtus:* Vidi, *ipſe, ante oculos. quot uerba, totidẽ ſunt affect⁹. Cur tamẽ hæc propriè nomine tali notarit, nõ uideo. Nã & geminatio, & repetitio, et qualiſcũq; adiectio,* πλεονασμὸς *uideri poteſt.* Nec *uerba modò, ſed ſenſus quoq; idẽ facientes aceruãtur.* Perturbatio *iſtũ mẽtis, & quædã ſcelerũ offuſa caligo, & ardentes furiarũ faces excitarũt.* Cõgerũtur *& diuerſa:* Mulier, *tyranni ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, demẽtia.* Et apud Ouidiũ,

Innect. 1. *Aeneid. 12.* *Lib. 8. cap. 3.* *Pro Milone.*

Sed graue Nereidum numen, ſed corniger Ammon, *Metam. 5.*
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti
Exaturãda *meis. -* Inueni *qui & hoc uocaret* πλοκήν: *cui nõ aſſentior, cùm ſint unius figuræ miſta quoq;, & idẽ*

& di

& diuerſum ſignificantia, quod & ipſum διαλλαγὴν uocăt: Quæro ab inimicis, ſint'ne hæc inueſtigata, cõperta,
In Catil. 2. patefacta, ſublata, deleta, extincta per me. Inueſtigata, cõperta, patefacta, aliud oſtẽdunt: ſublata, deleta, extincta, ſunt inter ſe ſimilia, ſed nõ etiã prioribus. Et hoc autẽ exẽplum, & ſuperius, aliã quoq; efficiũt figurã, quæ quia cõiunctionibus caret, diſſolutio uocatur: apta, cùm q̃d iſtantius dicimus. Nã & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideóq; utimur hac figura nõ in ſingulis modò uerbis, ſed ſentẽtiis etiã ut Cicero dicit cõtra cõcionem Metelli, Qui indicabãtur, eos uocari, cuſtodiri, ad Senatũ adduci iuſſi. in Senatu ſunt poſiti. & totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ poteſt eſſe copulata diſſolutio. Cõtrariũ eſt ſchema, quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. Hoc eſt, uel iiſdẽ ſæpius repetitis: ut, -Tectúmq; larémq;,

Georg. 3. Armáq;, Amyclæúmq; canem, Creſſámq; pharetram.

Aeneid. 1. Vel diuerſis, Ama uirúmq;.- Multũ ille & terris.- Multa quoq; & bello.- Aduerbia quoq; & pnomina

Aeglog. 1. uariãtur. Hîc illũ uidi iuuenẽ.-Biſſenos cui noſtra dies.- Hîc mihi reſponſum primus dedit illi petenti.

Sed utrũq; horũ coaceruatio. Etenim tantùm iũcta aut diſſoluta omnibus ſcriptores ſua nomina dederũt, ſed uaria, & cuiq; fingẽti placuit. Fõs q̃dẽ unus, quia acriora facit & inſtantiora quæ dicimus, & uim quandã præ ſe ferẽtia, uelut ſæpius erũpẽtis affectus. Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorẽ habet artẽ, & magis affectatã, ideóq; eſſe rarior debet. Eſt autẽ ipſa quoq; adiectionis. repetit enim quæ dicta ſunt: & priuſquã ad aliud deſcẽdat, in prioribus reſiſtit. Eius exẽplũ ex Græco notiſſimo trãsfertur, Nec hæc dixi quidẽ, ſed nec ſcripſi: nec ſcripſi quidem, ſed nec

obij

obij legationem: nec obij quidẽ, ſed nec perſuaſi Thebanis. Sunt tamẽ erudita & Latina: Aphricano uirtutem induſtria, uirtus gloriã, gloria æmulos comparauit. &, Nõ ergo magis pecuniarũ repetũdarũ quàm maieſtatis, neque maieſtatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legũ iudicia perierunt. Inuenitur apud Poëtas quoque, ut apud Homerum de ſceptro quod à Ioue ad Agamemnonem uſq; deducit: & apud noſtrum etiam Tragicum, Demoſth. pro Cteſiphonte. Cornif. li. 4. In Vatiniũ.

Ioue propagatus eſt (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatiſq; maximè gratia petũtur: quarũ una eſt ea, quã libro proximo in figuras diſtuli, Synecdoche, dùm ſubtractũ uerbũ aliquod ſatis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antoniũ, Stupere gaudio Græc⁹. Simul enim auditur cœpit. Cicero ad Brutũ, Sermo nullus, ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tũ Flauius, Erras tabellarie: & ego ibidẽ orãs inter cœnã exoraui. Cui ſimilia ſunt illa meo quidẽ iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur,

Nouimus & qui te, tranſuerſa tuentibus hircis, Aeglog. 3.
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Hanc quidam Apoſiopeſin putant fruſtra. Nã illa quid taceat incertũ eſt, aut certè lõgiore ſermone explicandum: hic unũ uerbũ, & manifeſtum quidem deſideratur: quæ ſi Apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid, non idẽ appellabitur. Ne ego illud quidẽ Apoſiopeſin ſemper uoco, in quo res quecunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis Cicero, Data Lupercalibus. quo die Antonius Cæſari. quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impoſuit.

impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictũ eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur συνεζευγμένον, In qua unũ ad uerbũ plures ſentẽtiæ referũtur, quarũ unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciãt:
Pro cluent. Vicit pudorẽ libido, timorẽ audacia, rationẽ amentia. Aut illato, quo plura cluduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te
Inuect. 1. aut pudor unquã à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Mediũ quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequẽtibus ſufficiat. Iungit autẽ & diuerſos ſexus, ut cùm marem fœminámq; filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poſsint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur,

Aeneid. 3. —Sociis tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quanuis enim pars bellum poſterior participio inſiſtat, utrique tamen conuenit illud edico: nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuerſas colligat: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomen παραδιαστολὴν, qua ſimilia diſcernuntur: Cùm te pro aſtuto ſapientem appelles, pro cõfidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totum pendet ex finitione, ideóq; an figura ſit dubito. Cui contraria eſt ea quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa aut ſimilia,

Hor. in Art. —Breuis eſſe laboro, Obſcurus fio.— & quæ ſequũtur.

Tertiũ eſt genus figurarũ, quæ aut ſimilitudine aliqua uocũ, aut parib⁹, aut cõtrariis uertũt in ſe aures, & animos excitãt. Huic nomẽ eſt προσονομασία, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadã

prædi

prædicti nominis ducta, caſibus declinatur: ut Domitius Apher *pro* Cloantilla, *Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix.* Et *cum uerbo idem uerbum plus ſignificanter ſubiungitur,* Quãdo homo, hoſtis homo. *Quibus exemplis ſum in aliud uſus, ſed in uno facilis eſt geminatio.* παρονομασία *ei cõtrarium eſt, quod eodẽ uerbo quaſi falſum augetur,* Quæ *lex priuatis hominibus eſſe lex non uidebatur.* Cui *confinis eſt* ἀνταν́ακλασις, *eiuſdem uerbi contraria ſignificatio.* Cũ Proculeius *quereretur de filio, quòd is mortẽ ſuam expectaret, & ille dixiſſet ſe uerò non expectare:* Imò, *inquit, rogo expectes.* Non *ex eodẽ, ſed ex diuerſo uicinum accipitur, cũ ſupplicio afficiẽdum dicas, quem ſupplicatione dignum iudicaris.* Aliter *quoq; uoces aut eædẽ diuerſa in ſignificatione ponũtur, aut productione tantùm uel correptione mutatæ: quod etiam in iocis frigidum, equidẽ tradi inter præcepta miror: eorúmq; exẽpla uitandi potius quàm imitandi gratia pono.* Amari *iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari.* Auium *dulcedo ad auium ducit. & apud* Ouidium *ludentem,* In Piſonem.

Cur ego non dicam Furia te furiam? In epigram. lib. 4.

Cornificius *hãc traductionẽ uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterũ.* Sed *elegãtius, quod eſt poſitũ in diſtinguẽdam rei proprietatẽ:* Hãc *Reipublicæ peſtẽ pauliſper reprimi, nõ in perpetuũ cõprimi poſſe.* Et *quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur,* Non *emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbẽ eſſe uideatur.* Melius *atq; acrius, quod cùm figura iucundũ eſt, tũ etiã ſenſu ualet,* Emit *morte immortalitatẽ.* Illa *leuior eſt,* Nõ *Piſonũ, ſed piſtorũ. &,* Ex *oratore arator.* Peßimũ *uerò,* Ne *patres cõſcripti uideantur circũſcripti.* Raró *euenit, ſed uehemẽter uenit.* Sic *cõtingit ut aliquis ſenſus uehemẽs & acer uenuſtatẽ aliquã nõ eodẽ* In Catil. 1. Ibidem. Philip. 3.

ex uerbo nõ diſſonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domeſtico exẽplo? Pater meus cõtra eũ qui ſe legationi immoriturũ dixerat, deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, Nõ exigo ut immoriaris legationi, immorare. Nã & ualet ſenſus ipſe, & in uerbis tantùm diſtantibus iucundè conſonat uox, præſertim nõ captata, ſed uelut oblata: cũ altero ſuo ſit uſus, alterũ ab aduerſario acceperit. Magnæ ueterib⁹ curæ fuit, gratiã dicẽdi è paribus cõtrariis acqrere. Gorgias in hoc immodicus, copioſus utiq; prima ætate Iſocrates fuit. Delectatus eſt his etiã M. Tullius, uerùm & modũ adhibuit nõ ingratæ (niſi copia redũdet) uoluptati, & rem alioqui leuem, ſententiarũ pondere impleuit. Nam per ſe frigida & inanis affectatio cùm in acreis incidit ſenſus, innata uidetur eſſe, nõ accerſita. Similium ferè quadruplex ratio eſt. Nam eſt primum, quoties uerbum uerbo ſimile, aut non diſsimile ualde quæritur: ut,

Aeneid. 1. — Puppéſq; tuæ, pubéſq; tuorum. &, Si in hac calami

Pro Cluent. toſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſsima flamma. &, Non enim tã ſpes laudãda, quàm res eſt. Aut certè par eſt extremis ſyllabis conſonans, Non uerbis, ſed armis. Et hoc quoq; quoties in ſententias acres incidit, pulchrum eſt, Quãtum poſsis, in eo ſemper experire ut proſis. Hoc eſt πάρισον, ut pleriſq; placuit. Cleoſteleus πάρισον exiſtimat, quod fit è mẽbris nõ diſsimilibus. Secũdũ, ut clauſula ſimiliter cadat, uel iiſdem in ultimã partem collatis, ὁμοιοτέλευτον, ſimilem

Pro Mil. duarũ ſententiarũ uel plurium finem, Non modò ad ſalutẽ eius extinguendam, ſed etiã gloriam per tales uiros infringẽdã. Ex quibus ferè ſunt, nõ tamẽ ut ſemper ultimis conſonẽt, quæ τρίκωλα dicunt, Vicit pudorem libido, timorẽ

Pro Clent. audacia, rationẽ amẽtia. Sed in quaternas quoq;, ac plures hæc ratio ire ſentẽtias poteſt. Fit etiam ſingulis uerbis, Hæc

cubat

cubat,dolet,piget,pudet.&,Abijt,exceßit,erupit,euaſit.
Tertiũ eſt quod in eoſdẽ caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. *In Catil. 2.*
Sed neq; quod finem habet ſimilem,eſt ὁμοιόπτωτον: utiq; in
eundem finẽ uenit ὁμοιοτέλευτον. Eſt enim ὁμοιόπτωτον tan-
tum caſus ſimilis,etiã ſi diſsimilia ſint quæ declinentur:nec
tantùm in fine deprehẽditur,ſed reſpõdent uel prima inter
ſe,uel medijs,uel extremis:uel etiã pmutatis his,ut media
primis,& ſumma medijs accõmodentur,& quocũq; modo
accomodari poterũt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis cõ-
ſtat:ut eſt apud Afrum, Amiſſo nuper infelicis aulæ,ſi non
præſidio inter pericula, tamen ſolatio uitæ inter aduerſa.
Ea uerò uidẽtur optima,in quibus initia ſentẽtiarũ et fi-
nes cõſentiunt:ut hic,Præſidio,ſolatio. Et ut penè ſimilia
ſint uerbis,et paribus cadãt,& eodẽ deſinãt modo. Etiã ut
ſint,quod eſt quartũ,mẽbris æqualibus,quod ἰσόκωλον di-
citur,Si quãtũ in agro locíſq; deſertis audacia põt,tãtũ in *Pro Cecin.*
foro atq; iudicijs impudẽtia ualeret,ἰσόκωλον eſt,et ὁμοιό-
πτωτον habet. Nõ minus nũc in cauſa cederet Aulus Cecin-
na Sexti Ebutij impudẽtiæ,quàm tum in ui faciẽda ceßit
audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit &
ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis caſibus re-
peti,Non minus cederet,quàm ceßit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον,
et παρονομασία eſt,Neminẽ poſſe alteri dare matrimoniũ,
niſi quẽ penes ſit patrimoniũ. Cõtrapoſitum autem,uel,ut
quidã uocãt,cõtentio(ἀντίθετον dicitur)nõ uno fit modo.
Nam & fit ſi ſingula ſingulis opponũtur:ut in eo quod mo-
dò dixi,Vicit pudorẽ libido,timorẽ audacia. Et bina bi- *Pro Cluent.*
nis,Nõ noſtri ingenij,ueſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſentẽ-
tijs,Dominetur in cõcionibus,iaceat in iudicijs. Cui cõmo *Ibidem.*
diſsimè ſubiũgitur & ea ſpecies quã diſtinctionẽ diximus,
Odit populus Romanus priuatã luxuriã,publicã magni- *Pro Mura.*

ficentiã diligit. Et quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſentẽtia in ultimo locata: ut, Quod in tẽpore mali fuit, nihil obſit: q̃n quod in cauſa boni fuit, proſit. Nec ſemper contrapoſitum ſubiungitur, ut in hoc, Eſt enim hæc Iudices nõ ſcripta, ſed nata lex. Verùm, ſicut Cicero dicit, quod de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula: ut in eo quod ſequitur, Quã nõ didicimus, accepimus, legimus, uerùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus. Nec ſemp̃ qđ aduerſum eſt, cõtraponitur, quale eſt apud Rutiliũ. Nobis primũ dij immortales fruges dederũt: nos quæ ſoli accepimus, in oẽs terras diſtribuimus. Nobis maiores noſtri Rẽpubl. reliquerũt: nos etiã ſocios noſtros de ſeruitute eripuimus. Fit etiã aſſumpta illa figura, qua uerba declinata repetũtur, qđ ἀντιμεταβολὴ dicitur, Nõ ut edã uiuo, ſed ut uiuã edo. Et quod apud Ciceronẽ cõuerſum ita eſt, ut cũ mutationẽ caſus habeat, etiã ſimiliter deſinat: Vt et ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia ponatur. Quod & eodem cluditur uerbo: ut quod dicit de Sexto Roſcio, Etenim cũ artifex eiuſmodi ſit, ut ſolus dignus uideatur eſſe qui ſcenã introëat: tũ uir eiuſmodi ſit, ut ſolus uideatur dignus qui eò nõ accedat. Eſt et in nominibus ex diuerſo collocatis ſua gratia, Si Conſul Antonius, Brutus hoſtis: ſi conſeruator Reipublicæ Brutus, hoſtis Antonius. Olim plura de figuris q̃ neceſſe erat: & adhuc erit qui putet eſſe figurã, Incredibile eſt quod dico, ſed uerũ. ἀνθυποφορὰν uocãt. &, Aliquis hoc ſemel tulit, ego bis, ego ter. Διέξοδον, ἄφοδον, Longius euectus ſum, ſed redeo ad propoſitũ. Quædã uerborũ figuræ paulùm figuris ſentẽtiarũ declinãtur, ut dubitatio. Nã cũ eſt in re, priori parti aſſignãda eſt: cũ in uerbo, ſequẽti: Siue me malitiam, ſiue ſtultitiã dicere oportet. Item correctionis eadẽ ratio eſt. Nã quod illic dubitat, hîc emendat.

Pro Cluent. | Pro Mil. | De Orat. 3. & in Orato. | Pro Cluent. | Philip. 4. | Cornif. 4.

emēdat. Etiā in perſonæ fictione accidere qdā idē putauerūt. ut in uerbis etiā eſſet hæc figura, Crudelitatis eſt mater auaritia. Et apud Salluſtiū in Ciceronē, O Romule Arpinas. quale eſt & apud Menandrū Oedipus Othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi, qui nō ut partē operis tranſcurrerunt, ſed propriè libros huic operi dedicauerūt: ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſellius, aliiq; nō pauci. ſed nō minor erit eorū qui uiuunt, gloria. Vt fateor autē uerborū figuras poſſe plures reperiri à quibuſdā, ita iis quæ ab autoribus claris tradūtur, meliores, nō aſſentior. Nā in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto trāſeūdo uidetur ipſe damnaſſe: quarū pars eſt quæ ſentētiarū potius q̄ uerborū ſit, ut imminutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſpōſio, digreſsio, permiſsio, cōtrariū. hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, ſumpta ex aduerſo probatio. Quædā omnino nō ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circūſcriptio: ſiue hoc nomine ſignificatur cōprehenſa breuiter ſentētia, ſiue finitio. Nā & hæc Cornificius atque Rutilius ſchemata λέξεως putāt. Verborū autē cōcinna trāſgreſsio, id eſt hyperbaton, quod Cæcilius quoq; putat ſchema, à nobis eſt interpoſita. Et mutatio: quæ ſi ea eſt quā Rutilius ἀλλοίωσιν uocat, diſsimilitudinē oſtendit hominū, rerum, factorúmq;: ſi latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in ἀντίθετον cadet. Si uerò hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγὴν, ſatis de ea dictū eſt. Quod uerò ſchema eſt, & ad propoſitū ſubiecta ratio? Vtrùm quod Rutilius αἰτιολογίαν uocat? nam de illo dubitari poſsit an ſchema ſit, diſtributis ſubiecta ratio. Quod apud eundem primo loco poſitū eſt, προσαπόδοσις dicitur, quæ ut maximè ſeruetur, ſanè eſt in pluribus propoſitis: quia aut ſingulis

ſtatim ratio ſubiicitur: ut eſt apud C. Antoniũ. Sed neque accuſatorẽ eum metuo, qui ſum innocẽs: neq; cõpetitorem uereor, qui ſum Antonius: neq; Conſulẽ ſpero, qui eſt Cicero. Aut poſitis duobus uel tribus, eodẽ ordine ſingulis cõtinuò redditur: quale apud Brutũ de Dictatura Cn. Põpeij, Præſtat enim nemini imperare, quã alicui ſeruire. ſine illo enim uiuere honeſtè licet, cũ hoc uiuẽdi nulla cõditio eſt. Sed uni rei multiplex ratio ſubiicitur: ut apud Virgiliũ,

Georg. 1.

Siue inde occultas uires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
Excoquitur uitium, - Seu plures calor ille uias, -
Seu durat magis. - & totus locus.

In Partit.

Relationẽ quid accipi uelit, nõ mihi liquet. Nã ſi ὑπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicqd id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo libro poſita pariter inter figuras uerborũ, Exclamatio, quam ſentẽtiæ potius puto. affectus enim eſt, & cæteris omnib' conſentio. Adiicit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationẽ, ratiocinationẽ, ſubiectionẽ, trãslationẽ, occultationẽ, præterea ſententiã, membrũ, articulũ, interpretationẽ, cõcluſionem. quorũ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino nõ ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν: de quibus idẽ dico. Nam eos quidẽ autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ ſunt argumentorum, figuris adſcripſerunt. Ego illud de iis etiam quæ uerè ſunt, adiiciã breuiter, ſicut ornant orationẽ opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe cũ immodicè petũtur.

Sunt qui neglecto rerũ pondere, & uiribus ſententiarũ, ſi uel inania uerba in hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices, ideóq; nõ deſinunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tã eſt ridiculũ, quàm quærere habitum, geſtúmq; ſine corpore. Sed ne hæ quidẽ quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nã & uultus mutatio, oculorúmq; cõiectus, multum in actu ualet, ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminũ incõſtantia trepidare nõ deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectã quandã uelut faciem: quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea, quam natura dedit, ſpecie continẽda eſt. Sciendũ uerò in primis, quid quiſq; in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarũ poſita eſt in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cùm in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem: & ubicunque ars oſtentatur, ueritas abeſſe uideatur.

De Compoſitione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

De cõpoſitiõe locuturus, veniç pręfatione vtitur: quòd de ea re, quę à Cicerone diligẽtiſsimè pertractata ſit, ſcribere audeat: qui totus locus ad beneuolẽtiã ꝑtinet. Deinde cõtra eos pugnat qui horrido illo & inculto, vt impetus fert, dicẽdi fluxu cõtenti, curã omnẽ bonę cõpoſitionis contẽnunt, quã multis egregiis ſimilitudibus ex cõmuni rerũ natura ſumptis, itẽ veterũ exẽplo & autoritate abiiciendã nõ eſſe, atq; ad delectandũ & mouendũ eſſe efficaciſsimam, aliis inſuper argumẽtis probat: quę pars ad reddendos attentos ſpectat. Ante omnia orationis diuiſionem facit, in vinctã & ſolutam, & ſecũdum has cõpoſitionis, quam præcipuè in oratione vincta eſſe demonſtrat: cuius tres ſpecies facit: Inciſa, Membra, Circuitus. In iis tria eſſe neceſſaria docet: Ordinem, Iuncturam, Numerum. Ordinis obſeruationem in ſingulis eſſe, & contextis. In quibus cauendum, ne decreſcat oratio, vt

priora dignitate præcedant,ne ſuperuacua ſequãtur,vt verba ſenſum claudant,vt amphibolia abſit. Iuncturã in verbis eſſe, inciſis,membris,& periodis. In verbis cauendũ, ne ex vltima & prima ſyllaba deforme aliquid cõſurgat:ne concurrãt vocales, ne conſonãtes rixentur,ne vltimæ ſyllabæ verbi prioris ſint primæ ſequẽtis:ne crebra monoſyllaba,breuiáq; verba aut nomina,lõgáue cõtinuẽtur,ne verba verbis,aut nomina nominibus multa vel ſimiliter deſinentia aut cadentia, aut eodẽ modo declinata iungãtur:ne quid,ne virtus quidem, nimis frequens ſit. Inciſum definit ſenſum eſſe non expleto numero cõcluſum. Membrum, ſenſum numeris cõcluſum,ſed à toto corpore abruptũ,per ſe nihil efficientẽ. Periodi plurima nomina recẽſet,& duo genera facit. Vnũ longiore ambitu circunductũ: alterũ mẽbris & inciſis plures ſenſus habentibus cõſtãs. Periodi mẽbra,legẽ, modúmq; atq; etiã membri rationẽ deſcribit:atq; in membris & inciſis videndũ monet ne prima & extrema malè coëant, & quæ quibus anteponãtur. Tertiũ eſt numerus:qui quo à metro differat,explicat fuſiſsimè,eúmq; in pedibus ſimplicibus vel cõpoſitis eſſe docet:pedúmq; nomina ſtructurámq; ꝓfert,omnéſq; in orationem venire,ſed cũ delectu,tradit.nã alios initiis,alios clauſulis, mediis alios aptiores eſſe:in quib⁹ qui horũ rectè aut ſecus collocentur,definit,& exẽplis ſubiectis demõſtrat,atq; in clauſulis plurimum referre,nõ ſolùm quis claudat, verumetiã quis antecedat. Pręterea nimiã cõpoſitionis religionẽ,quę dimetiendis pedibus ſyllabíſue ꝑpendẽdis veluti cõſeneſcit, maximè vitandã cenſet: quia à rerũ grauiũ cõſideratione nos abducat,& naturalẽ dicẽdi fluxũ retardet.ſequendã ergo eſſe vim lõga exercitatione cõparatã,nec tam intuẽdos pedes, quàm vniuerſam cõprehenſionẽ. Procemiis in cauſis difficilibus,locis cõmunibus,amplificationibus,& epilogis,periodos,pro rei ratione diuerſas, aptas eſſe docet. In hiſtoria nõ eſſe numeros finitos,ſed fluxũ quendã orationis rotundũ,conuexione perpetua ad finẽ vſq; decurrentẽ, Generi demõſtratiuo fuſiores & liberiores cõuenire numeros:aliis generibus pro rei diuerſitate varios: Narrationibus opus eſſe tardioribus & grauioribus,probationi acrioribus, epilogis lentioribus. Poſtremò, quæ ſit cuiuſq; orationis partis proprietas, quibus vt pronũtiatio,ſic cõpoſitio accommodetur, cui longæ ſyllabæ pondus & autoritatem,breues celeritatem addãt,quam mixtę longis,exultare & currere:longæ ad breues deſcẽdentes,

breuiorem

breuiorem: breues ad longas aſcendentes, acriorem faciant, denique compoſitionis partes & propria breuiter repetit.

DE compoſitione nõ equidẽ poſt Marcũ Tulliũ ſcribere auderẽ (cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata) niſi & eiuſdẽ ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiã literis reprehẽdere id collocãdi genus auſi fuiſſent, & poſt eũ plures multa ad eandẽ rem pertinẽtia memoriæ tradidiſſent. Itaq; accedã in pleriſq; Ciceroni, atq; in iis ero quæ indubitata ſunt, breuior: in quibuſdã paulũ fortaſſe diſſentiã. Nam etiã cùm iudiciũ meũ oſtendero, ſuũ tamẽ legẽtibus relinquã. Neq; ignoro quoſdã eſſe, qui curã omnẽ cõpoſitionis excludãt, atq; illum horridũ ſermonẽ, ut fortè effluxerit, modò magis naturalẽ, modò etiam magis uirilẽ eſſe cõtendant. Qui ſi id demũ naturale eſſe dicunt, quod à natura primùm ortũ eſt, & quale antè cultũ fuit, tota hæc ars orãdi ſubuertetur. Neq; enim loquuti ſunt ad hãc regulã et diligẽtiã primi homines, nec procemiis præparare, docere expoſitione, argumẽtis probare, affectibus cõmouere ſcierunt. Ergo his omnibus, nõ ſola cõpoſitione caruerũt: quorũ ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas, aut ueſtibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. mãſuefacimus animalia? indomita naſcũtur. Verùm id eſt maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uerò quî incompoſitum poteſt eſſe, quàm iunctum, et bene collocatum? Neque ſi parui pedes uim detrahunt rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborũ, & quorundam in oratione ſimili penè licẽtia laſciuientiũ, compoſitionis eſt iudicãdũ. Cæterũ quãto uehemẽtior fluminũ curſus eſt prono alueo,

ac nullas moras obiiciẽte, quàm inter obſtãtia ſaxa fractis aquis ac reluctãtibus, tãto quæ cõnexa eſt, et totis uiribus fluit, fragoſa atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipſas ſpecie ſolui putent, qñ nec ulla res ſine arte ſatis ualeat, & comitetur ſemꝑ artẽ decor? An nõ eã quæ emiſſa optime eſt, haſtã ſpecioſsime cõtortã ferri uidemus? et arcu dirigentiũ tela, quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorũ, atq; in omni palæſtra quid ſatis rectè cauetur ac petitur, cui nõ artifex motus, & certi quidã pedes adſint? Quare mihi cõpoſitione uelut amẽtis quibuſdã neruiſue intẽdi et cõcitari ſentẽtiæ uidẽtur. Ideo eruditiſsimo cuiq; perſuaſum eſt, ualere eã quã plurimũ, non ad delectationem modò, ſed ad motum quoq; animorũ. Primùm, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure uelut quodã ueſtibulo ſtatim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorũ ſoni, quãquã uerba nõ exprimunt, in alios tamẽ atq; alios motus ducerẽt auditorẽ. In certaminibus ſacris nõ eadẽ ratione cõcitant animos ac remittũt: nec eoſdẽ modos adhibẽt cùm bellicũ eſt canẽdũ, et cùm poſito genu ſupplicandum: nec idem ſignorũ cõcentus eſt procedente ad prælium exercitu, idẽ receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cùm euigilaſſent, animos ad lyram excitare, quò eſſent ad agendũ erectiores: et cùm ſomnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut ſiquid fuiſſet turbidiorũ cogitationũ, componerent. Quòd ſi numeris et modis ineſt quædam tacita uis, in oratione eſt uehementiſsima: quantumq; intereſt, ſenſus idẽ quibus uerbis efferatur, tantũ uerba eadem qua compoſitione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quædam & ſentẽtiis parua, & elocutione modica, uirtus hæc ſola commendat.

Deniq; qđ cuiq; uiſum erit uehemẽter, dulciter, ſpecioſè dictũ, ſoluat & turbet: abierit omnis uis, iucũditas, decor. Soluit quædã ſua in Oratore Cicero: Nam neq; me diuitiæ mouẽt, quibus oẽs Aphricanos & Lælios multi uenalitij mercatoreſq; ſuperarũt: immuta paululũ, ut ſit, Multi ſuperarũt mercatores, uenalitiiq;, et ſequẽtes deinceps periodos: quas ſi ad illum modum perturbes, uelut fracta aut trãſuerſa tela proieceris. Idẽ corrigit quæ à Graccho cõpoſita durius putat. Illum decet, nos hac ſimus probatione contenti, q̃ in ſcribẽdo quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, cõponemus. Quid enim attinet eorũ exẽpla quærere, quæ ſibi quiſq; experiri põt? Illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu & elocutione diſſolueris, hoc orationem magis deformẽ fore: quia negligẽtia collocationis ipſa uerborum luce deprehẽditur. Itaq; ut cõfiteor penè ultimam Oratoribus artẽ cõpoſitionis, quæ ꝑfecta ſit, contigiſſe: ita illis priſcis habitã inter curas, inquãtũ adhuc profecerãt, puto. Neq; mihi quãlibet magnus autor Cicero ꝑſuaſerit, Lyſiã, Herodotũ, Thucydidẽ, parum ſtudioſos eius fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti nõ idẽ qđ Demoſthenes, aut Plato, quãquã & ij ipſi inter ſe diſsimiles fuerũt. Nã neq; illud in Lyſia dicẽdi textũ tenue atq; rarũ lætioribus numeris corrũpendũ erat. Perdidiſſet enim gratiã, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atq; inaffectati coloris: perdidiſſet fidẽ quoq;. Nam ſcribebat aliis, nõ ipſe dicebat: ut oportuerit eſſe illa rudibus & incõpoſitis ſimilia: qđ ipſum cõpoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet ac ferri) minus cõueniſſent interſiſtẽtes clauſulæ, et debita actionibꝰ reſpiratio, et cludẽdi inchoãdiq; ſentẽtias ratio. In cõcionibꝰ quidẽ etiã ſimiliter cadẽtia quædã, & cõtrapoſita deprehẽdas: in Herodoto uerò cùm omnia (ut ego quidẽ ſentio) leniter fluãt,

In Orat. ex Corneliana.

In Orato.

tum ipſa διάλεκτος habet eam iucũditatẽ, ut latentes etiã numeros complexa uideatur. Sed de propoſitorũ diuerſitate pòſt paulũ: nunc quæ prius iis qui recte cõponere uolent, diſcẽda ſint. Eſt igitur ante omnia oratio alia uincta, atq; cõtexta: ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis: niſi cùm aliquid ſupra naturã ſuã tractãt, ut de Philoſophia, de Republica, ſimilibúſq;. Quod non eò dico, quia nõ illud quoq; ſolutũ habeat ſuos quoſdam, & forſitã difficiliores etiã pedes: neq; enim aut hiare ſemp̃ uocalibus, aut deſtitui tẽporibus uolunt ſermo & epiſtola: ſed nõ fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahũt: ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla ſint. Nonnũquam in cauſis quoq; minoribus decet eadẽ ſimplicitas, quæ non illis, ſed aliis utitur numeris, diſsimulátq; eos, & tantùm communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: Inciſa, quæ κόμματα dicũtur: Membra, quæ κῶλα: & περίοδον, quæ eſt uel ambitus, uel circunductũ, uel continuatio, uel concluſio. in omni porrò compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iũctura, numerus. Primùm igitur de ordine. Eius obſeruatio in uerbis eſt ſingulis, & contextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauẽdũ eſt ne decreſcat oratio, et fortiori ſubiũgatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debẽt ſentẽtiæ, et inſurgere: ut optimè Cicero, Tu, inq̃t, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſup̃uenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, nõ bene ad latera faucéſq; deſcẽderet. Eſt et alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diẽ ac noctẽ, ortũ & occaſum dicas potius q̃ retrorſum. Quædã ordine p̃mutato fiunt ſup̃uacua, ut Fratres gemini. Nam ſi præceſſerint gemini, fratres addere nõ eſt neceſſe. Illa nimia quorundã fuit obſeruatio, ut uocabula uer

Philip. 2.

Cicero pro Cluent. C. & L. fratres gemini fuerunt.

la uerbis,uerba rurſus aduerbiis,nomina appoſitis,et pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit contra quoq; frequenter nõ indecorè. Nec nõ & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis,ut quæq; ſint tempore,ea facere etiã ordine priora: nõ quin frequenter ſit hoc melius,ſed quia interdũ plus ualẽt antè geſta,ideóq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere,multo,ſi compoſitio patiatur,optimũ eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. At ſi id aſperũ erit,cedat hæc ratio numeris,ut fit apud ſummos Græcos Latinóſq; Oratores frequentiſsimè. Sine dubio enim omne quod non cludet,hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos uel figuras quæ ſunt uirtutis,receptũ eſt. Non enim ad pedes uerba dimenſa ſunt: ideóq; ex loco transferũtur in locũ,ut iungantur quo congruunt maximè: ſicut in ſtructura ſaxorũ rudium,etiã ipſa enormitas inuenit cui applicari, & in quo poſsit inſiſtere. Feliciſsimus tamen ſermo eſt,cui & rectus ordo,& apta iunctura,& cũ his numerus opportunè cadens cõtingit. Quædam uerò trãſgreſsiones & longæ ſunt nimis,ut in ſuperioribus diximus libris: & interim etiam cõpoſitione uitioſæ,quæ in hoc ipſum petũtur, ut exultẽt atq; laſciuiãt: quales ille Mecœnatis, - Sole & aurora rubẽt · Plurima. Inter ſacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidẽ unus inter miſerrimos uiderẽ meas. Quod inter hæc peſsimũ eſt,qa in re triſti ludit cõpoſitio. Sæpe tamẽ eſt uehemẽs aliqs ſenſus in uerbo: qđ ſi in media parte ſentẽtiæ latet,trãſiri intẽtione, & obſcurari circumiacẽtibus ſolet: in clauſula poſitũ,aſsignatur auditori, & infigitur: quale eſt illud Ciceronis, Vt tibi neceſſe eſſet in cõſpectu populi Romani uomere poſtridie. Trãsfer hoc ultimũ, minus ualebit. Nã totius ductus hic eſt quaſi mucro, ut per ſe fœdæ uomẽdi neceſsitati, iam nihil ultrà expectãtibus, Philip. 2.

hanc

hanc quoq; adiiceret deformitatẽ, ut cibus teneri nõ poſſet poſtridie. Solebat Afer Domiti⁹ traiicere in clauſulas uerba tantùm aſperãdæ compoſitionis gratia, & maximè in procemiis: ut pro Cloãtilla, Gratias agã cõtinuò. Et pro Lælia, Eis utriſq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit tenerã delicatámq; modulãdi uoluptatẽ, ut currẽtib⁹ per ſe numeris, quo eos inhiberet obiiceret. Amphiboliã quoq; fieri uitioſa locatione uerborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuiſſe dicẽda: q ſi uitioſus eſt, licet & iũcta ſit, & aptè cadẽs oratio, tamẽ meritò incõpoſita dicatur. Iũctura ſequitur. Ea eſt in uerbis, inciſis, mẽbris, periodis. Omnia nanq; iſta & uirtutes & uitia in cõplexu habẽt. Atq; ut ordinẽ ſequar, primũ quæ imperitis quoq; ad reprehenſionẽ notabilia uidentur, id eſt, quæ cõmiſſis inter ſe uerbis duobus, ex ultima prioris, ac prima ſequẽtis ſyllaba, deforme aliquod nomen efficiũt. Tũ uocaliũ cõcurſus: q cùm accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſimè lõgæ quæ eaſdẽ inter ſe literas cõmittũt, ſonabũt. Præcipuus tamẽ erit hiatus earũ quæ cauo aut patulo maximè ore efferũtur. E plenior litera eſt, I anguſtior: ideóq; obſcurius in his uitiũ. Minus peccabit q lõgis breues ſubiiciet, & adhuc q præponet lõgæ breuẽ. Minima eſt in duab⁹ breuib⁹ offenſio. Atq; cùm aliæ ſubiũgũtur aliis, perinde aſperiores erũt, prout oris hiatu ſimili aut diuerſo pronũtiabũtur. Non tamẽ id ut crimẽ ingens expaueſcendũ eſt, ac neſcio negligentia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetũ dicẽdi, & à potioribus auertat. Quare ut negligẽtiæ pars eſt hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere: nimióſq; nõ immeritò in hac cura putãt omnes Iſocratẽ ſecutos, præcipuéq; Theopõpũ. At Demoſthenes & Ci

cero

cero modicè reſpexerũt ad hãc partẽ. Nam & coeũtes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiã leniorẽ faciũt orationem, quàm ſi omnia uerba ſuo fine cludãtur: & nõnunquã biulca etiã decent, faciúntq; ampliora quædã: ut, Pulchra oratione acta omnino iactare. tũ lõgæ per ſe, & uelut optimæ ſyllabæ aliquid etiã medij tẽporis inter uocales, quaſi interſiſtatur, aſſumũt. Qua de re utar Ciceronis potiſsimùm uerbis: Habet, inquit, ille tanquã hiatus & cõcurſus uocalium molle quiddã, & quod indicet nõ ingratã negligentiã de re hominis magis quàm de uerbis laborãtis. Cæterùm cõſonãtes quoq; eǽq; præcipuè quæ ſunt aſperiores, in cõmiſſura uerborũ rixãtur, & S ultima cũ X proxima, quarũ triſtior, etiãſi binæ collidãtur. ſtridor eſt, ut, ars ſtudiorũ. Quæ fuit cauſa & Seruio (ut dixi) ſubtrahendæ S literæ, quoties ultima eſſet, aliáq; conſonãte ſuſciperetur. Quod reprehendit Lauranius, Meſſala defendit. Nam neq; Luciliũ putant uti eadẽ ultima cùm dicit, Serenu' fuit & dignu' loco. Quin etiã Cicero in Oratore plures antiquorũ tradit ſic locutos: inde belligerare, pomeridiẽ, & illa Cenſorij Catonis, Diè hanc, æquè M litera in E mollita. quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti ſolẽt: & dũ librariorũ inſcitiã inſectari uolũt, ſuã confitentur. Atqui eadẽ illa litera quoties ultima eſt, & uocalẽ uerbi ſequẽtis ita cõtingit, ut in eã trãſire poſsit, etiã ſi ſcribitur: tamẽ parũ exprimitur: ut, Multũ ille. & , Quantũ erat. adeò ut penè cuiuſdã nouæ literæ ſonũ reddat. Neq; enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantùm aliqua inter duas uocales uelut nota eſt, ne ipſæ coëant. Videndũ etiam, ne ſyllabæ uerbi prioris ultimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit, Res mihi inuiſæ uiſæ ſunt Brute. Et in carmine, In Oratore.

O' fort

O' fortunatam natam me Conſule Romam.

Etiam monoſyllaba ſi plura ſunt, malè cōtinuabũtur: quia neceſſe eſt cōpoſitio multis clauſulis cōciſa ſubſultet. Ideóque etiã breuiũ uerborũ ac nominũ uitãda cõtinuatio, & ex diuerſo quoq; lõgorũ. afferũt enim quandã dicẽdi tarditatẽ. Illa quoq; uitia ſunt eiuſdẽ loci, ſi cadẽtia ſimiliter, et ſimiliter deſinẽtia, & eodẽ modo declinata, multa iungantur. Nec uerba quidẽ uerbis, aut nomina nominibus, ſimiliáq; his cõtinuari decet: cùm uirtutes etiã ipſæ tædiũ pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, inciſorũq; iunctura nõ eo modo eſt obſeruãda, quo uerborum, quanquã & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimũ refert cõpoſitionis, quæ quibus anteponas. Nã & uomẽs, fru-

Philip. 2. ſtis eſculentis uinũ redolentibus, gremiũ ſuũ & totũ tri-

Pro Archia bunal impleuit. Et cõtra (nam frequẽtius utar iiſdẽ diuerſarũ quoq; rerũ exemplis, quò ſint magis familiaria) Saxa atq; ſolitudines uoci reſpõdent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectũtur atq; cõſiſtunt. Magis id inſurgebat, ſi uerteretur. Nã etſi plus eſt ſaxa quàm beſtias cõmoueri, ineſt tamẽ cõpoſitioni decor. Sed trãſeamus ad numeros. Omnis ſtructura ac dimẽſio & copulatio uocũ cõſtat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo) aut μέτρῳ, id eſt dimenſione quadam. Quod etiamſi cõſtat utrunq; pedibus, habet tamẽ nõ ſimplicẽ differentiã. Nam rhythmi, id eſt numeri, ſpatio temporũ conſtant: metra etiã ordine: ideóq; alterum eſſe quantitatis uidetur, alterũ qualitatis. ῥυθμὸς aut par eſt, ut Dactylus. unam enim ſyllabã parẽ breuibus habet. Eſt quidẽ uis eadem & aliis pedibus, ſed nomẽ illud tenet. Longam eſſe duorũ temporum, breuẽ unius, etiam pueri ſciũt. Aut ſeſcuplex, ut Pæon: cuius uis eſt ex lõga & tribus breuibus: quiq; ei cõtrarius, ex tribus breuib⁹ & lon-

ga, uel alio quoquo modo tẽpora tria ad duo relata ſeſcuplũ faciunt. Aut duplex, ut Iambus: nã eſt ex breui & longa: quiq; eſt ei contrarius. Sũt hi & metrici pedes: ſed hoc intereſt, ꝙ rhythmo indifferẽs eſt, Dactylúſne ille priores habeat breues, an ſequẽtes. Tẽpus enim* ſolum metitur, ut à ſublatione ad poſitionẽ iiſdem ſit ſpatiis pedum. In uerſu pro Dactylo poni nõ poterit Anapæſtus aut Spondeus: nec Pæon eadẽ ratione à breuibus incipiet ac deſinet. Neq; ſolum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, ſed ne Dactylum quidem aut fortè Spõdeum alterum pro altero. Itaq; ſi quinque continuos Dactylos, ut ſunt in illo, *ſonum.

Panditur interea domus Omnipotentis olympi, Aeneid. 10.

confundas, ſolueris uerſum. Sũt et illa diſcrimina, ꝙ rhythmis libera ſpatia, metris finita ſunt: & his certæ clauſulæ, illi quo modo cœperant currunt uſq; ad μεταβολὴν, id eſt tranſitum in aliud genus rhythmi. Et ꝙ metrum in uerbis modò, rhythmus etiã in corporis motu eſt. Inania quoq; tẽpora rhythmi facilius accipient, quanquã hæc et in metris accidunt. maior tamẽ illic licẽtia eſt, ubi tẽpora etiã animo metiũtur, & pedũ & digitorũ ictu interualla ſignãt quibuſdã notis, atq; æſtimant quot breues illud ſpatiũ habeat. inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps lõgiores fiũt percuſsiones. Nam σημεῖον tempus eſt unũ. In cõpoſitione orationis certior, et magis omnibus aperta ſeruari debet dimẽſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici quidẽ pedes adeò reperiũtur in oratiõe, ut in ea frequẽter nõ ſentiẽtibus nobis omniũ generũ excidãt uerſus. Et cõtrà nihil eſt proſa ſcriptũ, quod nõ redigi poſsit in quædam uerſiculorũ genera. Sed in adeò moleſtos incidimus Grãmaticos, quàm fuerunt qui Lyricorũ quædam carmina in uarias menſuras coëgerunt. At Cicero frequentiſsimè dicit totum hoc conſtare

numer

numeris, ideóq; reprehenditur à quibuſdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum, Virgilius cùm dicit,

Aeglog. 10. -Numeros memini, ſi uerba tenerem. & Horatius,

Carm. 4. Numeríſque fertur Lege ſolutis.

Inuadũt ergo hãc inter cæteras uocẽ. Neq; enim Demoſthenes fulmina tantopere uibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrẽtur. In quo ſi hoc ſentimus rhythmis contorta, diſſentio. Nã rhythmi, ut dixi, neq; finẽ habẽt certũ, nec ullam in contextu uarietatẽ, ſed qua cœperunt ſublatione ac poſitione, ad finem uſq; decurrunt: oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorũ. Id quod Cicero optimè uidet, ac teſtatur frequenter, ſe qđ numeroſum ſit quærere: ut magis nõ ἄρυθμον, quod eſſet inſcitum atq; agreſte, quàm ἔνρυθμον, quod poëticum eſt, eſſe compoſitionẽ uelit: ſicut etiam quos palæſtritas eſſe nolumus, peritos tamẽ palæſtræ eſſe uolumus, nõ ἀπαλαίστρους. Verùm ea quæ efficitur ex pedibus æqua cõcluſio, nomẽ aliquod deſiderat. Quid ſit igitur potius quàm numerus, et Oratorius numerus, ut enthymema Rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certè ne in calũniã cadã, qua ne M. quidẽ Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cũ pro compoſito dixero numerũ, & ubicũq; iam dixi, Oratoriũ dicere intelligar. Collocatio aũt uerba iam probata, & electa, & uelut aßignata ſibi debet cõnectere: nã uel dura inter ſe cõmiſſa potiora ſunt inutilib⁹. Tamẽ et eligere quædam, dum ex iis quæ idẽ ſignificent, atq; idem ualeant, permiſerim: & adiicere, dum nõ otioſa: & detrahere, dum nõ neceſſaria: ſed et figuris mutare et caſus et numeros, quorum uarietas frequenter gratia compoſitionis adſcita, etiã ſine numero ſolet eſſe iucũda: etiã ubi aliud ratio, aliud cõſuetudo poſcit, utrùm uolet ſumat cõpoſitio, Vitauiſſe uel

uitaſſe

xitaſſe: Deprehēdere *uel deprendere. Coitus etiam ſyllabarum nō negabo, & quicquid ſententiis aut eloquentiæ non nocebit.* Præcipuū *tamē in hoc opus eſt, ſcire qđ quoq; loco uerbū maximè quadret.* Atq; *is optimè cōponet, qui hoc ſolùm cōponēdi gratia faciet.* Ratio *uerò pedū in oratione eſt multo q̃ in uerſu difficilior: primùm, ꝗ uerſus paucis cōtinetur, oratio lōgiores habet ſæpe circuitus: deinde, ꝗ uerſus ſemꝑ ſimilis ſibi eſt, & una ratione decurrit: orationis cōpoſitio niſi uaria eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehēditur: et in omni quidē corpore, totóq; (ut ita dixerim) tractu, numeris inſerta eſt.* Neq; *enim loq poſſumus niſi è ſyllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt.* Magis *tamē & deſideratur in clauſulis, & apparet: primū, quia ſenſus omnis habet ſuū finē, poſſidétq; naturale interuallū, quo à ſequētis initio diuidatur: deinde, ꝗ aures continuā uocē ſecutæ, ductǽq; uelut prono decurrētis orationis flumine, tū magis iudicāt, cùm ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit.* Nō *igitur durum ſit, neq; abruptū, quo animi uelut reſpirant ac reficiuntur.* Hæc *eſt ſedes orationis, hoc auditor expectat, hìc laus omnis declamat.* Proximā *clauſulis diligentiā poſtulant initia. nam & ad hæc intētus auditor eſt.* Sed *eorū facilior ratio eſt.* Nō *enim cohærēt aliis, nec præcedētibus ſeruiunt: ſed nouū exordium ſumūt, cùm illa, quālibet ſit cōpoſita, ipſam gratiā perdat, ſi ad eā rupta uia ueniamus.* Nāq; *cū ſit, ut uidetur, ſeuera* Demoſthenis *cōpoſitio*, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, *& illa quæ ab uno (quod ſciā)* Bruto *minus ꝓbatur, cæteris placet*, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ: *nō deſunt qui* Ciceronē *carpant in his*, Familiaris *cœperat eſſe balneatori. &,* Non *minus dura archipiratæ. nam* Balneatori *&* Archipiratæ *idem finis eſt, qui* *Pro Cteſi.* *Philip. 3.* *Pro Cælio.*

N πᾶσι

πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύῃ: ſed propria ſunt: ideò ſeueriora. Eſt in eo quoq; nõnihil, quòd hîc ſingulis uerbis bini pedes continẽtur, quod etiã in carminibus eſt permolle: nec ſolùm ubi quinæ ſyllabæ nectũtur, ut in his, Fortiſſima
Hor. Ser. I. Satyr. I. Perſ. ſatyr. I. Luca. in 9. Aeneid. 3. Tyndaridarũ: ſed etiã ubi quaternæ, cùm uerſus cluditur Apẽnino, & Armamẽtis, et Oriona. Quare hoc quoq; uitandum eſt, ne pluriũ ſyllabarũ uerbis utamur in fine. Mediis quoq; nõ ea modò cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint: ne, quod nunc maximũ uitium eſt, breuium contextu reſultent, ac ſonum reddant penè pueriliũ crepitaculorũ. Nam ut initia clauſulæq; plurimũ momẽti habẽt quoties incipit ſenſus aut deſinit: ſic in mediis quoq; ſunt quidã conatus qui leuiter interſiſtũt: ut currentiũ pes etiamſi non moratur, tamen ueſtigiũ facit. Itaq; nõ modò mẽbra atq; inciſa bene incipere atq; cludi decet, ſed etiã in iis quæ nõ dubiè contexta ſunt, nec reſpiratione utũtur illi
*ſpiritũ ſuſtinemus, quis. *uel occulti gradus. quis enim dubitet unũ ſenſum et unius
Pro Cluent. ſpiritus eſſe, Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes? Tamẽ et duo prima uerba, et tria proxima, et deinceps duo rurſus ac tria, ſuos quaſi numeros habẽt ſpiritũ ſuſtinẽtes: ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ prout ſunt graues, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultãtes. Proinde id quod ex illis cõficitur, aut ſeuerũ, aut luxurioſum, aut quadratũ, aut ſolutũ erit.

Quædam etiã clauſulæ ſunt claudæ atq; pendentes, ſi relinquantur: ſed ſequẽtibus ſuſcipi ac ſuſtineri ſolent: eóq; facto, uitiũ quod erat in fine, continuatio emẽdat. Nõ uult
Act. 7. P. R. obſoletis criminibus accuſari Verrem. durũ, ſi deſinas:
In eadem ſed cùm eſt continuatum iis quæ ſequũtur, quanquã natura
Ibidem. ipſa diuiſa ſint, Noua poſtulat, inaudita deſiderat: ſaluus eſt curſus. Vt adeas, tãtum dabis: malè cluderet. nã et trimetri

uerſus

uerſus pars ultima eſt. excipit, Vt cibũ ueſtitúmq; intro-
ferre liceat, tantũ: præceps adhuc, firmatur ac ſuſtinetur
ultima, Recuſabat nemo. Verſum in oratione fieri, multo
fœdiſsimum eſt totũ: ſicut etiã in parte, deforme: utique ſi
pars poſterior in clauſula deprehẽdatur, rurſus prior in-
greſſu. Nã quod eſt cõtrà, ſæpe etiã decet, quia & cludit
interim optimè prima pars uerſus, dũ intra paucas ſylla-
bas, præcipuè ſenarij atq; octonarij. In Aphrica fuiſſe, ini-
tiũ ſenarij eſt, primũ pro Quin. Ligario caput: cludit, *Pro lege*
Eſſe uideatur. Nã nimis frequẽs, octonariũ inchoat. Talia *Manilia.*
ſunt Demoſthenis, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην *Pro Cteſi.*
εὔνοιαν. & totũ penè principiũ. Et ultima uerſuũ initio cõ
ueniũt orationis: Etſi uereor, Iudices, &, Animaduerti Iu *Pro Milone.*
dices. Sed initia initiis nõ cõueniunt. T. Liuius hexametri *Pro Cluent.*
exordio cœpit, Facturúſne operæpretiũ ſim. Nã ita edi- *Tit. Liuius.*
dit, éſtq; meli⁹ q̃ quomodo emẽdatur. Nec clauſulæ clauſu
lis: ut Cicero, Quò me uertã neſcio. qui trimetri finis eſt. *Pro Ligario*
Trimetrũ. &, Pro miſero dicere liceat. Sex enim pedes,
tres percuſsiones habẽt. Peius claudit finis hexametri: ut
Brutus in epiſtolis, Neq; enim illi malũt habere tutores aut
defenſores, quãquã ſciũt placuiſſe Catoni. Illic minus ſunt
notabiles, qa hoc gen⁹ ſermõi ꝓximũ eſt. itaq; & uerſus hi
ferè excidũt, quos Brutus ipſo cõponẽdi duct⁹ ſtudio ſæ-
piſsimè facit, nõ rarò Aſinius: ſed etiã Cicero nõnũquã, ut
in principio ſtatim orationis in Luciũ Piſonẽ, Prò di im-
mortales, qs hic illuxit dies? Nõ minore aũt cura uitãdum
eſt quicqd εὔρυθμον, quale eſt apud Salluſtiũ, Falsò queri- *In Iugur.*
tur de natura ſua. Quãuis enim uincta ſit, tamẽ ſoluta ui-
deri debet oratio. Atq Plato diligẽtiſsimus cõpoſitionis,
in Timæo prima ſtatim parte uitare iſta non potuit. Nã et
initiũ hexametri ſtatim inuenias, & Anacreontion, ꝓtimus

colon efficias,& ſi uelis, trimetron, & quod duobus pedib⁹ & parte πενθημιμερὶς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ἦν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν, ex molliſsimo rhythmorũ genere excidãt. Sed quia orationem iam conſtare pedibus dixi, aliqua de iis quoq;: quorum nomina quoniã uaria eſſe tradũtur, conſtituendũ eſt quo quenq; appellemus. Et quidẽ Ciceronẽ ſequar: nã is eminẽtiſsimos Græcorũ eſt ſecutus, excepto quòd pedes mihi triſyllabos nõ uidetur excedere, quanquã ille Pæone Dochimóq;, quorũ prior in quatuor, ſecundus in quinq; excurrit, utatur. Nec tamẽ ipſe diſsimulat quibuſdã numeros uideri, nõ pedes. nec immeritò. Quicquid enim ſupra treis ſyllabas habet, id ex plurib⁹ eſt pedibus. Ergo cũ conſtẽt quatuor pedes binis, octo ternis: Spondeũ longis duabus, Pyrrhychiũ, quem alij Periambum uocant, breuibus: Iambũ breui lõgáq;: huic contrariũ è longa & breui, hunc Choreũ nos, ut alij Trochæũ, nominemus. Ex iis uerò qui ternas ſyllabas habent, Dactylũ longa duabúſq; breuib⁹: huic tẽporibus parẽ, ſed retroactũ, appellari cõſtat Anapæſton. Media inter longas breuis faciet Amphimacrũ: ſed frequẽtius eius nomẽ eſt Creticus. Lõga inter breues, Amphibrachys: duabus lõgis breuẽ ſequentibus, Bacchius: totidẽ longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trochæũ, quẽ Tribrachyn dici uolunt, qui Choreo Trochæi nomẽ imponũt: totidẽ longæ Moloſſon efficiunt. Horũ pedũ nullus non in orationem uenit: ſed quo quiq; ſunt temporibus pleniores, longiſq; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorẽ faciũt orationẽ, breues celerẽ ac mobilẽ. Vtrũq; locis utile. Nã & illud ubi opus eſt uelocitate, tardũ & ſegne, & hoc ubi põdus exigitur, præceps ac reſultãs, meritò dãnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe

taſſe momenti, q̄ & lõgis lõgiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ: ut quãuis neq; plus duob⁹ tẽporib⁹, neq; uno minus habere uideantur (ideoq; in metris oẽs breues longǽq; inter ſe obſeſſæ ſunt pares) lateat tamẽ neſcio quid, ſi qcquã ſupſit, aut deſit. Nã uerſuũ ꝓpria cõditio eſt, ideóque in his quædã etiã cõmunes. Veritas uerò q̄a patitur æquè breuẽ eſſe uel lõgã uocalẽ cùm eſt ſola, quàm cùm eã conſonãtes una pluréſue præcedũt: certè in dimenſione pedum, ſyllaba quæ eſt breuis, inſequente alia uel breui, quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa: ut,

Agreſtem tenui muſam meditaris auena.

*nam licet gre breuis, facit tamẽ longã A priorẽ. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tẽpore: quomodo, niſi habeat plus q̄ quæ breuiſſima, qualis ipſa eſſet detractis conſonãtibus? nũc unũ tempus accõmodat priori, & unũ accipit à ſequente, ita duæ natura breues, poſitione ſunt tẽporũ quatuor. Miror aũt in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, ut alios pedes ita eligerẽt, alios dãnarent, quaſi ullus eſſet quem nõ ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem ſequatur Ephorus, inuẽtũ à Thraſymacho, probatũ ab Ariſtotele, Dactylúmq;, ut tẽperatiores breuibus ac lõgis: fugiat Spondeũ & Trochæũ, alterius tarditate, alterius celeritate dãnata: & Herous, qui eſt idẽ Dactylus, Ariſtoteli amplior, Iãbus humanior uideatur: Trochæũ ut nimis currentem damnet, eiq; *Cordacis nomẽ imponat, eadémq; dicãt Theodectes ac Theophraſtus, ſimilia poſt eos Halicarnaſſeus Dionyſius: irrũpent etiã ad uicinos, nec ſemper illis Heroo, aut Pæone ſuo, quẽ quia uerſus rarò facit, maximè laudãt, uti licebit: ut ſint tamẽ aliis alij crebriores, nõ uerba faciẽt, q̄ neq; augeri, neq; minui, neq; ſicut modulatione ꝓduci aut corripi poſſint: ſed trãmutatio & collocatio.*

Aeglo. 1.

Rhetor. 3.

* κορδακικὸν appellat Ariſtoteles.

Pleriq; enim ex commiſſuris eorũ uel diuiſione fiũt pedes: quo fit ut iiſdem uerbis alij atque alij uerſus fiant: ut meamini quendam non ignobilem poëtam ita luſiſſe,

Aſtra tenet cœlũ, mare claſſes, area meßẽ. Hîc retrorſum fit Sotadeus. Itémq; Sotadeo adiũgat retro trimetros,

Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miſcendi ergo ſunt, curãdũq; ut ſint plures qui placeant, & circũfuſi bonis deteriores lateãt. Nec uerò in literis ſyllabiſq; natura mutatur, ſed refert quæ cum qua optimè coëat. Plurimũ igitur autoritatis, ut dixi, & põderis habẽt lõgæ, celeritatis breues: quæ ſi miſcẽtur quibuſdã lõgis, currũt: ſi cõtinuãtur, exultãt. Acres, quæ ex breuibus ad lõgas inſurgũt: leniores, quæ à lõgis in breues deſcendũt. Optimè incipitur à lõgis, rectè aliquãdo à breuibus: ut, Nouũ crimẽ C. Cæſar. Leni[9], ut, Animaduerti iudices. Quod initiũ partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet. Clauſula quoq; è lõgis firmißima eſt: ſed cludẽt et breues, quãuis habeatur indifferẽs ultima. Neq; enim ego ignoro, in fine pro lõga accipi breuẽ, q uidetur aliqd uacãti tempori, ex eo quod inſequitur, accedere: aures tamẽ cõſulens meas, intelligo multũ referre, utrúmne longa ſit quæ cludit, an pro lõga. Neq; enim tã plenũ eſt, Dicere incipientem timere: quàm illud, Auſus eſt cõfiteri. Atqui ſi nihil refert, breuis an lõga ſit ultima, idẽ pes erit: uerũ neſcio quo modo, ſedebit hoc, illud ſubſiſtet. Quo moti quidã, lõgæ ultimæ tria tẽpora dederũt, ut illud tẽpus quod breuis ex lõga accipit, huic quoq; accederet. Nec ſolũ refert quis claudat, ſed quis antecedat. Retrorſum autẽ neq; plus tribus, (iiq; ſi nõ ternas ſyllabas habebũt, rèpetẽdi ſunt, abſit tamẽ poëtica obſeruatio) neq; minus duob[9]: alioqui pes erit, nõ numerus. Poteſt tamen uel unus eſſe Dichoreus, ſi unus eſt qui

Pro Ligario.
Pro Cluent.
Pro Milone.
Pro Ligario.

eſt qui conſtat ex duobus Choreis. Itémq; Pæon, qui eſt ex Choreo & Pyrrhichio, quẽ aptũ initiis putant: uel cõtrà qui eſt è tribus breuibus & longa, cui clauſulam aßignãt: de quibus ferè duobus ſcriptores huius artis loquuntur, alios oẽs, quotcunq; ſint tẽporũ quæ ad orationẽ ꝑtineant, Pæonas appellant. Eſt & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, uel Iambo & Cretico, ſtabilis in clauſulis, & ſeuerus. Spõdeus quoq;, quo plurimũ eſt Demoſthenes uſus, morã ſemper per ſe habet: optimè præcedet eũ Creticus: ut in hoc, De quo ego nihil dicã niſi depellendi criminis cauſa. Illud eſt qđ ſuprà dixi multũ referre, unóne uerbo pedes ſint duo cõprehẽſi, an uterq; liber. Sic enim fit fortè, Criminis cauſa: molle, Archipiratæ: mollius ſi Tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Eſt enim quoddã in ipſa diuiſione uerborũ latens tempus, ut in Pentametri medio Spondeo: qui niſi alterius uerbi fine, alterius initio conſtet, uerſum nõ efficit. Poteſt, etiam ſi minus bene, præponi Anapæſtus, Muliere nõ ſolùm nobili, uerumetiã nota. Tũ Anapæſtus & Creticus. Iambus quoq;, qui eſt utroq; ſyllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur, In armis fui. Tũ Spondeus et Bacchius, ſic enim fiet ultimus Dochimus, Iiſdẽ in armis fui. Ex iis quæ ſuprà probaui, apparet Moloſſon quoq; clauſulæ conuenire, dũ habeat ex quocũq; pede ante ſe breuẽ. Illud ſcimus, ubicunq; ſunt, eſſe pro nobis. Minus grauis erit Spondeus præcedente Pyrrhichio, ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore Pæone: ut, Brute dubitaui: niſi potius hoc eſſe uelimus Dactylũ et Bacchiũ. Duo Spõdei nõ ferè coniungi patiuntur: quæ in uerſu quoq; notabilis clauſula eſt, niſi cũ id fieri poteſt ex tribus quaſi membris: Cur de perfugis noſtris copias cõparat is cõtra nos? una ſyllaba, duabus, una.

Pro Cælio. *Pro Ligario.* *In Oratore.*

Ne Dactylus quidẽ Spondeo bene præponitur, quia finem uerſus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & ſibi iungitur, Venenũ timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: ut, Non uenena timeres: ſed uirus timeres. Cõtrarius quoq; qui eſt, cludet, niſi ſi ultimã longã eſſe uolumus: optiméq; habebit ante ſe Moloſſon: ut, Et ſpinis reſperſum. Aut Bacchiũ, Quod hic poteſt, nos poſſemus. Sed uerius erit cludere Choreum præcedenti Spondeo. Nam hic potius eſt numerus, Nos poſſemus: &, Romanus ſum. Cludet & Dichoreus, ſi pes idem ſibiipſi iungetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimũ. Cuius exemplũ Cicero ponit, Patris dictum ſapiens, temeritas filij comprobauit. Accipiet ante ſe Choreus & Pyrrhichiũ: Omnes propè ciues uirtute, gloria, dignitate ſuperabat. Cludet & Dactylus, niſi eũ obſeruatio ultimæ Creticũ facit: ut, Muliercula nixus in littore. Habebit antè bene creticũ & iambum, ſpondeum malè, peius choreũ. Cludit amphibracchus, Q. Ligariũ in Africa fuiſſe. ſi nõ eũ malumus eſſe bacchiũ. Nõ optimus eſt trochæus, ſi ultima eſt breuis. quòd certè ſit neceſſe eſt, alioqui quomodo cludet, qui placet pleriſq;, dichoræus? Illa obſeruatione ex trochæo fit anapæſtus. Idẽ trochæus præcedẽte longa fit pæon: quale eſt, Si potero &, Dixit hoc Cicero, Obſtat inuidia. Sed hoc initiis dederũt. Cludit & Pyrrhichius choreo præcedente: nam ſic pæon eſt. Omnes ij qui in breues excidũt, minus erũt ſtabiles: nec alibi ferè ſatis apti, quàm ubi curſus orationis exigitur, et clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initiis optimus: Quod precatus à diis immortalibus ſum. & clauſulis, In cõſpectu populi Romani uomere poſtridie. Apparet uerò quàm bene eum præcedant, uel anapæſtus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & ſe ipſe ſequitur, Seruare quamplurimos. Sic melius

Marginal notes: Pro Ligario. (beside "ſibi iungitur"); Act. 7. (beside "mus:optiméq;"); In Oratore. (beside "det & Dichoreus"); Act. 7. (beside "uatio ultimæ"); Pro Ligario. (beside "peius choreũ"); Pro Muræ. (beside "ſiſtitur"); Pro Ligario. (beside "Sed & ſe ipſe")

quàm

quàm choreo præcedente, Quis nõ turpe duceret? ſi ultima breuis pro longa ſit. Sed fingamus ſic, Non turpe, duceret. Sed hic eſt illud inane quod dixi. Paululum enim moræ da-mus inter ultimũ atq; proximũ uerbũ, & turpe illud in-teruallo quodam producimus: alioqui ſit exultantiſſimũ, et trimetri finis, Quis nõ turpe duceret? Sicut illud, Ore ſpi-ritũ excipere liceret: ſi iungas, laſciui carminis eſt: ſed in-terpunctis quibuſdã & tribus quaſi initiis, fit plenũ auto-ritatis. Nec ego cũ præcedentes pedes poſui, legem dedi ne alij eſſent: ſed quid ferè accideret, quod in præſentia uide-retur optimũ, oſtẽdi. Et quidẽ optimè eſt ſibi iunctus ana-pæſtus, ut qui ſit pentametri finis: uel Rhythmus, qui no-men ab eo traxit. Nã ubi libido dominatur, innocentiæ leue præſidiũ eſt. Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedente ſpondeo uel bacchio: ut ſi mutes idem, leue innocẽtiæ præſidium eſt. Non me ca-pit (ut à magnis uiris diſſentiã) pæon qui eſt ex tribus bre-uibus & longa. Nam eſt ipſe una plus breui anapæſto, fa-cilitas & agilitas. Quod quid ita placuerit his, nõ uideo, niſi q illum ferè probauerint, quibus loquẽdi magis quàm orandi ſtudiũ fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet pyrrhi chio & choreo, mea facilitas, noſtra facilitas. At præcedẽ te ſpõdeo tum planè finis eſt trimetri: cùm ſit per ſe quoq; ei contrarius. Principiis meritò laudatur. Nam & primã ſtabilem, & tres celeres habet: tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus nõ ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat. Nã id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neq; enim qui ſe totũ in hac cura cõ-ſumpſerit, potioribus uacabit: ſiquidẽ relicto rerũ põdere, ac nitore contempto, teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, &

Philip. 2.

Act. 7.

In Oratore.

uermiculatè inter ſe lexeis cõmittet. Nónne ergo refrigeretur ſic calor, & impetus pereat, ut equorũ curſum qui dirigit, minuit: & paſſus qui æquat, curſum frangit? quaſi numeri nõ fuerint in cõpoſitione deprehẽſi: ſicut poëma nemo dubitauerit imperito quodã initio fuſum, & auriũ mẽſura, et ſimiliter decurrẽtiũ ſpatiorũ obſeruatione eſſe generatũ, mox in eo reptos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit multa ſcribẽdi exercitatio, ut ex tẽpore etiã ſimilia fundamus. Neq; uerò tã ſint intuẽdi pedes, q̃ uniuerſa cõprehenſio: ut uerſum facientes, totũ illũ decurſum, nõ ſex uel quinq; partes, ex quib⁹ conſtat uerſus, aſpiciũt. Antè enim carmen ortũ eſt, quàm obſeruatio carminis. Indéq; illud,

Enni. in Oratore. —Fauni uatéſque canebant.

Ergo quẽ in poëmate locum habet uerſificatio, eũ in oratione cõpoſitio. Optimè autẽ de illa iudicãt aures, quæ & plena ſentiunt, & parũ expleta deſiderãt, et fragoſis offenduntur, & lenibus mulcẽtur, et cõtortis excitãtur, & ſtabilia probãt, clauda deprehẽdunt, redundãtia et nimia faſtidiunt. Ideóq; docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatẽ. Quædã uerò arte tradi non poſſunt. Mutandus eſt caſus, ſi durius is quo cœperamus, feratur. Num in quẽ tranſeamus ex quo, præcipi poteſt? Figuræ laborãti etiã compoſitioni uariatæ ſæpe ſuccurrunt. Quæ? cùm orationis, tum etiã ſentẽtiæ. Num præſcriptum eius rei ullum eſt? Occaſionibus utendum, & cum re præſenti deliberãdũ. Enimuero ſpatia ipſa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod poſſunt niſi auriũ habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis ſatis plena, uel nimiùm, alia pluribus breuia & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiã cùm ſenſus finitus eſt, aliquid tamẽ loci uacare uidetur? Nemi-

Act. 4. nem ueſtrũ ignorare arbitror, Iudices, hũc per hoſce dies

ſermon

ſermonē uulgi, atq; hanc opinionem populi Romani fuiſſe. Cur hoſce potius quàm hos? Neq; enim erat aſperū. Rationem fortaſſe non reddã, ſentiã eſſe melius. Cur nõ ſatis ſit, ſermonē uulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur. Ignorabam, ſed ita ut audio, hoc animus accipit, plenū ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt. Nequeas ſatis forte quid ſeuerū, quid iucūdū ſit, intelligere: facias quidē natura duce melius quàm arte: ſed naturæ ipſi ars inerit. Illud prorſus Oratoris, ſcire ubi quoq; genere cõpoſitionis ſit utēdū. Ea duplex obſeruatio: altera, quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad cõprehenſiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur eſſe inciſa, mēbra, circuitus. Inciſum (quãtū mea fert opinio) erit ſenſus nõ expleto numero cõcluſus: pleriſq; pars membri. Tale eſt enim quo Cicero utitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. Fiunt autem etiã ſingulis uerbis inciſa: ut, Diximus, teſtes dare uolumus. Inciſum eſt, diximus. Mēbrum autē eſt ſenſus numeris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiēs. Id. enim, O callidos homines, perfectū eſt: at remotū à cæteris, uim nõ habet: ut per ſe manus, & pes, & caput. &, O rem excogitatã, ô ingenia metuenda. Quãdo ergo incipit corpus eſſe? cū uenit extrema cõcluſio, Quē, quæſo, noſtrū fefellit, id uos ita eſſe facturos? Quã Cicero breuiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & mēbra miſta ſunt, & concluſionē utique deſiderãt. Periodo plurima nomina dat Cicero; ambitū, circuitū, comprehēſionem, cõtinuationem, circūſcriptionē. Genera eius duo ſunt: alterū ſimplex, cùm ſenſus unus longiore ambitu circūducitur: alterū, quod conſtat mēbris et inciſis, quæ plures ſenſus habēt: Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris, et reliqua. Habet periodus mem

In carn. 2.

In Oratore.

Act. 7.

dus mēbra minimū duo. Medius numerus uidetur quatuor: ſed recipit frequēter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor ſenariis uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur. Præſtare debet, ut ſenſum concludat: ſit aperta, ut intelligi poſsit: nō immodico, ut memoria cōtineri. Mēbrū longius iuſto, tardum: breuius, inſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit & inſtanter pugnacitérq; dicendū, membratim cæſim'que dicemus. Nā hoc in oratione plurimū ualet: adeóq; rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cū dicēte æquè audiētem inhorreſcere. Mēbratim plerūq; narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus: exceptis quæ nō docēdi gratia, ſed ornādi narrantur: ut in Verrem Proſerpinæ raptus. Hæc enim lenis et fluens cōtextus decet. Periodus apta procemiis maiorum cauſarū, ubi ſolicitudine, cōmendatione, miſeratione res eget. Itē cōmunibus locis, & in omni amplificatione: ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes: tū fuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totū aūt adhibēdū eſt, quò ſit amplius, cōpoſitionis genus, cū iudex nō ſolùm rē tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & uoluptate iam ducitur. Hiſtoria nō tam finitos numeros, quàm orbē quēdam contextúmq; deſiderat. Nanq; omnia eius membra cōnexa ſunt, quoniā lubrica eſt, ac fluit: ut homines qui manib⁹ inuicē apprehēſis gradū firmāt, cōtinēt et cōtinētur. Demōſtratiuū gen⁹ omne fuſiores habet liberioréſq; numeros. Iudiciale, & concionale, ut materia uariū eſt, ſic etiā ipſa collocatione uerborū. Vbi iā nobis pars ex duab⁹ quas modò fecim⁹, ſecūda tractāda eſt. Nā qs dubitat alia leni⁹, alia cōcitatius, alia ſublimi⁹, alia pugnacius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus, ſublimibus, ornatis longas magis

ſyllabas

In Oratore.

Act. 5.

ſyllabas conuenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatem quoq; uocum poſcant, potius quàm his contraria. Magis laudarē breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaq; cõponemus proœmium uariè, atq; ut ſenſus eius poſtulabit. Neq; enim acceßerim Celſo, qui unam quandam huic parti formam dedit: & optimam cõpoſitionē eſſe proœmij, ut apud Aſinium dixit, Si Cæſar ex omnibus mortalibus qui ſint ac fuerint, poſſet huic cauſæ diſceptator legi, non quiſquā te potius optādus nobis fuit. Non quia negem hoc bene eſſe cõpoſitū, ſed quia legem hāc eſſe componēdi in omnibus principiis recuſem. Nā iudicis animus uariè præparatur: tum miſerabiles eſſe uolumus, tū modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi: tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, dißimilem cõponēdi quoq; rationem deſiderāt. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atq;, ut ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes, & nominibus maximè miſtos. Nā & uerbis ut ſæpius preſſa eſt, ita interim inſurgit: ſed docere & infigere animis res ſemper cupit: quod minimè feſtinantiū opus eſt. Ac mihi uidetur tota narratio conſtare longioribus mēbris, breuioribus periodis. Argumēta acria & citata, pedibus quoq; ad hāc naturā accõmodatis utentur, nõ tamē ita ut Trochæis, quæ celeria quidē, ſed ſine uiribus ſunt. Verū quāuis ſint breuibus longiſque miſta, nõ tamē plures longas q̃ breues habētia. Illa ſublimia ſpatioſas claráſq; uoces habēt, amāt amplitudinē dactyli quoq;, ac Pæonis, etiā ſi maiori ex parte ſyllabis breuibus, tēporibus tamē ſatis pleni. Aſpera cõtrà iābis maximè concitantur: non ſolùm ꝙ ſint è duabꝰ modò ſyllabis, eóq; frequētiorē quaſi pulſum habent,

habent, quæ res lenitati cõtraria eſt: ſed etiã quod omnibus partibus inſurgunt, & à breuibus in lõgas nitũtur & creſcunt, ideóq; meliores Choreis, qui à lõgis in breues cadũt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquã & ſuperiorẽ compoſitionem, quam ſi quidẽ ſciremus, doceremus: ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verùm niſi ex uerbis atq; ſententiis per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Deniq;, ut ſemel finiã, ſic ferè cõponendũ, quo modo pronũtiandum erit. An non in proœmiis plerunq; ſummiſsi (niſi cùm in accuſatione concitandus eſt iudex, aut aliqua indignatione cõplendus) in narratione pleni atq; expreſsi, in argumẽtis citati, atq; ipſo etiã motu celeres ſumus? ut in locis ac deſcriptionibus fuſi ac fluentes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoque motui ſua quædam tẽpora, & ad ſigna pedũ nõ minus ſaltationi quàm modulationibus adhibet muſica ratio numeros. Quid? non uox ad actus accõmodatur naturæ ipſarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cùm debeant ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi eſt neceſſe, affectamus etiam tumorem, qui ſpondeis atque iambis maximè continetur,

ὑπέρoργος Hyperoargus ſceptra mihi liquit Pelops. At ille comicus æquè ſenarius, quẽ Trochaicũ uocãt, pluribꝰ Choreis, qui Trochæi ab aliis dicuntur. Pyrrichius quidẽ decurrit: ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,

Terent. in Eunucho. Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

Aſperũ uerò & maledicũ etiã in carmine iãbis graſſatur,

Quis hoc poteſt uidere, quis poteſt pati,

Niſi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuerſum autem, ſi ſit neceſſe, duram potius atq; aſperam compoſitionem

nem

*nem malim eſſe, quã effœminatam & eneruem, qualis apud multos: et quotidie magis laſciuimus, * ſyntonorum modis ſaltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & in eoſdẽ ſemper pedes ire. Nã & uerſificandi genus eſt, unam legem omnibus ſermonibus dare: & id cũ manifeſta affectatione (cuius rei maximè cauenda ſuſpitio eſt) tum etiam ſimilitudine tædium ac ſacietatem creat: quóq; eſt dulcius, magis perit: amittítq; & fidem, & affectus, motúſq; oẽs, qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, aut propter eũ dolere & iraſci iudex, cui putat hoc uacare. Ideóq; uincta quædam quaſi ſoluenda de induſtria ſunt, illa quidẽ maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neque longioribus quàm oportet hyperbatis cõpoſitioni ſeruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam feciſſe uideamur. Et certè nullum aptum atq; idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non cõmodè inſeri poßit, niſi quod in euitandis eiuſmodi uerbis nõ decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatem. Non tamẽ mirabor Latinos magis indulſiſſe compoſitioni, quàm Atticos, quanuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim ſi Cicero à Demoſthene paululũ in hac parte deſciuit. Sed quæ ſit differentia noſtri Græcíq; ſermonis, explicabit ſummus liber. Compoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatũ modum uolumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractione, mutatione. Vſus, pro natura rerũ quas dicimus. Cura magna, ut ſentiendi atque loquendi prior ſit. Dißimulatio curæ præcipua, ut numeri ſponte fluxiſſe, non arceßiti & coacti eſſe uideantur.*

* ſybaritarum.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DECIMVS.

De copia verborum. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quæ ad inueniendũ, diſponendum, & eloquendum pertinẽt, ſuperioribus libris tradidit. Nunc huius libri & capitis initio admonet, quæ hactenus tradita ſunt, ad perfectam eloquentiã non ſufficere, niſi facilitas quædam firma, quã Latini habitũ dicunt, acceſſerit. Eam legẽdi, ſcribẽdi, & dicendi exercitatione parari, ſi verborũ & rerum copia inſtruamur, docet. Et res quidẽ cuiuſque cauſæ proprias eſſe, verba cum varia alia aliis locis poſita, eidem rei cõueniant, in promptu & conſpectu eſſe debere. Quorũ copia cũ delectu paranda ſit, vt ſuis locis aptari queant. Itaque verborũ idẽ valentium varietatẽ, ſubiectis exẽplis, quæ ad docendũ potentiſsima ſunt, exhibet. Quorum copiam duobus contingere tradit: optima audiendo, & legendo. Auditionis rationem, & cõmoda: quòd viua vox, actio, pronuntiatio, & periculum dicentis moueant: deinde lectionis, quã potiorẽ eſſe ex vtriuſq; cõparatione probat: & quo pacto legendi ſint autores optimi, proponit: nempe nõ oſcitãter, vel carptim truncatímue, ſed diu multúmq; à principio ad finem: quin etiam lectos ſemel, ex integro reſumẽdos, præcipuè Oratores, in quibus virtutes maximè occultãtur. quorum orationes ſi vtrinq; habitæ extent, cauſis cognitis legere, vtiliſsimũ ſit. Poëtarum etiam lectionem plurimũ cõmẽdat: ꝙ ab his in rebus, ſpiritus: in verbis, ſublimitas: in affectibus, motus: in perſonis, decor petatur. Quod etiã lepore & venuſtate rerum ab illis fictarũ, ingenia moleſtiis forẽſibus malè affecta recreentur. In quibus tñ libertas verborũ, & licẽtia figurarũ excuſanda Oratori, nõ imitanda ſit. Hiſtoriæ lectionẽ vtilẽ etiã eſſe, cùm propter rerũ & exemplorũ cognitionẽ, quę ſuppeditat: tum etiã ꝙ dictionis ſuauitate alere orationem poſſit: quãuis multæ hiſtoricorũ virtutes, quibus illi poëtis proximi ſunt, ſint Oratori vitandæ. Philoſophos quoq; nõ eſſe negligendos, nõ quidẽ quia ſermonis ratio ab his petenda ſit, ſed quòd de vitiis & virtutibus optimè

optimè diſſerāt,& nos argumētari doceāt. maximè Socratici, q̄ inductionibus vtuntur. Poſtremò qui legendi,& quæ virtutes in quoq; autore præcipuæ ſint,adiungit. Et quāuis perfecti & abſoluti quiq; præcipuè legēdi ſint,qui pauci ſunt,iudiciū tn̄ habētibus,nullū omnino ex quo quid vtilitatis referri poſsit, refugiēdū eſſe cenſet.Præcipuos in quoq; genere, Græcos primùm, deinde Latinos:& quibus virtutibus excellāt,enumerat. Poëtas primùm heroicos,à quorū principe Homero incipiēdum putat: quē cum Virgilio comparat, vt poſtea Demoſthenem cum Cicerone, & quàm diuerſis virtutibus emineant,oſtendit. Deinde Elegos,Lyricos,Tragœdiæ & Comœdiæ ſcriptores, Hiſtoricos, Philoſophos,Oratores,quos omnes cum Latinis cōfert:quid in omnib⁹ laudandum,& imitatione dignum ſit,aut ſecus,explicando.

SED hæc eloquēdi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria,ita non ſatis ad uim dicēdi ualent,niſi illis firma quædā facilitas,quæ apud Græcos ἕξις nominatur,acceſſerit:quam,ſcribendo plus,an legēdo,an dicēdo conſequamur,ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligētius nobis examinādū,ſi qualibet earum rerū poſſemus una eſſe contenti. Verùm ita ſunt inter ſe cōnexa et indiſcreta omnia,ut ſi quid ex his defuerit, fruſtra ſit in cæteris laboratū. Nam neq; ſolida atq; robuſta fuerit unquā eloquētia,niſi multo ſtylo uires acceperit:& citra lectionis exemplum labor ille carens rectore, fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæq; modo dicenda, niſi tanquā in procinctu paratam quidē ad omnes caſus habuerit eloquentiam,uelut clauſis theſauris incubabit. Nō autem ut quicq; præcipuè neceſſariū eſt,ſic ad efficiendū Oratorē maximi protinus erit momenti. Nam certè cùm ſit in eloquendo poſitum Oratoris officiū,dicere ante omnia eſt: atq; hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtum eſt: proximā deinde imitationē,nouiſsimam ſcribēdi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad ſumma niſi ex principiis nō poteſt: ita

procedēte iam opere, minima incipiūt eſſe, quæ prima ſunt.
Lib. 1. & 2. Verùm nos nō quomodo ſit inſtituendus Orator, hoc loco dicimus: (nam id quidē aut ſatis, aut certè uti potuimus à nobis dictū eſt) ſed ut athletam qui omnia iam perdidicerit à præceptore, nimirū quo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit: ita eū qui res inuenire & diſponere ſciet, uerba quoq; & eligēdi & collocandi rationē perceperit, inſtruamus qua ratione quæ didicit, facere q̃ optimè & quàm facillimè poſſit. Non ergo dubiū eſt, quin ei uelut opes ſint quædā parandæ, quibus uti ubicunq; deſideratum erit, poſſit. Eæ cōſtant copia rerū ac uerborū. Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſæ, aut paucis cōmunes: uerba in uniuerſas paranda: quæ ſi rebus ſingulis eſſent ſingula, minorē curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cū ipſis protinus rebus offerrēt. Sed cùm ſint aliis alia aut magis propria, aut magis ornatá, aut plus efficiētia, aut melius ſonātia, debēt eſſe nō ſolùm nota omnia, ſed in promptu, atq; (ut ita dicam) in conſpectu, ut cùm ſe iudicio dicētis oſtēderint, facilis ex his optimorū ſit electio. Equidē ſcio quoſdā collecta quæ idem ſignificarent uocabula ſolitos ediſcere, quò facilius & occurreret unū ex pluribus: & cùm eſſent uſi aliquo, ſi breue intra ſpatiū rurſus deſideraretur, effugiendæ repetitionis gratia ſumerēt aliud quo idē intelligi poſſet. Quod cū eſt puerile, & cuiuſdā infelicis operæ, tum etiā utile parum. turbā enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximū quodq;. Nobis autē copia cum iudicio paranda eſt: uim orādi, nō circulatoriā uolubilitatē ſpectātibus. Id aūt conſequemur optima legendo atq; audiendo. Non ſolùm enim nomina ipſa rerū cognoſcemus hac cura, ſed cui quodq; loco ſit aptiſſimū. Omnib' enim ferè uerbis, præter pauca quæ ſunt parū uerecūda, in oratione locus eſt. Nam

ſcriptor

ſcriptores quidẽ iãborũ, ueteriſq; comœdiæ, etiam in illis ſæpe laudãtur: ſed nobis noſtrum opus interim tueri ſatis eſt. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) ſunt alicubi optima: nã & humilibus interim & uulgarib⁹ eſt opus: & quæ cultiore in parte uidẽtur ſordida, ubi res poſcit, ꝓprie dicũtur. Hæc ut ſciamus, atq; eorũ nõ ſignificationẽ modò, ſed formas etiã mẽſuráſq; norimus, ut ubicũq; erũt poſita, cõueniãt, niſi multa lectione atq; auditione aſſequi nõ poſſumus: cùm omnẽ ſermonẽ auribus primũ accipiam⁹. Propter qđ infantes à mutis nutricibus iuſſu Regũ in ſolitudine educati, etiã ſi uerba quædã emiſiſſe tradũtur, tamẽ loquendi facultate caruerũt. Sũt autem alia huius naturæ, ut idẽ pluribus uocibus declarẽt, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit: ut enſis & gladius. Alia, quæ etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiam omnes uocamus qui cædem telo quocunque commiſerint. Alia circuitu uerborum plurium oſtendimus: quale eſt, Herod. 2.

-Et preſſi copia lactis. Aeglog. 1.

Plurima uerò mutatione figuramus, Scio, Nõ ignoro, et, Nõ me fugit, Nõ me præterit, &, Quis neſcit? Nemini dubiũ eſt. Sed etiã ex proximo mutuari licet. Nã & intelligo & ſentio, & uideo, ſæpe idẽ ualẽt quod ſcio. Quorum nobis ubertatẽ ac diuitias dabit lectio, ut his nõ ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiã quomodo oporteat, utamur. Nõ ſemper enim hæc inter ſe idẽ faciunt: nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim, Video: ita de uiſu oculorũ, Intelligo. Nec ut mucro gladiũ, ſic mucronẽ gladius oſtẽdit. Sed ut copia uerborũ ſic paratur, ita non uerborũ tantũ gratia legendũ uel audiendũ eſt. Nam omnium quæcunq; docemus,

hoc ſunt exēpla potētiora etiā ipſis quæ tradūtur artibus, cùm eò qui diſcit, perductus eſt, ut intelligere ea ſine demōſtrāte, & ſequi iā ſuis uirib⁹ poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator oſtendit. Alia uerò legentes, alia audientes magis adiuuāt. Excitat qui dicit ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerū, ſed rebus incēdit. Viuunt enim omnia, & mouētur, excipimúsq; noua illa uelut naſcētia cū fauore ac ſolicitudine. Nec fortuna modò iudicij, ſed etiā ipſorū qui orāt, periculo afficimur. Præter hæc, & uox et actio decora, cōmoda ut quiſq; locus poſtulabit, pronūtiādi uel potētißima in dicēdo ratio, &, ut ſemel dicā, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut ſuus cuiq; fauor, aut ille laudātium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & uelut tacita quadā uerecūdia inhibemur plus nobis credere, cū interim & uitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudētur etiā quæ non placēt. Sed è cōtrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiā praua iudicia nō referāt. Lectio libera eſt, nec actiōis impetu trāſcurrit: ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus aūt, & tractemus, & ut cibos manſos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerātur, ita lectio nō cruda, ſed multa iteratione mollita, et uelut cōfecta, memoriæ imitationiq; tradatur. Ac diu nō niſi optimus quiſq;, & qui credētē ſibi minimè fallat, legēdus eſt, ſed diligēter, ac penè ad ſcribēdi ſolicitudinē: nec ꝑ partes modò ſcrutāda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumēdus, præcipuéq; oratio, cuius uirtutes frequēter ex induſtria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat, dißimulat, inſidiatur Orator, eáq; in prima parte actiōis dicit quæ ſunt in ſumma ꝓfutura. Itaque ſuo loco min⁹ placēt, adhuc nobis quare dicta ſint ignorantia

rantibus: ideóq; erũt cognitis omnibus repetẽda. Illud uerò utiliſsimũ, noſſe eas cauſas quarũ orationes in manus ſum pſerimus: et quoties cõtinget, utrinq; habitas legere actiones: ut Demoſthenis atq; Aeſchinis inter ſe cõtrarias: ut Seruij Sulpitij, & Meſsalæ, quorũ alter pro Aufidia, contra dixit alter: & Pollionis & Caſsij reo Aſpernate, aliáſque plurimas. Quinetiã ſi minus pares uidebũtur, aliquæ tamẽ ad cognoſcendã litiũ quæſtionẽ rectè requirẽtur: ut cõtra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligariũ, & Hortẽſii pro Verre. Quinetiã eaſdẽ cauſas ut quiſq; egerit, utile erit ſcire. Nã pro domo Ciceronis dixit Callidi⁹: & pro Milone orationẽ Brut⁹ exercitationis gratia ſcripſit, etiã ſi egiſſe eũ Cornelius Celſus falsò exiſtimat. Et Pollio ac Meſſala defenderũt eoſdẽ: & nobis pueris inſignes p Voluſeno Catulo, Domitij Afri, Criſpi Paſsieni, Decimi Lælij, orationes ferebãtur. Neq; id ſtatim legẽti perſuaſũ ſit, omnia quæ magni autores dixerint, utiq; eſſe perfecta. Nã & labũtur aliquãdo, & oneri cedũt, & indulgẽt ingeniorũ ſuorũ uoluptati: nec ſemp intẽdũt animũ, & nõnunquã fatigãtur: cùm Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio uerò etiã Homerus ipſe uideatur. Sũmi enim ſunt, homines tamẽ: acciditq; iis q quicqd apud illos repererũt, dicẽdi legẽ putãt, ũt deteriora imitẽtur (id enim eſt facilius) ac ſe abũdè ſimiles putẽt, ſi uitia magnorũ cõſequantur. Modeſtè tamẽ & circũſpecto iudicio de tãtis uiris pnũtiãdũ eſt, ne (qđ pleriſq; accidit) dãnent q̃ nõ intelligũt. Ac ſi neceſſe eſt in alterã errare partẽ, omnia eorũ legẽtibus placere, q̃ multa diſplicere maluerim. Plurimum dicit Oratori cõferre Theophraſtus lectionẽ poẽtarũ: multíq; eius iudiciũ ſequũtur: neq; id immeritò. Nãq; ab his & in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus mo-

tus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipuéq; uelut attrita quotidiano actu forẽſi ingenia, optimè rerũ taliũ blãditia reparãtur. Ideóq; in hac lectione Cicero requieſcẽdum putat. Meminerimus tamen nõ per omnia Poëtas eſſe Oratori ſequẽdos, nec libertate uerborũ, nec licẽtia figurarũ: totúmq; illud ſtudiorũ genus oſtẽtationi cõparatũ, præter id ꝙ ſolã petit uoluptatẽ, eámq;, fingendo nõ falſa modò, ſed etiam quædam incredibilia, ſectatur, patrocinio quoq; aliquo iuuari: ꝙ alligati ad certã pedũ neceßitatem, nõ ſemper ꝓpriis uti poßint, ſed depulſi à recta uia, neceſſariò ad eloquẽdi quædam diuerticula cõfugiãt: nec mutare quædam modò uerba, ſed extẽdere, corripere, conuertere, diuidere cogãtur: nos uerò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uictoriã niti. Neq; ego arma ſquallere ſitu ac rubigine uelim, ſed fulgorẽ his ineſſe, ꝗ terreat, qualis eſt ferri, quo mẽs ſimul uiſúſq; perſtringatur: nõ qualis auri argẽtiq; imbellis, & potius habẽti periculoſus. Hiſtoria quoq; alere orationẽ quodã molli iucũdóq; ſucco poteſt. Verũ & ipſa ſic eſt legẽda, ut ſciam⁹ pleraſq; eius uirtutes Oratori eſſe ũitãdas. Eſt enim proxima Poëtis, & quodãmodo carmẽ ſolutũ: & ſcribitur ad narrãdum, nõ ad probãdũ: totúmq; opus nõ ad actũ rei, pugnãq; præſentẽ, ſed ad memoriã poſteritatis, & ingenij famã cõponitur: ideóq; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrãdi tædiũ euitat. Itaq;, ut dixi, neq; illa Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatũm uariis cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditũ, captãda nobis eſt: neque illa Liuij lactea ubertas ſatis docebit eũ, qui nõ ſpeciẽ expoſitionis, ſed fidem quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidẽ aut Xenophõtem utilẽs Oratori putat, quã-

Lib. 5. cap. de narratio.

In Orat. & uide Laërtium in uita Xenophõtis.

quam

quam illũ bellicũ canere, huius ore Muſas eſſe locutas exi ſtimet. Licet tamẽ nobis in digreſſionibus uti uel hiſtorico nonnũquã nitore, dum in iis de quibus erit quæſtio, meminerimus non athletarũ toros, ſed militum lacertos eſſe: nec uerſicolorẽ illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtẽ bene ad forenſem puluerẽ facere. Eſt & alius ex hiſtoriis uſus, & is quidẽ maximus, ſed non ad præſentẽ pertinens locũ, ex cognitione rerum exemplorúmq;, quibus in primis inſtructus eſſe debet Orator, ne omnia teſtimonia expetat à litigatore: ſed pleraq; ex uetuſtate diligẽter ſibi cognita ſumat: hoc potentiora, q. ea ſola criminibus odij et gratiæ uacant. A philoſophorũ uerò lectione ut eſſent nobis multa petẽda, uitio factũ eſt Oratorum, qui quidẽ illis optima ſui operis parte ceſſerũt. Nã & de iuſtis, honeſtis, utilibus, quǽq; ſunt his cõtraria, et de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atq; interrogationibus Oratorẽ futurũ optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendũ eſt ſimile iudicium, ut etiam cùm in rebus uerſemur iiſdem, nõ tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos pleroſq;, cùm tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui ſint legẽdi, quæ in quoque autore præcipua uirtus. Sed perſequi ſingulos, infiniti fuerit operis. Quippe cùm in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum de Romanis tantùm Oratoribus loquatur, & tamẽ de omnibus ætatis ſuæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæſare atq; Marcello, ſilentiũ egerit: quis erit modus, ſi & illos, & qui poſtea fuerũt, & Græcos omnes & Philoſophos & Poëtas perſequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Liuiũ in epiſtola ad filium

ſcripta,legendos Demoſthenem atq; Ciceronem:tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus. Non eſt tñ diſsimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma. paucos enim,uel potius uix ullum ex iis qui uetuſtatẽ pertulerunt,exiſtimo poſſe reperiri,qui iudiciũ adhibẽtibus nõ allaturus ſit utilitatis aliquid:cũ ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſsimis autoribus,ingenioſis quidẽ,ſed arte carentibus,plurimũ fateatur adiutum. Nec multo aliter de nobis ſentio. Quotus enim quiſq; inueniri tam demens põt,qui ne minima quidẽ alicuius certè fiducia partis,memoriã poſteritatis ſperauerit? q ſi quis eſt,intra primos ſtatim uerſus deprehẽdetur, & citius nos dimittet, ut eius nobis magno tẽporis detrimento conſtet experimẽtũ. Sed nõ quicquid ad aliquã partẽ ſciẽtiæ pertinet,protinus ad faciendã etiam φράσιν de qua loquimur,accõmodatũ eſt. Verùm antequã de ſingulis loquar,pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidã ſolos ueteres legendos putãt,neq; in ullis aliis eſſe naturalẽ eloquẽtiã,& robur uiris dignũ, arbitrãtur. Alios recẽs hæc laſciuia,deliciæq;,et oĩa ad uoluptatẽ multitudinis imperitæ cõpoſita delectant. Sunt etiã qui rectũ dicẽdi genus ſequi uolũt. Alij preſſa demũ & tenuia,et quæ minimũ ab uſu quotidiano recedãt,ſana et uerè Attica putãt. Quoſdã elatior ingenij uis,et magis cõcitata,et plena ſpiritus capit. Sunt & lenis,& nitidi,et cõpoſiti generis non pauci amatores. De qua differẽtia diſſerã diligentius,cũ de genere dicẽdi quærendũ erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſsint,q cõfirmare facultatẽ dicẽdi uolũt,attingã. Paucos enim,qui ſunt eminẽtiſsimi,excerpere in animo eſt. facile eſt autẽ ſtudioſis, q ſint his ſimillimi,indicare: ne quiſquã queratur omiſſos fortè aliquos eorum quos ipſe ualde probet. Fateor enim

Lib.12. cap.10.

plures

plures legendos eſſe, q̃ qui à me nominabũtur. Sed nũc ge-
nera ipſa lectionũ quæ præcipuè cõuenire intẽdentibus ut
Oratores fiant exiſtimem, perſequar. Igitur ut Aratus ab *Autores*
Ioue incipiendũ putat, ita nos rite cœpturi ab Homero ui- *Græci.*
demur. Hic enim (quẽadmodũ ex Oceano dicit ipſe amniũ *Homerus*
uim fontiúmq; curſus initium capere) omnibus eloquẽtiæ *Iliad. 21.*
partibus exemplũ & ortũ dedit. Hũc nemo in magnis ſubli
mitate, in paruis ꝓprietate ſuperauerit. Idẽ lætus ac preſ-
ſus, iucundus & grauis, tũ copia, tum breuitate mirabilis:
nec poëtica modò, ſed oratoria uirtute eminẽtiſſimus. Nã
ut de laudibus, exhortationibus, cõſolationib⁹ taceã: nónne
uel nonus liber, quo miſſa ad Achillẽ legatio cõtinetur, uel
in primo inter duces illa cõtẽtio, uel dictæ in ſecũdo ſentẽ-
tiæ, oẽs litiũ ac cõſiliorũ explicãt artes? Affectus quidẽ uel
illos mites, uel hos cõcitatos, nemo erit tã indoctus, qui nõ
in ſua poteſtate hunc autorẽ habuiſſe fateatur. Age uerò,
nónne in utriuſque ſui operis ingreſſu pauciſſimis uerſibus
legẽ proœmiorũ nõ dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nã et be-
neuolum auditorẽ inuocatione dearũ, quas præſidere uati-
bus creditũ eſt, & intentũ propoſita rerũ magnitudine, et
docilẽ ſumma celeriter comprehenſa facit. Narrare uerò
quis breuius, quàm qui mortẽ nũtiat Patrocli? quis ſignifi- *Iliad. 17.*
cãtius poteſt, quàm qui Curetũ Aetolorúmq; prælium ex- *Iliad. 9.*
ponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exẽpla, digreſſus,
ſigna rerũ & argumẽta, cæteráq; probandi ac refutandi,
ſunt ita multa, ut etiã qui de artibus ſcripſerunt, plurima
earũ rerũ teſtimonia ab hoc Poëta petãt. Nã epilogus qui-
dem quis unquã poterit illis Priami rogãtis Achillẽ preci- *Iliad. 24.*
bus æquari? Quid? in uerbis, ſentẽtiis, figuris, diſpoſitione
toti⁹ operis, nónne humani ingenij modũ excedit? Vt magni
ſit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione (quod fieri nõ poteſt)

ſed intellectu ſequi. Verùm hic oẽs ſine dubio, & in omni genere eloquẽtiæ procul à ſe reliquit, Heroicos tñ præcipuè, uidelicet quia clariſsima in materia ſimili cõparatio eſt. Rarò aſſurgit Heſiodus, magnáq; pars eius in nominibus eſt occupata, tñ utiles circa pcepta ſnĩæ, lenitáſq; uerborũ, et cõpoſitionis pbabilis: datúrq; ei palma in illo medio genere dicẽdi. Cõtrà in Antimacho uis & grauitas, et minimè uulgare eloquẽdi genus habet laudẽ. Sed quãuis ei ſecũdas ferè Grãmaticorũ conſenſus deferat, & affectib⁹, & iucũditate, & diſpoſitione, et omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat quãto ſit aliud pximũ eſſe, aliud ſecundũ. Panyaſin ex utroq; miſtũ putant, in eloquẽdo neutrius æquare uirtutes: alterũ tñ ab eo materia, alterũ diſponẽdi ratione ſuperari. Apollonius in ordinẽ à Grãmaticis datũ nõ uenit, quia Ariſtarchus atq; Ariſtophanes Poẽtarũ indices, neminẽ ſui tẽporis in numerũ redegerunt: nõ tñ contemnẽdum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla pſona cui uſquã ſit oratio: ſufficit tñ operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis non forũ modò, uerùm ipſum etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorũ poëtarũ. Quid? Herculis acta nõ bene Piſandros? Quid? Nicãdrũ fruſtra ſecuti Macer atq; Virgilius? Quid? Euphorionẽ trãſibimus? quẽ niſi probaſſet Virgilius, idẽ nunquã certè conditorum Chalcidico uerſu carminũ feciſſet in Bucolicis mẽtionẽ. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæũ Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquã eſt tã procul à cognitione eorũ remotus, ut nõ indicẽ certè ex bibliotheca ſumptũ trãſferre in libros ſuos poſsit. Nec ignoro igitur quos trãſeo, nec utiq; dãno, ut qui dixerim

rim eſſe in omnibus utilitatis aliquid: ſed ad illos iã perfe-
ctis cõſtitutiſq; uirib⁹ reuertemur. Quod etiã in cœnis
grãdibus ſæpe facimus, ut cùm optimis ſatiati ſimus, uarie
tas tamẽ nobis ex uilioribus grata ſit. Tũc & elegiã uaca
bit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus.
Secũdas cõfeßione plurimorũ Philætas occupauit. Sed dũ
aſſequimur illã firmã (ut dixi) facilitatẽ, optimis aſſueſcẽ
dũ eſt: & multa magis q̃ multorũ lectione firmãda mens,
& ducẽdus eſt color. Itaq; ex tribus receptis Ariſtarchi iu
dicio ſcriptoribus iãborũ, ad ἕξιν maximè pertinebit unus
Archilochus. Sũma in hoc uis elocutionis, cũ ualidæ, tum
breues uibrãtéſq; ſentẽtiæ, plurimũ ſanguinis atq; neruo-
rũ: adeò ut uideatur quibuſdã, ꝗ quoquã minor eſt, mate
riæ eſſe, nõ ingenij uitiũ. Nouẽ uerò Lyricorũ lõgè Pinda
rus princeps, ſpiritus magnificẽtia, ſentẽtiis, figuris, bea-
tißima rerũ uerborũq; copia, & uelut quodã eloquentiæ
flumine: ꝑpter quæ Horatius eũ meritò credidit nemini
imitabilẽ. Steſichorus q̃ ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; Carm. 4.
oſtẽdũt maxima bella & clarißimos canẽtẽ duces, & epi-
ci carminis onera lyra ſuſtinẽtẽ. Reddit enim ꝑſonis in a-
gẽdo ſimul loquẽdóq; debitã dignitatẽ: ac ſi tenuiſſet mo-
dũ, uidetur æmulari ꝓxim⁹ Homerũ potuiſſe: ſed redũdat,
atq; effunditur: qđ ut eſt reprehẽdendũ, ita copiæ uitiũ eſt.
Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua
tyrãnos inſectatur: multũ etiã moribus cõfert: in eloquẽdo
quoq; breuis & magnificus: & diligẽs, plurimũq; Home
ro ſimilis, ſed in luſus & amores deſcẽdit, maioribus tamẽ
aptior. Simonides tenuis, alioqui ſermone proprio & iu-
cũditate quadã cõmẽdari poteſt: præcipua tamẽ eius in cõ
mouẽda miſeratiõe uirtus, ut q̄dã in hac eũ parte oĩb⁹ eiuſ-
dẽ operis autorib⁹ præferãt. Antiqua comœdia cũ ſynce-

ram

nis ætas una tulerit: quorũ lõgè princeps Demoſthenes, ac penè lex orãdi fuit. tãta uis in eo, tã dẽſa omnia, ita qbuſdã neruis intẽta ſunt, tã nihil otioſum, is dicẽdi modus, ut nec quod deſit in eo, nec quod redũdet inuenias. Plenior Aeſchines, & magis fuſus, & grãdiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt: carnis tamẽ plus habet, lacertorũ minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides: ſed minoribus cauſis, ut nõ dixerim utilior, magis par. His ætate Lyſias maior, ſubtilis atq; elegãs, & quo nihil, ſi Oratori ſatis ſit docere, q̃ras perfectius. nihil enim eſt inane, nihil arceſsitũ, puro tamẽ fonti q̃ magno flumini ꝓpior. Iſocrates in diuerſo genere dicẽdi nitidus & cõptus, & palæſtræ q̃ pugnæ magis accõmodatus, oẽs dicẽdi ueneres ſectat⁹ eſt: nec immeritò: auditoriis enim ſe, nõ iudiciis cõpararat: in inuẽtione facilis, honeſti ſtudioſus: in cõpoſitione adeò diligẽs, ut cura eius reprehẽdatur. Neq; ego in his, de quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has præcipuas puto: nec cæteros parũ fuiſſe magnos. Quin etiã Phalereũ illũ Demetreũ (quãquã is prim⁹ inclinaſſe eloquẽtiã dicitur) multũ ingenij habuiſſe & facũdiæ fateor, uel ob hoc memoria dignũ q̃ ultimus eſt ferè ex Atticis q̃ dici poſsit Orator: quẽ tamẽ in illo medio genere dicẽdi præfert omnibus Cicero. Philoſophorũ, ex qb⁹ plurimũ ſe traxiſſe eloquẽtiæ M. Tullius cõfitetur, qs dubitet Platonẽ eſſe præcipuũ, ſiue acumine diſſerẽdi, ſiue eloquẽdi facultate diuina quadã & Homerica? multũ enim ſupra proſam orationẽ, & quã pedeſtrẽ Græci uocãt, ſurgit: ut mihi nõ hominis ingenio, ſed quodã Delphico uideatur oraculo inſtinctus. Quid ego cõmemorẽ Xenophõtis iucũditatẽ illã inaffectatã, ſed quã nulla poſsit affectatio conſequi: ut ipſæ finxiſſe ſermonem Gratiæ uideantur: & quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc

transferri

trāſferri iuſtiſsimè poſsit, in labris eius ſediſſe quādā perſuadēdi deā? Quid reliquorū Socraticorū elegātiā? Quid Ariſtotelem? quē dubito ſciētia rerū, an ſcriptorū copia, an eloquēdi ſuauitate, an inuētionū acumine, an uarietate operū, clariorē putem. Nam in Theophraſto tam eſt eloquēdi nitor ille diuinus, ut ex eo nomē quoq; traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquētiæ Stoici ueteres: ſed cū honeſta ſuaſerūt, tū in colligendo probandóq; quæ inſtituerāt, plurimū ualuerūt: rebus tamē acuti magis, quàm (id quod ſanè nō affectauerūt) oratione magnifici. Idē nobis per Romanos quoq; autores ordo ducēdus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſsimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarū Græcorū noſtrorūmq; illi haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis iiſdē, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interrogāti, quem Homero crederet maximè accedere, Secundus, inquit, eſt Virgilius, propior tū primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ cœleſti atq; immortali ceſſerimus, ita curæ & diligētiæ uel ideo in hoc plus eſt, quòd ei fuit magis laborādū: & quātū eminētioribus uincimur, fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longè ſequentur. Nam Macer & Lucretius legēdi quidē, ſed nō ut phraſin, id eſt corpus eloquētiæ faciāt: elegātes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis per quæ nomē eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernēdus quidē, uerùm ad augēdā facultatē dicēdi parùm locuples. Ennium ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grādia et antiqua robora iam nō tantā habent ſpeciē, quātam religionē. Propiores alij, atq; ad hanc phraſin de qua loquimur, magis utiles. Laſciuus quidē in Heroicis quoque Ouidius, & nimiùm amator ingenij ſui, laudandus

Romani autores. Poëtæ.

tamen

Aliàs partius. tamẽ* in partibus. Cornelius aũt Seuerus, etiãſi uerſificator q̃ poëta melior, ſi tñ, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellũ Siculũ perſcripſiſſet, uẽdicaret ſibi iure ſecũdũ locũ.* Sed eũ cõſummari mors immatura nõ paſſa eſt: puerilia tñ eius opera & maximã indolem oſtendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatẽ. Multũ in Valerio Flacco nuper amiſimus. Vehemens & poëticũ ingeniũ Saleij Baßi fuit, nec ipſum ſenectute maturum. Rabirius ac Pedo nõ indigni cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententiis clariſſimus, &, ut dicã quod ſentio, magis Oratoribus quàm Poëtis annumerãdus. Hos nominauimus, quia Germanicũ Auguſtũ ab inſtitutis ſtudiis deflexit cura terrarum, parúmq; diis uiſum eſt eſſe eũ maximũ poëtarum. Quid tñ iis ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius? Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? Quẽ præſidentes ſtudiis deæ propius audirẽt? Cui magis ſuas artes aperiret familiare numẽ Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarũ fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur. Nos tñ ſacra literarũ colentes feras Cæſar ſi nõ tacitum hoc præterimus, & Virgiliano certè uerſu teſtamur,

Varenum conſum.

Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.

Elegiaci. Elegia Græcos quoq; prouocamus: cuius mihi terſus atq; elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertiũ malint. Ouidi⁹ utroq; laſciuior: ſicut durior Gallus. Satyra quidẽ tota noſtra eſt, in qua primus inſignẽ laudẽ adeptus eſt Lucilius, q quoſdã ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum nõ eiuſdẽ modò operis autoribus, ſed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantũ ab illis, tantum ab Horatio, diſſentio, qui Luciliũ fluere lutulentũ, et eſſe

Serm. 1. Sat. 4.

aliquid

aliquid qđ tollere poſsis, putat. Nã & eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abundè ſalis. Multo eſt terſior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominũ mores præcipuus. Multũ et ueræ gloriæ, quãuis uno libro, Perſius meruit. Sũt clari hodiéq;, et q̃ olim nominabũtur. Alterũ illud eſt, & prius Satyræ genus, quod nõ ſola car=minũ uarietate miſtum condidit Terẽtius Varro, uir Ro=manorũ eruditiſsimus. Plurimos hic libros & doctiſsimos cõpoſuit, peritiſsimus linguæ Latinæ, et omnis antiq̃tatis, & rerũ Græcarũ, noſtrarúmq; plus, tamẽ ſcientiæ collatu rus, quàm eloquentiæ. Iambus nõ ſanè à Romanis celebra= *Iambici.*
tus eſt ut ꝓpriũ opus, à quibuſdã interpoſitus: cuius acer bitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quãquã illi epodos in=teruenire reperiatur. At Lyricorũ idẽ Horatius ferè ſo=lus legi dignus. Nã & inſurgit aliqñ, & plenus eſt iucũdi tatis & gratiæ, et uariis figuris & uerbis feliciſsimè au=dax. Si quẽ adiicere uelis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper uidimus: ſed eũ longè præcedunt ingenia uiuentiũ. Tragœ *Tragici:*
diæ ſcriptores Accius atq; Pacuuius clariſsimi, grauitate ſentẽtiarũ, uerborũ põdere, & autoritate perſonarũ. Cæ=terũ nitor, & ſumma in excolẽdis operibus manus, magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe. Viriũ tamẽ Accio plus tribuitur: Pacuuiũ uideri doctiorẽ, q̃ eſſe do=cti affectãt, uolũt. Iam Varij Thyeſtes cuilibet Græcorũ cõparari põt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtẽdere quantũ uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo tẽperare q̃ indul gere maluiſſet. Eorum quos uiderim, longè princeps Põ=ponius Secundus: quẽ ſenes parũ Tragicum putabãt, eru ditiõe ac nitore præſtare cõfitebãtur. In comœdia maximè *Comici.*
claudicamus: licet Varro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſentẽ tia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latinè loq̃ uellẽt:

hoc ſunt exēpla potētiora etiā ipſis quæ tradūtur artibus, cùm eò qui diſcit, perductus eſt, ut intelligere ea ſine demō ſtrāte, & ſequi iā ſuis uirib⁹ poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator oſtendit. Alia uerò legentes, alia audientes magis adiuuāt. Excitat qui dicit ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerū, ſed rebus incēdit. Viuunt enim omnia, & mouētur, excipimúſq; noua illa uelut naſcētia cū fauore ac ſolicitudine. Nec fortuna modò iudicij, ſed etiā ipſorū qui orāt, periculo afficimur. Præter hæc, & uox et actio decora, cōmoda ut quiſq; locus poſtulabit, pronūtiādi uel potētißima in dicēdo ratio, &, ut ſemel dicā, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut ſuus cuiq; fauor, aut ille laudātium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & uelut tacita quadā uerecūdia inhibemur plus nobis credere, cū interim & uitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudētur etiā quæ non placēt. Sed è cōtrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiā praua iudicia nō referāt. Lectio libera eſt, nec actiōis impetu trāſcurrit: ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus aūt, & tractemus, & ut cibos manſos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerātur, ita lectio nō cruda, ſed multa iteratione mollita, et uelut cōfecta, memoriæ imitationiq; tradatur. Ac diu nō niſi optimus quiſq;, & qui credētē ſibi minimè fallat, legēdus eſt, ſed diligēter, ac penè ad ſcribēdi ſolicitudinē: nec ꝑ partes modò ſcrutāda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumēdus, præcipuéq; oratio, cuius uirtutes frequēter ex induſtria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat, dißimulat, inſidiatur Orator, eáq; in prima parte actiōis dicit quæ ſunt in ſumma ꝓfutura. Itaque ſuo loco min⁹ placēt, adhuc nobis quare dicta ſint ignorantia

rantibus: ideóq; erũt cognitis omnibus repetẽda. Illud uerò utiliſsimũ, noſſe eas cauſas quarũ orationes in manus ſum pſerimus: et quoties cõtinget, utrinq; habitas legere actiones: ut Demoſthenis atq; Aeſchinis inter ſe cõtrarias: ut Seruij Sulpitij, & Meſsalæ, quorũ alter pro Aufidia, contra dixit alter: & Pollionis & Caſsij reo Aſpernate, aliáſque plurimas. Quinetiã ſi minus pares uidebũtur, aliquæ tamẽ ad cognoſcendã litiũ quæſtionẽ rectè requirẽtur: ut cõtra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligariũ, & Hortẽſii pro Verre. Quinetiã eaſdẽ cauſas ut quiſq; egerit, utile erit ſcire. Nã pro domo Ciceronis dixit Callidi9: & pro Milone orationẽ Brut9 exercitationis gratia ſcripſit, etiã ſi egiſſe eũ Cornelius Celſus falsò exiſtimat. Et Pollio ac Meſſala defenderũt eoſdẽ: & nobis pueris inſignes p Voluſeno Catulo, Domitij Afri, Criſpi Paſsieni, Decimi Lælij, orationes ferebãtur. Neq; id ſtatim legẽti perſuaſũ ſit, omnia quæ magni autores dixerint, utiq; eſſe perfecta. Nã & labũtur aliquãdo, & oneri cedũt, & indulgẽt ingeniorũ ſuorũ uoluptati: nec ſemp intẽdũt animũ, & nõnunquã fatigãtur: cùm Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio uerò etiã Homerus ipſe uideatur. Sũmi enim ſunt, homines tamẽ: acciditq; iis q quicqd apud illos repererũt, dicẽdi legẽ putãt, ut deteriora imitẽtur (id enim eſt facilius) ac ſe abũdè ſimiles putẽt, ſi uitia magnorũ cõſequantur. Modeſtè tamẽ & circũſpecto iudicio de tãtis uiris pnũtiãdũ eſt, ne (qđ pleriſq; accidit) dãnent q̃ nõ intelligũt. Ac ſi neceſſe eſt in alterã errare partẽ, omnia eorũ legẽtibus placere, q̃ multa diſplicere maluerim. Plurimum dicit Oratori cõferre Theophraſtus lectionẽ poëtarũ: multiq; eius iudiciũ ſequũtur: neq; id immeritò. Nãq; ab his & in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus mo-

tus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipuéq; uelut attrita quotidiano actu forẽſi ingenia, optimè rerũ taliũ blãditia reparãtur. Ideóq; in hac lectione Cicero requieſcẽdum putat. Meminerimus tamen nõ per omnia Poëtas eſſe Oratori ſequẽdos, nec libertate uerborũ, nec licẽtia figurarũ: totúmq; illud ſtudiorũ genus oſtẽtationi cõparatũ, præter id q̃ ſolã petit uoluptatẽ, eámq;, fingendo nõ falſa modò, ſed etiam quædam incredibilia, ſectatur, patrocinio quoq; aliquo iuuari: q̃ alligati ad certã pedũ neceſſitatem, nõ ſemper ꝓpriis uti poſſint, ſed depulſi à recta uia, neceſſariò ad eloquẽdi quædam diuerticula cõfugiãt: nec mutare quædam modò uerba, ſed extẽdere, corripere, conuertere, diuidere cogãtur: nos uerò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uictoriã niti. Neq; ego arma ſquallere ſitu ac rubigine uelim, ſed fulgorẽ his ineſſe, q̃ terreat, qualis eſt ferri, quo mẽs ſimul uiſúſq; perſtringatur: nõ qualis auri argẽtiq; imbellis, & potius habẽti periculoſus. Hiſtoria quoq; alere orationẽ quodã molli iucũdóq; ſucco poteſt. Verũ & ipſa ſic eſt legẽda, ut ſciam⁹ pleraſq; eius uirtutes Oratori eſſe ũitãdas. Eſt enim proxima Poëtis, & quodãmodo carmẽ ſolutũ: & ſcribitur ad narrãdum, nõ ad probãdũ: totúmq; opus nõ ad actũ rei, pugnãq́ præſentẽ, ſed ad memoriã poſteritatis, & ingenij famã cõponitur: ideóq; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrãdi tædiũ euitat. Itaq;, ut dixi, neq; illa Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatũ uariis cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditũ, captãda nobis eſt: neque illa Liuij lactea ubertas ſatis docebit eũ, qui nõ ſpeciẽ expoſitionis, ſed fidem quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidẽ aut Xenophõtem utiles Oratori putat, quam-

[Margin: *Lib. 3. cap. de narratio.*]

[Margin: *In Orat. Vide Laërtium in vita Xenophõtis.*]

quam

quam illũ bellicũ canere, huius ore Muſas eſſe locutas exi ſtimet. Licet tamẽ nobis in digreſſionibus uti uel hiſtorico nonnũquã nitore, dum in iis de quibus erit quæſtio, meminerimus non athletarũ toros, ſed militum lacertos eſſe: nec uerſicolorẽ illã, quã Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtẽ bene ad forenſem puluerẽ facere. Eſt & alius ex hiſtoriis uſus, & is quidẽ maximus, ſed non ad præſentẽ pertinens locũ, ex cognitione rerum exemplorúmq;, quibus in primis inſtructus eſſe debet Orator, ne omnia teſtimonia expetat à litigatore: ſed pleraq; ex uetuſtate diligẽter ſibi cognita ſumat: hoc potentiora, q, ea ſola criminibus odij et gratiæ uacant. A philoſophorũ uerò lectione ut eſſent nobis multa petẽda, uitio factũ eſt Oratorum, qui quidẽ illis optima ſui operis parte ceſſerũt. Nã & de iuſtis, honeſtis, utilibus, quæq; ſunt his cõtraria, et de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atq; interrogationibus Oratorẽ futurũ optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendũ eſt ſimile iudicium, ut etiam cùm in rebus uerſemur iiſdem, nõ tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos pleroſq;, cùm tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui ſint legẽdi, quæ in quoque autore præcipua uirtus. Sed perſequi ſingulos, infiniti fuerit operis. Quippe cùm in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum de Romanis tantùm Oratoribus loquatur, & tamẽ de omnibus ætatis ſuæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæſare atq; Marcello, ſilentiũ egerit: quis erit modus, ſi & illos, & qui poſtea fuerũt, & Græcos omnes & Philoſophos & Poëtas perſequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Liuiũ in epiſtola ad filium

ſcripta, legendos Demoſthenem atq; Ciceronem: tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus. Non eſt tñ diſsimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma. paucos enim, uel potius uix ullum ex iis qui uetuſtatẽ pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, qui iudiciũ adhibẽtibus nõ allaturus ſit utilitatis aliquid: cũ ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſsimis autoribus, ingenioſis quidẽ, ſed arte carentibus, plurimũ fateatur adiutum. Nec multo aliter de nobis ſentio. Quotus enim quiſq; inueniri tam demens põt, qui ne minima quidẽ alicuius certè fiducia partis, memoriã poſteritatis ſperauerit? q ſi quis eſt, intra primos ſtatim uerſus deprehẽdetur, & citius nos dimittet, q̃ ut eius nobis magno tẽporis detrimento conſtet experimẽtũ. Sed nõ quicquid ad aliquã partẽ ſciẽtiæ pertinet, protinus ad faciendã etiam φράσιν de qua loquimur, accõmodatũ eſt. Verùm antequã de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidã ſolos ueteres legendos putãt, neq; in ullis aliis eſſe naturalẽ eloquẽtiã, & robur uiris dignũ, arbitrãtur. Alios recẽs hæc laſciuia, deliciæq;, et oĩa ad uoluptatẽ multitudinis imperitæ cõpoſita delectant. Sunt etiã qui rectũ dicẽdi genus ſequi uolũt. Alij preſſa demũ & tenuia, et quæ minimũ ab uſu quotidiano recedãt, ſana et uerè Attica putãt. Quoſdã elatior ingenij uis, et magis cõcitata, et plena ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, et cõpoſiti generis non pauci amatores. De qua differẽtia diſſerã diligentius, cũ de genere dicẽdi quærendũ erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſsint, q cõfirmare facultatẽ dicẽdi uolũt, attingã. Paucos enim, qui ſunt eminẽtiſsimi, excerpere in animo eſt. facile eſt autẽ ſtudioſis, q ſint his ſimillimi, iudicare: ne quiſquã queratur omiſſos fortè aliquos eorum quos ipſe ualde probet. Fateor enim

Lib. 12. cap. 10.

plures

plures legendos eſſe, q̃ qui à me nominabũtur. Sed nũc genera ipſa lectionũ quæ præcipuè cõuenire intẽdentibus ut Oratores fiant exiſtimem, perſequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendũ putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim (quẽadmodũ ex Oceano dicit ipſe amniũ uim fontiúmq; curſus initium capere) omnibus eloquẽtiæ partibus exemplũ & ortũ dedit. Hũc nemo in magnis ſublimitate, in paruis ꝓprietate ſuperauerit. Idẽ lætus ac preſſus, iucundus & grauis, tũ copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica modò, ſed oratoria uirtute eminẽtiſsimus. Nã ut de laudibus, exhortationibus, cõſolationib⁹ taceã: nónne uel nonus liber, quo miſſa ad Achillẽ legatio cõtinetur, uel in primo inter duces illa cõtẽtio, uel dictæ in ſecũdo ſentẽtiæ, oẽs litiũ ac cõſiliorũ explicãt artes? Affectus quidẽ uel illos mites, uel hos cõcitatos, nemo erit tã indoctus, qui nõ in ſua poteſtate hunc autorẽ habuiſſe fateatur. Age uerò, nonne in utriuſque ſui operis ingreſſu pauciſsimis uerſibus legẽ prooœmiorũ nõ dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nã et beneuolum auditorẽ inuocatione dearũ, quas præſidere uatibus creditũ eſt, & intentũ propoſita rerũ magnitudine, et docilẽ ſumma celeriter comprehenſa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortẽ nũtiat Patrocli? quis ſignificãtius poteſt, quàm qui Curetũ Aetolorúmq; prælium exponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exẽpla, digreſſus, ſigna rerũ & argumẽta, cæteráq; probandi ac refutandi, ſunt ita multa, ut etiã qui de artibus ſcripſerunt, plurima earũ rerũ teſtimonia ab hoc Poëta petãt. Nã epilogus quidem quis unquã poterit illis Priami rogãtis Achillẽ precibus æquari? Quid? in uerbis, ſentẽtiis, figuris, diſpoſitione toti⁹ operis, nónne humani ingenij modũ excedit? Vt magni ſit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione (quod fieri nõ poteſt)

Autores Græci.
Homerus
Iliad. 21.
Iliad. 17.
Iliad. 9.
Iliad. 24.

ſed intellectu ſequi. Verùm hic oẽs ſine dubio, & in omni genere eloquẽtiæ procul à ſe reliquit, Heroicos tñ præcipuè, uidelicet quia clariſsima in materia ſimili cõparatio eſt. Rarò aſſurgit Heſiodus, magnáq; pars eius in nominibus eſt occupata, tñ utiles circa ꝑcepta ſniæ, lenitáſq; uerborũ, et cõpoſitionis ꝓbabilis: datúrq; ei palma in illo medio genere dicẽdi. Cõtrà in Antimacho uis & grauitas, et minimè uulgare eloquẽdi genus habet laudẽ. Sed quãuis ei ſecũdas ferè Grãmaticorũ conſenſus deferat, & affectib⁹, & iucũditate, & diſpoſitione, et omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat quãto ſit aliud ꝓximũ eſſe, aliud ſecundũ. Panyaſin ex utroq; miſtũ putant, in eloquẽdo neutrius æquare uirtutes: alterũ tñ ab eo materia, alterũ diſponẽdi ratione ſuperari. Apollonius in ordinẽ à Grãmaticis datũ nõ uenit, quia Ariſtarchus atq; Ariſtophanes Poẽtarũ iudices, neminẽ ſui tẽporis in numerũ redegerunt: nõ tñ contemnẽdum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla ꝑſona cui uſquã ſit oratio: ſufficit tñ operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis non forũ modò, uerùm ipſam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorũ poëtarũ. Quid? Herculis acta nõ benè Piſandros? Quid? Nicãdrũ fruſtra ſecuti Macer atq; Virgilius? Quid? Euphorionẽ trãſibimus? quẽ niſi probaſſet Virgilius, idẽ nunquã certè conditorum Chalcidico uerſu carminũ feciſſet in Bucolicis mẽtionẽ. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæũ Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquã eſt tã procul à cognitione eorũ remotus, ut nõ indicẽ certè ex bibliotheca ſumptũ trãsferre in libros ſuos poſsit. Nec ignoro igitur quos trãſeo, nec utiq; dãno, ut qui dixe-

rim

rim eſſe in omnibus utilitatis aliquid: ſed ad illos iã perfectis cõſtitutiſq; uirib⁹ reuertemur. Quod etiã in cœnis grãdibus ſæpe facimus, ut cùm optimis ſatiati ſimus, uarietas tãmẽ nobis ex uilioribus grata ſit. Tũc & elegiã uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secũdas cõfeßione plurimorũ Philætas occupauit. Sed dũ aſſequimur illã firmã (ut dixi) facilitatẽ, optimis aſſueſcẽdũ eſt: & multa magis q̃ multorũ lectione firmãda mens, & ducẽdus eſt color. Itaq; ex tribus receptis Ariſtarchi iudicio ſcriptoribus iãborũ, ad ἕξιν maximè pertinebit unus Archilochus. Sũma in hoc uis elocutionis, cũ ualidæ, tum breues uibrãtéſq; ſentẽtiæ, plurimũ ſanguinis atq; neruorũ: adeò ut uideatur quibuſdã, ꝗ quoquã minor eſt, materiæ eſſe, nõ ingenij uitiũ. Nouẽ uerò Lyricorũ lõgè Pindarus princeps, ſpiritus magnificẽtia, ſentẽtiis, figuris, beatißima rerũ uerborũq; copia, & uelut quodã eloquentiæ flumine: ꝓpter quæ Horatius eũ meritò credidit nemini imitabilẽ. Steſichorus q̃ ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtẽdũt maxima bella & clarißimos canẽtẽ duces, & epici carminis onera lyra ſuſtinẽtẽ. Reddit enim ꝑſonis in agẽdo ſimul loquẽdóq; debitã dignitatẽ: ac ſi tenuiſſet modũ, uidetur æmulari ꝓxim⁹ Homerũ potuiſſe: ſed redũdat, atq; effunditur: qđ ut eſt reprehẽdendũ, ita copiæ uitiũ eſt. Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrãnos inſectatur: multũ etiã moribus cõfert: in eloquẽdo quoq; breuis & magnificus: & diligẽs, plurimũq; Homero ſimilis, ſed in luſus & amores deſcẽdit, maioribus tamẽ aptior. Simonides tenuis, alioqui ſermone proprio & iucũditate quadã cõmẽdari poteſt: præcipua tamẽ eius in cõmouẽda miſeratiõe uirtus, ut qdã in hac eũ parte oib⁹ eiuſdẽ operis autorib⁹ præferãt. Antiqua comœdia cũ ſynceram

Carm. 4.

rã

ram illā ſermonis Attici gratiā propè ſola retinet, tū facū diſsimæ libertatis, etſi eſt in inſectādis uitiis præcipua, plurimū tamē uiriū etiā in cæteris partibus habet. Nā & grādis, & elegās, & uenuſta, & neſcio an ulla, poſt Homerū tamē quē ut Achillē ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit Oratoribus, aut ad Oratores faciēdos aptior. Plures eius autores: Ariſtophanes tamē & Eupolis Cratinúſq; præcipui. Tragœdias primus in lucē Aeſchylus ꝓtulit, ſublimis & grauis, & grādiloquus ſæpe uſq; ad uitiū: ſed rudis in pleriſq;, & incōpoſitus: ꝓpter qđ correctas eius fabulas in certamē deferre poſterioribꝰ poëtis Athenieſes ꝑmiſêre: ſúntq; eo modo multi coronati. Sed lōgè clarius illuſtrauerūt hoc opus Sophocles atq; Euripides: quorū in diſpari dicēdi uia uter ſit poëta melior, inter plurimos q̃ritur. Idq; ego ſanè, quoniā ad præſentē materiā nihil ꝑtinet, iniudicatū relinquo. Illud qdē nemo nō fateatur neceſſe eſt, iis qui ſe ad agēdū cōparēt, utiliorē logè Euripidē fore. Nāq; is & in ſermone (qđ ipſum reprehēdūt, qbus grauitas & cothurnus & ſonꝰ Sophoclis uidetur eſſe ſublimior) magis accedit oratorio generi: & ſentētiis dēſus, & in iis quæ à ſapiētibus tradita ſunt, penè ipſis par, & in dicēdo ac reſpōdēdo cuilibet eorū qui fuerūt in foro diſerti, comparādus. In affectibus uerò cū omnibus mirus, tū in iis qui miſeratiōe cōſtāt, facilè præcipuus. Hūc & admiratus maximè eſt (ut ſæpe teſtatur) & ſecutus, quāquā in opere diuerſo, Menāder: qui uel unus, meo quidē iudicio, diligēter lectus, ad cūcta quæ præcipimus effingēda ſufficiat: ita omnē uitæ imaginē expreſsit: tāta in eo inueniēdi copia, & eloquēdi facultas: ita eſt omnibꝰ rebus, perſonis, affectibus accōmodatus. Nec mihi ꝑfectò uiderūt, q oratiōes quæ Chariſii nomine edūtur, à Menādro ſcriptas putāt. Sed mihi lō-

gè

gè magis Orator probari in opere ſuo uidetur, niſi fortè aut illa mala iudicia, quæ Epitrepõtas, Epicleros, Lochos habent: aut meditationes in Pſophoda, & Nomotheta, & Hypobolimæo, nõ omnibus Oratoriis numeris ſunt abſolutæ. Ego tamẽ plus adhuc quiddã collocaturũ declamatoribus puto, quoniã his neceſſe eſt ſecũdũ cõditionẽ cõtrouerſiarũ plures ſubire pſonas, patrũ, filiorũ, maritorũ, militũ, ruſticorũ, diuitũ, pauperũ, iraſcentiũ, deprecãtiũ, mitiũ, aſperorũ. In qbus omnibus mirè cuſtoditur ab hoc poëta decorũ. Atq; ille quidẽ omnibus eiuſdẽ operis autoribus abſtulit nomẽ, et fulgore quodã ſuæ claritatis tenebras obduxit. Habẽt tamẽ alij quoq; Comici, ſi cũ uenia legantur, quædã quæ poßis decerpere: & præcipuè Philemon, q ut prauis ſui tẽporis iudiciis Menãdro ſæpe prælatus eſt, ita cõſenſu omniũ meruit credi ſecũdus. Hiſtoriã multi ſcripſere præclarè, ſed nemo dubitat duos lõgè cæteris præferẽdos; quorũ diuerſa uirtus laudẽ penè eſt parẽ cõſecuta. Dẽſus, & breuis, et ſemper inſtãs ſibi Thucydides: dulcis, & cãdidus, & fuſus Herodotus: ille cõcitatis, hic remißis affectibus melior: ille concionibus, hic ſermonibus: ille ui, hic uoluptate. Theopõpus his proxim⁹, ut in hiſtoria prædictis minor, ita Oratori magis ſimilis: ut qui antequã eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit Orator. Philiſtus quoq; meretur q turbæ q̃uis bonorũ poſt hos * aut horũ eximatur imitator Thucydidis: et ut multo infirmior, ita aliquaten⁹ lucidior. Ephor⁹, ut Iſocrati uiſum, calcarib⁹ eget. Clitarchi pbatur ingeniũ, fides infamatur. Lõgo pòſt interuallo tẽporis natus Timagenes, uel hoc eſt ipſo pbabilis, q intermißã hiſtorias ſcribẽdi induſtriã noua laude reparauit. Xenophõ nõ excidit mihi, ſed inter philoſophos reddẽdus eſt. Sequitur oratorũ ingẽs manus, cũ decẽ ſimul Athenis ætas

* aliàs, autorum.

nis ætas

nis ætas una tulerit: quorũ lõgè princeps Demoſthenes, ac penè lex orãdi fuit. tãta uis in eo, tã dẽſa omnia, ita qbuſdã neruis intẽta ſunt, tã nihil otioſum, is dicẽdi modus, ut nec quod deſit in eo, nec quod redũdet inuenias. Plenior Aeſchines, & magis fuſus, & grãdiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt: carnis tamẽ plus habet, lacertorũ minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides: ſed minoribus cauſis, ut nõ dixerim utilior, magis par. His ætate Lyſias maior, ſubtilis atq; elegãs, & quo nihil, ſi Oratori ſatis ſit docere, q̃ras perfectius. nihil enim eſt inane, nihil arceſſitũ, puro tamẽ fonti q̃ magno flumini ꝑpior. Iſocrates in diuerſo genere dicẽdi nitidus & cõptus, & palæſtræ q̃ pugnæ magis accõmodatus, oẽs dicẽdi ueneres ſectatꝰ eſt: nec immeritò: auditoriis enim ſe, nõ iudiciis cõpararat: in inuẽtione facilis, honeſti ſtudioſus: in cõpoſitione adeò diligẽs, ut cura eius reprehẽdatur. Neq; ego in his, de quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has præcipuas puto: nec cæteros parũ fuiſſe magnos. Quin etiã Phalereũ illũ Demetreũ (quãquã is primꝰ inclinaſſe eloquẽtiã dicitur) multũ ingenij habuiſſe & facũdiæ fateor, uel ob hoc memoria dignũ q; ultimus eſt ferè ex Atticis q dici poſſit Orator: quẽ tamẽ in illo medio genere dicẽdi præfert omnibus Cicero. Philoſophorũ, ex qbꝰ plurimũ ſe traxiſſe eloquẽtiæ M. Tullius cõfitetur. qs dubitet Platonẽ eſſe præcipuũ, ſiue acumine diſſerẽdi, ſiue eloquẽdi facultate diuina quadã & Homerica? multũ enim ſupra proſam orationẽ, & quã pedeſtrẽ Græci uocãt, ſurgit: ut mihi nõ hominis ingenio, ſed quodã Delphico uideatur oraculo inſtinctus. Quid ego cõmemorẽ Xenophõtis iucũditatẽ illã inaffectatã, ſed quã nulla poſſit affectatio conſequi: ut ipſæ finxiſſe ſermonem Gratiæ uideantur: & quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc

transferri

trãsferri iuſtiſsimè poſsit, in labris eius ſediſſe quãdã perſuadẽdi deã? Quid reliquorũ Socraticorũ elegãtiã? Quid Ariſtotelem? quẽ dubito ſciẽtia rerũ, an ſcriptorũ copia, an eloquẽdi ſuauitate, an inuẽtionũ acumine, an uarietate operũ, clariorẽ putem. Nam in Theophraſto tam eſt eloquẽdi nitor ille diuinus, ut ex eo nomẽ quoq; traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquẽtiæ Stoici ueteres: ſed cũ honeſta ſuaſerũt, tũ in colligendo probandóq; quæ inſtituerãt, plurimũ ualuerũt: rebus tamẽ acuti magis, quàm (id quod ſanè nõ affectauerũt) oratione magnifici. Idẽ nobis per Romanos quoq; autores ordo ducẽdus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſsimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarũ Græcorũ noſtrorúmq; illi haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis iiſdẽ, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interrogãti, quem Homero crederet maximè accedere, Secundus, inquit, eſt Virgilius, propior tũ primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ cœleſti atq; immortali ceſſerimus, ita curæ & diligẽtiæ uel ideo in hoc plus eſt, quod ei fuit magis laborãdũ: & quãtũ eminẽtioribus uincimur, fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longè ſequentur. Nam Macer & Lucretius legẽdi quidẽ, ſed nõ ut phraſin, id eſt corpus eloquẽtiæ faciãt: elegãtes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis per quæ nomẽ eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernẽdus quidẽ, uerùm ad augẽdã facultatẽ dicẽdi parùm locuples. Ennium ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grãdia et antiqua robora iam nõ tantã habent ſpeciẽ, quãtam religionẽ. Propiores alij, atq; ad hanc phraſin de qua loquimur, magis utiles. Laſciuus quidẽ in Heroicis quoque Ouidius, & nimiùm amator ingenij ſui, laudandus

Romani autores. Poëtæ.

tamen

Aliàs partius.
tamē* in partibus. Cornelius aūt Seuerus, etiāſi uerſificator q̄ poëta melior, ſi tñ, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellū Siculū perſcripſiſſet, uēdicaret ſibi iure ſecūdū locū.* Sed eū cōſummari mors immatura nō paſſa eſt: puerilia tñ eius opera & maximā indolem oſtendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatē. Multū in Valerio Flacco nuper amiſimus. Vehemens & poëticū ingeniū Saleij Baßi fuit, nec ipſum ſenectute maturum. Rabirius ac Pedo nō indigni cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententijs clarißimus, &, ut dicā quod ſentio, magis Oratoribus quàm Poëtis annumerādus. Hos nominauimus, quia Germanicū Auguſtū ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarum, parúmq; dijs uiſum eſt eſſe eū maximū poëtarum. Quid tñ ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius? Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? Quē præſidentes ſtudijs deæ propius audirēt? Cui magis ſuas artes aperiret familiare numē Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarū fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur. Nos tñ ſacra literarū colentes feras Cæſar ſi nō tacitum hoc præterimus, & Virgiliano certè uerſu teſtamur,

*Varenum conſum.

Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.

Elegiaci. Elegia Græcos quoq; prouocamus: cuius mihi terſus atq; elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertiū malint. Ouidi⁹ utroq; laſciuior: ſicut durior Gallus. Satyra quidē tota noſtra eſt, in qua primus inſignē laudē adeptus eſt Lucilius, q quoſdā ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum nō eiuſdē modò operis autoribus, ſed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantū ab illis, tantum ab Horatio, diſſentio, qui Luciliū fluere lutulentū, et eſſe aliquid

Serm. 1. Sat. 4.

aliquid qđ tollere poſsis,putat.Nã & eruditio in eo mira, & libertas,atq; inde acerbitas,& abundè ſalis. Multo eſt terſior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominũ mores præcipuus.Multũ et ueræ gloriæ,quãuis uno libro, Perſius meruit.Sũt clari hodiéq;,et q olim nominabũtur. Alterũ illud eſt,& prius Satyræ genus, quod nõ ſola carminũ uarietate miſtum condidit Terẽtius Varro, uir Romanorũ eruditiſsimus.Plurimos hic libros & doctiſsimos cõpoſuit,peritiſsimus linguæ Latinæ,et omnis antiqtatis, & rerũ Græcarũ,noſtrarúmq; plus,tamẽ ſcientiæ collaturus,quàm eloquentiæ.Iambus nõ ſanè à Romanis celebratus eſt ut ꝓpriũ opus,à quibuſdã interpoſitus:cuius acerbitas in Catullo,Bibaculo,Horatio:quãquã illi epodos interuenire reperiatur.At Lyricorũ idẽ Horatius ferè ſolus legi dignus.Nã & inſurgit aliqñ,& plenus eſt iucũditatis & gratiæ,et uariis figuris & uerbis feliciſsimè audax.Si quẽ adiicere uelis,is erit Cæſius Baſſus,quem nuper uidimus:ſed eũ longè præcedunt ingenia uiuentiũ.Tragœdiæ ſcriptores Accius atq; Pacuuius clariſsimi,grauitate ſentẽtiarũ,uerborũ põdere,& autoritate perſonarũ.Cæterũ nitor, & ſumma in excolẽdis operibus manus,magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe. Viriũ tamẽ Accio plus tribuitur:Pacuuiũ uideri doctiorẽ, q eſſe docti affectãt,uolũt.Iam Varij Thyeſtes cuilibet Græcorũ cõparari põt.Ouidij Medea uidetur mihi oſtẽdere quantũ uir ille præſtare potuerit,ſi ingenio ſuo tẽperare q̃ indulgere maluiſſet.Eorum quos uiderim, longè princeps Põponius Secundus:quẽ ſenes parũ Tragicum putabãt,eruditiõe ac nitore præſtare cõfitebãtur.In comœdia maximè claudicamus:licet Varro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſentẽtia,Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latinè loq uellẽt:

Iambici.

Tragici.

Comici.

licet Cæciliũ ueteres laudibus ferant: licet Terẽtij ſcripta ad Scipionẽ Africanum referantur: quæ tamen ſunt in hoc genere elegãtiſſima, et plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uerſus trimetros ſtetiſſent. Vix leuem conſequimur umbrã, adeò ut mihi ſermo ipſe Romanus nõ recipere uideatur illã ſolis conceſſam Atticis uenerẽ, quandò eam ne Græci quidẽ in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinámq; nõ inquinaſſet argumẽta puerorũ fœdis amoribus, mores ſuos faſſus. At hiſtoria nõ ceſſerit Græcis, nec opponere Thucydidi Salluſtiũ uerear: nec indignetur ſibi Herodotus æquari T. Liuiũ, cùm in narrãdo miræ iucũditatis, clariſſimiq; cãdoris, tũ in cõcionibus ſuprà q̃ enarrari poteſt eloquentẽ: ita dicũtur omnia cùm rebus tũ perſonis accommodata: ſed affectus quidẽ, præcipuè eos qui ſunt dulciores, ut parciſſimè dicã, nemo hiſtoricorũ commẽdauit magis. Idcóq; immortalẽ illã Salluſtij uelocitatẽ, diuerſis uirtutibus conſecutus eſt. Nã mihi egregiè dixiſſe uidetur Seruilius Nouianus pares eos magis q̃ ſimiles: qui & ipſe à nobis auditus eſt, clari uir ingenij, et ſentẽtiis creber, ſed minus preſſus, quàm hiſtoriæ autoritas poſtulat. Quã paulùm ætate præcedẽs eum Baſſus Aufidius egregiè utiq; in libris belli Germanici præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in q̃buſdã ſuis ipſe uiribus minor. Supereſt adhuc, & exornat ætatis noſtræ gloriã, uir ſeculorũ memoria dignus, q̃ olim nominabitur, nũc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quãquã circũciſis q̃ dixiſſet, ei nocuerit. Sed elatũ abundè ſpiritum, et audaces ſentẽtias deprehẽdas etiã in iis quæ manẽt. Sunt et alij ſcriptores boni: ſed nos genera deguſtamus, nõ bibliothecas excutimus. Oratores uerò uel præcipuè Latinam eloquentiã parẽ facere Græcæ poſſunt. Nã Ciceronem cuicũq; eorum

Hiſtorici.

Oratores.

fortiter

fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantā mihi concitem pugnā, cū præſertim id nō ſit propoſiti, ut eū Demoſtheni cōparem hoc tēpore: neq; enim attinet: cū Demoſthenē in primis legendū, uel ediſcendū potius putē. Quorū ego uirtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſilium, ordinē, diuidendi, præparādi, probādi rationē, omnia deniq; quæ ſunt inuentionis. In eloquēdo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille cōcludit aſtrictius, hic latius pugnat: ille acumine ſemper: hic frequēter & pōdere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adiici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & cōmiſeratione (qui duo plurimū affectus ualēt) uincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit: ſed & nobis illa quæ Attici mirātur, diuerſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis qdē, quāquā ſunt utriuſq;, nulla cōtētio eſt. Cedendū uerò in hoc qdē, ꝙ ille & prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quātus eſt fecit. Nā mihi uidetur M. Tullius cū ſe totū ad imitationē Græcorū cōtuliſſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiā Platonis, iucūditatē Iſocratis. Nec uerò qđ in quoque optimū fuit, ſtudio cōſecutus eſt tātū, ſed plurimas uel potius oēs ex ſeipſo uirtutes extulit immortalis ingenij beatiſſima ubertate. Nō enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed uiuo gurgite exūdat, dono quodā Prouidētiæ genitus, in quo totas uires ſuas eloquētia experiretur. Nā qs docere diligētius, mouere uehemētius pōt? Cui tāta unquā iucūditas affuit? ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eū credas: & cùm trāſuerſum ui ſua iudicē ferat, tamē ille nō rapi uideatur, ſed ſequi. Iā in omnibus quæ dicit, tanta autoritas ineſt, ut diſſētire pudeat: nec aduocati ſtudiū, ſed teſtis aut iudicis afferat fidē. Cùm interim hæc omnia, quæ uix ſingula quiſquā intētiſſima cura cōſequi poſſet, fluūt

illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio, præ ſe fert tamẽ feliciſsimã facilitatẽ. Quare nõ immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in iudiciis dictus eſt: apud poſteros uerò id cõſecutus, ut Cicero iã nõ hominis, ſed eloquẽtiæ nomen habeatur. Hũc igitur ſpectemus: hoc ꝓpoſitũ nobis ſit exẽplũ. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Aſinio Pollione inuẽtio, ſumma diligẽtia: adeò ut quibuſdã etiã nimia uideatur: & cõſilij & animi ſatis: à nitore & iucũditate Ciceronis ita longè abeſt, ut uideri poſsit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & cãdidus, & quodãmodo præ ſe ferẽs in dicẽdo nobilitatẽ ſuam: uiribus minor. C. uerò Cæſar ſi foro tantũ uacaſſet, nõ alius ex noſtris cõtra Ciceronẽ nominaretur. tãta in eo uis eſt, id acumẽ, ea cõcitatio, ut illum eodẽ animo dixiſſe, quo bellauit, appareat. Exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius propriè ſtudioſus fuit, elegãtia. Multũ ingenij in Cælio, & præcipuè in accuſando multa urbanitas: dignúſq; uir, cui & mẽs melior, & uita lõgior cõtigiſset. Inueni qui Caluũ præferrẽt omnibus, inueni qui Ciceroni crederẽt eũ nimia cõtra ſe calũnia uerũ ſanguinẽ perdidiſſe. ſed eſt & ſancta & grauis oratio, & caſtigata, & frequẽter uehemẽs quoq;. Imitator eſt autẽ Atticorũ: feciтq; illi ꝓperata mors iniuriã, ſiquid adiecturus, nõ ſi qd detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius inſignẽ non immeritò famã tribus orationibus meruit. Multa, ſi cũ iudicio legatur, dabit imitatione digna Caſsius Seuerus, q ſi cæteris uirtutibus colorẽ & grauitatẽ orationis adieciſſet, ponẽdus inter præcipuos foret. Nã & ingenij plurimum eſt in eo, & acerbitas mira & urbanitas, & uis ſumma: ſed plus ſtomacho quã cõſilio dedit: præterea ut amari ſales, ita frequẽter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sũt et alij multi diſerti, quos

Cic. in Brut.

Caluus.
In Bruto.

ti, quos perſequi longũ eſt. Eorũ quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, lõgè præſtãtiſsimi. Verborũ arte ille, & toto genere dicendi præferẽdus, & quẽ in numero ueterũ habere nõ timeas: hic cõcitatior, ſed in cura uerborũ nimius, & cõpoſitione nõnunquã lõgior, & tranſlationibus parũ modicus. Erãt clara & nuper ingenia. Nã & Trachallus plerũq; ſublimis, & ſatis apertus fuit, & quẽ uelle optima crederes: auditus tamẽ maior. Nã & uocis, quantã in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel ſcenis ſuffectura, et decor: omnia deniq; ei, quæ ſunt extrà, ſuperfuerũt. Et Vibius Criſpus, cõpoſitus, & iucũdus, & delectationi natus, priuatis tamẽ cauſis q̃ publicis melior. Iulio Secũdo ſi lõgior cõtigiſſet ætas, clariſsimũ profectò nomẽ Oratoris apud poſteros foret. Adieciſſet enim atque adiiciebat cæteris uirtutib⁹ ſuis quod deſiderari poteſt. id eſt autẽ, ut eſſet multò magis pugnax, & ſæpius ad curã rerũ ab elocutione reſpiceret. Cæterũ interceptus quoq; magnũ ſibi uẽdicat locũ. Ea eſt facũdia, tãta in explicãdo qđ uelit, gratia: tã cãdidũ & lene & ſpecioſum dicẽdi genus: tanta uerborũ etiã quæ aſſumpta ſunt, proprietas: tanta in quibuſdã ex periculo petitis ſignificãtia. Habebũt q poſt nos de Oratoribus ſcribẽt, magnam eos qui nunc uigẽt materiã uerè laudãdi. Sunt enim ſumma hodie, quib⁹ illuſtratur forũ, ingenia. Nãq; & conſummati iã patroni ueteribus æmulãtur, & eos iuuenũ ad optima tẽdentiũ imitatur ac ſequitur induſtria. Superſunt qui de Philoſophia ſcripſerũt: quo in genere pauciſsimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerũt. Idẽ igitur M. Tullius, qui ubiq;, etiã in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uerò, multóq; q̃ in orationibus præſtãtior Brutus, ſuffecit põderi rerũ: ſcias eũ sẽtire, quæ dicit. Scripſit nõ parũ multa Cornelius Celſus,

Philoſophi Latini.

Celſus, Scepticos ſecutus, nõ ſine cultu ac nitore. Plãcus in Stoicis rerũ cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidẽ, ſed nõ iniucũdus tamẽ autor eſt Catius. Ex induſtria Senecam in omni genere eloquẽtiæ diſtuli, ꝑpter uulgatã falsò de me opinionẽ, qua dãnare eũ, & inuiſum quoq; habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dũ corruptũ, & omnibus uitiis fractũ dicẽdi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendo. Tum autẽ ſolus hic ferè in manibus adoleſcẽtiũ fuit. Quẽ non equidẽ omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri nõ ſinebã, quos ille nõ deſtiterat inceſſere, cùm diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicẽdo poſſe iis qbus illi placerẽt, diffideret. Amabãt autẽ eũ magis, quàm imitabantur: tãtúmq; ab illo defluebãt, quãtũ ille ab antiquis deſcẽderat. Foret enim optãdũ, pares, aut ſaltẽ proximos illi uiro fieri. Sed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingẽda, quæ poterat: deinde cũ ſe iactaret, eodẽ modo dicere, Senecam infamabat. Cuius & multæ alioqui, & magnæ uirtutes fuerũt, ingeniũ facile & copioſum, plurimũ ſtudij, multarũ rerũ cognitio: in qua tamẽ aliquãdo ab iis quibus inquirẽda quædã mãdabat, deceptus eſt. Tractauit etiã omnẽ ferè ſtudiorũ materiã. Nã & orationes eius, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi, feruntur. In Philoſophia parũ diligẽs, egregius tamẽ uitiorũ inſectator fuit. Multæ in eo claræq; ſentẽtiæ, multa etiã morũ gratia legẽda: ſed in eloquẽdo corrupta pleraq;, atq; eo pernicioſiſſima, quòd abũdãt dulcibus uitiis. Velles eũ ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Nã ſi aliqua contẽpſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi nõ omnia ſua amaſſet, ſi rerũ põdera minutiſſimis ſentẽtiis nõ fregiſſet: cõſenſu potius eruditorũ, quàm puerorũ amore cõprobaretur. Verùm ſic quoq; iã robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis legendus uel

ideo, quòd exercere poteſt utrinq; iudicium. Multa enim (ut dixi) probanda in eo, multa etiã admiranda ſunt: eligere modò curæ ſit: quod utinã ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quoniã omnia præcepta parũ profutura ſunt, niſi nos ad alicuius perfecti imitationẽ cõponamus: poſtquã qui legendi nobis eſſent pronũtiauit, de imitatione, per quam aut maximis autoribus æquales aut proximi euadamus cõtingit, præcepta tradit. Primò probat eam vtilẽ, & neceſſariã: deinde non ipſam per ſe ſuffi cere, ſed conandũ aliquid ſupra eos quos imitamur. Tertiò circa imitationẽ duo eſſe videnda: quos, & quid in illis imitemur. Primùm ex ſuperiori capite manifeſtũ eſt. quid imitandũ ſit ſupereſt, nempe optima, quæ quiſq, talia eſſe cognoſcit, cùm in maximis etiã autoribus aliqua vitioſa, minus perfecta & plena incidant. Ergo nõ ſolùm verborum imitationem eſſe, verũetiã ſpectandum decorum rerum & perſonarũ, conſilium, quæ proprietas omnium partium, quę ratio delectandi & mouẽdi, & quo pacto etiam ad docendum ſpectant, quæ verborũ copia, figurarum varietas, cõponẽdi ratio: quo cognito quiſq; vires exploret, quid ferre valeant: nã inſanũ eſſe inimitabilia perſequi repugnãte natura. Præterea cauendũ ne orator poëtas, aut poëta oratores, ſibi imitandos proponat, niſi in eo quod in omnibus habet cõmune eloquentia. Poſtremò ne cui nos vni imitando addicamus.

EX his cæteriſq; lectione dignis autoribus et uerborũ ſumenda copia eſt, et uarietas figurarũ, & componẽdi ratio: tum ad exemplum uirtutũ omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari põt, quin artis pars magna cõtineatur imitatione. Nam ut inuenire primũ fuit, eſtq; præcipuũ: ſic ea quæ bene inuẽta ſunt, utile ſequi. Atq; omnis uitæ ratio ſic cõſtat, ut quæ ꝓbamus in aliis, facere ipſi uelim⁹. Sic literarũ ductus, ut ſcribẽdi fiat uſus, pueri ſequũtur: ſic muſici uocem docentiũ, pictores opera priorũ, ruſtici probatam experimẽto culturã in exemplũ intuentur. Omnis de-

nique diſciplinæ initia ad propoſitũ ſibi præſcriptũ formari uidemus. Et hercle neceſſe eſt aut ſimiles aut diſsimiles bonis ſimus. Similẽ rarò natura præſtat, frequẽter imitatio. Sed hoc ipſum, qđ tãto faciliorẽ nobis rationẽ rerũ omniũ facit, q̃ fuit iis qui nihil qđ ſequerẽtur habuerũt, niſi cautè & cũ iudicio apprehẽditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio ꝑ ſe ipſa nõ ſufficit, uel quia pigri eſt ingenij, cõtentũ eſſe iis quæ ſunt ab aliis inuenta. Quid enim futurũ erat temporibus illis quæ ſine exẽplo fuerũt, ſi homines nihil niſi quod iam cognouiſſent, faciendũ ſibi aut cogitandũ putaſſent? nempe nihil fuiſſet inuentũ. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod antè nõ fuerit? An illi rudes ſola mẽtis natura ducti ſunt in hoc, ut tã multa generarent: nos ad quærendum non eo ipſo concitemur, quod certè ſcimus inueniſſe eos qui quæſierunt? Et cùm illi, qui nullum cuiuſquã rei habuerunt magiſtrũ, plurima in poſteros tradiderint, nobis uſus aliarũ rerũ ad eruẽdas alias nõ proderit, ſed nihil habebimus niſi beneficij alieni? quẽadmodum quidam pictores in id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant. Turpe etiam illud eſt, cõtentũ eſſe id conſequi, quod imiteris. Nam rurſus quid erat futurũ, ſi nemo plus effeciſſet eo quẽ ſequebatur? Nihil in poëtis ſupra Liuium Andronicũ, nihil in hiſtoriis ſupra Pontificũ annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ quã corpora in ſole feciſſent, circunſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars qualis inuenta eſt, nec intra initiũ ſtetit: niſi fortè noſtra potiſsimùm tempora damnamus huius infelicitatis, ut nũc demũ nihil creſcat. Nihil enim creſcit ſola imitatione. Quòd ſi prioribus adiicere fas non eſt, quomodo ſperare poſſumus ullum oratorem perfectũ? cum

in iis quos maximos adhuc nouimus, nemo ſit inuentus in quo nihil aut deſideretur, aut reprehendatur. Sed etiã qui ſumma nõ appetunt, contendere potius, quàm ſequi debẽt. Nam qui agit ut prior ſit, forſitan etiam ſi non tranſierit, æquabit. Eũ uerò nemo poteſt æquare, cuius ueſtigiis ſibi utiq; inſiſtendũ putat. neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior qui ſequitur. Adde quòd plerunq; facilius eſt plus facere, quàm idem. Tãtam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita eualuerit, ut nõ res quæ ſimillimæ uideantur, diſcrimine aliquo diſcernãtur. Adde ꝙ quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo qđ imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, et actus hiſtrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit. Nanque iis quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura, & uera uis: cõtrà omnis imitatio facta eſt, & ad alienũ propoſitum cõmodatur. Quo fit ut minus ſanguinis ac uirium declamationes habeant, quàm orationes: ꝙ in illis uera, in his aßimulata materia eſt: Adde ꝙ ea quæ in oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideóq; pleriq; cùm uerba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos compoſitionis certos pedes, mirè à ſe quæ legerunt, effingi arbitrantur: cùm & uerba intercidãt inualeſcántq; tẽporibus, ut quorum certißima ſit regula in cõſuetudine, eáq; non ſua natura ſint bona aut mala, (nam per ſe ſoni tantùm ſunt) ſed prout opportunè propriéq; aut ſecus collocata ſunt: & compoſitio cùm rebus accommodata ſit, tum ipſa uarietate gratißima. Quapropter exactißimo iudicio circa hanc partem ſtudiorũ examinanda ſunt omnia. Primum, quos imitemur. nam ſunt plurimi qui ſimilitudinẽ peßimi cuiuſq; & corruptißimi cõcupierint. Deinde in ipſis quos

elegerimus, quid ſit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidũt aliqua uitioſa, et à doctis inter ipſos etiam mutuò reprehenſa. atq; utinam tam bona imitantes dicerẽt melius, quàm mala peius dicũt. Nec uerò ſaltẽ iis quibus ad euitãda uitia iudicij ſatis fuit, ſufficiat imaginẽ uirtutis effingere, et ſolã, ut ſic dixerim, cutẽ, uel potius illas Epicuri figũras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. Hoc aũt iis accidit, qui nõ introſpectis penitus uirtutibus, ad primũ ſe uelut aſpectum orationis aptarũt: & cũ iis feliciſsimè ceſsit imitatio, qui uerbis atq; numeris ſunt nõ multùm differẽtes, uim dicendi atq; inuẽtionis nõ aſſequũtur, ſed plerũq; declinãt in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehẽdunt, fiũntq; pro grãdibus tumidi, preſsis exiles, fortib⁹ temerarij, lætis corrupti, cõpoſitis exultantes, ſimplicibus negligẽtes. Ideóq; q horridè atq; incompoſitè quidlibet frigidum illud & inane extulerũt, antiquis ſe pares credũt: qui carẽt cultu atq; ſentẽtiis, Atticis ſcilicet: qui præciſis cõcluſionibus obſcuri, Salluſtium atq; Thucydidem ſuperant: triſtes ac ieiuni Pollionẽ æmulantur: otioſi & ſupini, ſiquid modò longius circũduxerunt, iurãt ita Ciceronem loquuturum fuiſſe. Noueram quoſdã, qui ſe pulchrè expreſsiſſe genus illud cæleſtis huius in dicẽdo uiri ſibi uiderentur, ſi in clauſula poſuiſſent, Eſſe uideatur. Ergo primũ eſt, ut qđ imitaturus eſt quiſque, intelligat: & quare bonũ ſit, ſciat. Tum in ſuſcipiẽdo onere cõſulat ſuas uires. Nã quædã ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ nõ ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec cui tenue ingeniũ erit, ſola uelit fortia & abrupta: cui forte quidẽ, ſed indomitum, amore ſubtilitatis & uim ſuã perdat, & elegantiam quam cupit, nõ aſſequatur. Nihil eſt enim tam indecens, quàm cùm mollia durè fiunt.

Atque

Atq; ego illi præceptori quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi nõ ea ſola docẽda eſſe, ad quæ quẽq; diſcipulorũ natura cõpoſitũ uideret. Nam is & adiuuare debet quæ in quoq; eorũ inuenerit bona, & quantũ fieri poteſt, adiicere quæ deſunt, & emẽdare quædã, & mutare. rector enim eſt alienorũ ingeniorũ atq; formator. difficilius eſt naturã ſuã fingere. Sed ne ille quidẽ doctor, quanquã omnia quæ recta ſunt, uelit eſſe in ſuis auditoribus quampleniſſima, in eo tamẽ cui naturam obſtare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandum (in quo magna pars errat) ne in oratione poëtas nobis & hiſtoricos, in illorũ operibus Oratores aut declamatores imitãdos putemus. Sua cuiq; propoſita lex, ſuus decor eſt. Nec comœdia in cothurnos aſſurgit, nec cõtrà tragœdia ſocco ingreditur: habet tamẽ omnis eloquentia aliquid cõmune. Id imitemur, quod commune eſt. Etiam hoc ſolet incõmodi accidere iis qui ſe uni alicui generi dediderũt, ut ſi aſperitas his placuit alicuius, hãc etiã in leni ac remiſſo cauſarũ genere nõ exuant, ſi tenuitas aut nuditas, in aſperis grauibúſq; cauſis ponderi rerũ parũ reſpõdeant: cùm ſit diuerſa non cauſarũ modò inter ipſas cõditio, ſed in ſingulis etiam cauſis partiũ: ſint que alia leniter, alia aſperè, alia cõcitatè, alia remiſſe, alia docẽdi, alia mouẽdi gratia dicẽda: quorũ omniũ diſſimilis atq; diuerſa inter ſe ratio eſt. Itaq; ne hoc qdẽ ſuaſerim, uni ſe alicui propriè, quẽ p omnia ſequatur, addicere. Lõgè pfectiſſimus Græcorũ Demoſthenes, aliquid tamẽ aliquo in loco melius alij, plurima ille: ſed nõ q maximè imitandus, etiã ſolus imitãdus eſt. Quid ergo? nõ eſt ſatis omnia ſic dicere quomodo Marcus Tullius dixit? Mihi quidẽ ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. Quid tamẽ noceret, uim Cæſaris, aſperitatẽ Cælij, diligentiã Pollionis, iudicium Calui, quibuſdã in locis

aſſume-

aſſumere? Nã præter id quod prudẽtis eſt, quod in quoque optimũ eſt, ſi poßit, ſuum facere: tũ in tãta rei difficultate unũ intuẽtes, uix aliqua pars ſequitur. Ideóq; cùm totum exprimere quem elegeris, penè ſit homini inconceſſum, pluriũ bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco cõueniat, aptemus. Imitatio autẽ (nam ſæpius idẽ dicam) nõ ſit tãtùm in uerbis. Illuc intẽdẽda mẽs, quantũ fuerit illis uiris decoris in rebus atq; perſonis, q̃d cõſiliũ, quæ diſpoſitio, quàm omnia etiã quæ delectationi uideãtur data, ad uictoriã ſpectẽt: quid agatur procemio: quæ ratio & quàm uaria narrandi: quæ uis probandi ac refellẽdi: quanta in affectibus omnis generis mouẽdis ſcientia, quantáq; laus ipſa popularis utilitatis gratia aſſumpta. quæ tum eſt pulcherrima, cùm ſequitur, nõ cùm arceſſitur. Hæc ſi peruiderimus, tũ uerè imitabimur. Qui uerò etiã ꝓpria his bona adiecerit, ut ſuppleat quæ deerãt, circũcidat ſiquid redũdabit, is erit (quẽ quærimus) perfectus Orator: quẽ nunc cõſummari potißimùm oportebat, cùm tanto plura exempla bene dicendi ſuperſint, quàm illis qui adhuc ſummi ſunt, contigerũt. Nã erit hæc quoq; laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Quomodo ſcribendum ſit. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria ad facilitatem eloquẽtiæ parandã neceſſaria eſſe dixit: legẽdi, ſcribẽdi, & dicẽdi exercitationẽ. De primo locutus, ad ſecũdũ aggreditur, nẽpe ad ſtylũ, id eſt modũ ſcribẽdi. In quo duo cõſiderãda ait, quid, & quo modo ſcribi oporteat. Priore mẽbro in quintũ caput dilato, ſecundũ exequitur. Scribẽdũ eſſe quãdiligentiſsimè, & quamſæpiſsimè quæ iuſto tẽpore excogitata erũt & bene collocãda, cũ rerũ & verborũ certo delectu, repetẽda frequẽter, & ſub incudẽ reuocãda calore inuẽtionis refrigerato, atque etiã retractãda quæ ſemel cõpoſita erũt, Salluſtij atq; Virgilij exemplo. Quæ diligẽtia & ſolicitudo initiis neceſſaria eſt.

Deinde

Deinde duo genera vitioſè ſcribētiū notat: vnū eorū quibus moroſis nimiū nihil placet, qui meditando & cogitādo maiorē temporis partē cōſumūt, ſemp̱ vnde incipiāt quærētes. Aliud eorū qui ex tēpore quicq̄d primus impetus ſuggerit, effundūt, magna leuitate res temere cōgerētes. Ex quo dictātes qđ alij celeriter excipiāt, ꝓpter varia eius rei quæ ſubiūgit incōmoda, reprobat: inter quos viā mediā bene ſcribēdi ſtudioſo ſequēdā, & q̄d illi ſcribēdi initiū inuenire volēti intuendū ſit, præſcribit: nēpe quid res, locus, tēpus, vel perſonæ poſcāt. Locum ſecretū ſtudiis eſſe aptū, nō tamē nemora & ſyluas: quæ ad ſtudia non vocare, ſed potius auocare ad voluptatē videntur. Lucubrationē nocturnam eſſe lōgè vtiliſsimā: ita tamē, vt valetudinis habeatur ratio: quæ ſcribēdo & meditādo lædi pręcipuè ſolet: quarū rerū cōmoditas ſi nō ſuppetat, nō propterea omnibus locis & temporibus meditationi dādam nō eſſe operam. Poſtremò quibus ſit in ceratis tabellis ſcribēdū, quibus in mēbranis, & quamobrē, quáq; verſuum longitudine, quibúſve relictis marginibus, tradit.

ET hæc quidem auxilia extrinſecus adhibētur: in iis autem quæ nobiſipſis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longè plurimum affert ſtylus. Nec *immeritò* M. *Tullius hunc optimū effectorem ac magiſtrū dicēdi uocat. Cui ſententiæ perſonam* L. *Craßi in diſputationibus quæ ſunt de* Oratore *aßignando, iudiciū ſuum cum illius autoritate coniunxit. Scribendū ergo quamdiligentißimè, & quāplurimū.* Nā *ut terra altè effoſſa, generandis alēdiſq; ſeminibus fœcūdior eſt: ſic profectus nō à ſummo petitus, ſtudiorū fructus effundit uberius, & fidelius cōtinet.* Nā *ſine hac quidē conſcientia, ipſa illa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamēta ſunt: illic opes uelut ſanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad ſubitos quoq; caſus, cùm res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiāt labori certaminū, & uſu nō exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura uoluit magnū* De Orat. 1.

effici

effici citò, præpoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem: quæ naſcendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parentum continerentur. Sed cùm ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primò uel tardus, dũ diligens, ſtylus: quæramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudiciũ inuẽtis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerũ uerborúmq; agendus eſt, & pondera ſingulorũ examinãda. Pòſt ſubeat ratio collocãdi, uerſenturq; omni modo numeri: non ut quodq; ſe proferet uerbum, occupet locum. Quæ quidẽ ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptorũ proxima. Nã præter id, quòd ſic melius iungũtur prioribus ſequẽtia, calor quoq; ille cogitationis, qui ſcribendi mora refrixit recipit ex integro uires, & uelut repetito ſpatio ſumit impetũ. qđ in certamine ſaliẽdi fieri uidemus, ut conatũ longius petãt, & ad illud quò contenditur ſpatiũ, curſu ferantur, utque in iaculando brachia reducimus, & expulſuri tela, neruos retro tendimus. Interim tamen, ſi feret flatus, dãda ſunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim noſtra dum naſcuntur, placent: alioqui nec ſcriberentur. Sed redeamus, ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatẽ. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus: & ſanè manifeſtus eſt etiam ex opere ipſo labor. Virgilium quoq; pauciſsimos die compoſuiſſe uerſus, autor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt. Itaq; hãc moram & ſolicitudinem initiis impero. Nam primùm hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quam optimè ſcribamus: celeritatem dabit conſuetudo. Paulatim res facilius ſe oſtendent, uerba reſpondebunt, compoſitio ſequetur: cuncta denique, ut in familia bene inſtituta, in officio erunt. Summa hæc eſt rei, Citò ſcribendo non

Vide Pli. li. 8. de Elephãtis.

Vide Gelliũ lib. 17. ca. 10.

non ſit ut bene ſcribatur: bene ſcribēdo fit ut citò. Sed tum maximè cū facultas illa contigerit, reſiſtamus, ut prouideamus, & ferociētes equos frenis quibuſdā coerceamus: quod non tam morā faciet, quam nouos impetus dabit. Nec enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infelicē calumniandi ſe pœnā alligandos puto. Nam quomodo ſufficere ciuilibus officiis poßit, qui ſingulis actionū partibus inſeneſcat? Sunt autē quibus nihil ſit ſatis: omnia mutare, omnia aliter dicere q̃ occurrit, uelint: increduli quidā, & de ingenio ſuo peßimè meriti, qui diligentiā putāt, facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptū eſt dicere, utros peccare ualidius putē, quibus omnia ſua placēt, an quibus nihil. Accidit enim etiā ingenioſis adoleſcētibus frequēter, ut labore conſumantur, & in ſilentiū uſq; deſcēdant nimia bene dicēdi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundū illum æqualem meum, atq; à me, ut notū eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ uirū, infinitæ tñ curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictū. Is fuit Iulius Florus, in eloquētia Galliarū (quoniā ibi demū exercuit eā) princeps, alioq inter paucos diſertus, et dignus illa propinquitate. Is cùm Secūdū ſcholæ adhuc operā dantē, triſtē fortè uidiſſet, interrogauit, Quæ cauſa frontis tam adductæ? nec dißimulauit adoleſcēs, tertium iam diem eſſe, ex quo omni labore materiæ ad ſcribendū deſtinatæ nō inueniret exordium: quo ſibi non præſens tantū dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere uis, quàm potes? Ita ſe res habet. Curādum eſt ut quamoptime dicamus: dicendū tamen pro facultate. Ad profectum enim opus eſt ſtudio, nō indignatione. Vt poßimus aūt ſcribere etiam plura, & celerius, nō exercitatio modò præſtabit, in qua ſine dubio multū eſt, ſed etiā ratio:*

* *Aliàs operatum.*

ratio: ſi non reſupini, ſpectantéſq; tectum, & cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat: ſed q̃d res poſcat, quid perſonã deceat, quod ſit tempus, qui iudicis animus, intuiti, humano quodam modo ad ſcribendũ acceſſerimus. Sic nobis et initia, et quæ ſequũtur, natura ipſa præſcribit. Certa ſunt enim pleraq;, & niſi conniueamus, in oculos incurrũt: ideóq; nec indocti nec ruſtici diu quærunt unde incipiant: quo pudendũ eſt magis ſi difficultatem facit doctrina. Nõ ergo putemus ſemper optimũ eſſe quod latet: immuteſcamus alioqui, ſi nihil dicẽdum uideatur, niſi quod nõ inuenimus. Diuerſum eſt huic eorũ uitium, qui primò decurrere per materiã ſtylo quamuelociſſimo uolunt, & ſequẽtes calorem atq; impetum, ex tempore ſcribunt (hanc ſyluam uocant) repetunt deinde, & componunt quæ effuderãt: ſed uerba emendantur & numeri, manet in rebus temere congeſtis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curã rectius erit, atq; ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non exintegro fabricandum ſit. Aliquando tamen affectus ſequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligẽtia ualet. Satis apparet ex eo, q̃ hanc ſcribentiũ negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis ſentiam. Nam in ſtylo quidem quãlibet properato dat aliquam cogitationi morã non conſequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, urget, atq; interim pudet etiam dubitare, aut reſiſtere, aut mutare, quaſi conſcium infirmitatis noſtræ timẽtes. Quo fit, ut nõ rudia tãtùm, & fortuita, ſed impropria interim, dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas, effluãt: quæ nec ſcribentium curã, nec dicentium impetum conſequantur. At idem ille qui excipit, ſi tardior in ſcribendo, aut inertior in legendo uelut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio,

mora & interdũ iracundia excutitur. Tum illa quæ apertiorem animi motum ſequuntur, quæq; ipſa animum quodammodo concitant, quorum eſt iactare manum, torquere uultum ſimul & interim obiurgare, quæq; Perſius notat, cùm leuiter dicendi genus ſignificat, Satyr.1.

Nec plutеũ, inquit, cædit, nec demorſos ſapit ungues: etiã ridicula ſunt, niſi cùm ſoli ſumus. Deniq; ut ſemel q̃d eſt potẽtiſsimũ dicam: ſecretũ (quod dictando perit) atq; liberũ arbitris locũ, & quàm altiſsimũ ſilentiũ ſcribẽtibus maximè conuenire nemo dubitauerit. Nõ tamẽ protinus audiẽdi, qui credũt aptiſsima in hoc nemora, ſyluáſq;, quòd illa cœli libertas, locorúmq; amœnitas, ſublimẽ animũ, & beatiorẽ ſpiritũ parẽt. Mihi certè iucũdus hic magis, quã ſtudiorũ hortator uidetur eſſe ſeceſſus. Nãq; illa ipſa quæ delectãt, neceſſe eſt auocent ab intẽtione operis deſtinati. Neq; enim ſe bona fide in multa ſimul intẽdere anim⁹ totũ poteſt: & quocũq; reſpexerit, deſinit intueri quod propoſitũ erat. Quare ſyluarũ amœnitas, & præter labẽtia flumina, & inſpirãtes ramis arborũ auræ, uolucrũq; cantus, & ipſa latè circũſpiciẽdi libertas, ad ſe trahũt: ut mihi remittere potius uoluptas iſta uideatur cogitationẽ, q̃ intẽdere. Demoſthenes melius, q ſe in locũ ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; ꝓſpici poſſet, recõdebat ne aliud agere metẽ cogerẽt oculi. Ideóq; lucubrãtes, ſilẽtiũ noctis, & clauſum cubiculũ, & lumẽ unũ uelut rectos maximè teneat. Sed cũ in omni ſtudiorũ genere, tũ in hoc præcipuè bona ualetudo, quæq; eã maximè præſtat frugalitas, neceſſaria eſt: cũ tẽpora ab ipſa rerũ natura ad quietẽ refectionémq; nobis data, in acerrimũ laborẽ conuertimus. Cui tamẽ non plus irrogãdũ eſt, quàm quod ſomno ſupererit, haud deerit. Obſtat enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio: &

Q abundè

abundè, ſi uacet, lucis ſpatia ſufficiunt, occupatos, in noctē neceßitas agit. Eſt tamē lucubratio, quoties ad eā integri ac refecti uenimus, optimū ſecreti genus. Sed ſilentiū, & ſeceſſus, & undiq; liber animus, ut ſunt maximè optāda, ita nō ſemper poſſunt contingere: ideóq; non ſtatim ſi quid obſtrepet, abiiciendi codices erūt, & deplorādus dies: uerùm incōmodis repugnandum: & hic faciendus uſus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio. quam ſi tota mēte in opus ipſum direxeris, nihil eorū quæ oculis uel auribus incurſant, ad animū perueniet. An uerò frequēter etiā fortuita hoc cogitatio præſtat, ut obuios nō uideamus, & itinere deerremus: nō conſequemur idem ſi & uoluerimus? Non eſt indulgendum cauſis deſidiæ. Nā ſi non niſi refecti, non niſi hilares, non niſi omnibus aliis curis uacantes, ſtudendum exiſtimauerimus, ſemper erit propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turba, itinere, conuiuiis etiā faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretū. Quid alioqui fiet, cùm in medio foro, tot circunſtātibus iudiciis, iurgiis, fortuitis etiā clamoribus, erit ſubitò continua oratione dicendum, ſi particulas quas ceris mandamus, niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? Propter quæ idē ille tantus amator ſecreti Demoſthenes, in littore in quod ſe maximo cū ſono fluctus illideret, meditans, conſueſcebat concionum fremitus nō expaueſcere. Illa quoq; minora (ſed nihil in ſtudiis paruum eſt) non ſunt tranſeūda, ſcribi optimè ceris, in quibus facillima eſt ratio delēdi: niſi fortè uiſus infirmior membranarū potius uſum exiget: quæ ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetū frangunt. Relinquēdæ autem in utrolibet genere uacuæ tabellæ, in quibus libera adiicienti ſit excurſio. Nam interim pigritiam emendandi anguſtiæ faciunt, aut

certè

certè nouorum interpoſitione priora confundunt. Ne latas quidem ultra modum eſſe ceras uelim, expertus iuuenẽ ſtudioſum alioqui prælongos habuiſſe ſermones, quia illos numero uerſuũ metiebatur: idq; uitiũ, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus eſſe ſublatũ. Debet uacare etiã locus, in quo notentur quæ ſcribentibus ſolent extra ordinẽ, id eſt ex aliis quàm qui ſunt in manibus loci, occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnũquam ſenſus, quos neq; inſerere oportet, neq; differre tutũ eſt: quia interim elabuntur: interim memoriæ ſui intẽtos, ab alia inuentione declinãt: ideóq; optimè ſunt in depoſito.

De Emendatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Styli ſecũdũ officiũ in emẽdatione eorũ quę primùm ſcripta ſunt, cõſiſtit: cuius tres eſſe partes docet, adiicere, detrahere, mutare: Eáq; tria optimè prȩſtari poſſe, ſi quę primo calore effudimus, in aliquod tẽpus repoſita, ꝑ interuallũ ſępe reguſtemus, & tãquam aliena legamus: vbi modus adhiberi debet. Nã qui nunquã de tabula, quod aiũt, manũ tollere poſſunt, ſemper inueniẽtes qđ mutẽt, detrahãt, & adiiciãt, magnopere vituperãdos eſſe.

SEquitur emendatio, pars ſtudiorum longè utiliſsima. Neq; enim ſine cauſa creditum eſt, ſtylũ nõ minus agere, cũ delet. Huius autem operis eſt, adiicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciúſq; iudiciũ, quæ replẽda uel deiiciẽda ſunt. premere uerò tumẽtia, humilia extollere, luxuriantia adſtringere, inordinata digerere, ſoluta cõponere, exultãtia coërcere, duplicis operæ. Nã & dãnãda ſunt quæ placuerãt, & inueniẽda quæ fugerãt. Nec dubium eſt, optimum eſſe emendandi genus, ſi ſcripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea poſt interuallum uelut noua atque aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra tanquam recentes fœtus blandiantur. Sed neq; hoc contingere

ſemper poteſt, præſertim Oratori, cui ſæpius ſcribere ad præſentes uſus neceſſe eſt: Et ipſa emendatio finē habet. Sūt enim qui ad omnia ſcripta tanquā uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectū eſſe quod primū eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud: idq; faciant quoties librū in manus reſumpſerint, ſimiles medicis etiā integra ſecantibus. Accidit itaq; ut cicatricoſa ſint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè qd' ſufficiat: ut opus poliat lima, nō exterat. Temporis quoq; eſſe debet modus. Nā quòd Cinnæ Smyrnam nouē annis accepimus ſcriptam, & Panegyricū Iſocratis, qui parciſſimè, decem annis dicunt elaboratū, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda ſint præcipuè. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Diuiſionis tertio capite factæ, ſecundū membrū aggreditur, quæ maximè ſcribenda ſint. nam ibi quo modo quicq; ſcribendū eſſet, docuit. Ergo principio vertere Græca in Latinū ſermonē, ꝑpter rerū & verborū copiā, figurarū varietatē, & artis ſubtilitatem, qbus omnibus abundāt Greci, vtiliſsimū eſſe cēſet. Hinc & crebrā ex Latinis cōuerſionē multum profuturā: ſiue carmen in orationē ſolutā cōuertamus, ſiue qd paraphraſi interpretemur, cuius naturam vímq; explicat. Neq, id in alienis orationibus modò, verumetiā in noſtris conandū. Atq; ſi facultatē dicendi maximam parare nobis volumus, ex quæſtionibus ſimplicibus, quæ nullis circūſtantiis ſunt implicitæ theſes dicunt, eā vel maximā parari poſſe probat. Deinde ex cōfirmatione & cōfutatione ſententiarū. Tertiò ex declamationibus à rerū veritate nō abhorrētibus. Quam etiā facultatē ſequēti, hiſtorias, propter vbertatem, dialogos & carmina, animi reficiēdi cauſa, conſcribēda iudicat. Poſtremò, ſerias etiā cauſas iuuenibus proponēdas, quas vel agi audierint, vel etiā alias ad veritatē cōparatas: quas ſi vtrinq; tractauerint, ad aliquod eloquentiæ lumen peruenturos eſſe.

PRoximū eſt ut dicamus quæ præcipuè ſcribēda ſint. Hoc exuberātis qdē eſt operis, ut explicemus quæ ſint

materiæ: quæ prima aut ſecunda, aut deinceps tractanda ſint. Nam id factū eſt etiam primo libro, quo puerorū: & ſecundo, quo iā robuſtorū ſtudiis ordinem dedimus. Sed de quo nūc agitur, unde copia ac facilitas maximè ueniat, uertere Græca in Latinū ueteres noſtri Oratores optimū iudicabāt. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſe perſona frequentiſsimè præcipit: quin etiā libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere trāslatos. Id Meſſalæ placuit: multæq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modū orationes: adeò ut etiā cū illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis ſubtilitate cōtenderet. Et manifeſta eſt exercitationis huiuſce ratio. Nā & rerū copia Græci autores abundāt, & plurimum artis in eloquētiā intulerūt: & hos trāsferentibus, uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur noſtris: figuras uerò, quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiā neceſsitas quædā eſt: quia plerūq; à Græcis Romana diſſentiūt. Sed & illa ex Latinis conuerſio, multum & ipſa cōtulerit. Ac de carminibus quidē neminē credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationē poteſt, & uerba poëtica libertate audaciora, præſumūt eandem propriè dicēdi facultatē. Sed & ipſis ſentētiis adiicere licet oratorium robur, & omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. Neq; ego παράφρασιν eſſe interpretationē tātùm uolo, ſed circa eoſdē ſenſus certamē atq; æmulationē. Ideóq; ab illis diſſentio, qui uertere orationes Latinas uetāt, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nā neq; ſemper eſt deſperādū, aliquid illis quæ dicta ſunt, melius poſſe reperiri: neq; adeò ieiunā ac pauperem natura eloquētiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel non

Lib. 2.

Timæum, & Oeconomicū.

mel non non poſſit. Niſi fortè hiſtrionũ multa circa uoces eaſdem uariare geſtus poteſt, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, poſt quod in eadẽ materia nihil dicẽdũ ſit. Sed eſto, neq; melius quod inuenimus ſit, neq; par: eſt certè ꝓximus locus. An uerò ipſi nõ bis ac ſæpius de eadem re dicimus, & quidẽ continuas nonnũquam ſententias? Niſi fortè cõtendere nobiſcum poſſumus, cum aliis nõ poſſumus. Nam ſi uno tantùm genere bene diceretur, fas erat exiſtimari præcluſam nobis à prioribus uiã. Nunc uerò innumerabiles ſunt modi, plurimæq; eodem uiæ ducunt. Sua breuitati gratia, ſua copiæ: alia translatis uirtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata cõmendat. Ipſa deniq; utiliſſima eſt exercitationi difficultas. Quid quòd autores maximi ſic diligentius cognoſcuntur? Nõ enim ſcripta, lectione ſecura trãſcurrimus: ſed tractam⁹ ſingula, et neceſſariò introſpicimus: & quantũ uirtutis habeant, uel hoc ipſo cognoſcimus, quòd imitari non poſſumus. Nec aliena tantùm trãsferre, ſed etiam noſtra pluribus modis tractare proderit: ut ex induſtria ſumamus ſententias quaſdam, eáſque uerſemus quàm numeroſiſſimè, uelut eadẽ cera aliæ atque aliæ formæ duci ſolent. Plurimũ autẽ parari facultatis exiſtimo ex ſimpliciſſima quaq; materia. Nã in illa multiplici ꝑſonarũ, cauſarũ, tẽporũ, locorũ, dictorũ, factorũ diuerſitate facilè deliteſcet infirmitas, tot ſe undiq; reb⁹, ex quibus aliquã apprehendas, offerẽtibus. Illud uirtutis indiciũ eſt, fundere quæ natura cõtracta ſunt, augere parua: uarietatem ſimilibus, uoluptatem expoſitis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæ-

Lib.3.cap.5. ſtiones, quas uocari θέσεις diximus: quib⁹ Cicero iã princeps in Republica exerceri ſolebat. His cõfinis eſt deſtructio & confirmatio ſententiarũ. Nam cùm ſit ſententia, de-

cretum

cretum quoddam atq; præceptũ, quod de re, idẽ de iudicio rei quæri poteſt. Tum loci cõmunes, quos etiã ſcriptos ab Oratoribus ſcimus. nam qui hæc recta tantũ, & in nullos flexus recẽdẽtia copioſè tractauerit, utiq; in illis plures excurſus recipiẽtibus magis abũdabit, eritq; in omnes cauſas gratus. Omnes enim generalibus quæſtionibus cõſtant. Nam quid intereſt, Cornelius Tribunus plebis quòd codicem legerit, reus ſit: an quæramus, uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationẽ ſuam populo ipſe recitauerit? Milo Clodium rectẽne occiderit, ueniat in iudiciũ: an oporteat'ne inſidiatorẽ interfici, uel pernicioſum Reipublicæ ciuem, etiam ſi nõ inſidietur? Cato Martiam honeſtè'ne tradiderit Hortenſio: an, cõueniat'ne res talis bono uiro? De perſonis iudicatur, ſed de rebus contenditur. Declamationes uerò, quales in ſcholis Rhetorũ dicũtur, ſi modò ſunt ad ueritatẽ accomodatæ, & orationibus ſimiles, non tantùm dum adoleſcit profectus, ſunt utiliſſimæ, quæ inuentionẽ & diſpoſitionẽ pariter exercent, ſed etiam cũ eſt cõſummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; eniteſcit uelut pabulo lætiore facundia, & aſſidua cõtentionũ aſperitate fatigata renouatur. Quapropter hiſtoriæ nonnunquã ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponẽda: & dialogorum libertate geſtiendũ. Ne carmine quidẽ ludere, cõtrariũ fuerit: ſicut athletæ remiſſa quibuſdã tẽporibus ciborũ atq; exercitationũ certa neceſſitate, otio & iucũdioribus epulis reficiuntur. Ideóque mihi uidetur M. Tullius tantum intuliſſe eloquentiæ lumẽ, quòd in hos quoq; ſtudiorũ ſeceſſus excurrit. Nã ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, et ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retũdatur. Sed quẽadmodũ forenſibus certaminibus exercitatos, & quaſi

militantes reficit ac reparat hæc uelut ſagina dicendi: ſic adoleſcētes non debēt nimiū in falſa rerū imagine detineri, & inanibus ſimulacris: uſqueadeò ut difficile ab his digreſſos ſit aſſuefacere, ne ab illa in qua propè cōſenuerint umbra, uera diſcrimina uelut quendā ſolē reformidēt: qđ accidiſſe etiā Porcio Latroni, q primus clari nominis profeſſor fuit, traditur: ut cū ei ſummā in ſcholis opinionē obtinēti, cauſa in foro eſſet orāda, impensè petierit, uti ſubſellia in baſilicā transferrētur. ita illi cœlū nouum fuit, ut omnis eius eloquētia cōtineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis q rationē inueniēdi eloquēdiq; à præceptoribus diligēter acceperit (quod nō eſt infiniti operis, ſi docere ſciant) & exercitationē quoq; modicā fuerit conſecutus, Oratorem ſibi aliquē (quod apud maiores fieri ſolebat) deligat, quē ſequatur, quem imitetur: iudiciis interſit quāplurimis, & ſit certaminis cui deſtinatur, frequens ſpectator: tū cauſas uel eaſdem quas agi audierit, ſtylo & ipſe cōponat, uel etiā alias, ueras modò: ut utrinq; tractet: &, quod in gladiatoribus fieri uidemus, in rebus actis exerceatur: ut feciſſe Brutū diximꝰ pro Milone. Melius hoc, quā reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit Seſtius cōtra Ciceronis actionē habitā pro eodē, cùm alterā partē ſatis noſſe non poſſet ex ſola defenſione. Citius autē ſic idoneꝰ erit iuuenis, quē præceptor coëgerit in declamādo quāſimillimū eſſe ueritati, & p totas ire materias: quarū nunc facillima, et maximè fauorabilia decerpūt. Obſtat huic qđ ſecūdo libro poſui, frequēs turba diſcipulorū, & cōſuetudo claſſiū certis diebus audiendarū: nōnihil etiā perſuaſio patrū, numerantium potius declamationes, quàm æſtimantiū. Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille ſe bonus præceptor maiore numero quàm ſuſtinere poſſit, onerabit:

Lib 3. cap. 6. (margin, beside "erceatur: ut feciſſe Brutū")

rabit & nimiã loquacitatem recidet, ut omnia quæ ſunt in cõtrouerſia, nõ (ut quidã uolũt) quæ in rerũ natura, dicãtur: & uel lõgiore potius dierũ ſpatio laxabit dicendi neceßitatẽ, uel materias diuidere permittet. Vna enim diligẽter effecta plus ꝓderit q̃ plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ. Propter qđ accidit, ut nec ſuo loco quicq; ponatur: nec illa quæ prima ſunt, ſeruent ſuã legẽ: iuuenibus floſculos omniũ partiũ in ea quæ ſunt dicturi congerẽtibus: quo fit, ut timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Legendi & ſcribendi abſoluta ratione, priuſquã ad dicẽdi modum, quod tertium eſt, perueniat, de cogitatione, quã locat inter duo poſtrema mediã, loquitur: quæ quãti ſit vſus atq; vtilitatis, primùm elegãter deſcribit. Deinde quomodo firma & valida cogitãdi vis parari poſsit, demõſtrat: videlicet ſi longa dicẽdi exercitatione formã nobis fecerimus, quæ cogitãtes ſequatur: hinc animo & memoria pauca cõplecti primũ, deinde per incremẽta paulo plura cõſueſcamus: ſic fore vt illa vſu augeatur, & exercitatione retineať, firmiſsimáq; euadat. Id exẽplis Eriphyli, Metrodori, & Hortẽſij ꝓbat. Verùm quod in omnibus artis partibus, ita hic cauendũ monet, ne cogitatis ita ſuperſtitioſè adhæreamus, vt ſi fortuna quid plauſibile ex tẽpore offerat, repudiare velimus.

PRoxima ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa uires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribẽdi laborẽ, extẽporalẽq; fortunã media quædã, & neſcio an uſus frequẽtißimi. Nã ſcribere nec ubiq; nec ſemper poſſumus: cogitationi tẽporis ac loci plurimũ eſt. Hæc paucis admodũ horis magnas etiam cauſas cõplectitur. Hæc quoties intermißus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inueni uacui, nec otiũ patitur. Neq; uerò rerũ ordinẽ modò (qđ ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit, ſed uerba etiã copulat, totámq; ita cõtexit orationẽ, ut ei nihil

præter manum deſit. nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fidelius quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidẽ uim cogitandi perueniri poteſt aut ſubitò, aut citò. Nam primùm faciẽda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur: tum aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primùm cõplectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint: mox per incrementa tam modica: ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu: & exercitatione multa cõtinẽda eſt: quæ quidẽ maxima ex parte memoria cõſtat: ideóq; aliqua mihi in illũ locum differenda ſunt. Eò tamen peruenit, ut is cui nõ refragetur ingeniũ, acri ſtudio adiutus tantùm conſequatur, ut ea etiã quæ cogitarit, quǽque ſcripſerit atq; edidicerit, in dicendo fidẽ ſeruent. Cicero certè Græcorum Metrodorũ Sceptiũ, & Eriphylũ Rhodium, noſtrorúmq; Hortẽtiũ tradidit, quæ cogitauerãt, ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicendũ effulſerit extemporalis color, nõ ſuperſtitiosè cogitatis demũ eſt inhærendum. Neq; enim tantum habẽt curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus: cùm ſæpe etiam ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt inſerantur. Ideóq; totum hoc exercitationis genus ita inſtituendum eſt, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè poſſimus. Nam ut primum eſt domo afferre paratam dicendi copiam, & certam: ita refutare tẽporis munera, longè ſtultiſſimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poſſit, adiuuare poſſit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo ſumus, fluant ſecura: non ſolicitos & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis, non ſinant prouidere: alioqui uel extemporalem temeritatem malo, quàm malè cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur, retrorſus: quia cùm illa deſideramus, ab aliis auerti

Lib. 11. ca. 2.

Li. 2. de Ora.
In Bruto.

auertimur: & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem, ſi utrunq; quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, quàm quæ inuenta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Qui legẽdi, quę ſcribẽda, & quomodo, tradidit. Rationẽ dicẽdi, quod vltimũ erat, aggreditur. Primùm facultatis extẽporalis vtilitatẽ ex adiũctis, cõſequẽtibus, & ſimilibus cõmẽdat. Deinde quo pacto parari & retineri poſsit, docet. Parari, ſi dicẽdi artem ꝓbè tenuerimus: ſi quò & quà ſit perueniendũ, ſi partes cauſarũ, ordinũ, quæſtionũ, quæ diſpoſitio rerũ, quid loco primo, quid ſecundo, ac deinceps ſit collocandũ, ſcierimus. Quibus extra artẽ, ex labore & ſtudio adiungit, vt copiã optimi ſermonis nobis paremus: vt orationẽ multo & fideli ſtylo, cõſuetudine atq; exercitatione formemus: cuius colorẽ etiã ex tẽpore dicta referant: vt nõ ſolùm animi naturali mobilitate, verũetiã pręcedẽte intẽtione, vſu quodã irrationali, quẽ tamẽ ars pręcedat, adhibitis rerum imaginibus, & vi mẽtis plurimũ valeamus. Pudorẽ quoq;, & glorię cupiditatẽ, ad hãc facultatẽ plurimũ cõferre cõtẽdit: ad quã paulatim à paruis initiis frequẽti meditatione & vſu perueniẽdũ ſit. Porrò retineri eadẽ qua paratur exercitatione: quã duplicem eſſe vult: primã, qua audiẽtibus pluribus, de quorum iudicio atq; opinione ſumus ſoliciti, plura quotidie dicendo exercemur: Alterã, qua nobiſcũ cogitamus: & totas materias ſilentio perſequimur: quarũ comparatione facta, varia cõmoda commemorat. Atq; vt exacto & ꝑfecto ſermone vti cõſueſcamus, & diligẽter plurima ſcribẽdo, optimè & facillimè dicere diſcamus, pręcipit.

MAximus uerò ſtudiorũ fructus eſt, & uelut præmiũ quoddã ampliſsimũ longi laboris, ex tẽpore dicẽdi facultas: quã qui nõ erit cõſecutus, mea q̃dẽ ſentẽtia ciuilibus officiis renũtiabit, & ſolã ſcribẽdi facultatẽ potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro cõuenit, auxilium in publicũ polliceri, quòd in præſentiſsimis q̃buſq; periculis deſit: ut indicare portũ, ad quem nauis accedere,

nisi

niſi lenibus uẽtis uecta, nõ poßit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceßitates, uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudiciis cõtinuò agẽdi: quarum ſiqua non dico cuicũq; innocẽtiũ ciuiũ, ſed amicorũ ac ꝓpinquorũ alicui euenerit, ſtabitne mutus, & ſalutarẽ petẽtibus uocẽ, ſtatim, ſi nõ ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum & ſilentiũ quæret, dũ illa uerba fabricẽtur, & memoriæ inſidãt, & uox ac latus præparetur? Quæ uerò patitur hoc ratio, ut quiſquã ſit Orator imparatus ad caſus? Quid cùm aduerſario reſpõdendũ erit, fiet? Nã ſæpe ea quæ opinati ſumus, et cõtra quæ ſcripſim⁹, fallũt, ac tota ſubitò cauſa mutatur. Atq; ut gubernatori ad incurſus tẽpeſtatũ, ſic agẽti ad uarietatẽ cauſarũ ratio mutãda eſt. Quid porrò mult⁹ ſtyl⁹, & aßidua lectio, & lõga ſtudiorũ ætas facit, ſi manet eadem quæ fuit incipiẽtibus difficultas? Periſſe ꝓfectò confitendũ eſt præteritũ laborẽ cui ſemper idẽ laborandũ eſt. Neq; ego hoc ago, ut ex tẽpore dicere malit, ſed ut poßit. Id autẽ maximè hoc modo cõſequemur. Nota ſit primùm dicẽdi uia. Neq; enim prius cõtingere curſus poteſt, quàm ſcierimus quò ſit & quà perueniẽdũ. Nec ſatis eſt nõ ignorare quæ ſunt cauſarũ iudicialiũ partes, aut quæſtionũ ordinẽ rectè diſponere, quanquã iſta ſunt præcipua: ſed quid quoq; loco primũ ſit, quid ſecũdũ, ac deinceps: quæ ita ſunt natura copulata, ut mutari aut interuelli ſine cõfuſione nõ poßint. Quiſquis autem uia dicet, ducetur ante omnia rerũ ipſa ſerie, uelut duce: ꝓpter quod homines etiã modicè exercitati, facillimè tenorẽ in narrationibus ſeruãt. Deinde, quid quoq; loco quærant, ſcient: nec circunſpectabunt, nec offerentibus ſe aliũde ſenſibus turbabuntur: nec confundent ex diuerſis orationẽ, uelut ſalientes huc, illuc, nec uſquam inſiſtentes. Poſtremò habebũt modum & finem, qui

eſſe

eſſe citra diuiſionem nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus quæ propoſuerint, perueniſſe ſe ad ultimũ ſentiẽt. Et hæc quidẽ ex arte. Illa uerò ex ſtudio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodũ præceptum eſt, comparemus: multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorũ colorẽ etiam quæ ſubitò effuſa ſunt, reddant: ut cùm multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus. Nã conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ ſi paululum intermiſſa fuerit, non uelocitas illa modò tardatur, ſed & νάρκημα ipſum coit atq; cõcurrit. Quanquã enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, ſtruere ulteriora poſſimus, ſemperq; noſtrã uocem prouiſa & formata cogitatio excipiat, uix tamẽ aut natura aut ratio in tã multiplex officiũ diducere animũ queat, ut inuẽtioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini rerũ uerborúmq;, tũ iis quæ dicit, quæ ſubiũcturus eſt, quæ ultrà ſpectãda ſunt, adhibita uocis, ꝓnũtiationis, geſtus obſeruatione, unà ſufficiat. Lõgè enim præcedat oportet intẽtio, ac præ ſe res agat: quantúmq; dicẽdo conſumitur, tantũ ex ultimo prorogetur: ut donec perueniamus ad finẽ, non minus proſpectu procedamus quàm gradu, ſi nõ interſiſtentes offenſantésq; breuia illa atq; cõciſa ſingultantiũ modo electuri ſimus. Eſt igitur uſus quidam irrationalis, quam Græci ἄλογον τριβὴν uocãt, quo manus in ſcribẽdo decurrit, quo oculi totos ſimul in lectione uerſus flexúſq; eorũ & trãſitus intuẽtur, & antè ſequentia uidẽt, quàm priora dixerunt. Quo cõſtant miracula illa in ſcenis pilariorũ ac uentilatorũ, ut ea quæ emiſerint, ultro uenire in manus credas, & quà iubentur decurrere. Sed hic uſus ita proderit, ſi ea de qua locuti ſumus, ars anteceſſerit, ut ipſum illud quod in ſe rationẽ nõ habet, in ratione uerſetur. Nã

mihi ne

mihi ne dicere quidẽ uidetur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, copioſè dicit. Sed nec tumultuarij nec fortuiti ſermonis contextũ mirabor unquam, quẽ iurgãtibus etiã mulierculis ſuperfluere uideo: quẽ ſi calor ac ſpiritus tulit (frequẽter enim accidit, ut ſucceſſum extemporalẽ conſequi cura nõ

2. de Orato. *poßit) Deum tunc affuiſſe, cùm id eueniſſet, ueteres Oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifeſta eſt. Nã bene cõcepti affectus, & recentes rerũ imagines cõtinuo impetu ferũtur, quæ nõnunquã mora ſtyli refrigeſcũt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uerò cùm infelix illa uerborũ cauillatio acceßit, & curſus ad ſingula ueſtigia reſtitit, nõ poteſt ferri contorta uis. Sed ut optimè uocũ ſingularũ cedat electio, nõ cõtinua, ſed cõpoſita eſt. Quare capiendæ*

Lib. 6. cap. 3. *ſunt illæ de quibus dixi rerũ imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniáq; de quibus dicturi erimus, perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus, habenda in oculis, in affectus recipiẽda. Pectus eſt enim quod diſertos facit, & uis mẽtis. Ideóq; imperitis quoq;, ſi modò ſunt aliquo affectu concitati, uerba nõ deſunt. Tũ intendendus animus, non in aliquã rem unam, ſed in plures ſimul continuas: ut ſi per aliquã rectam uiam mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circáq; intuemur, nõ ultimum tantùm uidemus, ſed uſq; ad ultimũ. Addit ad dicendũ etiã pudor ſtimulos, addit & dicendorum expectata laus: mirúmq; uideri poteſt, quòd cùm ſtylus ſecreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorũ frequentia, ut miles congeſtu ſignorũ excitatur. Nanq; difficiliorem cogitationem exprimit & expolit dicendi neceßitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeò præmium omnia ſpectant, ut eloquentia quoq;, quanquàm plurimum habeat in ſe uoluptatis, maximè tamen præſenti fructu laudis*

opinio-

opinioniſq; ducatur. Nec quiſquã tantum fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe cõtingere: ſed ſicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatẽ quoq; extẽporalẽ à paruis initiis paulatim perducemus ad ſummã: quæ neq; perfici neq; cõtineri niſi uſu poteſt: cæterùm peruenire eò debet, ut cogitatio nõ utiq; melior ſit ea, ſed tutior: cùm hãc fœlicitatẽ non in proſa modò multi ſint cõſecuti, ſed etiã in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendũ enim Ciceroni eſt: nõ quia noſtris quoq; temporibus nõ & fecerint quidã hoc, & faciant: quod tamẽ ipſum nõ tam probabile puto (neq; enim habet aut uſum res, aut neceßitatem) quàm exhortandis in hanc ſpem, qui foro præparantur, utile exemplũ. Neq; uerò tantam eſſe unquã fiduciam facilitatis uelim, ut non breue ſaltẽ tempus, quod nuſquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus, diſpicienda ſumamus. quod quidẽ in iudiciis ac foro datur ſemper. neque enim quiſquã eſt, qui cauſam quã non didicerit, agat. Declamatores quoſdã peruerſa ducit ambitio, ut expoſita controuerſia protinus dicere uelint: quin etiã, quod eſt in primis friuolũ ac ſcenicum, uerbũ petant quo incipiãt. Sed tam contumelioſos in ſe ridet inuicẽ eloquẽtia: & qui ſtultis uideri eruditi uolũt, ſtulti eruditis uidentur. Siqua tamẽ fortuna tam ſubitã fecerit agendi neceßitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in præſentia remittendũ aliquid ex cura uerborum,* ſi utrunq; non dabitur. tum & tardior pronũtiatio moras habet, & ſuſpenſa ac uelut dubitãs oratio, ut tamẽ deliberare, nõ hæſitare uideamur. Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos nondum aptatis ſatis armamentis aget uentus: deinde paulatim ſimul euntes aptabimus uela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quàm ſe im-

In Oratore.

Pro Archia poëta.

*Quidam Codices ſic legunt, ſi ſequi, &c.

ſe ima

ſe inani uerborum torrenti dare quaſi tempeſtatibus quò uolēt auferēdū. Sed minore ſtudio cōtinetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim ſemel præcepta, non capitur: ſtylus quoq; intermiſsione paulū admodū de celeritate deperdit: promptū hoc, & in expedito poſitū, exercitatione ſola cōtinetur. Hac uti ſic optimū eſt, ut quotidie dicam⁹ audiētib⁹ plurib⁹, maximè de quorū ſimus iudicio ac opinione ſoliciti. rarū eſt enim ut ſatis ſe quiſquā uereatur. Vel ſoli tamē dicamus potius, quā nō omnino dicamus. Eſt illa exercitatio cogitādi, totáſq; materias uel ſilentio (dum tamen quaſi dicat intra ſeipſum) perſequēdi, quæ nullo non & tempore & loco, quādo non aliud agimus, explicari poteſt: & eſt in parte utilior, q̃ hæc proxima. Diligentius enim cōponitur q̃ illa, in qua cōtextū dicēdi intermittere ueremur. Rurſus illa prior plus confert, uocis firmitatē, oris facilitatē, motū corporis, q & ipſe, ut dixi, excitat Oratorē, & iactatiōe manus, pedis ſupploſione, ſicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendū uerò ſemper, & ubiq;. Neque enim ferè tam eſt ullus dies occupatus, ut nihil lucratiuæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad ſcribendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis poſsit. Siquidem C. Carbo etiā in tabernaculo ſolebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendū eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum uſquam negligentem eſſe ſermonem. quicquid loquemur, ubicunque, ſit pro ſua ſcilicet portione perfectum. Scribendum certè nūquā eſt magis, quàm cùm multa dicemus ex tempore. Ita enim ſeruabitur pondus, & innatans illa uerborum facilitas in altum reducetur: ſicut ruſtici proximas uitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducant, ut inferiores penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an utrunque

In Bruto.

cum cu

cum cura & ſtudio fecerimus, inuicem proſit, ut ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit: ſi id non dabitur, cogitandum: ab utroque excluſi, debent tamen adniti, ut neque deprehenſus Orator neque litigator deſtitutus eſſe uideatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maximè neceſſaria, & utique initia ſcribant: cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur: ſubitis ex tempore occurrant. Quod feciſſe M. Tullium commentariis ipſius apparet. Sed feruntur aliorum quoque & inuenti fortè ut eos dicturus quiſque compoſuerat, & in libros digeſti: ut cauſarum quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi in memoriam poſteritatis eſſe uideantur compoſiti. Nam Ciceronis ad præſens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuſo, quia non probem, ſed ut ſint magis admirabiles. In hoc genere prorſus recipio hanc breuem annotationem, libellóſque qui uel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit. Illud quod Lenas præcipit, diſplicet mihi, quæ ſcripſerimus, in ſummas ſiue commentarios & capita conferre. Facit enim & diſcendi negligentiam hæc ipſa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quod ſimus memoria perſecuturi. Nam hîc quoque accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æſtuat, cùm & ſcripta perdidit, & non quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt libro proximo locus, nec huic parti ſubiungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VNDECIMVS.

Præfatio, & de aptè dicendo. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Vim eloquendi citra facilitatẽ dicendi firmã, quæ legẽdo, ſcri
bendo & dicendo paratur, cõſummatã & perfectã eſſe nõ poſſe,
& quid horũ vnumquodque (quibus imitationẽ, emẽdationẽ &
cogitationẽ admiſcuit) propriũ haberet, ſuperiore libro tradidit.
Huius aũt initio irritos adhuc eſſe in eloquẽtia noſtros conatus,
niſi aptè & cõgruẽter dicere ſtudeamus, atq; omnẽ ornatũ inſul
ſum & ridiculũ eſſe, niſi hæc illi virtus cõtingat, ꝓfitetur. Id egre
giis ſimilitudinibus, & Ciceronis autoritate probat. Aptè dicere
volẽti obſeruãda primùm, deinde vitãda præſcribit. Obſeruãda,
vt quid cuiq; orationis parti cõgruat: qđ rei, loco, tẽpori iudici
conciliãdo, docẽdo & mouẽdo, cõſideret: cùm omnis ornatus rei
cui adhibetur, conditione cõſtet. Nec ſolũ quid expediat, verùm
etiã quid deceat, animaduertendũ: quæ duo vt aliquãdo cõiũcta
ſint, aliquãdo etiã ſeparẽtur: vt apparet ex cauſa Socratis, Aphri-
cani maioris, & Rutilij. Peruidendũ itaq; nõ minus quid dicas,
quàm quo loco: quare nõ eſſe hãc virtutẽ minus inuẽtionis quã
elocutionis. Vitãdã ſui iactationẽ longè vitioſiſsimã, à qua Cice
ronẽ cõtra obtrectatores vindicat & purgat: quãuis Oratori elo
quẽtiæ fiduciã cõcedat: Arrogantiã, qua iudicaſſe de cauſa, & iu-
dicibus preire quodãmodo velle qui dicit, videt: Actionẽ impu-
dentẽ, tumultuoſam, iracũdã, ſummiſſam, adulationẽ, affectatã
ſcurrilitatẽ: In reb⁹ ac verbis turpib⁹ nullũ pudorẽ, atq; in omni
negotio neglectã autoritatẽ. Eloquẽtię genus ad ꝑſonas, tẽpo-
ra, cauſas & res accõmodãdũ. Perſonas eſſe vel ſenes, quib⁹ preſ
ſum & mite dicẽdi genus cõuenit: vel iuuenes, quibus vberius, &
magis luxuriãs: vel milites, quib⁹ ſimplicius: vel Philoſophos, qui
bus inornatũ & ſine affectib⁹: vel Principes & Imperatores, qui
bus genus quoddã mediũ, ornatũ quidẽ, ſed ſeueritate tẽperatũ.
Atq; horũ omniũ alios eſſe actores, alios litigatores, alios iudi-
ces: quibus omnibus ex pręceptis exordij libro quarto traditis fit

tribuenda conueniens oratio. In tēpore & loco hęc eſſe quoque conſideranda: Tempus, an ſit liberum, lætum, triſte, anguſtū: Locus, an ſit publicus, priuatus, ſacer, prophanus, celeber, ſecretus, aliena ciuitas, noſtra, caſtra, forū, curia, campus, theatrū, domus: quibus omnibus ſeruato decoro congruens tribuēda ſit oratio. Cauſa ſi demonſtratiui ſit generis, vt ad delectationem audientium componatur: ſi alterius in actu & cōtentione poſiti, vt dicendi lenocinia reſpuat, & res ſerias ſequatur. Hinc quid declamantes deceat, & quibus affectibus vti debeāt. Quæ moderatio quarundam cauſarum propria. Quo pacto quæ natura ſunt indecora & turpia, tractanda ſint. Qua ratione excuſanda, hominibúſque probanda, atq; etiam laudanda, exemplis ex Ciceronis pro Cluentio, pro Muræna, & aliis orationibus, demōſtrat. Itē qua ratione in aliis reprehendenda ſint quæ feceris, ex oratione pro Ligario. Atq; vt ſit de pudēdis quærendū, vt aſpera ſint molliēda: vtq; fortunam, aut ordines, gentéſue aut populos inſectari decenter poſsis, atq; vt verborū moderatione rei detrahenda ſit inuidia, promptis ex eodem exemplis tradit.

PARATA, *ſicut ſuperiore libro cōtinetur, facultate ſcribendi, cogitandiq;, & ex tēpore etiā, cùm res poſcet, orādi: proxima eſt cura, ut dicamus aptè: quam uirtutem quartam elocutionis Cicero demonſtrat, quæq; meo quidē iudicio maximè neceſſaria eſt. Nam cùm ſit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniátq; alius alij: niſi fuerit accommodatus rebus atq; perſonis, non modò non illuſtrabit eam, ſed etiam deſtruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodeſt eſſe uerba & Latina, & ſignificantia, & nitida, figuris etiam numeriſq; elaborata, niſi cum iis in quæ iudicem duci formariq; uolumus, conſentiāt? Si genus ſublime dicēdi paruis in cauſis, paruum limatúmq; grandibus, lætum triſtibus, lene aſperis, minax ſupplicibus, ſummiſſum concitatis, trux atq; uiolentū iucūdis adhibeamus? Vt monilibus, & margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt* 2. & 3. de Oratore.

ornamenta fœminarum, deformẽtur uiri: nec habitus triũphalis, quo nihil excogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hũc locũ Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit: neq; tamen uideri poteſt quicquã omiſiſſe, dicẽdo, nõ omni cauſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tẽpori cõgruere orationis unũ genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus, cùm apud ſummos Oratore, hominéſq; eruditiſsimos dicat, ſatis habet partem hanc uelut notare inter agnoſcẽtes: & hic Cicero alloquẽs Brutũ teſtatur eſſe hæc ei nota, ideóq; breuius à ſe dici, quanquã ſit fuſus locus, tractetúrq; à philoſophis latius. Nos inſtitutionẽ profeſsi, nõ ſolum ſcientibus iſta, ſed etiã diſcẽtibus tradimus: ideóq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notũ ſit nobis ante oĩa, qd cõciliãdo, docẽdo, mouẽdo iudici cõueniat: qd quaq; parte orationis petamus. Ita neq; uetera, aut trãslata, aut ficta uerba in incipiẽdo, narrãdo, argumẽtãdo tractabim⁹, neq; decurrẽtis cõtexto nitore circuitus, ubi diuidẽda erit cauſa, & in partes ſuas digerenda, neq; humile atq; quotidianum ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutũ, epilogis dabimus: nec iocis lacrymas, ubi opus erit miſeratione ſiccabimus. Nã ornatus omnis non tã ſua quàm rei cui adhibetur conditione cõſtat nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, nõ elocutionis tantùm genere cõſtat, ſed eſt cũ inuẽtione cõmune. Nã ſi tantũ habẽt etiã uerba momentũ, quanto res ipſæ maius? quarũ quæ eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligẽtius docendum, eum demum dicere aptè qui non ſolùm quid expediat, ſed etiã quid deceat, inſpexerit. Nec me fugit plerũq; hæc eſſe coniuncta. Nam quod decet, ferè prodeſt: neq; alio magis animi Iudicum conciliari, aut ſi res in contrarium tulit, alienari

In Oratore.

nari ſolent. Aliquãdo tamen & hæc diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipſam utilitatẽ uincet quod decet. Nam quis neſcit nihil magis profuturũ ad abſolutionẽ Socrati fuiſſe, quam ſi eſſet uſus illo iudiciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa conciliaſſet Iudicũ animos ſibi, crimẽq; ipſum ſolicitè redarguiſſet? Verùm id eũ minimè decebat: ideóq; ſic egit, ut qui pœnam ſuam honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. Maluit enim uir ſapiẽtiſsimus, qđ ſupereſſet ex uita, ſibi perire, quàm qđ præteriſſet: & quandò ab hominibus ſui temporis parũ intelligebatur, poſterorũ ſe iudicis reſeruauit, breui detrimẽto iam ultimæ ſenectutis, æuũ ſeculorũ omniũ conſecutus. Itaq; quãuis Lyſias, qui tũ in dicẽdo præſtantiſsimus habebatur, defenſionẽ illi ſcriptã attuliſſet, uti ea noluit, cùm bonã quidẽ, ſed parũ ſibi conuenientẽ iudicaſſet. Quo uel ſolo patet, nõ perſuadẽdi, ſed bene dicẽdi finẽ in Oratore ſeruandũ, cùm interim pſuadere deforme ſit. Nõ fuit hoc utile abſolutioni: ſed (qđ eſt maius) homini fuit. Et nos ſecundũ cõmunẽ potius loquẽdi cõſuetudinẽ, quàm ipſam ueritatis regulã, diuiſione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatẽ ſeparemus. Niſi fortè prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quàm cũ Tribuno pleb. humillimo contendere de innocentia ſua maluit, inutiliter ſibi uidetur conſuluiſſe: aut P. Rutilius uel quũ illo penè Socratico genere defenſionis eſt uſus, uel quũ reuocante eũ P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maximè cõduceret neſciebat. Hi uerò parua illa, quæ abiectiſsimus quiſq; animus utilia credit, ſi cum uirtute cõferãtur, deſpicienda iudicauerũt: ideóq; perpetua ſeculorũ admiratione celebrãtur. Neq; nos ſimus tã humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; diſcrimẽ raró admodũ euenit. Cæterùm idẽ ferè (ut dixi) in omni genere

Cicero. 1. de Oratore, & Val. lib. 6. titu. 4.

Cicero 1. de Oratore.

cauſarũ et ꝓderit, et decebit. Eſt autẽ quod oẽs et ſemꝑ & ubiq; ſuadere ac dicere honeſtè faceréq; deceat, contráq; neminẽ ullo unquã in loco turpiter. Minora uerò, quǽque ſunt ex mediis, plura ſunt talia, ut aliis ſint concedenda, aliis nõ ſint: aut ꝓ pſona, tẽpore, loco, cauſa magis ac min⁹ uel excuſanda debeãt uideri, uel reprehẽdenda. Cũ dicamus aũt de rebus aut alienis, aut noſtris, diuidẽda ratio eſt eorũ, dũ ſciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In primis igitur oĩs ſui uitioſa iactatio eſt eloquẽtiæ tamen in Oratore præcipuè, afferˊtque audiẽtib⁹ nõ faſtidiũ modò, ſed plerũq; etiã odium. Habet enim mens noſtra natura ſublime quiddã & erectũ, & impatiẽs ſuperioris. Ideóq; abiectos aut ſummittẽtes ſe, libẽter alleuamus, q̃a hoc facere tanq̃ maiores uidemur: & quoties diſceſsit æmulatio, ſuccedit humanitas. At q̃ ſe ſupra modũ extollit, premere ac deſpicere creditur, nec tã ſe maiorẽ, quam minores cæteros facere. Inde inuidẽt humiliores. Hoc uitiũ eſt eorũ, qui nec cedere uolunt, nec poſſunt cõtẽdere: ridẽt ſuperiores, improbãt bonos. Plerũq; uerò deprehẽdas arrogãtiũ fallacẽ de ſe opinionẽ: ſed in his ueri quoq; ſufficit cõſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte nõ mediocriter Cicero, quãquã is quidẽ rerũ à ſe geſtarum maior, quàm eloquẽtiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerũq; illud quoq; nõ ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos q̃bus erat uſus adiutoribus in opprimẽda cõiuratione: aut reſpõdebat inuidiæ, cui tamẽ non fuit par, ſeruatæ patriæ pœnã paſſus exiliũ: ut illorũ quæ egerat in cõſulatu, frequẽs cõmemoratio, poſsit uideri nõ gloriæ magis quam defenſioni data. Eloquentiã quidẽ cùm pleniſsimã diuerſæ partis aduocatis concederet, ſibi nunquã in agendo immodicè arrogauit. Illius ſunt enim, Siquid eſt in me ingenij, Iudices, quod ſentio

Pro Arch.

quàm

quàm ſit exiguum. &, Nã quo minus ingenio poſſum, ſubſidiũ mihi diligentia cõparaui. Quinetiã cõtra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrẽ cõſtituẽdo, quãuis multũ eſſet in hoc quoq; momẽti, uter ad agendũ magis idoneus ueniret, dicendi tamẽ facultatẽ magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi: ſẽq; nõ cõſecutũ, ſed omnia feciſſe ut poſſet eã cõſequi, dixit. In epiſtolis aliquãdo familiariter apud amicos, nõnunquã in dialogis, aliena tamẽ perſona, uerum de eloquentia ſua dicit. Et apertè tamẽ gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile uel ipſa uitij hui⁹ ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundãs opibus pauperẽ ſe, nobilis obſcurũ, potẽs infirmũ, & disertus imperitũ planè & infantem uocet. Ambitioſiſſimũ gloriandi genus eſt etiã deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nã ipſos, ut Demoſthenes ait, erubeſcere etiã cũ ab aliis laudabimur, decet. Neq; hoc dico, nõ aliquãdo de rebus à ſe geſtis Oratori eſſe dicendũ, ſicut eidẽ Demoſtheni pro Cteſiphõte: qđ tamẽ ita emẽdauit, ut neceſſitatẽ id faciendi oſtẽderet, inuidiámq; omnẽ in eũ regereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de oppreſſa cõiuratione Catilinæ: ſed modò id uirtuti Senatus, modò prouidẽtiæ deorũ immortaliũ aſſignat. Plerunq; cõtra inimicos atq; obtrectatores plus uindicat ſibi: erant enim tuenda cùm obiicerentur. In carminibus utinã peperciſſet, quæ non deſierunt carpere maligni,

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. &,
O fortunatam natam me conſule Romam.

Et Iouẽ illum, à quo in concilium deorum aduocatur: & Mineruã, quæ omnes eũ artes edocuit. quæ ſibi ille, ſecutus quædam Græcorũ exempla, permiſerat. Verùm eloquẽtiæ ut indecora iactatio, ſic nonnunquã concedenda fiducia eſt. Nam quis reprehẽdat hæc, Quid putẽ? cõtemptúmne me?

Pro Quint. In Diuin. 3. lib. de Oratore, & in Bruto. In Piſonem. Pro Rabirio. In libro temporum ſuorũ. Philip. 2.

Non uideo nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poßit Antonius. Et paulò pòſt apertius, An decertare mecũ uoluit cõtentione dicendi? Hoc quidem beneficiũ eſt. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi pro me, & cõtra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui ſe iudicaſſe de cauſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nã & inuiti iudices audiunt præſumẽtẽ partes ſuas: nec hoc Oratori cõtingere inter aduerſarios, qđ Pythagoræ inter diſcipulos cõtigit, poteſt, Ipſe dixit. Sed iſtud magis minúſue uitioſum eſt pro perſonis dicentiũ. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate: quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut nõ hoc affirmationis genus tẽperandũ ſit aliqua moderatione, ſicut omnia in quibus patronus argumentũ ex ſeipſo petet. Quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſſet Cicero, Equitis Romani eſſe filiũ ſe defendẽte: ille fecit hoc etiã fauorabile, cõiũgẽdo cũ iudicib⁹ dignitatẽ ſuã: Equitis autẽ Romani eſſe filiũ, criminis loco poni ab accuſatoribus, neq; his iudicãtibus oportuit, neq; defendẽtibus nobis. Impudẽs, tumultuoſa, iracũda actio, omnibus indecora: ſed ut quiſq; ætate, dignitate, uſu præcedit, magis in ea reprehẽdẽdus. Videas autẽ rixatores quoſdã neq; Iudicũ reuerẽtia, neq; agẽdi more ac modo cõtineri: quo ipſo mẽtis habitu manifeſtũ ſit tam in ſuſcipiẽdis quàm in agẽdis cauſis nihil penſi habere. Profert enim mores plerũq; oratio, & animi ſecreta detegit. Nec ſine cauſa Græci prodiderũt, Vt uiuat quẽq; etiã dicere. Humiliora illa uitia, ſummiſſa adulatio, effectata ſcurrilitas, in rebus ac uerbis parùm modeſtis ac pudicis uilis pudor, in omni negotio neglecta autoritas: quæ ferè accidũt iis qui nimiũ aut blãdi eſſe, aut ridiculi uolũt. Ipſum etiã eloquẽtiæ gen⁹ alios aliud decet.

Cic. 1. de nat. Deorum.

Pro Cælio.

Nam

Nam neq; tã plenũ & erectũ & audax, & præcultũ ſenibus conuenerit, quàm preſſum, & mite, & limatũ, & quale intelligi uult Cicero cùm dicit orationẽ ſuã cœpiſſe caneſcere: ſicut ueſtibus quoq; nõ purpura coccoq; fulgẽtib⁹ illa ætas ſatis apta ſit. In iuuenibus etiã uberiora paulo, & penè periclitantia ferũtur. At in iiſdẽ ſiccũ & ſolicitũ & contractũ dicẽdi propoſitũ, plerũq; affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt: quãdo etiã morũ ſenilis autoritas, immatura in adoleſcẽtib⁹ creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiã ex profeſſo (ut quidã faciũt) oſtentantibus, parũ decori ſunt pleriq; orationis ornatus, maximèq; ex affectibus, quos illi uitia dicũt. Verba quoq; exquiſitiora, & cõpoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. Nõ enim ſolùm illa lætiora, qualia à Cicerone dicũtur, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpõdẽt: ſed etiã illa, quãquã plena ſanguinis, Vos enim iã Albani tumuli atq; luci, uos inquã imploro atq; teſtor, uóſq; Albanorũ obrutæ aræ, ſacrorũ populi Romani ſociæ & æquales: nõ cõueniãt barbæ illi atq; triſtitiæ. At uir ciuilis, uerèq; ſapiẽs, qui ſe nõ otioſis diſputationibus, ſed adminiſtrationi Reipublicæ dederit (à qua lõgiſsimè iſti qui philoſophi uocãtur, receſſerũt) omnia quæ ad efficiendũ oratione quod propoſuerit ualẽt, libẽter adhibebit: cũ prius quod honeſtũ ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, aliis nõ cõceſſeris. Imperatorũ ac triũphaliũ ſeparata eſt aliqua ex parte ratio eloquẽtiæ: ſicut Pompeius abũdè diſertus rerũ ſuarum narrator: & hic q bello ciuili ſe interfecit, Cato, eloquẽs ſenator fuit. Idẽ dictũ, ſæpe in alio liberũ, in alio furioſum, in alio ſuperbũ eſt. Verba aduerſus Agamẽnonẽ à Therſite habita ridẽtur, da illa Diomedi, alii ue cui pari, magnũ animũ ferre præ ſe uidebũtur. Ego te cõſulẽ putẽ, inquit,

In Bruto. | Pro Arch. | Pro Milone. | Iliad. a.

3. de Orato. L. Craſſus Philippo, cùm tu me nõ putes ſenatorem? Vox honeſtiſſimæ libertatis, nõ tamẽ ferres quẽcũq; dicentem. Negat ſe magnifacere aliquis poëtarũ, utrum Cæſar ater an albus homo ſit: inſania, uerte, ut idem Cæſar de illo dixerit, arrogantia eſt. Maior in perſonis obſeruatio eſt apud Comicos Tragicóſq;. Multis enim utũtur, & uariis. Eadẽ & eorũ qui orationes aliis ſcribebant, fuit ratio, & declamantium eſt. Non enim ſemper ut aduocati, ſed plerunque ut litigatores dicimus. Verumetiã in iis cauſis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter eſt cuſtodienda. Vtimur enim fictione perſonarũ, & uelut ore alieno loquimur: dandíq; ſunt iis quibus uocẽ accõmodamus, ſui mores. Aliter enim P. Clodi⁹, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilia-
Pro Cælio. nus ille, aliter Terẽtianus pater fingitur. Quid aſperius lictore Verris, Vt adeas, tãtũ dabis? Quid fortius illo, Cuius
Act. 7. in Verrem. inter ipſa uerborũ ſupplicia, una uox audiebatur, Ciuis Romanus ſum? Quàm dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro, qui pro Republica ſeditioſum ciuem toties compeſcuiſſet, quíq; inſidias uirtute ſuperaſſet? Deniq; non modò quot in cauſa, totidem in proſopopœia ſunt uarietates: ſed hoc etiam plures, quòd in his puerorũ, fœminarum, populorũ, mutarũ etiã rerũ aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadẽ in iis pro quibus agemus, obſeruanda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendũ eſt, ut quiſq; honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorũ quoq; & anteactæ uitæ differẽtia. Iucũdiſſima uerò in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuerſa bonũ uirum decẽt, malos odiſſe, publica uice cõmoueri, ultũ ire ſcelera & iniurias: et omnia, ut initio dixi, honeſta. Nec tantũ qs, & pro quo, ſed etiã apud quẽ dicas, intereſt. Facit enim et

fortu

fortunæ diſcrimẽ, & poteſtas: nec eadem apud principem, magiſtratũ, ſenatorem, priuatũ tantũ liberũ, ratio eſt: nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorũ diſceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite ſolicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandã orationẽ quaſi machinæ: ita in paruis rebus iudiciiſq; uana ſint eadẽ, rideatúrq; meritò qui apud diſceptatorẽ de re leuiſſima ſedẽs dicturus, utatur illa Ciceronis cõfeſſione, non modò ſe animo cõmoueri, ſed etiã corpore ipſo ꝑhorreſcere. Quis uerò neſciat quin aliud dicendi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud aura popularis? cùm etiã ſingulis iudicãtibus, nõ idẽ apud graues uiros, qđ leuiores: nõ idẽ apud eruditũ, qđ militarem ac ruſticũ deceat: ſit que nõnũquã ſummittẽda & cõtrahẽda oratio, ne iudex eã uel intelligere uel capere non poßit. Tẽpus quoq; ac locus egẽt obſeruatione ꝓpria. Nã & tẽpus tũ lætũ, tũ triſte, tũ liberũ, tũ anguſtũ eſt. Atq; ad hæc omnia cõponẽdus Orator. Et, loco publico priuatóne, celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in caſtris denique an foro dicas, intereſt plurimũ: ac ſuam quicq; formã, & propriũ quendã modũ eloquẽtiæ poſcit: cùm etiã in cæteris actibus uitæ nõ idẽ in foro, curia, cãpo, theatro, domi, facere conueniat: & pleraq; quæ natura nõ ſunt reprehendẽda, atq; ideo interim ſunt neceſſaria, alibi q̃ mos permiſerit, turpia habeãtur. Illud iã diximus, quãto plus nitoris & cultus demõſtratiuæ materiæ, ut ad delectationẽ audiẽtium cõpoſitæ, quàm quæ ſunt in actu & cõtentione, ſuaſoriæ iudicialéſq; permittant. Hoc adhuc adiiciendũ, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione cauſarũ. An quiſquã tulerit reũ in diſcrimine capitis, præcipuè qui apud uictorem & principẽ pro ſe ipſe dicat, frequenti tranſlatione, fictis ac

Pro Milone.

Lib. 8. cap. 3.

repetitis, ex uetuſtate uerbis, cõpoſitione quæ ſit maximè à uulgari uſu remota, decurrentib⁹ periodis, quam lætiſſimis locis ſentẽtiiſq; dicentẽ? Nõ perdãt hæc omnia neceſſariũ periclitãti ſolicitudinis colorẽ, petẽdúmq; etiã innocẽtibus miſericordiæ auxiliũ? Moueatur'ne quiſquã eius fortuna, quẽ tumidũ, ac ſui iactantem, & ambitioſum inſtitorem eloquẽtiæ in ancipiti ſorte uideat? Nõ: imò oderit reũ uerba aucupantẽ, & anxiũ de fama ingenij, & cui eſſe diſerto uacet. Quod mirè Cælius in defenſione cauſæ qua reus de ui fuit, cõprehẽdiſſe mihi uidetur, Ne cui ueſtrum, atq; etiam omniũ qui ad rẽ agendã adſunt, meus aut uultus moleſtior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, quod nimiũ eſt, iactãtior geſtus fuiſſe uideatur. Atqui ſunt quædam actiones in ſatisfactione, deprecatione, cõfeßione poſitæ: ſentẽtiolis'ne flendũ erit? Epiphonemata aut enthymemata exorabũt? Non quicquid meris adiicietur affectibus, omnes eorũ diluet uires, & miſerationẽ ſecuritate laxabit? Agè ſi de morte filij ſui, uel iniuria quæ morte ſit grauior, dicendũ patri fuerit, aut in narrãdo gratiã illã expoſitionis, quæ cõtinget ex ſermone puro atq; dilucido, quæret, breuiter ad ſignificanter ordinẽ rei protuliſſe cõtentus, aut argumẽta diducet in digitos, & propoſitionũ ac partitionũ captabit lepôrem, &, ut plerũq; in hoc genere moris eſt, intẽtione omni remiſſa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lacrymæ ſubſtiterint? unde ſe in mediũ tam ſecura obſeruatio artiũ miſerit? Non ab exordio uſq; ad ultimam uocem cõtinuus quidam gemitus, & idem triſtitiæ uultus ſeruabitur, ſi quidẽ uolet dolorẽ ſuũ etiã in audientes transfundere? quem ſi uſquam remiſerit, in animum iudicantiũ non reducet. Quod præcipuè declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoque opus meum,

& cu-

& curam ſuſceptorũ ſemel adoleſcẽtium reſpicere) cuſtodiendum eſt, quo plures in ſchola fingũtur affectus, quos nõ ut aduocati, ſed ut paßi ſubimus. Cùm etiam hoc genus ſimulari litiũ ſoleat, cùm ius mortis à ſenatu quidã uel ob aliquã magnam infelicitatem, uel etiã pœnitentiã petunt: in quibus nõ ſolùm cantare, quod uitiũ peruaſit, aut laſciuire, ſed ne argumẽtari quidẽ niſi miſtis, & quidem ita, ut in ipſa probatione magis emineant, affectibus decet. Nã qui intermittere in agẽdo dolorẽ poteſt, uidetur poſſe etiam deponere. Neſcio tamẽ an huius (de quo loquimur) decoris cuſtodia maximè circa eos cõtra quos dicimus, examinanda ſit. Nam ſine dubio in omnib⁹ ſtatim accuſationibus hoc agendum eſt, ne ad eas libenter deſcendiſſe uideamur. Ideóq; mihi illud Caßij Seueri nõ mediocriter diſplicet, Dij boni, uiuo: & quo me uiuere iuuet, Aſpernatem reum uideo. Non enim iuſta ex cauſa uel neceſſaria uideri poteſt poſtulaſſe eũ, ſed quadam accuſandi uoluptate. Præter hoc tamẽ, quod eſt cõmune, propriã moderationẽ quædam cauſæ deſiderant. Quapropter & qui curationẽ bonorum patris poſtulabit, doleat eius ualetudine: & quamlibet grauia filio pater obiecturus, miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceßitatem: nec hoc paucis modò uerbis, ſed toto colore actionis, ut id eũ nõ dicere modò, ſed etiã uerè dicere appareat. Nec cauſanti pupillo ſic tutor iraſcitur unquã, ut nõ remaneant amoris ueſtigia, & ſacra quædam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicantẽ patrẽ, quærẽtem uxorẽ, agi cauſam oporteret, in libro, ut arbitror, ſeptimo dixi. Quando etiã ipſos loqui, quando aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo prooemij præcepta ſunt, continet. Eßе & in uerbis quod deceat, aut turpe ſit, nemini dubium eſt. Vnum iam igitur huic loco, quod eſt

Cap. de qualitate.

ſanè

ſanè ſummæ difficultatis, adiiciendũ uidetur, quibus modis ea quæ ſunt natura parũ ſpecioſa, quæq; nõ dicere, ſi utrũlibet eſſet liberũ, maluiſſemus, nõ tamen ſint indecora dicẽtibus. Quid aſperiorẽ habere frontem poteſt, aut quid aures hominum magis reſpuunt, quàm cùm eſt filio filiíue aduocatis in matrem perorandũ? aliquãdo tamẽ neceſſe eſt, ut in cauſa Cluentij Habiti: ſed nõ ſemper illa uia, qua cõtra Saßiam Cicero uſus eſt: non quia non ille optimè, ſed quia plurimũ refert, qua in re & quomodo lædat. Itaque illa cùm filij caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamẽ quæ ſola ſupererant, diuinè Cicero ſeruauit. Primùm, ne obliuiſceretur reuerẽtiæ quæ parẽtibus debetur: deinde ut repetitis altius cauſis, diligẽtißimè oſtẽderet, quàm id quod erat in matrẽ dicturus, nõ oporteret modò fieri, ſed etiam neceſſe eſſet. primáque hæc expoſitio fuit, quãquã ad præſentẽ quæſtionẽ nihil pertinebat. adeò in cauſa difficili atq; perplexa nihil prius intuendũ credidit, quàm quid deceret. Fecit itaq; nomẽ parẽtis non filio inuidioſum, ſed ipſi in quã dicebatur. Poteſt tamẽ aliquãdo mater & in re leuiore aut minus infeſta cõtra filiũ ſtare: tũ lenior atq; ſummißior decebit oratio. Nã & ſatisfaciendo, aut noſtrã minuemus inuidiã, aut etiã in diuerſum eã transferemus: & ſi grauiter dolere filiũ palam fuerit, credetur abeſſe ab eo culpa, fietq; ultro miſerabilis. Auertere quoq; in alios crimẽ decet, ut fraude aliquorũ cõcitata credatur: & omnia nos paſſuros, nihil aſpere dicturos, teſtãdũ: ut etiã ſi nõ poßimus nõ cõuitiari, nolle uideamur. Etiã ſi quid obiiciendũ erit, officiũ eſt patroni, ut id filio inuito, ſed fide cogente facere credatur. Ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiẽdũ eſt. Nam inter patres etiã filióſq;, cùm interueniſſet emancipatio,

cipatio, litigatũ ſcio. In aliis quoq; propinquitatib⁹ cuſtodiendum eſt, ut inuiti, & neceſſariò, & parcè iudicemur dixiſſe: magis autẽ aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reuerẽtia. Eadẽ pro libertis aduerſus patronos obſeruãtia. Et ut ſemel plura cõplectar, nunquã decebit ſic aduerſus tales agere perſonas, quo modo contra nos agi ab hominibus cõditionis eiuſdẽ iniquo animo tuliſſemus. Præſtatur hoc aliquãdo etiã dignitatibus, ut libertatis noſtræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulãtes in lædẽdis his, aut etiã ambitioſos putet. Itaq; Cicero quanquã erat in Cottã grauiſſimè dicturus, neq; aliter agi P. Oppij cauſa poterat, lõga tamẽ præfatione excuſauit officij ſui neceßitatẽ. Aliquãdo etiã inferioribus, præcipuéq; adoleſcẽtulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinũ, ut eum non inimicè corripere, ſed penè patriè monere uideatur. Nã & iuuenis, & nobilis, & nõ iniuſto dolore uenerat ad accuſandũ. Sed in iis quidẽ, in quib⁹ uel iudici, uel etiã aßiſtẽtibus ratio noſtræ moderationis probari debet, minor eſt labor: illic plus difficultatis, ubi ipſos contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ ſimul huiuſmodi perſonæ Ciceroni pro Muræna dicẽti obſtiterũt, M. Catonis, Seruiíq; Sulpitij: quàm decẽter tamẽ Sulpitio cùm oẽs cõceßiſſet uirtutes, ſciẽtiã petẽdi cõſulatus ademit? Quid enim aliud eſſet quo ſe uictũ homo nobilis & iuris antiſtes magis ferret? Vt uerò rationẽ defenſionis ſuæ reddidit, cũ ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitij cõtra honorẽ Murænæ, nõ idẽ debere accuſationi contra caput, diceret? Quàm molli aũt articulo tractauit Catonẽ? cuius naturã ſummè admiratus, nõ ipſius uitio, ſed Stoicæ ſectæ qbuſdã in reb⁹ factã duriorẽ uideri uolebat: ut inter eos nõ forẽſem cõtẽtionẽ, ſed ſtudioſã diſputationẽ crederes inci-

res incidiſſe. Hæc eſt profectò ratio, & certiſsimũ præceptorũ genus, illius uiri obſeruatio, ut cũ aliquid detrahere ſalua gratia uelis, cõcedas alia oĩa: in hoc ſolo uel min⁹ peritũ quã in cæteris, adiecta, ſi poterit fieri, etiã cauſa cur ita ſit: uel paulo ꝑtinaciorẽ, uel credulũ, uel iratũ, uel impulſum ab aliis. Hoc illis cõmune remediũ eſt, ſi in tota actione æqualiter appareat nõ honor modò, ſed etiã charitas: præterea cauſa ſit nobis iuſta ſic dicẽdi: neq; id moderatè tãtũ faciamus, ſed etiã neceſſariò. Diuerſum ab hoc, ſed facili⁹, cũ hoĩm aut alioq turpiũ, aut nobis inuiſorũ quædã facta laudãda ſunt. Decet enim rẽ ipſam ꝓbare in qualicũq; perſona. Dixit Cicero pro Gabinio & P. Vatinio inimiciſsimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiã ſcripſerat: uerùm cauſa iuſta ſit fatẽdo nõ ſe de ingenij fama, ſed de fide eſſe ſolicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluẽtiano fuit, cũ Scamandrũ neceſſe haberet dicere nocẽtẽ, cuius egerat cauſam. Verùm illud elegãtiſsimè, cùm eorũ à quibus ipſe productus eſſet, preces, tũ etiã adoleſcentiã ſuã excuſat: detracturus alioqui plus autoritatis, ſi in cauſa præſertim ſuſpecta, ſe eũ eſſe, qui temere nocentes reos ſuſciperet fateretur. Apud iudicẽ uerò quũ aut ꝓponitur alienũ cõmodũ in cauſa quã ſuſceperimus, aut ſuũ, ut perſuadẽdi ardua ratio, ita dicendi expeditiſsima. Fiducia enim iuſtitiæ eius, nõ cauſæ, nihil nos timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inflãdus, ut tãto clarior futura ſit fides ac religio in ꝓnuntiãdo, quãto minus uel offenſæ uel utilitati ſuæ indulſerit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatũ erit, ſi fortè ad eoſdẽ remittemur, adiiciẽda ratio uel neceſſitatis alicuius, ſi id cauſæ cedit, uel erroris, uel ſuſpitionis. Tutiſsimũ ergo pœnitẽtiæ confeſsio, & ſatisfactio culpæ, perducẽdúſq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiam

etiam nõnunquam, ut eandem cauſam de qua pronũtiauit, cognoſcat iterũ: tum illud quidẽ cõmune, apud aliũ nos iudicem diſputaturos de illius ſentẽtia nõ fuiſſe: neq; enim emẽdari ab alio quàm ab ipſo fas eſſe: cæterùm ex cauſa, ut quæq; permittet, aut ignorata quædã, aut defuiſſe teſtes, aut (quod timidiſsimè, & ſi nihil aliud planè fuerit, dicendum eſt) patronos non ſatis feciſſe ſuccurret, etiãſi apud alios iudices agetur, ut in ſecũda aſſertione, aut in centũuiralibus iudiciis duplicibus, parte uicta. Decẽtius erit, quoties *cõtigerit, ſeruare iudicũ pudorẽ: de qua re latius in probationũ loco dictũ eſt.* Poteſt euenire, *ut in aliis reprehendenda ſint, quæ ipſi fecerimus: ut obiicit* Tubero Ligario, *quòd in* Africa *fuerit.* Et *ambitus quidã dãnati, recuperãdæ dignitatis gratia reos eiuſdẽ criminis detulerunt: ut in ſcholis luxuriãtem patrẽ luxurioſus ipſe iuuenis accuſat.* Id *quàm decenter fieri poſsit, equidẽ nõ inuenio, niſi aliqd reperiatur qd interſit, pſona, ætas, tẽpus, cauſa, locus, animus.*Tubero *iuuenẽ ſe patri hæſiſſe, illũ à ſenatu miſſum nõ ad bellũ, ſed ad frumentũ coëmendũ ait: ut primũ licuerit, à partibus receſsiſſe:* Ligariũ *& pſeueraſſe, & nõ p* Cn. Pompeio, *inter quẽ &* Cæſarẽ *dignitatis fuerit cõtẽtio, cùm ſaluã uterq;* Rẽpublicã *uellet, ſed pro* Iuba *atq;* Afris *inimiciſsimis populo* Romano *ſtetiſſe.* Cæterùm *uel facillimũ eſſe ibi alienã culpã accuſare, ubi fateris tuã.* Verùm *id iã iudicis eſt, nõ actoris.* Quòd *ſi nulla cõtingit excuſatio, ſola colorẽ habet pœnitẽtia.* Poteſt *enim uideri ſatis emẽdatus, q in odiũ eorũ in qb⁹ errauerat, ipſe cõuerſus eſt. Sũt enim quidam, qui hoc natura ipſa rei nõ indecẽs faciũt: ut cùm pater ex meretrice natũ, quòd amet meretricẽ in matrimonium, abdicat.* Scholaſtica *materia, ſed nõ quæ non poſsit accidere.* Hic *igitur multa non deformiter di-*

Lib. 5. cap. 2.

cet, uel quòd omnium ſit uotum parentum, ut honeſtiores quàm ſint ipſi, liberos habeant (nã & filia nata, meretrix eam mater pudicam eſſe uoluiſſet) uel quòd humilior ipſe fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd nõ habuerit patrem qui moneret: quin eo minus faciendũ filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatem: ne deniq; legẽ quandã ſuis quoq; ſubinde liberis daret. & credibilis erit etiã propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nũc hic pater ferre nõ poßit. alia prætereo. Neq; enim nũc declamamus, ſed oſtendimus nõnũquã poſſe ipſis incõmodis dicentẽ bene uti. Illic maior æſtus, ubi quis pudenda queritur, ut ſtuprum, præcipuè in maribus: aut os propbanatũ. Non dico ſi loquatur ipſe (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus, & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelligat potius dolorem illũ, quàm audiat) ſed patrono quoq; per ſimiles affectus eundũ erit, quia hoc iniuriæ genus uerecũdius ineſt paßis q̃ auſis. Molliẽda eſt in pleriſq; alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorũ liberis fecit, Quid enim crudelius, q̃ homines honeſtis pa rẽtib⁹ ac maioribus natos, à Republica ſummoueri? Itaq; durũ id eſſe ſummus ille tractãdorũ animorũ artifex confitetur: ſed ita legibus Syllæ cohærere ſtatũ ciuitatis affirmat, ut his ſolutis ſtare ipſa nõ poßit. Aſſecutus itaq; eſt, ut aliquid eorũ quoque cauſa uideretur facere, cõtra quos diceret. Illud etiã in iocis monui, quàm turpis eſſet fortunæ inſectatio: & ne in totos ordines, aut gentes aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædã de uniuerſo genere aliquorũ hominũ dicere, ut Libertinorũ, uel militũ, uel Publicanorũ, uel ſimiliter aliorũ: in quib⁹ omnibus cõmune remediũ eſt, ut ea quæ lædũt, nõ libenter tractare

uidearis;

uidearis:nec in omnia impetum facias, ſed in id quod expugnandum eſt: & reprehendens, alia laude cõpenſes. Si milites cupidos dicas eſſe, non mirum, quòd periculorũ ac ſanguinis maiora ſibi deberi præmia putent: eoſdem petulantes, & hoc fieri, quòd bellis magis quàm paci aſſueuerint. Libertinis detrahenda eſt autoritas: licet his teſtimonium reddere induſtriæ, per quam exierint de ſeruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uariè detracturus Græcis teſtibus fidem, doctrinã his cõcedit ac literas: ſeq; eius gentis amatorẽ eſſe profitetur. Sardos cõtemnit, Allobrogas ut hoſteis inſectatur: quorũ nihil tunc cùm diceretur, parũ aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet ſiqua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerũ, iniuſtũ perſuaſione labi, pertinacem ultra modum tenacem eſſe propoſiti: pleruncq; uelut ipſos coneris ratione uincere, quod eſt molliſsimum. Indecorum eſt ſuper hæc omnia nimium: ideóq; etiã quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoq; tẽperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodam ſentiri, quàm præceptis tradi poteſt. Quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res menſuram, & quaſi pondus: quia ut in cibis, alia aliis magis complẽt. Adiiciendũ etiam breuiter uidetur, quòd ferè dicendi uirtutes diuerſiſsimæ, non ſolùm ſuos amatores habeãt, ſed ab eiſdem ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimũ, quod cùm te facilè credideris conſequi imitatione, non poſsis. Alio uerò, nõ ſe id egiſſe, ut ita diceret quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe uideri. Verùm utrunque, ac meritò, laudatur. Cauſa enim modò diſtat: quia ſimplicitas illa, & uelut ſecuritas inaffectatæ orationis, mirè tenues

Pro Flacco, Vareno, Fonteio.

In Oratore.

cauſas decet: maioribus illud admirabile dicẽdi genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero. ex quibus alterũ imperiti ſe poſſe cõſequi credent, neutrum qui intelligunt.

De Memoria. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Memoria & pronuntiatio potiſsimùm ad dicendũ pertinẽt: ergo hoc loco cõmodè tractantur. Hoc itaq; capite, quantus eloquentię theſaurus ſit memoria, quæ res nobis & verba ſemper repræſentat, ſine qua nulla cõſtet aliarũ partiũ, prædicat. Eius partes duas facit: facilè percipere, & fideliter cõtinere nõ ſolùm ſcripta, ſed etiã cogitata: & tã aduerſariorũ quàm noſtra. Vim eius naturalẽ deſcribit: quæ tamẽ ratione iuuetur, & exercitatione augeatur, firmetúrq;. Quare memoriã duplicẽ eſſe: naturalẽ & artificioſam cõtendit. Artificioſæ primũ inuentorẽ, & ex quo euẽtu, Simonidẽ commemorat. Eámq; tribus conſtare, locis, imaginibus & præceptis oſtẽdit. Loca multa illuſtria, explicata modicis interuallis, imagines rerũ & verborũ efficaces, acres, inſignitas deſiderat: quib9 modus aliquis ſtatuẽdus ſit: ne vanitate quadam aut oſtẽtatione minutim concidantur, quod orationi perpetuæ ediſcẽdæ parũ cõuenit. Ediſcẽdi rationẽ triplicem facit, tacitè ſecum, voce leniter expreſſa, & alio legente. Primã magnopere probat, ſi cogitationib9 & perturbationib9 ſimus vacui. Quibus vt occurramus, ſit adhibẽda vox, quæ duplici motu iuuet, audiẽdi, & dicẽdi: quæ ſecũda ratio erit. Tertiæ cõmoda cũ incõmodis cõparat, & oſtẽdit eſſe maiora. Quo pacto lõgior oratio memoria cõplectẽda ſit, præcepta tradit: vt per partes ediſcatur, nõ exiguas, ſed quę locũ quenq; ad finẽ perducãt: quib9 apponẽdę ſint notę rei cõueniẽtes: vt ſi de naue dicẽdũ, anchora: ſi de bello, ſpiculũ. Aliquãdo etiã quę ab aliquo ſimili memoriam transferũt ad id quod continẽdũ eſt: vt ſi Fabius tenẽdus ſit, ſuccurrat cũctator ille: ſi Cicero, veniat in mentẽ ciceris. Aliquãdo etiã nõ ſimiles: vt ſi annulũ alliges, vt cur id feceris, requiras. Reliqua huius rei pręcepta ſunt: vt bene valeamus, vt animus ſit liber cogitationibus, vt digeſtus cibus, vt eadẽ cera aut tabula vtamur in qua ſcripſimus, vt adſit exercitatio cogitãdi ediſcendíq;, pauca primùm, deinde paulatim plura. Vt diuiſione vtamur, & bona cõpoſitione: vt poëtica primùm ediſcamus, deinde oratoria, tertiò ſolutiora numeris: vt tardiora ingenia nocte interpoſita recor

ta recordationẽ adhibeãt. Poſtremò ingeniis fideli & magna memoria prędit is, & tẽpore abũdantibus, ad verbũ ediſcẽda omnia imperat: dura verò aut nulla, ex tẽporali tamen dicendi facultate valentibus, cõprehẽſis animo rebus, eloquendi facultatẽ liberam permittit: & quãtũ memoria natura ſtudióq; veleat, Themiſtoclis, Mithridatis, Craſsi atque Cyri exemplis oſtendit.

MEmoriam quidã naturæ modò eſſe munus exiſtimauerunt: éſtq; in ea non dubiè plurimũ: ſed ipſa excolendo, ſicut alia omnia, augetur: & totus de quo diximus, adhuc inanis eſt labor, niſi cæteræ partes hoc uelut ſpiritu continentur. Nam & omnis diſciplina memoria conſtat, fruſtráq; docemur, ſi quicquid audimus, præterfluat: & exẽplorum, legum, reſponſorum, dictorum, benéq; factorum uelut quaſdam copias, quibus abũdare, quáſq; in promptu ſemper habere debet Orator, eadem illa uis repræſentat. Neque immeritò theſaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed nõ firmè tãtùm continere, uerumetiam citò, percipere multa acturos oportet: nec quæ ſcripſeris modò, iterata lectione complecti: ſed in cogitatis quoq; rerum ac uerborum contextum ſequi: & quæ ſint ab aduerſa parte dicta, meminiſſe: nec utiq; eo quo dicta ſunt ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi uidetur mẽtis uigore conſtare. Nam dum alia dicimus: quæ dicturi ſumus, intuenda ſunt. ita cùm ſemper cogitatio ultra id quod eſt, longius quærit: quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit: quod illa quaſi media quædam manus acceptũ ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid ſit quod memoriam faciat: quanquam pleriq; imprimi quædã ueſtigia noſtro animo, quæ uelut in ceris annulorum ſigna ſeruentur, exiſtimant. Neq; ero tam credulus, ut quaſi habitu tardiorem firmiorémq; memoriam fieri putem. Eius

autem quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, ſubitò res uetuſtas tanto ex interuallo repetitas reddere ſe & offerre: nec tātùm requirētibus, ſed etiā ſpōte interim: nec uigilantibus, ſed etiam quiete compoſitis magis, eóq; illa quoq; animalia quæ carere intellectu uidemus, meminerunt, & agnoſcunt, & quanlibet longo itinere diducta, ad aſſuetas ſibi ſedes reuertuntur. Quid? non hæc uarietas mira eſt, excidere proxima, uetera inhærere? heſternorum immemores, acta pueritiæ recordari? Quid quòd quædam requiſita ſe occultant, & eadem fortè ſuccurrūt? nec manet ſemper memoria, ſed aliquando etiam redit? Neſciretur tamen quanta uis eſſet eius, quanta diuinitas illa, niſi in hoc lumen orandi uim extuliſſet. Non enim rerū modò, ſed etiam uerborum ordinem præſtat: nec ea pauca cōtexit, ſed durat propè in infinitū, & in longiſſimis actionibus prius audiendi patientia quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipſum argumētum eſt, ſubeſſe artem aliquā, iuuarique ratione naturam: cùm iidem docti facere illud, indocti & inexercitati nō poſſimus: quāquā inuenio apud Platonem obſtare memoriæ, uſum literarū: uidelicet quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, uelut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt, quin plurimū in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à proſpectu rerum quas intuetur, non auerſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus ediſcendi cauſa, cogitatione ipſa contineat. Artem autem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur Simonides, cuius uulgata fabula eſt: Cùm pugili coronato carmen quale componi uictoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegata ei pecuniæ pars eſt q; more Poëtis frequentiſſimo digreſſus, in laudes Caſtoris & Pollucis exierat: quapropter partē ab iis petere, quo-

In Phædro & Timæo.

rum facta celebraſſet, iubebatur. & perſoluerũt, ut traditum eſt. Nam cùm eſſet grande conuiuiũ in honorem eiuſdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio eſt excitus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti deſiderarẽ maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe, exitu comperit. Nam uix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit: atq; ita cõtudit, ut non ora modò oppreſſorum, ſed mẽbra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quiſq; diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter autores diſſentio, Glauco'ne Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptũ ſit id carmen: & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodam loco ſignificare Simonides uidetur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes & Euphorion & Lariſſeus Eurypilus tradiderunt: an Granone, ut Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero, hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Theſ- 2. de Orat.
ſalum periſſe in eo conuiuio conſtat, adiicitur ſororis filius: putant & ortos pleroſque ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum uidetur: neque omnino huius rei meminit uſquam poëta ipſe, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur, iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, id'que credere ſuo quiſq; experimento. Nam cùm in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantùm, ſed etiam quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nonnunquã tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſque, ars ab experimento. Loca diſcũt quammaximè ſpatioſa, multa uarietate ſignata, domũ for-

tè magnam, & in multos diductã receſſus. In ea quicquid notabile eſt, animo diligẽter afficitur, ut ſine cũctatione ac mora parteis eius omnes cogitatio poſſit ꝑcurrere. Et primus hic labor eſt, nõ hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliã memoriã adiuuet. Tũ quæ ſcripſerũt, uel cogitatione cõplectũtur, & alio ſigno quo moneantur, notãt: quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia: uel ex uerbo aliquo. Nã etiã excidẽtes, unius admonitione uerbi in memoriã reponũtur. Sit autẽ ſignũ nauigationis, ut anchora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerũt, primũ ſenſum uel locum ueſtibulo quaſi aſsignãt, ſecundũ atrio, tũ impluuia circumeunt: nec cubiculis modò aut exedris, ſed ſtatuis etiã ſimilibuſq; per ordinẽ cõmittũt. Hoc facto, cũ eſt repetẽda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recẽſere, & qđ cuiq; crediderũt, repoſcũt, & eorũ imagine admonẽtur: ut quamlibet multa ſint quorũ meminiſſe oporteat, ſint ſingula cõnexa quodã choro, ne errẽt coniungẽtes prioribus ſequẽtia ſolo ediſcẽdi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere lõgo, ut urbiũ ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ uel fingũtur, uel ſumũtur: imaginibus, uel ſimulacris, quæ utiq; fingẽda ſunt. Imagines notæ ſunt quibus ea quæ ediſcẽda ſunt, notamus: ut quomodo Cicero dicit, locis pro cera, ſimulacris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere, optimũ fuerit: Locis eſt utendũ multis, illuſtribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus aliqđ agẽtibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterq; ꝑcutere animum poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in XII. ſignis per quæ Sol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirũ fuit atq; iactatio circa memoriam

2. de Ora. & in Partit.

riam ſuã potius arte quàm natura gloriãtis. Equidẽ hæc ad quædã prodeſſe non negauerim, ut ſi rerũ nomina multa per ordinẽ audita, redaẽda ſint. Nã q; in iis quæ didicerunt locis reponũt res illas, mẽſam, ut hoc utar, in ueſtibulo, in atrio puluinũ, & ſic cætera: deinde relegẽtes, inueniũt ubi poſuerint. Et forſitã in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quid cuiq; uendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderũt. quod præſtitiſſe Hortẽſiũ dicũt. Minus idem proderit in ediſcendis quæ orationis perpetuæ erũt. Nã & ſenſus nõ eandem imaginẽ quam res habent, cùm alterũ fingendũ ſit, & horũ tamẽ utrũq; commonet. Sed ſermonis alicuius habiti uerborũ cõtextus eadẽ arte quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſimulacris ſignificari poſſunt, ut certæ coniunctiones. habeamus enim ſanè, ut qui notis ſcribũt, certas imagines omniũ, & loca ſcilicet infinita, per quæ uerba quæ ſunt in quinq; contra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorũ: non'ne impediri quidẽ eorũ quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ cura? Nã quomodo poterũt copulata fluere, ſi propter ſingula uerba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Sceptius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exercitatione, ſibi habeãt ſua: nos ſimpliciora tradamus. Si longior cõplectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non ſint perexiguæ: alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atq; concident. Nec utiq; certũ imperauerim modum, ſed maximè ut quiſq; finietur locus: niſi fortè tã ſit numeroſus, ut ipſe quoq; diuidi debeat. Dãdi ſunt certi quidem termini, ut contextum uerborum (qui eſt difficillim⁹) cõtinuet crebra meditatio, partes deinceps

Senec. lib. 1. Declama.

2. de Orat.

ipſas repetitus ordo cõiungat. Nõ eſt inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarũ recordatio commoneat & quaſi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut qd' cuiq; loco ſignũ deſtinauerit, neſciat: ut ſi erit tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipſe excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte nõ inutile, attẽdere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus: anchorã (ut ſuprà poſui) ſi de naue dicendũ eſſet: ſpiculũ, ſi de prælio. Multũ enim ſigna faciũt, & ex alia memoria uenit alia, ut cũ translatus annulus uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc adſtringũt, quæ memoriã ab aliquo ſimili trãsferũt ad id quod cõtinendũ eſt: ut in nominibus, ſi Fabius fortè ſit tenẽdus, referam⁹ ad illũ cũctatorẽ, qui excidere nõ poteſt: aut ad aliquẽ amicũ, qui idẽ uocetur. quod eſt facilius in Apris, & Vrſis, & Naſone, aut Criſpo: ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoq; aliquãdo declinatorũ, tenendi magis cauſa eſt, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, ſi debẽt inſeri. Illud neminem nõ iuuabit, iiſdẽ qbus ſcripſerit ceris, ediſcere. Sequitur enim ueſtigiis quibuſdã memoriã, & uelut oculis intuetur non paginas modò, ſed uerſus propè ipſos, qui tũ dicit ſimilis legenti. Iam uerò ſi litura aut adiectio aliqua aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quædã quæ intuẽtes errare nõ poſſumus. Eſt ratio, ut illi de qua primùm locut⁹ ſum, arti nõ diſsimilis, ita (ſi qd me experimẽta docuerũt) & expeditior & potẽtior, ediſcere tacitè. Nã id quoq; eſt, qd' tũ erat, optimũ, ſi nõ ſubirẽt uelut otioſum animũ plerũq; aliæ cogitationes, ꝑpter quas excitãdus eſt uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicẽdi, & audiẽdi. Sed hæc uox ſit modica, & magis murmur. Qui autẽ legẽte alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorũ quàm auriũ ſenſus: in parte iuuari poteſt.

teſt, quòd cũ ſemel aut bis audierit, cõtinuò illi memoriã ſuam experiri licet, & cum legente cõtẽdere. Nã & alioqui id maximè faciendũ eſt, ut nos ſubinde tentemus: quia cõtinua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærẽt, æqualiter tranſit. In experiẽdo teneas ne, & maior intẽtio eſt, & nihil ſuperuacui tẽporis perit, quo etiã quæ tenemus, repeti ſolent: ita ſola quæ exciderũt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quãquã ſolent hoc ipſo maximè hærere, quòd exciderũt. Illud ediſcẽdo ſcribẽdóq; cõmune eſt, utriq; plurimùm cõferre bonam ualetudinẽ, digeſtum cibum, animũ cogitationibus aliis liberum. Verùm & in iis quæ ſcripſimus, complectẽdis, multũ ualẽt, & in iis quæ cogitamus, continẽdis, (propè ſola excepta, quæ potẽtiſſima eſt, exercitatione) diuiſio & compoſitio. Nam qui rectè diuiſerit, nũquã poterit in rerũ ordine errare. Certa ſunt enim nõ ſolùm in digerẽdis quæſtionib⁹, ſed etiã in exequẽdis, ſi modò rectè dicimus, prima ac ſecunda, & deinceps: cohærétq; omnis rerũ copulatio, ut ei nihil neq; ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, neq; inſeri poſſit. An uerò Scæuola in luſu duodecim ſcruporũ, cum prior calculum promouiſſet, eſſétq; uictus, dũ rus tẽdit, repetito totius certaminis ordine quo dato erraſſet, recordatus rediit ad eum qui cũ luſerat, íſq; ita factũ eſſe cõfeſſus eſt: min⁹ idẽ ordo ualebit in oratione, præſerim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cũ tãtũ ille ualeat alternus? Etiã quæ bene compoſita erũt, memoriã ſerie ſua ducẽt. Nã ſicut facili⁹ uerſus ediſcimus quàm proſam orationẽ: ita pſæ uincta, q̃ diſſoluta. Sic cõtingit, ut etiã quæ ex tẽpore uidebãtur effuſa, ad uerbũ repetita reddãtur: quod meæ quoq; memoriæ mediocritatẽ ſequebatur, ſiquando interuentus aliquorũ, qui hunc honorẽ mererentur, iterare declamationis partẽ coëgiſſet.

nec eſt

nec eſt mendacio locus, ſaluis qui interfuerũt. Siquis tamen unã maximámq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, & labor. multa ediſcere, multa cogitare, & (ſi fieri poteſt) quotidie, potẽtiſſimũ eſt. Nihil æquè uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim, ut præcepi, quamplurima ediſcant: & quæcũq; ætas operã iuuandæ ſtudio memoriæ dabit: deuoret initio tædiũ illud & ſcripta & lecta ſæpius reuoluẽdi, & quaſi eũdem cibũ remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primùm, & quæ * tædiũ nõ afferant, cœperimus ediſcere, tũ quotidie adiicere ſingulos uerſus, quorum acceſſio labori ſenſum incremẽti nõ afferat, in ſummam ad infinitũ uſque perueniat: & poëtica prius, tũ Oratorũ nouiſſimè etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicẽdi remota, qualia ſunt iuriſconſultorũ. Difficiliora enim debẽt eſſe quæ exercẽt, quò ſit leuius ipſum illud in quod exercent: ut Athletæ ponderibus plũbeis aſſuefaciũt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendũ eſt. Non omittã etiã quod quotidianis experimẽtis deprehenditur, minimè fidelẽ eſſe paulò tardioribus ingeniis recentẽ memoriã. Mirũ dictu eſt, nec in promptu ratio, quantũ nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue quieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur atq; concoquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio: quæ ſtatim referri nõ poterãt, contexũtur poſtera die: cõfirmátq; memoriã idẽ illud tẽpus, quod eſſe in cauſa ſolet obliuionis. Etiã illa præuelox ferè citò effluit, & uelut præſenti officio functa nihil in poſterum debeat, tanquã dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirũ magis hærere animo quæ diutius affixa ſint. Ex hac ingeniorum diuerſitate nata dubitatio eſt, ad uerbũ ſit ediſcendũ dicturis, an uim modò rerũ atq; ordinẽ cõplecti ſatis ſit: de quo ſine dubio non

* odium.

bio non poteſt in uniuerſum pronũtiari. Nam ſi memoria ſuffragatur, tẽpus non deſit, nulla me uelim ſyllaba effugiat: alioq; etiã ſcribere ſit ſuperuacuũ. Id'q; præcipuè à pueris obtinendũ, atq; in hãc conſuetudinẽ memoria exercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideóq; & admoneri, et ad libellũ reſpicere, uitioſum, quòd libertatẽ negligentiæ facit: nec quiſquã ſe parũ tenere iudicat, quod ne ſibi excidat nõ timet. Inde interruptus actionis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & q dicit ediſcẽti ſimilis, etiã omnẽ bene ſcriptorũ gratiã perdit uel hoc ipſo, quòd ſcripſiſſe ſe confitetur. Memoria autẽ facit etiam prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus, nõ domo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe uideamur: quod & Oratori & ipſi cauſæ plurimũ cõfert. Nã & magis miratur, & minus timet iudex quæ nõ putat aduerſus ſe præparata. Id'q; in actionibus inter præcipua ſeruandũ eſt, ut quædã etiã quæ optimè uinximus, uelut ſoluta enuntiemus: & cogitãtibus nõnunquã & dubitãtibus ſimiles quærere uideamur quæ attulimus. Ergo quid ſit optimũ, neminẽ fugit. ſi uerò aut memoria natura durior erit, aut nõ ſuffragabitur tẽpus, etiã inutile erit ad omnia ſe uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformẽ hæſitationẽ, aut etiam ſilentiũ inducat. Tutiúſq; multo, cõprehẽſis animo rebus ipſis, libertatẽ ſibi eloquẽdi relinquere. Nam & inuitus perdit quiſq; id quod elegerat uerbũ: nec facilè reponit aliud, dũ id quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidẽ infirmæ memoriæ remediũ eſt niſi in iis qui ſibi facultatẽ aliquã dicendi ex tempore parauerũt. Quòd ſi cui utrunq; defuerit, huic omittere omnino totũ actionũ laborem, ac ſi quid in literis ualet, ad ſcribendum potius ſuadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterùm quantùm natura ſtudióque

ualeat

Thucydides 1. Plin li. 7. Vale. 8. Plinius 7. Valer 8. Xenophon in Pædia.

ualeat memoria, uel Themiſtocles teſtis, quē unū intra annum optimè locutū eſſe Perſicè cõſtat: uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuiſſe: uel Craſſus ille diues, qui cū Aſiæ præeſſet, quinq; Græci ſermonis differētias ſic tenuit, ut qua quiſq; apud eū lingua poſtulaſſet, eadē ſibi ius redditū ferret: uel Cyrus, quem omnium militū tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos quamlibet multos uerſus protinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur etiā nunc eſſe qui facerent, ſed mihi nunquā ut ipſe intereſſem contigit: habēda tamen fides eſt uel in hoc, ut qui crediderit, & ſperet.

De Pronuntiatione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Quibus nominibus appelletur pronūtiatio, & quantā habeat vim ac poteſtatē in orationibus, teſtimoniis, exemplis & ſimilibus, oſtēdit: & qui pronūtiationi tāquā parū naturali detrahunt, reprobat. Deinde in vocē & geſtū diuidit: quorū vox ad auditū, geſtus ad oculos ptinet. In voce duo ſpectāda monet, naturā, & vſum. In natura quātitatē & qualitatē. In quātitate, an grādis vel exigua, vel inter has extremitates media In qualitate, an cādida, fuſca, plena, exilis, lenis, aſpera, cõtracta, fuſa, dura, flexibilis, clara, obtuſa. In vtēdi modo, ut ea ſit ꝓ varietate rerū acuta, grauis, flexa, intēta, remiſſa, lēta, cõcitata. Ad vocē augendā atq; etiā tuēdā hęc ait conducere: corporis firmitatē, quā ambulatio, vnctio, veneris abſtinētia & frugalitas pſtēt: Fauces molles & lenes: Humorē in ore mediocrē: Ediſcere varia clamoſa & flexuoſa. Exerceri quotidie dicendo. His cõfirmatā & conſtitutā vocē. iiſdē propriis quibus orationē, circūſcribit: vt ſit emēdata, dilucida, ornata, & apta. Emendatā ait fore, ſi nõ erit ruſtica. peregrina, abſurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, prępinguis, tenuis, inanis, acerba, puſilla mollis, effœminata, ſpiritu breui. parū durabili, in receptu difficili. Dilucidā, ſi erit explanata & diſtincta. Ornatā, ſi erit facilis magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecās aēra auribus ſedēs medius foris vtēs: qui, cū augēda erit, excitētur: cùm ſummittēda, tēperentur. Aptā, ſi tre-

rum de

rum de quibus dicimus,& animorũ habitibus erit accõmodata:in rebus lætis, plena,ſimplex, & hilaris:in certamine, erecta: In ira,atrox,& aſpera ac denſa,ac crebra reſpiratione:In inuidia faciẽda,lẽtior:In blãdiendo,fatẽdo,rogãdo,ſatisfaciẽdo,lenis & ſummiſſa:Suadẽdo,monẽdo,pollicendo & cõſolando,grauis:in metu & verecũdia,cõtracta:Adhortãdo,fortis:Diſputãdo,volubilis,cõcinna,cõtracta.In miſeratione,flexa & flebilis:In egreſſionibus, fuſa:In expoſitione ac ſermonib⁹, tecta:In magnis affectib⁹,elata:In cõpoſitis,ſubmiſſa. In ꝓœmio plerũq; lenis cum geſtu modeſto:In narratione,apertior:In cõfirmatione, agilior, acrior & inſtãtior.In ꝓpoſitione,partitione & interrogatiõe,ſermoni ꝓxima.In egreſsione lenis,dulcis & remiſſa. In epilogis ſi vtimur enumeratione,cõciſa,cõtinẽs:ſi cõcitamus,nũc intenta, nũc remiſsior,nũc plenior.Si placamus,inclinata & lenis.Si miſerationẽ excitamus,flebilis.In ſumma, in tota cauſa & partibus eius,rebus,ꝑſonis & ſentẽtiis cõueniẽs. Hactenus de voce, nũc de geſtu,ſecũda ꝓnũtiationis parte:quã voci cõſentire, & cũ ea aĩo parere cõfirmat;eũq; ex effectis,exẽplis,ſimilibúſq; nõ vulgariter celebrat:& qualis ſit eius in oĩb⁹ corporis partib⁹ obſeruatio:vt capite,vultu,palpebris,genis,ſuperciliis, naribus,labris, ceruice,collo,manib⁹,digitis,pedib⁹,toga & comis:quę ꝓnũtiationis illuſtramẽta iuxta ꝑſonarũ,rerũ & partiũ orõnis varietatẽ variè obſeruare debeat Orator, deſcribit:quẽ ad perſonas primũ,deinde ad res reſpicere iubet. Atq; in ꝑſonis, q̃s, apud quos, & quibus præſentibus dicat,intuendũ monet. In rebus quatuor, Primùm tota cauſa qualis ſit:triſtíſne an hilaris, grandis an puſilla:cui generũ dicẽdi differẽtia adiũgitur : Sítne demõſtratiui generis cauſa,an deliberatiui ,vel iudicialis:Secũdò quæ ſit partiũ differẽtia,exordij narrationis, ꝓbationis,& epilogi : Tertiò quæ ſentẽtiæ:Quartò qualia verba,quæ vt ſentẽtiæ , variè rebus & partib⁹ atq; etiã officiis,vt docẽdi,mouẽdi,aut cõciliãdi,accõmodãda ſint.Deniq; totã geſtuũ obſeruationẽ ad vocẽ & animi affectus attẽperandã eſſe. Poſtremò cũ præcepta generaliter tradita ſint,nõ oĩa omnibus,ſed alia aliis cõuenire , & decora eſſe: cùm in actione decorũ præcipuè ſpectetur, exẽplis Comœdorũ ſimilibus probat.Cúmq; geſtuum in dicendo, & vocis maxima ſit gratia,ſi cũ mediocritate his vtamur,argutias eorũ & flexus ſuperſtitioſos procul remouẽdos eſſe , & modum adhibendum ne hiſtriones aut mimi,non Oratores videamur, monet.

Primum

PRonũtiatio à pleriſq; actio dicitur. ſed prius nomẽ à uoce, ſequẽs à geſtu uidetur accipere. Nanq; actionẽ Cicero aliâs quaſi ſermonẽ, aliâs eloquentiã quandã corporis dicit. Idẽ tamẽ duas eius partes facit, quæ ſunt eædem pronũtiationis, uocẽ, atq; motũ. Quapropter utraq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autẽ res ipſa mirã quandã in orationibus uim ac poteſtatem. Neq; enim tã refert qualia ſint quæ intra noſmetipſos cõpoſuimus, quàm quomodo afferantur. nam ita quiſq; ut audit, mouetur. Quare neq; ꝓbatio ulla, quæ modò uenit ab Oratore, tã firma eſt, ut non perdat uires ſuas niſi adiuuetur aſſeueratione dicẽtis. Affectus omnes langueſcãt neceſſe eſt, niſi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardeſcãt. Nã cùm hæc omnia fecerimus, felices, ſi tamẽ noſtrũ illũ ignẽ iudex conceperit: ne dũ eũ ſupini ſecuríq; moueamus, nõ & ipſe noſtra oſcitatiõe ſoluatur. Documẽto ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poëtarũ tantũ adiiciũt gratiæ, ut nos infinitè magis eadẽ illa audita quàm lecta delectent, & uiliſſimis etiã quibuſdã impetrẽt aures: ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiã frequens in theatris. Quòd ſi in rebus quas fictas eſſe ſcimus & inanes, tantum pronuntiatio poteſt, ut irã, lacrymas, ſolicitudinẽ afferat, quãto plus ualeat neceſſe eſt ubi & credimus? Equidẽ uel mediocrem orationẽ cõmendatam uiribus actionis, affirmauerim plus habiturã eſſe momenti, quàm optimã eadẽ illa deſtitutam. Siquidẽ & Demoſthenes quid eſſet in toto dicẽdi opere primũ, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidémq; ſecũdum ac tertium locum, donec ab eo quæri deſineret: ut eã uideri poſſet nõ præcipuam, ſed ſolam iudicaſſe. Ideóq; ipſe tã diligenter apud Andronicũ Hypocritẽ ſtuduit, ut admirantibus eius orationẽ Rhodiis, nõ immeritò

3. de Oratore & in Brut.

Cic. in Brut. & 3. de Ora.

Aeſchines

Aeſchines dixiſſe uideatur, Quid ſi ipſum audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionẽ dominari putat. Hac 3. de Orat.
Cn. Lentulũ plus opinionis conſecutum, quàm eloquẽtia In Bruto.
tradit. Eadẽ C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Romani lacrymas cõcitaſſe, Antoniũ & Craſſum multũ ualuiſſe, plurimũ uerò Quin. Hortẽſium: cuius rei De Orat. 3.
fides eſt, quòd eius ſcripta tantùm intra famã ſunt, qui diu In Bruto.
princeps Oratorũ, aliquãdo æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, nouiſsimè quoad uixit, ſecundus: ut appareat placuiſſe aliqd eo dicẽte, quod legentes nõ inuenimus. Et hercle cùm ualeãt multũ uerba per ſe, et uox ꝓpriã uim adiiciat rebus, & geſtus motúſq; ſignificet aliquid, profectò perfectũ quiddã fieri, cùm omnia coierint, neceſſe eſt. Sunt tamẽ qui rudẽ illã, & qualẽ impetus cuiuſq; animi tulit, actionẽ iudicẽt fortiorẽ, & ſolã uiris dignã: ſed nõ alij ferè, quàm qui etiã in dicẽdo curam, & artẽ, & nitorẽ, & quicquid ſtudio paratur, ut affectata & parũ naturalia ſolent improbare, uel qui uerborũ atq; ipſius etiã ſoni ruſticitate, ut L. Cottã dicit Cicero feciſſe, imitationẽ anti- 3. de Orat. &
quitatis affectant. Verùm illi perſuaſione ſua fruãtur, qui Ic Bruto.
hominibus, ut ſint Oratores, ſatis putãt naſci: noſtro labori dẽt ueniã, qui nihil credimus eſſe perfectũ, niſi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur nõ cõtumaciter conſentio, primas partes eſſe naturæ. Nã certè bene pronũtiare non poterit, cui aut inſcriptis memoria, aut in iis quæ ſubitò dicẽda erũt, facilitas prõpta defuerit: nec ſi imemendabilia oris incõmoda obſtabũt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidẽ niſi liberalis, actionẽ habere optimã poteſt. Bona enim firmáq; ut uolumus uti licet: mala uel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare: et aliqua cogit, ut ſummit-

 tere, de-

tere, deflectere, & raucas fauces ac latus fatigatū deformi cantico reficere. Sed nos de eo nūc loquimur, cui nō fruſtra præcipitur. Cùm ſit autē omnis actio, ut dixi, in duas diuiſa partes, uocē, geſtúmq;: quorū alter oculos, altera aures mouet, per quos duos ſenſus oīs ad animū penetrat affectus: prius eſt de uoce dicere, cui etiā geſtus accōmodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualē habeas: ſecūda, quomodo utaris. Natura uocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quātitas ſimplicior eſt. In ſumma enim grandis aut exigua eſt: ſed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummā, ac retrò, multi ſunt gradus. Qualitas magis uaria eſt. Nā eſt et candida & fuſca, & plena & exilis, et lenis & aſpera, & cōtracta & fuſa, et dura & flexibilis, & clara & obtuſa. Spiritus etiā longior, breuiórq;. Nec cauſas cur quicq; eorum accidat, perſequi, propoſito operi neceſſariū eſt, eorúmne ſit differētia in quibus aura illa cōcipitur, an eorū per quæ uelut organa meat, an ipſi propria natura, an prout mouetur: lateris pectoríſue firmitas, an capitis etiā plus adiuuet. Nā opus eſt omnibus, ſicut nō oris modò ſuauitate, ſed nariū quoq;, per quas quod ſupereſt uocis egeritur. Dulcis tamē eſſe debet, nō exprobrans ſonus. Vtendi uoce, multiplex ratio. Nā præter illā differentiā, quæ eſt tripertita, acutæ, grauis, flexæ: tū intentis, tū remiſſis, tū elatis, tū inferioribus modis opus eſt, ſpatiis quoq; lentioribus aut citatiorib⁹: ſed iis ipſis media interiacēt multa: & ut facies quāquam ex pauciſſimis conſtat, infinitā habet differentiā: ita uox etſi paucas quæ nominari poſſint, cōtinet ſpecies, ꝓpria cuiq; eſt: & nō hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoſcitur. Augentur autem, ſicut omniū, ita uocis quoq; bona, cura, & negligētia minuuntur. Sed cura nō eadē Oratoribus, quæ phonaſcis,

Plin. lib. 28. cap. 6.

conue-

conuenit:tamen multa ſunt utriuſq; cõmunia,firmitas cor=
poris,ne ad ſpadonũ & mulierũ & ægrorũ exilitatẽ uox
noſtra tenuetur:quod ambulatio, unctio, ueneris abſtinen
tia,facilis ciborũ digeſtio,id eſt frugalitas,præſtat. Præ=
terea ut ſint fauces integræ,id eſt molles ac læues,quarum
uitio & frãgitur,& obſcuratur,& exaſperatur, & ſcin
ditur uox. Nã ut tibiæ eodẽ ſpiritu accepto, aliũ clauſis,
aliũ apertis foraminib⁹,aliũ nõ ſatis purgatæ, aliũ quaſſæ
ſonũ reddunt:ita fauces tumentes ſtrangulant uocẽ,obtu=
ſæ obſcurant,raſæ exaſperant,cõuulſæ fractis ſunt organis
ſimiles. Finditur etiã ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo
tenues aquæ,quarũ fluxus etiã ſi ultra paulũ coit, aliquid
tamẽ caui relinquit poſt idipſum quod offenderat. Humor
quoq; uocẽ ut nimius impedit,ita cõſumptus deſtituit. Nã
& fatigatio corpora nõ ad præſens modò tẽpus, ſed etiam
in futurũ afficit. Sed ut cõmuniter & phonaſcis & Orato
ribus neceſſaria eſt exercitatio,qua omnia cõualeſcũt, ita
curæ non idem genus eſt. Nã neq; certa tẽpora ad ſpatiãdũ
dari poſſunt tot ciuilibus officiis occupato,nec præparare
ab imis ſonis uocem ad ſummos, nec ſemper à contentione
*condere licet,cùm pluribus iudiciis ſæpe dicendũ ſit. Ne *conquieſcere.
ciborũ quidẽ eſt eadẽ obſeruatio. Non enim tã molli tene=
ráq; uoce, quàm forti ac durabili opus eſt:cùm illi omnes
etiã altiſſimos ſonos leniant cãtu oris, nobis pleraq; aſpe=
rè ſint concitatéq; dicẽda, & uigilandæ noctes, & fuligo
lucubrationũ bibẽda,& in ſudata ueſte durandũ. Quare
uocẽ deliciis nõ molliamus,nec imbuatur ea conſuetudine,
quæ duratura non ſit:ſed exercitatio eius talis ſit, qualis
uſus:nec ſilentio ſubſidat,ſed firmetur conſuetudine,qua dif
ficultas omnis leuatur. Ediſcere autẽ quo exercearis, erit
optimũ(nã ex tẽpore dicẽti auocatur cura uocis, ille q ex

rebus ipſis concipitur affectus) & ediſcere quammaximè uaria, quæ & clamorem, & diſputationē, & ſermonē, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur. Hoc ſatis eſt, alioq nitida illa & curata uox inſolitū laborē recuſabit, ut aſſueta gymnaſiis & oleo corpora, quālibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa atq; robuſta, ſi militare iter faſcéſq; & uigilias imperes, deficiant, & quærant unctores ſuos, nudúmq; ſudorē. Illa quidē in hoc opere præcipi quis ferat, uitandos ſoles atq; uētos, & nubila etiā ac ſiccitates? Ita ſi dicendū in ſole, aut uentoſo, humido, calidóue die fuerit, reos deſerem⁹? Nā crudū quidē, aut ſaturū, aut ebriū, aut eiecto modò uomitu, quæ cauēda quidā monēt, declamare neminē, qui ſit mētis cōpos, puto. Illud nō ſine cauſa eſt ab omnibus præceptū, ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adoleſcentiā trāſitu, quia naturaliter impeditur, nō, ut arbitror, propter calorē, quod quidā putauerūt, (nā eſt maior aliis) ſed propter humorē potius. Nā hoc ætas illa turgeſcit. Itaq; nares etiā, ac pectus, eo tēpore tumēt, atq; omnia uelut germināt, tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propoſitū redeā, iā cōfirmatæ cōſtitutǽq; uocis genus exercitationis optimū duco, quod eſt operi ſimillimū, dicere quotidie ſicut agimus. Nanq; hoc modo nō uox tantùm cōfirmatur & latus, ſed etiā corporis decēs & accōmodatus orationi motus cōponitur. Nō alia eſt aūt ratio pronūtiationis, quàm ipſius orationis. Nā ut illa emēdata, dilucida, ornata, apta, eſſe debet: ita hæc quoque emēdata erit, id eſt uitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatū, iucūdū, urbanū: id eſt, in quo nulla neq; ruſticitas neq; peregrinitas reſonet. Nō enim ſine cauſa dicitur barbarū, Græcúmue. Nā ſonis homines, ut æra tinnitu, dignoſcim⁹. Ita fiet illud quod Ennius probat, cùm dicit ſuauiloquēti

ore Ce-

ore Cethegum fuiſſe: nõ quod Cicero in iis reprehẽdit, quos ait latrare, nõ agere. Sunt enim multa uitia, de quib⁹ dixi, cũ in quadã primi libri parte puerorũ ora formarẽ, oppor tunius ratus in ea ætate facere illorũ mentionẽ, in qua emẽ dari poſſunt. Itaq; ſit ipſa uox primùm (ut ſic dicã) ſana, id eſt, nullũ eorũ de quibus nunc dixi, patiatur incõmodũ: deinde non ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, * uana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata: ſpiritus, nec breuis, nec parũ durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronũtiatio, primùm, ſi uerba tota exegerit, quorũ pars deuorare, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas nõ proferẽtib⁹, dũ priorũ ſono indulgent. Vt eſt autẽ neceſſaria uerborum explanatio, ita oẽs cõputare & uelut annumerare literas, moleſtũ, & odioſum. Nã & uocales frequẽtiſsimè cœũt, & cõſonãtiũ quædã inſequẽte uocali diſsimulãtur. utriuſq; exẽplum poſuimus, Multùm ille & terris. Vitatur etiã duriorum inter ſe cõgreſſus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideóq; laudatur in Catulo ſuauis appellatio literarũ. Secundũ eſt, ut ſit oratio diſtincta, id eſt ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſeruãdũ etiã quo loco ſuſtinẽdus & quaſi ſuſpẽdẽdus ſermo ſit (quam Græci* ὑποδιαςολὴν, uel ὑποςιγμὴν uocãt) quo deponẽdus. Suſpẽditur, Arma uirũq; cano, q̃a illud uirũ, ad ſequẽtia pertinet: ut ſit, uirũ, Troiæ q̃ primus ab oris. & hic iterũ. nam etiã ſi aliud eſt unde uenit, quàm quò uenit, non diſtinguendũ tamen, quia utrũq; eodem uerbo continetur, uenit. tertiò Italiã, quia interiectio eſt fato profugus, & cõtinuũ ſermonẽ q̃ faciebat, Italiã Lauináq;, diuidit: ob eandémq; cauſam, quartò ꝓfugus, deinde, Lauináq; uenit Littora: ubi iã erit diſtinctio, quia inde alius incipit

Cic. in Bruto. Lib. 1. cap 1. & 5. *Varia. Aeneid. 1. Cicero in Bruto. * ὑποδιαςολὴν Aeneid. 1.

ſenſus. Sed in ipſis etiã diſtinctionibus tẽpus aliâs breuius, aliâs lõgius dabimus. Intereſt enim, ſermonẽ finiat, an ſenſum. Itaq; illã diſtinctionẽ Littora, ꝓtinus altero ſpiritus initio inſequar, cùm illuc uenero, – Atq; altæ mœnia Romæ: deponã, & morabor, & nouum rurſus exordiũ faciã. Sunt aliquãdo & ſine reſpiratione quædã moræ etiã in pe
Philip. 2. riodis: ut in illa, In cœtu uerò populi Romani, negotiũ publicũ gerẽs, magiſter equitũ, &c. Multa mẽbra habẽt. Senſus enim ſunt alij atq; alij, & ſicut una circũductio eſt, ita paulũ morandũ in his interuallis, nõ interrũpendus eſt cõtextus: & è contrario ſpiritũ interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt: quo loco quaſi ſurripiẽdus eſt: alioqui ſi inſcitè recipiatur, nõ minus afferat obſcuritatis, quã uitioſa diſtinctio. Virtus aũt diſtinguẽdi fortaſſe ſit parua, ſine qua tamẽ eſſe nulla alia in agẽdo poteſt. Ornata eſt pronũtiatio, cui ſuffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens. Eſt enim quædã ad auditũ accõmodata, non magnitudine, ſed proprietate, ad hoc uelut tractabilis, utique habẽs oẽs in ſe qui deſiderantur ſonos, intẽtionéſque, & toto (ut aiũt) organo inſtructa: cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cũ ſpatio pertinax, tũ labori non facilè ceſſurus. Neq; grauiſſimus, ut in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parũ clarus, nimiúmq; plenus, nullum afferre animis motũ poteſt: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cũ eſt ultra uerũ, tum neq; pronuntiatione flecti, neq; diutius ferre intentionẽ poteſt. Nam uox, ut nerui, quo remiſſior, hoc & grauior & plenior: quo tẽſior, hoc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima uim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Mediis igitur utendum ſonis: hicque, cùm augenda intẽtio eſt, excitãdi: cùm
ſummitten

ſummittenda, ſunt tēperādi. Nam prima eſt obſeruatio recté pronūtiandi, æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatiis ac ſonis, miſcens lōga breuibus, grauia acutis, elata ſummiſsis: & inæqualitate horū omniū, ſicut pedū, claudicet. Secūda, uarietas eſt, quod ſolū eſt pronūtiatio: ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatē & uarietatē: cū illi uirtuti cōtrariū ſit uitiū inæqualitas, huic, q dicitur μονοειδὴς, *quaſi quidam unus aſpectus. Ars porrò uariandi cùm gratiam præbet, ac renouat aures, tū dicentē ipſa laboris mutatione reficit: ut ſtandi, ambulādi, ſedendi, iacendi uices ſunt, nihilq; eorū pati unū diu poſſumus. Illud uerò maximum (ſed id paulò pòſt tractabimus) quòd ſecūdū rationem rerum de quibus dicimus, animorúmq; habitus, cōformāda uox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illā quæ Græcè* μονοτονία *uocatur, una quædā ſpiritus ac ſoni intentio: nō ſolùm ne dicamus omnia clamoſè, qđ inſanum eſt: aut intra loquēdi modum, qđ motu caret: aut ſummiſſo murmure, quo etiā debilitatur oīs intētio: ſed ut in iiſdē partibus, iiſdémq; affectibus, ſint tamē quædā nō ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborū dignitas, aut ſententiarū natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut trāſitus poſtulabit: ut qui ſingulis pinxerūt coloribus, alia tamē eminentiora, alia reductiora fecerūt, ſine quo ne mēbris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſsima pro Milone principium, nónne ad ſingulas penè diſtinctiones, quāuis in eadē facie, tamen quaſi uultus mutādus eſt? Etſi uereor Iudices, ne turpe ſit pro fortiſsimo uiro dicere incipientē timere. Etiam ſi eſt toto propoſito contractum atq; ſummiſſum, quia & exordium eſt, & ſoliciti exordiū, tamen fuerit neceſſe eſt aliquid plenius & erectius dum dicit, Pro fortiſsimo uiro,*

*quàm cùm, Etſi uereor: & , Turpe ſit: & , Timere. Iam ſecũda reſpiratio increſcat oportet, & naturali quodã conatu, quo minus pauidè dicimus quæ ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur, Minimèq; deceat, cùm T. Annius ipſe magis de Reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur. Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt, Me ad eius cauſam parẽ animi magnitudinẽ afferre nõ poſſe. Tum inuidioſiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uerò iam penè apertis (ut aiũt) tibiis, Qui quocũque inciderũt, ueterẽ cõſuetudinẽ fori, & priſtinũ morẽ iudiciorũ requirũt. Nam ſequens latum etiam atq; fuſum eſt, Non enim corona conceſſus ueſter cinctus eſt, ut ſolebat. Quod notaui, ut appareret nõ ſolùm in mẽbris cauſæ, ſed etiam in articulis eſſe aliquã pronuntiandi uarietatẽ: ſine qua nihil neq; maius neq; minus eſt. Vox autẽ ultra uires urgenda non eſt. Nã & ſuffocata ſæpe, & maiore niſu minus clara eſt, & interim eliſa, in illum ſonum erumpit, cui Græci κλωσμὸν nomen à gallorũ immaturo cantu dederũt. Nec uolubilitate nimia cõfundenda quæ dicimus: qua & diſtinctio perit, & affectus, & nonnũquã etiã uerba aliqua ſui parte fraudãtur. Cui contrariũ eſt uitiũ nimiæ tarditatis. Nam & difficultatẽ inueniẽdi fatetur, & ſegnitia ſoluit animos, & in quo eſt aliquid, tẽporibus præfinitis *aquam perdit. Promptũ ſit os, non præceps: moderatũ, nõ lentũ. Spiritus quoq; nec crebrò receptus concîdat ſententiam: nec eouſq; trahatur, donec deficiat. Nam & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum, colligẽdus eſt ſpiritus: ita tamen, ut id neq; diu, neq; cum ſono faciamus, neq; omnino ut manifeſtũ*

**alludit ad rationem cleps ydrarum.*

ſit

ſit, reliquis partib⁹ optimè inter iuncturas ſermonis reuocabitur. Exercendus autē eſt, ut ſit quā longiſsimus: quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandēs in aduerſum cōtinuabat quàm poſſet plurimos uerſus. Idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluēs dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, & clarus ſatis ſpiritus, nō tamen firmæ intētionis, ideóq; tremulus: ut corpora quæ aſpectu integra, neruis parū ſuſtinētur. Id βράγχον Græci uocant. Sunt qui ſpiritū cum ſtridore per raritatē dentiū non recipiunt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiā clarè ſonāte, imitētur iumenta onere & iugo laborātia. Quod affectāt quoq;, tanquā inuentiōis copia urgeātur, maiórq; uis eloquētiæ ingruat, quā quæ emitti faucibus poſsit. Eſt aliis cōcurſus oris, & cum uerbis ſuis colluctatio. Iam tuſsire, & expuere crebrò, & ab imo pulmone pituitā trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partē ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiā ſi non utiq; uocis ſunt uitia, quia tamē propter uocē accidunt, potiſsimùm huic loco ſubiiciantur. Sed quodcunq; ex his uitiū magis tulerim, quàm quo nūc maximè laboratur in cauſis omnibus ſcholíſque, cantandi: quod inutilius ſit an fœdius, neſcio. Quid enim minus Oratori cōuenit, quàm modulatio ſcenica, & nonnunquā ebriorū aut comeſſantiū licentiæ ſimilis? Quid uerò mouēdis affectibus cōtrariū magis, quàm cùm dolendum, iraſcendū, indignādum commiſerandum ſit, non ſolùm ab iis affectibus, in quos inducendus eſt iudex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatē, ludorū talarium licentia ſoluere? Nā Cicero illos ex Lycia & Caria rhetoras penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cātandi ſeueriorē paulo modum exceſsimus. Quiſquam'ne, nō dico de homicidio, ſacrilegio,

De Orat. 1.

In Oratore.

parricidio, ſed de calculis certè atq; rationibus, quiſquam deniq; (ut ſemel finiã) in lite cãtat? Quod ſi omnino recipiendũ eſt, nihil cauſæ eſt cur nõ illã uocis modulationẽ fidibus ac tibiis, imò mehercule, q̃d eſt huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hoc libenter: nã nec cuiquã ſunt iniucũda quæ cãtat ipſe: & laboris in hoc quàm in agendo, minus eſt. Et ſunt quidã qui ſecũdum alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiẽdi quod aures mulceat, uoluptate ducãtur. Quid ergo? nõ & Cicero dicit eſſe aliquẽ in oratione cantũ obſcuriorẽ? Et hoc quodã naturali uitio uenit. Oſtendã non multò pòſt, ubi & quatenus recipiẽdus ſit hic flexus, & cãtus quidẽ, ſed (quod pleriq; intelligere nolũt) obſcurior. Iã enim tẽpus eſt dicẽdi quæ ſit apta pronũtiatio: quæ certè ea eſt, quæ iis de quibus dicimus, accommodatur: quod quidẽ maxima ex parte præſtãt ipſi motus animorum, ſonátq; uox ut feritur. Sed cũ ſint alij ueri affectus, alij ficti & imitati: ueri naturaliter erumpunt, ut dolentiũ, iraſcentiũ, indignantiũ: ſed carẽt arte, ideóque ſunt diſciplinæ traditione formãdi. Contrà qui effingũtur imitatione, artẽ habẽt: ſed hi carẽt natura: ideóq; in his primum eſt bene affici, & cõcipere imagines rerũ, & tanquã ueris moueri. ſic uelut media uox, quẽ habitũ à noſtris acceperit, hunc Iudicũ animis dabit. Eſt enim mẽtis index, ac totidẽ, quot illa, mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodã modo hilaris fluit: at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intẽditur. Atrox in ira, & aſpera ac denſa: & reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cũ immoderatè effunditur. Paululũ in inuidia* lentior, quia nõ ferè ad hãc niſi inferiores confugiũt: at in blãdiẽdo, fatẽdo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſummiſſa. Suadentiũ, & monentium, &

[margin: In Oratore.]

[margin: * lenior,]

pollic

pollicentium, & conſolantiũ grauis. In metu & uerecũdia contracta, adhortationibus fortis, diſputationib⁹ teres, miſeratione flexa & flebilis, & conſultò quaſi obſcurior: at in egreßionibus fuſa, & ſecuræ claritatis, in expoſitione ac ſermonibus recta, & inter acutũ ſonũ & grauẽ media. Attollitur autẽ concitatis affectibus, compoſitis deſcendit, pro utriuſq; rei modo altius uel inferius. Quid aũt quiſq; in dicendo poſtulet locus, paulũ differam, ut de geſtu prius dicam: qui & ipſe uoci conſentit, & animo cũ ea ſimul paret. Is quantũ habeat in Oratore momẽti, ſatis uel ex eo patet, quòd pleraq; etiã citra uerba ſignificat. Quippe non manus ſolùm, ſed nutus etiã declarãt noſtrã uoluntatẽ, & in mutis pro ſermone ſunt: & ſalutatio frequẽter ſine uoce intelligitur atq; afficit, & ex ingreſſu uultúq; perſpicitur habitus animorũ: & animaliũ quoq; ſermone carẽtiũ, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibuſdã aliis corporis ſignis deprehẽditur. Nec mirũ ſi iſta, quæ tamen in aliquo ſunt poſita motu, tantũ in animis ualẽt, quũ pictura tacens opus, & habitus ſemp̃ eiuſdẽ, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicẽdi nõnunquam ſuperare uideatur. Cõtrà ſi geſtus ac uultus ab oratione diſſentiãt, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuẽtes: nõ autoritas modò uerbis, ſed etiã fides deſit. Decor quoq; à geſtu atq; motu uenit. Ideóq; Demoſthenes grãde quoddã intuẽs ſpeculũ, cõponere actionẽ ſolebat. Adeò quãuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demũ oculis credidit qđ efficeret. Præcipuũ uerò in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cùm ad illũ de quo dixi decorẽ, tũ etiã ad ſignificationẽ decoris. Illa ſunt, ut ſit primò rectũ, & ſecũdũ naturã. Nã & deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato lãguor, & præduro ac rigẽte barbaria quædam mentis

Cic. In part

mentis

mentis oſtenditur. Tũ accipiat aptos ex ipſa actione motus ut cùm geſtu cõcordet, & manibꝰ ac lateribus obſequatur. Aſpectꝰ enim ſemp̃ eodẽ uertitur quò geſtꝰ, exceptis quæ aut dãnare, aut cõcedere, aut à nobis remouere oportebit: ut idẽ illud uultu uideamur auerſari, manu repellere:

Aeneid.3. –Dij talem terris auertite peſtem. &,

Aeneid.1. –Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uerò plurimis modis. Nã præter annuẽdi, renuẽdi, cõfirmãdiq; motus, ſunt & uerecũdiæ, & dubitationis & admirationis, & indignationis noui & cõmunes omnibus. Solo tamẽ eo facere geſtũ ſcenici quoq; doctores uitio ſum putauerunt. Etiã frequens eius nutus non caret uitio: adeò iactare id, & comas excutientẽ rotare, phanaticũ eſt. Dominatur autẽ maximè uultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blãdi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſummiſſi ſumus. hoc pendent homines, hunc intuẽtur, hũc ſpectant etiam antequã dicimus. hoc quoſdã amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic eſt ſæpe pro omnibꝰ uerbis. Itaq; in iis quæ ad ſcenam cõponũtur fabulis, artifices ꝓnũtiandi a perſonis quoq; affectus mutuãtur: ut ſit Niobe in tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitꝰ Aiax, truculẽtus Hercules. In comœdiis uerò præter aliã obſeruationẽ, qua ſerui, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, uetulæ, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri ac mites, iuuenes ſeueri ac luxurioſi, matronæ, puellæ, inter ſe diſcernũtur: pater ille cuius præcipuæ partes ſunt, quia interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero compoſito eſt ſupercilio. atq; id oſtendere maximè Latinis actoribus moris eſt, qđ cũ iis, quas agũt, partibus congruat. Sed in ipſo uultu plurimum ualẽt oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motũ quoq; & hilaritate eniteſcãt, et triſtitia quoddã nubilum

ducant.

ducant. Quin etiā lacrymas his natura mētis indices dedit: quæ aut erūpūt dolore, aut lætitia manāt. Motu uerò intenti, remiſſi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiūt: quæ ut act⁹ popoſcerit, fingētur. Rigidi uerò & extēti, aut languidi & torpētes, aut ſtupētes, aut laſciui & mobiles, aut natātes, & quadā uoluptate ſuffuſi, aut limi, & (ut ſic dicam) uenerei, aut poſcentes aliquid, pollicentéſue nonnunquam eſſe debebūt. Nam opertos cōpreſſóſue eos in dicēdo, quis niſi planè rudis aut ſtultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda: in palpebris etiā & in genis eſt quoddā deſeruiens his miniſteriū. Multū & ſuperciliis agitur. Nā & oculos formāt aliquatenus, & fronti imperāt. His cōtrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in ea plus ualeat, ſanguis ille qui mētis habitu mouetur, & cùm infirmā uerecūdia cutē accipit, effunditur in ruborē: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit: tēperatus mediū quoddā ſerenū efficit. Vitiū in ſuperciliis, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimiū mobilia, aut inæqualitate (ut modò de perſona comica dixerā) diſſidēt, aut cōtra id quod dicim⁹, fingūtur. Ira enim cōtractis, triſtitia deductis, hilaritas remiſſis oſtenditur. Annuēdi quoq; & renuēdi ratione demittūtur, aut alleuantur. Naribus labriſq; nō ferè quicquā decenter oſtēdimus, tametſi deriſus, contēptus, faſtidiū ſignificari ſolet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius, & plana manu reſupinare, indecorū eſt: cùm emūctio etiā frequētior nō ſine cauſa reprehendatur. Labra & porrigūtur malè, & ſcinduntur, & adſtringūtur, & diducūtur, & dētes nudāt, & in latus ac penè ad aurē trahuntur, & uelut quodā faſtidio replicantur, & pendēt, & uocem tantū altera parte dimittunt. Sermon.1.

Lambe

*efferendis Lăbere quoq; ea & mordere, deforme eſt: cùm etiã in *effi ciendis uerbis modicus eorum eſſe debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquẽdũ eſt. Ceruicẽ rectã oportet eſſe, nõ rigidã aut ſupinã. Collũ diuerſa quidẽ, ſed pari deformitate & cõtrahitur, & tẽditur: ſed tẽſo ſubeſt & labor, tenuatúrq; uox ac fatigatur. Affixum pectori mẽtũ, minus clarã, & quaſi latiorẽ preſſo gutture facit. Humerorũ rarò decens alleuatio atq; cõtractio eſt. Breuiatur enim ceruix, & geſtũ quendam humilẽ atq; ſeruilẽ & quaſi fraudulentũ facit, cùm ſe in habitũ adulationis, admirationis, metus, fingũt. Brachij moderata proiectio remiſſis humeris, atq; explicãtibus ſe in proferẽda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At cùm ſpecioſius qd uberiúſq; dicendũ eſt, ut illud, Saxa atque ſolitudines uoci

Pro Arch. reſpõdent, expatiatur in latus, & ipſa quodãmodo ſe cum geſtu fundit oratio. Manus uerò, ſine qbus trũca eſſet actio ac debilis, uix dici poteſt quot mot⁹ habeãt, cũ penè ipſam uerborũ copiã perſequãtur. Nã cæteræ partes loquentem adiuuãt, hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquũtur. An non his poſcimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudiũ, triſtitiã, dubitationẽ, confeſſionẽ, pœnitentiam, modũ, copiam, numerũ, tempus, oſtendimus? Non eædẽ concitant? ſupplicãt? inhibẽt? probãt? admirantur? uerecũdantur? Non in demõſtrãdis locis atq; perſonis, aduerbiorum atq; pronominũ obtinẽt uicem? ut in tanta per omnes gẽtes natiónéſq; linguæ diuerſitate, hic mihi omniũ hominum communis ſermo uideatur. Et ij quidẽ de quibus ſum locutus, cũ ipſis uocibus naturaliter exeũt geſtus: alij ſunt qui res imitatione ſignificãt: ut ſi ægrũ tentantis uenas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modũ percutientis

cutientis neruos manibus oſtendas, quod eſt genus quamlõgiſſimè in actione fugiendũ. Abeſſe enim plurimũ à ſaltatore debet Orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis quã ad uerba accommodatus: quod etiam hiſtrionibus: paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad ſe manũ referre, cùm de ſe ipſo loquatur, & in eũ quẽ demõſtret, intẽdere, & aliqua his ſimilia permiſerim: ita nõ effingere ſtatus quoſdã, & quicquid dicet, oſtẽdere. Neq; id in manibus ſolùm, ſed in omni geſtu ac uoce ſeruandũ eſt. Non enim aut in illa periodo, Stetit ſoleatus Prætor populi Romani, inclinatio incumbẽtis in mulierculã Verris effingenda eſt: aut in illa, Cædebatur in medio foro Meſſanæ: mot⁹ laterũ qualis eſſe ad uerbera ſolet, torquẽdus: aut uox qualis dolore exprimitur, eruẽda: cũ mihi Comœdi quoq; peſſimè facere uideãtur, qui etiã ſi iuuenẽ agãt, cùm tamẽ in expoſitione: aut ſenis ſermo, ut in Hydriæ prologo: aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronuntiãt. Adeò in illis quoq; eſt aliqua uitioſa imitatio, quorũ ars omnis cõſtat imitatione. Eſt aũt geſtus ille maximè cõmunis, quo medius digitus in pollicẽ cõtrahitur explicitis tribus, & principiis utilis cũ leni in utrãq; partẽ motu modicè prolatus, ſimul capite atq; humeris ſenſim ad id quò manus feratur, obſecũdãtib⁹: et in narrãdo certus, ſed tũ paulo productior: et in exprobrãdo et arguẽdo acer atq; inſtãs. Lõgi⁹ enim partibus his & liberius exeritur. Vitioſè uerè idẽ ſiniſtrũ quaſi humerum petẽs in latus agi ſolet: quanquam adhuc peius aliqui tranſuerſum brachiũ proferũt, & cubito pronũtiãt. Duo quoq; medij ſub pollicẽ ueniũt, & eſt hic adhuc priore geſtus inſtãtior, principio & narrationi non accommodatus. At cùm tres contracti pollice premũtur, tum digitus ille, quo uſum optimè Craſſum Cicero dicit,

Act. 7.

In eadem.

De Orat. 2.

dicit,explicari ſolet,Is in exprobrãdo & indicãdo (unde ei nomẽ eſt) ualet: & alleuata ac ſpectãte humerum manu paulum inclinatus affirmat: uerſus in terrã & quaſi pronus urget: aliquãdo pro numero eſt. Idem ſummo articulo utrinq; leuiter apprehẽſo, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo, aptus ad diſputandũ eſt. Acrius tamẽ argumentari uidẽtur qui mediũ articulũ potius tenẽt: tanto cõtractioribus ultimis digitis, quanto priores deſcẽderunt. Eſt & ille uerecũdæ orationi aptiſſimus, quo quatuor primis leuiter in ſummũ cœũntibus digitis, nõ procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululũ prolata laxatur. Hoc modo cœpiſſe Demoſthenẽ credo in illo pro Cteſiphõte timido ſummiſſoq; principio: ſic formatã Ciceronis manũ cùm diceret, Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quàm ſit exiguũ. Eadẽ aliquatenus liberius deorſum ſpectãtib⁹ digitis colligitur in os, & fuſius paulo in diuerſum reſoluitur, ut quodãmodo ſermonẽ ipſum proferre uideatur. Binos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto pollice, paulũ tamẽ inferioribus intrà ſpectãtibus, ſed ne illis quidẽ tenſis q ſuprà ſunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad medios articulos iũgitur: interim quartus obliquè reponitur: interim quatuor remiſſis magis quàm tenſis, pollice intus inclinato, habilẽ in latus demõſtrando, aut diſtinguẽdo quæ dicimus, manũ facimus, cùm ſupina in ſiniſtrũ latus, prona in alterũ fertur. Sũt & illi breues geſtus, cùm manus leuiter pandata, qualis * uouentiũ eſt, paruis interuallis, & ſubaſſẽtiẽtib⁹ humeris mouetur: maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conueniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos, redeũte flexu

Pro Arch.

*fouentium.

flexu ſimul explicatur atq; cõuertitur. Nec uno modo in=
terrogãtes geſtũ cõponimus:plerũq; tamẽ uertẽtes manũ,
utcunq; cõpoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediúmque
qua dexter eſt, unguẽ pollici ſummo ſuo iũgẽs, remiſsis cæ
teris, eſt & approbãtibus & narrãtibus & diſtinguenti=
bus decorus. Cui non diſsimilis, ſed cõpreſsis tribus digitis,
quo nũc Græci plurimùm utũtur etiã utraq; manu, quo-
ties enthymemata ſua geſtu uelut cornu tundũt cæſim. Ma
nus lenior promittit & aſſenſatur, citatior hortatur, in=
terim laudat. Eſt & ille urgentis orationẽ geſtus uulgaris
magis quàm ex arte, qui contrahit alterno celeriq; motu,
& explicat manũ. Eſt & illa caua, & rara, & ſupra hu=
meri altitudinẽ elata cũ quodã motu uelut hortatrix ma=
nus, à peregrinis ſcholis iã propè recepta. Tremula, ſce=
nica eſt. Digitos, cũ ſummi coiẽrũt, ad os referre, cur ꝗ=
buſdã diſplicuerit, neſcio. Nã id & leuiter admirãtes, &
interim ſubita indignatione uelut paueſcẽtes, & deprecã-
tes, facimus. Quin cõpreſſam etiã manũ in pœnitentia uel
ira pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expreſſa
nõ dedecet, Quid nũc agã? Quid faciã? Auerſo pollice de=
mõſtrare aliqd, receptũ magis puto, quàm Oratori deco=
rũ. Sed cũ omnis motus ſex partes habeat, ſeptimúſq; ſit ille
ꝗ in ſe redit orbis, uitioſa eſt una circũuerſio: reliqui, ante
nos, & dextra læuáq;, & ſurſum & deorſum aliqd oſtẽ=
dũt: in poſteriora geſtus nõ dirigitur. Interim tamẽ uelut
reiici ſolet. Optimè aũt manus à ſiniſtra parte incipit, in
dextra deponitur: ſed ut deponi, nõ ut ferire uideatur: quã-
quã & in fine interim cadit, ut citò tamẽ redeat: & nõnũ
quã reſilit uel negãtib⁹ nobis, uel admirãtibus. Hîc uete=
res artifices illud rectè adiecerũt, ut manus cũ ſenſu et in=
ciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante uocẽ erit

geſtus, aut poſt uocẽ: quod eſt utrũq; deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, q interuallũ motus tria uerba eſſe uoluerũt: qđ nec obſeruatur, nec fieri poteſt: ſed illi quaſi mẽſurã tarditatis celeritatiſq; aliquã eſſe uoluerũt, nec immeritò, ne aut diu otioſa eſſet manus, aut (qđ multi faciũt) actionẽ cõtinuo motu cõciderẽt. Aliud eſt quod & fit frequẽtius, & magis fallit. Sunt quædã latẽtes ſermonis percuſſiones, & quaſi aliqui pedes, ad quos plurimorũ geſtus cadit: ut ſit unus motus, Nouũ crimẽ: alter, C. Cæſar: tertius, et ante hãc diẽ: quartus, Inauditũ: deinde, Propinquus meus: &, Ad te Quintus Tubero detulit. Vnde id quoque fluit uitiũ, ut iuuenes cũ ſcribũt, geſtu præmodulati cogitationẽ, ſic cõponãt, quo modo caſura manus eſt. Inde & illud uitiũ, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtrũ frequẽter deſinat. Melius illud, cũ ſint in ſermone omni breuia quædã mẽbra, ad quæ, ſi neceſſe ſit, recipere ſpiritũ liceat, ad hæc geſtũ diſponere: ut puta, Nouũ crimẽ C. Cæſar, habet per ſe finẽ quẽdã ſuũ, quia ſequitur cõiunctio deinde, Et ante hãc diẽ inauditũ, ſatis circũſcriptum eſt. Ad hæc cõmodãda manus eſt, idq; dũ erit prima & cõpoſita actio. At ubi iã calor eã cõcitauerit, etiã geſtus cũ ipſa orationis celeritate crebreſcet. Aliis locis citata: aliis preſſa conueniet pnũtiatio. Illa trãſcurrimus, cõgerimus, abũdamus, feſtinamus: hac inſtamus, inculcamus, infigimus. Plus aũt affectus habẽt lẽtiora: ideóq; Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit: q ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadẽ mot^9 quoq; obſeruatio eſt. Itaq; in fabulis, iuuenũ, ſenũ, militũ, matronarũ grauior ingreſſus eſt: ſerui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouẽtur. Tolli aũt manũ artifices ſupra oculos, demitti infra pectus uetãt: adeò à capite eã petere, aut ad imũ uẽtrẽ deducere uitioſum habetur. Ad ſiniſtrã

Pro Ligar.

intra

intra humerũ promouetur, ultrà nõ decet. Sed cùm auerſantes in læuã partẽ uelut propellemus manum, ſiniſter humerus proferẽdus, ut cũ capite ad dextrã ferente cõſentiat. Manus ſiniſtra nunquã ſola geſtũ recte facit: dextræ ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumẽta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrũ palmis abominamur, ſiue obiicimus aduerſas, ſiue in latus utrãq; diſtẽdimus, ſiue ſatis facientes, aut ſupplicantes. Diuerſi autẽ ſunt hi geſtus, ſiue ſummittimus, ſiue adorãtes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi aut inuocationi protẽdimus, Vos Albani tumuli atq; luci. Aut Gracchanum illud, Quò me miſer conferam? quò uertã? in Capitoliúmne? at fratris ſanguine redũdat. an domũ? matrémne ut miſerã lamentãtémq; uideam & abiectã? Plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus paruis, triſtibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus, extẽſiores ſunt. Vitia quoq; earũ ſubiiciẽda ſunt, quæ quidẽ accidere etiã exercitatis actoribus ſolẽt. Nã geſtũ poculum poſcẽtis, aut uerbera minãtis, aut numerũ quingẽtorum flexo pollice efficiẽtis, quæ ſunt à quibuſdã ſcriptoribus notata, ne in ruſticis qdẽ uidi. At ut brachio excerto introſpiciatur latus, ut manũ alius ultra ſinũ proferre nõ audeat, alius in quantũ patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum geſtu, ita in tergum flagellet, ut cõſiſtere poſt eum parum tutum ſit, aut ſiniſtrum ducat orbem, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrũq; in diuerſum latus uentilet: ſæpe ſcio euenire. Solet eſſe & pigra, & trepida, & ſecãti ſimilis: interim etiã uncis digitis, aut à capite deiiciatur, aut eadẽ manus ſupinata in ſuperiora iactetur. Fit & ille habitus, q eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, q inclinato in hũerũ dextrũ capite, brachio ab aure protẽſo, manũ

Pro Milone.

De Orat. 3.

rius geſtus eſt. Malè etiam in ſiniſtrum pedem inſiſtētium dexter aut attollitur, aut ſummis digitis ſuſpēditur. Varicare ſupra modū, & in ſtādo deforme eſt, & accedēte motu propè obſcœnū. Procurſio opportuna, breuis, moderata, rara. Conueniēs etiā ambulatio quædā, propter immodicas laudationū moras: quanquā Cicero rarū inceſſum, neq; ita longū probat. Diſcurſare uerò, &, quod Domitius Apher de Sura Manilio dixit, ſatagere, ineptiſsimū: urbanéq; Flauius Virginius interrogauit de quodā ſuo antiſophiſte, quot millia paſſuū declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambulātes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes ad cōciliū nobis reſpiciētibus. Id fieri iudiciis priuatis nō poteſt. Verùm & breuiora ſunt ſpatia, nec auerſi diu ſumus. Interim tamen recedere ſenſim datur. Quidā et reſiliūt, qd' eſt planè ridiculū. Pedis ſupploſio ut loco eſt opportuna, ut ait Cicero, in cōtētionibus aut incipiendis, aut finiēdis: ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit iudicē in ſe cōuertere. Eſt & illa indecora in dextrū ac læuū latus uacillatio, alternis pedibꝰ inſiſtētiū. Lōgiſsimè fugiēda mollis actio, qualē in Tityo Cicero dicit fuiſſe, unde etiā ſaltationis quoddā genus Tityus ſit appellatū. Reprehēdēda eſt & illa frequēs & cōcitata in utrāq; partē nutatio, quā in Curione patre irriſit et Iunius, quærēs qs in lintre loqueretur. & C. Sicinius: nā cùm aſsidēte collega, qui erat propter ualetudinē & deligatus, & plurimis medicamētis ꝑpter dolorē artuū delibutus, multū ſe Curio ex more iactaſſet, Nūquā, inqt, Octaui, collegæ tuo gratiā referes: q niſi fuiſſet, iſtic hodie te muſcæ comediſsēt. Iactātur & humeri: qd' uitiū Demoſthenes ita dicitur emēdaſſe, ut cū in anguſto quodā pulpito ſtās diceret, haſta humero depēdēs immineret: ut ſi calore dicēdi uitare id excidiſſet, offenſatione

In Oratore.

De Orat. 3.

In Bruto.

In Bruto.

tione illa cōmoneretur. Ambulantē loqui ita demū oportet in cauſis publicis, in qb⁹ multi ſunt iudices, ſi qđ dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uerò nō ferendū, q quidā reiecta in humerū toga, cū dextra ſinū uſq; ad lūbos reduxerūt, ſiniſtra geſtū facientes ſpatiātur, & fabulātur: cùm etiā læuā reſtringere, plata lōgius dextra ſit odioſum. Vnde moneor ut ne id quidē trāſeā ineptiſſimè fieri, cū inter moras laudationū aut in aurē alicuius loquūtur, aut cū ſodalib⁹ iocātur, aut nōnūquā ad librarios ſuos ita reſpiciūt, ut ſportulā dictare uideātur. Inclinari ad iudicē cū doceas, utiq; ſi id de quo loquaris, ſit obſcurius, decet. Incūbere aduocato aduerſis ſubſelliis ſedēti, cōtumelioſum. Reclinari etiā ad ſuos, & manib⁹ ſuſtineri, niſi planè iuſta fatigatio eſt, delicatū: ſicut palā moneri, excidētis: aut legere. Nāq; in his omnib⁹ & uis illa dicēdi ſoluitur, & frigeſcit affectus, & iudex parū ſibi præſtari reuerētiæ credit. Trāſire in diuerſa ſubſellia, parū uerecūdū eſt. Nā & Caſſius Seuerus urbanè aduerſus hoc faciētes lineā popoſcit. Et ſi aliquādo cōcitatè itur, nunquā nō frigidè reditur. Multa ex iis quæ præcipim⁹, mutari neceſſe eſt ab iis q dicūt apud tribunalia. Nā & uultus erectior, ut eū apud quē dicitur, ſpectet: & geſtus, ut ad eūdē tēdēs elatior ſit neceſſe eſt, & alia quæ occurrere etiā me tacēte omnib⁹ poſſunt. Itémq; ab iis q ſedētes agūt. Nā & ferè fit hoc in rebus minoribus: et iidē impetus actionis eſſe nō poſſunt, & quædā uitia fiūt neceſſaria. Nam & dexter pes à læua iudicis ſedēti proferēdus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrū eāt, ut ad iudicē ſpectēt. Equidē pleroſq; & ad ſingulas ſentētiarū clauſulas uideo aſſurgētes ſibi, & nōnullos ſubinde aliquid etiā ſpatiātes quod an deceat, ipſi uiderint. cū id faciūt, nō ſedētes agūt.

Bibere

Bibere aut etiam eſſe inter agēdū, quod multis moris fuit,
& eſt quibuſdā, ab Oratore meo procul abſit. Nam ſiquis
aliter dicēdi onera perferre nō poßit, nō ita miſerū eſt nō
agere, potiúſq; multo, quàm & operis & hominum con-
tēptū fateri. Cultus nō eſt proprius Oratoris aliquis, ſed
magis more conſpicitur. Quare ſit, ut in omnibus honeſtis
debet eſſe, ſplendidus & uirilis. Nā & toga, & calceus, &
capillus, tā nimia cura quàm negligētia ſunt reprehendē-
da. Eſt aliquid in amictu, quod ipſum aliquatenus tēporum
cōditione mutatum eſt. Nam ueteribus nulli ſinus: perquā
breues poſt illos fuerūt. Itaq; etiā geſtu neceſſe eſt uſos eſſe
in principiis eos alio, quorū brachiū, ſicut Græcorū, ueſte
continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui laticla
ui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra
genua paulùm poſterioribus ad medios poplites uſq; per-
ueniāt. Nā infrà mulierū eſt, ſuprà centurionū. Vt pur-
puræ rectè deſcēdant, leuis cura eſt. Notatur interim ne-
gligētia, Latū habētium clauū modus eſt, ut ſit paulū cin-
ctis ſummißior. Ipſam togā rotundā eſſe, & aptè cæſam ue
lim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior
mediis cruribus optimè terminatur, poſterior eadē por-
tione altius quàm cinctura. Sinus decētißimus, ſi aliquāto
ſupra imā togam fuerit. nunquā certè ſit inferior. Ille qui
ſub humero dextro ad ſiniſtrū obliquè ducitur uelut bal-
teus, nec ſtrāgulet, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponi-
tur, ſit inferior: nā ita & ſedet melius, & continetur. Sub-
ducēda etiā pars aliqua tunicæ: ne ad lacertum in actu re-
deat: tū ſinus iniiciēdus humero, cuius extremā oram reie-
ciſſe non dedecet. Operiri autē humerū cū toto iugulo non
oportet. alioq amictus fiet anguſtus: & dignitatē, quæ eſt
in latitudine pectoris, perdet. Siniſtrum brachiū euſque

alleuandum eſt, ut quaſi normalē illum angulū faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus non impleatur annulis præcipuè medios articulos non trāſeūtibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellū tenebit: qd' nō utiq; captādum eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos geſtus eſt impedimento. Togam ueteres ad calceos uſq; demittebāt, ut Græci palliū. Id'que ut fiat, qui de geſtu ſcripſerūt circa tēpora illa, Plotius Nigidiúſq; præcipiūt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiā nimiū curioſi, perſuaſionē, qui ſolitū id facere Ciceronē uelandarū uaricū gratia tradit: cū hoc amictus genus in ſtatuis eorū quoq; qui poſt Ciceronē fuerūt, appareat. Palliolū, ſicut faſcias quibus crura ueſtiuntur, & focalia, & auriū ligamēta, ſola excuſare poteſt ualetudo. Sed hæc amictus obſeruatio, dū incipimus: procedēte uerò actu, iam penè ab initio narrationis ſinus ab humero rectè uelut ſpōte delabitur: & cùm ad argumēta ac locos uētū eſt, reiicere à ſiniſtro togā, deiicere etiā ſi hæreat, ſinum, cōueniet. Lænā à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Ardēt enim iā omnia. Et ut uox uehementior ac magis uaria eſt, ſic amictus quoq; habet actū quendā uelut præliantē. Itaq; ut lænam inuoluere toga, & incingi, penè furioſum eſt, ſinū uerò in dextrū humerum ab imo reiicere, ſolutū ac delicatū, fiúntq; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorē ſinum ſiniſtro brachio nō ſubiiciamus? Habet enim acre quiddā atq; expeditū, & calori concitationiq; nō inhabile. Cùm uerò magna pars eſt exhauſta orationis, utiq; afflante fortuna penè omnia decēt, ſudor ipſe & fatigatio, & negligētior amictus, & ſoluta ac uelut labēs undique toga. Quo magis miror hāc quoq; ſuccurriſſe Plinio curā,

ut ita

ut ita ſudario frontẽ ſiccari iuberet, ne comæ turbarẽtur, quas componi poſt paulũ, ſicuti dignũ erat, grauiter & ſeuerè uetuit. Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa obliuione curæ huius cõmẽdari uidentur. At ſi incipiẽtibus aut paulũ progreßis decidat toga, nõ reponere eã prorſus negligẽtis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, neſciẽtis eſt. Hæc ſunt uel illuſtramẽta pronũtiationis, uel uitia: quibus propoſitis, multa cogitare debet Orator. Primùm, q̃d, apud quos, qb⁹ præſentibus ſit acturus. Nã ut dicere alia aliis, et apud alios magis cõuenit: ſic etiã facere. Neq; eadẽ in uoce, geſtu, inceſſu, apud Principẽ, Senatũ, populũ, magiſtratũ, priuato, publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decẽt. Quã differentiã ſubiicere ſibi quiſq;, qui animũ intẽderit, poteſt, tũ qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obſeruatio eſt. Vna in tota cauſa. Sunt enim triſtes, hilares, ſolicitæ, ſecuræ, grãdes, puſillæ: ut uix unquã ita ſolicitari partib⁹ earũ debeamus, ut nõ ſummæ meminerim⁹. Altera, quæ eſt in differẽtia partiũ, ut in procemio, narratione, argumẽtatione, epilogo. Tertia in ſentẽtiis ipſis, in quibus ſecũdũ res & affectus uariãtur omnia. Quarta, in uerbis, quorũ ut eſt uitioſa, ſi efficere oĩa uelimus, imitatio: ita q̃buſdã niſi ſua natura redditur, uis oĩs aufertur. Igitur in laudationib⁹ (niſi ſi funebres erũt) gratiarũ actione, exhortatione, ſimilibus, læta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres cõciones, cõſolationes, plerũq; cauſæ reorũ, triſtes atq; ſummiſſæ. In Senatu cõſeruãda autoritas: apud populũ dignitas: in priuatis, modus. De partib⁹ cauſæ, & ſentẽtiis uerbiſq;, quæ ſunt multiplicia, plurib⁹ dicẽdũ. Tria autẽ præſtare debet pronũtiatio: cõciliet, perſuadeat, moueat: q̃bus natura cohæret, ut etiã delectet. Cõciliatio ferè

aut cõmendatione morũ (qui neſcio quomodo ex uoce etiã atq; actione pellucẽt) aut orationis ſuauitate conſtat: perſuadẽdi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ualet. An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi uera eſſent, ſic à te dicerẽtur? & Tantũ abeſt ut inflammares noſtros animos, ſomnũ iſto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & cõſtãtia, utiq; ſi autoritas ſubeſt. Mouẽdi autem ratio aut in repræſentandis eſt, aut imitãdis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de cauſa iuſſerit, leniter conſurgendũ: tũ in cõponenda toga, uel (ſi neceſſe erit) etiã ex integro iniiciẽda, duntaxat in iudiciis (apud principẽ enim & magiſtratus ac tribunalia non licebit) paulũ eſt cõmorãdum, ut & amictus ſit decẽtior, & protinus aliquid ſpatij ad cogitandũ. Etiã cùm ad iudicem nos cõuerterimus, & conſultus prætor permiſerit dicere, nõ protinus eſt erũpendũ, ſed danda breuis cogitationi mora. Mirè enim auditurũ dicturi cura delectat, &

Iliad. 3. *iudex ſe ipſe cõponit. Hoc præcipit Homerus Vlyſſis exẽplo, quẽ ſtetiſſe oculis in terrã defixis, immotóq; ſceptro, priuſquã illam eloquẽtiæ procellã effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædã non indecentes, ut appellant ſcenici, moræ, caput mulcere, manũ intueri, infringere articulos, ſimulare conatũ, ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet: eáq; diutius, ſi iudex nondũ intendet animũ. Status ſit rect⁹: æqui & diducti paululũ pedes, uel procedẽs minimo momẽto ſiniſter: genua recta, ſic tamẽ, ut nõ extendãtur. Humeri remiſſi, uultus ſeuerus, nõ mœſtus, nec ſtupens, nec lãguidus: brachia à latere modicè remota: manus ſiniſtra, qualẽ ſuprà demõſtraui: dextra cùm iam incipiendũ erit, paulum prolata ultra ſignũ, geſtu quã modeſtiſſimo, uelut expectãs quãdo incipiendum ſit. Vi-*

tioſa

*tioſa enim ſunt illa, in uerі lacunaria, perfricare faciẽ, & quaſi improbã facere: tendere cõfidẽtia uultũ, aut quò ſit magis toruus, ſuperciliis adſtringere: capillos à fronte cõtra naturã retroagere, ut ſit horror ille terribilis: tũ, id qđ Græci frequẽtiſsimè faciũt, crebro digitorũ labiorúmq; motu cõmẽtari, ſcreare, pedẽ alterũ lõgè proferre, partẽ togæ ſiniſtra tenere, ſtare diductũ, uel rigidũ, uel ſupinũ, uel incuruũ, uel humeris, ut luctaturi ſolẽt, ad occipitium ductis. Procœmio frequẽtiſsimè lenis cõuenit pronũtiatio. Nihil eſt enim ad conciliãdũ gratius uerecũdia. Nõ tamen ſemper. nec enim uno modo dicũtur exordia, ut docui. Plerunq; tamen & uox tẽperata, ac geſtus modeſtus, & ſedẽs humero toga, & laterũ lenis in utrãq; partẽ motus, eôdem ſpectãtibus oculis, decebit. Narratio magis prolatã manũ amictũ recidentẽ, geſtũ diſtinctũ, uocẽ ſermoni proximã, ac tantùm *apertiorẽ, ſonũ ſimplicẽ frequẽtiſsimè poſtulabit, in his dũtaxat, Quintus igitur Ligarius cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpitio. &, A. Cluẽtius Habit9 pater huiuſce. Aliud in eadẽ poſcũt affectus uel cõcitati, Nubit genero ſocrus. uel flebiles, Cõſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculũ acerbũ et miſerũ toti Aſiæ prouinciæ. Maximè uaria & multiplex actio eſt ꝓbationũ. Nam & proponere, partiri, interrogare, ſermoni ſunt proxima, & cõtradictionẽ ſumere. Nã ea quoq; diuerſa propoſitio eſt. Sed hæc tamẽ aliquãdo irridẽtes, aliquãdo imitãtes pronũtiamus. Argumẽtatio plerũq; agilior, & acrior, & inſtãtior, cõſentiẽtẽ orationi poſtulat etiã geſtũ, id eſt fortẽ celeritatem. Inſtandũ quibuſdam in partibus, & denſanda oratio. Egreſsiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, ut rapt9 Proſerpinæ, Siciliæ deſcriptio, Cn. Põpeij laus. Neq; eſt mirũ minus habere contentionis ea quæ ſunt extra quæſtionem.*

*acriorem. Pro Ligario. Pro Cluent. Act. 3.

Mollior

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Mollior nõnunquã cũ reprehenſione diuerſæ partis imitatio. Videbar uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, quoſdã ex uino uacillãtes. Vbi nõ diſsidẽs à uoce permittitur geſtus: quo fit in utrãq; partẽ tenera quædã, ſed intra manus tamẽ, & ſine motu laterũ translatio. Accẽdẽdi iudicis plures ſunt gradus. Sũmus ille, & quo nullus eſt in Oratore acutior, Suſcepto bello, Cæſar, geſto iã etiã ex parte magna. Prædixit enim, Quãtũ potero uoce cõtẽdã, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulũ inferior, & habẽs aliquid etiã iucũditatis, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Plenius adhuc & lẽtius, ideóq; dulcius, In cœtu uerò populi Romani negotiũ publicũ gerẽs. Producẽda omnia, trahẽdǽq; tũ uocales, aperiẽdǽq; ſunt fauces. Pleniore tamẽ hæc canali fluũt, Vos Albani tumuli atq; luci. Nã cãtici quiddã habẽt, ſenſímq; reſupina ſunt, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpõdẽt. Tales ſunt illæ inclinationes uocis, quas inuicẽ Demoſthenes atq; Aeſchines exprobrãt, nõ ideo improbandæ. cũ enim uterq; alteri obiiciat, palàm eſt utrunq; feciſſe. Nãneq; ille per Marathonis & Platearũ & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec hic Thebas ſermone defleuit. Eſt his diuerſa uox, & penè extra organa, cui Græci nomẽ amaritudinis dederũt, ſupra modũ ac penè naturã uocis hũanæ acerba: Quin cõpeſcitis uocẽ iſtã indicẽ ſtultitiæ, teſtẽ paucitatis? Sed id qd' excedere modũ dixi, in illa parte prima eſt, Quin cõpeſcitis. Epilogus ſi enumerationẽ rerũ habet, deſiderat quãdam cõciſorũ cõtinuationẽ: ſi ad cõcitãdos iudices eſt accõmodatus, aliqd ex iis quæ ſuprà dixi: ſi placãdos, inclinatã quandã lenitatẽ: ſi miſericordia cõmouẽdos, flexũ uocis, & flebilẽ ſuauitatẽ, qua præcipuè frãgũtur animi, quǽq; eſt maximè naturalis. Nã etiam orbos uiduáſque

Pro Rabirio perduel.

duáſq; uideas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamãtes. Hic etiã fuſca illo uox, qualẽ Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mirè facit. habet enim in ſe quod imitemur. Duplex eſt tamẽ miſeratio: altera cũ inuidia, qualis modò dicta de dãnatione Philodami, altera cũ deprecatione de miſſior. Quare etiã ſi eſt in illis quoq; cãtus obſcurior, In cœtu uerò populi Romani. nõ enim hæc rixãtis modo dixit. &, Vox Albani tumuli. neq; enim quaſi inclamaret aut teſtaretur locutus eſt: tamẽ infinito magis illa flexa & circũducta ſunt, Me miſerũ, me infelicẽ. &, Quid reſpõdebo liberis meis? &, Reuocare tu me in patriã potuiſti Milo per hos, ego te in eadẽ patria per eoſdẽ retinere nõ potero? Et cũ bona C. Rabirij uno ſeſtertio addicit, O` meũ miſerum acerbúmq; præconiũ. Illa quoq; mirè facit in peroratione uelut deficiẽtis dolore & fatigatione cõfeſſio: ut pro eodẽ Milone, Sed finis ſit: neq; enim præ lacrymis iã loqui poſſũ. Quæ ſimilẽ uerbis habere debẽt etiã pronũtiationẽ. Poſſũt uideri alia quoq; huius partis atq; officij, reos excitare, pueros attollere, ꝓpinquos ꝓducere, ueſtes laniare: ſed ſuo loco dicta ſunt. Et q̃a in partib⁹ cauſæ etiã aliis eſt uarietas, ſatis apparet accõmodãdã ſentẽtiis ipſis pronũtiationẽ, ſicut oſtẽdimus. Sed uerbis quoq;, q̃d nouiſſimè dixerã, nõ ſemꝑ, ſed aliquãdo. An nõ hæc, Miſellus & pauperculus, ſummiſſa atq; cõtracta: Fortis, & uehemẽs, & latro, erecta & cõcitata uoce dicẽda ſunt? Accedit enim uis & ꝓprietas reb⁹ tali adſtipulatione: quæ niſi adſit, aliud uox aliud animus oſtẽdat. Quid q̃ eadẽ uerba mutata pronuntiatione indicãt, affirmãt, exprobrãt, negãt, mirantur, indignãtur, interrogãt, irridẽt, eleuãt? Aliter enim dicitur,

In Bruto, & de Orat. I.

Act. 7.

Pro Milone.

Lib. 7.

Aeneid. I.

Aeglog. 3.

Aen. 9. et II.

Tu mihi quodcunque hoc regni,- &,
Cantando tu illum?- &, Tu'ne ille Aeneas?- &,
-Méq;

-Méq; timoris Argue tu Drance.-

Et ne morer, intra ſe quiſq; uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerſet: uerũ eſſe quod dicimus ſciet. Vnũ iam bis adiiciendũ eſt, cùm præcipuè in actione ſpectetur decorũ, ſæpe aliud alios decere. Eſt enim latẽs quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: & ut uerè hoc dictũ eſt, caput eſſe artis, decere quod facias: ita id neq; ſine arte eſſe, neq; totũ arte tradi poteſt. In quibuſdã uirtutes nõ habẽt gratiã, in qbuſdã uitia ipſa delectãt. Maximos actores comœdiarũ Demetriũ & Stratoclea placere diuerſis uirtutib⁹ uidimus. Sed illud minus mirũ, q̃ alter deos, & iuuenes, et bonos patres, ſeruóſq;, & matronas, & graues anus optimè: alter acres ſenes, callidos ſeruos, paraſitos, lenones, & omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diuerſa. Nã uox quoq; Demetrij iucũdior, illius acrior erat. Annotãdæ magis ꝓprietates, quæ trãsferri nõ poterãt, manus iactare, et dulces exclamatiões theatri cauſa ꝓducere, & ingrediẽdo uentũ cõcipere ueſte, & nõnunquã dextros latere facere geſtus: qđ neminẽ alium præter Demetriũ decuit: nanq; in hæc omnia, ſtatura & mira ſpecie adiuuabatur. illũ curſus, & agilitas, & uel parũ conueniẽs perſonæ riſus, (quẽ nõ ignarus rationis populo dabat) & cõtracta etiã ceruicula. Quicqd horũ alter feciſſet, fœdiſsimũ uideretur. Quare norit ſe quiſq;, nec tantùm ex cõmunibus præceptis, ſed etiã ex natura ſua capiat conſiliũ formãdæ actionis. Neque illud tamẽ eſt nefas, ut aliquẽ uel omnia uel plura deceãt. Huius quoq; loci clauſula ſit eadẽ neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maximè modũ. Non enim comœdum eſſe, ſed Oratorẽ uolo. Quare neq; in geſtu ꝓſequemur omnes argutias, nec in loquẽdo diſtinctionibus, temporibus, affectionibus moleſtè utemur: ut ſi ſit in ſcena dicendum,

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem
Cùm arceſſor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias? *Terent. in Eunucho.*

Hîc enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuerſos nutus actor adhibebit. Aliud oratio ſapit, nec uult nimium eſſe condita. Actione enim conſtat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronũtiatio uultuoſa, & geſticulationib⁹ moleſta, & uocis mutationib⁹ reſultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres tranſtulerũt, qđ ab his ſumptum Lenas Popilius poſuit, eſſe hanc inotioſam actionẽ. Optimè igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ ſuprà ex Oratore poſui: quibus ſimilia in Bruto de Marco Antonio dicit. *Hoc cap.* Sed iam recepta eſt actio paulo agitatior, & exigitur, & quibuſdam partibus conuenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiã, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DVODECIMVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Difficillimam operis partem ſibi ſupereſſe, hac præfatione teſtatur: in quam dum à leuioribus initiũ duxerit, perſeuerãdo per ſingula penè imprudẽs euectus ſit: ſed ne nũc quidẽ deficiẽdum eſſe, quãuis pauciſsimos habeat quos ſequatur. Ac Ciceronẽ quidem ſolum eſſe, qui de optimo dicendi genere ſcripſerit: ſe autẽ & de genere dicendi, & de moribus Oratoris eſſe dicturum. quæ præfatio ad attentionem comparata eſt.

VENTVM

VENTVM eſt ad partẽ operis deſtinati lõgè grauiſsimam. Cuius equidem onus ſi tantũ opinione prima concipere potuiſſem, quanto me premi ferẽs ſentio, maturi⁹ cõſuluiſſem uires meas. Sed initio pudor omittendi quæ promiſeram, tenuit: mox quanquã per ſingulas propè partes labor creſceret, ne perderẽ quæ iã effecta erãt, per omnes difficultates animo me ſuſtẽtaui. Quare nunc quoq;, licet maior quàm unquã moles premat, tamẽ proſpicienti finẽ mihi cõſtitutum eſt uel deficere potius, quàm deſperare. Fefellit autẽ, quòd initiũ a paruis ceperamus: mox uelut aura ſolicitãte prouecti longius: dum tantùm nota illa, & pleriſq; artiũ ſcriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circà uelut iiſdem ſe uentis credere auſos habebamus. Iam cum eloquẽdi rationẽ nouiſsimè repertã, pauciſsimiſq; tentatã ingreſsi ſumus, rarus qui iã procul a portu receſsiſſet, reperiebatur. Poſtquã uerò nobis ille quẽ inſtituebamus, Orator, à dicẽdi magiſtris dimiſſus, aut ſuo iã impetu fertur, aut maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralib⁹ petit: quàm in altũ ſimus ablati, ſentire cœpim⁹. Nũc cœlũ undiq;, et undiq; põtus. Vnũ modò in illa immẽſa uaſtitate cernere uidemur M. Tulliũ, qui tamẽ ipſe, quãuis tãta atq; ita inſtructa naue hoc mare ingreſſus, cõtrahit uela, inhibetq; remos, & de ipſo demũ genere dicẽdi quo ſit uſurus pfect⁹ Orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiã mores ei cõabitur dare, et aſſignabit officia. Ita nec antecedẽtẽ cõſeq poſſum⁹, et lõgi⁹ eũdũ eſt, ut res feret. Probabilis tñ cupiditas honeſtorũ, et uel tutioris *audaciæ eſt tẽtare quibus paratior uenia eſt.

3. Æneid.

* audientiæ.

Non poſſe Oratorem eſſe niſi virum bonum. CAP. I.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Oſtendit Oratorem niſi bonum virum eſſe nō poſſe, non ſolùm in dicendi officio, ſed etiam in arte ipſa, & orationis facultate: quod probat ab ingenio, ſtudio, doctrina & autoritate boni Oratoris, quæ ei neceſſaria ſint, malis autem & ſtultis hominibus minimè conuenire. Soluit dicendi contraria exempla in Demoſthene & Cicerone: quos & malos viros fuiſſe negat, & meliores Oratores potuiſſe fieri, ſi omnia perfecta habuiſſent, concedit. Artem etiam defendit, quæ tametſi in cauſis malis Oratorem inſtruat, tamen in eiſdem animũ Oratoris & conſilium ſpectandum eſſe: quo fiat vt ſæpe quod cōtra æquitatem eſſe videatur, ex cauſa aliqua rectum & honeſtum ſit: vt cùm tyrãni interfector etiam contra leges defenditur.

Sit ergo nobis Orator quē inſtituimus, is qui à M. Catone finitur uir bonus dicēdi peritus. Verùm id qđ ille poſuit prius, etiã ipſa natura potius ac maius eſt, utiq; uir bonus, nō eò tãtùm, ꝗ ſi uis illa dicēdi malitiã inſtruxerit, nihil ſit publicis priuatiſq; rebus pernicioſius eloquentia, ſed nos quoq; ipſi, ꝗ pro uirili parte cōferre aliquid ad facultatē dicēdi conati ſumus, peßimè mereamur de rebus humanis, ſi latroni comparemus hæc arma, nō militi. Quid de nobis loquor? Rerũ ipſa natura in eo qđ præcipuè indulſiſſe homini uidetur, quóq; nos à cæteris animalibus ſeparaſſe, nō parēs, ſed nouerca fuerit, ſi facultatē dicēdi, ſociã ſcelerũ, aduerſam innocētiæ, hoſtem ueritatis inuenit. Mutos enim naſci, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, q̃ prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudiciũ meũ. Neq; enim tantùm id dico, eum qui ſit Orator, uirũ bonũ eſſe oportere: ſed ne futurũ quidem Oratorē, niſi uirũ bonũ. Nam certè neq; intelligentiã cōceſſeris iis qui propoſita honeſtorũ ac turpiũ uia, peiorē ſequi malint: neq; prudentiã iis qui in grauißimas frequēter legũ, ſemper uerò malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis

improuiſo rerũ exitu inducantur. Quòd ſi neminẽ malum eſſe, niſi ſtultũ, eundem, nõ modò à ſapientibus dicitur, ſed uulgò quoq; ſemper eſt creditũ: certè nõ fiet unquã ſtultus Orator. Adde ꝙ ne ſtudio quidẽ operis pulcherrimi uacare mens, niſi omnibus uitiis libera, poteſt: primùm, quod in eodẽ pectore nullum eſt honeſtorũ turpiúmq; conſortiũ: & cogitare optima ſimul ac deterrima, nõ magis eſt unius animi, quàm eiuſdem hominis bonum eſſe ac malum. Tum illa quoq; ex cauſa, quòd mentẽ tantæ rei intentam, uacare omnibus aliis etiã culpa carẽtibus curis oportet. Ita demũ enim libera, ac tota, nulla diſtringẽte atq; aliò ducẽte cauſa, ſpectabit id ſolũ ad qđ accingitur. Quòd ſi agrorũ nimia cura, & ſolicitior rei familiaris diligẽtia, & uenãdi uoluptas, & dati ſpectaculis dies, multum ſtudiis auferũt (huic enim rei perit tẽpus quodcũq; alteri datur) qd putamus facturas, cupiditatẽ, auaritiã, inuidiam, quarũ impotẽtiſsimæ cogitationes, ſomnos etiã ipſos, et illa per quietẽ uiſa perturbãt? Nihil eſt enim tam occupatũ, tam multiforme, tot ac tã uariis affectibus cõciſum atq; laceratũ, quàm mala mens. Nam & cũ inſidiatur, ſpe, curis, labore diſtringitur: & iam cùm ſceleris cõpos fuerit, ſolicitudine, pœnitẽtia, pœnarũ omniũ expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? Nõ hercle magis quàm frugibus in terra ſentibus ac rubis occupata. Agè, nõ ad ꝑferẽdos ſtudiorũ labores neceſſaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria ſpei? Nõ præcipuè acuit ad cupiditatẽ literarũ, amor laudis? Non igitur malis eſſe laudẽ curæ putamus? Iam hoc quis nõ uidet, maximã partẽ orationis in tractatu æqui boniq; cõſiſtere? Dicétne de his ſecundũ debitã rerũ dignitatẽ malus atq; iniquus? Deniq; ut maximã partem quæſtionis eximam, demus, id quod nullo
modo

modo fieri poteſt, idē ingenij, ſtudij, doctrinæ, peßimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur Orator? Nimirū qui homo quoq; melior. Nō igitur unquā malus idē homo, & perfectus Orator. Nō enim perfectum eſt quicquā, quo melius eſt aliud. Sed ne more Socraticorū nobiſmetipſis reſpōſum finxiſſe uideamur, ſit aliquis adeò cōtra ueritatē obſtinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditū, nihilo deteriorē futurū Oratorē malū uirū quā bonū. Cōuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certè nemo dubitabit, omnē Oratorē id agere, ut iudici quæ propoſita fuerint, uera & honeſta uideātur. Vtrū igitur hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus? Bonus quidē: & dicet ſæpius uera atq; honeſta. Sed etiā ſiquādo aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebim⁹, poteſt) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cū fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contēptu opinionis, & ignorātia recti, nōnunquā excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſtē proponūt, ſine pudore affirmāt. Sequitur in iis quæ certū eſt effici nō poſſe, deformis pertinacia, & irrit⁹ labor. Nā ſicut in uita, ita in cauſis quoq; ſpes improbos habēt. Frequenter autē accidit, ut his etiā uera dicentibus fides deſit, uideatúrque talis aduocatus, malæ cauſæ argumentum.

Nunc de iis dicendū eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadā uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demoſthenes non fuit? atqui malum uirum accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agā? magna reſponſi inuidia ſubeunda eſt, mitigandæ ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes, tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eū ab inimicis congeſta ſunt, credam, cùm & pulcherrima eius in republica conſilia, & finem uitæ clarum legam. Nec Marco

Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis optimi uolũtatem. teſtimonio eſt actus nobiliſſimè cõſulatus: integerrimè ꝓuincia adminiſtrata: & repudiatus uigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quæ in ætatẽ eius grauiſſima inciderũt, neque ſpe neq; metu declinatus animus quò minus optimis ſe partibus, id eſt reipublicæ, iũgeret. Parũ fortis uidetur quibuſdã, qbus optimè reſpõdit ipſe, nõ ſe timidũ in ſuſcipiẽdis, ſed in prouidẽdis periculis: quod ꝓbauit morte quoque ipſa, quã præſtãtiſſimo ſuſcepit animo. Quòd ſi defuit his uiris ſumma uirtus, ſic quærẽtibus an Oratores fuerint, reſpõdebo, quomodo Stoici ſi interrogentur an ſapiẽs Zeno, an Cleãthes, an Chryſippus, reſpõdeãt magnos quidem illos ac uenerabiles, nõ tamẽ id q̃d natura hominis ſummũ habet, conſecutos. Nã & Pythagoras, nõ ſapiẽtẽ ſe, ut qui ante eũ fuerũt, ſed ſtudioſum ſapiẽtiæ uocari uoluit. Ego tamẽ ſecundũ cõmunẽ loquendi cõſuetudinẽ ſæpe dixi, dicámq;, perfectũ Oratorẽ eſſe Ciceronẽ, ut amicos et bonos uiros & prudentiſſimos dicimus uulgò, quorum nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed cũ propriè, & ad legẽ ipſam ueritatis loquendũ erit, eũ quærã Oratorem, quẽ & ille quærebat. Quanquã enim ſtetiſſe ipſum in faſtigio eloquẽtiæ fateor, ac uix q̃d adiici potuerit inuenio, fortaſſe inuẽturus quid adhuc abſciſſurũ putẽ fuiſſe, (nã ferè ſic docti iudicauerũt, plurimũ in eo uirtutũ, nonnihil fuiſſe uitiorũ: & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abũdantia coërcuiſſe teſtatur) tamẽ quandò nec ſapiẽtis ſibi nomẽ, minimè ſui cõtẽptor, aſſeruit, & melius dicere certè data lõgiore uita, & ætate ad cõponendũ ſecuriore potuiſſet: nõ malignè crediderim defuiſſe ei ſummã illã, ad quã nemo propius acceſſit. Et licebat, ſi aliter ſentirẽ, fortius id & liberius defendere. An uerò M. Antonius neminẽ à ſe uiſum eloquentẽ, quod

In Oratore, & in Bruto

quod tanto minus erat, profeſſus eſt: ipſe etiam M Tullius quærit adhuc eũ, & tantùm imaginatur ac fingit: ego non audeã dicere, aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit, perfectius? Trãſeo illos qui Ciceroni ac Demoſtheni ne in eloquẽtia quidẽ ſatis tribuũt: quãquã neq; ipſi Ciceroni Demoſthenes uideatur ſatis eſſe perfectus, quẽ dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluóq;, qui certè cõpoſitionẽ illius etiã apud ipſum reprehẽdũt: nec Aſinio utriq;, qui uitia orationis eius etiã inimicè pluribus locis inſequũtur. Cõcedamus ſanè (qđ minimè natura patiatur) repertũ eſſe aliquẽ malũ uirũ ſummè diſertũ: nihilo tamẽ minus Oratorẽ eũ negabo. Nã nec omnibus qui fuerint manu prõpti, uiri fortis nomẽ cõceſſerim, quia ſine uirtute intelligi nõ poteſt fortitudo. An ei qui ad defendẽdas cauſas aduocatur, nõ eſt opus fide, quam nec cupiditas corrũpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorẽ, transfugã, præuaricatorẽ donabimus Oratoris illo ſacro nomine? Quòd ſi mediocribus etiã patronis cõuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur nõ Orator ille qui nõdũ fuit, ſed poteſt eſſe, tam ſit moribus quam dicẽdi uirtute perfectus? Nõ enim forenſem quãdã inſtituimus operã, nec mercenariã uocẽ, nec (ut aſperioribus uerbis parcamus) nõ inutilẽ ſanè litiũ aduocatũ, quẽ denique cauſidicũ uulgò uocant, ſed uirũ cùm ingenij natura præſtantẽ, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mẽte complexũ, datum tandẽ rebus humanis, qualẽ nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectúmq; undique, optima ſentientẽ, optiméq; dicentẽ. In hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborũ ſcelera cõpeſcet, aut in pecuniariis quæſtionibus ueritati cõtra calumniam aderit? Summus ille quidẽ in his quoq; operibus fuerit, ſed

In Oratore.

in maioribus clarius elucebit, cùm regẽda Senatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An nõ talẽ quendam uidetur finxiſſe Virgilius, quẽ in ſeditione uulgi iam faces & ſaxa iaculantis, moderatorẽ dedit?

Aeneid. 1. *Tum pietate grauem ac meritis ſi fortè uirum quem*
Conſpexere, ſilent, arrectíſq; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirũ bonum: poſt hæc adiecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? nõ in bellis quoq; idẽ ille uir quem inſtituimus, ſi ſit ad præliũ miles cohortãdus, ex mediis ſapiẽtiæ præceptis orationẽ trahet? Nã quomodo pugnã ineũtibus, tot ſimul metus, laboris, doloris, poſtremò mortis ipſius exciderint. niſi in eorũ locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certè melius perſuadebit aliis, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quãlibet cuſtodiatur, ſimulatio: nec unquã tãta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat quoties ab animo uerba diſſentiunt. Vir autẽ malus aliud dicat neceſſe eſt quàm ſentit. Bonos nunquã honeſtus ſermo deficiet, nũquã rerũ optimarũ (nã iidẽ etiã prudentes erũt) inuẽtio: quæ etiã ſi lenociniis deſtituta ſit, ſatis tamẽ natura ſua ornatur: nec quicquã nõ diſertè, quod honeſtè dicitur. Quare iuuẽtus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ uolũtati ſerũ eſt tẽpus ullũ) totis mentib⁹ huc tendamus, in hoc elaboremus: forſan & cõſummare cõtingat. Nã ſi natura non prohibet eſſe uirum bonũ, & eſſe dicendi peritũ: cur nõ aliquis etiam unus utrunq; cõſequi poßit? cur autẽ non ſe quiſq; ſperet fore illũ aliquem? Ad quod ſi uires ingenij nõ ſuffecerint, tamen ad quem uſque modũ proceſſerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc certè prorſus eximatur animo, rem pulcherrimã eloquẽtiã cum

uitiis

uitiis mẽtis poſſe miſceri. Facultas dicẽdi ſi in malos incidit, et ipſa iudicãda eſt malũ. peiores enim illos facit, quib⁹ cõtingit. Videor mihi audire quoſdã (nec enim deerũt unquã qui diſerti eſſe quàm boni malint) illa dicentes, Quid ergo tãtũ eſt artis in eloquẽtia? cur tu de coloribus, et difficilium cauſarũ defenſione, nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipſam ueritatẽ? Bonus enim uir non agit niſi bonas cauſas, eas porrò etiã ſine doctrina ſatis ꝑ ſe tuetur ueritas ipſa. Quibus ego, cùm de meo primũ opere reſpõdero, etiã pro boni uiri officio, ſiquãdo eum ad defenſionẽ nocentium ratio duxerit, ſatisfaciã. Pertractare enim quo modo aut pro falſis, aut etiã pro iniuſtis aliqñ dicatur, nõ eſt inutile, uel propter hoc ſolũ, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodũ remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocẽt fuerint. Neq; enim Academici cũ in utranq; diſſerunt partem, non ſecundũ alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiẽte Cenſorio Catone nõ minoribus uiribus cõtra iuſtitiã dicitur diſſeruiſſe, quàm pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe uir fuit. Verũ et uirtus quid ſit, aduerſa ei malitia detegit: et æquitas fit ex iniqui cõtẽplatione manifeſtior: et plurima contrariis probãtur. Debent ergo Oratori ſic eſſe aduerſariorũ nota cõſilia, ut hoſtiũ imperatori. Verùm et illud, quod prima propoſitione durũ uidetur, põt afferre ratio, ut uir bonus in defenſione cauſæ uelit auferre aliqñ iudici ueritatẽ. Quod ſi quis à me proponi mirabitur, (quanquã non eſt hæc mea propriè ſentẽtia, ſed eorũ quos grauiſſimos ſapiẽtiæ magiſtros ætas uetus credidit) ſic iudicet, pleraq; eſſe quæ non tam factis, quàm cauſis eorũ, uel honeſta fiant, uel turpia. Nam ſi hominẽ occidere, ſæpe uirtus: liberos necare, nõnunquã pul-

cherrimũ eſt: aſperiora quædã adhuc dictu, ſi cõmunis utilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidẽ nudum eſt intuendũ, qualem cauſam uir bonus, ſed etiã quare, & qua mẽte defendat. Ac primùm cõcedant mihi omnes oportet, quod Stoicorũ quoq; aſperrimi confitentur, facturũ aliqñ bonũ uirũ, ut mendaciũ dicat, & quidẽ nonnunquã leuioribus cauſis: ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorũ gratia multa fingimus, multa nõ facturi promittimus: nedum ſi ab homine occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallẽdus: ut hoc qđ aliâs in ſeruis quoq; reprehendendũ eſt, ſit aliâs in ipſo ſapiẽte laudandũ. Id ſi conſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, ꝓpter quæ Orator bene ſuſcipiat tale cauſæ genus, quale remota ratione honeſta nõ ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, quia ſeueriores ſequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtibꝰ: tametſi non mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ ꝓpoſita imagine, inde pietatis. nihil dubij relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyrãno, atq; ob id reus: utrùmne ſaluũ eũ nollet is qui à nobis finitur Orator? an ſi tuendũ ſuſceperit, nõ tã falſis defendet, q̃ qui apud iudices malã cauſam tuetur? Quid ſi quædã benefacta dãnaturus eſt iudex, niſi ea nõ eſſe facta conuicerimus: non uel hoc modo ſeruabit Orator non innocẽtem modò, ſed etiã laudabilem ciuem? Quid ſi quædam iuſta natura, ſed conditione tẽporũ inutilia ciuitati ſciemus: nónne utemur arte dicendi, bona quidem, ſed malis artibus ſimili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin ſi nocẽtes mutari in bonã mẽtem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdũ conceditur, ſaluos eſſe eos magis è republicà ſit, quàm puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurũ bonũ uirum, cui uera obiicientur, non id aget, ut ſaluus ſit? Da nũc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo uincere honeſtè ciuitas non

poſſit

poſsit: nónne ei communis utilitas Oratorē aduocabit? Certè Fabricius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuē, & ſibi inimicum: tamē quia utilem ſciebat ducē, imminēte bello palam conſulem ſuffragio ſuo fecit: atq; id mirātibus quibuſdā reſpōdit, A ciue ſe ſpoliari malle, quam ab hoſte uenire. Ita hic ſi fuiſſet Orator, nō defendiſſet eundē Rufinū uel manifeſti peculatus reum? Multa dici poſſunt ſimilia, ſed uel unū ex his quodlibet ſufficit. Non enim hoc agimus, ut iſtud illi quē formamus uiro ſæpe ſit faciendū: ſed ut ſi talis coëgerit ratio, ſit tamē uera finitio, Oratorē eſſe uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uerò ac diſcere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, neceſſarium eſt. Nam frequenter etiam optimæ cauſæ ſimiles ſunt malis, & innocēs reus multis ueriſimilibus premitur: quo fit, ut eâdē actionis ratione ſit defendendus, qua ſi nocēs eſſet. Iam innumerabilia ſunt bonis cauſis maliſq; cōmunia, teſtes, literæ, ſuſpiciones, opiniones. Nō aliter autē ueriſimilia quàm uera & cōfirmantur, & refellūtur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manēte honeſta uolūtate.

Cognoſcenda eſſe Oratori quibus mores formentur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Philoſophiæ cognitionem Oratori neceſſariam eſſe non ad viuendum modò, ſed etiam ad dicendum contendit: nec vnam illius partem, ſed omnes tres, vt rationalem, moralem, & naturalem: quarum ſingularum materiam & vires explicat. Deinde Philoſophiam non ab vno aliquo, ſed ab omnibus, & ab optimo quoque eſſe petendam: cùm turpe ſit vni ſectæ addictum eſſe. Nec verò præcepta tantùm, ſed exempla etiam illuſtrium dictorum factorúmque cognoſcenda.

QVando igitur Orator eſt uir bonus, is autē citra uirtutem intelligi non poteſt, uirtus etiam ſi quoſdam

impetus ex natura ſumit, tamẽ perficiẽda doctrina eſt: mores ante omnia Oratori ſtudiis erunt excolendi, atq; omnis honeſti iuſtiq; diſciplina ꝑtractãda: ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicẽdi peritus põt. niſi fortè accedamus iis, qui natura cõſtare mores, & nihil adiuuari diſciplina putãt: ſcilicet, ut ea quidẽ quæ manu fiunt, atq; eorũ etiã cõtemptiſsima cõfiteantur egere doctoribus: uirtutem uerò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datũ eſt, obuiã & illaboratã, tantũ quia nati ſimus, habeamus. Abſtinẽs erit, qui idipſum quid ſit abſtinẽtia ignorarit? Et fortis, q̃ metus doloris, mortis, ſuperſtitionis, nulla ratiõe purgauerit? Et iuſtus, qui æqui boniq; tractatũ, qui leges quæ natura ſunt oĩbus datæ, quæq; ꝓpriæ populis et gẽtibus cõſtitutæ, nõ eruditiore aliquo ſermone tractauerit? O q̃ iſtud parũ putant, quibus tã facile uidetur! Sed hoc tranſeo, de quo neminem qui literas uel primis, ut aiunt, labris deguſtarit, dubitaturũ puto: ad illud ſequens reuertar, ne dicẽdi quidẽ ſatis peritũ fore, q̃ nõ et naturæ uim omnẽ penitus ꝑſpexerit, et mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim fruſtra in tertio de Orat. libro L. Craſſus cũcta quæ de æquo, iuſto, uero, bono, déq; iis quæ ſunt cõtrà poſita, dicuntur, ꝓpria eſſe Oratoris affirmat: ac philoſophos, cùm ea dicẽdi uiribus tuẽtur, uti Rhetorũ armis, nõ ſuis. Idẽ tñ cõfitetur ea iam eſſe à philoſophia petẽda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeſsione eãrũ rerum fuiſſe. Hinc etiã illud eſt quod Cicero pluribꝰ libris et epiſtolis teſtatur, dicẽdi facultatẽ ex intimis ſapiẽtiæ fontibus fluere: ideóq; aliquãdiu præceptores eoſdẽ fuiſſe morũ atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea nõ eò ꝑtinet, ut eſſe Oratorẽ philoſophũ uelim, qñ nõ alia uitæ ſecta longius à ciuilibus officiis, atq; ab omni munere

Orat

Oratoris receſſit. Nã qs philoſophorũ aut in iudiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipſa, quã maximè pleriq; præcipiũt, reipublicæ adminiſtratiõe, uerſatus eſt? Atq; eò illũ quẽ inſtituo, Romanũ quendã uelim eſſe ſapientẽ, qui nõ ſecretis diſputationibus, ſed rerũ experimentis atq; operibus uerè ciuilẽ uirũ exhibeat. Sed quia deſerta ab iis qui ſe ad eloquẽtiã contulerũt, ſtudia ſapientiæ, nõ iã in actu ſuo, atq; in hac fori luce uerſantur, ſed in porticus & gymnaſia primũ, mox in conuẽtus ſcholarũ receſſerũt, id quod eſt Oratori neceſſariũ, nec à dicẽdi præceptoribus traditur, ab iis petere nimirum neceſſe eſt, apud quos remãſit. Euoluẽdi penitus autores qui de uirtute præcipiũt, ut Oratoris uita cũ ſcientia diuinarũ rerũ ſit humanarúmq; cõiũcta. Quæ ipſæ quãto maiores ac pulchriores uiderẽtur, ſi illas ij docerẽt, qui etiã eloqui præſtãtiſſimè poſſũt? Vtinámq; ſit tẽpus unquã, quo perfectus aliquis (qualẽ optamus) Orator hãc partẽ ſuperbo nomine, & uitiis quorũdã bona eius corrũpẽtiũ inuiſam, uindicet ſibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquẽtiæ adducat. Quæ quidẽ cùm ſit in tres diuiſa partes, naturalẽ, moralẽ, rationalẽ: quæ tandẽ nõ eſt cũ Oratoris opere cõiuncta? Nã ut ordinẽ retroagamus, de ultima illa, quæ tota uerſatur in uerbis, nemo dubitauerit, ſi & proprietates uocis cuiuſq; noſſe, & ambigua aperire, & perplexa diſcernere & de falſis iudicare, & colligere ac reſoluere quæ uelis, Oratoris eſt: quãquã ea nõ tam eſt minutè atq; concisè in actionibus utendũ, q̃ in diſputationibus: qa nõ docere modò, ſed mouere etiã ac delectare audiẽtes debet Orator: ad quod impetu quoq; & uirib⁹ ac decore eſt opus: ut uis amniũ maior eſt altis ripis, multóq; gurgitis tractu fluẽtiũ q̃ tenuis aquæ, & obiectu lapillorũ reſultantis. Et ut palæ-

ſtrici

ſtrici doctores illos quos numeros uocãt, nõ idcirco diſcẽtibus tradũt, ut his omnibus ij qui didicerint, in ipſo luctãdi certamine utãtur (plus enim põdere & firmitate & ſpiritu agitur) ſed ut ſubſit copia illa, ex qua unũ aut alterũ, cuius ſe occaſio dederit, efficiãt: ita hæc pars dialectica, ſiue illã dicere malimus diſputatricẽ, ut eſt utilis ſæpe & finitionibus, & cõprehẽſionibus, & ſeparãdis quæ ſunt differentia, & reſoluenda ambiguitate, & diſtinguẽdo, diuidẽdo, illiciẽdo, amplificãdo: ita ſi totũ ſibi uindicauerit in foro certamen, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatẽ ſuã uires, ipſa ſubtilitate conſumet. Itaq; reperias quoſdã in diſputãdo mirè callidos, cũ ab illa cauillatione diſceſſerint, nõ magis ſufficere in aliquo grauiore actu, quam parua quædã animalia, quæ in anguſtiis mobilia, cãpo deprehendũtur. Iã quidẽ pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certè tota Oratori eſt accõmodata. Nã in tãta cauſarũ (ut ſuperioribus libris diximus) uarietate, cùm alia cõiectura quærãtur, alia finitionibus cõcludãtur, alia iure ſummoueantur, uel transferãtur, alia colligãtur, uel ipſa inter ſe concurrãt, uel in diuerſum ambiguitate ducãtur, nulla ferè dici poteſt, cuius nõ parte in aliqua tractatus æqui ac boni reperiatur. Pleraſq; uerò eſſe qs neſcit, quæ totæ in ſola qualitate cõſiſtãt? In cõſiliis uerò quæ ratio ſuadendi eſt eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita? Quid illa etiã pars tertia, quæ laudãdi ac uituperãdi officiis cõtinetur? Nẽpe in tractatu recti prauiq; uerſatur. An de iuſtitia, fortitudine, abſtinẽtia, tẽperãtia, pietate, nõ plurima dicet Orator? ſed ille uir bonus, q hæc nõ uocibus tantũ ſibi nota atq; nominib⁹, auriũ tenus in uſum linguæ perceperit, ſed qui uirtutes ipſas mẽte cõplexus, ita ſentiet, nec in cogitãdo ita laborabit, ſed qd' ſciet, uerè dicet. Cũ ſit aũt omnis generalis

quæſtio

quæſtio ſpeciali potẽtior, q̃a uniuerſo pars cõtinetur, non utiq; accedit parti qđ uniuerſum eſt: profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maximè ſtudiorum more uerſatas. Iã uerò cũ ſint multa ꝓpriis breuibúſq; cõprehẽſionibus finiẽda, unde etiã ſtatus cauſarũ dicitur finitiuus: nónne ad id quoq; inſtrui ab iis qui plus in hoc ſtudij dederũt, oportet? Quid? nõ quæſtio iuris omnis, aut uerborum ꝓprietate, aut æqui diſputatione, aut uolũtatis coniectura cõtinetur? quorũ pars ad rationalẽ, pars ad moralẽ tractatũ redũdat. Ergo natura ꝑmiſta eſt omnibus iſtis oratio, q̃ quidẽ oratio eſt uerè. Nã ignara quidẽ huiuſce doctrinæ loquacitas, erret neceſſe eſt, ut quæ uel nullos uel falſos duces habeat. Pars uerò naturalis, cũ eſt ad exercitationẽ dicẽdi tãto cæteris uberior, quãto maiore ſpiritu de diuinis rebus quã humanis loquedũ eſt, tũ illã etiã moralẽ, ſine qua nulla eſſe (ut docuimus) oratio poteſt, totã cõplectitur. Nã ſi regitur ꝓuidẽtia mũdus, adminiſtrãda certè bonis uiris erit Reſpublica. Si diuina noſtris animis origo, tendẽdũ ad uirtutẽ: nec uoluptatibꝰ terreni corporis ſeruiẽdũ. An hæc nõ frequẽter tractabit Orator? Iã de auguriis, reſpõſis, religione, deniq; omnibus de quibus maxima ſæpe in Senatu cõſilia uerſata ſunt, nõ erit ei diſſerẽdum, ſi quidẽ (ut nobis placet) futurus eſt uir ciuilis idẽ? Quæ deniq; intelligi ſaltẽ poteſt eloquẽtia hoīs optima neſciẽtis? Hæc ſi ratione manifeſta nõ eſſent, exẽplis tamẽ crederemus. Siquidẽ & Periclẽ, cuius eloquẽtiæ etiã ſi nulla ad nos monumẽta uenerũt, uim tamẽ quandam incredibilẽ cũ hiſtorici, tũ etiã liberrimũ genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ phyſici cõſtat auditorẽ fuiſſe: & Demoſthenẽ principẽ omniũ Græciæ Oratorũ, dediſſe operã Platoni. Nã M. Tullius nõ tantũ ſe debere ſcholis Rhetorũ, quãtũ Academiæ ſpatiis fre=

In Oratore, & Bruto.

In Oratore.

Ibidem.

tiis fre=

tiis frequēter ipſe teſtatus eſt. Neq; tanta in eo unquā fuiſſet ubertas, ſi ingeniū ſuū conſepto fori, nō ipſius rerū naturæ finibus terminaſſet. Verùm ex hoc alia mihi quæſtio exoritur, quæ ſecta cōferre plurimū eloquētiæ poßit: quāquā ea nō inter multas poteſt eſſe cōtētio. Nam in primis nos Epicurus à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnē diſciplinā nauigatione quā uelocißima iubet. Neq; uerò Ariſtippus ſummū in uoluptate corporis bonū ponēs, ad hūc nos labo rem adhortetur. Pyrrhon quidē quas in hoc opere partes habere poteſt, cui iudices eſſe apud quos uerba faciat, & reū pro quo loquatur & ſenatū in quo ſit dicēda ſententia, nō liquebit? Academiā quidā utilißimā credunt, quòd mos in utranq; partē diſſerēdi, ad exercitationē forēſium cauſarū proximè accedat. Adiiciūt loco ꝓbationis, quòd ea præſtātißimos in eloquētia uiros ediderit. Peripatetici ſtudio quoq; quodā Oratorio iactant. Nam theſes dicere exercitationis gratia ferè eſt ab his inſtitutū. Stoici ſicut copiā nitorémq; eloquētiæ ferè præceptorib⁹ ſuis defuiſſe cōcedāt neceſſe eſt, ita nullos aut probare acrius, aut cōcludere ſubtilius cōtendūt. Sed hæc inter ipſos, q uelut ſacramēto rogati, uel etiā ſuperſtitione cōſtricti, nefas ducūt à ſuſcepta ſemel ꝑſuaſione diſcedere. Oratori uerò nihil eſt neceſſe in cuiuſquā iurare leges. Maius enim eſt opus atq; præſtātius ad qđ ipſe tēdit, & cuius eſt uelut candidatus, ſi qdē eſt futurus cū uitæ, tū etiā eloquētiæ laude ꝑfectus. Quare in exēplū bene dicēdi facūdißimū quēq; ꝓponet ſibi ad imitādū: moribus uerò formādis quā honeſtißima præcepta, rectißimámq; ad uirtutē uiā deliget. Exercitatione ꝗdē utetur omni, ſed tñ erit plurimus in maximis quibuſq; ac natura pulcherrimis. Nā quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſéq; dicēdū magis abūdās, ꝙ̃ de uirtute,

de republica, de prouidẽtia, de origine animorum, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq; oratio inſurgãt, uerè bona, quæ mitigẽt metus, coërceant cupiditates, eximant nos opinionibus uulgi, animúmq; cœleſtem. Neq; ea ſolùm quæ talibus diſciplinis continentur, ſed magis etiam quæ ſunt tradita antiquitus dicta acta præclarè, & noſſe, & animo ſemper agitare cõueniet. Quæ profectò nuſquã plura maioráque, quàm in noſtræ ciuitatis monumẽtis reperientur. An fortitudinem, iuſtitiam, fidem, continẽtiam, frugalitatem, contemptũ doloris ac mortis, melius alij docebunt, quã Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, aliiq; innumerabiles? Quantũ enim Græci præceptis ualent, tantum Romani (quod eſt maius) exẽplis. Tantúmq; nõ cognatis id è rebus admoneri ſciet, qui nõ modò proximũ tempus, lucémq; præſentem intueri ſatis credat, ſed omnẽ poſteritatis memoriã, ſpatiũ uitæ honeſtæ, & curriculũ laudis exiſtimet. Hinc mihi ille iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptã libertatem in cauſis atq; conſiliis præſtet. Neq; erit perfectus Orator, niſi qui honeſtè dicere & ſciet, & audebit.

Neceſſariam iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiam. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Neceſſariam eſſe Oratori iuris ſciẽtiam, eámque promptam & paratam in omni diſputatione, contendit. Nec difficilem eſſe, cùm paucis rebus neque adeò multis præceptis conſtet, & bona parte in bonorum virorum ſenſu ſit poſita. Itaque reprehendit eos qui relicto eloquentiæ ſtudio, ignauia ſe ad ius ciuile vel ad philoſophiam contulerunt.

IVris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſciẽtia eſt, et morũ ac religionum eius Reipublicæ quam capeſſet. Nam qualis eſſe ſuaſor in cõſiliis publicis priuatiſue poterit, tot rerũ quib⁹ præcipuè ciuitas cõtinetur, ignarus? Quo aũt

modo

modo patronũ ſe cauſarum nõ falsò dixerit, qui quod eſt in cauſis potentiſsimũ, ſit ab altero petiturus? penè nõ diſsimilis iis, qui poëtarũ ſcripta pronuntiant. Nã quodãmodo mãdata perferet, et ea quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet: & ipſe litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nõnunquã minore incõmodo poſsit, cùm domi præcepta & compoſita, ſicut & cætera quæ in cauſa ſunt, in diſcẽdo cognita ad iudicem perferet: quid fiet in iis quæſtionibus quæ ſubitò inter ipſas actiones naſci ſolẽt? nõ deformiter reſpectet? et inter ſubſellia minores aduocatos interroget? Poteſt aũt ſatis diligẽter accipere quæ tũ audiet, cũ ei dicẽda ſunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro ſuis dicere? poſsit in actionib⁹: quid fiet in altercatiõe, ubi occurrendũ continuò, nec libera ad diſcendũ mora eſt? Quid ſi fortè peritus iuris ille nõ aderit? Quid ſi quis non ſatis in ea re doctus, falſum aliq̃d ſubiecerit? Hoc enim eſt maximũ ignorãtiæ malũ, q̃ credit eum ſcire, qui moneat. Neq; ego ſum noſtri moris ignarus, oblitúſue eorũ q̃ uelut ad arculas ſedẽt, & tela agentibus ſubminiſtrant: neq; idẽ Græcos quoq; neſcio factitaſſe, unde nomẽ his pragmaticorũ datũ eſt. Sed loquor de Oratore, qui nõ clamorẽ modò ſuũ cauſis, ſed omnia quæ profutura ſunt, debet. Itaq; eum nec inutilẽ ſi ad horã fortè cõſtiterit, neq; in teſtationibus faciẽdis eſſe imperitũ uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cùm aget, eſſe in cauſa uelit? Niſi fortè imperatorẽ quis idoneum credit in prælijs quidem ſtrenuũ & fortem, & omniũ quæ pugna poſcit, artificẽ: ſed neq; delectus agere, nec copias contrahere atq; inſtruere, nec proſpicere cõmeatus, nec locũ capere caſtris ſcientẽ. prius eſt enim certè parare bella, quàm gerere. Atqui ſimillimus huic ſit aduocatus, ſi plura quæ ad uincendum ualent, aliis reliquerit:

cùm

cùm præſertim hoc, quod eſt maximè neceſſarium, non tam ſit arduũ, quàm procul intuẽtibus fortaſſe uideatur. Nãq; omne ius qđ eſt certũ, aut ſcripto aut moribus conſtat: dubium, æquitatis regula examinãdũ eſt. Quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis, nullã habẽt difficultatẽ: cognitionis ſunt enim, nõ inuẽtionis. at quæ conſultorũ reſpõſis explicãtur, aut in uerborũ interpretatione ſunt poſita, aut in recti prauiq; diſcrimine. Vim cuiuſq; uocis intelligere, aut cõmune prudentium eſt, aut propriũ oratoris: æquitas optimo cuiq; notiſsima. Nos porrò & bonum uirũ, & prudentem in primis, oratorem putamus: qui cùm ſe ad id quod eſt optimũ natura, direxerit, nõ magnopere cõmouebitur ſi quis ab eo conſultus diſſentiet, cùm ipſis illis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum ſit. Sed etiam ſi noſſe quid quiſque ſenſerit uolet, lectionis opus eſt, qua nihil eſt in ſtudiis minus laborioſum. Quòd ſi pleriq; deſperata facultate agendi, ad diſcẽdum ius declinauerũt, quàm id ſcire facile eſt oratori, quod diſcunt qui ſua quoq; cõfeſsione oratores eſſe nõ poſſunt? Verùm et M. Cato cùm in dicẽdo præſtantiſsimus, tum iuris idẽ fuit peritiſsimus: & Scæuolæ Seruióq; Sulpitio cõceſſa eſt etiã facũdiæ uirtus. Et M. Tullius nõ modò inter agendũ nunquã eſt deſtitutus sciẽtia iuris, ſed etiã componere aliqua de eo cœperat: ut appareat poſſe oratorẽ non diſcẽdo tantùm iuri uacare, ſed etiã docendo. Verùm ea quæ de moribus excolendis ſtudióq; iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehẽdenda, quòd multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã neceſſe eſt, cõfugerint ad hæc diuerticula deſidiæ: quorum alij ſe ad album ac rubricas tranſtulerũt, & formularij, uel, ut Cicero ait, legulei quidam eſſe maluerunt: tanquã utiliora eligentes ea, quorum ſolam facilita- 1. de Orat. & pro Mura.

Y tem

tem ſequebantur. alij pigritiæ arrogantioris, qui ſubitò fronte conficta, immiſſaq; barba, ueluti deſpexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorũ, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarent autoritatem cõtemptu cæterorum. Philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

Neceſſariam Oratori cognitionem hiſtoriarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Hiſtoriam quoque Oratori neceſſariam eſſe vult, cùm veram, tum etiam fabuloſam: in qua tamẽ antiquitatis & ſenectutis maior ſit autoritas.

IN primis uerò abundare debet Orator exẽplorũ copia, cùm ueterum, tum etiam nouorum: adeò ut non ea modò quæ cõſcripta ſunt hiſtoriis, aut ſermonibus uelut per manus tradita, quæq; quotidie agũtur, debeat noſſe: uerùm ne ea quidẽ quæ ſunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nã illa quidẽ priora, aut teſtimoniorũ, aut etiam iudicatorũ obtinent locũ. Sed hæc quoq; aut uetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima: unde etiam ſenibus autoritas maior eſt, quòd plura noſſe & uidiſſe credũtur: quod Homerus frequẽtiſſimè teſtatur. Sed non eſt expectanda ultima ætas, cùm ſtudia præſtent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis ſeculis uixiſſe uideamur.

Quæ ſint Oratoris inſtrumenta. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quæ dicta ſunt de moribus Oratoris, & de rerum cognitione, ad inſtrumenta illius pertinent: quibus adduntur hæc artificialia, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, actio. Sed in primis animi præſtantia contra verecundiam eſt neceſſaria, ne debilitetur in agẽdo Orator, & iuſta fiducia deſtituatur. Vbi quam intelli

intelligat verecundiã, declarat, ne ingenuus ac modeſtus pudor reprehendi videatur, qui adeò Oratori eſt neceſſarius, vt ſi deſit, fingendus ſit etiã in dicẽdo, ac præ ſe ferendus. Eſſe etiã hæc naturalia in neceſſaria parte Oratoris, vocem, latera, decorem: quibus Trachallum temporibus ſuis excelluiſſe dicit.

HAec ſunt quæ me redditurũ promiſerã inſtrumenta, non artis, ut quidã putauerũt, ſed ipſius Oratoris. Hæc arma habere ad manũ, horũ ſciẽtia debet eſſe ſuccinctus, accedente uerborũ figurarúmq; facili copia, & inuẽtionis ratione, & diſponẽdi uſu, & memoriæ firmitate, et actionis gratia. Sed plurimũ ex his ualet animi præſtãtia, quam nec metus frãgat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ autoritas ultra debitã reuerẽtiã tardet. Nam ut abominanda ſunt contraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogãtiæ, ita citra conſtãtiã, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudiũ, nihil profectus ipſe profuerit: ut ſi des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniã & aliter accipi poteſt, ipſam uerecundiã, uitiũ quidẽ, ſed amabile, & quæ uirtutes facillimè generet, eſſe interim aduerſam, multiſq; in cauſa fuiſſe, ut bona ingenij ſtudiiq; in lucẽ non prolata, ſitu quodã ſecreti conſumerentur. Sciat autem ſi quis hæc fortè minus adhuc peritus diſtinguẽdi uim cuiuſq; uerbi leget, nõ probitatẽ à me reprehendi, ſed uerecũdiã, quæ eſt timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda ſunt: unde confuſio, & cœpti pœnitẽtia, & ſubitum ſilentiũ. Quis porrò dubitet uitiis adſcribere affectum propter quem facere honeſtè pudet? Neq; ego rurſus nolo eum qui ſit dicturus, & ſolicitum ſurgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ ſi non accident, etiam ſimulanda erunt: ſed intellectus hic ſit operis, non metus: moueamúrque, non concidamus. Optima eſt autem emendatio uerecundiæ, fiducia:

& quamlibet imbecilla frons, magna cõſciẽtia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſuprà dixi, quæ tamẽ & cura iuuantur, inſtrumẽta, uox, latus, decor: quæ quidẽ tantũ ualẽt, ut frequenter famam ingenij faciant. Habuit Oratores ætas noſtra copioſiores: ſed cùm diceret, eminere inter æquales Trachallus uidebatur. ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorum, frontis autoritas, geſtus præſtantia, uox quidem, non ut Cicero deſiderat, penè tragœdorum, ſed ſuper omnes, quos ego quidem audierim, tragœdos. Certè cùm in baſilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor aũt iudicia, ut moris eſt, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerẽt, & auditum eũ, & intellectum, &, quod agẽtibus cæteris contumelioſum fuit, laudatũ quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum eſt, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat, ab iis quibus quis dicit, audiri. Talis eſſe debet Orator, & hæc ſcire.

Quod ſit incipiendi cauſas agere tẽpus. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Maturè incipiendum eſſe cauſas agere præcipit, ne ſi citius id fiat, efferamur: ſin tardius, deficiamus: ídque à facilioribus tentandum. Quod poſtquam inceptum eſt, melius eſſe ad ſtudia aliquãdo reſilire & relabi, & quodammodo renouari, quàm ſemel progredi. quò firmior in poſterum & prudentior Orator euadat quod Ciceronem feciſſe probat.

AGendi autẽ initium ſine dubio ſecundũ uires cuiuſq; ſumendũ eſt: neq; ego annos definiã, cũ Demoſthenem puerum admodũ actiones pupillares habuiſſe manifeſtũ ſit: Caluus, Cæſar, Pollio, multũ ante quæſtoriã omnes ætatem grauiſſima iudicia ſuſceperint: prætextatos egiſſe quoſdã ſit traditũ: Cæſar Auguſtus duodecim natus annos, auiã pro Roſtris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenẽdus, ut neq; præproperè diſtringatur immatura frõs,

Vide Plut. in vitã Demoſthenis.

& quic-

& quicquid eſt illud adhuc acerbum, proferatur. Nã inde & cõtemptus operis innaſcitur, & fundamẽta iaciũtur impudẽtiæ, & (quod eſt ubiq; pernicioſiſſimum) præuenit uires fiducia. Nec rurſus differẽdũ eſt tyrociniũ in ſenectutẽ. Nã quotidie metus creſcit, maiúſq; fit ſemper qđ auſuri ſumus: & dũ deliberamus quãdo incipiẽdũ ſit, incipere iã ſerũ eſt. Quare fructũ ſtudiorũ uiridẽ & adhuc dulcem promi decet, dũ & uenia & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere nõ dedecet: & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas: & ſiqua ſunt dicta iuueniliter, pro indole accipiũtur: ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roſcio locus, Quid enim tã cõmune, quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuãtibus, litt⁹ eiectis? Quæ cùm ſex & uiginti natus annos, ſummis audiẽtiũ clamoribus dixerit, deferbuiſſe tẽpore, & annis liquata iã ſenior idẽ fatetur. Et hercle quãtũlibet ſecreta ſtudia cõtulerint, eſt tamẽ proprius quidã fori profectus: alia lux, alia ueri diſcriminis facies: plúſq; ſi ſepares, uſus ſine doctrina, q̃ citra uſum doctrina, ualeat. Ideóque nõnulli ſenes in ſchola facti, ſtupẽt nouitate cũ in iudicia uenerũt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſiderant. At illic & iudex tacet, & aduerſarius obſtrepit, & nihil temere dictũ perit: & ſiquid tibi ipſe ſumas, ꝓbãdũ eſt: et laboratã cõgeſtámq; dierũ ac noctiũ ſtudio actionẽ, aqua deficit: & omiſſo magna ſemꝑ flãdi tumore, in qbuſdã cauſis loquẽdũ eſt, qđ illi diſerti minimè ſciũt. Itaq; nõnullos reperias, q ſibi eloquẽtiores uideãtur, q̃ ut cauſas agant. Cæterùm illũ quẽ iuuenẽ, teneriſq; adhuc uiribus nitentẽ, in forũ deduximus, & incipere a quãmaximè facili ac fauorabili cauſa uelim, ut catuli ferarũ molliore præda ſagimãtur: & nõ utiq; ab hoc initio cõtinuare operã, & ingenio adhuc alẽdo callũ inducere, ſed iã ſcientẽ qđ ſit pugna,

Aſconius apud Gel. ſeptẽ & uiginti numerat.

In Oratore & Bruto.

gna, & in quã rem ſtudendũ ſit, refici atq; renouari. Sic et tyrocinij metũ, dum facilius eſt audere, tranſierit, nec audendi facilitatẽ uſq; ad contemptũ operis adduxerit. Vſus eſt & hac ratione M. Tullius: & cùm iam clarũ meruiſſet inter patronos qui tum erãt, nomen, in Aſiam nauigauit, ſeq; & aliis ſine dubio eloquentiæ ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipuè tamẽ Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rurſus formandũ ac uelut recoquendum dedit. Tum dignum operæpretium uenit, cùm inter ſe congruunt præcepta & experimenta.

In Bruto.

Quæ in ſuſcipiendis cauſis Oratori obſeruanda ſint. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Oratorem ad defendendum quàm ad accuſandum propẽſiorem eſſe debere iudicat, & tamẽ interdum vel publico vel priuato officio ad accuſandũ adduci, nõ pœnæ nocẽtium, ſed emẽdationis cupiditate. id exemplis clariſsimorũ virorũ confirmat. In cauſis autem recipiendis, quanuis multæ ſint, tamẽ amicis, ac potiſsimùm ſi iudices fuerint, obſequendũ eſſe: ſed cauẽdũ interim ne quid ambitioſè vel pro potẽtibus contra veritatẽ, vel pro humilibus cõtra dignitatẽ faciamus. Dimittẽdã etiam nonnunquã cauſam imprudenter ſuſceptã, poſtquã iniquam eſſe cognouerimus. Illud prorſus indignũ eſſe adiungit, eloquẽtiã in quæſtu haberi: tametſi iuſta gratia referenda ſit bene merẽti Oratori, præſertim ſi egeat: in quo tamen ipſe modum ſeruare debeat, neque vnquam paciſci cum litigatore, ne merces eſſe videatur potius quàm officioſa beneuolentia: quod valde alienũ ſit à liberaliſsima facultate, & infra dignitatem Oratoris.

CVm ſatis in omne certamen uirium fecerit, prima ei cura in ſuſcipiẽdis cauſis erit: in quib9 defendere quidem reos profectò quàm facere uir bonus malet: non tamẽ ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neq; publico neq; priuato duci poſsit officio, ut aliquem ad reddendam rationem uitæ uocet. Nam & leges ipſæ nihil ualeant,

leant,

leant, niſi actoris idonea uoce munitæ: & ſi pœnas ſcelerũ expetere fas nõ eſt, propè eſt ut ſcelera ipſa permiſſa ſint: & licentiã malis dari, certè cõtra bonos eſt. Quare neque ſociorũ querelas, nec amici uel propinqui necẽ, nec eruptu ras in Rempublicam conſpirationes inultas patietur Orator: nõ pœnæ nocentium cupidus, ſed emẽdandi uitia, corrigendiq; mores. Nã qui ratione traduci ad meliora nõ poſſunt, ſolo metu cõtinẽtur. Itaq; ut accuſatoriã uitã uiuere, & ad deferendos reos præmio duci, proximum latrocinio eſt: ita peſtem inteſtinam propulſare, cũ propugnatoribus patriæ cõparãdum. Ideóq; principes in Republica uiri nõ detrectauerũt hãc officij partẽ: creditiq; ſunt etiã clari iuuenes obſidẽ Reipublicæ dare malorũ ciuiũ accuſationẽ, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mẽtis uidebantur. Idq; cùm ab Hortẽſio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, plurimis aliis, tum ab utroq; Catone factũ eſt: quorũ alter appellatus eſt ſapiẽs: alter niſi creditur fuiſſe, uix ſcio cui reliquerit huius nominis locũ. Nãq; defendet omnis Orator, idémq; portũ illũ eloquẽtiæ ſuæ ſalutarẽ, non etiam piratis pateſaciet, ducetúrq; in aduocationẽ maximè cauſa. Quoniã tamen omnes qui nõ improbè litigabunt, quorũ certè bona pars eſt, ſuſtinere nõ poteſt unus, aliquid & cõmendantium perſonis dabit, & ipſorum qui iudicio decernẽt, ut optimi cuiuſq; uoluntate moueatur. nãque hos & amiciſſimos uir bonus habebit. Summouendum uerò eſt utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam ſuã: uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna cauſas uel iuſtas uel improbas facit. Neq; uerò pudor obſtet, quo minus ſuſceptam, cùm melior uideretur, litem, cognita inter dicendũ iniquitate,

 dimittat,

dimittat, cùm prius litigatori dixerit uerũ. Nã & in hoc maximũ, ſi æqui iudices ſumus, beneficium eſt, ut nõ fallamus uana ſpe litigantẽ. Neq; eſt dignus opera patroni, qui nõ utitur cõſilio. Et certè nõ conuenit ei quẽ Oratorẽ eſſe uolumus, iniuſta tueri ſcientẽ. Nã ſi ex illis quas ſuprà diximus cauſis falſum tuebitur, erit tamẽ honeſtũ quod ipſe faciet. Gratiſne ei ſemper agẽdũ ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim frõte diiudicare, imprudentiũ eſt. Nã quis ignorat, quin id lõgè ſit honeſtiſſimũ, ac liberalibus diſciplinis, & illo quẽ exigimus animo digniſſimũ, non uendere operã, nec eleuare tãti beneficij autoritatẽ? cũ pleraq; hoc ipſo poſſint uideri uilia, ꝙ pretiũ habẽt. Cæcis hoc, ut aiũt, ſatis clarũ eſt. nec quiſquã qui ſufficiẽtia ſibi (modica autẽ hæc ſunt) poſſidebit, hunc quæſtũ ſine crimine ſordiũ fecerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſſarios exiget, ſecundũ oẽs ſapientiũ leges patietur ſibi gratiã referri: cùm & Socrati collatũ ſit ad uictũ: & Zeno, Cleanthes, Chryſipp⁹ mercedes à diſcipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iuſtior acquirẽdi ratio, quã ex honeſtiſſimo labore, & ab iis de quibus optimè meruerint, quiq; ſi nihil inuicẽ præſtẽt, indigni fuerint defenſiõe. Quod quidẽ nõ iuſtũ modò, ſed neceſſariũ etiã eſt, cũ hæc ipſa opera, tẽpúſq; omne alienis negotiis datũ, facultatẽ aliter acquirẽdi recidant. Sed tũ quoq; tenẽdus eſt modus: ac plurimũ refert, & à quo accipiat, & quantũ, & quouſq;. Paciſcendi quidem ille piraticus mos, & imponentiũ periculis pretia, procul abominãda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cùm præſertim bonos homines bonáſque cauſas tuenti nõ ſit metuendus ingratus: qui ſi futurus, malo tamẽ ille peccet. Nihil ergo acqrere uolet Orator ultrà quàm ſatis erit: ac ne pauper quidem tanquã mercedem accipiet,

Xenophon memorabilium 1.

ſed

ſed mutua beneuolentia utetur, cùm ſciat ſe tãto plus præſtitiſſe: quia nec uænire hoc beneficiũ oportet, nec perire. Deniq; ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in diſcendis cauſis Oratori obſeruanda ſint. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Cauſam quã dicturus eſt, Oratori diligẽter cognoſcendã eſſe pręcipit, ꝙ nõ nulli negligentia, alij ambitione leuius curẽt: neq; verò per aliũ, vt pleriq;, neq; ex libellis, ſed per ſeipſum cognoſcẽdam. Summã aũt diligentiã adhibẽdam, ita vt neq; tẽpori parcatur, neq, fugiatur moleſtia quo minus ſæpe etiã de eadẽ re audiamus. Notanda etiã interim eſſe quædã, ne excidant, monet. Acriter quoq; litigatori inſtandum, eúmq; verſandum omnẽ in partem, & modò ex noſtra, modò ex aduerſarij perſona agendũ. Inſtrumenta litis & inſpiciunda omnia, & pertractanda, & per totã cauſam eundũ, perſcrutando eruendóq; quicquid in ea vel teſtibus tractandis vel argumẽtis aptũ eſſe queat. Poſtremò etiã iudicis perſonã eſſe ſumendam, & omnibus ante oculos propoſitis, vidẽdum quid in quaq; re firmiſsimũ ſit, & æſtimandũ in vtrãq; partem, vt totius cauſæ euentus ante iudicium proſpiciatur.

PRoxima diſcẽdæ cauſæ ratio: quod eſt orationis fundamentũ. Neq; enim quiſquã tam ingenio tenui reperitur, qui cùm omnia quæ ſunt in cauſa, diligenter cognouerit, ad docendum certè iudicẽ non ſufficiat. Sed eius rei pauciſsimis cura eſt. Nã ut taceam de negligentibus, quorũ nihil refert ubi litiũ cardo uertatur, dum ſint quæ uel extra cauſam ex perſonis aut cõmuni tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur: aliquos et ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, ſempérq; aliud habẽtes qđ antè agendum ſit, pridie ad ſe uenire litigatorem, aut eodẽ matutino iubent, nonnunquã etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe gloriantur: partim iactantia ingenij, ut res citò accepiſſe uideantur, tenere ſe & intelligere prius penè

*minem (quod ſæpæ euenit) imperitum, ſed etiam ut ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam nō doceant cauſam, ſed agant, non ut cum patrono, ſed ut cum iudice loquuntur. Quapropter nunquam ſatis credendum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis non apparentia modò uitia curanda ſunt, ſed etiam inuenienda quæ latent, ſæpe ipſis ea qui ſanandi ſunt, occulentibus: ita aduocatus plura quàm oſtenduntur, aſpiciat. Nā cùm ſatis in audiendo patiētiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonam trāſeundū eſt, agendúſque aduerſarius, proponendū quicquid omnino excogitari cōtrà poteſt, quicquid recipit in eiuſmodi diſceptatiōe natura. Interrogādus quàm infeſtiſsimè, ac premendus. Nā dum omnia quærimus, aliquādo ad uerū, ubi minimè expectauimus, peruenimus. In ſumma, optimus eſt in diſcēdo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, teſtem populū, paratiſsimas cōſignationes, ipſum deniq; aduerſariū quædā non negaturū. Ideóq; opus eſt intueri omne litis inſtrumentū: quod uidere nō eſt ſatis, perlegēdū erit. Nam frequentiſsimè aut non ſunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent: aut cum alio aliquo nocituro permiſta ſunt: aut nimia ſunt, & fidē hoc ipſo detractura, quòd non habent modum. Deniq; linum ruptū, aut turbata * cera, aut ſine agnitore ſigna frequenter inuenies: quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient: plúſq; nocebunt deſtituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patronus eruet: modò per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circunſpectare in agendo, & attentare ſingulos minimè conuenit, propter quas diximus cauſas: ita in dicēdo rimari neceſſarium eſt, quæ per-* *catera, Lib. 5. ca. 10.

ſonæ,

ſonæ, quæ tẽpora, quæ loca, inſtituta, inſtrumẽta cætera: ex quibus non tantùm illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poßit, ſed qui metuẽdi teſtes quomodo ſint refellendi. Nam plurimũ refert, inuidia reus, an odio, an cõtemptu laboret: quorũ ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic cauſam ꝑſcrutatus, ꝓpoſitis ante oculos omnibus quæ proſint noceant'ue, tertiã deinceps perſonã induat iudicis, fingátq; apud ſe agi cauſam, & quod ipſum mouiſſet de eadẽ re pronũtiaturum. id potentißimum apud quencunq; agetur, exiſtimet: & ſic eum rarò fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ ſeruanda in agendis cauſis Oratori ſint. CAP IX.

ARGVMENTVM.

Oratorem in agendo cautũ, nõ ambitioſum eſſe oportere monet: ſed diſsimulandã artem ſi offenderit, & vtilitati ſeruiẽdum. Nullam cauſam vel tenuẽ illi repudiandã: neque, ſi res non ſuppeditat dicendi materiã, extrà petendam: & tum vel maximè à maledicendi petulantia, quę odioſa eſt, nec cauſæ tãtùm, ſed etiã patrono nocet, abſtinendum. Plures cauſas, quàm agere poſsit, nõ ſuſcipiendas: & in his quæ dicturus ſit, ſcribenda frequenter, vel etiam ſi fieri poſsit, ſculpenda: hoc eſt, Orator ſe omni ratione ad memoriã comparabit: cuius tamen facultatẽ non ſemper futurã ait, nec eam, vbi deerit, tentandam, quod obeſſet plurimum: ſed cura potius omni atque ingenio contendendum: cui doctrina, ſtudium & exercitatio ſuffragabuntur.

QVæ ſint in agẽdo ſeruãda, toto ferè opere executi ſumus, pauca tamẽ propria huius loci, quæ nõ tam dicendi arte, quàm officiis agẽdi continẽtur, attingam. Ante omnia, ne, quod pleriſq; accidit, ab utilitate eũ cauſæ, præſentis cupido laudis abducat. Nã ut gerẽtibus bella, nõ ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt, ſed adeũdi plerũq; aſperi colles, expugnãdæ ciuitates quãlibet præciſis

ciſis impoſitæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidẽ occaſione latius decurrẽdi, & æquo cõgreſſa cãpo, totas uires populariter explicabit: at ſi iuris anfractus, aut eruẽdæ ueritatis latebras adire cogetur, nõ obequitabit, nec illis uibrãtibus cõcitatíſq; ſentẽtiis uelut miſsilibus utetur: ſed operibus, & cuniculis, & inſidiis, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia nõ, dum fiunt, laudantur, ſed cùm facta ſunt: unde etiã cupidis minus opinionis, plus fructus uenit. Nã cùm illa dicẽdi uitioſa iactatio inter plauſores ſuos detonuit, reſurgit ueræ uirtutis fortior fama: nec iudices à quo ſint moti diſsimulãt, & doctis creditur: nec eſt orationis uera laus, niſi cùm finita eſt. Veteribus quidẽ etiã diſsimulare eloquẽtiã fuit moris: idque M. Antonius præcipit, quò plus dicẽtibus fidei, minúſque ſuſpectæ aduocatorũ inſidiæ forẽt. Sed illa diſsimulari quæ tũ erat, potuit: nõdũ enim tantũ dicẽdi lumẽ acceſſerat, ut etiã per obſtãtia erũperet. Quare artes quidẽ & conſilia lateãt, & quicqd ſi deprehẽditur perit. Hactenus eloquẽtia ſecretũ habet. Verborũ quidẽ delectus, grauitas ſentẽtiarũ, figurarũ elegãtia, aut nõ ſunt, aut apparẽt, ſed uel propter hoc ipſum oſtentãda nõ ſunt, quòd apparẽt: aut ſi unũ è duobus eligendũ, cauſa potius laudetur quàm patronus. Finẽ tamen hunc præſtabit Orator, ut uideatur optimam cauſam optimè egiſſe. Illud certũ erit, neminem peius agere, quàm q diſplicẽte cauſa placet. neceſſe eſt enim extra cauſam ſit quod placet. Nec illo faſtidio laborabit Orator, nõ agẽdi cauſas minores, tanquã infra eũ ſint, aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia. Nã & ſuſcipiendi ratio iuſtiſsima eſt officium, & optãdũ etiã ut amici q̃ minimas lites habeãt: & abundè dixit bene, qui rei ſatisfecit. At quidã etiã ſi fortè ſuſceperũt negotia paulo

ad dic

ad dicendũ tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circunliniũt: ac ſi defecerint alia, conuitiis implẽt uacua cauſarũ, ſi cõtingit, ueris: ſi minus, fictis: modò ſit materia ingenij, mereatúrq; clamorẽ dũ dicitur. Quod ego adeò lõgè puto ab Oratore perfecto, ut eũ ne uera quidẽ obiecturũ, niſi id cauſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquẽtia, cẽſurã maledicẽdi ſubire: quod faciẽtibus, etiã malè audiendi præſumenda patiẽtia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequẽter qui egerũt, & certè patroni petulãtiã litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ diſtat niſi occaſiõe. Turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientiũ bono grata: à litigatoribus quidẽ frequẽter exigitur, qui ultionẽ malũt, quàm defenſionẽ. Sed neq; alia multa ad arbitriũ eorũ facienda ſunt. Hoc quidẽ quis hominũ liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulãs eſſe ad alterius arbitriũ? Atqui etiam in aduocatos partis aduerſæ libẽter nõnulli inuehuntur: quod, niſi ſi fortè meruerũt, & inhumanũ eſt reſpectu cõmuniũ officiorũ, & cùm ipſi qui dicit, inutile (nã idem iuris reſpõſuris datur) tũ cauſæ contrariũ, quia planè & aduerſarij fiũt, & inimici: & quãtulũcunq; his uiriũ eſt, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum Oratori & autoritatis & fidei affert, modeſtia, ſi à uiro bono in rabulã latratorémq; cõuertitur, cõpoſitus non ad animũ iudicis, ſed ad ſtomachũ litigatoris. Frequẽter etiã ſpecies libertatis deducere ad temeritatem ſolet, nõ cauſis modò, ſed ipſis quoq; qui dixerũt, periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, nequod ſibi uerbũ in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio, qui tantundẽ poſſunt nocere. Nam quæ fortia dum dicũtur uidebãtur, ſtulta cùm læſerunt

runt uocantur. Nunc quia uariũ ferè propoſitũ agentium fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit: quẽ credã fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ ſemper quantum plurimũ poterit. Neq; enim ſolùm negligentis, ſed & mali, & in ſuſcepta cauſa perfidi ac proditoris eſt, peius agere quàm poßit. Ideóq; ne ſuſcipiendæ quidem ſunt cauſæ plures, quàm quibus ſuffecturũ ſe ſciat. Dicet ſcripta quam res patietur plurima: & ut Demoſthenes ait, ſi contingat, & ſculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudicijs poſt interiectos dies dantur, permiſerint: at cùm protinus reſpondendũ eſt, omnia parari non poſſunt, adeò ut paulo minus promptis etiã noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diuerſo quàm opinati fuerant, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & tota actione reſpiciunt requirúntq; nũ aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inſeri poßit. quod ſi fiat, nõ cohæret, nec commiſſuris modò, ut in opere male iuncto hiantibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber eſt impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obſtat. Illa enim quæ ſcripta ſunt, retinẽt animũ, nõ ſequuntur. Itaq; in his actionibus omni, ut agricolæ dicunt, pede ſtandum eſt. Nam cùm in propoſitione ac refutatione cauſa conſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poſſunt, quæ etiã reſponſurũ aduerſariũ certum eſt, (eſt enim aliquãdo certum) pari cura refelluntur. Ad alia unũ paratũ afferre poſſumus, ut cauſam bene nouerimus: alterũ ibi ſumere, ut dicentem aduerſariũ diligenter audiamus. Licet tamẽ præcogitare plura, & animũ ad omnes caſus componere: idq; eſt tutius ſtylo, quo facilius et omittitur cogitatio, et trãſfertur. Sed ſiue in reſpondendo fuerit ſubitò dicendum,

ſiue

ſiue quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppreſſum ſe ac deprehenſum credet Orator, cui diſciplina & ſtudium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis: quémq; armatũ ſemper, ac uelut in procinctu ſtãtem, nõ magis unquam in cauſis oratio, quàm in rebus quotidianis ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſe unquam propter hoc oneri ſubtrahet, modò ſit cauſæ dicendæ tempus: nam cætera ſemper ſciet.

De genere dicendi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Varia eſſe dicendi genera, & aliũ alio delectari, ſicut in picturis & ſtatuis, quarum varios & excellentes artifices cõmemorat: quibus traductis ad Orationis ſimilitudinẽ confert Oratores Latinos, diſtantes inter ſe ac diſsimiles: in quibus tamẽ Ciceronem vnũ omnibus anteponit, & defendit cõtra obtrectatores. Deinde exponit genera dicendi, & ex tribus optimũ facit quod Atticum vocabant: in eóq; reprehendit prauum quorũdam iudicium, qui ornatũ & amplitudinẽ ab hoc genere remouẽtes, aridi atq; exucti erant. Græcorum autẽ facundiã Latinæ anteponit: ꝙ & ſono literarum dulcior, & copia verborũ vberior ſit. In quo tamẽ medetur Latinorum inopiæ, quòd dotes Græcorum aliis virtutibus æquare poſsint: nõ verborũ modò tractatione, ſed & rebus illorũ opes compẽſando, præſertim in magna & ornata oratione: nã in ſubtili Græcos ſuperiores eſſe. Eodémq; in loco rurſus improbat Atticos aridos illos atq; ieiunos, qui omnia propriis ac neceſſariis modò verbis dicẽda putabant: ornatũ negans minus aptũ, & ſecundum naturam eſſe in magna oratione, quàm proprietatem in ſubtili: additq; eodem voluptati auditorũ ſeruiendũ eſſe, modò id cautè & modicè fiat, ne officiatur cauſarum vtilitati. Quæſtionem quoq; aliam inducit hoc loco, de dicendi & ſcribẽdi ratione. quam vult eandem eſſe oportere in vtroq; opere: nec aliter ſcripta, quàm quæ dicenda forent, ad poſteros tradenda eſſe, exceptis iis vbi actio ad tempus & auditorum voluntatem accommodatur, vt in cauſis. In infinitis quæſtionibus naturę rerum ſicut in dicendo, ita in ſcribendo ſeruiendum eſſe. Poſt hæc facit alteram diuiſionem Orationis: in genus ſubtile, graue, & medium. Quorum primum ad docendum, ſecundum ad mo-

uendum

uendum, tertiũ ad delectandũ accõmodatum ſit. In ſubtili acumen eſſe, & in narrãdo probãdóq; valere. Mediũ, amœnũ, floridum, verbis ac ſentẽtiis mediocriter ornatũ. Graue, magnũ, vehemens, copioſum, quod nõ ducat: ſed vi trahat auditorem, & in quãuis partem auferat. Itaq; in eo eſſe perſonarũ fictiones liberiores, amplificationes, ſublata contra fidẽ, & omnia affectuum genera, non tam ad docendũ delectandúmue, quàm ad incitandum auditorẽ accõmodata. Addit deinde his tribus & alia quædam genera media inter illa, & ipſorũ quodammodo gradibus temperata: vt in muſicis ſonis minus maximo, & rurſus minimo maius, quod tñ medium inter vtrunq; nõdum ſit, ſed citrà conſiſtat. Atq; in his omnibus generibus vult Oratorem inſtructum ac paratum eſſe debere, vt vnoquoq; aptè & decenter vtatur, vel in tota vel in aliqua parte cauſę, cùm alia alio modo dicẽda ſint: vt grauiter, acriter, ſeuerè, vehementer, concitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſsè, ſubtiliter, blandè, leniter, dulciter, breuiter, vrbanè: eóſq; reprehendit qui intemperato quodam & plauſibili magis quàm ſano genere in cauſis vtebãtur, quaſi hoc eſſet aptũ & populare. Poſtremò hæc omnia prædicta facilia eſſe bono & exercitato Oratori iudicat: qui tamen iudicium & modum adhibere debeat, ne intemperantia prolabatur.

*SVpereſt ut dicã de genere orationis. Hic erat ꝓpoſitus à nobis in diuiſione prima locus tertius: nã ita promiſerã, me de arte, de artifice, de opere dicturũ. Cùm ſit autem *Rhetoris atq; Oratoris opus oratio, pluréſque eius formæ, ſicut oſtendam, in omnibus his & ars eſt, & artifex: plurimũ tamen inuicem differunt: nec ſolùm ſpecie, ut ſignum ſigno, & tabula tabulâ, & actio actione, ſed genere ipſo, ut à Græcis Tuſcanicæ ſtatuæ, & Aſianus eloquens Attico. Suos autẽ hæc operum genera quæ dico, ut autores, ſic etiam amatores habent: atq; ideo nondum eſt perfectus Orator, ac neſcio an ars ulla, non ſolùm quia aliud in alio magis eminet, ſed quòd nõ una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum uel locorum, partim iudicio cuiuſque atq; propoſito. Primi, quorũ quidem opera*

*Rhetorices.

Z non

nõ uetuſtatis modò gratia uiſenda ſint, clari pictores fuiſſe dicuntur Polygnotus atq; Aglaophon, quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis qui poſt eos extiterunt autoribus præferãt, proprio quodã intelligẽdi (ut mea fert opinio) ambitu. Pòſt Zeuſis atq; Parrhaſius non multũ ætate diſtantes (circa Peloponneſia ambo tẽpora: nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontẽ inuenitur) plurimũ arti addiderunt. Quorũ prior luminũ umbrarúmq; inueniſſe rationem, ſecundus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. Nam Zeuſis plus mẽbris corporis dedit, id amplius atq; auguſtius ratus, atq; (ut exiſtimãt) Homerũ ſecutus, cui ualidiſſima quæque forma etiã in fœminis placet. Ille uerò ita circũſcripſit omnia, ut eum legumlatorem uocent, quia Deorũ atq; Heroum effigies, quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquã ita neceſſe ſit ſequuntur. Floruit autem circa Philippũ, & uſq; ad ſucceſſores Alexandri, pictura præcipuè, ſed diuerſis uirtutibus. Nã cura Protogenes, ratione Pãphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, cõcipiendis uiſionibus (quas φαντασίας uocãt) Theon Samius, ingenio et gratia quã in ſe ipſe maximè iactat, Apelles eſt præſtantiſſimus. Euphranorem admirandum facit, q; & cæteris optimis ſtudiis inter præcipuos, et pingendi fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in ſtatuis differẽtia. Nã duriora, & Tuſcanicis proxima Calon atq; Egeſias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc ſupra dictis Myrõ fecit. Diligẽtia ac decor in Polycleto ſupra cæteros: cui quanquã à pleriſq; tribuitur palma, tamẽ ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorẽ addiderit ſupra uerũ, ita non expleuiſſe deorũ autoritatem uidetur. Quin ætatem quoq; grauiorẽ dicitur

Pictores clari, de quibus vide Pli. lib. 35. cap. 9. & 10.

Intelligẽdi, id eſt iudicãdi, quaſi artẽ intelligãt, id eſt, quomodo tumens vel cauũ in plano exprimatur.

*citur refugiſſe, nihil auſus ultra læues genas. At quæ Polycleto defuerũt, Phidiæ atq; Alcameni dãtur. Phidias tamẽ diis quàm hominibus efficiẽdis melior artifex traditur: in ebore uerò longè citra æmulũ, uel ſi nihil niſi Mineruam Athenis, aut Olympiũ in Elide Iouẽ feciſſet: cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiã receptæ religioni uidetur. adeò maieſtas operis deũ æquauit. Ad *ueritatẽ Lyſippum & Praxitelẽ acceßiſſe optimè affirmãt. Nã Demetrius tãquã nimius in ea reprehẽditur, & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amãtior. In oratione uerò ſi ſpecies intueri uelis, totidẽ penè reperias ingeniorũ, quot corporũ formas. Sed fuere quædã genera dicẽdi conditione tẽporũ horridiora, alioqui magnã iam ingenij uim præ ſe ferẽtia. Hinc ſunt Lælij, Africani, Catones, Gracchiq;, quos tu licet Polygnotos uel Calonas appelles. Mediã illã formã teneãt L. Craſſus, Q. Hortẽſius. Tum deinde efflorescat nõ multũ inter ſe diſtantium tẽporũ Oratorũ ingens prouẽtus. Hinc uim Cæſaris, indolẽ Cælij, ſubtilitatẽ Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatẽ Caßij, diligẽtiã Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatẽ Calui reperiemus. In his etiã quos ipſi uidimus, copiã Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucũditatẽ Criſpi, ſonũ Trachalli, elegantiã Secundi. At M. Tullium nõ illum habemus Euphranorem circa plurium artium ſpecies præſtantẽ, ſed in omnibus quæ in quoq; laudantur, eminentißimũ. Quem tamen & ſuorũ homines temporum inceſſere audebant ut tumidiorem, & Aſianum, & redundantẽ, & in repetitionibus nimiũ, & in ſalibus aliquãdo frigidũ, & in compoſitione fractũ, exultantem, ac penè (quod procul abſit) uiro molliorẽ. Poſtea uerò quàm triumuirali proſcriptione cõſumptus eſt, paßim qui oderãt, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores*

**id eſt uerarum rerũ formas expreſſiſſe.*

Horũ omniũ genera dicendi exprimit Cice. de Claris Oratorib.

etiam præſentis potẽtiæ, nõ reſpõſurũ inuaſerũt. Ille tamẽ qui ieiunus à quibuſdã & aridus habetur, nõ aliter ab ipſis inimicis malè audire, quàm nimis floribus & ingenij afflu entia potuit. Falſum utrũq;, ſed tamẽ illa mẽtiẽdi propior occaſio. Præcipuè uerò preſſerũt eũ, qui uideri Atticorum imitatores concupierãt. Hæc manus quaſi quibuſdã ſacris initiata, ut alienigenã, & uirũ ſuperſtitioſum, deuinctũq; illis legibus inſequebatur. Vnde nũc quoq; aridi, & exuc- ci, & exãgues (hi ſunt enim qui ſuæ imbecillitati, ſanitatis appellationẽ, quæ eſt maximè cõtraria obtẽdant) quia cla- riorẽ uim eloquẽtiæ uelut ſolẽ ferre nõ poſſunt, umbra ma gni nominis deliteſcũt. quibus quia multa, & pluribus lo- cis Cicero ipſe reſpõdit, tutior mihi de hoc differẽdi bre- uitas erit. Et antiqua quidẽ illa diuiſio inter Aſianos atq; Atticos fuit, cùm hi preßi & integri, cõtrà inflati illi & inanes haberẽtur: & in his nihil ſuperflueret, illis iudiciũ maximè ac modus deeſſet. Quod quidã, quorũ & Santra eſt, hoc putant accidiſſe, quòd paulatim ſermone Græco in ꝓximas Aſiæ ciuitates influẽte, nondũ ſatis periti loquẽdi, facundiã concupierint: ideóq; ea quæ propriè ſignari pote rant, circuitu cœperint enũtiare, ac deinde in eo perſeue- rarint. Mihi autẽ orationis differentiã feciſſe & dicentiũ & audientiũ naturæ uidẽtur, quòd Attici limati quidem & emũcti nihil inane aut redũdãs ferebãt: Aſiana gẽs tu- midior alioqui & iactantior, uaniore etiã dicendi gloria inflata eſt. Tertiũ mox, ꝗ hæc diuidebãt, adiecerũt genus, Rhodiũ: quod uelut mediũ eſſe, atq; ex utroq; miſtum uo- lũt. Neq; enim Atticè preßi, neq; Aſianè ſunt abũdãtes: ut aliquid habere uideãtur gentis, aliquid autoris. Aeſchines enim, qui hũc exilio delegerat locũ, intulit eò ſtudia Athe narum, quæ uelut ſata quædã cœlo terráq; degenerãt, ſa- porem

porem illũ Atticum peregrino miſcuerũt. Lĕti ergo quidem ac remiſsi, nõ ſine pondere tamen: neq; fontibus puris, neq; torrẽtibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur dubitauerit longè eſſe optimũ genus Atticorũ. In quo ut eſt aliquid inter ipſos cõmune, id eſt iudiciũ acre, terſúmq;: ita ingeniorũ plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multũ uidẽtur q ſolos eſſe Atticos credũt tenues, & lucidos, et ſignificãtes, ſed quadã eloquẽtiæ frugalitate contentos, ac ſemper manũ intra palliũ cõtinẽtes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyſias. hũc enim amplectũtur amatores iſtius nominis modũ. Non igitur iam uſq; ad Coccũ & Antocidẽ remittemur. Interrogare tamen uelim an Iſocrates Atticè dixerit. Nihil enim tã eſt Lyſiæ diuerſum. Negabũt? At eius ſchola principes Oratorum dedit. Quæratur ſimilius aliquid. Hyperides Atticus? Certè. At plus indulſit uoluptati. Trãſeo plurimos, Lycurgũ, Ariſtogitona, et his priores, Iſæũ, Antifontẽ: quos ut homines, inter ſe genere ſimiles, differẽtes dixeris ſpecie. qd ille, cuius modò fecimus mẽtionẽ, Aeſchines? nónne his latior, & audẽtior, & excelſior? Quid deniq; Demoſthenes? nõ cunctos illos tenues & circũſpectos, ui, ſublimitate, impetu, cultu, cõpoſitione ſuperauit? nõ inſurgit locis? nõ figuris gaudet? nõ trãslationibus nitet? nõ oratione ficta dat carentibus uocẽ? nõ illud iuſiurãdũ per cæſos in Marathone ac Salamine ꝓpugnatores Reipublicæ, ſatis manifeſtò docet præceptorẽ eius Platonẽ fuiſſe? Quẽ ipſum nũ Aſianũ appellabimus, plerũq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus cõparãdũ? Quid Periclea? ſimilémne credimus Lyſiacæ gracilitati, quẽ fulminibus & cœleſti fragori cõparãt comici, dũ illi cõuitiãtur? Quid eſt igitur cur in iis demũ q tenui uenula per calculos fluũt, Atticũ ſaporẽ putẽt? ibi demũ thy-

mum redolere dicãt? Quos ego exiſtimo, ſiquod in his fini bus uberius inuenerint ſolũ, fertiliorémue ſegetẽ, negatu ros Atticã eſſe, quòd plus quàm acceperit ſeminis reddat, quia hãc eius terræ fidẽ Menãder eludit. Itaq; ſiquis nunc ad eas Demoſthenis uirtutes, quas ille ſummus Orator ha buit, tamẽ quæ defuiße ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciui tatis uidẽtur, adiecerit, ut affectus cõcitatius moueat, au diã dicẽtẽ, nõ fecit hoc Demoſthenes? & ſiqd exierit nume ris aptius, fortaſſe nõ poßit, ſed tamẽ ſiquid exierit, nõ erit Atticũ? Melius de hoc nomine ſentiãt: credántq; Atticè dicere, eſſe optimè dicere. Atq; in hac tamẽ opinione pſeuerãtes Græcos magis tulerim. Latina mihi facũdia, ut inuẽ tione, diſpoſitione, cõſilio, cæteris huius generis artib⁹ ſimilis Græcæ, ac prorſus diſcipula eius uidetur: ita circa rationẽ eloquẽdi uix habere imitationis locũ. Nanq; eſt ipſis ſtatim ſonis durior, quãdò & iucũdißimas ex Græcis lite ras nõ habemus, uocalẽ alterã, alterã cõſonãtẽ, quib⁹ nullæ apud eos dulcius ſpirãt: quas mutuari ſolemus quoties illorũ nominibus utimur. Quod cũ cõtingit, neſcio quomo do uelut hilarior ꝓtinus renidet oratio, ut in Zephyris & Zopyris, quæ ſi noſtris literis ſcribãtur, ſurdũ quiddã & barbarũ efficient, & uelut in locũ earũ ſuccedẽt triſtes & horridæ, quibus Græcia caret. Nã illa quæ ſexta eſt noſtrarũ, penè nõ humana uoce, uel omnino nõ uoce potius, inter diſcrimina dẽtiũ efflãda eſt: quæ etiã cùm uocalẽ proxima accipit, quaſſa quodãmodo, utiq; quoties aliquã cõſonantium frangit, ut in hoc ipſo frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua ſeruũ ceruúmq; dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, uis tamẽ nos ipſa perſequitur. Duras & illa ſyllabas facit, quæ ad coniungendas demum ſubiectas ſibi uocales eſt utilis, aliâs ſuperuacua, ut

Lege ciuitatis, qua Orator vetabat epilogo vti, ne affectus moueret.

υ & ζ aut φ

F

Q

equos

equos ac equũ ſcribimus, cùm ipſæ etiam hæ uocales duæ u u
efficiãt ſonũ qualis apud Græcos nullus eſt, ideóque ſcribi
illorũ literis non poteſt. Quid, quòd pleraq; nos illa quaſi
mugiẽte litera cludimus M, qua nullũ Græcè uerbum ca- M
dit? At illi ν iucundã, & in fine præcipuè quaſi tinnientẽ, N
illius loco ponunt, quæ eſt apud nos rariſsima in clauſulis.
Quid quòd ſyllabæ noſtræ in B literam, & D innitũtur, B
adeò aſperè, ut pleriq; nõ antiquiſsimorũ quidem, ſed tamẽ D
ueterũ, mollire tentauerint, non ſolùm auerſa pro abuerſis
dicẽdo, ſed & in præpoſitione B literæ abſonã & ipſam S ab, abs.
ſubiiciendo? Sed accentus quoq; cũ rigore quodam, tum ſi-
militudine ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba
nec acuta unquã excitatur, nec flexa circunducitur, ſed in
grauẽ, uel duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo
Græcus Latino iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce
carmẽ eſſe uoluerũt, illorũ id nominibus exornent. His illa
potentiora, ꝙ res plurimæ carent appellationibus, ut eas
neceſſe ſit transferre, aut circumire: etiã in iis quæ denomi
nata ſunt, ſumma paupertas in eadẽ nos frequentiſsimè re-
uoluit: at illis non uerborũ modò, ſed linguarum etiã inter
ſe differentium copia eſt. Quare qui à Latinis exiget illam
gratiã ſermonis Attici, det mihi in loquendo eandẽ iucũdi
tatẽ, & parẽ copiam. Quod ſi negatum eſt, ſententias apta
bimus iis uocibus quas habemus, nec rerũ nimiam tenuita-
tẽ, ut nõ dicã pinguioribus, fortioribus certè uerbis miſce
bimus, ne uirtus utraq; pereat ipſa cõfuſione. Nã quo minus
adiuuat ſermo, rerũ inuentione pugnandũ eſt. Senſus ſubli
mes uariiq; eruantur. Permouẽdi oẽs affectus erũt, oratio
translationũ nitore illuminãda. Nõ poſſumus eſſe tã graci
les? ſimus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeamꝰ põdere.
Proprietas penes illos eſt certior? copia uincamus. Ingenia

Græcorũ etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis mouemur: ualidior ſpiritus noſtros ſinus tendat. Non tñ alto ſemper ferremur: nã & littora interim ſequẽda ſunt. Illi facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliquid non multo tñ altius, in quo mea cymba nõ ſidat, inueniã. Neq; enim ſi tenuiora hæc ac preßiora Græci melius, in eóque uincimur ſolo, & ideo in comœdiis non contendimus, prorſus tamen omittenda pars hæc orationis, ſed exigenda ut optimè poſſumus: poſſumus autem rerũ & modo et iudicio eſſe ſimiles: uerborũ gratia, quam in ipſis nõ habemus, extrinſecus condienda eſt. An nõ in priuatis et acutus, & indiſtinctus, & non ſupra modum elatus M. Tullius? nõ in M. Callidio inſignis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato, in eloquẽdo uelut Attici Romanorum fuerũt? Cui porrò nõ ſatis eſt, quo nihil eſſe melius põt? Ad hoc q̃dam nullã eſſe naturalẽ putant eloquẽtiã, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cũ amicis, cõiugib⁹, liberis, ſeruis loquamur, contenti promere animi uolũtatẽ, nihilq; arceßiti et elaborati requirẽtes: quicquid huc ſit adiectũ, id eſſe affectationis, et ambitioſæ in loquẽdo iactantiæ, remotũ à ueritate, fictúmq; ipſorũ gratia uerborũ, quibus ſolũ à natura ſit officium attributũ, ſeruire ſenſibus: ſicut athletarũ corpora etiam ſi ualidiora fiãt exercitatione, & lege quadam ciborũ, non tamen eſſe naturalia, atque ab illa ſpecie quæ ſit cõceſſa hominib⁹, abhorrere. Quid enim, inquiũt, attinet circuitu res oſtẽdere, et trãslationib⁹, id eſt, aut plurib⁹ aut alienis uerbis, cũ ſua cuiq; ſint aßignata nomina? Deniq; antiquißimũ quẽq; maximè ſecũdũ naturã dixiſſe cõtendũt, mox poëtis ſimiliores extitiſſe, etiã ſi parcius, ſimili tñ rõne falſa & impropria uirtutes ducentes. Qua in diſputatiõe nõnihil ueri eſt, ideóq; nõ tã ꝓcul, quã

ſit

ſit à quibuſdã, recedendũ à propriis atq; cõmunib⁹. Si quis tñ (ut in loco dixi cõpoſitionis) ad neceſſaria, quibus nihil minus eſt, aliqd melius adiecerit, nõ erit hac calũnia reprehendendus. Nã mihi aliam quãdã uidetur habere naturam ſermo uulgaris, aliã uiri eloquẽtis oratio: cui ſi res indicare modò ſatis eſſet, nihil ultra uerborũ ꝓprietatẽ elaboraret: ſed cũ debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audientis ſpecies impellere, utetur iis quoq; adiutoriis, quæ ab eadẽ ſunt nobis cõceſſa natura. Nã et lacertos exercitatione cõſtringere, et augere uires, et colorẽ trahere, naturale eſt: ideóq; in oĩbus gẽtib⁹ alius alio facũdior habetur, et eloquẽdo dulcis magis. Quod ſi nõ eueniret, oẽs pares eſſent, et idẽ oẽs deceret. At loquũtur, & ſeruãt perſonarũ diſcrimẽ. ita quo quiſq; plus efficit dicẽdo, hoc magis ſecũdum naturæ eloquẽtiã dicit. Quapropter ne illis quidẽ nimiũ repugno, qui dandũ putant nõnihil eſſe tẽporibus atq; auribus nitidius aliquid atq; affectatius poſtulãtibus. Itaq; nõ ſolũ ad priores Catonẽ Gracchóſq;, ſed ne ad hos quidẽ Oratorẽ alligandũ puto. Atq; id feciſſe M. Tulliũ uideo, ut cũ omnia utilitati, tũ partẽ quandã delectationi daret, cùm & ipſam ſe rẽ agere diceret (agebat aũt maximè) litigatoris. Nã hoc ipſo proderat, ꝙ placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidẽ quod addi poßit inuenio, niſi ut ſenſus nos quidẽ dicamus plures. Neq; enim fieri põt ſalua tractatione cauſæ, et dicẽdi autoritate, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non inuicẽ offecerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo inſequatur ultrà, do tempori, ne craſſa toga ſit, nõ ſerica: ne intonſum caput, nõ in gradus atq; annulos totũ comptum: cũ in eo qui ſe non ad luxuriam ac libidinẽ referat, eadẽ ſpecioſiora quoq; ſint, quæ honeſtiora. Cæterũ hoc qđ uulgò ſentẽtias uocamus (ueteribus præcipuéq;

In Bruto. *Græcis in uſu non fuit, apud Ciceronē inuenio (dum rē cōtineant, & copia nō redundent, et ad uictoriā ſpectēt, quis utile neget?) Feriunt animū, & uno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærēt, et dictione perſuadēt. Ac ſunt qui hæc excitatiora lumina etiā ſi dicere pmittāt, à componēdis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidē locus intactus eſt omittēdus, q̃ plures eruditorū aliam eſſe dicendi rationē, aliam ſcribendi putauerunt: ideóq; in agēdo clariſſimos quoſdā, nihil poſteritati manſuriſq; mox literis reliquiſſe, ut Periclē et* Cic. in Brut. *Demadē: rurſus alios ad componēdum optimos, actionibus idoneos nō fuiſſe, ut Iſocratem: præterea in agēdo plus impetus poſſe plerunq;, & petitas uel paulo licētius uoluptates. Cōmouēdos enim eſſe, docēdóſq; animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplū editur: terſum ac limatū, & ad legē ac regulam compoſitum eſſe oportere, quia ueniat in manus doctorū, & iudices artis habeat artifices. Quin illi ſubtiles, ut ſimiles ac multi perſuaſerūt magiſtri, παράδειγμα dicendo, ἐνθύμημα ſcribēdo eſſe altius tradiderūt. Mihi unū atq; idē uidetur bene dicere, ac bene ſcribere: neq; aliud eſſe oratio ſcripta, quàm monumētum actiōis habitæ. Itaq; nullas nō (ut opinor) debet habere uirtutes dico, nō uitia. Nam imperitis placere aliquando quæ uitioſa ſunt, ſcio. Quo different igitur? Quòd ſi mihi des concilium iudicū ſapientum, perquam multa recîdā ex orationibus nō Ciceronis modò, ſed etiā eius qui eſt ſtrictior multo, Demoſthenis. Neq; enim affectus oīno mouēdi erunt, nec aures delectatione mulcēdæ, cùm etiā proœmia ſuperuacua eſſe apud tales, Ariſtoteles exiſtimet. nō enim trahētur his illi ſapiētes, propriè & ſignificanter rē indicare, probatione colligere, ſatis eſt. Cū uerò iudex detur aut populus,*

pulus, aut ex populo, laturiq; ſentētiā indocti ſæpius, atq; interim ruſtici: omnia quæ ad obtinendū quod intendimus, prodeſſe credemus, adhibēda ſunt: eáq; etiā cùm dicemus, pmēda, & cū ſcribemus ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demoſthenē mallē ſic egiſſe ut ſcripſit, aut Ciceronē? aut eos præſtātiſſimos Oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus? Melius egerūt igitur, an peius? nā ſi peius, ſic potius oportuit dici ut ſcripſerunt: ſi melius, ſic oportuit ſcribi ut dixerūt. Quid ergo? Sēper ſic aget Orator ut ſcribit? Si licebit, ſemper. quod ſi impediāt breuitate tēpora à iudice data, multū ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia. Quæ aūt ſecundū naturā iudicātium dicta ſunt, nō ita poſteris tradētur, ne uideātur propoſiti fuiſſe, nō tēporis. Nā id quoq; plurimū refert, quo modo iudex audire uelit: atq; ei uultus ſæpe ipſe rect⁹ eſt dicētis, ut Cicero præcepit. Ideóq; inſtādū iis quæ placere intellexeris, reſiliēdū ab iis quæ nō recipiētur. Sermo ipſe qui facilè iudicē doceat, optādus. Nec id mirū ſit, cùm etiā teſtiū perſonis aliqua mutētur. Prudēter enim, qui cùm interrogaſſet ruſticū teſtē, an Amphiona noſſet, negāte eo, detraxit aſpirationē, breuiauitq; ſecūdā eius nominis ſyllabā, & ille eū ſic optimè norat. Huiuſmodi caſus efficiūt ut aliqñ dicatur aliter ꝙ ſcribitur, cùm dicere quō ſcribēdū eſt, nō licet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres partes & ipſa diſcedit, qua diſcerni poſſe etiā rectè dicēdi genera inter ſe uidentur. Nanq; unū ſubtile, quod ἰσχνὸν uocant. Alterū grande atq; robuſtū, quod cōſtituūt ἁδρόν. Tertium alij mediū ex duobus: alij floridū, nanq; id ἀνθηρὸν appellāt, addiderunt. quorū tamen tamen ea ferè ratio eſt, ut primū docēdi, ſecūdum mouēdi, tertiū illud utrocūq; nomine, delectandi, ſiue aliud inter conciliandi præſtare uidetur officium. In docēdo autem

Differentiā f & ph aſſignat Priſcia. lib. 1.

autē acumen, in intercōciliādo lenitas, in mouēdo grauitas uideatur. Itaq; illo ſubtili præcipuè ratio narrādi probādiq; cōſiſtet: ſed qd' etiā detractis cæteris uirtutib⁹, ſuo genere plenū ſit. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucūdior, egreſsionibus amœnus, cōpoſitione aptus, ſentētijs dulcis, lenior tamē, ut amnis lucidus quidā, & uirētib⁹ utrinq; ſyluis inūbratus. At ille qui ſaxa deuoluat, & pōtē indignetur, & ripas ſibi faciat, multus & torrēs iudicē uel nitētē cōtrà, feret, cogētq; ire quà rapit. Hic Orator & defunctos excitabit, ut Appiū Cæcū: apud hūc & patria ipſa exclamabit, aliquēq; (ut apud Ciceronē in oratione cōtra Catilinā in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationē, & ui ſuperlationū quoq; eriget: Quæ Charybdis tā uorax? &, Ocean⁹ medius fidius ipſe. Nota ſunt enim iā ſtudioſis hæc lumina. Hic deos ipſos in cōgreſsū propè ſuū ſermonémq; deducet, Vos enim Albani tumuli atq; luci: uos, inquā, Albanorum obruptæ aræ, ſacrorū populi Romani ſociæ & æquales. Hic irā, hic miſericordiā inſpirabit, hic dicet, Te uidit, & fleuit, & appellauit. et per omnes affectus tractatur. Hinc itaq; illuc ſequetur, nec doceri deſiderabit. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſariò ſit eligēdū unū, qs dubitet hoc præferre omnib⁹, & ualidiſsimū alioqui, & maximis quibuſq; cauſis accōmodatiſsimū? Nā & Homerus breuē qdē cum animi iucūditate, & propriā, (id enim eſt nō errare uerbis) & carentē ſuperuacuis eloquētiā Menelao dedit, quæ ſunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Neſtoris dixit dulciorē melle profluere ſermonē: qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt. Sed ſummā aggreſſus, ut in Vlyſſe, facūdiā, magnitudinē illi iūxit: cui orationē niuib⁹ hybernis copia, uerborū atq; impetu parē tribuit. Cū hoc igitur

Pro Cælio.

Inuect. 1.

Philip. 2.

Pro Milone.

Iliados γ.

Iliados α.

Iliados γ.

igitur nemo mortaliũ cõtẽdet: hunc ut deũ homines intuebũtur. Hãc uim & celeritatẽ in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes cõparat: hæc eſt uera dicẽdi facultas. Sed neq; his tribus quaſi formis incluſa eloquẽtia eſt. Nam ut inter gracile ualidúmq;, tertiũ aliquid cõſtitutũ eſt: ita horũ interualla ſunt. Atq; inter hæc ipſa miſtum quiddã ex duobus mediũ eſt eorũ. Nam & ſubtili plenius aliquid atq; ſubtilius, & uehemẽti remiſsius atq; uehemẽtius inuenitur: ut illud lene aut aſcẽdit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur: ac ſic ꝓpe innumerabiles ſpecies reperiũtur, quæ utiq; aliquo momẽto inter ſe differãt: ſicut quatuor generaliter uẽtos à totidẽ mundi cardinibus accepimus flare, cùm interim plurimi medij eorũ, uarietate regionũ ac fluminũ propriè deprehẽdantur. Eadémq; muſicis ratio eſt, qui cũ in cithara quinq; cõſtituerunt ſonos, plurima deinde uarietate cõplẽt ſpatia illa neruorũ, atq; iis quos interpoſuerũt, inſerũt alios, ut pauci illi trãſitus multos gradus habeãt. Plures igitur etiã eloquẽtiæ facies, ſed ſtultiſsimũ quærere ad quã recturus ſe ſit Orator: cùm oĩs ſpecies, quæ modò recta eſt, habeat uſum, atq; id ipſum omne ſit Oratoris, qđ uulgo genus dicendi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibꝰ: nec pro cauſa modò, ſed et pro partibus cauſæ. Nã ut nõ eodẽ modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac ſpõſionibꝰ & de certa re credita dicet, ſentẽtiarũ in Senatu, & concionum, & priuatorũ conſiliorũ ſeruabit diſcrimina, uitã ex differentia perſonarũ, locorũ, tẽporúmq; mutabit: ita in eadẽ oratione aliter conciliabit, nõ ex iiſdẽ partibus irã & miſericordiã petet: alias ad docendũ, alias ad mouẽdũ adhibebit artes. Nõ unus color procemij, narrationis, argumentorũ, egreſsionis, perorationis, ſeruabitur. Dicet idẽ grauiter,

In Comœdia δῆμοι.

In Nebulis.

*uiter, ſeuerè, acriter, uehementer, concitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſſè, ſubtiliter, blādè, leniter, dulciter, breuiter, urbanè, nō ubiq; ſimul, ſed ubicunq; par ſit. ſic fiet tū id ꝑpter quod maximè repertus eſt uſus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiēdū quod intēdit, potēter: tum laudē quoq; nec doctorū modò, ſed etiā uulgi cōſequetur. Fallūtur enim plurimū qui uitioſum & corruptū dicendi genus, qđ aut uerborū licētia reſultat, aut puerilibus ſententiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leuiter excutiātur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimib⁹ habet, aut ſpecie libertatis inſanit: magis exiſtimāt populare atq; plauſibile. Quod quidē placere multis nec inficior, nec miror. Eſt enim iucūdioris ac fauorabilis qualiſcūq; eloquentiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis, neq; aliūde illi per fora atq; aggerē circuli: quo minus mirū eſt ꝙ nulli nō agētiū parata uulgi corona eſt. Vbi uerò quid exquiſitius dictū accidit aurib⁹ imperitorū, qualecūq; id, qđ modò ſe ipſi poſſe deſperē, habet admirationē. neq; immeritò: nā ne illud qdē facile eſt. Sed euaneſcūt hæc atq; emoriūtur cōparatione meliorū: ut lana tincta fuco citra purpurā placet: at ſi cōtuleris etiā lacernæ, cōſpectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uerò iudiciū his corruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpurā: iā illud qđ fefellerat, exuat mētitū colorē, & quadā uix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra ſolē, ut quædā *exigua animalia igniculi uidētur in tenebris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. Neq; uerò omnia iſta de qbus locuti ſumus, Orator optimè tātū, ſed etiā facillimè faciet. Neq; enim uis ſumma dicēdi eſt admiratione digna, ſi infelix uſq; ad ultimū ſolicitudo perſequitur, ac Oratorē macerat & coquit,*

**Lāpyridas Græci vocāt, Horatius noctilucā, Cicero Nitedulā.*

ægrè

ægrè uerba uertentem, & perpendendis coagmentandíſq; eis intabeſcentem. Nitidus ille, & ſublimis, & locuples, circunfluentibus undique eloquentiæ copiis imperat. Deſinit enim in aduerſa niti, qui peruenit in ſummum. Scandenti, circa ima labor eſt: cæterùm quantum proceſſeris, mollietur diues & lætius ſolum. Et ſi hæc quoque iam leuius ſuprema perſeuerantibus ſtudiis euaſerit, inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſponte proueniunt: quæ tamẽ quotidie niſi decerpantur, areſcunt. Sed & copia habet modum, ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt: & nitor ille cultum uirilem, & inuctio iudicium. Sic erũt magna, non nimia: ſublimia, non abrupta: fortia, non temeraria: ſeuera, non triſtia: grauia, non tarda: læta, non luxurioſa: iucunda, non diſſoluta: plena, non tumida. Similis in cæteris ratio eſt. Tutiſsima ferè per medium uia, quia utriuſque ultimum uitium eſt.

Quæ poſt finem ſtudia. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Oratorem emeritum, & iam vel ætate vel alio incommodo ingraueſcentem, maturè ceſſare ab opere iubet: non ita tamen, vt ſe otio dedat, ſed vt vel hiſtoriam ſcribat, aut præceptis eloquentiæ, formandíſque nouis oratoribus operam det, ſuo Ciceroníſque exemplo. Deinde excuſat præceptorum magnitudinẽ, & extenuat non in artibus tantùm ac rerum cognitione percipienda, ſed etiam in moribus: & nos ingenij ac voluntatis noſtræ admonet, in qua ſitum ſit vt boni viri eſſe velimus, cùm ad virtutem & honeſtatem nati ſimus. Ingenij vim immẽſam eſſe, modò in artibus diſcendis (quod vel ſolius adoleſcentiæ ſpatio fieri poſsit) rationem & ordinem & modum adhibeamus, nec indulgeamus vitiis quorundam præceptorum, & nos ipſi finem in ſcholis maturè faciamus. Rerum autem cognitionem, vſum nobis & lectionem allaturam eſſe, nec ita multo tempore, ſi ſtudiis his otium & horas vacuas impendamus. Id exemplis illuſtrium & doctiſsimorum virorum confirmat, quibus nos ad ſpem

ſpem eloquentiæ ſtudiúmque capeſſendum hortatur, nec remittendum conatum, quo minus, ſi ad ſumma non poterimus, ſaltem ad aliquem locum perueniamus.

His dicẽdi uirtutibus uſus Orator in iudiciis, cõciliis, cõcionibus, Senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoq; dignum & optimo uiro, & opere ſanctiſsimo faciet: non quia prodeſſe unquam ſatis ſit, & illa mẽte atq; illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quamlongiſsimũ tẽpus, ſed quia decet hoc quoq; proſpicere, ne quid peius q̃ fecerit, faciat. Neq; enim ſcientia modò cõſtat Orator, quæ augetur annis, ſed uoce, laterũ firmitate: quibus fractis aut imminutis ætate ſeu ualetudine, cauẽdum eſt ne quid in Oratore ſummo deſideretur, ne interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet, parũ audiri ſentiat, ne ſe queratur priorẽ. Vidi ego longè omniũ quos mihi cognoſcere contigit, ſummũ Oratorẽ, Domitium Afrum, ualde ſenem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat autoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori nõ erat dubium, alij (quod indignum uidebatur) riderent, alij erubeſcerent: quæ occaſio illis fuit dicendi, malle eũ deficere quàm deſinere. Neq; erant illa qualiacunq; mala, ſed minora. Quare antequam in has ætatis ueniat inſidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet. Neq; enim minores eum cùm id fecerit, ſtudiorũ fructus ſequentur. Aut ille monumẽta rerum poſteris, aut, ut L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignũ os dabit. Frequentabũt uerò eius domum optimi iuuenes more ueterũ, & uerã dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquẽtiæ parens, & ut uetus gubernator, littora & portus, & quæ tẽpeſtatũ ſigna,

De Orat. I

quid

quid ſecundis flatibus, quid aduerſis, ratis poſcat, docebit: non humanitatis ſolum communi ductus officio, ſed amore quodã operis. Nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò eſt honeſtius, quàm docere quod optimè ſcias? Sic ad ſe Cælium deductũ à patre Cicero profitetur. Sic Panſam, Hircium, Dolabellã in morẽ præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiénſq;. Ac neſcio an eum tũc beatiſsimũ credi oporteat fore, cùm iam ſecretus & conſecratus, liber inuidia, procul à cõtentionibus, famã in tuto collòcarit, et ſentiat uiuus eam quæ poſt fata præſtari magis ſolet, uenerationẽ, & quid apud poſteros futurus ſit uidebit. Cõſcius ſum mihi, quãtũ mediocritate ualui, quǽq; antea ſcierim, quǽq; operis huiuſce gratia potuerim inqrere, candidè me atq; ſimpliciter in notitiam eorũ, ſiqui fortè cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe. Atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe qd' ſcierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, qui eundem uirũ bonum eſſe, & dicendi peritum uelim: aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcendis, morũ quoq; præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquẽtia tradebantur, adiecerim: quíq; hæc operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut põdus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentũ. Sed hi primùm renuntiẽt ſibi, quãta ſit humani ingenij uis, quàm potẽs efficiendi quæ uelit, cum maria tranſire, ſyderũ curſus numeróſq; cognoſcere, mundũ ipſum penè dimetiri, minores ſed difficiliores artes potuerint. Tũ cogitent, quãtam rem petãt, quámq; nullus ſit hoc propoſito præmio labor recuſandus. Quod ſi mẽte cõceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipſum iter neq; imperuium, neq; ſaltẽ durũ putent. Nã id quod prius quódq; maius eſt, ut boni uiri ſimus, uoluntate maximè cõſtat: quã qui uera fide induerit, facilè

Cicer. Epiſt. Fami. IX. & Suet. de Rhethor. illuſt.

eaſdem quæ uirtutem docet. artes accipiet. Neq; enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt quæ premunt, ut non paucorũ admodum annorum intẽtione diſcantur. Longam enim facit operã, ꝗ repugnamus. Breuis eſt inſtitutio uitæ honeſtæ beatæq;, ſi credas. Natura enim nos ad mentẽ optimã genuit: adeóq; diſcere meliora uolentibus promptũ eſt, ut uere intuẽti mirũ ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circunfuſus nobis ſpiritus uolucribus cõuenit: ita certe facilius eſſe oportebat, ſecundũ naturã, quàm contra eã uiuere. Cætera uerò, etiam ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcẽtiæ metiamur, abunde multos ad diſcẽdum annos habent. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, et modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter detinẽtibus puerũ, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius ſit qđ pollicẽtur, partim etiã inſcitia tradẽdi, uel negligẽtia: Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nã ut de noſtris potiſſimũ ſtudiis dicã, quid attinet tam multis annis, quàm in more eſt plurimorũ, (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola, & tantũ laboris in rebus falſis cõſumere, cum ſatis ſit modico tẽpore imaginẽ ueri diſcriminis, & dicẽdi leges comperiſſe? Quod nõ dico quia ſit unquam omittenda dicendi exercitatio, ſed quia nõ ſit in una eius ſpecie conſeneſcendum. Cognoſcere enim, & præcepta uiuẽdi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtici ſumus. Dicẽdi ratio talis, ut non multos annos poſcat. Quælibet enim ex iis artib⁹ quarũ prius habui mẽtionẽ, in paucos libros contrahi ſolet. adeò infinito ſpatio ac traditione opus nõ eſt. Reliqua eſt, quæ uires

citò

citò facit, cõſuetudo. Rerũ cognitio quotidie creſcit, et tamen multorũ ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerũ exempla ab hiſtoricis, aut dicendi ab Oratoribus petũtur. Philoſophorũ quoq; conſultorúmq; opiniones, ſicuti alia, uelimus legere neceſſarium eſt. Quæ quidẽ poſſumus omnia: ſed breue nobis tempus nos facimus. Quantulũ enim ſtudiis impartimur? Alias horas uanus ſalutãdi labor, alias datũ fabulis otiũ, alias ſpectacula, alias conuiuia trahunt. adiice tot genera ludendi, & inſanam corporis curã. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorũ anxiæ ſolicitudines, multæ cauſæ libidinũ, et uinũ, et flagitioſus omni genere uoluptatũ animus. Ne ea quidẽ tẽpora idonea, quæ ſuperſunt. Quæ ſi omnia ſtudiis impẽderẽtur, iam nobis longa ætas, & abunde ſatis ad diſcendũ ſpatia uiderentur: & diurna tantũ cõputantibus tempora, & noctes, quarũ bona pars omni ſomno longior eſt, adiuuarẽt. Nunc computamus annos, non quibus ſtuduimus, ſed quibus uiximus. Nec uerò ſi Geometræ, & Grãmatici, cæterarúmq; artiũ profeſſores omnẽ ſuam uitam, quamlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdã uitas ad plura diſcẽda deſideremus. Neq; illi didicerunt hæc uſq; in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiẽdo exhauſerunt. Cæterùm ut de Homero taceam, in quo nullius nõ artis aut perfecta aut certè non dubia ueſtigia reperiuntur: ut Eleum Hippiam tranſeam, qui non liberalium modò diſciplinarũ præ ſe ſcientiam tulit, ſed ueſtẽ & annulum, crepidáſque, quæ omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit, atque ita ſe præparauit, ne cuius alteri⁹ ope egeret, ne'ue ullius rei: Gorgias quoq; ſummæ ſenectutis, id quærere auditores, de quo qſq; uellet, iubebat. Quæ tandẽ ars digna literis Platoni defuit?

Cicero 3. de Oratore. Cic. 1. & 3. de Orat. & 2. de Finibus.

Quot ſeculis Ariſtoteles didicit, ut nõ ſolùm quæ ad philoſophos atq; Oratores pertinẽt, ſciẽtia complecteretur, ſed animaliũ ſatorúmq; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inueniẽda fuerũt, nobis cognoſcẽda ſunt. Tot nos præceptorib⁹, tot exẽplis inſtruxit antiquitas, ut poßit uideri nulla ſorte naſcẽdi ætas felicior, quàm noſtra, cui docendæ priores elaborauerũt. Marcus Cẽſorius Cato, idẽ orator, idem hiſtoriæ conditor, idem iuris, idem rerum rusticarũ peritißimus, inter tot operas militiæ, tantas domi cõtentiones, rudi ſeculo literas Græcas ætate iam declinata didicit, ut eſſet hominibus documẽto, ea quoq; percipi poſſe, quæ ſenes cõcupiſſent. Quàm multa, imò penè oĩa tradidit Varro? Quod inſtrumentũ dicẽdi M. Tullio defuit? Quid plura? cũ etiam Cornelius Celſus mediocri uir ingenio, nõ ſolùm de his omnibus cõſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiã, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipſo propoſito, ut eũ ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantũ opus, arduũ eſt, & nemo perfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortationẽ ſtudiorum, nõ capere id rerum naturam, ut quicquid nõ eſt factũ, ne fieri quidẽ poſſit: cũ omnia quæ magna ſunt atq; admirabilia, tempus aliquod quo primùm efficerentur, habuerint. Quantũ enim Poëſis ab Homero & Virgilio, tantũ faſtigiũ accepit eloquentia à Demoſthene atq; Cicerone. Deniq; quicquid eſt optimũ, antè non fuerat. Verùm etiam ſiquis ſumma deſperet (quod cur faciat, cui ingeniũ, ualetudo, facultas, præceptor, nõ deerunt?) tamẽ eſt (ut Cicero ait) pulchrum in ſecundis tertiiſque conſiſtere. Neq; enim ſiquis Achillis gloriam in bellicis conſequi nõ põt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur: neq; q Homeri, non Tyrtæi. Quinimo ſi hanc cogitationẽ homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem

fore

ſore eo q optimus fuiſſet, arbitraretur: ij ipſi qui ſunt optimi, nõ fuiſſent: neq; poſt Lucretium ac Macrum Virgilius, neq; poſt Craſſum & Hortenſiũ Cicero, ſed nec alij poſtea uicerint. Verùm ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamẽ eſt dignitas ſubſequendi. An Pollio & Meſſala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperunt, parum in uita dignitatis habuerũt, parũ ad poſteros gloriæ tradiderunt? Alioqui peßimè de rebus humanis perductæ in ſummum artes mererentur, ſi quod optimum fuiſſet, defuiſſet. Adde q magnos modica quoq; eloquentia parit fructus: ac ſiquis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. Neq; erat difficile, uel ueteribus uel nouis exẽplis palàm facere, nõ aliũde maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentẽ futuram hominibus contigiſſe, ſi tamẽ dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atq; ipſa poſſeßio plenißimam ſtudiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum qui à ſe nõ uirtutes, ſed uoluptatẽ quæ fit ex uirtutibus, peti dicũt. Ipſam igitur orandi maieſtatem, qua nihil dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamúrq; ſemper ad optima: quod facientes, aut euademus in ſummum, aut certè multos infra nos uidebimus. In Oratore.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari poſſe per nos uidebãtur: quorum cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi non magnam utilitatẽ afferet, at certè, quod magis petimus, bonam uoluntatem. Cõcluſio totius operis.

M. FAB. QVINTIL. DE INSTITVtione oratoria ad Marcellum Victorium libri duodecimi & ultimi finis.

INDEX ALPHABETICVS IN XII. M. FAB. QVINTILIANI LIBROS DE INSTITVTIONE ORATORIA.

AB, præpoſitio 61
Abdicationũ actiones & formæ 429
Ablatiuo caſu Græci carent 60
Ablatiuo naturalis ineſt amphibolia 441
Abſtemius quomodo in ſcribendo diuidendum 72
Abuſio interdum neceſſaria 454. 493. vide κατάχρησις.
Abuſionis à tranſlatione diſcrimen 494
Accentus Latinis minus ſuaues quàm Græcis 726
Accentuum regula apud Latinos, & variatio 54
Accidẽtia claritatem orationi adferunt 471
Accius Nauius cotem ferro incidit 377
Accius poëta tragicus 593
Accij tragœdi reſpõſum cur cauſas non ageret 332
Achillis haſta Pelias 479
ἀκόλουθα, conſequentia 300
Acor in cibis interim iucundus 536
Acre, ornatus genus 474
Acumen in docendo adhibere oportet 732
Acuminis in altercando vtilitas 388
Accuratè non callide videri dicere conandum 231
Accuſare quàm defendere facilius 324
Accuſatio defenſionem præcedit 163
Accuſatio mutua, quæ & ἀντικατηγορία 213. 411
Accuſatione ac defenſiõe quę conſtant, triplex coniecturæ genus habent 408
in Accuſatione cõcitãdus aut indignatiõe complendus iudex 574
Accuſatoris dictio animaduertenda 325. 329
Accuſatoris munus aliquando capeſſendum 711
Accuſatorem cõciliãtia 350
Accuſatoria vita & delatoria, latrocinio ꝓxima 711
Actio omnis in duas partes diuiſa 621
Actionis vires 433
Actiones pœnariæ 428
Actiones ſecundæ 223
Actiua vox in patiendi ver-

bis,& contrà 532
Actor ipſe affectibus moueatur, vt alios moueat 363
Actor vires ſuas metiatᶜ 356
Actoris in cauſa quæ primo, medio, ac nouiſsimo loco ponenda 398
Actori & reo cõmunia 350
ἄκυρον, quod & improprium 453
Acutæ ſyllabę ratio apud Latinos 54
Ad, quomodo ſcribendũ 71
Ad verbũ an ediſcendũ 652
ἀδιανόητα quæ dicãtur 456
Addictus, an ſeruus ſit 298
Additio & abiectio figuris etiam annumerantur 534
Adiectionis figuræ 536
ab Adiunctis argumẽta 300
Admirabile cauſæ genus quid dicatur 228
Admirationis geſtus 672
Admirationi interrogatio cõuenit 512
ἁδρὸν, id eſt grande & robuſtum dicendi genus 731
Aduerſæ partis momenta non minus quàm noſtræ cogitanda 395
Aduerſæ partis patronus con uitiis nõ laceſſendus 718
Aduerſarius errans, trahẽdus, & longiſsimè abducendus 188
Aduerſarij dictũ quomodo refutari debeat, intuẽdũ 327
Aduerſarij dicta aut reſponſa ſeu cogitata quomodo anteuertenda 351
Aduerſarij perſona quomodo impugnanda 224
Aduerſario ac nobis ſiquid ſit commune, quomodo id tractandum 399
Aduerſario aliquid minus interim dãdum, vt maius dimittat 389
Aduerſariorum dicta quomodo referenda 229
Aduerſariorum obiecta quomodo tractanda 391
Adulatio oratori ĩdecora 515
Adultera omnis, etiam venefica 317
Aduocatus quàm litigator facilius agit 229
Aduocatus vir bonus eſſe credatur 223
Aduocatus improbus, malæ cauſæ argumentum 224
ex Aduocatis diuerſæ partis, iudex non eligendus 277
Aelius Stolo 593
Aemulatio inter paruulos excitanda 31
Aemulatio laude excitatᶜ 38
Aemulatio profectus in literis alit 38
Aenigma, allegoria obſcurior 497
Aeolica lingua Latinæ ſimillima 68
Aequalitas ꝓnũtiationis 663
Aequitas in fine cauſarũ plerunq; tractatur 405
Aequitate & voluntate cõtra ſcriptum pugnandũ 435

Aeſchylus poëta tragic⁹ 588
Aeſchines hypocrites Orator an fuerit 145
Aeſchinis in Demoſthenem locus 351. 657
Aeſchines Orator 590. 725
Aeſchinis exilium 724
Aeſopi fabulæ pueris primùm tradendæ 79. Eius an hæ ſint 313
Aetas ad diſcendũ longa 95
Ab ætate vt ducantur argumenta 292
Affectatio maxime cauenda 575
Affectatiõe nihil odioſius 69
Affectuum damnatio 269
Affectuũ mouendorũ difficultas 358. ſumma 363
Affectuũ ſpecies duæ 359
Affect⁹, alij veri, alij ficti 666
Affectus Athenis mouere vetitum 140. 349
Affectus calor etiam imperitis verba extorquet 622
Affectus licitè aliquãdo mouentur 147
Affectus etiam in narratione mouendi 255
Affectus non vbiq; locũ habent 170
Affectus nõnunquam in ſcribendo ſequendi 608
Affect⁹ philoſophis vitia ſunt 633
Affect⁹ qñ mouẽdi 265. 359
Affectus quò proſint 362
Affectus riſu ſoluuntur 366
Afranius poëta 594
Afri Domitij dictum 380
Africanus prior trib. pleb. ceſſit 638. Eius in dicẽdo vires 723
Africani Oratores 723
Agatharcus 647
In agẽdo aliud aliũ decet 685
Agendum neque pro ſolis potentibus neq; pro ſolis humilibus 727
Agẽdúmne ſemp gratis 727
Ager, quòd in eo aliquid agitur 69
Aglaophon pictor 722
Agnominatio 542
Agnon cõtra rhetoricã 145
Ai, diphthõgi & æ, ratio 73
Aiax truculentus 668
Aiax, vox ambigua 440
Aiio gemino ij ſcribi placuit Ciceroni 46
ἀισωποποίητον quid 313
ἀιτιολογία 547
κατ᾽ ἄισθησιν ſtatus 182
ἄιτιον & ἀιτία differunt 215
Alacritatis ſignũ in pueris 41
Albutius rhetor 139
Albanus & albẽſis ab alba 65
Alcamenes ſtatuarius 723
Alcæus poëta 587
Alcidamas Eleates 160
ἀλληγορία, quę & inuerſio 495 paruis quoq; ingeniis ſeruit 496
Allegoriæ vſus 497
ἐκ τῶν πρός ἄλληλα quomodo tractanda 301
ἀλλοίωσις 547
Alexander Macedo Ariſtotelis

lis diſcipulus 31
Aliena iocis finguntur 381
Aliena nemo diu plorat 353
Alienum nemo probus deſideret 315
Alieno labore nemo diſertus 445
Alienis fauemus, nobis inuidi 61
Aliter dicere & aliter ſcribere an aliqñ Oratori liceat 731
Aliud ex alio augetur 478
ἄλογος τριβὴ 621
Altercatiõis cõſideratio 385
Altercator iracundiæ vitio careat 388
Amantes, de forma non iudicant 359
Amarũ, ornatus genus 474
Amat fieri, pro ſolet 534
Amatorium 423. 438. 486
Ambigui ſeu amphiboliæ cõſideratio 440
Ambiguitas quæ & ἀμφιβολία 183
Ambiguitas in primis vitanda 456
Ambiguitas pluribus modis accidit 440
Ambiguum ius & obſcurum differunt 443
Ambitio, virtutis cauſa 38
Ambitioſi aduocati 713
Ambitus duplex in cauſis agẽdis vitandus 711
Ambitus quomodo refellendus 239
Ambulatio voci confert 659
Amicitiæ firmiſsimæ in ſcholis conciliantur 38
Amictus mutatio 680
Amictum à matre traditũ ſolicitè cuſtodire, Græcorum adagium 342
Amor cæcus 359
Amoris prętextu inuidiam fieri 360
ἀμφιβολία 183. 190. 440
Amphibolia vrbanitatẽ præſtat 374
Amphiboliæ ſolutiones 441
Amphibrachys 564
Amphictyonũ iudicium 306
ἀμφίλοξον cauſæ genus 228
Amphimacrus 564
Amplificationis conſideratio 475
An, Aut, qũo vſurpentur 58
An ſit, quid ſit, quale ſit, in rebus omnibus quæri 293
ἀναγκαῖον 529. 548
ἀνακεφαλαίωσις 348
Analogia maximè rationem præſtat 63. Eius vſus, ibidem. nõ vbiq; locum habet 64. quomodo inuẽta 65
ἀνάμνησις 529
Anapæſtus 564
ἀνασκευὴ, κατασκευὴ 108
ἀναστροφὴ, quæ & reuerſio 57
Anaximenes rhetor 168
Anceps cauſæ genus 228
Andronicus hypocrites 657
ἀντίφατος actio 232
Anima immortalis eſt 338
Animalia irrationalia vnde dicta 142
Animus diſcentis quomodo 225 tractan.

tractandus 41

Animi coniectura quomodo tractanda 407. 417

ab Animi natura vt ducantur argumenta 292

Animi præſtãtia, Oratori neneſſaria 707

Animorum tam multæ quàm corporum formæ 119

Animorum vitia 196

Anno quoto ætatis incipiendum ſtudere 30

ἀνθηρὸν, id eſt floridum dicendi genus 731

ἀνθυποφορὰ 529. 546

ἀνοικονόμητον 469

ἀνταπόδοσις ſimilitudinis 472

ἀντανάκλασις 543

ἀντέγκλημα 426

ab Antè dictis factíſq; vt ducantur argumenta 293

Antidotorum compoſitio ex diuerſis 82

ἀντίθετον 529. 545

Antigerio, vetuſtũ verbũ 483

ἀντικατηγορία, velut duæ lites 213. 408

ἀντίληψις 426

Antimachus poëta 586

ἀντιμεταβολὴ 546

ἀντινομία 183. 397. Eius conſideratio 437

Antipater Sidonius extẽporale carmẽ edere poterat 623

Antiphilus pictor 722

Antiphõ Orator oĩum primus orationẽ ſcripſit 160. 725

ἀντίφρασις 497

Antiquitas originis in laude ponitur 195

Antiquitatis nimia affectatio cauenda 115

Antiquos bonos ferè eſſe, legendóſq; cũ iudicio 548

ἀντίῤῥησις 529

ἀντίστασις 427

Antocides Orator 725

ἀντονομασία 493

Antonius Rufus grammaticus 57

Antonius Gnipho grammaticus 68

Antonius Orator 134. Artis diſsimulator 144

Annulis ne impleatur manus 88

Annuli indicium 650

Anxietas quærẽdi, iudicandi, cõparãdi qñ adhibẽda 451

ἀπαγόρευσις 530

ἀπάλαιστροι 560

Appelles pictor 130. 722

Apertis in rebus non argumẽtandum 320

ἀφέλεια 474

ἄφοδος 545

Aphricani ad Neronem dictum 484

Apicis in ſcribendo apponendi ratio 71

Apodixis quid ſit 289

ἀποδείξεις γραμμικαὶ ibid.

Apollodorus Pergamenus 161

Apollodori definitio rhetorices 135

Apollodorei 161

Apologatio 314

Apologorum gratia 380
Apollonius Molō rhetor 161
  Ciceronis præceptor 710
Apollonius poëta 586
ἀπόφασις 519
ἀποφθεγματικὸν ſerium 384
ἄπορον καὶ προληπτικὸν 181
ἀποσιώπησις 474. 520 541
ἀποστροφή 232. 517. 535
Appoſita ſeu epitheta duo vni verbo non ferè iunguntur 495
Aptè dicēdi cōſideratio 627
Apud quem dicas, plurimum refert 635
Aquam perdere 664
Arator ex Oratore 543
Aratus poëta 586
Archidemus rhetor 181
Archilochus poëta 587
Archimedis induſtria in Syracuſarum obſidione 89
Architas 84
Architectonice 156
Arcus rhetor 139. 161
Areopagitarum iudicium de puero coturnicum oculos configente 286
Argumentum 105. 290
Argumētorū cōſideratio 288
Argumenta à perſona 411
Argumentum aliud quàm argumentatio 250
Argumēta ex ſimili iure 315
Argumenta in narratione aliquando ponenda, argumētandum nunquam 254
Argumenta leuia, plura congerenda 265
Argumēta quo ſermone tractanda 342
Argumēta vbi repiātur 283
Argumenta vitioſa 330
Argumēta vnde petātur 292
Argumentorū genera 304
Argumentorum loci 291
Argumentorū numeri 573
Argumentorum ordo ac locus 389
Argumentorum pronuntiatio 574. 683
Argumentorum ſparſio 278
Argumentorum vſus 319
Argumentari, aliud quàm argumentum ponere 254
Aridus pręceptor pueris in primis vitandus 106
Ariſtarchus & Ariſtophanes poëtarum iudices 586
Ariſtippus philoſophus 702
Ariſtogiton orator 725
Ariſton rhetor Critolai Peripatetici diſcipulus 136
Ariſtophanes comicus 288. grammaticus 30
Ariſtophanes poëta comicus 586. 588
Ariſtoteles Alexandri Macedonis pædagogus 31
Ariſtotelis definitio rhetorices imperfecta 135
Ariſtoteles æmulator gloriæ Iſocratis 161
Ariſtotelis Rhetoricorum libri tres 145
Armorum ſplendor ac terror 582
Arma, virúmq; cano, diſtinguitur

guitur 661
ἁρμονία, diſsimilium concordia 84
Ars antè inuenta quàm docta 444
Ars, artifex, opus 132
Ars dicēdi an occultāda 231. 257. 575.
Ars perit ſi apparet 257
Ars quid præſtet 445
Ars vana 153
Artis caput, decere quod facias 685
Artis cognitio an neceſſaria ſit 121
Artis definitio 149
Ars dicēdi quibus cōſtet 131
Artis dicendi præcepta nō repugnant probitati & religioni 595
Artis initiū, obſeruatio 163
Artis oſtentatio veritati officit 549
Artem decor ſemper comitetur 551
Arte cur Oratori opus 695
Artes ad quid proſint 308
Artes inutiles ingenio carentibus 26
Artes nudæ ſuccum ingenij bibunt 26
Artes reliquæ, nēpe liberales ac mathematicæ, quatenus Oratori neceſſariæ 82
Artes ſine experientia parum proſunt 115
Artium diuiſio quomodo facta ſit 24. 150
Artium inuentio Mineruæ tribuitur 194
Artium inuentiones vt ſint factæ 307
Artium ſcriptores antiquiſsimi 160
Artium ſcriptores diligētiſsimi ab eloquentia longiſsimè abſuerunt 446
Articulos Latini non deſiderant 47
Artifex rhetorices 132
Artificialis probationis conſideratio 282
Aruſpex quomodo in ſcribendo diuidendum 72
ἀσχήματον 469
ἀσχημάτισ⊙ oratio 504
Aſianum dicendi genus 724
Aſiani Oratores 449
As ſyllabam finalem nominatiui in maſculinis quidam in a vertebant 60
Aſinius Pollio Orator 224. 596. 603. is Liuij patauinitatē notauit 452 Idē omnium horarum 384
Aſinus albus dictus Iunius Baſſus 376
Aſpaſia Xenophōtis vxor 315
Aſpera auditu verba, rebus atrocibus conueniunt 462
Aſperitas mollienda 642
Aſperis iambi cōueniūt 573
Aſpirationis nota, & contraria 45
Aſpirationis ratio temporibus variata 54
Aſſentatoribus iudex maxime fauet 197

Aſſen

Aſſentio, aſsētior, idē 53.532
Aſſumptiua cauſa 426
ἀστεισμὸς 497
Aſtrologia 150
ἀσύνδετον 540. 554
in Aſyndetis oratio decreſcere non debet 554
Auerſa pro abuerſa veteres quidam dicebant 627
At, & Ad, differunt 71
Attacinus Varro poëta 591
ἀτεχνία 152
ἄτεχνοι probationes 270
Athenæus Hermagoræ æmulus 161
Athenis quàm Lacedæmone ſtudia litterarũ maiore in honore erant 197
Athletæ forma 450.660
Athletarũ corpora non ſunt naturalia 728
Athenarum ſapor, Atticiſmos 384
Athenodorus Rhodius contra Rhetoricam 145
Atrocitas vnde ducatur ac augeatur 351
Atroci in cauſa non iocandũ 378
Atrocitate crimina defendi, indignum 412
Attētio & beneuolentia principiis poſtulanda 228
Atticum dicendi genus optimum 724
Atticè nimium loqui, vitioſum deprehenſum 451
Atticus Orator 162
Audacter, an audaciter 65
Audiendi ſitis 369
Auditor qũo parandus 223
Auditorũ frequentia extemporalis dicendi facultas excitatur 624
Auditorum tria genera 168
Auditu iucũdior ſyllaba, quæ plus habet ſpiritus 462
Auerſo pollice demonſtrare 673
Augēdæ orationis modi 475
Auguſti epiſtolæ 73
Auguſti facetè dicta 376
Aulœdi fiunt, qui citharœdi eſſe non poſſunt 473
Aurium iudicium 570
Autores à Quintiliano recenſiti ex quibus verborum copia comparetur 585
de Autoribus legendis opiniones 584
Autoritas dicentis quantum habeat momenti 257
Autoritas etiã in cauſam adhibetur 316
Autoritas in ſuaſoria & conſiliis multum valet 201
Autoritas magnifico cultu paratur 449
Autoritas quomodo emerenda 257. tuenda 354
Autoritas vnde petenda 63
Autoritatis veterũ obſeruatio qualis eſſe debeat 69
Autoritatis receptæ & notæ verecũdiæ viri, dictorũ petulãtia nõ laceſſendi 372
Autoritati non nimis fidendum 581

Autorum enarratio & prælectio, grammatici muneris 79. 113
Autorum quædam inſignia maximè ediſcenda 118
Autorum virtutem inde cognoſcimus, quòd imitari non poſsimus 614
αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit 632
Autumo, tolerabile vocabulum 463
αὐλητρὶς 440
ἀξία 184
B, litera in aliarum locum data 47
B, & d, literæ aſperæ in fine ſyllabarum 727
B, in p f, & h, verſum 47
Bacchius 564
Balare, factum verbum 62
Balæna pro phalæna 47
Barbam parum decoram exiſtimantes 321
Barbariſmus vbi committitur 51. Eius ſpecies 52
Baſſus Aufidi⁹ hiſtoricus 594
Beatitas, beatitudo 464
Belli poteſtas Marti competit 191
Bene dicere, ac bene ſcribere, vnũ atq; idem eſſe 730
Bene ſcribendo fit vt citò ſcribamus, non contrà 607
Bñuolẽtia vnde ducitur 223
Beneuolẽtia & attẽtio principiis poſtulanda 229
Bibaculus poëta 593
Bibere aut eſſe inter agendũ, indecorum 678
Biennio omnia ferè loquũtur pueri 94
Bipennis quid, & vnde 46
Bis idem ſæpius dicimus 614
Bona dextra, mala ſiniſtra 377
Bona facilè in peius mutantur 28
Bona nemo improbat, mala multi probant 734
Bonitate ſua fidem Orator facit 361
Brachia Oratoris in actione qualia ſint 92. 670
βραχυλογία 473. 540. 548.
Breuis ſyllaba, vnius tẽporis 558. in fine pro Longa accipitur 566
Breues ſyllabæ celerẽ ac mobilẽ orationẽ reddunt 564 Vide Lõga ſyllaba.
Breuium verborũ multorum contextus vitioſus 558
Breuitas ac copia quo conſtet 571
Breuis narratio quî fiat 243
Breuitas nimia, vitioſa 456
Breuitas nõ ſit inornata 244
Breuitatem obſcuritas ſequitur 473
Breuitas Salluſtiana vitanda 244
Bruges pro Phryges olim 47
Bruta quoq; meminerũt 646
Brutus philoſophus 597
Bruti in dicẽdo grauitas 723
Eius epiſtolæ 563
oratio ꝓ Milone 191. 581
Brutorũ etiam affectus ſignis

quibuſdã colliguntur 667
Buſyris ac Clytęmneſtrę laudes 144

C,litera ad omnes vocales vim ſuam perfert 72
C.Caius notat, ↄ inuerſa Caia 74
C,litera ſcripta, nõnnũquam G pronuntiatur ibidem
C,& T, ĩ g, ac d, molliũtur 90
Cæcilius rhetor 161
Cæcilius poëta comicus 593
Cacophaton, orationis vitium 466
Cacozeliæ vicina hyperbole 468. 500
Cædi an deceat pueros 42
Cælibes vnde dicti 68
Cælius Orator 596
Cælij aſperitas 603
Eius de vi rei, defenſio 636
indoles docendi 723
Cæſar Auguſt⁹ duodenis auiã pro Roſtris laudauit 708
C. Cæſar Catonem vituperauit 198
C.Cęſar Orator quãtus 596
C.Cæſaris argutè dictũ 381
Cæſaris de analogia libri 75
Cæſaris dicendi vis 603. 723
Cæſius Baſſus poëta 593
C. Artorius Proculus rhetor 501
C. Carbo etiã in tabernaculo dicendo exercebatur 624
C. Caſsij dictum 381
C. Gracchus Orator concionãs tonorio fiſtula vtebaẗ 86. Eius vis ꝓnũtiãdi 657
C.Luſius tribunus à milite cæſus 216
Caius ſcriptum, Gaius pronũtiatur 74
C.Sicinius Orator 677
C.Valgius rhetor 161
Calamis ſtatuarius 722
Calceos veteres non vendis quidẽ, ſed emis, Iunij Baſsi dicterium 378
Callidius pro domo Ciceronis dixit 581. Eius in dicendo ſubtilitas 723
Calidum, an caldum 66
Calliditas oratorum 114
Calliditatis vitanda ſuſpicio 257
Callimachus poëta elegus 587
Calon ſtatuarius 722
Calor cogitationis 606
Caluus Orator 596. 709
Eius in dicendo ſanctitas 723 Iudicium 603
Canali pleniore fluere 684
Canina eloquẽtia vitãda 718
Cano, medium verbum 494
Canopitæ pro Canobitæ 53
Canthus quid ſit 52
Cantum vocis, neruorum ſociata concordia iuuat 308
Capſis, vnde compoſitum 61
Caput quid ſignificet 218
Caput Oratoris ac oculi ne ab alia corporis inclinatione diſsideant 92
Caput generale ſtatum vocat Theodorus, vt ad quod referantur omnia 176

Capita

Capita generalia, ſpecialia 214
Capitales cauſæ accuratũ dicendi genus exigunt 461
Capitis geſtus 667
Cariæ rhetores cantores 665
Carmen prius ortũ eſt, quàm carminis obſeruatio 569
Carmẽ quomodo legẽdũ 76
Carmina etiam Oratori ſcribenda 615
Carminibus ſcribendis infelix Cicero 631
Carneadis diſputatio 695
Caſnar 52
Caſſelionis feſtiuũ dictũ 380
Caſsius Seuerus 596
Caſsij Seueri agendi formula Quintiliano ĩprobata 637
Caſtorem media longa quidam efferunt 60
Caſu non iure colliduntur leges 436
à Caſu quomodo ducantur argumenta 296
κατάχρησις, quæ & abuſio, neceſſaria eſt nonnunquam 454. 493
Catius philoſophus 598
Cato, eloquens ſenator 633
à Cæſare vituperatus 198
Catones Oratores 723
Catones ſapientes 711
Catonis iudicium de adultera 317
Catonem vt tractet Cicero pro Muræna 639
Catullus poëta 593
Catullus & Lucullus, Ciceronis quidam libri 593
Cauendi quàm ictum inferendi ratio prior 241
Cauſa, caſſus, diuiſiones 73
Cauſa eademdiuerſo ordine tractata 395
Cauſa in ſtatu 180
Cauſa facti non in omnes cõtrouerſias cadit 215
Cauſa iniqua dimittẽda 712
Cauſa in agẽda quæ ſint Oratori obſeruanda 607
Cauſa ipſa in re præſente conſilium dat 444
Cauſa omnis aut ſimplex eſt, aut coniuncta 213
Cauſa prius, an perſona tractetur 414
Cauſa tota Oratori familiariter cognoſcenda 277
Cauſę cardo ſemper in oculis habendus 387. quomodo inueſtigandus 395
Cauſæ definitio 173
Cauſæ totius œconomia 444
Cauſæ diſcendæ ratio 713
Cauſæ, plurimæ lites ſubiacent 180
Cauſæ non ab vltimo repetendæ 302
Cauſę nõ plures ſuſcipiendæ, quàm quibus par eſſe poſsis 719
Cauſæ nullæ inuicem omnino ſimiles 393
Cauſæ optimæ, ſæpe malis ſimiles 697
Cauſæ ſimplices 190
Cauſæ totæ familiariter noſcendę

ſcendæ 387
Cauſas agendi tempus quãdo incipiat 708
Cauſarum conditio, genus dicendi mutat 635
Cauſarum genera quinque 228
Cauſarum paruarum ac priuatarum narrationis ſtylus qualis eſſe debeat 255
Cauſarũ tria eſſe genera 167
Cauſarum tyrocinium 710
Cauſis à qualibus auſpicandũ Oratori 709
Cauſis bonis malíſq; communia 697
à Cauſis factorum vel futurorum quomodo ducãtur argumenta 293
Cauſis in ſuſcipiendis Oratori obſeruanda 710
Cauſis omnibus quadripertita ineſt ratio 189
Cauſas in ætate prima qui egerint 708
Cauſas non omnes in omnibus perſonis valere 417
Cauſas quibuſdam in criminibus quæri nihil attinet 414
Cauſidicus 693
Cedere expedit, vbi vinci neceſſe eſt 388
Celeritatem ſcribendi conſuetudo facit 607
Cenſura veterum grammaticorum 44
Centumuiri capitalia iudicia diſceptant 231
Centumuirales cauſæ in duas haſtas diuiſæ 271
Cepaſiorum fabula apud Ciceronem 355
Ceratinæ ac Crocodilinę quęſtiones 82
Ceres pro frumento 492
Ceris ſcribendi ratio, pueris incommoda 32. Earum in ſcribendo vſus 611
Cerno, vox ambigua 440
Certaminum ſacrorum cãtus 552
Ceruicis in actione geſtus 91. 670
χαλκευτικὴ 158
χαλεποὶ verſus pueris pronũtiandi 34
Chao geniti 195
χαρακτηρισμός 548
Chariſij orationes 288
Chironomia, lex geſtus 92
Oratori neceſſaria ibidem
Choreus ſeu trochæus 564
χρεῶδεις 80
Chriarum genera plura ibidẽ
χρόνος 180
Chryſippus philoſophus 28
Chryſippus cædi pueros permittit 42
Chryſippi argutum dictũ in Cæſarem 376
Cibcrum quorundam laudes 194
Ciborum varietas ſtomachũ reficit 92
Cicero à Demoſthene deſciuit 575
Cicero à quibuſdam reprehẽſus 560

Cicero ac Demoſthenes lecti plus proderũt quàm præceptor declamans 115. 584
Cicero circa compoſitionem maximè laborauit 551
Cicero Græcorum eminẽtiſſimos eſt ſecutus 564
Cicero in Aſiã ad diſciplinas parandas nauigauit 710
Cicero in rhetoricis Hermagoram ſequitur 217
Cicero in riſu ĩmodicus 366
Cicero mirus repræſentandarum rerum artifex 470
Cicero notatus in oratiõe pro Cluentio 266
Cicero Platonis ac Xenophõtis libros aliquot vertit 613
Cicero quædam ſua damnauit 172. 186
Cicero ſexagenarius Popiliã virginẽ ducẽs, irriſus 378
Cicero ſibi ipſe pugnat 217
Cicero triũuirali proſcriptione conſumptus 723
Cicero vir bonus fuit 692
Cicero vnde tantum eloquentiæ ſibi pararit 615
Ciceronis artificium 196
Ciceronis autographa Quintiliani tempore adhuc extabant 73
Ciceronis Demoſtheniſq; cõparatio 595
Ciceronis diſcipuli 737
Ciceronis iactãtia 230. Eius defenſio ibidem
Ciceronis induſtria in cauſis agendis 639
Ciceronis iocularis libellus 500
Ciceronis ioci & vrbanitates, in Accium aſtutum hominem 382 in Brutum 373 in mortem Clodij 374 in coci filium 374 in Curionem 378 ad Cereliã 385 apud Cæſarem 384 in Fabritium 372 in Iſauricum 374 in Fabium Dolabellam 378 de Popilia virgine vxore ſibi ducta 378 de Memmio homine prælongo 377 in M. Cælium 377 in Sex. Annalem 380 in Sex. Clodium teſtẽ 375 in Sphingẽ Hortẽſij 382 In querentem quòd vxor ſua ſe ſuſpẽdiſſet è ficu 381 in Vibium Curium 378. 381 in Vatinij nuntij mortem 379 de Pompeio & Cæſare 384
Ciceronis laus 459. 596. 688. 723 Eiúſq; vitia ibidem
Ciceronis perfectio 740
Ciceronis præſtantia in dicendo 643
Ciceronis proſopopœię 516
Ciceronis ſcurrilia dicta 374
Ciceronis vrbanè dictorũ libri tres 367
Ciceroni plus eſt quod adimas, quàm qđ addas 692
Cinnæ Smyrna nouem annis ſcripta 612
Cinctura Oratoris 679

Circunlocutio ſeu circuitus tropus 498
Circunciſa expoſitio 244
Circunſcriptio quid ſit 547
à Circũſtãtia argumẽta 305
Citharœdorũ induſtria multiplex 93
Citò ſcribẽdo non fit vt bene ſcribamus, ſed contrà 607
Ciuilis ſciẽtia, eadem ſapientia 138
Clamoſi indocti 388
Claritas generis ac turpitudo 196
Claſsis vnde dicta 68
Claſsibus diſtributi pueri certabant Quintiliani tempore 38
Clauſula quid ſit 483
Clauſulæ pendentes 562
Clauſulæ verſuum, clauſulis oratiõis nõ cõueniũt 563
Cleon Orator primus Athenis femur percuſsit 677
Clientes alij aliter defendendi 634
Clitarchus hiſtoricus 589
Cluentij Habiti cauſa 638
Clypeus Aiacis 479
Clytæmneſtra cur Agamemnonem occiderit 215
Cn. Lentulus pronuntiatione plus opinionis conſecutus quàm eloquentia 657
Cneus ſcriptum, non ita pronuntiatur 74
Coaceruatio 540
Coccus Orator 725
Cogitatio ac dictio non eundem habent ordinem 212
Cogitatio nec tẽpore nec loco excluditur 617
Cogitatio ſenſus plus afficit quàm fatigatio 95
Cogitata ad verbum in agendo referentes 618
Cognomẽ M. è familia Manliorum exemptum 196
Cognomen ſolus homo liber habet 423
Collationis ſtudiorum vtilitas 37
Collationem ab exemplo ſeparat Cicero 310
Collectio, qui & συλλογισμὸν 529
Collocatiõis ambiguitas 440
Color vnde dicatur 251
Color deformibus dãdus 206
Colore eodem vtraq; pars an vtatur 253
Colorum figuræ 504
Coluna veteribus pro colũna ſcribebatur 74
Colli in actione geſtus 670
Comarum turbatio 681
Commentarij Ciceronis, & aliorum 625
Comici Latini 593
Comici Græci 288
Comicorũ pronuntiatio 124
Comœdia antiqua 588
Comœdia quãdo legẽda 77
Comœdiæ vmbram vix leuẽ aſſequimur 594
Comœdiarum antiquarũ elegantia 77
Comœdo tradendus Orator

pronuntiationis formandę ergò 90
Comœdi in Oratore formando officium 90. 91.
Comœdiarum perſonæ 668
Comitiorũ facies quàm turbulenta 424
Commonitio iudicis in media narratione 204
Commune exordium vitioſum 194
Communia & contraria vitãda 496
Cõmunia ferè generalia ſunt 399
Communia quomodo refutãda 329
Communes loci à quibus primùm tractati 160
Communicatio 514
à Cõmunis ſenſus cõſuetudine non abhorrendum 451
Communibus exactis, ꝓpria tractanda 399
Commotio quid ſit 293
Comparatio cauſarũ quibus viis ducatur 410
Comparatio criminis 427
Cõparatio figura nõ eſt 529
Comparatio in controuerſiis 408
Comparationis ratio & ſpecies 303. 314
Cõparationis vtilitas 108
Comparatiuorum figuratus vſus 534
Cõparatiua quæ dicantur & argumenta 302
Cõparatiuũ cauſæ genus 213
Complexio, quæ & συναίρεσις 53
Cõplexionis ratio 337
Comploſio manuum, ſcenica 676
Cõpoſitio Ciceroni maximè elaborata 551
Compoſitio non delectat ſolùm, ſed etiam affectus mouet 552
Cõpoſitio pronuntiationi cõparata 574
Compoſitio qualis eſſe debeat ibidem
Compoſitionis conſideratio 561. 574
Cõpoſitionis & diuiſionis in ediſcendo vtilitas 651
Compoſitionis orationis duplex obſeruatio 571
Compoſitionis ordo 554
Compoſitioni omni tria neceſſaria 554
Cõpoſitiones nominum 61
Conandi meliora ratio 601
Cõcertatiua, quæ & ἀντικατηγορία 408
Conceſsio 520
Conciliatoria lenitatem requirunt 732
Concionalis, quæ & deliberatiua 167
Cõciliatio quibus cõſtet 682
Concitatius dicendi genus in ſuaſoriis exigit populus 461
Concluſionis ſeu perorationis conſideratio 348
à Conditione vt ducantur argumenta

gumenta 292
Cõnexionis ratio 337
Confeſsio 514. 520
Cõfeſsio ipſa quoq; lacrymas nõnunquam mouet 249
Cõfeſsionis ſimulatio 379
Confeſsione in iudiciis nihil peius 326
Confeſſum ius 437
Cõfirmatio vnde eſt 283
Cõfirmatio narrationem ſequitur 259
Confutatio, vide Refutatio
Congiarium quid ſit 375
Coniectores 181
Cõiecturæ cõſideratio 406 eius diuiſio ibidem
Coniectura duplex 411
Cõiectura ex maiore cõfirmatur, & minore & pari 302
Coniectura inueſtigantur & quãtitas & qualitas 407
Coniectura vnde dicta 181. 412.
Coniectura probationes extrinſecus adductas frequenter habet 429
Coniecturæ ordo, voluit, potuit, fecit 412
Cõiecturales cauſæ 109. 350
Coniſcare 462
à Cõiugatis argumenta 301
Cõiunctorũ ambiguitas 440
Coniunctis in verbis quid cõſiderandum 452
Cõnexorũ & cõſentientiũ ratio ſemper habenda 417
Conſectatis vtendum 69
Conſenſio 520
Conſequens, quæ & ἐπακολούθησις 529
Conſequentia, ἀκόλουθα 300
à Conſequẽtibus quomodo argumenta ducãtur ibidẽ
Conſcientia mille teſtes 317
Cõſilium cum neceſsitate nõ eſt 203
Conſilium in Oratore præcipuum 129
Conſilium quid ſit 390
Eo in vita nihil prius 392
Cõſilium ſcelera non habent 414
Conſilij momentum 390
Conſilia in criminibus ſpectanda 414
Conſonantiũ cõmiſſura 557
diſsimulatio 661
Conſtitutio in quo eſt 426
Conſuetudo celeritatem dat 606
Cõſuetudo, certiſsima loquẽdi magiſtra 63
Cõſuetudo, deinde natura 36
Cõſuetudo dicendi ac ſcribendi 621
Conſuetudo dicendi exercendíq;, vires in literis facit 738. 739
Conſuetudo in reprehenſibilibus non dicitur 71
Cõſuetudinis vis ac ratio 70
Cõſuetudine lex aboletur 55
Conſuetudine difficultas omnis leuatur 659
Conſulere 68
Conſul vnde dictus ibidem
Conſules, olim Coſs. ſcribebatur

tur 74
Cõſummatio, quę & ἀνακαλή 529
Cõtemnenda aduerſariorum quædam 328
Contextus orationis obſcuritas 455
Continens pro cõtento 492
Contentũ pro cõtinẽte ibid.
Continens quid dicatur 217
Cõtradictiones aduerſariorũ refellendæ 327. 331. & quomodo ponendæ 333
Contrarium efficere quod aduerſarius obiecerit, artis eſt 327
Contrarij exemplum 312
ex Cõtrario argumẽta 423
Contraria & communia vitanda 390 quomodo tractanda 387
Cõtrariarũ legũ quæſtio 436
Contrariorum modi 315
à Contrarijs quomodo argumenta ducantur 300
Cõtrouerſia vbi incipiat, conderandum 388
Controuerſiæ fictæ exẽplum 423
Controuerſiæ figuratæ 523
Contumeliam facere, Cicero damnat 533
Contumeliis etiam nonunquam locus eſt 383
Conuentus ſcholarum, ſolitudini ac tenebris præferendus 36
Cõuerſio ex Latinis in Græcum commoda 613
Conuinctiones, quas alij coniunctiones dicunt 47
Conuitiãdũ aliquãdo 331 & maximè accuſatorib[9] 361
Conuitiũ nos, inuidia aduerſarios inuiſos facit 361
Conuitio plus inuidia poteſt 361
Cõuitiis abſtinere debent aduocati 318
Copia cũ iudicio parãda 578
vnde paretur 613
Copiæ rerũ cõſideratio 577
Copiarum alia locuples, alia floribus læta 474
Corax & Tiſias, artium ſcriptores antiquiſsimi 160
Cornelia Gracchorum mater eloquens 28
Cornelius Celſus philoſophus 597 eius de ſtatus conſtitutione opinio 178 eiuſdem definitio rhetorices 136. 138. 162. 574 eiuſdem laus 740
Cornelius Seuerus poëta 591
Corneliorum nomen ac imperium 293
Cornicũ oculos cõfigere 463
Cornificius rhetor 162
Corpus vulſum, inceſſus fractus, muliebris veſtis, parũ viri ſigna 286
Corporis motus ſuos numeros habet 212
Corporis totius geſtus 676
Cratinus poëta comicus 288
Credibilis quî fiat narratio 245

Credibilia etiam veris miſcē-
da 256
Credibilium tria genera 291
Creticus pes 565
Criminis in alium translatio, ſeu remotio 427
Criminum exaggeratio 520
Critici grammatici 74
Critolaus contra rhetoricen ſcripſit 145
Critolai definitio rhetorices 137
Cubito pronuntiantes 671
Cui, olim quoi ſcribebatur 74
Culpæ imminutio 428
Culpam deprehenſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt 388
Cultus effœminatus turpis 449
Cultus magnificus autoritatem addit ibidem
Cultus oratoris, ſplendidus ſit & virilis 679
Cultum propriè quid dicatur 469
Cultu & ſententiis carentes, Attici non ſint 602
Cum, quomodo ſcribendũ 72
Cunctator dictus Fabius 455
Cura odioſa eſt 464
Cura ſæpius deeſt quàm natura 28
Curæ quantum plurimum poterit ſemper afferat orator 719
Cura nimia orationē nonnunquam fieri peiorem 450
Curio pater, orator 677
Curioſus à diligente differt 468
Curioſè non loquendum, ſed Latinè 453
Cyclopis Virgiliani magnitudo quõo oſtenſa 473. 479
D, & T, literarum cognatio 47
D, Latinis veteribus multis in verbis vltima 72 Eiuſdē aſperitas 726
Dactylus 558. 564
Debili memoriæ cõſiliũ 653
Decet ferè, quod prodeſt, & contrà 552. 629
Decimi Lælij orationes 581
Decipiendi ratio iocoſa 380
Declamādi rō & vtilitas 122
Declamandi ratio apud Græcos quando primùm extiterit 112
Declamantes quomodo affectibus vtantur 637
Declamatio quid ſit 241
qualis eſſe debeat 124
Declamationes quomodo tractandæ, earúmque vtilitas 615. 616
Declamationum materię ſint veriſimiles 123
Declamatorum libertas 241
Declamatoriũ præceptũ 332
Declamatorum vitia in falſis cauſis 526
Declamatoribus maximè cõſiderandum quid cuiq; cõueniat 207
Decor artem ſemper comitetur

tetur 616. 629
Decorum ac expediens vbiq; ſpectandum 130
Decor verborũ affectatus ne ſit 449
Decori habēda rō 629. 685
Decreſcere non debet oratio in aſyndetis 554
Dedocendi labor grauior quã docendi 102
Defendenda quæ ſint 325
Defendendi rationes optimæ 189
Defendere difficili⁹ quàm accuſare 325
Defendere quàm accuſare honeſtius 710
Defenſio coniuncta quæ dicatur 397
Defenſio ex cauſis facti 426
Defenſio ipſa facti in pœnę iudicio potentiſsima 425
Defenſio in mutua accuſatione prima eſſe debet 410
Defenſionis facti ratio 425
Defenſionis non vna lex 250
Defenſoris pars tota in refutatione poſita 328
Defenſoris partes in interrogando 279
Deficere malle quàm deſinere 736
Definitio, Vide Finitio.
Deformibus color dãdus 206
Δείνωσις 362. 474. 529
Delectatiõis ergò figurę ferè orationi interſeruntur 549
Delectationi nonnihil etiam dandum in dicendo 729
Delectatione capimur, admiratione auferimur 460
Delectus rerum ac verborum habendus 606
Deliberantium animi diuerſi 205
Deliberatio quibus conſtet 200. 201
Deliberatiuus ſermo ab affectatione longiſsimè abſit 209
Delicati aduocati 714
Demades nihil ſcriptum reliquit 730. Orator an idem fuerit 145
Demetrius comœdiarum actor 685
Demetrius ſtatuarius 723
Demetrius Phalereus Orator 590
Demonſtratiua ad ſcribēdum maximè idonea 209
Demonſtratiuum dicendi genus ornatum omnem exponit 461. eius numeri 572
Demoſthenes ad clamoſiſsimi littoris fremitus quare meditabatur 610
Demoſthenes ad ſpeculũ magnum actiones ſuas componebat 667
Demoſthenes & Aeſchines in eadem cauſa diuerſum ordinem ſecuti 395
Demoſthenes in primis legēdus, ac ediſcendus potius 595
Demoſthenes oratorum princeps 589. Platonis auditor 701.

701. Vir bonus fuit 691. Vrbanus nõ dicax 370. Ciceroni dormitare videtur 581. 593. Laus eius 725. Fulmina 560. Solitudo in meditãdo 609. Philippicæ eiuſdẽ 209. Riſus facultas ei defuit 366. Δείνωσις eiuſdem 362 Iuuenis admodũ cauſas egit 708. Eloquentia eiuſdem 508

Demoſthenis cõſilium laudatum 391 eiuſdem contra Aeſchinẽ locus 232. 258 contra Midiam 351

Demoſthenis de pronũtiatione iudicium 656

Demoſthenis & Aeſchinis inter ſe contrariæ actiones 581. 684

Denuntiati teſtis interrogandi forma 278

Deorum autoritas 317 eorũdem laus 194

Deorum honor ludis prætexitur 204

Deponenda quędam apud iudicis memoriam 522

Depoſiti quæſtio quomodo tractanda 415

Deprecatio in iudiciis rara, & quomodo tractanda 325 Eius conſideratio 428

Deſidię cauſis non indulgendum 610

Deſperandũ non eſt quod fieri poteſt 83

Deſueſcendis non immorandum 210

Deſperatum ſibi ac inimitabile, vulgus admiratur 734

Deſtructio κατασκευὴ quomodo exercenda, eiúſque vtilitas 108. 615

Deteriora facilius eſt imitari 581

Deteriora pertinacius hærent 28

Detractionis figuræ 541

Deuorari dicitur homo cuius patrimoniũ cõſumitur 492

Deus quid ſit 418

Διαίρεσις 53

Dialectica cauillatrix, ac ſeruilis, iudiciis inutilis 420

Dialectices materia 156

Dialecticę oratio conciſa, ibidem partes 700 Vis 420

Διάλεκτοι Græcorum 55

Διαλλακτή 541

Dialogi qui dicantur 516

Διανοίας σχήματα 504

Δικαιολογία 548

Διασκευὴ ſchema non eſt 530

Δικαιολογικὸς ſtatus, qui & inficialis 181

Dicacitas vnde dicatur 369

Dicam faciam, dicem faciem ſcribebat Cato Cenſorius 74

Dicẽda oratori maximè ſunt quibus ipſe ſi iudex eſſet, potiſsimum moueretur 350

Dicẽdi ac ſcribendi an eadem ſit ratio 730

Dicendi color nimiis ſententiis velut maculis conſpergitur 485

Dicendi facilitas vt paretur 577
Dicendi facultas ſi in malos incidit, ipſa etiam malum iudicanda eſt 695
Dicendi facultate ad perniciem hominum abuſi nonnulli 152
Dicēdi facultate maximè homo à cæteris animalibus ſe paratur 141
Dicendi genus triplex 731
Dicēdi genus in homine come quale eſſe debet 361
Dicendi genera varia 466
Dicendi horrorē veterē quàm nouam iſtam licentiā mallet Quintilianus 486
Dicendi media via optima 244. 421
Dicendi peritus quę noſſe debeat 698
Dicēdi petulantia noxia 371
Dicendi primordia quæ 79
Dicendi ſagina 616
Dicendi varietas 614
Dicendi vires 82
Dicendi vis apud auditorem vnum torpeſcit 39
Dicendum pro facultate 607
Dicēdum quotidie aliquid & coram doctis 624
Dicētis ac orantis habitus 91
Dicere ipſum, ante omnia eſt in oratoris officio 578
Dicere ac facere docere debet præceptor 104
Dicere quid ſit 508
Dichoreus 568
Dicit ita quiſq;, vt viuit 595
Dictādæ pueris materiæ 107
Dicta quæ dicantur 368
Dictantium ſtudium 608
Dictio ac cogitatio nō eundē habent ordinem 212. 398
Dicti pœnitentia 521
Dictorum vrbanorum diuiſio 383
Dictu & factu, ſimiliáque 49
Dictum, quàm amicum perdere, aut autoritatem minuere, malimus 371
Dicturus cauſam, quæ conſiderare debeat 230
Dicturi cura, auditurum iudicem delectat 682
Dicuntur malè ſalsè, quæ in plures competunt 371
Didymi hiſtorici obliuio 79
Dies nullus tam occupatus, vt nihil diſcere poſsis 624
Διήγοδος 546
Differens quid dicatur 297
Difficilia pronuntiatu pueris proponenda, vt ſermonem melius forment 34
à Difficiliore argumētū 303
Difficultas exercitationi vtiliſsima 614
Difficultas pulcherrimo cuiq; operi propoſita 605
Digamma Aeolicum 45. 74
Digeſtio voci confert 659
Digitorū geſtus & vſus 671
Digitorum ictus in numerorum interuallis notandis 559
Dignitas rei quò proſit 412
Digni

Dignitatis magnæ homines quomodo litibus laceſſendi 639
Digreſsio 521
Dilatio & repetitio 522
Diligẽtia nimia omnibus reſpondendi, vitioſa 331
Diligentia nimia orationem corrumpit 450
Dilucida ſit pronũtiatio 659
Diluendũ quid quo loco 396
Diogenes Babylonius 29
Dion dux aſtronomiæ peritus 89
Dion rhetor 165
Dionyſius Corinthi 497
Dionyſius Halicarnaſſeꝰ 191
Dis, minimè diues 68
Diſcendum quod ſit, ſerò non diſcendum 30
Diſcendáne ſint omnia vno tempore 93
Diſcendi ſtudium voluntate conſtat 41
Diſcentis animus quomodo tractandus 42
Diſciplinæ ſeueritas 100
Diſcipuli quò duxeris, ſequũtur 447
Diſcipulorum inſtituẽdorum ratio 446
Diſcipulorum iudicium præceptori tentandum 114
Diſcipulorum officium erga præceptores 122
Diſcurſare & ſatagere, ineptum 677
Diſiunctio ſeu μεſωνυμία 539
Diſertiſsimus vir nõ continuò etiam bonus orator 693
Diſertus alieno labore nemo 445
Diſponendi præcepta 443
Diſpoſitio quid 394
Diſpoſitio ac inuentio, prudentis hominis 449
Diſpoſitio in oratione neceſſaria 164
Diſpoſitio modicæ doctrinæ videri poteſt 459
Diſpoſitio partium 444
Diſpoſitionis laus ac conſideratio 392. 394
Diſputatione omni tria quæruntur 188
Diſsimile exemplum quomodo fiat 312
Diſsimilitudo ad probationis ornatum nonnunquam aſſumitur 310
Diſsimilitudo, vrbanitatis cauſam nonnunquam præſtat 376
à Diſsimilibus argumẽta 300
Diſsimilibꝰ ineſſe ſimile 315
Diſsimulatio 513
Diſsipata 538
Diſſolutio 540
Diſtincta ſit oratio 661
Diſtinctio, quæ & παραδιαϛολὴ 542
Diſtinctionum orationis cõſideratio 661
Diſtinguendi virtus 662
Diuerſæ partes tuendæ declamatoribus, exercitationis gratia 389
Diuerſarum legum conflictatio

ctatio 436
Diuina teſtimonia 281. 317
Diuinatio, lis de accuſatore conſtituendo 213 Eius actio 430
Diuiſio & compoſitio ediſcẽdi ſtudio vtiles 651
Diuiſio quid ſit 394
Diuiſio, reſpiratione ac mora conſtat 441
Diuiſionis ad probandum & refellẽdũ vtilitas 298. 299
Diuiſiõis in ſcribẽdo ratio 70
Diuiſionem feſtinatio perdit 398
Diuiſione finitionem adiuuari 298
Dochimus pes 564. 567 clauſulis aptus 567
Docilitas qũo paretur 227
Doctrina ſine prudentia parum prodeſt 392
Doctrina ſine natura, inanis 151
Δογματικοὶ ſermones 137
Dolor litigatorum interdum ipſis patronis aſſumendus 364
Dolor ſemel cœptus, nuſquã in agẽdo ĩtermittẽdus 637
Domi an in ſcholis melius puer erudiatur 31
Domitiani nepotibus præfectus Quintilianus 219
Domitius Afer Orator 597. 736 Eius actiones 581. de Virgilio dictum elegans 591 in dicendo maturitas 723 lenitas 370 libri 277 ſimulatio ſalſa 381 venuſtas, eiúſque vrbanè dictorum libri 375
Domitius Marſus de vrbanitate diligẽtiſsimè ſcripſit 383
Doryphoros militiæ ac palæſtræ aptus 322
Dualis numerus an apud Latinos 57
Dubium ius 438. æquitatis regula examinãdum 705
Dubium tutius fatearis aliquando quàm neges 319
Dubia de re non ſemper dicit Orator 193
Dubiis cauſis vtile 428
Dubiis dubia non probantur 319
Dubitatio 514. cui parti aſſignanda 546
Dum dictionis varia ſignificatio 534
Duo interim aduerſario proponenda, quorum vtrumlibet malè eligat 189
Duplices leges 438
Dura vſu molliuntur 62. 464
Duriorum conſonantium cõgreſſus vitandus 661
Δυϊκὸς, numerus dualis Græcis 57
Δυνατὸν, qđ & poſsibile 203
Δυσπαρακολούθητον cauſæ genus 228
E & I ſonus confuſus 45
E plenior, i ãguſtior 556
Ediſcendi ratio 118 varietas 650. 652 vtilitas 659

Educatio

Educatio mollis 36
ab Educatione vt ducantur argumenta 293
ab Efficientibus & effectis argumenta 301
ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν 169
Egreſsio, quę & exceſſus 211
Egreſsionis conſideratio 259 per totum. Eius pronuntiatio 683
Egreſsiones quales eſſe decet 683
Ei diphthongus Græca quibus caſibus ac numeris adderetur 72. 73.
εἰκότα, ſigna non neceſſaria 285. 291.
εἰκόνος ratio 314
εἰρωνεία duplex, & variæ eius ſpecies 361. 518
ἤθη quomodo mores ſunt 361
ἠθικὴ, moralis philoſophia 359
ἠθοποιΐα 521. 548
ἦθος quid 359
ἠθικοὶ vnde dicti 68
ἐκβάσεις, id eſt exitus 302
ἐγκυκλοπαιδεία 82
ἔκλειψις 491
ἔλλειψις 57
Eleganter & lepidè dicta, vrbana 383
Elegiaci poëtæ 592
Elegia poſt grauia alia etiam legenda 587
Elegia pueris amouenda 77
ἐλεγκτικοὶ ſermones 137
Eleuandi ioci ratio 378
Eliminare gradus, an ſatis Latinum 464
Elocutio difficillima 448
Elocutio vbi ſpectatur 452
Eloquendi obſeruatio 457
Eloquens nemo, diſerti multi 448
Eloquentia à Demoſthene ac Cicerone faſtigium ſuum accepit 740
Eloquentia latos fines habet 733
Eloquentia laudis & pudoris ſtimulis agitur 622
Eloquentia naturalis 728
Eloquentia, Oratoris propria 449
Eloquentiæ facies multiplex 733
Eloquentiæ iactatio, odioſa 630
Eloquentiæ laus 142
Eloquentiæ theſaurus memoria 645
Eloqui quid ſit 449
ἥμερον, manſuetum 203
Emendatè loquendi ac ſcribendi partes, grammaticorum ſunt 75
Emendatè loquendi regula, prior grãmaticæ pars 51
Emendatio in ſtudiis, & eius partes 612
ἔμφασις 511
Emphaſis ad orationis ornatum referenda 455
Emphaſeos duæ ſpecies 474
Emphaſis inter figuras 522

Empedoc

Empedocles poëta philoſophiæ plenus 45 rhetoricen inter primos tractauit 160
ἐναντιότης 530. 547
ἐνάργεια, quæ & euidētia 364. 469. an narrationi neceſſria 247
Encomiaſticon & epidictico genus dicendi 169
ἔνδοξον cauſæ genus 228
ἐνέργεια 474
Enimuero 498
Ennius vetuſtate ſacer 591
Enumerāda per capita, quomodo tractanda 348
Enumeratio, quæ & ἀνακεφαλαίωσις 348
Ens, eſſentia 464
ἔντεχνοι ꝓbationes 270. 282
Enthymema quid ſignificet 288 & eius ſpecies 336. 483. 530
ἐπαγωγή, quæ & inductio 300
ἐπανολήψις, conſequens 529
ἐπανάληψις 467
ἐπάνοδος, quæ & regreſsio 537
ἐπεξεργασία 474
Ephorus Iſocratis diſcipulus 120 hiſtoricus 589
Epicœnum genus 35
ἐπιδεικτικόν latius patet quàm demonſtratiuum 168
Epicherema 289. 530
Epicherema & ſyllogiſmus differunt 339
Epicherematis partes 337
ἐπιδιήγησις id eſt repetita narratio 257
Epilogi maxima pars amplificatio 357
Epilogi ac procemij diſcrimen 226
Epilogi pronuntiandi ratio 574
Epilogorum pericula 355
Epilogis pluribus vbi vtendū 357
Epiphonema 483
Epirhedium quod verbū 61
Epitheton interdum pro nomine ipſo ponitur 493
ἐπίθετον, quod & appoſitum 494. 502
Epitheti in proſa vſus 494
Epithetorū proprietas 454
Equi definitio 418
Equi Troiani magnitudo 473
Eratoſthenes Græcus autor 30
Eriphylus Rhodius 618
Eruditio longæ ætatis ſpatio paratur 77
Erutius Antoniaſter 463
ἐσχηματισμένη oratio 504
Eſſentia, entia 132
Eſſentia, quæ & οὐσία 179
ἐτέρωσις 533
Ethice, quæ & moralis philoſophia 700
Ethici autores Oratorib⁹ euoluendi 699
Etymologia quid ſit 67
Eius ratio ibidem
Etymologiæ finitio 297

Euathlus

Euathlus magna mercede Rhetoricam didicit 160
ἐυχωλὴ 168
Euerſionis vrbis deſcriptio 470
Euidentia an narrationi neceſſaria 247
Euidentia & illuſtratio, quæ & ἐνάργεια 364
ἐυφαντασίωτος 364
ἐυφωνία obſeruanda 51
Euphorion 586
Euphranor pictor 722
Eupolis comicus 288
Euripides poëta tragicus 588
ἐυρυθμία 86
ἐυρυθμὸν vitandum 563
Ex præpoſitio in compoſitione quomodo ſcribenda 71
Exanimat, vetus verbũ 464
Exceptores tardi 608
Excerptorum quorũdam inane ſtudium 601
Exclamant quidam in iudiciis 387
Exclamatio 515. 548
Excurſio qualis eſſe debet 253
Excuſatio facti ſiue purgatio 427
Exẽplum Quintiliani in cauſa occultiore agenda 401
Exemplorũ cõſideratio 306
Exempla poëtica etiam cauſis vtilia 313
Exempla præiudiciorũ 271
Exẽplorũ ac rerũ cognitio ex hiſtoriis petenda 589
Exemplorũ confutatio 328
Exemplorũ vſus ſuaſoriæ maximè conuenit 209
Exemplis abundare debet Orator 706
Exercitatio ac conſuetudo dicendi ac ſcribendi extemporalem facultatem maximè parat 621
Exercitatio dicẽdi cõtinua, potẽtiſsimũ dicẽdi genus 145
Exercitatio rationi iungenda 608
Exercitatione maximè alitur memoria 33
ἐξεργασία 474
ἐξεταστικὸν cauſæ genus 168
ἕξις 577
Exordium, quod & principium, & Græcis προοίμιον 222
Exordij diuiſio 228
Exordij ratio quomodo tractanda 230
Exordiorum vitia 231
Expectorare veteres dicebant 464
Experimẽta plus quàm præcepta valent 115
Expoſitio circunciſa 244
Expoſitio attenta ſit 260
Expoſitio, probationum præparatio 209
Extemporalis dicendi facultas 619. quomodo paretur 621. memoria maximè conſtat 645
Extemporalis quæ videatur oratio, plus gratiæ habet 231

Extra ad causam pertinent tẽpus, locus, habitus, &c. 227

F, literæ vſus 76. ſonus 726
Fabrico & fabricor idem 532
Fabula 105
Fabulæ Aeſopicæ cauſis vtiles 313
Facere contumeliam, Cicero damnat 533
Faciendi ratio circa quæ verſatur 293
Facetiæ in narrãdo cõſiſtunt, dicacitas in iaciendo 373
Facies dicentis recta ſit 91
à Faciliori argumentũ 303
Facilitas dicendi 577
Facilitas ſummi Oratoris in dicendo 734
Factitiæ voces 493
Factum per ſe improbabile, quî tueamur 426
Factum ipſum aliquãdo ſimplicẽ quæſtionẽ habet, aliquando duplicem 408
Factúmne ſit, iudicialiũ cauſarum prima quæſtio 405
Factum prius negandum, tum reus defendendus 409
Facto ſolo controuerſo vnde petantur argumenta 409
Factum quale ſit, plurimum intereſt 431
Facto quod non defenditur, iure nitetur 429
Factorum ac verborum in ſceleribus conſideratio 415
Facultas paranda ſuum tẽpus habet 107
à Facultate quomodo ducantur argumenta 296
Facundiæ alimentum 615
Fallendi ars dicta Athenæo Rhetorice 137
Fallendi in hoc iudices, ne errent 147
Falſarum narrationũ duplex genus 251
Falſum dicere ex bona ratione, turpe non eſt 147
Falſum palàm, negare ſat eſt 327
Falſi cauſa quomodo tractanda 416
Falſa excidere ſolent 252
Falſis non ita aſſueſcendum, vt ad vera caligemus 616
Famæ ac rumoris conſideratio 272
Famæ formam Virgilius finxit 5?7
Faſciæ crurules 680
Fatigati iudices quomodo tractandi 660
Fatigatio 659
Fatigatio ac ſudor inter agendum 680
Fatigatio, ſcribendi diligentię obſtat 610
Fauces Oratoris integræ ſint 659
Fauor, Ciceroni nouum erat vocabulum 465
Fauorẽ cõciliãtia 223. 227
Fecerítne, quæſtio, quomodo tractetur 415
Femur ferire 676

Ferrum

Ferrum pro gladio, etiam in proſa 491
Ferrum veneno armare, elegans metaphora 290
Feruêre, media breui an dici poſsit 64
Feſtinatio diuiſionem perdit 398
Feſtinatio puero cauenda 33
Fictio etiam argumenta ſuppeditat 304
Fictũ apertè, ridiculum 378
Ficta citò euaneſcunt 353
Ficta & cõpoſita fidem amittunt 450
Ficta ſiue nouata verba 394. remediis quibuſdam præmunienda 464
Fiduciam præ ſe ferat orator 333. 682
Figura quid ſit, & quot modis accipiatur 502. 503
Figura quædam obtinentur, quæ ꝓbari nõ poſsint 524
Figurã admittere, aliud quàm figuram eſſe 505
Figuræ, & ſententiarum, & verborum, & mentis 504
Figuræ & variæ ſint, & raræ 536
Figuræ interdum neceſſariò excogitandæ 613
Figuræ variæ ſecũdum diuerſam multorum ſententiam 529
Figuræ ne denſæ ſint 524. 531 549
Figurarum cum tropis conuenientia 502
Figurarum in compoſitione variatio 570
Figurarum modus 523
Figurarum vtilitas 531
Figuris etiam in foro locum eſſe 525
Figuras multas prius ſibi probatas, poſtea Cicero damnauit 547
Figuras non eſſe tot, quot affectus 505. 529
Figuras qui ſcriptores tractauerint 547
à Figuris excludenda 528
Figuris reſpondendi modus 527
Figuris vtendi ratio 527. 548
Figurata oratio 504. 523
Figuratæ controuerſiæ 523
Fimbriaturit, figulaturit 464
Fingendi & mentiendi cautelæ 251
Fingendi rationes 516
Fingere aliena, & ſua 381
Fingere Græcis magis permiſſum 464
Fingere in ſcholis licet, quæ foro inepta ſint 355
Fingere in hypotheſi 304
Finis oratori præſtandus 717
Finitæ quæſtiones 171
Finitionis conſideratio 418
Finitio cauſæ noſtræ conueniat 423
Finitio certa 424
Finitio cui ſtatui ſubiiciatur 420
Finitionem vt rectè conſtituamus 421

Finitio vitioſa, foro cauenda 421
Finitionis confirmatio quàm applicatio difficilior 424
Finitionis euerſio ibidem
Finitioni ſubiecta 297
à Finitione quomodo argumenta ducantur 294
in Finitione volũtas nominis quæritur 441
Filij ſui mortem præmaturam Quintilianus deplorat 343
Firma in cauſis ſępius iterentur 388
Firmamentum, quod & συνέχον 215
Firmum fideliter, à primis ſtatim actionibus arripiẽdum 388
Fiſtula tonorios Gracchi 86
Flauius rhetor 432
Flauius Virginius rhetor 677
Fluctuatur, fluctuat, idẽ 532
Fluctús concionum, allegoricõs 496
Fluctuum tempeſtates, bella ciuilia 495
Focalia 680
Fœcunditas in adoleſcente ſe efferat 106
Forum iudiciale ſub dio 616
Fori proprius quidam eſt profectus 709
Foro deſtinati cura ac inſtitutio 120
Forma etiam perſuadet 134
Forma perfectiſsima, ea & capaciſsima 88
Formæ puerorũ lenocinium 321
Formæ fictæ 517
Formula cadere 187
Formularij ac legulei 705
Forte & robuſtum dicendi genus vbi locum ſibi vendicet 732
Fortuita bona mores noſtros arguunt 195
Fortuita interim ad veniam faciunt, interim ad criminum probationem 294
Fortuitorum laus in quo cõſiſtat 195
Fortuna in ſcriptis quoque & cogitatis locũ habet 618
Fortunam fruſtra culpamus 346
à Fortuna vt ducantur argumenta 292
Fratres gemini, ineptum: cùm dicendum ſit, gemini fratres 554
Frequentia gaudet optimus quiſque præceptor 36. 39
Frons dicentis multis generibus peccat 91
Fructiferáne an amœna pulchriora 460
Frugalitas ſtudiis neceſſaria 606 & 689 vnde dicta 67
Frugalitas voci confert 659
Frugi, non frugalis 66
Fugiens ne reſpexeris 378
Fulminibus comparata dicẽdi quędam facultas 142. 733
Funebres laudationes 460

Funis,

Funis, maſculinum 63

Furti quæſtio quomodo tractanda 415

G, veteribus Latinis in multis dictionibus vltima 72

Galbæ ioci 376

Gallica multa vocabula Latinis recepta 59

Gallio pater orator 162. 527

Gallus poëta 592

Gallus, vox ambigua 440

Geminatio eiuſdẽ verbi 484. 536

Genarum geſtus 669

Generale caput, ſtatum Theodorus vocat 176

Generales quæſtiones infinitæ: ſpeciales, finitæ 171

γένεσις, coniectura 184

Genus ad probãdam ſpeciem inualidum eſt 297

Genus in ſpecies diuiſum, nihil habet proprium 497

Generis dicendi conſideratio 603. 628. 721

Genere etiam in nominibus fiunt figuræ 532

à Genere vt ducantur argumenta 292

Genera cauſarum tria 167

Geſtus ac vultus dicentis ab oratione ne diſsideant 667

Geſtus momentum in actione 667. 678

Geſtus oratoris 91

Geſtúſne vitio ſolœciſmus committatur 56

Geomerria dialecticæ quàm rhetoricæ ſimilior 87

Geometria oratori neceſſaria 87

Geometricæ ἀποδείξεις γραμμικαὶ 289

Germanicus Auguſtus poëta 592

Gladii cruenti in iudiciũ prolati metus fictus 356

Gladiatorum manus ſecũdæ, tertiæ & quartæ 334

Glyco Spiridion 355

Gloriari aperte tolerabilius, quàm peruerſè ſe iactare 631

Gloſſa, lingua ſecretior 33

Gloſſemata, voces minus vſitatæ 78

γνῶμαι, quæ & ſententiæ 481

Gorgias alius à Leontino 529

Gorgias Leontinus Empedoclis diſcipulus 160 Eius viuacitas ibidem

Gorgias Platonic⁹ 132. 133. 134 Eius de rhetorice diſſertatio digeſta 137

Gracchi oratores 723 Eorũ leges inuiſæ 197 mater eloquens 28

Gradatio, quæ & κλίμαξ 540

Gradus eliminat, an ſatis Latinum 464

Græca lingua vt Latinæ nihil officiat 30

Græcus ſermo Latino iucundior 726

à Græco auſpicandum 29. 44

Græca noïa quomodo apud Latinos declinanda 60
Græci rerum & verborum & linguarum differentiũ copia abundant 55.613.728
Græci nominibus fingendis felices 55 componendis item 61. 464
Græci præceptis, Romani exemplis valent 703
Græcorum fidem Cicero eleuat 643
Græca nos mutuamur cùm noſtra deſunt, & illi quoq; noſtra 59
Græca in Latinum vertere, vtiliſsimum ad bene ſcribendum 613
Græcas literas Cato ſenex didicit 740
Grammatice, literatura 97
Grãmaticæ paupertas & vbertas 98
Grammatices amor 78
Grammatices diuiſio 44 Ea ante oĩa imbuẽdus puer, ibi.
Grammatices exactor aſperrimus in filio Cicero 75
Grammaticæ iucunditas, vtilitas ac neceſsitas 44
Grammaticorum partes 44. 79. 97
Grammatici iudicium 75
Grammaticorũ veterum autoritas 44
Grammaticè ac Latinè loqui differunt 67
Grande dicẽdi genus vbi cõmodum 732
Gratis an ſemper agat orator 712
Grauia quædam per ſe videntur, quædam facienda ſunt 362
Grauitas riſui commiſta 370
Gryllus Ariſtotelis 145
Gurdi qui dicantur 59
H, aſpirationis vſus 54
Habitus à cæteris diſſentiens, peſsimorum morum prætextus 24
Habitus in argumentum trahitur 292
Hendecaſyllaba pueris amouenda 77
Herculis perſonã aut cothurnos infantibus aptare 354
Here olim quod nũc heri 73
Hermagoras rhetor 135. 161. 172. 217
Herodotus hiſtoricus 589 cõpoſitionis ſtudioſus 553
Heroici carminis ſublimitas 76
Heſiodus an primus fabularũ autor 313 eius ſtylus 586 Idem ſeptennes pueros aptos diſcendo ſtatuit 30
Hexametri finis malè orationem claudit 563
Hinnire & balare vetuſtate autoritatem meruit 62
Hippias Eleus 159 omnes artes complexus 739
Hiſtoria ſeu hiſtorice 79. 105 carmen ſolutum 582 qũo oratori legenda, ibidẽ. eius lex 553 numeri 572

Hiſtoria

Hiſtoria oratori legẽda 105. 210. 615. 706. ex hiſtoriis etiam vrbanitas petitur 382
Hiſtorici Græci licẽtioſi 108
Hiſtorici Latini Græcis non inferiores 594
Hiſtorici ſcriptores 589
Hiſtrionũ affectus ſerij 364
Homerus eloquentię culmen & columẽ 585. 739. Horatio dormitare interim videtur 581
Homeri autoritas 317 eius laudes, ac operum aliquot delibationes 585
Homeri temporibus extitiſſe rhetorices certamina 144. 732
Homo cæteris animantibus ratione ac oratione prę ſtat 145
Homo, quia ab humo 68
Hominum laus vnde ducatur 195
Homonyma verba interpretanda 455
Honeſta magis iuuant 96
Honeſta maximè diſcẽda 76
Honeſtorum ac turpium nullum eſſe conſortium 690
Horatius poëta 77. 593
Hortenſij filia eloquens 28
Hortenſius à Cicerone ſecundus 657
Hortenſius à Cicerone vrbanè irriſus 382
Hortenſij pro Verre patrocinium 581
Humani ingenij natura ac vis 25. 93
Humerorum in actione geſtus 670. 677
Humilia & ſordida vitanda 453. 467
Hyberbaton 498. 535. 547
Hyperbole 499 quomodo fiat, ibidem. an amplificationi adſcribenda 480
Hyperides orator 134. 590. 725 eius pro Phryne meretrice actio 613
I, & V, literæ affinitas 45
I, litera ſibi aliqñ inſidit 46
Eius ſonus 556
Ii geminatum eſt aliquando 46
I, vocalis tam longa quàm breuis apud Latinos 71
Iactatio ſui, vitioſa omnis 639
Iaculari de quibus dicatur 454
Iambus 559. 564
Iambi aſperis cõueniunt 573
Iambum verſus heroicus non recipit 55
Iambici poëtæ 593
ἰδιώτις 184
Idiotis grati ioci 462
Igitur, vbi ponendum 57
Ignaui pro inaui 61
Ignorantiæ excuſatio 427
Illuſtris oratio vt fiat 466
Imagines in iudicio prolatæ 353. 355
Imagines in memorandi arte 648

Imaginis rerum aut perſonarum in cauſa ratio 314
Imbecillitas, nonnunquã probitas vocatur 388
Imitamur libenter quibus fauemus 100
Imitationis cõſideratio 599 & dein. pronuntiatio 683
Imitandi qui ſint 584
In imitando ſpectanda 604
Imitatio, artis eſt 170
Imitatio quæ paruulis conueniat 39
Imitatio vitioſa 671
Imminutionis ratio 480
Immunis quomodo ſcribendum 72
Immutatio quid ſit 57
Imparia exempla ad exhortationem maximè valẽt 311
Imperatori exercitus oratorẽ comparat 444
Imperiti iudicant 147. 731
Impius pro parricida 493
Importuni ac clamoſi in iudiciis coërcendi 387
Impoſsibile, non reformidat Quintilianus 291
Improbitas iudici inuiſa 388
Improprij vitium 453
Imprudentibus nobis elapſa, ſi ſimulamus, venuſta creduntur 370
Impudẽs actio, indecora 632
Impudentiæ fortiter reſiſtendum 387
Inartificiales ꝓbationes 270
Inceſſus fractus 286
Incipiendum à primis 212
Inciſum quid dicatur 571
Incrementum in amplificatione 475
ab Incremẽtis argumẽta 300
Incumbere illi, in illum 531
Index digitus 672
Indiciũ, quod & ſignum 285
Indignationi interrogatio cõuenit 512
Indocti cur vulgo ingenioſiores habeantur 126
Indocti ſępe iudicãt 147. 331
Inductio Socratica 310
Indulgentia parentum 36
Infantia quomodo docẽda 30
Infantiæ in dicendo reprehenſio 331
Inficialis ſtatus 178. 181
Inficiari quæ non poſſumus, lenienda 229
Infinitę quęſtiones quę dicantur 171
Infinitum verbum pro nomine poſitum 532
Infinitiuorum mediæ ſyllabæ quantitatis ratio 64
Ingenium cui deeſt, artes ne ſequatur 26
Ingenium indomitum 602
Ingenium humanũ falsò accuſatur 27
Ingenium in numerato 385
Ingenij humani vis 95. 737
Ingenio veloci ac mobili altercaturis opus eſt 387
Ingenia tenera alenda 446
Ingenia præcocia 41
Ingenia puerilia qũo dignoſcãtur ac tractẽtur 40. 119

Ingeniorum ductus ſequendus ibidem
Ingeniorum monumēta 196
Ingenioſum puerū in gloriā ſuam præceptor fouet 37
Ingrati actio 431
Inhumanitas quomodo refutanda 328
Iniquorum etiam ratio noſcenda 206
ab Initio argumenta 300
Initiis apti pedes 604
Iniuriarum actio 430
Inopia peior in puero quàm copia 106
Inopinata delectant 496
ex Inopinato ſententiæ 483
Inornatum id eſt, quod eſt improprium 462. 465
Inſectandi ratio 331
Inſignia orationis 508
Inſinuatio 228. 229
Inſtandi ac vrgendi vis interrogationibus quî fiat 512
Inſtitutionis perplexæ atque numeroſæ in pueris terror 446
Inſtrumentū rhetorices 158
Inſtrumenta in actione quædā bene diſsimulantur 388
Inſtrumenta naturalia 708
Inſulſitatis reprehenſio 331
Intellectu difficilia, vitanda 456
Intelligētia ad rectam lectionem neceſſaria 76
Intentio ſimplex quomōdo tractanda 396 ex intentione lis 433
Intercapedo 467
Interſationis diſtinctio 245
Interiectio, quæ & parentheſis 455
Interrogandi ratio vnde optimè diſcatur 280
Interrogandi ſæpe diſcipuli 114
Interrogatio qualis eſſe debeat 284
Interrogationes ſtultæ, ſtultiores reſponſionibus quibuſdam fiunt 379
Interrogationum vis 511
Interruptio 520
Intrò, intus 58
Inuentio ac diſpoſitio, prudētis hominis 449. 459
Inuentionis calor 606
Inuentioni iudicium quidam ſubiiciunt 161
Inuerſio tropus 495
Inuitis nihil facilè perſuadetur 260
Inuitè accuſandum 637
Iocus quis dicatur 369
Iocorum eleuatio 378
Iocorum materia ex nomine ſæpe depromitur 293
Iocoſa quædam non ſatis vrbana 384
ἰωτακισμός 55
Iphigenia Timantis 131
Ipſe dixit 632
Iræ pudor iudici iniiciendus 640
Iracunda actio, indecora 631
Iracundiæ mala ac incommoda 387

Iracundiæ vitio careat altercator 388
Ironia, ioci genus 377
Ironia, quæ & illuſio 361. 497. 502
Iſæus orator 725
ἰσχνόν, id eſt, ſubtile dicendi genus 731
ἰσχνότης 55
ἰσόκωλον 545
Iſocrates orator Gorgiæ Auditor 161. 590. 725. actionibus ineptus 730
Iſocratis de diſcipulis iudiciũ, ac ſolicitudo 120 eiuſdem panegyricus decennio ſcriptus 612 eiuſdem præſtãtia & viuacitas 161
Iſocraticorũ nimia cura 556
Italica omnia pro Romanis habet Quintilianus 59
Iubæ dictum feſtiuum 381
Iucunda vt ſit oratio 451
Iucunditas an expoſitioni neceſſaria 247
Iucũditas diſcẽtes allicit 159
Iucunditas præceptores decet 107
Iudex à miſeratione auertendus, qua reus ſit vſurus 351
Iudex à quo appellaueris, quo modo placãdus ſi ad ipſum remittaris 640
Iudex artem reformidat 257
Iudex differendus nonnunquam 267
Iudex ne omnino non poſsit intelligere, curandum eſt 457
Iudex ne prorſus lædatur 224
Iudex quõ conciliandus 212
Iudex attentus ac docilis faciendus 228
Iudicis animus explorandus 731
Iudicis auocandi ratio 389
Iudicis memoriæ firmiſsima quæque inculcanda 286
Iudicis natura noſcenda 260
Iudicis optio aduerſario non permittenda 275
Iudicis præparãdi partes 230
Iudicis uultus actori diligenter inſpiciendus 573
Iudici nota, ſint'ne narranda 240
Iudici opinio domo allata, excutienda 225
Iudici veritatem auferre oratori licet 695
Iudicẽ qualem eſſe volumus, tales ipſi ſimus 363
Iudices alij aliud genus dicendi in patronis exigunt 635
Iudices docendi quid rogantibus reſpondeant 351
Iudices interdũ indocti 727
Iudices quidam rerum ſuarum 225
Iudices ſorte dantur quibuſdam iudiciis 213
Iudicum animos quæ maximè alienent 224
Iudicatio, ſeu κρινόμενον 215
Iudicatorum confutatio 309
Iudicium à conſilio quid diſtet 390. an inuẽtioni ſubiiciendum

ciendum], ibidem & 164
Iudicium quomodo nobis aufertur 580
Iudicium virorum doctorum eſt pro ratione 63
Iudicia publica, & priuata 213
Iudicus aliorum componendæ nobis orationes 341
Iudicialis generis partes quinque 211
Iudicialium controuerſiarum genera 213
Iugerum 88
Iulius Africanus Orator 597
Iulius ſecũdus Florus, eloquẽtiæ Galliarum princeps, Quintiliani æqualis 597
Iunctura compoſitionis 556
Iunius Baſſus contumelioſus 370. eius dicterium 378
Iurare graui viro non licet 528
Iuriſconſulti verborum proprietatis ſtudioſiſsimi 342
Iuriſiurandi cõſideratio 274
Ius obſcurum & ambiguum differunt 443
Ius triplex, ſacrum, publicum, priuatum 110. 111
Iuris ac facti quæſtiones eodem ordine tractãtur 397
Iuris diuiſio 705
Iuris ciuilis ſciẽtia Oratori neceſſaria 703 & facilis 705
Iuris obſcuritas quæſtiones parit 434
Iuris quæſtiones in quibus cõſiſtant 701
Iuridicialis ſtatus 181
Iuſtitiæ coniuncta eſt Rhetorice 138
Iuſtum latè patet 111
Iuſtũ natura continetur, aut conſtitutione 426
Iuuenalis poëta 593
Iuuenis foro deſtinatus, oratori alicui adhæreat 616
Iuuenũ dictio qualis eſſe debeat 633
K, literæ ratio 45. 72
Kappa in numero tantũ manet 46
καταπεπλασμένον 91
καθολικὰ 131. 482
καιρὸς 180
κακοτεχνία quibuſdam dicta Rhetorice 133. aliis ματαιοτεχνία 152
κακόζηλον 468
κακοσύνθετον 469
κατάπληξις, quæ & minę 529
κατασκευὴ 108
κατάχρησις, quæ & abuſio 454
κεῖσθαι 179
κλίμαξ, quæ & gradatio 540
κλωσμὸς 864.
κοιλοστομία 55
κοινισμὸς 664
κῶλα 554
κόμματα 554
κρινόμενον 215
κρίσεις, id eſt iudicia & iudicationes cauſis etiam vtilia 316

λ, litera ſuccedit ρ literæ 90
Laborem continuũ nulla res ferat 41
Labrorum dicentis geſtus 91
Lachrymæ, mentis indices 669
Lacrymarum affectus vehementiſsimus 355
Lælij Oratores 719
λαμβδακισμὸς 55
Lapidare, de quibus rebus dicatur 454
Latrare quoſdam, non agere 161
Latro declamator 527
Laticlaui ius 679
Latina eloquẽtia, Græcæ diſcipula 29. 726
Latina in Græcum vertenda, & contrà 613
Latina ſtatim Græca ſubſequi debent 30
Latinus ſermo, Aeolicæ rationi ſimillimus 68
Latinus ſermo Græco inferior 461. 727
Latinus ſermo pluribus in vſu eſt 29
Latinè loqui, aliud quàm grãmaticè loqui 67
Latini aduerſus ſe iniqui iudices in nominum fictionibus 461. 493
Latini dicendi præceptores quando primùm cœperint 112
Latini veteres plus ingenio quàm arte valuerunt 77
Latinorum inopiæ quomodo medendum 727
Latus clauus 679
Latonæ progenies 195
Laudari iuuenes appetũt 322
Laudatiuum genus, quod & demonſtratiuum 168
Lauranius Orator 557
Laureati poſtes 493
Laus diſcipulorum quatenus admittatur 101
Laus eadem non vbique decet 195. 197
Laus & vituperatio ad iudiciorum momentum pertinent 194
Laus & vituperatio quomodo puero tranctandæ 108
Laus ſtimulos addit 622
Laudis amor cupiditatem literarum acuit 690
Laudis amor cupiditatem literarum acuit 690
Laudis cupiditas in Oratoribus 256. ne ab vtilitate cauſæ patronum abducat 716
Laudis proprium 194
Laudem homini quæ parent 195
Lectio pueri ab Homero ac Virgilio incipere debet 73
Lectio pueri qualis eſſe debeat 33. 76
Lectionis vſus & ratio 580
Lectione Oratorum nihil minus laborioſum 705
Lædi in iudiciis qui non debeant 224
Legale genus νομικὸν 171

Legales quæſtiones 186. earum ſpecies plures 190
Legationis malè geſtæ iudicium 431
Lex ad exules nulla pertinet 404
Legis obſcuritas 434. poteſtas 437
Legis verba diligenter perpendenda 435
Leges contrariæ, quæ & ἀντινομία 190. 436
Leges duplices 438
Leges pares 437
Legum laus & vituperatio 110
Lenas rhetor 162
Lenas Popilius 687
Lentiora plus affectus habent 624
Lentulus Spinther 375
Leonides Alexandri pędagogus 29
Lepus epicœnum 65. eius etymon 68
Λέξις quid ſit 504
Libellis indoctorum non eſſe vtendum 714
Liber & Ceres pro vino & pane licenter 492
Liberalis facies pro pulchra 371
Libertas in aliis, in aliis licentia 207
Libertinus quis dicatur 298
Licinius Archias poëta 623
Lingua ſecretior, gloſſa 33
Linguæ vitia 55
Lis de quo ſit 425
Literæ quædam aliter enunciantur quàm ſcribãtur 74
Literæ, vnicum aduerſorum ſolatium 346
Literarum ratio & poteſtas 45. affinitas, & inuicem mutatio 46. 66. 72
Literarum inuentio Mineruæ tribuitur 194
Literarum pura voluptas, quãdo 151
Literarum traditio qualis eſſe debeat 31
Literarum vſus qui ſit 74. an memoriæ obſtet 646
Litigantium perſonæ quomodo ponendæ 258
Litigatoris perſona quomodo tractanda 224. 361. 711. 715
Litigatori nõ ſemper mos gerendus 526
Litigatores alij aliter tutandi 634
Litigatores honeſtam rationem, atq; adeò neceſsitatẽ prætexant 223
Litigatores pro ſe olim ipſi agere cogebantur 138
Littus quod dicatur 342
Liuius cum Herodoto componendus 594
Liuius & Salluſtius pares magis quàm ſimiles, ibidem
Liuij epiſtola 583. patauinitas 59. 452
Liuij vbertas lactea 582

Loca in arte memorandi qualia eſſe debent 648
Localis memoria 648
Locus ſecretis ſtudiis aptus 609
Loci intellectus 180
à Loco argumenta quomodo ducantur 294
Loci cõmunes à Q. Hortenſio, & item à Cicerone con poſiti 98. à quo primùm tractati 160
Loci communes teſtium & argumentorum 109
Loci communes tractandi ei qui copiam affectet 615
Loci communes virtutum & vitiorum 109
Loci coniecturales, an voluerit, potuerit, fecerit 412
Locorum communium vſus quatenus parandus 110
Locorum deſcriptio 518
Laus 197
Locos argumentorum quos vocet Quintilianus 291
Locuples à locorum copia 297
Locutio antiqua immutata 531
Lodices maſcul. exoletũ 69
Λογικὸς ſtatus 171
Λογοδαίδαλοι 160
Λόγοι μυθικοὶ 313
Longa ſyllaba quæ ſit 558. ea optimè clauditur oratio 566 geminis vocalib⁹ ſcribebatur 72
Longarum ſyllabarũ vſus vbi conueniat 564. 572
Longis ſyllabis longiores, & breuibus breuiores 564
Longorum verborum contextus vitioſus 558
Loquaces ac clamoſi & obſtreperi in iudiciis retundendi 388
Loquendi ratio ac vices 79. 388
Loquentibus ſua eſt obſeruatio 63
Lucanus poëta 592
Lucilius ſatyricus ibidem
Lucilij præceptũ de diphthõgo ai & æ 72
L. Cota antiquitatis affectator 657
L. Craſſus Orator 448. 723 eius tẽporibus cœpere Latini dicẽdi pręceptores 112
L. Galbæ ioci 376
Lucretius 591
Lucus, quia non luceat 68
Ludus, quia procul à luſu 68. 375
Ludi Floralia 59
Lupercalia, vnde compoſitum 61
Lupus fœmina 65
Luſu docendi pueri 31
Luxuriatur, luxuriat, idem 532
Lyciæ Rhetores cãtores 655
Lycurgus legiſlator 84. Orator 725
Lyricorum Græcorum licentia 77
Lyricorum nouem Pindarus princeps

princeps 587
Lyſias Orator 590. 725
cōpoſitionis ſtudioſus 553
optimè hominibus oratio nes accommodabat 207
Rhetoricam obſeruationem eſſe dicebat, non artem 144
eius oratio pro Socrate reo 629
Lyſippus ſtatuarius 723
M, mugiens litera 690. ea nullum Græcū verbum finitur ibidem
M. literæ ablatio ſeu obſcuratio 557
Macer poëta 591. eius tetraſtichon carmen 382
μακρολογία 467
Magiſter aridus pueris maximè vitandus 106
Magiſtri, vox ambigua 376
à Maiore argumentum 46
Mala diſcenda, vt vitentur 695
Malæ tractationis actiones 430
Maleficij ſcripti actio 431
Malus, idem & ſtultus 690
Manilia lex 111
Manus Oratoris ruſticæ ne ſint 92
Manuum geſtus 670
Mappa, Pœnū vocabulū 59
Marci cognomen è Manliorū familia exemptum 196
M. Callidius Orator 728
M. Antonius Orator neminem vidit eloquentē 448. 692
M. Aquilij defenſio 134
M. Cato Cenſorius de Rhetorica ſcripſit primus apud Romanos 162
M. Cato & iuris & dicendi peritiſsimus fuit 705. 740
Margines librorum 611
Mars pro bello 492
Maris poteſtas Neptuno tribuitur 194
Martialis poëta 593
Maſtruca 52
ματαιοτεχνία 152
Materia Rhetorices quę 155
Materiæ pueris dictādæ 107. 117
Materiæ decorum ſeruādum 603
Medea Ouidij 482. 593
Media quædam verba ſunt in tranſlationibus 494
Media via dicēdi tenēda, quātum opus eſt, & quantum ſatis 244
Mediæ in verſibus dictiones quid artis poſtulent 562
Mediæ ſyllabæ apud Latinos accentus 54
Medicinæ inuentio 145. Apollini tribuitur 194
Medidies an meridies 67
Medium dicēdi genus vbi requiritur 732
Medium ſerium, quod apophthegmaticum 384
Meditantium ac ſcribentium geſtus 609
Meditantibus commoda 609
Meditatæ actiões inuiſæ 653

Meditatio

Meditatio etiam ex tempore dicentibus neceſſaria 623
Meditatis diligenter, omnia tempora parata ſunt 387
Μεγαλοπρέπεια, magnificentia 247
Mehe olim pro me 54
Μείωσις 467
Melanthius pictor 722
Melius quàm poſsis ne dicere velis 604
Membranarum in ſcribendo vſus 610
Membrũ quid dicatur in oratione 571
Membrorũ inciſorúmq; obſeruatio 558
Memoriæ conſideratio 645
Memoria, ingenij ſignũ 653
Memoria Oratori maximè neceſſaria 33. 164
Memoriæ vires 615. virtus duplex 40
Menalcas Virgiliũ in Aeglogis aliquãdo ſignificat 496
Menãder poëta comicus 588 iuſtiora poſterorum quàm ſuæ ætatis iudicia inuenit 196
Mendax, memor ſit 252
Mendacium dicere ſapienti aliquando permiſſum 147. 695
Mendacium mendacio eluditur 379
Mendacia refellenda 386
Menelai ſermo 732
Menenij Agrippæ fabula 313
Mens luxurioſo cultu detegitur 449
Mentis humanæ ſublimitas 639
Mentis vis diſertos facit 622
Menti in actione geſtus 670
Mercurij inuentũ literæ 194
Meretricis amor 428
Meritorum genera 428
Meſſala Orator 596. eius in dicendo dignitas 723. 741 libri 74 procœmia 223
Mercedem Oratori permittitur accipere 712
Μετάβασις 535
Μεταβολὴ 538
Μετάληψις 183. 494
Metaleptica in ridiculorũ ordine 375
Metamorphoſis Ouidij 234
Metaphoræ cõſideratio 488
Metaphora continua allegoriam facit 519
Μεταπλασμός 78
Μετάστασις 184. 507
Methodice 79
Μετωνυμία 491
Μέτρον, id eſt dimenſio 558
Metri conditio ac neceſsitas quædam variat 55. 491
Metrici pedes ĩ oratione 559
Metrodorus inſignis Zodiaci memorandi locos conſtituebat 648. 649
Metus duplex 362
Metus in peroratione ponendus 350
Metus iudici amouẽdus 225

adhib-

adhibendus ibidem
Mihi, vnde dictum 54
Miles Marianus C.Luſiū tribunum interfecit 216
Militum dictio qualis eſſe debeat 633
Milites inſectandi ratio 643
Milonianæ orationis exordiū excuſſum 663
Μίμησις 521
Mimorum ridicula 371
Minæ, quæ & κατάπληξις 529
Minerua Athenarum præſtātiſsima 723
Minora minores facilius diſcunt 31
à Minore argumentum 302
Miſeratio duplex 685
Miſeratio rectum etiam iudicem inclinat 224. 336
Miſeratio nōnūquā mouēda 201. 354 diſcutiēda 355
Miſeratio ne longa ſit 353
Miſerationem accuſator frequenter concitat 351
Miſerationem moturis quid agendum 364
Miſericordiæ laus in iudice 428 Eius numen 316
Mithridatis memoria 654
Moderādi rationes 360. 637
Modus in actione tenendus 708
Modus in omnibus maximè regnat 129. 685
à Modo quomodo argumenta ducantur 296
Modi verborum, qui & ſtatus, & qualitates 57
Modorū muſicorū vis 552
Molliendi formulæ 248
Mollis actio 677
Mollon Apollonius Ciceronis præceptor 710
Moloſſus pes 564 clauſulæ conuenit 567
Monoſyllaborum multorum & polyſyllaborum continuitas vitioſa 558. 562
Monſtra, cōtra naturam 28
Μονοειδὴς tonus 663
Monoſyllaba in fine verſus inuſitata 462
Monotonia vitanda 663
Mores iudicis noſcendi 225
Mores qui dicantur, indéque Moralis philoſophia 359
Morū alienorū imitatio 521
Morum diſciplina quibus debeatur 23
Morū diſciplina Oratori pernoſcenda 698
Morū prior vbique ratio 28. 35
Moribus apta ætas, ad literas etiam pertinet 30
Moroſitas odioſa 603
Motus excitandi ratio 363. 682
Motus obſeruatio 674
Mouendi affectus ratio 682
Mucro, gladius 491. 579
Mugitus, ſibilus, murmur, factitiæ voces 493
Mulieres eloquentes 28
Munditiæ circa proprietatem ſignificationémq; 474

Mune-

Munerariũ Auguſtus primus dixit 464
Muſæ Plautino ſermone locuturæ 593
à Muſis ac Gratiis indoctos abeſſe 85
Muſice, & eius laudes 83
Muſice grammaticis neceſſaria 44
Muſicorum ſonorum diuerſitas 733
Mutæ res q̃uo mouent 352
μιμητικὸς μός 498
Myron ſtatuarius 722 eius diſcobolos 130
N, Græcũ iucundũ & in fine quaſi tinniens 727
Nam quis, pro quiſnam 533
Nænia, carmen funebre 454
Narrationis cõſideratio 204
Narratio priuatę deliberationi nõ eſt neceſſaria 201
Narratio ſinuoſa 106
Narrationis numeri 573
Narrationis cõpoſitio 574 pronũtiatio, ibidẽ & 683
Narrationum confirmatio & deſtructio 108
Narrationũ ſpecies duæ 238 Tres 105
Narium decorum ac indecorum 669
à Natione vt ducantur argumenta 292
Nationes totæ non inceſſendæ 371
Nationes exteras quomodo eleues 643
Nati recèns fletibus excipiuntur, defuncti cũ lætitia efferuntur apud quoſdam 316
Natiua verba 465
Natura dux ſequenda 26. 119. 401
Natura pueri conſideranda 119
Natura ſi deſit, præceptis atq; arte nihil agas 26
Naturæ maximum vbiq; momentum 26. 151
Naturale maximè quid dicatur 551
Naturalia inſtrumenta 708
Naturalis eloquentia 728
Naucrates Iſocratis diſcipulus 176
Ne, non, quomodo vſurpẽtur 58
Neceſſarios lite prouocantiũ dictio qualis eſſe debeat 637
Neceſsitas quæ dicatur 203
Neceſsitas, virtutis laude honorata in poëtis 78
Neceſsitatis excuſatio 427
Neceſsitatibus ferè repugnamus 41
Neganda quæ ſint 326
Negandi duplex forma 325
Negare, fortiſsima ſe tuendi ratio 189
Negligentes aduocati 713
Negligentiæ an locus eſſe in cauſis poſsit 326 Eius confeſsio 521
Negotialis, id eſt πραγματικὴ 193 eius locus 185
Negotij definitio - 173

Nego

Negotiorum geſtorum iudicium 431
Neſcienda aliqua 79
Neſtoris dictio 732
Nicander poëta 586
Nigidius de geſtu 580
Nimium, vbique vitium eſt 450. 466. 643
Nitor quidam citra reprehenſionem in cultu victúque 486. 490
Niues capitis, dura translatio 490
Nocentes defendere Oratori permiſſum 696
Noctis commoda 610. 652
νόημα quid ſignificet 483
Nomen & vocabulum differunt 48
Nomen ſolus homo liber habet 423
νομικὸν & λογικὸν genus 171
Nominis fictio 493
à Nomine quomodo ducantur argumenta. 293
Nomina fœminina maribus conuenientia 59
Nomina, iocorum materiam præbent 376
Nominum origines inquirēdæ 52
Nominum compoſitiones 61
in Nominibus per genus fiunt figuræ 532
Noſſe ſe quiſque debet 686
Noſtra omnia dum naſcũtur placent 606
Notæ & ſigna in arte memoriæ 648
νόθος qs dicatur Græcis 192
Noua verba 62
Nouitas in eloquendo, grata 496
Nouitij difficilè Sermonem Latinum diſcunt 94
Numerare digitis 675
Numerorũ oratoriorum cõſideratio 558
Numerus in fine dominatur & principio 561
Numeri intellectus 180
ex Numero ducta quæſtio, ex iure pendet 432
Numero plurali ad vnum an rectè vtamur 56
Numeri duplices 85
Numeri in ſermone etiam ac epiſtolis 554
Numeri Latinorum duo 57
Numeri in oratione ſoluta diſſimulandi 554
Numerorum ac modorum vis 552
Numerorum libertas 491. 556
Numeris ratio compoſitionis cedit 555
Numeroſus ſermo quî fiat 497
Nũcupare, vetuſtũ verbũ 463
Nutatio frequens vitioſa 677
Nutrices mutæ mutos etiam infantes reddunt 579
Nutrices quales eſſe debeant 28
Nutricibus trienniũ dat Chryſippus 30 & carmen aſsignat 28

Nutus pro voce ſæpe eſt 667
O, litera apud Græcos interim longa, ac breuis 72
Obiectum quomodo quicque ſit, in refutatione conſiderandum 325
Obiecta aduerſario, crimini cuius reus ſit, conueniant 412
Obiurgatio, verberũ loco 42
Obliquæ allocutiones 517
Obliquorum à rectis deflexio 65. 66
Obſcœnitas & à verbis & à rebus abſit oratori 371. 453. 465
Obſcuri, ac præciſi 602
Obſcuritas vitanda 241. 331 eius modi ac ſpecies 455
Obſcurum aut corruptum in eloquentia ne ſit 390
Obſcurũ ius & ambiguum ac manifeſtum 436. 442
Obſecratio iudicum 354
Obſequium à Terentio primùm dictum 465
Obſeruantia, idem quod obſeruatio 254
Obſeruatio, artis initium 163
Obticentia 520
Obtineo, quomodo ſcribendum 72
Obtinere quæ non poſsis, ius diu ne inſiſtas 388
Obuios interdũ non videmus, cogitatione occupati 610
Occaſio 129. 180. 368
Oculorum geſtus 91
Oculorum ſenſus 650 efficacia 669
Occupanda quæ aduerſarius aut dicturus aut facturus ſit 333. 351
Occupatio aduerſariorũ 229. 333
Odij ratio 319. 331. 400
Oeconomia quid dicatur 77
Offenſa cauenda 525
οἶμος. via 224
ὁμοιόπτωτον 544
ὁμοιοτέλευτον ibidem
ὁμοιολογία 468
ὁμωνυμία 440
ὀνοματοποιία nominis fictio 493. 502 nobis conceſſa non eſt 62. 493
Opes ibi, vbi amici 317
Opus rhetorices 133
Oppidò, vetuſtũ verbum 463
Opiniones diuerſas tueri oratori permiſſum 705
Optima præcipienda 29
Optimi ſemper legendi, atque etiam ex integro lecti, relegendi 580
Optimos ſubſequendi dignitas 741
Optimum quid ſit 643
Optumus maxumus olim per u, ſcribebatur 73
Orandi origo 163
Oratio euidens, morata cum dignitate 247
Oratio ab homine diſsidens, vitioſa 207
Oratio naturalis quæ 551

Oratio

Oratio non ſemper augenda, ſed aliqñ ſubmittenda 462
Oratio oı̃s quibus cõſtet 170
Oratio temporibus, locis, perſonis accommodanda 392
Orationis cõtextus qualis eſſe debeat 455
Orationis diſpoſitio ac ordo 321
Orationis genera duo 153
Orationis lumina 506
Orationis motus in quib⁹ 511
Orationis partes tres ſecundum Ariſtot. 157
Orationis partium ſingularũ pronuntiatio 573. 574
Orationis vitia 466
Orationum alia vincta, alia ſoluta 554
Orator ad omnes caſus paratus eſſe debet vt dicat 620. 719
Orator an naſcatur 657
Orator Ciceronis ad Brutum, & Partitiones oratoriæ certiorem Ciceronis ſententiam continent 165. 547
Orator futurus fortem ac virilem eloquentiam ſectetur 322
Orator futurus ne publicum formidet 38
Orator in nullius ſectæ leges iurat 702
Orator nemo perfectus 25. 82. 601
Orator non ſcientia ſola conſtat 736
Orator perfectus Quintiliano inſtituitur 23
Orator qualis eſſe debeat 23. 25. 29. 689
Oratoris cultus 679
Oratoris dicturi habitus 682
Oratoris geſtus 92. 371
Oratoris inſtrumenta 707
Oratoris labor potentiſsimus 359
Oratoris modeſtia 718
Oratoris officium 166. 269
Oratoris opes quæ ſint 578
Oratoris peritia quanta eſſe debeat 156
Oratori cogitanda 682
Oratori etiam moralia neceſſaria 24
Oratori interdum falſa dicere permiſſum 695
Oratori permiſſum etiã verba fingere 464
Oratores decem vna ætate Athenis 589
Oratores Græci recenſentur 590
Oratores Latini vel cum Græcis conferendi 594
Oratores Quintiliani æquales 723
Oratorum cum poëtis collatio 582
Oratorum facta & actiones non ex ſeipſis, ſed ex conſiliis eorum æſtimanda 695
Oratorem cõmendantia 634
Oratoriæ artis finis 449
Oratoriæ vtilitas 741
ad Oratoriã exhortatio 694
Ordo fidem aut affert, aut

detrahit 417
Ordinis alicuius inſectandi ratio 642
Ordinis in oratione neceſsitas 556
Ordinis in rerum natura neceſsitas 393
Organorum ſoni 552
Originis antiquitas, laudem addit 195
Ornatè dicere, eloquentiſsimi proprium 448
Ornatum, & eius gradus 469
Ornatus conſideratio 459. 628
ὀρθοέπεια quid ſit 56. 66
Orthographiæ ratio 71
Os oratoris 660. 665
Oris inanitas 91
Oris puerilis formatio 34
Oris vitia 55. 90. 661
Ore magis quàm labris loquendum 670
Oſcitatione noſtra ne iudex ſoluatur, cauendum 656
Ouidius poëta 591 Medea eiuſdem 482 Liber in malos poëtas 382
οὐσία, quæ & eſſentia 179
οὐσίας πίστις καὶ συμβεβηκότων ſtatus 181. 185
P an B, in compoſitis ſcribendum 72
Pacificator habitus 675
Pacuuius poëta 593
Pædagogi quales requirantur 29
Pæon pes 558. 567
παιδομαθεῖς qui dicantur 94
Palæmo Quintiliani ætate 48
Palæſtricis vacandum 91
Palæſtrita qui eſſe nolit, ne ſit tamen à παλαιστρ 560
Palamedes rhetor 160
Palimbacchius 564
Pamphilus pictor 722
Palpebrarum geſtus 669
Pamphilus rhetor 181
Pancratiaſtes quomodo inſtituendus 121
Panegyrici in quo genere ponantur 169. 200
Pantomimi Auguſti 377
Panyaſis poëta 586
à Pari argumentum 340
παραβολή, quę & collatio 314
Parabolæ vſus 314 & lex 472
παράδειγμα 310
παραδιαστολή 542
παραδιήγησιν 530
παραγόμενα 493
παράδοξον cauſæ genus 228
παράδοξον, inopinatum 515
παραινετική στάσις 183
Paraphraſi quomodo ludendum 613
παρασιώπησις 548
παραύξησις 529
παρέκβασις, quæ & egreſsio 260
Parentheſis, ſeu interiectio 455. 535
Parentum cura & votum circa liberos 27. 642
Parrhaſius pictor 722

παῤῥησία 515. 548
Pariambus, qui & Pyrrhichius 565
Parricida quis dicatur 494
πάρισον 544
παροιμία 383. 497
Parœmia locum in iocis habet 382
παρομολογία 548
παρῳδή 517
παρονομασία 543
Partiũ orationis numerus 47
Partibus laborantes, vniuerſitate pugnemus 411
Participium nonnũquam pro verbo ponitur 533
Participialia verba 49
Partitionis conſideratio 211. 245. 264. 268. 394
Parua magnificis nominibus non efferenda 464
Paruulorũ ingenia vt tractanda 39 eorum memoria 31 indicia 282
Paſsienus orator 356
Paſtor populi 490
Patauinitas Liuij 59
παθητικαὶ probationes 320
πάθος quid 361
Patiendi modo dicimus quædam quæ facimus 532
Patientia iracundiæ præſtat 387
Patrare bellum 466
à Patria vt ducantur argumẽta 292
Patrum aduerſus liberos autoritas 321
Patrocles rhetor 136
Patronus aduerſæ partis qualiter tractandus 224
Patronus affectus quomodo mouebit 353
Patronus incredulus in diſcẽdo, optimus 715
Patronus iudicis perſonam in diſcenda cauſa ſumere debet 716
Patronus qualis eſſe credi debet 259
Patroni acuti officium 369 primum 412 proximum ibidem
Patroni petulantiam litigator luit 718
Patroni ambitioſi 259
Patroni cauſas ſibi agẽdas diligenter à litigatoribus diſcant 714
Patronorum non eſſe iurare, ſed teſtium 528
Patronorum imperitorum redargutio 402
Pectus diſertos facit 622
Pectoris latitudo 679
Pecunioſus à pecorum copia 297
Pedeſtris oratio 590
Pedo poëta 592
Pes, temporum legem ſeruat 93
Pedum ratio in oratione 561. 574
Pedes in oratione ſoluta difficiliores 554. 561
Pedes inſcitè ne proferat orator 92

Pedum geſtus, & eorum vitia 676
Pedum ictus in numerorum interuallis notandis 559
Pedum in metris obſeruatio 559
Pedum proprietates notiſsimæ eſſe debent 78
Pentametri medio latẽs tempus 567
πενθημιμερὶς 564
Pepigi, quam habeat primam poſitionem 64
Percontari & interrogare indifferenter vtimur 512
Peregrina verba 59
Pericles Anaxagoræ auditor 701. aſtronomiæ peritus 89 orator 725 nihil ſcriptum reliquit 730 eius votum 718 prior nemo ſcripſit quod ornatum oratorium habeat 160
Periclitãtis dictio qualis 636
Periclitantẽ cõmẽdantia 351
περιεργία 468
περίοδος 554. eius plura nomina 571 eius loci, ibid.
Peripateticorum ſtudia 702
περίφρασις 498. 548
περισσολογία 498
περίστασις, quæ & circunſtantia 305
Permiſsio 515
Perorationis cõſideratio 255 348 per totum
Perpetua actio & cõciſa actio 386
Perſius ſatyricus 593
Perſonæ conſideratio 180
Perſona nonnunquam argumenta ſuppeditat 292. 409. 412
Perſonæ momentum in ſcenicis actoribus 352. 674
Perſonarum coniunctarũ inter ſe actiones 361
Perſonarum commixtio ac confuſio 535
Perſonarum decorum 633
Perſonarum magnarũ in cauſis obſtacula 523
Perſonis litigatorum quæ adiungantur 227
Perſonas miſerabiles induentes, earum etiam affectus aſſumamus 364
Perſpicuitatis conſideratio 453 per totum
Perſpicuitas, eloquentiæ prima virtus 103
Perſpicuitas, ſumma orationis virtus 69
Perſpicuitati euidentia ſubiicitur 247
Perſuadendi vis quo conſtet 682
Perſuaſio aliis etiam rebus quàm oratione fit 134
Peſtilentiæ origo 407
Petitoris arbitrio non dicendum 395
Petoritum, Gallicum vocabulum 59
φαντασία 363. 474. 622
Phidias ſtatuarius 722
Philemõ, poëta comicus 589

Philæ

Philætas poëta elegiacus 587
Philippicæ Demoſthenis 209
Philiſtus hiſtoricus 589
Philoſophia oratori neceſſaria 25. 45 eius partes tres 699
Philoſophia ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt 706
Philoſophi cur nobis conſulendi 25
Philoſophi Græci inſignes 590 Latini 597
Philoſophi quatenus legendi 583
Philoſophorum arrogantia ac vitia 24. 705
Philoſophorũ quæ ſecta oratori maxime cõducat 701
Philoſophos velut repetundarum agit Quintil. 23
Phœnix Homericus 104
Phonaſcorum vox 659
φράσις, quæ & elocutio 452
Phyſica etiam oratoris eſt 71
Pictores clari 722
Pictoria ars 146
Pictorum artificium 485
Picturæ vis 667
Pignora quæ dicantur 352
Pilarij ſcenici 621
Pindarus lyricus 587
Piratica an dicatur 464
Piſander poëta 586
πίσυς quid ſignificet 289
Placendi cupido vim dicendi extemporalem auget 622
Placidus, acidus 375
Plagoſos præceptores taxat 42
Plancus philoſophus 598
πλατειασμὸς 55
Plato 84. 95. 138. 155. 563. 590. 725. 739
Platonis peregrinatio 95
Platonicæ interrogationes 280
Plaudite, Comicorum ac tragœdorum 356
Plautus, quantus 593
Plenum vini, vino 531
πλεονασμὸς 57. 468. 539
Plinius orator 162. 680
πλοκὴ 538. 540
Plotius inſignis orator 112. 680
Ploxenum 52
Plura eodem tempore ſimul diſci an poſsint 93
Plura quomodo ſimul aggrediamur 326
Poëma quomodo inuẽtũ 570
Pœnæ iudicium 425. 428
Pœnitentia dicti 521
Pœnitentiæ color 641
Pœniturus, pœnitẽtiam acturus 533
Poëſis vnde faſtigium ſuum acceperit 740
Poëta, Homerus intelligitur 483
Poëtæ ad voluptatem omnia referunt 490
Poëtæ canunt 76
Poëtæ in oratione non imitandi, nec oratores in carmine 603
Poëtæ recenſentur 585. 591
Poëtæ oratoribus legẽdi 581

Poëtarum autoritas 77. 317 582
Poetarum etiam figmẽta oratori noſcenda 706
Poëtarum ſtudium 77. 582
Poëtas metri neceſsitas excuſat 63. 491. 582
Poëtas primos puer legere aſſueſcat 33. 76
Poëtica exempla etiam proſunt 313
Poëtica themata quatenus tractanda 123
ποιητική ars pictura 150
ποιότης & ποσότης 427
Pollice auerſo demonſtrare 673
Pollio & Meſſala Ciceronis temporibus agere cœperunt 741
Pollio Patauinitatẽ in Liuio deprehendit 59
Polycletus ſtatuarius 723
Polygnotus pictor 722
Polyhiſtores & polygraphi 739. 740
πολύπτωτον 537
πολυσύνδετον 540
Pompeij in Ciceronẽ dictum 384
Pomponius Secundus tragicus 593
Pontificum commẽtarij 455
Porci⁹ latro declamator 580
Portus pro pace 495
Poſsibile, quod & δυνατόν 203
Poſsidonius grãmaticus 182
Poſitio in pedum quantitate 565
Potueritne quis peccaſſe, quomodo tractetur 414
πρακτική ars 150
Præcepta artis dicendi cum probitate & religione non pugnant 695
Præcepta artis non tanquam myſteria traduntur 130. 335
Præceptor familiariter amicus ſit 37. & iucundus 107
Præceptoris mores & officia 29. 35. 99. 443
Præceptoris vox, ſolis inſtar 37
Præceptoris vultus attendendus 101
Præceptore optimo protinus vtendum 102
Præcipiendi ratio 446
Præciſio 521
Prædictio 514
Prçexcuſatio in periculosè fictis 465
Præiudiciorum conſideratio 271
Præiudicium de cauſa ſua aduocatus afferens, iudici ingratus 632
Prælectio autorum 113
Præmiorum cõſideratio 428
Præmiolis prouocandi pueri 31
Præmunitio 514
Prænomina, liberorum ſunt 423
Præparatio 246
Præpoſitiones in compoſitione

ne quem ſonum ſeruent 72
Prępoſitionũ immutatio 543
Prępoſtera narratio 251
Præſcriptionis cõtentio 433
Pręſumptio, quę & πρόληψις 513. 514
Pręuaricationũ crimina 397
πράγματα, id eſt res 180
πραγματικὸς ſtatus 181
πραγματικοὶ, iuris interpretes 185. 704
à Prauis quomodo ducantur argumenta 293
πρᾶξις 180
Praxiteles ſtatuarius 152. 723
Priapeia videntur Virgilio attribui 464
Primùm ferè occurrit, quod vltimũ dicendũ 212. 393
Principum dictio qualis 633
Principium facile ſit 447
Principiorum orationis numerus 561
Priuata iudicia 213
Priuatarũ cauſarum affectus 354
Priuatum conſilium purus ſermo decet 461
Probabilia verba 451
Probabilis oratio 466
Probandum quod propoſueris 306
Probationũ cõſideratio 270. & dein. per totum
Pronuntiatio 683
Probationis ac refutationis in agendo ordo 334. 389 413
Probationes παθητικαὶ 320
Probatiões quę optimę 246
Procurationis malè geſtæ iudicium 431
Prodicus Ceius rhetor 160
Proditionis cauſa quomodo tractanda 416
Productio ac correptio ſyllabæ, ambiguitatis cauſa 441
προέκθεσις quid ſit 329
προσπιπλίασιν τῇ ὑπερβολῇ 465
Progenies genitiuo ſingulari caret 67
πρόληψις, quæ & præſumptio 230. 513. 548
Proles ducenda, tragicũ 463
Promiſſa in actione, pręſtanda 386
Pronuntiationis conſideratio 656. & dein. vſque ad finem xj.
Pronuntiandi ratio in dicẽdo potentiſsima 580
Pronũtiatio & actio, idẽ 164 eius neceſsitas ibidem
Pronuntiatio varietati verborum accõmodanda 685
Pronuntiatio, verborum vim variat 684
Pronuntiationis geſtus 667
Pronuntiationis puerilis formandę ratio 34. 90
Procemij conſideratio 222
Procemij ac epilogi diſcrimẽ 226
Procemij compoſitio 573
Procemij & narrationis qui ſit vſus 269

Procemij pronuntiatio 574. 683
Procemio ac epilogo maximè mouendi affectus 356. 357
Propertius poëta 592
Proponendus non vnus, ſed plures, quos imiteris 603. 702
Propoſita, quæ & themata 325
Propoſitio & narratio ſe habẽt vt genus & ſpecies 211
Propoſitio vbi ponenda ibidẽ
Propoſitionis conſideratio 262. & dein. eius pronuntiatio 683
Propoſitione aduerſarij aliquando vtendum 400
Propria verba dignitatem ex antiquitate accipiunt 463
Propria verba quę ſint 61
Proprietas quomodo perpendenda 453. 454
Proprietas rerum non auerſanda, ſed aſſectanda potius 453. 728
Proprietatis ſpecies 726
Proprietatis verborũ ſtudioſiſsimi iuriſconſulti 342
Proprietates rerum Ariſtoteles ſecundo Rhetoricorum tractat 291
Proprium quid dicatur 297
Propriorum ac differentium vſus in approbanda refellendáq; finitione 422
Propriis confirmat' definitio, differentibus ſoluitur 298
Proſa quęuis in verſiculorum genera redigi poteſt 559
Proſapia, exoletum verbum
προσαπόδοσιν 547
Proſcripturio 493
προσηγορία vocabulúmne an appellatio vocetur 48
προσῳδίαι, id eſt accẽtus 54
προσομιλιτική 168
προσονομασία 542
Proſopopœię 76. 97. 207 254. 353. 516. 517. 547. 634.
Proſtratio miſerationem excitat 354
Protagoras Abderites rhetor 160
Protogenes pictor 722
προτρεπτικὴ στάσις 183
Prouidentia an regatur mundus 281
Proximũ eſſe, aliud eſt quàm ſecundum eſſe 586
Prudentia quæ vocetur 153
ψευδογραφίαι 88
Publicæ capitaléſque cauſę ac curatius dicendi genus requirunt 464 & 465
P. Varro poëta 53
Pudor ad dicendum ſtimulos addit 622
Pudor animum refringit 10
Puer quando Rhetori tradendus 97
Pueri adoleſcentibus commixti ne ſedeant 101
Pueri cædendi non ſunt 42
Pueri cõdiſcipuli Oratoris futuri,

· turi, quales eſſe debeãt 28
Pueri laborum tolerantiſsimi 94
Puerorum docilitas 28. 41. 94
Pueris in exemplum propoſita, otioſáne ſint 33
Pueris quæ legenda 76
Pugnantia in actione aduerſarij arguere, artificis eſt 330
Pullata turba 387
Punitus es inimicos, pro puniſti 532
Puppis pro naui in proſa non dicitur 491
Puſio 462
Pyrrhichius, pariambus 564
Pyrrhon philoſophus 702
Pythagoras 83. 86. 632 692
Pythagoreorum in excitando à ſomno & ad ſomnum concedendo ritus 552
Pyxis Cæliana 370
Q. nominum quorundam nota 45
Q. ſonus durior 723
Quadrantaria Clytæmneſtra 497
Quadrupes pro equo in proſa non dicitur 491
Quæſtio omnis aut in re aut in perſona eſt 283
Quæſtio omnis, Oratoris eſt 701
Quæſtio quid ſit 421. an hoc ſit 423
Quæſtionis diuiſio 170
Quæſtiones iuris quomodo tractandæ 397
Quæſtiones occultiores quomodo inueniendæ 401
Quæſtionibus quę ſcripto cõſtant, multa nouantur 305
Qualitatis tractatio & conſideratio 425
Quantitas duplex 179
Quantitas etiã qualitati ſubiacet 432
Quantitatis ſtatus 427
Quantitate ſyllabæ mutata verbi ſignificatio 543
Quianam 463
Quicquid, quomodo ſcribendum 71
Quid ſit, quæſtionis, duplex opus 421
Quiete non fraudanda natura 609
Quincunx hortorum 460
Quintilianus filij ſui mortem deplorat 344. item & vxoris ibidem
Quintiliani de inſtitutionibus ſuis Oratoriis teſtimonium 737
Quintiliani exemplum nobile in cauſa agenda diligenter tractatum 401
Quintiliani experiẽtia in cauſis forenſibus 251
Eius lacrymę & pallor in in agendo 251
Quintil. liber de cauſis corruptæ eloquẽtiæ 344. 500
Quintil. cura & mos in cauſis agẽdis 355. 395. 399. 524

Quintiliani pater declamator 544
Quintiliani probitas in exponendis etiam arcanis 362. 617
Quintiliani ſcripta 411
Q. Hortenſius Orator 268. 723
Quiritare 209
Quotidie, quomodo ſcribendum 71
R,& S, literarum inter ſe commutatio 46
ρ, litera laborabat Demoſthenes 90
ρ, in λ, mutatur ibidem
Rabirius poëta 592
Ratio oratione ꝓditur 142
Eam velut participant & bruta ibidem
Ratio quid ſit 214
Rationi maximè obſtat ira 387
Rationales ſtatus tres 190
Ratiocinatio, quæ & ſyllogiſmus 438
Ratiocinatio ab inductione differt 310
Ratiocinatiuus ſtatus 439
Reatum Meſſala primus dixit 464
Recriminatio, ſeu ἀντίγκλημα 426
Redargutio iocoſa 378
Redditio in ſimilitudine 459
Refutare quàm obiicere difficilius eſt 325
Refutatiōis cōſideratio 324
Refutatio vrbana 378
Regina rerū oratio 95. 142
Relatio 548
Relegendū idem ſæpius 580
Religio à ſuperſtitione differt 465
Remedia fictorum verborum 462
Remedia melius adhibet, qui quæ nocent nouit 706
Remigium pennarum 491
Reminiſcentiæ vis 645
Remiſsionis neceſsitas & modus 42
Reor, horridū vocabulū 463
Repercuſsio 379
Repetēdum ſæpe idem & inculcandum puero 33
Repetundarum reus quomodo crimen refellat 239
Reprehenſio 578. 641
Repræſentatio, quæ & ἐνάργεια 469
Reprehenſu facilia vitia 85
Repudij actiones 431
à Repugnātibus quomodo argumenta ducantur 300
Res ipſa, argumenta in cauſis præſtat 409
Res, cauſarum nerui 449
Rei coniectura 406
Reipublicæ læſæ actio 431
Reſpublicæ tres 298
Rei obſeruatio quadruplex 681
Res multę appellationibus carent 727
Rerū ac exemplorū cognitio ex hiſtoriis petenda 597
Rerum ac verborum copia 577 dele-

577 delectus 606
Rerũ imagines & circumſtantiæ animo cõcipiẽdæ 622
Rerum ordo an ſequendus in narratione 250
Rerum vis vocabulis nõ mutatur 503
Rebus accidentia 293
à Rebus argumenta quomodo ducantur 294
Rebus verba cõueniant 462
Reſpirationis in oratione conſideratio 661
non Reſpondere ad propoſita quando liceat 331
Reſponſionis figuræ 513
Reſponſionũ difficultas 332 vis 378
Reticentia 520. 521
Reuertor, reuerto, idem 532
Reus in defenſione moderatus ſit 430
Rei capitis dictio qualis ſit 636
Rei in cauſa quæ primò ponenda 396
Rei nõ ſemp defenſione, ſed excuſatione quoq; ac venia frequenter vtuntur 430
Rheda, gallicũ vocabulũ 59
Rhetorices definitio 135. 297 etymon & diuiſio 132 finis 133 Materia 155 & dein. Inſtrumentũ 158 Scriptores 160 Origo 162 Partes 164 An ſit vtilis 140 An ars 143 An virtus 152
Quid à Dialectica differat 150. 164
Rhetorici Ciceronis quomodo compoſiti 185
Rhetoricorũ ſcriptores Græci & Romani 160
Rhodiũ dicendi genus 724
ῥυθμοὶ, qui & numeri 558 eorũ à metris differẽtia, ibid.
Ridendi modus ſeruãdus 371
Rideri captans puer, non eſt indolis bonæ 40
Ridiculum 367
Riſus conſideratio 366 & dein. per tot. eius mouendi difficultas 367
Riſus nõ procul à deriſu abeſt 367
Riſus in hyperbole 500
Riſus vis maxima 368
Rixatores 632
Robur corporis laudandum 195
Romana videatur oratio, nõ ciuitate donata 452
Romanus pudor 465
Romanus ſermo maxima ex pte ex Greco cõuerſus 59
Romanus ſermo Venerẽ Atticam non recipit 594
Romani ſcriptores Rhetoricorum 162
Romanorum exempla virtutum 703
Rubor in verecundia 669
Rumoris ac famæ conſideratio 272
Rutilius Lupus, rhetor 162. 529
S, literæ cõſideratio 46. 71. 73. 90. 557

Sæuitia indoctorum pædagogorum 29
Saleius Baſſus poëta 592
Saliorum carmina 69
Saliorum verſus carmen habent 85
Salis condimentum 369
Salluſtiana breuitas vitanda 244
Salluſti⁹ hiſtoricus 594.606
Salsè dicendi ratio in quo ſit ſita 377
Salſum quid dicatur 369
Saltatio, πρακτικὴ ars 150
Saltationis vſus quatenus oratori neceſſarius 92
Salutatio ſine voce ſæpe intelligitur 667
Sanctitas ac virilitas ab antiquis petenda 77
Santra Orator 724
Sapiētia Oratoris ꝓpria 698
Sapiens perfectus nemo dum repertus 25
Sapientiæ præcepta verſibus tradita 45
Sapientum ſeptem Græciæ elogia 317
Sata, cœlo terráque mutatis degenerant 724
Satagere, non agere, dictus quidam 375
Satis nihil eſt quibuſdā 451.607
Satyrici poëtæ 592
Σαρκασμὸς 497
Scæuola iuris peritus facundus 705 idem luſor memoriæ tenacis 652
Scelera conſilium non habent 414
Scenica & ſcurrilis dicacitas Oratorem non decet 371
Scenicorū vis in agēdo 656
Schema quid 59
Schema orationis 504.523
Schema quomodo damnetur 59
Schemata quę & figuræ 59.501
Σχήματα διανοίας 377
Schemata λέξεως 531
Schemata omnia diſcenda 78
Schematum vtilitas 527.531
Σχηματισμὸς 78. 523
Schematiſmi vſus 523
Scholæ eligendæ 37
Scholarum publicarum inſtitutum & vtilitas 34.38
in Scholis an domi pueri melius erudiantur 35
Scio, quàm variè exprimatur 579
Sciolorum arrogantia 296
Scipio Serapion dictus 375
Scipionis Africani putātur eæ comœdiæ quę Terentij nomine inſcribuntur 594
Scopas 647
Scribenda quę ſint præcipuè 611
Scribenda quędā, quę non dicenda: & contrà 731
Scribendi ac dicendi an eadē ſit ratio 730
Scribēdi maxima cura ſit pueris 118
Scribēdi ratio ac vtilitas 605

&

& dein. & 608
Scribendi initium vt inuenia-tur 608
Scribendi ſtudium 32
Scribendum ita quicq;, quomodo pronunciatur 74
Scripti & voluntatis quæſtio 434 & dein. 443
Scripti maleficij iudiciũ 431
Scripta quædam aliter, aliter enuntiantur 74
Scripta noſtra pluribus modis tractanda 614
Scripto an ſemper ſtandum 434 & dein.
Scriptorũ ambitio praua 139
Scripturo puero quę proponenda 33
Scruporum duodecim luſus 651
Sculptura & cælatura 156
Scurrilitas Oratori indecora 632
Se nemo ſatis veretur 733
Seceſſus ſtudiis aptus 609
Secreta ſtudia 37. 709
Secretus locus & ſilentiũ ſcribentibus commoda 609
Securitas litigantis odioſa iudici 231
Σημεῖον, tempus eſt vnũ 559
Σημεῖα 285
Semiuocalium geminatio 72
Senatus vnde dictus 68
Senatuſconſultorum deuitatio 272
Seneca philoſophus 598 eius copia 723 declamationes 518
Senes etiam artes diſcere poſſe 740
Senum autoritas 706
Senum dictio qualis eſſe debeat 633
Senſa & ſenſus 481
Senſiculi minuti ac corrupti 483
Senſus communis 38
Senſus & ſententiæ differunt 481 & dein.
Senſus iacent, vbi verba laudantur 451
Senſu etiam Cacophaton fieri 465
Senſus auditus iudicium 462
Sententia quid ſit 481
Sententia eadem variis modis efferenda 614
Sententiæ ambiguitate eludere 488
Sententiæ & tropi differentia 501
Sententię ne crebræ ſint, &c. 482. 485
Sententiæ quos deceant 482
Sententiæ orationum quales eſſe debeant 466. 486
Sententiarum denſitas inuicem obſtat 485
Sententiarũ figuras quas tractet Quintilianus 511
Sententiarum genera 482
Sententiarum lumina 529 noua genera 483 ornamenta 508 vtilitas 730
Sentẽtias oĩno dãnantes 486
Septennibus minores an literis inſtituendi 30

Septen-

Septentriones 493
Septimus caſus an apud nos 49
Sergius Flauius 464
Serio iocus contrarius 369
Seriorum tria genera 384
Sermo incompoſitus an magis naturalis 551
Sermo nullus ſit negligens 624
Sermo puerilis 33
Sermo quibus conſtet 63
Sermonis coniuncti ornatus ratio 465
Sermonis ſuſpenſio 493
Sermonis vis verbis ineſt 555
Sermoni dediſcendo ne puer aſſueſcat 28
Sermonem à natura accipimus 163
Sermo nimis longus, hyperbaton 455
Sermocinatrix 168
Sermocinatio 516
Serpente genitus Scipio 109
Seruus vt definiatur 298. 422
Seruum eſſe, & ſeruire differunt 298
Serui an honeſtè armentur 204
Seruius Sulpitius Orator 596
Seruilius Nonianus 594
Seueritas dictis cõmiſta, gratiam magnam habet 370
Seueritas emẽdationis, nimia ne ſit 107
Sextus caſus an apud Græcos 49
Sex. Clodius Phormio dictus 275
à Sexu vt ducantur argumenta 292
Si cantas, malè cantas, &c. Cæſaris dictum 76
Sibe & quaſe antiquitus 74
Sibilus factitium nomẽ 493
Sicarij qui dicantur 579
Siciliæ tyranni 500
Sicilię laus 196
Significanter ornatéq; dicendi partes, rhetoris ſunt 75
Significatio ambigua, apicis appoſitiõe diſtinguẽda 71
Signorum conſideratio 284 & dein.
Signum aut indicium quanquàm per ſe non cõuincit, aliis tamẽ adiutum, fidem facit 140
Signa neceſſaria & non neceſſaria 284
Signa ſunt etiam parua magnorum, & contrà 286
Signorum bellicorum cõcentus 552
Silentio an locus ſit in cauſis 326
Silentio malam cauſam confitemur 248
Simile difficilius facias, quàm idem 601
Simile, plus & minus recipit 315. 439
Simili ex iure argumenta ducuntur 315
Similiũ confutatio 328 quadruplex ratio 544

Similiũ

Similium legum & contrariarum conflictatio 437
à Similibus argumenta 300
Similibus ineſſe diſsimile 315
Similiter cadentia, deſinentia & declinata ſi multa iungantur, vitioſum 558
Similitudo amphiboliæ iungitur 376
Similitudo proximas exempli vires habet 313
Similitudo, quæ & exemplum 310
Similitudinis ac metaphoræ diſcrimen 489
Similitudinis, allegorię & trāſlationis commiſtio 496
Similitudinis omnimodæ in natura difficultas 600
Similitudinū cōſideratio 471 & dein. earum vſus, 472
Simonides poëta 587 artem memoriæ primus oſtendit 647
Simplex intētio quomodo tractanda 396
Simplices cauſæ vnicum ſtatū habent 190
Simplicium verborum optima quæ dicantur 462
Simulandi neſcia ætas puerilis 42
Simulatio 515
Simulatio contra ſimulationem 383
Simulatio iocum præſtat 376
Simulationis & diſsimulationis diſcrimen 380
Singula à ſingulis vinci, optimum 411
Socrates εἴρων dictus 519 eius grauitas 138. 629 laus 479
Socrates ſenex lyra inſtitui nō erubuit 84
Socratis vita, ironia quædam 519
Socrati obiecta 140
Socratica inductio 310
Socraticæ interrogationes 280. 315
Solea quid ſit 454
Solis puluinar 72
Solicitudo ac tarditas initiorum ſit 606
Solicitudo nimia mala ibid.
Solicitudo oratori ſimulanda 682. 707
Solitariæ vitæ pallor 38
Solitaurilia vnde compoſitum 61
Solœciſmi conſideratio 56. 59
Somni & mortis laudes 198
Somno quod ſupererit, ſtudiis impartiendum 609
Soni definitio 176
Sonis homines vt æra tinnitu dignoſcuntur 661
Sonos, aures iudicant 54
Sophocles poëta tragic⁹ 588
Sophron mimorum ſcriptor 84
Sordes & ſquallores reorum ad quid proſint 353
Sotadea pueris amouenda 77
Species inde accipitur, vnde & vires 449
Speciē Cic. formā vocat 298

Specioſiora, quæ honeſtiora 729
Speculi vſus oratoribus 667
Sperare dolorẽ, improprium 453
Spes voluntatem facit 296
Spem plurimorum etiam in pueris elucere 28
Sphingem domi habes 382
Spiritus vocis qualis eſſe debeat 661. 664
Spiritus quo plus habet ſyllaba, eo auditu pulchrior 462
Spiritus vnius duratio 456
Spiculum, præmij ſignum 650
Spondeus 564 eo plurimùm vſus Demoſthenes 567
Spuitio crebra oratori fœda 665
Spurij Melij ignominia 196
Στάσιν Græci ſtatum vocant 176
Statuarij inſignes 722
Status ex ſcripto & voluntate 434
Status oratoris indecorus ne ſit 92 qualis eſſe debeat 682
Status quid ſit 176 eius conſideratio, ibidem, & dein.
in Status tres omnia recidunt 190
Stella, luminis ſtilla 68
Steſichorus poëta lyricus 587
Stertinius orator 162
Stoici philoſophi 591 eorum argutiæ 702
Stomachus Ciceronis 385
Stratocles, comœdiarũ actor 686
Studendum ſemper, & vbique 624
Studentibus commoda, & incommoda 609. 614. 615
Studium omnia ſuperat 28
Studia contenta eſſe non poſſunt 36. 37
Studia oratoris poſt finẽ quæ ſint 736
Studiorum fatigatio 36. 37
Studiorum fructus maximus, ſui contemplatio 151
Studiorum infantia 31 vtilitas 706
à Studiis vt ducantur argumenta 292
Stulta, per ſeridicula 378
Stultitia contra vrbanitatem 367
Stupratoris pœna 432
Styli conſideratio 33. 355. 605. 611. 622
Sua omnia quibuſdam placẽt ,aliis ſuum nihil 607
Suadæ medulla, dura declinatio 134
Suadendi partes 203
Suadentis perſona 206
Suaſoriarum ſeu deliberatiuarum conſideratio 199
Suaſoriarum ornatus 461 numeri 572
Subcœnãt alij, Galbæ dictum 381
Subdititij libri 46
Subiectio 513. 518
Subiectio ſub oculos, ſeu hypotypo

potypoſis 518
Sublime dicendi genus 464. 732
Sublimitas vnde oriatur 490
Subſequendi optimos, dignitas 241
Subtile dicendi genus 731
Suggeſtio ſeu ſubiectio 513
Sullaturio, verbum 464. 493
Sulpitius Gallus orator 89. 613 625 705 723
Sulpitius Longus fœdiſsimus 371
Summa rei conſideranda 335
Summa ſi deſperes, quid agas 740
Summiſſa quales pedes exigant 574
Summum quomodo quid fiat 475
Superbia quõ refutanda 328
Superciliorum habitus 91. 669
Superciliorum motus 669
Supinitas omnis odioſa 676
Suſpicio, ioci materia 380
Suſpicionem iudicis vt vitemus 521
Suſpicione quoque carendum 101
Suſtẽtatio, quod & inexpectatum 515
Sybaritis frugalitas odioſa 197
Συγκεῖσθαι, ſeu κεῖσθαι 179
Syderum ratio grammaticis noſcenda 74
Syllaba correpta interdũ producitur, & contrà 54
Syllabæ extremæ ne intercidant 91
Syllabæ omnes puero perdiſcendæ 32
Syllabarũ aliæ clariores, aliæ obſcuriores 461
Syllabarum contextus 557
Syllabarum non eadem quæ literarum ratio 32
Syllabarum plurium verba in fine periodi indecora 561
Syllabarum ſimilium incidẽtia 557
Syllabas tres quod excedit, id ex pluribus eſt pedibus 564
Συλλογισμός 183. infirmior finitio 419
Syllogiſmus oratorius, enthymema 340
Syllogiſmi & ratiocinationis conſideratio 438. 439
Sylua ſcriptorum quæ vocetur 608
Syluæ ac nemora an ſcribentibus apta 609
Σύμβολον, etymologia 67
Συναίρεσις 53
Συναλοιφή 53. 560 & 569
Συναθροισμός 480
Synecdoches conſideratio, eiúſque vſus 491. 541
Συνεζευγμένον 542
Συνέχον 214. 215
Συνοικείωσις 542
Synonyma ediſcentium puerilis cura 578
Συνωνυμία 461
Συντελική στάσις 183

T,& d,cognatio 47
Tabularum conſideratio 273
Tã magis, Quàm magis 133
ταπείνωσις 467
Tarditas ac ſolicitudo in oratorum initiis ſit 606
Tarditas vocis nimia, vitioſa 664
Tarditatis ac temeritatis vitãdæ notæ 719
Taurus homonymum 455
ταυτολογία 467
Tautologiam non vbiq; vitauit Cicero ibidem
ταυτολογίαι καὶ περισσολογίαι 244
τεκμήρια 284
Tectum pro domo, etiam in proſa 491
Tempus aliud, aliud dicendi genus poſtulat 635
Tempus dolores mitigat 353
Tempus nullum otioſum ſit aut cura vacuum 30
Tempus ſuſcipiendarum cauſarum quod ſit 708
Temporis in ſcribẽdo modus eſſe debet 612
Temporis intellectus 180
Tempus ſecretum ſtudia poſtulant 37
Tempore eodem an plura ſimul diſci poſsint 93
à Tempore quomodo ducantur argumenta 295
Tempora tria 300
Temporum iactura multiformis 738
Temporum translatio, quę & μετάστασις 518
à Teneris aſſueſcendum 72
Tenorum, qui accentus, ratio 84
Tentanda non ſunt, quæ effici non poſſunt 267
Terentius comicus 593
Terent. Varro, doctiſsimus 593
Terra vt cultu ſic animus diſciplinis melior fit 472
Terra orti 197
Teſtamentariæ actiones 431
Teſtium conſideratio 276
Teſtium perſonis quædã mutantur 731
de Teſtibus & argumẽtis loci communes 109
Teſtimonia diuina 281
Theatri vtilitas, & religio 204
in Theatris ſibi locum inueniunt quędam, quibus nullus eſt in bibliothecis 656
θέματα, quæ & propoſita 345
Themata ſcholarum 245
Themiſtocles lyræ imperitus, indoctior habitus 85
Theocritus poëta 586
Theodectes Ariſtotelic[9] 135
Eius memoria 654
Theodoti de pœna conſultatio 208
Theon Samius pictor 722
Theopompus hiſtoricus 589
Iſocratis diſcipulus 120
Theopompi Lacedæmonij aſtus 146

Theo

Theophraſtus Philoſophus 591. Ariſtotelis diſcipulus 161
Θεωρητική 150
Theſaurus eloquentiæ, memoria 645
Θέσις quid dicatur Gręcis 171
Theſis à cauſa quomodo diſtinguitur 172
Theſes quæ dicantur 172
Θέσεις, quibus Cicero exercebatur 614
Thraſybulus tyrãnicida 180
Thraſimachus Chalcedonius rhetor 160
Thucydides hiſtoricus compoſitionis ſtudioſus 553. 589
Thucydides & Xenophõ Ciceroni non videntur oratori vtiles 582
Thyeſtes Varij poëtæ 593
Tibicen reus, quòd ſacrificantem in inſaniam cantu ſuo adegiſſet 87
Tibullus poëta 592
Timagenes hiſtoricus 83. 589
Timanthes Cithnius pictor 131
Timotheus muſicus 102
Tiſias & Corax rhetoricæ artis præceptores antiquiſsimi 144
T. Liuij iucunditas 594
Tityus maximus 378
Tityus, ſaltatiõis genus quoddam 677
Toga delapſa, reponẽda 681
Toga, ne craſſa ſit, non ſerica 729
Togæ forma 679
Togati Poëtæ 594
τόνοι, qui & accentus 54
Tonores, qui & tenores ſeu accentus ibidem
τονάριον fiſtula 86
τοπογραφία 518
Tormentorum ratio 272
Totũ minus eſt dicere quàm omnia 471
Trachallus orator 597. eius dictum 379 in dicendo vocalitas 708. 723
Tractandi vt ſint quos offendere veremur 643
Traductio 543
Tragici poëtæ 288. 293
Tragœdia pueris legenda 76
Tragœdia Thyeſtes, ſolœciſmus non eſt 59
Tragœdiarũ antiquarum grauitas 77
Tragœdias paruis litibus mouere, indecorum 354
Transferenda quæ ſint 326
Tranſgreſsiones longæ nimis 555
Translata quomodo probentur 465
Translata verba quæ dicantur 62
Translatorũ proprietas 455
Translatio & abuſio quo differant 494
Translationis lex 496
Translatio quãdo locum habet 326

Translationis, quæ & metaphora, conſideratio 488
Translationis vis quadruplex 489
Translationis vſus in verbis aptandis 454
Translationis vtilitas 489
Translationem primus Hermagoras tradidit 185
Translationum humilitas & deformitas vitanda 490
Tranſſumptio, quæ & μετάληψις 494
Trebatius, iuriſconſultus 217
Trepidationis vitia 676
Tres ſyllabas quod excedit, id ex pluribus eſt pedibus 564
τριβὴ quid ſit 137
τριβὴ ἄλογος 621
Tribrachys 564
Tribũ ſolus liber habet 423
τρίκωλα 544
intra Triennium inſtituendi infantes 30
Triquedra, an triquetra 67
Triſtis ſemp ac demiſſus puer ſpem de ſe non dat 41
Trochæus 564
τρόπος, qui & modus 296
Tropus quid ſit 486. 501
Tropus & figura ſępe in eaſdẽ ſententias conueniunt 502
Tropus quare dicitur fieri 499
τρόπου intellectus 180
Tropi omnes puero diſcendi 80
Troporum conſideratio 486. per totum, & 501
Troporum cum figuris conuenientia 502
Tropos quidam motus vocant 486
Tuberonis in Ligarium actio 581
Tuendi ſe rationes 189
Tullius, Tollius 375
Tullius, vide Cicero
Tumultuoſa actio, indecora 632
Tumultus quid ſit 422
Turba inaniũ verborum 456
Turdi piſces 454
Turpia laudandi ratio 640
Turpia vt decora fiant 638
Turpitudo ac deformitas, riſus ſedes 367
Tuſcanicæ ſtatuæ 722
Tuſsis crebra oratori fœda 665
Tutelæ iudicia 431
Tyberius Cæſ. Theodori Gadarei rhetoris auditor 161
Tydeus paruus, ſed bellator 195
Tyrãnicidæ cõſideratio 429
Tyrannidis affectatæ cauſa quomodo tractanda 416
Tyro Ciceronis libertus 367. 625
Tyrtæus poëta 586. 740
V, & I, literæ medius quidam eſt ſonus 45
Vs finita nominatiuo, quomodo genitiuos faciant 65
Vu geminatum Græci non habent 727

Vacilla

Vacillatio in dextrum ac ſiniſtrum latus, indecora 677
Valeſij quondam, nunc Valerij 46
Valerius Flaccus poëta 592
Valerij coruus 108
Varenus poëta, vt quidam legunt 592
Variandæ artis bona 663
Varietas animos reficit 93
Varietas in pronũtiando 663. 685
Varices Ciceronis 680
Varietate res gaudent 522
Varius poëta 593
Vario marte pugnare, eruditus ſermo 492
Varro ac Lucretius poëtæ philoſophi 45. Diſciplinę eius 740. Etymologiæ 68
Vatinius à Cicerone irriſus 379
Vatinij rei dictum 376
Vbertatis facile remediũ 106
Vbi amici, ibi opes 317
Vbi dicas, plurimum refert 635
Vbi quibus vtendum 370
Vehementer 54
Vel, in principio orationis 533
Venales nouitij intelliguntur 454
Veneno ferrum armare, elegans translatio 490
Veneficus 529
Ventilatores ſcenici 621
Ventris geſtus 676
Venus cur apud Lacedæmonios armata 109
Venus pro coitu 492
Veneris abſtinentia voci confert 659
Venuſtum quid dicatur 369
Verbũ inſolẽs vitandum 231
Verbum pro nomine, item & pro participio poſitum 532
Verbi eiuſdẽ geminatio 536
Verbi vnius lapſu, tota cauſa cecidiſſe videmur 421
Verbo claudenda oratio 555
Verbo integro & diuiſo alia atque alia ſignificatio ineſt 440
Verbo populũ offendere Pericles verebatur 718
Verba, ab aëre verberato 68
Verba ab autoribus ius ſumunt 44
Verba alia alios decent 633
Verba alia pro aliis in tropis ponuntur 502
Verba cur ſint inuenta 451
Verba maximè probabilia ibidem
Verba omnia ſuis locis aptata, optima 579
Verba parum verecunda, ab oratione ſint aliena ibid.
Verba peregrina 59
Verba propria quæ dicantur 62
Verba rebus conueniant 452
Verba regionibus familiaria, aut artium propria 455
Verba ſenſu tincta 256
Verba vetuſta 69. reperta 465

Verbalia 49
Verborum ac factorum in ſceleribus conſideratio 415
Verborum ac ſentẽtiarum idẽ ſignificantium congeries etiam amplificat 479
Verborũ cura cum rebus iungenda 449
Verborum cura, rerum ſolicitudo 450
Verborum delectus 461. 578
Verborũ diuiſio 59. 72. 463
poëtis aliquando permiſſa, non item proſæ 499
Verborum duntaxat cauſa nihil nouandum 451
Verborum duplex intellectus 51
Verborum & appellationum conſideratio 49
Verborum figuræ 531
Verborum geminatio 507
Verborum humilitas nõnunquam vim rebus affert 462
Verborum magnificentia an ſuaſorias deceat 209
Verborum miſtura indecora 455
Verborum modi, qui & ſtatus, & qualitates 57
Verborum ne ſis ſolicitus in arduis rebus 461
Verborum pondus & autoritas 466
Verborum proprietas ac differentia omnibus communis 24
Verborum ſignificatio, forma ac mẽſura ex multa lectione conſequenda 579
Verborum varietas ac vis in pronuntiando 685
Verbis cuiuſmodi vtendum 69
Verbis an turpitudo etiam inſit 465
Verbis eleuãda quædam 249
Verbis etiam figuræ fiunt 532
Verbis in ſingulis quid conſiderandum 451
Verbis non periclitandũ 421
Verbis omnibus in oratione locus eſt 579
Verecundia nihil ad cõciliandum gratius 683
Verecundia vitium amabile 707
Verecundiæ optima emendatio, fiducia 707
Verecundiæ rubor 669
Verres, quòd omnia verreret 375
Verris irriſio ibidem
Veriloquium dicta etymologia 67
Veritas an narratione obſcuranda 247
Vero nemo cõtentus eſt 500
Verruca ſaxea 490
Verſicolor Demetrij Phalerei veſtis in dicendo 583
Verſicolor elocutio vitioſa 450
Verſificatio in poëmate, compoſitio in oratione 570
Verſus ab oratione abſit 563
Verſus ad imitationem ſcribendi

bendi propoſiti, otioſi ne ſunto 33
Verſus etiam imprudentibus excidunt 563
Verſus finis orationi ineptus 563
Verſus non bene finitur pentaſyllabis aut tetraſyllabis dictionibus 562
Verſus poëtarũ ſoluendi pueris, & paraphraſi vertendi 80
Verſuum initia, orationis initiis non conueniunt, ſed vltima 563
Vertenda Græca in Latinum, & contrà 613
Vertex quid ſit 454
Veſperug 72
Vetera, maieſtate ac religione commendantur 63
Veteres qui legendi, & qui fugiendi 115, quid Oratori proſint 583. 584
Veterum poëmata cui vſui oratoribus fuerint 77
Vetuſtas quæ cenſenda 486
Vetuſtatis autoritas 193. 463
Vetuſtatis commendatio 69
Vetuſtorum prętantia 584
Vibius Criſpus, Orator 597
Vibius Curius à Cicerone dicterio exceptus 379. 381
Victorię aureæ 197
à Victu vt ducantur argumẽta 292
Video, verbum 579
Vigintiuiratum Cicero repudiauit 692
Vinci vbi neceſſe eſt, ibi cedendum eſt 388
Vinctæ orationis partes 554
Vini inuentio Libero tribuitur 194
Vio, pro eo, infelix fictio 493
Violentia nõ vis dicatur quã facit indoctus 128
Vir, ac fœmina, non contrà 554
Vir bonus eſſe debet Orator 689
Vir fortis optet quod volet 398. 433
Vir quiuis ſpadone formoſior 321
Vir verè ciuilis, reipu. vtiliſsimus, Orator 23
parum Viri ſigna 286
Virum bonum decentia 634
Virorum clarorum dicta in exemplum pueris ſcribenda proponenda 33
Vires ſuæ metiẽdę 356. 719
viriliſne magis ſit oratio incompoſita quàm compoſita 551
Virilitatem etiam in oratione optaret Quintilianus 321
Virgilius primo à pueris legendus 76
Virgilius vetuſtatis amator 463. 533
Virgilij in ſcribendo tarditas 606 Eius laus 591
Virgilij manus, id eſt, autographum, Quintiliani tempore extabat 73

Virginius rhetor 162 Eius lapſus 225
Virtus doctrina perficitur 698
Virtus eſt vitium fugere 533
Virtus etiam ipſa diſciplina indiget 697
Virtutis Oratoriæ indicium 614
Virtutes dicendi diuerſæ 643
Virtutes in quibuſdam gratiam non habent 686
Virtutes Oratori neceſſariæ 153. 154
Virtutum ac vitiorum vicinia 127. 197. 460. 602
Virtutum & vitiorum loci cõmunes 109
Virtutum ſemina nobis innata 153
Vis δύναμις 134
Vis Oratoria mentes audientium alienat 459. 460
Viſellius rhetor 529
Viſiones, quæ & φαντασίαι 363
Viſurus, ad videndum miſſus 533
Vitæ anteactæ crimina primùm purgandæ 396
Vitæ honeſtæ facilis inſtitutio 737
Vitam ad diſcendum ſatis eſſe longam 738
Vitio carere, prima orationis virtus 466
Vitia in bonum vix verteris 28
Vitia ipſa in quibuſdam delectant 686
Vitia orationis 466
Vitia pueritiæ in virilẽ vſque ætatem perdurant 28
Vitia quædam puerorum ferenda 106
Vitia quædã in quãtitatibus, carmine excuſantur 54
Vitia reprehenſu facilia 330
Vitia virtutibus vicina 466. 602
Vitiorum deriuatio ibidem
Vitiorum in oratione excuſatio 51
Vitiis carere, prius ac antiquius ſit 486
Vitioſum in oratione verbum quod dicatur 468
Viua vox 100
Viuendi conſuetudo, conſenſus bonorum 70
Viuentes inuidia ſequitur, defunctos gloria 162
Vt viuit quiſq., ita dicit 632
Vltima ſyllaba indifferens 566
Vlyſsi, Achilli, & ſimilia in genitiuo terminabant veteres grammatici 60
Vlyſsis dicturi habitus 682
Vmbra corpus arguit 301
Vmbratilis vita 37
Vnus quilibet è populo, populum totum repræſentat 307
Vocabulum quid ſit 48
Vocabulum & nomen differunt ibidem

Voca

Vocalitas obſeruanda 51
Vocales an in conſonantium vim tranſeant 46
Vocales iunctæ quam vim habeant ibidem
Vocales quomodo in ſeipſas coëant, ac ſibi inſidant, ibidem
Vocalium coitio 661
Vocaliũ concurſus 556 modicè hunc vitarunt Cicero & Demoſthenes, ibidem
Vocalium geminatio in longis ſyllabis 91
Vocaliũ geminatione veteres velut apice vtebantur 46
Volubilitas vocis nimia, vitioſa 664
Voluntarij teſtis interrogandi ratio 277
Voluptas audientis ad fidem multum adiuuat 342
Voluptas oculorum ac aurium, cogitandi ſenſum aufert 609
Voluptatem ac virtutem finxit Prodicus 517
Vopiſcus 48
Vortices & vorſus, vertices ac verſus facta 74
Vox bona 662
Vox fuſca 658
Vox infinitam habet differentiam 658
Vox nulla Latina ſine acuta 55
Vox præceptoris ſolis inſtar eſt 37
Vox non nimis vrgenda 664
Vox Oratoris qualis eſſe debeat 658
Vox pro affectibus mutatur 666 & dein.
Vox tot recipit mutationes, quot ipſa mens, ibidem
Vox viua plenius alit 100
Vox vt ferîtur, ita ſonat 666
Vocis cuiuſque vim intelligere, aut commune prudentum eſt, aut Oratoris proprium 705
Vocis cura 658 & dein.
Vocis in agendo variatio 85
Voci quãdo parcendum 660
Vocis natura, quantitas, qualitas, ſpiritus 658 & dein.
Voces factitiæ 493
Vocum ambiguitas 305
Vocum ſtudio, res non omittendæ 449
Voluntas cogi non poteſt 41
Vt finita nomina quomodo in genitiuo exeant 66
Vrbanè dictorum à Cicerone libri tres 367
Vrbanitas quid ſecundum Fabium 383. 384
Vrbanitas animos reficit 230
Vrbanitas Ciceronis 367
Vrbanitas quando dicatur 367
Vrbanitas ruſticitati contraria 369
Vrbanitatis breuitas 374
Vrbanitatis cõmodum 368
Vrbanitatis definitio 383
Vrbanus, Ciceroni nouum erat verbum 465

Vrbanus homo qui ſit 383
Vrbs Roma intelligitur 383. 454. 483
Vrbis captæ deſcriptio ac calamitas 470
Vrbium laudes quomodo tractentur 197
Vrbanitatis conſideratio, vide caput de riſu 366
Vſitatis verbis tutius vtimur 62
Vſus vis 623
Vſu dura molliuntur 62
Vſu trita, reformidanda non ſunt 453
Vſura mortis hoſtilis frui 377
Vtendi voce, ratio 659
Vtile an ſemper cum honeſta te coniunctum 200
Vtile cum honeſto an pugnet 204
Vtilitas & tempore & natura diſcernitur 111
Vtilitatis quæſtio variat multipliciter 205
Vtilitatis queſtiones 205
Vulcanus pro igne 492
Vulgare orationis genus non auerſandum 450
Vulgaris ſermonis, & viri eloquentis orationis alia atq; alia natura 729
Vulgi etiam laus, non ſolùm doctorum, captanda Oratori 734
Vulgo recepta fidem vnde habeant 317
Vulgo perſuaſa, vtilia ſunt teſtimoniis 316
Vulpes, volipes 68
Vultus dicentis ſupinus ne ſit 91
Vultus efficacia 668
Vultus ingreſſúſque, animi habitum arguit 667
Vultus mutatio 549
X. carere potuimus 46
Xenophon 590 Eius ore muſæ locutæ 583
Y, & Z, literas non habemus 726
Ὑπαλλαγὴ 492
Ὑπαλλακτικὴ ϛάσις 183
Ὑπερβατὸν 498
Ὑποδιαϛολὴ 661
Ὑποϛιγμὴ ibidem
Ὑποτύπωσις 469. 518
Ὑποτύπωσις narratio non eſt habenda 237
Z, literæ dulcedo 726
Zenō Rhetoricen ac Dialecticen coniungebat 153
Ζήτημα 214
Zeugma 533
Zeuſis pictor 722
Zodiaci in ſignis, memorandi locos Metrodorus conſtituebat 649
Zopyrus Clazomenius 176

FINIS.

M. FABII

QVINTILIANI ORATORIS

ELOQVENTIS-
SIMI

DECLAMATIONES

VNDEVIGINTI.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

LVGDVNI,
APVD THEOBALDVM
PAGANVM

1558.

DECLAMATIONVM
XIX. INDEX.

1	Paries palmatus.	Pro cæco contra Nouercam.
2	Cæcus in limine.	Pro cæco contra Nouercam.
3	Miles Marianus.	Pro milite contra Tribunum.
4	Mathematicus.	Pro filio contra patrem.
5	Aeger redemptus.	Pro patre contra filium.
6	Corporis proiecti, ſeu Anus cæcæ.	Pro patre contra matrem.
7	Tormenta pauperis.	Pro paupere contra diuitem.
8	Gemini languentes.	Pro matre contra patrem.
9	Gladiator.	Pro filio contra patrem.
10	Sepulcrum incantatum.	Pro vxore contra maritum.
11	Diues accuſatus proditionis.	Pro diuite contra pauperem.
12	Paſti cadaueris.	Pro ciuibus contra Legatum.
13	Apes pauperis.	Pro paupere contra diuitem.
14	Odij potio I.	Pro iuuene contra meretricē.
15	Odij potio II.	Pro meretrice contra iuuenē.
16	Amici vades.	Pro iuuene contra matrem.
17	Venenum effuſum.	Pro filio contra patrem.
18	Infamis in matrem I.	Pro vxore contra maritum.
19	Infamis in matrem II.	Pro viro contra vxorem.

MAR. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLMATIONVM LIBER.

PARIES PALMATVS, DECLAMATIO I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ARGVMENTVM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem hæredem inſtituerat, induxit illi nouercam, iuuenémq; in ſecreta domus parte ſepoſuit. Is noctu dum in cubiculo cum vxore iaceret, occiſus eſt: inuentúſq; poſtero die habens gladium filij defixum in vulnere, pariete ab ipſius ad filij cubiculum veſtigiis palmæ cruentato. Accuſant ſe inuicem Cæcus & Nouerca.

Pro Cæco contra Nouercam.

SI IVVENIS innocentiſsimus, Iudices, vti vellet ambitu triſtiſsimę calamitatis, poterat allegare vobis amiſſam cum oculis cogitationũ omnium temeritatem: ſed cùm oſtẽdere innocentiam ſuam moribus malit, quàm aduerſis: neq; pietatis neq; conſcientiæ ſuæ grauem ferre contumeliam poteſt, vt parricidium non feciſſe videatur beneficio cæcitatis. Quare non petit vt miſerum putetis, niſi & innocẽs fuerit: non petit vt afflictum alleuetis, niſi & probauerit ſeſe infeliciorem quòd patrem amiſit, quàm quòd oculos. Aeſtimate iuuenẽ iis moribus quibus videntẽ æſtimaretis, vita, pudore, pietate. Quæ ſi omnia ſibi, vt erunt promiſſa, conſtiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quòd ſceleratiſsima fœminarum calamitatẽ noſtram cruẽtato pariete imitata eſt, expaueſcimus. Quo diligẽ-

tior,quo ſolicitior fuit ne deprehēderetur,hoc magis indicauit ſibi oculos non defuiſſe.Gratias agimus, quòd nimium auidæ ſuſpitionis argumenta in noſtram tranſtulit partem. non eſſe Cæci ſcelus difficilius probaretur,niſi omnia ſic acta eſſent, vt feciſſe Cæcus videretur. Quare Iudices non improbè ſperauerim futurum, vt ſuſpecta ſint vobis quæ tā inconſideratè ficta ſunt contra miſeram cæcitatem. Primùm, quòd ſpatium illud ingens domus,quod in medio fuit,ita digeſto cruore ſatiatum eſt vſq; ad cubiculum miſerrimi iuuenis, tāquam planè timuerit parricida ne non deprehenderetur.Deinde, ſceleri nox potiſsimùm electa,quo tempore inueniri maritus ſine vxore non poſſet.Tum in cæde,in qua nemo vtitur ferro,niſi alieno, gladius adoleſcentis, ne argumentum deeſſet Nouercæ, relictus eſt.Poſtremò,peractum vulnere vno ſcelus, quod obiiceretur manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia ſolum aduocat Nouerca teſtamentum,vultq; illud eſſe pretium parricidij:vt rerū intellectu in diuerſum coacto, occiſum eò probet patrē,quòd nō meruerit occidi.Nos verò iſtud (ſi crimen putatis) agnoſcimus. Iuuenis hic patris ſui hæres ſolus eſt.Hoc teſtamētum, ſi viuente adhuc miſerrimo ſene notum eſſe in domo potuit,ſcitis quis illi debuerit iraſci. Nam quòd inuiſum fuiſſe filiū patri iactat, crimen Nouercæ erat,ſi cōfiteremur.Idq; probari ex hoc putat,quòd ſecretū non filius accipit à patre,ſed cæcitas.Quo loco diſsimulare ſatis callidè conatur inuidiam ſuam.Pater qui filium cæcum in ſemota penatiū parte ſepoſuit,eripuit Nouercæ oculis voluptatem. Nanq; iſta cùm inuaſiſſe vacuos penates videretur,cùm patri filium Cæcum hoc eſſe crederet quod orbitatem,excogitauit indulgentiſsimus ſenex quemadmodū hic miſer patri ſuo in eadē domo eſſet, Nouercæ in alia, accepit ſecretum quod erat petiturus. Quod quo ſit animo ſenis factum, poteſtis interrogare teſtamentum.Neq; ego grauiſsimū patrem ſuprema ſua iuueni iactaſſe crediderim,vt hæredem filium ſcriberet. nō eſt res quæ imputetur,iſtā magis oportet vel aliquo indicio, vel ſuſpicione muliebri arcana mariti deprehēdiſſe,& ſtatim omnibus nuptiarū renuntiaſſe pignoribus.Nā cùm propter pecuniā ames, idem amoris & ſpei finis eſt.Habuerat adoleſcens gladiū in cubiculo ſuo ſemper, ſiue antequam in hanc fortunam incideret paratū,ſiue quia cæcitatis miſeræ ſolatium eſt habere rem

viden

videntium. Certè nũquam illum pater timuerat, nunquam Nouerca obiecerat. Palàm poſitum eſt ſub oculis omniũ tota dodomo notiſsimum ferrum. Scitis quãto negligentius cuſtodiat ferrum bona cõſcientia, quàm etiã extra ſuſpitionem ſit res ſine vſu. Innocentia facit vt ferrum ſubtrahi poſsit etiã videnti. Siue igitur aliquis ex ſeruulis corruptus eſt, præſertim in tã facili occaſione, ſiue ipſi Nouercæ nõ defuit audacia ad ferẽdũ, quod facere poterat & pręſente priuigno, vtiq; (quod dubitari nõ poteſt, quod facit certũ ſceleris autorẽ) mauult in cęde alieno vti quàm ſuo gladio quiſquis illum relicturus eſt. Reliqua Iudices ſi fieri poſſunt, facta æſtimate. Dicitur cęcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatium parte ſecreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſeruulos erraſſe cum ferro: cubiculũ deinde patris ingreſſus, in neutrã deflexiſſe partem, ſed recto gradu ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulũ acceſsiſſe leuiter, nõ in torũ incidiſſe, nõ antè perueniſſe quàm crederet. Vos Iudices criminum tumultũ ex rerum fide ducite. Dormiens ſenex, quẽ Cæcus percuſſor quęreret, excitatus antè eſſet quàm inueniretur. Iungunt his multo incredibiliora, vt occiderit patrẽ, pepercerit Nouercæ: parricidium autem vno ictu explicuerit: quod ferè vix etiam iis cõtingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur. Nulla ergo luminũ virtus, ſed homo ferrum miſſurus in caſum, ſatis felix ſi percuſſiſſet quãcunq; corporis partem, in ipſam protinus animã incidit, & an morti ſatisfeciſſet, intellexit. Officium Iudices oculorum eſt renuntiare manibus quid actum ſit. Cæci percuſſoris vna ſecuritas fuerat, ſæpius ferire. Negat præterea quicquam ſe ex his Nouerca ſenſiſſe, cũ iuxtà iaceret: nec explicat vnde illud acciderit maximæ ſignum trepidationis. Si & pater vno ictu perierat, neq; iſta vigilabat, nũquam gladiũ reliquit percuſſor ſecurus. Reliqua Iudices nimiũ ſuſpecta, improbè aſsimulata. Spatioſiſsimus paries, & longiſsimum domus latus habuit notas ſanguinis, quas reliquiſſe videretur manus reuertentis. O quàm bene quicquid volunt imitãtur oculi. Stupeo, ſiqua eſt fides, omnia priuignum illa nocte feciſſe. Dicitur ad votum Nouercæ gladiũ in vulnere reliquiſſe, quem ſuum negare nõ poſſet. Deinde per totum parietẽ quid aliud inſcripſiſſe, quàm ſe parricidã ſanguinem patris vſq; ad cubiculum ſuum perduxiſſe, & viam ſequentibus reliquiſſe? Hoc fecit aliquis negaturus?

rus:Gratulor tibi adoleſcens, ſi non potuiſti parricidium illud admittere,niſi vt relinqueres argumentum cæcitatis, habuiſti innocentiæ neceſsitatem. Cauſam igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud vos agere ꝓpoſui,vt primùm ipſum defendã, quaſi reus tantum ſit:deinde cùm eſſe ſecurus de huius innocẽtia cœpero,tunc ingrediar Nouercę accuſationem.Spectabitis vtrũq; ſuis moribus, ſuis cauſis: eritq; facilior via veſtræ religionis. Quanquam duos indicia complexa ſunt, vos tamen tanquam de ſingulis cognoueritis.Et primùm ſic agam,tanquam iuuenis habeat oculos,tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur.Interrogabo quid antè perditè, quid flagitioſè,quid impiè fecerit, per quæ ſe parricidã ſcelera promiſerit. Innocentia per gradus certos ab homine diſcedit:& ne in maximis trepidet audacia,diu vires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quò incredibile eſt perueniſſe. Dicas neceſſe eſt quæ huic cum patre, odia fuerint, quàm violenta diſſenſio inter ſacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua cauſa. Nam ſi facile eſt filio occidere patrem, facilius eſt vxori maritum. Loquar nunc de infirmitate miſeræ cæcitatis. Temeritas omnis animorũ,calamitate corporum frangitur:& frigeſcunt impetus mentium,quos non explicant miniſteria membrorũ. Ad ſolum ſe alligat deſtituta mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat ſemper errare & offendere,cogitat eundi redeundíq; difficultatem, Magna innocentiæ neceſsitas eſt, neminem facilius poſſe deprehendi. Semper ſe cuſtodiunt miſeri, ne eſſe miſerabiles deſinant:& quiſquis amiſit oculos, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas diſcit,quàm rogare,blandiri?Odium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt:nec leuis animis accedit inſania, quoties quem execreris aſpicias.Cæcus miſerior eſt quàm vt inuiſus ſit:timidior eſt,quàm vt oderit.Præterea nocentibus liberis frequentiſsimas ad parricidium cauſas ſuggeſsit illud quod videbant. Vitiis enim noſtris in animum per oculos via eſt. Aliis tradidit in parentum ſanguinem luxuria ferrum,luxuria videntium crimen: Aliis meretriculæ amor immodica poſcentis:amor, cui renuntiant oculi.Cæcus infelix patrem occidit?deinde cui manum porriget ſecurior?cuius humeris leuior incũbet? Quis cõ

tumelias

tumelias ſeruorum caſtigabit ſeuerius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteget? Inter felices alius eſt ordo votorum: Cæcus filius optat ſuperſtitem parentem. Volo nunc ſcire quemadmodum dicat explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitauit. cum quo? cuius ſe commiſit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo ſuo ſolus, ſecum (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi, cum homine expeditiſsimo loquitur. Cur enim ſocium conſciētiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primùm, nox quādo ſit. Deinde proſpicere ſolicitè, an omnis familia dormiat. Gradu ſuſpēſo ponere certa veſtigia, & in omnem timoris ſui partem ſolicitum circumagere vultum O quàm parum eſt in metu ipſos etiam oculos habere! Ita nō iſte ſibi dixit, Occidere quidē patrem volo, ſed quem ſequentur hæ manus? Nocte ſolus egrediar, ſed quando perueniam? Putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiúmq; media. Quantum erroris, quantum moræ! ſpatium ingens & vix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis? nox antè deficiet. Quid ſi deinde vterq; vigilauerit? quid ſi Nouerca? Age, limen inueniam, cardinem ſine ſtrepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quieſcentem feriā patrem. ſemel ſatis erit, nec nouerca vigilabit. Securus egrediar, ſciente nullo reuertar. Vota ſunt iſta, ſed oculorum. Cæcus deſperaret etiamſi tam multa nox pollicere tur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit vt iuuenis ad parricidium ſuo potiſsimùm gladio vteretur Nimirū illud in mentem venit, quia erat relicturus. Nam ſi alienum & ignotum in vulnere patris gladiū reliquiſſet, potuerat de percuſſore dubitari. Hic attulit ſuum, vt etiam ſi euaſiſſet, tamen ferro ſuo teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper, quia vſurus illo non eram. Ferrum ergo parricidio meo tot ante annos præparaui, & ſecundum illum quem minabar patri, tandiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Antè gladium illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus ſeruulis notum. pependit in cubiculo tanquam teſtis conſcientiæ meæ palàm in medio negligenter, ſic vt ſubtrahi poſſet. Non illum conſcientia trepida velauit: tam notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quiſquis ferrū præparat ſceleri, ſic illud habet, vt poſsit ſuū negare. Ponite nunc ante oculos actū parricidij, deprehēdetis

Hic locus ſic diſtingui poteſt: ſed oculorū Cæcus deſperaret, etiam, &c.

difficultatem. Dono illud, dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſeruulos, fallit. ecce cubiculũ ſenis inuenit aliquando, ecce paries ille deficit, & percuſſoris manus ſubitò deſtituit, ceſſere fores ſine ſtrepitu: quid poſtea agit? Vtrum ipſum cubiculi parietem circuit, an ſe committit in medium, & per ſpatia tenebrarum armatã manum iactat? Ecce patris lectulum tenet, & iam dormientium anhelitus imminens audit, vnde ſciet quò dirigat ferrum? quẽ potius feriat ex duobus? Tentauit ergo vultus, & pectus obiectum? breuiſsimã perituræ animæ viam quærit? & quantus erit ſopor, qui iſta non ſentiat? Dices, neq; ego ſenſi. Ideo intelligis quàm malã cauſam habeas, cuius & vna & incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo maritus, & tu nihil ſentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur. tu taces tanquam te priuignus occiderit priorem? Ita non ille percuſſus eſt homo, quem Cæcus occidit? Te verò (ſi nihil aliud) calẽs ille cruor deniq; ſuſcitaſſet. Sed quàm manifeſta eſt conſcientia quæ te ad hanc compellit neceſsitatem, vt cùm occiſum à priuigno tuo patrem videri velis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit, vicimus, innocẽtes ſumus. Cùm in eodem lectulo fueris, cùm amplexa ſis forſitan illum qui occiſus eſt, tam incredibilem profiteris ſoporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinem tuum fortuná ſubtraxit? Certè dormiebas, certè nihil ſenſeras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & Nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori ſceleri ſtatim par non fuit? Omnia humana ſacra confudit, violare non eſt auſus pectus odiorum? Incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere Nouercam, cui imputes quòd patrem occidat. Quid ais adoleſcens? túne circa illum ſanguinem defeciſti? Illa te blandius rogauit anima? perdidiſti ergo, illud, quòd nihil ſenſerat, quòd nox, quòd ſilentium, quòd tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidium poſſes, ideo patrem tantum occidiſſes, vt tibi & Nouercam liceret occidere. Non video cur, niſi videri velit relictam mulierem ideo tantùm, vt videretur illud nefas illa feciſſe. callide ſatis. Sed hoc alio protinus argumento ſubuerteretur. Non eſt eiuſdem cõſilij, nouercæ parcere vt ſubſtituat ream, & gladium relinquere quòd ipſe deprehendatur. Sæpius vti neceſſe habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo vulnere diſputãdum

eſt.Mehercule ſi percuſſor intraſſet qui videret, qui lumẽ præ ſe tuliſſet:non tamẽ tam feliciter libraſſet ictum, quem etiam ſi nullæ fallerent tenebræ,metus & conſcientia magni ſceleris teſtes incertum feciſſent. Raró cõtingit ſemel ferire carnifici, quamuis cõponat ipſe ceruicem, & exercitata manus homicidium nouiſsimè velut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo librauit manum cæcus,vt ipſam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quod cùm patrem vellet, non Nouercam percuſsit.Præter animum nihil virium habet parricidę primus ictus:ille trepidat,ille cogitat,ille erubeſcit,ille eſt ab innocentia proximus,ille præſtat hoc ſolum,vt ſequens fortius feriat. Interrogare nunc volo quæ iuueni cauſa fuerit,vt reliquerit gladiũ.Scilicet noluit Nouercam ſuã infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidã confeſſus eſt, ferrum in vulnere reliquit. Si nondum occiſum putabat, iterũ feriret.Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed qd ego rem manifeſtiſsimã colligo? Si vultis Iudices ſcire à quo ſit gladius relictus, cogitate cui expedierit vt inueniret. Sed paries vſq; ad cubiculũ priuigni veſtigio manus cruẽtatus eſt.Cogitate Iudices ante omnia,nõ eſſe incallidũ hominẽ,neque cõſilij iacentis,qui cæcus explicare conetur facinus etiam oculis difficile.Ille ergo non exiſtimat, cùm manum cruẽtam parieti applicat,veſtigiũ à ſe parricidij ſui relinqui?cùm dexterã qua duce vtebatur,veſte tergere, atq; ita abire ſine veſtigio poſſet,totum parietem cruentabat,& vbiq; aliquid de patre miſero relinquebat?Quid futurum eſſet poſtero die,quantã expectaret inuidiam ad lucem,non cogitabat: ſed diſponebat indicium certum,indubitatum,ſine errore, quod Nouerca ſequeretur vſq; ad cubiculum ſuum,vſq; ad limen ipſum?O admirabilẽ caſum,nec cruor antè defecit?Vtar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inuentus ſic eſt, totam manum explicuit,omnes digitos diligenter expreſsit. Totum ergo ſanguinem conſumeret intra prima veſtigia. Pone enim manum cruentatam,atq; adeò(vt iſtis etiam blandiar) madentem:pone menſuram itineris, ſpatium parietis:diu enim in ſecretã domus partem reuertẽdum eſt:debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum ſanguinis,ſequẽs minus, tertia minimũ, vltima nihil.Nam cruor quoties admotus eſt,tranſit,aut in manu tardè reptantis areſcit. Hoc quid eſſe dicamus, quòd circa

cubiculũ vtrunq; ſanguinis iſtius veſtigium quaſi incipit? hinc eſt paries palmatus, & illinc? Quomodo pertulit manus quod relinquebat? Nouerca iſtud, Nouerca ſecuris cõpoſuit oculis: illa miſerum dextera ſanguinem tulit, & manum ſubinde renouauit. Palmatus paries habet diſtantiam, vacat aliquid loci, integrum vbiq; veſtigium eſt, Cæcus manus traxiſſet. Quæro nunc, vnde tantum ſanguinis in manu? Tunc enim ex omni vulnere cruor profluit & effunditur, cùm ferri recentem viam ſequitur. At quoties eodem quo factum eſt cluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cùm manus ex parte qua palmare veſtigium poteſt, plicetur in capulo, & ſe dum telo occupat claudat, neceſſe eſt exteriore vt parte reſperſa ſit. Tuus autem qui palmatus eſt paries, veſtigium eius partis oſtẽdit, ad quam cruor peruenire non potuit. Veſtrum eſt nunc omnia iſta comparare, perpendere. Cur prudentior ſit iudex in deprehendendo ſcelere, quàm reus in admittendo, hoc eſſe in cauſa puto, quòd alter tantùm pro ſe cogitat, alter pro parte vtraq;. Tuitus ſum adoleſcentis miſerrimi cauſam, nunc inſpicere volo quãto certioribus argumẽtis Nouerca teneatur. Tranſeo illum vulgarem & omnibus notũ de cõparatione perſonarum locum. Alius diceret, maritum & vxorẽ, niſi liberis initiarentur, nõ fortiſsimis corporum vinculis inhærere. Ego illud potius dicam. Decepta eſt mulier expectatio tua. Veneras quaſi in vacuã domũ, & ſine hærede. Expectaueras vt infelix iſte iuuenis ab ipſis protinus nuptiarum tuarũ expelleretur auſpiciis, extorrẽ & inopem ſummoueret pater blãdo corruptus amplexu, & omnino ſummam calamitatem corporis occurrere delicatis vxoris oculis vetaret. Inueniſti pium & deuotum vnico ſenem, & de omnibus coniugis tui deſperaſti ob id affectibus. Miſerrimus eſt maritus quiſquis inducit filio Nouercã, quòd vxori non videtur poſſe vtrunq; amare. Quæro igitur ante omnia, vbi occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo. hoc paulò antè priuigno defendendum non fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percuſſor non timuit vxorem? Audio ſecretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli ſolitudinẽ occiſurum intrare. Quem quæram? vbi relinquitur maritus ab vxore innocens? Noctem autẽ ad ſcelus quis elegit? Nox tuũ tempus eſt. quid ſi accedit huic etiã ſceleris occaſio? Non venire debes ad ſecretã domus partem, nec tota tibi penatium ſacra peragenda ſunt. Tu nõ cogi

tas quemadmodum ſuſpenſa manu ſonātem blandè cardinem flectas. Iaces ſecundum occaſionem, & expeditum tibi in proximo facinus eſt. Non times, ne quis deprehendat. Ipſi quoque ſeruuli longius quieſcunt: & præſtatur grande ſecretum genio loci. Tibíq; ferire cùm velis, ſcire an dormiat licet. Nox & ferrum, & ſecurus maritus, quidnam iſto delicatius ſcelere? Occiſum eſſe miſerum ſenem cùm tu volueris ſcimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam poteſtatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis expugnandus eſt locus. Quis credet mihi ſi dixero, Gladiū Cæcus ille perdidit, perpetua nocte clauſæ genæ non cuſtodierunt? Fingere nimirum ad tēpus videbor, & rem nimium manifeſtam impudenter complorare. Scilicet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquā callido glorieris ingenio, non decepiſti trucem horridúmq; latronem: noſtri tibi occaſionē præbuere mores. Nam quòd vno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpitio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum videris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, vbi aſsiduo viſceris pulſu non quieſcat anima, vbi ſtatim mors ſit, vbi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare antè & cognoſcere licet. poteſt & vno ictu mulier occidere. Venio nunc ad veſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abūdéq; preſsimus dū adoleſcētem defendimus. Hæc ſunt tamen quæ cōtra te reſeruata ſunt. Cùm maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullum tibi relictum patrociniū, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes: ideóq; ſanguinem in illam partē induxiſti, in quam quæri volebas, vt poſtero die omnis inuidia, ſanguinis notas & veſtigia præparata ſequeretur. Infamas cæcum, cōſilium ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter, ſi dux defeciſſet, ingredi poſſe, quàm ſi veſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaq; cæcitatem, & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atq; ſimulata ſunt per otium & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur ingenio. Nūc enim tu innocens, quia priuigni gladius in vulnere, quia paries cruētatus. hoc ſufficere vtrunq; indicio putabas? Quàm facili momento cauſæ fata vertuntur! quòd feciſſe etiam is ſcelus frequenter inuentus eſt, qui obiiciebat. Sed cauſas, inquit, parricidij iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partē relegauerat. Mulier, illa forſitan ignominia felicioris videretur

eſſe

eſſe priuigni. Cæcitatis beneficium eſt, cùm illi ſecretũ datur. O præclaram ſenis optimi ſingularémq; pietatem? quàm blãdè ille ſepoſuit miſerum ſuum? quàm diligenter vxoris gaudẽtis excluſit oculos? quàm multo Cæcum pudore donauit? Si felicior, inquit, eſſem pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miſer illã occupa partẽ, in qua nemo te videat, in quam ſolus ego veniam, ſint circa te ſeruuli fideles. nõ gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. Nihil eſt quod te ſolicitet conuerſatione noſtri. Secretum quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur, vt minus oculi deſiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantùm vltione contentus eſt, vt illi aſsignet quietam, & ſepoſitam, & meliorem domus partẽ? Ita ais, ego ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret. Iratus igitur ſenex tenet iuuenem ſuum velut interiore cõplexu, & à limine obſtat? Rogo, quòd duos ſeparat media domo, te integram, ſanam: illum infelicem, cæcum, contumeliæ opportunũ, iniuriæ facilem, vtrum filio iraſcitur, an vxori? Nolo, inquit, iuuenis vtaris amœna domus parte, ne hæc quæ nitidioribus tectis elaborata ſunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam ſtultè iraſcitur cæco, vt putet illius intereſſe vbi habitare iubeatur? Te potius ille ſubmouet, tuis inuidiam facit oculis. tibi dicit, Sufficiat, ſatis eſt, habes maiorem domus partem. abſentẽ puta, miſero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio ſub nouerca aſsignat ſecretam domus partem, confitetur vxori ſe abdicare non poſſe. Tranſit ad aliud genus defenſionis, Sibi cauſam cædis non fuiſſe, cùm hic hæres inuẽtus ſit omnium bonorũ. Quis enim alius eſſe debeat, vt huic properandum fuerit ad hæreditatem? Filius ſcriptus non timet pœnitentiã teſtamenti. Omniũ bonorũ hæres relictus eſt. Nõ ergo iraſcebatur pater cùm daret ſecretam domus partem. Non poſſunt tibi diuerſa prodeſſe, eadem obiiceres reo ſi exhæredatus eſſet. Elige vtrũ voles. Si ſciuit ſe eſſe hæredem, amare magis patrẽ debuit: ſi ignorauit, non habuit quod ſperaret ex morte patris. Reliquũ eſt vt intueamur, ille qui periit, ab vtro magis veſtrum deſideretur. Te, opinor, hic grauius afficit dolor, impatiẽtius hic luctus exanimat, túq; obſoletam protinus nubem, & tẽpori accõmodata lugubria flãmeo reuertente mutabis: hic verò iuuenis, qui ſi fortunæ ſuæ mala cum præteritis cõparet, cæcus cœpit eſſe nunc primùm: quid nõ miſer in hoc ſene

ſene perdidit?viuebat illi magna pietas,aderant quocunq; iuſſerat de facie patris oculi.non illudere infelicibus tenebris cõtumaces ſeruuli poterant,nec(quod extremũ contumeliarum genus eſt) vt dominum ageret rogabant. Nunc quanta dij boni ludibria ſunt ineunda?Iunxere ſe pariter cæcitas & ſolitudo. Quid tibi nunc miſerrime adoleſcẽs hæreditas prodeſt, quam tantum audis?quid enim circa te pecunia poteſt? Quæ fruendi voluptates ? quid aliud quàm ſpoliorũ facilis occaſio? Quàm bene iſta omnia paterni oculi cuſtodiebant? quàm facilè decipi,quàm facilè denudari,quàm ſine labore falli potes?quàm citò inops fieri?Morte patris exhæredatus es.Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, & execratio vitæ?Miſer poſt omnia & lacrymas perdidit,nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat.Quærit,ecce quærit miſer ferrum.Nunc,inquit,huc reddite illud,innocens donec habuit meas manus tantùm.ſi mori neceſſe eſt,illi potiſsimũ incumbam.Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur.Vbi nũc meæ vires?vbi impetus?vbi'dextra tam fortis? vno ictu puto ne me quidem ipſum mihi continget occidere.

CAECVS PRO LIMINE. DECLAM. II.

ARGVMENTVM.

Ex incendio domus adoleſcens patrem extulit. Dum matrem repetiit,& ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater Nouercam. Quæ acceßit quodam tempore ad maritum , dixitq; parari illi venenũ, quod iuuenis in ſinu haberet,& ſibi promiſſam dimidiam partem bonorum ſi illud marito porrexiſſet.Intrauit ad cæcum pater,interrogauitq; an hæc vera eſſent:ille negauit.exquiſiuit,& inuenit in ſinu venenum.Interrogauit cui paraſſet,ille tacuit. Receßit pater, & mutato teſtamento,Nouercam fecit hæredem.Eadem nocte ſtrapitus in domo fuit.Intrauit familia in cubiculũ domini, inuenitq; ipſum occiſum,& nouercam iuxta cadauer dormienti ſimilem,cæcum in limine cubiculi ſui ſtantem,gladium eius ſub puluino cruentatum.

Accuſant ſe inuicẽ Cæcus & Nouerca.

PRO

Pro Cæco contra Nouercam.

SENTIO, Iudices, pudori iuuenis, pro quo minimum eſt quòd parricida non eſt, grauiſsimum videri quòd abſoluendus eſt contra Nouercam, & plurimum cæco de reuerentia deperire virtutum, cum in patrocinio ſummæ pietatis aufertur quicquid aliũ defenderet innocentem. Hoc primùm itaq; publicis allegamus affectibus, quòd pro ſe reus indignatur vti corporis probatione. Solus omnium non remittit ſibi, vt incredibilior ſit in parricidio Cæcus, quàm fuit cùm videret. Homo omniũ quos vnquam miſeros fecere virtutes, innocentiſsimus, parricidiũ negauit antequam pater occideretur: & nequid hodiernæ ſolicitudini præſtari putetis, fecit, quod eſt ſummum in rebus humanis nefas, ne vel in alio crederetur. Ignoſcite per fidem, quòd indignatur ſe iuuenis in honorem tantum calamitatis abſolui. Filium qui patrem ex incendio ſua cæcitate ſeruauit, facinus eſt hoc tantùm innocentem videri, quòd illum nõ potuerit occidere. Nam quod ad mulierem Iudices pertinet, quæ defendi non poteſt niſi patrem Cæcus occidit, tam impudentem delationis neceſsitatem malo, quàm ſi tantùm negaret. Viderit qui fiduciã veritatis putat, quòd Cæco facinus obiectum eſt. Deprehenſa mulieris audacia eſt, quæ non poteſt niſi incredibilium comparatione defendi: & quiſquis Cæcum inuicẽ accuſat, ſolus eſt reus. Aliæ Iudices eſſe debuerunt aduerſus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio non debet ſuſpectus fieri, ſed deprehẽdi. Quæſo itaq; Iudices vt hęc prima propter cauſam iuuenis putetis, quæ cõtra illum nimia ſunt. Nihil magis debet eſſe pro Cæco, quàm quòd aduerſus illum fuerũt multa fingenda. Et cõſtat de pietate, de innocẽtia hominis, qui expugnandus fuit parricidij ſimilitudine. Congeſta ſunt aduerſus miſeram debilitatem, ferrum, cruor, venenum, & quicquid non poteſt eſſe negligentiæ, niſi neſcientis. Nemo Iudices, nemo diligentior debet eſſe ad facinus, quàm qui parricidiũ potuit facere Cæcus. Iuuenis iſte de quo ſumma in rebus humanis monſtra finguntur, eius fuit erga parentes ſemper affectus, quem nefas eſt optare de liberis. Cùm domus igniũ ſepta violentia rapuiſſet miſeris ſenibus omne præſidium, illa feſtinatione qua fugimus, erumpimus, in mediũ cucurrit incendium.

In

In quanto tunc periculo fuit rerũ naturæ pietas? Dum diu multúmq; attonitus hæret, dum ad vtrũq; reſpicit, ad vtrũq; diſcurrit, penè infelicisſimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Vt demum miſerrimos ſenes cluſerat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus vices diſpoſuit affectus. Vixdum poſito ſene, cùm illum quoq; miraremur explicitum, iterum flamas aperuit, & vndiq; coëuntis incẽdij redditus globis arſerat iuuenis, ſi tardius perdidiſſet oculos. Facinus eſt exiſtimare Iudices, non hoc quoq; maximis contigiſſe conatibus, vt ſeruaretur & mater. Minus tamen in vtroq; fecerat, niſi perdidiſſet oculos. Viderint qui filiũ in eo magis parente mirantur, in cuius ſalutem faciem vultúſq; conſumpſit. Patri præſtitit cæcitatem, qui amiſit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo Iudices, vt excuſem quòd pater induxit Cæco Nouercam. Factum eſt eo tempore, quo conſtabat patrem filio ſenem ſoluendo non eſſe. Contenderim quinimo iuuenis fuiſſe conſilium, vt pater cui matrimonium filiúmq; abſtulerat incẽdium, reſidua ſenectutis alia ſolaretur vxore: & vt domus quæ Cæcum tantum habebat & ſenem, acciperet ex coniugio miniſteria cuſtodita. Facinus eſt iudices, quòd bonos priuignos Nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis inſidiis, quàm multis artibus patet cæcitas innocentis! Mulier cui ſpem inuadendæ hæreditatis præſtabat debilitas priuigni, ſenectus mariti, intellexit hoc ſolum deeſſe ſceleris occaſioni, vt prius infamaretur parricidij Cæcus. Viſo igitur hoc, quòd ſibi iuuenis non videbatur eſſe priuignus, venenum quod in miſeri ſinu abdiderat, deprehenſura, nuntiauit patri, tãquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari ſiquem conſcium nominaſſet, totam delationem ſic ordinauit, vt ſibi crederetur promiſſam dimidiam partem bonorũ, ſi venenum ſeni voluiſſet ipſa porrigere. Videtis Iudices, qua præparatione Nouerca ad teſtamentum patris acceſſerit. Mulierẽ quam credit maritus noluiſſe partem bonorum accipere pro ſcelere, neceſſe eſt ſic remuneret, vt faciat hæredem. O quãto aliter probaretur parricidiũ, quod iam poteſt deprehendi! Mulier quæ ſe dicebat in cõſcientiã ſceleris admiſſam, non hoc primum exegit à patre, vt quæreret quis paraſſet Cæco venenũ, quis dediſſet: vnde maximum ſciebat poſſe fieri quæſtionis er-

rorem

rorem,inſtituit vt innocentiſsimus iuuenis interrogaretur repente,ſubitò infamatura velut deprehenſi trepidationem, ſeu tacuiſſet Cæcus,ſeu negaſſet. Adductus ad filium ſenex dixit iuueni quicquid audierat. Nunquam Iudices tam ſimplicis innocentiæ fuit facinus negare. Nõ eſſet auſus iuuenis corã ea muliere mẽtiri,quæ prodidit & ſciit vbi eſſet venenũ. Vt verò ſenſit infelix inſtantem Nouercam, poſtulantémq; vt ſinus iuuenis exquireretur,tunc verò attonitus,hærens,& tota malorum ſuorũ cogitatione cõfuſus, intellexit hoc argumentũ eius eſſe quæ paraſſet vt poſſet deprehendi. Igitur propere, feſtinanter omnia membra pertractans,& merſis in ſinum manibus, dum cuncta ſuſpitionibus,dum tactu iuuenis explorat, venenũ primus inuenit. Laudo Iudices innocẽtiam ſilentij, laudo fiduciã, quòd interrogatus cui paraſſet, non putauit ſibi defendendum venenum. Rem quinimo fecit eius qui ſciret patrem non crediturum,&(quæ maxima eſt innocentiæ cõtumacia) perſuaſionem ſenis nulla voluit excuſatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio,non tacita confeſsio. Quiſquis habet venenũ, habet & quod reſpondeat deprehenſus. Fecit poſt hæc ſenex rem hominis quem non mouiſſet quicquid inuenerat. Nõ torſit miniſteria Cæci,& de ſcelere in quo ſolus nocens eſſe parricida non poterat,non explicuit ordinem quæſtionis,ſed, quod plus eſt quàm abſoluere,remiſit iuueni defenſionẽ Vtrũ deinde intellectis deterrimæ mulieris inſidiis, filium pauliſper voluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio ſuo deliberaturus,interim captauerit vt videretur mulieris cupiditati iam nõ obſtare priuignus,an facillimũ fuerit vt exhæredationẽ quoq; impetraret Nouerca Cęci ab homine cui tam multa perſuaſerat:cogitationibus veſtris relinquo. Hoc tãtum dixiſſe contentus ſum, Teſtamentum continuò mutauit. Et ne quis miretur hanc feſtinationẽ, ſtatim ſubſequutum eſt vt periret. An interfuerit Iudices iuuenis huius,vt viueret pater, qui iam alio moriebatur hærede,vos æſtimabitis. Certè nõ interfuit vt occideretur. Facinus Iudices quod illa nocte in cubiculo Nouercæ, quod in lectulo factũ eſt,domus tota perſenſit. Nemo nõ ſibi viſus eſt iuxtà fuiſſe. Excitari ſola Nouerca nõ potuit illo in loco vnde venerat fragor. Concurrit familia quò ſolicitos atq; trepidantes ducebat ſtrepitus, quem ſequebãtur. Inuenerunt ſenem occiſum,Nouercam iuxta cadauer ſic iacẽtem,

tem, ne ſtatim poſſent interrogare quis occidiſſet. Nuntiatum eſt deinde facinus & Cæco. Inuentus eſt (quod innocentiæ ſufficit) nō à ſcelere rediens, ſtans in limine cubiculi ſui animo quo diſcurrebant videntes. Vt deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem vtiq; quæ poſtulauerat de veneno. Quòd in lectulo gladius cruentatus inuentus eſt, non deprecor Iudices, quin contra cæcitatem nō minus argumentum putetis, quàm quòd inueniri potuit venenū in parricidij ſuſpitione. Gladius cruentatus nouiſsima probatio debet eſſe, non ſola. Ignoſcite malorum periculorum metus, ignoſcite humana diſcrimina. Defenſionē iuuenis primùm lacrymis gemitúq; proſequimur. Perdidit infelix patrem, perdidit & cæcitas illum ſenem, cuius oſcula, cuius amplexum imponebat vulneribus oculorum, cui præſtabat Cæcus vt viueret. Miſera ignorantia, miſera debilitas, quòd te Nouerca nō ſic potius decipere maluit, vt biberes venenum. Facinus eſt Iudices comparationem fieri, vt incredibile ſit parricidium. Idem vos putatis efficere noctium merita, & affectus oſculis blanditiíſq; quæſitos, quod natalium pignorúmq; reuerētias? Nullas ergo facili⁹ perire crediderim, quàm corporū charitates. Et licet matrimoniis paulatim reuerentia grauitatis accedat, poſſunt tamē diſtrahi facilitate qua coëunt. Vxor eſt, quam iungit, quam diducit vtilitas: cuius hæc ſola reuerentia eſt, quòd videtur inuenta cauſa liberorum. Aſpicimus matrimoniorum ſingula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectulóſq; diſcurrunt. Placet etiā poſt liberos alius maritus: & vnde deprehendas omnium ſcelerum facilitatem, poſſunt non amare viuentes. Quid ſi huic vxoriæ vtilitati Nouercale nomen adiungas? Mulieri quæ poſt liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios præſtat affectus, diligere vitæ lucíſq; autorem? Liberi ac parentis non alius mihi videtur affectus, quàm quo rerum natura, quo mūdus ipſe cōſtrictus eſt. Quiſquámne mortaliū confodiet illud ſacrū venerandúmq; corpus, quod poteſt ex ignibus rapi? pro quo bene cōſumūtur oculi? Nō inuenio Iudices, quemadmodum poſsit eſſe cōtra liberos ſalua reuerentia. Nō eſt difficile vt maritū vxor occidat, ſi nō eſt difficilius vt filius patrē. Non eſt Iudices quòd putetis inter mulierem & virū de ſcelere quæri: neq; eſt quòd ſe Nouerca ſexus occaſione tueatur. Maior eſt cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad ſcelera

vires, cùm habent cauſas virorum. Quinimo ſi interroges, faci lius hæc pectora metus, odium, ira corrũpunt: & quoniam non habẽt roboris tantum, vnde vitia mentiũ vincant, plerũq; facinus infirmitate fecerunt. Sanè tamẽ illis ſceleribus ſufficere nõ poſsint, quæ diſcurſum, quæ exigunt laborẽ: quod verò tã muliebre poſsis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentẽ? aggredi ſenem, qui ſe tuis crediderit amplexibus? cuius ſomnos ipſa diſponas? ipſa cuſtodias? Omnis alius percuſſor deprehendi poteſt antequam feriat, vxor non ſentitur niſi dum occidit. Non eſt Iudices incredibile vt occiderit mulier hominem, quem dicitur potuiſſe cęcus occidere. Facinus eſt Iudices, ſi cæcos habere non credimus niſi neceſsitatis innocentiã. Prima eſt infirmitas cæcitatis, vt nolit. Fallitur quiſquis hanc calamitatem non animorum putat eſſe, ſed corporũ. Totius hominis debilitas eſt oculos perdidiſſe. Et ſi diligẽter actus intuearis humanos, miniſteria luminũ ſumus. Cæcus nõ iraſcitur, nõ odit, non cõcupiſcit. Et cùm corpora noſtra vigorem de luminibus accipiant, pereunt cum ſuis vitia cauſis. En ad quod erũpant manus, quæ proxima quæq; tãdiu quærũt: manus quę ſua quoq; miniſteria non explicant. Audebit quicquam corpus illud quod ad ſingulos ſibi videtur decidere motus? cui quicquid ante ſe eſt, donec exploretur, abruptũ eſt? Facinus admittet, in quo nihil ipſe facturus eſt? Facinus, quod totũ credat alij? Quid ſi cæcitas ſit quam fecerint ignes? Nemo in incendio ſolos ex homine perdit oculos. Tunc facies ſentit incendiũ, cùm ambuſti defecere greſſus, cùm opponi non poſſunt pro oculis manus, & ad lumina noſtra flãmas omnium membrorũ vulneribus admittimus. Cæcum vel hoc faciet innocentẽ, quòd licet viribus, licet ſufficiat audacia, nõ habet perſuaſionẽ hominis, qui poſsit imponere. Nefas eſt Iudices, hunc iuuenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quàm incredibile eſt vt occiderit patrẽ, qui pati non potuit vt perderet? Rogo quid opus eſt gladio, quid veneno parricidæ? quantulum fuit potius ſeruare matrem? Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura. Parricidiũ ſic facere potuiſti, vt optimus filius videreris. Quantum deinde putatis impatiẽtiſsimis affectibus acceſsiſſe poſt cæcitatem? charior eſt pater cùm in locum ſucceſsit oculorũ: & tunc eſt infinita pietas, cùm in illa debeas amare quod feceris. Quid dicitis Iudices? Transferet in facinus hũc cæcita-

tis

tis ſuæ iuuenis fauorẽ, ad quẽ quotidie laudatura ciuitas coit, cui aſsidẽt omnes liberi, omnes parentes? faciet ſe pietatis pariter & ſceleris exemplũ? Facilius eſt vt occidas patrem à quo ſis ipſe ſeruatus. Nullius vnquã Iudices parricidij magis debuiſtis excutere cauſas. Cupiditas, inquit, iuuenẽ egit in facinus. Hoc ſi credibile, ſi verũ eſt, debet videri, mulier hæres maritũ, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeãt ſanè Iudices hanc nefariæ cupiditatis feſtinationem, quos vitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quò cæco hæreditatẽ vel innocentem? Oculi ſunt, oculi, per quos paupertatẽ ferre nõ poſſumus: oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia præcipitant, mirantur, adamant, cõcupiſcunt. Facilius impleas animi ſatietatem. Quò per fidem diuitias iuueni, apud quem omniũ rerum diuerſitas periit? Circundes licet hanc debilitatem fulgore, diuitiis: cæco tamen tunc magis cuncta deſunt, cùm cõtigerunt: nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate cõueniat. Homo in honorem parentum excæcatus, patrimonio ſub patre melius vtetur. Et quod per fidem parricidij genus iuuenis elegit? Venenum, inquit, parauit. Cur per fidem, ſi ſufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere conſciũ, cui præſtare debeat miniſtrum, cùm maius habere poſsit in gladio parricida ſecretum? An poſtea iuueni ſuccurrit quid poſſent facere manus, & ſe circa venenum deprehẽſa debilitas collegit in vires? Nemo Iudices, nemo neſcit quemadmodum poſsit occidere. Intellexit Iudices Nouerca quàm incredibile eſſet vt videretur cæcus paraſſe venenum. Igitur adiecit tentatam ſe vt illud ipſa porrigeret. Date per fidem Iudices operã, inuenite verba. ſecretò priuignus & Nouerca de parricidio loquuntur. Ita ſe nõ putat vterq; tẽtari? Quid cogitatis, quid dicitis Iudices? Nullúmne in tota domo quod corrũperet aliud parricida pectus inuenit? Difficilius hoc credas Nouercæ, ſi te à nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hoc omnes loqui cum patre? omniũ blãditiarũ primum eſſe ſermonẽ? Nouercã timeas negantem. Non habet fidem, ei credere parricidium, quẽ ſcias proditurum niſi impetraueris. Per fidem Iudices, diligẽter attẽdite criminis diuerſitatem. Tentatã ſe in parricidij conſcientia mulier affirmat. Quis verò dubitet, nunquam hoc priuignũ fuiſſe facturum ſi habere conſcium potuiſſet alium? Atqui venenum iam parauit, emit. Et cùm hoc ipſe facere non potuerit

Cæcus,quis eſt iſte cui parricidij tantùm inſtrumenta credũntur?Cur nõ idem porrigit ſeni?vel ſi non poteſt decipi maritus niſi manibus vxoris, cur antè parricidium ſtruitur, quàm ſciat an Nouerca promittat?Nam quòd vult videri promiſſam ſibi partem bonorum,nõ eſt argumentum,niſi & ipſum probetur. Mulier quę ſolicitatur ad facinus,quemadmodum ſibi cõſulit ne illam parricida decipiat? Et probationes proſpicere debuit, ſeu factura quod rogabatur,ſeu ꝓditura. Adde quòd neq; odit Nouercam Cæcus,cui parricidium credit;neq; hæreditate corrumpitur,cuius cõtentus eſt parte dimidia. Nemo Iudices parricidium faciet,quo alius vtatur. Exigo igitur vt iſtud parricidium Cæci,tu ſocia,vt conſcia manifeſtius probes. Quid opus eſt vt iam venenum iuuenis habeat? potius ſermonibus veſtris interpone teſtes, fac corã ſeruis loquatur, fac interſint amici, fac audiat pater. Facillimum eſt Cæci decipere ſecretum. Vtere mulier homine qui ſe commiſit oculis tuis. Vtere verbis, quæ regis manibus, quæ moues. Volo venenum ipſe proferat, ipſe porrigat:volo te rurſus in facinus hortetur, volo plura promittat. Parricidium Cæci deprehendi poteſt,dum tibi fatetur.Sed, inquit, inuentus eſt tenens venenum. Exiguum argumentum Nouerca de magna facilitate feciſti. Non accuſas Cæcum,ſed oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionem, ad omne ludibrium,quem tactus,quem proxima quæque decipiũt, quid refert quid in ſinu habeat?ille quem deprehendere poſsis, qualem relinquas! A quo modò Nouerca digreſſa eſt,cuius ordinauit veſtes,tetigit ſinus,membra compoſuit,venenum poteſt habere ſic vt neſciat,poteſt ſic,vt aliud putet.Si mehercule volueris, tenebit palàm:ſi iuſſeris,accipiet coram ſeruulis, coram amicis:& ſi venenũ non dices,hauriet,bibet.Nullo magis Iudices argumento poteſt innocẽtia cæcitatis intelligi,quàm quòd videtur iuuenis deprehenſus.Si parricida eſt,& exquiritur, hãc ſaltem ſibi præſtabit diſsimulationem, ne teneat venenũ. Neminem Iudices credo mirari,quòd iuuenis interrogatus cui paraſſet,verba non habuit.Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor,venenum iuuenis expauit. Auferunt nobis vocẽ,quę fieri poſſe non credimus,& ſilentium eſt admiratio ſubita miſerorum.Neſcit tacere deprehenſorũ ſcelerũ trepidatio:& ſtatim reſpondet illa cum ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis,quàm deprehenſis. Quid per fidem facere

cere vultis iuuenem, quem de parricidio conſulit pater ille ſeruatus? Miror hercule nō dixiſſe, Volui, ſum veneficus, ſum parricida. & inuidiam putarem ſi confeſſus eſſet. Bene quidē quòd neſcit iuuenis quemadmodum parricidiū neget, neq; habet illa deprehenſorum multa verba. Venenum quod tenet Cæcus, ipſius eſt, ſi illud excuſet. Sed, inquit, exhæredatus eſt à patre. Poteram Iudices ſecretum hoc ſenis profundúmq; vocare conſilium, contra iuuenem tamen eſſe non debet, etiā vt de parricidio crediderit Nouercæ. Notum hoc iudices ac vulgare facinus eſt, quòd plerunq; contra liberos amantur vxores, & ſequētium matrimoniorum non aliunde quàm de dāno pietatis affectus eſt. Genus infirmiſsimæ ſeruitutis eſt ſenex maritus, & vxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quòd neceſſe eſt impatientius amet maritus vxorē, qui ſibi videtur filium iam perdidiſſe? Facillimum eſt de cæco parricidiū credere, cùm hucuſq; erraueris, vt inquireres. Volo ſcire Iudices, quid fecerit homo ſenex, qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit venenum, non ſaltem abdicatione dimittit: teſtamentum tantummodo mutat, & parricida ſola paupertate punitur. Rogo, quis præcipitat? vrget? adeóne non poteſt fieri idē poſtero die? grauius hoc faciet pater, ſi non præſtiterit vxori. Quid quòd hoc ipſum tam placidè, tam quietè facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lacrymis tabulæ, nulla vociferatione complentur? Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit ratione tabularum: exhæredas miſerabilem parricidam. Non eſt Iudices quòd putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationem iuuenis elogium, quia de ſcelere conſtaret. Nemo vnquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem Iudices, duorum inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento proximā noctem. Iuuenis, ſeu innocens, ſeu parricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet: nec facilè dixerim, vnde maior trepidatio, ſi alienum tenuit, an ſuū venenum. Nouerca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudium, quod ſcias te non mereri: & filio ſe eſſe prælatam, non eſt longa perſuaſio. Expectat nunc vt iuuenis agat cauſam poſtero die, vt credulū ſenem propinqui, vt ciuitas vniuerſa caſtiget, & ſe Nouerca

ſenſit vnius tantum noctis hæredem. Non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredauit, occiditur. Tractemus nunc Iudices ipſius ſceleris comparationẽ. Cæcus ignorat vbi iaceat ſenex, an iam quieſcat. Et quàm difficile eſt vt credat illũ, qui modò de parricidio ſuſpicatus eſt, dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem vicerit laſsitudo curarum. Cæco quis renuntiat quod diei noctiſue ſecretum? Scis pariter an vnà quieſcentium fores vallauerit cura ſeruorum. Tu facere potes occaſionem, vxor & domina. Cæco fortaſsis ad aliud limen errandum eſt: tibi hoc ſolum reſtat, vt ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat: tu iugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum caſus redit, rurſus incerta tentanda ſunt: tibi reſtat vt ſtatim membra componas, vt quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſolæ cogitationes, & vix tam multa pariter ſciretis oculi. Per fidem Iudices ab vtro credibilius eſt occiſum ſenẽ? à nouerca, quæ proſpexit vt alius poſſet eſſe ſuſpectus: an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam vt illum alius occidat? Intuemini per fidem Iudices procedentem parricidam. Quos non iſta veſtigia frangant rumpántque ſomnos? Veſtigia plura ſemper errantium, quæ non valent ſuſpenſis prætentatiſque greſsibus librare corpus: & quia diu ſunt incerta, nutantia neceſſe eſt grauius premant ſolum cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentij quies, quòd ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nuntiant? Illa per quæ complexus veniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quib9 toto ſe fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit, nequaquam poteſt euitare cæcitas niſi offenſa. Vt ambulare, vt ingredi nocte poſsimus, dies facit. Quàm multa deinde ſuperſunt poſtquam ad patrem peruentum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter iacentium prima diuerſitas, vultus, ora tractentur, detrahantur velamenta corporibus, quæratur vulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouendus eſt pectori mucro, & nequa confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantum virium cæco, vt in vno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertũ vulnus ſit neceſſe eſt, cuius impetum non regitis oculi: nec poſsis cuſtodire deſtinatũ ferro locum, dum ad colligendum vulneris

pondus,

ſpondus, dextra redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis poſt vulnus vnum continuò fugit? Et quēadmodum ſcit an facinus expleuerit? an potius expectat vt de parricidio cadaueri credat? Ecce iterū per eadem incerta redeūdum eſt, omnia rurſus periculosè tētanda veniēti. Fidē veſtrā Iudices, vt nobis proſit argumentū criminis noſtri, cæcus ſi nec venire nec reuerti ſine ſtrepitu poteſt: neq; ſic occidere potuit, vt deciperet Nouercā. Te, te hoc loco mulier interrogo, quę tā grauis quies, vt te mors tam vicina nō excitet? Paruulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerunq; motus, vox incerta, lōginqua, & aliquādo ipſum ſilētium. Illorū ſanè iuxta te ſuprema nō ſentias, quos ſenectus languoréſq; diſſoluunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quòd neceſſe eſt nulla mors inquietior ſit, quàm quę ſtatim tota eſt? Nam quòd dormiēs occiſus eſt, nō eſt quòd ſic æſtimetis, tanquam per illā quietē tranſierit in mortem ſi aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortémq; mediū, nec poteſt iungi tanta diuerſitas, cùm ſit ſomnus ipſe pars vitæ. Nō multū intereſt, quietem noſtrā ratio vitæ rūpat, an mortis. Hominē qui dormiēs occiditur, ipſa mors excitat. Sane nō habuerit ſupremā vocem, habet vtiq; palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quādo mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis, quę modò turbaſti totā domū? cuius priuignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce vitalib9 ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per vulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterū largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficiētium rigore mēbrorum: nō moueris, nō expaueſcis, ſed dormis per tot diuerſitates? Non relinquitur quid aliud ſimulare poſsit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eū inueniri quē occidit. Nō eſt iudices, quòd incredibile putetis, vt quis perferat dormientis ſimulationē: nihil eſt quod facilius humana calliditas poſsit imitari. Sic quidā cadauerum expreſſere pallorem, & cōtra verbera & experimenta telorum, mortiū pertulere patientiā. Quāto facilius eſt ſimulare rem, cuius imitationi ſufficit cluſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpiriis modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientē ſimulantémq; nō eſt niſi cōſcientia. Nā quòd ad tot veſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodē tenorē durauit, nolite mirari: facilius excites dormientē. Et hæc eſt ó-

mnium natura rerũ,ne quid diutius perferas, quàm quod imitaris. Simulare ſomnũ habet & hanc facilitatẽ, quòd videtur ſimilis excitato, qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe vis mulier, quòd te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam ſeruilis negligentiæ quietẽ, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus diſcurrẽtium tota domo? Prima ſunt euigilantium prẹſidia clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu cõmota es cùm excitare ris. Ecce cubiculi veſtri fores trepidę feſtinationis effringũtur impulſu: en lumen ſuper lectulum ingerunt multę manus, & ad proſtratorum corporũ ſimilitudinẽ cubiculum gemitu, vociferatione cõpletur. Tu iaces, & in cadaueris ſimilitudinẽ vſq; reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? Patiẽtia eſt. Veſtræ Iudices æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum quẽ in cubiculo ſenis fuiſſe cõfeſsi ſunt qui illò potiſsimùm cõcurrerunt, vtrũ putetis factũ colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium mulieris fuiſſe diſcurſum? An hoc quoque inter artes nouercæ, vt omnibus ſceleris ſui partibus ſenſim quietéq; diſpoſitis, ipſa ad excitandã familiã fecerit ſtrepitum, cui hoc ſolum ſupererat, vt ſic inueniretur? Fragor quo familia excitata eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuuenis eſſet antequam gladiũ referret. Vt ſciatis Iudices neminẽ fuiſſe in domo, quẽ nõ fragor ille cõfuderit: cæcus quoq; inuẽtus in limine eſt, ſicut ſolet vltro citróq; cõmeare. Iuuenis ſi inter ſuũ patríſq; cubiculum facilè diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Euaſit, effugit, gladium iam repoſuit. Et quanto facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, vultum quietis imitari? Quod per fidẽ maius ſubitæ cõfuſionis argumentum eſt, quã quòd cæcus exiliuit, & ſtetit? Grauius neceſſe eſt expaueſcant, quibus de ſolitudine ſua nõ renuntiant oculi: & quorum cõcluſus animus non exit in viſus, non habet vnde timori ſuo par ſit. Deprehẽſus eſt iuuenis vbi illum deſtituerat impetus timoris. Poteſt negligere cęcitas in cubiculo ſuo ducem, in quo dies omnes cunctáſq; noctes agit iter, quod iam multis offenſis, multis edidicit erroribus. Extra limen cęcitas eſt, inde error, inde tenebrę. Nihil eſt innocentius cæco, qui nec in ſcelere deprehenſus eſt, nec in diſſimulatione. Proclamat hoc loco iuuenis. Vt primùm, inquit, mi pater, fragor me domus, & velut tui cõfudere gemitus, ite-

rum

rum tanquam te rapturus exiliui. Tunc primum miſer ſenſi facinus cæcitatis: ſteti, donec mihi renũtiareris occiſus, & in illa diſcurrentiũ trepidatione tenui miſer otium timoris. O ſi numen aliquod pauliſper accõmodaſſet oculos, primus in cubiculum intraſſem patris, inueniſſem fortaſsis adhuc aliqua verba morientis, loqui & interrogare potuiſsem. Tarda & trepida ſunt officia ſeruorũ. Ego te deprehendiſſem Nouerca vigilantem. Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inuẽtus eſt. Non eſt Iudices cæcitatis audacia, de parricidio referre gladiũ: & homo, cuius paulo antè exquiſiti ſunt ſinus, nõ referret in cubiculum ſuum ferrum, quod non tegere poſſet, non abſcondere, & tamen cruentatũ ſciat. Quis hãc Iudices impudẽtiã ferat? Negat cæco ſurripi potuiſſe gladiũ mulier, quæ ſe quiete defendit. Et quanto facilius eſt ſomnos decipere miſerorũ? Grauior eſt quies, quibus ex laſsitudine calamitatũ venit. Cæco verò facile eſt etiã vigilãti ſurripere gladium. Quemadmodũ autem paratur argumentum? Quædam facere non poteſt negligentia, & facilius eſt vt cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantùm cauſas habet qui occidit alieno. Sentio Iudices iamdudũ indignari miſerrimum iuuenẽ, quòd argumentis, quòd probatione defenditur. reddenda ſunt maximo virorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars cauſæ admiratione. Intueri mihi Iudices videor expeditionis illius incredibilem nouámq; faciem. Vadit rapto patre iuuenis per ardentes creſcentéſq; flammas. Dicturum me putatis, vt euadat, vt fugiat? Properat miſer, vt reuertatur. En membra contactu ſtringuntur ignium: Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoq; penè luminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc me nunc putatis ſtupere, mirari, quòd huic iuuenis oneri per medios ignium globos & ruẽtia tecta ſuffecit? illud eſt cui vix habere poſsit mortalitas fidem. Viſus eſt ſibi feciſſe rem facilem. Quanta dij deæq; pietatis audacia eſt, ire rurſus in flammas, illò vbi patrem penè perdideris? Iam non erat illud penetrale, iam non erat domus, vbiq; tamen iuueni videbatur ardere mater. Iam miſer vndique flagrantibus membris, cùm diſcurrentem cluſiſſet ignis, quod ſolũ ſupererat virium genus, matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem ſua membra faciẽ, & ocu

li quærentibus matrem manibus arſerunt. Rurſus infelix totũ tactu perluſtrat incendium,& vnde maximus eſt collabẽtium culminum fragor,illò debilitas tãquam inuentura reuocatur. Solus omnium ſeruatus eſt beneficio cæcitatis. Protrahatur Iudices,ſi videtur,in medium reus plurimũ. probationibus adiicere debent truces vultus, terribilis mináxq; facies. Hic eſt Iudices qui dicitur tota nocte diſcurriſſe. Hic ille circũſpectus , hic ille felix parricida. Receſſerunt cuncta debilitatis officia,& hominis qui circum genua veſtra ducendus eſt,non eſt qui dirigat greſſus,non ſeruuli ſuperſunt,non penates. Reſpõdete per fidẽ,reſpondete mortales,vtrùm hic patrẽ occidit,an perdidit? Quid agis infeliciſsime iuuenis? Rogãdum eſt, neq; habes totas preces. perit ille veſter ambitus,veſtra miſeratio : ſed nefas eſt,vt reatus iſte ſentiat debilitatis aduerſa. Nos agedũ iuuenis duc,imò noſtris humeris,noſtris manibus innitere:nos tibi preces,nos accomodamus oculos. Quid aduerſaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro vita,ſed dura miſer , dura.ſaltem viue dum vincas.decet te hîc quoque virtutum tuarum cumulus,decet vt digneris moriturus abſolui.

MILES MARIANVS.

DECLAM. III.

ARGVMENTVM.

Bello Cimbrico miles Marianus Tribunum ſtuprum ſibi inferre conantẽ, ꝓpinquũ Marij occidit. Reus eſt cædis apud Imperatorẽ.

Pro Milite contra Tribunum.

SATIS dedecoris atq; flagitij caſtra ceperũt , cùm hæc furenti Tribuno mens ſubiecta eſt, vt in medio belli Cimbrici ſtrepitu,ante ſigna (tuis honor ſit habitus ſanctiſsimis auribus) iuberet proſtare gladio cinctum,& vim turpiſsimam ac nefariã tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternam labes illa memoriam,& in exemplũ,in quod facillimè vitia proficiunt, noua culpa pernotuit. Et licet impunita ſit reo virtus ſua, tamẽ in hoc ruentis in deteriora ſeculi curſu, affirmo , plures erunt

qui Tribunum imitentur, quàm qui Militem. Et ſi nihil minus conuenire videtur partibus aduocati, ſumme Imperator, quàm reo capite periclitāti ſubſidiū miſerationis auferre: memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atq; vt ſpero, tutò profiteor, Militem tuum, quicquid afferat caſus hodie, ſub ipſo fortunæ minantis ictu ſtare ſecurum. Aut enim abſolues tanquam innocentem, aut punies tanquam virum. Fas eſt vita periclitari, qui natum ſe meminit lege pereundi. Neq; in militiam grauiſsimo aſperrimóque bello ita venit, vt neſciret ſibi mortem in procinctu habendam: neq; eſt tam imbellis, vt non forti pectore aduerſa, dum non inhoneſta, toleret. Affirmo tibi C. Mari, non ſic nuper repugnaſſet, ſi illum Tribunus voluiſſet occidere. Neq; ignorauit quæ manerent eū pericula, cùm obſcœnos furioſi corruptoris amplexus gladio diuelleret. Nec habeo ſanè quid in milite præſertim tuo laudem, ſi pudicus eſt tantùm quia expedit: nec ſi ſit vitæ cupidiſsimus, pœnitere eū facti ſui poteſt. De interfectore corruptoris fortaſſe dubites: illud vtiq; ſcio, de impudico Milite non deliberaſſes. Hunc verò C. Mari (defendatur enim tam fortiter Miles tuus, quàm vindicatus eſt) nec ſi damnaueris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnā pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia, quàm occidere: laudémq; perpetuam fortiſsimi pudoris ſecum feret. Omnis licet delatorum vis ingruat, nunquam tamen effici poterit, vt Miles tuus magis doleat quòd accuſatus, quàm quòd appellatus eſt. Sed neq; hoc Roma parens, nec ſigna militaria, aquilæq; victrices, nec tua ſumme Imperator diuina virtus ſinat, vt tua quoq; ſententia quiſquam vir & Romanus & Miles nimium pudicus ſit, apud quē ante principia agēdum eſt. Ecce cùm maximè hoc agitur, vt inter Romanarum legionum manipulos ſcorta deligere, & ad ſtuprū trahere, ſacramēto rogatos poſthac liceat ex decreto tuo: nec pudet accuſatorem apud C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus poſsit) aſsidētibus Legatis Pręfectíſq;, & iſtis illi prodigio diſsimillimis Tribunis, toto armatorum iudicio, obiicere militi quòd vir ſit: tantúmq; non durum ac ruſticum, ſed parum meretriciis artibus queritur educatum. At ego, ſi qua eſt fides, pudicitiam in Milite etiam laudare erubeſco. Fœminarum eſt iſta virtus. Aliter laudandus eſt vir fortis, idoneus bello, prōptus ad pericula, præſtātis animi: liberè

dicam

dicam, dignior qui Tribunus eſſet. Hoc enim propinquo Marii non erubeſceres. Pater huic emeritis bello ſtipendiis tũ, cùm tota ſubnixũ Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater, frigoribus ac ſolibus perusta, & in pleriſque ruris operibus marito particeps, affirmo, quam nemo appellaſſet impunè. His ortus ipſe, procul ab omni cõtactu receſſerat, pueriles quoq; annos aliquo ſemp opere durãdo, ſequi pecora primò, arcere gregibus feras, aliquid ſemper audere maius annis. Ludus fuit rotare ſaxa, vibrare iactu ſudes, ſaltus agitare venatu, mox vigẽtibus lacertis humũ ſcindere, ſegnẽ futuris nouaiibus eruere ſyluam. Sic effectum eſt, vt (quemadmodum aliqui putant) poſſet citò militare. Interim ex vltimo littore Oceani, & dirempta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, ſtolida viribus, indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate, quàm corporum, beluis ſuis proxima, Italiam inundauit. Nec tamen tantùm vi ſua, quãtùm luxuria ſocordiáque noſtrorum ducum elata, dum nos in bello quoq; vitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, vaſtitatem agris, ſolitudinẽ iuuentuti, periculũ imperio ac propè exitium attulit: apparuítq; nunquam Populo Rom. ad propulſandam perniciem magis viris opus fuiſſe. Itaq; cùm appareret ſoluta militiæ diſciplina, & non minor nobis pugna cùm moribus eſſet, quàm cum hoſtibus, ad vnicũ C. Mari cùm virtutis tuæ, tum ſanctitatis ſeueritatíſq; præſidium cõfugimus. Et mehercule feſtinarunt parentes ad nomẽ liberos mittere, quã uis aſperrimo bello, velut occaſionem cõplexi, vt ſub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidie diuinę virtutis exẽplum, te hortatorem operum habere, te teſtẽ. Et cùm hæc cõmunis totius exercitus eſſet felicitas, dux Marius, tamẽ (ô facinus indignũ) plus reliquis conſecuti videbãtur, quibus Trib. contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris Imperator, vt hoſtibus propè humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifeſtum eſt, quòd cùm ſcires nõ ex cenſu eſſe virtutem, præterita facultatum contemplatione, vires tantùm animóſq; ſpectaſti. Quid prodeſt? en quanta delectui tuo fit inuidia: diceris aduerſus Cimbros puerum probaſſe. Sed neque te militaris ætas fefellit: cuius certiſsima méſura eſt, poſſe fortiter facere. Neq;

illa

illa libido fuit ſaltem vitiis vſitata, quæ ad obſcœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, ſed quidem perditus cõtumeliæ amor, ac ſumma flagitiorum voluptas, inquinare honeſta: hoc ipſum quòd primus ante ſigna procurrit, quòd veteranos tyro præcedit, quòd redit puluere & cruore concretus, iſtud, iſtud quòd tam vir eſt. Vulgaria ſunt irritaméta cupiditatis, forma, ætas: ſingularis res eſt fortis concubinus. Illas cicatrices, illa vulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar vltrà? Imperator, pudet me quod intelligis. Tranſeo oblatã nolenti munerũ vacationẽ, & blandius quàm militiæ diſciplina poſtulat, adulatum militi Tribunum, imperatas aſperrimas expeditiones vt remitterentur, ſæpe ordinis, ſæpe affinitatis tuæ iactatam gratiã. Confitemur C. Mari, diutius vixit obſcœnus corruptor, dum iſta miles non intelligit. Non audeo dicere Imperator, concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas: in aliis forſitan cauſis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare, de iniuria noſtra Latinè queri non poſſumus. parcẽdum verbis eſt, inhibẽda magna ex parte veritas. præuaricandũ mihi eſt, ſi pudorem habeo. Collatis cum hoſte grauiſsimo cõminus caſtris, cũ totũ bellũ quodam genere ad pedem veniſſet, & omniũ mentes imminentis pugnæ cogitatio impleſſet, circunfremente vndique barbarico vlulatu, Romano militi pro vallo excubanti, meretriciam obſcœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quiſque habeat fortaſſe iudicium: mea ſententia non ſatis pudicus eſt miles, qui armatus tantùm negat. Hoc expoſitionis loco Imperator malo accuſatoribus credas. Illi narrarunt rem viro & Romano & milite tuo dignã, tantúmq; nõ ardorem luminũ, horrorem capillorũ, fremitum indignationis ante oculos dicendo poſuerunt. Ad primum ſtatim obſcœnæ libidinis ſermonẽ, non aliter quàm ſi in hoſtem claſsicũ ceciniſſet, gladiũ illum quem à te pro pudicitia noſtrarũ cõiugũ acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus vltra pedẽ. Si omnes milites tales habemus Mari, vicimus. Verebar equidẽ ne fugandi corruptoris cauſa ferrũ ſtrinxiſſet, & (quod accidere interim ſolet) dum alter receſſurum putat, alter percuſſurum nõ putat, tã honeſtum opus caſus feciſſet. Neq; enim (vt opinor) hoc quoq; exigendum fuit, vt cùm cæcus amentia corruptor per vulnera ipſa rueret ad prendendos amplexus, miles etiã gladium reduceret

ceret. Ego verò parum viriliter iſtum indignatũ puto, ſi in tanto dolore Tribunum potuit agnoſcere. ipſe nihil excuſat. Percuſsi, inquit. Gratia Marti, ſignísq;. Occidi, hauſi noxium vltrice dextera ſanguinem, ſiue licuit, ſiue nõ licuit. Atq; vtinã plures mortes cepiſſet, vt impurum ſpiritum renaſcens pœna torqueret. Parum ſeuerè militarem redeuntibus ſuppliciis diſciplinam cõtinemus, ſi Tribuno poſt hoc factum bene ceſsit quòd occiſus eſt. Reũ ergo cædis nõ inficiatione defendã. Viro forti præſertim & innocenti nihil facere cõuenit quod negandũ ſit. Non abnuo crimen: imò ſi accuſatores tacerent, ipſe narraſſem. Obiicite igitur, ſed, vt delatores decetto, tum. Verecundiſſimum enim militem apud ſanctiſsimas Imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parúmne dedecoris ſubimus, quòd nõ de honoribus fortiſsimi viri quæritur? & vt lõgiſsimè vota procedant, rem honeſtiſsimã militi feciſſe, impune erit? Damnetur etiam, & pudicitiam ſupplicio pendat. Cõuenite legiones, intendite animo ſancto cõtracta vndiq; auxilia. Lex dicitur caſtris, nec pauci ſunt qui hoc nolint licere, illud velint. Non me hercule poſſunt tenere, quo minus in accuſatorẽ dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu ſi Tribunus eſſes, hoc feciſſes? Si miles eſſes, hoc tuliſſes? Date præcepta, cõponite diſciplinam. Miles hac contumelia percuſſus eſt. indignis verò vocibus contaminatus, nihil amplius aget, quàm renuet? Et quis nõ illum inter proſtitutos habeat, ſi cõmiſerit vt poſsit iterum appellari? Neget tamen, & vltionem iniuriæ ſuæ differat. Ita putò, cùm illuſerit Tribunus, queretur. Iniicitur manus, & ab aſsignata ſtatione miles abducitur, vt ſtuprũ patiatur. Vos interrogo accuſatores, quid faciet? feret libidinoſas manus vulnera ſua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir eſt enim, autorẽ habet, hoc primi ordines iubent. Aequum eſt Tribuno militẽ parêre: in diem ſperare etiam proceſſus poteſt. pro hoc merito accipiet fortaſſe vicem, ordines ducet, & ſub illo alii militabũt. Si hæc conditio cauſæ eſt, ſi defenſio ſui non permittitur, indicate, prædicite, ſi corruptorem non licet feriri, feret. non enim poteſt nuda manu repelli. Mementote, corruptor armatus eſt. Implicitus tamẽ infando nexu, cogitate quid ſibi feciſſet, vtrũ id, ſi [illegible]ra diſpiciat. imò, ſi videtur, quò iuſtius queri poſsit, patiatur. Iſtud verò flagitium in conatu pereat. Nam ſi libido ad votũ obſcœni corruptoris proceſſerit, duo occidendi erunt. Libere

benè itaq; dixerim C. Mari, quam de fortiſsimo milite ſententiā feras, magis tua intereſt. Huius quidem gloriæ nihil plus adiici poteſt, quàm ſi pro re tā honeſta moriatur: hunc mirabitur ſola virtutem incorrupta teſtis vetuſtas, hoc factum patres liberis vel poſt pœnam præcipient. Tu cogita quid te ſenſiſſe homines ſciant. Hoc exemplum in neutram partem poteſt taceri. Cogitare certum eſt id quenque cùm iudicat, probare quid in re ſimili ipſe feciſſet. Omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter eſt, & iam contra libidinem maturuiſſe nō prodeſt. Recognoſce incrementa tua, & honeſtā tantæ magnitudini memoriam priſtinæ tenuitatis. Sine dubio te ad tot Conſulatus, & actos aut deſtinatos triūphos diuina virtus tua ſuſtulit. Memento tamen, & tu ſub Tribuno militaſti, nec ad hoc faſtigiū dignitatis tam breui tibi venire contigiſſet, ſi ſerò cœpiſſes. Dicam nunc ego præcipuam ſemper curam Romanis moribus pudicitiæ fuiſſe? Referam Lucretiam, quæ condito in viſcera ſua ferro, pœnā à ſe neceſsitatis exegit, & vt quāprimum pudicus animus à polluto corpore ſepararetur, ſe ipſa percuſsit, quia corruptorem nō potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginiū narrē, qui filię virginitatem, qua ſola poterat, morte defendit, raptúmq; de ꝓximo ferrū nō recuſanti puellæ immerſit? Diuiſit illi ſolum Appiū, quem tamē Populus Roma. ſeceſsione à patribus, & ꝓpè ciuili bello perſecutus, in vincula duci coëgit: neq; vlla res tū magis indignationem plebis commouit, quàm quòd pudicitiam auferre tentauerat filiæ militis. Hæc ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla. Nam virorum quæ pudicitia eſt, niſi non corrumpere? Non ſit mihi forſitan querendum auerſis auribus ſeculi in tantum vitia regnare, vt obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, vt pollutis in fœmineam vſque patientiam maribus, incurrat iam libido in ſexum ſuum. Finem tamē aliquem ſibi vitia ipſa exceperunt, vltimúmq; ad hoc huius flagitij crimen fuit, corrupiſſe futurum virum. Hoc verò cuius dementiæ eſt? In concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam vocatur fortaſſe iam maritus. Ego verò gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorum, ſi huius mentis Tribunus in hunc primum incidit. Itáne tandē (iuuat enim velut præſentis inſequi furorem) ſcorta tua ſtipendium merētur, & ſub ſignis exoletos trahi? Ideo meretrices ab exercitu ſummouentur

tur, intrare caſtra fœminis non licet? Ita puto, non opus eſt: militem, hoc eſt pluſquam virum, iamiámq; in acie ſtaturum, cui pro virili portione ſalutem ſuam patria cõmiſit, appellas. Fortaſſe claſsico ſonãte ideo ſtationes circuis, ideo vigilias ambis. En quem Tribunum faceres, cùm prætextati militabant? Non hic profuſus eſt furor? non manifeſta dementia eſt? Vides munitum gladio latus, loricam ferro aſperã, clauſam galea faciẽ, & ad terrorem belli criſtas minantes, inſcriptũ in ſcuto C. Marij nomen, totum deniq; virum Martio habitu horrentem. Hic tibi cultus proſtituti videtur? Appellabis de ſtupro? vim afferes? Quid deinde expectas? vt ille te Tribunum putet, cùm tu illũ non putes militem? Vacat enim vitiis noſtris, & ad omne votũ fluente fortuna laſciuit otium, aut in eo ſaltẽ ſtatu reſpub. eſt, vt ad reſtituendã eam ſatis ſit milites impudicos non eſſe. Non de prolatãdo tibi imperio res eſt, nec tranſmarinas (vt nuper) prouincias petimus: de Italiæ poſſeſsione certatur, pro aris focíſq; cõſtitimus: an hæc omnia igni ferróq; vaſtentur, an nobis caput barbarus hoſtis excîdat, an Cimbricè loquendũ ſit. Vita omnium noſtrûm & ſalus (pati nánq; aliud ne ſub hoſte quidem viri timemus) in vltimum diſcrimen adducitur. Influxit Italię inaudita multitudo, quam ne ea quidẽ potuit ſuſtinere terra, quæ genuit: inuſitata corporũ magnitudo, mores etiã Germanis feri. Strage noſtrorum campi latent. Iam fugatorũ Carbonis atque Syllani ſub comparatione felix militia eſt. Iacet poſt amiſſum Scaurus exercitum. Seruilij Manliíq; bina cum tot legionibus caſtra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem victoriis peruagata, tantùm in Mario ſtetit. Libenter te Imperator interrogo, in hoc rerum ſtatu tales milites habere malis, an tales Tribunos? In tanto belli diſcurſu, ne conceſſæ quidem veneri dares veniam. Nam quo ad altiorem quiſque honorum gradum extenditur, magis in exemplum ſpectãtibus patet. Cùm alij excubent armati, alij clauſtra portarum tueantur, alij vallum foſsáſq; ſcutis innixi cingant, cibũ ipſum ſtãtes capiant, Tribunus inter ſcorta volutabitur? & has ſolas vigilias aget? ac ne ideo quidem breuem ſaltem frugalitatis perferet ſimulationem, ne hæc illum facere milites ſciãt? Age porrò ſi viueret Trib. & hoc ad te factum Imperator deferremus, circunſtaret vniuerſus exercitus, nec hanc militis cõtumeliam, ſed militiæ putaret, quid ageres? quid conſtitueres?

Beneficiũ

Beneficium accepiſti Mari, beneficium: nō habes neceſſe propinquū tuum occidere. Nam ſi verè æſtimemus, imperiū Pop. Rom. ad hanc diem militari diſciplina ſtetit. Non enim nobis aut multitudo maior eſt quā cæteris gentibus, aut vehemētiora corpora, quàm vel his ecce Cimbris, aut maiores opes quàm locupletiſsimis regnis, aut mortis cōtemptus facilior quàm pleriſq; barbaris cauſam vitæ non habētibus. Principes nos facit ſeueritas inſtitutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione aſsidua belli meditatio. Itaq; plura penè moribus quàm viribus vicimus, cùm captiuæ quóq; ſanctè habebantur, & cōtumelia etiam hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis intermiſſa luxuria, tui nobis mores retulerunt. Dij profectò magnitudinem tuā curant Imperator ac dirigunt, qui tibi ſuper cæteras laudes obtulerunt tam honeſtę ſentētiæ occaſionem. Quòd miles fortiter fecit, ſi abſoluis, tuū exemplum eſt. Niſi fortè hoc me perturbari putatis, quòd Tribunus fuit. Ideo hercle turpior, ideo morte omni dignior. Hęc enim conditio ſuperiorum eſt, vt quicquid faciunt, præcipere videātur: & perniciosiſsimus eſt malæ rei maximus quiſq; autor. Quis continebit militiam? Quis caſtrenſis diſciplinæ præcipiet ſeueritatem? Quis te Imperator maioribus curis diſtricto, delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit vt neceſſe habeamus ipſi nos vindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus. Hoc dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non ſolùm militibus, ſed centurionibus præpoſitus, partē quandā imperatoriæ poteſtatis obtinet. Ita opinor cōtra iura caſtrorū fecerat miles, etiā ſi tātum negaſſet. Neſcit quod iſtius honoris faſtigium, quæ poteſtas ordinis: tyro eſt. Agè ſi ad te C. Mari aliquis impudicum militem detuliſſet, ferres dicentem, Tribunus me iuſsit? Quòd ſi par in vtraq; parte delictum eſt, hoc tamen crimen militē ſaltem decet. Tribunus fuit. Videor mehercle Imperator oblitus mediocritatis meæ, cùm vix vnius defenſioni ſufficiam, quædam pro vniuerſo dicturus exercitu. Omnes has quæ circūſtetere legiones, florē Italiæ, ciuium ſociorúmq; robora, vna voce ꝓclamare apud tribunal exiſtima. Nō ignominiæ Tribuni parēre poſſumus, nemo noſtrum recuſat itinerum laborem, nec inuiſum ſuper arma faſcem, non æſtiui ſolis ardorem, nec ſub pellibus actam hyemem. ferienda ſit fati-

gato foſſa, pro vallo portiſq; vigilãdum, fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude penſabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur, virorũ eſt. Imperet aſperas Tribunus expeditiones, ſi quo vertice montis hoſtis pellẽdus eſt, ſi inter infeſtos armatis ſaltus ſpeculandum: ſæuiat deniq; in terga verberibus, exigat ſeruilem plagarum patientiam, leno etiam ſeruis excipitur, fortaſſe hac lege captiuos vendes. Si meretricia imperatur neceſsitas, ſi aduerſus obſcœnã vim corruptoris arma tantùm contumeliæ cauſa habemus, potius caſtra capiantur, & vim Tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & ſanctius viuitur ad Oceanum. Quid futurum eſt Imperator, ſi ad pudicitiam militum pertinet vinci? An ignoramus, Imperator, quanta quondã populi Romani exarſerit ſeditio, cùm ex domo fœneratoris addictus lacero verberibus tergo prorupiſſet in publicum, & illas ſuppliciorum notas tuliſſe ſe quereretur quòd vim corruptoris pati noluiſſet? Et ille tamen quãquam hoc flagitiũ conatus in addicto ac penè ſeruo, & vix libero, videbatur aliquatenus memor fuiſſe Romanæ ſanctitatis, qui vim obſcœniſsimam non tentauerat niſi aduerſus alligatas manus: eò tamen vſq; populi Romani vindicta proceſsit, vt ardentibus bello finibus, ad delectum nemo reſponderet, niſi & pœna corruptoris, & abrogatione legis ſatisfactũ eſſet. Nolebant militare, quamuis hanc iniuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi cauſa necauit? Iamiam commilito quicunq; caſus manet, etiam ſi te, Imperator, damnaturus eſt, habes ſolatium, ſatius eſt quàm à patre occidi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis Iudicẽ, et animo alioqui leui gratiæ põdus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cùm abſolueris. Nam ſi quid tibi iudicandi fides tua cauſa facere permittit, cogitas profectò quantum tibi hoc ipſum apud æmulos, quos virtutibus offendis, allaturum ſit inuidiæ, cùm videberis aut corruptorẽ militis iudicare innocentem, aut propinquum tuum etiam vindicare nocentẽ. Olim iam Imperator inter fulgentes virtutes tuas liuor locum quærit, & natura quidẽ omnibus nouitatis incrementis aduerſa nobilitas, tuis tamen laudibus preſſa & obruta rimatur occaſionẽ criminum. Quòd ſi bene inuidiã noui, hoc quoq; tibi obiicietur, quòd ſaltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus

&

& eiurandus eſt non tuus ſanguis. Certè nihil minus committendum, quàm vt vlciſcaris hoc flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit videri te permittente feciſſe. An ille ſi vnquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, non has virtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cùm ei velut propius contemplari licuiſſet, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quòd ſi poſt hanc mentem viueret Tribunus, neceſſarium forſitan erat hac quoq; eum premi inuidia, quòd iſta feciſſet Marij propinquus, quòd ex ipſa ſtirpe virtutum ſuſtuliſſet ſe flagitij ſoboles. Nam cùm bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario obiicere? Optimũ fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe.

Peroxata Imperator, vt mediocritas ingenij mei tulit, cauſa, ſcio commendationis partes eſſe reliquas: ſed has ſuperuacuas facit ſanctitas tua. Quid enim verear ne noceat reo humilitas apud te, cui vel gratior poteſt eſſe nuda virtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendem tibi ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? Adhuc fortaſſe patritium valuerit genus, ſed ductum eius longa ſerie dignitatis ordinem ipſa virtutum conditione meliorem feciſti. Nondum potuit altius procedere vir adhuc huius ætatis. Tamen cùm virum fortem, cùm dignum tuis caſtris, tuis auſpiciis probarim, commẽdo tibi quicquid melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profectò non expectas, vt in extrema actione miſerabili fletu, & humili obteſtatione vitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus eſt precari abſolutionẽ. Vnum rogat, vt ſi quid de cauſa illius dubitas, des dilationem vſq; ad proximum prælium. pone in prima acie: pone ante ſigna (fortiter dixerim) nõ inter tyrones, vbi plus periculi, quò maximus hoſtium globus ingruet: ſpecta pugnãtem: affirmo, tunc minus ignoſces Tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hoſtibus. Si perire debet, rogat te Imperator miles tuus, opera mortis ſuæ vtaris feliciter.

MATHEMATICVS, DECLAM. IIII.

ARGVMENTVM.

Vir fortis optet præmiū quod volet. Qui cauſas voluntariæ mortis in Senatu non reddiderit, inſepultus abiiciatur. Quidā de partu vxoris Mathematicū cōſuluit. Is reſpōdit virum fortē futurum qui naſceretur, deinde parricidā. Cùm adoleuiſſet qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit. Reddit cauſas voluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro Filio contra Patrem.

POSITVS, P.C. in ea conditione triſtiſsimæ ſortis, vt nec morte dignus ſim, niſi me parricidā putetis: nec præmio, niſi innocētem: adeóq; ludibriis miſeræ diuerſitatis vel neceſsitatis implicitus, vt impetrandum à vobis habeam odij mei fauorem: quæſo præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prędictæ veritatis explicuit, attuliſſe me credatis vrgentium malorum probationē. De parricidio venit, quòd occidere me poſsum: de fato, quòd mihi nō licet mori. Nō ſolus mathematicus ſeculo tē poribúſq; prædixit has manus, ſed & ego me parricidium credo facturum: plus quàm reſponſum, quàm ſacrę artis pręſagiū, triſte eſt, quod mihi ſic minatur animus meus. Non habeo infelix in cogitationibus meis, vnde nō timeā, & facinus, quod ſibi pro me pietas patris, quódq; ſingulorū innocētia rogat, ſentio, patior, agnoſco. Ne quis me tamen laborare putet miſeræ perſuaſionis errore, accipite cur non poſsim dubitare de fato. Parricidiū credit, qui facturus eſt: non timet, qui periturus eſt. Ante omnia igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia mea cōtenti ſitis hoc, quòd volo mori. Nec quia videor contendere cū mathematico, vincere neceſsitates, expugnare fatū, ideo mihi bene credi putetis & vitā. Aliud eſt, facinus non eſſe facturum, aliud mori velle ne facias. Quinimo (ſi qua eſt fides) hoc quod vos conſtantiam putatis, infirmitas eſt: quòd ad ſuprema cōfugio, animū meū noui. Nouiſsima victæ mētis integritas eſt in mea poteſtate, breui non habebo nec mortem. Fidem veſtrā P. C. ne quid amplius de miſera pietate ſperetis. Qui mori volo ne parricidiū admittam, nō inuenio quēadmodum

dum illud poſsim non facere victurus. Nā quod ad patrē pertinet, qui me retinet viuere nolentem, nō miror, quòd adhuc recenti gloriæ noſtræ gaudio ſtupet, & in opera mea totus oculis animóq; cōuerſus, parricidā nō videt per virum fortē. Hic eſt animus, quo me quāuis denūtiatū prædictúmq; ſeruauit: & cum incertis adhuc dubiiſq; virtutibus præſtiterit vt viuerem, præſtat meritis actiſq; ne moriar. Nūc ille, quòd pietate, quòd videor ipſius perire reuerentia, vocat parricidium ſuum: & in orbitate, quā facere ſibi videtur, non remediū meum, ſed ſuum ſpectat affectū. Filius qui vult mori ne parricida ſit, aliter ſibi videtur remunerari non poſſe, quàm vt ipſe moriatur. Meritò prorſus, meritò miſerum ſenem triſtes ſolicitudines & præſcij metus ad mathematicum & reſpōſa miſerunt. Debui vir fortis nūtiari, parricida prædici. Siue enim miſeræ cōiugis prodigioſa fœcunditas tumultuoſis pulſibus maritales inquietauit amplexus, ſiue per anxias noctes diróſq; ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad notiſsimū ſacræ artis antiſtitem; nō ſpes, non auida vota, ſed ſuſpiria, metus, & præſagium magni neſcio cuius incerti detuliſſe pallorem: quid aliud hoc eſſe vultis P. C. quàm primā fatalis inſtinctus neceſsitatē? De partu vxoris non potuit nō interrogare, deinde non credidit. Referam nunc P. C. cuius artis, cuius fuiſſe dicatur autoritatis, quem putauit adeundum, qui ſic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, vt ad illum velut ad oracula deorū plerúmq; ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metúſq; confugerent: dicitur inſpecta totius ratione cœli, digeſtis ſideribus in numeros, ad publici priuatíque fati ſtupuiſſe conſpectum: & tanta proſperorum triſtiúmque congerie magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe verbis quod videbat. Sed ô virum grauitatis antiquæ, dignúmq; cui ſe fatorum arcana nudarent. Cùm partus de quo quærebatur, multa præſtaret propiora proſpera, lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prædicere, ſed (quæ certiſsima eſt vera proferentium fides) quicquid deprehēderat, protulit in mediū, & proclamauit futurum virum fortem, deinde parricidam. Quis vnquam P. C. fiducia maiore reſpondit? Cùm ſummum facinus denuntiaret, antè ſe dixit probaturum. Fecerat profectò P. C. interrogando mathematicum pater rem non educaturi ſi quid triſtius comperiſſet, niſi hoc

primum de fato fuiſſet vt viuerem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquémue ceſſauit ordinem: non numerus fefellit, non ſexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoq; quæ velut extrinſecus cõſentiebant, affuere reſpõſo, bellum, hoſtis, acies, ad illam ipſam qua fortiter facere poteramus, ætatem. Pater verò periculi ſui denuntiatione non territus, arma mihi, prò triſtis neceſsitas, arma ipſe circundedit, & ſuis ad pugnam manibus aptauit, tanquam mathematico iam credidiſſet. Quis miretur quòd reſpoſum non cõtempſerit, dum ſperabat vt fortiter facerem? Mori me nõ vult, & iam nõ ſupereſt niſi parricidum. O mors laudanda fortibus, expetenda miſeris, non recuſanda felicibus, quãtum te quæſiuimus in bello? Tuli enim (deos teſtor) in aciem, tuli nõ virium iactationem, non gloriç cupiditatem, ſed vt patriç præſtaret aliquid vtilitas mei: vt hunc mihi deploratum ſpiritũ, hoc deſtinatum damnatúmq; corpus, publicarum vtilitatum vſus abſumeret. Ibi primum miſer didici quàm multa neſcientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hoſtiũ globos ꝓditus pugnator exilij, ceſsit acies. Denſiſsima quæq; certamina ſolus inuaſi, reſiſtere nemo ſuſtinuit. Obuiis ictibus membra nudaui, & ad incurrens vbiq; ferrum vitalia parata circuntuli: vacua circa me tela ceciderunt. Miſerum me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci, dũ mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, nõ circũeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidiũ veni. Quem ego paulò antè paſſus ſum miſeræ cõſcientiæ pudorem? Ad patrem arma nõ retuli. Timui quinimo ne mihi dum reuertor, occurret, ne in oſcula mea plenáſq; adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tũc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus vocem, quod circunſtantis populi murmur excepi? Magnũ felicémq; iuuenem, ſi ſubitò moreretur. Adiuuate dij pariter atq; homines, dum perire cõcupiſco, dum volo: miſeremini, ne hũc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, teſtor, in nouiſsimo fati ſtamus abrupto, propè eſt vt occidat patrẽ parricida prædictus, cùm eſt mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc ſpiritum aut in ipſa maternorum viſcerum ſede comprimere, aut vt primùm contactu ſuo cœlũ terráſq; polluerat, feſtinata morte dimittere. Sanè tamẽ charitas patriæ priuatos vicerit metus, & in honorẽ virtutum

ſcelera

ſcelera nutrita ſint: quicquid eſt propter quod educari me tanti fuit, explicitum peractúmq; eſt. Reſtat vna pars fati, vltimũ ſolúmq; facinus. Fruſtra me conſolaris æquanimitate patientiáq; tua. Non idem vtriuſq; noſtrũ diſcrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrẽ inuitus occidere. Hoc primum itaq; excuſo vobis P. C. quòd præmium peto. ſatis ſit hactenus viri fortis nomen agnoſcere, hucuſque autoritatem ſacræ legis attingere, vt illam in aduocationem ſacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionũ verba ſolennia, non capere magnorum pretia meritorum, ſolas æquitates: tanta remunerandum benignitate quòd fortiter fecit aliquis, quanta ſolicitaretis vt faceret? Nemini vnquam minus ſoluendo ciuitas fuit. præſtiti, poſt quod mori continuò deberem. Sed ſecuri eſtote de auiditate ſummæ poteſtatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere leges, intra ſe conſumit ille qui meruit. Titulos, imagines, honores, ſeruate victuris: mihi præſtate ſalutẽ patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæſo ne mihi ideo præmium negetis, quia fortaſsis & hoc debeatis odiſſe, quòd fortiter feci. Extra inuidiam eſt optio, cùm id exigam, quod impetrare potuiſſem etiam antequam fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæſo nequis ideo me parũ aut præmio fidere credat, aut cauſis, quia vtriuſq; iuris miſcui preces. Ignoſcite ardori perire cupientis, quòd pariter imploro quæ ſingula ſufficere potuiſſent. Fidem quinimo veſtrá, ſiqua adhuc lex eſt quæ adiuuare poſſit mori volentẽ, cõmodate, cõferte. Eſt vtriuſq; iuris & autoritas, quod in mea morte tribuatis. Præſtate cauſis vt moriar, præmio vt ſepeliar. Sentio P. C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius ad cauſas ac verba confugi, quia à vobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, vir fortis vt morerer. à bello reuerſus arma poſui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed ſiue hoc eſt ſepulturæ ſuæ magna reuerentia, peſsimæq; additæ pectoribus humanis infirmitates, vt eſſet quod timeret, qui nõ timet mortem: ſiue decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi: ignoſcite quæſo cunctationi, patientiæ, moræ. Si me continuò occidiſſem, tanquam parricida moriebar. Neq; eſt P. C. quòd excludi præmium putetis contradi-

ctione patris. Eximus per magnorum operũ reuerentiã de neceſsitate parendi, & aut interim nobis magna venit contra nominis huius potentiam de virtutũ fauore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus. Non eſt quòd vos reſiſtentis moueat autoritas. Neminem inuenias mori volentẽ, qui nõ habeat aliquem vetantem. Ille cui præſto nõ ſunt pignora charitatis, lacrymis tamen audientium, & conſolationibus, & própriſsima ſemper exhortatione retinetur. Parentibus verò circa liberos vnus affectus eſt, fauere vitæ, timere mortem. Non habent patientiam nec iuſtæ orbitatis, & inter ſupplicia licet pœnáſq;, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus. Ego P.C. communem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reuerentia. Fieri non poteſt vt ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe videtur occidere. Hactenus leges, hactenus merita virtutũ: veniamus ad neceſsitates. Mori volo, mori volo, ita vt reddidi cauſas. Ita non ex hac deſtinatione ſentitis quicquid dici non poteſt? Videritis, quid nos hucuſq; protulerit, hinc incipit ratio. Quod volo, fingite vnum ex populo turbáq; petere, ius præmiorum. Non debet hoc vetari, quoties habet cauſas: non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim verendum eſt, ne ad hoc inconſultè, ne temere leuitas humana proſiliat: & credibile eſt, vt quicquid apud hominẽ pro vita dici poteſt, ipſa ſibi vita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blanditiæ, quoties iam putatis noluiſſe me mori? Primùm, hoc maximum, quòd pro incolumitate hominis natura cõmenta eſt, vt periremus inuiti: & contra tot aduerſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret. Inde eſt quòd inter luctus & deſperationes fœda viuacitate duramus. An vos me moueri nõ creditis quòd iuuenis ſum? quòd modò vitæ voluptates, modò gaudia lucis ingreſſus ſum? Quãtopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiã ciuitatis impleui? Quoties mehercle hæc vulnera, & rorantia hoſtili cruore arma cõplexus, animum ſupra neceſsitates erigo, ſuprà fatũ pono. Sed omnia mihi iam diſcuſſa, conſumpta ſunt, & honeſta pereũdi ratione victa ceſſerunt. Quid mihi amplius cũ corpore, quod oderunt oculi ſui? cum quo quotidie properãs anima rixatur? Non ſunt mea membra, quæ poſsim velut hoſtis alicuius lacerare, confodere. Homini qui ſemel renũtiauit rebus humanis, nõ redditur vita, ſed tempus: & ipſa cupiditas ratióq; pereundi,

hoc

hoc ipſo quo vetamur, accreſcit. Felicior mehercle qui moritur antequam debeat, antequam velit. Penè ſerò renuntiat vitæ quiſquis ſic ad exitum peruenit, vt hoc illum facere nemo miretur. Ei tantũ debet mors negari, de quo nõ ſufficit hoc pœnę genus, vt ipſe ſe potius occidat. Nã quòd lex iuſsit vt moriturus redderet cauſas, quòd inſepultum voluit abiici, ſi ſic properaſſet erumpere, vt non nuntiaret hòc prius, non fateretur: fallitur quiſquis ideo factum putat, vt teneremur inuiti. Illa verò nõ timet pereundi temeritaté, nec ſecretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter auſuros proferre cauſas, quos ſceleris cõſcientia, quos maioris cruciatus metus in ſuprema compelleret. Igitur ne ſupplicia properato lucrarentur obitu, rurſus in pœna nocentis inſepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, cauſas mortis reddi voluit, nõ æſtimari. Poſſum igitur P. C. publica quadã voce generis humani reſpõdere quærẽtibus cauſas mortis interrogatus. At ego difficilius redderẽ vitæ. Quid iuuat ô miſera mortalitas animã per tot annos, etiam ſi natura patiatur, per infinita temporũ ſpatia triſtiſsimo corporis retinere cõplexu? Si cũcta gaudia noſtra, ſi voluptates, & quæcunq; ex hac vniuerſitate mũdi vel ſolicitant aſpectu, vel blandiuntur vſu, diligenter excutias, tota vita hominis vnus eſt dies. Humiles prorſus abiectæq; mẽtes, quas non implent hæc eadem ſemperq; redeuntia: vt qui honeſtis operatus artibus ſciat quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam ſibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis cauſas ad animum mentemq; referentiũ neminem quotidie vita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura ſint in hac æui breuitate fugiẽda: cõparaturum gaudiis, proſperis, metus, calamitatẽs? Illa illa æſtimemus ꝓpter quæ fatigamus votis deos, propter quæ breuem querimur ætatem. Nempe ſunt vãnitas, cupido, luxuria, libido. Nõ pudet propter hæc ferre debilitates, lũctus, ſpatia morborum? & cùm liceat euadere, malle pati? Finge tibi velut ipſam proclamare naturã, Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerúmq; conſortiũ, & per ſuccedentium vices in ordinẽ mortalitatis natus, bona noſtra vidiſti: admitte poſteros, cede venientibus. Neſcis te quãto diutius vixeris, tanto magis impatientiã parere? Quãtumlibet prorogẽtur tẽpora, iungantur ætates, quãdoq; tamẽ nõ poteſt nõ exitu perire miſeri, qui moritur inuitus. Miraris quòd ſuprema mea

ipſe præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt ſinguli dies? Omnis nos hora per tacitos fallentéſq; curſus applicat fato, & in hac turpiſsima perpetuitatis cogitatiõe diſtricti, per exigua feſtinantis æui momẽta præmorimur. Faciamus potius de fine remediũ, de neceſsitate ſolatiũ: exeamus ſpõte, cõſilio, pleni ſe curitatis, gratias agẽtes. Solus vixit quoad voluit, qui mori mauult. Indulgete quæſo ſæuæ triſtéſq; cauſæ. indulgete virtutes, vt mori tãquam magno animo velim. Ita nõ ſufficit ad maturandos exitus, quod fortiter feci? Infirmæ prorſus terrenæq; mentis eſt, vt numeretis annos: ego (quæ feliciſsima vel laſsitudo vel ſatietas eſt) virtute cõſenui. Quid adhuc inter accidentia fragiléſq; caſus ago? Homo receptus in publicas gratulationes, præſentiæ humilitate decreſco. Minores fiãt neceſſe eſt diuturnitate, quorũ initia cõfirmauere ſucceſſus, cùm iam, nec operibus, nec felicitati poſsit accedere. Cùm fortuna ruere dementia eſt, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego ſenes degere turpius puto, quàm qui fortiſsimi fuerunt. Vultis expectem vt putres artus fœdet pudenda canities? vt ſanguine mẽbra vacuata vix nitantur ad greſſus? vt hæ laudatę manus, nec ad quotidianæ vitæ miniſteria ſufficiant? Quàm miſerũ, quàm deforme eſt meminiſſe quod fueris! referre cicatricum tuarũ redundationes, & frigidam præteritorũ memoriam, cùm iam fidem membra non habeant, ſupra ſua facta rideri! Feſtinatò exire de ſeculo debeo, dũ alacre corpus, dũ ſpiritus viget, dum teneor, dũ deſideror: & hoc volo deberi manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atq; homines: mortem vir fortis inueni. Eſt hæc cõmunis mihi cum multis fortaſſe cauſa, ſed veniamus ad meã. Si mihi Mathematicus denuntiaſſet damna membrorum, grauẽ corporis perpetuúmq; languorẽ, ignoſceres tãta mala vel incerta fugienti. Plus eſt quod expaueſco, quod timeo. Minatus eſt mihi manus meas, meos animos: nullúmque voluit eſſe momentũ, quo ſecurus intrepidúſq; requieſcerem. Iuſſus ſum vitã per anhelitus metúſq; conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tãquam nocens, ſi Mathematicus verũ dixit: tãquàm miſer, ſi mẽtitus eſt. Quid, quòd me futurum dixit parricidã? Ecquem mittamus in experimentũ, cui credamus? Placet pòſt futurorũ incertam tractare rationem. quid ad diuerſas ſuaſiones, & ad loquaciſsima humanorũ pectorũ ingenia variaris? Parricidium dictus ſum

facturus: ſi poſſum poſthac viuere, nō ſum innocēs, etiā ſi non fecero. Interrogare mehercle hic libet vos omnes liberi, oēs parētes, quem mihi poſt hāc denuntiationē aſsignetis animū. Homo ſum, cuius corpus iratum fortaſſe ſeculo numen, velut aptiſsimā facinori videtur elegiſſe materiā, cui in primis conti nuò natalibus aſsignata eſt virtus pariter & facinus, omniū incredibiliū diuerſorúmq; pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibúſq; ſufficiēs, ſceleribus miſer, & ſine morte ſua nocens, in quo debeatis ipſas quoq; odiſſe virtutes. Neſcio quæ me prodigioſa feritas in patrē velut telum aliquod caſurúmq; pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem eſt, quod profuturū mihi negatur, & nolim: cuius nō tempus, non locus, non cauſa prædicitur. An mori debeam, vos æſtimabitis: non debui naſci. Sentit pater quanta ſit prædicti ſceleris immanitas: & ideo tentat efficere, vt Mathematicam artē non putetis: ac modò contendit non eſſe fatum, & cuncta caſu fortuitóq; decurrere: modò etiam vt prouidentia regantur, non poſſe tamen humana ſcientia deprehendi. Dum vtrunq; colligo, interim apud grauitatem veſtram depono ſenſiſſe aliquid patrem etiam cùm metuit. Ego Mathematicum probaui dixiſſe verum: ille credit eſſe quod dixit venturum. Caſúne tibi pater hæc diuerſitas videtur in corpus vnum diſſentiētibus ſolidata primordiis, vt ſummo vertice locatus igneus vigor cuncta leuia calidi ſpiritus ardore ſuſpenderet: profundus humor ad ima demerſus, vnde quotidie ſuperpoſiti caloris alimenta traherentur, terrenū pondus in medio quāto ſupernè ſpiritu, tanta penitus inanitate ſubnixum libratæ mole conſideret, vt ſeculorum infinita ſeries, per aſsiduas temporum vices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentium ſiderum veneranda facies? quòd quædam velut infixa ac cohærentia perpetua ſemélq; capta ſede collucent, alia toto ſparſa cœlo vagos curſus certis emetiuntur erroribus? Iſta credis paſsim fortuitóque diſpoſita? Rogo, quid melius ratio feciſſet? Deus hæc, Deus fabricator operis vniuerſi ex illa rudi primáq; caligine protractum poſuit in vultum, digeſsit in partes. Poſtquam dederat vniuerſitati parem dignámq; faciem, ſpiritum deſuper quo pariter animarentur, immiſit. Inde eſt quòd quicquid naſcitur, conſociata numini proprietate ſignatur, & in totā æui ſui breuitatem cōpoſitum firmatúmq; ſic accipit futura, quaſi vitā. Hæc credo

dò pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingeniũ, & ex aſsiduis obſeruationibus notíſq; redeuntibus latentiũ ratione collecta, peruenit ad cauſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici? Defectiones ſiderũ laboréſq; narrãtur, nũtiatur origo tempeſtatum, laſsitudo ventorũ, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſeueras minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flãma ſideribus. Nõ inuenio quid poſsit eſſe certius verę artis ingenio, quàm dicere quid futurũ ſit, fieri deinde quod dixerit. Quòd ſi eſſe artẽ Mathematicã probãt naturã, ratio, experimenta: pater quoq;, qui credidit cõſulendũ, ſupereſt, vt oſtendamus verum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primã certiſsimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauítq; reſponſum, nec per varias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem: nihil ita locutus eſt, vt illud audientium interpretatio traheret dirigerétq; quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnáque promiſſorum varietate ſuſpenſos ſic dimittere, vt quicquid caſus attulerit, putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quòd dicebat vſitata, communia, quæ futura pater facilè crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo, vbi magis deſinit qui mentitur? Sed quibus ille, dij deæq;, ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida diſsimulare non potuit cùm quæreret pater? artem tantùm mirari me pater putas? Ego miror animum, ſtupeo conſtantiam. Erit, inquit, vir fortis, & parricida. Rogo, quæ ratio fallendi eſt, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod proſpiciebat Mathematicus, hæc ſola ratio fuit mendacii, ne prædiceretur. Fero tamen, vt quis in aliis conſultationibus decipi poſsit aut errare: de futuro parricida non magis Mathematicus poteſt, quàm pater interrogare. Omnes, ſicuti apud ſacræ artis antiſtites ſatis cõſtat, animæ proprietates, & futuras mentiũ corporúmq; formas, ex illorũ ſiderum qualitate, quibus in ortu ſuo cuncta gignuntur, accipiunt. Aliquis vagi numinis errore perſtrictus eſt, vitam tranſiget ille diſcurſibus. Placida

cida conceptum ſtella ſignauit, erit modeſta lenitate conſpicuus. ardens naſcẽtis horã ſidus accendit, viribus pariter moribúſq; flagrabit. Lãguidi & iam vergẽtis in procliue mundi hebeſcentibus tardior membris, ſimilis ſenectæ iuuẽta pigreſcit. Iam ſicui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi con ſurget imperium. Credo mehercle in illum natalem meum monſtri diem, iratorum numinum conſpiraſſe violentiam, ſedémq; prodigioſi ſpiritus collato pariter igne preſsiſſe. Si verum eſt, poſt vetuſta ſecula, & innumerabiles annos reddi rurſus aliis corporibus animas, fortaſsis in me renatus ſit aliquis ex illis, quorũ ſcelere violatus dies mundum ſubito mutauit, quos per maria terráſque fugientes, furiales faces, & vltricum dearum terror agitauit. Neceſſe eſt vt maiores notas vẽtura promittant, quæ non temere naſcuntur. Sic futuras tempeſtates, pelagi fragor, & conſcium nemorum murmur enun tiat: ſic periturorum fata populorum ardentes cœlo faces, & crinita ſiderum flamma præcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, agebat ante ſe ventura feritas publicas calamitates, & omnium malorum conſummatione parricida ponebar. At nunc iſta putet aliquis fortuitò, non arte ſentiri: poſsit fortaſſe caſu euenire quod futurum ſit, non poteſt caſu fieri quod prædictum eſt. Ecquãdo vnquàm pater explicuit manifeſtius vllius fati neceſsitatem totus ordo reſponſi? Vir, inquit, naſcetur: euenit. Educabitur, quãuis parricidiũ prædictum ſit: accidit. Perueniet ad iuuentæ robur, adoleui. Viribus erit cõſpicuus, & nimis. Aderunt bella, venerunt. Ibit in aciẽ te volente, miſsúſq; fortiter faciet: feci. Erit parricida, ſi vixero. Si pater tam ſecretæ profundæque artis ratio reddenda eſt, nónne habere tibi grande conſortium prædicti videtur ipſa diuerſitas? Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina ſunt hæc, etiã vt diſsimilia: paria viribus, etiã vt mẽte diſſentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quàm quòd nõ parco cædibus, cruore non ſatior, exultans ſuper ſtratorũ corporum ſtrages, palpitantibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta, cùm hoſtis cõtigit. Pax eſt quæ nos deprehẽdit: & cùm iuſta graſſandi materia cõſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt otioſus ardor erũpat. Ecce iam reipublicæ præbita eſt quies, mihi tamẽ plurimũ eſt cum gladio meo. totis diebus tracto ferrũ, ad arma reſpicio. tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidiũ tã facile

facile eſt,quã fortiter facere, cùm vtrunq; de fato eſt.Sed quouſq; ratione colligã quod exitu iam probatum eſt?quod nullis Mathematicus dixit ambagibus? nullis diſsimulari artibus poteſt?Partem reſponſi futurã in alio opere iam vidiſti. &, quod præcipuè torquet animum , fides ſceleris virtus fuit.Explicata eſt autoritas reſponſi, cùm de duobus prædictis vnũ factũ eſt. Nec poſsis de veritate dubitare, quoties cùm incertis experimenta conſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerunt. fieri non poteſt vt hoc ſolum falſum ſit,quod nouiſsimũ eſt.Nõ poteſt, inquit,fieri parricidiũ.Vis mirer pater,ſi nõ creditur futurum, quod etiã cùm factũ eſt,vix creditur?Falleris ſi aduerſus prædictas neceſsitates ſufficere credis quòd ego bonus filius ſum, quòd tu optimus pater. Tu non mereris ſcire, credo ego vtiq; nolle me ſcire. Quid eſt ergo fatũ, niſi quod fit, & non habet cauſas? Quẽadmodum ergo,inquit, iſtud vitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt?Scilicet hac ſola ratione, vt mors inter facinus hominémq; ponatur. Vincitur pater fatum ſi reſiſtas:vincit, ſi cõtẽpſeris. Ago quinimo gratias hoc ſolo nomine crudeliſsimis fatis, quòd maximũ facinus nõ in prima æui mei parte poſuerunt,quòd præmiſſæ ſunt antè virtutes, magnorúmq; operum prior ordo defluxit. Poteſt puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouiſsimum eſt. Fingamus pater Mathematicũ de hac ſola vitæ meæ parte mentitum:quid tanti eſt vt credam iſta, & viuam?Occidi pater non poteſt.Sed quid refert ſi difficultas iſta nõ eſt ſalua animo meo ? Excedit omnẽ calamitatẽ, innocentiæ ſuæ non credere,diebus ac noctibus timere,ſuſpectum habere animum ſuũ, calũniari manus, incuſare viſus, & parricidalẽ agere cogitationẽ. Maior mihi ratio moriendi eſt, ſi parricidiũ fieri non poteſt, & ego me credo facturũ. Quem tu mihi pater imperas laborem? quam aſperam exigis patientiam?Horreo oſcula tua , ne ſeniles artus nimium grauis amplexus elidat.Non ſuſtineo eoſdẽ expetere conuictus,ne quos porrexerim cibos,venena fiant.Timeo eiuſdem peregrinationis adire comitatum. Omne fugio ſecretum,ne quid fortuna, ne quid afferat caſus.Quouſque timebitur animus?Mors mihi præſtare poteſt ne parricidiũ faciam, mors vt videar nec fuiſſe facturus. Sed me infelicem , quàm multa ſunt quæ timere debeam etiam contra animum meũ? Vnde ſcio an expulſum me repente ſenſibus meis,aliqua magni diſcriminis imago raptura ſit

ra ſit

ra ſit? Proſilibo fortaſſe,tanquam ſequar claſsici vocātis inſtin ctum,tanquam me ruentis patriæ fragor, & vociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me ſanè interdiu cuſtodire poſſum, ſed vn de ſcio quid afferat nox,caſus,error? Mathematicus hoc nō futurum dixit vt vellem,ſed vt occiderem. Tu quoq; pater quanto grauiores paſſurus es ex ipſa diſsimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt,palàm occidiſſe quē timeas. Cùm bene in oculis meis amplexibúſq; requieſcas,ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus:& licet cōponatur ad fortē ſuperbámq; conſtantiam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere, quàm mortem. Explica nos pater tam miſero triſtíque complexu, & longiſsimas ſolicitudines breui recide patientia. Minus indignum eſt vt moriar ſi innocens futurus ſum,quàm vt viuam ſi parricida. Denuntio tibi pater,& de ſuprema neceſsitate confiteor. Iam nō ſunt meæ poteſtatis hæ manus:non regere dexteram,non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor,non ſentio, non intuentur oculi. Tūc omnia incipio ſcire,cùm geſta ſunt. Quid? tu me lacertorū viriúmq; beneficio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas? Quantū dicuntur narraſſe captiui? neſcio quem in me mōſtroſi vultus horruere conſpectum. nō tela iaciebā.non iaculabar ictus,furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud nō lorica, non ferrum, ſed diri ſerpentū clauſerant nexus. Non fuit illud pugna,nō acies.in bello parricida vincebā,exceſſerūt opera mea humanarū virium mediocritatem.quicquid factum eſt, rabies, inſania fuit. Prædico, proteſtor, non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quòd ſi vlla ratione caſúue effici poteſt vt prædicta non fiant,fidem veſtram P. C. vt mihi potius innocentia, quàm fato debeatur: ego dicar expugnaſſe conſtitutionem,fregiſſe vincula neceſsitatis: mea pietas,mea laudetur integritas. Dij non ſinant,vt inter me reſpōſúmq; decernat exitus. Mathematicum vincere malo, quàm reprehendere. Quid nunc agam P. C. quemadmodum me vir fortis ad preces,quēadmodum parricida componam? Dicam, miſeremini? dicam, ſuccurrite? ſic rogari contra mortem ſolet. Nouo mihi inauditóque opus eſt ambitu malorum. Niſi morior, periclitor. ideo videor cauſas reddidiſſe,vt contradiceret pater:& ſi bene noui malignas interpretationes,non exitum captaſſe dicar, ſed excuſationem. Explicate per fidem miſeri pudoris æſtum, nunquam

quam videbitur mori voluiſſe parricida,ſi vixerit. Ad tua nunc genua porrigo optime pater has ad ſcelus tantum fortes manus. Per ego,ſi fas eſt,quicquid feci,per hanc ipſam mei charitatem,qua me nōdum timere cœpiſti, miſerere, filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidæ. Præſta mihi patientiam,qua me modò bello credidiſti. Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe cōplexu:cōfectúmq; magnis vulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parētes:hūc quo nos retinere voluiſſes,in ſuprema mea transfer affectum : tuis manibus cōpone corpus, extrue rogos , funeri iuſta perſolue. Deinde cùm iā nouiſsimis oſculis,ſupremóq; diſcedēs ſatiatus fueris amplexu , tunc te fas eſt ſublatis ad cœlū manibus proclamare,Mathematice,mētitus es. Reddidimus cauſas,peregimus preces.reliqua vos manus,vos adiuuate ciues, nō vt liceat mihi mori.licet iſtud etiā vt negetis. Vir fortis cōmendo vobis exitum meū,ſi nō cōtinuo letale vulnus impreſſero:ſi nō cum ſanguine totā animā properans ictus egeſſerit,adiuuate dexteram,deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Neſcio quàm longè manum ſparſurus ſit fugientis animæ dolor,quò cadat extractus mucro viſceribus,in quem ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire quantum debeam timere victurus?Metuo ne patrem,dum morior, occidam.

AEGER REDEMPTVS, DECLAM. V.

ARGVMENTVM.

Liberi parentes in egeſtate aut alant,aut vinciantur, Quidam duos filios habebat,frugi,& luxurioſum. Peregrè profecti ſunt capti à piratis. luxurioſus lāguere cœpit. Ambo de redēptione ſcripſerunt. Pater vniuerſis bonis in vnū redactis,profectus eſt. Dixerunt illi prædones,nō attuliſſe illū niſi vnius pretium, & eligeret vtrū vellet. Aegrū redemit. Qui dū reuertitur,mortuus eſt. Alter ruptis vinculis fugit. Alimēta poſcit pater:cōtradicit filius.

Pro Patre contra Filium.

QVANVIS Iudices in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentium meorum nouitate mirari,nullúmq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduerſa,quæ de ſolatiis remediiſq;

creuerunt

creuerunt:confiteor tamē hoc ſolum me proſpicere nullo metu,nulla triſtium recordatione potuiſſe,vt poſt piratas, orbitatem,famem,hinc quoq; calamitatibus noſtris pondus accederet,quòd reuerſus eſt filius meus. Viuebam miſer,vt hūc viderem,ſoláque ſuperſtitis expectatione ſuſpenſus, auidiſsimam moriendi cupiditatem contentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis.rediſſe ſe iuuenis affirmat vt vindicaretur morte fratris,vt patris orbitate gauderet:nec intelligit maiorem ſe factis meis autoritatē hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio,quantum facinus fuerit ægrum nō redimere. Queritur ſe relictum, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur Iudices poterā redemptionis illius reddere de præſenti iuuenis impietate rationem,& mihi crudelitas iſta præſtabat,vt filium viderer elegiſſe meliorem. Non vtor tamen occaſionis huius inuidia,nec quicquid miſeræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego verò tunc non mores liberorum, mentéſq; tractaui, nec mihi in illa triſtiſsima conditione ſuccurrit de cōparatione conſiliū. Sola,quid facerem,neceſsitas,ſola iuuenum meorum aduerſa ſuaſerūt. Ex duobus liberis neutrum magis amat qui redimit ægrum. Illud planè Iudices vltra omnē malorum meorū fateor eſſe triſtitiam, quòd hac aſperitate iuuenis, hoc inopiæ ſqualoríſq; deſpectu famam optimi fratris inceſsit Hominem qui piraticū carcerem, qui prædonum vincula diſcuſſerat, decuerat ne voluiſſet aliter reuerti. Ex quo ſe nobis tanto virium labore reſtituit, poterat eius quoque admirationem mereri qui pretio paulò antè ceſsiſſet. Dij immortales, quam laudem, quem gloriæ fauorem impleuerat! ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus vobis Iudices ordine malorum meorum euētum,quem nemo tam crudelis, nemo tam ſæuus audiet, vt me non paſcat,hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatum,ſecreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens ſuperbe? Tu neſcis vtrum fuerim redēpturus ex duobus ſanis,ex duobus ægris. Habui enim Iudices,filios diuerſiſsima mentiū corporúmque qualitate cōpoſitos:& ſicut mox probauit ſæua captiuitas,in totam diſsimilitudinem,vitæ quoque genere diductos. Hic nanq; robuſtus ac patiens,non molliri proſperis facilè,non accidentibus frangi:& quē de voluptatū gaudiorúmq; contemptu ſcires parem quādoq; fortunis,traxerat ex firmitate mentis magnam proti-

nus & in membra conſtantiam. Ille verò pariter in lætitiam metúſq; reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam ſimilis ægro. Sed apud patris affectus hæc ipſa liberos diſsimilitudo iungebat, & erat quædam inæqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc ſeriò, laudatúmque ſemper, illum iam quadam miſeratione diligerem. Quid profuit indiuidua pietas? Erat etiam me nolente manifeſtũ vtrius magis colloquiis, magis lætarer aſpectu. Velit nolit Iudices ipſa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat. Iraſci quòd nõ ſit fratri prælatus ægro, impatientia eſt hominis qui magis ametur. Accipite Iudices maiorẽ pietatis æquę probationem. filium nec peregrè dimiſſurus elegi, iunxi fratrem, aptaui comitem, & vtroq; patris latere nudato, viſus ſum mihi magis habiturus vtrunq; mecum, ſi pariter eſſent. Hanc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſeruauit. Vterq; captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerunt. Diſſimules licet, iterum tamen & inter aduerſa perſuaſionem charioris inuenio. In captiuitate cõmuni puto minus ſperauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentiſsime iuuenis, tu quæſo reſponde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in pretia collegi: rus, ſeruulos, penates, & omnia vtiliora properanti feſtinatione parentis addixi, & vltrà quàm nõ poteſt excogitare ſummus affectus, nihil ſenectuti meæ, nihil dubiis caſibus (prò inconſulta pietas) nihil neque illi reſeruaui, quem redemiſſem. Quantum Iudices ad piratas tulerim, ſcire poteſtis ex hac fame. Fuerit pretium licet exiguum, paruúmq;, dum totum: fingite quanlibet diuitem, quanlibet pauperẽ patrem. nemo vnquã plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit. Vtrúmne igitur Iudices nemo mortalium habet pretium pluriũ liberorum? An piraticæ feritatis ingeniũ eſt, in captiuorum taxatione ſolos æſtimare redimentes? Dij immortales, quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit? Parum, inquit, attuliſti ſenex, languet alter. Quid ego à diis hominibúſq; merui, quòd mihi non redditurus vtrunq;, non ipſe potius elegit? Sæuus, & humani doloris artifex, negauit à me duos poſſe redimi. Deinde vt hoc triſtius, vt difficilius eſſet, redditurum ſe dixit vtrũ maluiſſem. Vides iuuenis quantum pietati meæ teſtimonium reddiderit ipſa crudelitas. Cõditio nõ ponitur niſi duos redẽ-

pturo.

pluro. Expectatis, certũ habeo iudices, vt in triſtiſsimæ neceſsitatis poſitus abrupto, ad ægrũ continuò properauerim. Quis non putet audita conditione vincula me ſtatim detraxiſſe languenti? Oderitis licet confeſsioné meã, deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus, perquã longũ pietas miſera cõſiliũ, & quod nunquam ſatis manibus filij, nunquam ſatis excuſabo conſciẽtiæ meæ, nõ ſtatim mihi ille deficiens vnicus fuit. Diſsimules licet orbitas, ego mihi plurimũ videor adieciſſe languori cũctationis mora, & ſenſit infelix quid in electionis huius neceſsitate fuerim neutro languẽte facturus. Tãdem, quod ſolùm habebat ambitus genus, deſperatione præualuit. Accepi, fateor, illum qui ſolutus quoq; non ſequebatur, quẽ nõ gaudiũ redemptionis. non lætitia prælati, nõ hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis vlla clementia, merueram etiam de piratis vt mihi duo redderentur. Vtinam Iudices iuuenis illius vita præſtaret, vt videretur non periculi miſeratione, ſed charitate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo cauſam Explicuit iuſtitiam comparationis, qui deceſsit etiam redemptus, & in perituro filio nihil aliud electũ eſt. In quo fui miſer famæ periculo? Filius meus languore defunctus eſt. Tamen pater occiderat ægrum ſi reliquiſſet. Videram continuò Iudices in carcere illo quantum promitteret conſtantia hominis, quem non captiuitas, non expectatio patris, nõ fratris fregiſſet infirmitas. Nec immeritò de fortiſsimo iuuene cũcta ſperaui, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandẽ miſeros fortuna reſpexit, & puto contra prædonũ cõmenta feritatem. ipſa conſenſit, vt nobis quem negauerant, non abſtuliſſent. Non quidem mihi Iudices arrogo temporis illius prouidentiam, nihil me fateor feciſſe conſilio: poteſt tamen vtriuſque iuuenis exitus neceſsitatibus meis aſsignare rationem. Periit quẽ redemi, reuerſus eſt quẽ reliqui. Inueniſſe te putas iuuenis patrẽ cibos & alimenta poſcentẽ? Quærebam pretium tuum, teſtor clementiam mitiſsimæ ciuitatis: hæ preces, hic rogãtis ambitus fuit Miſeremini, date ſtipes, indulgete, conferte, repetendus eſt ille qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuerſum proclamare voce, Erige vultus pater, attolle triſtiſsimã faciẽ: vindicati de ſæuiſsimis prædonibus ſumus, duos redemiſti. alimẽta poſco, poteram non adiicere, filium pater, ſed mendicus hominem, ſed iuuenem ſenex. Quis

enim magis ex ipſis rerũ naturæ ſacris venerandíſq; primordiis deſcendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam cõmune, tam publicũ, quàm vt alicuius famem proximus quiſq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in cõmune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quẽq; quod pro ſe timeret aſſerere. Nõdum hæc charitas eſt, nec perſonis impenſa reuerentia: ſed ſimiliũ accidentium prouidi metus, & cõmuniũ fortuitorũ religioſus horror. In aliena fame ſui quiſque miſeretur. Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiam pariter nauigantiũ frequẽter vnius alimenta pauerunt. Hinc & ille venit affectus, quòd ignotis cadaueribus humum congerimus, & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, vt non quãtulocunq; veneretur aggeſtu. Parentibus verò liberi non præſtatis alimenta, ſed redditis: quanto dij deæq; breuiora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus, tã variis vel abſtinentiſsimæ iuuentutis impendiis? Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & vita veſtra deperderet, iterúmq; ex illa quam traxiſtis anima portio breuis in ſuum rediret autorem. Vultis ſcire quãtus nomini noſtro debeatur affectus? quãta veneratio? Non eſt beneficium quòd paſcitis: ſed eſt facinus quòd negatis. Liberi parentes alant. Pudet ſacrorũ nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit vt pietate iuuaremur? Liberi parentes alant. O crudele factũ. O nũquam triſtior fames. ita paſcit ille qui cogitur? Non meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce pauliſper: infirmitas remuneranda ſit. Primùm lex ſeueriſsima eſt, vt fortius alimenta poſcantur. Perdiderunt pulchritudinẽ ſanctitatémq; naturæ, qui putant illis parentibus iura ſuccurrere, quibus apud liberos ſalua eſt de mutua charitate reuerentia. colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam venerabiles affectus hoc quoq; dignũ prouidentia fuit, vt aliquid & odia præſtarent. Quereris, iraſceris, & ideo iuberis. Expectãdum eſt videlicet vt liberorũ parentúmq; concordiã præferãt totius merita vitæ, & vt pietas, natura, ſanguis accipiant quotidie tanquã amicitiæ nexum: & niſi nos promeruerimus obſequiis, adulatione, patiẽtia, natales ortus & pignora prima periẽrũt? Si vultis Iudices vt huic nomini ſalua ſit in omni perſonarum diuerſitate veneratio: bonũ patrem filius alat, lex malum.

Non

Non faciã hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, vt excuſem vel peſsimum patrem, vt ſacro nomini tentẽ gratiam petere de venia. Sim licet crudelis ac ſæuus, filium tamen diutius amaui. Clauſerim paternos penates, de teſtamento, de ſpe ſucceſsionis expulerim, onerauerim vinculis manus, fœdauerim membra verberibus: perſolui gratia nõ poteſt nec malo patri. Arrogans, impotens ſum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgẽs, vocabula ſunt iſta minoris affectus: propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus. Veſtrũ quinimo crimen eſt, quòd interdum aliud ſumus: & (vnde manifeſtũ eſt diuerſitatem noſtram venire de moribus liberorũ) non inuenias aſperũ patrem, niſi iam peccãtis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum: ideo paſce, tantum paſce, non vltrà malo pro reuerentia nominis noſtri. Quicquid præſtatis inuiti, & cum alitur pater quem quereris indignũ, accipere mihi videntur oẽs parẽtes. Si vis, affectum debes: ſin minus, neceſsitate ſeruitutẽ, patientiã. Nõ tanquã pater alitur, qui tanquã bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc iraſceris, tunc obiicies mihi, cùm proſperitatũ, cùm ſecundorum officia depoſcã. Non talis ad tua genua prouoluor, vt extimendus ſim. Nulli malus eſt pater, cùm eſſe cœpit infelix. Aſpicis collapſum, & ex omni calamitatum genere miſerum, & vltra quod accidentium menſura non exit, in orbitate mendicũ. Riget ſquallidi capitis concreta canities, vigor priſtini vultus vacuis luminibus intabuit, & per obſtantium crinium illuuiẽ tenuis arentiũ iactus oculorũ. Hæret aſtricta nudatis oſsibus cutis, & in fame ſua homine cõſumpto, iam membra ſine corpore. Iterũ bonus ſum: in priſtinã religionem de calamitatũ horrore reſtituor. Adeóne non habent hæc ipſa ſupplicia pœnas, quòd poſco, quòd rogo, quòd mendicus ſum filij mei? Et quàm multa dij, deæque non poſſunt pro nobis impetrare leges? Quanto plura ſunt quæ negantur cùm præſtãt inuiti? Non exigo vt tuis manibus porrigas cibos, vt conſoleris, vt foueas: proiice quod rapiam, abiice quod colligam. Genus vltionis eſt paſcere, nec miſereri. Si tamen iudices fas eſt impietatis huius vllas accipere cauſas, & filium qui non alit, putatis reddere poſſe rationem, æſtimate per fidem quod ſit facinus illud, cuius vltionẽ debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me, inquit, nõ redemiſti. Quis non putet queri de filio

patrē? Quenquámne dicentē feras, nihil tibi debeo, quia mihi vitæ lucíſq; beneficiū ſemel præſtitiſti, quia hunc ſpiritū, hoc corpus non ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquiſsima magnorum conditio meritorum eſt, ſi quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & peſsimo exēplo gratiam præteritis auferunt reliqua ceſſantia. Non redemi. non tamē ideo minus eſt quòd in hunc te diuinorū humanorúmq; cōſpectū de noſtra protulimus anima. Maria terráſq;, & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucentia nos vt fruereris oſtēdimus. Has quas ſubtrahis manus, hæc verba quæ negāt, de meo ſpiritu, de meis viſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur, & paſcit. Quàm multa iudices huic querelæ reſpondere poteram, propter quæ filium ſalua pietate nó redemiſſem? Quis non acciperet excuſationē, ſi dicerē, Impediit quamuis properantē ſenectus, inopia, languor: pretiū non tam feſtináter inueni: explicare non potui nauigationē iuuenibus quoq; fortibúſq; difficilem: ſolus ac ſenex non illa qua ſperauerā proſperitate direxi? Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationem, nihil plus pro filio factū eſt quē recepi. Non fortunā tibi debeo, ſed affectū: non exitū, ſed voluntatem. Pro duobus pretia cōtraxi, pro duobus maria cōſcēdi, pro duobus genua tenui. Rogo vter magis amaretur ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Age tu nunc iuuenis ad faciendā inopiæ patris inuidiam (ſi videtur) exclama, Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigarúmq; voluptatū continuatione veniſti: exhauſiſti ſenex cēſus in pretia meretricum, quāquam & huic iubetur neceſsitati pietas veſtra ſuccurrere, & lex quæ inopē, quæ patrem nominare contenta eſt, filium nō remiſit ad cauſas. Quid verò ſi in educationem, in diſcurſus, in pretia vacuatus ſum? Excedit omnē ſcelerum cōparationē, patrem mendicum facere, nec paſcere. Tentat iudices hoc, quòd nō eſt redēptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrē, inquit, mihi prætuliſti. Fateamur pauliſper hoc crimen, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſsime generis humani, tu non feres vt frater tuus vel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi neſcio quis affectus, poſsident charitatis tuæ locū pignora de minoribus ſumpta nominibus. Illum nempe, cuius æquè ſpiritus de viſceribus

L ie

his trahebat ortũ:qui patrem vel ſolus impleret. Peſsimus eſt mortalium,qui amari fratrẽ ſuũ ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies vtrũ frequentius oſculer,vtrũ ſtringam magis arctiore cõplexu? Non eſt hoc impatientia,nec circa patris affectus ſacra de pietatis contẽtione rixa. Eum tantũ fratrẽ putas amari magis,quem nõ ames? Falleris iuuenis,longéq; te ab intellectu retũ naturæ ſepoſuit praua ꝑſuaſio, qui putas ex paternis affectibus filio perire,quicquid in altero de neceſsitate præponderat. Par eſt in oẽs liberos, eadémq; pietas, ſed habet in aliquo plerũq; ꝓprias indulgentiæ cauſas; & ſalua charitatis æqualitate eſt quiddã per quod tacito mentis inſtinctu ſingulos rurſus tãquam vnicos amemus. Hunc primus naſcẽdi locus, illũ gratiorem præfecit infantia,alium lætior vultus,& blãdior oſculis amplexibúſq; facies,quoſdam magis ſeueritas probitáſq; commendat, in quibuſdam diligũtur impatientius calamitates. Et damna corporũ, debilitatéſq; mẽbrorũ notabilius miſeratione cõplectimur. Salua eſt tamen vniuerſitas, cùm quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, non intercidũt iſta,non pereunt,ſed inuicem vincunt, præualent,cedunt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blãdiar Iudices pauliſper calamitatibus meis, & ſic agam tanquam apud piratas inuenerim vtrunq; ſanum.Attuli ſine dubio pretiũ duorum,ſed vtrunq; prædo non reddit. offert electionem, ſuadete quid faciã. Quid dicitis? Iſta pietas eſt, abire, diſcedere, iraſci ſcilicet,queri,& inuidiam facere piratis? Vos interrogo liberi, vos parentes, Non ergo facinus eſt,ideo neutrũ redimere,quia vtrũq; non poſsis? Egregia pietas,æquale liberos iuſtitia deſperationis,& ex hoc quo ſuccurrere non contingit duobus,orbitatem facere totam; Tu verò ſenectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur,dum hoc ſaltem feritati libet,antequã in patientiã tam ſæua decreſcat immanitas. Interim multa poſſunt afferre caſus:ſperare licet,repetere,ſperare pater,fortaſsis euadat.Quæcũq; explicari coaſeruatione non poſſunt,per partes vicéſq; ſeruantur: & facilius eſt diuiſa ſubtrahere, quorum magnitudo laborat in ſolido.Quãtum intelligo Iudices,filius, cui profuturum non erat vt eligerẽ,hoc ſolum ferre non poteſt, quo redẽptus eſt frater. Quis hanc Iudices impudentiam ferat? Obiicit mihi quòd vllũ de liberis meis potuerim facere diſcrimem. Deinde queritur non ſe potius electum , & cum fratre

præter eiuſdem nominis par ac ſimile conſortium reuerentia quoq; languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris nõ eam præualuiſſe partẽ,in qua tantum filius erat. Non inuenio Iudices quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiã, ſi hunc potius recepiſſem.Patri,cui vtrunq; pirata redde dere nolebat,redimẽdus fuit aut æger aut neuter. Quid,quòd inquit,etiam luxurioſum prætuliſti? Parce iuuenis maledictis, parce conuitiis. Reliquiſtis hæc nomina, domi erunt iſta vitia, domi erunt iſtæ virtutes,ſed cùm fueritis reuerſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, quàm liberi mei, duo captiui, ambo miſeri, & diuerſitas veſtra de calamitatum ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex vobis mihi eſſe viliorem? Piratarum non intereſt vter eligatur. Dignũ hunc dereliquiſti,luxurioſum redemiſti.Cõparatione veſtra iuuenis circa patrimonium honoréſue contenderes,& ego proclamabo,viciſſes. Sed ventum eſt illuc,vbi non probitas, non mores æſtimantur,& de corporibus ſola taxatio eſt.Vnde triſtes tolararet caſus,ferret ſordes vinculorum, piraticam famen iuuenis, quẽ torquere ſolebat noſtra frugalitas? vnde in illa ſolitudine carceris duret animus conuictibus ſemper comitatibúſq; lætatus? Expecta tu quem decet honeſta patientia, laudabilis labor,qui tibi difficultatum reddis ipſe rationem.Tu differris,luxurioſus redimitur. Quid vis? Prætuli illum de quo ſoli tibi querebar: quem cùm vellem caſtigare,reprehendere,te ſolebam laudare,mirari. Exaggera quantum voles vitia fratris: luxurioſum, perditum voca, dum ſcias te ſic magis probare non animum fuiſſe patris,ſed de calamitate rationem. Ille eligit, qui recipit antè meliorem.Sed parce quæſo iuuenis aduerſorum interpretationi.Non eſt electio,alterum recipere,cùm pretium attuleris duorũ.diſcrimẽ illud non ego,ſed pirata cõmẽtus eſt. Quicquid inter vos in alterutro fecero, affectus eſt, quo duos amo. Et homo apud quem filius ſola præualuit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli,ſed quod in te fratri prætuliſſem.Conſiliũ hoc putas fuiſſe patris?Fortunæ eſt,qua capti pariter eſtis, qua decubuit alter,qua non cõualuit redemptus. Cum propter duos venerim, quod in altero mihi pirata conceſsit, idèm eſt ac ſi mihi neutrum reddidiſſet. Sed quouſq; facti mei diſsimulabo rationẽ? Aeger electus eſt,reſpondete nunc,ſi videtur.Luxurioſus, perditus fuit. Parcamus quæſo memoriæ, reuereamur

mur ſuprema cineris, pœniteret me fortaſſe ſi viueret. Iterum ac ſæpius(quod neceſſe eſt) ipſa criminis mei voce defendar, Aegrũ redemi. Non habent profectò, nõ habẽt diſcrimẽ liberi, niſi de calamitate:& inter homines quos natura pietatis æquauit, differentiã niſi de dolore non explices. Non cum vſu nunc veſtro, nõ cum moribus loquor. Ille anhelat, illius ſunt laſſa ſuſpiria, ad illum ſerius veni. Excogitaſti rurſus fortuna quod ſu percreſceret charitati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. Hic ſolus maior affectus eſt quàm filios amare, filij miſereri. Me quidem Iudices ſi quis interroget, conditio illa nõ fuit vera, non ſimplex, habuítq; piraticæ feritatis ingeniũ. Aegrum mihi non licuit relinquere, licuit eligere. An fas fuiſſe credis, vt iuxta moriturũ tu reddereris, & homines eius immanitatis, vt poſſent liberos cũ patre partiri, paterentur eũ ſibi relinqui, quẽ periturũ ex hoc probabãt, quòd illũ pater nõ eligebat? Tentata eſt miſera pietas, & placuit hoc quoq; addi calamitatibus noſtris, vt onerarer pudore cõditionis partes nõ habẽtis. Cùm in comparatione ſani æger offertur, ideo ponitur, vt eligatur. Supereſt, niſi fallor Iudices, vt cùm ſibi prælatũ fratrẽ queratur: æſtimetis vtri tũc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt quidẽ Iudices humanæ infirmitatis iſta natura, vt ex omnibus accidentibus grauiſsimũ putet quiſq; quod patitur:& cùm aliena cogitationibus, noſtra dolore tractẽtur, neceſſe eſt apud impatientiam ſuam vel minora præualeant. Languor eſt tamen, languor, cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cuius comparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorũ. Stringat licet manus ſæua captiuitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus:& habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæuiunt regna tormentis, bella vulneribus, ſed leuius afficit quicquid viribus feras:& cùm in plenum adhuc ſanguinem aduerſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cùm penitus viſceribus immiſſa tabes quotidie aliquid ex homine pręmittit in mortẽ? cũ cibos, hauſtus, & omnia blandimẽta vitæ fames faſtidit, & poſcit? deſiderare aſsidentiũ officia, dehinc ferre non poſſe? grauari quos appetieris attactus? per totũ cubile corpus velut ſuper ardẽtes exagitare flãmas? Lux fatigatis luminibus grauis, vox ſola de gemitu. Cùm ex duobus captiuis lã

guet alter, vna eſt inæqualitas patris eligere ſanũ. Retuli Iudices vſque adhuc in penatibus ſuis iuxta parẽtes propinquóſque languentem. O carcer, ô morbi, quem vos nõ facitis ægrũ? Et non ille carcer, quẽ ſeueritas legũ, quem poteſtatũ iuſtitia commenta eſt. Non poſſunt humani metus, humanarũ cogitationum ingenia ſatis abundéque cõcipere quæ vidi. Iacet ſub immenſæ rupis abrupto triſtis, & vltra naturalẽ profundæ caliginis noctem merſus piraticis artibus ſpecus, quẽ tota circunfuſa vaſtitas maris, & vndique minãtibus ſcopulis illiſa tẽpeſtas terrore ruituræ molis euerberat. Horrent cũcta crucibus, ſquallẽt circũiecta naufragiis, nullus niſi in ſupplicia mortéſque ꝓſpectus, & ad infeliciũ captiuorũ metum præmiſſus de ſimili exitu dolor. Spiritus ſolus intus viuit, quem vinctorum trahũt reddúntque gemitus, quem tot contulere languẽtes. Hoc erat vbi iacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata graſſari, idem cubile. Corpus quod grauaretur aſsidentium ſedulas manus, iacet inter vincula, quibus inſtringat adhuc recentem pirata captiuum: & quãuis tenuata de nexibus mẽbra labantur, rurſus in modũ ſtringentium tenent, quæ nullo ſuſpenſa nixu velut victo homine ſederũt. Qualis erat ille ſub ferro, cuius exãgues manus vix leuia velamenta transferrent? Quis inter complorationes gemitúſque ſomnus, quẽ vix ſilentia ſolicita præſtarent? Ad quæ colloquia triſtitia reſpiraret? Vndique pares ſimiléſque miſeri, & veteribus captiuis adiectus quotidie nouus aliquis impatiens. Compara, ſi videtur, huic ægro captiuitatem tantùm tuam. Tu quereris quòd cibos pirata nõ pręſtet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit: ille ad ſingulos ardentis corporis motus in ſua vincula verſatur, & quocũq; mẽbra laſſata dolore trãſtulerit, in ſuppliciũ redit renouata patientia. Breuiter ſæuiſsimi lãguoris definienda menſura eſt. Non poteſt ex illo ſanari, nec quem redemerit pater. Inſta nunc, ſi videtur, ac ſubinde iuuenis interroga, cur ægrũ potius elegerim. Reddi à me poſſe rationem cur hoc fecerim, putas? Ego verò non poſſem nec ſi te redemiſſem. Quid enim ſi reſpondere iubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat cenſus? Quid ſibi velit ille funebrium longus ordo põparum? Cur ſuper flagrãtes iaceãt rogos? Cur ardẽti nõ diuellãtur amplexu? Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor eſt cùm feceris. Hoc eſt ergo, inquit, quod de te præcipuè

queror,

queror, moriturum mihi pretuliſti. Quæſo iuuenis, ne nobis putes tantum ineſſe feritatis, vt illum potuerimus exiſtimare moriturum. Vis non ſperem victurum filium, quem tunc primùm aſpicio, cõplector ægrum, quẽ pirata non recuſat ſibi relinqui? Si perſuaſionem patris interroges, quicquid eſt quod miſer torquetur, afficitur: non languorem credo, ſed impatientiam, deſiderium, dolorẽ. Hominis qui apud piratas languet, vnũ remedium putes, vt redimatur. Sed non eſt, quęſo iuuenis, quòd hoc patrociniũ de tam calamitoſa pietate cõcipiã, vt dicam, victurũ putaui. Exaggero quinimo inuidiam criminis mei. Redemi, fateor, illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat breuia oſcula, paucos dies. Si me hercle vterq; fuiſſet æger, illum redemiſſem, qui prior languere cœpiſſet. Si duos pariter naufragia raperẽt, illi porrigerem manũ, quem iam membrorũ cõtentione laſſatum fluctus hauriret. Si vulneribus cõfectos remiſiſſet acies, properãtius ei clauderem plagas, per quem animã largior ſanguis egereret. Ignoſcite dij pariter atq; homines, nõ poſſum de liberis, poſſum eligere de miſeris. Gratias quinimo fortunæ, gratias ago, quòd adhuc æger ſentit, intelligit. Alioqui cadauer acceperam, & pretia duorum pro funere tantum ſupremíſque perſolueram. Neſcis quãtum pudori, quantum adiiciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Aeger qui tantundẽ eſt piratis, plus eſt patri. Veris tamen nolis infelix ſenectus fatendum eſt quod merito, quod ſumma pietate factũ eſt, quàm difficilè fecerimus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miſer electione diſcurrerẽ? Hũc diutius oſculabar, illum putabam deſperatione moriturum. Lacrymas ad languentem gemitúſq; tranſtuleram, & tu mihi videbaris futurus æger? Quoties catenas tuas ſoluturus inuaſi? ſed mihi cõmendabat relictum, quòd te prætuliſſem. Quã frequenter iã laxata miſero vincula rurſus impoſui, dum mihi tua potius ſanitas placet? Diſsimulare nõ poſſum conditionis illius ſecretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te volebã. Ponere vos Iudices velut in illa neceſsitatis meæ preſentia volo. Ecce infelix ad primum aſpectũ patris conatus aſſurgere, illas pallentes ſordibus manus paululũ tanquàm amplexus daturus erexit: nec vſq; in ceruices meas ſpiritu iam deficiẽte perlatas, in ſuũ miſer iterũ cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris

populus

populus obticuit:& ne colloquiis noſtris terribilis catenarum ſtridor obſtreperet, laſſatos artus in ſua tenuere patientia. Ego ſerius, grauis, hinc, ſi videtur, incipiã. Luxurioſe, meruiſti. Ignorat profectò paterni doloris æſtus, quiſquis ſolatium putat vt de languẽte filio queratur, vt moribus mẽtiq; maledicat. Abite virtutes, ignoſce probitas, charior eſt ex liberis ille qui moritur. Mihi verò fateor hinc aliqua languente filio veniſſe ſolatia, quòd vixit infelix quemadmodũ voluit, quòd fuit hilaris ac læta breuis ætas, Crede iuuenis, & pro te iam maluiſſem vt luxurioſus eſſes. Cui tu tempori, cui dolori rigorem vltionis, frõtem caſtigantis iniungis? Impatientiſsima res eſt perdere filiũ cui videaris iraſci. Corruptum me precibus putatis, ambitúque lacrymarum? Hoc vicit æger, quod non rogabat. Aſsidebã miſero, demittebat oculos. interroganti reſponſum de lacrymis tantum gemitúq; reddebat. agebat me deliberante iam victũ, cùm repente miſeras manus velut recidentis amplexus poſuit in ſinu meo. Et cùm laſſa ſuſpiria per ardentes anhelitus egeſtis ſæpe viſceribus, cùm diu collatis vterq; ſingultibus miſcuiſſemus laſſas ſine voce lacrymas, tãdẽ ſpiritu vix in pauciſsima verba collecto, Tibi quidẽ, inquit, gratias ago pater, quòd redẽpturus vtrũq; veniſti: nõ adeò tamen ſenſus meos lãguor hebetauit, vt exitum cõditionis huius ignorem. ego luxurioſus, ego perditus, nunc verò ſuper infamiam nominis huius immorior. Vtinã hoc ſaltẽ mihi ſerò fata præſtarent, vt reſiduum laborãtis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora eſt longior properantibus expectare pereuntem, ite ſuperſtites, ite felices: has tantum reliquias cõmendate piratis, ne merſus profundo, & proiectus in fluctus, exitum faciam hominis ad quẽ non venerit pater. Vnde enim ſperare poſſum, vt reuertaris, vt facias? Tunc ſuper abrupta verba tota defectione conticuit, ſtrictíſq; vitalibus circa dolorem ſuũ membra riguerunt. Exclamaui, fateor, quid agis infelix? cur deſperatione collaberis: Attolle pauliſper oculos, cõfirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hanc vocem meã peracta conditio, cõtinuò pirata detraxit catenas, vincula laxauit. Vultis elegiſſe me negem? Vultis in lucẽ diéq; productus, carceri ſuo reddatur æger? Ego verò nõ habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle cõtenderem. Vultis ſcire quid pater, quid pirata præſtiterit? Ego duos redemi, ſed alterum accepi. Vt ſcias, inquit, ægrum redimi nõ debuiſſe, defun-

ctus

ctus eſt. Crudeliſsime generis humani, qui nos putas pretium tuum perdidiſſe, audi quã multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter vincula catenáſq; deficiẽs, reſpirauit aliquid in toro, tãdémq; liberas vinculis manus per totius lectuli ſpatia iactauit, poſt impias carceris ſordes illũ cum ferali veſte ſqualllorẽ exuit, pauliſper æger vidit propinquos, allocutus eſt amicos, mãdauit, exegit: & quanuis ſuprema ſorte collabens, prius tamẽ luce cœli libera ſatiatus eſt. Contulit mihi grãde velit nolit fortuna in orbitate ſolatiũ, filiũ qui relictus mea fuit moriturus inuidia, non occidi, ſed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita ſi moriturũ filium redimere nõ debui, nõ ſufficit hæc tibi de me pœna, quòd ille deceſsit? Iraſci patri tãtum fortaſſe fas eſſet, ſi viueret frater: tunc alimenta quęrenti reſpõdere poſſes, Poſce prelatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris vindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Neſcis quid ſit inuidiam facere patri. Melior erat tua cauſa, ſi mei miſereris. At quanto, dij deæq;, alius fuit ille infeliciſsimi iuuenis affectus! Nuntio enim, & audiente & tota ciuitate teſte proclamo. Tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo me hercle hoc miſerum dolorẽ cõſumptum, quòd ſibi videbatur pretium ſuum mihi perdidiſſe. Non aliter igitur quàm ſi te præſente deficeret, Per illud, inquit, frater optime natalium noſtrorum ſacrum venerandúmq; conſortium, per ſocias peregrinationes, per aduerſa cõmunia, per hoc quod & tu languere potuiſti, ſi te vel tua quandoq; virtus, vel ſatietas ſecura prædonum piratico carcere emiſerit, commendo tibi ſenem quem facimus vterq; mendicum. Teſtor immortalia numina, & infernarum ſedium deos, paſcerem patrem ſi te redimiſſet. Ego tamen, inquit, mihi debeo, quòd reuerſus ſum. Non quidem quicquam velim iuuenis de virtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen neceſſe eſt in hac pietate verum. Euaſiſſe te putas ingrate? Dimiſſus es. Mea pietas iſtud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid antè captiuitas tua præſtare non potuit? Iacta quantum voles effractum carcerem, ruptas catenas; vis ſcire quid negligentes fecerit ſecuróſq; piratas? Acceperant pretium duorum. Intelligit Iudices & ipſe iuuenis, non eſſe ſe calamitatum noſtrarum iuſtitiæ parem, & ſic agit, tanquam alere non debeat. Itaq; transfert in hoc defenſionẽ, vt poſſe ſe neget. Quid dicitis Iudices?

Feretis

Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atq; ætate robuſtum, Non habes opes,ſed membra,ſed vires? Nam neque ego laborem,nec difficiles poſco conatus,contentus ſum iuuenis vt velis. Cibos me poſcere putas? Humeros poſco quibus incũbam, manus quas eliſo pectori apponam, ſinus in quos egeram exhauſtarum reliquias lacrymarum: vt ſepelias, vt hæc cùm miſeri illius membris oſſa componas. Non alimenta quæro,ſed filium. Quid quod nec graue longúmq; ſupremæ pietatis exigimus officium? Non diu viuerem etiam ſi me duo paſceretis. Securus ſis,breui te gemitus mei liberabunt, aſsiduis planctibus euerberata vitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rurſus omnibus grauem? Conſumpſi fletus,clementiam ciuitatis exhauſi. Nõ alit populus hominẽ quẽ paſcere filius debet. Quid ſibi vult hæc aliena calamitatibus noſtris, aliena virtutibus tuis,iuuenis, aſperitas? Abſtuliſti mihi malorũ quoq; meorũ verecundiã. Quicquid faciebã, mẽdicitas eſt ex quo reuerſus es. Durat in ſuſcepto rigore iuuenis, & ad miſericordiã nõ memoria fratris,nõ patris contẽplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, Ex tua fide dignus quidẽ eras impotẽtiſſime generis humani,quẽ in tormẽta mea dolorémq; redeuntem,vincula rurſus ac pœna carceris exciperet. Et inſultes huic cõfeſsioni licet, allegare nõ poſſum. Quid mihi miſeras vltiones,quid triſte mõſtratis auxiliũ? Faceret hoc pater qui redimere noluiſſet. Agè nũc viuaciſsima ſenectus, redeamus ad preces,quod ſolum vis paternæ pietatis agnoſcit, hîc quoq; rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nũc quereris,annos,per expertos tibi notóſq; humanorũ accidẽtiũ caſus,ꝑ infelicis illius manes,cui nec hoc ſaltẽ cõtigit, vt te reuerſo,te præſente moreretur: paſce nũc quòd te redimere volui,paſce quòd fratrẽ tuũ redemi. Nõ ego laſsitudinẽ tuã poſco,nũquam otiũ meũ: nec vt ipſe ſecurus quietúſq; trãſigã diem, tuas operibus manus,tuũ laboribus aſsigno ſudorẽ. Iungamus mutuæ pietatis officia,par flebile,par omnibus ætatibus nominibúſq; reuerendũ eſt nobis negotiũ tum ciuitate mitiſsima. Quãto libentius dabũt,cùm viderint pariter vnáq; miſeros mutua ſuſtentatione connexos? Et ego quidem rogabo,qui ſoleo, ſed in tuos ſinus populus congerat ſtipes. Quicquid preces,quicquid impetrauerint lacrymæ meæ,accipe, tuere, diſpenſa, pro tua fama, pro tua ſum pietate ſolicitus. Ego mendicabo,tu paſces.

CORPORIS PROIECTI,
Ipſa eſt Anus cæcæ,
DECLAM. VI.

ARGVMENTVM.

Qui in calamitate parẽtes deſeruerit, inſepultus abiiciatur. Qui habebat vxorem & filium, captus à Piratis ſcripſit domum de redemptione. Vxor flendo oculos amiſit, filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrẽ. Idẽ in vinculis deceßit. Abiectus in mare, & appulſus ad littus patrium, eſt eiectus. vult illũ ſepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra Matrem.

ETIAMSI Iudices in hac aſperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo propè mortaliũ impune viuit, hæc omnibus natura eſt, vt ſua cuiq; calamitas præcipuè miſera atq; intoleranda videatur: inter omnes tamen hoc cõſtet neceſſe eſt, infelicitatẽ meã tantum cæteras ſupergreſſam, vt prorſus hæc ſit quæ fieri debeat vſq; ad cæcitatem. Quid enim paſſus ſum tam leue, vt nõ comparatio mei felices aliorum etiam miſerias faciat? Graue eſt à piratis alligari, magis dicat hoc qui ſciat quàm citò capti moriantur. Alligatus ſum, ſed tamẽ miſer magis queror quòd ſolutus ſum. Indigna eſt impietas in ſuos, quæ quanta verſetur in hoc iudicio, videtis. Sed mihi hoc quoq; querẽdum eſt, quòd me & vxor nimium dilexit, & filius. Quid ego putarem in rerũ natura poſſe reperiri quod orbitate acerbius videretur? Non contingit mihi, quod cæteris miſerrimum eſt, filium efferre. Parum eſt quòd iuueni ſingularis exempli cauſa mortis fui, & tam pretioſa redemptus anima, ſenex odioſus morte filij mei viuo. Parum eſt quòd mihi luctum meum fluctus nuntiarunt, & aliud agenti patri ſubitò ad littus orbitas appulſa eſt, quòd miſerrimum iuuenem toto iactatum mari, etiã ſi nemo interpellaſſet, ſerò ſepelirem: adhuc ſupremo prohibeor officio, & ne quid ſolatij contingat, perdo etiam matris miſericordiam. Iniicit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempeſtate crudelior: atq; vt accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit,

vxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, nō eſt filij mei nouerca, ſed mater. O facinus, ô cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem vltimum filio negat, & mulier quæ maritū quoque ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet funditus euerſa. fulmē hoc gladiúmq; non ſentit. Comparet dolorē, quāto minore cauſa excæcata eſt? Huius iudices pœnæ ab ipſa morte repetite crimen. Ego ſum, ego & alligaui filiū meū, & infamaui: & ne nō accedat grauiſsimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferū carcerem merſi. Quo fato parentes miſer ſortitus eſt, vt illi vitam pater, ſepulturam mater auferret? Nam vt pietatem filij mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim, vxor iraſcitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miſerrimus iuuenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, vterque parens erat calamitate deuinctus, vnus autem ſuccurrere vtrique non poterat, inuenit tamen ingenioſa pietas. & vtriq; ſubuenit diſpendio ſui. Ipſe venit ad patrem, me remiſit ad matrem. Hoc ſi defendendū eſt, agnoſco partes meas, cauſam planctibus agam. flere enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit. Diligēter defendere contrarium eſt actioni noſtræ: vt impetremus, funus moramur. dum nos litigamus, dum circa cadauer noſtrū orbi rixamur, dum agitur cauſa defuncti, dum ſepulcro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco iacet. Cadauer ab incurſu auium ferarúmq; tantum miſerantium corona cuſtodit. Cōuenerunt etiam alieni parentes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoque corpori publica humanitas quaſi quaſdā fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent: plurimorum tamen illa vox eſt, Iuuenis inſepultus iacet. Miſer, nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Iam hominis figurā vetuſtas penè conſumpſit. Iam lenta tabes in terram defluxit. Iam ſoluta cute oſſa nudantur. Quanlibet duraueris animo, non ferres tamen iſta ſi videres. Sed audire certè potes. Ille eſt filius noſter, cuius ſpes ipſas amauimus, quē apud omnia templa & ſurdos votis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen piiſsimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cùm peregrinatio mea

nos

nos diduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria volitantem, vt plus filio relinquerem, circunuenit ſæuius ipſo mari latrocinium. Deſcribam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritam lateribus meis conſciam malorũ carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Iſta verò, ſiquid pudoris habeo, tacenda ſunt. Alioqui quis mihi ignoſcet quòd vicariũ accepi? Etiam ſcripſiſſe pœnitet O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda vxoris oculis epiſtola. cur indicaui, cur ſcripſi quod vxor ac filius vltimum legerent? Vt incertum ſit vtrum me carius redimant, an lugeant. cognita clade, rariſsimi vxor exempli, & prorſus talis filij mater totos effleuit oculos, fontémq; illum perennium lacrymarum tantum cæcitas clufit. Si non tenuiſſet, filium vicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aſsidua lamentatio fuit. Iuuenem neſcio in me magis an in te futurum impium, ſi nõ remiſſet. quem tu ſic deſiderabas. Ergo profectionẽ apparat, vt quoniam reddere matri nõ poterat oculos, redderet virum oculis chariorem. Sed videlicet eſt quædam vltima calamitatũ rabies, & nouiſsimè in furorem vota ipſa vertuntur. Retinuit iuuenem, & epiſtolis meis legem oppoſuit. O vanæ figurationes, & pectora hominũ alto errore confuſa. Nemo illã nõ putabat timere de filio. Itaq; iuuenis quod ad ſolatiũ pertinere credidit, cõmendauit amicis cuſtodiam matris, ſubſtituit vici curæ ſuæ ꝓpinquos. Neq; enim aliter vſq; ad reditũ meũ cæca vixiſſet. Quicquid humana ratio valet, cõtulit. Si potuiſſet redimere oculos matris qua pietate fuit, vicarios ſuos dediſſet. Ipſe profectus eſt ſolo comitatus animo, nec ſe putauit ire ſine pretio, quanuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras? adeò longa ætate ſic vixeras, vt ne pretium quidem tui paraueris? Si hoc ita eſſet, teſtor deos, de redẽptione literas non miſiſſem. Fuit vnde redimi poſſem, Iudices, fuit: ſed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & ſpumãtes ſcopulos, & quacunq; miſer relatus eſt, inauſpicatũ metiens iter, prorſus ominosè retentus, peruerſis etiã votis, qui optaret alligari à piratis quos vitare quoq; miſerum eſt. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod non præſtitiſſet frater fratri, non vxor viro. Quid differimus vltrà? Non pater filio. Dij immortales,

les,cœli,maris,inferorũ præſides,vni mihi adhuc omnes malè experti,vos tamen ſolos habeo teſtes, quàm inuitus redẽptus ſim.Miſerum me, periit qui ſciebat. Nam vt primùm peruenit iuuenis ad piratas afferens redemptionis meæ ſe pretium,è ferali nauicula auidus exiliit,vicarias oblaturus manus. ſtrauit ſe ad genua ſingulorũ,& vt cupiditas fecerat blandũ, obſecrauit omnibus precibus, miſerabili planctu, & lacrymis penè maternis:nemo vnquam ſic vt ſolueretur rogauit.Nec ſanè difficile fuit impetrare à piratis captiuitatem,maior illi pugna mecum fuit.Non dignum illud ſpectaculum latronibus erat,cùm pater filiúſq; de vinculis contenderent,& ſibi quiſq; carcerem vindicaret.Ego iam vſu defendebã meũ,& in his annis iam maturam mortem afferebã. At ille cõtrà,Ego te in calamitate deſeram?ego alligatum relinquam? Et quomodo ad matrem redibo,quæ miſera deſiderio tui dies noctéſq; fletibus iũgit?quæ viuere ſine te non poteſt?Non dicebat tamen omnia: & cùm aſsiduos planctus & irrequietas diceret lacrymas, adiiciebat, Iam penè cæca eſt,fortaſſe ſi redieris,videbit. In ſumma, nõ recedo.Fas eſt mihi etiam inuitis parentibus piè facere. Non recedo,ſi perſeueras, demus piratis lucrũ. Aut vicarius ero, aut comes.Quantum inter hæc fleuit?quãdiu cecìdit oculos ſuos? Si perſeueraſſem, duos excæcaueram. Obſtupuerunt pietate tanta etiam latrones,& per immobiles antè vultus fletus cucurrit.Non tenuiſſent fortaſſe iuuenem,niſi redempturos parẽtes talem filium crediſſent. Ipſe in ſe tranſtulit ferreos nexus,& hilarior alligatus eſt filius,quàm ſolutus eſt pater. Supremum tamen,& nefas in æternum,me iam catenatis manibus amplexus, poſtquàm mei cura diſceſſerat, Matrem, inquit, tibi per hæc merita cõmendo. Tu illam tuere, defende,ama,ne relinque:ſic paria faciemus.Illic tu eris vicarius meus,ſi hæc feceris: non iraſcetur mihi fortaſſe mater quòd ab illa receſsi. Sic in nauem filij mei malè permutatus vector imponor, & quà viſum oculi dederũt,ad pitatas è puppe proſpecto:curua littora, & immenſum ſideribus fretum,& turritos vrbium ſcopulos retro lego.Miſerum me,quandiu à piratis etiam nauigatur? Mandata tamen tua fili perago, aſsideo, ſuſtento. Imò me hercle tu aſsides fili,tu ſuſtines,propter quem mihi etiam huius propenſior cura eſt.Dum recedere ab vxore nolo,filium nõ redemi. At illum interim quotidie ſitus carceris ſtrãgulat, inſidunt

oſsibus

oſsibus catenæ,exemplum ſeculi in myoparone moritur. Mater,iam ſatis eſt.habes pœnas ſuper legem. ſepeliſſent talē virū etiam ipſi piratæ, niſi eos conſcientia ſcelerum , metúſque pœnarum ab omni littore arceret. Quod vnum poterant, ſecundis proiecere ventis.Excepit mitior matre tempeſtas,& (ſiqua dici poteſt calamitatum felicitas) proſpero curſu cadauer tantum non ad ipſa maiorū ſepulcra depoſitum eſt. Narretur res ſeculo noſtro diuerſa,& neſcio vtra parte mirabilior.Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidē partem agnoſco culpæ meæ.Ego vxorem adduxi, & ne miſeram dolore fraudarem, ipſe meis humeris aduerſariam meā vſque ad littora tuli.Et ſanè aduerſus eū prima verba,orbitatis animo æſtimantē fefellerūt.Quis autē nō dolentis affectum putaſſet, cùm diceret defuncto filio mater,Quid enim nauigaſti?Quid maria ingreſſus es?Quid piratas petiſti? Nam illa quidem vulgatiſsima orbitatis vox eſt,Fili,cui me reliquiſti?Etiam cùm tota ſuper corpus incubuit,amplexam putaui. Etiam cùm iniecit tollentibus manum.Et hoc inquam ſolent facere matres, vt funus morentur.At iſta legem recitat, & in cadauer filij perorat. Tace,tace miſera,ita tu iſtud optaſti? Sola ſcilicet calamitatibus noſtris adhuc defuit culpa, vt cùm ſæuitia nimiæ quoque felicitatis turpis ſit,procedat inauditum antea monſtrum. miſera , crudelis , ſiquid irati dij reliquerunt, ſi quid infelicitas oblita eſt , ſuis manibus perdere cupiat. Detracta eſt fortunæ inuidia, quandò ſuo quoq; iudicio mater poſt amiſſum filium parum miſera eſt.Lacrymas ipſas nouiſsimè perdo , inanis domi libitina plangitur, deriſus deſignator redit , refertur rógus. Inter hæc omnia non gemitus vllus matris, non lacrymæ,non queſtus. Putes appulſum ad littus aliquem eſſe piratam. Vnde hunc illi animum? Si mala ſua ideo non ſentit quia non videt , & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos.Sed tenebræ corporis affectibus non obſtāt. Eſt'ne hæc vxor mea? éſtne ille filius noſter? Liceat dubitare, ſi fieri poteſt , & ſanè vix iam dignoſcendam ſpeciem vetuſtas reliquit : ſed attritæ manus,& tumida veſtigia vinculorum,& teſtis longæ captiuitatis macies,infelicia argumenta,conſentiunt.Miſerū me,certus luctus eſt.Filium agnoſco, vxorē non agnoſco. Ergo quoniam de iure longior pugna eſt,& nobis feſtinandum:ſint primæ precum partes. Adeſte vniuerſi vtriuſq; ſexus parentes,dū

matrem in exequias filij rogo. Per matrimonium vetus, & per mutuam charitatem quæ vtriq; noſtrum magno conſtat, adiicio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filij plures, per meum in te obſequium, iam mei miſerere, cuius ſoles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere peius eſt, captiuitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantum mali feci? quid offendi? Certè ego te non reliqui Iam ſi totum affectũ in hunc conſumpſiſti virũ, & omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit ſanè filius noſter meritò pœnas, dederit ſpiritũ ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quod poſtulauit Cicero etiam ab illo crudeliſsimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorum. Quod quidem cùm permiſſum non eſſet, pernoctabant ante oſtium carceris pretio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matreſque, promeruit: tu vende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſsimũ fuit. Certè ego filium redimã, nec mihi pretium diu quærendũ eſt, habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuã iactas. Singulare fœminis exemplũ oſtendi narraríq; deſideras, ſepulturam filij maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule ſi libet, & corpus in fluctus repelle. Aut ſi parum celebri loco videtur abiectũ, iniice manum, & ne minus te ſatiet alienum miniſterium, ipſa potiſsimùm trahe. alteram manũ cadaueri impone, altera duc qua frequentiſsimum rotis iter eſt, & nigra limo via. Proterat miſerum onuſtum vehiculum, & ſanctiſsimũ pectus vngulæ rumpant. Ipſa quoniam deficieris oculis, eliſum caput, & oppreſſa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: ſi quidem audeas, iſtis etiam lacera dentibus. Litigamus, conſiſtimus, in diuerſum abimus: nempe cùm viceris, omnia paria habebimus præter animum. Non ſepelies? vide quæſo, vide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum miſericors populus. Obſtas? ſi cuius clementia tumulum fecerit, effode: & cùm talis ſis mater, aude indignari, & exclama, Magis amauit patrem. Cruces ſucciduntur, percuſſos ſepeliri carnifex non vetat. Ipſi piratæ nihil amplius quàm proiiciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas eſt) ſi perſeuerat eſſe filij ſui nouerca, vt hac crudelitate videatur digna, quæ orbitatem ſuam non intelligit, ſi vltra hoſtium affectũ, qui cæſos acie ſæpe tumularunt, vltra tyrannos, vltra latrones, parum habet non ſepelire, niſi aliorum quoq; officia præciderit, & tãtùm

tùm non petita ex fluctibus aqua reſtinguit ignem, ſi adeò nō genuit filium,ſed effudit, & illo infelici partu ingratum vteri pondus expoſuit:licet imputet nobis vt volet,quod tueri nō po teſt,ſingulare mariti deſideriū,dicam tamen quod ſentio,excu ſatius odiſſet virū quàm filium.Quanquā in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus:illa oculos ꝓpter matrimoniū neglexit,ego filium:vicē cæcitatis orbitate perſolui:tamē, quod inter hæc quoq; mala priuatim doleam neceſſe eſt,omnē illā quam contraxerat,perdit opinionem. Iam inimici mei triumphant,iam paſsim loquuntur. Illa exempli mulier, illa ſeculi decus,virum redimi noluit,nec filium ſepeliri. Equidem Iudices vt ſentio,neminem non mortalium fauere hominis ſepulturæ conuenit,quia hæc vna res eſt,cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideóq; non niſi ab vltimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam ſiqua ſunt iura quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poſsit, vera clementia occaſione contenta eſt. Siue omnis in defunctis ſenſus perit,& ad operiendam fœditatem,ſubtrahendámq; dolori materiam,mortui viuentium cauſa ſepeliuntur: ſeu cùm ad infernas ſedes anima migrauit,vnus hic luce viduis honos,& à ſuprema face(vt vates ferunt) petitam vlterioris ripæ ſtationem cōtingunt,quæ vera eſſe & credo miſer,& opto, citò iturus ad filium:certè rerū natura, vt in generandis alendíſq; hominibus quæ neceſſaria erant,ex ſe ipſa proſpexit, ita cùm rurſus opus ſuum reſoluit,corpora noſtra quamprimum reducere ad principia feſtinat,vt deſertis etiam locis circa cadauer tracta imbribus terra concreſcit, aggerant puluerem venti,& liquefacta multa die membra paulatim humus bibit,etiā ſi nullus operit.At ipſa longo tempore in terram oſſa deſidūt. Nobis verò aduerſus exanimes genuit non ſolùm miſerationem,quę cogitationi noſtræ ſubit,ſed etiā religionē.Inde ignotis quoq; corporibus tranſeūtium viatorū collatitia ſepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum,cùm hæc ita ſint,ſepultus eſſet filius meus,niſi incidiſſet in matrē.Et hæc iudices non ideo ego dico,vt affectu iura corrumpam,neq; vobis præcipio,ſed aduerſariæ exprobro. Legem quidē iſtam quidni horream,cùm id vnum miſerrimo iuueni ſit obiectum, quod in calamitate non deſeruerit patrem?Sed quatenus luctus noſtri in ius vocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ

mater iraſcitur: ſuperemus quam exorare non poſſumus. Ecquando duorum hominum miſeriora vota vidiſtis, vt de his pater ſi vicerit, filium ſuum efferat: mater ſi vicerit, abiiciat? Quæ tamen lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abiiciatur, Omnis nobis in hac prius cauſa iudices de ſcripto & intellectu legis contentio eſt, vtrùm verborum ambiguitate, an voluntatis fide ſtandum ſit. Pars enim aduerſa id nititur, parentem fuiſſe in calamitate, eam quæ deſerta ſit: cuius rei pœna eſt, abiici inſepultum. Quid tum fuerit in cauſa, quid ſit poſtea conſecutum, quomodo legem intelligere conueniat, ſubterfugit dicere, neq; à veſtigio ſcripti recedit, ſed nuda recitatione contenta eſt. Nos neq; omnibus perſonis, neque omnibus cæcis ſcriptam eſſe legem, & iuueni iuſtas ac neceſſarias recedendi cauſas: & cui rei ſemper ius ſatis plenum eſt, bonum animũ fuiſſe, poſtremò non hoc eſſe deſerere contendimus, atq; eò cauſam dimittimus, vt non ſit abſoluendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autẽ dubitat an ſcripti volũtatem ſequi conueniat, is mihi videtur quæſtionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adiiciam, quod nobis quoq; (ſi ita pergitis) afferet quãdam cauillationem iſta ſermonis ambiguitas: ac videri poterit omnẽ actionem partis aduerſæ prima ſtatim recitatione ſubuertere. Nam lex cùm dicit, Qui parentes in calamitate deſeruerit: rurſúſq; cùm dicit, Inſepultus abiiciatur: nõ vtiq; id ſignificat, vt nõ liceat eum ſepeliri poſtquam proiectus eſt. Quare aut mihi quoq; permittite ſic agere quomodo volo, aut (quod magis veſtrã religionem decet) indignam ſanctiſsimis auribus verborum captionem ex vtraque parte præcidite: & cùm filium ſingularis exempli probauero, fortiter ſentite nullam vnquam à maioribus noſtris pœnam ſcriptam eſſe pietati. Atque in eo quod primum poſuerã, non ad hanc rem pertinere legem, non diu verſabor, neq; dubitatione, quam non habet, afferam moram. Neq; enim puto ſi ætas impediet infantem, valetudo ægrũ, Reſpub. legatum, dux militem, nihilominus obſtricta crudelitas non accipiet rationem neceſsitatis: & cùm ſemel apparuerit patere in eiuſmodi cauſis defenſionem, potero planè eſſe ſecurus: nec timebo ne teneri videatur filius meus, ſi non potuit omnibus ſuccurrere, dum in ipſa lege occupatus eſt. Pater alligatus eſt, mater cæca eſt, vnus vtriq; filius, magna locorũ diſtantia, habet lex in medio

dio debitorem. Duc ad vtrum mauis, ad vtrunq; non potes, niſi hanc cõditionem miſero imponimus, vt quicquid fecerit, proiiciendus ſit. Si exierit, mater ſepeliri vetabit: ſi remanſerit, pater. Non dubito fore dubium, quin illi in hac lege fuerit & mihi, niſi fortè (vt omnia iniquè iniuſtéq; conquiritis) hîc quoq; vnius occaſione verbi aliud putatis iuuare parentes, aliud non deſerere. Id eſt, de hoc dubitare vultis, vtrùm parentibus vbiq; ferri oporteat auxilia, vt ego exiſtimo: an verò non mereatur adiutorium, niſi qui præſente filio miſer eſt. Nam ſi deſerere in calamitate, nihil aliud putamus eſſe, quàm à miſero diſcedere, duo ſimul ſcelera permittimus. Primum illud, vt etiam qui aderit, poſsit impune nihil præſtare, ſi quidẽ abſolutus eſt hac lege qui ſecundum miſerum ſtetit. Quo quidem modo non adiutores calamitoſis parẽtibus filios damus, ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud vel grauius, quòd cùm rerum neceſsitas quotidie nos diuidat, ſi quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamuis exiguo diuiſus ſpatio, impune opem non feret, non ſuccurret, vt hac ſaltem ſe calumnia defendat. Non reliqui, nõ abſceſsi: neq; pede, quod aiunt, vno à parente diſceſsi. ſolutus erit omni auxiliandi neceſsitate, quandò veſtra interpretatione, abſentia, impietatis occaſio eſt. Hoc voluiſſe legumlatorẽ putamus, vt natus ex nobiſmetipſis in rebus aduerſis præſidiũ parenti labore atq; præſtãria ſolueret, lucis vſuram vbicumq;: niſi fortè non ſumus parentes niſi palàm. Quid eſt ergo non deſerere? Opem ferre, non deeſſe. Omnia hæc enim eò ſpectãt, vt auxilio liberorum tuti ſint parentes. Quòd cùm ita ſit, tam ad me lex iſta pertinuit, quàm ad matrem. Duo vnum vocabamus, videamus quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, Pater iuſsi. Hoc nomen omni lege maius eſt. Tribunos deducimus, candidatos ferimus. Ius nobis vitæ neciſq; conceſſum eſt: ſi non fecerit quod iubeo, non deferã illũ ad ſepulturã. Neceſſe habuit parere. Nõ deſeruit, ſed abductus eſt. Crede, non contẽptu tui venit in carcerẽ. Sint ſanè iura paria, ſedeátq; medius inter duos iudex: non comparabo perſonas, quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater. ſit ſane natura cõmunis, nõ imputabo quòd nomẽ dedi, quòd familiã, quòd impenſas, quòd dum illi acquiro, captus ſum. Non indulgentiæ diſcrimen excutiam, de qua iam lite cõceſſum eſt. Fuerint quidem iſta facienda, ſed ego ius meum reprimo. inter duos pa-

rentes cæcus affectus eſt. Exorabit qui prior rogauerit. tempore certe vinco: antè miſer eſſe cœpi. Tu adhuc integra es, ego iam alligatus ſum. Tu ſana in domo, ego iam penè defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus eſt filio, ego iam rogo. Nēpe calamitas tua nata eſt poſt epiſtolam meã: niſi te flentē cõſolari filius voluiſſet, ante cæcitatem tuã exiſſet. Noli mirari ſi te gratia vinco, antè exoraui filiũ, quàm tu rogares. Si quiſquam figuratione quadam in hac malorũ cõditione iudicem ponat, fortuna quæſo abſit, cuius tanta calamitas fuit. Abſtulerat quidem tibi oculos nimius affectus, & de quinq; rerum ſenſibus pars vna ceſſabat, & tenebras etiã, ſaluis luminibus alternãs cõtinua nox duxerat. Maius eſt tamen malũ quod ſic fletur. Nam vt meritò queri poſsit ablatas videndi voluptates, impeditos rerum actus: tamen ſi nõ iniqui iudices ſumus, nec ambitione miſeri ſunt qui mederi poſsint, referam, non ſolùm quà vincenda mihi, ſed magis etiam quà conſolanda eſt. Nam quando omne tormentum corporis abeſt, dolórq; membrorum, qui totam cogitationem in ſe rapit, feliciter ceſſat: ſupereſt vt cruciet nimiũ otium, & aſsidua quies, res ſi non ſint neceſsitate iucundæ. Nã viſus damnum ſarciũt reliquæ voluptates, odor, guſtus, tactus, auditus: quibus tametſi deeſſe ſummam fatendum eſt, non eſt tamen maximæ calamitatis loco numeranda parũ plena felicitas. Domus certè propria, lectúſq; genialis, conuentus propinquorum, ſermo amicorum, ipſa (quod raro cõtingit) honeſta calamitas, & in quacunq; fortuna beata libertas, tot voluptates obruere poſſunt vnũ dolorem. Nam lucis deſiderium ſi malis meis compares, etiã delicatum eſt. Non enim aliquid rerũ natura genitura eſt ſpectaculo noſtro nouum, ac non quicquid ſpecioſiſsimũ pulcherrimúmq; viſuri ſumus, vidimus. nēpe quotidie nox oritur, & æquam temporũ portionem inuoluit obſcuritas, & ex parte ſui ipſa quodammodo cæca natura eſt. Cui alienis oculis vti licet, audire, imperare, cuius miniſteriis officia non deſunt (nõ ei defuerunt, niſi ſe erigit, & fortunæ ſuæ rationē reddit) miſer non eſt, præſertim in tam bona cæcitatis cõſcientia: animi vitio miſer eſt. Nõ debet dolere quippiã qui poteſt gloriari: quanquam cuiuſlibet & quacunque cauſa hunc incurſum paſſæ leuius eſt tamen malum fœminæ. Non enim nauigatis, nõ legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aſpectus: non militaris vos, non forenſis ratio deducit.

Alioqui

Alioqui ſemper eſtis intra domum,vno plurimum in loco,leuibus officiis affixæ. Tuum quidem affectum ſi bene noui, nulla magis cauſa cæcitatem doluiſti ,quàm quòd ad redimendum maritum ire non poſſes. Hæc tua calamitas erat, æſtimemus meam.Nulli quidẽ grauior viſa eſt quàm tibi.audi tamẽ quàm multa in illis epiſtolis non ſcripſerim.O fili,in quibus te malis reliqui?Iam illa principalis ac maxima dono Deûm conceſſa libertas,nec hominum ſolùm , ſed ferarum volucrúmq; ſenſibus fixa & ingenita, primũ ſpoliũ fuit. Me ipſe perdidi,teneor venale mãcipium,& ciuis Romanus merces fio , & libertatem ſenex dediſco,& natus ingenuus vænire opto.minimũ eſt, habitamus in fluctibus.hyberni nos feriunt venti.non ſtatio,non ſedes,non quies , ſed quod malorum meorum maxima portio eſt,tam miſeri ſunt etiam domini mei. Sed citò prætereũda eſt memoria propter me vxori grauis,mihi propter filiũ. Tranſeo hirſutos hoſtiũ vultus:& immanium barbarorum feros fremitus,tantúmq; mihi quotidie eſſe metuendũ , quantum pati captus, audere pirata potuiſſet. Nihil eſt deſiderio ſuorum grauius:timui ne quem ex meis viderem. Nihil tempeſtate minacius quotidie naufragium optaui.nam mortem,cõfitebor,ſenili inertia vna cauſa minus cupiebam, ne defunctũ nemo ſepeliret.Quam veſtem relictam captiuo putas, niſi quæ præda nõ erat?quales epulas cibóſq; præbent qui ipſi rapto viuunt?Nam illa quidẽ ſatis digna quis dixerit,vdum carcerem , & inundatam ſentina nauiculam, & impoſitum nuda trabe irrequietum latus,reuinctas poſt tergũ manus,alligatos,tanquam eſſet quà fugeremus,pedes?Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus queſtus ſum,quæ ſonum flagellorum,gemitúmq; cæſorum , quãuis impexis obrutæ comis acciperent,dura metus ſui exempla.Miſerum me fili nempe morbo periſti. Compara terram mari,domum naui,lectulum carceri, libertatem ſeruituti , deſiderium oculorum totius corporis damno. Quò nos longius ducit calamitatum noſtrarum miſera contentio;? Cæci etiã litigare poſſunt,captiui nec viuere. Verùm hæc etiam ſi in æquo ponerẽtur,multum tamen in alteram partem debuiſſent habere momenti,quòd plus mihi poterant prodeſſe quàm tibi. Ei labori incũbere oportet,vbi effectus promittitur. Stulta cura eſt,quæ ſpem non habet. Ego redimi poteram, tu ſanari nõ poteras.Qualiſcunq; iſta calamitas,inemendabilis cecidit:non

remedium accipere,non vicarium poteſt. Aſſediſſet ſcilicet le-ctulo inefficax ſedulitas, & acceptis epiſtolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cum matre fleuiſſet. Quia profectus eſt, alterius tantum parentis calamitas emendata eſt. Si remanſiſſet,& matrem cæcam haberet,& patrem captiuũ. Adiicio quòd tibi non neceſſaria filij præſentia fuit. Aſsidere enim,cibos miniſtrare, manũ porrigere quilibet poterat. Mentior niſi factũ eſt:me ab illis captum, tam dura conditione venalem, quod vtiq; in confeſſo eſt,nemo alius redemiſſet, quàm filius meus. Et ego ſic ago tanquam hæc tantùm filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipſa excidiſti: & quãquam id agas,vt merita tua iniuria vincas,& nouum indui ſti rigorem,non prohibeo tamen teſtimonium,ad redemptionem meam filium ipſa miſiſti, cùm ſic plangeres,cùm mortẽ precareris,cùm te omni viduatam voluptate clamares,cùm ſæpius gemeres captiuitatem meã, quàm cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus,nec cor ſilice concretum, vt hæc pati poſſet æquo animo. Tu filium prima docuiſti ſibi non parcere potius quàm plus flere,potius quàm ipſam reſcindere cæcitatem. Profectus eſt,maritum tibi reddidit. O crimen graue. Si hoc antè feciſſet,videres. At retinere non potuiſti. Non dicam tibi,habet pietas impetum ſuũ, nec vllũ dominum nouit affectus:nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod eſt verius, aliud putauit. Non erat credibile obſtare te redemptioni meæ: interpretatus eſt maternum metum, & maris domui noſtræ malè experti periculum credidit,timens ne ſi tibi nõ paruiſſet, nemo non vos putaſſet colludere. Cæterùm me poterat nõ redimere,cùm tu clamares,Cæca ſum,oculos deſiderio viri perdidi,ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad redemptionem meam excuſatius profectus eſſet,ſi me minus deſideraſſes? Dubitatur an tua cauſa fecerit? & filium & virum habere non poteras:reddidit tibi quem magis amabas. Siſte iam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid iraſceris? Quæ tanta mutatio eſt? quis hoc crederet? Quereris diſceſsiſſe quem odiſti,cùm eum rediſſe nolis quem diligis. Atqui ſi (vt ſuprà probauimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem non fert,&(vt nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo adiutoria matri redemit, profectò opem tulit,id eſt non deſeruit. Nam ſi,vt antè dixi,ne veſtigio quidẽ abiiſſe à miſeris licet,ne

ipſorũ

ipſorum quidē cauſa qui adiuuantur, diſcedere fas erit, nec cibos ſaltem petere, aut alia vſibus neceſſaria parare continget. Si verò dum adiuuatur parens, nihil refert vbi ſit ille qui adiuuat, quia præſens cura exhibetur: quicquid tibi ego præſtiti, ad autorem muneris, id eſt, ad redemptorem meum transferendum eſt. Non aſſedi, non conſolatus ſum, non miniſtraui, non tuli, non denique totus tibi rediui. Verùm fatendum eſt, ſi deſertam te putas, mea culpa eſt. Sed iam tempus eſt iſta quæ non excuſata debent videri, verùm pulchra atque magnifica, animo maiore defendere, & cùm iudicium agatur exempli, tandem cauſam ſuam intelligere. Hoc ſaltem habebis miſerrime fili, quod honoratis contingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita, & ad canendas vnius laudes vniuerſorum vatum ſcriptorúmq; ora conſentiant, vincet tamen res iſta mille linguas, ipſámque, ſi ſit aliqua corpore vno, facundiam materia ſuperabit, etiam ſi nihil dixero niſi quod obiectum eſt. Lucem libertatémq; patri filius reddidit, & (quod antè inauditum eſt) magis me amauit quàm vellem. Ingreſſus eſt maria, in quibus iam minimum periculi tempeſtas habet: & quod inter iſta difficilimum eſt, amore mei vicit etiam matrem ſuam. Tace nefaria lingua, ergo tu iſta laudas? Obtulit ſe captiuitati, quia ſciebat graue eſſe alligari, malis patris ſucceſsit. Subit libens pœnam pietas etiā ſceleribus grauem. Tu melius vxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, ſiquis patrem per hoſtes ſolus tulit, qui cùm venientia in partem tela excepiſſet, ſimplici tamen morte defunctus eſt. Vnum legimus, qui vicarias pro parte non quidem piratis aut mari manus obtulerit, ſed vbi redimi poſſet. Me miſerum, dicendum eſt quòd hoc ipſo admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati ſepeliuntur. Hæc alij laudāt, ego queror. Te quidem iuuenis omnia ſecula loquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipſa aſtra ſublimem pennata virtus feret. Sed mihi iſta laus tua caro conſtat. Non erat ſatius lectulo matris incumbere, & in huius miniſteriis deditum ſecura otia impendere? Soli tibi contigerat vt poſſes patrem excuſare, nō redimere. Me interim, vt cœperat, tabes lenta conſumeret. Me, quæ debebat ſola, ſenem mors rede miſſet: & cùm exanime corpus in fluctus eſſet abiectum, ſi contigiſſet ſimilis tempeſtas, quod æquius erat, tu me fili ſepeliſſes.

Fefellit

Fefellit te ingenitus honeſtis animis gloriæ amor: ſpes tibi perpetuæ laudis impoſuit. Vbi virtus? vbi pietas? Periſti miſer, & malè audis. Non morienti pater aſſedi, non ægri caput mol liori ſede compoſui, non fatigatũ latus mutaui, non ſpiritũ excepi. Abſens, extinctus, euerſus, mortem tuam inueni. Nemo ægro vincula laxauit, nemo manus ferro ſordidas ad accipien dos remiſit cibos. Tantum catenarum cauſa ſolutus es, neglectus, deſpectus. Quidni vilis ſenis vicarius? Inter tot ardentiſsima febrium deſideria, non habuiſti quem poſceres. quo modo te vincula compoſuerant, iacuiſti: matrem, patrem, propinquos tantum cogitaſti. Nunquid indulgeo mihi, quòd te puto expiraſſe in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniã pœnas à cadaueribus exigis, audi ſequẽtia tempora. Mors ipſa filij tui naufragium fecit. per tot fluctus volũtatũ corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractũ arenis, nũquam tamen infelicius, quàm cùm venit in terram. O quam graue eſt mori! quanto grauius, quòd ego viuo ſuperſtes filij mei! Viuo omnibus diis hominibúſq;, ſed ante omnes mihi & inuiſus & infeſtus: & vxoris quoq; pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abſtuli. Omnis mea ætas mei admonet luctus: ſenectus, ad quam nõ peruenit: miſera pueritia, quam nunc tranſiuit: adoleſcentia, in qua periit. Superſum, vt, ſi feliciſsimè ceſſerit, rogum meum videam, & edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contigerit, nigrum cadauer, & deforme etiã ignotis ſpectaculum Inter hæc mala credetis puto ſi dixero, Vellem oculos non habere. Quid nũc amplius? Ad te vxor preces conuertam irritas, malè tentatas? Tu verò perge, & bono tuo vtere: felicẽ te, quòd in hac fortuna iraſceris. Ad hos confugiendum eſt. Per cõmunes caſus, per calamitatem meã, humanæ calamitatis exẽplar, ita vos coniuges veſtræ ament, non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ vltimum exemplũ ſit, ita vobis habere tã pios filios non neceſſe ſit, miſeremini. Si vicarium accipitis, me proiicite. Non inuidioſæ preces ſunt, nihilominus impero. Nõ læta ſententiam veſtram ſequetur gratulatio, non ad templa deducar, ſed ad ſepulcra. Etiam cùm vicero, flendum eſt. Si verò vincimur, ibo in littus miſer: planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei velut tumulum imponam. Iacebimus duo inſepulta cadauera. me feris obiiciam, aut circa ſingulorum domus ad

genua

genua prætereuntium ibo:& recepto iam miſeris more ſupplex,non cibos petam,non ſtipem:mendicabo terram, & collatas miſerantium manu glebas:aut (quod certè licet filium in mare proiiciam.Iam crudeles aquæ,& venti malè ſecundi, reddo vobis veſtrum beneficium.Ferte quò libet,licet ad barbaros,licet ad hoſtes,licet ad piratas. Fortaſſe aliquis iubebit ſepeliri,certè(quod ſciam)nemo prohibebit.

TORMENTA PAVPERIS, DECLAM. VII.

ARGVMENTVM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. Interfectus eſt adoleſcens. Offert ſe pauper in tormenta,dicens à diuite eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro Paupere contra diuitem.

SENTIO iudices plurimum detrahi calamitatibus meis miſerationis,quòd ad vos detuliſſe videor nimium fortem dolorem:& triſtiſsimæ orbitatis inde quoque acceſsiſſe nouitatem, quòd cùm aduerſus me tam grauia & crudelia depoſcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta. Non poſſum tamen vel in nobis approbare quid patiar,quòd mihi non eſt relicta miſeri patris infirmitas. Percuſſorem filij mei vidi, & miſerior ſum quàm ſi neſcirē quis occidiſſet. Fateor igitur iudices, ipſe miror vnde ad hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanquam nuntiaturus indubia,manifeſta:nec alium expectaueram publicarum ſuſpitionum de filij mei morte conſenſum,quàm ſi percuſſorem videretis omnes. Hîc hîc vt torquerer inueni.Poſtquam ſatis non videbantur explicare verba quòd videram,confugi ad fidem doloris.Quid faciam, ſi temeritates quoque noſtras conſcientia reorum non poteſt pati? Intellexi miſeratione factum, qui vt torquerer exegeram,ex quo me diues non putat aliud in quæſtione dicturum. Neque ego iudices quenquam veſtrum dubitare crediderim, ex qua conſcientia,qua trepidatione deſcendat, vt quis torqueri nolit:

inimi

inimicum. Quos nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorem, quòd hoc mihi negat? quàm vellet ideo tantum filium meum non occidiſſe, vt mihi poſſet indulgere tormenta? An hoc creditis iudices diuitem facere legum libertatíſque reſpectu, & reum pro exemplo eſſe ſolicitum? Ille verò nunc laceratur, & ſic magis noſtro dolore fruitur. Operæpretium eſt inimico negare tormenta, cùm feceris vt velit ipſe torqueri. Illud igitur à vobis iudices infelicisſimus omnium mortalium peto, ne cùm inaudita, incredibilia paſſus ſim, miſereri velitis corporis mei: crudelius & indignius eſt quàm torqueri, non impetrare tormenta. Eſt aduerſorum meorum & iſta nouitas, quòd neceſſe habetis eam mihi ratione ſuccurrere, qua odiſſetis alium. nec quicquam eſt homine infelicius, pro quo tormenta ſunt. Percuſſorem à me filij mei viſum eſſe contendo. Facinus eſt hoc vos non deprehendere, ſi mendacium eſt. Facinus hoc me non probare, ſi verum eſt. Quod ad me quidẽ iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præſentiam, & noctem illam rurſus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi videor & in tormentis eſſe confeſſus. Filium Iudices habui ſicut erecti ac ſublimis animi, ita qui nondum ſuos haberet inimicos, & quem nemo adhuc niſi cauſa tantùm mei doloris occideret. O parentum miſera conditio, quàm nouis inuſitatíſque patemus inſidiis! Nos exaſperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos noſtros oderunt. Quis hoc vnquam iudices ſimultatũ timuiſſet ingenium, vt eodem aliquis excogitaret animo & quòd parcit, & quòd occidit? Reliqua iudices non debeo niſi in quæſtione narrare. Felices illos in mei comparatione patres, qui periiſſe liberos ſuos nuntiis credũt. Ego ſum inaudita malorum nouitate perculſus, cuius vnicus ideo tãtùm occiſus eſt, vt viderem. Reuertebamur nocte pariter, ſicut omnia nos vitæ miniſteria iungebant: & homines quibus non ſeruos præſtabat fortuna cuſtodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, inuicem ſuſtinẽtes, inuicem innixi, nec niſi magna percuſſoris diligentia ſeparandi: cùm diues medio noctis horrore ſtricto mucrone proſiliit, & ſtupentibus attonitíſque miſeris confodit illum fortiorem: illum, qui fortaſsis aliquid in mea morte feciſſet. Cõfiteor iudices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miſeri patris. Percuſſor voluit agnoſci. Vos nunc ciues, vos omneis humani generis affectus, miſeri

ſerri

ſerrimus interrogo pater. Suadete quid faciam. Hunc quem videtis circa me ſanguinē, de filij mei vulneribus accepi. His manibus labentis vnici mēbra ſuſtinui. In oculis meis adhuc vultus illius morientis hærent, auribus verba ſuper cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quouſque percuſſoris filij mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud, & totum de viſceribus meis latronis egerite ſecretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita poſsim, & in tormentis idem dicere. Aut ſi compono, ſi fingo, vrar, lacerer, & non probem. Si videtur, torquendus ſum Iudices, vt hoc deſinam dicere. Nec me Iudices fallit quantam molem accuſationis etiam in manifeſta veritate ſuſceperim. Diuitem detuli reum pauper inimicus, occiſi pater: & poſtulo vt mihi credatur teſtimonium in mea orbitate dicēti. Itaque non deprecor quò minus mihi velitis iraſci donec probem. torquete tanquam mentientem. Lex, inquit, liberum hominem torqueri vetat. Per fidem Iudices, quis non hoc eum reſpondere credat, cuius tormenta poſcantur? Nemini Iudices credo dubium, legem quæ torqueri liberum hominem vetat, hoc proſpexiſſe tantum, ne quis torqueretur inuitus: & iura quæ nos à ſeruilium corporum conditione ſecernūt, impatientiæ tantum ſuccurriſſe nolentium. Omnium beneficiorum iſta natura eſt, vt non ſit neceſsitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicuius inuētum eſt, deſinet priuilegium vocari poſſe, ſi cogas. Cuncta, ſi videtur, iura percurrite: nuſquam adeò pro nobis ſolicita lex eſt, vt quod præſtat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, non manus recuſantis impellit. Iniuriarū cædis agere permiſit, ſed non cogit inuitos. Adeò penè leuius eſt vltionem perire, quàm poteſtatem. Genus ſeruitutis eſt coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de inuito homine facias. Vis ſcire quid lex iſta proſpexerit? Non exigo vt torquearis. Quàm multa dij deæq; non minus ſunt iuſta quàm lex exigit, quarundam inuidia rerum, vt vinci ſe magnitudo patiatur? & quicquid accidiſſe mireris, tantundem poſcit in vltione nouitatis. Filius in conſpectu patris occiſus eſt, torquete ſecuri. nihil iniquius fieri poteſt. Ignoſcant perſuaſiones, ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumpſit inuidiam. Et vnde tormentis ſalua iuſtitia eſt, plus eſt de quo quæritur, quàm quo modo quærendum eſt. Nullum debet inimicum videri genus probationis eſſe quod ſolum eſt. Et quicquid po-

tuit

tuit prodeſſe ſeueritati,nunquam nocuit exemplo. Sufficit libertatis reuerentiæ,quòd torqueris inuiti,quòd contra me non alius inuenit Liberum torqueri non licet.Hoc eſt iudices propter quod filium meum diues coram me non timuit occidere. Filium igitur meum in conſpectu meo occiſum eſſe contẽdo. Quid dicitis? Ita non erat contra proclamationis huius fidem, ſi nunc agere poſſem quietum modeſtúmq; miſerum?Vultis, cùm hoc viderim,tantum teſtimonium dicam? Mirum hercle, ſi ſcindo veſtes,nudo corpus,ignes,flagella depoſco? Inſaniat neceſſe eſt pater,cùm ſolus hoc ſciat.Fallitur Iudices quiſquis hoc quod poſtulo,contemptum, quiſquis audaciam vocat.Filius vrit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis eſt velle torqueri, inuenite quid facere debeat qui verum dicit,& non probat.Mentiris,inquit.Bene quòd & tu fateris non eſſe mihi ſine quæſtione credendum.Et quas per fidem mendacio meo cauſas diues aſsignas? Ignoro percuſſorem. Deinde te potiſsimum de quo quererer elegi. An ſcio, & ſimultatibus noſtris occaſionem orbitatis indulgeo? Decipi me non potuiſſe manifeſtum eſt.Filius meus, cùm pariter rediremus,occiſus eſt.An dignoſcere percuſſorem nocte non potui, cùm percuſſor potuerit eligere,fugere? Quid ais?Iuuenẽ meũ alius occidit.& tu mihi ſolatium vltionis imples?Te accuſo ſci licet,vt interim neſcio quis ille effugiat,euadat. Quod tu mihi genus furoris aſsignas,vt maximi ſceleris vltio pereat falſæ accuſationis incerto? Homo qui me vidiſſe contendo cùm occideres filium meũ,niſi de te vindicor,nõ reliqui mihi vt hoc de aliis probarem.O te extra omnes humanorũ pectorũ affectus inimice ſepoſitum, nunc quî me putas poſſe mentiri? Perdidi infelix illum chariorem pauperibus affectum.Succurrere mihi putas quòd aliquando diſſedimus?Falleris,deciperis. Hominis cuius occiſus eſt filius, vnus inimicus eſt. Sanè poſsit aliquis hanc doloris diſsimulationem mendacio perferre verborum, torqueri volo.Nihil eſt tanti niſi verum. Videlicet inter ignes ac flagella ſufficit mihi ſi dixero, hic eſt inimicus animæ, qui nobis ſubinde maledixit:hic ille contumelioſus,ille impotens. Ego neſcio an mihi poſsit in quæſtione ſufficere quòd vidi, & quòd inimicus me contendit ideo velle torqueri. Tormenta poſtulo.En ad quod confugiat homo qui ſe ſciat poſſe mentiri.Nulla eſt ratio quæſtionum relicta mortalibus,ſi adiuuant

contra veritatẽ,& ſublata eſt de rebus humanis neceſsitatis huius vtilitas,ſi iam tuetur vltro, explicátq; fingẽtibus. Hucuſq; durant artis ingenia mortaliũ:& licet ſit aliquis ſecreti firmitate compoſitus,hominẽ tamẽ vltrà non ſequitur animus.Nõ vacat aſſerere quæ finxeris,tunc cùm vix prodeſt & verum fateri. Et nemo non contra id torquetur,quod dixit ante tormẽta. Non refert,cuius ad equuleum nominis perſuaſionem, quas ſilentij afferas cauſas. In quæſtionibus tãtùm corpora ſumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigã quæſtionẽ,an recuſem? Quid intereſt tormẽtis breui futurus ſimilis homini qui fateatur inuitus? Nouum iudices inauditúmq; rebus humanis aperitur exẽplũ. Nemo vnquam ideo torqueri non debuit,quia mẽtiretur, Sed ſi fas eſt iudices dubitare de fide quæſtionũ, alius debet eſſe ſuſpectus,ille ſcilicet in quo ſeruilium pectorum receſſus,in quo verniles excutiuntur artus. Quoties tortori eſt rixa cum membris,tum cruciatus agnoſcit aſsiduis ſuppliciis durata patientia,& homini nõ eſt noua res dolor corporis appliciti,quòd ſciſſa laceratáq; veſte primũ ferre nõ poteſt pudorem,quòd neſcit ad flagellorum vices membra componere,nec vllo verbera frangit occurſu. Nos inquam ſumus quos leges ſuperuacuũ putauere torqueri. Vnde nobis inter iſta ſecretũ? In tormẽtis libero homini opus eſt patiẽtia, vt verum dicat. Sed,inquit,ideo torqueri non debes, quia exigis vt torquearis. Aliud ſunt inimice tormenta, aliud velle torqueri. Felices illos qui recuſare voluerunt. Meretur clementiã & fauorem quiſquis ad illa tremens exanimíſque perducitur, quem vix à genibus tortor abducit, cui iam ſciſſas quoq; difficilè poſsis eripere veſtes. Ego queadmodum vultis deprecer, qui videor prouocaſſe tortorem? Ille,ille ſine vlla miſeratione laceratur,cui ad ſingulos ictus dicitur, Ipſe voluiſti.quem non decet rogare,qui creditur fingere proclamationes, ſimulare gemitus:de quo primùm videntur vindicanda tormenta. Non inuenio Iudices quid ſperare poſsit qui mẽtitur,& exigit quæſtionem.Homini qui vult torqueri, diu non creditur nec verũ dicenti. Nec eſt Iudices quòd putetis adeò mihi triſtiſsimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuiſſe ſenſus, vt non intelligam petere me,quòd diues poſsit euadere, & penè magis pro percuſſore torqueri. Sed quid me facere vultis? Nõ debeo videri poſſe mentiri,homo,qui cùm filius meus occide-

retur;interfui. Veritati tantùm præſto patientiam,exigo quęſtionem,in qua quid dicturus ſim neſcio : quid debeam dicere, vidi,ſcio. Vultis poſt hoc argumentis,ſuſpicionibus agam? Breuiora tormenta ſunt. Non inuenio Iudices cur renuat tãtopere diues quæſtionẽ, poſtquam ſuperſunt adhuc incerta ac dubia. Facinus eſt tamen me non torqueri,ſi mihi torto vtrique credẽdum eſt. Quouſq; me crudeliſsime mortalium metus ſimulatione deludis? Ego magis qui poſtulo tormenta , timeo: ego qui nihil facere potui cùm viderem. Suſpecta tibi eſt noſtra patientia Vides enim,hortatur nos contra dolorem primę robur ætatis,ſolidũ plenúmq; corpus Quàm facilis,quàm expedita res eſt torqueri miſerum! Affero ad quęſtionẽ iam planctibus membra liuentia. Quantũ animæ,quantũ ſanguinis orbitas traxit? Quanto imbecilliora ſunt hæc quotidianis lamẽtationibus euerberata vitalia? Quicquam ergo fingere poteſt hic pallor , hæc macies,& iam torto ſimilis infirmitas? Adiice quòd nihil minus in quæſtione diu poſsis dicere ſi mentiaris, quàm quod oculis ſcias:& breuiſsimũ confeſsionis eſt genus dixiſſe quod videris. Felices,diues, quos tortor interrogat,qui non habent in ſua poteſtate credentes. Impatiẽtiſsima res eſt, poſſe cùm velis deſinere torqueri. Quin potius,inquit,probas? Fiduciam hominis,qui ſcias hoc me vidiſſe ſolum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta conuincere, ſi deferret alius:& eras manifeſtiſsimus reus,ſi mihi percuſſor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? Aut de quo facilius conſtare poſſet ſcelere , quod cauſam non habet niſi de ſola vltione? Non inuenit multa verba, vidiſſe. nec mihi debet perire probatio iſta,quia poteras & accuſari. Exigit probationes,cùm facinus ſic diſpoſuerit, ne poſſit probari. Quem mihi nox teſtem,quos præſtare potuit oculos nuda ſemp & incomitata paupertas? Tibi ſeruus à cõſciẽtia ſceleris ſummouendus fuit:& iſta ratione quis intereſſet: quem putares poſſe torqueri? Et totũ facinus in has anguſtias redegiſti,vt illud ſoli ſcirent,qui faciebant,& cui non crederetur. Nũquid dubitaretis quærere,ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filij mei perire vindictam , quia pater vidi. Ego verò Iudices & ex hoc quòd recuſat diues quęſtionem,partem probationis impleui. Accuſatoris tormenta nunquam timebit reus,niſi de quo credi poteſt & ante tormenta. Cur, inquit,

ſi mihi

ſi mihi cauſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, nō te potius occidiſſem? Verè crudelis, ego te hoc maxime argumēto percuſſorem probo, quòd mihi peperciſti. Tuum fuit hoc inimice cōmentum, occiſo filio ſeruare patrem. Parcendi tamen mihi vel hæc fuit ratio, quòd defendi nō poteras, ſi duo periſſemus. Audire mehercle mihi videor illas cogitationes, illa ſcelerum ſecreta conſilia: Quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore conſumptæ & iam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de ſene vindicabitis me patris oculi. Vis mirer ꝙ me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quòd in ſenectute magni doloris vita breuis eſt. Peperciſti mihi, quo modo excogitant artes detinere ſupplicia, & de pereūtibus magis ſæuitia eruitur dolore ſuſpēſo. Agnoſco noctis illius clementiā inimice: quòd me torqueri nō vis, ex hoc euenit, quòd neq; occidiſti. Tentat Iudices efficere diues, vt incredibile videatur quòd occiſum ab eo contendo filiū. Dicturum nunc putatis magis intereſſe ſecuritatis, vt quis facinus ſibi tantummodo credat, & id tutius eſſe inimico patre quàm conſcio. Plus eſt quod affirmo. Filium in conſpectu patris occidere ſic operæpretium eſt, ſi illud ipſe facias. Perdit plurimam de ſceleribus voluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuntio venit. Occidet alius te iubente, ſed vulneribus illis non fruētur oculi: ſed plus eſt vt ſingultibus abeuntis animæ, vt cruore ſatieris, vt collapſum palpitantémq; videas, vt me vidente. Conuenit Iudices quòd ipſe diues hoc fecit, & quòd ego vidi: ratio ſæuitię eſt, vt aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem veſtrā Iudices, ne me ideo nō putetis vidiſſe, quia nihil feci. Seruulorum iſte libertorúmque dolor eſt, occiſo homine ſtatim ſcire quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorū hominúmq; teſtari, poſtea cum lacrymis venire. Vultis percuſſorē inuadam? Vultis fugiētē ſequar? Interim deficientem quis excipiet? cui ſe morientis imponet infirmitas? Scis profectò percuſſor facinus ordinare, diſponere. filium occidere coram patre, ſecretū eſt. Miſeremini Iudices igitur, vt hinc quoq; velitis æſtimare diuitis conſcientiam, quòd contentus eſt ne de ſcelere quæratur. non habet fiduciā hominis qui me ſciat mentiri: &, quod non minus debetis attendere quàm ſi fateretur, nō putat ſibi ſaluum vt iterum neget. Diſſimules licet, non eſt innocentiæ metus, cùm timētur

aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus vſum'que cõuertet, ſi paterni doloris autoritas facinus impingit alienum? Deinde nõ ipſe affers equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te velle torqueri: ego ſcindo veſtes, tu intremiſcis. ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem. ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patiẽtiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet? Quid nunc agam miſer? Gratiam confeſsionis ante tormenta conſumpſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem, & multum de autoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quòd ſuperuacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumẽta faciet dolor. Non refert an me vidiſſe dixerim, tormẽtis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram iudicibus interrogo, quòd hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudij tui perſpicio ſecretum, non putas te negare, quia vidi. Arrogantiſsime percuſſorum euaſiſſe te putabas, quòd illud duo tantùm ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cùm ego me vidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non potes aliter abſolui, quàm vt illud ego negem. Nec tamen Iudices putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filiũ meũ illum ſingulis vobis vniuerſis'que laudandum, iuxta quẽ felix, iuxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes eximam flammas? Nunc me vindicas, nunc tueris. Modò modò coram me filium meum diues occidit fiducia tui. concurrite omnes liberi, omnes parẽtes, vrite, lacerate hos primùm patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereũte fecerunt: hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis vulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, ſiue vultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cùm viderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recuſando quæſtionem, ne crederetur. ſed dura parũper anime, vidiſti. Nũc infelix ad nos miſeros pietas redi: quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & vires quas improuiſus abſtulit dolor,

dolor, probatio reſtituet. Cùm flammis vrentur nuda vitalia, nox illa occurrat: cùm membra fiduculæ flagella laxauerint, rurſus ante oculos ſit morientis vnici vultus, hæreant verba percuſſoris, mandata pereuntis. Filium ſpectaſſe morientem, longa præſentia eſt. Neſcis infelix ſenectus quãta tibi opus ſit veritatis contentione, vt pœniteat diuitem quòd non duos occidit. Iam nunc tamen vobis Iudices infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego tamen vidi. Si vocem in equuleis ignibúſq; perdidero, ego tamen vidi. Si totus vndiq; dolor pariter admotus occiderit, ego tamen vidi. Alioqui, niſi hoc animo meo, niſi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me poſſe torqueri.

GEMINI LANGVENTES, DECLAM. VIII.

ARGVMENTVM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare cœperunt. Conſulti medici dixerunt eundem eſſe languorem. Deſperantibus reliquis promiſit vnus ſe alterum ſanaturum, ſi alterius vitalia inſpexiſſet. Permittente patre execuit infantem, & vitalia inſpexit. Sanato vno, accuſatur pater ab vxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

QVANVIS Iudices plurimum infeliciſsimæ matris aduerſis miſerationis abſtulerit, quòd ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter euaſit, & pleriſq; maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur auiditas gaudiorum, vt modò ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non ſit vnius ſalute contenta: nõ poſſumus tamen affectibus veſtris non hãc primam triſtiſsimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoq; ſolatij ſui conditione deſcendit. Minus miſera quereretur de marito, ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nũc infelix par nõ eſt dolori, nunc nõ inuenit vlla ſolatia, ex quo ſibi videtur filium perdidiſſe victurum. Super impatientiã triſtiſsimæ orbitatis increſcit, quòd intelligit illũ non ſine ſanitate fuiſſe lãguorem: nec perſuaderi miſeræ poteſt perituro laboraſſe fato, in quo inuentũ eſt quod ſanaret aliũ. Captet li-

cet crudeliſsimus ſenex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio vnde colligi poſsit vtrunq; fuiſſe moriturũ. Ex duobus ægris non periit, niſi qui occiſus eſt. Ante omnia igitur illud à vobis infeliciſsima mater petit, ne maximi ſceleris ideo decreſcat inuidia, quia pati videtur & reus ex orbitate tantundẽ. Non perdidit filium quiſquis occidit. Explicat à dolore patrẽ, quòd ſibi videtur feciſſe rẽ maximam, & in locũ iuuenis amiſsi ſubſtituit de vanitate ſolatiũ. Alia eſt, alia conditio matris, quæ medico nõ credidit, apud quã ſæuiſsimæ cõditionis immanitas fidẽ non potuit impetrare tentandi. Pro vtroq; timuit, pro vtroq; ſperauit. Facinus eſt eũ maioris pietatis videri, qui de morte filij putauit alterius vel certa ſalute trãſigere. Sic debetis odiſſe patrem, tanquã duos occiderit, cuius non interfuit vter occideretur. Eſt tamẽ ſanctiſsimi Iudices quod de crudeliſsimo parricida queri poſsit nõ ſola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatẽ, & morborũ languorúmq; violentiã medicinæ conceſsit. Filiũ occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturũ: & hominem cuius charitas debuerat ipſa deſperatione creuiſſe, in hoc ſolũ impendit, vt tantũdẽ ſupereſſet incerti. Nõ exonerat Iudices immanitatẽ ſæuiſsimi patris, ꝙ hac ratione credidit de languẽte filio rẽ inauditã, i ẽ facere crudelem. Vnam rationẽ habet, ſi ipſe ſanetur. O triſtior indignióřq; ſemꝑ menſura calamitatũ magna felicitas. Húccine fecit exitum illa modò ciuitate tota conſpicua mater? ille indiſcretus ab vtroq; latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nuntiatis vnius? Perdidit miſera geminos. Paſsi ſunt enim languorẽ miſerrimi iuuenes, ſine dubio pariter vnáq;, non fraternitate, non animæ corporúmq; conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoq; duo laguere potuiſsent. Non negauerim morbum terribilem, grauem, & parẽtibus vtiq; metuendũ: de cuius tamen adhuc, vt parciſsimè dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici cõſenſerint vtrũq; periturũ, cùm eũdẽ dixerint eſſe languorem? Manifeſtum eſt de duobus nõ dixiſſe verum, quos de altero cõſtat eſſe mentitos. Iam tamen Iudices de tam perdita pronũtiatione non querimur, quòd ægros quos ſibi videbantur explicare non poſſe, parentibus crediderunt. Innocentior eſt ſimplicitas, deſperare, ſi remedia non noueris. & hanc ignorantiæ malo probitatem, vt languorem quem neſcias,

ſcias, tantùm neges poſſe ſanari. Maximi tamen virorum, & quibus artis ſuæ ſoluēdo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare voluerunt. Vultis & illos mentitos breuiter probem? Deſperauerunt de languore, cuius remedium (ſi patri creditis) alius inuenit. Siue enim Iudices vaniſsimus neſcientium vidit hanc patris in periculo liberorũ rigidam nimiámq; patientiam, & hominem in filiorum languore ſolicitum de remedio generis humani: ſiue captauit ex hoc vultu quandam artis mutationem imitari, quandò ſanare non poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto: ſiue vt aliud videretur dixiſſe quàm reliqui: verba deſperationis incredibili vanitate variauit, magnáq; miſeros parentes ambage ſuſpendens, tutiſsimũ putauit promittere, quod deberet nemo experiri. Cauſas quidem ſe dixit ignorare morborum, ſed ſalutem ſpopondit vnius, ſi licuiſſet alterum occidere, lacerare, perſpicere. En cui pietas patris, cui credere ſolicitudo debuerit: dixit ſe ſcire remedium, quod neſciebat. Vultis intelligere Iudices nihil impatientia charitatis feciſſe patrem? Non retulit ad matrẽ, adacta eſt à morte filij vel ſanitate diſcedere. Non propinquos conſuluit, non amicos, ſed ſua tantũ perſuaſione medicíq; cõtentus, quod nocentius eſt quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrũ potuit eligere. Dicat nũc parricida, quid fecerit illud quòd etiam de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa præualuit? Si medici non interfuit vtrum occideret, conſtabit viuere vtrunq; potuiſſe: ſi interfuit, conſtabit non eundem fuiſſe languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid paſſus ſit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideóq; parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda ſæuitia eſt. Ex omnibus quæ pertulit, leuiſsimum fuit quòd occiſus eſt. Non eſt quòd veniã triſtiſsimæ curationis paret, quòd videtur in alio fratre explicata promiſsio. An alterum medicus ſanauerit, fortuna viderit: quod negari non poteſt, alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi, inquit, marite filium, quem tibi pariter medicóq; cõmiſi. Hic eſt ille veſter inſanabilis, recipe quẽ mihi credidiſti. hic ille moriturus, hic quem permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere. Vides quid profecerint anxia vota pietatis, ſolicitæ preces. Dum iam frigidi pectoris calorẽ ſuper-

poſitis reuocamus vberibus,dum frigentia membra continuis oſculis,& ſpiritu trepidæ matris animamus,dum labētes oculi ad noſtras exclamationes noſtróſq; planctus admiſſa paulatim luce laxantur,dum multa mentior,multa promitto,& fratrem dico ſanatum,reſpexit ad vitam,conualuit,euaſit. Non tamen iacto pietatem,nō arrogo mihi proſperæ curationis euentum. Quid hunc ſanauerit, vis ſcire breuiter? quod potuit vtrunque ſanare. Pudeat vos ô iura legéſq;, quòd miſerrimi ſexus dolorem, his cluſiſtis anguſtiis. Ita maritum, quòd occiſus eſt filius, malæ tractationis vxor accuſat? Perdiderunt legis huius autoritatem,quæ ad illas vxorias querelas matrimonium ſolēt deferre delicias. Ego illam datam miſeris tantùm matribus puto poteſtatem,ab iniquo coniuge explicare diuortium:& contra maritales tuetur iniurias,vbi nolis præſtare patiētiam. Illis ſuccurrit quas nefas eſt ab viro diſcedere, quas in peſsimi coniugij durum perpetuúmq; complexum, communium pignorum nexus arctauit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere nec ferre ſufficiunt. Facinus eſt ideo euadere maritum, quia damnaretur ſi de illo minore dolore quereretur. Itaq; impudenter facit, quòd pro detracto matrona cultu, negatóq; comitatu, faſtiditis noctibus,pulſatáq; facie,filium cōplorat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occiſum filium obiicio,putate luxurioſum,perditum nocentem: fingite hoc patrem ira,indignatione feciſſe:quantum facinus ſit filium occidere,nemo magis fatetur,quàm qui vult videri ſe illud feciſſe pro filio. Ecquid Iudices? vel ex hoc totus animus mariti,tota triſtiſsimæ coniugis calamitas perſpici poteſt, quòd ſe negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales,vt de hominibus in quos plus ex harum ſanguine,ex harum tranſit anima,non habeant partem niſi tantum doloris? Solos ergo communicabit miſera plā ctus,& ab omnibus conſiliis quibus ordinatur iuuenta,vita diſponitur,extranea, vtilitate ſepoſita,circa mœrores tantum lacrymarúmq; cōſortium orbitate iungetur? Si mehercle fas eſt æſtimare vtri plus parēti debeatur ex liberis,non improbè totam poteſtatem ſibi vindicabit affectus, quæ decem mēſibus ante veſtram incipit diligere notitiam:& cùm vos patres gaudium primum faciat oculorum, antè ſunt conſcientia matres. Facinus eſt ideo tantum illis minus licere, quia minus facere ſufficiunt.

ſufficiunt. Vos eſtis qui creſcentes adhuc in peregrinationes, qui iam adultos in caſtra magnorum parẽtum vanitate dimittitis. Erubeſcitis deſideriis tãquã infirmitate, & vnde velocißimus tranſitus eſt in rigorẽ, liberos vultis amare patientia. Quã multa ideo tantum de filiis facitis, quia licet? & frequentius poteſtatis veſtræ iactatione tanquã aliquo grauitatis genere delinquitis. Non habet orbitas veſtra lacrymas, ſuper ardentes rogos tenetis inconcuſſam rigidámq; faciem, itis obuiam conſolationibus, & quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquam ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mente, pari impatientia, vel, ſi neceßitas poſtulet, pari rigore faciatis? Mali tantũ patris intereſt vt matri minꝰ liceat. Sanè cedat vobis circa regẽdas cõmunium pignorũ mentes ſexus infirmior: vos mores vos vitæ genus, vos matrimonia, cæteróſq; actus veſtra perſuaſione firmetis: nunquid arrogans conſortium, nunquid impotens ſocietas eſt, liberos communes eſſe languentes? Si quis imò pudor eſt, cede nunc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomenta, porrigat cibos: ſi quid impatientia, ſi quid flagrantium viſcerum poſcit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor diſcutit veſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus: illa iactatas toto lectulo manus ſedulo contineat affectu. Fruſtra captas videri vltionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus. Cùm circa curationes liberorum non conſentiunt parentes, curationis eſt culpa, non matris. Quid quòd filium occidit innocentem, cui nihil obiicere, nihil poterat iraſci? Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratum, cuius ſuprema ferre non poterat. Nouum Iudices & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidiũ pietas, charitas, & impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, quàm vt quis liberos affectu quo ſeruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidiũ fas eſt vllas accipere cauſas, filius propter ſe tantum debet occidi. Adiicite Iudices immanitati, quòd occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus maiorẽ crediderim de languore venire reuerentiam: & illorũ quoq; quos inter ſupplicia pereuntes auido ſpectamus aſſenſu, iuxta valetudines tamẽ morborúmq; violentiam quodam innocentiæ fauore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte

noĉte pœnarum, irreligioſus ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic conſundunt obuios grauibus catenis colla ſtridẽtia, & diutino ſqualore concreta facies, vt ille quem ad ſingulos conatus greſſúſq; labentem vix trahit impellítque longus ordo vinctorum, & inter tot deſtinatos, tótq; perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos vnus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerunt ſæuiora verba, ſi quid negares, videreris occidere: ferro, vulneribus aggrederis? Non poteſt hinc tibi venire defenſio, vt hoc ſis pro alterius ſalute commentus. Inter duos liberos pari deſperatione languẽtes, da bonũ patrem, non præpõderabit alterutrũ, nõ eliget, ſed vt incertũ orbitatis euadat, ipſe morietur. Tentat hoc loco Iudices crudeliſsimus ſenex excuſationem temeritatis ſuæ de medicorum trahere conſenſu. Deſperauerãt, inquit, de duobus. Sed vt incertum orbitatis euadat, ſepono paulíſper immanitatem patris, qui credidit: & de arrogantiſsimæ perſuaſionis hominibus queri, de totius generis humani nomine volo. Quàm multas artes miſera mortaliũ ſolicitudo feciſti! Fato viuimus, languemus, conualeſcimus, morimur: medicina quid præſtas, niſi vt iuxta te nemo deſperet? Dicturum me putas, nõ credo renũtiantibus, non accedo cùm deſerunt relinquúntq; languentes. Ego verò medicis nõ credo ſperantibus. Aſpicite maiorem partẽ generis humani, & ſi me interroges, illam robuſtiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ veritate viuentem, nullos artis huius nouit antiſtites: nec minus tamen bellorum vulneribus, morborúmque medetur incurſibus, non diſputationum vanitate ſolerti, ſed experimentis: & inuicem per ſimiles diſsimiléſq; caſus obſeruatione ducente, tradita ratione ſuccurrit Non medicina ſanat, ſed quicquid videtur ſanaſſe, medicina eſt. Quo vultis animo feram, quòd ars (quantum dicitis) inuenta pro vita, ſi diis placet, autoritatem formámque captat, vt longè ventura ſuprema proſpiciat? vt adeſſe fata denuntiet, quæ nec timentur? & maxima ſcientiæ pars eſſe cœpit, ſanare non poſſe. Quiſquam'ne ab homine qui adhuc loquitur, ſpirat, intelligit, ſic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus? & ibi finem vitę putabit, vbicunque ſcientiæ ſubſtiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertóſque velimus æſtimare caſus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquiſsimum eſt deſperationes vocari, quotiès remedium medicina non inuenit: & an-

guſtias ſiue artis, ſiue mentis humanæ, ad inuidiam referre fatorum. Nihil magis intereſſe omnium puto, quàm vt ſpes pro homine tam longa quàm vita ſit. Vnde putatis inuentos tardos funerum apparatus? Vnde quòd exequias plāctibus, plo ratu, magnóque ſemper inquietamus vlulatu, quàm quòd facinus videtur credere tam facilè vel morti? Vidimus igitur frequenter ad vitam poſt conclamata ſuprema redeuntes. Plerique conualuerunt negligentiæ bono, quoſdam explicuit quicquid alios fortaſsis occideret. Hos indulgentiæ temeritas, illos adiuuit deſperationis audacia. Datur fortaſsis huic arti perſpicere morbos, profutura meditari, ſed vnde ſciet quantum inter viſcera, latentéſque pectoris ſinus, vnicuique animæ natura conceſſerit? quam proprietatem ſpiritus, quam corpus acceperit? Non tam variæ mortalibus formæ, nec in vultibus noſtris ſedet tanta diuerſitas, quanta latet in ipſis diſsimilitudo vitalibus. Inenarrabile, indeprehenſibile eſt quicquid nos elementorum varia compago formauit. Et prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus, cœleſtibúſque coiërunt, ita vel duramur tacita ratione, vel ſoluimur. An deſperantibus credi debuerit, vos æſtimabitis. qui negarunt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probauerunt qui euaſit, nec in illo quem non languor occidit. Iuſtas mehercle haberet mulier cauſas querelarum, ſi noua incognitáque ratione vel vtrunque ſeruaſſes. Nunquam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura tentaſſe: & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti ſolam probat deſperationis audaciam. Quid refert cuius ſit conditionis æger, quantum adhuc ſpei, quantum videatur habere de vita? Sacroſancti ſint parentum metus. Dij non ſinant vt ex liberis vilior incipiat eſſe periturus. Medici deſperauerunt. Quid iſtud ad patrem? Spera tu, iube ſperare matrem: tuis potius affectibus, tuis crede votis. Et hoc de parricidij facilitate eſt, circa filiorum languorem ad deſperantes potius accedere. Fidem habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis vni præſertim? Peſsimè hercle de tua feritate ſentirem, ſi in quacunque filij curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non reſpiceres ad matris animum, non hanc primam impatientiam, nō hunc conſulis timorē. De nullo filio minus debet ſoli ſibi permittere pater, quàm qui videtur vtique moriturus. Fratres,

tres, inquit, & gemini erant, ideóque credibile eſt illis eundem fuiſſe languorem. Rogo, quis in vllo mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? quiſquis neſcit quod genus languoris ſit, non poteſt ſcire an idem ſit. Nihil Iudices in rebus humanis voluit eſſe rerum natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex iiſdem prima illa duorum corporum animorumque compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſque firmatur, ſibi quiſque componitur, & duo plures'ue fratres naſcuntur fato ſingulorum. Hanc ipſam indifferentiam quam mirantur occurſus, ſtupent ciuitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoſcit, ſeparat notitia nutricum, & fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſſimile. In pleriſque quanuis ſit indiſcreta facies, inuenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus: & vt ipſa conſentiant, diuerſa mens, contrarij mores, & vitæ genera rixantia. Quid quòd non eandem eſſe naturam geminorum probat etiam for tuna diſsimilis? Hunc preſsit paupertate perpetua, illum inſpe ratis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, huius per ignobiles obſcuráſque ſordes totam duxit ætatem. Simile eſt quicquid accipiunt ex homine gemini, diſsimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucem de maternis exiluere viſceribus, vt illos eadem origo ſignauerit. Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum vteri pondus egeritur? dum parumper exonerata vitalia, altero rurſus homine laxantur? Breue fortaſsis exiguúmque videatur mortalibus oculis: ſed ſi terrena mente perſpicere velis orbis huius vaſtitatem, ſcies multum eſſe quod inter duas tranſcurrat animas. Voluitur ſuper hæc cœli ſiderúmque compago, & præcipiti per procliue decurſu, totius diei noctíſque breuitate emenſus Oriẽtis Occidentíſque curſus, diuerſorum ſiderum in primo ſtatim ortu, rotato ſe rurſus axe conſequitur. Hoc tu paruum credis eſſe ſpatium, quod diuerſis pariter rebus impletur? Quantum inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur, perit? Igitur quando vnquam peregrinati ſunt vnà, militauere pariter? quid nõ diducti ſeparatiq; fecerunt? quãdo illos languor, quãdo ſuprema iunxerũt? Et quãdoq; ſit neceſſe eſt aliter, ex geminis quòd pariter languerũt, non ſic accidit quomodo fratribus, ſed quomodo duobus. Non eodẽ fato languere geminos, queẽadmodũ vultis breuius probẽ, quàm quòd nec vterq; occiſus eſt, nec vterque ſa-

que ſanatus? Sed fingamus hoc eſſe verũ, quòd deſperauerunt medici:relinque nobis pater innocentiã calamitatis, ſalua ſolatia ſint de liberis,quos tibi videris nõ perdidiſſe niſi fato.Quis ex parẽtibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatem ſunt.Ideo magis flemus illos quos bella rapuerũt,hauſit incendium,naufragia merſerũt. Fortius feras inter aſsidentiũ manus, inter ſuorũ officia labentes, cũ ſe inuicẽ oſcula,cùm ſe ſatiauere ſermones,cũ data ſuprema mãdata ſunt,& ſe ſcit pietas oĩa feciſſe pro vita. Igitur verũ dixerim,illos mori credimus,hos perire. Nõ inuenio quẽadmodũ excuſationẽ pater de cõſenſu poſsit accipere medicorum.Hoc eſt quod omnẽ cõparationẽ feritatis excedit. Filiũ pater propter hominẽ quem non putauit poſſe ſanari, occidit. quod tu monſtri portentiq; genus es? Habes parricidij patientiã, non habes orbitatis.Ita demũ potes ferre filij mortẽ,ſi facinus adieceris? Tu occidis,quia deſperauere medici? Quererer mehercle ſi reliquiſſes,ſi quid de cõtinuatione curæ ſolicitudo laxaſſet.Nihil ergo plus facies, quàm illi qui nunc plures fortaſsis circũeunt ægros,quos detrahit,quos auocat alia curatio.Filios ſaltem committe vel matri,de fortuna queratur,diis faciat inuidiam.Mulieri quæ ferre non poteſt quòd videris deſperaſſe, nunquã ex hoc rationẽ reddas,quòd occideris. Quis hãc Iudices impudẽtiam ferat? tentat pater vt & huic rei credatis,quòd deſperauerũt oẽs, & quòd ſperauit vnus. Noſtræ quidẽ querelæ ſufficit non cõueniſſe medicis:& cũ inuentus ſit qui cõtra ſenſum deſperantium,genus aliquod ſanitatis afferret,fas erat Iudices vt adhuc inueniretur alius qui lætiora & vtiliora promitteret.Hoc nunc me queri putatis, quòd in re de qua credere nec omnibus debuiſſet,acceſsit vni? Nõ intereſt an ſuperſit remediũ quod tentare non debeas: & vbi tantundem periculi ſperes quantũ deſperatio habet,melior exitus eſt qui facit miſeros innocentes. Quid inuidiam prioribus medicis paramus? Neq; magis deſperat,quàm qui ſe negat noſſe languorẽ.Quid ais pater? Ita tecũ quiſquã ſic audet agere de duobus filiis,tanquã de duobus ægris? Tu ex geminis alterum occidẽdũ dabis? Non ferrem ſi ſeparare expoſiturus auderes, ſi contentus eſſes educaturus alterutrũ: non ferrem à piratis captũ filiũ alterius vicaria ſeruitute redimentẽ. Tu de orbitate facies vices? & caſum ſingulorũ per vtrũq; diffundes? Parricidiũ vocarẽ,ſi pro-
mitten

mittente medico ꝙ ſanaret vnum, poſſes eligere periturũ. Penè crudelius eſt geminos diuidere quàm perdere. En ſcientia cui debeat credi. negat ſe ſcire cauſas lãguoris, deinde promittit quicquid licere nõ deberet nec intelligẽtibus. Occidam, inquit, deinde ſanabo. Memineris pater in hac conditione prius eſſe vt occidas. Non eſt tanta pietas ſeruare filiũ, quãtum facinus occidere. Tu nũc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretum? Verba tantũ deſperationis inuoluit, & homo cautiſsimæ vanitatis captat illam nouiſsimã circumire breuitatẽ. Vides quãta promiſſum ſuũ experimẽtúmq; caligine medicus inuoluerit? nunquã cõſtabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Non noui, inquit, languoris genus. Poſt hãc vocem mehercle nõ deberes committere ægros, etiam ſi vellet experiri potionis hauſtus, ciborum fomentorúmq; nouitates. Neſcio, inquit: ſed ſi permiſeris alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortaſsis inueniam. Iam excuſatus es medice matri, ſperaſti ne tibi crederetur. Differo pauliſper ꝙ de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit nõ conſentiẽte matre: publico potius mortalitatis contendo nomine, non debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt velut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius: & penè ratio ſanitatis intercidit, ſi conſumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, Vt inueniam valetudinis cauſas, date mihi aliud corpus, alia vitalia: occidã: deinde ſalutaria quæram. profutura meditabor? Ita nõ facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſsimæ vtilitatis? Aegrum placuit occidere, vt inueniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum ſanctiſsimi Iudices natura morborum genus ſolis viſceribus abſcondit: & quicquid cauſas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. Inde pallor, inde macies, quòd ad interiorẽ dolorem ſuperpoſita conſentiunt. Non inuenio cur hominem vulneribus exquiras, cur remedia quoq; vitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus tegimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundóſque morbos, aut citatior clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus, oculis tuis: & ipſos de quibus agitur, modò ſingulos, modò pariter interroga, cui potiſsimùm

parti

parti graue tacitæ peſtis pondus inſederit, vnde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Medicus qui per hæc non poteſt inuenire languoré, nõ inuenit nec remediũ. Quid ſi aliquid ſanato medicina poteſt preſtare rationis? Sufficit ꝙ aliquando iam facta ex vnius hominis inſpectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es, quod nõ tot ſeculorum, tot languentium experimenta deprehẽderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta languoris exquiris, remedia tentare? Breuior via ſanitatis humanæ, propior noſtræ ſalutis vtilitas eſt. Si viſcerum nimius ardor ſtricta circa ſe mẽbra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimiis æger humoribus, præſto ſint per quæ preſsis cluſíſque venis in nouas vires corpus areſcat. Si parum prodeſt abſtinentia, rurſus ciborum qualitate foueatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio faméq; tenuetur. Contigit tibi magna experimẽtorum materia medice, ægri duo, & languor idem. Non eſt opus vt expectes quando ſe per vnius hominis patientiam explicet profuturorũ magna diuerſitas. potes experiri pariter eadem, conſentanea, diuerſa, pugnantia. Nulla ratio eſt vulnerum, ſanguinis, ſupremorum. Quemadmodum ſanari debeat alius æger, ſcire nõ poſsis niſi ex altero ſanato. Quid quòd etiam vt idem ſit valetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum corporum diuerſitate varietur? Nunquam in alienis viſceribus inuenias totum quod de altero quæras, & alius languor eſt, alius æger. Cur maximum nefas alterius filij ſalute defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſa languoris, propter medicum occiditur. Adiice quòd nec deprehendi ex non ſanato poteſt vllius cauſa languoris. Quicquid nos in vitia morborum à naturali ſanitate commutat, facit aut nimij ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluus calor, aut vltra naturalem modum humor exũdans, aut ſpiritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens. Quid horum, ſi vitalia ferro vulneribúſque reſecentur, ſaluum poteſt eſſe languentibus, cùm compreſsi ſpiritus laborem protinus ille reſerati pectoris meatus emittat, ſanguis iiſdem pariter deprehendatur egrediatúrq; vulneribus? An fas putatis vt ſuam ſeruent viſcera nudata faciem? vt nihil perdat ex priore natura illud pectoris vitæque ſecretum, cùm admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gau-

dium,

dium,dolor,& aliquis ſubitus affectus? Quoties dum ad curationem præparatur æger,dum cōponitur ad ſua remedia corpus,medentium manus anima deſtituit? Iam verò ad ſingulos ictus,& longiſsimas vulnerum moras,quantū ex toto homine conuertitur clamore,gemitu? Neceſſe eſt omneis perire quibus cōtinetur vita,cauſas,quoties vita ipſa conſumitur:& cum homine qui propter intellectum languoris occiditur,ipſe quoque paulatim languor emoritur. Differ ſaltem pater hanc crudelitatē:quicquid ex filio facis,facies ex cadauere. Si poteſt deprehēdi languor dum occidit,facilius cùm occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet,vtrúmne periturū pater,an medicus elegerit? Negauit ſua intereſſe quem occideret:hoc ſi & alter periſſet,probauerat vtrūq; fuiſſe periturum: cùm conualuit,probat vtrunq; victurum. Ad ſæuiſsimam curationem potuit ægrū facilius mehercle explicare, ſi eſſet vnici pater. Sufficit ergo comparare,decernere,num iterū ille tibi pretioſior, ille melior incipiet eſſe victuro. Vbi eſt impatiētia patris,qua vix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dij immortales, quàm ſæua, quàm crudelis eſt iſta cunctatio! dum deliberas,dum vnumquēq; detrectas, parricidium in vtroq; conſumis. Duorū vilitate fit,vt ex fratribus poſsit alteruter occidi. Nūquā Iudices res tam horribilis inauditæq; feritatis admiſſa eſt. Filium pater propter eum occidit, quē etiā ipſum poterat occidere. Transfert Iudices reus in medicum electionis inuidiam. Ille,inquit,æſtimauit,ille decreuit. Ergo manifeſtum eſt nō parem fuiſſe languorem. Ex duobus ægris plus habuit ſpei,propter quē debuit alter occidi. Recede paulìſper mulier infelix,filij tui nobis referenda curatio eſt. Felices ægri,qui languore moriuntur,qui ſupremos anhelitus inter ſuorum amplexus,inter ſuorū alloquia poſuerūt. Vt erat iuuenis primò ipſo comparationis incerto,mox electione cruciatus,abacta eſt è periturо prima mater,& modò ſedula miniſteria ſeruorum,repente mutata ſunt in mortis officia. Detrahuntur tremētibus velamenta membris,& vt graſſaturas manus totū corpus admitteret, nudatur miſerabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro,& ad immobilē rigidámq; patientiam per omnia lectuli ſpatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quo dextra ſtatim totum vulnus imprimeret,ſed quod leuiter paulatímq; deſcendens,animam

in conſi

in confinio mortis ac vitæ librato dolore ſuſpenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquium. Fortiter dura, patiẽter admitte, ſanabitur frater. Nõ eſt ꝙ exanimeris metu, dolore deficias. Caue viſcera exclamatione ne laſſes, anhelitu gemitúque concutias, ne remedium pereat alienum. Paſſus eſt miſer diſcurrentem per omnia reſerati pectoris improbum vagæ artis errorem. Contentum fuiſſe medicum toto homine diſcentem primo putatis aſpectu? Egeſta ſæpe vitalia, pertractata, diducta ſunt: fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat iuxta medicum pater apertis viſceribus inhians, ſtillantem animæ ſedem cruentis manibus agitantem ne feſtinet hortatur, iubet altius diligentiúſque ſcrutari: interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filij morte rationem. At mulier infelix cluſis aduoluta foribus, cruentúmque ſecretum toto corpore effringens, velut ſuper buſta tumulóſque clamabat. Audi miſerrime iuuenis, ſiquis adhuc tibi ſupereſt ſenſus, exaudi. non permiſit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac vellet ratione ſanari. Inter hæc reficiebatur miſer hauſtibus, detinebatur alloquiis, comprimebatur reſiduus cruor, cludebantur aperta vitalia. Nemo vnquam tam noua pertulit commenta ſæuitiæ: tanquam ſanaretur, occiſus eſt. Ite nunc & quærite an potuerit medico ſanante viuere, qui tandiu vixit dum occiditur. Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quæſiſſe cauſas? quæſiuit quicquid neſciebat: & vſus occaſione rariſsima, in omnem voluit proficere nouitatem. Dij immortales, quantum infelix iuuenis animæ, quantum ſanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertulit ordinem longiſsimæ curationis? Vix ægrè miſero licuit mori, vix à cruciatibus ſuis anima dimiſſa eſt. Inuentum putatis eſſe languorem? Inuentum eſt illum potuiſſe ſanari. Agedum commento tuo ſenex ſuperbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare ſeculo poſsis, feciſti medicum parricida meliorem. Libet mehercle intueri par illud. Aegrum vidiſſes hominem, qualem non ſalutares medentium manus, non ars inuenta pro vita, ſed diri ferarum rabidíque morſus, & auium fames ſatiata deſtituit, hinc alium in nouas vires recénſque robur reddito vigore ſurgentem. Vultis ſcire Iudices vnde venerit tanta diuerſitas? Illum pater curauit, hunc mater. Quantum, inquit, miſera

pertuli laborem, dum tam magnam foueo triſtitiam? Non fuit mihi rixa cum morbis, nec cum repugnantis valetudinis rigore contentio. Totus in lacrymas mœrorémque reſolutus oderat lucem, reſpuebat cibos, faſtidiebat hauſtus, & vitam parricidij pudore fugiebat. In omni proclamatione gemitúq; frater: ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentiſsima medicina mentita es? Non fuit, non fuit ſolo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miſerrima fœminarum, ſæuiſsime ſenex ex hac recordatione triſtiſsimæ orbitatis ad hos vultus, faciémque conuerteris? Sine dubio filius eſt, & poſt grauiſsimas denuntiationes redditus vitæ. Sed ignoſcat natura, pietas, non eſt ſolatium matri vnus ex geminis. Felicior ille dolor eſt, qui tranſigi ſaltem cum oculis poteſt, renouatur, accenditur, & in his vultibus illum quotidie putat videre pereuntem. Sed & ipſe gaudio redditæ vitæ lætitiáque non fruitur, nec ſe credere poteſt charitate prælatum, quem medicus elegit. Sentit infelix cuius orbitatis vnicus ſit, quibus lacrymis perfundantur oſcula, quàm magnis profundíſque ſuſpiriis concutiantur amplexus. Miſera verecundia ſanitatis ingratæ, pretium ſibi videtur fratris occiſi. Conuertitur hoc loco Iudices mulier infelix, & velut ad quandam præſentiam amiſsi iuuenis, Siue, inquit, tandem ſecuritate mortis explicitus, in aliquo ſedis æternæ pudore requieſcis, ſiue excluſus ac vagus, & inter fabuloſa ſupplicia metuendus adhuc laceratione, per ſtupentes horrentéſq; manes vmbra diſcurris, audi miſerrimæ matris iniquiſsimã complorationem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mortis irrumpere, nec ſuper chariſsima membra proſtratæ meis vulnera tua tegere viſceribus: quod ſolum tamen potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac vacuum pectus frigidis abiectíſque viſceribus rurſus impleui, ſparſos artus amplexibus iunxi, membra diducta compoſui, & de triſti terribilíque facie tandem ægri cadauer imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſsima orbitate præcipuè ferre non poſſum: propter fratrem videris occiſus, nec tamen vnquam conſtare poterit an tu ſanaueris fratrem.

GLADI-

GLADIATOR,
DECLAM. IX.
ARGVMENTVM.

Abdicare & recuſare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erãt. Filius diuitis cùm in piratas incidiſſet, ſcripſit Patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius, cùm amicum apud piratas non inueniſſet, quia laniſtæ venierat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabatur, ſub tempus ipſum quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus eſt cum munerario pauper adoleſcens, vt vicarius operis redimeret amicum, petiitque vt ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret. Ipſe in pugna occiſus eſt. Diuitis filius reuerſus egentem inuenit pauperem, palàm cœpit alere. abdicatur.

Pro Filio contra Patrem.

NEMINEM vnquam Iudices intra tam breue ætatis ſuæ ſpatium plura terra maríq; perpeſſum, quã quæ proxima peregrinatiõe vel tuli, vel timui, vel vidi, facilis, vt opinor, fides eſt, cùm ex omnib⁹ quos nouimus, mortalibus vnus nominari me miſerior poſsit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunæ violentia, confiteor nunquam hunc me concepiſſe animo metum, ne poſt redemptum per alienas manus filium, diſpliceret patri meo miſericordia. Illas verebar magis iam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atque ſæuitiæ reus peragor apud pleroſque ſanctos & graues homines. Nondum excuſare potui quòd redemptus ſum. Obiicitur mihi orbatus ſenex, & ille qui modò ſaluo filio etiam contra diuitem ſteterat, amiſsis in vno iuuene omnibus bonis inimicæ domus ſupplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ vires, & egentem vnum ſenem vniuerſa gratiæ mole calcemus, confitendum eſt tamen, plus amici nocuimus, quàm inimici. Quin ipſa prorogatæ quotidiana ſtipe infelicis animæ videtur quodammodo maligna clementia. Quod enim beneficium eſt efficere vt viuat orbus? Vnum tamen vel grauius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quòd vix ad ſuſtinendum ſpiritum ſufficientes cibos, prorſus tantum mortis impedimenta, auara

manu dederim. Puto iam ignoſcetis omnes, ſi plus præſtare non potui inuito patre. Quanquam Iudices oboritur animo meo nonnunquã & illa ſuſpitio, quòd patrem non alimenta vni ſeni parcè viuere aſſueto, nec liberaliter data, nec diu danda, in offenſam meã compulerint. Quantulũ eſt enim facultatibus diuitis, quod ſub patre ſanè tenaci filiofamiliæ ſupereſt? Ac ſi foret maius fortè momentũ, quis tamen parens tam durus eſt, vt propter aliquam impenſam carere filio velit, quòd ipſe celatus ſit, quòd nõ ſuæ miſericordiæ pauperẽ commiſerim, non rogauerim, præſertim qui quicquid vnquã petij à patre, exoraui? Sed neq; hæc vltimo fulmine caſtigari meruit in differendis precibus verecunda cũctatio. Qui dum tempus opportunũ, faciles aditus, hilariorẽ animũ capto, interim volui ſupereſſe cui ignoſceret. Neq; inficior tamen fuiſſe me lẽtiorẽ quàm oportuit: tametſi hoc præcipuè habere videor patris ſimile. Sed ſi vlla emendatio pœnitentia eſt, hic in publico vobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienũ luxuria cõtraxi, nec profuſus in vitia fortuna noſtra malè vſus ſum. Redẽptionis meæ pretiũ debeo. Si impetro, intelligam verũ eſſe quod quidam opinantur, ambitioſum patrem publicare voluiſſe domus ſuæ miſericordiã, ne viderentur pauperes tantùm vitam inimicis ſuis dediſſe. Si perſeuerat vt porrectos agenti cibos mea fame rependat, & expulſum omnibus bonis filium ſimilem faciat inimico, vereor ne iniquis æſtimatoribus inexpiabilis illius & ſæpe reprehenſi odij culpa videatur penes patrem, qui tam facilè iraſcitur. Verũ enim ſic placet, fortunæ magis moribus diſsidere, quàm ſuis. nam & paupertatis eſt propriũ, quando alia deficiũt, exercere libertatem: & dũ contemptus fama vitatur, potentiores vel ambitioſè offendere; & nacta bonam conſcientiam magna fortuna, indignius imparem aduerſariũ patitur. Ergo conſeruit, vt ſolet, caſus duratura longius à paruis initijs odia, dũ contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas grauius. Neque vlla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodã ſimilis ex diuerſis cauſis, contentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille incendendo contumax. Quanquam niſi vltimam exprimere confeſsionem victi vtique placuiſſet, multa iampridem ſigna dederant veniæ, finémque pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe credimus, quòd pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret,

quem

quem amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis iunxerat nos potentiſsimus amor ille puerilis, dum aut nulla erãt inter parentes odia, aut à nobis non intelligebantur. Poſt diductas tamen domos perſeuerauit, imò impenſius laborauit. Et ſi quid mihi in eo ſatis perſpectum eſt, nihil horũ fecit inuito patre. Quantum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedendi, ne damnaſſe cauſam ſuam videretur, ſimul quòd nulla ipſi dabatur gratiæ via, ſtare viſus in ſuſcepto circuitu, tamen quoſdam molliores tentauit aditus, & dũ firma tandem pax impetraretur, filiũ nobis obſidem dedit. Ac ne meus quidẽ offendi viſus eſt pater, certè nunquã reprehendit, nũquã prohibuit: nec clàm feci, nec contumacem aduerſus patris imperia vnquam fuiſſe me vel ipſe rerũ declarat ordo. Nam quanuis infeſtũ latronibus mare iuſſus intraui. Neque diſsimulauerim magnas fuiſſe cauſas patri cur hoc mihi imperaret, quod ipſe facere non potuerat; ego etſi neſciebam, nõ interrogaui: ſatis plena ratio fuit patrem velle. Felix nauigantium conditio, qui procellas modò, & ſæuos tẽpeſtatis incurſus, & albẽtes fluctibus ſcopulos, aliáq; pericula tantũ maris pertulerunt: ego miſer naufragis inuideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu catenarũ vinctus, quàm pondere, inundatũ carcerẽ tuli, & vincula macie laxaui. Quis non ignoſceret omnibus qui poſt hoc exemplum nauigare timuiſſent? Ergo qua vna ſpe miſera trahebatur anima, literas de redemptione ſcripſi patri (teſtor deos) ſoli. Quid enim ſentire viderer de parentis affectu, ſi hoc incolumi redemptionem ab alio petiuiſſem? Nam quod vnũ mihi ſecundum patrem fortuna videbatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poteram. Quid attinebat amico ſcribere, quem ſciebam non habere vnde redimeret? Nunquam'ne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci volentem retinere tentarũt? qui piæ feſtinationi attulerunt moras? Profectus eſſet tamen vel inuitis omnibus (quis enim non hoc præſtaret filio pater?) niſi quòd interim amicus anteceſsit. Illum non pericula maris, non infeſti latronibus ſinus, non vicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico: illud eſt quod penſari nullis beneficiis poſsit, proficiſcentẽ non retinuit pater: imò ſi quid in ſubſidia vitæ ſepoſuerat parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit & contulit.

Infeliciſsime ſenex,ſic egere cœpiſti. Dicā nunc ego per quos iuuenis præſtantiſsimus nauigauerit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quantos luſtrauerit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquam nauigauerunt. In omnia præceps, ſine reſpectu ſui, quem iam tum apparebat vitæ non parcere, adiit, explorauit, & tamē ille quoq; qui tātopere feſtinabat, ſerò ꝑuenit. Audite, audite Iudices nouā captiui querelam. iam miſer apud piratas non eram. Alebar deuotum corpus grauior omni fame ſagina, et inter debita noxæ mācipia contēptiſsimus tyro gladiator, vt nouiſsimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebā quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli: adeò difficile eſt etiam ſua cauſa mori. Et iam dies aderat, iámq; ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus conuenerat, iam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant. ſedebat ſanguine noſtro fauorabilis dominus, cùm me, cuius, vt interiecto mari, non fortunam quiſquā noſſe, non natales, non patrem poterat, vna tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem, quòd videbar iniquè comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar victima, nemo munerario vilius ſteterat. Fremebant vbiq; omnia apparatu mortis. hic ferrū acuebat, ille accēdebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella afferebantur. omnes piratas putares. Sonabāt clangore ferali tubæ, illatíſq; libitinæ toris ducebatur fun⁹ ante mortē. Vbiq; vulnera, gemit⁹, cruor, totum in oculis periculū. Si quid eſt in me abdicatione dignū Iudices, vnum crimen agnoſco, quòd in hæc amicū meum miſi. Eſt quidē felicibus difficilis miſeriarum vera æſtimatio, figurare tamen poteſtis qui tūc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nanq; & natura redit in extremis triſtis præteritæ voluptatis recordatio, & mihi cùm generis conſcientia, cùm fortunæ cōſcius aliquādo fulgor, cùm liberales artes, cùm omnia quondā honeſtiora munerario meo, domus, familia, amici, cæteráque nunquam videnda in vltima mortis expectatione ſuccurrerent tenenti ſeruilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi vlla miſeris eſt fides) quid horum omnium ignari agerēt propinqui, nihil peius de fortuna mea ſuſpicantes, quàm quod ſcripſeram: illud tamen grauiſsimū, quòd patrem qui tādiu non veniret, captum putabā. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentū illum confectorem. Quis enim dubitet quid futurū fuerit ſi ego pugnaſſem? Ille quoq; occiſus eſt,

qui in-

qui inter nos, vt apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam penè demerſo, inopinata ſubitò amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totúmq; corpus percurrit frigidus pauor, neq; aliter quàm ſi vana obiiceretur oculis imago, mente captus ſteti. Vbi primùm lux rediit, laxatúmq; eſt iter voci, Quid tu, inquam, quo caſu perueniſti huc miſer? Nunquid & te vendidere piratæ? At ille complexus ceruices meas, effuſis in pectus meum lacrymis, ſolutus, intercepto propè iam ſpiritu, ſerò, iam trepidante me, primam vocem & diu ſolam edidit, Satis vixi. Vt verò cauſas itineris reddidit, & veniſſe ſe ad redimendum indicauit, & vnde inquam tibi pecunia, niſi rediſtis in gratiam, & te pater meus miſit? Audite gentes, audite populi, non ſolita iudicium noſtrum corona circunſtet: ſed ſi patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circunfluat. Tacete priora ſecula, in quibus tamē à primordio generis humani paucisſima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus noſtris fides intercepta: quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adiecerunt, ſub hac cōparatione taceant. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorem conditionem fuiſſe captiui? Si diues eſſem, inquit, pecuniam pro te attuliſſem, quod vnū pauperibus præſidiū eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo. Ignoſce pater, quòd nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis vulnus impreſſerim. Teſtor deos nō per me ſtetiſſe quòd viuo. Neq; enim ita me efferarat ludus, aut in tantū durauerat animū cædis longa meditatio, vt eū amicū vellem occidi, qui pro me mori poterat. Vendicabam mihi fortunā meā, & adhuc neceſsitatis gladiator depugnare etiā volebā, neq; vllis precibus poterā euinci, quanquā ſe non ſuperfuturū alioqui minabatur, ídq; vnū affirmabat intereſſe, vtrū vicariū mallē habere mortis, an comitē. Nō vici. Quid igitur actū ſit quęritis? Duxit me ad munerariū Iudices. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lacrymas, quàm miſerabilē obteſtationē vidi! Nemo vnquā ſic rogauit miſsionē. Trāſferūtur in illū detracta corpori meo arma, & malè aptatis inſignibus feſtinatū par producitur. Quid me admonetis ſupremarū amici mei precū, quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris ſe-

nectuti petita? adiutorium hoc ad cauſam putatis? Me pudet quòd rogatus ſum. Per hanc, inquit, mihi lucem vltimã, per notiſsimam amoris noſtri fidẽ, nõ ſinas mẽdicare parentẽ meum Suſtineas, adiuues, præſtes affectũ, ſi mereor: tu ſis illi vicarius meus. Nec plura dicendi tẽpus fuit, iámq; ſuprema per galeam dederam oſcula, digreſsíſq; in diuerſum miniſtris permiſsus Mars erat. O' quàm ſolicitus ſpectaui! quàm attonita mente! quàm ſimili corporis motu! Quoties ad infeſtum mucronem quaſi ipſe peterer, me ſummiſi! Quoties ad conatus erectus ſum! O' miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, meritò tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignũ, illũ animum, illum ardorẽ non contigiſſe caſtris, nõ bellicis certaminibus, vbi vera virtus, nulla pugnãdi lege præmiũ ſcribitur. Qua vi præliũ inualerat, iratus etiãnũ tanquã aduerſario meo, ad omnes impetus excipiebatur callidè veterani gladiatoris aſtu, omnes conatus cõtra ſe erãt. Nec difficilẽ tamẽ ſub illo præſertim autoramento habuiſſet miſsionẽ, ſed noluit gladiator viuere. Igitur iam nudũ corpus vulneribus offerẽs, vt totã propè mercedem ſemel ſolueret, ſtans periit. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, ſecuro cõſeneſcere æuo, tranquillam ſine reprehenſione agere vitam, iacet confectus vulneribus, & primo iuuentæ flore fraudatus, periit miſer fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ, quem mors ſibi deſtinauerat, emiſſus ludo nocentior, quàm venditus: etiam viatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra pater, pauperi ſoluẽdo non ſumus. Siqua eſt fides Iudices, pudet me cõtrà indicare mea beneficia, nec videor vobis rationẽ poſse reddere, quod mihi tam parum obiiciatur. Redemptoris mei patri in pretiũ meũ orbo, egenti, quid præſtiti? Quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguã ſtipem, & cibos ſemper petendos. Quãtulũ enim dari poterat, quod non ſentiret dominus tam curioſus? De hac re conſediſtis, hoc concitauit iſtã iudicij ſcenã panis datus mendico: & dilatata hac impotentiæ noſtræ opinione, videbamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam iſtã meæ luxuriæ impenſam, audite ſummam, & miramini ſi hos ſumptus ne diuitiæ quidẽ ſuſtinẽt. Tãti cõſtat patri captiuitas mea cùm tam carè redemptus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplẽdidis opibus, vel ex ætate mores, vel ex fortuna traxiſſem, &

tempeſti-

tempeſtiua conuiuia, & peruigiles ludos aduocata ſodalium turba, ſolutus atq; affluens agerem, tantúmq; impenderē quãtum non poſſet te ignorante conſumi, quæ tamē ipſa boni patres libenter annis remiſerũt, cum abdicatione dignum putes, & vltimo patriæ poteſtatis fulmine coërcendum, quod mēdico ſeni porrexerim, vt parciſsimè dicam, quod illi filius miſit? Non redempta meretrix, non egeſtum conuiuiis fœnus, non lenonum paraſitorúmq; cara adulatio in crimen venit: cibaria ſenis nempe vnius ætate ac malis confecti. Hoc diuitias tuas concutit? hoc fundatam paternis auitíſque opibus domum exhaurit? Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno vixi. At hæc fortaſſe quæ circũſtat iudicium corona, & omnis ignara cauſæ turba, magnum neſcio quod & portento ſimile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modò tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus reuertor. vnde vt venirem, vix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt vota, non percuſſæ diis immortalibus hoſtiæ, redemptori certè gratiam non retulimus. At ego expectabam vt deſiderio incenſus affectus vix poſſet expleri, vt poſt infauſtam profectionē velut obiurgatus tanto periculo, nunquam me poſthac ſaltem peregre dimitteres. Vix ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſq; dubitari poteſt an admiſſus ſim. An hoc agis, ne quid tibi præſtitiſſe videatur qui me redemit? Sæuus enim credo & impius, & (quod maximũ omnium vitiorum ſignum eſt) ingratus beneficia patris nõ æſtimo. Fortaſſe cui vitam debeam neſcio, nulla eſt apud animũ meum memoria meritorum. Miſerum me, ꝙ non poſſum tantum ſoluere, quantum accepi. Quanquam cauſas abdicationis pater altius repetit, & vltra peregrinationem meam inquirit, ídque ratione duplici. Primùm, vt reum quem premere atrocitas criminũ non poteſt, turba confundat: deinde vt grauius videatur iudicium patris, cùm is damnet qui ſoleat ignoſcere. Cur, inquit, cùm ego inimicũ haberem pauperē, tu amicũ filium eius habuiſti? Volo Iudices omiſſa omni contentione ſcilicet ſic agere, Peccaui, veniã peto: & errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas, euicerunt officia, cepit fides, amantē odiſſe nõ potui. Nihilominus ſatis abundéq; pœnarũ eſt: & ſi pietatem tuam bene noui, pluſquam velles, datũ eſt. Quantũlibet peccauerim, quid amplius iratiſsimus dominus exigeret? Ludo tibi ſatisfeci. Nullúmne cladibus

meis finem dari placet? Parum eſt ꝙ inſanos pertuli fluctus, & ſæuis tempeſtatibus commiſſus, arbitrio ventorũ pependi? Parum eſt ꝙ in nefarias latronum manus præda perueni, & (quæ vltima malorum etiam ſeruorum conditio eſt) ſine exceptione venalis? Inde me ſi voluiſſet, emere potuit inimicus. Parum eſt ꝙ me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis diuitem promiſeram patrẽ, in ludum vendiderunt tanquam decepti? Quòd quotidianæ pugnæ meditatione tandiu, mori didici? Quòd compoſitus, armatus inductus perierã, ſi melior amicus fuiſſem, niſi me noua velut in portu adoptata tempeſtas, paternis laribus extorrem, & neceſſarij quoque victus inopem, circùm ad alienas mitteret domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus, piratam, laniſtam, patrẽ. Atqui pars iſta criminis. Iudices mei non defendi meruit, ſed laudari. Neq. enim reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præſtantius amicitia, quid concordia contra fortunam maius auxilium. Nam primũ præter cætera animalia induit noſtris pectoribus quãdam ſocietatem, quę mutuo gaudere congreſſu, contrahere populos, condere vrbes edocuit, & cũ mentibus noſtris varios impoſuerit motus, nullum profectò meliorem beneuolẽtia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, ſi omnes eſſe poſſent amici? Non bella, ſeditiones, latrocinia, lites, cæteráque mala quæ hominibus ex ſeipſis nata ſunt, fortunæ acceſsiſſent. Id quia nimium Deo viſum eſt, at certè honeſtis conuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiã referre, omnibus temporibus, omnibus gẽtibus præcipuum & quodãmodo ſacrũ fuit (neq; enim niſi optimis mentibus contingit vt aut ſic amare ſciant, aut ſic amari mereantur) hoc ego crimen expaueſcam? Scires quantopere gloriarer pater, ſi cum amico ego meo rediſſem. Niſi fortè ſimilitudine flagitiorũ ductus, turpi me coniunxerã iuueni, quæ vita ſine dubio nomen amicitię nõ accipit: tametſi ad paria ducẽte natura, vitia amborũ conuenerunt. Obiice mihi amicũ, & habes maledicẽdi materiã. Gladiator fuit. quare amicus illius fuiſti? Ita, opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quò progrediare non reſpicis. Non ſentis pater hoc te mihi obiicere, quòd viuam? Quiſquam de illa amicitia queri poteſt præter pauperem? At ego inimicũ habebam illius patrem. Decuerat quidẽ, ſimultates, quas maximè omniũ mortales eſſe

res eſſe voluere ſapientes, in his deſinere, in quibus naſcerētur. Nam ſic quoq; immodicas ſerit diſcordiarum fortuna cauſas, etiam ſi non hæreditaria ſubeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quàm inimici. Tamē ſiquid aduerſus te ipſe cōmiſit adoleſcens, ſit hoſtis & meus. Si innoxius, & omni vacans culpa, charitatem mereri cupit, ſi nullius me amici filius validius amat, quî tandē vis pater reſpuā, & iratas obiiciam manus? Tu quoq; non odiſſes pauperē ſi te amaret. Inſerit ſe, & beneficiis certat. Noras adoleſcentem omnia vltro præſtantem, & ſic me amabat, quāuis tu eſſes inimicus patri. Adiice, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quātam nulla vnquam cognouere ſecula: ſi fides antiquiſsima, & cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus: ſi me ſemper habuit chariorē ſpiritu ſuo, etiámne deſpicienda mihi rariſsimi boni occaſio fuit? At ego perpetuā quādam mihi gloriam reor, quòd ille cœleſtis animus me potiſsimùm quem amaret elegerit, quódq; ego ſim probatus tanto iudice. Me quoq; igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illuſtrior viuam. Credet aliquis idem me pro illo fuiſſe facturū. Cur cùm inimici nos eſſemus, vos amici fuiſti? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccauimus enim, fateor, peccauimus, quòd cùm amici eſſemus, vos inimici fuiſtis. Hęc Iudices diutius exequerer, niſi abſoluta eſſent ipſo iudice patre. Longū iam iſtius criminis tempus eſt, nunquam obiecit, nūquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit, niſi longiores repetis offenſas? Apud malignos videaris me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid antè cōmiſiſſem odio tuo dignum, potuiſti me redemptum non recipere. Manifeſtum eſt ergo te patiēte, id eſt te volente amicum mihi fuiſſe iuuenem. Et ſanè non ſolus in hac fuiſti ſententia, idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hęc cauſæ, quæ cōfeſsione longi ſilentij abſoluta, hodie in acceſsionē criminis alterius deducitur, poteſt apud vos impetrare veniam, facilior certè ſequētium ratio eſt. ille enim ſanè fuerit inimici filius, hic iam eſt amici pater. Nec ignoro Iudices quàm malè iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeò nihil eſt per ſe miſericordia, vt niſi vlterior aliqua neceſſitas pudori vim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas. Ergo ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortaliū, quippe ſub vno parēte naturæ, cognatio eſt) hominem cibo fortè iuuiſſem, pœna dignum

videretur

videretur ſeruaſſe perituram animam, & ignouiſſe rebus humanis,& reſpectu communis omniũ ſortis, velut adorato numini ſtipem poſuiſſe Fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas,nihil habeatur piratis laniſtiſque prudentius.Ferantur ſanè profutura humano generi duo exempla,intra tam breue tempus propter miſericordiam alter abdicatus,alter occiſus. Quod crimen ſi fatendum ſit, non animum mihi ipſe finxi,aut mea poteſtate regitur affectus in arbitrio formantis mores omnium naturæ compoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſiue cœleſtis prouidentia, ſiue irrationabilis caſus, ſiue aſsignata ſiderum curſu naſcētibus nobis neceſsitas, multa varietate pectora noſtra diſtinxit,nec minus numeroſas animorum quàm corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium ſupplicia confundant, qui ad omnium ſanguinem palleſcant, ignotorum quoque miſeriis illacryment. Sũt contrà qui ne ſuorum quidem miſereantur. mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me æſtimare mea fortuna pater,non habeo gladiatoris animum. Vtinam quidem mihi cauſa permitteret ſic gloriari, Iuuenis conceptus ſplendidis parentibus, cùm ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederem fructũ poſſe prodeſſe, & contra varios mortalium caſus quaſi portum benignitatis aperire,concupiui quandam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, ſiue ille naufragio eiectus, ſiue ſpoliatus incendio, ſiue exutus latrocinio erat, naturæ patriæque reſtitui. Paria tecum facio Reſpublica, quæ propter me vnum ciuem perdideras. Hæc me magis decet impenſa, quàm veſtis, quàm argentum, quàm vbi laus emitur. Vbi enim pecunia melius poni poteſt,quàm vbi fœnus bonitatis extenditur? Magna cõſcientia eſt, felicitatem meruiſſe. Ignotus ſanè ſit & alienus: quid fuerit antè, non quæro, poſt hæc erit amicus. Et hercle quo quiſque plus poteſt,quóque latius patet ad fortunæ incurſus,hoc magis cogitare debet atque reſpicere, quantum in nos fortunæ regnum ſit, quàm inſtabili ſede humana conſiſtant. Non me aurata laquearia,nec radiantes marmore columnæ, nec graues cruſtæ fecerint immemorem fragilitatis. Multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imum ſumma decidũt. Ego vidi pauperem auxilia diuiti ferentem. Sed ſanè ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienum caſum facilè deſpiciat

ſpiciat ſecurus ſui. Ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem video, non poſſum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud, quo ipſe clementiam optabam. Ignoſce pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi. Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nam quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda virtus, hæc animi ſuſpicienda moderatio, vincere iram, & inter ſimultates quoque meminiſſe hominis. Vt Fabio Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hoſtium manibus inimicus: vt Tiberium Gracchum admirata ciuitas eſt, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoque ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus viuit inimicus. Quicquid eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi non iraſceris, tu pręſtitiſti, tibi hoc pulchrum atq; magnificum eſt. Nam ego ſi quid in patrem ſeruatoris mei confero, non ſum laudandus. Neq; expectaueris hoc loco pater, vt illa dicam, Semper odiorũ honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habent quàm nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cum exempli honore, iunctæque ex hoſtili penè concurſu in affinitatem manus. Vnde tantum miſero boni, vt inimicus ſit? Aſpice ſolum, egentem, ſenem, omnibus præſidiis deſtitutum: nónne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe ne viuat? Nulla tibi contingere maior vltio poteſt, quàm ſi talis eſt, vt illius etiam nos miſereamur. Magna mehercle iam de vetere æmulo pœna ſupereſt, panem eripere mendico, & grauiſsimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere. Age ſi periiſſet, cadauer calcaſſes? Feræ mehercle generoſiores, iacẽtes tranſeunt: & reſeruati hoſtes, reſtitutæq; vrbes maiora cauſæ exempla ſint: quod ſcio, victis etiam gladiatores parcunt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatem, quid amplius poteſt pati, niſi quod optat? Vlterióne tibi aliqua vltio quærenda eſt, aut aliquid rerum natura peius capit? Quis non te omnium mortalium inhumaniſsimum putet, ſi hoc aduerſus inimicum tuum ſaltem optaſti? Si me hercle inexpiabiles odiorum cauſæ, & compoſitis quoq; fabulis vlteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio: certè ad vitandam inſolentiæ opinionem, quæ ferè immeritam quoque potentiam carpit,

ne vaga

ne vagaretur per vrbem inuidioſus mendicus, & calamitatis autori cauſas vulgus regereret odiorum. Neſcio quomodo omnis pro laborante fauor eſt, nec vlla perpetuam gratiam ſeruat niſi modeſta victoria. Noſtra potiſsimùm clementia ſuſtineatur, ne illius alij miſereantur. Facilis, vt animaduertere vos ſpero Iudices, defenſionis meæ curſus eſt. Antequam incipiam habere cauſam nimium bonam, hic iam cõſcientia trepidat, & ratio velut inter binos deprehẽſa ſcopulos, cùm aliud obiiciatur, aliud defendendum ſit, hęret in dubio: cum beneficiis meis computare non audeo. Cognouiſtis expoſitionem cauſæ, quãta quámque excedentia fidem adoleſcentis optimi merita narrauerim. hæc mihi omnia ſine dubio ille pręſtitit. Sed quid intereſt? debitor delicatus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam Iudices? Dicam, referre gratiam beneficiis volui? Itáne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo viſurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moueri me ſupremis amici mei precibus? Egregia verò comparatio. At ille mihi præſtitit. quod non rogaui. Vtrò me vertam? Tanquam honeſtum defendam factum, an tanquam neceſſarium? Alterum abſolui facilius poteſt, alterum laudari rectiſsimũ opinor. Veritatis intereſt. Audi pater, alimenta iſta quę donata egenti putas, quanti illi conſtent. Si accepto captiuitatis meæ nuntio, nullis precibus adductus, nullis epiſtolis vocatus adoleſcẽs ad liberandum me vinculis piratarum profectus eſſet, quibus tamen meritis penſarem, cùm id mihi præſtitiſſet, quod ego tantum à patre ſperaui? Intrare maria præſertim tam recenti documento timẽda. & latrones vltro quærere, & cùm præter vicarias manus nihil eſſet, nauigare voto captiuitatis quis poſſet alius quã qui paratus eſſet pro amico mori? Magnum hoc per ſe, ac ſeculo noſtro vix credibile Iudices. Illud verò omni prędicatione maius, ad redimendum me profectus eſt, cùm mendicaturum patrem ſuum ſciret. Atqui ſperare poterat futurũ, vt ſine periculo ſuo redimeretur nihilominus amicus, cùm haberem diuitem patrem. Sed noluit ipſum itineris apparatum, & nequa periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prò fidẽ deûm hominúmq;, quemadmodùm ad redemptionem amici feſtinat, etiam cuius pater lentus eſt? Terentium, quẽ inter cæteros captiuos ſecũdo Punico bello Scipio Africanus vinculis exoluerat, memoriæ tradidere maiores, inſigne receptæ liber-

tatis

tatis pileo teſtantem in triumpho ducis eſſe conſpectum. Et ille quidem maioris momenti acceſsione publicam ſenſerat felicitatem, priuatim tamen debere ſe putauit victoriæ beneficium. Quid me facere conuenit, qui per maria latrociniis infeſta ſolus petitus ſum? qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, vt primo natalis horæ tempore, ſed vidẽs ſentiénſque acceperim? nec ſolùm donatus his bonis, ſed ſummis periculis liberatus ſum? Nónne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum vinculis fatear eſſe conſtrictum? Miſerrime, amice fideliſsime, ingratum me moriendo feciſti. Et quantulũ eſt quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis eſt iſta fortuna, hæc etiam nunc recepit moram. Solent expectare latrones redemptorem. In ludo fui: qua pœna nullam vlteriorem ſcelera nouerunt, cuius ad comparationẽ ergaſtulum leue eſt. Hoc ſi ſciſſes pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te antecesſiſſet. Illa certũ habeo expectas vt dicam. morabar inter ſacrilegos, incendiarios, &, quę gladiatoribus vna laus eſt, homicidas incluſos turpiore cuſtodia, & ſordido cellarum ſitu. Iámq; in eam veneram fortunã, vt me victum recipere non poſſes, victorẽ nolles. Aderat hora ſupplicij mei, qua nuſquã morandũ: iam prębendus erat iugulus, & fundẽda vita cũ ſanguine. Neq; enim dubitare de euentu licet. exemplar fati mei vidi. Si me ab his imminẽtibus malis pecunia redemiſſet, beneficium tamen potius dicerẽ magis æſtimãdum eſſe, quàm pretium. Sed apud malignos interpretes poſſet videri vel ſpem ſecutus aliquam vẽturi temporis, vel præſentis voluptatem. Hoc admirabile, & vni tantum pietati referẽdum eſt. dedit beneficiũ quod nunquã reciperet: & cùm amicum quem redimebat, habiturus non eſſet, nihil aliud emit quàm honeſtã mortis conſcientiam. Tranſtulit ergo in ſe fortunam meã, ſubiítq; nõ ſolùm fortiter, ſed etiã libẽter id quod mihi miſerũ putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimiſſus, redemptor occiſus eſt. Recepit pectore aduerſo ferrum, vt quaſi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc vno triſtis occiditur, quòd amplius amicum viſurus non erat. Eant nũc antiquarum cõditores fabularum poëtæ, & ſe ad exhortandam amicitię fidem magna quædã compoſuiſſe carminibus putẽt, ſi dixerint aliquos per maria terráſque aſperiorem fortunam amicorum tantùm ſecutos, aut principem

Græciæ

Græciæ virum in vltionem interfecti amici inauſpicata bella geſsiſſe. Nam inter fratres quoque illa maximè admirabilis, tamen alterna mors eſt. Vna fingitur coniunx, quæ iam perituri vitam mariti vicaria morte ſua redemit: adiicitúrque miraculo fabulæ, feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater. En indubitabile ſeculi decus, & fictis maius: vt moreretur pro me amicus, ſuum reliquit patrem, meum vicit. Et ſane quid profuiſſet feſtinatio patris, etiam ſi ad redimendum me prior fortè veniſſet? Hoc me pretio nemo alius redemiſſet. Neque verò plurimum fuit præſtitiſſe mortem. nanque interim ſpecioſo titulo bene vita penſatur. Illud verò exiſtimo grauius, nomen gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te amice laudarem ſi viciſſes. An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris? Mea depugnaſti cauſa, tua periſti. Hæc tamen omnia vltimæ fortunæ nomina, vt mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo nec ſceleratus, nec infelix. Ecquando Iudices hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Vtinam Iudices hæc quæ illi ſpecioſa ſunt, tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infeliciſsimum reſpexi ſenem, cuius orbitate viuo, cùm confectum cladibus, & tantum pœnę ſuæ reſiduum conſidero: verum fatendum eſt, pudet me pretij mei. Video ſenem meliore ſui parte preſepultum, omnis etiam ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. Illud tamen ſolatium eſt, quòd niſi talem amicum habuiſſem, hæc de te dicerentur. Huic patri inuidioſa quædam, opinor, & quæ beneficio mortis penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium vel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis iuuenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quòd ipſe aliquando egentem pauperem alui. Accipe ſatisfactionem, in quacunque parte rerum naturæ es amice chariſsime. non excidère mihi tua mandata: fortuna defecit, opes auferuntur. Quod vnum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo vicarias manus. Quid vis porrò faciam? Agreſtia opera delicatior aggrediar? hoc à fortuna non didici: & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit. Miſerum me, ſi exoluere fidem voluero, fortaſſe mihi in ludum reuertendum eſt.

SEPVLCRVM INCANTATVM, DECLAM. X.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis ſit actio. Quæ amiſſum filium nocte videbat in ſomnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit ſepulcrum. Mater deſiit videre filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro vxore contra maritum.

QVANVIS Indices inter eos qui liberorum mortibus deſtituti, cuncta vota & præparata ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt, id ferè acerbiſsimũ certamen conflictationis oriatur, vt vnuſquiſque luctibus ac lacrymis ſuis credat accedere quãdam dignitatem, ſi miſerrimus eſſe videatur: hæc tamen fœmina neque noto neque publico genere miſerabilis, non impudenter inter cæteras matres quæ aut vnicos aut iuuenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia nouæ calamitatis affectat, quæ ſola omnium ſupra fidem infelix in vno filio iam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam, vt communem cæteris, & fato accidentem, fortius vtcunque tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat miſera niſi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur, mori poſſet. Planctibus lacrymíſque, penè improbè dixerim, parcius vtebatur, nec ſibi permittebat dolor lugere venientem. Nunc deſtituta ſolatio, perſuaſione fraudata dum non putabat periſſe quem poterat videre, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miſer ille niſi teneretur, iam ad patrem veniret. Tantum miſera petit, ne minus perdidiſſe videatur, quàm ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, nec cogitationibus ficta lugentis vmbra veniebat, nec agitabat incertos leuis imago ſomnos, ac ne confuſi quidẽ triſti cinere vultus, & infernũ fauilla caput noctibus ſuis obibat, ſed filius erat qualis aliquando, & iuuenis, & pulcher habitu: nec aſpici tantum viderique contentus: verùm ſi quid deſiderio creditis miſeræ quæ ſola vidit, amplexus & oſcula dabat, & tota nocte viuebat. Multum perdidit mater, ſi contingebat hoc illi: non minus, ſi videbatur. Nunc tenebras inanes, & longas

oculis flentibus noctes,iuxta ſomnum mariti peruigil,& tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus, aut fucatus habitu, nec vt ſomniorum vanitate conſpicitur, ſed experta non totum mori hominem,illud quod nec flammis vritur, nec cineribus extinguitur, nec vrnis ſepulcriſque ſatis premitur, expectat.Nunc iſta carcere obſeratam animam, & repugnantem magico iuuenem cogitat ferro. Infeliciſsima omnium mater plus aliquid eſſe quàm vmbram filium putat, poſtquam potuit includi:nec ſua tantummodo pœna, proprióque ſupplicio deſerta conſumitur reſciſſa orbitate: vel magis cruciatur, quòd non licet filio venire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulcrum,quod non poſsit euoluere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos, vmbra miratur. Miſer quem non tantùm verba clauſerunt(nam forſitan per illa tranſiſſet)ſed vincula ferrea, ſolidíque nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, vt queratur? Miſereor fœminæ, cuius inuidiæ totum facinus adſcribitur. Maritus ſic filium incluſit, tanquam ſe inquietari mater iſta quereretur.Igitur Iudices nemo miretur, ſi ad tam crudelem, ad tam immitem patrem vmbra non venit. Sciebat vbi lacrymas,vbi poſſet inuenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Nanque iſti ferreum pectus,& dura præcordia,nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre? quid inueniri truculentius poteſt? Inuidit matri ne filio frueretur:nec hoc ideo fecit, quia videre ipſe malebat:ne viuentem quidem adhuc & incolumem tam blanda, támque debita pietate proſequebatur, vt defuncto ſeruaturus affectum etiam ſepulti pater videretur.Tanto magis effuſa mater, & ſuis ac paternis vicibus occurrens. Hæc pallidior ad metus,ad vota pronior, non diebus ſecura,non noctibus. Et ille miſer intelligebat vtri promptior ex parentibus & facilior eſſet affectus. Itaque ab huius oſculis, ab huius fœminæ ceruice pendebat. Et quia longum eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducum illud & fragile corpus amiſit, quàm perditè mulier, & vſq; in exemplum, modò ſuper ora pallentis infelices lacerabat oculos,nunc ſiccata fruſtra vbera querebatur,nunc ſuperſtitem cædebat vterum! Notabat hæc ille deficiens,mãdabátq; morti ſuæ cui periret. Vbi ſunt qui citò iubent ſta-

bent ſtare lacrymas, quibus non placet longum agere mœrorem? Retulit vmbra gratiam matri. Scio,& intelligo, cùm inter gementes cadauer iacet medium, & cùm omnes videtur remiſiſſe curas. tunc ſentit & intelligit, & inter ſuos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nūquā periſſe credas. Filij ſui vmbra cui nō apparet, iraſcitur. Iam gelidi piger corporis ſanguis omnes in mortem ſtrinxerat venas,& nutantium fulgor extremus vaneſcebat oculorum, & iam deſperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamen ſperare mater videbatur, & quancunque corporis partem oſculis miſera tepefecerat, illi vitæ calorem rediſſe clamabat. Oderat ignes, oderat rogos: reponi corpus, & ſeruari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet quòd ſepultus eſt, qui poterat reuerti. Scitis ipſi quo exequiarum die labore extracta ſit, quandiu filium tenuerit allambentibus flammis. Vnde enim ſperaret vt poſtea videre contingeret? vt extra orbitatem haberet oculos? Iam magum miſera quærebat, vt vmbra euocaretur. Reliqua, mater infelix, tu ad Iudices referre debebas. & niſi orbitate, niſi lacrymis vox mutaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres? Ego vtcunque potero perferam. Satiare miſera, ſatiare ſaltem memoria diei illius, quo exequias vnici duximus. Iam planctus, inquit, lacrymáſque conſumpſeram, & tenebras veluti perpetuas venire gaudebam. Iam fatigata propinquorum officia defecerant, iam plangorem familiæ altus ſopor vicerat. Rogo nequis tam contumelioſus ſit in matrem, vt per quietem contigiſſe filium dicat. Vnde miſeræ tunc, vnde ſomnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totis noctibus mecū flere voluiſſes. Vidiſſes vtique non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus, cùm vanæ abſenti animo cogitationes finguntur. ſed ipſum filiū, qualis blādiſsimus erat: & ſi dimittatur, videbo. Subitò ante me diductis conſtitit tenebris, non ille pallens, nec acerbo languore conſumptus, nec qualis ſuper rogos videbatur & flammas, ſed viridis,& ſane pulcher habitu. Neſcio vbi totam reliquerat mortem. non igni torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec vix bene cinere compoſito vmbræ recentis igneus ſquallor. Proclamaret mater infelix, etiam ſi talem videre diſiſſet.

Primò tantùm ſtetit, & ſe permiſit agnoſci. Ego tunc pluriſmùm ſtupui, non auſa oſcula dare, non iungere amplexus. infelix primam perdidi noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite perſuaſionem putas, & vanum animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio, plus apud matrẽ fit cùm deſinit. Vis deniq; ſcire q́d vxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio nõ habet aliud quod ſperet. Iam nox altera aderat, & primis ſtatim tenebris præſtò filius erat, nõ ille vt pridie procul, & tantũ videndus, ſed audacius & propius, & ad matris manus tanquã corpus accedens. Nec iam niſi cũ luce certa, fugatíſque ſideribus, inuitus ille vaneſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciens, & qui ſe promitteret etiã proxima nocte venturũ. Iam mœrori locus nõ erat, mulier filiũ nocte videbat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inq̃t, deſtituta ſum tenebris, donec ſcelerata tacui. Satiabar oſculis, ſatiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Miſera plus perdidi, ſi nemo credit. Iam cœperam tuam quoque marite crudelis agere cauſam, rogabámq; iuuenẽ vt paternis quoq; oculis lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cedebam. Iam miſer & ille pollicebatur. hæc me fiducia perdidit, vt confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternũ fieri poteſt? Gaude, inquit, marite, gaude: filium fortaſſe nocte proxima videbis. illum quem crudelibus flammis exuſsiſti, ex quo cineres & oſſa ſuperſunt, iuuenem videbis, & fortè etiam die ſperes. Ego certè totis noctibus mater ſum, video, fruor iam & narro. Exitum paterni affectus quæritis? Filium videre timuit. Sic magnum protinus neſcia matre, cuius horrido murmure imperioſíſque verbis dij ſuperi manéſque torquentur, excogitator iſte mortis alterius aduocat, non vt exorati manes diducerentur, nec vt euocata nocturnis vlulatibus vndecunque vmbra properaret, ſed tanquam parum ſepulcra premerent, & tumulorum leue pondus eſſet, filius, inquit, meus non ſatis periit. adhuc fulgore ſiderum fruitur, & nocte noſtra. Nam cùm dies occidit, imponit morti ſuæ finem, domum repetit, & maternos territat ſomnos. Inueni aliqua, inueni vincula verborum, ſed arte tota, ſed labore toto. Magna tua gloria eſt, ſi retines filium, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium ſepulcro circundatur carmen. Tunc horrentibus verbis vrna præcluditur, tunc primùm miſer filius mors & vmbra fit. Ite

nunc &

nunc & putate vana fuiſſe matris ſolatia. Filium iſta ſi cogitationibus & inani perſuaſione vidiſſet, adhuc videret. At quæ ſupplicia ſuſtinuit infelix illa ſtatim nocte? Iam totam domum ac familiam quies prima ſopiuerat, & tacentibus tenebris venerat tempus dulciſsimum matri. Iacebat hæc inſomnis, inquieta, cùm diceret, iam ſtatim apparebit, iam ſtatim veniet: nunquam tamen tardius venit. Miſeram me fili, proxima nocte iam veneras. Ecce iam medios ſidera tenent curſus. indignor, iraſcor. ita demum mihi ſatisfacies, ſi apud patrem fuiſti. Miſeram me, iam maligna mundus luce clareſcit. Quando venies? iam redire debebas. At poſtquam alteram tertiámque noctem deſerta vanis queſtubus duxit, tum triſtiora lugubria, tum ſquallidæ magis placuere veſtes, tum repetitis ſanguinauere planctibus iam conualeſcentes lacerti. Nihil eſt infelicius matre quæ perdidit aliquid in filio poſtquam extulit. Cùm verò comperit noctes ſuas iuuenis neceſsitatibus magicis excantato periſſe feretro, quantum illa præfixum clauſúmque tumulum nudis cecîdit vberibus? quo fletu ſepulcra perfudit? quo gemitu audientem forſitan & exire cupientem fruſtra vocauit animam? O natura crudelis, plus magum poſſe quàm matrem. Vbi ſunt qui acerbas mortium neceſsitates, & ferrea iura fatorum, & inuictas nec vllo mœrore mutabiles inanium leges querebantur vmbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere terræ, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non fabuloſa vatibus palus, multúmque celebrati curuato igne torrentes: hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, leuiorémque mortem ſuam fecerat, quàm ſi peregrinaretur & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non venit in quendam carcerem translatus à tumulo, patitur veneficia vitæ. Magnæ ſunt ergo vmbrarum catenæ: & quanquam volatilem vagámque imaginem, morti ſtringunt atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro verò ac lapidibus arctare, & vt ſolent bellicæ robur accipere portæ, ipſam vmbram iam catenis alligare, iam clauſtris, non dico crudele eſt, portentoſum, nefarium, vtique ſi hæc faciat qui ſenſurum filium credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat & in membra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæue, crudelis, ô in lacrymas artifex noſtras, vellē non dediſ-

ſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis vmbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poſsis euocare. Videtur itaque mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quod tam vxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim veſtes, nec aurum, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti, impatientia & muliebri vanitate complorat. Sed nec relictum torum deſertúmque genialem velut contempta vilitas vxoris vlciſcitur: alia longè, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris, quæcunque eſt, dignitas eſt magni doloris: nihil queritur miſera niſi par orbitate, niſi matre dignum, quòd publicos conſumat oculos, quòd ignotas quoque exigat lacrymas. Quantam enim à marito acceperit iniuriam, ſcire vultis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt inuidiam facere morti. Antè itaque quàm ſciatis Iudices quis dolor, quiſ'ue mœror, quæ tanta impatientia eruperit, vt mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inuiſum, in foro, intérque leges notabilis & ſepulcris abſtracta pateretur, certum profectò habetis, neque audaciam, neque impudentiam, nec vanitatem vnquam querelas habuiſſe miſerorum. Quàm verum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere exeunt gemitus! Mulier quæ ſanguinantes ad Iudices porrigit lacertos, quæ ſciſſo laniatóque vultu, quæ liuidis profertur vberibus, magno dolore cogitur vt hoc potius agat, quàm cineres oſculetur, quàm complectatur vrnam. Grauis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam ad genus illatæ iniquè iniuriæ venio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſideria conficiant, quæ de vnico gerit: non pateris animam vacare lacrymis ſuis tu, qui ſinum debes, qui colloquia & amplexus. Quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non coniugis deſideriis largè indulget, nihil aſperè, nihil contra voluntatem! Habet priuilegium ſuum mater infelix: molles manus, & mitia fomenta magnis vulneribus admoueas: quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit, in ſummo eſt. Viri fortitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum

iſtud

iſtud lugere, fœmineum eſt: & ſimul orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgentiam ſentire lacrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quandiu velit flere. Odi patrem, qui cùm filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium non quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flammas. Flet iuxta latus & plangit vxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet vlulatus, tu graues ſomnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid vis tibi amplius obiiciamus? Ex quo perdidiſti filium, nunquam ſic deſideraſti vt videres. Quid quòd eripuiſti matri ſolatium, puta vanum & ſuperuacuum? Nolo Iudices, nolo corripias, ſcires quantum eſſet hoc, ſi tantundem doleres. Res indignior non eſt, quàm quòd tibi de eo poſtulas credi, quod non vidiſti. Indulge ſanè vanæ rei, ignoſce: libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates vana ratio ſuſtentat, quòd indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaque, clamat mater infelix, ſi mihi aliquam imaginem filij mei, vel paruuli, vel iam adulti, vel nouiſsimam iuuenis auferres, iniicerem tamen miſera tanquam corpori manum, illam ſimilitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratiſsimam faciem, & ritus oris expreſſos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi, vnde imago, vnde ſimilitudo, vnde ſolatium. Fili plus hodie amiſi, quàm cùm elatus es. poſt mortem te tuam vidi. Si mehercle notas in corpore vnici veſtes ſubtrahere tentares, dicerem, ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſupra. Non eſt ratio fortaſſe: ideo quicquid rationem vicit, affectus eſt. Nihil eſt ſceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum videbam. Quænam iſtum fortuna, quæ indulſerat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam conſecuta mater, vt iuuenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poſsis videre quem amiſeris. Videre ergo tibi contingebat ô mulier vultum, habitum, corpus, inceſſum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tem-

res. Tempora ergo cum morte diuiſeras, & ſuperſtite filio frue baris omnibus tenebris. Quantum perdideris, hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigiſſet, non eras tam improba vt optares. Aliquis (ô pietas) ſepultus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamen corpus ſumebat in nocte, & ad ſolita viuentis membra reuocatus præbebat ſe matris oculis, qualem nõ crederes receſſurum. Nec queri de luce poteramus: quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac pręſentia fruebaris. Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam ſi decipiebar? Sed quid ego vtor teſtimonio tuo? Mago credo & vidiſſe te filium, & nunc non videre. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentiſsime adoleſcens vidi te, nec ſemel vidi. Certum eſt, fixum eſt, eripi non poteſt. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, vt te veniſſe non credam? Nec illud garrula, nec vana voce vulgaui. venire te nulli indicaui, niſi qui deberet optare vt hoc poſſes. Patri tantum tuo, patri (ignoſce deceptæ) confeſſa ſum, dum interrogo an te & ille vidiſſet. Itaque das mulier infelix graues nimiaſque pœnas: effecit magus ne filium videres, & ſolum apud te reliquit, vt meminiſſes quòd videras. Totum tamen illud ſolatium tuum refer miſera, ſi potes, & primum confitere ſimpliciter, an ſoporis pondus illud, & neſciæ quietis vanitas fuerit. Apud me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infelix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes. Miſerere, inquit, melius de affectibus meis ſentias. Non ego fatigata planctibus ſenſi veniſſe noctem: videre filium peruigiles meruiſtis oculi, ſed primum dum metuo, vmbra proceſsit ſubitò, dij boni quod ego gaudium, quam vidi felicitatem! Conſtitit ante me filius meus diſcuſsis tenebris, ita dimittatur aliquando. Proſilui protinus, & acceſsi. vultus, comas, ora perſpexi. meus erat. Quàm lætum ſe, quàm hilarem offerebat! quomodo perſuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate neſcis pater, quàm ſimilem viuenti filium cluſeris. Circumibant totum corpus oculi, non inueniebam quid ignis egiſſet. Subinde dicebam, hunc ego extuli? hunc rogo impoſui? ex hoc ego cineres & oſſa collegi? Si talis eſt, quid habeo quod lugeam? Periſſe filium meum hoc vno intelligebam, quòd illum non poteram & patri oſtendere. Confitebor, primæ tamen nec ego

credidi

credidi nocti, & tanquam victis iraſcebar oculis, & erubeſcebam miſera ſi quies fuiſſet. Ecce iterum iuuenis, ecce iam quotidie venit. Quid habeo quod interpreter? Verum eſt vtique, quod ſemper eſt. Nouiſsimè non tanquam vmbra veniebat, ſed aſsidebat, ſed amplexus dabat. Ego ſentiebam & recipiebam. Quotieſcunque domus fuerat grato ſopore proſtrata, aderat ille, quales humanis ſe offerunt oculis propitij dij, quale lætiſsimum numen eſt cùm ſe patitur videri. Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cùm tacuere mortalia, & profani procul errauere ſedibus totis, ſolitudine frui, & de ſuis dicitur exire ſimulacris: ita iuuenis meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo ac penatibus ſuis fruebatur placidus & mitis: & matri propitius, vt numen & deus delabi ſideribus, & venire de liquido puróque aëre videbatur. Quid imprecer ſceleratiſsimo patri? vmbram probare voluit. Miſeremini Iudices, vt hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, maius parricidio, maius quàm ſi filij ſepulcrum funditus eruiſſet, & ſacratos morte lapides, etiam cineres & oſſa religioſè quieſcentia fracta ſparſiſſet vrna. Aduocatur homo, cuius ars eſt ire contra naturam: qui ſimul ac ore ſquallido barbarum murmur intonuit, falleréque coëgit ſuperos, audire inferos, tremere terras, vt experimentis loquentium fama eſt: conſtitit iuxta tumulum miſerrimi iuuenis mors certior: Nunc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ adiuuate me digna, nunc omne per vnum numen, & religio, quam iſti irrogo, propius adeſte, ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quàm cùm ſidera mundo reuelluntur, cùm iubentur hyberni fluuiorum ſtare decurſus, cùm potentiore carminis veneno victi rumpuntur in mea inſtrumenta ſerpentes. Cuſtodiendus eſt iuuenis, aſsignandus eſt inferis, & denſioribus transfuga cludendus eſt tenebris. Quanto facilius opus erat ſi reuocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus vrnam, & inter oſſa & inter cineres verba cluſiſſe. Hoc tamen ſubinde reſpiciens confitebatur, repugnabat vmbra. Itaque carminibus non ſatis credo, præfigamus omne tumuli latus, & multo vinciamus ſaxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando: non videri, non progredi poteſt. An mentiar, ſcies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, vtique qui liberos perdiderunt, ire in iſtos oculos, in iſta ora debebant. Tu

ſic filium tuum cluſiſti, tanquam nocentes ad inferos reuocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam, & triſtes penatium morbos vagæ errantéſque magica vanitate captãtur? Laqueóne vitam damnatus eliſerat? Noxium per ſua viſcera exegerat ferrum? An ex conſcientia venena præſumpſerat? nec recipiebat ſe, niſi carmine incluſus? Quando domum tuam funereus & ſquallidus, quando te terruit? Crudeliſsime omnium pater, de filio tuo malam vmbram feciſti. Quas nunc putas vxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna viſcera perſuaſione torqueri? Nunc filius meus illic vnde venire conſueuerat, iacet ſtrictus, alligatus, impatiens. Queritur ſolito terram grauiorem, vtique cùm ſentit veniſſe noctem, quando vmbræ feliciores dimittuntur ad matres. At verò ſiqua inter manes colloquia ſunt, & eſſe credo, non deeſt qui iuueni meo dicat, quàm vilis tuis fuiſti? quàm libenter te perdiderunt? Quid illa mater, ad quam ire conſueueras? has tibi catenas, hæc vincula pro merito reddidit? Ita infeliciſsima omnium mulier, & ſi magus etiam recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet veniſſe ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiſcum maritus grauius, altius, ſapientius, vt homo ſine dolore. Negat vllos eſſe manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remeare viuentes à cinere ſenſus, nec tam videri imagines hominum, quàm cogitari, & oculos luctibus credere. Quòd ſi ita eſt, magum ad quid aduocauit? Peſsimus parentum, qui dum liberos ſuos ſepeliunt, flere contenti, vt obiter à rogo ſiccis oculis reuertantur: negat ad manes, negat ad vmbras peruenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire ſingultus. O ſceleratum hominem, quiſquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo ſapientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare homines & perfici corporis alimentis animæque dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, vt ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtricta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut nouiſsimis annis, aut ſenectute diſſolui. Animam verò flammei vigoris impetũ, perennitatémque non ex noſtro igne ſumentem, ſed quo ſidera volant, & quo ſacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium autorem parentémque ſpiritum ducimus: nec interire, nec ſolui, nec vllo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris

bris mortalibus leui ſe igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra, donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret: deinde prioris corporis meminiſſe. Inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus, accipere, occurrere ſuis imagines charas, aliquando & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo, cùm filius perit, nónne ſatius eſt hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus, ſolicitas ſemper ageres, ſuſpensáſque duceres noctes. Ita parricida commune facinus feciſti: & imputas quòd filium videre deſiimus? Somnum enim antè petebamus, & placidum ſoporem. Crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater eſt, nunc perdidimus noctes. Vmbrámne tu filij rem formidoloſam, rem plenam putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius vultu? quid magis adulatur oculis? quid poſſunt videre libentius lacrymæ? Non magis metuenda eſt vmbra filij, quàm cadauer. Neceſſe eſt vt mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitan animum imagines territant, & tunc inferi vocantur cùm ignoti ſunt. Itaque prudenter, ſi tantùm ad ſuos veniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunque defunctum filium vidit, & meminit quòd elatus eſt. Terrebaris, inquit, & ſolicitis noctibus laborabas. Itáne es marite crudelis? Tu cluſiſſes filium etiam ſi ad te veniret? Nec magus, inquit, incluſit vmbram, ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit: ideóque putas non venire illum, quia nec antè veniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo auocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit, ille, non premitur, nullo carmine, nullo incluſus eſt ferro. Remouete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam citò credidi, ita non ille ad me veniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipſe niſi flentem, quando non lliuidum pectus, & ſanguinantes vidit lacertos? quando non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte cluditur miſer, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præſtent? effecerunt quod repromiſerant. Deſinis erubeſcere iam quòd filium non vides? At tu cuius in leges dij ſuperi manéſque torquentur, qui nocturno terribilis vlulatu profundum ſpecus &

ima

ima terrarum moues, modò ſeruientium reuocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis cuſtos, aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quantilibet, totos lugentis poſce cenſus, non vt labores, nec vt horridum carmen exerceas, ſed vt ferrum tuum refigas, vt verba tua reſoluas, vt nihil feceris, dimitte tantum, & euocaſti. Nihil ipſe crudeliter. patri ſcio paruiſti, ſed & huius etiam lacrymis, planctibus huius indulge, conſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inuiſum, ſi facilius de filio exoraris vt includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne vltricis vmbræ vanis exagitere terroribus, vlliſque imaginibus: hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat venire dimiſſus. Iuuenis piiſsime, iuuenis indulgentiſsime, nunquam matri tuæ vmbra nec manes, ſi modò veneficum pondus, & terroribus omnibus verba grauiora mago patiente diſcuſſeris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viuentes mihi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo.

DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS,

DECLAM. XI.

ARGVMENTVM.

Pauper & diues inimici, vtrique terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus eſt in caſtra. Rumor ortus eſt ab eo prodi Rempublicam. Proceſsit pauper in concionem, & accuſauit diuitem proditionis. Abſente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuerſus diues eſt victor à bello. Petit ad ſupplicium filios pauperis. Pater ſe offert. Contradicit diues. Erant enim leges, vt proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, ſi conuictus eſſet.

Pro diuite contra pauperem.

EXpectaueram quidem vt de inimici mei ſupplicio non quæreretur, nec me decipi poſſe credideram in vltione quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris, ſed quatinus eò malorum nouitate pertini, vt in vindicta primùm mea conſulere leges ac iura velletis,

letis, quæſo ne quis prodeſſe pauperi velit, quòd nec defendi poteſt ſine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (ſi ipſi creditis) debet occidi. Hoc eſt quinimo Iudices, quod ſuper omnes calamitates meas ferre non poſſum: videtur ſibi ſatis vixiſſe pauper, poſtquam occidit liberos meos. Operæpretium putat coram impatientia mea felicem conſummare patrem, & gaudiorum ſuorum ſatietati hoc quoque adiicit, vt orbitatem meam liberis ſuis relinquat. Fidem veſtram Iudices, ne pereat quòd vltioni meæ cõtingit bonus pater. Actum erat de ſolatiis meis, ſi liberos ſuos pauper mallet occidi. Illud planè Iudices etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem vocat. Paruulos ſuos oſtendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri: nec intelligit quantum debeat ad impatientiam noſtri doloris accidere, ſi paſſus ſum quod & in vltione miſerum eſt. Facinus eſt Iudices quenquam calamitatum ſuarum inuidiam pati. Sic vltionem meam debetis aſpicere, tanquam & liberos ſuos pauper occiderit. Nec me fallit Iudices pleroſque credere, callidiſsimum pauperem nec mori velle, & hoc quòd nudat iugulum, pectus opponit, artes eſſe pro vita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui ſcio quid maluiſſem. Nunquam hoc aduerſus nos excogitaſſet, niſi impatientiſsimus pater: & hanc pœnæ meæ ſuppliciorúmque nouitatem de ſua pietate commentus eſt. Nihil magis de inimico efficere velis, quàm quod ipſe ferre non poſsis. Habet hoc mali Iudices principum innocentia, quòd inimicos eſſe nobis, niſi poſtquam nocuerint, neſcimus: & tunc omnibus patemus inſidiis, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem aduerſus ſuperiora rabiem de ſui vilitate ſumebat, qui genus libertatis putabat odiſſe maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd eſſet abiectus, in furorem ſe magnæ colluctationis exercuit. Primus ſe meum dixit inimicum. O dij deæque, cuius ego monſtri artes pertuli? in cuius feritatis colluctatione duraui? Inimicum habui, neque occidere contentum, & mori paratum. Gratias ago ciuitati quòd in illis neceſsitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præſtabatis obſequiis, laudatus ſum teſtimonio periculorum. Bellum mihi fatúmque publicæ ſolicitudinis crediditis. Sed neque ego rem melioris ducis facere

cere potui, quàm quòd ſine liberis meis profectus ſum: non reliquiſſet illos dux proditurus. Non puto Iudices adhuc quæri vnde illæ falſarum ſolicitudinum fabulæ repente proruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore compleuerit, cùm videatis quis ſic egerit vt crederetis. Vidit hanc inter metus veſtros occaſionē: & quia ſemper apud ſolicitos in deterius prona perſuaſio eſt, abuſus eſt hoc quod poterat videri timere vobiſcum. Igitur homo qui nullum conſcium meum, nullum mihi crimen obiecit, de mendacij magnitudine fidem veritatis captauit. Ciuitas deinde cui accuſator proditam ſe eſſe perſuaſerat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota ſua concione monſtrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me Iudices liberius aliqua dicentem? Rem peſsimi exempli paſſus eram, etiam ſi prodidiſſem. Scio vos Iudices hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primùm enim mihi calamitates meas nuntius in caſtra pertulit, non arma proieci, nō ſtationes vallúmque deſerui: totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquā liberos meos ibi perdidiſſem. Si vnquam Iudices in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe vel pro liberis meis poſſem, proditorem me feceratis. Neceſſe eſt Iudices hoc primum reuerſus exclamem, Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus eſt? O miſeræ cogitationes, ô decepta ſolatia. Sic ego reuertebar quaſi vindicatus? Quas ego legionum veſtrarum indignationes, quē fortiſsimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, dum minus pro vindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur iam licet aduerſus omnium mortalium nocentiſsimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum vltionis meæ ſolatium perdidi, quòd pauperi vos potius debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure conſiſto, liberos eius in ſupplicium patris peto. Quid ſatis imprecer homini qui fecit vt quiſquam deberet ſic vindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi Iudices calamitates meę queri de hac lege, tanquam parum nobis in vltione proſpexerit. contra nos inuentus eſt vindictæ modus, quo nō debeamus eſſe cōtenti. Quiſquámne mortalium idem vocat facinus & pœnam? Tantúmne doloris venire de ſuppliciis, quantum de calamitatibus, putat? Neſcit

profectò neſcit quantam patientiam parer mœrori, quantum animo membriſque rigoris inducat, quod patiaris agnoſcere. Innocentia opus eſt, vt miſerũ faciat dolor. Conſtet licet vtrinque mortium numerus, totidẽ nobis vltio cadauera aſsignet, plus tamen eſt de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehenſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate minus eſt. Vt idem ſit ſupplicium nocentis & facinus, vna ratione efficias vt illud ferre nõ poſsit. Fruſtra æſtimatis quàm crudele, quàm ſæuum ſit quod petimus, in quantum exceſſerit vſitata genera pœnarum. Explicata eſt Iudices, explicata legis inuidia, cùm quis quod patitur, & fecit. Quid quòd hoc ſolum eſt pœnæ genus in quo non debeat nocens niſi de ſe queri? & tanto minus debeat eſſe miſerabilis, quanto maior eſt quòd patitur inuidia? Quid æquius excogitari, quid iuſtius poteſt? Graſſatus aliquis eſt ferro, præbeat & ipſe ceruices. Miſcuit noxium virus, refundatur in ſuum facinus autorem. Oculos rapuit, effodit: reddat de ſua cæcitate ſolatium. In nullo mortalium perferre poſſum ſceleris ſui impatientiam. Breuiſsima eſt iuſtitia vindictæ, cùm facinus menſura pœnæ eſt. Et ſi naturam vltionis inſpicias, optimè vindicatur quiſque quo modo miſer eſt. Fidem veſtram Iudices, ne ideo tantum putetis iuſtum quod exigit reus, quia ego recuſo. Non ferretis me pauperis mortem petentem, ſi liberos ſuos obtuliſſet. Ex omnibus tamen quicunque incognita, inaudita paſsi ſunt, nullos hac lege magis vindicandos puto, quàm quorum liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc redditis leges? vbi reſpiro? vbi claudo gemitus? vnde ſumo ſolatium? Bene bene admones dolor: illos illos liceat inuadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas noſtra commendat. Sic quoq; circunſcribimur, niſi totidem ſunt, niſi illis par eſt ac ſimilis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, ſi mihi tam grãde feciſſet facinus homo qui liberos non haberet. Quid quòd ex omnium ſcelerum comparatione nihil eſt deteſtabilius hominibus qui leges ipſas faciũt nocẽtes? veſtro mehercle nomine calumniantibus debetis iraſci, quorum nefas nõ poteſt niſi per iudicum facinus imponere. Actũ eſt de rebus humanis, ſi de criminibus noſtris tantundem mendaciis licet: nec vllus innocens hucuſque felix eſt, vt diligentię fingentium par ſit. Quenquámne mortalium in re quam finxerit, quam compoſuerit, inuenire aliquid quod poteſt

poteſt probationem vocare, & facinus explicare facilitate verborum? Magis oderis mendacium, cùm ſimile vero eſt. Quoties manifeſtum eſt aliquem periſſe ſine cauſa, calumniantibus iraſci debeas, vt poſsis illis ignoſcere qui crediderũt. Adiicite huic execrationi, quòd calumniatus eſt in bello, quòd de proditione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus. Nõ eſt quòd ſe publico tueatur errore, nec in excuſationem afferat tanquam crediderit & ipſe fingentibus. Nemo ſic decipitur, vt de inimico ſuo mentiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidiſſe. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ obiicio rumorem. Quis enim iudices neſciat hanc famæ eſſe naturam, vt ſit primò vnius hominis audacia? De nulla re locutus eſt cõtinuò populus, nec quicquam adeò ſubitò ſtatímque notum eſt, vt in illo pariter omnium ſermo conſentiat. Quam non poſsit mouere ciuitatem, quem non replere populum, ſi quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quantùm maximè fingas, iam dicas eſſe rumorem? Quãta tibi deinde mentiẽdi materia de periculorum noſtrorum occaſione ſuccurrit? Nihil eſt tam capax malignitatum ſermonúmq;, quàm bellum. Quid intereſt vnde ſumpſerit rumor ortum? Quod negari non poteſt, tu concionaris, accuſas, tu crimen de fabula facis. In rumore, cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniæ genus eſt primum credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accuſaui, hoc proditorem pati iubet. Poteram quidem breuiter reſpondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet, eius pœnam exigere quod feciſſet, non quod facere voluiſſet. Fingamus tamen non hoc pauperem captaſſe quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore? Vultis ſcire iudices aliud quęſitum, quàm quod lex quæ mori iubebat? Accuſauit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nunc, non ego effeci vt occiderentur liberi tui, & aude ciuitatis illud vocare facinus: non tamen vllis efficies artibus, vt non potius miſerear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus eſt paſſa, quàm pater. Coacta eſt liberos Imperatoris vincentis occidere. Fallitur iudices quiſquis vllum facinus in rebus humanis publicum putat. Perſuadentium vires ſunt quicquid ciuitas facit: & quodcunque facit populus, ſecundum quod exaſperatur, iraſcitur. Sic corpora noſtra motum niſi de mente nõ ſumunt, & otioſa ſunt

ſunt membra donec illis animus vtatur. Nihil eſt facilius, quàm in quemlibet affectum mouere populum. Nulli, cùm coimus, ſua cogitatio, ſua mens, vlla ratio præſto eſt. nec habet vlla turba prudentiam ſingulorum: ſiue quòd minus publicos capimus affectus, ſiue negligentior eſt qui ſe non putat ſolùm debere rationem: & multi fiducia facimus omnium. Quam non poſsit rempublicam turbare, confundere, ſiquis repente proclamet, prodidit vos imperator veſter, addixit? & nunc ille liberos habet. Si mehercle poſt hanc inimice vocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuò flagraſſet incendium: ſi conuelli ſimulacra voluiſſes, feciſſet omne de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuum eſſe quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo, ſi prodidiſſem. Non eſt iudices quod vos à grauitata iuſtitiæ dolor vltionis abducat, quòd mortem ſuam inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe non debet occidi. Sepoſita igitur paulisper lege mei doloris, hoc tantùm ab affectibus veſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocēti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam iudices ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato: nec iam vllam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehēſus quiſq; quod maluit. Leuat omnes cruciatus, omnē dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla pœna eſt, niſi inuito. Non habemus vllum niſi ab impatientia dolorem: & vt aliquid crudele, ſæuum ſit, metus facit. Supplicium quiſquam vocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? quod circa ſe non habet moras? Illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non ſequantur. Tunc eſt pœna, cùm periturus trepidat, hæret, cùm reſtringit ſupremo vincula conatu. Volo perituri prius videre pallorem, audire gemitus: volo circunſpiciat, volo queratur. Fidem veſtram iudices, ne nocentibus ſupplicij ſui contingat electio. Minus iniquum eſt vt euadat nocens pœnam, quàm vt contemnat. Mortem verò damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quiſquis illam velut omnium ſuppliciorum ſummam putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod poſsis aſpicere quaſi fatum. Quid ſi liberos relinquas, imò ſi ſerues? quàm felix exitus eſt, plenúſque lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem, quiſ-

quis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Non habet liberos inimice, non habet, quiſquis hoc te velle miratur. Sæue, crudelis, ego tibi permittam mori? At quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu verò paruulos tuos tene, vt in iſto potius moriatur amplexu. Tu nunc quoque non euades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, ſequar, effundam ſi quod paraueris venenum, ſubtraham omne ferrum, incidam quoſcunque ſtrinxeris nexus, ab omni reuocabo præcipitio. Etiam occiſis liberis tuis, non idem patieris inimice, niſi vixeris. Nec vereor Iudices, ne putetis vtriuſque noſtrum orbitatem ſimili eſſe ratione tractandam. Admouebuntur ecce contra lacrymas meas liberi, quos nemo noſcet. Patris innocentis occiſi ſunt paruuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos ſe celebraret veſtra lætitia. Facinus eſt iudices minorem eſſe tranſactarum mortium miſerationem. Non inuenio quemadmodum liberis prodeſſe debeat odium patris. Perierunt etiam illi quorum nec pater debebat occidi. Me miſerum, quòd ſic quoque multa habiturus es, quibus ego qui vindicabor inuideam. Oſculaberis antè perituros, alloquèris, accipies ſuprema mandata, & moriturum te continuò promittes. Exonerabis gemitus tuos, cùm eorum ſepulcra numerabis. Siccabis oculos quòd meam nunc quoque reſpicies vacuam domum. Me miſerum, pauperis tantum ſolatium futurum eſt, quòd pares ſumus. Quid quòd in ipſa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? Occidentur vno fortaſsis ictu, & erit vltio manibus contenta carnificis. Paruulos meos occidit quicquid fuit tota ciuitate telorum, omnis ſexus, omnis ætas, omnis infirmitas. Nihil eſt crudelius morte hominum quos populus occidit, & ſolus hic exitus eſt, à quo non eſt nec cadaueribus ſalua reuerentia. Hoc me nūc complorare tantum putatis, quòd non ſum liberis meis ante ſatiatus? Miſer ego nec ad cadauora acceſsi, non in ſepulcra maiorum meis manibus intuli, nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare, non feci. Qualem ego illum Patria perdidi diem, cùm duces ab explicito bello reuertuntur? Non me lætæ cinxere legiones, non effuſi obuiam ciues triumphali circa currus meos exultauere lætitia: ſequebar captiuos meos triſtior victor, mœſtus vndiq; claudebat exercitus, occurrentium lacrymæ propinque-

pinquorum, & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia. O ſucceſſuum quoque noſtrorum miſera conditio. Ergo ego victoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorúmque corã me de bello meo loquetur. Nihil eſt crudelius calamitate, quam gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus vobis in ſupplicia mea dies, lugubres mihi ferte veſtes, renouate ſeruuli planctus, parate ſolatia propinqui. Nulli liberi impatientius deſiderantur, quàm qui propter patrem videntur occiſi. Sed verum, iudices, fatendum eſt, timeo mehercle ne par ſolatiis meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis iraſcor affectus, in media vltione deſtituat. Sed adiuuate, miſeremini propinqui: adiuuate amici: & ſi fortè defecero, tu vltionem meam popule conſumma. Timeo mehercle ne cùm carnifex propius acceſſerit, ſubitò proclamem, Iam malo patrem. Sed ſiquis eſt pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus. horridum, trucem debeo præparare, & miſerum. Deprehendam igitur omnium mortalium callidiſsime hunc quem ſimulas, quem nunc imitaris affectum. tunc ſciemus quo animo rogaueris vt potius ipſe morereris. Sed ſi bene noui capax omnium malorum ſcelerúmque pectus, inimice viues & libenter, & fortiter, & quaſi vindicatus.

PASTI CADAVERIS
DECLAM. XII.

ARGVMENTVM.

Cùm ciuitas fame laboraret, miſit ad frumenta Legatum, præſtituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tempeſtate delatus duplo vendidit, & duplum frumentũ modum comparauit. Illo ceſſante corporibus ſuorum paſti ſunt. Reuerſus ad præſtitutam diem reipublicæ læſæ accuſatur.

Pro Ciuibus contra Legatum.

QVANVIS Iudices innumerabiles me indignandi cauſę initio ſtatim actionis ſtrangulent, quia nec dicere vniuerſas ſemel poſſum, nec gregatim erũpentes differre gemitus (leuior eſt enim dolor qui diſponitur) primum tamen ille ſibi aſſerit locum, qui eſt ex hoc iudicij tempore & tam lentæ vindictæ dilatione ortus,

animi mei propè dixerim furor, quòd hominem tam ſcelera-tum, vt nos quoque fecerit nocentes, legibus accerſimus, quòd defendi patimur, quòd vt puniatur precamur, quòd damnatus quoque vel morte defungetur, quàm nos in illa funeſtiſsima fame, dum ſepeliri licuit, optauimus: vel exilio, quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lentè in patriam reuertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quãtalibet ignominia dimittite domo notatum, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntem diſcerpſimus? non (quoniam ſemel conſueueramus, & bona fide ferarum eſſe ciuitas cœperat) hic primus nobis ex tam tardo cõmeatu placuit cibus? Sic enim iſtum laniari, ſic confici, ſic conſumi oportuit iure noſtro. Quis credat? ego me ab hoc abſtinere potui, cùm & eſurirem, & iraſcerer? Sed frumento occupati ſumus, nec quicquam aliud videmus. O' quanta es fames, quæ tam grandem irã viciſti! At ego etiã ſi talis vltio cõtigiſſet, ſi me à nefario graſſatore reipublicæ non lingua, ſed dentibus vindicaſſem, nihil tamen iræ, nihil vindictæ præſtiteram: hoc & meis feci. Aeſtuant adhuc intra pectus ſepulta ventribus noſtris cognata viſcera, & tumeſcere intus atq; indignari videntur, & ſera pœnitentia redundant. Iam enim vacat nobis lugere, iam cibos noſtros efferimus, viſcera cremamus. nam cætera nobiſcum ſepelientur. O' fames inaudita, in qua leuius eſt, quòd eſurimus. Ignoſcite tamẽ violati manes meorum: hìc vos alloquor, ignoſcite quòd ora temerauimus, quòd ab homine deſciuimus. Non vt infelicem animam ſuſtineremus, non vt inuiſum ſpiritũ produceremus, fecimus: vna cauſa mortẽ diſtulimus, quòd ſi expiraſſemus, idem timebamus. Et ego quidẽ me cõſumptis excuſo, qui mihi ipſe iraſci non poſſum. at iſte interim ſtat, vt videtis, longa via saginatus & ſatur, atq; abundans publico commeatu: ad mentionẽ ciborum noſtrorum plenum faſtidio vultũ trahit, & exangues ac pallidos ad calculum vocat: quaſi ego non confitear illum etiam nimium multum attuliſſe. Tàm pauci, rari per vias interlucent, & quamuis odio euerſoris noſtri euocatus ẽ latebris ſuis populus; ſubſellia nõ implet. Pauci ſceleribus paſti, alienis mortibus ſalui, quòd viuunt, ipſi ſibi rei graues, ægra & tabida membra in publicum protulerunt. Hæ ſunt ciuitatis reliquiæ, quas videtis. Sic tabuimus, vt miſeri nec viuos habeamus, nec mortuos. Hic eſt populus, hæ vires, hæ ſpes, hæ opes.

Niſi tandem ad vadimonium Legate veniſſes, non multorum dierum commeatum habebamus. Quò nunc tantum frumẽti? quò claſſem cõmeatu grauẽ? Multũ hercle negotiatione tua actum eſt. Frumentum habeo, populum non habeo. Nuſquam prodeſt. nuſquam opus eſt, iam licet vendas. Dũ tu ſalutis publicæ nundinator proximum quenq; emptorem dimittis, dum aut funera noſtra vendis, aut ſcelera: dum populo tuo fame moriente, alienæ ciuitati Legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames ſe ipſa pauit, & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt. Patiamur te defendi, ſi abſolui ſaltẽ nos poſſumus. Hæc nunc Iudices ego ſolus queror? ad me magis pertinent? aliquid propriè paſſus ſum? non communem dolorem accuſator habeo cum iudicibus? Quiſquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas vna fuit? Niſi quia funeſtas epulas & nefarios inuenimus cibos, non putamus famẽ fuiſſe. In omnes gentes, in omnia ventura ſecula proſcripti ſumus, omnes hæc prodigia narrabũt, omnes execrabuntur, niſi qui non credent. Famè ipſam infamauimus, & (quod miſeris vltimum eſt) miſerationem quoque perdidimus. Adhuc tamen vna defenſio fuit, quòd videbamur in hæc omnia iſtius opera impulſi. Si hic innocens eſt, noſtra culpa eſt. Etiam'ne publica mala narrabo, & miſeriis noſtris conuitium faciam? Exibunt verba? ſubſequetur ſermo? non alligabitur lingua? Planè nihil non poſſumus. Exploramus ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia indicantur. Decet iſta noſtro ore narrari. Sed nouimus, & nimium meminimus. iudex doceri non debet, opinor, reo indicanda ſunt, qui à malis publicis abfuit, qui hoc certè maximum debet patriæ ſuæ beneficium, quòd à fame ſolus dimiſſus eſt. Audi itaq;, audi, frumentum iſtud quod lucrefeciſti, quanti nobis conſtet. Aliquis fortaſſe iudices miratur, etiam ſi huius feralis anni fructus ceſſauit, quòd tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumenti niſi in ſpe habuerit. Sic fit: vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in vacuam poſſeſſionem fames venit. Etiam ſi quid reſidui erat, vt carius quidam venderent, ad annonæ incendium ſuppreſſum eſt. Teſtor tamen conſcientiam veſtram, non ſumus queſti quandiu

i 3 duplo

duplo emebamus. Non enim vulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis aliis ab agricolis accuſari ſolet perfidia terrarum, & ingratæ meſsis irritus labor. Noua & inaudita, & abominãda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut aſtricta citra conatum ſata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges impalluit. Nullus imber ſitiẽtis ſoli puluerẽ terſit, nulla ſuper arẽtes campos ſaltem vmbra nubium pependit. Callidi ſpirauere venti, maturitatem præcepit æſtus: etiam ſicubi fortè ieiunæ herbæ ſolum vicerant, vanis tantum ariſtis ſpem fefellerunt, & inanes culmos triſtis agricola iactauit ventis nihil relicturis. Leuia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra, & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Niſi hæc omnia inter ſcientes dicerem, poteram videri falsò queſtus de hoc anno, quo tantum frumenti vendidimus. Vtinam ſaltem nobis rudem victum ſyluæ miniſtraſſent & carpere arbuſta, concutere quercum, legere fraga licuiſſet: & quæcunque primi mortales ante traditos diuinitus mitiores cibos contra famem obiecerunt, peſtifer annus reliquiſſet. Non eram delicatus. Sed ô triſtis recordatio, funeſta neceſsitas, nihil habuimus quo viueremus, præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus poſſumus, maria certè ſecunda experti. Si voluiſſet ſeruare Legatus diẽ quẽ illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre. Vt primùm tanti mali ſenſus in ciuitatem percrebruit, cùm iam vrgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna peior tamen eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidium, cùm finitimas quoque ciuitates incendium noſtrum adußiſſet. Erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, ſed iam nemo vendebat. Ergo vt vidimus ſalutem publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſque cogunt. Vt arma bello, vt aqua incendio inclamari publicè ſolent: ita vno quodam conſenſu, non ætatibus ſpectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus manibus iuimus in ſententiam neceſsitatis: nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iſte beneficio, vel autoritatis meritorúmq; reſpectu electus eſt, vna cauſa nos mouit, quòd ſe citò rediturum pollicebatur. Pecuniam ſine numero infudimus frumentum ſine

tum ſine modo mandauimus, quantum potuiſſet afferret, feſtinaret modò. Hoc vna voce ſupplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus: vna tantùm vox fuit, quam iſte pro quodam præiudicio amplexus eſt. Nihil agis afferendo frumentum, ſi poſt illum diem veneris. Noſtris manibus Legatum in nauem tulimus, ac ne quid moræ eſſet, pro ſua quiſque portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingreſsi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugientia vela longo viſu proſecuti, facilem emptionem, ſecundos ventos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi nauigaremus, precati ſumus. Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à diis impetrauimus, ſcilicet vnum ſupereſt, vt pro aliena ciuitate vota ſoluēda ſint. Citò peruenit, citò emit, citò rediit quò voluit. Quid prodeſt expectare? Alia ciuitas prior eſt, & ſanè religioſus Legatus diem expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne venturo ſaltem anno proſpici poſſet, non reliquimus qui ararent boues. Iam ſeruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorantibus liberis Legatum promittimus. Iam tantùm ſibi quiſque cura eſt. Nihil tamen horum etiam nūc in inuidiam Legati queror, adhuc prior curſus eſt. Hactenus noſtra mala tulimus, in reliqua Legatus nos vicarios dedit. Si quicquam tibi humani ſanguinis ſupereſt, niſi nimia ſaturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, reſpice patriæ caſum, reſpice neceſsitatem grauiſsimam. Miſeri te miſimus, expectant pallidi exanguéſque ciues tui, & quicquid extremi ſpiritus adhuc ſupereſt, ſpe tui trahitur. Figura tibi exeſos vultus, decreſcentem populum, iam præmortuas vires. nec quicquam horum potes ignorare, ſi quid tibi credimus: fame laborantem ciuitatem vidiſti. Feſtina dum ſuperſunt quibus legationē renunties. Feſtina dum mori vltimum eſt, frumēto digni ſumus. Quid in nos conuertis etiā alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis cōputandum eſt, propter te duplum mali tulimus. tu ſuper frumentum publicum ſtertis: & omnes maris circūuectus oras, littora portúſq; cognoſcis. Tu inter duas ciuitates fatorū arbiter, alienæ conditor, tuæ euerſor, ſalutē noſtram peregrinis admetiris, & ſecunda tempeſtate in patriā ferentes habēs, contrarios ventos exoptas. Nos per arentes effuſi campos, morientium herbarum

radices vellimus, eo quidem fortius, vt ſi fieri poſsit, in venenũ incidamus, ſubeuntes inſolitis cibis. Et ſicubi fortè vberius paullo pabulum contigit, de paſcuis rixa eſt. Amaros fruticum cortices, & ramorum malè arẽtium pallidas frondes decerpimus. morbida quicquid fames coëgit, corpus admiſit. Iam paſſim moriuntur: & peſtilẽtium more pecudum ſubinde aliquis ex populo in ipſis paſcuis procumbit. Crebrior quotidie interitus, & latior ſtrages: & me miſerum, iam fames deſinit. Quos teſter deos? Superos'ne, quos per tantum nefas fugauimus? an inferos, quos nobis permiſcuimus? an noſtram malam conſcientiam, omnia nos antè feciſſe, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulſimus, ſyluas deſtruximus: nouiſsimè nihil relictum eſt præter eſurientes & mortuos. Siqua eſt fides, libenter hanc partem accuſationis ſubinde differo: adeò vbi tantum nefas narrandum eſt, etiam exigua temporũ lucra ſectari libet, & neceſſe eſt reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem venerit. Ignoſcite die hominéſque ſceleri quidem vltimo, ſed tamen quod feciſſe miſerrimum eſt. Non habitant vnà pudor & fames: & cùm ſemel intrarit impotens domina, feras etiam & ingentes beluas ſubigit. Terram morientes momorderunt. Memetipſum, ſi nihil fuiſſet aliud, comediſſem. Sed confitendum eſt, Legati beneficio non defuit. Poſtquam omnem patientiam vicerat ignea fames, poſtquam ſpes quoq;, quæ miſeris vltima eſt, omnis abierat, & frumentum toties ſibi fruſtra promiſſum animus iam ne cupere quidem audebat, ſubiit furor, & alienatio mentis, & tota ſui arbitrij fames facta eſt. Animus malis di:iguerat, os inſolitis cibis ſtupebat: feris inuidere cœpimus. Primò tamen furtim, & intra ſuas quiſque latebras admiſit hoc monſtrum: & ſi paulo citius veniſſes, potuiſſet hoc negari. Si quis ex ſtrage corporum defuerat, ſepultum putabamus: nec tamen indicauit quiſquam, nec deprehendit aliquis. Nemo vt hoc faceret, exemplo impulſus eſt, ſe quiſque docuit: omnes ſcire cœpimus, poſtquam omnes fecimus. Quoties tamen antequàm inciperem, in portum cucurri? quandiu in altum intentus, ſiquæ eſſent in conſpectu naues, oculos fatigaui? Tibi legate tempus differre facile eſt, qui tuam tantùm partem non vendidiſti. Tu quẽ habeas diem videris, ego ſeptimum expectare non poſſum. Ergo rabidi ſuper cadauera incubuimus,

& clau-

& clauſis oculis,quaſi viſus conſciētia acerbior eſſet,tota corpora morſibus conſumpſimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac deteſtatio ſui,& plāctus.Sed cùm ab infauſtis fugimus cibis,vrit iterum fames, & quod modò ex ore proiecimus,colligendum eſt. Nunc mihi illa fœda videntur,nūc abominanda, laceri artus, & nudata oſſa, & abrepta cute intus cauum pectus: Nunc occurrunt effuſa præcordia, & liuidæ carnes,& expreſſum dentibus tabum,& exhauſtæ oſsibus medullæ. Quantulum enim corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, ſiquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid deniq; quod hominem propria nota ſignat. Nunc cibi ſuccurrunt quos imponere in menſam nō auſus ſum. Cōfitendum eſt enim, deuorauimus homines, & quidem auidè, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpiſſe difficillimum fuit. Poſtquam ius factum eſt,poſtquam nemo erat in ciuitate quē confiteri puderet, tum verò iam in poſterum proſpicimus, & funera horreis condimus. Retroaguntur exequiæ,aut citra aut ad rogos pugna eſt. Hæres cadauer cernit. Nouum & incredibile,niſi noſſemus,monſtrum habuimus,ſine rogis peſtilentiam. Mortui ratio non conſtitit. Periſſe ciues ſcio tantùm, quia inter viuentes non video. Aegri aſsidentes timebant, & labētem animam ſupremis domeſticorum oculis reducebant. Primò tamen nihil rogabant ſuos niſi totam ſepulturam. Vt maior vrgere neceſsitas cœpit, beneficium factum eſt expectare dum moritur. Nemo adeò affinis fuit, nemo tam coniunctus, quo pietas abſtineret. noſtros comedimus, noſtros. Nam ſi alienos vellemus, nemo audebat, nemo cedebat. Nihil eſt,tamen quòd indignari velitis,narraui vobis lucrum veſtrum. Frumentum duplo vēdidimus,& callidiſsimus Legatus vicinæ ciuitati impoſuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onuſtæ naues ſunt,& quò magis gaudeamus tanto bono, pauci ſumus. Nam quod ad temporis excuſationem pertinet, nihil eſt opinor quòd æſtuet. In deſertum non incidit populum, nec ſanè fuit cur feſtinaret:etiam nunc expectare poteramus. Sola eſt noſtra ciuitas quæ fame perire non poſsit. Diſsimulaturum me putatis iſtius patrocinia: Confiteor,venit ad vltimū diem,attulit frumētum,gratulemur quòd iam nulla ciuitas fame laborat. O ſi vires ſufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus reſiduæ vocis exiret: quanta indignatione

opus erat, vbi pro omnibus dolendum eſt? Quod cùm ita ſit, vniuerſi qui adſumus, proclamemus, hæc tota concio in vnam vocem conſentiat, non eſſet tamen futura par crimini inuidia. vt omnes accuſemus, quota pars queritur? Secum quiſq; reputet quæ tulerit, quid admiſerit. Planè immanis belua eſt, & non tãtùm neceſsitatis cauſa per nefas paſtus, qui quòd comederit hominem, non iraſcitur. Succurrite dolor & ſeri vomitus, & vltrix pœnitentia. Ades longi ieiunij imperioſa neceſsitas, & vos intus implicitæ, ſi quid poteſtis, admouete animæ, & à ferali ventre prorumpite, dum commiſſum nefas deuoto capite expiamus, & quaſi luſtrata vrbe, feralem victimã violatis manibus mittimus. Decent nos tales hoſtiæ. In iudicium perduxi publicum ſcelus, & infamatæ ciuitati quæro velamentum: Nemo nõ commiſit aliquid, habetis tamen, ſi vultis, vnum, & pro omnibus nocentem: Reipublicæ læſæ accuſo. Mirari vos certum habeo hanc verbi ſegnitiem, cùm ciuitas tota cõſumpta ſit, cùm populus in ſe tabuerit, quo perſtricta tantummodo patria, & leuiter (quod aiũt) manu offenſa intelligi poſsit. Sed ferenda eſt, vt in cæteris, hęc quoque rerum naturæ iniuria, quòd non tam immanibus factis paria verba accommodauit: & fames noſtra, fames dicitur: & cibi noſtri, cibi vocantur, & Reſpublica nunc læſa. Nec ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo ſcrupulosè agantur. Videte vt iure iraſcamur, qui contra ius viximus. Imò etiam ſi libet defenſionem audiamus, & iam nunc nos moretur. Neget læſam Rempublicam: quia pluſquam læſa eſt. Nõ enim diſcuſſos alicuius operis angulos, nec reciſas lucorum frondes, nec publicarũ ædium diſperſos parietes obiicimus. Ac ſi videbitur, adiiciet forſitan non eſſe Rempublicam quæ perierit. Id enim ſupereſt, vt iam hoc nomen extinctũ audiamus. Procedet eouſq; fortaſſe, vt eſuriſſe nos neget. Non inficior autem parum propriè hoc legis verbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Maiores enim ne lædi quidem Rempublicam impunè voluerunt, ideóque exiſtimo etiam hoc eſſe comprehẽſum. Nemo autem verebatur ne abſolui poſſet crimẽ lege maius. Quid quòd actionem Reipublicæ læſæ tentat in legem malè geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt, noxius crucem optat. Non ſuſtineo iudices in tanto animi motu argumenta cõquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcendit: hoc tamẽ ſcio,

non

non cadit in formulam publicus dolor. Nec ſi adeò iudicibus quid paſsi ſunt exciderit, vt has ferant cauillationes non diluẽtes crimen, ſed differentes, populus quoque impunitum nefas ſine lapidibus præteribit. Non præſcribes. Te accuſare malè geſtæ legationis poſſum. Age porrò, ſi occiſos obiecero homines, non tu es cauſa mortium? Si violata ſepulcra, non propter te rogos fraudauimus? Sed legatus fuiſti, quod tamen ipſum quid eſt aliud quàm Rempublicam tractare? Rem autem qui malè agit, vt arbitror, lædit. An exiſtimas hanc legatis dari peccandi licentiam, vt quęcunque ſcelera in eo officio commiſerunt, cum his omnibus hac vna lege decidant? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit, & legem. Sed errauerim ſanè, & quia nullum in foro noſtro iudicium fuit, deſuetudine ipſa iura exciderint: quomodo legem meam effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in eiuſmodi crimine quæri ſoleant, An læſa ſit Reſpub. an ab eo qui arguitur, læſa. In quibus ſiquid tibi fiduciæ fuiſſet, non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico læſam eſſe Rempub. Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærẽdum, quomodo res verbis aggrauetur. Adeò infirmata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen narranda nobis, ſed oſtendenda erat ruina publica. Agedum, ſi videtur, extra portas proſpicite ſquallida arua, & ſpinis obſitas ſegetes, & ſemeſos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame noſtra innocentes feræ, inanes villæ ſunt, & deſerta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inuerſis aratro glebis campus nitet, nullum ſolum opere renouatur. Iam & in ſequẽtem annum famem timeo. Redite in domos veſtras, videbitis noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, & tecta mortibus grauia. Cùm maximè inferimus in tumulos oſſa inſepulta, ducimus opertas exequias, & ad ſepulturam reſidua conferuntur, & tandem cadauera igni permittimus. Vbi verò vniuerſas familias fames extinxit (quæ pars maxima eſt) inanes domus ſitum ducunt, iacent relictæ ſine hęrede ſarcinę. Inuenitur interim cluſa domo cõditus dominus, ſi cuius mors famem euaſit, quem rimantes non inuenere proximi, qui inter ſuos vltimus deceſsit. Quò vos mitto? Ipſam intuemini concionem,

concionē, vnius deficientis ſpeciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & deſtitutas genas, & inanes faucium ſinus. Prona eſt ceruix, tergum oſſibus inæquale, infernis imaginibus ſimiles, fœda etiam cadauera. Aut ſi quis talis non eſt, confiteatur ſe vſque ad ſaturitatem comediſſe. Sua quiſque conſulat miſera præcordia, ſuum ventrem conſcientia grauem. Dic nunc Legate, innocēs ſum, quòd ad illum diem veni. At ergo propter te nocens ſum, quòd ad illum diem vixi. Quæ comparata nobis mala, non delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hoſtilis exercitus intra portas cogit, ſolet venire vltima obſeſsis inopia, ſed euerti certè licet. Victor captiuum aut occidet, aut paſcet. Tormenta quidam piratarum tulerunt, felices quibus contigit innocentia. Mors certè finis eſt, nec ſæuitia vltra fata procedit. Aut etiam ſiquis adeò hominem exuit, vt ibi pœnam quærat, vbi ſenſus doloris non inueniat, nempe tamen cadauera feris obiiciet. Circundati ſunt quidam flammis, ipſa tamen pœna habuit ſepulturam. Nos incendij cinerem perdidimus, noſtra etiam ruina tabuit. Noſtra mala nón latent, non ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerunt, non aues attigerunt, & tamē cadauera mortibus annumerare poſſumus. Citra ſpē conualeſcēdi afflicti ſumus, imò etiam citra votū. Grauior in dies facti pœnitentia eſt, pudet vitę, lucem ac ſidera intueri non audeo. quotidie felices mortuos clamo, & malæ conſcientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna ſede vtcunq; compoſitis puto, adeò mors placet. iam etiam cibis noſtris inuideo. præterita differo, ipſa ex nimia cupiditate nocet abūdātia, deſideratos diu cibos auidè haurimus, & laſſam famē ſaturitate ſtrāgulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ Reipublicæ partes, quæ ſunt ad vſum populi comparatæ, & leuiore cum damni ſenſu pereunt, & facile remedium accipiūt, cùm reparari poſsit amiſſum. Opera reſtituam, ærarium replebo, naues, arma reficiam: hîc vulnus altiſsimè penetrat, hîc ipſa vitalia feriuntur, vbi populus ruit, vbi continuis funeribus omnis ſexus atque ætas ſemel ſternitur. Exhauſta eſt ciuitas, & deſolatæ domus, triſte florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quàm multi in ciuitate noſtra perierint quęritis? Minima quidem portio ſupereſt, ſed etiam ex hoc intelligi poteſt,

teſt, eſurienti populo ſatis fuerunt. Plurimum tamen intereſt quomodo perierint. Felix peſtilentia, felix prçliorum ſtrages, denique omnis mors facilis, fames aſpera, vitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magiſtra peccandi, duriſsima neceſsitatum, deformiſsima malorum. Hęc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes proſternit, hæc ſępe ſociorum fidem fregit, hęc venera populis publicè dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen vnum videbatur remedium, nō expectare mortis diem, & tabeſcentem quotidie ſpiritum ſuperuenientibus malis ſubducere. nam in fame nemo quidem mortis immunis eſt. At nō tua culpa fames cœpit, ſed vulneratum iugulaſti, titubantem ſtrauiſti, fumantē incendiſti. Nequid inique faciam, diuiſa ſunt mala. Primam famem fortunæ imputo, vltimam tibi. Moram tuam itineribus ſeparo. Denique ex eo inopiam tibi obiicio, ex quo propter te tuli. Itaq; caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuium mortes, & cadauerum dira laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua eſt. Puta me in prçſenti nihil adiicere niſi hoc vnum, tardius quàm potueras veniſti. Nondum tibi obiicio duplicata tempora, nec remenſum toties mare, nec graues ancoras, nondum tantam moram, quanta legationi ſatis eſſet. Si innocentes eſſemus, populum ſeptem diebus perdidiſſes. Anguſtos humani ſpiritus terminos fames fecit. morimur, deficimus. feſtina miſericors, omnes excipe auras: etiam ſi tota ſecundis flatibus tetenderint vela venti, tamen remis adiuua. Salutem publicam vehis, ſpiritum populi tui reportas, omnium noſtrum in iſta claſſe nauigant animæ. Iuramus per tuum reditum, effuſi per gradus templorum vota ſuſcipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hoſtias, non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas? non ſtat interim dies, & plenis velis mors venit. Feſtina, merita tua non conditores æquauerint, non ipſi dij plus prçſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini iucundum eſt, tibi debemus quicquid vicinæ ciuitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naues ruit, claſsis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarum aquarū ſpumas vela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, ſciſsis rudētibus tem-

peſtas

peſtas ſibilat, deniq; ſidus hybernum conditur: tu tamen perſeuera: frumētum vehis: nihil horum neceſſe eſt feliciter nauiganti. feſtina. Quererer ſi naues commeatu tardaſſet, dum velocitatis ratio haberetur: mallem accipere dimidium. Nō delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed vnde ſpiritum ſuſtineamus, vnde mortem differamus in præſentia quātulumcūq;. Si plus opus fuerit, redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Iam fruſtra in ſinu parentum liberi plorant, & nōdum editi conceptus intra vterum famem ſentiunt. Iam nemo diues eſt. Auras captamus, & rore veſcimur, & iam ſperare tormentum eſt. quotidie vires deficiunt. Iam nō imus in littus, ſed redimus. In editis ſcopulis populus ſedet, dum naues expectat, in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & vnus ad te ſpectantium rictus eſt, & cùm defecerunt omnia, expirant. Te, te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit, nauem putamus. quoties fractus vēto fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miſerorum ſpes, ad vnaquęque ſolatia, ab vnoquoque quomodo nutant? Hæc certè nauis eſt, ecce vela panduntur. propius appellitur, & accedendo creſcit. noſtra eſt, ſuos in vtranque partem ventos habuit, noſtris votis gubernati flatus ſunt. Hęc dicimus, at illa interim tranſuolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius quàm deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere. nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquā cognouit. Saltem ſi ſcire licuiſſet vbi frumentum vendidiſſes, ipſi petiſſemus. Iam quomodo ad ſingula momēta temporum mutabantur animi? Bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos venti ferunt, iam veniet. Pendet interim fames, & illud quod iamdiu cogitat differt, ita tamen, vt ſubinde computet quot dies ad mortem ſuperſint. nam quid profecit? Meminiſtis, cùm cōtrarij venti flare cœpiſſent, & in altum fluctus à terra volarēt, quanta comploratio, quāti planctus fuerint. retinebitur, ſtabit, laborabit. At, ſi diis placet, legatus noſter tum maximè bene nauigabat. Nos in hac fortuna, in tam graui caſu, in eiuſmodi cogitationibus ſumus, tu ſinus maris circuis, & per omneis curuatorū littorum ambitus terrā legis. Sic fit vt te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris ciuitas inuiſitata tranſitur. Men-

tior,

tior, etiam ad eſurientes applicas. Dein ſiquã timoris iniuriam quereris, non ferã te morantem: quomodo ſatis accuſabo vendentem? Spiritus noſtros trãſcribis, ſalutem noſtrã exponis. Quæ diu inæſtimabilis fuit, innocentiam publicã vendis. Frumentum nõ naufragio perdidimus, non latrocinio: lucro perimus. Tempeſtas quoq; aliquã nauem in medium littus impingeret, & ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Periit frumentũ, quia claſsis venit in portum. Ita nos alienæ ciuitati legatũ miſimus, & vilia ac deuota capita vicinorũ deliciis morimur. Nobis nihil iam reſidui ſpiritus ſupereſt, nos in conſpectu mortis ſtamus, nos legatũ frumentũmq; noſtrũ ore aperto expectamus, claſsis noſtra vecturã facit, & vicinarum ciuitatũ copias reconducit. Penè à conſpectu noſtro vela cõuerſa ſunt, quantulo minus quàm congeſti frumenti puluerem vidimus? tantum iam temporis tranſiuit ex quo pecuniam contulimus, Legatum creauimus. Iam dinumeratis tẽporibus quæ ſecundi venti breuiora fecerũt, quotidie ſpero, & ſanè propè eſt. At legatus meus ad emendum modò proficiſcitur. Tibi ergo tot ciuium mortes imputo, tibi ſtragem populi, tibi liberorũ parentũmq; miſerrimas pœnas, tibi quicquid paſsi ſumus, tibi, quod grauius eſt, quicquid fecimus. Et ſcilicet ſperas vt tantam ſceleris inuidiã ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus auertat? Neſcis quàm multa vendideris. Duplo vẽdidi. Itáne infelicitas mea negotianti tibi lenocinata eſt? Quòd fame perire ciues meos patior, ꝙ vt veſtram ciuitatem ſeruem, meam euerto: ꝙ à tam vicinis littoribus claſſem torqueo, quòd ad diem redire nõ poſſum, quòd pretium conſtituitis, quòd occultum datis duplum, patrocinio meo quantulum lucror? At nos inepti ac veſani de fame querebamur, grauis nobis inopia, intolerabilis & miſera, accerſita mors videbatur. Non agimus gratias induſtriæ legati? Reſpub. noſtra locupletior perit. Sacroſanctus mercator opportunum, opinor, inuenit mercis exactum. Miror hercle, ſi tam bene negotiũ geſſeras, quomodo nobis pecuniã non retuleris. Duplo vendidi. Decepiſti vicinam ciuitatem, circunſcripſiſti, itaq; queritur. Duplo vendidi. Hoc enim vnũ ſupererat, vt deuectum tantidem vẽderes. Habita eſt itineris ratio, habita vſurarũ. Ego verò malo quod tam magno vendidiſti. Apparet enim te nihil coactum. Sed ſi ſemel ponis haſtam ſalutis, ſi redemptores vitæ admittis, & nos admone: melius

lius vendes. Nos quicquid in domibus habemus, quicquid in templis; quicquid ciuitas ſuum vocat, congerere parati ſumus. Frumentum pecunia remetiamur, libertatem noſtram addicimus, fines publicos tradimus: omnia licet eadem vicina ciuitas polliceatur, plus non poteſt. Proſit mihi quod apud negotiatores ſolet, in anteceſſus dedi. Triplum, quadruplum, quãtum popoſceris accipe, & illa pecunia frumentum licet vicinis afferas. Si nobis nihil de commeatu noſtro partiris, nos vicinæ ciuitati vendemus. Liceat ſeruire vbi frumẽtum eſt. Non exigua res eſt, pro vita, pro ſepultura, pro innocentia licemur. Nõ poteſt hic commeatus tam carè emi, quàm expectari. Sed niſi vẽdidiſſem, inquit, fame laboranti ciuitati, timui ne raperet. Et ita vtique occupare voluiſti, vt nobis iniuriam tu potiſsimũ faceres. Multum mehercle vos fallit opinio iudices, ſi vllam cauſam ita euidentem deferri poſſe in forum putatis, cui nulla ne mendacij quidem velamẽta contingant. Opinione ſua defenditur: & quæ res minimè coargui poteſt, vtitur ſe teſte. Ne nos periremus, non timuiſti: ne repetiti commeatus poſt diem noſtræ mortis applicarentur, non timuiſti. Noſtris certè malis quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamẽ inter metus tempeſtatum, & ancipites incerti maris caſus, confiteor, ne frumentum ſalua claſſe perderemus, non timuimus. Non dico vt maxima vis parata ſit, vt more immanis latrocinij turba raptorum littus premat, vel repugna, vel fuge, vel roga: incenſurum naues depreſſurúmque minitare potius, quàm totum frumentum vtique populo pereat. Partire vel gratis, dum nobis aliquid quo reſpiremus afferas. Illud quo certè nihil aſperius accideret, rapi patere. Faciat fortuna quod voluerit, legatus à præcepto non recedat. Refer nobis ſaltem iniuriam noſtram, mitte nuntios: ira famem differemus, rapiemus furẽtes arma, & ſe in obſidionem ciuitatis inimicæ ſine delectu populus effundet. vaſtabo interim fines, hoc eſt per aliena prata paſcar. Siqua in villis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum perueniemus, quàm tu cum frumẽto redibis. adiuuabunt pugnantem iuſta ſacramenta. Si contigerit æquum fortunæ iudicium, nõ meos tantùm commeatus recipiam. Si minus, certè dabitur bene mori. Liceat & manum cõſerere, in acie confligere. condant ſe poſtea licet muris, longius obſidio eat, interim certè hoſtiũ potius cadaueribus viuemus.
Sed

Sed nulla vis fuit, nulla exterior iniuria, tuum certè commeatum nemo rapuit. iure miſeri ſumus, & ex ſtipulatu Legati noſtri perimus. Vendidit quantum voluit, quanti voluit: & vt hoc ad noſtras accederet moras, fortaſſe diu concionatus eſt. Omnis cum fide perſoluta pecunia eſt. Hoc quî colligo? Qui quanti vult vendit Iudices, poteſt non vendere. Nam per fidem, ſi rapere alienum frumentum & poſſunt & volunt, quid ita duplam pecuniam ſoluunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi poteſt, vile eſt: ita cùm poſsis habere gratuitum, duplo carum eſt. Sed mihi credite, color iſte patrocinij eſt, & diu in ſaturo otio cogitata defenſio. Non poteſt ſimilis vſquam fames fuiſſe. Nos graue huius anni ſidus afflauit, noſtrum hoc fatum fuit, quos non tantùm ſata, ſed etiam empta fallunt: qui noſtra pecunia, noſtra claſſe, noſtro legato, noſtro vento, feliciſsimo curſu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius ſumus, ad illam ciuitatem potuit frequenter accedere negotiator, ſæpius applicari onuſta claſsis, itaque non miſere Legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit. quod feliciſsima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus contingit, nihil emerunt niſi deuectum. Quare nulla cauſa iſtius quem fingis, metus fuit, nulla vtique vis. Forum legiſti, & quia adhuc ſupererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putaui. Quid dicis ſcelerate? Et cùm hoc timeres, applicabas? Onuſtus viator apud latrones hoſpitaris? Commeatum publicum in annonæ ſcopulos impingis? & plenæ frumento claſsis ancoras ad famem ducis? Nō præcides medium mare? non velut inhoſpitales Syrtes, aut voracem Charybdim præteruecheris? non tota in fugam vela torquebis? Nuſquam eſt periculoſius legationis tuæ naufragium. Tu vt cogi poſſes, tu vt auferri frumentum poſſet, effeciſti. Tantum habituri ſumus, quantū reliquerit pudor eſurientiū. Quid te duplo frumentum iactes vendidiſſe? Potuerunt nihil ſoluere. Quod refers, alienum beneficium eſt. Alterum confingitur hoc loco mēdaciū. Tempeſtate, inquit, appulſus ſum. Ita planè infelix nauigator es, & cuius votis auræ non reſpondeant? Neſcimus te duplo melius nauigaſſe, quàm ſperauimus. Neſcimus ſingulis commeatibus bina itinera confecta? Neſcimus in vna legatione ventos quater ſecundos? Sat erat verbo negare, quod verbo ponitur. Remoue hanc ſpem eludendæ mendacio ciuitatis.

k Quo

Quo damno probas tempeſtatem? Quid amiſiſti? Frumentum certè totum venit in portum, nec laboraſti. quanquã nimium onuſtas naues ſimulaueris, duplum afferre poterant. Non vexata armamenta, turbatóſque funes, aut ſciſſos velorum ſinus quereris: claſsis ſtatim exiit, & quod magnum integræ ſignum eſt, citò redit. Porrò tempeſtas in vnum agebat angulum. nihil potuerunt obliquata vela deflectere. Non poteſt vltrà procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge non dimiſſuros. Si aliud fieri non poteſt, cum tempeſtate decide, naufragio in deſertum littus impinge. Quid euitata procella prodeſt? quid ſubductæ nubibus inuiis claſsis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego verò, inquit, attuli, & quidem duplum. O' nos felices, rumpamus ſaturitate præcordia, paſcamur in pręteritũ, & famem crudelitate penſemus. Frumentum attuliſti. Quid quòd medicina mortuorum ſera eſt? Quid quòd nemo aquas infundet in cinerem? Quid quòd extincto populo etiam nouendialis tardè venit? quid quòd iam ego frumentum non deſidero? Naufrago, tabulam abſtuliſti, mortuo applicas nauem. Duplum eſt, infunde in ſepulcra & admetire tumulis. ibi ſunt qui mandauerunt. Quid aliud effeciſti afferendo frumentum, quàm vt nos quod adhuc fecimus, pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri non comediſſe. O' nefas, in quo me ſcelere commeatus deprehendit? Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, ſed nunc licet reponamus. Quis autem vnquam penſabit neceſſaria ſuperuacuis? Duplũ attuliſti, ſed illis qui perierunt, nihil. Sed non poſſumus iam non feciſſe quod fecimus: plerunq; ſera pro nullis ſunt. Sed & temporũ iſta momẽtis aut pretioſa fiunt, aut vilia. Vis ſcire quantum inter hoc tempus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non poteſt dimidio vendere. Supereſt adhuc vnum patrociniũ, in quo ſpes omnis profligatæ cauſæ conſiſtat. Ad diem veni. State hîc certè iudices, nam ferri non poteſt, exundat altius dolor. Pudorẽ publicum, quanuis proiectum, & iam olim ſepultum, hucuſque protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem non ad conſtitutum diem tulimus? Cur ad tantum nefas acceſsimus? In hac lance publica cauſa Iudices pendet, aut iſte tardè fecit, aut nos citò. Hoc videlicet expectaſti, & ne captioſum eſſet officio tuo maturius rediſſe, ex induſtria tempus triuiſti.

Non tem

Non tempeſtas in cauſa fuit, non vis vlla vicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeo'ne nobis miſeriæ publicæ exciderunt? Adeò inſperato frumento obſtupuimus, vt hæc audienda ſint? Vltimum omnis memoriæ reum vna vox innocentem facit? Populatorem euerſorémq; ciuitatis niſi ad ſupremum damnabo, abſoluatur. Publicus reus rediit. Illum, reſpondet, diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius veniſſes, excuſares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſam habere videreris, cùm diceres, Antè non potui. Et nos hæc cogitauimus, his caſibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus: ſed quia illud citius emiſti quàm ſperauimus, ſupra votum noſtrum nauigaſti. ad proximum littus maturè claſsis applicata eſt. Ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo quantum in te, tempus conſumptum eſt, dies exceſsit: peius pati nihil poſſumus, ſed peſsima diu patimur. Imputa nobis propitios ventos & ſecundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti vendidit quãtum duobus populis ſatis eſſet. Quantumlibet velocitate tua glorieris, computa ſi placet, quando primùm conterminos portus onuſta claſſe comprehenderis, quàm tardè à vicina ciuitate veniſti. At etiam, ſi diis placet, animo defenditur, & quam cauſam vexandæ ciuitatis habuerit, quærit. Iſtud ego interrogare debueram. non vbique Iudices morandum eſt: alioqui ſi quid requirere vellem, multa occurriſſent. Solent hi negotiatores, præter hæc aperta pretia, priuatum aliquid ac proprium ſtipulari, vtique cùm alienam rem vendunt. Poteſt fieri vt primò lucrari voluerit pretium, ſerius deinde ſubuenerit reddendæ rationis dicendǽque cauſæ cogitatio. Væniit fortaſſe frumentum lucro, redemptum eſt patrocinio. Poteſt fieri vt aliquam gratiam ſperauerit à ciuitate ſeruata: occulta quædam in ciuitate ſua odia, quæ plerunque ex inanibus cauſis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrunt, ſed (ſiqua eſt Iudices dicenti fides) ego nihil inuidioſius reputo, quàm quòd ciuitatém ſuam ſine cauſa perdidit. Quæcunque ratio, quodcunque propoſitum fuit, audi quæ paſsi ſumus poſtquam redire potuiſti. Tranſeo tormenta noſtræ inopiæ, maciem corporis, vulſos terra deſtrictóſque ramis cibos, quòd aris altaria non impoſuimus, quòd populus corporibus ſuis vias ſtrauit, quòd men-

dicus quem rogaret non habuit. Non obiiciam tibi famem.
O triſtis recordatio, ô tormentis omnibus cõſcientia grauior,
rumpe ferreum pectus, & ardentia ſcelera viuentéſque intus
epulas excute. Luctantur intra viſcera animæ, & vterum fu-
neribus grauidum mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus,
felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunque clades
fama vulgauit, ſolatia hinc petant: hìc audient occiſos ſine ſan
guine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclo-
pas, Læſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus virginis latratũ
Siciliæ littus, & quæcunque miſer didici domi, comites quæro:
hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam planè falſa
ſunt, Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum viſcerũ
epulas diem vertit. Vidit nos vulneribus paſtos, & ad euiſcera-
ta corpora illuxit. Publicè monſtra commiſſa ſunt, & inexpia-
bile nefas vno ore ciuitas fecit. Pœnis noſtris iã ne fames qui-
dem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt: & quamuis ſenſus
careant muta animalia, pleraq; tamen innocentibus cibis ve-
ſcuntur, vti quæq; conſuerunt. Inter homines etiam ſiqua alie-
nis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſti-
nent: nec eſt vlla ſuper terras adeò rabioſa belua, cui non ima-
go ſua ſancta ſit. Nos quibus diuina prouidentia mitiores ci-
bos cõceſsit, qb' ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſi-
dera oculis animíſq; cernere datũ eſt: viſa nõ ante nos fecim',
nigros fame dentes pallidis cadaueribus impreſsimus, & inter
horrorem ac famam reſtrictis labris morſus abrupimus. Ca-
dauera rogis deuoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naues cõ-
currimus. Deficit aliquis extremo iam ſpiritu pendens, tamen
durat, quia prius moriturum alterum putat: inuicem expectãt:
& ſi ſpei figuratione tardius cadit, morſibus pugnat. Non in
omnibus mortes expectantur, pater liberos eſurit, & oppreſſa
decimo mẽſe mater ſibi parit, redit in vterum laceratus infans.
Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt diuitiæ mor-
tium. velut infauſtæ aues ſupra expirantes ſtamus. Secreta mi-
ſeri petunt, in ſolitudinẽ fugiũt: & vbi nulla ſpes vitæ ſupereſt,
mortes ſuas abſcondunt: iam morituri ad feras confugiũt. De-
hiſce terra, & hãc noxiã ciuitatem (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu
aliquo ad inferos conde. Cœleſtes auras contaminato ſpiritu
polluimus, & ſiderib' ac diei graues, & inuidiã ſeculo facimus.
Nullas iam ſpero fruges, propitios deos non mereor. Quomo-
do me

do me à ſcelere meo diuellerem? in quas vltimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem? Meum ſanè conſcientiæ vrunt animum intus ſcelerum faces: & quoties facta reputaui, flagella mentis ſonant. vltrices video furias, & in quancunque me partem conuerti, occurrunt vmbræ meorum. Habitant neſcio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte ſaltem hos metus effugiam, occupant grauia apud inferos ſupplicia, volucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex. Adeo'ne apud inferos quidem vlla pœna eſt fame maior? & ille hæc patitur, qui hominem appoſuit epulandum. Nobis imminet ſaxū, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſis vrna iam ſtetit, nobis viuax ipſum creſcit iecur, quia illic quoque viſcera tantùm aues laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ. Miſerum me, vera'ne hæc ſunt, an mens aſpicit? Laceros video manes, & truncas partibus ſuis vmbras. Quid hoc eſt? Non de ſepulchris inſurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt vmbræ noſtrorum: de populo exeunt. Illuc ite, illi tædas intendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, Duplum attuli. Vobis dicat, Ad diem veni. Ego ſi huius pœnā videro, poſſum reddere rationē quòd vixi.

APES PAVPERIS, DECLAM. XIII.

ARGVMENTVM.

Damni per iniuriam dati ſit actio. Pauper & diues in agro vicini erant iunctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Queſtus eſt diues flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denunciauit vt transferret. Illo non transferente, flores ſuos veneno ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt diues damni iniuria dati.

Pro Paupere contra Diuitem.

CREDO ego Iudices pleroſque mirari, quòd homo tenuis etiam antequam quod habebam, perdidi, pauper auſus ſim iudicio laceſſere diuitem vtique vicinum, eúmque notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tantis fortunæ viribus pernicioſum inimicum, etiam ſi venena non habeat. Neque ipſe hoc periculum

 ignoro,

ignoro, expertus non leui documento, quanti ſteterit mihi, quòd ſemel imperata non feci. Sed neque illud Iudices damnũ tolerabile eſt pauperi, cùm tam paruis etiam diuites moueantur. Et mihi quanquam propè nihil iam relictum eſt quod perderem, ſi tamen iſta impune ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quàm contemptum pati. Nec ſanè vitæ cauſa iam ſupereſt, ſi ad cæteras humilitatis noſtrę contumelias hoc quoque accedat, vt ſi habemus aliquid, migrandum ſit: ſi perdidimus, tacendum. Vnum oro, ne cui minor dignitate veſtra videatur cauſa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare vbi pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtulerit mihi diues, minus eſt quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula vindicari; cùm venenis etiam floſculi vindicentur? Quod tamen Iudices (quanquam euerſus, & ab omni ſpe tuendæ paupertatis excluſus) æquiore animo tolerarem, ſi cuius culpæ etiam ſi iniuſtam pœnam, meritam tamen iram tuliſſem. Sed circumſpicienti omnia nihil mihi obiici poteſt à diuite, niſi quòd vicinus ſum. Eſt mihi paternus iudices agellus, ſanè anguſtus & pauper, non vitibus conſitus, non frumentis ferax, non paſcuis lætus, ieiunæ modò glebæ, atque humiles thymi, & non latè pauperi caſæ circuniecta poſſeſsio. Verùm mihi vel hoc fuit gratiſsima, quòd non fuit digna quam diues concupiſceret. In hoc ego vitæ meæ ſecreto remotus è tumultu ciuitatis, ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omni maioris fortunæ cupiditate conſtitui: & dum moleſta lege naturæ tranſiret ætas, vitam fallere. Hoc mihi paruulum terræ & humilis tugurij ruſticum culmen æquitas animi regna fecerat, ſatiſque diuitiarum erat, nihil amplius velle. Quid prodeſt? Sic quoque me latentem inuenit inuidia. Nec ab initio Iudices vicinus diuitis fui, pares circa me habitare domini, & frequentibus villis concors vicinia paruos limites coluit. Quod ciues paſcebat, nunc diuitis vnius hortus eſt. Poſtquam proximos quoſque reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit: æquatæ ſolo villæ, & exciſa patria ſacra, & cum coniugibus paruiſque liberis reſpectantes patrium larem migrauerunt veteres coloni: & latæ ſolitudinis indiſcreta vnitas facta eſt, poſtquam ad apes meas diuitis fundus acceſsit. Nanque ego Iudices dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, &

difficul

difficultatem labore perdomui, & inuito ſolo nonnihil tamen fœcunditatis expreſsi. Citò labitur dies, & procliuis in pronũ fertur ætas: abiere vires, cẽſus meus, defectáq; labore ſenectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit niſi diligentiã. Circunſpiciẽti quod conueniret opus inualidæ ſenectutis curæ, ſuccurrebat ſequi pecora, fœtúque placidi gregis paupertatem tueri: ſed ex omni parte circuniectus diuitis ager vix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus? inquam. Vndique vallo diuitiarum cluſi ſumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde vineta, hinc ſaltus. nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod volet. Nam quid apibus inuenit natura præſtantius? Parcæ, fideles, laborioſæ. O animal ſimile pauperibus. Et ſanè dabat occaſionem mihi opportunitas hortuli mei. Eſt nanque poſitus ad ortus ſolis hyberni, apricus, omnibus ventis medius. Fuſus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, vtrinque ripa virente prȩterfluit. Satis conſiti flores, & viridis quanuis paucarum arborum coma, naſcentibus populis prima ſedes, vnde ego frequenter conſertum nouæ iuuentutis agmen ramo graueſcente ſuſcepi. Nec me tanta capiebat voluptas quòd fluentia ceris mella conderem, quòd ad ſuſtinendas paupertatis impenſas deferrem in vrbem quod diuites emerent, quàm quòd aduerſus omnia laſſæ tedia ætatis habebam ſenex quod agerem. Iuuabat aut len[illegible]mina vernis fœtibus texere, & ne æſtiuus ardor aut hyberna vis grauidam penetraret aluum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut feſsis apibus vltro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella ſedare pulueris iactu: tum ne quid periculi ſaltem ſingulis eſſet, auidas longè fugare volucres, & arcere paruo dictu animalia: recluſas interim ſcrutari apium domos, ne per vacuas aluos fœda peſtis inſidioſas texeret plagas. Dederam laboribus meis iuſtam ſenex miſsionem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras liuor improbe? Quid ve ſcabræ malignitati clauſum eſt? Inuidit pauperi diues. Cùm euocaſſet me ſubitò trepidum, totóque fortunæ ſuæ ſtrepitu circunſtetiſſet, Quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum volent? ne hortorum meorum floribus inſideant? ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotẽtiſsime tyranne, quò? Nunquid tam latum poſsideo agellum, vt illum apes

tranſuolare non poſsint? Neque tamen tantum inerat pectori meo robur, vt non perturbarer denuntiatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares; & conſcios natalium parietes, & ipſam nutriculam calami, iámque pauperē focū, & fumoſa tecta, & cōſitas meis manibus arbuſculas trāsferre deſtinatus exul decreueram. Volui Iudices decedere, volui, ſed nullum potui inuenire agellum, in quo non mihi vicinus diues eſſet. Nec tamen licuit diu quærere. Fortè ſerenus pura luce fulſerat dies, & hilaris matutini ſolis tepor ad quotidiana opera lætius ſolito agmen effuderat. Quin ipſe ſpectator operis (præcipua nanq; hæc mihi voluptas erat) proceſſerā, ſperās fore vt viderem quemadmodū aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ depoſita ſarcina in nouas prorumperent prædas, & quanquàm anguſto feſtinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obſtaret intrātibus, aliæ militaribus caſtris pellerent vulgus ignauum, aliæ longum permenſæ iter fatigatæ anhelitū traherent, hæc ad æſtiuum ſolem porrectas panderet pennas. Miſerum me, ignoſcite modò gemitibus meis. Non floſculos perdidi, nec caduca folia proximo lapſura vento. Apes cùm volarent, ſuffugium tenuitatis meæ, ſolatium ſenectutis amiſi. Nunquam me aliàs pauperem putaui. triſte me excepit expectátq; ſilentium, & inanis alui inchoata tantū opera, & rudes ceræ. Vos Iudices æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum in ū. Libenter bibiſſem, ſi inueniſſem, venenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, nō ſuppreſsi lōga ſitu flores induxerūt ieiunā miſeris famē, nō auiditas iniuſta domini nihil mellis reſeruantis, nō æqualis feſſas morbus inuaſit: non dānatis ſedibus ſuis auias fuga petiere ſyluas. Apes pauper miſer in opere pdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tantū veneni, quod poſſet & diuitis hortis ſatis eſſe, & liniuit flores maleficis ſuccis, & in venenum mella conuertit. Sparſit omnibus floribus mortē: & quanto plura interim corrupit, quàm quæ apes abſtuliſſent? Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, vt primùm aurora lucem vocauit, in aſſueta miſeræ paſcua volāt, vt antequàm noctis humorē radij ſolis ebiberēt, matutinos legerent rores, & cœleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberēt. Hîc triſte ſpectaculū, & tantū non ipſi qui fecerat, miſerandum. Illa ad primū feralis ſucci hauſtū inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil pro

hil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, vitámque in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu volandi, adhuc per terram languidè repit. Si quas tamen vſq; ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuò amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poſsit, quis dicere, quàm multas mali formas, quàm varia leti genera fecerint tot mortes? Semel, vt ipſe triſtem finiam expoſitionẽ, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud aluearium, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc laceſſere diuitem, quibus vitę cauſa ſupereſt: exerite libertatẽ fortibus verbis ſiquid offenderit. &, quod difficillimum fuit, iam expertus eſt venenum. Quòd ſi mihi fortuna vel ingenij vires, vel ſuas dediſſet, crimen iſtud non priuatam taxationem formulę merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, ineuitabilem peſtem occulta fraude graſſantẽ. Malè hæret ibi innocẽtia, vbi in poteſtate eſt ſecretum ſcelus, velut venenum, & quidem pręſentaneum, inuentum, compoſitum, datum eſt. Quantulum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeò deſunt odiorum cauſæ, vt iam rara ſimultas ſit: & vt videatur aliquis nihil magis quàm malos odiſſe, libebit aliquando longius manum porrigere, & indulgere animis. Credite mihi Iudices, difficilius eſt venenum inuenire, quàm inimicum. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. nam damnum id eſt Iudices grauiſsimum. Pauper vulnus accepi, quod mihi diutius deflendum apud vos quàm probandum eſt. Nam coarguendis quidẽ criminibus quis labor eſt aduerſus confitentem? Habent diuites hoc quoq. contra nos contumelioſum, quòd non tanti videmur vt negent. Porrò qui confeſſum defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam. Longius iſta quàm tu qui quæſtio peruenit: non de pręterito tantùm litigamus. hoc agitur, vt etiam ſi quid fortè reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas enim, quantum animaduertere potui, quęſtiones diuidit cauſam, an damnum ſit, & an iniuria datum. Negat eſſe damnum, quòd animal liberum, & volucre, & vagum, & extra imperia poſitum perdiderit. Negat iniuria datum, quòd in priuato ſuo, ꝙ eas quæ ſibi nocerent, extinxerit: poſtremò quòd

ſparſo tantùm per flores veneno, ipſæ apes vltro ad mortem venerint. Vt nihil eſſet quod his poſſem reſpondere, æquum erat inter vicinos ſic agi: Sed excutiam ſingula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuerſa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum ſit perdere quod lucrum eſt habere. Liberum eſt animal puta: nõ dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos ſedem, & reſeruatis ad ſupplemẽta generis fauis examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in priuato meo: puta me vel inanis arboris trunco, vel cauis inuẽtos petris, domum fauos retuliſſe; multa nihilominus quę libera fuerant, tranſeunt in ius occupantium, ſicut venatio, & aucupatio. Nam vt cætera animalia hominũ cauſa finxerit prouidentia, quod omnibus naſcitur, induſtriæ præmium eſt. Quid autem nõ liberum natura genuit? Taceo de ſeruis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſsitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritum trahũt: nec natura vilis, ſed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis victor inſidet? Cur iniuſto quotidie iugo boum colla deterimus? Cur in vſum veſtiũ ſæpe pecori lanæ detrahuntur? (Taceo de ſanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, definitis diuites eſſe. Si verò hæc conditio eſt, vt quicquid ex his animalibus in vſum homini ceſsit, proprium ſit habentis: profectò quicquid iure poſsidetur, iniuria aufertur, vt volucres mites, & aliæ quæ per ruſticas villas, quæque ditibus cellis ſaginãtur, in quibus tamẽ domini ambigua poſſeſsio eſt, & vaccæ, & armẽta, & omne pecudum genus. Sed illa impoſitus cohibet magiſter. Peiúſne domino in iis ius eſt, quibus cuſtode nõ opus eſt? Nam ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrum quod perire poſsit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nam & errare pecudes ſolent, & fugere mãcipia. Si hoc in cæteris non obſtat, vagari tu nolles apes, in opus exire, & ad quotidianum cenſum laboris aſsidui nõ detrectare militiam. An nõ ipſæ domum ſua ſponte reuolant, finémque laboris ſui ſole metiuntur, & omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctémque modeſto ſilentio trahunt? Age porrò, vt non ſit earũ certa poſſeſsio dum volant: nempe cùm remearunt, concludi, transferri, donari, venire poſſunt: in poteſtate ſunt. Quomodo autem poteſt ſine damno, meq; perire quod quotidie meũ eſt?

At ex

At extra imperia poſitum eſt. Mirum hercle, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in cæterorũ animalium forma. Tamẽ quam dominus dedit incolũt ſedem, laſciuientem luxuria fugam tinnitu compeſcimus. Etiam ſi diuerſis regibus coorta ſeditio ad bellũ inflammauit iras, exiguo puluere, vel vnius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa verò admiranda ſedulitas, quòd operi totus inſumitur dies, in dominorum reditus ablata ſupplentur. Age, ſi obſequi poſſent, quid amplius imperares? Intelligo his vanis vltra neceſsitatem eſſe reſponſum. Si nõ ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum eſt. Atqui nulla vnquam inueniri potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium vocaret. Hoc ergo fieri poteſt, vt quod naſcitur, meum ſit; quod generat, alienum? Age, ſi mihi alui furto abeſſent, vtrum nulla daretur actio? An viminis modò vilíſque texti pretium formula taxaſſem, & perinde agerem quaſi inanes perdidiſſem? Niſi fallor, eſſet æſtimatio & apum. An tandem quas ſurripere non liceret, liceat occidere? Non eſt damnum quòd exutus ſum? quòd reditus perdidi? quòd annuos fructus præſidia paupertatis amiſi? Non eſt damnum id perdidiſſe, quod (vt proximo vtar argumento) ſi habere voluero, emendum eſt? Quid ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cùm liceret palàm trucidare, & plenos vel cremare igni, vel aquis immergere aluos? An eſt aliquod animal quod nõ liceat niſi venenis occidere? Vt damnum ſit, inquit, iure tamẽ feci, in priuato meo. Per fidem veſtrã Iudices ſuccurrite exemplo: non ſufficit his partibus vnus ruſticus pauper. obuiam publicè eundum eſt, & obiiciendæ aduerſus naſcentem licentiam cõſenſu manus. Credite mihi, maior lite quæſtio eſt. Hoc vobis hodie iudicandum eſt, vbi ſcelus facere non liceat Nam cur non hoc idem de homicidio reſpõdeat? cur non de latrocinio? Nõ enim iure iſta, ſed modo differunt. Aperitur ingens funeri via, & obluctantia diu legum velut clauſtris ſcelera libera porta prorumpunt, ſi in priuatum iura non veniunt, & in manifeſtiſsima quaque noxa non de facto quæritur, ſed de loco, nõ æqua portione cum ſceleratis terras diuiſimus. Vbi enim non iam diuitum priuatum eſt? Parum eſt proximos æquare terminos, & poſſeſsiones ſuas velut quaſdam gẽtes fluminibus mõtibúſque diſtinguere. Iam etiam deuios ſaltus, & ſyluas vaſta ſolitudine horridas occupant, tot aquę intra paucorum vmbram latent, è

finibus

finibus ſuis populus excluditur, nec vllus procedentis finis eſt, niſi cùm & in alterum diuitem inciderit. Adhuc tamen ſpolia tranſeuntium, & abacti pecorum greges ſub hoc titulo defendebantur, iam priuati veneni tranſcriptio eſt. Iterum ac ſæpius, Iudices admoneo, conſiderate, diſcite, aut nihil vſquam contra ius licet, aut in priuato omnia. Atenim aduerſus inferentem damnum iuſta vltio fuit. Dicam nūc quàm iniqua ſit inuicem iniuriæ compenſatio, quámq; non ſolùm legi aduerſa, ſed etiá paci. Barbarorum mos eſt populorum, quos procul omnis iuris humani ſocietate ſummotos proxima beluis natura efferauit. Nos ideo magiſtratus legéſq; à maioribus noſtris accepimus, ne ſui quiſq; doloris vindex ſit: & aſsiduę ſcelerum cauſæ ſe repellant, ſi vltio crimē imitabitur. Damnum accepiſti. Erat lex, forum, iudex: niſi ſi vos iure vindicari pudet. At mehercle iam ad arma mittimur, & inſtituitur perniciosa nocēdi contentio, & in vicem legis ira ſuccedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio ſubiecta plebes triſte ſeruitium perferet. Eſt tamen & pauperibus interim dolor: & vt facilius nobis noceri poteſt, ita vobis latius. Poſtremò placeas licet tibi opum tuarū fiducia diues, ſi mihi viuere expedit, pares ſumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attuliſſent apes meæ, non mihi auferretur ratio, ſed forſitan aliqua daretur & tibi. Nunc verò quid quereris? Credo depopulatos agros, euersóſque reditus. Non enim debet leue eſſe damnum, quod diues ferre non poſſit. Decerpebāt, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis Iudices quanto dolore dignum ſit quod ego perdidi, ſi etiam hoc damnū eſt, flores auferre? Ita planè. Alioqui tu illos in vetuſtatem reſeruabas, & durarent adhuc niſi ad hortum tuum apes veniſſent. Cuius rei inueniri poteſt breuior ætas? Nanque dum immaturos exterior alligat cortex, nodum dixeris florem. Paulatim deinde viuidiore ſucco tumeſcit vterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos eſt. At cùm ſe ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, & velut fiſſa in orbem, iámq; eorum videtur maturitas, & ignotus occaſus eſt, & iam ſine ventis quoque ſoluta natura, labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi nouus. Quare ſi dicerem, abſtulere peritura, & quæ protinus humi iacuiſſent, in vſus hominum conuerſa: inauditus tamen liuor videretur etiam apibus inuidere. Nunc verò diſſerēdum mihi eſt, quàm momētoſa ſit huius animalis rapina. Neſcimus

qua pernicitate plerunq; vix contactis floribus reuolet, diſcurrátque per ſingulos velox experimētó: quàm etiam vbi immorantur, libratis pendeant alis. Quis vnquam ꝙ ferentem apem viderat, vbi deeſſet inuenit? Quantulū verò eſt quod ex his manu conſitis floribus legant? Prata, ſyluæque vel maturæ fructibus vites, & fragrantes thymo colles (quantum coniectura ſuſpicari poteſt) pabulum miniſtrant. Non ex omnibus floribus carpunt vtilia operi ſuo, ſed in omnibus quærunt. Præſens & quidē protinus illa redditur merces, quòd omnibus quibus inſedere, odorem mellis inſpirant, & breui cōtactu vim ſui relinquunt. Hoc tu damnum intelligis? hoc veneno vindicas, quod mehercle inhumanè etiam fumo prohibuiſſes? An non te ſolus vicinus colui? Non frugum mearum primitias omni vere miſi? Non ſiquis ceris nouis candidior incidit fauus, tuis reſeruatus eſt mēſis, cùm paruis mediocritate munuſculis illa ſemper adiiceretur commendatio, Hoc tibi mittunt apes meæ? Puto relata eſt mihi gratia. Admonui, inquit, & vt transferres denūtiaui. Idcirco contumacem meritò puniſti. Non enim video quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denuntiatio, superuacua, ſi non licuit tibi facere quod queror: iniuſta, ſi licuit: iuſta aut ſine iſta, aut ne cum iſta quidem valeat. Pudoris verò quod velamētum eſt, malè audere, culpam defendi ſuperbia? An tandem tuas pecudes quāuis diffuſa ſtabula nō capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arua ſulcabis, & ad excolendos agros procedet ignota etiam villicis familia, tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen inuidebimus, nec quiſquam tam graue putabit ſibi iſtud fortunæ tuæ pondus: nos ſi paucas apes intra anguſtias pauperis horti compoſuimus, quæ tamen vobis mella faciunt, id prorſus indignè ferendum eſt? &, quod nunquam fando cognitum eſt, vicinus diuiti pauper moleſtus eſt? Adeò parum eſt plurimum poſsidere, vt cum ſeruis quoq; veſtris habere peculium liceat, inuidioſum nobis putetis quicquid egeſtatis nomen exceſſerit? Tantóne his, in hac vt putamus æquiſsima libertate, legibus viuimus, vt nobis habere medelam non liceat, vobis liceat habere venena? Poſtremò quidem diuitis patrocinio non putaui Iudices reſpondendum, niſi rideri veſtram maieſtatem contumelioſa defenſione non ferrem. Vltro enim, inquit, ad mortem venerunt apes tuę. Ita planè. Alioqui tu venenū floribus dederas. Impudentiæne

Iudices

Iudices eius aſsignem, ſi hoc mihi apud vos obtinuerit, an ſtultitiæ, ſi ſperauit? Si venenũ homini dediſſet, diceret ipſum labiis admouiſſe pocula. Si percuſſorē poſuiſſet in ſaltu, ipſum in inſidias vltro veniſſe clamaret. Si telum abiectaſſet in tenebris, illatum ſua culpa contenderet. Ego iudices quid dico? Duo eſſe ſola quæ omni in crimine ſpectanda ſint, animũ, & euentum. Quis animus diuitis fuit, cùm venenum ſparſit? Vt apes perirent. Quis euentus? Perierunt. In ſumma Iudices quis dubitet quin damnũ ei ſit imputandum, ſine quo nō accidiſſet? Intelligo neq; prudentiam veſtram deſiderare plura de cauſa, neque veſtram fidem ac religionem egere exhortatione verè iudicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & aſſuetæ voluptatis deſideriũ. Sunt quædam in hac cauſa, quæ ſarcire pœna nō poſsit. Maior forſitã materia videatur affectus. Si pauperes amare niſi paria non poſſumus, & neceſſariò nobis pretioſa, quæ ſola ſunt: animũ meum extinctæ vnius horę momēto tot animæ mouēt, quot perierũt; de me bene meritæ. Quin ipſum leti genus addit indignationē: veneno perierunt. Quis hoc vlla ſatis proſequi poſsit inuidia? Apes veneno? Hæc illis gratia refertur, ꝙ fructibus noſtris inuigilãt? ꝙ quotidiana ſtatione laboris aſsidui ne damno quidem ſummouētur? Nam & cætera animalia videtur mihi natura vſibus noſtris genuiſſe, hæc etiã deliciis, cum eo ꝙ in illis quæ vel ſcindendo ſolo, vel maturãdo itineri comparamus, multus antè redditus inſumitur labor: & cùm perdomanda, cùm alenda ſint, nihil tamē poſſunt ſine homine, & tantùm coacta proſunt. Apes faciunt iniuſſę fauos, ſine vllo rationis humanę miniſterio totus fructus vltro venit. Adiice ꝙ cætera animalia aut ſatis incurrunt, aut vitibus nocent: primáque, vt fama eſt, hoſtię cauſa pecudi fuit lęſa fruges. Harum ita innoxius per prata ſyluáſque diſcurrit labor, vt tãtùm factum opus appareat. Qua ſatis digna proſequar laude? Dicã animal quoddammodo paruum hominis exemplar? Hoc humana excogitare nō potuit ſolertia. Etiam ratio noſtra, quę ſub terris lucrum inuenit, quæ maria inquiſitione ſua ſideribus immiſcuit, hoc tamē efficere, conſequi, imitari non potuit. Venena potius inuenimus. Iam primũ futuræ laudabilis vitæ digna principia, nō illas libido progenerat, domitríxque omniũ animaliũ Venus. Vtque homines in excuſationem ſui fabulis tradiderunt, etiam deorum poſteritas has regnis ſuis excepit.

Abeſt inimica virtutum voluptas caſtis ſine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, ſed faciunt. Ipſe paulatim, ſicut ſtipatæ ſunt, per mella viuiſcunt: &, vt oportet animal laborioſum, ex opere naſcuntur. Inde vt adoleuit iuuentus, & ad ſimiles labores ætas roborata conualuit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in anguſtum multitudo noua turba laboret, quaſi habita verecundiæ ratione, cedit populus minor: ſuſpenſúmq; proximis ramis examẽ, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cùm ingenia noſtra (quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores, proxima diuinis credimus) ad percipiendas diſciplinas multo labore deſudent, nulla apis niſi artifex naſcitur. Quid credas aliud quàm diuinæ partẽ mentis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non vt cætera animalia per paſtus vaga, incertũ quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent. vrbes tectis, turba populos imitantur. Non vt feræ, volucres, non præſentis modò cibi memores, in diem viuunt: duraturus hyemi reponitur victus, & repletis vere cellis tutus annus eſt. Etiã cùm ad humanos vſus opera ſubducta ſunt, reparare amiſſa contendunt, & labor damno incenditur, & nunquã deficit animus antè, quàm locus. Quid quòd inter animalia quæ nõ verba coniungunt, nõ verba rationis inuicem negant, tantus operis conſenſus eſt, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano vitio in proprios quæque vſus lucrum ducit: in publicum viuitur, & communes opes congerũtur in mediũ, nec fas eſt delibare guſtu prius quàm plena horrea ſecuros ſpondeant menſes. Quis porrò tantus ardor operis, quæue officiorũ partitio, vt aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant: quæ ſeueritas in caſtiganda inertia? Multa dictu viſúque miranda. præuidere tempeſtates, nec dubio ſe cœlo tradere, nec vltra viciniam nubilo tendere. Iam ſi leues iniquior aura rapuit, ad dirigẽdos in deſtinata curſus, modico lapilli pondere librare pennas. Illas maiorum pectorum totis pro Rege caſtris procurrere, & inire bella, mortémque honeſtam pro duce oppetere. Adiice, quòd ſiquas aut ætas longior, aut morbus oppreſsit, efferuntur prius corpora: poſterióرque operum quàm funerum cura eſt. Quid illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre? Me tamen ipſius operis præcipua admiratio ſubit. Non eſt temere, nec fortuitam figuram,

ram,& ſedes modò reponendis cibis quæſiſſe credas:rudis cera componitur,accedit vſibus inenarrabilis decor. Nam primùm tenacibus vinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit,nec quicquã ex inchoatis parum eſt,quod nõ ſua portione perfectum ſit iam, nec alia parte opus eſſet. Gemina frons ceris imponitur. & cùm foraminibus tantum ſpatium detur, quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi inuicem anguli hærent,& ita mutuò vinciũtur atq; alligantur,vt quod voles,id medium ſit)his textis ne vniuerſi mellis effluat pondus,interſepta onera cluduntur. Quis non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus? nulla interueniente doctrina hanc artem naſci? Quid nõ diuinum habent,niſi quòd moriuntur? An verò autorem vini Liberum colimus,primitiæ frugum Cereri referuntur, inuentrix oleæ Minerua narratur: mella genuiſſe minus eſt,& interponenda guſtus voluptate tantum effeciſſe, quãtum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit? Ad plurimarum incurſus valetudinum remedium eſt,& prę̨ſentiſsima medicina.Nam quod ad cibos quidem pertinet,diuites viderint. His animalibus aliquis inſidiari potuit,& inſidiari quare mella facerẽt? Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit?& quod ſit indigniſsimum,quò facilius deciperet,fortaſſe venenum melle permiſcuit? Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus liuor?Nihil enim eſt,quòd vtaris patrocinio tuo diues,paucorum damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles feciſti.

ODII POTIO I.

DECLAM. XIIII.

ARGVMENTVM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odij potionem. Adoleſcens deſiit amare. Accuſat illam veneficij.

Pro Iuuene contra meretricem.

SENTIO Iudices hanc quoq; calamitatibus meis acceſsiſſe nouitatem,vt vobis nondum videar odiſſe. Nec me præterit plurimum perire de nocentiſſimæ potionis inuidia, dum me putatis adhuc impatientia

patientia priore miſerum. Quæſo tamen vel hinc totam delati ſceleris probationem grauitas veſtra proſpiciat, quòd dolori meo querelǽque non creditur: nec amo, qui accuſare poſſum: nec odi, qui amare mallem. Quid eſt aliud quod bibi, quàm venenum? Licet igitur nocentiſsima fœminarum rideat quòd accuſo, & in manifeſtiſsimi ſceleris confeſsione per ludibrium malorum euadere tentet meorum: non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate diſceſsi, ſed quòd remedij mei patior dolorem. Fidem iuſtitiæ, fidem ſeueritatis humanæ, ne meretrici proſit, vel quòd præuaricatione videor explicatus. Pro me forſitan fuerit, vt amare deſinerem: contra me inuentum eſt, vt inuitus odiſſem. Hoc primum itaque Iudices à clementia publica peto, ne quòd videtis triſtem habitu, dirúmque conſpectu, verbis aſperum, contentione terribilem: mores putetis. Hæc eſt illa ſanitas mea. ſic omnium in hac corporis mentíſque dierum noctiúmque feritate, ille modò lætus, ille (ſi creditis) nimium remiſſus amator excandui. Miſeremini Iudices, ne vobis venefica ſic imponat tãquã hoc mei charitate cõmenta ſit. Suum animũ, ſuum tantũ ſecuta faſtidiũ eſt. Odij potionem cõtra ſe nemo dabit homini, niſi quẽ oderit. Quæſo itaq; obteſtórq; vos ſanctiſsimi viri, vt calamitatis meæ penitus velitis æſtimare menſurã. Perdidi infelix quòd quandoq; potui amare deſinere; patior neceſsitatem rei quã breuiter vtiq; noluiſſem: excogitatur contra animũ futurámq; rationẽ, ne quod relinqueretur, meus eſſet affectus. Iterum cũ meretrice compoſitus ſum, rurſus in ſe cogitatiões meas, rurſus retorſit oculos: & hominẽ quẽ ab incõmoda charitate vel ſatietas, vel ætas, vel fortunæ ſuæ fuit dimiſſura cõditio, ad perpetuã impatiẽtiam viribus nimiæ diuerſitatis implicuit. Hoc ſolũ inſanabile genus mortis eſt, vt odiſſe cogaris. Feſtina ad cõplorationẽ præſentis doloris animę, feſtina: ſed te à prioribus malis recẽs abducit indignitas. altius gemitus, altius querela repetenda eſt. Cùm meretricis ſit quòd amator odi, cuius putatis eſſe quòd pauper adamaui? Non quidem ego Iudices ex illis vnquam fui, quibus nobiles opes, affluẽtes indulſit fortuna diuitias, quorum felicitas capere poſſet in amore luxuriã. Habui tamen vnde ad vitæ neceſsitates, conceſſa gaudia parca mediocritate ſufficerent. Ideóq; meretrice tantùm, & quæ certiſsima eſt in voluptatem

frugalitas: vna fui ſemper eadémque contentus. At iſta ſeria, grauis, quæ nunc amari recuſat, ô quàm voluit amari! quibus artibus, qua calliditate miſeram ſimplicitatem meam ſolicitauit primùm, deinde tenuit, donec quantulamcunque ſubſtantiam in huius ſinus credulus iam, iámq; ſerus amator egererem? Iam fruſtra captauit videri miſerari conditionem, in quā nos ipſa detraxit. Breuiter totū nocentiſsimę mulieris accipite facinus: Pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Siue enim Iudices cōmunium quæ ad corrumpēdas expugnādâſq; mentes excogitant ingenia meretricū, placuit experimentū, & in me tentatum eſt quātum quis amare, quantum quis poſſet odiſſe: ſeu mulier omnibus expoſita mortalibus, vanitatē faſtidio mei deſpectúq; captauit: ei fama inde quæſita eſt, vt à ſolis videretur amari debere diuitibus. Non erat profectò quod paulò antè patiebar, iam tunc noſter affectus, quòd ſcortorum foribus hærebam, quòd (ſi iſtis creditis) paupertatem in lupanarium obſequia tranſtuleram: pallor & deformis macies inde veniebant, vnde nunc quòd excādeſco, quòd fremo. Nūquam hoc tantum meretrix ſcit, quemadmodum nō ametur. Quod negari igitur Iudices non poteſt, virus homine firmius, mente conſtantius, quod immodico ardoris æſtu, & exundante impatientia poſsit etiam recuſantis animi dolorem compeſcere, diris vtiq; carminibus, & feralium præcantationū terrore permiſtum, lenitate vultus, & blanda porrigentis diſsimulatione protectum, iam peruſtis, iam laborantibus viſceribus infudit, & hominem ſolatiis potius ac mollium remediorum ratione tractandum, exaſperauit ira, dolore concluſit, magnáque miſerum commutatione renouauit. An fecerit Iudices vt amare deſinerem, vos æſtimabitis: fecit vt amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimiſſum? Nunc nunc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatium, quiſquis in amore miſer eſt. Leuior eſt calamitas, cui blanditur aliquid de voluptate lætitia. Nunc infelix vror ac laceror. nunc me retinere, nunc regere non poſſum. Crudelius eſt odiſſe meretricem. Veneficij ago. Sepoſita pauliſper Iudices noxiæ potionis inuidia, nónne vobis videtur implere ſceleris fidem, quòd abſtulit fidem conditio perſonæ? Veneficium Iudices tota vita meretricis eſt. Parum ſe lenociniis, parum putant agere mendaciis. Et cùm omnis ad expugnandas mentes

cura

cura collata ſit, non ſufficit tamen vt de ſui charitate corpori credant. In hoc noctium dierúmque ſolicitudo conſumitur, quemadmodum de libidinibus fiat affectus, qua ratione tranſcurrentia quotidie deſideria teneantur: ne cui proſit offenſa, ne quem explicet pudor, ne quem ſatietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus vincatur oculis: quæ per incommoda deſideria flagrantes, mentes corrumpat primùm, deinde conſumat, cùm ſciat quibus oſcula, quibus arctiſsimi rumpantur amplexus: quæ pro lætitia dolorem, pro blanditiis gaudiiſque triſtitiam præcipiti velocitate ſubſtituant. Infinitum eſt quantum ex hoc medicamento deprehendi poſsit notitia peiorum, nemo ſcit tantum remedium. Tentat Iudices mulier impudentiſsima ſceleris inuidiam nomine potionis effugere, & venenum negat eſſe tantum, niſi quod occidit. Facinus eſt Iudices euadere nocentes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris? Eodem ſcelere porrigitur omne quod non licet. Vnumquodque ex his quod datur, venenum eſt. Excuſatio mehercle adhuc pro ſexu tuo, pro conditione mulieris: ſed vt illa noſſes gratia tui, deſideriúmque poſſes ingerere nolentibus, excogitaſti per quod maritos à coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mentes abiungas ab aliis fortaſſe meretricibus. Odij medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, vt illo cōtra ſe vteretur. Me quidem Iudices ſi quis interroget, in comparatione veneficij de quo queror, minus odiſſe debeat quod occidit. Et ſicut ex ipſis quoque mortiferis mitiora ſunt, quæ ſtatim tota velocitate graſſantur, & dolorem inter exitum vitámque non detinent: ita crudelius quod ſic ordinatur, vt corporis parcat inuidiæ, & ſit tantum animi venenum. Quid ais? non eſt noxium virus niſi quod occidit? Quid ergo vocaremus illud quo lumina ſola raperētur? quo pars aliqua membrorum debilitate langueſceret? Tu te veneficam negas, quæ poteſt potione facere quantum offenſæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiſeris, execrabitur ille quem iuſſeris: accipient à te deſideria noſtra ortum, finem, modum. Sanè & amor & odium naturales videantur affectus, veneficium ſunt cùm iubentur. Quid quòd non poteſt non habere vim veneni, quod contra voluntatem homini datur? Video cur ſibi medicina permittat corporū vitia membrorúmq; morbos

infuſis medicaminibus expellere: & ſine animæ ſpiritúſque contagione, quæcunq; extrinſecus accidunt, potióne vincũtur. Nõ poteſt vllus affectus ſedibus ſuis per virus expelli, niſi totorum concuſsione vitalium: & cùm anima conſtet ex ſenſibus, quemcunque auferre tentaueris, illa ſtatim prima noſtri parte corporis retenta, confectóque quod petebatur, reliqua quoque viribus vicinæ tabis expirant. Quædam fortè medicamina poſſunt aliud vocari quàm venenum. dare quod non licet, non eſt aliud quàm veneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuiſti? Innocẽtius mehercle fuerat vt amaret aliquis inuitus. Potionem excogitaſti, qua bella committere, qua ſe totum humanũ genus poſſet odiſſe. poteſt efficere vt non ament liberos parentes, vt propinquitas, vt fraternitas, vt amicitia ſe collidat. Odij potionem nemo accipit, niſi contra hominem quem non debet odiſſe. Tentat hoc loco nocẽtiſsima fœminarum de ſcelere ſuo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaueras. Differo pauliſper Iudices affectus huius excuſationem. Dij deæque, quantum in hoc contumeliæ eſt, quòd ſibi meretrix videtur adamata? Tu tibi cuiuſquam affectus cenſoria grauitate præſtabis? Tu tibi æſtimare permittes, quàm frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, faſtidire ſordes, expoſita ebrietatibꝰ, addicta petulantiæ, &, quæ nouiſsima vilitas eſt, noctibus populóque conceſſa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo feras vt meretrix velit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo Iudices ſic apud vos pauliſper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amicíque caſtigent. Non ego alicuiꝰ matrimonij corruptor inuigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretrices, vt eſſet aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora iſta conſiſtere impatientiam puto. Diliguntur immodicè ſola quæ non licent. Vt in furorem charitas aliqua conualeſcat, opus eſt difficultatibus. Breuis de conceſsis; ſed ſtatim ſatietati vicinus affectus eſt. Non fouet, non nutrit ardorem concupiſcendi, vbi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permiſſa coaleſcunt, non ſunt deſiderij, ſed voluntatis. Hoc ipſum tibi mulier obiicio, quòd nos in fabulas ſermonéſque miſiſti. Solus debot amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij potionẽ. Quid illam putatis dediſse diuitibus?

Si meher-

Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in ſui charitatem alia potione reuocaret, & iſta nunc ſeria grauis vellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter ſe tantum non poteſt pati. Amanti, inquit, dedi. Hoc ſi remedium eſt, detur ſcienti. Prima pars ſanitatis eſt, vt libenter accipiat. Quinimo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto prouidentius, & minore bibentis dolore conſtabit, vt adhuc labentem aggrediaris animum, vt tum adoleſcentis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia iam amorem ferre non poſſum. Non deſino, ſed eſſe aliud incipio: nec emendor in amore, ſed transferor. Illa vera ſunt remedia, quæ fugatis morbis, cauſiſque languoris, poſtea non ſentiuntur: & ea tantùm innocenter dabuntur, quæ potentiæ ſuæ qualitate conſumpta deſinunt cùm profuerunt. tu mihi dediſti quod ſemper exaſperaret. Perpetua res eſt odiſſe ſine cauſa. Ducam licet vxorem, te tamen odero: in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamē cogitationes ſermonéſq; reſpiciēt. Quid intereſt quemadmodū poſſederis animum meum? quēadmodum mihi à te non liceat abire, diſcedere? Feciſti vt te vbique perſequar, vt meis fortaſsis manibus inuadam, velim dare venenum. Qui meretricem odiſſe non deſinit, amator eſt. Sed infelix, mifereris mei. Quid ergo ſanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compeſce, miſceantur conſilia, blanditiis veritas temperetur. Alioqui nō eſt quòd abigas, quòd expellas. Exaſperant neceſsitates, & in amore contentio ſemper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipſa qua fruar, tēpus, ſatietas, & fortaſſe amator alius admonens conditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatē non tanquā exploraris, ſed tanquā miſerearis allega. quanquam quid opus fide? ſine curer vt deſinam, ſi quantum affirmas, inuitum miſeraris ac diligis. Amatoris vnum remedium eſt, amari. Si tamen neceſſariam putas emendationem, quàm multa ſunt amantium remedia citra venenum? exclude, dimitte, faſtidium poſſet quantum nō poſſet præſtare paupertas. Fac vt me potius ipſe caſtigem, vt erubeſcam, vt aliquando deſperem. Is tantùm in amore ſanatur, qui quod deſinit, ſibi debet. Homo igitur qui meritò indignarer ſi hoc tantùm feciſſet aliquis vt diligi deſinerem, quanto

iuſtius queror, factus cùm iam ſum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntque nomina: & ille qui odit, de amore miſer eſt. Non refert animi, quid nimium velis, & inter ſanitatem languorémq; nihil intereſt, ſi vtrunq; ferre nō poſſis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt vt amare deſinas, aliud vt oderis. Receſsiſſe nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, perdidi miſer quicquid eſt vnde gaudium, vnde venit vitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ ſacra primordia, totiúſque mūdi elementa creuerunt, qui tenet nunc figítque rixantia, & de contrariis depugnantibúſq; ſeminibus molem perpetuæ ſocietatis animauit, fugatus eiectúſque eſt. Non habeo infelix affectum, quo quandoque poſſim ducere vxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare conuictus. Quiſquis odij medicamentum biberit, vnum fortaſsis oderit, ſed amare neminem poteſt. Dij immortales, quid ego hauſi! quale viſceribus virus ingeſtum eſt? Non fuit illud vnum venenum: bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium ſerpentium congeſta rabies. Odij medicamentum quid aliud eſt, quàm aſsiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris abductus? Fieri non poteſt, vt virus tā impotens ſemel in viſcera receptum ſit, & in vnum tātummodo ſenſum, mādetúrque quouſque dominetur. Ecce iā mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? Paulatim ſe neceſſe eſt per totum diffundat animum: & quamuis primo ſtatim hauſtu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis ſui potentiam omnes reliquos ſtringit affectus. Medicamenti cui tantum contra animum primū licet, prima fortaſsis vis erit odium, exitus iſte, vt venenum ſit. Reſpondere Iudices illis libet, qui me paulò antè dicunt in amore fuiſſe miſerabilem. Quanto crudeliora quanto grauiora patior, qui dicor explicitus? Modeſtior cùm amarem, & quietior fuerat ſane pallor in facie, ſed ipſa quoque comis, optanda triſtitia. Inueniebam colloquia, merebárq; ſermones: nunc me omnes fugiunt, auerſantur, oderunt. Tum frequenter à lupanari deducebat pudor, abiiciebat occurſus: nunc publica detinent: conqueror, aſsiſto, conuicior. Prò miſeranda conditio, rideor

vbique,

vbique,narror,oſtendor. Ego ſum tota ciuitate meretricis inimicus. Sic patior miſer illas lupanarium inſultationes,illa corriualium maledicta, conuicia:non poſſum ſatis tormentorum exprimere menſuram. Odi, nec vnquam viſus ſum magis amaſſe. Intelligitis puto Iudices, hominē, qui tantum ad vos detulit animi mentíſque cruciatus, & pro vita queri. Sed potio infelix, quicquid eſt per quod paulatim proficitur ad mortem, aſsiduè mecum rixatur affectus, & breui neceſſe eſt conſumar. Quotidie vincor. Quæ putatis eſſe tormenta, quem dolorem, cùm mens vetatur oculos ſequi, cùm à luminibus ſuis animus abducitur? Quod non proficit, hoc ſupereſt vt occidat. Me infelicem, ſi venenum iſtud non habet mortem ſi mihi inter hos dolores longior vita ducenda eſt. Cur ergo poſt hoc animi vices commentáque proſpicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remedium, vt amare rurſus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex ſuperiori argumento.

DECLAM. XV.

Pro Meretrice contra Iuuenem.

ETSI Iudices ita à natura comparatum eſt, ne ſit vllus iuſtior dolor, quàm beneficij ſui perdidiſſe rationem, nihílque grauius afficiat conſcientiam bonorum, quàm quotieſcunque nulla merita ceciderunt: non efficiet tamen nefandum præſentis reatus indignúmque diſcrimen, vt miſera puella non gratuletur ſibi quòd illam pauper accuſare iam poteſt. Timuerat infelix, ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, vt magis amaret: ne iuuenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene quòd & terribilis & minax eſt pauper, quòd pœnam noſtram, quòd ſanguinem petit. Non expectes vt ſtatim gratias agat, qui ſanatur inuitus. Nobis tamen Iudices hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miſerrimus iuuenis nondum videtur explicitus: & ſi bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maximè facit, ira non

odium eſt. Alioqui ſi profeciſſet remedium,& à priſtino furore iam liber,animo intellectũ ſanitatis admitteret, omnẽ adhuc puellæ vitaret occurſum,non ſibi crederet vltionem, & ipſum quoque iudicij timeret adire complexum.Deprehenſa eſt puto nouiſsimè potionis ſuperuacua perſuaſio. Amat Iudices,amat, qui queritur quòd non ametur. Quid agã Iudices hoc loco? ſub quo temperamento defenſionẽ periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſsimæ puellæ laudare mores,referre ꝓbitatem,amare rurſus pauper incipiat.Siue enim Iudices malignitas eſt perſuaſionis humanæ, formam vacantẽ vocare meretricem,ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator,cui cũ corporis bonis fortuna nõ dederat vnde ſeueri matrimonij caſtitati ſufficeret,laborauit neceſsitatum ſuarum cuſtodire probitatem. Nullius vnquam per hanc matrimonij turbata cõcordia eſt.Nemo queſtus eſt pro filio pater.Nemo exhauſtas facultates in auidiſsimos ſinus pœnitentiæ dolore defleuit. Tentet licet ingratiſsimus iuuenis inuidiã miſeræ facere prioris affectus,nõ poterit obiicere meretrici & quòd amarit,& ꝙ amare deſierit. Ne quẽ igitur accuſator hac prima fortunę ſuæ cõploratione decipiat,tanquam meretricis charitate conſumptus ſit:ſecuri eſtote pro innocentia noſtra, talis incidit,talis adamauit, nec habuit quod perderet in tã immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notiſsimum tota ciuitate miſerũ, cùm lupanari noctibus diebúſq; deſeruiens,quãuis indulgentiſsimę puellæ ſimplicitate frueretur, modò tamen maledictis opprobriiſq; vulgi, modò crebra riualiũ contentione pulſatus, abigi tamen compeſciq; non poſſet. mouit mitiſsimã puellã hic infelicis affectus. Laboranti primò ſiui voluit facultate ſuccurrere:ſed quicquid indulſerat, fouebat ardorem: quæque in hac impatientia prona perſuaſio eſt, quia nihil præſtanti meretrix tám ſæpe cõtigeret,amari ſibi videbatur. Poſtquã nihil miſeratio,nihil proficiebat humanitas, tẽtauit aſperitate diſcutere. Popoſcit,excluſit. Non defuerũt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa iuuenis conditione conſilia. Sed iſta vincebat, & vires amoris impedimẽta perdebãt, donec intelligeret hominẽ qui explicari ratione nõ poterat, neceſsitate ſeruandũ. Puto Iudices fruſtra malè audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominem,à quo noluit amari.Conſumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ ſeueritatíſque

conſil-

conſiliis, dum apud omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas eſt, non negatura porrexit: adiuuit deinde quod dederat, imperauit ſibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis aſsiſtentis, ne lacrymis moueretur, excluſit. Vultis ſcire Iudices vbi ſit medicamenti quod obiicitur, totus affectus? Quiſquis odium dedit, omnia poſt hoc facit vt debeat amari. Quanto iuuenis hoc melius in forum aliquando veniſti? Incipis agere ſerium, grauem: iam leges, iam iura loquèris, conuiciaris, maledicíſque meretricibus. Hunc tu animum modò inter libidines ac ſcorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, ſoláque impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, niſi bibiſſes venenum. Veneficij agit. Credam mehercle Iudices ad ſubſcriptionem huius immanitatis expectaſſe publicæ ſeueritatis aures. Quodnam ſeculo nefas nuntiaret hic gemitus? quæ proſiliret orbitas de nouercalibus quæſitura commiſsis? Quæ peſtiferis hæredem medicaminibus enectum triſtis comploraret affinitas? Non pudet ergo quòd vacatis lupanarium querelis, & ad vos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accuſatoria fronte terribilem? oſcula poſcit, deſtitutos queritur amplexus. Vultis vos abire potius in veſtra ſecreta, ibique gaudia quereláſque mutata conuerſatione conſumere? Non agnoſcunt leges ac iura miſeros. Hîc audiuntur ſerię calamitates. Non eſt vltione dignus, de quo poteſt efficere meretrix vt queratur. Ecquando vnquam Iudices audiſtis de veneficio viuum querentem? facinus hoc ſemper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium, probes cruore, vulneribus: ſi ſacrilegium, ſpoliis numinum, prędáque templorum. Ita veneficium ſi arguas, oportet oſtendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Vt iam iſtud obiicere poſsis, & vita debet aliquid eſſe paſſa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficium voca quod cæcitate graſſatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer agedum corporis notas, in quas ſe noxiæ potionis vagus feruor effuderit, vbi depaſta ſenectus viſceribus ſæuitura conſederit. Aſpicio par laboribus corpus, retinere ſua miniſteria, ſufficientem animum ſeriis actibus, accuſatoria firmitate robuſtum. Crede iuuenis omnibus qui te

modò noueramus, nunc acrior erectiórque reſedit in ſenſus vigor, in membra ſanguis, viribus velut nouæ iuuentutis exultans. Bibiſſe te medicamentum probare non poſſes, niſi meretrix fateretur. Quòd ſi permittitis Iudices, vt quicquid extra conſuetudinem datur, ad huius vulgi referatur infamiam: beneficium malè audiendo vitietur ſanitatis, ſtatímque merebitur ſceleris inuidiam, quicquid profuerit inuito. Illud tantùm noxium virus vocauere leges, quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquiſsimum eſt venenum videri, quod in poteſtate bibentis eſt an ſit remedium. Sentit Iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine nec effectu ſcriptionem legis implere. itaque ex vocabulo mulieris quærit inuidiam. Meretricem, inquit, accuſo. Neſcis, mihi crede iuuenis, ſceleris quod detuliſti, qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercule, vt ſit ante omnia minax vultus, feralis habitus, horreant ſquallore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus quod dicitur inquietare ſuperos, ſidera diris agitare carminibus, tumulos buſta ſcrutari, & amputatis cadaueribus ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt vt autorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu. Vides veneficæ non horridos vultus, placidámque faciem. Si cogitationes, ſi conſilia pertractes, ſola cura de forma eſt. omnis in hoc collata meditatio, vt ſolicitet aſpectu, ſermone detineat. Audio ſubinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, perditas amantium rixas. Meretricis vnum veneficium eſt, ne deſinat amari. Nunquid iniquè Iudices in tanti ſceleris ſubſcriptione depoſco, ne nominibus reos velitis æſtimare, ſed moribus? Venefica tua quid prius vnquam, quid ſimile commiſit? Cuius per hanc expugnatus animus eſt? Quis queritur iuuenis? qui ſenex? quis diues? quis pauper alius? In te ergo ſolo venefica, in te tantum aliud iſta quàm meretrix. Vultis integritatem puellæ breuiter probem? Hanc quam nunc deteſtatur, accuſat, amare mallet. Omnia Iudices facinora (niſi fallor) cauſas vel de cupiditate vel de ſimultatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Ecquid Iudices? Satis me contra infamiam veneni vel ſolum medicamenti nomen abſolueret. Nec inuenio cur debeat idem videri, quod non poteſt idem vocari. Agedum iuuenis, potionis imple huius immanitatem,

dic,

dic, Odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, vt à ſacris auocarer affectibus, vt pignora ſancta deſpicerem. Illud odium in meretrice facinus eſt, quo vtitur in ſui charitatem. Ita vel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quòd illa contra ſe tantum dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hîc repoſco iuuenis inuidiam quam fortunæ noſtræ paulò antè faciebas. Dic, meretrix dedit, proſtituta porrexit. O quàm timueram ne diceres, amatorium ſui. Conſurge agedum iuuenis, & totis corporis animíque viribus imple ſuſceptę accuſationis horrorem. Eſt quod audiente tota ciuitate proclames, Miſeremini mei, adiuuate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, ſæuum: deſij pauper amare meretricem. Iamiam non inquietis noctibus vagus viliſsimi cuiuſque perditos patior ictus, nec excluſus ante lupanarium fores poſterum diem peruigil amator expecto. Poſſum nauigare, colere terras, ſufficio militiæ, reditus eſt mihi animus quo fierem maritus, quo ſenectuti liberíſque proſpicerem. Quantum dij deæque remedium conditioni bibentis valuit! Fecerat te potio iſta felicem, ſi diuitem puella. Ita vel hoc nō ſolum Iudices innocentiſsimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quòd nihil fecit ſua cauſa? Amatorem dimiſit, explicuit illa quæ captare dicitur vt ametur, quæ ſolicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate, quanta de te potuerit gratia frui? Non quidem confers pretia, non ſtipes, ſed aſsides, ſequeris, hæres, pręſtas comitatum, fauorem, laudas vbique, miraris. Hinc ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes ament, quòd facilè contingant, quòd laboribus exonerentur adeuntium facies, hinc amator vt diuites ament, in crimen maximum captas transferre beneficium? Vt aliquis amare deſinat, non niſi ab amante præſtatur. Quid ais iuuenis? Ita bibiſti potionem, quæ finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quòd hoc fieri poſſe monſtrauit. Furor ille qui (ſi credimus) numina quoque detracta ſideribus miſit in terras, qui de ſacris venerandíſque pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarúmque cōcubitus, ferrum, ignes clauſtra laxabat, per interiecta latè maria fugiebat, vetatur, perit. Accipite quod magis debeatis ſtupere, mirari: remedium amoris mulier inuenit. Deſinite nunc inceſtum timere mortales,

tales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum. quicquid non parentum minæ, caſtigationes, non ſerij propinqui, non paupertas, non neceſsitas poterat efficere, hauſtus breuis, facilis, vnus extorquet. O ſi quis odium poſſet omniũ bibere vitiorum! Felix profectò mortalitas, ſi reliquos lapſus incommodóſque mentis errores fas eſſet infuſa potione compeſcere. Facinus eſt, quòd maximum remedium, gratiam ſui autoris vocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricem dediſſet. Tibi tamen vltra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipuè ſuccurrendum iuuenis. Cuius homo conditionis adamaueras? Diuitiis opus eſt, ne ſimus in amore miſeri: & impotentiſsimi mali difficultates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia cæteróſque contemptus explicat felicitas magna percundi. Felix profectò, qui non niſi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs: tu bibis vxoria, tu lacrymis rogas, pallore blandiris: & quod ad peſsimum ſpectat euentum, miſerabilis ſis oportet, vt amator eſſe videaris. Finge te nullum huius affectus ſentire cruciatum, id amare te pauper ſaltem non pudet? Homo cui non vacaret agere longa languoris otia, ægrúmque non deceret totarum noctium quies, excuſare non poſsis ſi tantum perdideris dies, cuius cenſus ex manibus, ex laboribus ſubſtantia, quem quotidie poſcit vltra rationem in dies demenſus, amentiam pateris, felicium oſcula tantum amplexúſque meditaris, & vnde tibi calamitatis huius non poteſt nec venia contingere, de voluptate miſer es. Expectandum videlicet quando te fames, inopia caſtiget. ſed inter iſta cœpiſti, quid iam facere poteſt ratio, conſilium? Odio ſanandus eſt, quem non explicat quòd pauper adamauit. Non tamen intelligere poſſumus tecum ſolam fuiſſe paupertatem. Iterum, non opes tantùm tibi, non facultates defuerunt: non erant, quantum video, propinqui, non amici: alioqui illi te potius noſtra potione ſanaſſent: vel ſi ignoraſſent huius graminis vires, vinculis nexibúſque tenuiſſent. Quid blandis affatibus impotentiſsimum eludis affectum? Datum eſt remedium dolori, qui ſæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ vulneribus emiſit. Quantum amori in hominem liceat, illi magis ſciunt, qui amant. Iunge nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ. Incideras quidem miſer in puel-

lam minimè ſuperbam, miniméque difficilem. Quaſdam tamen non poſſumus circumire meretrices. Quàm multa pro illis exigit ſexus, ætas poſcit? ſemper neceſsitas petit corporum, cultus poſcit, ſtationis triſtiſsimæ impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendes, vt quandoque proſtituta pauperi vacet. Contentione numerantium dilatus, excluſus, otium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione perſequeris. Contingit, verùm felicitate corrumperis. ſpem gaudia parant, aduerſa contritionem. Ex vtraque fortuna deſideria coaleſcunt. Nobis crede qui vidimus, quis tibi vni fuit corporis habitus? quis pallor? quàm miſerabilis, quàm pudenda triſtitia? Quoties tu venenum bibere voluiſti? Non eſt igitur iuuenis, quòd tibi queraris illam mitiſsimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatem, ſed impatientiam: non voluptatem, ſed tormenta: non amorem, ſed quod adamaueras, perdidiſti. Amoris (ſi ſapientiæ ſequamur autores) antiquiſsimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & ſerius honeſtis cupiditatibus & viribus ſacræ charitatis exultans, vt qui cuncta priſcæ noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miſcuerit. Hic verò quo perditis viſceribus adhęremus inquieti, laſciuientis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibúſque armatus. Pręſtat igitur ille mortalibus liberos hac vſitata cõiugij pietate: hic inceſta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabuloſas immodici furoris prodigiosáſque nouitates, conceptum neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectũ, formam ſuis in ſe luminibus ardentem, virgines patrum senectute flagrantes, mortalium ferarúmque vultus vſque ad mõſtroſæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc ſæuiſsimum patimur, quòd nemo vult in amore ſanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc eſt ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces: conſilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quem ſanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet animo? Licuit te repoſcere quantum numerare non poteras, faſtidire, contemnere. Iam indignaris quòd te maluit remedio quàm dolore ſanari? Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat vt odiſſet, ipſa

pro te

pro te commenta eſt vt illam tu potius odiſſes. Finge te tamen aliqua remedij tui ſentire tormenta, arrogantiſsime miſerorum: tu autem ſperabas ardoris immodici felicem ſtatim ſanitatem. Quid ſi queratur æger abſtinentię dolore ſanatus? Excuſſa ſunt plerunque languentium verberibus redemptáque debilitate vitia: ignibus, vulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis, in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere poteſt, vt hilares ab hac impatientia lętique diſcedant, quos pudor, quos ſatietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu reſilitur à malis, quę voluptate tenuerunt. Iterum materia amoris eſt, deſinere, nec queri. Opus fuit pari diuerſitate, viribus quantis adamaſti, ne reſpiceres, ne frequenter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi, vel ex hodierno ſentis iuuenis affectu. Pro homine qui poſt odium queritur quòd non amet, parum fuit ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſsime, quatinus ad publicas aures ſecreta noſtra proferre voluiſti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem; quæ remedia tua multa perdideram? Ferre miſera non poteram, quòd te iam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete agedum illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortaſſe diuitis amatoris iniuria receptum, inter oſcula amplexúſque monui. Quid miſer cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce neceſsitatibus meis, duo pauperes ſumus. Sed & tu quoties in ſinus meos lacrymis fletúque reſolutus exclamaſti, Sentio furorem, ſed imperare oculis, ſed animum regere non poſſum? quàm libenter te mulier odiſſem? Non eſt igitur ingratiſsime mortalium quòd beneficium noſtrum nomine potionis infames. Remedium bibiſti, ſed illud odium tuum eſt. Quid? quòd furis, conuiciaris, exclamas, non eſt hauſtus illius affectus, ſed amor. Talis fuiſti. Aliud ſunt, aliud, illi quos in voluptates ſuperfluentium facultatum mittit ſecura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admiſſus, ſic moras, ſic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conuiciabaris intrantibus. Cuius vnquam felicius commutata fortuna eſt, ſi tunc omnes oderas, nunc vnam pauper odiſti? Quin potius iuuenis admittis conſilij rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modò ſanitatem

rigore

rigore nimiæ contentionis exaſperas? Prædico, teſtor, conſumis odium, nondum totam mentem vis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus. adiuua potius, adiuua potionem. Contradic agedum, quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtuat: totúmque ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cùm deſieris odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis, vt ſpero, defendimus, magnitudo periculi vocet preces. Conſurge agedum miſerrima fœminarum, reliquam defenſionis tuæ partem tuere lacrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore conuenias, non exoſculabitur manus. Mortem, ſuprema denunties, te non rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metúque promittis. Neſcis, puella non habet odij remedium. Sanè tamen viribus potionis effectum ſit, vt accuſaueris innocentem: ſufficit vltioni vidiſſe pallentem: ſatis eſt audiſſe gemitus: memineris hanc eſſe quam tu non iuuenis odiſti. Quid agis? etiámne perferes illud pronuntiationis anceps, illud humanæ ſalutis incertum? Numerabis ergo ſententias, & ſi damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto non adamaſti. An & ſequeris dum carnifex trahit? Intereris dum hos oculos occiſura contingit manus? dum hæc amplexibus tuis nota ceruix, ad ſupremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus opp ones? non fidem hominum deorúmque clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitantia membra conſiſtens? potes hoc videre? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd ſi quid triſtius iudicij huius attulerit euentus, dij rapidè pereuntium beneficiorum ſemper vltores, dij quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore, lacrymis, aut finem amoris rogauit, aut mortem, date nobis iuſtam de ingrato iuuene vindictam. Nõ imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quancunque meretricem, & amare non deſinat.

AMICI

AMICI VADES,

DECLAM. XVI.

ARGVMENTVM.

Duo amici, ex quibus vni mater erat, peregrè profecti, ad tyrannum applicιti ſunt. Mater cognito quòd filius haberetur à tyranno, flendo oculos amiſit. Oblata eſt à iuuenibus tyranno conditio vt dimitteret alterum ad viſendam matrem, ad diem præſtitutam reuerſurum: ita vt niſi occurriſſet ad diem, de eo qui reſtiterat, pœna ſumeretur. Et iureiurando adſtrictus eſt. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deſerere non licebat.

Pro Iuuene contra Matrem.

ETsi ſanctiſsimi viri olim omnes videor humanorum pectorum affectus in ſolam amicitiam contuliſſe,& patior inuidiam hominis qui ſibi non reliquerit vt amaret & matrem: quoties tamen vniuerſam pietatis meæ conſcientiam intueor, in qua minimum eſt quòd videor bonus amicus, non poſſum non hanc primam electionis noſtræ complorare fortunam, quòd mihi neceſſe eſt aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus ſeueriſsimi viri, facinus fit impatientiſsimis affectibus meis,quòd ſuccurri non poteſt duobus. Excedit omnem querelæ meæ comploratιonem, quòd tam diuerſis meorum conatibus aduerſa conueniunt, vt videar eligere. Quid non darem miſer pro luce matris, qui vt illam viderem, amicum dedi? Fidem veſtram, iudices, ne inter maximas neceſsitates pereat vſus hominis, qui paratus eſt duobus impendi. Iam hîc eſt tota ratio clemẽtiæ, ne ibi me detineatis, vbi non proſum. Nec diſsimulo ſanctiſsimi viri proferre me cùm maximi tum incredibilis exempli fidem, vt non immeritò poſsim videri cum matre colludere. Ego videor excogitaſſe iſtum colorem, & hoc quòd detineor, amicitiæ vocatur infirmitas. Miſeremini iudices, tentate me, & dimittite. An voluerim reuerti, ſcire non poteſtis niſi reuertor. Illud ſanctiſsimi iudices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quòd ſim ingenti expectatione deceptus.

Sperauε

Speraueram futurum, vt hoc loco rem magnam faceret & mater. Paraueram apud tyrannum hanc iactationem, vt me crederet remiſſum: & genus oſtentationis adamaueram, vt mirarentur hominis fidem etiam in orbitate. Quo vultis hoc animo feram, quòd etiam vt reuertar, amico meo mater impoſuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum iuuenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. Non poſſum Iudices litis huius diſsimulare facinus. innocentius fuerat vt ego nollem reuerti. Viderint ſanctiſsimi viri, qui receptas nominum perſuaſiones velut aliquam ſeruitutem charitatis attendunt. Me ſi quis interroget, nullos affectus tantum naſci puto. Et ſi quis omnia vera ratione reſpiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos inuicem tenet, amicitia eſt. Homines igitur, quos cùm maximè incredibilium rerum loquitur inuidia, ſumus ſine dubio non eiuſdem pars animæ, non eiuſdem pondus vteri: & quanto minus in cauſis, tanto plus in affectu eſt. Admirabilior charitas, in quam coimus viribus noſtris. Non pudet Iudices hanc fateri perſuaſionem, minus debetur homini qui aliquem ideo tantū amat, quia neceſſe eſt. Ita eſt Iudices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandem coire vitam, habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum eſt, vt nos ſtatim fama committeret: & tali certamine coiuimus, vt ſi quid accidiſſet vni, deberet & alteri exemplum. Inde eſt quod & pariter reuerti contempſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere. Nec tamen vanitate, nec diſcurſu putetis extractos: magnas & inexplicabiles nauigandi fuiſſe cauſas, vel hinc poteſtis æſtimare, quòd nos non detinuit hîc mater. Vtrum'ne igitur Iudices ſumere de nobis etiam nunc voluit experimentum ipſa amicitia? & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis inuidia? nec vlli vnquàm tam plena confeſsione laudantur, vt illos non ipſa quoque amicitia tentare velit? Littoribus appulſi ſumus, homines, quorum omnia caſus, fama cuſtodiebat. Conſumitur terrore, qui parentibus ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud euenit, quòd ſumus pariter alligati Sic magis aduerſus ſolutum carcer inuentus eſt. Pudet iudices fateri, iam in hoc victus, iam inferior receſsi. ex duobus magis amatur, quem tyrannus, paratus eſt alligare. Quantum ibi amice debeo? Non potuit

m nos diui-

nos diuidere niſi mater. Tibi primùm cæcitas nuntiata eſt, tuus hic affectus fuit quòd hoc credidit tyrannus. Quid ille non fecit vt Rex deſiderauerit vicarium corpus? amplexus eſt catenas. Sponderi ſibi voluit hominem rediturum, per maria, per matrem: repromiſit de incertis tanquàm de animo ſuo. Quis hominum pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit, inquam, amicus, præſtitit rem quam videbatur ideo tyrannus indulſiſſe, ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc eſſe nolebat affectum, decipimus dum tentamur. Ego non inuenio cur horreat mater carcerem, quid ſibi velit quaſi deſtinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cuius non intereſt an alium occidat. Miſerere mater, ſi quis eſt magnorum meritorum pudor: querere quòd vnum de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem. Cui tu fortunas, quibus neceſsitatibus iniicis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas aperiret, ſubſidio nauigium pirata præſtaret. Si mehercle antè morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quanto te magis plus obligauerit amicus? plus debes homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes vt reuertar. Libet mehercle Iudices, libet miſereri hominum qui me laudant reuertentem. Amicus mihi credidit vt redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Siqua dicentis fides eſt, facinus mihi videtur, quòd ſcio me non eſſe periturum. Sentit iudices & ipſa mater rem ſe facere turpiſsimam ſi neceſsitate detineat. Itaque mulier quæ adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem ſubitò conuertitur. Peſsima Iudices cauſa matris eſt, in qua plurimum lex poteſt. Liberi parentes in calamitate ne deſerant. Facinus eſt Iudices hoc dici homini reuerſo. Ita nunc ego contemno matrem, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc conſumpſi, vt redirem? qui inter ſupremas ſolicitudines non pro me rogaui? Mihi quiſquam contumacium ſupplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur inuidiam? Bone Iupiter, quanti mihi conſiſtit ne malus filius viderer? Imputem tibi neceſſe eſt mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus eſt non reuerti. Nondũ Iudices neceſsitates meas, nondum amici merita refero, interim contendo tunc

eſſe tan-

eſſe tantum legis huius vſum, cùm in calamitate ſoli ſunt parentes. Magnam partem mortalium fortuna dimiſit à legibus, nec vlla iura tam triſtia ſunt, vt ea in aduerſis patiantur homines. Ego cùm me neceſsitas rapit, ſic habeo queri, quaſi relinquar. Excuſatæ ſunt parentibus liberorum calamitates, & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius fatum tranſeat neceſſe eſt tanquàm orbitatem. Quid enim ſi me detinente matre alter è latere reuocaret? & ſi bella militem poſcerent, ſi Legatum patria dimitteret, veluti ad propriam deſcendam neceſsitatis meæ complorationem? Si me damnatum pœna conſtringeret, videlicet effringeres carcerem mater, iniiceres carnifici manum, & perituri filij iugulum autoritate iuris operires? Dij deæque quàm longè eſt lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non venit! Neſcis quantum intelligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ ſe deſeri queritur, illud exclamet, Filium meum ciuitas peregrina ſolicitat: vt amœnos neſcio cuius receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit humeros. Iuuenis meus abducit᷑ amore meretricis, & ab officiis ciuitatis vitiis abſtrahitur oculorum. Eiuſmodi gemitu filium neceſſe eſt perſequaris, vt quòd detineor, obiter & pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos qui miſericordia detinentur. Vt turpe ſit quòd recedo, in eo tantum eſt ad quem reuertor: & vt facinus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſæ relinquendi. Homo qui ad tyrannum reuertor, ſi malo animo relinquo matrem, dignus ſum qui detinear. Non eſt itaque quòd ſubinde nominis veſtri beneficia mater opponas, non eſt quod vtilitati tuæ fieri poteſt, ſi credimus eſſe in rebus humanis & alterum affectum amicitiæ, quam mihi videtur natura excogitaſſe vt coire inuicem poſſit totum hominum genus: quæ ideo nondum circa ſe tenet omnes admirationes, quia tota non cõtingit, quæ tamen peruenerat ad incredibiliũ fidem, niſi illam vos impediretis. Amicitia plurimorũ corporum. vnus animus, vicariæ manus, fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert quid vocetur ille qui ſic amat? Quid intereſt ex quibus magna merita deſcendant? Vultis ſcire quid de hoc affectu ſentiat mater? Et amicum meum putat malle ne reuertar. Finge me poſitis paulifper meritis, q̃bus obligatus ſum, hoc tantũ dicere, Amic᷒ alligatus eſt, ire volo mater vt redeat, vt cõſoler,

vt dominum rogem, vt ſi tyrannus exegerit, vicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc eſt tempus propter quod coimus. Neſcias an diligat cuius non habet experimenta niſi ſola felicitas: & ſi vitæ præſtes omnia ſecunda, amicus otioſa res eſt. Dicturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imò genus hominum, & nos in hanc fidem perſuaſionis receperunt, vt ſi hoc faciam, nemo miretur. Vis ſcire mater quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico præſtare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo interim cauſam amicitiæ, agere pauliſper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, volo reuerti. Nulli vnquam mater plus commiſit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res fauorabilis contingit ſi decipitur, qui ſibi excogitaſſe contra omnes amicos videtur, vt illi imponeremus. Non eſt quòd mihi ſupplicia, quòd omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus eſt, id tantùm hominibus bene credere, quod expedit: & actum eſt de rebus humanis, ſi ſola ſeruatur vtilitatum fides. Infinitum eſt quantum mihi crediderit tyrannus, ſi me occiderit reuerſum. Intelligit Iudices & ipſa mater, quantæ reuerentiæ locum amicus obtineat quæ incipit contendere affectu. Niſi fallor igitur, cùm ego ſim materia litis, hoc primum æſtimare debetis, vter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore voluiſti? Quid aduerſis tuis præſtare faciem, & in oculos tuos accipere nuntium? Non reliquiſti tibi vt redimeres, ſine dubio adiecisti ad matris affectus: oculos in media orbitate fudiſti, ſed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodeſt iſte qui ſe citra filium conſumpſit affectus? Plus feciſſet mater quæ iſſet ad tyrannum. Alligatus ſum, tu nunc ſic flebis tanquam ſoluar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. in quibuſdam calamitatibus deſperatio non eſt ſummus affectus: & quiſquis orbitatem ſtatim credit, feſtinat ad impatientiæ ſecuritatem. Inſimules licet mater tantæ pro me impatientię, tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quod ſeruauit oculos ſuos, vt alligaretur. Dij deǽque quãtum ille præſtitit qui mihi inuidit pœnam meam, nec receſsit! ille, ille terribilem carcerem facit, qui inde procedit. Iam

cedit. Iam non corporis nexus hærebat, nec aliud quàm reſederant, pondere catenæ, conſumpti longo ſquallore vultus, concretæ noctibus diebúſque ſuper ora lacrymæ. Miſeremini Iudices, ne perdat autoritatem meritum quod vltra expectationem eſt. Ponite ſub oculis alligatos, quorum alterum amicus redemerit, alterum mater. Rogo vter plus fecerit? Bone Iupiter, quàm auidè, quã fortiter vincula noſtra tractauit! Quibus ille precibus exegit vt ſibi crederetur? Accipe, inquit, has manus, hæc membra, ſi fieri poteſt, vt amicum matri remittamus. In totum explebo, ſi videatur, vicaria pœna locum recedentis. Vel ſi vis vtiq; tibi dimiſſa membra reſtitui, ſpondeo quencunq; iuſſeris aperto iugulo diem. Fidem deorum hominúmq;, quid nõ factum eſt vt amicũ meum pœniteret? Ingeſtũ eſt miſero illud carceris tenebrarúmq; ſecretũ, grauioribus vinculis opus eſſe carnifex dixit ad bonũ amicum. Accedere ad illud cubile iuſsi ſunt homines nocentes: & ſubinde dictum eſt, Vide tamen, amicus ſi tanti eſt. Vna vox, vnus miſeri gemitus, Vrite, lacerate, diſtrahite, ille tamen reuertetur. Miſerere mater, magna res agitur. amicum meũ reliqui contendentem cum tyranno. Excuſo me vobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuſo, quòd hoc fieri paſſus ſum. Vlla ergo in rebus humanis neceſsitas tanti fuit, vt illum amicum meum in carcerẽ ipſe deducerem? vt ſquallorẽ meũ, meas catenas in membra feſtinãtis exuerem? vt tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem? Teſtor te miſera cõſcientia, & ſi quod nos in illa neceſsitate numẽ aſpexit, quãtum ſimus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim vt ille potius veniret ad matrem. Fateor Iudices, vnius cogitationis pudore victus ſum, quòd tam magni beneficij difficultatẽ ab amico nõ accipere, affectus videbatur hominis qui nõ crediſſet. Miſerere mater, ne me ſolutũ putes, amicum alligaui. Hæ ſunt catenæ quæ tegunt membra, quæ per maria, per infinita terrarũ ſpatia reſtringunt. Sic non poteſt carcer effringi. Inuideo tyrãno. ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterum ac ſubinde proclamẽ neceſſe eſt, Ego amicũ meũ alligaui, & vt te viderem, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis non reuerſuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, interrogo, quid faceres ſi nos ad te videndam deduxiſſet

alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? Fruerêris oculis, fruerêris amplexibus? Non eſt quòd te iſta tanquàm leuior, tanquàm expeditior conditio decipiat. Quid putas eſſe quòd me dimiſit ſolutum ire quò vellem? Crudelis artifex non reliquit nobis vt imponeremus. Superuacuò igitur hoc vos in matris cauſa mouet, quòd cæca eſt. Quòd nobis inuidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare cauſas: idem videns faceret. Nec plus eſt quod non poteſt cæcitas ferre, quàm mater. vt aliqua filio carere non poſsit, nonnunquam calamitas facit. Quòd ſi Iudices in perſona mea nec affectu nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud iuſtitia veſtra debet attendere, quàm vter plus patiatur? Iam ſatiauit dolorem mater, egeſsit æſtus, effudit impetum, iam non deſiderant oculi, cùm cadunt. Adiice quòd hanc qualemcunque fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas cooperationes. Vis ſcire quanto intolerabilius ſit quod patitur amicus? Excæcauit te qnòd ego ſic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENVM EFFVSVM

DECLAM. XVII.

ARGVMENTVM.

Filium ter abdicare voluit pater, victus. Inuenit quodam tempore in ſecreta domus parte medicamentum terentem. Interrogauit quid eſſet, cui paraſſet. Ille dixit venenum, & ſe mori velle. Iuſsit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accuſatur à patre parricidij

Pro Filio contra Patrem.

LASSATVS per diuerſos miſeræ mentis æſtus, & eundem dolorem, dum me ab vtroque animi genere ſemper quod impulerit abducat, & in pertinaciam deſperationémque neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc primum à notiſsima clementia veſtra peto, ne miremini quòd inter tam varia triſtiſsimáq; fata conſilio diductus ſum, nec pro malis meis quicquam melius inuenire potui, quàm vt morerer: nec pro innocentia, quàm vt viuerem. Nouo igitur iudices inauditóque genere diſcriminis

minis vtriuſq; animi reus, qua ſatis calamitates meas comploratione,quo deflebo gemitu? Filiũ mori volentem penè occidit, quòd interuenerat pater. Videtis adhuc illa ſecreti noſtri contentione rixantem. Quicquid citra ſuprema, citra exitium eſt,cõtumaciam vocat: quantum abſolutionem aſpicit, vitam. Quis poſt hoc quærat ac dubitet quo me affectu iuſſerit virus haurire,qui parricidium vocat quòd nõ biberim? Permiſſurus fuit, ſi bibere voluiſſem. Quæſo itaq; Iudices delationis hodiernæ penitus velitis perſpicere cauſas. Obiicere putatis parricidium patrẽ pro ſe? Necatur, vritur, ſine dubio torquetur vita, hoc enim non poteſt ferre, quòd mori filium iuſsit,nec coëgit, & ſcit facinus fuiſſe in imperio, ſi innocentia eſt quòd recuſaui. Suæ quod crudelitatis eſt,vel ab inuidia ſe criminibus meis defendit,excuſat, & ne vocem illam tanquam peractum facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerũ. Hic eſt Iudices deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo vnquã volet innocentẽ filium videri,quem voluerit occidere. Illud quoq; Iudices à grauitate publica peto, ne quis me mori voluiſſe nõ credat contumaciter. Adhuc prioris cõſtantiæ meæ more defendor: alia eſt mihi ratio cùm vici, fortior ſum reus quàm abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cùm me cõſtare cœpit nihil aliud eſſe quàm miſerum. Bene quòd rurſus vocauit in forũ,iuſsit integritatis agere cauſam,fecit vt mihi videar perdidiſſe mortẽ. Si pœnitet patrẽ quòd me bibere iuſsit venenũ, ego ferre non poſſum quòd effudi. Licet igitur immitiſsimus ſenex cõfundere publicos conetur affectus,querelarum frõte mutata,non ſumus noui vobis accuſator & reus, nec nos modò pietatis euerſæ recens aſſeruit immanitas:parricidam me olim vocat. Ita eſt enim iudices, ita eſt, iam pridem hominum nefandorũ ſolis nominibus accuſatur. Sic mihi illa prima patris maledixit aſperitas. Hic eſt ille quem deſinere iã iuſſeratis,qui ſemper ad vos recurrit, & vincitur. Fallitur quiſquis illam de moribus ſenis laſsitudinem vel patientiam ſperat. Patri qui abdicare non potuit,minus eſt filius nocẽs,quàm abſolutus. O pertinaciſsimum accuſatorum genus, victi parẽtes. Dum autoritatem nominis veſtri fortius imperioſis aſſeritis affectibus,& ne pudorẽ pœnitentiámq; fateamini, contumacia vindicatis errorẽ,calamitatibus meis acceſsit,vt ter abſoluerer. Nãq; vt erat in ſuperuacuo odio mei ſenex prima luce

deprehenſus,ferre non potuit,quòd reddebar inuito: & quia à Iudicibus non impetrauerat vt abdicaret, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc velle. Credidit tamen aliquid profecturum querelarum errore repetito, & ſperauit iuxta contentionem ſuam vt laceſſeret aliquando pro me iuſta miſeratio. Quid facerem igitur? quò verterem iam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne viderer quicquid vos non credideratis, agnoſcere: nec expectare poteram, cùm mihi rurſus aliam ſeriem malorum minaretur, quòd me iam cœperat pater contentione qua vobis iraſcebatur, odiſſe. Tandem infelix miſertus mei, miſertus patris, cùm de præteritis proſpicerem iurgia tam longa quàm vitam, captaui fateor omnem occurſum, quẽ mihi videbar exaſperare præſentia, exorare dum morior, & tanquàm nouiſsimi ambitus genus excogitaui, vt me in honorem ſui reuerentiámq; pereuntem, ſic odiſſe deſineret, quomodo parcere ſolet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitum filius, qui nec reconciliari poteſt, nec abdicari. Erat in domo noſtra locus, in quẽ ſecedebã ſemper reus, in quẽ reuertebar abſolutus, querelis meis lacrymiſq; iam conſcius, in quem ſe ferant. In hunc non tanquam cuſtodiæ patris imponerem (nam quid poſsit inueniri, quo non me captãtis aliquid deprehendere cura ſequeretur?) ſed ſicut ſolent qui immori volunt, pudore, non ira, ab omnibus quæ videbantur auocatura, ſeceſsi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuoſum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum eſt integritatis nimia ſimplicitas? Non putat ſe poſſe deprèhendi, quiſquis venenum parat ipſe poturus. Totus oculis animóque conuerſus hærebam miſer in opere moriendi (nec diſsimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, ſicuti bonæ conſcientiæ lenta mors eſt, nec præcipiti per ſuprema trepidatione feſtinãt quos hoc ſolum quòd ſui miſerentur occidit. Abiit per tacitas conqueſtiones mens in obitus contemplatione poſita: & hauſturus potionem qua renuntiarem rebus humanis, totam apud ſe repetebat animus innocentiam ſuam, cùm pater ſecretum quod per impatientiam pereuntis impleueram (quantum credo) lacrymis meis gemitúq; perductus intrauit. Nõ poteſt videri Iudices ſuſpicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararem, neſciebat, qui interrogauit. Nuntio vobis ſanctiſsimi viri, nihil à morientibus fingi: nihil vita laborante ſimpli-

ſimplicius. Ad ſubitum interuentum patris non tanquam deprehenſus obſtupui, facinus me tacente non pallor, non eſt confeſſa trepidatio: nec, ſicut accidere nocentibus ſolet, illa obuia ſemper errantium patrociniorum verba variaui, cùm me repente interrogatione ſubita auocauit, abduxit, quæſiuit quid tererem, cui pararem: ſed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi & me mori velle eadem veritate, & confeſſus ſum venenum eſſe quod terebatur. Date Iudices patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat Iudices dicenti fidem? Venenum filij quod inuenerat pater, non ille potius effudit, ſtetit quinimo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam videbat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar, ingeſsit. Bibe, inquit. Quis poſt hoc Iudices expectat, vt continuò paream iubenti? Ita demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dij pariter atque homines, quid poſt tres abdicationes, & querelas toties Iudicum grauitate percuſſas, velut attonitus amens nuntiet ſeculo pater parricida ſæuus, parricida crudelis. Non bibi venenum. Hoc eſt totum facinus meum, viuo, reſpondeo, non fugio Iudicem, non cedo criminibus. Iam non miror quid ſit circa quod impatientia deceptę crudelitatis exæſtuet plus quàm orbitatis gaudium, quod modò perdidit ſenex, ſperauerat vt occidere me poſſet meo veneno. Sed quatinus inueniſſe ſe putat quod crederetis, vt contentionibus ſubinde damnatis autoritatem de nouo dolore circundaret, inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio viuendi, facinus ea ſimplicitate, ea fide denego, qua confeſſus ſum de veneno. Parricidij agis. Abſtuliſti quidem mihi partem, vt exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quantum defenſioni meæ difficultatis adiecerit, quòd iampridem in domo noſtra humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronuntiatum liquet vtri ex nobis facilior ſit impietas, vter iuxta alterius languorem ſuprema non fecerit. Tu vnicum quotidie proturbare conaris è domo, velles inopiam meam, velles aſpicere ſquallorem. Ego oſculor illas expellentis manus, ego abiicientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit, non habeo cur velim redire, ſi nõ amor. Præualeret nominis tui fortaſsis autoritas, ſi contentio noſtra cœpiſſet à veneno. Conſumpſiſti quicquid eſt quod parentes ab omnium ſcelerum ſuſpitione defendit. Non habet

pater vnde parricidium de filio credat, niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis huius perſuaſionis ſimplicitatem ſi quis interroget, nec à te parricidium fieri poſſe credo, niſi meo veneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in ſuprema noſtra præcipitat autoritas, qui filium occidere vocatis plerunque grauitatem, ſicut abdicationis emendationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte protegitis, cunctóſque prærigidæ mentis affectus vocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus iſtud poſſumus concipere, nec miſeri. Non perueniunt ad nefas iſtud nec neceſsitates. Omnis citra deſperationem dolor, ira langueſcit. Et quanto dij deæque difficilius ſi patraretur ſine conſcio, ſine miniſtro, totúmque facinus & animum filij poſcat, & manus? Memento cuius obiicias immanitatis horrorem, patrem occidere velle. Hinc tantum accipis vires, vt mori poſsis deprehenſus. Vt ſciatis, inquit, verum eſſe quod obiicio, & abdicare volui. Non poteſt pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cùm dicis, filius me voluit occidere, videris tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare, vos faciles, vos miſericordes, hunc mihi redditis, Sed iniquiſsimum eſt vt abdicatio, quæ nec in ſui valuit effectum, fidem maiori crimini præſtet. Non ſum reus inexplorati pudoris, nec anteacta vitæ meæ ſub hodierna primùm lite tractantur. Felicior innocentia eſt circa ſuſpitiones, certior poſt reatum. Et quantum infamiæ præſtant obiecta dum nutant, tantundem autoritatis abſoluta reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, & apud ſenes, & apud parentes autoritate præualui? Viderint qui calamitatibus ſuis ſic blandiuntur, vt ſibi affuiſſe credant miſericordiam, fauorem: filius à patre delatus, nunquam poterit ſuperior eſſe niſi cauſa. Sanè tamen feramus vt prima abdicatione non egeſſeris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis verecundia querendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuerſus es in forum iam ad Iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam victi & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior ſemper ex verecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa rediturum reum? Quàm multis placet illa de diſsimilitudine pronuntiationis autoritas, & ſeuerior videtur diuerſa ſententia? Tertia verò abdicatio

eatio dij immortales quem apparatum, quem mouit ambitum! Ego miror quòd mihi licuit audiri, quòd me non ſtatim primus querelarum tumultus oppreſsit. Quid poſt iſta noui pater obiici poteſt? Inter leges inter iura conſenui, non habeo in moribus meis quod non melius Iudices ſciant. Scilicet capit natura rerum vt futurus parricida non præmiſerit notas, nullis antè ſit maximi ſceleris immanitas tumultuata flagitiis: & quandoq; culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulerit ætatem? Aliud eſt miſerorum genus quod clementia, quod ſuccurrendi fauore dimittitur. Abſoluerunt me qui ſciebant nō profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur, licet, Subinde detuli, ſæpe queſtus ſum, ter abdicare volui: hoc tamen res iſta debet efficere, vt tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim ſequitur pater, vt me tuis criminibus accuſes, quòd nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit ſeueritas veſtra, non ſæuitia, non terror: ad tam grande facinus non ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mente. Omnes iniuriæ leuius exaſperant, leuius oderunt: innocentis filij vltio eſt mori. Quòd ſi manifeſtum eſt, nihil tunc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, æſtimemus vnde poſtea traxerim parricidij cauſas. Vos libet interrogare hoc loco Iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo perſoluo Iudicibus illud propter quod audeo domum reuerti, propter quod non timeo caſus, non ſubita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, vt me tres abſolutiones & innocentem probauerint, & effecerint parricidam. Præterea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipſa victoria? An ſcilicet ignoro quòd me reuerſum circumſiſtat totius domus maligna cura? quòd viuo inter homines quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur, fingant? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, quòd aliquid ſperamus de teſtamento tuo. Quid? ego non ſentio quòd ſimili ſcelere miſſus in domum, à charitate tamē excluſus, abiectus ſum? Rogo qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conqueſtione petitus? Quod vis patrocinium ſperem pro parricidio meo? Defendi non poſſem, ſi bibiſſes tu venenum. Finge me parricidij voluntatem, finge habere cauſas: vnde occaſio

occaſionem, vnde fiduciam? Ego nec mori poſſum, niſi vt deprehendar. Venenum paro, qui non miniſtrum, qui non inuenio conſcium? Deſpicior à liberis, contemnor à ſeruulis, euitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui ſimulant odio mei. An videlicet ſpero poſſe fieri vt ipſe porrigam? Eſt enim mihi ad conuictus tuos facilis acceſſus. Venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et virus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubitò corripiat? At quemadmodum mihi ſuperſit vlla defenſio? An lentum, & quod tarda peſte conſumat, ſcilicet vt non ſtatim exclames, vt te meum virus bibiſſe non credas? Rogo, cui paraui venenum, quod dare non poſſum niſi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum, quòd habuiſti venenum. Omnibus Iudices, quibus ad ſcelerum conatus adiuuatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam potentiam natura conceſsit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingeniis, ſed illis vſus ex animo eſt, totúmque quod faciũt, de conſcientia poſsidentis accipiunt. Quid enim ſi latronem gladio tantum probes? Sic munimus & ſomnos. Excute peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis. Non vetant iſta leges parare, proſpicere: nec inſtrumenta prohibent, ſed æſtimant vſus. Finge me velut in media proſperitate vitæ proclamare, Venenum paraui, ad quod incerti caſus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improuiſa debilitas. Miramini quòd hoc fecerim homo qui circa me fortunam, qui diſcrimina humana laſſaui? cui neſcio quid adhuc paret toties victa delatio? Debuit habere in ſua poteſtate mortem, quem iam pater poterat occidere. Non eſt, inquit, credibile vt mori volueris abſolutus, qui reus noluiſti. Poteram quidem dicere pater, Vixi dum ſpero fas eſſe vt incipias aliquando miſereri, vt te ſquallor meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: ſed ignoſce innocentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defenſio. Vixi ne me videretur expuliſſe de ſeculo profundorum ſcelerum deprehenſa trepidatio: ne ſuper cadauer meum proclamare poſſes. Certè meritò timui, meritò prædixi venenum, qui viuendi non habebat audaciam. Ne ſupremis meis conuiciareris, ne quid poſſes obiicere iam non negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum eſt, eadem mente nolui mori cùm abdicares, qua non bibi cùm iuberes. Sed fruere iterum, fruere

fruere ſæpius confeſsione tam miſera, & quia oculos ſpectaculo non licuit implere, ſatientur aures. volui mori. Adiice, ſi videtur, hanc malis noſtris contumeliam, vt interroges, quare abdicare me ſubinde voluiſti? Quid ais rerum naturæ pietas? ita iuſtiores cauſas habet impatiētia, quàm corporum damna, quàm facultatum triſtis euerſio? In ſuprema præcipitat me pater. Ita non hæc vna vox complectitur omnes calamitates? Non videmini nunc vobis vniuerſos audire miſeros? Poſsimus fortaſsis aliorum accidentium ſperare finem: non habent proximorum odia regreſſum. Quæcunque nexus accepere naturæ, & quæ ſanguine viſceribúſque conſtricta ſunt, non laxantur diducta, ſed pereunt. Quæ de primo tenore naſcendi vix in contrarium victa deflectunt, diúque prauitatis ſuæ rigore durata, mox in priſtinum curſum remiſſa non redeunt, ſed totum pondus omnéſque vires inclinata traxerunt: vigore quo ſibi permiſſa creuiſſent, in ipſius vitij robur adoleſcunt. In hoc tota eſt difficultas, vt incipiat non amare filium pater, hoc cùm frontem confeſsionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obſtat, quicquid obſtiterat odiis. Semel ſibi parentes liberíque mutantur, ſemel auferuntur. Felices qui habent in conſcientia ſua quod debeant emendare, corrigere. Illa demum poteſt ira deſinere quæ coaluit ex vitiis liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non eſt mutanda petulantia? cuius abdicatio non de meis, ſed de patris moribus venit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandientur vana ſolatia. Hominis quem pater odiſſe non deſinit, vnus exitus eſt, vt ſe oderit. Et quantulum habet de toto dolore noſtro ille quo venitur ad Iudicem dies? Ego cùm dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aſsidet ille languenti. Gratiſsimus quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conuitiatus fuerit abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continuatione ſui patientiam parant, quæ durant aſsiduitate, firmántque mentem. Quòd te pater oderit, quotidie nouum eſt. Minus fortaſsis vrant inuicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inuiſa reſpirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nunc iudices, vniuerſos quinimo mortales infeliciſsimus iuuenis interrogo, quid me facere vultis?

vultis? Explicuit nos ſine dubio de criminibus exitus, quòd abſolutus ſum: tamen non hoc effecit ne mori velim, ſed vt mihi liceat & viuere. Victus ſum enim mehercle, victus ſum Iudices abſolutionibus meis, & (quæ certiſsima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi vultum domum reuerſo, quem ſuadetis animum? Non decet gaudium meum, exaſpero hilaritate: non decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonem, inuiſus ſum tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſa dicor ſi propius aſpiciar: videor ſi recedo, contemnere. Quouſque vincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedunt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non vincitur pater, non ſum abſolutus: cùm domum veni, nemo me diligit, nemo reueretur. Iam ad nos de penatibus illis non pertinent niſi ſecreta, niſi latebræ. Non exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod malignißimum eſt ſolicitudinis genus) me ipſe cuſtodio. Satiaſti me vita, ſatiaſti. & cùm felicibus quoque veniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium, quod tædium paras laſsitudine miſerorum? Conſumpta eſt in lacrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam grauia promittit integritas? Abdicari debet quem nocentem pater odit, mori quem innocentem. Sed vt credamus, inquit, voluiſſe te mori, cur potiſſimum veneno? Poſsis quidem pater hanc de omni ſupremorum genere litem facere moriẽtibus: & quia rerum natura varias fatorum vias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione reprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatúmque mucronem proclamares, cur nõ veneno? Sed nihil eſt delicatius exitu, quem nõ ſupplicia, non metus, ſed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipuè cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt: non ſpargit cruorem, non trucem cadaueris relinquit aſpectũ: placida eſt, quieta eſt. Ingratiſsime ſenex, ego & hoc ſic moriendo proſpexeram, ne me occidiſſe alius videretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater: ita parricida ſum ego, qui venenum affero in domum tuam imparatum, rude, terẽdum, cui tam multa reſtant antequam dari poſsit? Ita parricida ſum, qui iuxta te quæro ſecretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo de

mo detulit, quàm ſimpliciter tam facilè reſpondi? Secedo in medios penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, nõ cuito tranſitus, non excludo venturos. Rogo vtrum hæc omnia ſunt occidere volentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inueniſſes abſconſum, recõditum, multum circa illud palloris attoniti, conciſa verba, trepida ſuſpiria, & me negantem. Parricida deprehenſus effudiſſet venenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi paraueras, non bibiſti? Breuiter pater & ſecundum naturam conditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerorum, quàm vt mori velint. Ego cùm dico, mori volo: non hoc dico, moriturus ſum: de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quòd quanuis iam teneam venenum, multum tamen adhuc caſibus incertíſque ſupereſt accipere? perfoſsis plerunque viſceribus vitam tamen ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam conſentaneum eſt ne moriatur qui velit, quàm quòd morimur inuiti. Sed malo, ſicut cœpi, ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æquè pater impetu conſtat, quàm mori velle: nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc ſi retinere velles, ſufficit vt morereris: & rationem quoque homini moris eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frangit animum quiſquis interuenit, abducit, auocat quiſquis alloquitur. Ambiuntur cũcta moriendi ſpatia pro vita. Ideo nos mehercle crediderim eiuſmodi exitum eligere ſecretum. Minimum eſt quod cõfundat hominem infirmitate morientem, & exiguis cauſis opus eſt vt diſpliceat obitus quem miſero ſuaſit integritas. Quid ſi interueniat aliquis qui gaudeat? qui vindicari ſe putet? ſi teſtes adhibeat oculos, quibus inuidendum ſit? Statim mehercle arrogans vita ſimulabitur, ſtatim contumax dolor cum deprehenſa morte diſſentiet. Neſcis quantum mihi hæſitationis paraueris cùm interrogas, dum reſpondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me verò tunc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reuerentia dolor. Ego propter patrem mori poſſum, coram patre non poſſum. Adiice nũc quod & dixiſti, bibe. Si mehercle ſaucium palpitantémque iuſsiſſes adigere ferrum, premerem cluſis vulneribus animam: ſi ſtringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo:

laqueo:ſi non iniiceres manum ad præcipitia properanti, fle-ćterem in plana curſum. Meritò prorſus anima ſecretum ſolitudinémque captaueras. Interuenit pater, actum eſt, perit ille ſuſceptæ mortis ardor, & vtroque nos reſoluit affectu. Mori non debeo ſi vetuerit, non potero ſi iuſſerit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni virus aptatum eſt, ſed me ideo deprehendiſti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi pater antè facienda ſunt. Volo prius conuocare ſeruulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi verò tunc adieciſſe viſus es, teneris, hæres, eamus ad Iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem venenum. Interrogare vos velut in illa ſecreti noſtri præſentia libet, quem mihi poſt hanc vocem animum datis? Dicit hoc accuſator, dicit hoc victus, dicit ſecretò, dicit ſic vt poſsit negare ſi bibero. Bibe. Ego quidem volo, & hoc quammaximè paro, ſed totum hunc animum ſenex tua auiditate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quàm vt recuſantis ora diducas? vt infundas per oppoſitas manus! Mihi verò tunc excidit quid velim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, vultus parricidali ardore ſuffuſos: iuberi mihi videbar vt biberem tuum venenum. Neſciſti pater pertinaciam meam ſeruare, neſciſti. Filium propter te mori volentem deprehendiſti. Vis occidere? veta. inuade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Iam deſino iraſci, iam reuertor in gratiam. Properabo, vt hoc ſecum aures ferant, vt impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes quod in me retorſiſti, quòd ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti facilius eſt mori, ſi rogetur vt viuat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cùm diceres, bibe! Nec viuere mihi libuit, nec mori. Ereptus ſum miſer animo meo, & improuiſa voce perculſus, ſteti ſine affectu, ſine negatione, attonitus, amens, & me penè aliter occidi. Nihil eſt profectò improuiſorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas poſt hoc inuenio, non verba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum ſufficit mori alterius animo, & ſuo veneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non pœnitet tamen illum fixiſſe, non pœnitet illum ſpiritum rigorémque pereundi: tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd nō bibi, iam nunc

diſceret,

diſceret. deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad iudices meos redire non auſum. Bene quòd ſic effudi, tanquam rurſus vita placuiſſet. Venenum quòd videretur deprehenſum, nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi parauerat. Dic nunc, non fui paſſurus ſi bibere voluiſſes. Deinde hoc ſic probas, vt me hodiéque coneris occidere. Non eras paſſurus. Quando per fidem iniicis manus? potuit eadem, potuit peragi breuitate qua iuſſeras. Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti ne mihi animum pereundi vel hoc faceret, quòd putabam me iuberi Facinus eſt ſi morior, vt poſtea quæratur an volueris occidere. Tu licet inuidiam vocis illius alterius mentis ſimulatione defendas, occiſum tamen fuit ipſum experimentum. Ne intereſt rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc quòd moritur, quem non mouit hoc quòd paratus eſt mori. Quid nunc faciam Iudices pertinaciſsimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei ſtatus mutat, quem conſtantia noſtra, quem offendit infirmitas. viuere volo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortaſsis aliquid, ſi nobis hodiéque clementia veſtra ſuccurrerit, parauit, inuenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? De filio abſoluto fecit vt mori mallet, de moriente vt viueret. Vos verò ſanctiſſimi viri quo iam ambitu, quibus poſſem conuenire precibus? Ille veſter infelix, ille veſter abſolutus, flere vetitus eſt. Non habet gratiam ſuam toties genua complecti, & ad fatigatam miſericordiam noui diſcriminis pondus attulimus. O mors ſemper imparata miſeris, negata cupientibus, quando ſuccurres? Me infelicem, perdidi venenum. Sed quatinus aliquid pater expectationi tuæ repromiſi, nolo deſperes. Fruere quinimo ante ſuprema, ante exitum meum hac voce, viciſti. Neſcio quidem quod rurſus eligam obitus genus: an placeat reparare virus infelix. Sed prædico, teſtor, quæcunque ſederit traditio leti, miſerere, ne iubeas, miſerere, ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lacrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam ſecreti noſtri excidiſſe vocem, venenum quidem te iubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet quòd bibere iuſsiſti.

INFAMIS IN MATREM, DECLAM. XVIII.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis ſit actio. Specioſum filium infamem tanquàm inceſtum cū matre cõmitteret, pater in ſecreta parte domus torſit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater quid ex filio compererit. Nolentem dicere, malæ tractationis accuſat.

Pro Muliere contra Maritum.

ET SI Iudices callidiſsimus parricida facinus ſuum ſic ordinauit, vt vobis matrem faceret inuiſam, ſiue diſsimularet miſera mortem filij ſui, ſiue quereretur, tantáque monſtrorum nouitate circundatam eò perduxit, vt ſibi videatur infamaturus iterum vel patientiam noſtram, vel dolorem: matri tamen, in cuius calamitatibus ne minimum ſibi vindicat orbitas locum, ideo ad vos fugiendum fuit, vt ſciretis non illi præſtari quòd tacet maritus. Laudo Iudices, laudò miſeram, quòd interrogare noluit domi, quòd nihil fecit & ipſa ſecretò. Hic coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet diſsimulare parricida videatur) coram rumore mater inquirit, quid tormentis vnici quæſierit, quid morte compererit. Reſpondeat ſaltem reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate modeſtiæ fronte ſubſiſtit. Nec vxori poteſt videri parcere, de qua ſcire voluit an eſſet inceſta: nec filio, quem tãquam ſciret occidit. Ante omnia igitur Iudices mulier infeliciſsimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne vobis accuſare videatur. Ream ſe inceſti, ream parricidij putat. Exhibet populo conſcientiam ſuam, & aduerſus quencunque ſermonem, quodcunque ſecretum, marito famæque præſtat interrogandi poteſtatem. Vellet innocentiam ſuis probare viſceribus, vellet in equuleos in ignes hanc miſerã præcipitare pietatem. Ignoſcite Iudices impatientiæ, quæ contra calliđiſsimam diſsimulationem libertate doloris exæſtuat. Inceſtum probaretur ſilentio patris, ſi taceret & mater. Equidem Iudices tam contrarios affectus ſenis ſatis admirari, ſatis ſtupere non poſſum. In rumore tam

ſuſpicax,

ſuſpicax, poſt tormenta patiens, modò ad fabulas vulgareſque ſermones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus quoque dolore conticuit. Quò repente conuerſus eſt? In quàm modeſtiam deſperationémque defecit? torſit tanquam dicturum: tacet tanquam dixerit. Fidem igitur veſtram Iudices, ne cui præſtet magnæ ſceleratis autoritatem, non poſſe defendi néue ideo ſuſpicari nefanda malitis, quia ſe ſilentio parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam tacendo creditis? loqui ſe cùm maximè putat. Et ſi bene artes & profundæ mentis conſilia perſpicio, reſpondere ſibi videtur pluſquam mater interrogat. Fallitur quiſquis hunc eſſe credit inexplicabilis doloris æſtum, & inter ſilentij confeſsioniſque cauſas miſerum pudorem. Alium exitum non habet, quàm vt reſpondere nolle videatur, quiſquis filium occidit, & probare non poteſt propter quod debuerit occidi. Coniungat quantum volet nocentiſsimus ſenex cum rumore populi ſilentium ſuum, & relatura ordinem triſtiſsimæ ſortis collata malignitate cludat ora, compeſcat aditus: ſecuri tamen eſtote mortales, fas eſt, fas eſt innocentiſsimæ matri velut in templis, velut apud ipſos proclamare ſuperos, Amaui filium meũ matrona Iudices, cuius puellares annos, primam rudémque coniugij mentem nulla libidinum reſperſit infamia, cui impudens rumor, ſuſpicax maritus nihil vnquam potuit obiicere niſi filium. quæ pudicitiæ prima fiducia eſt, edidit partum quem maritus agnoſceret. non timuit ne ſtupra furtiuóſq; concubitus, paruuli vultus, aut creſcentis infantiæ ſimilitudo detegeret. Natum de ſe continuò (ſiquid ipſi creditis) impatientius complexa quàm reliquæ parentes, non in nutrices nec in miniſteria ſepoſuit: ſuis aluit vberibus, ſuo fouit amplexu. Nunquid & hos annos parricida, nunquid & pueritiam miſeri iuuenis infamas? Actum eſt de ſacrorum nominum fide; ſi vt videatur innocens mater, ætas tãtùm filij facit. Accendebat hanc erga vnicum optimæ matris impatientiam rigidus pater, aſper maritus: & ſibi videbatur parum implere quem pro duobus conferebat affectum. Rarus hic nanque ad oſcula; difficilis amplexibus: & qui vnicum aſpiceret animo quo quandoque poſſet occidere, fecit vt notabilior eſſet charitas matris. Omnis igitur miſeræ ſermo cum filio, omnis in publicum pariter egreſſus. Gaudebat etiam quòd laudandus occurſibus, quòd omni

frequentia cœtúq; conſpicuus, populo iam ipſe fateretur quòd plus amaretur à matre. Miſeremini Iudices, ne nefandas ſuſpitiones maritum ex vllius traxiſſe credatis indiciis: ſuum rigorem, ſuum tantùm ſecutus eſt animum. Filium ſi nō ames, videatur tibi mater adamaſſe? Quæſturum nunc me Iudices putatis de licentia ſermonis humani? Ego verò iuxta hunc putrem, non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit autor, iſte probauit, qui credidit. Facillimum fuit vt loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt Iudices quæ mater fecit ſecurè, ſimpliciter, palàm, coram marito, coram ciuitate. Referat nūc ſuum iſte ſecretum. Iuuenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi verberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis vnquam Iudices peius de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium, vt probaretur inceſtum, occidit vt crederetur. Ponite nunc ante oculos Iudices duorū parentū confeſsionem. Mater exclamat, filium amaui: pater dicit, occidi. Nefas eſt vtrunque putetis innocentem. Iam quidem nocētiſsime ſenex grande deprehenſæ feritatis indicium eſt, quòd cùm filium occideris, vt interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum? & homo filij cruore perfuſus, non proclamas? non deos homineſq; teſtaris? non occidis & matrem? Scilicet modeſtia te ſcelerum tuorū quammaximè decet, & ideo tibi relinquis vnde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis vxori, coniugales deos, & lectuli iura reuereris. O quàm non habet nec quod mentiatur! Malæ tractationis agimus. Placet ergo Iudices, vt illa voce qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultus, & negatos in publicum deflemus egreſſus, orbitates ac liberorum ſuprema plangantur? Quid tamen facere vultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hic legem? ſi intra iuris huius anguſtias, omnis nuptiarum querela conſtricta eſt? Mater quæ de morte filij maritum malæ tractationis accuſat, non vindicat, ſed probare contenta eſt quòd non debuerit occidi. Omittamus pauliſper Iudices orbitatis triſtiſsimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſas. Ita non iuſtè quereretur vxor, ſi diceret

ceret, adulterium de me facile ſuſpicatus es, citò credidiſti? Matronalis pudor tutelam non ex ſua tantùm innocentia habet, infirmitas huius ſexus non poteſt totam improbitatis exiſtimationem debere tantum moribus ſuis: omnis in fœminas venit maritorum prædicatione reuerentia: omnes ſermones originem de veſtris pectoribus accipiunt. Triſtior vultus, querela, faſtidium, fatum eſt coniugij. De pudore pronuntiat, mittit in ora populi, mittit in fabulas. hoc proxima miniſteria narrant, hoc exteri putant. Nemo peiore exemplo temere de vxore credit quàm cui omnes credituri ſunt. Sanè faciat vos pronos ad ſuſpiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerunque deſcendat, vt credas facilè quod timeas. Furtiua ſtupra, raptóſq; concubitus obiiciat vel falsò maritus, fas eſt, fieri ſolet, parcius tamen ſi iam ſit & mater, ſi in fidem caſtitatis vxoria fœcunditate profecerit. Quid ſi ſit iam iuuene quoque filio ſeuera? iam nurum nepotéſque proſpiciat? Miſeremini temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de ſuis quiſq; moribus trahat. Inceſtum poſſe fieri pater hoc ſolo vult probare, quòd filium potuit occidere. Rumor, inquit, fuit. Eſt Hercules cui contra rerum naturam, contra parentes liberóſque credatur. Rumor fuit. Hoc ergo ſic audiemus, tanquam ſi diceres, conſcius detulit ſeruus, nuntiauit ancilla, improuiſus aſtiti, dum non timeor adueni. Rogo Iudices, vtrum credibilius putatis inceſtum de matre, an de rumore mendacium? Rem impudentiſsimam pupulus loquendo fecerat, niſi pater credidiſſet. Peſsimum Iudices humanarum mentium malum eſt, quòd ſemper auidius nefanda fingũtur: nec vſquam ſe maius operæpretium putant maligni facere ſermones, quàm cùm incredibilia quaſi deprehenſa narrantur. Neceſſe eſt contentioſius loquaris, quod probare non poſsis: & affirmationem ſumit ex homine, quicquid non habet ex veritate. Eſt tamen hoc iniquiſsimum de loquacitate populi, quòd plerunq; famam accendit contentio non credentium. Materiam miraris rumoris, de qua nemo nec ſibi credit? quam qui narrat, aſsignat alij? Rumor res ſine teſte, ſine indice, res ex incertis improbiſsima, maligna, fallax, & ſimilis ſilentio tuo. Quid & ipſe de rumore ſenſeris, vis breuiter probem? Tormentis quærendum putaſti an verum diceret. Sanè ſit aliqua publici ſermonis autoritas in illis, ad quæ fas eſt populi peruenire notitiam. Video

 cur adul-

cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per miniſteria, per conſcios. habent inconſulta gaudia. Pars voluptatis videtur eſſe iactatio. Facinus verò, cui ſi fas eſt, vt illud humanæ mentis capit audacia, circundatur vndique nox profunda, denſior caligo tenebrarum, quòd nocentes ſuis quoque oculis fatentur. non ſeruo, non creditur ancillæ. Quid internuntiis, quid opus eſt miniſteriis? ſufficit animus duorum, explicat omne filius materq; ſecretum. Inceſtū tanto incredibilius eſt, quanto & de illo plures loquuntur. O' miſera conditio ſexus, cuius ipſæ plerumque virtutes, fabulas parant. Cur iſta nullis in publicum gaudet egreſsibus? Vnde aduerſum omnes tam rigidā conuerſatio, tam ſeueritis affectus? Nihil concupiſcit, nihil ergo deſiderat. Filius poſsidet cuncta tempora, vniuerſos occupauit affectus, filius matris tota iactatio eſt. Rogo, nunquid adamauit? Mihi credite, non eſt nefandorum iſta ſimplicitas: dū verſit hæc inter matrem & filium conſcientia, parcent oſculis palàm, abſtinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas ſubſtringetur in publico. ſermones, occurſus, coram ſeruulis libertiſque vitabunt, & maximi ſceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod voles, inceſtum diligens ſuſpectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego ſic ago, tanquam inauditum, incredibile ſcelus locutus ſit populus? Teneo in hoc ſermone facinus vnius mali mariti. Non intereſt. inceſtum de vxore fingat, an credat. Quid, iſte ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Diſsimules licet, à te malignitas accepit ortum: ſecutus eſt quiſquis hoc auſus eſt narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet: Neſciet eſſe rumorem. Ite nunc Iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit cauſam. Speciouſus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre eſt, quàm crimen in filio. Speciosus fuit. Vt hoc obiici poſsit, vt debeat, adiice, & adulter & raptor, in illa matrona maritali dolore penè perculſus, in illa virgine publica ſubclamatus inuidia: quanquam hæc quoque intra notos diſcurrunt iuuentutis excurſus. Quid ais? ab inceſto libidines cœperunt? hoc primum vnquam iuuenis admiſit? hoc ſolum argumentum ſumis ex forma? Dic potius, deprehendi iuuenem mihi venena miſcentem, in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus,

Infinitum eſt quantum debeat antè feciſſe filius, vt de illo inceſtum pater ſibi credat. Speciosſus fuit. Quis enim non eſt formoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum ſuppliciorúmque pallorem, & in vires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos vnus affectus eſt. Liberi, marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non vultu, ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poſsit forſitan nouitas ſolicitare viſus, expugnare mentes; in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia conſurgit, iuuenta ſurrepit, ſpecioſum ſuum quotidie videt, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amauit, quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus nocentiſsime ſenex ad hoc nefas charitate, ſed amentia, ſed furore. Vt in iuuene ſuo mater poſsit concupiſcere quòd formoſus eſt, oderit oportet quòd filius eſt: & adeò ſacris affectibus non adiuuatur in facinus, vt ad illud niſi per obliuionem ſui tranſire non poſsit. Quid, quod & incredibilius eſt, quòd parem duorum poſcit inſaniam? & ad inceſtum opus eſt vt adamet & filius, non vt adametur ſolùm. Ab vtro deinde vultus incipere preces, venire ſermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex, quo cum maximè taces (ſi non eſt callida, non maligna ſimulatio) de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo, vt ſi filio obtigerit indulgentior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? Si virginem vſq; ad notabilem ſpeciem natura formauerit, timeat oſcula pater, horreátque contactum? Dij deæque malè perdant tam impudentes ſolicitudines, tam nefarios metus. Propè eſt ab inceſto, timere ne fiat. Malo ſimplicitatem, quæ non vereatur infamiam: malo nudos affectus, inconſultámque pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, auidè: tanti fama non eſt, vt amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidē marite ſi quis interroget, omnes matres liberos ſuos tanquā adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie vultúq; deflectere, conuertere caput, habitúmq; componere, ſuſpirare cùm receſſerit, exultare cùm venerit, conſerere manus, pendere

 ceruici-

ceruicibus? non oſculis, non colloquiis, non præſentiæ voluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpitione ſæuiſſimum, inceſtum non poteſt fingi niſi de optima matre. Execrarer mehercle Iudices, ſi crimen iſtud clarius obieciſſet filio pater, ſi vſque ad verborum proceſsiſſet amentiam. Nemini minus fas eſſe debet credere inceſtum, quàm qui propter illud paratus eſt filium occidere. Quid quòd non credis tantum nefandæ, ſed quęris? Ita tu non times monſtri huius agitare ſecretum? Populus loquitur inceſtum, ſed tu nega. Ciuitas infamat, tanto magis; oſculare vnicum, & coniugem tene: pariter duos circa tuum ſtringe complexum. Prò inaudita feritas: ita patri non ſufficit non credere inceſtum, quod non poteſt probare? Ferrem tamen adhuc ſuſpitiones tuas nefandiſsime ſenex, ſi diſsimulanter indicia tanti ſceleris agitaſſes. Obſerua ſermones, ſecreta cuſtodi, omnium dierũ noctiúmq; momentis ſagax ſcrutator inſiſte. Quid tibi cũ abruptis? quid cum ſupremis? Inceſtum iam credas oportet vt torqueas. At tu, pro nefas, verberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte ſcrutaris rem, de qua non deberes interrogare ſeruos, de qua vernilium quoq; corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio ſuſpicaris inceſtũ Neſcis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligẽtiæ, furore commoueas? Pater qui de inceſto filium torquet, nõ eſt neganti crediturus. Omnium quidem Iudices incertorum ſuſpitiones peſsimè ſemper à corporibus incipiunt, nec bene de cuiuſquã moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo ſed dolore reſpondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignéſq; ponatur, cuius arguta prius indicia præcedant: nouiſsimum debet eſſe, quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorúmq; ne grauitatẽ puteris à nouiſsimis vltimiſq; cœpiſſe. Non habet probationẽ facinus de quo pater non poteſt alium torquere quàm filium. Video qua poſsis ratione defendi, ſi omnia antè feciſti, vt inceſtũ aliter erueres. Quid ais? Interrogaſti ſeruulos, non potuit conſcius inueniri. Exquiſiſti ancillas, non apparuit miniſtra flagitij. Non obſcęna literarum commercia, non fatentis deprehendiſti nefande blanditias. Nihil iuuenis maritus, dominus, pater. I nunc & dic ſciſſe rumorem, ſed vt torqueas: ducatur tamen quæſtio per coniugis miniſteria, per filij ſeruulos, in illa potius vilitate de-

ſæuiat.

ſæuiat. Prius eſt vt repudietur vxor, vt diuortio fiat in domo grande ſecretum. Excedit omnem immanitatem, filium ideo torquere, vt ſcias an innocens torqueatur. Vnicum pater ignibus verberibúſque interrogas, rogo quid facturus ſi pernegauerit? Videlicet vt laudes, deinde dimittas, vt amplectaris peruſta vitalia, & laceri pectoris vulnera pietati rurſus admoueas. Solus ſupereſt pudor homini qui torſit vnicum, vt torquere debuerit. Faciat te neceſſe eſt res iſta peſsimum patrem, & oderis oportet filium, cui ſatisfacere non poſsis. Iamiam malo venena, ferrum, ſubitos ictus, improuiſamque mortem. Inceſtum qui non credit, torquere non debet: qui credit, ſtatim debet occidere. Quòd ſi tormenta etiam filij placent, ſi præſtanda eſt ſatisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæſtionem: in media ciuitate, in ipſa conſtitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & ſeculi rem exquire audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quiſque quod volet, ſuis auribus, ſuis credat oculis. Cur in abditam ſemotámque partem iuuenis abducitur? Secretum quæſtionis nec inceſto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter ſecretum publicationémque temperamentum. Aduoca propinquos, adhibe amicos, circumpone iuueni ſerios ſenes, interſint magiſtratus, aſsiſtant quibus habere poſsit ciuitas fidem. Præſtare debes aut tibi vt probare poſsis, ſi confeſſus fuerit: aut filio, ſi pernegauerit. At tu nefande, crudelis, tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poſsit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione ſepoſita in maius redditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater & qui vult abſoluere, & qui eſt paratus occidere. Non vultis Iudices ad facinus indigniſsimæ quæſtionis accedat, & quòd ipſe torſit filium pater? Adeóne non potuit libertis aut ſeruulis neceſsitas iſta mandari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filij non aduerſos tenuit oculos, ipſe veſtes ſcidit, velamenta lacerauit, manibus flagella concuſsit, renouauit ignes, & mori filium contentione non ſiuit, diduxit os quod iam ſuprema claudebãt, fouit animum, vt longis cruciatibus patientia ſufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercle improbe mihi procla-

maturus hoc loco videor, hominem qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur excluditur infelix à ſua cauſa, à ſua quæſtione? Adhibe ſpecioſis cruciatibus hanc nimis amantem: huius gemitus excipe, huius ſuſpiria oculóſque cuſtodi: ſi quod facinus admiſſum eſt, torquebis quidem filium, ſed fatebitur mater. Irrumpere me tum maximè puta in illud tuum parricida ſecretum, iniicio properanti quæſtioni manum, inhibe ictus, ſubtrahe paulisper ignes, quicquid eſt quod eruiſti, profer in medium, memento te feciſſe de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid ſpiritum dolore præcipitas? Quid miſeræ interualla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, ſi fruſtra tibi ſufficere credis quod audieris, nuntiare, proferre? Inceſtum vt credatur, ipſe debet audiri. Mirabar & ego Iudices ſi tam nefanda quæſtio alium exitum potuiſſet habere, quàm mortem. Hic eſt parricidij pudor, ſic deſinunt quæ incipere non debent. Facinus quæſtionis, operis ſcelere maiore, exire tibi videris per orbitatem. Scimus vnde venerit iſta contentio, nihil extorſit ſæuitia miſero. Vincit torquentem qui occiditur. Iamiam non miror, quòd poſt iſta non habes vocem, verba non inuenis. Vnicum ſine teſte laceraſti, vnicum occidiſti, ſoli tibi deinde notum vis videri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde triſtitiam. Præpoſtera res eſt filium occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentem. Eligas vtrum voles, aut tormẽta damnes neceſſe eſt, aut ſilentium. Quod non debet indicari, quæri non debet. Poſsis videri fortaſsis crudeliſsime ſenex ſilentium filio præſtare, ſi viueret. Cõſumpta eſt paterni nominis religio, omnis pietatis ſublata reuerentia. Si hoc ille meruit, parum in quæſtione, parum vltionis in morte eſt. Vindicare vis confeſsionem? traduc cadauer, & ſuper illa vulnera omnes pone cauſas. Non eſt eiuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeueriſſime parricida? Filium conſumpſiſti per flagella, per laminas. Potes agere, viſcera de tuis concepta vitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quantum vis videri) conſilio, grauitate laceraſti. Potes tacere ſuper vulnera vnici, ſuper exutos artus metuendus aſsiſtis, & cauſas quærente matre, quærente populo, hoc ſolum dicis, occidi? contenta eſſe debet incerto? Interrogari nunc te marite credis à ma-

tre

tre ſola? Cauſas mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret inuicem ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſculorum inter ſoceros generóſque ſimplicitas. Quouſque nos cum ſilentij tui interpretatione committis? Si nihil factum eſt quod debeat erubeſcere temporum pudor, quid ſibi volunt verba media, ſuſpenſa? Si nefas prodigioſis ſimile fabulis deprehendiſti, miſerere, ne ſis vna morte contentus. Inceſtam grauius odiſſe debes, quòd & venit in forum, quòd audaciam innocentis imitatur; & tacenti videtur iraſci. Cùm filium propter rumorem torſeris, propter tormenta occideris, non eſt media res, vt neutrum ſciamus. Mater quidem Iudices innocẽtiſsima hoc complorat, hoc ferre non poteſt, quòd nihil parricida reſpondet. Sed nobis videtur iam iam eſſe dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quòd ſupra ſilentium trahis alta ſuſpiria, quòd prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ vocis affertur, vt fateri videaris inuitus. Dic tamen, par eſt huic rei matris integritas vt mentiaris? O quanto nunc dolore torqueris, quòd inſtantem non potes aliqua truci proclamatione diſcutere. Non verba tibi contra miſeram, ſed argumenta deſunt: non voce, ſed probatione deficeris. Quod ſolum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua ſermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat nec abſoluit, rumore contentus eſt. Modeſtiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ conuinci non poteſt, ſufficere ſibi putat vt inceſta credatur. Quis vnquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium? quia non poteſt probare quod dixerit, captat vt credatur quod non dixerit. Diſsimulas, taces, ſæue, crudelis? Inueniſti tormenta patris. Audi quid miſera ſimpliciſsimo dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidiſsime parricidarũ, vt non audeam cadauer amplecti. Ego verò inceſta ſum ſi poſſum moderari gemitus, comprimere lacrymas. Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, cuſtodite planctus meos, obſeruate ſuſpiria: ſiquid feci, ſiquid admiſi, fatebor. Ecce ſupra lectulum effuſa feralem, laceros artus, & peruſtum complexa corpus exclamo, Teneo vnicum meum, velit nolit inuidia, meum miſera formoſum. Hoc erat quod infeliciſsimam matrem vltra ſolitæ charitatis exagitabat affectus,

ctus, amabam marite periturum. Infames quantumlibet hanc impatientiam, ego mihi videor defuiſſe, ceſſaſſe, multum de lætitia, multum perdidiſſe de gaudiis. Nemo vnquam filium nimis amauit. Excuſo tibi, inquit, iuuenis innocentiſsime quòd ſupremis tuis nondum præſtiti miſera comitatum. Viuere quidem te defuncto continuò non debui, ſed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inuiſæ, ſed prius licuerit coram ciuitate manibus tuis iuſta perſoluere, cum damnato ſupra callidiſsimum ſilentium parricida, nihil te dixiſſe conſtiterit. Ignoſce quòd ad iudicium iſtud orbata duraui. Timui ne ſi ad exitum impatientia, ſi præcipiti pietate properaſſem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

EX SVPERIORE ARGVMENTO,

DECLAM. XIX.

Pro Viro contra Vxorem.

DEBEBATVR quidem triſtiſsimæ orbitatis miſero pudori, vt iam taceremus omnes, & poſt tam prodigioſas rerum ſermonúmque nouitates, oportuerat hoc eſſe nouiſsimum de malis infeliciſsimæ domus, quòd occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici ſemper affectus, ſuper cuncta quæ vel paſſus ſum paulò antè, vel feci, reatus quoque me dolore concuſsit, veni petiturus à vobis ne me ſcientem ſilentium cōtentioni præſtare credatis. Non quia occidi filium, taceo, ſed occiſus eſt vt tacerem. Vtinam Iudices negare poſſem quòd occidi. vtinam totum miſeræ neceſsitatis ordinem fas eſſet intrare, & oris huius premere ſecretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam: Ardor ille qui me modò impegit in filium, ipſa ſui immanitate conſumptus eſt. Quicquid erumpere poſſet in proclamationem, parricidio peractum eſt, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, niſi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. Vtrunque de filio fieri non poteſt, vt & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter Iudices ſatis admirari, ſatis ſtupere non poſſum, quòd mulier cuius præter optimam ſanè

conſci

conſcientiam, ſexus quoque maiorem malis noſtris pudorem præſtare debebat, tacere non poteſt ſilentium meum. Nouo quinimo fabulosóque ſecum impatientiæ genere diſſentit. Queritur de populo quòd loquatur, de patre quòd taceat. Nec contenta confeſsione mariti, nihil ſe diſsimulare, nihil ſcire reatus autoritate reſtantis, mauult de ſilentio meo facere ſecretum orbitatis. Iſtud amentia ſit an innocentia, perditus dolor viderit. Ipſius animus poteſt ſcire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fidem igitur veſtram Iudices, ne vos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, néue maximæ calamitatis ibi tantum puteris reſediſſe ſenſum, vnde vos lacrymæ gemitúſque conueniunt. Mei magis debetis in vxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi, & occidi. Ego ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid Iudices iſta complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conſcientiam matris, quę ſufficit interrogare. Maior me impatientia, maior vrit affectus: cur filium occiderim, indicare non poſſum, nec pœnitet quòd occidi. Infelix ſenectus, miſera patientia, ſic quoque quàm multa dicenda ſunt? Fuimus quondam, Iudices, fuimus feliciſsimi parentes, cùm adhuc rudis vnici nobis blandiretur infantia: durauítque domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quãdiu ciuitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum. Vt verò in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus inſolenter exultat, ſuperbus atque arrogans, in nullum vitæ genus, non in priuatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dij immortales, quantus qualíſque circa iuuenem rumor ingemuit! omnium maledictis ſucclamatus, omnium denotatione damnatus eſt, donec & ipſe conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret. Inde rarus in publico, & tanquam patris occurſus, tanquam ciuitatis ora vitaret. Non eſt leue concipere verbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit. Dictus eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus quem poſſet etiam pater occidere. Quid facerem Iudices infelicisſimus ſenex? iam iam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, diſsimulare non poteram. Fallitur quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio: impetus ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit.

cuit. Præparari filio tormenta non poſſunt. Eſt in miſeris penatibus pars remota, ſepoſita, profunda tenebris, triſtis acceſſu, omnibus apta flagitiis, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me variæ cogitationes per totius domus ſpatia circumagunt, quantum intelligere licuit, improuiſus adueni. Et ille quidem ad conſpectum meum tanquam deprehēſus obſtupuit, refugítque trepidus, puto ne quærerem cauſam. Irrumpo feſtinanter, audè, ſine liberto, ſine ſeruulo, ſicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunque ex obuiis dolor in telorum tranſtulerat vſus, vltra vires ſenectutis aggreſſus: ignes ex proximo raptos, verbera quæ caſus obtulerat, non diuiſo dolore, non per partes, non per interualla ſuſpenſo, ſed ſemel, ſed pariter inuado. Pars ſecreti fuit, vt ipſe torquerem. Dij immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cùm domi torqueretur à patre, non inuocare matrem? Non repugnauit iuuenis; non oppoſuit manus, nullum implorauit auxilium. Merſis tantum deiectíſque luminibus, tanquam vnquam flagella ſuſtinuiſſet, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem: verberibus, ignibus, laudatos vultus, velut illis iraſceretur, oppoſuit. Reddo teſtimonium nouiſſimum pudori, cùm iam mori vellet, occiſus eſt. Laudo Iudices patientiam matris, cùm & ipſa ſemper plurimum eſſet domi, & ab illo ſecreto fortaſſe non longè, interuenire noluit, interpellare non auſa eſt. Sed & manibus meis gratulor, quòd non propinquus aliquis, non amicus irrupit. occidiſſem quiſquis me tunc auſus fuiſſet interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera membra, funus indulſi, oſſa collegi. Non iniecit vxor lectulo manum; non inter exequias planctibus eliſíſque vberibus mihi fecit inuidiam. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogauit. Poſſum iam mater infelix coram liberis ac parentibus, poſſum audientibus diis hominibúſque clamare, Et ego amaui filium meum, non oſculis, non infirmitate, non lacrymis; ſed viribus, dolore, patientia. Vnicum, quem ſi acie clauſiſſet hoſtis, vicaria morte ſeruaſſem: ſi ſubitum cinxiſſet incendium, extuliſſem relicta meorum parte membrorum: eripui malignitati, abſtuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficillimam feci, quòd non me potius occidi. Malæ

tracta

tractationis accuſat. Adeóne vxor tibi parum videor dediſſe pœnarum, poſt periculum & labores ne lucrifaciat pater, quòd occidi filium tuum? Nec pudet ergo ſi iraſceris parricidæ? Quid tibi cum lege quam vos propter minores accepiſtis affectus? Querelas habet iſta, non gemitus, & matre ſepoſita ſolam complorat vxorem. Ruſus ad populum vocas miſerum pudorem? materiam noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem ſecreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri poſſet, aut dici. Iam verò quid impudentius, quid indignius, quàm cùm ſibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum ius patris ac matris eſſe contendunt, quaſi neſciant nobis arbitrium vitæ necíſque commiſſum? Non eſt priuilegium, filium occidere cùm fieri poteſt: nec quiſquam tantùm ideo fecit, quia liceret. Viſcera vnici lacerare ſuffeci. Ignoſce, ſi non potes mihi credere, nemo filium ſuum occidit odio: non erit tanti iuuenis inuiſus. Illud eſt in patribus vſque ad parricidium terribile, quòd amant, quòd ſuccurrũt, quòd ſibi videntur aliter non poſſe miſereri. Non eſt quod vos ab æſtimatione malorum meorum mollior ſexus abducat. Maioris affectus eſt filium occidere, quàm vindicare. Deſine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi non videtur omnia reſpondere pro filio, qui dicit, occidi? Et licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui ſummorum facinorum ipſa immanitas innocentia eſt. Filium pater non demens, non inſanus occidi. Hominem extra ſenſus affectúſque poſitum quiſquis nunc miſeratur, occidit. Vides ſenem ſanguine ſuo fluentem, laceratis exuſtíſque illis ſanctioribus charioribúſque viſceribus ſuper exanimis vnici corpus cruentis manibus iacentem? Horreo cadauer, & velut corpora quæ cœleſtis exanimauit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora ſufficit claudere oculos, vultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere ſuis cauſis. Miſerere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce ſeculo, parce marito, parce patri? Tu verò parce illi qui occiſus eſt. Nouum Iudices vxoris in maritum crimen audite. Silentium eſt de quo queritur. Solebat indignatio veſtra conuitia noſtra ferre non poſſe, & matronalis indignatio dicere videbatur, non parcis erga me marite verbis, nullam habet noſtri tuus ſermo reuerentiam,

facilè

facilè prorumpis in opprobria,facilè quod libet obiicis, exclamas, & dum nimium libertati vocis indulges, poteſt populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obiicis mihi rem quæ nulli vnquam crimini fuit, ſolam in noſtris moribus innocentiam voce reprehenſam tuetur taciturnitas. Vide cur manus,cur verba peccare videantur. Illis infamamus, his torquemus,his occidimus. Vis ſcire quàm non poſsis queri de ſilentio meo? Feliciſsima fueras,ſi idem feciſſemus omnes. Finge me paulïſper ſepoſitis ſilentij cauſis hoc tantum reſpondere,non prodo ſecretum. Ex omnibus Iudices, quibus humana pectora ſeriis grauibúſque complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm ſilentij credo virtutem:adeóque promptiſſimo ſermone facilè delinquimus, vt conſtantiam tacēdi neq; in aliis ferre poſsimus. Crimen hoc in me mulier vocat, quod in priſcis illis morum mentiúmque rectoribus fuit prima ſapientia, quòd quoſdam totius vitæ pertuliſſe patientiam magis illa miſera miratur antiquitas, quàm quod temporum vices,ſiderum curſus, & profunda naturæ velut conſcia ratione ſanxerunt. Quæ per fidem impotentia eſt eſtringere rigens ſacra diſsimulatione pectus? euoluere animum, quem ſuper ſua ſecreta compoſitum, non lætitia, non dolor, non neceſsitas, non fortuna laxauerint? Quiſquis de tacente queritur,multominus ferre poterit loquentem. Nec adeò coniugali ſocietate cuncta miſcentur,vt nihil ſibi aduerſus hanc concordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiam à ſanguine ſuo ſecretus affectus, genúſque reuerentiæ,vt tacenda minimè velis ſcire chariſsimos:quędam nō poſsis verberibus,equuleis eruere:& pleroſque videas fortiter ſuper ſua ſecreta moriētes. Agedum(ſi videtur)vtrunque ſexum,omnem conditionē,omnem ſerutemur ætatem:nullum ſine conſcientia pectus, nulla vita ſine cauſis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto ſilentium grauius eſt in ſene,verecūdius in marito,ſanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modò iuuenis ille conſtantia, mori voluit vt taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia ſcis omnia me potius pati malle,quàm loqui. Quis enim in hac ciuitate non nouit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat qua cuncta ſoleam ferre patientia? Ne occiſurus quidem

dem ſuſpiria gemitúſque præmiſi. Nihil feci vnde erupturum quandoque in orbitatem patris animum aut tu præſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nunc me iactare conſcientiam putas, quòd nihil in publico, nihil in vllo mihi permiſi proclamare conuentu? Ego verò non ſum queſtus de iuuene nec tibi, nec captaui vt illum mecum & mater odiſſet. Fruſtra te putas extorquere accuſatione poſſe, quod mihi non ipſæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expreſit. Vras licet, durabo, perferam. paſſus ſum iam quod erat difficilius, occidi. Torſit, inquit, filium meum. Breuiter Iudices ratio reddatur. Infamem quid refert, an innocentem, ſi illud omnibus liquet? Iuuenem cunctis pignoribus inuiſum, omnibus affectibus grauem maligni fecere ſermones. Quid agimus anime? quemadmodum effugimus, euadimus? In tanta infamia nihil facere, credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortaſsis infirmitati conueniat negare, me tantum fortior aſſertio vnici decet. Eripiendus eſt non contẽtione verborum, ſed vt ciuitas ſtupeat, vt erubeſcat. Torquere me filium putas? Inuidiam facio populo. Videor mihi illis verberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæſtio de infami filio vnam rationem habet, vt probes innocentem. Dij mala prohibeant, vt noueris illum dolorem, quo poteſt torquere filium pater. Nihil eſt infelicius homine, cui de vnico ſuo mors ſola non ſufficit. Iuuenem in cuius animo perdiderant nomina noſtra reſpectum, quem quotidie neceſſe habeamus excuſare rumori, qui inter nos formoſum malebat agere quàm filium, verberibus ignibúſque conſumpſi. Vis ſcire vis quanta tormẽtorũ ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen vtique mater vis ſcire cauſas, leniter audi. Proſpiciebam miſer in grande quandoque facinus proruptorum, quòd otio vitam, quòd deſidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non adminiſtrare Rempublicam, non ducere volebat vxorem. Præterea traxerat ex frequentibus caſtigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conſcientia qua non emendabatur, exarſerat. Timebat occurſus, non audebat adire: colloquia, oſcula, conuictúſque fugiebat. Breuiter perditiſsimæ mentis definienda menſura eſt. Oderat me filius, & timebat. Filium

nimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam reuerentiam filio, quem potui torquere ..ius, quem potui ſolus occidere. Perſeueras, cogis, inſtas? Inuicem te mulier interrogo, cur ſi tantopere volebas ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis miniſtris, nullis cuſtodibus vallauerat pater? Quanto melius mater ipſum adiſſes? quãto fortius interrogaſſes vna? quanto tibi plura dixiſſet? Quis te mulier affectus abegit, tenuit, excluſit? Agnoſco verecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione veniens quid audierim, nondum ſcio: totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem vnici omnia quibus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, vt aliquem pati pudorem parricida videatur: veruntamen ſtupore, amentia, & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium verborum fides, omnis ſermonis autoritas: nec habet cauſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine mulier interrogare. Filium quem occidi pater, nec abſoluere nec accuſare iam debet. Quid, inquit, dixit cùm occideres? Miſeram parricidij innocentiam, quòd hoc me non poteſtas, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem, nunquid ſcitis omnes? Puta me mulier hoc tibi reſpondere, non habent incredibilia vocem. Quædam maiora ſunt, quàm vt illa capiat modus ſermonis humani. Tu verò crede nihil aliud fuiſſe quàm furorem inſaniſſe me puta, videbam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſanientis habui, quòd tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt, non credis? Atqui multo minus creditura quid dixerit. Accipe mulier breuem verámque rationem, cur in quæſtione iuuenis occiſus eſt. Torquebam, nec interrogabam. ſiqua ad aures tuas ab illa quanuis remota domus parte perlata vox eſt, meus gemitus fuit, meorum viſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire vellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captauit quàm ſilentium, quod præſtare vita non poterat. Quiſquis in tormentis occiditur, ideo tortus

eſt, vt occideretur. An tu quæſtionem illam fuiſſe credis, qualis vernilibus corporibus adhibetur? Ideo enim equuleos mouebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſæuitiæ, vt leuiter ſedibus ſuis emota compago per ſingulos artus membra laxaret. Conſumptus eſt ſpiritus ſilentio ſui, & verbera ignéſque animum pariter vocémque cluſerunt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere ſuſpiria: & ſic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui ſciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in iuuene patientiam? Patri torquenti non poteſt aliter reſponderi, quàm vt mori malit quàm confiteri. Quod ſufficit igitur interrogantibus reſpondeo, mulier, occidi. Fallitur quiſquis expectat vt obiiciamus illa communia: ego verò proclamo, non luxurioſum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat quomodo liberi ſolent. monſtrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non poſſem. Miratur aliquis quòd non abdicauerim, nec notiſsima vltione patrum fuerim tantum expuliſſe contentus? Tuus mulier nefarius, tuus inconſultus non permiſit affectus. Filium cui contra ſeueritatem meam ignoſcebas, quem mecum odiſſe non poteras, ſecuta fuiſſes abdicatum. Finge iuuenem dixiſſe neſcio quid, ego audire nihil potui. non enim poteſtatis alicuius more conſederam, nec torquentibus aliis agebam iudicem patrem. Ego tunc cuncta & paſſus ſum pariter, & feci. Non vacabat aures præſtare verbis, excipere gemitus, æſtimare ſingultus: auocauit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta ſunt feſtinatione præcipiti. Idem patris affectus eſt torquere vt ſcias, occidere vt neſcias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primùm laboras miſera de fama, & poſt vnici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impenſus eſt vt erubeſceres, vt malè audires? Adeóne hoc captanti non erat ſatis rem totam commiſiſſe rumori? Ego verò me famæ tuæ mulier oppoſui, & inter matrem filiúmque medius parricidium feci: vnicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui ſi hoc capto quod putas, quouſque taceo? in quod tempus differo illam quam me putas premere vocem? Ecce reatus iudicium pronuntio, ego tamen ſcire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus aduerſus vxorem, feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatúmque perduxi, hoc

eſt qui

eſt quinimo propter quod ad mortem vſque contendi. Non explicant tormenta quæſtionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te miſera, ſi neſcis quid dixit. Ita non es contenta conſcientia tua? non ſufficit quòd non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poſcis verba quæſtionis, cogis, extorques. Teſtor, tu facis ne poſsis negare quod dixero. Quid dixit? paraſſe ſe parentibus venenum: negas. Proditionis agitaſſe ſermones: negas. Tyrannidis iniſſe conſilium: negas. Et quicquid dixero, negabis. O bonæ conſcientiæ incauta ſimplicitas! Ita non times ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes ſcire mulier an mentiar, ſcis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit ſeculo, fecit temporibus inuidiam, deteſtatus eſt patrem, conuitiatus eſt matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Viciſti mulier obſtinationem meam. Audi breue ſuccinctúmque reſponſum quid dixerit, quod quæris, quod putas. O ſi quis in illam vos ſecreti noſtri potuiſſet adhibere præſentiam! vidiſſetis nouum genus quæſtionis, ſtabam ſenex furiis monſtroſæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc verberibus armatus: ſuper ora, ſuper oculos iacentis aſsiſtens clamabam, furioſe, demens, tace. Et ille velut exuſtis amputatíſque per quæ dolor exit in verba, fuit attonitus, amés. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus impoſuit? quoties hiatu oris auidè flammas aduerſus exeuntia verba collegit? Cùm verò iam totus calor verberibus expulſus, viribus nouiſsimi doloris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte ſuſpiriis breuiſsimè collecti ſpiritus, ille quo redditur anima ſingultus, fuit ſimilis exclamaturo neſcio quid, quod & tu fortaſsis audires. Occupaui fateor, & aduocatis quas iam conſumpſeram viribus, manibus, telis, totóque corpore pariter adnixus antequam mentiretur, occidi. Miſera temporis illius recordatio. deficientem in manibus meis filium vidi, aſpexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta ſuſpiria, & animam magno ſilentio exeuntem: non tamen tormenta laxaui, non ſubtraxi reſtrinxíque flammas. Miſerere mulier, ne quæras amplius vocem huius affectus. filium qui moriebatur, occidi. Non perdidi tamen, non perdidi vnici mortem: fortunam non perdidi, iam me non interrogat niſi ſola mater. Conſiſte agedum mulier loco

meo,& in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella, laminas: prædico, teſtor, aliter non poſſum loqui, aliter mihi non poteſt credi. Quanquam miſerrime iuuenis (fas eſt enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi vocem nullus poterit dolor, quantum volet laceret, vel occidat: vincere me tormenta docuiſti. Si tamen fas eſt cogitationis memoria tractare verba miſeræ quæſtionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus vxor in illam deſolatam domum, in illud iam patris filiique ſecretum, ibi me interroga, ibi, vbi torſi, vbi occidi, vbi adhuc forſitan filij tui vaga per mœſtos penates anima diſcurrit. Porrigat aliquis imaginem iuuenis occiſi, ponat in ſinu matris illas veſtes, quibus ipſa iuuenem miſera comebat. Eamus ad tumulum, miſceamus ſuper buſta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miſer mori poſſum, explicuit te ſolicitudo, pietas. Non ſcribo tabulas, teſtamento ſuprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouiſsimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos, à te vxor per occiſi iuuenis vmbram peto, à te mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.

FINIS.

Digitized by Google